VEDEHU'L-BURHAN

Muhammed Ebu'l-Hasan

En-Nisaburi

-Kaynak-

Darul Kitap Ansiklopedisi

-Kitap Sitemiz-

*https://archive.org/details/@tevhid_sayfas_*

ORIGINAL

Yayınlayan

Tevhid Sayfası

İçindekiler

VEDEHU'L-BURHAN····1
Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi···· 1
Değerli İlim Adamı Dr. Mustafa El-Hın'm Takdimi:····1
···· 3
Bismillahirrahmanirrahim····3
GİRİŞ···· 3
···· 5
Müellifin Hayatı ve Eserleri:····5
···· 5
Müellifin Vasıfları:····5
···· 6
Fıkıhta Mezhebi:···· 6
···· 7
Müellifin Yazdığı Eserleri:····7
···· 10
Şiiri:····10
···· 10
Vefatı:···· 10
···· 11
Kadılık dönemi:····11
···· 11
Tefsir İlminde Işıklar····11
···· 11
Tefsir İlmi:···· 11
···· 23
İ'rabla İlgili Kitaplar:····23
···· 23
Kur'an'daki Ahkamla İlgili Yazılan En Meşhur Kitaplar:····23
···· 24
Ayet ve Surelerin Birbirine Olan İrtibatıyla İlgili Yazılan Eserler:24
···· 24

Kur'an'ın Lafız ve Manalarını Kapsayan Kitaplar. 24
25
Kur'an'ın Çeşitli Yönlerinden Bahseden Muhtasar Tefsirler: 25
26
Müellifin Tefsirindeki Kaynakları: 26
32
Lügat, Nahiv ve Edeb Konusu: 32
33
Şiir ve Şiirde Getirilen Deliller: 33
35
Şiirdeki Beyitlere Atfedilen Bir Araştırma: 35
41
Müellifin Kendisinde Nakil Yaptığı Kitapların Yanındaki (yeri) Durumu: 41
45
Nisaburi ve İbni Bahr'ın Karşılaştırılması: 45
46
Ebu Müslim'in Yazdığı Kitaplar: 46
47
Ebu Müslim'in Şiirleri: 47
48
Ebu Müslim'in Ölümü: 48
54
Nasih ve Mensuhta Sonuç: 54
56
İbni Ravendi ve Kur'an[145] 56
65
Nisaburi ve Kelam İlmi: 65
71
Müellifin Kelam İlmindeki Görüşleri: 71
73
Kitabın Özellikleri: 73

..... 75
Kitap Üzerine Düşünceler: 75
..... 76
Kitabın Nüshaları: 76
..... 77
Müellifin Onsozü 77
FATİHA SURESİ[1] 78
BAKARA SURESİ[1] 87
AL-İMRAN SURESİ[1] 243
..... 290
NİSA SURESİ[1] 290
MAİDE SURESİ[1] 321
ENAM SURESİ[1] 347
A'RAF SURESİ 378
ENFAL SURESİ[1] 404
TEVBE SURESİ[1] 419
YUNUS SURESİ[1] 445
RAD SURESİ[1] 460
İBRAHİM SURESİ 469
HICR SURESİ 477
NAHL SURESİ[1] 487
BENİ İSRAİL SURESİ[1] 503
KEHF SURESİ[1] 525
..... 546
MERYEM SURESİ[1] 546
..... 559
TAHA SURESİ[1] 559
..... 573
ENBİYA SURESİ[1] 573
HAC SURESİ[1] 583
MUMINUN SURESİ[1] 600
NUR SURESİ[1] 611

FURKAN SURESİ[1] 624
ŞUARA SURESİ[1] 635
NEML SURESİ[1] 644
KASAS SURESİ 653
ANKEBUT SURESİ[1] 667
RUM SURESİ[1] 673
LOKMAN SURESİ[1] 678
SECDE SURESİ[1] 681
AHZAP SURESİ[1] 684
SEBE SURESİ[1] 701
MELEKLER (FATIR[1]) SURESİ 710
YASİN SURESİ[1] 716
SAFFAT SURESİ[1] 725
SAD SURESİ[1] 745
ZÜMER SURESİ[1] 760
HA MİM EL-MÜ'MİN VEYA ĞAFİR SURESİ[1] 768
HA MİM ES-SECDE (FUSSİLET) SURESİ[1] 770
HA-MİM-AYN-SİN-KAF (ŞURA) SURESİ[1] 778
ZUHRUF SURESİ 783
DUHAN SURESİ[1] 792
CASİYE SURESİ 795
AHKAF SURESİ 799
MUHAMMED SURESİ 804
FETİH SURESİ[1] 808
HUCURAT SURESİ[1] 815
KAAF SURESİ[1] 824
ZÂRİYAT SURESİ[1] 832
TUR SURESİ[1] 840
NECM SURESİ[1] 846
KAMER SURESİ 856
SURETU RAHMAN[1] 864
VAKIA SURESİ[1] 878

HADID SURESİ 888
MÜCADELE SURESİ[1] 898
HAŞR SURESİ[1] 901
MÜMTEHİNE SURESİ[1] 908
SAF SURESİ[1] 912
CUMA SURESİ[1] 913
915
MUNAFIKUN SURESİ[1] 915
TEĞABUN SURESİ[1] 917
TALAK SURESİ[1] 919
TAHRİM SURESİ[1] 922
MÜLK SURESİ[1] 925
KALEM (NUN) SURESİ[1] 931
HAKKA SURESİ[1] 938
938
MEARİC SURESİ[1] 944
NUH SURESİ[1] 948
CİN SURESİ[1] 950
MUZEMMIL SURESİ[1] 956
960
MÜDDESİR SURESİ[1] 960
KIYAMET SURESİ[1] 967
İNSAN SURESİ[1] 973
MURSELAT SURESİ[1] 978
AMME SURESİ[1] 983
NAZIAT SURESİ[1] 986
ABESE SURESİ[1] 989
TEKVİR SURESİ 993

Değerli İlim Adamı Dr. Mustafa El-Hın'm Takdimi:

Hamd alemlerin Rabbına, doğru ve emin olan Rasulüne kitap indiren Allah'a mahsustur. Muhakkak ki her türlü noksanlıktan münezzeh olan Allah, hak ve apaçık olan kitabın iki kapağı arasındakileri muttakilere hidayet kaynağı, kıyamete kadar insanlar ve cinler için de anayasa kılmıştır.

Alemlere rahmet olarak gönderilen ve Allah'ın kitabını en iyi şekilde açıklayan efendimiz Hz. Muhammed'e salat ve selam olsun, hidayet üzere olan ve hidayete çağıran ailesine, arkadaşlarına ve iyilikte onlara tabii olanlara da kıyamete kadar salat ve selam olsun.

Dosdoğru olan İslam dininin özelliklerindendir ki, o insanoğlunun dini ve dünyası için gerekli olan bütün düzenlemeleri kapsayıcıdır. Onlarda inanç, insanın menfaatim düzenleyen hukuk kuralları, milletin hayatını devam ettiren ahlak kuralları ve benzerleridir.

Yine onun özelliklerinden biri de onun insanlık dini olmasıdır. O bir tek millete gönderilmemiştir. Bilakis o bütün insanlara, arap olana, olmayana, siyaha, beyaza, herkese gönderilmiş bir dindir.

"Seni ancak bütün insanlığa müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik." (Sebe': 34/28)

Onun içindir ki bu din bütün insanlığa aittir. Bundan dolayı apaçık olan kitabını korumayı garanti altına almış ve onu bütün insanlığa delil kılmıştır.

"Muhakkak ki o kitabı biz indirdik ve onu biz koruyacağız." (Hicr: 15/9)

Alimler bütün yönleriyle Kur'an-ı Kerim'e önem verdiler. Araştırmadıkları hiçbir konu bırakmadılar; mütevatirlik, kıraat, icaze, beyan, muhkem ve muteşabih, nasıh ve men-suh yönünü araştırdılar.

Konuları kitaplara sığmayacak kadar telifler yazdılar. Fakat onların Kur'an-ı Kerim'de en önem verdiği şey Kur'an'ın tefsirini yapmak maksat ve meramını açıklamak oldu.

Onlardan bir kısmı, hadislerle tefsire, bir ksmı, nüzul se-beblerine, garipleri tefsir etmeye, ahkam çıkarmaya ve diğer konularda insanların ihtiyaç duydukları konulara önem verdiler. Ve böylece cenab-ı hakkın kudretiyle arapça olarak indirdiği bu kitabı müfessirler bir çok yönüyle izah ettiler. Kimi icab yönünü, kimi belagat yönüyle lafızlar ve terkipleri, kimi de icaz yönünü izah etti.

Hana değerli kardeşimiz tahkikçi Safvan Davudi beyin tahkik ettiği imam Mahmud bin Ebi el-Hasan en-Nisaburi (ölümü 555h)'nin beyan el hak (hakkın açıklanması) diye isimlendirilen "Vedhu'l-Burhan fi müşkilati'l-Kur'an" (Kur'an'daki meseleleri ve delilleri açıklama) adlı kitabı elime geçti.

Muhakkik kardeşimizin en iyi şekilde bu tefsiri tahkik edip ortaya çıkarmasını teşekküre layık bir çalışma olarak gördüm. Fakat tefsiri daha Önce yapılmamış bir şekilde arap dilinden zevk alan tenkitçi alimlerin yaptıklarını içine aldığını, tefsir yönüne de Önem verdiği gibi, Kur'an kelimelerini şiirlerden delil getirerek izah ettiğini, kelimelerin mana ve maksatlarını İzah ettiğini, ancak herkesin Kur'an kelimelerinin hakikatini bilmediği, yalnız arap dilinde derinleşen ilim erbabının yapabildiğini yaptığım gördüm.

Bu tefsirin gizli olan yerinden çıkartılmas, onun ilim ve marifet hazinesinden çıkartılıp neşredilmesi, arap dilinin sırlarının izah edilmesi değerli muhakkik kardeşimiz Şeyh Savfan Davudi'nin hayatının bir kısmında kısa bir zaman içinde fışkırtarak çıkartması her türlü noksanlıktan münezzeh olan Allah'ın fadlmdandır.

Muhakkik bu tefsirin zabtını yapmaya, kapalı olanı açıklamaya, delillerini asıl yerinden çıkartmaya, zaptını en güzel bir şekilde

zaptetmeye ve orada kapalı olan yönü üzerine kısa bir açıklama yapmaya, müellifin delil getirmek istediği Nebevi hadislerin tahricini yapmaya, asıl kaynağına atfetmeye, sahihlik ve zayıflık bakımından hadisin derecelerini açıklamaya ve konuda zikredilen meşhur şahısların hayatını açıklamaya önem vermiştir.

Muhakkak ki bütün bunlar latif lafızlarla en güzel münasip ve yeni tabirlerle yapılmıştır.

En güzel yönü ise müellifin getirdiği delilleri muhakkik kardeşimiz yeni delillerle karışık ve kapalı yerleri gidermiş, müellifin muhalif olarak zikrettiklerini güvenilir alimlerin eserlerine dayanarak tashih etmiş, Allah'a hamd olsun ki istediği doğrultuda tahkik etmiştir.

Bu vesile ile cenab-ı haktan muhakkik kardeşimize muvaffakiyetler diler, hatalarını gidermesini temenni ederim. Müslümanların bu eserden faydalanmasını, faydalı işler yapmasını ve ihlaslı çalışmalar göstemesini niyaz ederim. Allah muvaffak kılandır ve hamd alemlerin rabbine mahsustur.

Dr. Mustafa Said El-Hın Eski Şam Üniversitesi ve îmam Muhammed b. Suud Üniversitesi müderrislerİndendir.1[1]

Bismillahirrahmanirrahim

Muhakkikin Kitap ve Müellifle İlgili Önsözü

GİRİŞ

1[1] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/3-5.

İnsanı yaratan, bilmediğini öğreten, akıl ve imanı kendisine bağışlayan, aklıyla kendisini mesul tutan ve imanıyla kendisini alçak gönüllü ve huşu sahibi kılan Allah'a ham-dolsun. AdnanoğuHarının en faziletli oğlu efendimiz Mu-hammed'e (s.a.v.) salat ve selam olsun.

İîîmlerin en şereflisi Kur'an ilmidir. Kelamların en hayırlısı Hakim ve Kahhar olan Allah'ın kelamıdır. Onunla insan kalp yoluna ulaşır, onunla Allah'ın rızasını kazanır ve kurtuluşa erer, ne mutlu o kimseye ki onun etrafında toplanır ve kalbini ona açar. Allah-u Teala şöyle buyurur:

"Muhakkak ki bunda, kalbi olan yahut şahit olarak (zihnini toplayarak dikkatle) kulak veren kimse için bir öğüt vardır." (Kaf: 50/37)

İbni Kayyım bu konuda şöyle dedi: "İstenilene delil getirme, en güzel lafızlarla açıklamayı ayet içine alarak, engelleri gideren şartlarla etki eden hüküm ve yer üzerinde durulur. Ayet, bütün bunları en veciz lafız ve beyanlarla zımnı-na almış ve istenilen şeye işaret etmiştir. Cenabı Hakk'm:

"Muhakkak ki bunda bir öğüt vardır." sözü sûrenin başından buraya kadarına işaret etmektedir. Asıl etki eden de budur ve yine "Kalbi olan kimseler için" sözü asıl karşılanan yerdir, buradan kasıt diri olan ve Allah'ı idrak eden kalptir. Cenab-ı Hakk'm "kulak veren kimse" sözünde ise yine dinlemeye yöneldi, kendisine söyleneni dinledi, bu kelamla müteessir olmak şartıdır.

Ve yine: "O şahit olarak yeter." sözü yani hazır olan, bilinen kalbin şahitliğidir, bu tesir edecek olan engellere işarettir, bu da kalbin yanılması, kendisine söyleneni görüp, düşünüp anlamaması ve düşünmemesidir.

Kalbin etkilendiği etkileyici Kur'an olduğu zaman bu etkilemeyi kabul eden yer diri olan kalp olur, şart bulunmuş olur ve o da dinlemektir.

Böylece engel ortadan gitmiş olur. Ve o da kalbi meşgul etmek, muhatap olduğu şeylerden ayırarak dikkatini başka tarafa çekmektir. Ve dikkatini asıl şeyden çevirmekle, tesir hasıl olmuş olur o da fayda ve hatırlatmadır.2[1]

Allah'tan kitabını bize anlamayı ve kalbimize galebe edeni açmayı dilerim, muhakkak ki o işiten ve görendir, o cömert ve affedendir, ondan isteyenler ümitsiz olmaz ve ondan dileyenler ise geri çevrilmez. 3[2]

Müellifin Hayatı ve Eserleri:

İsim ve soyu: Topladığım kaynaklarda müellifin ismi, Muhammed b. Ebi el-Hasan en-Nisaburi el-öaznevi'dir. Bundan başka bulamadım. Bunun dışında mu'cemu'1-mü-ellifin sahibi ise babasının isminin Ali olduğunu zikreder. İlk hayat tercümesini veren Yakut (Mu'cemü'l-edibba cilt 19 sahife 124)'dür. Ondan sonra hayatmı verenler Yakuti'nin verdiğini harfiyen nakletmişlerdir. Suyuti Buğyetu'l-Vuat'ta4[3] ed-Davudi Tabakatu müfessirin'de5[4] ez-Zirikli A'lam6[5] ve Ömer Kehhale mu'cemü'l-müellifm'de7[6] hayatını vermekte-ler. Beyanu'1-Hak lakabıyla lakaplanmıştı. 8[7]

Müellifin Vasıfları:

2[1] El-Fevaid. Ibni Kayyim el-Cevziyye s. 3;

3[2] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/6-7.

4[3] Buğyem'l-Vuat:2/277.

5[4] Tabakatu'i-Mufessirin: 2/312.

6[5] E1-A'lam:7/167.

7[6] Mu'cemıTI-Müellifin: 12/157.

8[7] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/7.

Yakuti şöyle der: "Çok alim, işinde mahir idi, luğatı bilen bir tefsirciydi. îkna edici fasih bir fıkıhcıydı."

Bu vasıflar gösteriyor ki müellif büyük özelliklere sahipti. Çok alimdi, yüksek makam ve yüce mertebeye sahipti.

Kitabı bize ne kadar alim olduğunu gösteriyor. Kitabı kısa ve öz olmasına rağmen o çok ilim ve büyük faydalar ihtiva etmiş, lügat, nahiv, belagat, fıkıh ve hadiste çok faydalı olduğu gibi güzel söz ve munazaracı ve hazır cevap birisiydi*

Elimizdeki kitaplar, ilmini nereden aldığını, hocalarının kim olduğunu, ondan kimlerin ilim aldığını ve kime okunduğunu belirtmiyor. Sadece onun Nisabur'Iu olduğunu söylemişler. Zira umulur ki belkide kendisi Nisabur'dan hiç çıkmamıştır. Çünkü basılı Bağdat tarihi onun hakkında bir şey zikretmemiştir. 9[8]

Fıkıhta Mezhebi:

Hanefi mezhebine bağlı idi, bununla beraber Kureşi "Hanefi tabakalında" zikretmiyor, çok faziletine ve geniş ilme sahip olmasına rağmen Kasım b. Kutluboğa da (Tacu't-teracum'de) zikretmemiştir. Umarız ki o tanınanlardan biridir, şiirinin ona işaret ettiği gibi, daha sonra o şiiri zikredeceğiz. Cenabı Hakk'ın şu sözünü:

"Düşman tarafından engellendiğinizde."

(Bakara: 2/196)

9[8] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/8.

Açıkladığı zaman kendisinin hanefi mezhebine bağlılığım izah ediyor. "Şafii şöyle der: El-ihsar kelimesi düşmanın engellemesi manasınadır. Çünkü bu ayet Rasulullah (s.a.v.) Hudeybiye'de umreden engellendiğinde inmiştir onun içindir ki Allah-u Teala şöyle buyurur:

"Emin olduğunuz zaman." (Bakara: 2/196)

Bizim görüşümüze göre ise ihsar (engel) hastalıkla olur. Bu İbni Abbas ve İbni Mesud'un da görüşüdür. Cenab-ı Hakk'ın şu sözünde (aynı ayetin devamında):

"Kolayınıza gelen kurbanı gönderin."

İbni Abbas o kurbanın koyun olduğunu söyler ve biz de bu görüşteyiz. Allah-u Teala'nın şu sözünde:

"Boşanmış kadınlar üç kuru (üç adet veya üç temizlik suresi bekleyip) kendilerini gözetlerler." (Bakara: 2/228)

(Müellif) Dedi ki: "Kuru kelimesi sahabe ve fukahanın çoğuna göre hayız müddetidir." Şafii mezhebine işaret ederek dedi ki: "Bazılarına göre temizliktir" der ve bunu kapalı bırakır. Sonra delil getirdi ki bu görüşüne ve mezhebine yardımcı olarak "kuru: hayızdır." dedi.

Cenabı Hakkın şu sözünde de:

"Adeletten ayrılmamanız için en uygun olan budur" (Nisa: 4/3) Teulu kelimesini tecuru yani üzülme ile tefsir etti. Sonra da şöyle dedi: "Kim bu ayeti çocuklarının çokluğu ile açıklarsa mana yönünü ele almış olur lafız yönünü değil." O bununla Şafii'yi söylemektedir. Ve bundan başka me-'seleler de vardır. 10[9]

Müellifin Yazdığı Eserleri:

10[9] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/8-9.

Yakut şöyle söylüyor: Müellifin içinde icaz olduğunu iddia ettiği kitapları vardır, şunlar gibi.

1- Halku'l-insan (insanın yaratılışı.)11[10]

2- Cumelu'l-Geraib fi tefsiru'l-hadis (hadisin izahında-ki garip şeyler.)12[11]

Seğani'nin söylediğine göre müellifin bu kitabının ihtiva ettiği kitapların geneli dil ağırlıklıdır, (el-Ebabu'z-zahir) adlı kitabının ne basılı bir nüshasını buldum ne de zikredilen bu kitaptan bir nakil buldum. Umulur ki kitabın diğer cüzlerinde mevcuttur.

3- İcazu'l-beyan an meani'I-kur'an (Kur'an'm manalarını özlü bir şekilde izah etme) Onbinlerce faydayı içine alır.13[12]

Gecende de 553 Hicride bu kitabı tasnif etmiştir. İran milliye şura meclisi kütüphanesinde 4240 numarayla 104 yaprak olarak bulunmaktadır. Müellifin hayatını yazan herkesin zikrettiği üç kitabı bunlardır. Müellif te kitabında zikrettiği gibi ben de, şu diğerlerini ekledim:

4- Keturiyadı fi bidulitiradi. Vedhu'l-Burhan'a: 1/118 bakınız.

5- El-Ğulaletu fi meseletu'l-yemin ela şurbi'1-mai min el-Kuzi velamaefi'1-kuzi. 1/139.

6- Şarhu'l-ebyat: Beyitlerin izahı. Bu kitabında bulunan beyitlerdir. Cenabı Hakk'm şu sözünü tefsir ederken bundan bahseder. "Nefsini

---

11[10] Tabakatu'l-müfessirin: 3/312 bakılsın ve Buğyetu'1-vuat: 2/277. Kitab Mısır milli kütüphanesinde 2445 numarayla iki cilt olarak bulunmakta birinci cildi 150 ikinci cildi 103 yapraktır.

12[11] Seğani'nin Mukaddimetu'l-Elbab 24. sayfasına bakınız ve Buğ-yetuM-Vuat: 2/277. Mu'cemu'l-Edibba: 7/145. Bu kitap Sultan Ahmet kütüphanesinde 2334 noda kayıtlı olarak bulunmaktadır.

13[12] Hediyyetu'l-Arifin: 6/403; Mu'cemu'l-Edibba: 19/124.

aşağılık yapan (beyinsiz)den başka" 1/171 yine onun eserlerinden,

7- Bahru'l-Burhan fi muşkilatı meani'I-Kur'an.14[13]

8- Dureru'l-Kelimat ela ğureri'l-ayati'I-mevhumeti't-tearudi ve'ş-şubuhat.15[14]

9- Ğureru'l-Ekavil fi meanil tenzil16[15] ev zübdetu't-tefsir ve lemetu'l-ekavil.17[16]

10- Şevariduş-Şevahid ve kelaidu'I-kesaid.18[17]

11- Esiletul-Raia vel-ecvibeti's-sarie ila hulbeti'I-be-yan ve hilyeti'l-ihsan.19[18]

12- El-Muciz fi nasih ve'I-mensuh20[19]

13- Et-tezkire ve tebşire fi mesaili'l-fıkhı. 1000 fıkhı meseleyi içine alan kitabı fıkhı meselelerin çoğunu kapsamaktadır.21[20]

Yakuti diyor ki: O yazdıklarında icaz olduğunu iddia etmektedir. Umulur ki bu iddianın sebebi Arab lügatini geniş şekilde bilmesi, delillerinin çokluğudur ve hatta hiç kimse onun kadar delil getiremiyeceğini zannetmiştir.

İcaz, sadece Allah'ın Kitabına mahsustur. Nice telifatlar vardır ki o

---

14[13] Hediyyetu'l-Arifin'in: 6/403 sahifesine bakınız ve mucamiil Müellifin: 12/182; İdahu'l-Meknun: 1/183,162,468.

15[14] Bunun Mu'cemu'l-Miiellifin'de: 12/182'de anlattı, İdahu'l-Meknun: 1/83, 162, 468; Hediyyetu'l-Anfın: 6/403.

16[15] Mu'cemu'l-Müellifin: 12/182'de zikredilmiştir ve iydahu'l-metninde: 2/58-144'dc zikredilmiştir.

17[16] Mu'cemu'l-müellifin: 12/182'de ve Hediyyetu'l-Arifin: 6/403'de zikretmiştir. İdahu'l-Meknun: 1/83, 162, 468.

18[17] Mu'cemu'l-Müellifin: 12/182. İdahu'l-Meknun: 2/58-144.

19[18] Hediyyetu'l-Arifin: 6/403.

20[19] Teşersetrebeti Kütüphanesi'nde 3883 numarada yazılı olarak bulunmakta, birkaç nüshası mevcut olup benim de yanımda o nüshalardan biri bulunmaktadır.

21[20] Keşfu'z-Zunun: 1/393'e bakınız.

teliflerin sahipleri ve alimleri gururlanmış, onlardan sonra gelenler de tenkit etmiş ve sahiplerinin hatalarını, şüphelerini ortaya çıkarmışlardır.

Belirttiğimiz gibi müellifin kendisi bu hatalardan beri olmamış, arınmamış. Allah-u teala yazara rahmet eylesin, onu avfu mağfiret etsin. 22[21]

Şiiri:

Kaynaklar müellifin iki beytten başka şiirinden bahset-memektedir. O iki beyti de şudur.

İnsanları horlama olur ki Allah'ın veli kuludur sen bilmezsin.

Allah'ın yanında değerli olan kendini gizler, onların ilminde kadir gecesi gizlendiği gibi. 23[22]

Vefatı:

Sunulan kitaplar onun ölümünden bahsetmiyor, ancak Zi-rikli A'lam'mda onun 550 hicride vefat ettiğini belirtir.24[23] Ömer Rıda Kehhale Mu'cemu'l-Müellifin'de aynı görüşü alır, ama bu ikisinin bir zannıdır. Başka bir yerde ise Ömer Kehhale Hicri 553'te hayatta olduğunu belirtir.25[24] Bu yılda da İ'cazu'l-Beyan kitabını

22[21] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/9-11.

23[22] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/11.

24[23] EI-A'lam: 7/167 ve Mu'cemu'l-Müellifin: 12/157'ye bakılsın.

25[24] Mu'cemu'l-Müellifin: 12/182'ye bakılsın.

tamamlamıştır, der. Vefatının 555 Hicri veya daha sonra olduğu tahmin ediliyor. 26[25]

Kadılık dönemi:

Kitabın el yazması sahifelerinde el-Kadı Mahmud b. Ebi'l-Hasen b. el-Hüseyin en-Nisaburi diye yazılıdır. Keş-fu'z-Zunun'da ise Halku'l-insan adlı kitabından bahsederken el-Kadı Beyanu'1-Hak Mahmud b. Ebi el-Hasen b. el-Hüseyin en-Nisaburi diye yazmaktadır. Fakat kadılık yapıp yapmadığını bilmiyoruz. 27[26]

Tefsir İlminde Işıklar

Tefsir İlmi:

İbni Haldun Mukaddimesinde diyor ki: Kur'an arap diliyle ve Arap dili belagatı üslubu ile inmiştir. Araplar onu anlıyor onun müfredat ve terkiplerindeki manalarını biliyorlardı. Kur'an cümle cümle ayet ayet olayların durumuna göre tevhidi açıklamak ve dini farzları belirtmek için iniyordu.

O emirlerden bazıları: imanİ akidelerle ilgili, muamelatla ilgili ahkam, takdim olan ve tehir olanı onu neshederdi. Rasulullah (s.a.v.) Kur'an'da bilinmeyenleri açıklıyor, na-sih ve mensuhu birbirinden ayırıyor, ashaba öğretiyor ve onlar da öğreniyorlar, iniş sebebini belirtiyor, ondaki durumu naklediyordu. Allah-u Teala'nın şu ayette de bildirdiği gibi:

26[25] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/12.

27[26] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/12.

"Allah'ın yardım ve fetih geldiği zaman..."

Allah'ın yardımı peygambere geliyordu.

Muhakkak ki bunu İbni Ebi Şeybe ve Abd ibni Humeyd el-Bezzar ve Ebu Ya'la ve İbni Merdeveyh ve el-Beyhaki de Delail adlı kitaptan tahric ederek İbni Ömer'in şöyle dediğini rivayet etti. "Bu sure kurban bayramı günlerinde Mi-na'da nazil oldu. Rasuluilah (s.a.v.) ise veda haccınday-dı."

"Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman..." Nasır surenin hepsi inmişti. Rasulullah (s.a.v.) bununla veda edeceğini anladı.

Ahmed, İbni Cerir, İbni Münzir, İbni Murdeveyh İbni Ab-bas'tan rivayet ederek şöyle dediğini rivayet ederler:

"Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde..." Yani Nasr suresi inince Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Nefsim bana ölümü haber veriyor, muhakkak ki ruhum bu sene kabzedilecektir."

Bu rivayet Allah kendilerinden razı olsun bütün sahabi-lerden nakledilmiştir, bunu tabiiler de aynen nakletmişler ve onlardan da nakledilmiştir. Öncekiler sonrakiler arasında nakledilmeye devam etmiş ta ki bu bilgi ilim haline dönmüştür. Kitaplar yazılmış ve sahabe ile tabiinden varid olan nakiller birçok kitapta yazılmıştır. Meseleyi Taberi, Vaki-di ve Salebi gibi müfessirîer de nakletmişlerdir, kitaplarında birçok nakilleri rivayet etmişlerdir.

Sonra lisan ilimleri; lügat mevzularında, irab ahkamlannda ve belagatta terkiplerde kelamdan yapılmış (sınai) bir ilim haline geldi. Bütün bu Özellikler araplann birer melekesi iken bu konularda tedvinler yapıldı. Öyleki bu konularda ne bir nakle ne de kitaba müracaat edildi. İşte Tu-nusi denilen bu alim artık lisan ehlinin kitaplarından telakki

edilmeye başlandı. Bu da Kur'an tefsirine ihtiyacı meydana getirdi, çünkü Kur'an, arap dilinin metod ve bela-ğatiyle inmiştir. Böylece tefsir iki kısım oldu:28[27]

1- Nakli tefsir: Seleften nakil olan görüşlere dayanır ki o daˆ nasih ve mensuh bilgisi, nüzul sebebi ve ayetlerin maksadı gibi konulardır ki bu ancak sahabi ve tabiinden nak-lolan rivayetlerle bilinir.

2- Diğer tefsir ise dile dayanan tefsirdir. O da dil bilgisi, i'rab, belagat gibi konuların manayı: maksat ve üsluba göre verir.

Bu tefsir ise öncekinden ayrılır, ancak önceki tefsir asıl kastolunandır. İkinci tefsir ise ancak dil ilmi ilim haline geldikten sonra oluşmuştur.

Birinci tefsir çeşitinde görüyoruz ki sahabe peygamberden sonra da tabiin sahabeden nakil yapıyor. Tabiinden bazıları tefsirin tamamını sahabiden almış. Mesela Müca-hid'in dediği gibi: Kur'an'ı üç kez İbni Abbas'a okudum Fa-tiha'dan sonuna kadar ve her ayette durdum, ona sordum.29[28]

îbni Teymiyye diyor ki: Tefsiri en iyi bilenler Mekke ehlidir, çünkü onlar İbni Abbas'ın arkadaşlarıdır. Mücahid, Ata, İbni Ebi Rebah ve îkrime mevla İbni Abbas, Said b. Cü-beyr, Tavus ve diğerleri gibi.

İnsanlar Tabiinin nakillerini alıp almamakta ihtilaf ettiler, şayet Rasulullah'tan ve sahabeden bu konuda nakil yoksa, imam Ahmed'den bu konuda iki görüş nakledilmiş, bir görüşe göre nakilleri kabul edilir, diğer görüşe göre kabul edilmez. Müfessirlerin çoğuna göre tefsirde tabiinlerin sözleri kabul edilir. Çünkü onlar tefsir görüşlerinin çoğunu sahabeden almışlardır.

Tefsirin bu merhalelerinde görüyoruz ki islam aleminde kitaplara giren

---

28[27] îbni Haldun'un mukaddimesine Tefsir ilmi kısmına bakılsın.

29[28] Taberi Tefsiri: 1/90 ve Mukaddimatu fi usulü 't-tefsir İbni Teymiyye: s. 37.

birçok israiliyat ve hiristiyan görüşleri vardır. Bu da ehli kitaptan İslama girenlerin çok olmasıyladır. Şer'i hükümlerle alakası olmayan birçok şey zihinlerine takılmıştır: İnsanın yaratılışı ve varoluşun sırları gibi. Bazı tabiiler araştırmadan ve tenkid etmeden çok kolayca israiliyat-tan olan haberleri almışlardır. Bunu en çok rivayet edenler ise ehli kitaptan müslüman olanlardır. Abdullah b. Selam Ka'bu'l-Ahbar ve Vehb b. Münebbih gibi.30[29]

Tabiinden sonra ilim genişledi, Kur'an ilmi hadisten ayrıldı, her ayetin ayrı ayrı tefsiri yapıldı, bu da Kur'an'daki ayetlerin tertip sırasına göre yapıldı.

Bu müelliflerin önsözlerinde mesela: İbni Cerir et-Tabe-ri ölümü 310 Hicri'de31[30] Ebu Bekir Ibni Munzir en-Nisabu-ri ölümü 318 Hicri'de32[31] Ebu Bekir İbni Murdeveyh ise ölümü 410 Hicri'de33[32] vaki olmuştur. Daha başkaları da vardır. Bu tefsirlerin hepsi de senetle peygambere, sahabeye ve tabiine dayandırılarak rivayet edilmiştir. Bunlarda hadis ve sahabelerin sözlerinden başka birşey yoktur. Ancak İbni Cerir bazı görüşlere yöneldi ve bazılarında ise irab yönünde tetkik edip konuştu. Kur'an ayetlerinden hüküm çıkarılması gereken yerlerden hüküm çıkardı.

Sonra miifessirler telif ve cemler yaparken özetleme ve kısaltmaya gitmişlerdir.

İkinci kısım tefsire gelince: Onların tefsirleri ise daha çok lügat ve dil kurallarına dayanır. Bu konuda ilk telif yapan Ebu Ubeyde Muammer b. el-Müsenna'dır ki Hicri 210'da vefat etmiştir. Kitabını "Mecazu'l-Kur'an" adıyla yazmıştır. Dr. Fuat Sezgi'nin tahkikiyle kitap basılmıştır. Sonra da

30[29] Et-Tefsirve'l-Müfessirun: 1/130'a bakılsın.

31[30] (Taberi) meşhur tafsir sahibidir. Kendi konumunda yapılan tasnif edilen en güzel eserlerdendir.

32[31] Tefsiri basılmamıştır.

33[32] Tefsiri basılmamış ve Ed-Durru'1-Mensur'da Suyuti ondan çok nakil yapmıştır.

Kutrub İbni el-Müstenirki Sibeveyh'in öğrencisidir. Hicri 206'da vefat etmiştir. Kitabından hiçbir şey bilinmemektedir. Kitabının ismi "Meani'l-Kur'an"dir. Sonra da el-Ahfeş Said b. Mesude o da Sibeveyh'in öğrencisi olup Hicri 215'de vefat etmiştir. Kitabım Kesai'nin isteği üzerine telif etmiştir. Diyor ki: Biz bir araya geldiğimizde benden bir kitap telif etmemi istedi ben de ona Meani'l-Kur'an'la ilgili bir kitap yazdım. O kitap onu. imam kıldı. Kufeli'lerden Kesai Ali.b. Hamza da bir telif yaptı ki o aynı zamanda Küfe'lile-rin şeyhidir. Hicri 189'da vefat etmiştir. Kitabının ismi ise (El-Müştebih fi'l-Kur'an)'dır. Çok güzel bir çekiciliği vardır. Kütüphanelerde mevcuttur. Paris kütüphanesinde el yazma ile 665 nolu olarak kayıtlıdır.34[33]

Başka bir kitabı daha şu isimle vardır: "Kitap ma iştebe-he min lafzi'l-Kur'an ve Tenazele min kelimati'l-furkan." Fakat bu kitap önceki kitabın aynısı mı yoksa değişik bir kitap mı bilemiyoruz.

Sonra Ferra Ebu Zekeriya Yahya b. Ziyat'tır, Kesai'nin öğrencisidir. Hicri 207'de vefat etmiştir. Onun da (Me-ani'I-Kur'an) adında kitabı vardır. Muhammed Ahmed Ali Naccar ve Ahmet Yusuf Necati'nin tahkikiyle 3 ciltle basılmıştır.

Salebi şöyle diyor: Ferra'nın (Meani'l-Kur'an) adlı kitabını yazmasının sebebi şöyledir. Arkadaşlarından Ömer b.

Bekir Me'mun'un vezirlerinden Hasan b. Sehl'in kendisinden Kur'an'dan bazı şeyler sorduğunu ve kendisine cevap veremediğini, kendisi için bir usul kitabı yazmasını mektupla ister o da bunu yazar ve kitaba bakmasını ister. Kitabı kendisi okuyunca arkadaşlarını toplar ve:

"Toplanın size Kur'an'la ilgili birşeyler yazdıracağım." der, onlara bir gün tayin eder, onlar hazırlanınca onların huzuruna çıkar ve mescitte müezzin olan ve aynı zamanda Kur'an okuyucusu olan bir adama:

34[33] Brokelman'm Tarihu'l-Edebu'l-Arabi: 2/198'e bakılsın. Eseri gördüm eser müteşabih ayetlerin lafızlarından tefsir yapmadan bahseder.

"Oku" der o da Fatiha'yı okur ve o da tefsir yapar böylece bütün Kur'an'ı tefsir yaparak kitabını yani tefsirini yazar.35[34]

Sonra Ebu Ubeyde el-Kasım b. Sellam gelir ki Hicri 224'te vefat etmiştir. O da onların kitaplarından topladı. Onlarda rivayetler ve dayandığı kaynaklar, sahabe, tabiin ve fa-kihlerin görüşleri vardı.36[35] Bunların yarısını rivayet etti ve diğer yansını rivayet etmeden öldü ve çoğu da ondan rivayet edilemedi. Ebu Ubeyde ilk defa iki tür tefsiri bir araya toplayandır. Yani rivayet tefsiri ve lügat ve nahiv tefsirini. Fakat onun tefsirinden birşey bilinmiyor. Burklman onun tefsirinin kaybolduğunu söyler.37[36]

Kıfti "Yunus b. Habib" hayatını anlatırken o da Sibe-veyh'in şeyhidir. Hicri 182'de vefat ettiğini onun da (Me-ani'l-Kur'an) adında bir kitabının olduğunu anlatmaktadır.38[37]

Böylece Yunus b. Habib'in ilk defa lügat ve nahiv kurallarıyla telif yaptığını fakat bu kitabından haber alınamadığını tahmin ederim ki Tatarların yok ettiğini belirtir.

Yine Kıfti'nin belirttiğine göre Kesai'nin şeyhi Ebu Cafer el-Ruasi Hicri 187'de vefat etmiş ve onun da (Meani'l-Kur'an) diye eserinin olduğunu söyler.

Kıfti bugüne kadar bu eserin rivayet edildiğini söyler.39[38]

Kifti Hicri 7. asırda 624'de vefat etmiştir. Böylece anlaşılıyor ki kitap yaygın olup neşredilmiştir. Fakat bir kitaptan da bir haber alamadık,

---

35[34] İnbahu'r-Ruvat: 4/9-10'abakm.

36[35] Inbahu'r-Ruvat: 3/10'a bakın.

37[36] Tarihu'l-Edebu'i-Arabi: 2/159'a bakın. Bu konuda iki kitabı vardır. Bİiri "öaribu'l-Kur'an" diğeri ise "Meani'l-Kur'an"dır.

38[37] İnbahu'r-Ruvat: 4/77.

39[38] Înbahu'r-Ruvat: 4/107.

umarız ki dünya kütüphanelerinden birinde mevcuttur.

Sonra ilimlerle beraber fıkhı ithilaflar da yayıldı, Kelam ilmi yaygınlaştı, islami gruplar mezheplerini yaymaya baş-ladılarVe mezheplerine çağırmaya başladılar. Felsefi birçok kitap tercüme edildi. Bu ilimler ve bu ilimlerle ilgili araştırmalar tefsirle iç içe girdi.

Edebi ilimler: Arapça aslından zayıflamaya başladı, Arapların yabancılarla karışması nedeniyle, Kur'an elfa-zının ve belagatının anlaşılması için bu ilimlerin tefsirle karışması bir ihtiyaç oldu.

Kelam ilmi: Guruplar oluştu ve bütün guruplar ayetlerle görüşlerine deliller getirdiler. Alimler tefsirlerinde kelam ilmine yöneldi. Doğruyu yanlıştan ayırmaya ve Kur'an'ın işaret ettiği ve etmediğni belirtmeye başladılar.

Fıkıh İlmi: Fıkıh ilmi genişledi ve alimler ise fıkıhta de-rinleştiler. Tefsirciler ahkamın alındığı hükümleri öğrenmek, kanun yapma yönünden tamamlamak ve Kur'an'ı şerh etmek için fıkıhla birleştirdiler.

Böylece tefsir üç kısma ayrıldı:

1- Rivayet tefsiri: Daha Önce geçtiği gibi en meşhur tefsirler: İbni Cerir et-Taberi, ed-Durru'I-Mensur, İbni Kesir. Suyuti Tefsiri ve İbni Ebi Hatim Tefsiri gibi.

2- Rey tefsiri: Reyden kasıt içtihattır. Yani içtihadla yapılan tefsirdir, nasih ve mensuh bilgisi, nüzul sebebi, ca hiliye şiirini bilme ve onunla delil getirme Arap dilinin lafızlarının delalet ettiği yönleri ve tefsirde arap dilinin bütün yönlerinibilerek tefsir yapmaktır. Bu tefsirin en meşhurları ise şunlardır:

1- Fahru'r-Razi Tefsiri: 16 cilt olarak basılmıştır. Kelam ilmi ağırlıklıdır. Bozuk görüşler ve batıl mezheplerin görüşlerine reddiyeler vardır.

2- Kadı Beydavi Tefsiri: Büyük bir cilte basılmış ve üzerine çok haşiyeler yapılmıştır.

Şeyh Zade haşiyesi, Beydavi üzerine yapılan en güzel haşiyedir, dört büyük cilt olark basılmıştır. Hefacı haşiyesi: 8 cilt olarak basılmıştır.

3- Zamahşeri Tefsiri: İsmi el-Keşşaf'tır. 4 cilt olarak basılmıştır.

İbni Haldun diyor ki: Tefsirlerden bu ilmi en iyi içine alan Zahamşeri'nin Keşşafıdır. Ancak müellif itikatta Mutezi-le'dir. Kendi fasit mezhebine deliller getirmektedir.40[39]

Bazı alimler diyor ki: Zamahşerinin tefsirinden daha güzel belagat tefsiri görmedik, tefsirin üzerine çeşitli haşiyeler yapılmıştır.

Haşiyelerden bazıları şunlardır:

İbni Münir İskenderi'nin "el-intisaf fima tedemmenehu el-Keşşaf mine'l-itizal" Keşşafla beraber basılmıştır.

Muhammed Aleyan el-Merzuki Ezher alimlerinin bü-yüklerindendir. Haşiyesi kio da Keşşaf la beraber basılmıştır.

Şerafeddin Tayibi'nin haşiyesi: Zemahşeri'deki lafızları kapsamaktadır, Mutezile mezhebine cevaplar vermekte delillerinin zayıf ve bozuk olduğunu, belağanın ehli sünnetin söylediği doğrultuda doğru-olduğunu Mutezile'nin dediği doğrultuda doğru olmadığını beyan ediyor.41[40]

İbni Hişam'ın "Muhtasaru'l-întisaf minel-Keşşaf' adlı haşiyesi. Daha önce de zikrettiğimiz İbni'l-Munir'in "el-in-tisafı'nın özeti yapılmıştır ve bazı ziyadeler yapılmış olup kitap el yazması olarak Berlin kütüphanesi ve Ezher kütüphanesinde bulunmaktadır.42[41]

40[39] İtni Haldun'un Mukaddimesine s. 367'ye bakınız.

41[40] îbni Haldun'un Mukaddimesinde s. 368.

42[41] Şeyh Abdul Ğaniy el-Dekr'in tahkik ettiği şuzuru'z-zehebin şerhine bakılsın (el-mukaddime). s. 12.

4- Camii'l Tevil li muhkemi'l Tenzil Ebu Müslim el-İs-fehani Muhammed b. Behr. Vefatı Hicri 321 olup Mutezi-le'nin büyüklerindendir. 14 ciltlik büyük bir tefsirdir.43[42]

Yanlız kaldığı görüşlerinden biri de, Kur'an'dan neshi inkar etmesidir. Bu konuda özel bir bölüm ayıracağız. Razi tefsirinde bazı görüşlerini belirtmektedir. Ebu Hayyan'da Bahr adlı tefsirin bazı görüşlerini belirtmiştir. Müellifimiz de bazı görüşlerini belirterek red etmektedir. Kurtubi de yine tefsirinde bazı görüşlerini belirtir.

5- Hicri 384'te vefat eden Rumani'nin "el-Camiu fi ulu-mi'1-Kur'an" Tefsiri de faydalı ve büyük bir tefsirdir. Fakat içinde Mutezile'nin görüşleri izah edilmiştir.44[43] Kitap hala koruma altındadır. 7 cildi Paris kütüphanesinde, 12 cilti ise Mescidi'l-Aksakütüphanesindedir.

6- Hicri 749'da vefat eden büyük alim Şemsuddin el-İs-behani'nin tefsiri. Davudi şöyle diyor: "Büyük bir tefsir yazdı ama tamamlayamadı."45[44]

Es-Sufdi ise şöyle diyor: Onu tefsirinde aklına geleni yazdığını gördüm, herhangi bir kaynağa bakmadan, Keşşaf ile Mefatihu'1-Gayb (İmam Razi'nin) arası güzel bir derleme tefsir, veciz, ibare ve bir çok konuda yapılan itirazların ziyadesiyle yazılmıştır.46[45]

7- Hicri 543'de vefat eden Malik'i imamlardan Ebu Bekir İbni el-Arabi'nin "Envaru'1-Fecr fi tefsiri'l-Kur'an" adlı eseri de bu eserlerdendir. Müellifi diyorki: "80 bin yapraktan oluşan tefsiri 20 senede hazırladım."47[46]

43[42] Burakelman'ın Tarihu'l-Edebu'l-Arabi'ye 4/17-18'e bakılsın.

44[43] Er-Rumani en-Nahvi s. 93'e bakılsın. Nucumu'z-Zahire vefeyat senet: 384. Keşfu'z-zun'un sahibi şöyle demiş: "Abdulmelik b. Ali el-Mii-ezzin Herevi (Hicri 489'da vefat etmiş) Özetlemiş fakat bu özetlemeden haber alamadık.

45[44] Tabakatu'İ-Müfessirin: 2/313 tefsirinde Ahzab suresinin sonuna kadar gelmiştir. Veliyyuddin Carullah kütüphanesinde el yazması olarak İstanbul Beyazıt camiinde 99 noda kayıtlıdır. Hataen bu eser Ra-ğıb İsbehani'ye nİsbet edilmiştir.

46[45] Tabakatu'l-Müfessirin: 2/314 Davtdi'nin.

47[46] TabakatuM-Müfessir.n: 2/169.

Şeyh Yusuf el-Hazzam el-Mağribi (Vefatı Hicri 760'da) şöyle diyor, Ebubekir b. Arabi'nin tefsiri olan "Envaru'1-Fe-cr"in tamamını Adil melik müminlerin emiri Ebu Anan Fa-ris b. Ebi Salt Osman b. Yusuf b. Abdilhak ki o Ebi Ennan kabilesinin Merakeş şehrinde sultandı, onun bir kitaplığı vardı, onun kitaplığında tamamını 80 cilt olarak gördüm. Kitaptan herhangi bir şey eksilmiş değildir.

Diyorum ki: "Şeyhimiz kadı Muhammed Abdullah el-Şenkiytı'nin bize söylediğine göre kitap Fas'ta Ribat'ta kı-raliyet kütüphanesinde bulunmaktadır.

8- Mekkiyi'l-Kaysi'nin (Vefatı Hicri 407) "El-Me'sur an Malik fi Ahkami'l-Kur'an ve Tefsiri adlı eseri. 10 cüzdür, onu 300 cüzden toplamış şeyhi "Ebu Bekir el-Udfuvi'nin tefsirine dayanmaktadır. (Vefatı Hicri 388) Tefsirinin ismi ise "el-İstiğna"dır. Büyük bir tefsir olup 120 cilttir. 12 senede tamamlanmıştır. Bazılarının Mekkiyu'l-Kays'ınm tefsirini tahkik ettiklerini duydum ve yakında basılacağının haberini aldım.

9- Ebi Abbas Kevaşı (vefatı Hicri 680)nin "et-Tefsirul Kebir" adlı eseri, ve yine onun "Tefsiru's-Sağir" diye bir tefsiri de vardır.

Suyuti diyor ki: Şeyh Celalettin Mehelli tefsirinde ona dayanmakta ve itimat etmektedir. Ben de ona ve onunla beraber "el-veciz"e ve "Tefsiru'l-Beydavi"ye ve "İbni Kesir"e ve Celaleyn tefsirine dayandırdım, görüşlerim tefsir el yazması olarak mevcuttur. Başkaları gibi kaybolmamıştır. Bir nüshası ise Medine'de İslam üniversitesi kütüphanesinde mikrofilme alınmış olarak bulunmaktadır.

10- Maverdi tefsiri ismi "En-Nuketu ve'1-Uyun" dur. Kuveyt'te 4 cüz olarak basılmıştır. Kurtubi tefsirinde çokça bu tefsire dayanmaktadır.48[47]

48[47] Böylece en a',ik şekilde bütün kıraatler (okunuş şekilleri) Kurtubi tefsirinde açıkl?.nmaktadır.

11- İbni Atiyye'nin tefsiri (vefatı Hicri 546) ismi "el-mu-harreru'l-veciz fi tefsiri'1-kitabi'l-aziz" dir. Ebu Hayyan Bahru'l-Muhit adlı tefsirinde diyor ki: Tefsir ilminde en güzel tasnifi yapan, iyiyi kötüden ayıran en açık görüşlü bir tefsirdir.49[48]

İbni"Teymiyye diyor ki: "İbni Atıyye'nin tefsiri Ze-mahşeri'nin tefsirinden daha iyi, daha açık, nakil ve araştırma olarak da daha çok tercih edilecek bir tefsirdir."50[49] Tefsiri büyük bir tefsirdir. Fas'ta basılmaya başlanmıştır, şimdiye kadar 11 cüzü çıkmıştır.

12- Ebu Leys Semerkandi (vefatı Hicri 373) nin "Bahru'I-Ulum" tefsiri. Üç büyük ciltten oluşan el-yazmasi51[50] olarak Daru'l-;Kutubu'l-Mısri ve Ezher kütüphanesi ve Irak vakıflar kütüphanesinde bulunmaktadır.52[51] Irak'ta basılmaya başlamıştır. Üç cüzü yayınlanmış ve En'am suresinin sonuna kadar gelinmiştir. Bu da el yazması birinci cilde denktir.53[52] .

'

Şeyh Zeynüddin Kasım b. Kutluboğa hadisleri tahriç etmiş (vefatı Hicri 854) ama basılamamıştır.54[53]

13- Kurtubi'nin tefsin ismi "El-Camiu li ahkami'l-Kur'an" dır. Çeşitli baskılarla basılmıştır. O da Maverdi tefsirine ve İbni Arabi'nin Ahkamu'l-Kur'an'i55[54] ve en-Nu-has'ın i'rabu'l-Kur'an'ına

---

49[48] Bahru'l-nıunit: 1/9 bakın.

50[49] Fttava İbni Teymiyye: 2/194; Er-£efsir ve müfessirun: 1/241.

51[50] Et-Tefsir ve Müfessirun: 1/225.

52[51] Bahru'l-Ulum: 1/8.

53[52] Bahru'I-Ulum: 1/1.

54[53] Keşfu'z-zunun: 1/234.

55[54] 4 cilt olarak basılmıştır.

dayanmaktadır.56[55]

2- Tefsiru'l-İşari: O, Kur'an ayetlerinin hilafına olan ayetlerin tevilidir. Gizli bazı işaretlerle ancak tarikat er-bablanna zahir olabilir. Bununla ve murat olunan zahiri şeyler arasında tatbik mümkündür. Bu tefsirin şer'i bir aslı vardır. îbni Ebu Hatem'in İbni Abbas'tan naklettiğine göre şöyle demiş: "Kur'an'da haberler ve misaller vardır. Helal ve haram, nasıh ve mensuh, muhkem ve müteşabih, açık ve gizli yönü okunuştur, gizli yönleri tevil edilir. Alimler uğraşırlar sefihler (aklı kıt kimseler) ise ondan uzaklaşırlar."57[56]

İşaret tefsirinin iki şartı vardır.

1- Arap dilinde kararlaştırılmış kaidelerin maksadına zahiren uygun olması.

2- Kendisine delil olacak ayet, hadis veya diğer kaynaklardan itirazsız kaynakların olması gerekir.

Bu tefsir çeşidi asıl görüntüsünden uzaklaşmış değildir, ayetin görünüşü anlaşılmaktadır, ayet bu nedenle kapalı değildir. Buna dilin, örfünde delil getirilmektedir ve sonra gizli mefhumlar böylece ayetin yanında anlaşılmaktadır.58[57]

Bu çeşit tefsirlerden: Sehl b. Abdullah el-Tusteri'nin (ölümü Hicri 273) "Tefsiru'l-Tusteri" isimli tefsiridir. Kendisi Zühd ve takva ehli olup tefsiri bir ciltten ibarettir.

Aynı tefsirden Ebu Muhammed el-Bekli el-Şirazi'nin (ölümü Hicri 666) "Araisu'l-beyani fi hakaiku'l-Kur'an"dır. Uzun zamandan beri iki cilt

---

56[55] Irak'ta üç cüz olarak basılmıştır. Denilmektedir ki Kurtubi tefsirinin çoğunu İbni Atiye'nin tefsirinden almıştır.

57[56] Et-Tefsir ve'1-Mufessirun (Zehebi'nin kitabı): 2/354.

58[57] El-İtkam fi ulumu'l-Kur'an: 1/185.

olarak basılmıştır. 59[58]

İ'rabla İlgili Kitaplar:

Böylece değişik kitaplarda vardır. Bu kitaplar özellikle Kur'an ilimlerini kapsamaktadır. Mesela bazıları Kur'an'in i'rabi ile ilgilidir ki şunlardır:

Ebu Ca'fer en-Nuhas'm üç cilt olarak basılan "İ'rabu'l-Kurlan".

Eou'1-Beka el-Ukberi'nin iki cilt olarak basılan "Et-tib-yan fi i'rabi'l-Kur'an".

Îbnu'l-Enbari'nin eskiden beri üç cilt olarak basılan "el-Beyan fi i'rabi'l-Kur'an"

Es-Seminu'1-Halebi'nin geç de olsa altı cüz olarak güzel bir tertible basılan "ed-Durru'I-Mesun fi ulumu'l-kitabi'l-meknun. Kendi sahasında en güzel kitabdır ve diğer kitaplar da şunlardır. 60[59]

Kur'an'daki Ahkamla İlgili Yazılan En Meşhur Kitaplar:

İbni Arabi el-Maliki'nin dört cilt olarak basılan "Ahka-mul-Kur'an."

El-İIkiye el-Herasi eş-Şafii'nin iki ciltlik "Ahkamu'l-Kur'an."

El-Cessas el-Hanefi'nin üç büyük cilt şeklinde basılan "Ahkamu'I-Kur'an."

İbni Fersu'l-Malik el-Gırnati'nin (ölümü Hicri 559) "Ah-kamu'l-Kur'an."

59[58] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/12-24.

60[59] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/24.

Davudi Ğırnati'nin Kitabı hakkında şöyle der: "Çok faydalı bir kitaptır. Bu konuda en güzel yazılan kitaptır.61[60] Kitap el yazması olarak bulunmakta ve hatta mikro filim olarak da Medine'deki islam üniversitesi kütüphanesinde bulunmaktadır. 62[61]

Ayet ve Surelerin Birbirine Olan İrtibatıyla İlgili Yazılan Eserler:

Bu konuda yazılan en güzel kitap Burhaneddin Bekai'nin (Ölümü H. 885) "Nazmu'd-dureri fi tenasubi ayeti ve's-sü-veri" adlı Hindistan'da basılan 22 ciltlik kitabıdır.63[62]

Ebu Hayyan el-Endulusi'nin şeyhi Ebu Cafer Ahmed b. ez-Zübeyr'in (Ölümü h. 807) "el-Burhan fi tertibi suveru'l-Kur'an" ki geç de olsa imam Faysal üniversitesinde Ri-yat'ta basılmıştır.64[63]

Suyuti'nin "Tenasubu'l-Dureri fi tenasubu's-suveri" küçük çaplı kitabı, matbudur. 65[64]

Kur'an'ın Lafız ve Manalarını Kapsayan Kitaplar.

Bunlardan Rağıb el-İsfehani'nin (ölümü H. 425) "el-Mufredaf'ı basılmış haldedir.

61[60] Davudi'nin Tabakatu'l-Müfessirin: 1/363.

62[61] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/24-25.

63[62] Öğrendim ki kitap şu anda Mısır'da da basılmaktadır.

64[63] Meleku't-Tevil: 1/20.

65[64] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/25.

Kamus.1 un sahibi Feyruzabadi'nin "Besairu zevi't-tem-yiz fi'l-letaifu'l-Kitabu'l-aziz"i altı cilt olarak basılmıştır.

İbni Cevzi'nin tek ciltte basılan "Nüzhetu'l-a'yunu'l-Nevazir fi'1-vucuh ve'n-Nezair" adlı kitabı.

Kadı Damiğani'nin tek cilt olarak basılan "el-vucuh ve'n-Nezair" adlı kitabı. 66[65]

Kur'an'ın Çeşitli Yönlerinden Bahseden Muhtasar Tefsirler:

Bunlardan "Nesefi tefsiri" ki üç cilt olarak basılmıştır.67[66]

Yine bu tefsirlerden sayılan "Vedehu'l-Burhan" bu elimizdeki kitaptır.

KeJbi'nin tek büyük bir ciltten ibaret olan "Et-Teshil" de bu kitaplardandır.

Bunların dışında Kur'an ilimlerinden bahseden kitaplar vardır, geçmişten ve şu anda Kur'an'ın büyüklüğünü, icazını ve belagatının kuvvetini izah eden kitaplar vardır. Yazarlar jfazmış, müellifler telifler yapmış ama hiç kimse kitabullahı tamamen anlatacak güce sahip olamamıştır. Çünkü onların sözleri hadis (sonradan olan), Allah'ın kelamı ise ezeli ve kadimdir, onun içindir ki insanların kelamı nasıl Allah'ın kelamını kuşatabilir ki? Bu konuda Cenab-ı Allah Kehf ve Lokman surelerinde şöyle buyurur:

"De ki: Rabbimin sözlerini yazmak için deniz mürekkep olsa, Rabbimin sözleri tükenmeden önce deniz tükenir. Yardım için bir o kadarını daha

66[65] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/25.

67[66] Nesefi tefsiri, Beydavi tefsiri gibidir. İkiside Zemahşeri'nin Keşşafından faydalanmış Nesefi Hanefi, Beydavi ise Şafii görüşlerim benimsemiştir.

getirsek yine yetmez." (Kehf: 18/109)

"Yeryüzünde bulunan ağaçlar kalem olsa, denizler de mürekkep olup, arkasından yedi deniz daha gelip mürekkep olsa ona yardım etse de Allah'ın kelimeleri yazılsa yine bunlar tükenir. Allah'ın kelimeleri tükenmez. Allah öyle üstündür, öyle hikmet sahibidir." (Lokman: 31/27) 68[67]

Müellifin Tefsirindeki Kaynakları:

Nisaburi'nin tefsiri okununca anlaşılır ki müellif yüksek bir kültüre sahiptir, kitaplara ve teliflere, arap şiirlerine ve divanlarına vakıftır.

En fazla kaynak olarak faydalandığı kitaplar ise Kur'an ilimleri ile ilgili kitaplar olduğunu anlamaktayız. Bu kitaplardan bazıları şunlardır:

1- Ebu Ubeyde'nin Mecazu'l-Kur'an'ı: Bu konuda yazılan ilk kitaplardandır. Bir çok alimin görüş aldığı veya red ettiği, rivayetler ve nakiller yaptığı bir kaynaktır.

Cahiz kitabın müellifi hakkında şöyle söyler: Ebu Ubey-de gibi harici ve ya toplu bütün ilimleri daha iyi bilen birisi yoktur.69[68]

Ebu Ubeyde Hicri 210'da vefat etmiştir.70[69] Kitabı iki cilt olarak Dr. Fuat Sezgin'in tahkikiyle basılmıştır.71[70]

68[67] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/26.

69[68] El-Beyanve't-tebyin: 1/133.

70[69] Vefayatu '1-Ayan: 2/157.

71[70] Mecazu'l-Kur'an Dr. Fuat Sezgin'in tahkikine bakılsın. Sezgin güzel bir çaba harcamıştır.

2- Ferra'nın Meani'l-Kur'an'ı: Meani'l-Kur'an konusunda kitapların anası ve direği sayılır. Öğrencilerine mescitte yazdırmıştır.72[71] Alimlerin çoğu güvendiklerini belirtmişlerdir. Bu konuda Kufi'lerin kaynağı olmuştur.

Ferra Hicri 207'de vefat etmiştir.73[72] Müellif kendisinden nakiller yapmış bazen de fikirlerine reddiye yapmıştır. Kitabı üç cilt olarak Prof. Ahmet Yusuf Necati ve Muhammed Ali Neccar tarafından güzel bir çaba harcanarak tahkik edilerek basılmış ancak kitaptaki deliller tam yerine oturtulmamış, bir çoğu kime ait olduğu belirtilmemiştir.

3- Kesai'nin Menai'l-Kur'an'ı: Kesai Kufe'de nahivci-lerin şeyhidir. Onun Meani'l-Kur'an diye kitabı vardır. Müellif bazı konularda ondan nakiller yapmaktadır. Kitap basılı değildir. Kitabın el yazması var mı yok mu bilmiyoruz. Kesai Hicri 189'da vefat etmiştir.74[73]

4- Ahfeş'in Meani'l-Kur'an'ı: Sibeveyh'in. öğrencisi olan Ahfeş'in ismi Said b. Mesade'dir.75[74] Kesai'nin isteği üzerine "El-Meseletu'1-Zenburiye"76[75] den sonra tasnif etmiştir. Kitabında Kesai'ye dayanmaktadır.77[76] Ahfeş Bakara suresinin tefsirini teşvik etmiş ve büyük önem vermiştir. Kitabının üçte birini Bakara suresinin tefsirine ayırmıştır, bundan sonrası ise tamamen özettir. Ahfeş Hicri 2i5'de vefat etmiştir- Kitap Dr. Faiz Faris'in tahkikiyle iki cüz olarak basılmış kitapta büyük bir çaba harcamıştır. Bizim bilinmeyen delileri

---

72[71] Yazmasına 203 hicride başlamış, haftada iki gün yazdırmış ffic-ri 2O5'de bitirmiştir. (Tarihu'l-Ulemai'l-Nahviyine) Tenuhi'nin kitabına s. 188'e bakılsın,

73[72] Tarihu'i-Bağdat: 14/155.

74[73] Tarihu'l-Ulemai'l-Nevhiyin s. 192. Davıdi'ninTebakatu'1-Mu-fessirin: 1/402.

75[74] Kıfti'nin Tercümatehu fi inbahi'r-ruvat: 2/157.

76[75] Arabm sözüdür. Ben akrebin eşek arısından daha kölü ısırdığını zannediyorum ki bu öyledir de ve böylede söylenilir. Böylece o anlatılır. Kesai bunu sorunca Sibeveyh bunu kabul etmemiştir. Muğni'1-Le-bibe:s. 121.

77[76] Zebidi'nin Tabakutu'l-Nahvİyin ve'l-luğaviyyine s. 72.

tamamlamamız ve açıklamamız gerekir.78[77]

5- Muberred'in Meani'l-Kur'an: Muberred'in yazdığı iki kitap vardır. Birincisi "İ'rabu'l-Kur'an" adındaki kitabıdır. Diğeri ise "el-Hurufu fi meani'l-Kur'an" dır.79[78] Taha suresine kadar yazmış, fakat tamamlayamamıştır. Bunlardan başka bir kitabı daha vardır ki ismi "Ma ittefeket elfa-zuhu ve ihtelefet mainih fi'l-Kur'an"dır.80[79] Müellif Müber-red'ten delil olarak bazı şiirler nakletmektedir.

6- Cessas'ın"Ahkamu'l-Kur'an". Müellif ondan iki veya üç defa nakil yapmıştır. Kitap üç cilt olarak basılmıştır, fakat kitap tahkike ve yemden basılmaya muhtaçtır.

7- îbni Bahr el-îsfehani'nin tefsiri. Biz onun için ayrı bir başlık ayırdık.

8- Nakkaş'ın tefsiri: Asıl ismi Muhammed b. el-Hasan el-Bağdadi el-Mukrii'dir.81[80] El-Müfessir olup Irak'lılarm tefsirde ve kıraatta imamdır. Tefsirinin ismi "Şifau's-sudur" dur. Onun "el-işaret fi ğaribu'l-Kur'an"82[81] ve "el-muvaddih fi meani'l-Kur'an" adlı eserleri de vardır. Hicri 35l'de vefat etmiştir.

9- Ebu'l-Kasım b. Habib el-Nisaburi'nin tefsiri:83[82] İsmi el-Hasan b. Muhammed b. Habib el-Nisaburi'dir. Meani'l-Kur'an ve ilimlerinde asrının imamıydı, edebiyatta, nahivde bilgili ve savaşlar, kıssalar ve siyer bilgilerine sahip idi. Ondan Nisabur'a ilim yayılmıştır. Onun tasnif ettiği eserler zirveye ulaşmıştı. Şafii mezhebine tabi idi. Müellif ondan

---

78[77] Bizim tahkikimiz olan el-Medhelu'l-ümi tefsiru kitabullah'a da bakılsın.

79[78] El-Fihrist s. 88.

80[79] El-Fihrist s. 88. Kitap eskiden beri Abdu'1-Aziz el-Meymıı-ni'nin tahkikiyle basılmıştır.

81[80] Hayat hikayesi için Yakuti'nin Mu'cem'i: 6/496 ve Suyuti'nin Tabakatu'l-Mufessirin: s. 80. Davudi'ninTabakatu'l-Mufessirin: 2/131 ve Vefayatu'1-Ayan: 3/425.

82[81] Umulur ki müellif Nakkaş'ın el-işaret kitabından nakil yapmıştır.

83[82] Suyati'nin Tabakatu'l-Mufessirin: s. 35; Buğyetu'î-Vuat: 1/519; Davudi'ninTabakat'ı: 1/140.

nakiller yapmaktadır. Beyhaki'nin de "Şuabu'l-iman"da ondan nakiller yaptığı gibi. Onun tefsiri meşhurdur. Hicri 406'da vefat etmiştir.

10- Saalebi tefsiri: Müellifi Ahmed b. Muhammed b. İbrahim Ebi İshak en-Nisaburi el-Saalebi'dir.84[83] Kur'an ilimlerinde Saalebi zamanın tek kişisi olduğu söylenir. Onun da tefsiri meşhurdur. Onun kitabı "El-Arais fi Kısası'l-Enbiyai Aleyhi ve's-selam" basılmıştır. Ebu'l-Hasan el-Vahidi ilmini ondan almıştır. Hicri 427'de vefat etmiştir.85[84]

11- Maverdi tefsiri: İsmi "en-Nuketu ve'I-Uyun"dur. Hidır Muhammed Hıdir'ın tahkikiyle dört cüz olarak Kuveyt'te basılmıştır. Müellifi Ali b. Muhammed b. Habib el-Kadi Ebu'l-Hasan el-Maverdi'dir.86[85] Şafii mezhebinin gözde alimlerinden olup bazı bölgelerde kadılık yapmış sonra da Bağdat'a yerleşmiştir.

Tefsirinden anlaşıldığı gibi Mutezile'ye muvafakati nedeniyle İbni Salah onu mutezili olmakla suçluyor. İbni Sub-ki ise aslında onun mutezili olmadığım, sadece kader meselesinde Öyle düşündüğünü söyler.

jyitiellif bir çok defa kendisinden nakil yapmıştır. Nite-kmfKurtubi tefsirinde en çok dayandığı bir kaynak olrrfuş-tur. Kurtubi'nin en fazla güvendiği üç kaynak şunlardır:87[86]

1- İbni Arabi'nin Ahkamu'I-Kur'an'ı.

2- Nuhhas'ın İ'rabu'l-Kur'an'i

3- Maverdi'nin tefsiri. Maverdi Hicri 450'de vefat etmiştir.

Böylece diyebiliriz ki: Müellif imamların ve müfessirle-rin büyüklerin

---

84[83] Davudİ'nin Tabakat-ı Müfessirin'i: 1/66; İnbahu'r-ruvat: 1/119; Subki'nin Tabakatu'ş-Şafii: 4/58.

85[84] Tefsiri büyüktür fakat basilmamıştır. Medine İslam Üniversitesinde fotokopi yapılmış bir nüshası vardır.

86[85] Davudi'nin Tabakatu'l-Müfessirin: 1/428; Subki'nin Tabakam'ş-Şafii: 5/267 ve Lisanu'l-Mizan: 4/260.

87[86] Kurtubi tefsirine bakınız. En güzel şekilde izah edilmiştir.

kitaplarına itimat etmiş onlardan çeşitli sözler ve görüşler almış ancak ilimde yaygın ve meşhur olanlardan da nakiller yapmıştır. Sahabe ve tabiinin büyüklerinden nakiller yaptığı gibi onlardan bazıları şunlardır.

1- Abdullah îbni Abbas.

2- Abdullah İbni Mes'ud.

3- Ali b. Ebi Talib,

4- Mücahid b. Cebir.

5- El-Hasan el-Basri.

6- Eş-Şabi.

7- İkrime.

8-El-Dehhak.

9- Said b. Cübeyr.

10- Katade, Hepsinin hayatı tercümesi yeri geldikçe bu kitapta belirtilecektir.

Bu vesile ile kendisinden önceki büyük alimlerden nakiller yaptığını buluyoruz. O alimler de şunlardır:

1- El-Kadı Abdulhamid:88[87] Asıl ismi Abdulhamid b. Ab-dulaziz Ebu Hazim el-Kadı'dır. Hanefi mezhebine bağlı olup Şam'da, Kufe'de ve Kerh'te kadılık yapmıştır. Alim, fadıl ve takva sahibi idi. Irak ehlinin mirasta ve hisapta ho-calarmdandı. İlmini Hilal b. Yahya er-Razi'den almıştı, bu zat ta Irak ehlinin fakihlerindendi. Halife el-Mutet el-Abbasi'nin yanında önemli bir yeri vardı. Şu kitaplara sahipti. "Edebu'1-Kadı", "El-Feraid" ve "el-Muhaderat ve'1-sıcı-lat". Hicri 292'de

88[87] Zirikli'nin el-A'lam: 3/287 ve'1-Cevahiru'l-Müdiye: 1/296 ve Ta-rihu'l-Bağdat: 11/62.

vefat etmiştir.

2- Abdullah b. Hüseyni89[88] İsmi Ebu Muhammed en-Nisa-buri veya tanımış yönüyle en-Nasihi'dir. Horasan'da baş kadılık yapmış asrının Hanefi şeyhlerindendir. Buhara'da sultan Mahmud b. Sebektekin'in kadılığım yaparken hacca gitmiş Bağdat'ta geçerken de Hicri 4I2'de hacla ilgili bir konuşma yapmıştır. "El-Cemm beyne veykfı hilal vel-Hesaf' adlı bir kitabı vardır. Bişr b. Ahmed el-Isfehayani ve Ebu Amr b. Hanedan ve başkalarından bahseder. Güvenilir sa-lih bir zat olup Hicri 447'de vefat etmiştir.

3- El-Kadı Ebu'l-Kasım el-Davudi:90[89]

Sealibi şöyle der: O bu gün en faziletli insanlardandı. Edebiyatın çeşmesi ilmin odası olarak görülmüştür. En büyük iyilikler meşalesini yakmıştır.

Bununla en yüksek şerefe nail olmuş, onun cömertliğinden haber verilmiş, onun önderliği övülen hareketlerle tesir bırakmıştır. Hicri 430'da ölmüştür.

4- Ebu Sait ed-Derir: Horasan'da insanların en bilgilisi idi, Horasan Tahiriye'ye bitişiktir. El-Sueli anlatıyor, Ebu Temam'a (diğer lakabı) insan soru sorunca o daha sözünü bitirmeden soru soran cevabını almış olurdu, sanki o insanın ne soracağını önceden biliyor ona göre cevaplıyordu. Adamın bir ona şöyle dedi:

"Ey Eba Temam sen neden bilinen şiirden söylemiyor-sıan?" O da şöyle dedi:

"Sen neden bilinen şiirden bir şey bilmiyorsun?" Adam böylece sustu. İşte bunu Ebu Sait ed-Deriri söyledi.91[90]

89[88] El-A'lam: 4/79 ve Tarihu'l-Bağdat: 9/443 ve el-Cevahiru'l-Mudiye: 1/74.

90[89] Yetimetu'd-dehr: 4/345; Et-Temsü ve muhadere Sealebİ'nin s. 348.

91[90] İsmi Ahmet b. Halit'tir. İnbehu'r-Ruvat: 1/76.

5- İbni Urfe: Nefteveyh lakabıyla bilinir. İsmi İbrahim b. Muhammed b. Urfe'dir. Edebiyatı iyi bilen ve zeki bir insandı. Cerir, Ferezdek ve Zirrumme'nin şiirlerine yazılan zıt şiirleri ezbere bilirdi. Hadîs rivayet ediyordu. Muberret'ten, Salep'ten ilim aldı. Zahiri mezhebinin fıkhında derinleşti. Hicri 313'de vefat etti. 92[91]

Lügat, Nahiv ve Edeb Konusu:

Müellifi lügatta imam olarak görüyoruz, nahivci ve edip olan, kaynaklardan haberdar, önemli nakilleri bilen, arapla-rın en önemli ilim erbabından ve meşhur şahsiyetlerden nakiller yapmıştır. Onlar da şunlardır:

1- Sibeveyh.

2- EI-Kesai.

3- Ebi Amr b. elˆAla.

4- El-Ferra.

5- El-Ahfeş.

6- El-Muberred.

7- İbni Enbari.

8- Ebi Ali el-Farisi.

9- İbni Cinni.

10- Saleb.

92[91] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/27-32.

11- Ez-Zuccac.

12- Ebi Amr ez-Zahidi.

13- İbni Sirac.

14- El-Cahiz ve diğer büyükler, hepsinin hayat hikayeleri kitapta yeri geldikçe belirtilecektir. 93[92]

Şiir ve Şiirde Getirilen Deliller:

Görüyoruz ki müellif edebiyatta büyük mesafe katetmiş ve kitabı şiir delilerine hakimdir, bu şiirler mana ve lafza yöneliktir. Kitabına değer üzerine değer katmak, güzelliğine güzellik katmak ve sayfalarına sayfa ekliyerek telif edip yazmıştır. Ve yine görüyoruz ki şiir Huzeli'lerin şiirlerinden çokça getirmektedir. Bu o konuda isabetlidir. Çünkü onlar arapla-rın en büyük şairleridir. Hasan b. Sabit'e soruldu:

"Arapların en şair olanı kimdir?" O da:

"Kabile olarak mı yoksa fert olarak mı?" dedi. Onlar:

"Kabile olarak" dediler. Dedi ki:

"En şair kabile Hüzeyl Kabilesi'dir.94[93] Kur'an'ın bir kısmı da onların şivesiyle inmiştir. Ebıi Hatem Sicistani diyor ki: Kur'an Kureyş, Hüzeyl, Temim, el-Ezd, Rebi ve Heva-zin ile Sait b. Bekr kabilelerinin şivesiyle inmiştir."95[94]

93[92] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/32-33.

94[93] El-Eğani: 6/56'ya bak. El-Um'da: 1/56 ve Şi'rul Huzeliyyin fi'1-esreyn el-cahili ve'1-İslami s. 147'ye bakılsın.

95[94] El-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an: 1/63.

Ömer b. Hattab (r.a.) şöyle buyuruyor: Kur'an Mudar kabilesinin diliyle inmiştir.96[95]

Bazı kimseler İbni AdbuJberr'in hadiste geçen yedi meselelerini buna yorumladığını izah ederler. "Kur'an-ı Kerim yedi harf üzere nazil olmuştur."

Mudar kabilelerden oluşur: Huzeyl, Kinane, Kays, Dab-be, Teymu'r-Rebab, Esed b. Huzeyme ve Kureyş'tir. Bu kabileler yedi şiveyi oluşturur.97[96]Bütün bunlar Huzeyl'in fesa-hatına ve konumuna delalet ediyor. Hatta eski büyük alimler de onların şiirlerini ezberliyorlardı.

Esmai şöyle dedi: Huzeylin şiirlerini Kureyş'ten bir gencin üzerinde olduğunu zaptettim ki ona Muharnmed b, İdris aŞafii deniliyor. Sanki müellif onu hıfzediyordu. Bu eski büyük alimler arasında yaygın bir olaydı. Bu son zamanlarda ise cehalet alabildiğine yayıldı, ilim azaldı. Bu ise garip ve acaip bir durumdur. Çünkü alimliğe nisbet edilenlerin çoğu islami şiirlerinin beyitlerinden bir vezin dahi getiremiyorlar, kaldı ki cahiliyye şiirlerinden getirsin. Zamanımızda cahili şiirlerinden ezberleyenler varsa bu da nadir bir olaydır. Şeyhimiz Ahmet b. Muhammed Hamid Hüsni Şenlciti Medine-i münevvere'de kalmıştı. Allah onu muhafaza ve korumasına alsın. Buluğ çağına ermeden iki yıl önce Kur'an hafızı olmasına izafeten cahiliyye muallakatlannı da ezbere biliyordu. Yine o Zurrimme'nin divanını, cahiliyye ve diğer şiirlerin çoğunu ezberlemişti. Bu lügatta büyük manzumelere izafeten bildiğiydi. İbni Malik'in "EI-Müsellesu fİ'l-Iuğa"daki nazmı gibi ve o yaklaşık üç bin beyite denktir. Bununla beraber fıkıh, tevhid, mantık ve diğer ilimlerle ilgili manzumeleri de biliyordu. Bu, bize selef alimlerini hatırlatıyor ve onların ezberlediklerini ve rivayetlerini hatırlatıyor. Ki o asında büyük hüccet idi. Allah onların büyük alimlerle desteklemiş dinin onunla

96[95] Suyuti'ninİtkan'ı: 1/63.

97[96] Suyuti'ıün İtkan'ı: 1/63. 34

muhafaza etmiştir, onunla ınkarcılaia ve delilleri noksanlara cevap ve delil ge :irtmiştir. 98[97]

Şiirdeki Beyitlere Atfedilen Bir Araştırma:

Lügatta şiirin sahibine nisbet edilmesi önemli bir iştir, söyleyeni belli olan şiir söyleyeni belli olmayandan daha değerlidir. Buna rağmen bazı tefsir kitapları ve lügat kitapları yine söyleyeni belli olamayan şiirleri içine almışlardır. Bir çok insan da şiirleri birbirine karıştırmış, sahibinden başkasına isnat etmiştir. Bu konuda Seğani'nin şöyle söylediğini görüyoruz.99[98]

Bu Ebu Mansur el-Ezheri zamanının ve asrının şeyhi ve asrının imamı ve sığınağıdır, çok nakil yapmakla meşhurdur ve çok dayanaklı ve sabırlı idi. Eccac'ın şiiinde kelele100[99] (yoruldu) kelimesine örnek getirerek şu şiiri okuyor:

"Takı yorgunlukla yapılan kazancı helal kılıyorlar.101[100] Halbuki şiir Ruube'nin şiiridir. Eccac'ın değildir. Diğer bir rivayette "Kavim helal kılıyor" Burada da Rekede (sakin oldu, dindi) kelimesini102[101] delillendirirken söylediği şiir "Kartal susuz bir haldeyken o sakinleşiyordu." Fakat bu şiir de Eccac'ın olup Ruube'nin değildir.103[102] Kedese (tardet-mek) kelimesine şiirle Ubeyd delil

98[97] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/33-34.

99[98] Mukadimetul-Ebbab el-Zahiri ve'1-lubabu'l-Fahir s. 34.

100[99] Tehzibu'l-Lügat: 9/451.

101[100] Divanu Rube s. 122.

102[101] Tehzibu'l-Lügat: 10/39.

103[102] Divanu'1-Eccac s. 110 ve Mukaddimetu'1-Ebab: s. 34.

getiriyor:104[103]

"Görünüşte dağ keçisi gibi yürüyen zırhla kavulmuş at gibi." Bu şiir de Muhelhel'indir, Ubeyd'in değildir.105[104]

Fakat Ebu Nasır İsmail b. Hammad el-Cevheri ki onu fazilet sahibi kişiler düşen yağmura benzeterek onun fikirlerine uyulacak değerli bir kişi olarak kabul etmişlerdir. O ise Seabe (bir şeyi diğerine reva görmek) terkibinde söylemiştir.106[105]

İbni Mukbil şöyle diyor: Su vasfını kaybedip bal gibi yapışan suya ince yapraklı gülü keserek katıyorlar. Sonra di-yer: Bununla değişikliğe uğrayan (el-lezc) yapışan kelimesini kastediyor.

Keskin Za harfi babmdaki lam faslında diyor ki: El-Le-cizu el-Lezcin değiştirilmişidir ve böylece beyti söylüyor,107[106] Eğer bu değiştiren kalbeden İbni Mukbil'in divanına baksa bilinecek ki bu kaside zai değil nunlu bir kasidedir. Kasidenin başı muhakkak ki zaman dirileri ayıracaktır ve keyfine görç hareket edenleri de kesin olan günde ayıracaktır.108[107]

Zikrettiği beyitten önce şu beyit vardır:

Derinin ucunu duruyorlar, onunla misvak ağacının dane-lerini ve yabani sedir ağacının danelerinden kötüden iyisini ayırdediyorlar.

El-Licz diyen lügatta hata etmiştir. Söylerken nunlu kafiyeyi za'lı kafiye kılmıştır.109[108]

104[103] Et-Tehzib: 10/46.

105[104] Mukadimetul Ebbab: s. 34 Lisanu'1-Arab zehera maddesine bak.

106[105] Es-Sıhah: 1/147.

107[106] Es-Sıhah:2/89..

108[107] Divanu İbni Mukbil: s. 301.

109[108] Mukaddimetu'1-Abab: 36.

"Şesebe"110[109]nin terkibinde demiş: El-Vekkaf Ukayli şöyle demiş: Ben ona dedim ki gitme anı geldi, onu, esmer, siyah, dar, şiddetli bir kuraklıkla ürküttüm.

Bu beyit Muzahim Ukayli'nindir Vakkaf'm değil.111[110] Ama bu sanatın şeyhi ve bu alanda mahir ve usta olan Ebu Hüseyin Ahmet b. Faris b. Zekeriyya er-Razi'nin tasnif edilen eserlerinin çok olmasına ve eserlerinin mükemmelliğine rağmen yine onun bu güzelliği ve mükemmelliği bu sahada sürçmekten ve zemmedilmekten salim olamamıştır.

Mücmel de "tememe"112[111]nin terkibinde zikretmiş:

El-Mütemmemu: El-Mukesseru'dur (kırılmak-kırdırıl-mak) demiş. O şairin şu sözündedir: Yahut o yorulan, kırılan, dökülenin uyanması gibidir.

Kimin metaı, birbirine meze edilmiş arap şiirlerini korumak olursa Aruz ilminin biraz nasibim almış demektir ve ona tam kamil alim hükmü verilir ve Ebu Kebir Huzeli'nin şu sözünün ölçüsü üzerine: Ey Züheyr ihtiyarlıktan kaçış var mıdır. Yahut ömrünü geçiren kerem sahibi için ebedilik yok mudur?113[112]

"Ke inhiyad"inin rivayetinde (ev) kelimesi yoktur. Be-yİt ise tavildendir ve Zirrumme'nindif. Başı şöyledir.114[113] Benzerleri ondan nasibini aldığı zaman onun kalbi veya ödü koptu.

(Essahabiyyu fi fıkhi'1-luğa) adlı kitabında Hurufu'l-Maani'de

---

110[109] Es-Sıhah: 1/1J5.

111[110] Mukaddimeiü'l-Abab: 36. ve Et-Tac: şesebe.

112[111] El-Mücmel: 1-98.

113[112] Divanu'l-Huzeliyyin: 2/111

114[113] Divan Zirrumme: 2/1173. Mukaddimetu'1-Abab: 38.

"Ruveyde"115[114] kelimesini zikrederken onu zikretmiş: Ve demiş ki o kelime "Rudin" kelimesinin ismi tasgiridir (küçültme ismi) ve o da mehel (yavaş yavaş)'dır dedikten sonra şöyle demiş: Sanki o, yavaş yavaş yürüyen gibidir.

Bu şiir söylenirken kalbedilip, tahrif edilmiş. Rivayet şöyledir: Sanki o sarhoştur, öteye beriye gidip gelerek yürüyor.116[115]

Şiirin başı şöyledir: Yürüyor ama adımlarım sabit bir şekilde atıp yürümüyor.

Beyit, Cumuh ez-Zaferi'nindir. Onu, kuyuyu kazıp suyu çıkarttığı günde söyledi ki o gün ise nefret ve bıkkınlıktır.

Ama onların şeyhlerinin şeyhi Seyf İsliyt Yakub b. Sik-kiyt bu sanat dalında kendisine işaret edilen kişidir. (İslah) adındaki onun kitabı ise ıslah edilmeye muhtaçtır.

Zira onu Fa'lin ve Fealin babında demiştir.117[116]

Ebu Züeyb şöyle dedi: Bir maktul vardır henüz ondaki damarlar atıyor, onu bitkisiz yerde gizledim, meşin sofrasının içindeki maddeleri gizlediği gibi.

Beyitin başı raiyye kasidesindendir. Bir cüzü şöyle: Bitkisiz yerde onun eşekleri yemini yemeye meyleder.118[117]

Bunda vekf kelimesine bir şahit yoktur. Onun bu kısmı baiye kasidesindendir. Başı şöyle iple dikiş arasında sarıktı.119[118]

115[114] Es-Sahibi: 226. Ahmet Sakar tahkikti.

116[115] Lisan: 4/171; Mukaddimetu'1-Abab: 39, Et-Tac: 2/349.

117[116] Îslahu'l-Mantık: 63.

118[117] Divanu'l-Huzeliyin: 1/31. Mukaddimeni'1-Abab: 40.

119[118] Divanu'l-Huzeliyin: 1/79.

Allah'ın fazlıyla biz bunların çoğunu zikrettik. Beyitler-deki çoğu tahrifatları veya sahiplerinin dışındakilerine nis-bet edilişlerini veya muhakkiklerin, söyleyenini bilmediği bazı beyitleri bulduk. Bunları, tahkik ettiğimiz birinci kitabımızda işaret edip açıkladık ki o kitap: (El-Medhal li ilmi tefsir kitabillah)'tır. Hakeza aynı durumları bu kitabımızda da mütalaa ettik. Bakan olursa bunları bulabilir.

Bununla herhangi bir hata veya eksiklik olduğunu kastetmedik. Zira maksadımız ilmin açıklanması ve doğıu olanı bulmaktır. Yine bu kitabımızda söyleyeni belli olmayan bir çok beyitlerin kaillerini bulamadık. Sahiplerinin kim olduğunu da bilemedik. Kim ki bunları bilirse bize haber versin. Bundan dolayı ona çok teşekkürlerimizi arzederiz. Allah vere ki bunların yazılışları doğru ola. Allah-u Teala'nın dediği gibi: "Her bilenden daha iyi bilen vardır."

Müellifin üzerine birçok beyiti istidrak ettikki müellif onları sahibinin dışına ve sahibi olmayana nisbet etmiş. Bu kabilden olan onun şu sözüdür120[119]: Ömer b. Hattab şöyle dedi: Kalbimi saf, temiz, hanif dinine ve İslama girmek için hidayet verdiğinde Allah'a hamdettim.

Aslında beyit-Hamzab. Abdu'l-Muttalib'indir. Müslüman olduğunda söylemiş. Ondan sonra şu beyitler vardır: Kullara lütfeden ve onların yaptıklarından haberdar olan ve Aziz olan Rab'ten gelen bir din için, onun risaleleri bize okunduğu zaman kalp sahibi ve görüşü sağlam olandan gözyaşları akmaya başlar.121[120]

Ömer b. Hattab müslüman olduğunda şunları söylemiş:

Minnet sahibi Allah'a hamdolsun ki ondan bize kuvvetler geldi ki ondan başka kuvvet yoktur. Başladık ama yalanladık. Bize yanında haber olan Nebi bize doğru olan sözü söyledi.

120[119] Allah-u Teala'nın şu kavlinin tefsiri: (Bel millete Ibrahime hanifen). 1/173.

121[120] Beyitlerle beraber kıssanın aslına, tbni Hişam sireüne ve Rav-du'1-Unf'un şerhine bak: 2/49.

Ben Hattab'ın kızına122[121] zulmettim, daha sonra geceleyin Rab bana hidayet verdi ve dediler ki: Ömer atalarının dinini terketti.123[122]

Ömer'in müslüman olma haberi için İbni İshak ve İbni Hişam siyerine bak. Bir çoğu beyti Ömer'e nisbette vehmetmiş. Onlardan biri de Sağani'nin Abab'taki vehmidir. Bununla beraber onun doğru olduğunu zannetmiş ve kendisini hatalı bulanları da hatalı olarak addetmiş.

Bunlardan biri de Allah-u Teala'nın şu ayetinin yanında yaptığı vehmdir: "Allah taponlarla alay eder."124[123] Müellif şu iki beyiti söylemiş: Onların evindekiler onların uzaklaşmasından ağladılar süratle göz yaşlarım aktı ağlayan her iki kişiden hangisini kınayayım ki. îbret almak isteyen mi rezil ve kepazelikten dolayı ağlıyor yahut üzüntüden ağlayıp ta vehm mi ediyor.

Müellif bu iki beyiti Muzahim Ukayli'ye nisbet etmiş. Oysa Lubna'nın sahibi olan Kays b. Zürayh'indir. Meşhur bir şairdir. Kendi konumunda zikrettiğimiz gibi Müzahim Ukayli'nin değildir.

Hakeza Zuhruf suresinde şu ayeti tefsir ederken: "İkiniz de zalim olduğunuz için bugün pişmanlık size fayda vermeyecektir. Çünkü siz azapta müştereksiniz."125[124] müellif şu beyiti söyler:

Eğer etrafımda kardeşleri üzerine ağlayanların çokluğu olmasaydı kendimi öldürürdüm.

Kardeşim gibi ağlamıyorlar ama onun hüznüne bakarak onjdan nefsi teselli ediyorum.

122[121] Sire'de böyledir. Umulur ki vezindan dolayı doğrusu (Beni) 'dir.

123[122] Ravdu'1-Unf: 2/100.

124[123] Bakara 15. ayetine bak: 1/113.

125[124] İkinci ciltte Zuhruf 39. ayete bak.

Müellif bu iki beyiti Leyla Ahiliye'ye nisbet etmiş. Bu da ondan bir vehimdir. Oysa bu iki beyit Hunsa'nmdır. Kardeşi Sahr'm mersiyesi için söylemiş. Kaside'nin başı şöyledir. Her akşamlayıp sabahladığımda hatırlamak beni kahru perişan ediyor. Ben artık Sahr'm üzerine ağlaya ağlaya yaşlandım. Kötü günlerde ve cesurluk bazında hangi genç Sahr gibidir.126[125]

Şairin dediği manada daha nice beyitler vardır. Hiç kimse ilmin tamamını kuş atmamıştır. Hayır eğer bin yıl idman ve tecrübe de etse. Zira ilim taşkın deniz suyu gibidir ve her-şeyin iyi olanından al.

Allah'tan amel ve sözde, hata ve zillete düşmekten, zaferin kolaylaşmasını ve emelimize ulaşmayı temenni eder ve ona sığınırız. 127[126]

Müellifin Kendisinde Nakil Yaptığı Kitapların Yanındaki (yeri) Durumu:

Müellifin bu kitaptaki durumu muhakkik alimlerin durumu gibidir, kendisinden önce geçenlerden naklediyor. Bazen nakil yaptıkları şahsa teslim oluyor ve susuyor. Bazen de itiraz ediyor ve sözlerini iptal edip ret ediyor. Buna bazı misaler verelim:

AUah-u Teala'nın şu sözünde olduğu gibi:

"Her kim dünyada ve ahirette ona (peygambere) Allah'ın asla yardım etmeyeceğini zannediyorsa."

(Hac: 22/15)

126[125] Divanu'l-Hunsa'ya bak. sh. 84.

127[126] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/35-40.

Müellif diyor ki: Ebu Ubeyde dedi: Muhakkak ki yardım yağmurdur. Onların sözünde yardım görmüş yer demektir.128[127] Biz burada Ebu Ubeyde'nin sözünü harfi harfine aldık. Müellif diyor ki: "Bu ayetin mecazi yanı: "Allah rızık-landırmıyacak mı sandılar, Allah'ın vermiyeceğini mi san-düar"dır. Müellif diyor ki: Beni Bekir'den bir dilenci camide bize şöyle dedi:

"Kim bana yardım ederse Allah da ona yardım eder, yani kim bana verirse Allah ta ona verir."

Deniliyor ki: Yağmurun yardımı şu yer içindir, yani kurutmuş, öldürmüş ve diriltmiş yer.129[128]

Müellif diyor ki: Ayetin akışı da (Allah-u Teala'nın sözünde) "Dünyada ve ahirette" vermeme görüşünden men ediyor.

AUah-u Teala'nın başka bir sözünde:

"Yanhz bir kişiye bağlı olan bir adam."

(Zümer: 39/29)

Ebu Ubeyde dedi ki: Yani anlaşılan bir adam.130[129]

Müellif diyor ki: O sulh kelimesinden yani anlaşmadan değildir, her ne kadar Ebu Ubeyde'nin böyle söylediği gibi değildir. Fakat bu selime yesiimü selameten ve selemen in mastarıdır. Bununla vasfedilmiştir, yani bu kurtulmuştur, beridir manasınadır.131[130] Ve yine Allah-u Teala'nın şu sözünde olduğu gibi.

128[127] Ayetin Tesiri: 2/83.

129[128] Mecazu'l-Kur'an: 46

130[129] Mecazu'l-Kur'an: 2/189

131[130] Vedhu'l-Burhan:2/331

‘ Onlara köklerini kesen bir rüzgar gönderdik."

(Zariyat: 51/41)132[131]

Müellif diyor ki: O batı rüzgarıdır. Çünkü o hızlandırıyor, bilakis bulutları söküyor, yok ediyor. Fakat bu görüş îbni Ebi Ziib'in rivayet edip güney rüzgarları demesinden doğrudur ve îbni Cerir'in Mücahit'ten yaptığı saba vegüneydoğu rüzgarlarıdır naklinden de daha doğrudur. Çünkü doğu ve güney rüzgarları bulutlan yağmuru daha da hizlandırıyor bulutları yağmursuz hale getirmiyor. Bunun için daha sevilen ve tercih edilendir. Hamit b. Sevri'nin şiirinde dediği gibi:

Doğu rüzgarının estiği ile biz tevbe ederiz sözümüzle; Allah gençliği uzaklaştırmaz.

Azgın gözlerle o gecelerde kadınların bizi dinletmeleri kokularının güneyden gelmeleri gibi.

El-A'şa diyor ki: Onun için doğmuş bir yücelik yoktur ve onun için doğu ve güney rüzgarlarında da fayda yoktur. Yani ona güney rüzgarından yağmurla bir sey ulaşmıyor.Herhangi bir sıkıntısı da doğu rüzgarıyla giderilmiyor.

Hakim'in rivayeti ve İbni Abbas'ın da doğrulaması müellifi teyid ediyor. Cenabı Hakkın da şu sözünde olduğu gibi:

‘Köklerini kesen bir rüzgar." (Zariyat: 51/41)

Müellif dedi ki şiddetli olan, herhangi bir şey yapmayan rüzgarlardır.133[132]

İbni Cerir İbni Abbas'tan rivayetle ayet için şunu söyler. Kökü kesen rüzgar o rüzgarlardır ki ağaçları aşılamaz (etkilemez) ve bulutlara etki

132[131] Divani'l-A'şa: s. 9.

133[132] Durru'l-Mensur; 3/622

etmez.134[133]

Bir hadiste de: "Biz doğu rüzgarıyla yardım gördük ve Ad kavmi ise batı rüzgarıyla helak oldu."135[134]

Ve Cenab-ı hakk'ın şu sözünde olduğu gibi: "Yürekler korkudan hancereye (boğaza) dayanmıştı."136[135]

Müellif diyor ki: Deniliyor ki "Beleğet" kelimesinin manası nerdeyse ulaştı manasındadır. Öyleyse kalb yerinden çıktımıydı sahibi ölür.

İbni Enbari burada tevil yaparak manayı bozmuştur. Şöyle der: Kade fiiil gizlenmez eğer gizlenmesi caiz olsa o zaman Zeyd kalktı cümlesi nerdeyse Zeyd kalkıyor manasına gelir. O zaman Zeyd kalktı cümlesinin tevili Zeyd kalkmadı olur.

Müellif cevap vererek şöyle der: Tevil doğrudur fasit değildir, Çünkü genelde kade'nin gizlenmesi sayılmayacak kadar çoktur. Bafcat cümlenin taşıdığı manaya ve kelimenin delalet ettiği manaya göredir. Görüyorsun ki sen diyorsun ki onu korkuttum neredeyse ölüyordu o da korkudan diyorsun.

Cerir'in sözünde de olduğu gibi;

Gözlerinin bir kısmı tam beyaz olan bizi öldürdü sonra da bizim maktullerimizi diriltmediler. Kalp sahibi olan bağırıyor taki hareket edecek hal kalmaymcaya kadar halbuki onlar Allah'ın en zayıf hareket eden mahluklarıdır.

Yani nerdeyse bizi Öldürdü ve bağırdı.

134[133] Durru'l-Mensur: 3/623

135[134] En-Nihaye tbni Esir'in 2/98 şeyhin ve Ahmed bin Hanbel'in tahriç ettiği hadiste ise Suyuti'nin Fethu'l-Kebir'ine 3/262 bakın.

136[135] Ahzab süresi 10 ve Vedhu'l-burhan: 2/180 bakın (Elimizdeki eser)

Müellif diyor ki Kurtubi de aynı ayette şöyle der.

Kade fiilinin gizliliği arap dilcilerin görüşlerine göre mübalağa (çokluk) manasmdadır. Şiirde de olduğu gibi.

Birine zararlı bir şekilde kızdığınız zaman ya güneşin perdesini üstünden yırtarız ya da kan akıtırız. Yani nerdeyse (damlatıyordu) manasınadır.137[136]

Nisaburi ve İbni Bahr'ın Karşılaştırılması:

Bir nebzecik te olsa önce İbni Bahr'ın hayatından bahsedelim. Her ne kadar hayatını fazla anlatan yoksa da biz biraz da olsa tanıtalım. Onun asıl ismi Muhammed bin Bahr el-İsfehani'dir. Lakabı ise Ebu Müslim'dir.

İbni Hacer lisanu'l-mizan kitabının 5/89'da o Ebu Seleme'dir diyor. Fakat bu umulur ki yanlıştır. Çünkü kitap isim yanhşlıklarıyla doludur. Bu konuda tahkikli ilmi derecede bir kitap ta basılmış değildir.

Davudi de İbni Hacer'e uyarak zaten ondan aynı olarak o da Ebu Selame diyor. Tabukatu'l-müfessirin: 2/109'dao da ondan harfiyyen naklediyor Özet ve çok kısa bir hayat hikayesidir.

Razi ise tefsirinde (3/229 da) onun Ebu Müslim lakabıyla Iakaplandığmı söyler. Ayn. şekilde Tacu's-Subkı İb-hac'ta 2/230'da Yakuti Mu'cemü'l-Edıbba'da 18/35'de Brockelman Tarihu'l-Edebu'l-Arabi: 4/17'de aynı Ebu Müslim lakabını söylüyorlar.

Ebu Müslim hicri 254'de doğmuştur. Yakuti Ebu Müslim'i anlatırken şöyle der:

137[136] Kurtubi Tefsir 14/145'e bak. 44

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/41-44.

"Muhammed b. Bahr el-îsfehani Ebu Müslim diye îakab-lanır. O çok okuyan, edip, konuşan ve mücadeleci bir insandı. Brockelman şöyle diyor:

"Onun Abbasilerin vezirlerinden ve el-Muktedir el-Ab-basinin veziri olan Ali bin İsa'nın yanında önemli bir yeri vardır.

Diyorum ki: Ali b. Isa vezirliğini hicri 315'de almıştır. Bakışını tamamen buna yöneltti. Çünkü işler yürüyüp gidiyordu, durum ise düzelmişti. Sonra da İsfehan'da çalışmış ve Muktedir için Fars'ta çalışmış ona mektup yazarak onu-n işlerini yüklenmişti.

Yakuti diyor ki: İbni Ebu Bağl Hicri 300'de aracı gelirleri ve Haracı Divanı memuri idi.

O Bağdat'ta kendisine verilen görevi Ebu Müslim İbni Bahr'a vererek kendisinden sonra gelirler divanına bakmasını istedi. Sonra İbni Ebi Bağl îsbehan'a giderek onun görevini aldı. Ebi Ali b. Rustem hicri 321'de vefat etti. Onun yerine Ebu Müslim İbni Bahr geçti bu da şevval ayında meydana geldi. Daha sonra Ali b. Buvey 500 atlıyla Muzaffer b. Yakuti'yi 5000 atlısıyla mağlup etti. İbni Buvey İsbe-han'a zilkade ayının ortalarında girdi ve Ebu Müslim'i gö-.revden aldı. Böylece anlıyoruz ki Ebu Müslim yüksek bir makama ve yüksek bir ilime sahipti, faziletli bir ilim sahibi, hayat tebrücesiyle dolu, mühim işler yapmış bir insandı. 138[137]

Ebu Müslim'in Yazdığı Kitaplar:

Yakuti onun birçok teliflerinin olduğunu belirtir. .

138[137] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/44-45.

1- Camıu't-tevil Iimuhkemi't-tenzil Ala mezhebi mutezile. 14 cilttir.

Ebu'l Hüseyin b. Babavayh tarihu'r-Rey adlı kitabında İbni Hacer de ondan naklederek şöyle söyler.

Ebu Müslim el-İsfehani mutezile mezhebindendi. Onlara yöneldi ve onların mezhebine göre tefsir yazdı.

Ebu Cafer Muhammed b. el-Hasan el-Tusi meşhur tefsiri (Et-Tibyanu'1-camı li ulumi'l-Kur'an)'nın mukaddimesinde şöyle der. Muhammed b. Bahr el-İsfehani Ebu Müslim bu doğrultuda güzel,.vasat bir yol edinmiş ve Ali b. Isa Er-Romani'de aynı şekildedir. İkisinin kitabı yazılan kitapların mana ve söz olarak en iyileridir, ikisi de konuyu bir hayli uzatmışlar.

2- Kitabu Camii Rasulillahi.

3- Kitabu-Nasih ve'1-mensuh.

4- Kitabu fi'n-nahv. 139[138]

Ebu Müslim'in Şiirleri:

Şiirlerinden çok az şey bize ulaşmıştır. Bunlardan Ebu Muammer hakkında dediği şiir gibi:

"Sen bu kahraman komutandan mı veriyordun. Benim yanımda yanlışsız değerli bir söz vardır. Eğer ben hedefimden hata ettiysem ben onu bu sebebten kalbime atılan bir direk yaptım. Sen kalbime atılan beni sualdensin."

139[138] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/45-46.

Ve yine onun başka bir şiirinde:

"Bütün vadilerde alevlenen bir ateş görüyorum onun her yerde ışıklan vardır. Beni Abbas ondan gafil kaldı ve izah edilen bol bir emanetti Ümeyye'nin ondan geri kalıp sırra eriştiği gibi onu müdafa eden olmadığından onu müdafa için esiyor." 140[139]

Ebu Müslim'in Ölümü:

Ebu Müslim 322 Hicride vefat etti. Vefat edince Ali b. Hamza b. Ammare el-İsfehani şöyle bir mersiye söylüyor:

"Dediler İbni Bahr Muhammed'e mersiye yazmıyacak mısın? Onlara dedim ki kalbimi bana verin ve dinleyin. Kalbi musibetlerden yaralanmış, hicran dolmuş, vurulup uçan kişi konuşamaz.

Dostluğu ve arkadaşlığı ortaya çıkan kişinin yapabileceği tek şey gönderildiği yere geri dönmektir. Kim ki vefalıların vefalısıysa o muhlistir. Kim ki faziletli şeyleri kendinde tutarsa faziletli olur. Bir bulut ki, buluttan akan su gibi onunla meyveler olgunlaştı. Meyveler berraklıkları süresince panldıyordu. Tutuşan keskin zeka bir kor gibidir. Onunla keskin ve güzel hind kılıcı yapılır. Kim ki kitabet evinde ve mantıkla donatılmişsa sarsılmaz.

Müellifi defalarca İbni Bahr'dan nakiller yapmaktadır. Bazen de nakillerde ondan izahlar getirmektedir. Bu nakillerin çoğu ona yapılan itirazlardır. Bazen de ondan bahsetmeden ondan nakiller yapıyor.

Ebu Müslim tefsirindeki görüşlerinde bir çok zaman yanlız kalmaktadır. En meşhurları Kur'an'daki neshi inkar etmesidir. Onu bundan kaçmaya

140[139] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/46.

taşıyan bir olay naklet-mesidir, onu buna inandıran ise neshin bu işi teyit etmesidir.

İbni Cevzi diyor ki;

Yahudiler neshi inkar ettiler ve dediler o bida'dır (bir görüşün ortaya çıkması ve görüşün değişmesi).

Nesh ile Bida' arasındaki fark ise nesh bir ibadetin Kur'an'la bilinmesiyle beraber onun kaldırılmasıdır. Kendisinde teklif olmakla beraber gayesinin sona ermesi ve sonra o teklifin kaldırılmasıdır.

Bida'ya gelince kendisiyle emrolunan şeyden intikaldir. Bu sonradan varolan bir söz iledir ve geçmişte olan eski bir ilimle değil.141[140]

Alimlerden bir kısmı İbni Bahr'in bu görüşünü reddettiler o alimlerden bazıları şunlardan "El-İmam er-Razi, et-Tacu's-Subki ve kitabın müellifi. Razi görüşlerini zikrederek reddediyor ve şöyle diyor: "Altıncı mesele" Kur'an'da neshin varlığına ittifak edilmiştir. Ebu Müslim İbni Bahr ise Kur'an'da vaki olmadığını söyler.

Cumhur çeşitli yönlerden delil getirerek Kur'an'da vaki olduğunu söylüyor.

Birinci delil: Cenab-ı hakkın buyurduğu bu ayet:

"Biz daha iyisini veya benzerini getirmedikçe bir ayetin hükmünü kaldırmayız veya onu unutturmayız."

(Bakara: 2/106)

Ebu Müslim ise çeşitli yönlerden cevap vermektedir.

1. Cevap: Ayette kastedilen neshler eski şeriatlarda ve kitaplarda, incil

141[140] İbni Cevzi'nin El-Meseffabi ekaffi Ehli Resuhi minel iimi'n-nasıh vel-mensuh s. 11-12.

ve Tevrat'taki değiştirmelerdir. Cumartesi, batı ve doğuya yönelerek kılanan namaz gibi. Bunları Allah koymuştu ve biz bunların dişmdakilerle ibadet ediyoruz. Zira yahudî ve hristiyanlar şöyle diyorlardı: "Sizin dininize inanmayana tabi olmayınız." Allah'u Teala bu ayetle bunu iptal etti.

2. Cevap: Nesihten kasıt levhi mahfuzdan alınıp diğer kitaplara konulmasıdır, o da denildiği gibi mesela kitabı nes-hettim (değiştirdim, başka yere naklettim.)

3. Cevap: Biz bunu açıklayarak dedik ki bu ayet neshe işaret etmiyor. Bilakis eğer nesh olursa ondan daha hayırlısına vaki olur.

İkinci delil: Neshin Kur'an'da olduğunu söyleyenlerin ikinci delili Allah'u Teala kocası ölen kadının tam bir yıl iddetini beklemesini emrediyor. Bu da şu ayettedir:

"Sizden vefat edip geride zevceler bırakanlar, zevcelerinin bir seneye kadar evlerinden çıkarilrnayarak faydalandırılmalarını vasiyet etsinler." (Bakara: 2/240)

Sonra bu dört ay on gün diye değiştirildi.

Cenab-ı Hakk'ın şu sözünde olduğu gibi:

"içinizden ölenlerin geriye bıraktıkları eşleri dört ay on gün (bekleyip) kendilerini gözetlerler."

(Bakara: 2/234)

Ebu Müslim, diyor ki: Sene olarak belirtilmesi küllidir ve bu devam etmektedir. Çünkü eğer hamile ise ve hamilelik müddeti de bir sene ise o zaman iddeti bir sene olur. Eğer bu hüküm bazı yönlerde kalırsa o zaman tahsis olur, nesh değildir.

Ebu Müslim'e verilen cevap: Muhakkak kî hamileliğin müddeti

hamileliğin bitmesiyle sona erer, bu bir sene olsun veya bir seneden az olsun bu da senenin iddet için konulmasını külliyen yok etmektedir.

Üçüncü Delil: Allah'u teala peygamberle gizli görüşmeden önce sadaka verilmesini emrediyor:

"Ey inananlar siz peygamberle gizli konuşacağınız zaman bu gizli konuşmadan önce bir sadaka verin."

(Mücadele: 58/12)

Sonra bu nesh edildi.

Ebu Müslim diyor ki: Bu sebebin bitmesi ile bitmiştir. Çünkü bunu yapmanın sebebi münafıkları, böyle bir şeye çağırmakta ve onlar tasadduk edemeyecekleri için müminlerden ayrılacaklardı ve bu da hasıl olunca bu taabbudi çağrı kalktı.

Ebu Müslim'e cevap: Eğer böyle olsa kim tasadduk etmezse münafık olur. Bu da batıldır. Çünkü rivayete göre Ali'den (r.a.) başkası tasadduk etmemiştir. Cenab-ı Hakkın şusözü de buna delalet etmektedir:

"Çünkü yapmadınız Allah da sizi bundan affetti."

(Mücadele: 58/13)

Döndüncü delil: Muhakkak ki cenabı Hak bir kişinin on kişiye karşı seb'at etmesini savaşmasını emretmektedir.

"Eğer sizden sabreden yirmi kişi olsa, onlar ikiyüz kafiri yenerler." (Enfal: 8/65)

Sonra bu Cenab-ı hakkın şu sözüyle neshedilmiştir.

"Şimdi Allah sizden yükü hafifletti sizde zaaf bulunduğunu bildi bundan böyle sizden sabreden yüzkişi olsa iki yüz kafiri yener."

(Enfal: 8/66)

Beşinci Delil: Allah'u Teala buyuruyor ki:

"İnsanlardan bazı akılsızlar "Onları üzerinde bulundukları kıbleden çeviren nedir" diyecekler."

Sonra Allah'u Teala şu sözüyle bunu onlardan giderdi: "Yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir." Ebu Müslim diyor ki: Bu kıblenin hükmü müşkil durumda veya bir özür bulunduğu zaman sadece bilgiyle kendisine yönelmesi bir bütün olarak caizdir.

Ebu Müslim'e cevap: Muhakkak ki zikrettiğim gibi Kudüs ile başka bir yön arasında fark yoktur. Kudüs'ün diğer yönlere göre tahsis edilmesi, ayrıcalık arzetmesi genel olarak* kaldırılmış ve neshedilmiştir.

Altıncı Delil: Allah'u Teala buyuruyor ki: "Biz bir ayetin yerine başka bir ayet getirdiğimiz zaman Allah ne indirdiğini bilirken sen Allah'a iftira ediyorsun (bu sözleri kendin uydurup Allah'a atıyorsun) derler." (Nahl; 16/101) Burada tebdil kaldırma ve isbat etme manalarına gelir. Kaldırma ya okuyuş ya da hükmen. Öyleyse bu nasıl bir kaldırma ve neshtir.

Ebu Müslim buna delil getirerek diyor ki: Allah'u Teala kendi kitabında belirtiği gibi o batılı getirmez, eğer neshe-dilmişse o zaman batılı getirmiş olur.

Ebu Müslim'e cevap: Burada kasıt bu kitap Allah'ın diğer kitaplarından batıl geçmemiştir ki onu iptal etsin ve daha sonra da geçmiyecektir ki onu batıl saysın.142[141]

Müellif İbni Bahr'in görüşünü sunarak mensuh ayette cevap verip reddediyor. Allah'u teala'nm şu sözünde:

142[141] Razi'nin tefsiri: 3/227-230 bak.

"Eğer biz bir ayeti neshedersek." (Bakara: 2/106) Müellif diyor ki İbni Bahr'in Kur'an'dan bir şeyin nesh olmasını menetmesi, zahir olanın hilafınadır, tevil ve zor olanları açıklamak içindir.

İbni Bahr önceden geçtiği gibi neshi önceki şeriatlara atfediyor. Musannif buna cevap vererek diyor ki:

Bunun üzerine ayet ıtlak olunursa bundan Kur'an'ıh ayetleri anlaşılır. Eğer Kur'an'la geçmiş kitapları nesh mümkünse o zaman bazı ayetlerin bazı ayetleri neshetme-si de mümkündür.

Halbuki birinci kıblenin neshi, bir kişinin on kişiye denkliği, orucun seçilmesi'(tercihi,) peygamberle görüşmeden önce sadaka vermek, müşriklerle anlaşmak (sulh yapmak), zevceleri gidenlerin onlara nafaka vermeleri, kocası ölenin bir yıl iddet bekmesi gibi hepsi de Kur'an'da vardır.

Görüyoruz ki müellif dil, kıyas ve nas ile deliller getirmektedir.

Dil itibariyle zihne ilk gelen mana hakikatin alemetidir. Nassın hakikata atfedilmesi mecaza atfedilmesinden daha doğrudur, hak iki manası sakıncalı ise ancak o zaman mecaza atfetmek doğru ölür. Lügat ve usul kitaplarında da olduğu gibi.

Onun içindir kişmüellif şöyle diyor: "Ayet itlak olunduğu zaman onunla Kur'an ayetleri anlaşılır."

Kıyasa gelince, o yeni kıyas neshin üzerine yapılması ba-kımındandırro da eski şeriatlardır. Bu caiz olunca diğerleri de caiz olur." Nassa gelince Kur'an'da nesh ayetleri arz edilmiştir, her ne kadar muhalifler kabul etmese de. Al-lah'u Teala buyuruyor ki:

"İçinizden ölüp geriye eşler bırakan (erkek)ler eşlerinin (evlerinden) çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Şayet kendileri çıkarlarsa kendi hakkında uygun olanı yapmalarında

sizin için bir günah yoktur. Allah daima üstündür, hikmet sahibidir." (Bakara: 2/240)

îbni Bahr bunu tevile atfederek bununla neshi iptal ediyor. Bu ayeti kerimeyi açıklarken yeterince şerhettik, ora-ya bak. Allah-u Teala buyuruyor ki:

"Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin, eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm (alıp) götürünceye, ya da Allah onlara bir yol gösterinceye kadar evlerde tutun (dışarı çıkarmayın)." (Nisa: 4/15)

İbni Bahr bunu kadının kadınla baş başa kalması, sevicilik yani kadın livatası diye yorumluyor, bundan kurtulmak ise evlenmek ve helalden nimetlenmektir diyor. Bu ise hadislere ve varid olan rivayetlere.muhaliftir, ayette ise bunun kurtuluş yolu yüz celde (dayak) ve evli ve dul olanları ise taş ile recmdir. Yüz celde (dayak) ve bir yıl uzaklaştırmada bekarlar içindir, genel için değildir. Bu konudaki haberler sahihtir.

Bu konuda aklı habere takdim etmek Mutezile mezhebinin görüşüdür. Hatta onlar bir çok konuda bir çok hükmü ret etmişlerdir, akla aykırıdır diye, velev ki sahih haber de olsa. Onların zubabe hadisini ve diğer hadisleri inkar ettikleri gibi. 143[142]

Nasih ve Mensuhta Sonuç:

Derim ki, bir çok insan Kur'an-ı Kerim'deki mensuh ayetlerden konuşmakta, bazıları birçok muhkem ayeti de mensuhlara katmaktadır. Bazıları da hata ederek mensuh ile tahsis edilenleri karıştırmaktadır.

143[142] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/46-52.

Alimlerin çoğuna göre Kur'an'da mensuh vardır. Birbirine muhalif durumda olan bu ayetler 20 ayettir: Suyuti bunları bir şiirde toplamış ve şöyle demektedir:

İnsanlardan çoğu birçok ayeti mensuh sayıyorlar. Sayısız şekilde ayetleri buna dahil etmişler. Halbuki neshedilen bu ayetlerin sayısı yirmiden fazla değildir. İlim erbabı ve büyükler bunları belirtmişler. Ölüme hazır olan mahir ve usta kişinin kendi ehline vasiyete yönelmesi ayetleri.

Yemenin haramlılığı uykudan sonra cima etmekledir. Oruca gücü yeten için fidyenin olması meşhur bir şeydir.

Onun takvasının hakkı, hadis ve haberlerde olduğu şeylerdir. Harem'de savaşmak ancak kafirlere karşıdır.

Vasiyyetle beraber bir sene iddet beklemek nefis ve fikr hadisine yaklaşmak zina eden için yemin ve haps vardır onları terketme daha evladır. Onların şehadetlerinin inkar edilmesine karşın sabır ve kaçınma vardır.

Zina eden erkek veya kadın için akdi menetmek vardır. Akitte seçilen kişi üzerinde mahzuriyet yoktur.

Gelen kadın İçiri mehri vermek ve gizli konuşma da böyledir. Hakeza gece namazı için de hal böyledir.

Malik olan için isti'zan ayeti ve hazır olanlar için fazladan olan pay veya nasip ayeti.144[143]

İbni Bahr'ın ayrıldığı fırkarlardan birisi de şu ayeti kerimedir. Allah-u Teala buyuruyor ki:

"Dedik ki: Ey Adem sen ve hanımın cennette oturun." (Bakara: 2/35)

144[143] İtkan fi ulumi'1-Kur an: 2/30.

Bu cennetin bilinen cennet olmadığını, bilakis başka bir yer olduğunu söyler. Bunda delil ise ebedi olan cennette intikal yoktur. Zira İblis ebedi cennete gidemez ki onların ayağını kaydırsın.

Müellif cevap vererek red ediyor ve diyor ki: Doğru olan tevatür olan nakillerle de bildirilen ebedi olan cennettir. Onun için lamu'l-tarif yani belirlilik takısı almıştır.

Yine yalnız kaldığı ve inkar ettiği sözlerden biri de meleklere sihrin öğretilmesi ve bunun Allah'tan inmesi, zira bu çok kötü birşeydir ve Allah bundan münezzehtir. Allah-u te-ala'nın bu sözündeki tefsirine dönülerek:

"Süleyman'ın hüki mranlığı hakkında onlar şeytanların uydurdukları sözlere uydular." (Bakara: 2/102)

Biz bunun üzerine yeterince açıklama yaptık ve Ebu Müslim'in gittiği yolu açıkladık. 145[144]

İbni Ravendi ve Kur'an146 [145]

Bir nebzecik te olsa İbni Revendi'den ve onun teliflerinden bahsedelim. O Ebu'l-Hüseyin Ahmet b. İshak el-Raven-di'dir. İsfehan'ın yanı başında bulunan Kaşan'ın bir köyüne nisbet edilen Ravend'lidir. Kelam ilmiyle uğraşmış ve onda çok belirli hale gelmiştir. Kendi zamanında ondan daha iyi kelam ilmini bilen olmamıştır. Ondan daha dikkatli ve daha inceleyicide bilmiyoruz. Onun toplaritıları konferansları vardır kelam alimleri ile, kelam alimleri onun kitaplarından nakiller yapmaktadır. Asrmdaki fazilet sahibi kişiler arasındaki belirli özelliği iyi bir

145[144] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/52-54.

146[145] Vefayatu'l-Ayan: 1/94-95; El-Fihrists: 4; el-Muntezim: 6/99.

muameleye güzel bir mezhebe ok hayaya sahip olmasıdır, kendisinde bulunan bu meziyetlerden kendisine arız olan bir şeyden dolayı sıyrıldı çıktı ve ilmi aklından da fazla idi. Kendi nefsinden bahsederek: Bir şeyhe uğradım, gördüm ki elinde Kur'an var ve o Kur'an okuyor şu ayete gelince:

"Yerin ve göğün (mirası) sahibi Allah'tır." ayetinde-ki miras kelimesini mizab diye okudu. Sordum dedim kî:

"Ne demek "mirasu's-semavaü ve'1-ardı"." Dediki:

"Bu gördüğün yağmurdur." Dedim ki:

"Eğer başkaları senin gibi okuyorsa bunu düzeltmek mümkün değildir. Halbuki bu mizab değil mirastır." Dediki:

"Allah beni affetsin ben kırk senedir böyle okuyorum ve benim mushafimda da böyle yazılıdır."

Bu onun halini ve dininden haber vermektedir. Fakat bu onun değişmeden ve zındıklığa düşmeden Önceki halidir.

Onun zındıklığının sebebi ve o yola götüren şey ise ırki duyguları, gurur meselesi ve cemaatinin yani beraber oturduğu kişilerin kendisine yaptıkları eziyetlerdir.147[146]

Eba İsa b. Lavi el-Yahudi el-Ehvazi ile oturmaya ve onun kitaplarını telif etmeye başladı. Bu yahudi mala olan düşkünlüğündendir ki onun Kur'an'a ve İslam dinine olan kusur ve ayıplara ve küfrü dolu olan arkadaşlarının da hakaretlerini taşıyan kitaplarını yaymaya başladı. Zaten bu Yahudilerin hile ve adetlerindendir.

Telif ettiği kitaplar 114'e kadar ulaştı.148[147] Bu kitaplardan bir kısmı

147[146] El-Fihrist: 4.

148[147] Vefayatu'1-Ayan: 1/94.

Kur'an'da kusur veya ayıp bulma ile ilgilidir. Bunlardan birisi "El-Taç" kitabıdır. El-Muarri Taç hakkında şöyle demektedir. Onun tacı bir terlik dahi olmaya müsait değildir. (Taç: Başa takılan ödüldür. Na'I ise ayağa giyilen terlik manasınadır) Acaba onun tacı kahinlerin söylediği ufın ve tuffin veya cevrebin ve huffm mıdır? Denildi ki:

"Cevreb ve huf ne demektir." Dedi ki:

"Bu ikisi cehennemde iki vadidir."

Onu alimlerden Ebu'l-Hüseyin Hayyat, Ebu Ali el-Cü-bbai ve kadı Abdulcebbar el-Hemezani eleştirdiler. Onun kitaplarından biri de "Kadıbu'z-Zeheb"dir. Bu kitabında Allah'ın eşyaya yönelik ilminin hadis olduğunu iddia eder, Allah bilmiyordu ki kendisi için ilim yaratsın. (Haşa Allah bu illetten beridir.) Bu görüşünü Ebu'l-Hüseyn el-Hayyat tenkit ediyor.

Muarri diyor ki: Kim kadıbı yapmışsa eli kesilmiş zarara uğrayanlardandır. Keskin bir şeye binmesi bunu yapmasından daha hayırlıdır. Başka bir kitabı da "Halku'l-Kur'an"dır. İbnu Revendi'nin yaptığı bazı itirazlar ve verilen bazı cevapları izah edelim.

Fahru'r-Razi diyor ki149[148]: İbni Ravendi bazı ayetleri zikretmiş ve bir birine zıt olduğunu zannetmiş.

Şeyh buna cevap vererek150[149] şöyle der: "Biz bunlara yani bu cahil ve basit kişilere cevap olması için ayetleri zikredelim. Zannediyor ki Allah'u teala'rıın şu sözü:

"Onlar kendilerine bilgi geldikten sonra sadece aralarındaki çekenıemezlik yüzünden ayrılığa düştüler."

149[148] Nihayetu'1-îcaz fi Dirayetu'l-İcaz s. 383.

150[149] Şeyh: Kadı Abdu'l-Cebbar'dır.

(Casiye; 45/17)

Allah'u teala'nın şu sözüne zıttır.

Fakat biz onu anlamalarına engel olmak için kalplerin iti üstüne örtüler, kulaklarının içine de ağırlık koyduk." (En'am: 6/25)

Başka bir ayet:

"Onlar öyle kimselerdirki Allah kalplerini mühürlemiştir." (NahI: 16/108)

Şeyh bunu cevaplayarak şöyle der: Birinci ayetle ilimden kasıt deliller ve Kur'an'dır. İlmin kendisi değildir, onun için Cenab'i hak ilmi genelleştirmiş ve sımrlandırmamiştır. Onun için delil ilim olarak isimlendirilmiştir. Kitap ta ilim olarak isimlendirilmiştir. Mesela Ebu Hanife bildi ve İmam Şafii bildi denilmektedir. Böylece zıtlık giderilmektedir.151[150] Yine başka sözünde Allah'u teala'nm şu sözü:

"Allah kimi sapıklıkta bırakırsa artık onun Allah'tan sonra bir dostu olmaz." (Şura: 42/44)

Şu ayete zıttır.

"Şeytan onlara yaptıkları işleri süsledi bu yönden peygamberleri yalanladılar. O bugün de onların dostudur." (NahI: 16/63)

Ayetlerden biri kafirlerin velilerinin olmadığını belirtir, ikincisi onların velilerinin olduğunu belirtir.

Kadı Abdulcebbar cevap vererek diyorki: Allah'u Teala'-nın "Artık onun Allah'tan sonra bir dostu olmaz" sözünde ise kasıt: Allah'u Teala ahirette

151[150] Nihayetu'1-İcaz sh. 384.

onlara hakir edici ceza verdiği andır. "O bugün onların velisidir"den kasıt dünyadadır. Çünkü günün zikredilmesi buna işarettir. Burada zaman olarak ta her ne kadar aynı vakti kastetse de bir zıtlık yoktur. Çünkü bundan kasıt yani onlara fayda veya zarar verecek bir dost yoktur. Fakat şeytanın onlara dost olması onlara fayda veya zarar veremeyçektir.

Yine iddialarından birisi Allah'u Teala'mn şu sözü:

"Çünkü şeytanın hilesi zayıftır." (Nisa: 4/76)

Ayeti Allah Teala'mn şu sözüne zıttır:

"Şeytan onları istila etmiş (ruhlarına hakim olmuş) onlara Allah'ı anmayı unutturmuştur."

(Mücadele: 58/19)

Diğer bir ayette:

"Şeytan onlara işlerini süslemiş te onları doğru yoldan çevirmiştir." (Nemi: 27/24)

Zannederek diyor ki insanı ve kalbini etkileyen, insanı dininden döndüren nasıl zayıf olur?

Kadı Abdulcebbar cevap vererek diyor ki: Şeytanın hilesi zayıflardan kasıt şeytanın zarar verme gücünün olmadığıdır. Çünkü o vesvese verir ve kötülüğe çağırır, ona tabi olununca zarar görülür. Yoksa bulunduğu hal üzere kalır. Bunun misali zengine mal vermesi için fakirin verdiği vesveseye benzer. Fakat zengin vermeme gücüne sahiptir, fakat zengin malı verirse bu fakirin hilesinin kuvvetinden değildir, malı verenin görüşünün zayıfhğındandır.

İbni Ravendi'nin hayret verici iddialarından biri de birbirine zıt saydığı şu ayetlerdir:

"Andolsun, biz gökleri yeri ve ikisi arasında bulunanlan altı günde yarattık." (Kaaf: 50/38)

Diğer ayeti kerime ise şöyledir:

"De ki siz mi arzı iki günde yaratanı tanımıyor ve ona eşler koşuyor sunuz? İşte alemlerin rabbi odur. Ona üstünden ağır baskılar (sağlam dağlar) yaptı. Onda bereketler yarattı ve onda arayıp soranlar için gıdalarını (bitkilerini ve ağaçlarım) tam dört günde takdir etti (düzene koydu). Sonra buhar halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: isteyerek veya istemeyerek gelin dedi. İkisi-de isteyerek geldik dediler. Böylece onları yedi gök olarak iki günde varetti." (Fussilet: 41/9-12)

*Bu ayetlerden zannediyor ki eğer sayılar sayılırsa altıdan fazla olur, çünkü yerin iki günde yaratıldığı zikredilmektedir. Tam dört günde yaratılıp takdir edildiği söylenmekte, yedi göğün iki günde yaratıldığı belirtilmektedir. Böylece bu sekiz gün eder iddiasında bulunmaktadır. Kadı Abdulcebbar Hemezani cevap vererek şöyle diyor: Allahu Teala bu ayetle:

"De ki siz mi arzı iki günde yaratanı tanımıyor ve eşler koşuyorsunuz" ayetinden şu ayete:

"Tam dört günde takdir etti." kadar kısmı ve geçen iki günle beraber dört sayısı bunun dışında zikredilmemiş tir.

Bu fasihin dediği gibi bir kişinin Basra'dan Bağdat'a on günde gittim Küfe'-de on üç gün kaldım. Bunda on gün bunun dışında sayılmamıştır. Bilakis on gün üç günde sayılmıştır. Sonra Cenabı hak:

"Yedi göğü iki günde takdir etti." buyurmaktadır. Burada dördün dışındakini kastetmiş.

Bu böyle olunca da elbetteki şu ayeti kerimeye muhalif değildir.

"Yeri ve göğü ve arasında kalanı altı günde yarattı."

Yine iddia ederek diyor ki: "Allah'u Teala'mn şu sözü:

"O ki yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı; sonra göğe yöneldi, onları yedi gök olarak düzenledi."

(Bakara: 2/29)

Diğer ayet ise:

"Yaratılışça siz mi daha çetinsiniz, yoksa gök mü? (Allah) onu yaptı. Yükseklik miktarım yükseltti, onu düzenledi. Gecesini örtüp kararttı, küslüğünü (güneşinin ışığını) açığa çıkardı. Bundan sonra da yeri yuvarlattı."

(Naziat: 79/27-30)

Birinci ayette yerin gökten önce yaratılması gerektiğini söylüyor. İkinci ayette, yedi göğün yaratılışının yerden önce olması gerektiğini zannediyor.

Kadı Abdulcebbar Hemedani cevap vererek şöyle söylüyor: "Allah'u teala haber veriyor diyor ki yeri daha sonra yuvarlattık, daha önce yaratılmış fakat dehhaha kelimesiyle onu yaydık manası kastedilmiştir. Allah'u Teala onu gökten önce yarattığını söylemektedir. Yaydığını, göğün yaratılışından sonra da yayma işinin yapıldığını belirtmektedir. Burada kitabın müellifi de burada itirazları zikrederek aynı cevaplarla cevap vermektedir. Daha diğer itirazları zikretmesine izafeten yapmış ama bu cevapları okuyucu tefsir kısmında şu ayetle beraber okuyacaktır:

"Saklı yumurta gibi bembeyaz eşler." (Saffat: 37/49)

Kitabm müellifi diyor ki: îbni Ravendi şiir ve teşbihte de cahildi. Çünkü "Beydil neamı" deyiminde herhangi bir dil güzelliği yoktur ki teşbih yerine geçsin de onunla teşbih yapılsın. Fakat araplaf da bunu

nakletdiyor. Halbuki bu dil araplarındır ve Kur'an da bu dil üzere gelmiştir, Beyd kelimesi cahiliye şiirinde de yumurta diye geçmiş.

Raciz cahiliyyede şöyle demiş:

Yuvarlaklıkta yumurtanın rengi, sarılığı müstesna, senin rengin gibidir.

Urve şöyle dedi:

Sanki o kadınlar isteksizlikten, eski bitkiler arasında kalan üst üste biriken yumurtalar gibidirler.

Ferazdak şöyle dedi:

Bana geldiler o kadınlar, benden önce kimse onlara do-kunmamıştı. Onlar deve kuşu yumurtasından daha sağlam ve dürüsttürler.

Aynı kelimeyi şair Urve ve Ferezdak ise beyazlık veya deve kuşunun yumurtası diye kullanarak teşbihte bulunmuşlardır. Müellif bu üç şiirde örnek getirerek İbni Ravendi'nin arapçaya hakim olmadığını ve şiiri de bilmediğini belirtmektedir.

Kadı Ebu Ali el-Tenati şöyle diyor: İbni Ravendi inkarcılarla beraberdi. Bundan dolayı kınanınca ben onların mezheplerini bilmek için yapıyorum derdi. Babasının yahudi olduğu ama İbni Ravendi'nin müslüman olduğu söylenir.

Bazı Yahudiler müslümanlara söylediler: Bunun babası bizim kitabımız Tevrat'ı ifsat ettiği gibi. bu da sizin kitabınızı ifsat edecektir.152[151] Fakat onun delilleri onun aleyhine döndü, onun itirazları, kursağında kaldı. Ulema onu cevapları ve reddiyeleri ile susturdu. Müellif Kur'an'da kusur olduğunu söyleyenlerin itirazını ve ihtilaflarını zikrediyor ve alimlerin verdikleri cevaplan da anlatıyor. Diyorki Ebu Ubeyde dedi ki:

152[151] İbni Dimyat'in Zeylu't-tarihi Bağdad'ına bak. 19/81. 60

"Ben inkarcıyla karşılaştım bana Bakara suresinin ilk başını okudu:

"Elif lam mim. Bu kitap" Bu kitaptan kasıt bu mudur? Hangi şeydir bana onu göster" dedi. Ben de dedim ki:

"Eğer arapçadan delil kabul ediyorsan cevaplayayım." O da:

"Getir delilini" dedi. Ben de:

"Şair Hufaf b Nedbe'nin şiirinden cevap vedim."

Ve yine bir ayeti kerimede cenabı hakk şöyle buyurur:

"İkişer üçer, dörder kanaatli..." (Fatır: 35/1)

Müellif diyor ki: Bazı itirazcılar şöyle dediler: "Üç kanata sahip olanlar uçamazlar, normal halini kaybettiği için, kanatları kırık olan bir kuş gibi. Cahiz cevap vererek şöyle dedi:

"Uçma meselesinde bu akla yakındır. Fakat bunun dışında kullanırsanız da bu akla yakındır. Fakat bunun dışında kullanırsanız o zaman üç kanat bu anlamın dışına taşar. Eğer tüyle kanat uçmak için şartsa o zaman yarasanın uçmaması lazımdır. Çünkü tüyleri yoktur."

Müellif Cahiz'in cevabma ek yaparak diyor ki: İnsanlar ayakları üzere dururlar. Dört ayaklıların ise ön ayakları üzerine dayandıkları ve dizlerinin ön ayaklarda olduğu görülür. Mesela insanlar ve yırtıcı hayvanların avuç veya pençeleri elindedir, kuşların ise pençesi ayağmdadır. Öyleyse üçüncü kanatın diğer iki kanada yardımcı olması bakımından yerinin diğer ikisinin arasında olması da caizdir.

Allah'u Teala'nın şu ayette buyurduğu gibi: "De ki: Eğer Rahman'ın çocuğu olsaydı (ona) tapanların ilki ben olurdum. Çünkü çocuğa saygı, babasına saygı demektir. Fakat böyle bir şey olmaz."

(Zuhruf: 43/81)

Dedi ki ebide'dendir iza enife. (Kaçındığı zaman). Bazı Basra alimleri böyle tefsir ettiler inkarcılardan biri de sordu:

"Kaçınmanın kullukla ne ilgisi var?" Dedi ki:

"Kur'an araplara inmiştir ve bu onların dilidir."

Haffaf b. Nedbe adındaki şair de şiirinde

"Kavmimle onlara sövmekten kaçınırım. Darım ve Beni Reyah'ı terkederim. Eğer söversem -ki onlar kavmimin naziri ve mislidir.- Onları başarıya ulaştırmam daha evladır."

Buna daha çok örnekler de verilebilir. Kur'an'a itiraz etmek veya kusur bulmaya çalışmak eskiden beri olan bir iştir. Her asırda Kur'an'a kusur atfeden zındıklar çıkmıştır. Al-lah'u teala kitabını müdafa için İlim adamları diriltmiş, güç vermiş, hayvanların ağızlarına taşlar artırmıştır ki Kur'an'm mucizesi devam etsin.

"(Kur'an'ın.) zikri biz indirdik ve biz onu koruyacağız." (Hicr; 15/9)

Ayetiyle teyid etmiştir.

Yakın tarihlerde bazı yahudiler avrupa ülkelerinden birinde çok süslü ve güzel Kur'an'lar basarak Afrika ülkelerine dağıttılar. Sadece "Gayr: Başka" kelimesini çıkardılar: i "Kim ki islamdan başka bir din edinirse o dini kabul edilmeyecektir."

Ayetini bozmaya çalıştıysalar da Allah bunu yoketti ve nurunu tamamladı. Şüphecilerin şüphesini giderdi ve bunu ortaya çıkarttı. Böylece bütün bu basılan Kur'an'lar toplatılıp müslümanlar tarafından yokedildi. Allah'adır hamd ve minnet. Allah'tan bizi Kur'an'la muhafaza etmesini ve bizleri dininin ve Kitabının koruyucusu ve nasihatçisı

kılmasını dileriz. Hamd alemlerin rabbine olsun. Amin. 153[152]

Nisaburi ve Kelam İlmi:

Dindeki kelam ilmi sonradan var olan ilimler olarak itibar edilir, içinde çeşitli fikir ve ihtilafların, mezhep ve grupların ortaya çıktığı bir ilim dalıdır. Bu gruplardan biri de mutezile'dir. ilk defa bu mezhebi oluşturan Vasıl b. Ata el-Gezzal'dir. Hasan el-Basri'nin ilim halkasında bulunuyordu. Ne zaman ki "Fasik ne mümin ne de kafirdir." deyince Hasan el-Basri onu kendi meclisinden kovdu ve Amr b. Ubeyd te ona katıldı. Ve ikisi de Hasan Basri'nin halkasından ayrıldı böylece mutezile diye isimlendi.154[153]

Ondan sonra Mutezile çeşitli gruplara ve fikirlere ayrıldı, görüşleri ve mezhepleri yayıldı, çeşitli insanlar, alimler ve halifeler etkilendi. Hatta bazı halifeler milleti zorla onların fikirlerine yöneltti. Bir çok alim onların görüşlerini reddetti ve cevap verdi. İnsanlar onların hakkında çeşitli görüşlere ayrıldılar. Maveraunnehir alimleri Mutezile'nin delalete gitmesi konusunda çok mübalağa ettiler. Hatta mecusiler-den daha da kötüdürler, dediler. Onlar (Mecusiler) ancak bir konuda şirk koştular Mutezile'nin koştuğu şirkler ise sayılmaz, dediler.155[154]

Fakat alimlerden araştırmacılar ve insaf sahibi insanlar Mutezile'nin islami bir grup olduğuna ittifak ettiler. Zikrolunan bu görüşü insanlar için bir uyarı ve ikaz olduğuna hamlettiler.156[155] Şeyhul İslam Ebu'l-Kasım Ahsan'a soruldu:

153[152] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/54-62.

154[153] Zehebi'nin Siyeri A'lamu Nubela: 5/465'e bak. .62

155[154] Bu onların şu sözünden dolayıdır. "İnsan kendi seçtiği fiillerinin yaratıcısıdır. Allah'u Teala ise şöyle buyurur:"Allah'tan başka yaratıcı mı vardır." (Fatır: 35/3)

156[155] Molla Aliyu'l-Kari'nin Şerh Fıkhı'l-Ekber'i: 45-46.

"Mutezile kafir midir?" O:

"Hayır" dedi "Ve onlar Allah'u Telayı her türlü noksanlıktan tenzih ederler." dedi. Ehli Sünnetin durumu soruldu yine:

"Hayır onlar ise Allah'ı yüceltiyorlar" dedi.157[156]

İmam Fahruddin Razi dedi ki: Ebul Kasım Ahsan'ın sözünden kasıt her iki grup ta Allah'u Teala'nm isbatı, yücelişi ve azametini isbat için çalışmışlardır. Ehli sünnet görüşünü Allah'ın azameti konusunda yoğunlaştırırken Allah var iken hiçbir mahluk yoktu demektedirler. Mutezile ise görüşünü Allah'ın hikmeti konusunda yoğunlaştırmış ve o her-şeyden beridir. Ona noksan sıfatlar yakışmaz demektedirler.158[157]

Görüyoruz ki: Cahiz (Mutezile'dir) şöyle söylüyor: Eğer onların konumlan, derecesi olmasaydı bütün milletlerden halk yok olurdu. Eğer Mutezile olmasaydı bütün mezheplere mensup halk tabakası yok olurdu.159[158] Doğru olan Mutezile'nin islamı müdafa ettiğidir. Onlar Kur'an'a itiraz eden felsefecilere karşı koymuşlardır. Onlara reddiye vermişler, görüşlerini zayıflatmışlar. Fakat bazen onlardan da etkilenmişlerdir. Felsefeciler üç önemli konuda küfürle itham edilmişlerdir. O konular şunlardır:

1- Haşnn (Yani dirilip hesaba gitmenin) cesetle olmayıp ruhla olduğunu iddia etmeleri.

2- Alemin sonradan yaratılmadığını, ezeli olduğunu söylemeleri.

3- Allah'ın külli olan şeyleri bildiğini, cüzleri bilmediğini iddia etmeleridir.

157[156] Tefsiru'r-Razi: 2/58.

158[157] Yani, sapıtma, son bulma, tab ve benzeri şeylerin nisbeti.

159[158] Kitabu'l-Hayavan Ii'1-Cahiz: 4/206.

Nitekim şairin birisi de felsefecileri üç konuda kafir saydı.

Üç şeyle felsefeciler kafir sayıldılar. Çünkü Onlar inkar ettiler oysa onlar sabit ve gerçek idiler. Onlar da hasrı cis-mâni, alemin hadisliği ve Allah'ın cüzleri bilmemesi konusudur.160[159]

Mutezile'den çok alimler çıkmıştır, onlardan yüksek şöhrete sahip muhakkikler çıkmıştır. Onlardan bazıları şunlardır. EI-Ahfeş, Ebu Ali el-Farisi, İbni Cinni, er-Rumani Nefteveyh, el-Me'mun el-Abbasi, İbni Ebi Duad, el-Ca-hiz ve daha başkalarıdır.

Onların Kur'an'a yapılan itirazlara verdikleri cevaplarla ilgili bir çok eserleri vardır. Bazıları şunlardır:

1- Cahiz'in Nazmu'l-Kur'an'ı.

2- Kitabu kutrup fima seele anhu el-mulhidune fi'l-Kur'an.

3- Cahiz'in Kitabu Mesailu fi'1-Kur'an'ı.

4- Bişir b. el-Mutemir'in fi Muteşabihu'l-Kur'an adlı kitabı.

5- Muhammed b. Yezidu'l-Vasiti'nin İ'cazu'l-Kur'an fi Nazmihi ve Telifihi adlı kitabı.

6- İbni Uhşeyd'in Nazmu'l-Kur'an'ı.

7- Cubbai'nin Tefsiru'l-Kur'an'ı.

8- Kadı Abdulcebbar'ınMüteşabihu'l-Kur'an.

9- Zemahşeri'nin el-Keşşaf'ı161[160] ve diğer birçok kitap.

Bazı alimler onlardan etkilenmişlerdir. Müellifimiz de onlar ve onların

---

160[159] Şerh Cevheretu't-Tevhid: 68

161[160] İbni Nedim'in fihristine bak. Bu gibi şeyler geniş olarak kitabında çokça zikredilmiştir.

görüşlerinden etkilenmiştir. Mesela Mutezile gibi o da Cenab-ı Hakk'ın sapıklığa götürmesini nefyetmiş, bunu kabul etmemiştir. Mutezile de nitekim Allah'ın kulu için küfür ve fuhşu istemesini nehyetmiş ve şöyle demişlerdir:

"Allahu teala zina, Lutilik, öldürme, günahkarların günahını, kafirin küfrünün olmasını murad etmemiş, çirkin ve kötü olan günahların hepsi zemmedilmiş tir. Bunların hepsi beğenilen ve istenen olması lazım, ya da bunların hepsi gafletten ve yanlışlıkla olması gerekir ki bu da Cenab'ı Hakk'ın şu sözüne aykırıdır:

"Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah bilendir. Hikmet sahibidir." (İnsan: 76/30)162[161]

Onların mezhebinin hilafına varid olan ayetleri tevil ediyorlar. Müellif de Bakara suresinin 26. ayetinde geçen:

"...bir çoğunu onunla saptırır..."

Ayetini onlar için o zaman sapmayla hükmeder yani onları cennetinden kovar ve sevaptan engeller, demektedir.

Deniliyor ki sapıtma cenab-ı hakka verilen misale izafe edilmesi bu (onun hükmüyse) sapıtmanın onun yanında olmasıdır, Allah'u Teala'nın şu sözünde putlar için buyurduğu gibi:

"Ya rabbı onlar insanlardan çoğunu saptırdılar."

(İbrahim: 14/36)

Yani onların sebebiyle sapıttılar.

Ahfeş te bu aynen denildiği gibidir diyerek şöyle der: Onu falanca kadın helak etti.

162[161] Ebu Muzaffer Isferayi'nin Et-Tebsıru Fi'd-din: 64'e bak.

"Yani falancanın kadının aşkından helak olduğu zamandır, Allah'ın dininden sapma da böyledir." Bu çeşit tevillerle Allah'a sapıtma düşüncesini atfetmekten kaçmışlardır, Bununla beraber Kur'an'da bu konuyla ilgili birçok ayet varid olmuştur. Şu ayetlerde olduğu gibi:

"Allah'ın saptırdığını doğru yola iletmek mi istiyorsunuz?" (Nisa: 4/88)

"Allah'ın saptırığını kim yola getirebilir."

(Rum: 30/27)

"Heva ve hevesini ilah edinen ve Allah'ın (yanındaki) bir bilgiye göre saptırdığı." (Casiye: 45/23)

"Bu (iş) senin imtihanından başka birşey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğine yol gösterirsin. (A'raf: 7/155)

"De ki: Allah, dilediğini saptırır, (Hakka) yöneleni de kendisine iletir." (Ra'd: 13/27)

"Allah dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola iletir." (Müddessir: 74/31)

Bunların dışında daha birçok ayet bulunmaktadır. Yine başka bir ayette şöyle buyurur:

"Onlar ki söz verip bağlandıktan sonra Allah'a verdikleri sözü bozarlar." (Bakara: 2/27)

Bunlar tevhid itibari ile ve Peygamberlerin gönderilmesinin gerekliliği üzerine insan aklında duran Allah'ın koyduğu delillerdir. Diyorlar ki Allah Teala'mn peygamber göndermesi üzerine vaciptir. Ayet üzerindeki notumuza bakınız. Bu konuda cenabı Hakkın buyurduğu şu ayette:

"Biz onları, ateşe çağıran önderler yaptık."

(Kasas: 28/41)

Dedi ki ayetteki ceale (yaptık, kıldık) kelimesi vasıf manasında ceale manasınadır. Mesela dediğin gibi onu kötü adam yaptığın gibi. Böylece ayetteki "cealnahum" kelimesi uzak manada kullanılmıştır. Zanlarına göre Allah İçin görünen zahir ve buna benzer manaların olmamasıdır. Mutezile mezhebi bitmiş, yok olmuş, böyle yapmışlardır. Mutezile mezhebi bitmiş, yok olmuş, gitmiştir. İlim talebelerinin aklında ancak kendisinden çok az notlar kalmıştır. Böylece bu konu üzerine bir uyarı yaptık ki doğru ve sağlam mezhebi bulmada, orta yolu tesbit etmede okuyucu aldanmasın ve şaşmasın. 163[162]

Müellifin Kelam İlmindeki Görüşleri:

Esmau'l-Hüsna'da "el-Kadim" ismini inkar ediyor. Al-lah'u teala'nın şu sözünde tefsir yaparken:

"Ay için de sonunda kuru bir hurma dalına döneceği konaklar tayin etmişizdir." (Yasin: 36/39)

El-Kadim öyle ki üzerinden bir yıl gelip geçmesiyle ku-ruyarak bükülmesidir. Kelamcıların kadim kelimesini esmai hüsna arasından çıkarıp tercih etmeleri hoşumuza gitmedi. Allah'u Teala, bazı mahrukatlarının en zayıf hallerini (ur-cun)'a benzetmiş ve (kadim)'i ise en dakik sıfatlarından biri kılmıştır.

Esmai hüsna arasında kadim sıfatını sayanların bazıları şunlardır: El-Beyhaki "el-Esma ve's-Sıfat" adlı kitabında, el-Halimi "el-Minhac fi

163[162] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/62-67.

şuabi'1-iman" adlı kitabında, el-Cur-cani ise "el-Tarifat" adlı kitabında belirtmişlerdir ve daha bir •çokları da saymışlardır. Beyhaki Allah'u teala'nın isbatı ve şanı yüce Allah'ın vücudunu itirafı babında şöyle der:

"O sıfatlardan biri de kadim sıfatıdır. Allah'ın Rasu-lü'nden (s.a.v) gelen rivayet şöyledir. İmran b. Husayn rivayet ederek dedi ki:

"Peygamber'in (s.a.v.) yanma girdim. Yanındakiler şöyle dediler:

"Biz sana bu emri (kadim meselesini) sormaya geldik." Peygamber (s.a.v.):

"Allah'u teala var iken ondan başka birşey yoktu" buyurdu. (Buhari rivayet ediyor). .

Halimi ise şöyle der: Kadim sıfatı peygamber'den (s.a.v.) gelen şekliyle kitapta (Kur'an'da) nas olarak gelmemiştir. Her ne kadar bu manayı içeren şeklinde gelmiş te olsa. Denildi ki: Allah'u Teala için o, var olanlardan önce de vardı manasında kadim sıfatı vardır.164[163]

Her şeye rağmen bu mesele ihtilaflı bir meseledir. Bu konuda hadiste Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

"Yüce Allah'a, onu kerim yüzü ve kadim olan salta-natıyla kovulmuş şeytandan ona sığınırım."

Hakim, onu Müstedrek'te tahric etmiş.165[164]

İbni Mace'nin rivayetinde kadim ismi doksan dokuz isimde zikredilmiş.166[165]

Böylece yine de müellifin sözü ve onların sözündendir-ki diyorlar ez-Zat

---

164[163] El-Minhac, Halimi'nin: 1/88. Beyhaki'nin Esmau ve's-Sıfat. sh. 23

165[164] Şeyh Muhanrned Emin Şankiti'nin, Menhec ve Dirasat İi aya-til esmai ve's-Sıfat. sh. 9'a bak.

166[165] Onu, dua kitabı, Esmaullah babında tahric etmiş ve senedinde zayıflık vardır. İbni Ivıacc: 2/1270.

kelimesi hatadır. Çünkü Allah'ın sıfatlarına mübalağa için olan müenneslik (dişilik) tası bitişmez. Mesela el-Allametu (çok bilen) denilmez. Çünkü o alemleri daha iyi bilendir.167[166] Sonradan müellif ise nefyettiği şeyi kendisi şu ayetle isbat ediyor.

"Allah'ın yanında (ona kullukta) kusur edişimden dolayı vah (bana)."168[167] (Zümer: 39/56)

Kitabın Özellikleri:

Görüyoruz ki kitap hacim olarak küçük te olsa tefsir ilmiyle beraber çeşitli ilimleri kapsamaktadır. Ayetlerin çoğunu arzetmekte, ayetlerdeki ihtilaflı ve bilinmeyen yönlerini, ayetlerin birbiriyle olan bağlantılarını açıklamıştır. Mesela İnsan suresinde olduğu gibi hikmetle ilgili ayetlerin tekrarını Kasas suresinde belirtmektedir, ayetlerde işaret ettiği faydalı bilgilere izafetendir bunlar. Allah'u Teala'nın şu sözünü tefsir ederken:

"Kuşları teftiş etti." (Nemi: 27/20)

Kitabın asıl özelliği üzerinde ilmi bir tahkikin yapılmasıdır. Denilen her görüşü de almamış, bilakis görüyoruz ki bazı görüşlere cevap veriyor, bazılarını da zayıf addediyor.

Özellikle Kur'an'ı müdafa etmiş, Kur'an'a kusur bulanlara reddiye vermiş, bunları da Fatır, Zuhruf, Rahman ve Saffat surelerinde belirtmiştir.

Görüyoruz ki edebi bağlamda sözleri bir birine bağlaması, genişletmesiyle güzel bir baskı oluşmuştur. Cenab-ı Hakkın şu sözlerini

---

167[166] Yasin suresinin 33. ayetinin tefsirine bak.

168[167] Zümer suresinin 56. ayetinin tefsirine bak.

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/67-68.

tefsir yaparken:

"Uykunuzu dinlenme yaptık." (Nebe: 78/9)

"Vay demek Allah dilediğine rizık açar."

(Kasas: 28/82)

(Sarf kaidelerine uyarak) Kelimelerden kelime türetme (iştikak). Kelimenin çıkış ilmini de sunmuş. Allah'u Te-ala'nın şu sözünde tefsir yaparken:

"Çünkü onların içlerinde keşişler vardır."

(Maide: 5/82)

"(Muacizine) Ayetlerimizi iptal etmek isteyenler" diğer ayette:

"Alemlere uyarıcı olsun diye kuluna furkanı indiren..." (Furkan: 25/1)

Meseleleri kelam ilmiyle birleştirmiş, Bakara suresinin başında sıfatullah ile ilgili güzel ve önemli kaideler çıkarmıştır. Feraset ilmi ve ona taalluk eden meselelerden bahsederken şu ayeti getirmektedir.

"Sonra onu bambaşka bir yaratık yaptık."

(Mü'minun: 23/14)

Yıldızlar ve astronomi ilminin delillerini araştırırken şu ayeti belirtir:

"Şira yıldızının sahibi"

Astronomi ve Kozmografya ilminde bazı illetleri talil ederken şu ayeti getirmiş:

"Yoo, yemin ederim o (geceleri) geri dön(üp ışık ver)enlere."

(Tekvir: 81/15)

Coğrafya ilmiyle ilgili meselelere izafeten ise bazı coğ-rafik meseleleri Talak ve Kehf suresinin izahında belirtir. Hukemadan nakil yaparken Ölüm ve fenayı talil ederken de Zuhruf ve İnsan surelerinde izah etmektedir. Belağa ve fıkhu'1-Lüğa ile ilgili bazı meseleleri de izah etmektedir.

Bunların hepsi gösteriyor ki müellif ilimlerde derinleşmiş bütün şerİ ilimlere vakıf olduğunu, aynı zamanda asrının faydalı ilimlerini bilen, bize güzel ilmi neticeler veren, medeniyetle güzel eser bırakan ve kendisinden sonraki neslin faydalanması için bu çalışmaları gösteren biridir. Bu konu Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisinin altına girmektedir.

"Sizin en hayırlınız Kur'an öğrenen ve öğretendir."

Allah'tan bizleri kitabının ve peygamberinin sünnetinden faydalandırmasını dileriz. 169[168]

Kitap Üzerine Düşünceler:

Bütün işler ne kadar da sağlam olsa kemale ulaşmaz, bütün kitaplar ne kadar da güzel olsa yine de zirveye ulaşmaz, ancak Allah'ın kitabı ki onda batıldan bir şey bulunmaz, kemal ondadır. Onun içindir ki kitapla ilgili bazı düşünceler serdediyoruz.

1- Bazı alimlerden nakiller yapılırken devamlı olmasa da genelde kimden nakil yapıldığı belirtilmemektedir. Mesela burada şu ayetlerde:

"O her gün (her an) yeni bir iştedir." (Rahman: 55/29) "Onlara bol su verirdik (nzıklannı bollaştırdık)."

169[168] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/69-70.

(Cin: 72/16) Cin suresinin tefsirinde bu durum görülmektedir.

2- Bazı şiirsel beyitleri nisbet ederken vehim ediyor ki bu hatalardan neredeyse kimse kurtulamamış.

3- Bazen veya nadiren Tevrat'taki ihtilaflı konuları nakletmektedir. Umulur ki müellif bunu caiz görenlerdendir. Bu konuda şu ayeti nakleder:

"Ateşin içinde bulunanda." (Nemi: 27/8)

4- Bazı ayetleri konusunun dışında getirmesi. Şu ayet gibi:

"Zira (o, kavmine) kızarak gitmiştir." (Enbiya: 21/87)

5- Ayetleri takdim ve tehir (öne ve arkaya) etmesi. Özellikle Fussilet suresi ve diğer konularda. Fakat bunların hepsi müellifi ve kitabı kötü gösterecek şeyler değildir. Allah bu şiiri söyleyene rahmet etsin ne kadar da güzel söylemiş. Kimin huyu ve karakteri tam olarak beğenilmiş ki kişinin kendi ayıplarını soymak ona şeref olarak yeter. Bu bi-:zim son yazdığımızdır. Hamd alemlerin rabbine mahsustur. 170[169]

Kitabın Nüshaları:

İslam üniveritesi kütüphanesinden mevcut olan mikrofi-limden başka nüshaya vakıf olamadık. Bu nüsha ise orta hacimli, 1619 numarada kayıtlı, 372 yapraktan ibarettir. Her yaprağı iki sahife ve her sahife ise 17 satırdır.

Yazısı fena değildir, ilk sahifesİ hariç genelde yazısı açıktır. Kitabın asıl nüshası İrlanda Şesterbeyti Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu nüsha

170[169] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/70-71.

Hicri 8. asra aittir. Biz maket üzerine basılan nüshaya ulaşınca gördük ki kitabın başka bir nüshası da Mısır Kahire (Daru'l-Kutubu'l-Mısriyye) halk kütüphanesinde 1043 numarayla kayıtlıdır. Mekke Ummu'l-Kurra Üniversitesi'nde fotokopisi mevcuttur. Ondan da mikrofilim nüshası aldık, elimizdeki nüshayı onunla karşılaştırdık. Nüsha da Hicri 8. asırda yazılmıştır.

Görülen odur ki her iki nüsha da aynı nüshadan nakledilmiştir. Bu da kitaptan bazı saf yalan göstermektedir. 171[170]

Müellifin Onsozü

Yarabbi kolaylaştır ve tamamla. Allah rahmetiyle örtsün, kadı ve fakih, imam ve hakkı açıklayan son müfessirlerden, alimlerden Mahmud b. Ebi'l-Hasan b. Hüseyin el-Nisaburi dediki: Allah'a hamd ve ona hakkını verdikten sonra, salat ve selam ya-ratılanlann en hayırlısı Muhammed'e (s.a.v.) olsun, onun temiz olan ehline ve onun kokusu olan aile efradına selam olsun. Muhakkak ki ilimlerin en efdali indirilen kitabullahın ilmidir. O kitap ki Allah ve kulu arasında bir vasıtadır. Gördüm ki onun tefsirleri öncekilerde olduğu gibi ya sözü uzatıp çok tekrar yapmışlardır veya tek görüş üzerine mahsur kalmıştır. Tıpkı sonrakilerin mecmualarında olduğu gibi.

Birinci yol aşın kısa ve öz oluşundan kalbe şifa vermemektedir, ikincisi sözün uzamasıyla zihnin onu almasını zorlaştırıyor. Bunun için de Cenab-ı Haktan muafakiyetler diledim, indirilenin müşkilelerini izah edebilmek için ve tevilin zorluklarını aşabilmek için güzel muvafakiyetler, veciz sözlerle, güzel çıkışlarla, anlaşılmayan yerleri icazlı bir şekilde izah etmeye, derin bir anlayışla, güzel bir şekilde zor

171[170] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/71-72.

olan müşkilleri çözmeyi diledim. Akla hareket veren şiirleri172[171] suratla güzellerinden aldım. Güzel bir baskı olsun diye topladım. Yazarlar ve edebiyatçılar da ondaki güzel görüşlerden nasiplerini alsınlar diye yaptım. Akıl sahibi alimlerin bu konuda manalarını araştırdıkları gibi yaptım. Bu telsini toplayıp kısalttım, tevil miktarını sınırladım. Bu da iki konuda toplanan diğerleri gibi karanlığın içinde beliren beyazlık ve alında beliren siyahlıktan beyazlık173[172] gibi görünüp gitti.174[173] Muvafakiyet Allah'tandır. 175[174]

FATİHA SURESİ176 [1]

172[171] Yani aklın hareket etmesi. Hadiste şöyle geçer: "onun yanından bir cenaze geçtiğinde öyle bir hareket ediyordu ki. Yani süratle hareket ediyordu." Lisanu'1-Arap mahade. 7/31.

173[172] El-Ğurretu: Beyazlıktır. Ed-Duhm: Deve ve atlardan siyah olanıdır.

174[173] Ezheri şöyle dedi: El-Kurhatu: Alındaki beyazlıktır. Kurame-tu: Siyahla kırmızı arasında renktir. At, deve ve diğer hayvanlarda olur. Lisan: Kemete.

175[174] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/73.

176[1] Tefsircilerden Miicahid dedi ki: Fatiha suresi Medine'de nazil oldu. Katade ise: Fatiha suresi Mekke'de nazil oldu dedi. İki görüş toplanarak Fatiha suresi bir kez Mekke'de bir kez de Medine'de nazil olmuştur. Buhari, Darimi, Ebu Davud, Tirmizi ve diğerleri Ebu Hureyre'den tah-ric ederek dediki:

"Rasulullah (s.a.v.) dedi ki:

"(Elhamdülillah! rabbil alemin) Kur'an'in anası, kitabın anası ve yedi ayettir."

Ebu'l-Hasen el-Herali ise şöyle dedi: Fatiha Kur'an'ın anasıdın. Çtin&ü Kur'an'ın manası ayrıntılı olarak onun mücmel, genel şeklin-dendtr., Fatiha'nın ilk üç ayeti esmai hüsnayı ve yüce sıfatlan kapsar, fakat Kur'an'da bununla ilgili olanlar toplu manadan ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Diğer üç ayet yani "ihdina" dan sonrası ise yaratılanların Allah'la olan bağlantısını ve yaratılanların işlerini ve Allah'ın rahmetine yönelmeyi kapsar.

Fatihanın fazileti ile ilgili çok rivayetler vardır. Ahmet, Buhari ve Darimi 'ıiİn Ebu Said b. Mualla'dan tahric ettiğine göre Ebu Said b. Mual-la (r.a.) şöyle diyor. Bir defasında namaz kılıyordum. Peygamberimiz (s.a.v.) beni çağırdı cevap veremedim ve:

Rasulullah (s.a.v.):

"Allahu Teala, Allah ve Rasulu davet ettiği zaman ona uyun buyur m uy or mu?" dedi. Sonra da: "Mescidden çıkmadan önce sana Kur'an'daki en büyük surenin ne olduğunu Öğretiyim mi?" dedi ve elimden tuttu. Mescidden çıkarken:

"Ya Rasulallah, bana Kur'an'daki en büyük surenin ne olduğunu öğretecektiniz" dedim. Rasulullah (s.a.v.)

"Eihamdulillahi Rabbi'l-Alemin'dir. O süre yedi ayet ve bana verilen büyük Kur'an'dır." buyurdu. Müsned-i Ahmet: 3/45.0 ve Fet-hu'l-Bari:8/155'ebak.

İmam Ahmed ve Beyhaki iman konusunda iyi bir.senetle Abdullah b. Cabir'den (r.a.) Rasulullah'ın (s.a.v.) şöyle

"Bismillah"

Allah'ın adıyla. Okumaya besmele ile başlamak vaciptir. Allah'u Teala'nın şu sözünden dolayı:

"Rabbinin adıyla oku." (Alak: 96/1)

Ba'nın kullanılışı okumanın besmele ile başlanmasının gerekliliğini teşvik etmektedir.177[2]

---

buyurduğunu rivayet etti:

"Peygamber (s.a.v.) ona dedi ki:

"Sana Kur'an'da inen en hayırlı sureyi söyleyeyim mi?"

"Evet ya Rasulallah!" dedim. Dedi ki:

"Bu sure fatiha süresidir." Zannederim dedi ki:

"Fatihada bütün hastalıklara şifa vardır." Mû'sned: 4/177.

Hakim tahric etti ve sahih gördü.

Beyhaki Makıl b. Yesar (r.a.)'dan Peygamberin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

"Zikirden bana ilk verilen Bakara süresidir, arşın altında ise bana Fatiha suresi ve Bakara'nın sonu verildi. Mufassal olan ziya-delik verildi." Müstedrek: 1/561.

Beyhaki iman konusunda Hasan'dan (r.a.) Rasulullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

"Allahu Teala 104 kitap indirdi, onlarda olan bütün bilgileri şu dördüne koydu, bunlar da; Tevrat, İncil, Zebur ve (Kur'an) Fur-kan'dır. Sonra Kur'an*a Tevrat, İncil ve Zebur'daki bilgileri koydu. Sonra Kur'an ilimlerini mufassal olanlara koydu. Sonra muassal olanları Fatiha suresine koydu."

Kim fatihanın tefsirini bilirse indirilen kitapların hepsinin tefsirini bilir. Fatiha için onüç isim vardır hatta bu şiirlere de konu olmuştur. Fatihanın onbir ismi vardır: Ummu'l-Kitap, Kur'an, Vafİye, Salat, Hamd, Esas, Rukiyye, Şifa ve Seb'u'l-Mesani.

Ebu Zeyd Belhi Fatma'nın tefsiri üzerine bir kitap yazmıştır. Fahru'r-Razi tefsirinin önsözünde şöyle der. Bil ki bazen aklıma bu surei kerimenin faydalan hususunda onbinlerce faydanın ve güzelliğin çıkartılabileceği aklıma geliyor. Bazı çekememezlikleri olan milletler bunu cehaletleri, kin ve inatları yüzünden garipsemektedir. Bunu kendilerinin uydurdukları boş manalardan ibaret olan boş sözlere,- boş kelimelerden ibaret olan ve anlaşılmayan sözlere hamlettiler. Biz bunu önsözümüzde belirttik ki bu bir uyan mahiyetinde olsun, çünkü bunlar mümkün olan şeylerdir, olması pek yakındır.

177[2] Meşhur Müfessir Cessas ise şöyle den "Kur'an'da açık bir şekilde durum izah edilmektedir. O da Allah'u Teala'nın Alak süresindeki:

"Rabbinin adıyla oku" Besmeleyle okumaya başlamayı emretmektedir, okumadan Önce istiazeyİ emrettiği gibi." Ahkamu'l-Kur'an: 1/7

Besmeleyle bütün işlere başlamak sünnettir. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurur:

"Akla dayanan hangi iş olursa olsun besmeleyle başlamıyorsa o iş bereketsizdir."178[3]

"Allah" kelimesi Allah celle celaluhunun ismidir, sadece ona aittir, herhangi birşeyden türememiştir.179[4] Manası o ibadeti hak etmiştir, yani ibadete sadece o layıktır. İbadet edilen put manasına ve ibadete müstahak olan manasında değildir. Çünkü kendisine ibadet edilen veya kendisine bunun üzerine ibadet etmeye müstahak olan demek, yokken ve sonradan yaratılan demektir. Onun ismi yücedir o "ilahtır" ve ezelidir, sonu yoktur.

"Er-Rahmani'r-Rahim"

Her iki isim rahmetten alınmadır. Rahmet muhtaç olana nimet vermektir. Tamamu'n-nimeti: Nimeti veren kişinin verdiği fiilinden müstağni olması gerekir. Kendisine nimet verilen de ona muhtaç olması gerekir. Nimetlendiren Allah'tır ve ibadet ona layıktır ve ona hamd vaciptir. Nimet öyle bir noktaya ulaşır ki yaratıklardan hiç biri ona güç getiremez. Mesela hayat, akıl ve his nimeti gibi. Bazen kullar için onun sebeblerini elde etmede yardım babından kolaylık sağlar. Şunlar gibi: Mesela ilim çalışması ve ahlakını düzeltmesi, uygun mal ve makam gibi sebepler. Bunun için iki isminden biri yapılışı mübalağa sigasıyladır. O da "er-rah-man" dır. Nimet verenlerin hiç biri buna ortak olamaz.

İsim haber olduğu zaman emir manasını kapsamaktadır. Bilinen şey odur ki bu Allah'tan haberdir. Çünkü o Allah'ın ismiyle başlıyor bu bize bir emir ve başlangıçta onunla başlamamız gerekir. Onunla açmak bir teberrüktür, çünkü böyle başlamanız bize haber verilmektedir.

178[3] Hadis şöyle rivayet edilir:

"Akla dayanan hiç bir şey yokturki besmelesiz başlansın da bereketi kesik olmasın"

Rehavi Erbain'de Ebu Hureyre'den naklediyor. Suyuti Camiu'1-Ke-bir'de naklediyor: "Allah'a hamdla başlanmayan bütün sözler kesiktir (yani faydasızdır)." İbni Mace Nikah'ta 1/610 ve Ebu Davud 2118 rakamıyla rivayet etmişlerdir.

179[4] Bu, Sibeveyh ve tahikkçilerin görüşüdür.

180[5]

"Alemlerin rabbi"

"Er-rabbu" sahip olan, düzenleyen manasınadır. "Er-Rabbaniyyun" ilimle uğraşan ve ilmi düzenleyen alimlerdir. Rab kelimesinin diğer bir manası da hafız yani koruyandır. İçinde kumar okunun konulduğu bez torbaya da Rababeten veya Rabbetun181[6] denilmektedir.

Huzeli şöyle dedi: En güzel şarap, Şam şarabıdır. Başka yerden satın alınıp getirilmiştir, çok nefistir, tam ikram edilecek cinstendir. Sancağından iyi olduğu bilinir. Bazen atlılar onu getirir civarda satar ve onun sahibi adeta güven arzeden güvenilir biridir.182[7]

Rabbi hakiki manada seyyid (yani efendi) kelimesi karşılığı kullanmak doğru değildir. Çünkü seyyid sadece diri olan, seçebilen manasınadır, halbuki Rabb kelimesi daha geniş ve kapsamlıdır.

"El-Alem" akıllı varlıklar için çokluk ismidir. İbni Ab-bas'a (r.a.) göre ruh taşıyan bütün canlıların ismidir.183[8]

180[5] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/

181[6] İbni Faris (Er-Rubabetu) için şöyle dedi: Kumar oklarının konulduğu bez parçası veya başka birşeydir. Mücmel: 2/371.

182[7] Beyitler Ebu Zueyb Huzeli'nindir, Adı Huveylid b. Halid'tir. Bir asır cahiliyyede yaşadı sonra İslam'a ulaştı ve müslüman oldu. Medine'ye ulaştı ve Nebi'nin (s.a.v.) cenaze namazında hazır bulundu ve defnedilmesine iştirak etti. Sonra Ebubekir'e biat eti ve oradan ayrıldı. Osman b.Affan zamanında vefat etti. Huzeli'lerin en şair olanıdır. Eşaru'l-Huzeliyin: 1/33.

İkincisi: Mücmel: 2/371. Betliyosinin Müsellesi: 2/60. Mucemu Ma-kayisi'1-luğa: 2/383. Lisan mad. Rabebe: 1/391.

Sebiyyeten: Satın alınan. Leha ğayetun: Şarapçının alamet olarak diktiği sancak. Ukab: Onun sancağı iyi olduğunu gösteriyor.

183[8] Nebi'nin (s.a.v.) amcasıın oğlu Abdullah b. Abbas'tır. Hicretten üç yıl Önce doğdu. Nebi (s.a.v.) ona dua edip şöyle dedi:

"Allah'ım, ona hikmeti ve Kur'an'ın tevilini öğret." İbni Mesut onun için şöyle der: "İbni Abbas ne güzel Kur'an tercümanıdır." H. 68'te Taif'te vefat etti. Muhammed b. Hanefiyye onun üzerinde namaz kıldırdı.

Hasan (rahimehullah) şöyle der: Alem yerle gök arasında olan ve içine aldığı her şeydir.184[9]

Birinci görüş akıllıları kapsadığı için daha evladır. Çünkü develer alemini gördüm denilmez. Çünkü lügatta asıl olan şey görünendir. Mesela el-Alem: dağın tepesi için kullandığı gibi bayrağa da ve üst dudağın üstündeki görünen ayrılık yerine de aynı isim verilmektedir. Zira bu zahir ve açıktır. Görünen daha çok çoğullar için kullanılırsa da hususi manada akıllılar kasdedilir. Çünkü onlar yaratılışta baş ve görünenler gibidir. Onlar deliller oldukları gibi delil de gösterililer. Fakat bütün yaratılanlar alemin içine girer, velev ki akıllı olmasa da. Bu mana daha genel ve daha da uygundur.

"Din gününün malikidir."

"El-Maliku"185[10] Mülk üzerinde tasarruf yapmaya gücü yeten, "el-meliku" emir vermeye ve düzenlemeye gücü yeten manasınadır. Görünüşte birincisi daha Özeldir. Fakat bu mana gücü kullanma itibariyle daha kuvvetlidir. Malik veya melik okunuşu biri diğerinden daha doğrudur demek mümkün değildir. Çünkü iki şekli de vahiydir186[11] ve iki okuyuş ta faydalıdır.

"Ed-Dini" Ceza, hüküm, hesab ve taat diye tefsir edilmiştir. Asıl mana ise cezadır. Çünkü hesap ceza içindir. Hüküm ise ceza verilecekler içindir. Taat ve hükümden dolayı ise ceza veya mükafat verilmesi gerekir. Böylece sebebin isimlendirilmesi o şeye sebeb olanın ismiyledir.

Melikin din günü sahibi diye tahsis edilmesi onu yüceltmek ve onunla övmek içindir. Ayette de olduğu gibi:

184[9] El-Hasan b. Ebi'l-Hasan el-Basri künyesi: Ebu Sait'tir. Tabiinin efendilerinden ve büyüklerindendir. Basra imamlanndandır. Zamanında ümmetin en alimi, en abidi, en fasihi ve korkmadan hakkı söyleyenidir. Hicri 110'da vefat etmiştir.

185[10] Allah'u Teala'nın (Maliki yevmiddin) kavimdendir.

186[11] Elif ile (Malik) şeklinde, Asım, Kesai, Yakub ve Halef okumuştur. Meleke'den ismi faildir. Diğerleri ise semia vezni üzerine sıfatı mü-şebbehe olarak (meliki) okumuşlar. İthaf Fudalai'l-Beşer: 122.

"Arşın Rabbi." (Enbiya: 21/42)

Allah'u teala dünyada bazı kullarını mülke sahip kılar ve söz sahibi eder. Ahirette ise tek söz sahibi Allah'tır.

"İyyake" de doğru olan görüş ise Ahfeş'in187[12] görüşüdür. Ona göre konulmuş, muzmer (gizli), muarraf (bilinen) bir isimdir ve muzaaf değildir.188[13] Kaf harfi hitap içindir onun irapta yeri yoktur. Burada kafin yerindedir, onun içindir ki burada türemiş değildir. Çünkü muzmer olan isimlerin kendisinde herhangi bir türeme yoktur. Ancak Züccac'dan bir rivayet vardır.189[14] (Züccac meşhur arap dili alimlerinden-dir). O ayetten türediğini yani alamet manasına olduğunu söyler.

"İyyake na'budu" Biz sana ibadet ederiz, senin gerçekliğinden biz sana ibadet ederiz. Muzmer olan isimler nasıl türemiş olur? diye sorulduğunda bu görünen bir durumdur, muzmer onunla ham kılınmıştır.190[15]

"İyyake" tekrar edilmiş. Çünkü burada kaf "nabuduke ve nesteinuke"de olan kaf manasındadir. Bu bir eğitimdir. Her büyük dava ve ona yönelmeyi gerekli kılıyor onun için de iki kelimeyi tek sözle bağlamamış ve ikisini tek çırpıda söylememiştir. Kısa ve öz olduğu için "Nabuduke ve nesta-inuke" denilmemiştir. Çünkü "Nestainu" ayetin geliş şekline uygundur. Bunun için burada ibadet yardımın önüne getirilmiştir. Rahman'ın öne geçirildiği gibi, çünkü bu en beliğ olandır. Çünkü ibadet

---

187[12] Said b. Masadandır. Sibeveyh'ten daha yaşlı olduğu halde ondan ilim almış. Arkadaşları arasında en mahir olanıydı. İlk önce Halil ile arkadaş oldu. Ondan ise Ebu Amr Cürmi ve Ebu Osman Mazini ilim almıştır. Son zamanlarda basılan (Meanİ'l-Kur'an) adlı kitabı vardır. H. 215'te vefat etmiş.

188[13] Çünkü (iyyake)'deki Kef harfi hitap içindir irapta mahali yoktur. İsim de olmaz. Çünkü isim olsaydı o, ona izafe edilirdi. Muzmer olanlar ise izafe olmaz. Halil'e göre o, muzmer isimdir (iyya) ona izafe edilmiştir. Çünkü (iyya) kelimesi fiil İle fail üzerine takdim olduğundan ve harflerin çokluğuyla uzun olduğundan aşikar olana benziyor. Abkeri'nin Tibyan'ı: 1/7.

189[14] Ebu İshak İbrahim b. Sırri'dir. İşi olan Züccaciyeliğe nisbet edilmiş. Müberrid'ten ders almış. Ez-Züccaciye de ondan ders almış. Arapça ve Nahiv konusunda imamlardan biriydi. Basılmış (Meani'l-Kur'an ve İrabuhu) adlı kitabı ve (Faaltu ve ef'altu) adlı kitabı vardır. H. 316'ta vefat etmiş.

190[15] İbni Cinni bu görüşü, Sırru Sanaatu'l-İrab'ta (1/316) red etmiş. Züccac'ın Meani'l-Kur'an'ı 1/48'e bak.

edilenin zamirinin ibadet edenin önüne geçmesi tazim ve düzenliyi tertibe riayet edilmesi bakırcından daha uygundur.

Fakat burada "iyakena'budu" hitap lafzıyladır. "el-Ham-dulillah" ise surenin başında geldiği halde gaib lafzıyladır. Çünkü sen karşındakine hamdediyorsun ibadet değil. Fakat hamd lafzı normal bir şekliyle gaibliğiyle beraber kula-mlmiştır. İbadet ise şereflendirmenin en son noktasıdır. Allah'a yakınlıkla hamdın son merhalesi ile hitap şeklinde ibadet kelimesi geçmiştir. Bunun için surenin sonunda:

"Öyle bir yola ilet ki senin nimet verdiğin kişilerin yoluna." geldi (Fatiha: 1/7)

Nimeti Iafzen kendisine isnat etmesiyle gadap kelimesini mağdubi aleyhim lafzına daha güzel ve taltif olsun diye çevirmiştir.

Burada hidayet sorulması (elbetteki meydana geliyor) müstakbelde ömür üzerinde sabit olması içindir. Deniliyor ki burada hidayetin istenmesi ahirette cennet yoluna iletmek içindir. Sanki burada verilen sözün mükafatı yerine getirilmek içindir şu ayette belirtildiği gibi.

"Onunla Allah, rızasının peşinde giderleri esenlik yollarına iletiyor." (Maide: 5/16)

Yani esenliğe giden yollara. Deniliyor ki bütün sapıklıkların ve şüphelerin verdiği eziyetten dolayı hidayete ermek isteyen kalbindeki şüphelerin yok olması için hidayeti hidayet verenden sorup onu istemesi en güzel şeydir. Ali (r.a.) şöyle buyurur191[16]:

"Dosdoğru yol, Allah'ın kitabıdır. Hidayetin istenmesi onu muhafaza etmek ve bunun manasını açıklamak içindir."

Rasulullah (s.a.v.) ise şöyle buyurur:

191[16] İslam'a ilk girenlerden ve Rasulullah'ın amcasının oğlu Ali b. Ebu Talip'tİr. Raşid halifelerden ve cennetle müjdelenenlerdendir. Rasulullah'ın kızıyla evlenmiş. Sahabenin alim ve fakihlerinden biridir. H. 40 yılında 60'a yakın bir yaşta vefat etti. Nesai'nin onun faziletleri hakkında bir kitabı vardır. Matbudur: 1/22. Senedi hasendir.

"Dosdoğru yol benim gittiğim yol ve benden sonra hidayete götüren Raşid halifelerimin yoludur."192[17]

Sünnetin bütün yönleriyle hidayeti istemek iman için en güzel şeydir.

Adiy b. Hatem (r.a.) Rasulullah'dan (s.a.v.) sordu:

"Ya Rasulallah kendilerine gazap edilenler kimlerdir?" Peygamberimiz:

"Onlar yahudilerdir" buyurdu.

"Sapıklığa batanlar kimlerdir?" diye sorunca onlar da:

"Hristiyanlardir"193[18] buyurdular.

Kur'an da buna işaret etmektedir. Yahudiler için:

"Allah'ın gazabına uğradılar..." (Bakara: 2/61)

Cenabı Hak hristiyanlar için ise:

"Düz yoldan şaşmış bir milletin keyiflerine uymayın." (Maide:.5/77)

Eğer denilse ki "Gayran" kelimesi devamlı nekire (belirsiz) manasınadır ve nasıl marife (belirli) bir kelime onunla vasfedilir? Deriz ki "Ğayri'l-mağdubi" kelimesi Ahfeş'in görüşüne gör e"el-lezi" kelimesine

---

192[17] Onu, onun lafzıyla bulamadım. Lakin o manada'varid olmuş. Abd İbni Humeyd, İbni Ebi Hatem: 1/22 ve İbni Cerirl/74'te Ebu Ali-ye'den, Allah'u Teala'nın (sırata'1-mustakim) ayetinin yanında çıkarttıklarıdır ve dedi ki: O Rasulullah (s.a.v.)'dir. Ve ondan sonra gelen iki arkadaşıdır. Hakİm'in İbni Abbas'tan çıkarıp sahih gördüğünde şöyle demiş, "O, Rasulullah ve iki arkadaşıdır." Miistedrek: 2/59'a bak. O manada Rasulullah'ın kavli şöyledir:

"Sünnetime ve benden sonra gelen raşit halifelerin sünnetine sarılın." Ebu Davut, Tirmizi, Ahmet ve İbni Hibban çıkarmış ve sahih görmüş.

193[18] Hadisi, Ahmet: 4/378, Abd İbni Humeyd, Tirmizi onu hasen gördü: 2957 rakamıyla ve İbni Hibban sahihinde: 1715 rakamıyla Ady b. Ha-tem'den çıkardığına göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

"Kendilerine kızılanlar yahudiler, sapitanlar ise hiristiyani ardır." Dunu'1-Mensur: 1/42.

îbni Ebu Hatem şöyle dedi: Kendilerine kızılmışların, yahudilerin olduğu ve sapılanlann hristiyanlar şeklinde tefsir edilmesi hususunda tefsirciler arasında bir ihtilaf olduğunu görmedim. Tefsir İbni Ebu Hatem: 1/23.

bedeldir, vasıf değildir. Ebu Ali el-Farısi194[19] (meşhur nahivci)'nin sözüne göre muhakkak ki "gayr" kendisine izafe edilenle beraber marifedir. Zira marifete izafe olunanın hükmü marife olmasıdır. Zira burada "gayr" ve "misl"de aslında nekire kılınmış, manalarından dolayı ikiside marifelere izafe edilmelerine rağmen böyledir. Çünkü mesela sen desen senden başkasını gördüm onun dışında gördüğün her şey, onun dışında gördüklerinden sayılır. Mesela desen ki senin gibisini gördüm, bu onun gibi onun ahlakı, ilmi makamı yaratılışı ve sayılmayacak kadar çok şey onun gibi sayılır, mana itibariyle her iki cümle de nekire olur. Eğer marifenin bir zıddı varsa sen de onu isbat edip zıddını yok etmek istiyorsan o zaman işiten bilir ki sen onu "gayr" ile izafe ediyorsun. O zaman (ğayr)'ı onun zıddıyla izafe ettiğin için marife olur.

Mesela desen ki durmayıp hareketlenmen gerekiyor, sükundan başkası marifedir o da harekettir. Burada sen sanki kuvvetlendirmek için hareketi tekrarlamışsın. Bu da öyledir.

Çünkü imanla nİmetlenen herkes kendisine gazap edilenin dışındadır. Bunun tersi ise kızılmışiarın dışında olan herkes, kendilerine nimet verilenlerdir. Bu da marifede ona denktir ve gayr bu takdirle marifedir.195[20]

Burada Allah'ın gazabı konusunda manevi bir şey vardır, Allah'ın gazabının niceliği hususunda. Allah'tan olan gazabın bizim gazabımızdan muhalif olduğunu bilmek gerekir. Bizden olan gazap, kanın kaynayıp intikam duygularının geldiği anda olur. Allah'tan olan ise, kendisine asi olana, zarara vermeyi murat etmesiyle olur. Burada bütün sıfatlardaki mananın zorluklarını tarif etmek asıldır, başlangıç itibariyle lafızlardakİ zanlar gidilmemelidir. Fakat tamam olma itibariyle gidilmelidir. Allah'u Teala'nın vasıfları (sıfatlr.-rı) nihai

194[19] Ebu Aliyyu'l-Farisi: Hasan b. Ahmet'dir. Nahiv alimlerinden biridir. Adudu'd-devle İbni Büveyh ile arkadaşlık etti. Onun, onun yanında konumu pek yüce oldu. İbni Cinni ondan ilim almış. Onun (El-İdah ve ef-tekmile) adlı iki eseri vardır. İkisi de matbudur. H. 377'de vefat etmiş.

195[20] Bu nakil, Farisi'nin (El-Huccetu fi'l-kıraat) kitabından alınmıştır: 1/143.

maksatlara hamledilir. Başlangıçta olan maksatlara değil mesela yumuşaklık ve rahmet bu ikisi kalbin sıkışıp bir şeyi kendi dışında görmesiyle olur, sonra tazelenip bu istenmeyen şeyin gitmesini istemeye başlar, bizim kendimize yaptığımız yumuşaklık ve rahmet vasıfları kalbin sıkışmaya başladığı andır. Fakat Allah'u Teala için bütün yardım dileğini tamamlamak içindir. Öyleki bununla müb-tela olana yardım eder. Bizdeki sevgi tabiat itibariyle asla yöneliktir. Onun tamamı ise hayır ve düzeltmeyi istemektir. Allah için ise tam mana taşır nisbi değildir. Bizde kızgınlık tabiatımızı bulandırır, bizi duygusallığa götürür, yüz hattı-mız değişir, gözlerimiz kızarır, beden endişeli ve kararsız olur. Sonra da aynı cinsten ceza vermeyi ister. Bu da rızaya (razı olmaya) zıttır. Allah Teala ise bu son mana üzerine onunla vasıflanır, o da gaye ve eksikliklerdir. Böyle söz Allah'ın bilinen sıfatları üzerine cereyan eder. Allah daha iyi bilir.

"Amin"

Manası yani Allah'ım bunu yap demektir, isimdir ama fiil onunla isimlendirilmiş. Bu çeşit birçok isim vardır: sah-mah, ruveyden, ileyke veduneke gibi.

Onun aslı Amin'dir. Elif çok olmuş. Sanki o, onunla değil de Emene'den Feiyl vezninde türemiştir. 196[21]

BAKARA SURESİ197 [1]

196[21] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/74-84.

197[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Bakara suresi Medine'de nazil oldu demiş. İkrime'den nakledildiğine göre Medine'de ilk inen sure Bakara'dir. Ahmet, Buhari Tarih'inde, Müslim ve Tİrmizi'nin 2886 rakamıyla Yunus b. Sam'an'dan çıkardıklarına göre Rasulullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini duydum demiş:

"Dünyada, Bakara ve Al-İmran surelerini okuyup ezberleyen, amel eden kişilere Kur'an'la ve onun eliyle bir şeyler gönderilip verilir." ve sonra dedi ki: Rasulullah (s.a.v.) bu iki şeye, üç misal vermişti ama onları unuttum. Sonra dedi ki:

"Sanki o ikisi iki bulut, yahut insan üzerine gölge yapan iki bulut, yahut o ikisi, aralarında perde olan birer siyah gölgeydi. Yahut havada saf bağlamış bu iki sınıfla beraber uçuşan iki gurup kuş taifesi yd i." Sahihi Müslim, rakam: 804; Müsned: 4/183; Ahmet'in: 2/284,

1-"Elif lam mim"

, İbni Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre; Bakara süresindeki bu harfler ve bunlara benzer diğer surelerin başlarında olan harflerden her biri Allah'ın isimlerinden birine delalet eden isimlerden ibarettir ve surelere bu harflerle başlanıp açılmıştır.

Şab'iden198[2] rivayet edildiğine göre bu harfler Allah'u Teala'nın enfes

---

Müslim ve Tİrmizi'nin Ebu Hureyre'den çıkardıklarına göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Evlerinizi mezarlığa çevirmeyin, zira şeytan, içinde Bakara suresi okunan evden kaçar." (Müslim rakam: 780.)

Tİrmizi'nin lafzı şöyle: "İçinde Bakara suresi okunan eve şeytan girmez." Süneni Tirmizi rakam: 2880.

Hatib'in Malik'in ravilerinden ve Beyhaki'nin Şuabu'l-İman'da İbni Ömer'den çıkardığına göre şöyle demiş: Ömer, Bakara suresini on iki yılda öğrendi. Sureyi bitirdiği zaman bir deve kurban etti.

Malik'in Muvatta'da zikrettiğine göre ona ulaşan habere göre Abdullah b. Ömer Bakara suresinin üzerinde sekiz sene durup öğrendi.

Ebu Ya'la, İbni Hibban, Taberani ve Beyhaki'nin Şuabu'l-İman'da Sehl b. Sa'd'tan çıkardığına göre şöyle demiş: Rasulullah (s.a.v.) dedi ki:

"Her şeyin bir zirvesi ve güzidesi vardır, Kur'an'ın zirvesi ve güzidesi Bakara süresidir. Kim onu gündüz evinde okursa, üç gün ve gece şeytan oraya girmez."

Ebubekir b. Arabi Ahkamu'l-Kur'an'da şöyle demiş: "Allah sizi muvaffak etsin iyi bilin ki alimlerimiz şöyle dediler. Bu sure, Kur'an'ın en büyük surelerindendir. Bazı şeyhlerimizin şöyle dediğini duydum. Onda bin emir, bin nehiy, bin hüküm ve bin haber vardır. Abdullah b. Ömer büyük bir fakih olduğu halde sekiz senede öğrenmiş. Biz bunu size Ki-tab-ı Kebir'de yıllarca şerhetmeye çalıştık ve sunduk. Ahkamu'l-Kur'an: 1/8.

Yani onu Kur'an tefsirinde. El-Mehaimi tefsirinde 1/31 'de şöyle demiş: Şu sebebten ötürü Bakara suresi diye isimlendirildi. Bakara kıssasının bu surede:

1- Yapıcısının (sanii) varlığına delalet ettiği için. Çünkü maktulün dirilişi kendi zatından değildi. Yoksa bütün maktuller kendiliğinden dirilirlerdi ve ne de dirilişi ineğin etinin maktule vuruluşuylaydı yoksa her vuruluşta dirilirdi.

2- Yaratıcısının kudretine delalettir. Çünkü o, maktulü kendi kudretiyle diriltti ve bu sebebten Ötürü olmadı.

3- Yaratacısının hikmetine delalettir. Çünkü o, bununla bir kalbin dirilişine işaret etti, öyle ki mazlum olan nefsi emmarenin kesilmesiyle oldu.

4- Nübüvvet üzerine -mucize olması bakımından- delalet etmiştir: Bur-da, işin emrin zorluk ve ağırlığı araştırılmadan peygambere itaat etmenin gerekliliğine işaret vardır. (Bizi alaya mı alıyorsun) diyenlerin başına geldiği gibi nahoş bir durum gelmez.

5- İstikamet ve doğruluğa işaret vardır. Çünkü dünyayı talep etmek zillet ve Allah'ın dışında olanları talep etmek bir leke veya tersliktir.

198[2] İsmi Amr b. ŞurahiFdir ve çok değerli alim tabiinlerden biridir. Güvenilir (sika) had-s ricallerindendir. Abdulmelik b. Mervan zamann-da yaşamış, Rum kralına elçi olarak gönderilmesi gibi Önemli vazifele-de bulunmuştur. Kufe'de hicri 105'te vefat etmiş.

ve yüce isimlerini andırmaktadır.

îkrime'den199[3] rivayet edildiğine göre bu harfler kısımlara delalet etmektedir.

Bir rivayete göre "Elif, lam, mim" harfleri bir hece harfleridir; yani kadri ve şanı çok yüce onu (Kur'an'ı) indiriyorum anlamındadır.

Bir rivayete göre bu harfler hesap kitap cümlelerine işaret eden, eşya ve milletlerin ecellerine delalet eden cümlelerin harfleridir.

Kutrub'un200[4] dediğine göre Araplar Kur'an'ı dinlememek ve gürültü v.b. şeylerle ortalığı velveleye verip güya insanları Kur'an'dan uzaklaştırmak üzere anlaştılar. Bunun üzerine hiç bilinmeyen bir yol veya usul ile meydan okuyarak bu tür harflerle Kur'an nazil olmuştur. Sa'leb'in201[5] dediğine göre surelerin bilinmeyen usul ve kaidelerle açılıp başlanması; mezheplerine göre sahih ve uygundur. Onların sen böyle değil miydin sözlerinde olduğu gibi.

"Ela" edatının manası; kalbi bir şeye hazırlamak ve o şeye karşı tam teslimiyet sağlamaktan başka birşey değildir. İşte sure başlarında gelen bütün simgesel mahiyette olan harflerin durumu da bundan ibarettir.

Bu konuda varid olan çoğu görüşler hurafedir. Çünkü bunlar araplann cümle kuruluş veya yapılış metodlarına uygun değildir. Ve de hakim olan Allah'ın kullandığı simgesel mahiyetteki bu harfler asla mana ve ibretlerden arınmış değildir.

199[3] İkrime îbr.j Abbas'ın mevlasıdu. Tabiinin büyüklerinden tefsir v 3 gazveler konusunda zamanının en ender alimlerindendi. Çokça gezer seyahet ederdi. İbni Abbas kendisine: "Hadi git insanlara fetva ver" derdi. Hicri 107'de vefat etmiş. O ve Kuseyyir aynı günde vefat ettiler.

200[4] Adı Muhammed b. Müstenir'dir. Sibeveyh'in şu kavlinden ötürü Kutrub diye adlandırılmıştır: Sibeveyh seher vaktinde çıktığında (Kutrub'un) ilme olan hırsından sürekli kendi kapısının önünde beklediğini görürdü ve ona:

"Sen olsa olsa "Kutrubu'1-Leyl (gece hırsızı)"sin demiş. Selem b. Zi-yad'ın mevlasıdır. Ebu Kasım Muhallebi onun talebelerindendir. Hicri 206'da vefat etmiş. Onun basılmayan "Meani'l-Kur'an ve İ'rabu'l-Kur'an" adlı iki eseri vardır.

201[5] O kendi asnnda Kufelilerin; lügat ve nahiv bakımından imamı olan Ahmed b. Yahya'dır. Büyük bir ilim sahibi, kapsamlı bir rivayet sahibi ve son derece iyi emelleri olan biridir. Onun "El-Fesih ve mecalisu's-Saleb" adlı basılmış iki eseri vardır. Hicri 291 'de vefat etmiştir.

Harfler konusunda belirtilen görüşler hususunda ancak şu üç görüşten biri sevab olanıdır:

Birinci görüş: Bu harfler müteşabihlerden olup Allah'tan başka kimse bunların tevillerini bilemez. Bu da Ebubekir Sıddık'ın (r.a.) görüşüdür ve şöyle demiş:

"Her kitabın gizli bir sırrı vardır, Allah'ın Kur'an'da olan sırları da surelerin baş kısmında olan bu harflerdir.202[6] Bunların mu'cem diye isimlendirilmesinin sebebi anlamlarının bilinmemesi ve emirlerinin mübhem olmasındandır.

İkinci görüş: Hasan'ın dediğine göre bu harfler surelerin isimleridir.203[7] Çünkü Allah'u Teala burada Kitab'a (Kur'an'a) işaret etmiştir. Bu şekilde; ya Muşarun ileyh'e (işaret edilene) bir isimdir veyahut ta sıfattır. Ama konum itibariyle sıfat yeri değildir. Çünkü bu da Özel bazı manalarla mevsuf'u tahliye etmektedir. Bu harflerin manaları hakkında belirlenmiş ve tayin edilmiş meşhur ve bilinir herhangi bir isim mevcut değildir.

Mesela denilse ki:

"Niçin isimle bütün sureleri umumlaştırmamış?" Biz de deriz ki:

"Bunda özel olarak bazı surelerin manalarla teşrif buyu-rulması gibidir." Mesela denilse ki:

202[6] Bu Şa'bi'den de rivayet edilmiştir. İbni Munzir ve Ebu Şeyh'in, Davud b. Hind'ten çıkardıkları haberde şöyle demiş: Ben Şa'bi'den surelerin başlarındaki harflerden sorduğumda bana şöyle dedi:

, "Ey Davud her kitabın bir sim vardır, bu Kur'an'ın sırn da surelerin bu şekilde başlamasıdır. Bunları bırak, başka şeylere yönel" derdi. Dur-ru'1-Mensur: 1/59.

Ebu Bekir ve Ali b. Ebu Talib'den (r.a.) rivayet edimiştir bu kavi hakkında Ebu Leys Semerkandi'nin: Ömer ve Osman'dan zikrettiği haberde şöyle demişler: "Bu Mukatta'a harfleri tefsiri yapılmayan mektum (giz-li)lardandır. Tefsiri Kurtubi: 1/154; Bahru'1-Ulum: 1/249.

203[7] İbni Münzir ve İbni Ebu Hatem'in Hasan'dan (elif, lam, mim ve ta, sin, mim) hakkında: Bunlar Allah'ın sureleri bunlarla açtığı birer açılış veya anahtar misalidir diye çıkarmışlar. İbni Cerir'in Zeyd b. Es-lem'den "Elif, lam, mim" hakkında; bu ve benzer harfler surelerin isim-lerindendir diye çıkarmış. Durru'l-Mensur: 1/57; Tefsiri. Taberi: 1/87.

"Niçin iki ve üç sure müşterek isim altında isimlendirilmiştir?" Biz de deriz ki:

"İnsanlardan bazı gurup veya cemaatlerin müşterek bir isim altında tanınması gibidir." Mesela denilse ki:

"îsim ile müsemmanm (isimlendirilen) ayrı olması bakımından veya farklı şeyler olduğu gibi ismin de sureden farklılık arz etmesi gerekmez miydi? Biz de deriz ki:

"Bunu diyen kimseler ancak bunun hükmü lafızlar hükmünde olan şahıslar hususunda demiştir."

Üçüncü görüş: "Bu harfler kitabın bu harflerden meydana geldiğinin bir işaretidir. Tıpkı kelamlarının da bu harflerden oluştuğu gibi. Eğer bunlar Allah'u Teala'nın dışındaki kimselerden gelmiş olsaydı, mislini getirebilecektiniz.

2- "İşte bu Kitap"

Buradaki mananın işareti şudur:

Geçmiş semavi kitaplarda indirilmesi vaad olunan kitap bu harflerden müteşekkildir.

Bir rivayete göre manası şudur:

"Zalike'l-kitabu'l-mev'ud: Vad edilen o kitap"a şu ayeti celilenin ifadesi işaret etmektedir:

"Çünkü biz sana (sorumluluğu) ağır bir söz (Kur'an) vahyedeceğiz."204[8] (Müzemmil: 73/5)

204[8] Kurtubi tefsiri: 1/158.

Bu konuda el-Esamm205[9] şöyle demiş: "Zalike" nin manası: Kur'an'da takdim edilen bu şeyler Bakara suresinden hariç bir çok surede geçmiştir.

Bu konuda Muberrid206[10] şöyle demiş: Buna benzer; "Za-like" kelimesini kendi konumu üzerinde sabit kılan takdiri manalar; "Zalike" kelimesini asli mecrasından çıkartıp "Haza manasmdadır207[11] diyen görüşlerden daha evladır. Çünkü "Zalike" ile "Haza" hazırda bulunan ve gaib manasına gelen farklı iki kelimedir.

"Zalike" gaib "Haza" Hazırda veya göz önünde olandır.

Ancak "Zalike" kelimesinin "Haza" manasında olduğu, Dehhak'tan208[12] ve "El-Mevnek" adlı209[13] eserde belirtildiği üzere başkalarından nakledilegelmiştir.

ˆ Ebu Ubeyde210[14] şöyle demiş: "Bir defasında bir mulhid'le (inkarcı) karşıhştım ve bana:

"Ey Ebu Ubeyde "Elif, lam, mim zalike'l-kitabu" bu kitaptır ama bu kitapta hangi şeye delalet ediyor?" dedi. Ben de:

205[9] O, Ebubekir el-Esamm Abdurrahman b. Keysan'dır. İnsanların en takvahsı ve fasihiydi. Acaib bir tefsiri vardır. İbrahim b. İsmail b. Uey-ye onun talebelerindendir. Onun "Makalatu'1-fi'l-usul" diye bir eseri vardır. Tabakatu Davudi: 1/274; Lisanu'l-Mizan: 3/427.

206[10] Arapçada Basri'lerin şeyhi konumunda olan Muhammed b. Yezid'tir. Kitabı Cürmi'ye okumuş ve ondan des almış ve öğrenimini Mazini'nin yanında tamamlamıştır. Züccac ta ondan ders almıştır. "El-Ka-mil ve Muktedeb" adlı eseri vardır, ikisi de basılmıştır. Hicri 286'da Ku-fe'de vefat etmiş.

207[11] Ebu Hayyan şöyle demiş: "Zalike'1-kitabu" kavlinde; kendi babı üzerinde olması ve üzerine hamledilmesi sahih olur. Haza manasına it-lak edilmesine ihtiyaç yoktur ve bazılarının bu hususta belirttiği gibi şeyhimiz Üstad Ebu Cafer b. İbrahim b. Zübeyr'in "Zalike" hususunda şöyle dediğini işittim: "İhdina's-sırat" taki (sırat) kelimesine bir işarettir. Bu onların sanki bizi sırat-ı müstakim'e hidayet et dedikleri zaman, onlara: İşte sizin hidayet bulmak istediğiniz ve istediğiniz o (sırat) işte bu kitabın kendisidir denilmiş gibidir. Bahru'l-Muhit: 1/35-36.

208[12] Dehhak b. Muzahim, Tabiinlerin en saygınlarından biridir. Ve tefsir konusunda da saygınlardandır. İbni Abbas ve Said b. Cübeyr'den (r.a.) hadis nakletmiştir. İlim mekanı veya deryası konumundaydı. Hicri 102'de vefat etmiş.

209[13] "Zalike'1-kitabu" hakkında, İbnİ Cerir'in, İbni Abbas'tan çıkardığına göre (bu kitap) manasındadır.

210[14] Onun ismi Muammer b. Musenha'dır. Arapların haber ve tarihi günleri hakkında insanlar arasında en geniş bir bilgiye sahipti. Basılmış (Mecazu'l-Kur'an) adlı eseri vardır. Doksan yaşını aşmış bir ömürle Hicri 210 yılında vefat etmiştir.

"Eğer kabul edersen arapçadan misal vereceğim?" dedim. O da:

"Tamam misalini ver" dedi. Ben de:

"Huffaf b. Nudbe'nin211[15] söylediği şu şiiri söyledim:

"Eğer atım isabet aldıysa direk Malik'in üzerine doğru yönelip giderim.

Ona dedim ki mızrak'm kendisi eğiliyor. Hufaf'lı düşün, işte ben oyum.

2- "O kitapta hiç bir şek ve şüphe yoktur."

Bu Kur'an'ın, hak ve doğru olduğu haberinin verilişidir. Çünkü şek ve şüphenin bütün sebebleri ondan izale edilmiştir. Taklid ve Tenakuz sıfatlarının hepsi ondan uzaktır. Kur'an'da son derece icaz (mucize) vaki olmuş ve hidayet te hasıl olmuştur.

Bir şey bu konuma vardığı zaman, onda şek ve şüphe yoktur diye nitelendirilir. Bununla da şöyle soranın sorusunu iptal etmiş olur; inkar edenler sözlü olarak bunda şek ve şüphe vardır şeklinde: "İnnehu laraybe fihi" demezler.

Muttakilerin ihtisası bu yol üzerine devam edip gitmeleridir. Bir rivayete göre bu onların kadir ve kıymetleri bakımından bir ta'zim ve onların zikredilmesiyle bir yüceliktir ve övgüdür.

3- "Onlar ki gayba iman ederler."

Yani duyu organlarına göre gaib olan ve ancak akıl ile idrak edilen şeylere iman ederler.

Bir rivayete göre murad olunan şudur: Onlar Allah ve Resulüne, gaib aleminde görmeden iman ederler ve münafıklar gibi:

211[15] Hufaf b.Umeyr'dir. Nudbe'de, Habeş'li ve siyah olan annesi-dir. Hufaf Muhadramun şairlerindendir. Mekke'nin fethi ve Huneyn gazvesinde bulunmuştur. Riddet zamanında bile İslam üzere sabit kalmıştır. Ömer b. Hattab (r.a.) zamanına kadar yaşamış, Kays'ın zikredilen şair ve atlılarmdandır. Beyitler Ebu Ubeyde'nin Mecazu'l-Kur'an'ında: 1/29; El-Hazane: 5/440; Tefsiri. Taberi.: 1/74; Kurtubi: 1/157; Tefsiri Ma-verdi: 1/64; Ruhu'l-Meani: 1/105; Akdu'l-Ferid: 6/25. Yetim metnehu: Mızrağın bedeni eğiliyor.

"İman edenlerle karşılaştiklarnda, iman ettik derler." (Bakara: 2/76)

Değillerdir.

Bu Allah'u Teala'nın şu ayetlerdeki sözlerine benzer:

"Gayba, rahmana iç sayısı duyan ve halis bir kalp ile gelen kimseler için..." (Kaf: 50/33)

"Yusuf dedi ki, kadınlara gerçeği itiraf ettirişim şunun içindi: Vezir bilsin ki, hakikaten ben ona gıyabında hainlik yapmadım." (Yusuf: 12/52)

Huzeli de212[16] Gayb kelimesini şiirinde aynı manada ifade etmiştir:

Halit sen misin, yakın akrabalığı gözetip gıyabımda veya söylenen bazı şeylerden dolayı beni koruyorsun.

"Bi'l-ğaybi"de olan car ve mecrur ve ayrıca şiirde olan car ve mecrur "hal" konumundadır. Yani "Tahfizni gaiben" gıyaben beni muhafaza ediyorsun. Ve: "İnsanların, görmelerinden ve korkularından gıyaben iman ederler." demektir. Birinci kavle göre, mefulun bihi konumundadır.

6- "Muhakkak ki inkar edenleri (yani iman nurunu şirk karanlığı ile inad yüzünden ötenler) azap ile korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir. Onlar yine iman etmezler."

Bunlar inkarcılardan bir guruptur. Allah'u Teala, onlarda olan bu gurupdan ilmiyle haber vermiştir. Tıpkı şu ayette Nuh (a.s.) hakkında

---

212[16] Ebu Zueyb Huzeli'nin adı Huveylid b. Muharis'tir. Huzeyli'le-rin en şairiydi. Müslüman olmuş ama kendi beldesinde ikamet ettiğinden Rasulullah'ı (s.a.v.) görememiş. Rasulullah'i (s.a.v.) görmek istemiş ancak ulaştığında insanların sakife denilen yerde Ebubekir'e biat ettiğiy-le karşılaşır ve Rasulullah'ın (s.a.v.) cenaze namazına iştirak eder ve döner. Daha önce beyit geçti. Bir kısmı şöyledir: "Gıyaben veya zahir olan bazı şeylerden dolayı beni koruyorsun."

Mucemu's-Şuara s: 371; Divan Huzeliyin: 1/156; Şi'ru'l-Huzeiiyin fi asreyni'l-cahili ve'1-islami shf: 333; Hazanetu'1-Edeb: 8/514; Fas-lu'l-Makals:394.

bilgi verdiği gibi. Nuh'a şöyle vahyolunmuştu:

"Haberin olsun, önceden iman edenlerden başka kavminden hiçbiri asla iman etmeyecek." (Hud: 11/36)

Bilgisi dahilinde olmakla beraber ısrarla inzar (haber verme veya korkutma) etmekteki hikmet ise hüccetin veya delilin ikame edilmesidir.

Bir rivayete göre irsaTın umum olması içindir. Bir rivayete göre Peygamber inatçı inkarcıların zorluklarına karşı sebat etmesi içindir.

Ancak ayette "E-enzertehum" şeklinde istifham (soru) lafzının cari olması haber manasmdadır. Çünkü burada istifhamda olan tesviye vardır. Görmüyor musun sen istifham cümlesi yaptığında şöyle demiyor musun?

"E-harece zeydun em ekame" Burada Zeyd'in çıkması veya kalması emri sana göre mübhemdir. Zeyd çıktı mı yoksa içerde mi? Tıpkı bu şu haberde şöyle demen gibidir: Sen çıksan da kalsan da benim için birdir, birşey değişmez. İşte tesviyedeki oluşum da böyledir.

Hasan da şiirinde gaybı bu anlamda kullanmıştır:

"Hüzünle serzenişte bulunup müdafa mı etmiş yahut gıyaben beni kınayıp kötülemiş pek aldırış etmem"213[17]

7. "Allah onların kalplerine ve kulaklarına mühür vurmuştur."

Bu mühür meleklerin bildiği bir niteliktedir. Bunun faydası ise onların konum veya mertebelerini düşürmek ve onları azarlama içindir. Tıpkı bu müminlerin kalplerine, onların mertebe ve derecelerini yüceltmek için İmanın yazılması gibidir.

213[17] Beyit Hassan b. Sabit'indir. Bir rivayete göre oğlu Abdurrah-man'ın Miskinu'd-Darimi'yi hicvettiği beyitlerdir. Sibeveyh'in Şeva-hid'inde vadır. İbni SeyrafÎ, Şerh'ul-Ebyat'ta: 2/147'de zikretmiş. Muk-tedeb: 3/298; Bağdadi Hazanetu'1-Edeb: 11/155.

Ayetteki ifade kalpleri mühürlenmiş kişilerin hallerine benzetmek amacıyla teşbih üzerine getirterek kulak ve gözlerinin mühürlenmiş veya damgalanmış şeklinde bir darbı meseldir.

Şair de şiirinde buna benzer bir teşbih sanatını kullanmıştır:

Şayet diri olana nida etseydin bir şey duyardın. Lakin nida ettiğin kimsede hayat yoktur."214[18]

Mücahid'in215[19] dediğine göre bir şey mühürlendiği zaman artık kapalı kalır ve bunun gibi kalp te, günahlar üzerinde yo-ğunlaştığ zaman kararır ve artık korku ve vb. inzarlardan etkilenmez ve iman için kalbi ferah bulmaz veya açılmaz.

Bir rivayete göre bu ifade; onlardan verilen bir haber değil, bilakis onlar üzerine olan duadır. Bir rivayete göre mu-rad olunan zahirine göredir ve o da mendir. Lakin men iki türlüdür. Birisi kudretin elden alınmasıyla olan mendir (yani kişiye rağmen olması) diğeri de Hizlan (yardım etmeyip hor ve zelil şekilde terketmek) ile men'dir.

Allah'u Teala'nın bu ikisinden bir olan Hizlan ile men yapmış olması caizdir. Ve küfürlerinde kalmalarının cezası olarak Tevfik'i (başarı veya muvafakiyeti) onlardan çekip almıştır.

Ancak ayette geçen (semi) kelimesini cem sığasında getirmemiştir.

214[18] İsbehani'ninMüfredat'i shf: 139. Bir rivayete göre beyit Du-reyd b. Summe'nindir. Bir rivayete göre Amr b. Madi Yekrib'indir. Sahih olan beyitin Kuseyr'in olmasıdır. Arkadaşı Hendek el-Esedi'nin mersiyesi için söylemiş. Öncesinde şu beyitler vardır:.

Her zahire bir gün mutlaka fani olacak. Sen baki kalsan yok olmaya doğru gidersin.

Eğer ölüm gelmesin diye fidye de versen, eskiden kalma ve yeni elde ettiği malarla mümkün değildir.

Hepimizin Ölümden tadıp, senin bizden sonra bu vadide rehin kalman biraz bana zor gibi geliyor.

Divan Dureyd s: 29. Mucemu'l-Buldan: 5/429; Bahru'l-Muhit: 1/372; Divan Kuseyyir shf: 222.

215[19] , Ebu Haccac Mekki Mücahid b. Cebr'dir, meşhur tabiin ve müfessir imamlanndandır. Kendisi şöyle demiş: Kur'an'ı başlan sona üç kez İbni Abbas'm yanında okudum ve her ayetin üzerinde basa basa durdum ve ondan bu konuda bilgi aldım. Hicri 100. yılda secdedeyken vefat etmiştir.

Çünkü mastar mecrası üzerine cari olmuştur. Veyahut ta iki cemin ortasında gelmiş ve bir karine ile cem olduğunu bu şekilde ifade etmiştir. Mesela şu sığalarda da olduğu gibi (semavat ve'l-ard ve zulumat ve'n-nur).

9- "(Kanaatlerince, kalplerinde olan küfrü ötmekle) Allah'ı aldatıyorlar."

Bu durum bir kişiden de hasıl olmuş olabilir. Şu ifadelerde olduğu gibi: Afahullah (Allah ona afiyet versin), Kate-lehullah (Allah onu kahretsin veya öldürsün) Akebtu'1-lis-sa (hırsızı cezalandırdım) ve Taraktu'n-na'le (ayakkabıyı giydim.).

Asıl mana şudur: "Aldatanların muamelesiyle muamele ediyorlar." demektir.

Bir rivayete göre buradan murad olunan: Kalplerinde olanı gizlemekle Rasulullah'i ve müminleri aldatmaktır. Çünkü Allah'tı Teala'dan gizli olan sırlar saklanamaz ve vicdanlar onun dışında veya (emri ve iradesi dışında) birşey tutup saklayamaz.

Bu şu ayetteki ifadeye benzer:

"Allah ve Rasulune eziyet (veya işkence) edenler."

(Ahzab: 33/57)

Yani Allah'ın dostlarına işkence ve eziyet ederler. (El-Hıda) kelimesinin aslı el-İhfa (gizlemek)dır. Buna bir misal de hadisi şerifte vardır:

"Beyne yedeyyi's-saeti sinime haddaaten: Kıyamete yakın veya önce yağmuru az ve zekatı az seneler olacaktır."

Çünkü kıyamet öncesi olan bu an veya senelerin emri gizlidir, ne zaman olacağı malum değildir. Bol verimüi ve bereketli geçeceği zannedilir ama kuraklık baş gösterir.

Dehr'e (zaman) el-Hudda denilir. Çünkü içinde olacak olan durum ve olaylar gizlidir, bilinmez ve olacak olan durumlar renkli veya çeşitlidir.216[20]

El-Ensari de şiirinde Hadaa kelimesini gizlilik manasında kullanmıştır:

"Seyir halinde çok güzel bir yürüyüşle yürür. Öyle ki hayrat ve hasırlarla süslendi.

Onunla ihtiyaçlar giderildi. Genç, iki renkte örtünmüş gizlenmiş bir rehindir."217[21]

Bir rivayete göre onların (muhadaa)sı demek kendi aralarında ve Allah ile kendi aralarını bozup ifsat etmeleridir. Hadu'ş-Şey'i bir şeyi bozmak veya ifsat manasındadır.

Suveyd şöyle dedi: Hür bir kadındır. Öyle ki, bulutlar arasında çıkan ve zuhur eden güneş ışınlan gibi çeşitli ve açık bîr şekilde tecelli eder. Dişleri beyazdır. Onun tadı lezizdir. Salyası veya tükrüğü güzeldir. Oysa tükrük gizlidir.218[22]

216[20] İbni Esir bu hadisi en-Nihaye'de rivayet etmiştir. 2/14. Lafzı şöyledir: "Tekunu kable's-saati simine huddaatun). Yani bu senelerde yağmurlar boldur, ama bereket veya verim azalır. İşte buna huda denilir. Çünkü onlan yağmurla bereket olacağının ümidim veriyor ve daha sonra bunun tersi oluyor. Bir rivayete göre el-Hudaatu: Yağmur azlığıdır. Ağızda tükürüğün kurumasına (Hadaarrik) denilir. Farisi şöyle demiş: Hadisin manası: Zekatın eksikiliği ve yağmurun azlığı olarak tabir edilir. Bir rivayete göre zekat ve bereketin verimin azlığıdır. Mesela yağmuru az olan seneye (Hadau'z-Zaman) denilir.

Lisanu'1-Arap maddetu (Hadaa): 8/66. Hadis Ahmed Müsned'i: 2/338 Durru'l-Mensur: 7/475. İbni Kesir el-Fiten

ve'1-Melahim: 1/57. İbni Kesir isnadının ceyyid ve kavi olduğunu söylemiş.

217[21] Mahtuta'da (zatu esacih) geçmiş ama hatadır. (Huşşat) yerine de habbebe geçmiş. Esahic: Yürüyüş biçimleridir. El-Hariyy e'1-Hayrat'a nisbettir. Eî-Ekta. Kıta kelimesinin cemidir. Bineğin üzerinde olan halı veya hasırdır. El-Hadda setr ve gizlenmek manasında olan el-Had kelimesinden türemiştir. Geniş bilgi için Tebrizi'nin (ihtiyaratu'l-mufadde-hi'd-daby) eserine dön. Mafdaliyat shf: 283. Beyit Ebu Kays b. Eslet en-sariye aittir. Onun Mafdaliyat'ı: 3/1243 ve 1245.

218[22] Beyit, Süveyd b. Ebu Kahirindir. Kadının dişlerini nitelendiriyor. Muhadramun şairidir. H. 60 yılından sonra vefat etti. Mafdaliyat: 191. Tebrizi'nin Şerhu'l-Mafdaliyat'ı: 2/868. Samtu'l-leali: 962. İkinci beyit Tefsiru'l-Kurtubi: î/196. İbni Faris'in Mücmel'i: 2/279. Basair zevi temyiz: 2/531. Birinci beyit: El-Ayn: 6/214. İki muhakkik: Dr. Mahzumi ve Samuranİ: Buna ulaşamadık. Mahlutada: (şetiten) yerine (şe-yen) gelmiş, hatadır. Eş şetit: dağınıktır. Yani dişler. El-Vadih: beyazdır.

İşte bütün bu ifadeler üzerine şu mana açığa çıkıyor.

"Onlar ancak kendilerini aldatırlar."

Çünkü insan kendi nefsini bozguna uğratıp ifsat eder. Lakin kendi nefsi hakkında olan bu şeylerin malumatı veya bilmesi kendisinden gizli tutulmamıştır.

10- "Onların kalplerinde hastalık vardır."

Hastalıktan kasıt şek ve şüphedir. El-Buays ta şiirinde bu anlamda dile getirmiştir.

"Bişr'e dedim çünkü ben açığa çıktım. Zira bizimle bir hususta şiddetli ve afet olarak murad ediliyor.

İyi bil ki şek, bi hastalıktır zira seni ondan ancak kararlı ve keskin emir alman kurtarır."219[23]

Bir rivayete göre hastalıktan kasıt gam ve hüzündür.

Harise b. Bedr Guddani'nin şiirinde dile getirdiği gibi:

"Çünkü hüzün devam ediyor o da hastalıktır. Geç onu sen, onu boş veremiyorsun ve sen ona denk oluyorsun.

Eğer sana karkudan ürkeklikten birşey gelirse kalbine de ki bırak ürkekliğin çoğu batıldır."220[24]

Bir rivayete göre hastalıkdan kasıt: Nifak221[25] ve hasettir.

219[23] Onun ismi Haddaş b. Bİşr'dir. İbni Selam onu islam şairlerinin ikinci tabakasından addetmiştir. Cerİr'le beraber atışıyorlardı. Sonra Ferezdak'la atıştı. Samma afet manasında essaylam ise şiddet manasındadır.

220[24] El-Beyan ve'l-tebyin: 3/180; El-Hayavan: 3/77. İlk beyit Müc-melu'l-luğat'ta adele maddesinde yer alır. Muhakkik nisbetsiz bırakmıştır. Lisan'da Adele maddesindedir. İkinci beyit Lisan'da feraha mad-desindedir. Mesela efraha ru'uke: Yumurtanın civcivden hali kaldığı gibi senin kalbinden gam ve kederden hali kaldı demektir. Mahtutada Harise b. Beled Advani geçer, hatadır.

221[25]Tasti'nin İbni Abbas'tan naklettiğine göre bu konuda Nafi b. Ez-rak ona: "Bana bu konuda haber ver." demiş (Fi kulubihim maraden) o da: (İbni Abbas) "Nifaktır." der. "Araplar bunu biliyor mu?" der. O da: "Evet sen şairin şu sözünü duymadın mı?" der.

Şair de şiirinde bu anlamda kullanmıştır:

Hayadan bazılarım iyi düşünüyorum ve görüyorum ki kalplerinde onların bana karşı bir hastalığı vardır.222[26]

Bir rivayete göre hastalıkdan kasıt karanlık ve kapalılıktır.

Şair de şiirinde bu anlamda kullanmıştır:

"Bir gece ki her tarafı karanlıkla kaplandı. Ne bir yıldız ışıkjyerip onu aydınlatıyor, ne de ay."223[27]

Eğer maraz zahiri üzerine cari olunsaydı aynı şekilde yakın olacaktı. Çünkü kalp, organlardan bir organdır. Hasta da olabilir sağlam da, tam kamilde olabilir, nakıs ta, kalbin hastalığı cehalet ve ifsatla olabilir. Kalbin panzehiri veya şifa-siysa talim ve irşad ile mümkündür. Kalbin tabibleri ise peygamberlerdir ve onlardan sonra gelen alimlerdir.

"...Allah (Kur'an ayetlerini inzal ile onların şüphe ve nifak) hastalıklarını artırmıştır..."

Suddi224[28] şöyle demiş: "Allah'a olan düşmanlık hastalıklarını artırmıştır, burada muzaaf olan hazfedilmiştir. Şu ayettede olduğu gibi:

"Allah'ın zikrinden gafil olan katı kalplilere veyl olsun." (Zümer: 39/22)

Yani Allah'ın zikini terkedenler demektir.

222[26] Bu beyit muhaddaremun kısmında olan sahabilerden Şemmah b. Dırar'ındir. Onun divanı shf: 2/5'tedir. Tefsiri. Maverdi: 1/68. Muhakkik nisbetsiz bırakmıştır. Akdu'l-Ferid: 2/227; Lubabu'1-Edeb s: 285; El-Mansef: 2/114.

223[27] Beyit Ebu Hayye Numeyni'nindir. Bahru'l-Muhit: 1/53; Dur-ru'1-Masun: 1/29, Muhakkik, kailine rastlamadım demiş. Besair zevi Temyiz: 4/493; Ruhu'l-Meanİ: 1/149; Lisan maride maddesi.

224[28] İsmi Ebu Muhammed el-Kufi el-Aver İsmail b. Abdurrah-man'dır. Tefsir sahibidir. İbni Abbas, Enes ve diğerlerinden hadis rivayet etmiştir. Sevri ve diğerleri de ondan rivayet etmişier. Buhari dışındaki bir grup ta ondan nakletmiş. Hicri 127'de vefat etmiş. İsmi Ebu Muhammed el-Kufi el-Aver İsmail b. Abdurrah-man'dır. Tefsir sahibidir. İbni Abbas, Enes ve diğerlerinden hadis rivayet etmiştir. Sevri ve diğerleri de ondan rivayet etmişier. Buhari dışındaki bir grup ta ondan nakletmiş. Hicri 127'de vefat etmiş.

Bir rivayete göre geçmişte ihlal ettikleri şeriatın hudud ve farzlarıyla Allah onların şerrini artırmıştır. Çünkü hayra davet edilip te ıslah olmayanın seri üzerine şer katar (yani daha da alevlenir).

Bundan dolayı: Muttaki olmayan kalp, her bir mürşit onu davet ettiğinde, kalbindeki ifsat daha da artar. Tıpkı hasta olan cisim veya bedene, Tabibler her ona gıda verdikçe veya tedavi etmeye çalıştıkça hastalığı daha da artar denilmiştir.

Bir rivayete göre onların hastalığı, Rasulullah'm te'yid edilmesiyle daha da artmıştır.

Bu iki görüşe göre onların kalplerinin içindeki marazın Allah'u Teala'ya izafe edilmesi Musebbib'in (sebeb olanın) isimlendirilmesi yoluyla veya usulüyle, sebebin ismiyle zikredilmesi babindandrr.

Çünkü Allah'u Teala'nın kendisi şer'i olan dini farz kılmış, kanunlaştirmış ve Rasulullah'a yardım etmiş ve bu iki sebeb te onların marazlarının sebebidir.

Ayetlerin ziyadeleşterilmesi sebebiyle, onların hastalıklarının Allah'u Teala'ya izafe edilmesini caiz kılmıştır.

Ferezdak ta şiirinde böyle ifade etmiştir:225[29]

Yani deve sulayıcılan, sulanan develerin falancanın olduğunu ve kendisine ait olmadığım duyunca, sulamayı kulaklarının kepçesi veya deliği anlamında olan haruka izafe etmiştir. Çünkü oradaki sesi duyımcaya kadarki an sulamanın sebebidir. Usta bir fesahatle, sebeble, sebeb olanı tabir etmiştir.

225[29] O meşhur şair Ebu Ferras Hemmam b. Galip'tir. Babası kavminin saygın ve meşhur şairlerir dendir. Şiirlerle, Cerir ile atışmaları çok olmuştur. O da babası da Emevs şairlerindendir. Hicri 110'da vefat etmiş. Beyiti divannda bulamadım. Muberid'in Kamil'i: 1/45. El-Elat: Boyundaki damgadır. Her şeyde olan (El-Melağim) isr: Burun, ağız ve yarık ma-nasındadır.

İbni Siraç ta226[30] aynı konumda dile getirmiştir:

"Suyu yiyenleri zulümle başbaşa bırak. Zira onlar suyu yedikten sonra ekmeği bulamayacaklar."

Su yenilmez. Lakin onlar sahibinden toprak satın almak istiyorlardı ve onun parasıyla da bir şeyler alıp yemek istiyorlardı. Bu müsebbibi (sebeb olanı) söylemekle veya zikretmekle yetinmiştir. Buna benzer misaller227[31] çoktur."

15- "Allah da onlarla alay eder..."

Yani onların yaptıklarına ceza olarak istihza cezası ile cezalandırmıştır. Bir rivayete göre onların alay ettikleri suçlarının vebali tekrar onlara geri döner.

îbni Abbas (r.a.) bu cezayı onların (istidrac)ı üzerine hamletmiştir.

El-İstidraç: Günah işlemelerine rağmen, nimetlerin onların üzerine sürekli ziyadesiyle devam etmesidir.

Bir rivayete göre: Onlar dünyada müslümanlarm hükümleriyle muamele edildiler, onlara şiddetli azap yapldı-ğı zaman bu onlarla istihza yapılıyor gibiydi. Adiy b. Ha-tem'in rivayet ettiği hadisin bir kısmı şöyle:

226[30] O, künyesi Ebubekir olan Muhammed b. Seriy'dir. Arapça ve edebiyatının imamlanndandır. Muberrid'ten ders almış. Ondan da Say-rafi ve Romani ders almış. Ra'y1 geveleyip ğayn gibi çıkarırdı.Onun son zamanlarda basılan (usulım fi'n-nahiv) adlı eseri vardır. Hicri 316'da vefat etmiş. Beyit nisbetsiz bırakılmıştır. Sehavi'nin Seferu's-Saade: 2/665; Hasais: 1/152; Lisan mad. Ekele. Orada (hubzen) yerine (hayran) vardır. Su satıp kazandıklanyla bir lokma ekmek yiyen bir gurup kastediliyor. Böylece suyu zikretmekle yetinmiş.

227[31] Şu ayeti kerimede olduğu gibi:

"Bunun için kim size saldırırsa siz de aynen ona, size yaptığı tecavüz gibi saldırın."

Burada düşmanlığın veya saldırının cezası saldırı olarak isimlendirilmiş, çünkü o saldırma sebeb olmuştur. Şu ayettede olduğu gibi:

"Ancak zrılimltru kin veya buğz vardır."

Düşmanlık veya buğz ile, zalimlere mükafat verilmek istenmiştir. (Ve haberlerinizi imtihan srmek için). İrfandan imtihanı reva görmüş. Çünkü o imtihana sebebtir. Sanki böyle demiş: Haberlerinizi büiyoruz.El-İşa-retu iİJ'i-icazs:52-53.

"Onlar gelirken cennet kapıları açılır, oraya ulaştıkları an ateşe atılırlar."228[32]

Bir rivayete göre bu kelamın müzavecesi üzerinedir. Şu ayette olduğu gibi:

"Kötülüğün cezası, onun misli olan kötülüktür."

(Şura: 42/40)

Müzavvecetu'I-kelam üzerine Temim b. Mukbil de229[33] şiirinde şöyle

---

228[32] Beyhaki esma ve sıfat adlı eserde, İbni Abbas'tan şu kavi hakkında şöyle çıkarmış:

"İman edenlerle karşılaştıklarında iman ettik derler."

Bunlar ehli kitaptan olan münafıklardır. Burada kendileri ve alaycı tavırları zikredilmiştir.

"Şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında biz sizinleyiz derler."

Yani biz sizin dininiz üzerindeyiz.

"Biz sadece alay ediyoruz."

Muhammed'in arkadaşlarıyla. Allah ta diyor ki:

"Allah ta onlarla alay ediyor."

Aherette de onlara cehennemin içinden cenneti görecek şekilde bir kapı açılır ve sonra onlara gelin denilir ve onlar da oraya yönelerek cehennemde yüzerek gelmeye çalışırlar. O sıralar müminler de taşlanmış halis ipeklerden yapılmış koltuklar üzerinde oturur halde onları seyrederler. Tam cennetin kapısına ulaştıkları zaman yüzlerine kapanır ve müminler de onlara gülerler. İşte bu da Allah'ın şu ayetidir:

"Allah ta onlarla alay eder."

Ahirette, cennetin kapısı onların yüzüne kapandığı an, müminler de onlara gülerken buna şu ayet işaret eder:

"B. gün, müminler koltuklar üzerinde oturup bakarak kafirlere gülerler."

Esma ve sıfat s: 6/6; Durru'l-Mensur: 1/78.

229[33] Beyit, Lubna'mn sahibi Kays b. Züreyh'indir. Meşhur aşıklardandır. Müellifin dediği şekilde, Mezahim Ukayli'nin değildir. O beyit-len Önce şunlar vardır:

Yetimin, anne babasının kaybından dolayı Allah'a şikayetini arzet-tiği gibi ben de Lubna'mn kaybından Allah'a şikayetimi arzediyorum.

Yetim ki akrabalar ondan yüz çevirdiler. Onun cismi arık ve ince, anne babanın ahdi ise kadimdir.

Onların uzaklıklarından evlerindekiler ağladılar. Gözlerimden yaşlar aktı hangi telaşlananları kınıyorum.

Şevk ve hevadan tabirlemi ağlıyor yahut başkası hüzün ve gamından mı ağlıyor. Eğani: 8/117. Ema lil murteda: 1/53.

dile getirmiş:

"Babanın ömrüne andolsun ki, kendisine üzüldüğüm veya hüzünlü bir hayal bana güç geldi."

Mezahim Ukayli şiirinde şöyle dedi:

"Onların uzak olmalarından ötürü, onların evlerindeki-ler onlara ağladılar göz yaşlarım süratle aktı hangi ağlayanları kınıyorum.

Başına gelen şiddet, sıkıntı ve beladan mı ağlıyor. Yahut başkası üzüntüsünden ve gamından mı ağlıyor."230[34]

Bu hüzün ve ağlamadan değildir. Fakat ikisi de kelamı birbirine karıştırmaktır.

Cerir'in dediği gibi.231[35]

"Ne acaiptir ki aniden bana yaşlılık geldi ta ki basımdaki kılları bembeyaz yaptı.

Kadınların buğzettiği bu durum gece onu uyutmadı konuşmamdan hoşlanıyordu."

"Ve azgınlıkları içinde başıboş dolaşmalarına mühlet verir."

Yani onların ömrünü uzatır. Böylece fırsat tanır. İbni Mesut232[36] (r.a.) ve İbni Abbas'tan (r.a.) nakledildiğine göre onları kendi nefisleriyle başbaşa bırakır ve onları rezil, rüsvay eder.

230[34] O, mucit şair Temim b. Ubey b. Mukbil'dir. O, harisli olan Ne-caşi'yle birbirlerine şiirleriyle hicveder veya yarışırlardı ama Necaşi onu mağlub ederdi. İbni Mukbil, dinde katı bir tavrı vardı. Müslüman olduğu halde cahiliyedekilere ağlardı. Divanı s: 292; Emali'l-Murteda: 1/53.

231[35] Cerir b. Atiyye Halfi'dir. Künyesi: Ebu Harza'dır. Emevİlerin meşhur usta şairlerindendir. Ferazdak, Ahtal ve onun arasında atışmalar olurdu. Onların arasında o, en şair olandı. H. 110'da vefat etti. Mahtuta-da (mesaih) yerine (mesalih) (gayur) yerine (uyun) gelmiş. Divanı Cerir s: 79. Bercimime oklar düştü şeklinde rivayet ediyor. Nasahu: Oklar, perçemine düştü. Mesaih: Gözle kulak arasından öne kadar. Mefmk: Kadınların hoşlanmadığı şeydir.

232[36] Abdullah b. Mes'ud ilk müslümanlardandır. Bedir'de bulunmuş ve iki kez hicret etmiştir. İbni Abbas, İbni Ömer ve Ebu Hureyre ondan hadis rivayet etmişler. Son derece kısa, cansız ve zayıf biriydi. Buhari ve Müslim onun 64 hadisi üzerine ittifak etmişler. Hicri 32'de vefa! etmiş.

Bir rivayete göre buradaki mana, muzaafın hazfı üzerine bina edilmiştir. Yani "Yemudduhum fi cezai tuğyanınım" yani onlarn mühletini tuğyanlarındaki cezasıyla verir. Medde ve Emedde kelimeleri eş anlamlıdır.

Bir rivayete göre medde kelimesi zaman anlamında olan el-Emed için, emedde ise adetlerde kullanılır. Ferra233[37] şöyle demiş: Medde fi'ş-şey'i lehu: Cazebe ve faele ve emedde min ğayrihi, manasındadır. Tuğyan bir şey hususunda haddi aşmaktır. Ayrıca kadr, himmet ve hayret bakımından haddi aşmaktır.

16- "...Onların ticareti kar etmemiştir..."

Kar eden her ne kadar tüccada olsa, cümle arapçanın kafiyeli nesir sözü üzerine gelmiştir.

17- "Onların hali, o kimsenin hali gibidirki (Korkulu bir sahrada) ateş yaktı da çevresini aydınlattığı zaman, tanı o sırada Allah nurlarını giderdi..."

Suddi şöyle demiş: "Bu ayet, teslim olup sonra da nifaka düşen bir gurup hakkında nazil olmuştur.

Said b. Cübeyr234[38] şöyle demiş: Bu ayet yahudiler hakkında nazil olmuştur. Zira onlar peygamber'in (s.a.v.) gönderilişini bekliyorlardı ve onunla aydınlık, ferahlık bulacaklarını umuyorlardı. İşte bu durum onlar için önce aydınlıktır ve daha sonra onu inkar etmeleri de onlar için nur veya aydınlıklarının gidişidir.

Bu konuda ta'n edenin görüşü iki türlü yorumlanabilir:

233[37] O, Ebu Zekeriya Yahya b. Ziyad'tir. Kufiler içinde en geniş bir ilme sahipti. Kesaİ'den ders almış. Arapçada hudud ad. altınaa bir çok eseri vardır. Hicri 207'de Mekke yolunda vefat etmiş.

234[38] Said b. Cübeyr, tabiinin büyüklerindendir. Tefsir, hadis, ibadet ve takva bakımından tabiinin öncülerindendir. îbni Abbas ve İbni Ömer'den hadis rivayet etmiş ve ondan da tabiinden bir grup rivayet etmiştir. İbni Esas ile beraber Abdulmelik b. Mervan'a karşı çıkınca Hac-cac onu öldürtmüştür. Hicri 95'te.

"Nasıl olur da nur olmayan münafığı, önce nur verilip sonra nurunun alındığı kimseyle temsil edebiliyorsun.235[39]

19- **Yahut onların hali, gökten boşanan yağmura tutulmuşların hali gibidirki..."

Ayette geçen "Es-Sayyib"236[40] Sabe, yesubu babından fey'üun vezni üzerindedir. Tıpkı sade, yesudu'dan olan Seyyid misali gibidir. "Zu savb" manasındadır. Yağmur olması da, bulut olması da caizdir.

Rad: Bulutları çekip süren meleğin sesidir.

El-Bark: Mihrak'la237[41] (şiddetli rüzgar) bulutlara bir tür vuruşdur.

Ali ve İbni Abbas'tan (r.a.) nakledildiğine göre Rad: Bulutları birbirine vurup sürükleyip götüren rüzgardır. Bulutlar rüzgarın vuruşuyla parçalanınca ayrılıp düşerler.

Kuseyyir'de238[42] buna benzer bir misali şiirinde dile getirmiştir:

235[39] Bu ayet hakkında İbni Cerir, İbni Abbas'tan şöyle nakletmiş: "Allah münafık İçin bir darb-ı mesel vermiştir:

"Allah nurlarını giderdi." kavli için ise: O nur ki, o onlara hakkında konuştukları imanlarıdır. Zulmetten kasıt ta; onların inkarcılığı ve sapıklıklarıdır. Tefsir Taberi: 1/143.

236[40] Es-Seyyib: Sabe, yesubu'dan türemiş fey'al veznindedir ve iniş zamanına denilir. Yağmurun her damlasına ve bulutlara, içlerinde nüzul (iniş) manası olduğundan sayyib denilir. Hasiyet Şeyhzade Beyda-vi'nin tefsiri üzerine: 1/165.

237[41] Tirmizi'nin çıkardığı bi haberde, İbni Abbas şöyle demiş: Yahudiler, RasululIah'dan (s.a.v.) Rad'm ne olduğunu sordular. O da:

"Bulutlarla görevlendirilmiş meleklerden bîridir. Elinde bulutları Allah'ın dilediği yere sürüp götürmesi için bir ateş parçası vardır."

"Peki bu çıkardıkları ses neyin nesidir?" dediler. O da:

"Onun bulutları sürükleyip götermesidir ki Allah'ın dilediği yere kadar sürüp götürür." Rasulullah'a:

"Doğru söyledin derler." Tefsiru'l-Kurtubi: 1/217; Aridetu'l-Ahve-zi: 11/284!

238[42] O, meşhur arap aşıklarından, izzetli ve nadir hikaye sahibi olan Kuseyyİr b. Abdurrahman'dır. Ali Ebu Talİb için şiddetli bir taassuba sahib olan Rafizi biridir. Emaleyyi'l-Kaliy: 1/178; Divanı s: 151. Mahtutada (Eh merrez zeniyy) gelmiş hatadır. (Bilahezk) yerine (Bila-half) gelmiş, hatadır.

El-İrzam Rad'ın sesidir. Muveşşeh: 246; İkincisi Lisan badd. Heze-ka: 10/368; El-Hezak Rad'ın şiddetli sesidir.

"Bulutlar olmadan sıcak şimşekler çaktı. Alel acele tepelerde çadırlar kuruldu. Tozutan sıcak rüzgarlar üst üste binmiş yere doğru sarkmış bulutlar yağmur yüklüydü. Rüzgar bulutları ileri geri salladığı zaman bir tarafından şiddetli ses çıkar diğerinden çıkmazdı."

İbni Abbas'a göre hakkında sayyib ile temsil getirilen veya cari olan Kur'an'dır. Çünkü Kur'an'da, kıssalar, vaazlar, teselliler, müjdeler ve hidayet sebebleri vardır. "Düştüğü yere fayda veren yağmur gibi", ve daha vaidler, tahsirler ve kafirler için zem vardır. Zulumat ve sevaik gibi. (Karanlık ve şimşekler).

Hasan'dan nakledildiğine göre o, İslam'ın kendisidir. İlcisi arasındaki temsil getirme bakımından takribidir. Çünkü yağmur gittiği yerde beraberinde Ra'd (ses) Berk (şim: şek) ve karanlık olmazsa faydası tam olmuş olmaz. İşte böylece İslam'da ibadetlerle beraber yorgunluklar cihatta savaşmak için nefsin (canın) Öne atılması, müminlerin buna sabretmesi ve münafıkların da bunda ürkmesiyle ancak tamamlanmış olur.

Başka bir Takrib'te: şöyle her ne kadar yağmur yer veya toprak için hayatta olsa bütün bu durumlar hasıl olunca, misafir (yolcu) olan da korkar ve ürker. Aynı şekilde münafığın, küfürde ısrarıyla beraber olan imanı da böyledir.

AUah'u Teala ayette şöyle buyurmuş:

20- "O şimşek neredeyse gözlerini kapıp alıverecek..."

Şüphesiz nuru veya ışığı olmayan şeyin ancak şiddetli bir şekilde panldayıp göz alan lazer gibi ışınları vardır ki buna da ışık demek uzak ihtimaldir. Şiirlerde bu tür manalar çokça kullanılmıştır.

Cerir şiirde şöyle demiş:

"(Ey Sevgili) Onunla terkettiğin kimselerin şifa bulmasını menettin, tıpkı

aşık olanın aşkının duygularını gizlediği gibi. Seni bir şimşek misali buldum. Onu yakın zannedersin en yakın ışığı bile senden çok uzaklardadır."239[43]

Kuseyyir şöyle demiş:

"Ben ve o, aramızda olan şeyi bıraktıktan sonra, izzetle ben tehamili oldum. Bulutların gölgesi sana rica ediyor, her söyleyecek şeyi söylemeye hazırlanınca yok oldu."240[44]

"Görülüyor ki, eşkıya olan insanlar, bu konuda çıplak ve aç bırakıldıklarına dair onları tanıtmıyorlar. -Her ne kadar seviliyorsa da zira onlar- Görülüyor ki yaz bulutlan azlık içinden çıkıp geliyor."

İbni Hattan da241[45] şöyle demiş:

21- "...Ki takva sahibi olasınız."

La allekum tettekun'dan kasıt, "Takva sahibi olmanız veya korkmanız için" anlamındadır. Hakeza Kur'an'da geçen bütün "lealle" kelimelerinin manası bu şekildedir. Çünkü Allah'u Teala şek ve şüphe ifade eden şeylerden münezzehtir.

Muberrid şöyle demiş: Bilakis o muhataptan olduğu üzere, aslı, şek ve ricadır. Yani Allah'a olan takvanızın tamamlanması için rica ve temennide bulunarak ibadet edin. Bu gibi konumlarda ricanın (terciye) olması daha beliğdir. Çünkü o ibret ve vaaz için ince bir üslup ve ibadette de bir taltiftir.

239[43] Divanı Cerir shf: 79.

240[44] Delaili'1-icaz Curcani s: 94; Hazanetu'1-Edeb: 5/214; Sırru Senaetu'1-İrab: 1/155; Şi'ru'ş-Şuara s: 343; Hasais: 3/340; Divan: 103.

241[45] O, İmran b. Hattan'dır. Tabiin'den ve Kaade haricilerinin liderlerinden biridir. Ali b. Ebu Talib'i katleden Ebu Mulcim'i medheden beyitleri vardır. Buhari ve Ebu Davud ondan çıkarmışlardır. İbni Hacer'in dediğine göre ondan özür beyan etmiştir. Çünkü henüz mubdei olmadan önce ondan hadis nakletmişti. Hazanetu'1-Edeb: 5/361. Bu beyitlerle Süfyan Sevri'yi temsil getirmiştir. Tarihu'l-îslam Zehebi: 1/285; Uyun Ahbar: 1/81. Rabiu'l-Ebrar: 4/216.

Başka bir fayda şöyle: Kul, takvasına götüren şey veya delalet eden şeyden ve daha başka şeylerden tembellik etmesin diye böyle ifade edilmiştir. Aksine, zelil olma korkusuyla, hırsla iyi amelleri yapmaya çalışması içindir.

23- "...İndirdiğimiz Kur'an'dan şüphedeyseniz, haydi siz de onun benzerinden (fesahat ve belagatta ona eş) bir sure getirin..."

Yani indirdiğimiz veya nazil ettiğimizin benzerini getirin. Bir rivayete göre kulumuz Muhammed gibi, okuma yazma bilmeyen bir adam getirin demektir.

Eş-Şuheda'dan kasıt. İlahlardır. Bir rivayete göre avane-leri veya yardımcılarıdır.

"...yapamayacaksınız..."

Bu ifade şart ile ceza arasında bir, itirazi cümledir.

Kuseyyir'in şu şiirindeki (ve enti minhum) Beyan için: sende onlardansın:

"Şayet muhalif olanlar -ki sen de onlardansın- Seni görüp de senden vadeyi uzatmasını öğrenirlerse."242[46]

Ubeydullah b. Harr243[47] şöyle demiş:

"İyi Öğren -şayet insanlardan onu gİzlesem de benîm senin üzerinde olduğumu bununla kimseye zulmetmem kınayanı."

Şiirde geçen "Velev katemtuhu'n-nase" cümlesi, fiil ile mefulu arasında olan bir itirazi cümledir. "Velem ezlim bi-zalike" cümlesi de "inne"nin

---

242[46] El-Ğaysu'l-Muscem: 2/101. Keşfu'l-Müşkil fi'n-nahv: 2/474; Divan shf: 158; Senaateyn s: 60; Îcazu'l-Kur'an Bakillani s: 100.

243[47] Mahtuta da Abdullah'tır ama hatadır. Kavminin seçkin insan-larındandı. Osman b. Affan'm arkadaşlanndandır. Osman (r.a.) katledildiği zaman Muaviye'yle beraber oldu ve Sıffin harbine katıldı boğularak öldü. Hicri 69'da. Lisanu'1-Arap mad. Keteme: 12/506; Hasais: 1/336. Onun onu gizlediği gibi o da onu ondan gizlemiştir.

ismiyle haberi arasında olan itirazi bir cümledir.

İtirazlar te'kit mecrasında cari olduklarından arap şiirlerinde bu tür itirazlar çoktur. Bizim şu isimde bununla ilgili bir kitabımız vardır:

"Kitaurriyadi fi bidail i'tiradi."244[48]

24- "...Onun tutuşturucu odunu (kafir) insanlarla taşlardır..."

Bir rivayete göre onlar kibrit taşlardır ki onlar çok güzel bir tutuşturucudurlar. Bir rivayete göre onlar kendisine ibadet edilen putlardır. O da daha çok hasret çekerek yanmaya müsaittir.

Cahiz245[49] şöyle demiş: Sanki o, şiddetinden ve çoğu maddelerinin taşta olan ateşin alevleni sinden onları uyarıyor gibi.

Kattamin'in de246[50] şiirinde aynı ifadeleri kullandığı gibi:

"O kadınlar ahestece yürüyorlar ne yaşlı olanlar yardımsız bırakılmış ne de kalpler yaşlılar üzerine yoruluyor.

Uveyr'in kuyularına ulaşana kadar neredeyse ketenlerin hepsi tutuşuyordu."

Yumuşak ve nemliliğine rağmen harareti, ketenin yanıp tutuşmasıyla vasıflandırmıştır.

25- "... Her defasında bu daha önce (dünyada) bizim yediğimiz şeydir diyecekler..."

244[48] Kitap hakkında herhangi bir bilgiye rastlamadık.

245[49] O, edeb imamlarından, Mutezile akidesine sahip olan Amr b. Bahr'dır. Çeşitli ilimlerle ilgili 360 eseri vardır. Eserlerinden bazıları: "EI-beyat ve't-tebyin, el-Hayavan, el-Buhala" Kitapları önce aklı sonra da edebi öğretir. Hicri 250'de vefat etmiş. Kitapları, üzerine düşerek altında ölmüştür. Kadı Ebu Yusuf ve Nizam'dan ders almış.

246[50] Adı: Umeyr b. Şuyeym'dir. İbnu Selam, onu, İslam olanların ikinci tabakasında addetmiş. Çok keskin ve usulünü iyi bilen ve tatlı şiirleri oîan bir şairdir. Divanı s: 26. Devenin yürüyüşünü vasıflandıran biridir. Lisanu'1-Arap mad. Avere. Cemheretu eş'aru'l-arap: 2/807; Şah. Mefdaiiyat Tebrizi: 1/465; El-Muvahhiş s: 233; Eğani: 9/30; Emaii'1-Ka-li: 2/708. Merzbani şöyle demiş: "Eğer Kattami, devenin yürüyüşünü vasıflandıran şiirlerini kadınlar için söyleseydi İnsanların en şairi olurdu. El-Hayavan: 5/78.

Yani cennet ehlinin bütün yiyecek ve içeceklerden aldıkları lezzetler müsavidir, ne eksilir ne de artar.

İbni Abbas'tan nakledildiğine göre şöyle demiş: Yiyecek veya yeme bakımından benzerlik vardır. Yiyip tadına baktıklarında şöyle diyorlar: İşte bu bizim daha önce yediğimiz, içtiğimiz şeylere benzerdir. Benzeyiş yönünden dünya meyvelerinin benzerliğine hamledilmez: Çünkü İbni Abbas'tan merfu olarak rivayet edilen bir hadis şöyle:

"Cennette olan hiç bir şey dünyada yoktur, ancak isim benzerliği vardır."247[51]

26- "Muhakkak ki, Allah, sivrisinek ve ondan büyü-ğüyle hakkı açıklamak için misal getirmeyi terketmez..."

Ayette (la yestahyi)den kasıt: Terketmeme ve imtina etmemedir.

El-İstihya: İnsanda arız olan bir çekingenlik halidir. Onun yanında ayıplanan şeyler mumtenidir. Bunun Ailah'a atfedilmesi caiz değildir. Lakin hakir ve zelil konusunda verilen bir darb-ı meseldir ki bundan hikmet tecelli ettiği için terkedilmesi söz konusu değildir. Allah Ju Teala alşılagelmiş lafızla anlayışta hitap ederken kendi ismini buna yakınlaş-tırmış öyle zikretmiştir.

Ayette geçen "Meselen ma baudeten" cümlesinin takdiri şöyledir: "En yadribe meselen ma" Yani misallerden herhangi bir misal vermesi. Burada kelam "ma" harfi üzerinde tamam olmaktadır ve daha sonra "Baudeten" bedel üzerine nasbedilir. Kur'an lafızlarının anlamsız olmalarından hali olması ve bütün bunlardan tenzih edilmesi bakımından bu görüş daha isabetlidir.

Kesai şöyle demiş: "Baudeten" kelimesinin nasbedilişi şu manayladır: "Mabeyne baudetin fema fevkaha" dır. Yani sivrisinek ve daha büyüğü.

247[51] Beyhaki bu hadisi Ba's'ta çıkarmış. İbni Cerir: 1/174. İbni Ebu Hatem: 1/89. İbni Abbas'tan naklettiğine göre şöyle demiş: "Dünyada cennette olan şeylerden isimden başka birşey yoktur."

İfadede "beyne" geldiği zaman nasbedilmiştir. Arapların dediği şu söz misalidir: "Hiye ahsenu'n-nasi karnen, feka-demen."248[52] Yani:

"Mabeyne karnin fekademin." (O tepeden ayaklar arasına kadar insanların en güzelidir.)

Ayette geçen (Fema fevkaha) Yani büyüklükte sinek ve örümcek gibi. Yahudilerin bu darb-i meseli inkar etmesi şunun içindir. Allah'u Teala'nın darb-ı meseli çok cılız ve ehven bir şeyle vermesindendir. Bir rivayete göre (fema fev-kaha)dan kasıt küçüklüktedir: Çünkü burada maksat hakir olan bir şeyle temsilin verilmesidir. Her küçük olanca maksada daha fazla uyum sağlıyor. Bilakis onunla, o şeyde tahkirin ziyadeleşmesi demek haddi aşma anlamında değildir ancak bununla daha hakir ve küçük ehven olan şeyler kastedilmiştir.

Mesela şöyle denilmez: "Malehu aleyye dirhemun vela aşretun" Yani onun bende ne bir dirhemi ne de on dirhemi vardır. Aksine şöyle denilir: Malehu aleyye dirhemun vela danikun. (Yani onun bende ne bir dirhemi ne de bir kuruşu vardır.)

Denilse ki şöyle de denilmez "fevka". Bununla murad olunan onun bir üstü veya büyüğüdür, denilse deriz ki bu senin falanca az akıllıdır demen ve diğerinin de (fevka zalike) Bundan daha fazla demesi gibidir.

"...Allah onunla (misalle) bir çoğunu şaşırtıp sapıtır..."

Yani onun yanında sapıklıkla hükmedilmesi bakımından. Bir rivayete göre: Allah'ın onları, kendi cennetinden ve sevabından sapıtması ve

---

248[52] Şair şöyle dedi;

Ey insanlar arasında tepeden tırnağa en güzel olan, sevenin şerri hiç bir zaman ona ulaşmaz.

Burada ma beyne karniyi (iki boynuz arası) kastetmiş. (Beyne) düştüğü zaman (karnen) kelimesi (Ahsen)e nisbet için temyiz üzerine na bedilmiştir. Kurtubi: 1/243. Meani'l-Ferra: 1/22.

yollarını şaşırtmaları bakımındandır.249[53]

Bir rivayete göre, sapıtmanın Allah'u Teala'ya verilen misale izafe edilmesi her ne kadar delaletin vuku bulması için Allah'ın indinde karar verilip hükmedilmiş te olsa id-lal (sapitma)'ın onun yanında vuku bulmasındandir.

Bu Allah'u Teala'nın putlar hakkında inzal ettiği şu ayete benzer:

"Allah'ım, onlar (putlar) bir çoğunu saptırdılar."

(İbrahim: 14/36)

Yani putların olması sebebiyle sapıttıkları zaman demektir.

Ahfeş şöyle demiş: "Bu şu söze benzer: Bir kız veya bayanın aşkından helak olmaya yüz tutuğunda şöyle denilir: "Ehlekethu fulanete." Falanca bayan onu helak etti.

Hakeza Allah'ın dininde sapıtmaları da böyledir. Bazılarına göre burada imla ve mühlet verme.

Bazılarına göre ise: onların onun üzerine tesadüf etmeleridir. Mesela deve kaybolduğu zaman (Edalle naketehu): O devesini kaybetti denilir.

Zurrumme250[54] şöyle dedi:

"Kelbiyye'den bir çoban onu kaybetti. Uzakta olup onun talebine ihtiyaç duyan boyunlarını uzatıp bir ileri bir geri sallıyordu."

Biri de şöyle demiş:

249[53] Müellif Mutezile mezhebinin etkisinde kaldığından (idlal)'ı Allah'a izafe etmekten kaçınmıştır. Çünkü onlar Allah'ı bu tür şeylerden münezzeh kılarlar. Bu konuda varid olan bir çok ayeti tevil ediyorlar. Ehli sünnet ve'1-cemaatin yanındaki mana Allah'u Teala onları rezil ve rüs-vay eder ve onları hidayete erdirmez.

250[54] Adı: Gaylan b. Ukbe'dir. Mahir şairlerdendir. Bununla arapla-nn meşhur aşıklarından sayılıyor. Onun kız arkadaşı öldürüldü. Şiirlerinde ondan çok misal verir, teşbihini yapar. Kırk yaşında H. 117'de vefat etti. Ebu Amr b. Ala şöyle dedi: Şiir Zirrumme ile, Ricz ise Raube b. Ac-cac'la son buldu. Beyit sh. 40'ta divanında Emali'l-Kaliy: 1/240. Lisa-nu'l-Arap mad. tala: 15/13. Kitabu'1-Efal: 3/252. Mutlubin: Uzakta olup onun talebine ihtiyaç olunandır. Tala: Boynun bir yanı.

"Beni, zimmetinde olan deveyi kaybeden sizden biri olarak addedin zira onun yuları büyüktür".251[55]

27- "O fasiklar ki, Allah'ın (ezelde iman ve itaat etmelerine dair kendilerinden aldığı) sözü sağlama bağladıktan sonra onun ahdini bozarlar..."

Yani Allah'u Teala'mn kitaplarında Rasulİlerinin lisanı üzerine, onunla emrettiği ahd ve misakıdır. Bir rivayete göre o, tevhid üzere, herkesin aklında ve Rasulleri göndermesinin gerekliliği üzerine kaim olan Allah celle celaluhu-nun hüccetidir.252[56] Bir rivayete göre murad olunan, şu ayetteki yeminleridir: ,

"Mekke kafirleri Peygamber gelmeden önce yeminlerin en kuvvetlisiyle Allah'a yemin etmişlerdi ki, kendilerine azap ile korkutan bir peygamber gelirse..."

(Fatır: 35/42)

Sibeveyh, birinci lafzın görünümü dışında bir lafızla ikinci kez iade edilmesini caiz görmüyor. Mesela şöyle bir cümle olması caiz değildir. Zeydun merertu bi ebi Muham-med ki onun künyesi de Ebu Muhammed'tir. Şu ayette olduğu gibi birinci lafızla gelmesi caizdir:

"El-Hakkatu me'1-hakkatu." (Hakka: 69/1-2)

251[55] Beyit, Ebu Dehbel Cumhi'nindir. Tebrizi'nin Şerhu'1-Hama-se'si: 3/153; Es-Sadaketu ve's-Saciik: 154;Eğani: 6/164. Isbahani'de yine onu Mecnun-u leyla'ya nisbet eder. Onun bazı beyitleri şöyle:

Leyla'yla benim aramda bir gece olduğu halde onu terk mi ediyorum (hayır) zira ben sabredeceğim. Beni, sizden devesini kaybeden biri olarak kabul görün. Onun bir zimmeti vardır, zira onun yuları büyüktür.

Metruk olanın sahibinin saygınlığı hürmeti, deveyi kaybetmekte olanın sahibine göre daha çok ve yücedir.

Allah leyla'yı afvetsin, zira o , bir hükmü benim üzerime tevli etmek istediğinde zulmeder.

Birinci kısmı İbni Cezeri'nİn (Kaşifu'l-Hasase) adlı eserinde sh. 92'dedir. Eserin tahkikçisi Dr. Nernmas şöyle dedî: Onun söyleyenine ulaşamadım. Eğani: 2/8.

252[56] Müellif burada Mutezile usulüne göre gitmiştir. Zaten Mutezi-le'den etkilendiğini mülahaza ediyoruz. Onlar, Rasulun bi'setinin gerekliliğini savunurlar. Bu da ehli sünne vel cemaatın hilafınadır. Allah'a hiçbir gereklilik yoktur. Kimse Allah'ın üzerine birşeyi gerekli kılamaz. Se-merkandi şöyle dedi: Herkes kendi nefsinde düşündüğü zaman olan mi-sak'ı (ahdi) bilir. Bu da misak mesabesindedir. Bahru'1-Uium. 1/304. Hiçbir .şey Allah'ın üzerine gerekli değildir.

"El-Kariatu me'I-kariatu." (Karia: 101/1-2)

İbni Hattan da bu bağlamda şiirinde ifade etmiştir:

"Yaratıcısının dışında kimse ölümü aciz bırakamaz. Ecel geldiği zaman Ölüm fani kılar yok eder.

Herşey ölümün önünde ölüme karşı mütevazidir ve Ölüm, ondan sonrası zordur, çetindir."253[57]

Sibeveyh'in mezhebine göre misak, ahd değildir. Bilakis ahd için bir sıfattır.

Ahfeş te ona şöyle bir reddiye veriyor: O, kesinlikle birinci lafzı tekrar etmediği zaman, birincisine muhalif benzer birşey kullanmıştır. Ve o da muzmer olan sürekli görünenin '(nıazharın) hilafınadır, o da çok güzeldir. Şu söze benler: "Zeydun merertu illa bihi" Ancak Zeyd'Ie beraber ona uğradım.

Aynı şekilde Kelhabe'nin254[58] şiirinde kullandığı da böyledir:

"Sancağın altında emrimi size emrettim. Asi olan için bir emir söz konusu olmaz ve onu kale almaz.

Kişi kötü olan şeylerden korkmadığı zaman düştüğümüz zillete, kişinin düşüp parçalanması yakınlaşmıştır."

Burada (El-Feta) lafzı (El-Mer'in) dışında bir lafızdır. O da zikredilen el-Mer (kişi)dir. Hakeza misak ve ahd de böyledir.

28- "...Sizler ölüydünüz..."

253[57] Beyit, haricilerin şairlerinden ve büyüklerinden olan İmran b. Hattan'ındır. Divanu'l-hevariç shf: 168; Eğani: 16/151; Rabiu'l-Ebrar: 4/206; Zehru'1-Adab: 4/6; Mucemu'l-Edibba: 8/170.

254[58] Kelhabetu'l-Yerbui, Cahili bir şair olup adı Hubeyre b. Abdu-menef tir. Kelhabe'nin, onun annesi olduğu ve onun da Kelhabe'nin oğlu olduğu söyleniyor. Ensabu'1-Hayl shf: 48; Mefdaliyat: 32. Birinci beyit tbni Seyrafiye ait Sibeveyh'in beyitlerinin şerhinde: 2/156; Şerh Eb-yatNuhas: 149.

Yani siz nutfeler halinde babalarınızın sulbündeydiniz. Veyahut kabirlerde ölüydünüz.

28- "...Sizler ölüydünüz..."

Yani siz nutfeler halinde babalarınızın sulbündeydiniz. Veyahut kabirlerde ölüydünüz.

"Allah sizi diriltti."

Orada diriltti ki sorguya çekilesiniz sonra tekrar diriliş (ba's) için

"Sonra sizi öldürecek."

Ölüm hayattan olan bir şeydir zira ölüm ile olmamak arasında bir fak yoktur. O halde (ve siz ölüydünüz) ifadesine siz meydanda yoktunuz ve hiç bir şeydiniz demek caizdir. Zira bu hakiki bir ölüm üzerine olma halidir.

29- "...Sonra semayı (yaratmayı) kastetti de onlavı (semaları) yedi gök halinde nizama koydu..."

Ayette geçen (summesteva ile's-semai) den murad yedi kat semayı yaratmak istemesidir. Hasan'm dediğine göre sonra onun emri ki onunla semadaki eşyalar tekvin oldu (oluştu) ve nizama girdi. Bir rivayete göre Allah'ın, semaya takdir buyurduğu hükmü nizama girdi; zira alemlerin bütün hallerinin ve ihtiyaçlarının hükmü semadan nazil olur. Emir ve takdir hazfedilmiş ki hale delalet etsin.

El-Esamm şöyle demiş: Burada (el-İstiva) semanın kendisinden oluştuğu ve mahzuf olan duhanın (duman) sıfatı durumundadır. Zahirine muanit (zıt) olması bakımından biraz uzak ihtimaldir bu görüş.

Ferra, manası şöyledir demiş: Ona (semaya) yöneldi. Araplar buna benzer ifadelerle şöyle derler: "Kane fula-nunyenzuru ila gayri

summesteva ileyye."255[59] Falanca daha önce başkasına bakıyordu sonra bana yöneldi.

Bir rivayete göre manası: Semanın mülküne sahip oldu veya hakimiyetini ilan etti. Yeryüzünde olduğu gibi mülkün tasarrufunu kullarına bırakmadı. Şöyle dediği gibi:

Döndükleri zaman onların üzerine yöneldik, kesilip parçalandıklarından onları yere serili halde terkettik.256[60]

Ayette intisaf (ikiye bölme) üzerine hamletme manasını iptal vardır. Çünkü o, yaratığıyla, in'amlarım (verdiği nimetleri) zikretmesi Allah'ın şanna layık değildir. Çünkü o mana (Fesevvahunne) cümlesine müteallik değildir.

Denilse ki; bu ayette (yerden sonra semayı yaratma) manası vardır, şu ayette de:

"Ba'de zalike dehana." (Naziat: 79/30)

Semayı257[61] yarattıktan sonra yeri yarattı manası vardır? Biz de derizki:

* Ayette geçen (Ed-Dahu) yaratmak kısmından değildir. Ancak o bir döşeme veya yayma manası taşır deriz. İşte bu durumda önce yaratıp

---

255[59] Meanİ'l-Kur'an: 1/24.

256[60] Beyit Bahru'l-Muhit'te: 1/134; Ruhu'l-Meani: 1/215'te. Haşi-yetu Şeyhzade: 1/570'te. Tefsiri Kurtubi: 3/278'de ve Durru'l-Masun'da 1/243'te varid olmuş. Nisbetsizdir.

257[61] İbni Ebu Hatem'in, İbni Abbas'tan çıkardığına göre bir adam ona şöyle demiş: "Allah'ın kitabında olan bu iki ayet birbirine muhaliftir." O da:

"Tabi ki sen bunu kendi kafandan uydurdun." der. Ve şuradan şu ayete kadar oku der:

"Yeri iki günde yaratan Allah'ı inkar mı edeceksiniz?" Ve şuraya kadar:

"Sonra göğe yöneldi ve o duman şeklindeydi." İşte:

"Vel arde ba'de zalika dehana." kavli de budur. Tefsir İbni Ebu Ha-tem 1/104 ve semayı yaratmadan Önce yeri yaratmıştır ve daha sonra semayı yaratmıştır ve daha sonra semayı yaratıktan sonra da yeri döşemiş-tir der. İşte (Dehaha) kavli döşediğine delalettir. Durru'l-Mensur: 8/412. İbni Abbas'tan.

sonra üzerine bina etmesi ve en sonunda da yeri döşedi denilebilir. Hakeza tesviye de yaratılış kısmından değildir. Ve Allah'ın yeri yarattıktan sonra ve daha önce varolan veya yaratılan semayı yedi kat yapmış olması caizdir. Hadiste de olduğu gibi:

"Sema daha önce duman halindeydi."258[62]

30- "...Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım demişti..."

Bir rivayete göre bu hilafet meleklerdendi. Bir rivayete göre bu hilafet, ifsat etmeleri sebebiyle meleklerin kovduğu cinlerdendi. Bir rivayete göre halifeden murad: Bütün ademoğullannın birbiri ardından gelmeleridir. Tbni Mes'ut'tan nakledildiğine göre halifeden murad Adem'den başlayıp, dünyanın sonuna kadar olan (ulu'l-emr)'dir. Onların hepsi, Allah'ın yer yüzünde olan yaratıkları arasında hükmeden halifelerdir ve yeryüzünde olan bütün şeylerin tedbir edilişidir.

"...Melekler de: "Orada fesat çıkaracak ve kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?" demişlerdi..."

Bunu ifsat eden kimselerin gam, keder ve kınanması üzerine söylemişlerdir, Bi rivayete göre verilen büyük nimetlere rağmen halen büyük masiyetlerin yapılması üzerine söylemişlerdir.

Bir rivayete göre: Onda tedbir alınması bakımından istilam (haber verme, duyurma) için söylemişlerdir. Bir rivayete göre bunu söylemişlerdir ki; ifsat edenlere bedelen ve teşbih etmeleri için ve de yeryüzüne halife yapılmaları için söylemişlerdir. Allah'u Teala da şöyle buyurmuş:

258[62] Ebu Şeyh Üzme de İbni Abbas'tan çıkardığı haberde şöyle dedi diyor: Allah yedi kat semayı dumandan yaratmıştır. Daha sonra pazar ve pazartesi günleri yeri yaratmaya başlamıştır. Buna şu ayet işaret ediyor:

"De ki: Yeryüzünü iki -»ünde yaratıp sonra da onda olan vakitleri takdir eden Allah'ı inkar mı ediyorsunuz?"

Şeklinde zikeder ve der ki Kur'an'da şöyle bir şey varid olmuştur der:

"Sonra semaya yöneldi, o bir dumandı, semaya ve yere ikiniz de gelin diye emretti..."

"...Ben daha iyi bilirim..."

Yani kime ne gerektiğini ve yaraştığını.

"...Bilmediğiniz şeyleri..." Bununla Allahu Teala, meleklere, kendilerinin yerinin sema, beşerin ise yeryüzü olduğ-nu işaret etmiştir.

31- "...Allah, Adem'e bütün isimleri öğretti..."

Yani çeşitli ve muhtelif İügatlarda olan manalarıyla. Adem'in çocukları çoğalıp dağılınca her gurup sevdiği ve uygun gördüğü lisanla konuşmuşlardır. Gün geçtikçe de diğer lisanları unutuvermişlerdir. Allah'u Teala ona isimleri öğr-rettiği gibi aynı şekilde bütün fiil ve hareketleri de ve kelamın, usulü olan harfleri de öğretmiştir. Çünkü mana ancak bütün harflerle intizama ve ölçüye girer. Fazilet lazfızları kullanmak veya tedavül etmekle değil, aksine manayı tasavvur etmekle olur. Lakin fayda sağlayacak bir kelamın mutlaka bir isminin olması gerekir. Bunlarda fiil ve harflerden müstağni olunur. İsmin kuvvetliliğinden ve kelamın üzerine galebe çalmasından iktifa onu kendisinden sonra gelende zikretmekle cari olmuştur.

Bu da Mahzumi'nin259[63] şiirinde şöyle dile getirmesine benzer:

"Onlarla savaşmayı terkettiğimi Allah biliyor, ta ki atım şiddetli kumrallık içinde yayık halinde geldi.

Bildim ki onlardan sonra eğer ben savaşsam öldürülürüm. Benim şehit düşmem düşmanıma zarar vermez."

Ayette (Allah) lafzının tahsis edilip zikredilmesi şu mana üzerinedir. Allah'ın hakkında malumatının olduğu bir durum hakkında birilerini şahit getirişim veya getirmemişim umurumda değil. Çünkü o gizli bir

259[63] Beyiüer Ebu Cehil'in kardeşi Haris b. Hişam Mahzumi'nindir. Müşriklerle beraber Bedir savaşına katılmış fakat hezimete uğramıştır. Haris yavaştan kaçtığından dolayı özrünü beyan etmiş ve bu beyitleri söylemiş dah.ı sonra Mekke'nin fethinde müslüman olmuş ve iyi bir müslüman olmuş. Uyunu'l-Ahbar: 1/69; Akdu'l-ferdid: 1/99; Siret İbni Hişam: 3/113.

emirdir. Allah'tan başkası bilmez.

Antere ve onun atlılar (Fevaris) hakkında Allah'ın bilgisi olmakla beraber nasıl şu kavlinde zikrettiğini idrak etmiyor musun?

"Allah da biliyor, atlılar da biliyor ki öldürücü ve ayırıcı bir vuruşla onların kalabalıklarını, kuvvetlerini parçaladım."260[64]

Adem'in isimleri öğrenme keyfiyetine gelince bilinmesi gerekir ki bunun zaruri ilimler kategorisine girmesi caiz değildir. Çünkü Allah'ı ve sıfatlarını bilme deliller iledir. Hakeza onun kasd ve iradeleri de böyledir. Bunların ima ve birbirleriyle fikir teatisinde bulunmakla bilinmesi imkansızdır. Çünkü o bundan beridir. Bunlar vahy ve tevfik ile aklettiği ilk anlarda yaratıklarından mucizevari bir hüccetle olabilir. Ancak ilk başta lügat veya dil halk tarafından kesik kesik birbirlerinden fikir teatisinde bulunarak parçalar halinde ve ıstılahlar koymak iledir. Daha sonra Allah'u Teala bunları değiştirir, vahiy ile çoğaltır ki isim ve kaynaklarının mertebeleri üzerine iyice durulsun. Hakeza fiil ve harflerinin başlangıcı da böyle olur ve daha sonra iştikak ve tasriflere ayrılır veya bölünür.

31-"Sonra eşyayı meleklere gösterip, Eğer (her şeyin iç yüzünü bilen) sadıklarsanız bunların isimlerini bana haber verin buyurdu."

Yani isimlendirilen şeyler. Şu ayet buna işaret ediyor:

"Eğer sadıkfardansanız onların isimlerini bana söyleyin. '

Öyle görünüyor ki nefislerinizde bir his var, biz yaratılanların en bilgini ve faziletlisiyiz. Mesela denilse ki nasıl olur da Allah meleklerin bunları bilmediklerini bile bile isimlerden haber vermekle emr olundular.

Biz de deriz ki: Burada kasıt takrirdir, tenbih ise hüccetin yerinedir.

260[64] Divanı s: 57. Lıbabı'l-adab s: 218, Ancak burada (El-Haylu ta'lemu) vardır. Eğani 7/143.

Çünkü o emir hakikat üzereolan bir emirdir. Çünkü o emir onların doğru iseniz şartına bağlı bir emirdir. Yani bilirseniz. Bu halde eğer.melekler bunu biliniyorlarsa isimlerden haber vermekle emrolunmuş olmazlar, yani emir olunmaları bilme şartına bağlıdır.

Kadı Ebu Kasım Davudi261[65] bu ayeti delil getirip yola çıkarak: "Lügat ilmiyle meşgul olmak ibadetle meşgul olmaktan efdaldir." Demiş çünkü melekler teşbih ve takdisi uzun uzadıya yaptılar ve yapıyorlar buna rağmen Allah'u Te-ala Adem (a.s.)'i lügat ilmiyle onlardan daha faziletli kılmıştır. Eğer lafızlar ilminde durum buysa dini, şer'i öğretilerde ve hükmi bilgilerde veya bilimlerinden kim bilir nasıl olur?

32- "Melekler Siz bana itiraz olunmaktan seni tenzih ederiz."

Yani senden bir şeyin gizleneceğini veya saklanacağından seni tenzih ederiz. Subhan kelimesi mastar üzerine nasbolmuştur. Şu sözün gibi (Tesbihanleke) Hakeza diğer akim olan ve tasarrufu olmayan mastar kelimelerde de durum aynıdır.

Misal Maazallah, Umrukellahe, Ka'dekellahe ve benzeri misaller çoktur. Bu kelimelerin hepsi mutlak olarak mastar mecrasında cari olurlar.

"Senin bize öğrettiğinden başka hiç bir ilmimiz yok."

Burda cümle inkar (meçhul) edilen şeyden istisna olduğundan dolayı (Ref'a) konumundadır.

33- "Allah ben size demedim mi ki..."

Başta gelen (elif) tenbih ve takrir içindir. Tevbih ve tak-ri için değildir. (Azarlama ve korkutma) Burda bildikleri şeyleri önlerine getirip koymuş

261[65] Hayatı daha önce geçmiştir. Suyuti'nin Tibi'den naklettiğine göre bu ayet lügat ile uğraşmayı ibadetle uğraşmaya tercih edilir. Faydasını vermiştir. Şer'i ilimlerde nasıl olur? Kimse bilmez. el-İklil fi istinba-ti't-Tenzii s: 28.

Bu konuda Allame Salih b. Metali Şankiti şöyle diyor: Şer'an lugat-ları öğrenmeyi ibadetle uğraşmaya tercih et. Bu şu sözden çıkarılmıştır: Adem'e bütün isimleri öğretti. Lügati öğrenmeye bak.

gibidir. Çünkü meleklerin konumu daha yüce ve onlardan bu durumun kaçması Allah hakkında olan bilgilerinin daha kıymetli olduğundan mümkün değildir. Cerir'in dediği gibi:

"Kavimler benim, zalim olmadığımı, beri olduğumu bilmiyorlar mı, nasıl olur davurulup yere yıkılanların vuruşu olur.

Onlardan atılanlar vardır ki kalpleri isabet almış ve diğerleri de kuvvetli bir vuruş veya itişle karşılaştı, sersemleşti.262[66]

34- "Onu hatırlaki meleklere Adem'e hürmet olarak secde edin demiştik te."

Bir rivayete göre buradaki secde lugavidir. Tezellul (zelil olmak) ve huşu (boyun eğme, emre itaat etme) içindir. Zeydu'l-Hayl'in dediği gibi:

Ey beni Amr'liler biliyorlar mı ki, Ebu Miknef geçtiği zaman mızrak sonlarının düğümünü sıkılaştırıyor.

Bir gurupla ki kenarlarındaki beyazlıkları yok ediyor ve ondaki yen veya bağlanan bağın ayak tırnaklarına uzandığını görürsün.263[67]

Bir rivayete göre ta'zim ve hürmet içindir. Bir rivayete göre Adem'de ta'zim için olan bir şey yoktu, lakin o kıble idi secde ise Allah'a idi ama bütün bunlarla beraber yine bir ta'zimden ibaret olduğu gözden kaçmıyor. İbni Abbas'tan rivayet edilen bazı rivayetlerde İblis (şeytan) bir cins melekti ancak diğer meleklerden müstesna biriydi.264[68]

262[66] Divanı Cerir: 86. ikinci beyit Tabakat Şuara sh. 147. başı şöyle: (İnsanlar hala benim zalim olduğum kanaatini terketmeyecekler mi). Mutih: Kendisine faydası olmayana yeltenendir.

263[67] Zeydu'1-Hayl diye isimlendiriliyordu. 9. yılda Rasulullah'a geldi ve onu Zeydu'1-Hayr diye isimlendirdi. Cahiliye şair ve atlılanndandı. Nebi (s.a.v.) ona şöyle dedi:

"Hiç kimse cahiliyede beni vasıflandıramadı. Islamdan senden başka beni vasıflandıran görmedim." Ömer'in hilafetinda vefat etti. Kamil: 1/235. Hamasetu'l-Basriyye: 1/62. İkincisi: Haşiyetü Şeyhzade ala'l-Beydavi: 1/256, Tevil Müşkili'l-Kur'an: 417. Tefsim'l-Taberi: 1/289. Bahru'l-Muhit: 1/266; Tefsiru'l-Maverdi: 1/92. Şedde Akru'd-de-vabir: Mızrak sonlarının düğümü. Atlı kuşandığı zaman bunu yapar.

264[68] Bu tercih edilen görüştür. İblisin melek cinsinden olmadığı sahihtir. Çünkü melekler nurdan İblis, cinlerin babası ve ateşten yaratılmıştır. Ayette olduğu gibi "Beni ateşten onu da (Adem) çamurdan yarattın."

Hasan'dan nakledilen haberde Melekler halifenin özüdür. Son derece (Tahir) temiz ruhların ve akmayan saf nurlardan yaratılmışlardır ve cinlerin babasıdır.

35- "Ve biz demiştik ki Ey Adem sen cennette eşinle sakin ol."

Ayette geçen (zevcuke) kelimesi müzekker kelimeye izafe olduğundan ve müenneslik alametinden müstağni olduğundan tenis alameti düşmüştür.

İbni Bahr265[69] ayette geçen (cennet) kelimesi hakkında şöyle diyor. O Allah'ın meşieti altında yeryüzünde olması bakımındandır.266[70] Çünkü gerçekte huld cennetinde intikal söz konusu olmaz. Çünkü İblis Adem'le Havva'yı cennetten çıkarmak için girememiştir. Ama sahih olan gelen müteva-tir nakillere göre huld cennetidir. Ve cennetin başında (Ta'rif) için gelen elif lam da bunu gösteriyor.

36- "Biz de biribirinize düşman olarak buradan (yerel) inin dedik."

Yine ifade onların semada olduğunu gösteriyor. O zamanlarda ise İblis henüz semadan söz çalan (ve bu hali Rasulul-lah'ın bi'setine kadar devam etmiş.) Cinlerin kovulup imtina edildikleri gibi sema ona yasaklanmamıştır.

İblis cennetin kapısına yakın bir yerde Adem ile hanımına vesvese verdi veya o ikisi cennetin ortasında yüksek bir yerdeydiler onları çağırdı.

Ayette geçen (Er-rağed) zorluk Ve meşakkati olmayan çok ve oldukça bol miktardır.

Ebu Bekir'in Rasulullah (s.a.v)'den rivayet ettiğine göre yasaklanan o

---

265[69] Tefsir sahibi Ebu Müslim Muhammed b. Bahr Isbahani'dir. Mu-leziliydİ ve onlar arasında saygın biridir. Mutezile'ye göre tefsir yapmıştır. 70 yaşında hicri 372 rde vefat etmiştir.

266[70] Bu görüşü diyenler: Munzİr b. Said Balut ile İbni Yahya Ebu Kasım Belhi'dir. İbni Kayyım Cevzi (Miftahu Daru's-saade) kitabında bu mesele üzerine görüş belirtmiştir. Her iki fırkanın da delillerini zikretmiş. Bu görüşü ise bir çok delillerle reddetmiştir. Miftahu Daru's-Saade: 1/1232.

ağaç sunbule'dir.267[71] Bundan dolayı şöyle denilir: İnsan nasıl isyan etmesin, zira onun kuvveti isyan ağacındandır, nasıl olur verdiği ahdini unutmaz. Zira onun ismi nisyan'dan türemiş. İbni Mes'ud'tan rivayet edildiğine göre yasaklı ağaç El-Kurum'dur.268[72] Bundan dolayı fitne olmuştur. Çünkü ağacın gövde, dal ve budakları olur.

35- "Yoksa (nefislerine) zulmedenlerden olursunuz."

Bazı sevapların iptal edilmesi bakımından zira Peygamberlerin zulüm ile zemmedilmesi, sahih bir te'vil üzerine olması müstesna, caiz değildir. Bir rivayete göre küçük bir şeyi yapsa bile nefsine zulmetmiş olur ki şu bakımdan Tevbe-ve telafi için meşakkati elzem kılmıştır. Küçük zellenin affedilmesinden ötürü tevbenin yapılmasına engel değildir. Ve ayrıca onun haramlilığını da ortadan kaldırmaz.

36- "Nihayet, şeytan onları (Adem ve Havva'yı) cen-neten kaldırdım."

Yani şeytan onları zillete düşürdü yani, kaydırıp sürçtürdü veya düşürdü. Şeytanın onları zillete düşürmesi vesvese ile olmuştur. Bir rivayete göre onlara nasihat ettiğine dair yemin ederek ayaklarını kaydırmıştır. Adem (a.s)'in zilleti te'vilde olan şu hata iledir. Ya nehy'i tenzili üzerine hami edip tahrim'e hamledilmemesi ya da (lam) harfini cins üzerine değil de ta'rif üzerine hamledilmesindendir. Çünkü zahiren nahy'in delalet ettiği şey yasaklanan şeyin cinsi değil bilakis yasaklananın kendisidir. Ancak Allah'u Teala cinsi murad etmiştir. Delalet eden şey ilmini Adem'e öğretmiş ama o yine gafil olmuş ve bunu bu konuma düşüreceğini zannetmemiştir.

Bir rivayete göre Adem'in zellesi onu unutarak yemesi-dir. Umulur ki peygamberlerin unutkanlıkla yaptıkları bazı şeylerden dolayı kınanır,

---

267[71] İbni Cerir, İbni Ebu'l-Hatem ve İbni ve Menzur çıkarmışlar 1/126. İbni Abbas'tan gelen rivayet şöyle (Allah Adem'i Sunbule'den men etmiştir.) Bir lafzında da (El-Bur')dan buğdaydan. Durru'l-Mensur 1/129. Tefsiri İbni Cerir: 1/183.

268[72] îbni Ceri'rin ve İbni Munzir'in çıkardığına göre bu İbni Abbas'tan rivayet edilmiştir. 1/184. Durru'l-Mensur: 1/129.

levmedilirler. Çünkü onların son derece kendilerinin korumaları ve çok uyanık durumlarının gerekliliği (ilzamı) vardır. Bir an da olsa onların nehy'den gafil olup sapmaları tefrittir.

38- "Biz de onlara hepiniz cennetten inin dedik"

Birinci iniş cennetten semaya iniş, ikinci iniş ise semadan yere iniştir.

Birinci iniş: Cennet semada olduğundan dolayı her ne kadar iniş sayılmasa da ancak burada mertebenin düşmesiyle beraber mekanın intikali söz konusudur.

Lebid te269[73] şiirinde bu anlamda ifade etmiştir: 270[74]

"Her hür oğullarının gideceği yerleri azdır her ne kadar sayı bakımından çok ta olsa. Onlar imrenilen gıpta edilenler de olsalar, ölecekler, birgün çoğalsalar da yine onlar fanilik ve yok olmak içindirler."

Adem'in bu kıssasından bütün masiyetlerden tahzir vardı ki, kullar, Adem'in başından geçen bu küçük zelleden dolayı te'ville beraber büyük günahlardan sakınsın ve ona göre kendini hazırlasın. Bazıları düzenleyip şöyle dediler:

"Ey gece uykusuzluğu, uyuyan gözüme bastırıp galebe geliyorsun, müşahede etmediğim şeye müşahede ederek. Günahtan günaha geçip kavuşuyorsun sonra cennetlerin alasını ve ebedi olan mülke kavuşmak istiyorsun. Sen, Al-lah'u Teala'nm Adem'i tek bir suçtan dolayı cennetten

269[73] Bu, Muhadramunun kıymetli sahab il erinden olan Lebid b. Ra-bia'den muallakatlann sahiplerinden biridir. Müslüman olduktan sonra Kufe'ye intikal etmiş ve uzun süre burada yaşadıktan sonra vefat etmiş Yehbitu ölmek. Eminı-çoğaldılar. Kallun azlık. Divan Lebid sh 50; Me-cazu'l-Kur'an 1/373; Birinci Ravdu'1-Unf 2/212. İkinci beytin birktsmi şöyle rivayet edilir: Bir gün helak olup azalacaklar. Mahtutada (Neredenin yerine Fend gelmiş, hatadır.)

270[74] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/

çıkardığını unuttun galiba.271[75]

38- "Benden size bir hidayet (peygamber ve kitap) ge-İince, biliniz ki benim bu hidayetime tabsi ve bağıı olanlar içinasla korku yoktur."

Birinci şart cümlesinin cevabı mahzuftur. Buna göre cümle şöyledir. (Feimmaza ye'tiyennekum minni huden fettebi-uhu) eğer benden size bir hidayet gelirse ona tabi olun.

İbni Siraç şöyle demiş: "Şart ve onun cevabı Mubteda ve haber gibidir. Mubtedanm haber cümle olarak haber ve mubteden ibaret olması caizdir. Hakeza şartın cevabının da şart ve cevap cümlesi olması caizdir."

41- "Ona inanmayanların ilki olmayın."

Yani inanmayan ilk gruptan veya ona inanmayıp inkar eden az öncekilerden. Burada sanki onları küfrün ele başları ve sapıklığın Öncüleri olunmaktan tahzir etmiş gibidir. Dediği gibi:

"Onlar tattıkları zaman, tadan ıslah olur onlar aç oldukları zaman, açların en kötüsü olurlar."272[76]

41- "Benim ayetlerimi, dünya menfaati karşılığında bîr kaç paraya değişmeyin ve ancak benden korkun."

Hasan1 m dediğine göre o şey dünya ve içindeki metadır. İbni Abbas'ın dediğine göre Ka'b b. Eşrefin yahudiler üzerinde her sene bir kazanç ve yiyeceği vardı veya onlarla bir ticari alış verişi vardı. Bunun üzerine Rasulullah'ın sıfatını değiştirdiler.

271[75] Bu beyitleri, Firuz Abadi Basair Zevi Temyiz'de zikretmiş: 6/24 ve şöyle demiş: Onlar bazı muhaddisçilere aittir ama muhakkik onları nis-bet etmemiş. Muberrid'in Kamil'i: î/235. Mahmudu'l-Verrak'a nisbet etmiş. B ence tu'1-Mecal is: 3/328; Tefsiru'l-Razi: 3/8. Nisbetsizdir.

272[76] Üç beyitten biri, Ebu Zeyd'in Nevadir'inde: 152'de cahili birine nisbet etmiş. Ferra'nın Meani'l-Kur'an'ı: 1/33; Bahru'l-Muhit: 1/177. Nehru'l-Mad'de Ebu Hayyan'ın: 1/177; Ruhu'l-Maani: 1/245; Haşiyetu Şeyhzade: 1/286.

43- "...Ve rüku eden müminlerle rüku edin..."

Namazın daha önce geçmesine rağmen Ruku'ya tekid için zikretmiştir. Çünkü ehli kitabına namazlarında rüku diye bir şey yoktur.

Bir rivayete göre bundan murad cemaatle kılman namazdır. Cemaati rüku ile tabir etmiş. Çünkü kişinin namaz kıldığı ilk önce rukudan bilinir. Bir rivayete göre sadece lu-ğavi rüku murad etmiştir. O da itaat ve boyun eğmek mana-sındadır ki yani boyun eğenlerle siz de boyun eğin demektir. Sa'di'de273[77] şiirinde (Rüku) kelimesini bu bağlamda kullanmıştır.

"Fakiri küçük görmeyin ola ki sen de bir gün düşersin ve zaman gelir o da yücelir."

45- "Gerçi bu nefsinize ağır gelir."

Yani namaz ve sabırla yardım dilemenin her birinin kendine özgü ağırlığı vardır demektir. Bir rivayete göre burada lafız, zikredilenlerin önemlisine veya ikisine en yakın olanına doğru yönetilmiş veya olamyla getirmiştir.

Sa'di'nin de şiirinde bu bağlamda ifade ettiği gibi: "Her gam ve kederden sonra ferahlık vardır. Kötülük edene ise yarınlar pek ona kurtuluş getirmez."274[78]

46- "O saygı gösterip korkanlar, o kimselerdir ki rablerine kavuşacaklarını ve sonunda ona döneceklerini yakinen bilirler."

Yani günah ve taksiratlarıyla rabbleriyle karşılaşacaklarını. Bir rivayete göre her an şiddetli murakabe altında olduklarından o kimseler ölümle

---

273[77] O, Zuburkan b. Bedr'in kabilesinden olan Edbat b. Kurey Sa'didir. İslamdanbir asır Önce yaşamıştır. Kavmi son derece ona kötülük etmiş o da onlardan ayrılmıştır. Son gittiği kavim de ona eziyet etmiş ve bu kez kendi kavmine dönmüş. Hazanetu'1-Edeb: 11/452; Mecalis Sa'leb shf: 480; Emali'1-Kali: 1/107; Tefsiri îbni Atıyye: 1/104. Kurtu-bi: 1/344; Ruhu'l-Maani: 1/247; Şeyhzade Ale'l-Beydavi: 1/291; Mücmel İbni Faris: 2/79; Tefsiri Kurtubi: 1/374.

274[78] Şiirin kaynağı biraz öncele dipnotta geçmişti.

karşılaşacaklarını zannettiklerinde veya düşündüklerinden ondan korkup çekiniyorlar. Bir rivayete göre o kimseler sevablarıyla karşılaşacaklarını umuyorlar. Bunun da zann üzere ve umma üzerine olması gerekir. Ummak demek kat'i olarak ve onunla mutlaka son bulması şeklinde olacaktır diye bir şey olmaz. Ayetin ifadesiyle İbrahim (a.s)'in şöyle dediği gibi:

"Allah'ın hatalarımı affedeceğini umuyorum."

(Şuara: 26/182)

Eğer bu zannın, bu yönün hakikati üzerine icra edilmesi istenmişse her ne kadar gelmiş te olsa ilim üzerine hamletmenin bir anlamı ve manası yoktur.

Bu manayı ifade edip doğrular mahiyette Dureyd275[79] şiirinde şöyle dile getirmiş:

"Atı önde gördüğüm zaman sanki onlar çekirgeler gibi rüzgarın cihetine doğru yürüyüp gidiyorlardı. Onlara dedim ki: 276[80]

Onlar iki bin atlı ve kılıçları ve kalkanları ve zırhları sanki Fars'ta muhkemleştirilmiş olarak biliniyordu."277[81]

48- "...Hiçbir kimse, hiç bir kimse adına bir şey ödeyemez..."

Ayette geçen (La teczi) cümlesi, kimsenin kimse hakkında bir şey söylememesi manasından olan (La tuğni) mana-sındadır.

275[79] O, Hevazin'İllerden olan cahili şairlerinden Düreyd b. Summe'-dir meşhur sayılı atlılar arasındaydı İslama yetişmiş ama müslüinar. olmamış.

276[80] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/

277[81] Beyitleri kardeşi Abdullah'ın mersiyesi üzerine söylediği ka-sidesindendir. Divanı shf: 47; Emali'l-Yezidi shf: 35. İkinci beyit Haza-netu'l-Edeb: 11/279; Mecazu'l-Kur'an: 1/40; Bahru'l-Muhit: 1/185; Tefsiri Maverdi: 1/265; Tefsiri Kurtubi: 1/375; Faslu'1-Meka shf: 353; Tefsir İbni Atiyye: 1/206; El-Mudeccec silahların tamamıyla Dir'u'1-Fari-si-Fars'ta yapılmış zırhtır. El-Miiserred muhkem ve sağlam bir şekilde Örülmüş demektir.

(Cezet) kelimesi Hicaz dilinin fasih lehçesine göre eğnet (müstağni oldu) manasında Temim kabilesinin lehçesine göre de eczeet manasındandır (birşey söylemesi).

Mufaddal adlı şahıs (Teczi) kelimesi hüküm, yetki ver-mfek manasında olan (Takdi) manasında olduğunu ve (Tec-ziu)'nun da (hemzeyle) kifayet, yeterlilik manalarında olan (Tekfi ve Tuğni) manasında olduğunu söylemiştir. Birincisine delil ise Ebu Kays b. Eslet'in278[82] şiiridir.

"Savaştan bir elem sızı duyup kaçmayız. Düşmanlara savaş ile sa a sa (dişe diş) olarak cezalandırırız.

Karşı konulmaz bir kuvvet ve taktik yoluyla düşmanları üzerimizden defederiz."

Şiirin merci kaynağı biraz önceki dipnotlardır.

İkinci kavle delil ise şu şiirdedir:

"Hıyanet etmekden döndüm yeniliye girdim. Her ne kadar tahmin ve ölçü evlerinde muvaffak ta olsam. Çünkü toplumlarda olan hıyanet utanç vericidir. Ve hararet ise yağmur suyu ile bertaraf edilir."279[83]

49- "Bunda sizin için rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardı."

Denildiğine göre hayır ve şer ile yapılan sınama veya denemeye bela denilir. Bir rivayete göre (Bela) şer için, El-İb-la hayr için kullanılır.

278[82] Cahüiyye şairlerinden olan Sayfi adlı şahıstır. Cahiliyyede İlah ediniyordu. Hanifliği din ediniyordu. Bir rivayete göre müslüman olmuştur. Birinci beyit Hazanetu'l-Edeb: 3/411; İki beyit te Mafdaliyat shf: 284; İktiabu'l-Bedlisaya: 358; Şerh Mafdaliyat: 3/40. Onun yazılı bir kitapçığı vardır, savaşa götürme hakkındadır. Övgü ve methiyelerle doludur. Yani eski Uran kabilesinin reislerinin fazilet ve yiğitlikleri hakkındadır.

279[83] İki beyit te cahili olan Ebu Hanbel cariyetebni Mumîaniye aittir. Faslu'l-makal s: 315. ikinci beyit tefsiri Kurtubi 1/ 377. Birincisi Li-sanu'1-arap madde Ememe iki beyit te Şİ'ru'ş-şura shf 58. Lisan madde cezee 1/46.

Züheyr280[84] hayır için şiirinde şöyle dile getirmiştir:

"Allah'u Teala size yaptığı iyilikle bir mükafat verdi.

Her ikisini de yapılan en hayırlı imtihan yaptı."

Ayet şu iki manaya hamledilir çocuklarınızın boğazlanmasında sizin için bir bela (mihne) imtihan vardır.

Firavun ahalisinden kurtuluşunuzda sizin için (bela) nimet vardır.

51- "Bir vakit de Musa'ya Tur'da vahy için kırk gece vade vermiştik."

Ayette geçen Erbain leylet cümlesi zarf değildir. Çünkü (Vaad)'ta külli veya cüz'i diye bir şey yoktur, ancak (vaad sadece (Erbain)'in inkida (bitimi)sıdır. Nasb olması ise ikinci meful olduğundandır.

(El-Muvaade (vadeleşme)'nin manası Musa tarafından-da vade.sayılıyor. Veya Musa'nın bu vaad'ı kabulü ve ahdine vefa etmeye gayret etmesi, vaad gibi olmuş sayılıyor.

Geçmiş yahudilerin bunu yapmaları, her ne kadar onların rızaları doğrultusunda olmasa da ayetin muhatabı olan ve buzağıyı ilah edinen yahudiler zem edilmiştir. Hakeza şu ayette gelen kurtuluş nimeti de böyledir.

"Ve sizi kurtardığımız zaman."

Ahtal'ın281[85] Cerir'e dediği gibi: Huzeyliler sizi isimlendirdi ve size irab denilen suyun yanında ulaştı ve savaşsız ganimetleri paylaştılar.

280[84] Muallakat'ın sahiplerinden ve cahili şairlerinden biri olan Züheyr b. Ebu Seleme'dir Tefsiri Kurtubi: 1/ 387; Tefsiri Maverdi: 1/105; Divanı s: 61; Bahnı'l-Muhit: 1/189.

281[85] Adı Gıyas b. Gavs Tağlabi'dir. Meşhur Emevi şairlerinden olup Cerir'le atışmaları olmuştur. Hıristiyan idi müslüman olmamıştı. Ab-dulmelik b. Mervan'la oturur kalkardı. Feylak: Büyük kitap. Ekfal: Korkaklar. Kefele'nin cemidir. Erakim: Tağleb ailesidir. İki beyit te Divanı Ahtal: 390.

Huzeyl ise: Huzeyl b. Hubeyre Tağlebi'dir. İrab: Sahrada bir sudur. Bununla Huzeyl'in, Beni Reyah b. Yerbu üzerine açtığı bir savaşa işaret ediyor. Onların kadınlarını esir aldılar ve develerini de sürüp getirdiler. Hakeza iki beyit Cerir ve Ahtal'ın Nekaid eserindedir: 77.

Büyük bir kitap olan (feylak) ta tağleb mahallesi olduğu çağrışımı vardır, öyle ki: Onların savaşçı atlıları korkak ve kifayet etmiyor değildir.

'Oysa Cerir Huzeylileri görmedi. Zira bu durum, Tağleb-lilerin Temim'Iilere galip geldiği cahili bir gündür.

53- "Ve hatırlayın ki biz Musa'ya Tevrat'ı ve hak ile batıl arasını ayıran furkanı vermiştik ki."

Bu ifade, müsennanın tek bir fayda veren kelamı gibi değildir. Bu'den ve sukhen'de olduğu gibi bilakis şu ayetin ifadesinde olduğu gibidir.

"Şüphesiz o Allah hakim ve herşeyi hakkıyla bilendir." (Hicr: 15/25)

Bir rivayete göre El-Furkan onunla denizi birbirinden ayırdığı şeyin ismidir.

Bir rivayete göre EI-Furkan zorluk ve meşakkatten ferahlığa çıkıştır ve şu ayetin işaret ettiği gibi:

"Sizin için kurtuluş, çıkış kılsın." (Enfat: 8/29) 282[86]

Yani size bir kolaylık ve çıkış yolu kılsın. Bir rivayete göre El-Furkan Kitabın sıfatıdır.

Şairin sözünde de olduğu gibi burada (Vav) harfi zaidtir.

Karm kralına, İbni Humam'a ve Müzdeham'da olan Leysi'l-Kuteybiye'ye.283[87]

282[86] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/

283[87] Beytin kaili bilinmiyor. Meani'l-Kur'an Ferra: 1/105; Hazane-tu'l- Edeb: 1/451; Bahru'l-Muhit: 1/202; Tefsiri. Kurtubi: 1/399; Hasiyet Şeyhzsade ale'l-beydavi: 1/96.

54- "Hemen yaradanınıza tevbe edin de nefislerinizi öldürün."

Bu tapman buzağıyı inkar etmeyen ve bunda bir ifsadın olduğunu bilmemelerine rağmen buna karşı çıkamayanların cezasıdır. Te'vili şöyledir. Bazılarının öldürmesi ve katle olan istislam konusunda; herkesin direkt olarak kendi nefsini öldürmesi caiz değildir. Çünkü şer'i emirler bir çok maslahatlar içindir. Ve maslahat ta müstakbel için gereklidir. Böylece kişinin kendi nefsini öldürdükten sonraki halde nefsinin ıslah olma diye bir durumu söz konusu olmaz. Katlin tevbe ile düşmemesinin sebebiyle had cezasının uygulanmasının gerekliliğindendir.

Hakem b. Ömer Ruveyni hikaye edip şöyle demiş: Ha-lid b. Abdullah Kasrı284[88] beni Katade'ye285[89] Kur'an'da olan kıraat çeşitlerinin özelikle şu ayette olanı (Fe ekilu enfusekum)286[90] sormak için gönderdi.

Burada geçen (Ekilu) istikale'den türemiştir. İstifa etmek, aslı vermek, bırakmak manasindadır.

Katade'den gelen ve maruf olan rivayet şöyle: Onların üzerine karanlık çökünce kalkıp birbirlerini ustura ile kes-tiler. Allah'u Teala onlara bu durumu ve hadlerini yardırgadığım tebliğ edince karanlık bitip gün aydınlanmıştır ellerinde olan usturalar düştü, bu düşüş sağ olanlar için bir tevbe ve ölenler için de şehadet olmuş oldu.

56- "Sonra şükredersiniz diye, vefatından sonra sizi diriltmiştik."

284[88] Hişam b. Abdutmelik tarafından Irak'a emir tayin edilmişti. Be-lağat ve fesahat yönünden arapların meşhur hatiplerinden biridir. Son derece eli bol ve cömert biriydi. Sonra velayetinden azledildi, yerine Yusuf b. Ömer sekafi tayin edildi.

285[89] Müfessir ve keskin bir hafız olan Katade b. Deame Sudusi'dir. Keskin hafızlığından dolayı ununla misal verilirdi. Kendisi ben hiç bir zaman bir muhaddisi, kulağım d lymadı bana tekrar et demedim diyor ve kalbimle hemen söyleneni hıfz ederdim. Hicri 117'de vefat etmiş.

286[90] Mahtutada (Fektulu] geçer ama hatadır Katade bunu (feekilu) okumuştur. Tefsiri Kurtubİ: 1/402; Durru'l-Masım: 1/365 ve bu şaz bir kıraattir.

Ayette geçen (Baase) diriltmektir. Bundan dolayı onlar Allah'ın Musa'yla olan kelamını duydukları zaman şöyle dediler; Lakin biz onun Allah'ın kelamı olduğunu bilmiyoruz ve aşikar ve alenen bize görünsün ki İsrailoğullannm yanında sana şahitlik yapalım ve bunun üzerine Allah'u Teala onları bir çığlık ile öldürdü ve daha sonra geri kalan ömürlerini tamamlamaları için diriltti.

Bir rivayete göre onlar, kelamın fısıltı, ses veya zil gibi arının vızıltısı gibi olanı duydular. Musa'dan başka kimse anlamadı ve Musa da bunu hiç kimseye bildirmedi. Şu ayet gereği:

"Ve münacat ettiği halde kendisine yüksek mertebe verdik." (Meryem: 19/52)

Yani halvet üzerine yüksek mertebe verdik. Girmekle em-rolunduklan yer veya şehir Beytu'l-Makdis'tir. (Mescid-i Aksa veya Kudüs) Kapı ise, Musa'nın o yöne doğru namaz kıldığı babu'l-kubre'dir.

58- "Kapısından secde ederek girin..."

Yani rüku edeiek, boyun eğerek girin.

Şair de şiirinde "secde" kelimesini bu anlamda kullanmıştır.

"Her ikisi de boyun eydi ve başları secde etti tıpkı Hanif dininde olmayan Hıristiyan kadının başını kaldırıp indirdiği gibi."287[91]

Murad olunan şer'i olan secde değildir. Bilakis yüzün yere yapıştırılmasıdır. Çünkü secde edilerek girilmesi olmaz lakin tevbe talep etmedeki halleri ve hatalarının düşmesi, onların Kudüs'e, boyun bükerek, huşu ve tevuzu içinde girmelerini gerektiriyor.

58- "(Hıtta) deyin ki günahlarınızı afvedelim."

287[91] Beyit Ebu Ahzar Hamani'nindir. Şerh Ebyat Sibeveyh Naha-s'ın shf: 178; Lisan madde nasere Tefsiri.Taberi: 1/318; Tefsiri Kurtubi: 1/433; Ruhu'l-Maani: 1/278; Bahru'l-Muhit: 1/238. Şiirde başını sallayan iki deveyi vasıflandırıyor. Devenin başını nasraniyenin namaz kılarkan başını sallamasına benzetmiştir.

Yani (Hittatun) secdeyle kapıya girmemiz, günahlarımızın düşmesi içindir. Ayetteki ifadeyi ya alay olsun diye sözlü olarak (Hittetun) yerine (Hintetun) demişler veya fi-ilî olarak onlar Kudüs'e, kıç veya arkaları üzerine girmiştir.

Ayette geçen (Er-rİcz) Azaptır. Aynı zamanda develerde olan bir hastalığa da (Ricz) deniliyor. İşte onlara bu az-ab musallat oldu, büyükleri bununla öldüler. Suyun taştan fışkırması konusunda ise, taşta su vardı bundan Ötürü çıktı diyemeyiz ama ya Allah'u Teala onun yaratıp akıtmış veyahut ta bazı arazlarla içinde su olan cisimleri bu taşla birleşik hale getirir öyle çıkar.

Çünkü yapısal açıdan cevherlerin maddesi aynıdır. Daha sonra içinde yaratılan ve var edilen özelliklere göre çeşitli kısımlara ayrılır ve değişirler. Bu çeşit, şu isimli kitapta muayyada şerh ettiğimiz gibidir. (El-gulatu fi mes'eletı'l-yemin ala şurbi'1-mai ve mine'I-kuzi, vela mae fi'1-kuzi.)

Suyun fışkırması olayı (İnfeceret) yerine A'raf suresi 160. ayette (inbeceset) şeklinde varid olmuştur. El-inbicas suyu serpiştirmek manasmdadır. Bakara'daki bu ayette de (infeceret) şeklinde gelmesinin sebebiyle suyun görme çok miktarda çıkmasındandır.

Çünkü su ilk çıkışta hafifçe serpinti şeklinde çıkar ve daha sonra çok miktarda fışkırıp288[92] akmıştır.

Tıpkı Musa'nın (asası) bir defasında küçük yalın manasından olan (inneha cannun) demesi gibi oldu. Çünkü ilk başlangıçta küçük yılan

---

288[92] Ebu Cafer b. Ziibeyr şöyle demiş. A'raf süresindeki olay Beni İsrail'in Musa'dan su talebinde bulunmalandır. Ayet şöyle:

"Musa'ya Tih çölünde susayan kavmi kendisinden su talep ettiği zaman "asanı taşa vur" diye vahyettik." (A'raf: 7/160)

Bakara'da varid olan ise, Musa'nın Rabbinden su talep etmesidir. Ayer ti "Musa kavmi için su taleb ettiği zaman." Onların ilk başta istemeleri ilk önce taleb etmeye benzetilmiş Musa'nın talebi ise onlar içindir. Çünkü onun üzerine tertip olmuş ve ondan sonra vaki olmuştur. Burada başlangıç başlangıca, gaye de gayeye münasip olmuştur. Taleplerine cevaben (inbeceset) denümiştir ve Musa'nın talebine cevaben (fen fece-ret) denilmiş. Bu da buna münasiptir ve gerektiği Üzere gelmiştir. Aksi için münasip değildir. Ve dahasını Allah bilir. Mellaku't-Te'vil: 1/68.

şeklinde daha sonra büyük göründü bu defasında da (inneha su'banun) denildi. Çünkü artık büyüklüğün zirvesindeydi.

60- "Fakat kötülük ederek yeryüzünü fesada vermeyin."

Ayette geçen peltek se ile (Ase ve E'sa) öldürmek ve düşmanlıkla yeryüzünün fesada verilmesine denilir. (Mufsi-din) demesinin sebebi şudur. Çünkü bazı (El-Ays) peltek se lerin batınında ıslah veya hayır vardır. Tıpkı Hıdır'ın (a.s.) gemiyi delmesi ve buluğa ermemiş çocuğu öldürmesi gibi.

61- "Arzun yetiştirdiği şeylerden, sebzesinden, kabağından, sarımsağından."

Ayette geçen (El-fum) El Hintatu buğday manasmdadır. Muberrid'in anlattığına göre: Fevvimu lena demişler ve şiirde şöyle dile getirmiş:

"İnsanlar arasında ben tek zengin şahıstım. Medine'ye (fum) ekimini getirdim."289[93]

Bir rivayete göre (El-Fum) sarımsaktır. Peltek se harfi fa harfine kalbolmuş fum olmuş Tıpkı şu kavilde olduğu gibi peltek şeyle (cedese) ve sonra peltek se faya dönüştürülerek (cedefe) olmuş. Kesai buna misal olarak aynı şekilde şiirde şöyle dile getirmiş.

O zamanlar evleri görünüyordu, açıktı. Oralarda her-cins bitki (feradis) sarımsak veya buğday (fuma) ve soğan vardı.290[94]-291[95]

289[93] Beyit, Uhayha b. Celah'mdır. Durru'l-Mensur: 1/177. Ebu Mühcen Sekafi'nin olduğu da söyleniyor. Lisan madde. Fum: 12/47. O arada şöyle geçmiş: Ben kendimi tek zenginmiş gibi zannediyordum. Bah-ru'1-Muhit: 1/219; Durru'l-Masun: 1/394; Tefsiru'l-Taberi: 2/60.

290[94] Beyiti Kurtubi tefsirinde: 1/425, Suyuti Durru'l-Mensur'da: 1/177 zikretmiş. Lisan madde: Fum. Orada şöyle geçiyor: O zamanlar on-larm bir bahçesi vardı. Beyit Umeyye b. Ebi Sait'indir. Taberani Kebir'de İbn-i Abbas'tan tahric ettiğine göre Nafi b. Ezrak ona: (Fumiha) ayeti hususunda ne demektir? bana haber ver, demiş o da: Fum Hinta'dır, demiş. O da: Araplar bunu bilmiyor mu demiş, o da: Evet sen Uhayha b. Celah'ın ne dediğini duymadın mı? demiş. (Ben bir zamanlar çok zengindim... Tas-ü tahric etmiş ve demiş ki: Ey İbn-i Abbas kim bunu İbn-i Mesud'un kıraatine göre okursa işte bu kokuşmuştur. Bu konuda Ümeyye b. Ebu Salt şöyle demiş: Onların evleri o zaman açıktaydı. Orada çeşitli bitkiler, soğan ve fuman vardı. Durru'l-Mensur: İ/176-177.

Mertebesinin yüceliğinden ve fesaha bakımından. (El-Fum ve Basel) Kur'an'ın lafızlarına uygun değildir. Ancak sadece onlardan bir misal vermiştir. Ve İsrailoğullannın nefislerinin alçaklığından haber vermiştir. Tıpkı Bakara'da-ki (Raina) 104. ayet kavli ona benzer (Raina) lafzıyla hitap yasaklanmış bunun yerine (unzurna) gelmiştir.

61- "Onların üzerine horluk ve yoksuluk yüklendi."

Zilletten kasıt cizyedir.

Ayette geçen (El-Meskenetu) Huzu Fakra zaruret mana-smdadır. Bu da Yahudilerin adetiydi.

İsrailoğullannın başına gelen zillet ve fakru zaruret yeryüzünde yetişen sebze ve yiyecekleri istemelerinden dolayı gelmemiştir. Çünkü bu isteyişleri doğal ve helaldir. Çünkü Allah'u Teala'nın yarattığı insandaki arzu ve istekler çeşitli yiyecekleri istemeye meyillidir ve tek çeşit yiyecek üzerine gayet sabırsızdır. Bundan dolayı onların isteklerine karşılık ayetteki ifadeyle şöyle cevap verilmiş:

"Bir şehire inin orada size istediğiniz (sebzeler) var dedi."

Ama dikkat edilirse başlarına gelen zelillik ve fakru zarureti Allah'u Teala daha sonra şöyle zikretmiş:

"Bu, Allah'ın ayetlerini inkar ettiklerinden ve haksız yere (Zekeriya, Yahya ve Şuayb gibi) Peygamberleri öldür-düklerindendir."

62- "Şüphe yok ki (daha önceki Peygamberlere) iman edenler, (Musa dinini kabul eden) yahudiler..."

Ayette iman edenlerden kasıt: Ehl-i Kitaptan olup Mu-hammed'e (s.a.v.) iman edenlerdir. Onların hepsi ömürlerinin müstakbelinde iman (yani

---

291[95] Beyti Kurtubi tefsirinde söylemiş 1/425. Suyuti Durru'l-Men-sur: 1/177; Lisan madıfun: 12/460. Taberani'nin Kebir'de İbni Abbas'tan naklettiğine göre Nafi b. Ezrak ona ve fumiha nedir diye sorduğunda o da hintatun (buğday)'dır demiş.

sonunda da olsa) edip salih amel işlerlerse onlara eşitlik muamelesi yapılır ayetin diliyle "onlar için ecir vardır" ve geçmişte işlediği günah veya geçirdiği hallerden dolayı sorguya çekilip azap edilmez. Şu ayet işaret ediyor:

"Ey iman edenler, Allah'a iman ediniz." (Nisa: 4/136)

Yani ömrününüzün müstakbelinde.

Tevbe edip hidayete erdiklerinden dolayı onlara yahudi denilmiştir.

Bir rivayete göre Yahuza b. Ya'kub'a nisbette yahudi denilmiştir.

Nasranilere (Hristiyanlara) de İsa (a.s.) Naşire denilen köy veya yere indiğinden veya girdiğinden Nasara (Hristi-yanlar) denilmiştir. İsa'ya (a.s.) İsa En Naşiri deniliyordu sonra kavmi oraya nisbet edilmiştir.

Es-Sabiun ise kıbleye yönelip namaz kılan ve Zebur'u okuyan bir millettir ancak bunlar yıldızları ta'zim ederler ama ibadet yönüyle değil. Bu Ebu Hanife'nİn onlar hakkındaki düşüncesi veya mezhebidir. Hatta onların kadınlarıyla evlenmeyi de caiz görmüştür.

Bir rivayete göre onlar dumura uğrayıp tahrif olmuş ve dinlerden tamamen meyledip yüz çeviren bir millettir.

Çünkü bu kelime hemzeyle olan ve yerinden meyletti, kaydı anlamında olan (sabatin nucumu)'dandır. Sabae Na-bu's-sabiyyi) çocuğun it dişi meyletti. Adam yerinden veya toprağından çıktı manasında olan sabae'r-raculu'dan-dır. Sabiun denilmekle sanki onlar dinlerden çıktılar manasındadır.

Hemzesiz olarak bu kelimeyi Nafi292[96] okumuştur. Bir şeye meyletmek manasında olan saba yasbu'dan türemiştir.

292[96] (Essabine) şeklinde hemzesiz Nafi ve Ebu Cafer okumuştur. El-İthafshf: 138.

Veddahu'l-Yemen de293[97] şiirinde (saba) kelimesini hemzesiz getirmiş ve çıkmak, meyletmek manasında kullanmıştır.

Kalbim yerinden çıktı öyle bir sana meyletti ki Ey Usey-la senin hayalin beni eritti. Yemani'yeli bir kızdır ki bizimle gelip bir müddet kalıyor, bazı güzel hasletleri izhar ediyor ve zırh gibi onda zahir olan şeyi ise gizliyor.

Bütün bu durumlardan dolayı onlara sabiun denilmiştir. Çünkü onlar dinlerden yüz çevirip, meyi edip çıktılar.

(Es-sabiy) kelimesini hemzesiz getirip hemzeliymiş manasını vermek te caizdir. Ancak burada hemze kalbedil-miştir. Sivebeyh'in mezhebine göre hemzeyi kalb etmek caizdir. Ancak Sibeveyh te294[98] şiirin dışında bir yerde caiz görmüyor.

Ebu Zeyd295[99] şöyle demiştir. Sibeveyh'e dedim ki:

"Kareytu ve Ahteyhu şeklinde olduğunu duydum. Aslı (Kare'tu ve Ahta'tu'dur.)" Sibeveyh de:

"Muzari için nasıl böyle kullanırsın?" dedi. Ben de:

"Ben okuyorum." dedim. Sibeveh de:

"Hasbuke"296[100] dedi. Yani nasıl olur da bazı misaller de hemze salih

---

293[97] Güzel bir görünüm ve çehresi olan bu şairin adı. Abdurrahman b. İsmail'dir. Güzelliğinden dolayı göz değmesinden korkuluğundan çeşitli ve belirli zaman ve mevsimlerde başına bir örtü atardı. Bunun haberi Vefayatu'1-A yan'da zikredilir. Bu beyiti Velid b. Akdulmelik'in med-hi için söylemiş. Vefayatu'l-vefeyat: 2/274; Şerh divan hamase: 2/96. Useyla Esile kelimesinin terbim'idir. Bir kadın adıdır. Tuklnnu ğaylen örtüye bürünmüş gibi açık olan yerlerini örtmesidir.

294[98] Amr b. Osman'ın künyesi Ebu Bişr'dir. Hammad b. Seleme, Halil b, Ahmed ve Ebu Zeyd'ten ders almıştır. Ahfeş ve Nadir b. Şumeyl de ondan ders almıştır. Onun nahiv konusunda bîr eseri vardır. Kesai'yle beraber meşhur zenburiye meselesi hakkında münazarada bulunmuştur. Bu minval üzere hicri 180 yılında vefat etmiştir.

295[99] Ebu Zeyd Said b. Evs Ensari'dir. Arapçada önderlerden biridir. Ve Sibeveyh'in şeyhidir. Ve kendisi şöyle demiş. Eğer Sibeveyh Ahbe-reni sikalun derse o bana atfen böyle söylemiştir, diyor. Onun basılmış (enNevadir) adlı eseri vardır.

Ve Otuz senede tamamlandığını söylediği (El-Hemezetu) adlı eseri vardır. Matbudur Hicri 215'te vefat"etmiştir.

296[100] El-Hasais 3/154'de bak.

ve uygun olur bazılarında da kalb olur.

Ayette geçen (Vela havfun) merfu yapılmıştır. Çünkü Ne-kire olmayanda iyi olan şudur: Nekire olmayanın ismini isim atfedildiği zaman sualin cevabının takdiri üzerine ikisinin de merfu olması daha iyidir. Bu misalin benzeri bir örnekte şu şiirde dile getirilmiştir.

"Sen, ilan edip bu konuda benim ne devem vardır ne.de cümlelerim vardır diyene kadar hicret diye birşey söz konusu değildi."297[101]

63- "Tur'u da üzerinize kaldırıp demiştik."

Bir rivayete göre (vefa'na) gelen (vav) harfi hal içindir. Sanki şöyle denmiş gibi: Tur'u üzerinize kaldırdığımız bir halde sizden söz almıştık. Ahsen olan şudur: Vav harfinin atf için olmasıdır. Çünkü durum burada tertibi gerektirmiyor. Zira mazi fiil sadece başına (kad) harfi gelince hal olur.

65- "Zelil ve hakir maymunlar olun dedik." Ayette geçen (Haşirin)'den kasıt: Rahmetten uzaklaşıp

gitmektir. Mesela Hasa'tul Kelbe Has'en fehasee, husuen de köpeği uzaklaştırdım vs. manasındadır.

(Fe ceanah)'dan kasıt: Onların azapda yok edildikleri azaptır, ölümdür. (Meshetuleti musihuha). Buradaki (ha) zamirinin (ukubata) raci olması da caizdir.

Ayette geçen (Nekal) ise öğle bir ukube (ceza) içindir ki; onunla verilen hüküm veya takdire göre Nekaİ (ibret) alınacaktır. Nekal, En-nilk'den türemiş ve kayd (kelepçe)298[102] manasındadır.

297[101] Beyit Ranin'indir. Meani'l-Kur'an Ahfeş: 1/24; Şerh ibni Ya-iş: 2/111; Meclisus-Saleb shf: 28; Tefsiri. Kurtubi: 3/267; Divanı shf: 198.

298[102] İbni Manzur şöyle demiş: Kesreyle (En-nikl) Herhangi bir şeyden olan kuvvetli ve şiddetli kayıd (kelepçe)dir. Cemi Enkal'dır. Ayette de cemi aynı şekildedir. (İnne ledeyna enkalen ve cehimen) Lİsa-nu'1-arap madde Nekele 11/677.

66- "Biz azabı, onlarla bulunanlara onlardan sonra gelip duyanlara."

Yani onlardan sonra gelecek köy ve şehirlere bir rivayete göre mazide kalmış ve gelecekte olan milletler içindir.

67- "Onlar bizi alaya mı alıyorsun demişti." El-Huzu hades (olay, vakıa) olduğu için ikinci mef'ulun

olmasına uygun değildir veya yaraşmaz. Ancak takdiri şöyle olabilir. (Ashabu huzu) Alay sahipleri veya El-Huzu Alay edilenler manasmdaki (El-Mehzu) olabilir. Şöyle ki halkullah (Allah'ın yaratışı) hazanescu bağdat (bu Bağdat Örmesidir.) Sayd (av) misali de Kur'an'da şöyle:

"Uhüle lekum saydu'1-bahr." (Maide: 5/96)

Huzu'daki keskin za'nin tahfif edilişi iki za'nın299[103] peşi sıra gelmesini önlemek içindir buradaki hemzenin vav'a kalbedilişi de vav harfi zammeden sonra hemzeden daha dile kolay ve hafif olduğundandır.

68- "Musa Allah buyuruyor ki o ne çok yaşlı ne de pek genç."

Ayette geçen (El-Farid) Yaşlı manasındadır.

69- "Musa da Rabbim buyurur ki: O, bakanlara ferahlık verecek altın sarısı gibi bir sığıdır demişti."

71- "O, ayıpsız ve salmadır..."

Ayette geçen (laşiyete fiha) dan kasıt: üzerinde başka bir renkten herhangi bir alamet, iz olmayandır. Vezni şöyle Veya yeşi, veşyen veşiyeten.

"Az kalsın bunu yapamıyacaklardı."

299[103] Huzven şeklinden za'y1 sakin yapanlar hamze ve haleftir. İthaf Fudalai'l-beşer s: 138.

Bu tür ineğin fiyatının pahalı olduğundan. Bir rivayete göre fitne veya olaya sebebiyet verme korkusundan.

72- "Hani o vakit, bir kişiyi öldürmüştünüz de, öldürenin kim olduğunu saklayıp suçu üstünüzden birilerinize atmıştınız."

Ayette geçen (Feddare'tum)'dan kasıt: Suçu üzerinden atmak için kendini müdafaadır. Yani kendisi hakkında olan bütün varsayımların olmadığına dair kendini savunmasıdır. Bunun aslı Tedare'tum idi ama ta harfi dal'a idgam olmuş, sakin olduğundan da vasi için olan elif gelmiştir. Bu kelimenin aslı zikzak ve kaypaklık manasında olan (Ed-dere-ce)'dir.

Huzeli şöyle dedi:

"Tuhalu'1-ukab dağının sivri çıkıntılarından geçtiğinde orada zikzaklı, kavisli burunlar vardır, çok yüksektir."300[104]

"İşte bunun için dedik ki, o sığırın bir parçasıyla katili bilinmeyen ölüye vurun demiştik."

Cümlede bir hazf vardır. Ve o da şudur. Dirilmesi için manasında olan (Li yahya)'dır. Bir parçasıyla vurulur ve ölü de dirilir.

Burada hikmet şudur: Onlar için ölünün dirilme vaktin-deki emir veya durumu, sonra ölünün bir parçasıyla ölülere vurmaları, ölünün ölüye vurulmasıyla katilin ortaya çıkışı, hüccet bakımından daha iyi ve kıymetlidir. Veya sağlamdır ve zandan da uzak olmuş olur.

Olayın sebebi şudur: Varlıklı bir yaşlıyı, varislerinden olan kardeşiiîin çocukları öldürüp başka bir yer veya mahalleye tutup atarlar. Ve bununla da diyet talebinde bulundular. Musa'ya ne yapacakları

300[104] Beyit, Ebu Zueyb Huzeli'nindir. Divan'ul-Huzeliyyin: 1/140;

Hazanetu'l-Edeb: 5/491; Şerhu'l-Hamase li'1-Tebrizi: 1/225. Er-Reyd: Dağda sivri çıkıntılardır. Ed-Duruu: Zikzaklı, kavisli burunlardır. Mana şudur: "Tuhalu'1-ukab dağından geçtiğinde yükseklik ve yüceliğinden dolayı etrafı zikzaklıdır."

hakkında soru sorarlar. O da Allah size sığır, kesmenizi emrediyor der. Bu haber zahire göre kendilerine verilecek cevap olarak göremediklerinden Musa'nın kendileriyle alay ettiğini zannederler. Musa da olaydan Allah'a sığındığını ifade eder ve bu hareketin cehaletten olduğunu addetmeye çalışır. Arap kaide kural ve mezheplerinde bu ayetler misalinde olduğu gibi takdim ve te'hir çoktur. Ensari'nin şu şiirinde de bariz bir şekilde görülmektedir.

Kadın dedi ki:

"-Fahiş söyleyeni kastetmeden- Sakin ol sen o şeyi kulaklarıma duyurdun. Onu belirlediğin zaman sen onu inkar ettin ve harp beraberinde açlık getiren afet ve felakettir."301[105]

Böylece Ebu Kays denilen bu adam Evs ve Hazreç savaşlarında ailelerinden bir ay ayrı kaldı, gelmedi ta ki geldiğinde rengi, şekli ve benzi değişmişti. Bir gece ansızın hanımı olan Kebşete binti Damre'nin yanına geldi ve hanımı onu tanımadığından içeriye almadı, dışarıya çıkardı. Ve o zaman kendini hanımına tanıttı ve işte bu da şiirdeki şu (velem tuk-sid likayli huna) Ve (Ve enkerethu hine tevessemethu)sÖz-leridir. Ebu Kays'm cevap ve özrü de Tağayyur (değişiklik)'dan dolayı olan şu (Mehlen fekad eblağte esmai) ve (Vel harbugulun zatu evcai) sözleridir. Bu beyitlerde Takdim ye te'hir vardır.

Hakeza Teebbet şerrenin302[106] kasidesinde de vardır:

"Ey alıştığım mutad olduğum sende ne bir şevk ne de uykusuzluk vardır."

Beyitlerde takdim ve tehir vardır.

301[105] Beyitler, Ebu Kays b. Eslet Ensari'nindir.Cahili şairlerindendir. Müslüman olduğundan söylenir. Hazanetu'l-Edeb 3/410. Mafdaliyat shf 284. Eğani 15/153.

302[106] Mahtuta'da (baidun) gelmiş hatadır. Kaside'nin baş tarafı Teebbet şerre'ye aittir. Bir kısmı şöyledir: Afet ve felaket uğramış yerlerden uğra da geç. Yaid'ten kasıt: Benim mutad olduğum, alıştığım. Irak: Uykusuzluktur. Beyit Mücmel 'de mad; heyede. Orada (ya haydu) vardır (ya idu)'nun yerine. Şerhu'l-Mafdaliyat Tebrizi: 1/95; Mafdaliyat: 27.

74- "O kalpleriniz taşlar gibi veya ondan daha katı..."

Ferra'ya göre manası: Bilakis kalpleriniz taştan daha şiddetli katıdır. Zi Rumme'nin şiirinde dile getirdiği gibi:

"(O sevgili) Kuşluk vaktinde parlayan güneşin ışınları ve suretinde göründü.

Yahut sen ey sevgili gözde daha sevimli ve güzel misin."303[107]

Kutrub'ta (Ev eşeddu)'daki evin vav manasında olduğunu söylemiş ve Tevbete b. Hameyyir'in şu şiirini misal vermiştir.

"Leyla benim zalim, vefasız olduğumu zannetti. Nefsimin kendini koruyacağı yahut kendine zulmedeceği yer veya şeyler vardır."304[108]

Muberrid de ikisinin bu dediklerini reddedip, burada da tam konumu olduğu gibi (ev) harfini şek üzerine hamletmiş-tir. "Bu kelam Allah'ın kullarına olan bir hitabıdır." diyor. Sanki şöyle demiş. (Ev eşeddu kasveten indekum) veya sizin yanınızda daha şiddetli, katıdır. Tıpkı şu ayetlerde de olduğu gibi:

"Fekane kabe kevseyni ev edna." (Necm: 53/9)

Ve:

"Ve erselnahu ila maihi elfin ev yezidim."

(Saffat: 37/147)

İki beyitte bulunan (Ev) harfi aslı olan şek üzerinedirler. Zi Rumme'nin beyitinde bulunan şek misali ise tam konumuna uygun ve tam

303[107] Meani'l-Kur'an Ferra: 1/720; Bahru'l-Muhit: 324; Tefsiri. Kurtubi: 1/463; Hazanetu'1-Edeb: 11/65; Hasais: 2/458.

304[108] Tevbete b. Humeyyir'İn künyesi Ebu Harb'tır. Meşhur bir atlı şair ve Leyla Ahiliyye'nin arkadaşı veya beyidir. Leyla hakkında bir çok şiiri vardır. Tefsiri Kurtubi: 1/215; Muğni Lebib Rakam: 94; Haza-netu'l- Edeb: 11/68; Emali Şeceriyye: 2/317; Ameli'1-Kali: 1/88.

kıvamında söylenmiştir.

Tıpkı şurada olduğu gibi:

Ey, pürüzsüz safi ve kum yığınları arasında ayakların üzerinde yumuşaklığından batıp zor gezen ceylan bu sen misin yoksa Ummu Salim midir?305[109]

Tevbete b. Humeyyi'nin beytinin takdiri şöyle (Linefsi tukaha ini't-takat) (Vein feceret fe aleyha fucuruha) Bu da gösteriyor ki kalbin halleri muhteliftir. Kalpteki katılık oranı fazlalaşıp eksilebilir. Onun için kalpten sadece bir tek halde oluşu haber gelmemiştir.

"Öylesi varki Allah korkusundan (dağdan) aşağı yuvarlanır düşer."

Katade Yehbitu kelimesini asıl babı üzerine ve mütead-di olan (geçişli) feala'yi darebe yedribu celese yeclisu kes-reli bir şekil (yef ilu) bab üzerine getirip okumuş faal ayn harfinin zammesiyle (yef'ulu) şeklinde, kaade yek'udu, harece yahrucu gibigelmesi müteaddi (geçişli) değildir. Bir rivayete göre ayette geçen "yehbitu" müteaddidir. Manası: Le-ma yuhbitu gayrehu: Yani onu gördüğü zaman Allah'a itaat etmek için boyun eğdi, içinde olan halin buna delalet etmesi için tahrif olsun diye mef'ul hazfedilmiş. Hebete (ge-sçişsiz) lazimi geldiği gibi bazen mütaddi de (geçişli) gelir.

Şiirde geldiği gibi;

"Beni çoban olarak yüz veya daha fazla ya da elli civarında olan sürüye tuttu."306[110]

305[109] Beyit Zi Rumme'nindir Divani shf: 622; Hazanetu'l-Edeb: 11/67; Meani'l-Kur'an Ahfeş: 1/30; Hasais: 2/458; Emali Şeceriyye: 1/32;E1-Mektedeb: 1/163.

306[110] Bu riczi Şemmer söylemiş. Lisan madde Hebete ve kevl. Ne-vadir Ebu Zeyd shf: 173; Çembere: 3/115; Ef alu serkiti: 1/129; Hasais: 2/211; Musaid: 2/20. Nisbetsİzdir. Cenah birinin adıdır.'

El-Kevt: 100 ve fazlası olan koyun sürüşüdür. El-Alabit-en azı elli olan sürüden bir gruptur.

El-Kavt kelimesinde müteaddi (geçişli) yapmıştır. Ama (Yehbutu) lazimidir geçişsiz diyen taşın Allah korkusuyla hubutunu (yuvarlanış) şu te'vile bağlamış hacer (taş) cemat-tan (cansız) olduğundan korkuyu bilmez.

Muberrid şöyle demiş: İçinde hubut (Yuvarlanma) ve hava olan şeyin titreme ve korkunç zelzelenin (deprem) olduğu andaki yuvarlanışı (Hubutu) Allah'ın şu enirine karşı tam bir teslimiyet misalidir. Eğer cansız (cemadaü) misli gibi sağ, diri ve kadir olan bir varlık olsaydı, onun Allah için korktuğuna ve boyun eydiğine delalet edecekti. Böyle bir misal de şu şiirde mevcuttur:

Ziibeyr'in haberi geldiği zaman Medine'deki surlar ve dağlar korkudan yıkıldı, döküldü.307[111]

Bir başkası da şöyle d emiş:

"Onun dağda Veiid'in bir çukuru gibi kazıntı yeri vardır,

Fare orada kendine bir mağara edinir."308[112]

Yani eğer darlığından mağaraya ve genişliğinden dolayı da dağda bir çukura girseydi. Çünkü fare burayı kendine mesken ediniyor.

Buna benzer bir mes'ele de (Sibeveyh'in) kitabında vardır:

Cevd denilen yağmurun üzerinde daha başka yağmur olsaydı bizi onunla cezalandırır veya azap ederdi.309[113]

Arap kelamı bilen için sihirden daha tesirli konuşması olur ve en parlak

---

307[111] HazanetEdeb: 4/218; Lisan madde sur. Hasais: 2/418; Tefsiri Maverdi 1/28 Tefsiri Taberi 1/145. Tefsiri Kurtubi: 1/465 Mahnı'1-Ma-hit 1/266. Şerh Muallakat Nuhas 2/35.

308[112] El- cevd: Kesinlikle onun üzerinde yağmur olmayan yağmurdur. Hasan şöyle demiş: Sibeveyh'in anlatmak istediği (Ahezetna) bilcev-di ve fevkahu) sözü mübalağa ve aşın gitmekten ibarettir. Zira cevd denilen yağmurun üzerinde bir şey yoktur. Lisan madde. cevd.

309[113] Beyit Antere'nin muallakatındadir. Şerh Muallakatı İbni Nuhas: 2/44. Hasais: 1/24.

yıldızdan da daha nakİ (parlak) berrak o-lur.

Antere'yi görmüyor musun şiirinde nasıl buna benzer man'aların yönünü inci gibi dizmiş.

"Karşılıklı konuşmanın ne olduğunu bilseydi şikayette bulunurdu.

Hakeaa konuştuğu kelamın ne olduğunun farkına varsaydı yine aynısı olurdu."

Arabiyye şöyle demiş:

"Sen beni terkedene kadar beni insanlar arasında ibraz ettin, onların olan bazı gayeleri vardır.

Sen ise sapasağlamsın. Şayet bir söz celdeden bahsetseydi, hemen benim konuşulan gıybetçi kelamımdan başlardı."310[114]

Başkası şöyle dedi:

Eğer bu güneş kinayıcı sözlerin üzerini boyayıp sıvasay-di, uzun süre mahsur olduğum çeşitli sözlerimi boyardı. Şayet bir göz ağarsaydı uzun süre acaiblere bakan benim ba-kışlarımdaki siyahlar ağarırdı.311[115]

81- "Gerçekten bir kimse günah ve küfrü kazanında günahları onu her taraftan çevrelerse."

Hali bu olanları helak eder ve ebedi olarak onu orada bırakır.

Şu ayetlerde olduğu gibi Ehate: çevrelemek, yok ve helak etmek manasındadir.

"İlla en yuhate bikum." (Yusuf: 12/66)

310[114] İki beyit, İbni Dumye'nin karısı Amine'nindir. Onun üç beyi-ti vardır ve ilki şudur: Bana vad edip, muhalefet eden sendin, seni kınayan kimseler yerine benim başıma gelene seviniyorsun. Onların Eğani'de kıssası vardır: 1/182. Beyan ve't-Tebyin: 4/68; Şerhu'l-Hamase Tebrizi: 3/177. Üçüncü beyitiyle beraber tekrar edilecek.

311[115] İki beyiti bulamadım.

Yani siz ölümle kuşatılmakdıkça.

"Ve uhite bisemerihi." (Kehf: 18/42)

Yani bütün serveti helak edildi.

Bir rivayete göre onun günahları veya suçları işlediği iyilikleri kuşattı ve yok etti. Çünkü çevreleyen veya kuşatan daima kuşatılandan daha çoktur.

78- "Ancak bir takım kuruntu yığını uydurmalar düzer..."

Ayette geçen (Emaniyye) yalan ve düzmecelerdir. Bir rivayete göre (İlla emaniyye) sadece zahiren okuma bilme manasrndadır.

Bir rivayete göre sadece heva ve hevselerine göre kendilerine göre takdir ettikleri şeylerdir. Takdir et manasında olan (El-Mena) da bunun gibidir.

83- "İnsanlara güzellikle söyleyin..."

Yani güzel söz ve kelamlar söyleyin. Bir rivayete göre ayette geçen (Husnen) Hasanen, manasmdadır. Şu misalde de olduğu gibi Raculun adlun venda. Mastar olan kelime isim yerine konulmuş. El-Areb ve'l-urb El-acem ve'I-ucm gibi El-Hasen ve'1-Husn şeklinde olması da caizdir.

84- "Sonrada siz ikrar ettiniz..." Akrertum'dan kasıt: Razı oldunuz manasındadır. Ferazdak ta şiirinde akerre kelimesini razı olmak ve kabullenmek manasında kullanmıştır.

"Sen Kuleyb'Iilerden değil misin? Bir kötülük atfedildiği zaman tıpkı zevcenin boynunda olan kolye, gerdanlık gibi kabul eder razı olur. Her Kuleyb'linin yüzündeki enlilik kişilerin ayaklarının altına kadar iner zelil olur."312[116]

312[116] Beyit, Buays veya Ferazdek'indir. Ebu Ubeyde Beni Kuleyb'-ten bazılarına, bu şiirle hücum edişiniz ne kadar katı bir şekilde olmuş diye sordum der. O da Buays'ın kavlidir beyitİ söylemiş Şi'ru'ş-Şuara shf: 329; Akdu'l-Ferid: 6/130; Divanu'l-Menai shf: 175.

85- "Sonra sizler, o kimselersiniz..."

Ayette geçen sumihe entum haulai) nida şeklinde olan (ey sizler manasında olan(ya haula)'dir.

Bir rivayete göre takdiri (summee ntum taktulune) Sonrasız öldürüyorsunuz. Haulai de lentum için te'kid'tir.

87- "Sonra birbiri ardınca Peygamberler gönderdik."

Ayetteki (Kaffeyna) Musa'dan sonra peşpeşe ve ardı sıra Peyygamberler gönderdik manasındadır. Kaafevtuhi onun arkasından yürüdüm onu. takib ettim manasındadır.

Hasan'dan nakledildiğine göre Ruhu'1-Kuds Cebrail (a.s.)'dir. İbni Zeyd'tin313[117] nakledildiğine göre İncil'dir. İb-ni Abbas'tan nakledildiğine göre Ruhu'1-kuds ölüleri dirilten isimdir. Birinci görüş daha isabetlidir. Çünkü melekler temiz ruhlardandır. Çünkü Cebrail (a.s.) vahy'i yeryüzüne inzal etmiştir ki onunla vahy ile akıllar hava şeklinde veya yapısında olan ruhlarla bedenlere hayat, canlılık ve dirilik veriyor, Hakeza Kuds'e olan izafeyle de onların hilafına olan tuhuru (temizliği) gerektiriyor. Veya Allah'ı veya bereketi gerektiriyor. Cebrail'in İsa'ya tahsis edilişi ise İsa beşikteyken Cebrail ille te'yid edildiğinden dolayıdır, bilakis ona ruhu da üflemiştir.

88- "Kalplerimi/ örtülü ve kılıflıdır."

Ayette geçen (Gulfu) kelimesi ağlefe'nin cemidir. Kalbinde bir perde veya örtü varmış gibi anlamayandır. Mesela: Seyfun ağlef (Kınındaki kılıç) Kavsun ğalfa (Örtülü ok yayı) Raculun ağlef (sünnet olmayandır) Bir rivayete göre ğulfun: İlimle dolup, taşıyor ki kalbimizde senin söylediklerine yer kalmamıştır. Birinci görüş daha sahihtir, çünkü ilmin

313[117] Abdurrahman b. Zeyd b. Eşlem Adevi'dir. Onların mevlası babasından ve İbni Münker'den rivayet etmiş ama onu zayıf addetmişler. Onun Tefsir ve nasih mensuh adlı eserleri vardır. Tirmizi ve İbni Mace ondan nakil yapmışlar. Hicri 182'de vefat etmiş.

fazla oluşu daha fazlasının gelmesine mani değildir, bilakis onunla ona yardımcı olur.

"Onlardan (İbni Selam ve arkadaşları gibi) ancak az kimseler iman ederler."

Yani onlardan pek azı iman eder. Buradaki (Fekalilen ma-yu'minun)'da şu ayetteki ifade misalidir.

"Fela yu'minune illa kalila." (Nisa: 4/155)

Bir rivayete göre manası: Onlardan pek azı inanırlar. Buradaki azlıkta çok az şeylere iman ettiklerine, birincisinde ise onlardan iman edenlerin azlığına işaret ediliyor.

89- "Vaktaki onlara yahudilere Allah katından beraberlerindeki (Tevratı iman esaslarında) tasdik eden Kur'an geldi bunu tanımadılar."

Beraberindekilerinden kasıt Tevrat'ta, kendisinden haber verilen Rasulullah'ın (s.a.v.) sıfatıdır. Yahudiler onunla yardım olunacaklarını ve araplara galip geleceklerini düşünüyorlardı. Rasullah'ın bi'seti veya gönderilişini biliyorlardı ve gelişini de gözetliyorlardı ve onunla yardım talep ediyorlardı. Hatta bir gün Muaz b. Cebel ve Bişr b. Berra onlara şöyle dediler. "Allah'tan korkun gelin iman edin, siz bize Muhammed'in geleceğini haber verip onun sıfatlarını314[118] sayıyordunuz." Ayette geçen (Lemma caehum) cümlesinin cevabı Ahfeş'e göre, hal buna delalet ettiğinden dolayı mahzuftur.

314[118] îbni İshak, İbni Cerir, İbni Munzir ve İbni Ebu Hatem 1/276'da İbni Abbas'tan rivayet ettiklerine göre Yahudiler Rasulullah (s.a.v.) gönderilmeden önce Evs ve Hazreç'lilere haber veriyorlardı ve geleceğini biliyorlardı. Vakta ki araplardan peygamber (a.s.) çıktı onu inkar ettiler. Onun hakkında söyledikerini de inkar ettiler. Muaz b. Cebel Bişr b. Berra ve Davud b. Seleme onlara:

"Ey yahudiler Allah'tan korkun gelin teslını olun biz henüz şirk ehliyken siz Muhammed'ten bize haber veriyordunuz ve biliyordunuz. Onunla Övünüyordunuz ve yakında geleceğini bize haber veriyordunuz ve onun sıfatlarını bize sayıyordunuz." Dediler. Bunun üzerine beni Na-dir'den olan Selam b. Misken:

"O bizim bildiğimiz, tarif ettiğimiz bir şekilde gelmedi ve o bizim size bildirdiğimiz kişi değildir." Dedi ve buna cevaben Allah'u Teala Bakara: 2/89. Ayetinden olan bu ayeti nazil etti. Durru'l-Mensur: 3/217; Tefsiri Taberi: 1/411.

Muberrid'ten nakledildiğine göre biraz önceki cümlenin ve Felemma Caehun'un cevabı, te'kid için tekrar edilen şudur: (Kefeni bihi) onu inkar ettiler, Ferra'ya göre (Felem-ma)'daki (Fa) harfi velemma ve Keferu'nun cevabıdır.

Felemma'nın cevabı da şu ayet gibidir:

"Fe imma ye'tiyennekum minni huden femen tebia hudaye." 315[119] (Bakara: 2/38)

90- "Onunla satın aldıkları şey ne kötü."

Yani onunla satın aldıkları ne kadar kötüdür. Öna karşılık canlarını verip satın aldıkları şey. Çünkü amaç birdir, o da: Mülkü mülke karşılık değiştirmektir, (en yekfuru)'nun konumu (bihi)'deki hanın konumu üzerine hafd'tır. Basri'Ie-re göre (bihi) bedel üzerine, Kufe'lilere göre Tekrir (tekrar) üzerinedir. Onun ref edilmesi de caizdir. Şu sözde olduğu gibi: Zeyd ne güzel adamdır. Sanki şöyle denilmiş: Methedilen kimdir? Derim ki: O Zeyd'tir.

91- "Halbaki O Kur'an Onlardaki Tevrat tasdik eden bir gerçektir."

Ayette gelen (Musaddikan) hal manası üzerine getirilip nasp edilmiş ve onda etken olan amil de fiil manasındadır. Bizim şu sözümüze benzer Huve zeydun hakken: gerçekten o Zeyd'tir. Ve Huve zeydun ma'rufen: Halbuki o, tanınan ve bilinen Zeyd'tir. Ama: Huve zeydun kaimen; şeklinde gelip hal olması sahih değildir. Çünkü hal'de etken olan sadece fiilin kendisi ve fiilin manasıdır. Ama: "Huve zeydun ma'rufen" şeklinde gelmesi sahihtir. Çünkü bunun takdiri, şöyledir. Arifu zalike irfanen.

Ancak şu kelimede caiz görülmüştür.

315[119] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/

"Felima taktulune enbiyaelleha minkablu." Çünkü bur-da ki murad niçin öldürdünüzdür. Çünkü bu hareket artık onlar için lazımi olan bir sıfat gibidir. Bu senin yalancıya söyleyeceğin şu söz misalidir. (Lima tekzib) niçin yalan söylüyorsun. Ama sen bununla (Lima Kezebte) niçin yalan söyledim kastediyorsun. Çünkü hal'ın karinesi (delalet edatı) her ne kadar siga olarak bu lafız müstakbel için olsa da yine de lafzı, mahiye çeviriyor. Bu şu sözüne benzer (Men dahele dari) evime kim girdi. Eğer sen buraya cezai müeyyideyi müteallik yapmışsan lafız direkt olarak müstakbel'e çevrilir, tasrif edilir.

95- "Elbette ve hiçbir zaman ölümü temenni etmezler."

İbni Ravendi buna itirazda bulunarak şöyle demiş. Belki onlar ölümü kapleriyle temenni ettiler kaplerinde temenni etmedikleri nereden biliniyor ki böylelikle temenniyle olan tahaddiye meydan okumanı iptal ediyor.

Ona cevab İse şöyle temenni ancak kalp ile bilinir. Onun lügatta bir sigası vardır o da (Leyte)'dir. Üzerinde durulması mümkün olmayan gaye ve murad edilen şeylere tamenniy-le veya edatıyla hitap edilmez.

96- "Halbuki yaşamak onu azaptan uzaklaştıracak değildir."

Ayette geçen (bimuzehzihi) bimebaidihi (yani uzaklaştırmak) manasındadır.

Mutelemmis te316[120] şiirinde aynı manada kullamış,

"Onların hepsinin üzerine üzüldü. Aslı ise yakınlıktır. En yakındakiler yaşlarının akmasından kurtuldu.

Kardeşlerimin civarları kerim ve cömerttiler. Lakin dönüşün aslı, Özlenmesi yönündendir."

316[120] Mahtutada (Multemiş'tir) ama hatadır. (Velasle) hatadır. (İh-vani) yerine (Ehvali) gelmiş Muieîenmiş Dab'inin.asıl ismi Cerir b. Ab-dul Mesih'tir. Cahili şairi erde rdir. Hayra kralı Amr b. Hind'in kadeh arkadaşıydı. Zülfe iyi bir menzildir. Divani shf: 155-160; Sadeketu ve sa-dik shf: 388; Hayavan: 3/136; Eğani: 21/136.

97- "Ey Resulüm de ki: Her kim Cibril'e düşman ise kininden helak olsun. Gerçekten Cibril, daha önce indirilen kitapları tasdik etmekte olan Kur'an, Allah'ın izniyle senin kalbine indirdi."

Mefhum şudur: Eğer bunu Cibril'den başkası da indirsey-di, yine aynı şekilde, had ve hudud üzere indirecekti.

100- "O yahudiîer, her ne zanan bir ahd üzerine anlaşma yapmışlarsa içlerinden bir topluluk o ahdi bozup atı vermedimi."

O, Ahd ahzap gününde Kureyş'lilere yardım etmekle bozdukları ahidtir.

"Tabi oldular"

Yani yahu diler

"Şeytanların okudukları şeylere."

Yani insanlardan olan şeytanların okudukları sihir'e tabi oldular.

102- "Süleyman onlara galip gelmekte sihir edip kafir olmadı."

Yani Süleyman (a.s.) Allah indinde küfür sayılan sihir fa-jan yapmadığından dolayı, yahudiler onun peygamberliğini kabul etmeyip inkar ediyorlar. Onlar zannediyorlar ki Süleyman (a.s.) öldükten sonra kürsünün tahtının altından çıktı, sihir yazdı. O sihri, ya Süleyman (a.s.) yazmıştır ki bir daha insanlar onunla amel etmesinler veya uğraşmasınlar veya ondan sonra gelen sihirbazlar bu sihri yaptılar ki sihrin kadri yüceltip ta'zim edilsin ki her şey birbirine karıştırılsın sihirle insan ve cinleri kendine musahhar (kendi emrine versin) kılsın.

İşte bundan dolayı ayette, "Süleyman'ın mülkü aleyhine okudular." denilmiştir ki onların yalanlarından haberdar edip tenbih edilmesi içindir.

Çünkü doğru ve sidk üzere olan şeylerde (Tela anhu) denilir. Yalan olan

şeylerdeyse (Tela aleyhi) diye söylenir. Bazı şiirlerinde Ferezdak'i hatalı bulup anlaşılmayacak şekilde söyleyen biri olarak telakki eden kişiye karşı Ferazdak (aleyye) harfini biraz önceki gibi aleyhine kullanmak manasında kullanmıştır şiirinde:

"Madan ve fille uğraşıyordu, Anbesetu'z-zari'nin aleyhimde kasideleri varmış."317[121]

Sihir: Bir şeyin hakikatini gizli bir sebeple asli mecrasından kalbedip hayal gibi göstermektir. Bunlar şirkten meydana getirilip te'lif edilmiş kelimelerin neticesinde yapılan ve cin ve şeytanları ta'zim ederek yalan iftiralardan ibaret olan fiillerin sadrolmasıyla çıkan şeylerdir. Bunlardan hiç biri Süleyman (a.s.)'m mülkünün şanına layık değildir.

102- "Babil şehrindeki Harut ile Marut isimli iki meleğe indirilen şeyleri."

Yani bu iki meleğe indirilen şeye (sihre) tabi oldular. Bu iki meleğin lisanı üzerine indirilen sihir ise sihrin ne demek olduğunu ve bununla akim nasıl bozulduğunu ve delirdiğini insanlara öğretmeleri içindi.

Sihirbazlar bu zaman zarfında çoğalmışlar idi öyleyse sihirde olan fesat ve ifsadı öğretmek ve ondan kaçınmaları için iki melek indirilmiş veya inmişler.

Bir adamın Ömer'e şöyle dediği rivayet edilir:

"Ben kesinlikle şerrin ne demek olduğunu bilmiyorum" der. Ömer:

"Senin şerre düşmen pek yakınlaştı" der.

317[121] Beyit Ferazdak'indir. Fil ile ma'ruf olan Anbese b. Ma'dan'ı eleştirip saldırmaktadır. Arap ilmini usulüne koyanlardandır.

Ferezdak'ın şiirlerini ayıplıyor ve Cerir'in şiirlerini rivayet ediyordu. Divanı shf: 179; Tarih ulamak Nahviyyin shf: 161;Buğyetu'l-Vuat: 2/233; Inbahu'r-Ruvat: 2/381; El-Miizekkeru ve'1-miiennesu İbni Enba-ri shf: 133. Mahtuta'da: (Şağilun yerine nacizun, zari yerine ravi gelmiş) hatadır.

Bu ifadelere benzer bir ifade de şu şiirde dile getirilmiş

"Şerri, şer yapmak için öğrenmedim lakin ondan sakınmak için öğrendim.

İnsanlardan olan şerri bilmeyenler bir gün olur şerrin içine düşer."318[122]

"Halbuki, o iki melek biz ancak bir imtahan ve tecrübe için Allah tarafından gönderdik."

Ayette geçen: "înnema nahnu fitnetun" cümlesi mubte-dadır. Haberi de (Fetentu zeheb)'tir. O (sihir) ve onunla amel etmenin fesada sebeb olduğunu bildirdiğimiz sihirden bizden öğrendiklerinizle ondan (sihirden) kaçınmadaki halinizin zahir olması tıpkı nehyedildiği bütün şeylerle imtihana çekilip tecrübe edilen mükellefin halinin zahir olması gibidir.319[123]

"İşte insanlar karı ile koca arasını ayıracak şeyleri, o meleklerden öğreniyorlardı."

Yani kendilerine öğrettiğimiz sihir yapmanın çirkinliği ve fesadın ve de ondan ve zararlarından korunmasının yerine karı ile kocayı birbirinden ayıran şeyleri öğrendiler. Şair de320[124] bu ifadeye mutabık bir şiir dile getirmiş.

"Sen bütün hayırlardan süt tulumu, süt kabı ve yavruların emmemesi için memeleri sıkıca bağlamaları toplayıp getirdin.

318[122] Beyit Ebu Nuvas'ındır. Ebu Ferras Hamdani'nin olduğu da söylenir. Sahih olan da budur. Yetimedu'd-Dehr: 1/60; Şerh Şevahid Keşşaf: 135; Tebşir Fiddin İsferayini shf: İ5; Birinci beyit Tefsir Razi: 3/218; İkincisi Keşşaf: 1/301'dedir.

319[123] Beyit Ebu Nuvas'ındır. Ebu Ferras Hamdani'nin olduğu da söylenir. Sahih olan da budur. Yetimedu'd-Dehr: 1/60; Şerh Şevahid Keşşaf: 135; Tebşir Fiddin İsferayini shf: İ5; Birinci beyit Tefsir Razi: 3/218; İkincisi Keşşaf: 1/301'dedir.

320[124] Emali'l-Murteda: 1/421. Nisbetsizdir. Tefsiri Taberi: 1/463. El-Vateb Süt Torbasıdır. El-Ulbetu içine sağılan şeydir. Eşsırrı yavru emmesin diye memeyi bağlamaktır.

Yakın komşuya koğuculuk, dedikodu ve laf taşıma yapmak olan bütün iyi ahlakları toplamıştır."

Başka biri şöyle demiş:

"İnsanların iyi hasletleri bölündüğü gün insanları getirmişsin gibi, o iyi hasletlerden dördünü seçtin: Duyulan her şeyi duymazlıktan gelip geri çevirmek, arkadan konuşulanları reddetmek, insanın ayıplarım araştırmayı takip altına almak müstesna, ter-ketmek. Bu iki hasletten daha büyük olan şudur: Dünyada olanların kusur ve ayıplarının olmadığını savunman ve görmezlikten gelmen. Zira eğer sen kötü fiili yapıp ta iyi olanı terke-dersen her ikisini de inkar etmiş olursun."

Sihirbazın karı ile kocayı biribirinden ayırması birbirine karşı buğzettirmekle olur.

Bir rivayete göre sihir yaptığı zaman kafir olur, karısı da kendisinden boş olup ona haram olur.

İbni Bahr (Vema unzile)321[125]'dekinin cehd (inkar) olduğunu

---

321[125] Razi ve Hayyan bu konuda Ebu Müslim'den şöyle rivayet etmişler, (ma) Ellezi manasında olan ismi mevsuldur. Konumu çerdir. (Mülki Seleyman) üzerine atfedilmiştir. Takdiri şöyledir. (Ma tetlu'ş-şe-yatinu iftiraen ale mülki süleymane ve ala ma unzile ale'l-mekkeyni) şeytanların okudukları Süleyman'ın (a.s.) mülkü üzerine ve iki meleğe indirilenin üzerine olan bir yalan iftiradır.

Fahru Razi şöyle demiş: Ebu Müslim, sihrin iki meleğin üzerine indiğini inkar etmiş. Çeşitli görüşler delil getirmiş.

1- Eğer sihir iki melek üzerine inmiş olsaydı, Allah'ın indirmesi gerekli. Bu caiz değildir. Çünkü sihir, küfür ve beş olduğundan Allah'ın onu indirmesi şanına yakışmaz.

2- Şu ayet (velakin şeytanlar kafir oldu insanlara sihri öğretiyorlar) Sihri öğrenmenin küfür olduğuna delalet ediyor. Eğer melekler hakkında sihri öğrettikleri sabit olsaydı onların küfre girmeleri lazımdı. O da batıldır.

3- Peygamberler hakkında sihri öğretmek için gönderilmeleri caiz olmadığı gibi hakeza birinci yola göre melekler hakkında da caiz değildir.

4- Sihir ancak ve ancak, kafirlere, fasiklara ve kovulmuş pis şeytanlara izafe edilir. Allah'ın bizzat kendisinin ondan neyhettiği ve bunu yapan için cezayı vadettiği şey nasıl olur Allah'a izafe edilir.

Sonra şöyle der: "Fahru Razi" Merhum Ebu Müslim, bu ayetin tefsirinde öyle bir metod İzlemiş ki, çoğu müfessirlerin belirttiği görüşe muhaliftir ve şöye demiş: Şeytanların sihri Süleyman bundan beridir, hakeza iki meleğe indirileni desihre nisbel etmişlerdir ki indirilen de sihirden beridir. Çünkü iki meleğe indirilen şey şeriat din ve hayra olan çağrı duasıydı. Ancak bunların kavillerinde olan şu şeyi insanlara öğretiyorlardı. (Şüphesiz biz bir fitneyiz (İmtian) küfre düşmeyin) Bu da gönderildiklerine dair kabul edilip tutunmaları için bir te'kid'tir. Bu grup tutucu ve kabul eden diğer grup ise muhalefet edip yüz çevirendi ve iki melekten fitne ve küfür olan ve onunla kan koca arasını ayıracak miktarda sihir öğreniyorlardı.

savunup (ve yete aüemune minhuma)'mn da sihir ve küfür olduğuna dair anlam veriyor. Bu ikisine de delil olarak ayetin şu kısmını delil getiriyor: "Lakin şeytanlar kafir oldu." Ancak onun zahirini ve sihrin meleklerine izafe edilmesinden kaçınıp onları bundan müstesna kılan kimselerin fikrine muhalafet etmeyi terketmeye çağırdı. Ve şüphesiz o (sihrin izafesi) çirkin, kötü bir şeyin izafesi ve onu Allah'a kadar indirgemektir. Onu ona:

Kötü şeyin ta'limi ve ondan kaçınmanın gerekliğini ve sihir ilminin amele münasip olmadığını bildirmek için veya öğretmekiçin getirmemiş.

"Allah'ın izniyle."

Yani Allah'ın ilmiyle, bir rivayete göre Allah'ın tahliye-siyle, bir rivayete göre Allah'ın fiiliyle ve iradesiyle çünkü sihirden oluşan zarar -her ne kadar Allah'ın rızasına uygu-n olmasa da- o zarar Allah'ın sihirbaza o sihir anında verdiği fiil ve hareket sebeplerindendir. Mesela birine zehir içirilip, zehirle hasıl olan sebebten ölmesi gibidir.

Zira ayette "Levkanu ya'lemnn" ile beraber manası biliyorsa (velekad alimu) demiş. Çünkü burada iki grup vardır biri inatçı olup direnen, diğeri de cahil olan guruptur.

Bir rivayete göre ilmin onlardan nefyedilmesi demek bilgileri dahilinde olan şeyin yasaklanışıdır. Çünkü onların bildiklerini pratiğe geçirip ugulamayışları bilmemelerine delalet eder anlamını vermesi gibidir.

Ka'b b. Züheyr'in322[126], kendisini takip eden ve azığını almak isteyen kurt ile sırtlanı vasıflandırdığı gibi:

Bizi takip eden iki kötü takipçi vardır. Her ikisi de kayıptırlar. Onlar: Kurt ve sırtlandır. İkisi yanıma yaklaştıkları zaman onlara derim ki: Şayet siz onu bilseydiniz onu yapmazdınız, bilmiyor musunuz ki azıktan

322[126] İki beyit Kemmiyt'indir. Ka'b b. Züheyr'in değildir. Haşimi-yet sh. 47. Birincisi Betliyosi'nin. Müselle'sinde: 2/257. Lisan madde ar;> fe îktidab: 369.

dolayı kumlar arasında kumlanmışım.

103- "Ve eğer onlar iman etselerdi."

Şart cümlesinin cevabı mahzuftur. Zira (lev) harfiyle gelen fiilin şartı yine fiil ile cevabın gelmesini gerektirir. Cümle sanki böyle denilmiş gibi (Velev ennehum amenu le usibu) Yani iman etselerdi sevaba nail olurlardı.

Ayette geçen "le mesubetun" nun başındaki (lam) harfi (ibtida) içindir. Bu şu ifadeye benzeri alimtu leente hay-run minhu. (Ben bildim ki, sen ondan daha hayırlısın.)

Ayette geçen (Raina) yani bizim kulağımızı sana verdiğimiz gibi sen de kulağını bize verip dinle demektir. Bunlar mufaaleyi (bir fili karşılıklı yapma) haber veren anlamında olan Öyle ki karşılıklı benzeşmeyi çağrıştıran mumase-le lafzını kullanmaları nehyedilmiştir.

Ayetteki (unzurna) yani efhimmna (bizi anla)'dır. Bir rivayete göre intezirna (bizi bekle)'dir.

Musakkabin şiirinde böyle ifade ettiği gibi:

"Eğer büyünün başı bitmiş geçmişse iyi bil ki yarının bunun benzerinin olması yakındır."323[127]

106- "Biz, bir ayetin hükmünü diğer bir ayetle nesh edesek değiştirisek veya."

Nesh şer'i bir hükmün ortadan kaldırılıp yerine başka şer'i bir hükmün getirilişidir. Mesala gölgenin gelişiyle güneşin kaybolması gibi.

Bir rivayete göre o, maslahatın müddetinin beyanıdır. Maslahatlar hallere, vakitlere ve şahıslara göre değiştiği gibi hükümler de değişir.

323[127] Bu beyit, Hudde b. Haşrem'in cezaevinde söylediği kasidede-kilerdendir. Müellefin dediği gibi musakkabin değildir. O da emevi müs-liiman bir şairdir. Emali'1-kali: 1/170; Hazanetu'1-Edeb: 9/331; Hamasetı'l-Basriyye: 1/45.

Görmüyormusun ki Allah'u Teala bolluk ve darlıkta kulları için ayrı ayrı maslahatlar tayin etmiştir.

İbni Bahr'ın Kur'an'dan bir şeyin neshedil meşinin mümkün olmadığını iddia etmesi zahirin hilafınadır. Onun yaptığı te'vil veya yorumun ne kadar katı ve kuru324[128] olduğu ortadadır.

Bu.ayet bir çok surenin nüzulünden sonra istikbal için halis bir şart ceza cümlesiyle gelmiştir. Ve bütün nesh hükümlerine bir tenbih mahiyetinde nazil olmuştur. Onun kısımları ebediyata kadar hükmü ispat etme, gayeye, onun hükmünün izalesinin bedelle olacağını, onun izale edilmesinin bedele olmadığı, mislile geleceğini hayrın geleceğini ve aynı şeyin hıfz ve yazılışının izalesinden tenbih mahiyetin-4 de gelmiş. Ayet itlak olunduğu zaman onunla Kur'an ayetleri anlaşılır. Eğer Kur'an'ın geçmiş kitaplardakini neshet-mesi kaçınılmaz olup mumteni değilse hakeza ayetlerinin de birbirini neshetmesi de caizdir ve mumteni değildir.

Zira birinci kıblenin hükmünün ortadan kaldırılıp neshe-dilmesi bir'inin on kişiyi sabitleştirdiği, oruçtaki muhayyerlik, Rasulullah'ın çağırmadan sadakaların ona beytulmal için getirilişi, müşriklerle yapılacak müterake veya sulh, kanları giden kimselerin tekraren infak ettikleri gibi mislini in-fak etmeleri ve kocası ölen karının bir sene iddet beklemesi gibi durumların tümü Kur'an'da mevcuttur.

"Ma nunsih"325[129]şeklinde okunan kıraatin hiç bir yönü yoktur.

324[128] Nisaburi (başlığı altında söylediğimiz yere, önsöze bakın) ve İbniBahr. 1/55-57.

325[129] (Ma nunsih) şeklindeki kıraat Kur'ayı seba'dan olan Amir Şa-minin kıraatidir. Onun bu kıraati mütevatirdir. Ebu Ali Farisi bu kıraati istiskal yapmıştır.

Ebu Hayyan şöyle demiş: Zamah'şeri (en saha)'daki hemzeyi taaddi (geçişlilik) için kılmıştır. Onun neshedilmesi ancak bir emirle nesh olur demiş o da Cebrail (a.s)'a emredilip, onun neshini bildirip mensuh olduğunu söylemesiyle ancak olabilir.

İbni Atiyye, takdriri şöyle olur demiş: "Ma nunsihuke min ayetin." yani onu neshetmeyi sana mubah kılarız. Burada sanki Allah'u Teala'-nın neshetmesiyle peygamberine onu bu nesh ile terketmesini mubah kılmış gibidir. İşte bundan dolayı bu ibaha "mubah kılma" (insah) diye isimlendirilmiştir.

İbni Atiyye bu kıraati başka bir tahriç üzerine daha çıkarmıştır. O da yine hemzenin teaddi için olmasıdır. O da kitabın neshindendir. Ve onun izalesiz bir şekilde olan bir naklidir manası şöyle olur. Yazdığımız ve inzal ettirdiğimiz

Çünkü denilse ki: (Nusihe ve unsıha vahdun) bu tür bir kural duymadık. 326[130]

Mesela denilse ki O nakil için olan hemzedir, yani (Ma nunzil min ayetin ev nunsiha ne'ti bihayrin minha (Biz bir ayetin hükmünü diğer bir ayette inzal edersek veya unutursak (geri bırakırsak) ondan daha hayırlısını getiririz demektir. Zira Kur'an'da her inzal edilen şey illa da hayır getirir diye bir şey yoktur.

Eğer denilse ki onun neshinin üzerine hamlederiz şu ayette olduğu gibi:

"Fe ecaeha." (Meryem: 19/23)

Buradaki mana getirilme veya götürülme (meçi) üzerine hemledilmiştir. Allah dışında kimse nesh hükmünü yapamaz -ki, o kişi nesh edeni nesh edilen üzerine hamletsin. Yine şu ayette olduğu gibi nesh hükmünü görüyoruz:

"Hatta en sevkum zikriy." (Müminun: 23/110)

Nihayet bu hareketiniz size bana ibadet etmeyi unutturdu.

Yani sizi terkedip unutur vaziyette buldular. Çünkü burada neshin başka şeyden veya hakeza varlığı üzerine daha Önce geçmiş olan bir şeyin olduğunu gerektiriyor.

---

herşey levhi mahfuzdandır. Veya orada olan şeyleri tehir ettiğimiz ve terkettiğimiz şeyleri inzal etmeyiz. Eğer bunlardan herhangi bir şeyi yapmışsak tehir ettiğimiz metruk olan şeye bedelen daha hayırlısını veya mislini getirmişizdir. Bahru'l-Muhit: 1/342.

Bu rivayet mütevatir rivayetlerdendir. Arapçamn bazı yönlerine mutabakat sağlıyor ve inkar edilmesinin bir anlamı da yoktur. Çünkü kıra-atta asıl şart, kabul edilmesi açısıdır. İbni Cezeri'nin dediği gibi: Nahve muvafık olan ve Kur' an nüshasının aslına muhalif olmayan herşey bunları kapsıyor ve isnadının da Kur'an olduğu doğrulanıyorsa işte bu üç rükündür. Bu rükunlardan hangisi ihlal edilirse, şayet o yedi kıraatin içinde de olsa şaz olduğu ispatlanmıştır.

Bu kıraat üç erkanı içermektedir. Yine de biz nahvi kıraata yönlendireceğiz. Çünkü tabi olunan bir sünnettir. Kıraati nahve göre yapmıyoruz. Yanımızda mütevatir olan kıraat esastır. Bunun dışında kalan birer furu'dur.

326[130] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/

Eğer denilse ki, şu ayette olduğu gibi ona da bir nesh kılarız:

"Summe ematehu fe akberehu." (Abese: 80/21)

Yani ona bir mezar yaptı. Bu da yine kullanım bakımından pek uzak bir ihtimaldir.

"Veya unutturursak." Yani onu unutturur onun bedeline bir şey getirmeyiz ve şu ayette de olduğu gibi:

"NesuIIahe fenesiyehun." (Tevbe: 9/67)

Yani onlar Allah'a itaat etmeyi bıraktılar. Allah ta onlara rahmetini göndermeyi bıraktı.

Şu ayette de olduğu gibi:

"Vezkur rabbeke iza nesiyte." (Kehf: 18/24)

Burada "Nesiyte" sen terk ettiğin zaman anlamındadır. Zira bu mana böyle anlaşılmasa, unutmakla beraber veya unutkanlık halinde Allah'ı zikretmek mümkün değildir.

Şair de şiirinde "nesiya" kelimesini terketmek, bırakmak anlamında kullanmış:

"Atıcılar cildinizde, derinizde sağlam bir şey bırakmadılar.

Velakin ben şetmedilecek ve hicvedilecek yerler görüyorum."327[131]

Bir rivayete göre onu ezberleyip hıfzedenlerin kalbinden unuttururuz demektir. Bu da ya okumayı terketmekle olur. Ve günler sonra onu unutur veya Kur'an için mucize olması halinde olabilir.

327[131] Esasu'l-Belağe: 173; Rakaa lisan madde Rakaa 8/132 nisbet-sizdir. Hayavan: 3/138. Mu'cem mekayisi'1-luğa madde. Rakaa. Mahtu-tada (Muterakkian) yerine (mutevakkian) gelmiş hatadır. Lisan'da şöyle demiş: Ve era fihi muîerakkan: Yani onda şetmedilecek ve hicvedilecek yer görüyorum,

"Nense'ha"328[132] Onu neshetmeyip te'hir ederiz. Tehir ettim demek (Nese'tuhu)'dur.

îbni Hurme de şiirinde nesiye'yi tehir manasında" kullanmıştır:

"İyi bil ki ben ölümlerden yüce bir tarikim ki ben onu tehir ediyordum.

Ölüm isabet eden onu izler velev ki uzun süre de geçse mutlaka onun hakkında yazılan olur."329[133]

Bu tür tehir de çeşitli yönlerdedir.

1- Tilavet ve hükmi olarak tehir ederiz, elbette bir daha nazil olmaz.

2- Recm ayetinde de olduğu gibi hükmünü baki kılar sadece tilavetini tehir ederiz.

3- Hükümünü tehir eder ve tilavetini baki kılarız. Tıpkı Kur'an'da buna benzer neshedilen diğer ayetler gibi.

"Ondan daha hayırlısını getiririz."

Tahrifte tıpkı şu emirde olduğu gibidir. Savaşta biriniz on kafire bedeldir emrinin neshedilerek (şu ayette olduğu gibi) iki kişiye bedel olduğuna indirgenmesi emri gibidir.

"Şimdi AHah'u teala yükü üzerinizden hafifleştir-di.» (Enfal: 12/66)

Bir rivayete göre maslahatta ondan daha hayırlısını getiririz demektir. Bu mana daha evladır. Çünkü AHah'u Teala kullan için hangi şey daha çok maslahatlarına yaraşıyorsa onu tedbir edip gönderir. O şey onlara daha hafif gelir anlamında değildir.

328[132] îbni Kesir ve Ebu Amr'ın kıraatma göredir. Te'hir manasında olan (Nesee)'dendir. Yani onun neshini tehir ederiz. Yani onun nuzulu-nu te'hir ederiz veya lafzen ve hükmen onu imha ederiz. İthaf shf: 145.

329[133] İki beyitte divanında yoktur.

Çünkü daha fazla hafif olan (kolay gelen) şeylerde maslahata daha fazla yaraşanın içine dahildir.

108- "Yoksa, siz evvelce Musa'ya sorulduğu gibi peygamberinizi sorguya çekmek mi isüyosunuz?"

Çünkü Kureyş'ler de Rasulllah'dan (s.a.v.) Safa tepesini altına çevirmesini istemişlerdi. Rasulullah ta onlara:

"Hadi gidin o, sizin için İsrailoğullarının maidesi (sofra) gibidir." dedikten sonra sakinleştiler.330[134]

109- "Şimdi ey müslümanlar, Allah savaş etmek veya cizye almak hususunda (size) emredinceye kadar onları bağışlayın ve kınamayın."

Ayette geçen (fa'fu) onları terkedin (vasfahu) yüzlerinizle onlarla musafaha etmekten yüz çevirin. Burada (Essafhu) musafahayı bırakın anlamındadır. Tıpkı bu, (i'rad)'ın şairin şiirinde ikbal (yönelmek) manasmda olduğu gibidir.

"Ey Fatıma ölümden önce yüzünü kana donder.

Çünkü engelleme ve uzaklaşma bakımından Ölüm yeterlidir."331[135]

Yani yüzünü dönerek ona doğru yönel manasındadır.

111- "Yahudiler, cennete ancak yahudi olanlar girer ve Hristiyanlar da yine ancak hristiyan olanlar girer dediler."

330[134] İbni Cerir ve İbni Ebu Hatem'in Mücahid'ten çıkardıkları haber şöyle Kureyş'liler Rasulullah'dan (s.a.v.) Safa tepesini altına çevirmesini istediler o da: "Tamam." dedi ve şöyle buyurdu: "O sizin İçin, beni İsrail'in Ma îde (sofra)'si gibidir. Eğer inkar ederseniz." Bunun üzerine kabul etmeden geri döndüler. Bunun için bu ayet nazil oldu. Yani Allah'ın alenen kendilerine görünmesini istediler. Durru'l-Mensur: 1/261. Tefsiri İbni Cerir: 4/10; Tefsiri İbni Ebu Hatem: 1/328.

331[135] Essadaketu vesadik İbni Havyan: 333. Muhakkik nisbetsiz bırakmıştır.

Konumuzla alakalı şahit delili ise A'rade'nin zahere manasında olmasıdır ki bu da nadirdir. Lisan mudde Arede Beyit, Ahtel'indir divanı: 52.

(Huden) Yani yahuden (Yahudiler) zaid olan başındaki ya harfi düşmüştür. Ahfeş'in dediğine göre (Huden) Haid kelimesinin cemidir. Havi ve Hail'de332[136] olduğu gibi.

112- "Hayır onların dedikleri gibi değil! Her kimj taat ve amelinde muvahhid bir mümin olduğu halde, kendini tamamen Allah'a teslim ederse onun için rabbi katında amelinin mükaafatı olarak cennet vardır. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzunda olmazlar."

(Esleme vechehu lillahi)'den kasıt: Tam bir kul olarak kendini Allah'a teslim edersendir. Şu ayette de aynı mana olduğu gibi (Raculen salimen)333[137] Yani halis bir adam.

Zeyd b. Amr b. Nufeyl de334[138] şiirinde (seleme) kelimesini halis manasında kullanmıştır:

"Üzerinde ağır kayalar taşıyan yer kürenin kendisine halisane olduğu kişiye yüzümü halis kıldım.

Ve dökülen suları taşıyan bulutların kendisine halisane olan kişiye nefsimi halis kıldım."

(Felehu ecruhu)'yu müfred getirmesi ve Fela havfun aleyhim)'i de cem getirmesinin sebebi şudur. Cümlenin ilk başında gelen (men) cins ismi olmasından dolayıdır.

Ferezdak şöyle dedi:

Siyaha çalar boz ve kül rengindeki kurt bir arkadaş değildi. Tutuşan ateşimle çağırdım bana geldi.

332[136] Ahfeş: Haidun ve hudun tıpkı naketun aizun ve uzun, hailun ve havlun, bazilun ve bezhın gibidir demiş. Meani'l-Kur'an: 1/144.

333[137] Zümer 29. ayet. Ibni Kesir Ebu Amr ve Ya'kub'un kıraatma göredir. İthaf shf: 375.

334[138] Cennetle müjdelenen on kişiden biri olan ve Said b. Zeyd'in babasıdır. Cahiliyyede ibadet eder ve inzivaya çekilirdi. Beyitler Ravdu'l-Unf.: 1/266; Eğani: 3/17; TeFsir Razi: 4/4. İkinci Te'vil Müşkili'l-Kur'an: 480; Durru'i-Masun: 2/73; Tefsiri Taberi: 1/393.

Bana ahdedip hıyanet etmeyeceksen yaşa ki, kuyrukla ce-sed misali arkadaş olalım.335[139]

115- "Hangi tarafa yönelirseniz orası Allah'a ibadet yönüdür..."

Seferde karanlık bir gecede kıble yönünü tayin etmeden takdir edilen rey üzerine namaz kılan bir gurup sahabe hakkında nazil olmuştur.

İbni Ömer'den nakledildiğine göre seferdeyken binek üzerinde kılınan namaz hakkındadır.336[140] Korku namâzıysa savaşta toplanıp kılıçlarla vuruştukları zaman olur.

Bir rivayete göre bu ayet birinci kıblenin değişimini bildiren neshin manasını pekiştirip kararlaştımak için gelmiş-_tir. Çünkü yahudiler birinci kıblenin değişmesine itirazda bulunduklarından ayette şöyle bir mana çıkıyormuş gibidir. Doğu ile batı, kendisi için bu iki cihette hiç mekanı olmayan ve her şeyi kendisine ait olan Allah içindir. Eşya ve bütün mekanların ciheti onun içindir. Her nereye yönelirseniz o yönle sizi Allah'a yakınlaşmış olursunuz veya bu yönle Allah'a iltica,edip sığınmış olursunuz. Burada fiil iftial'm (yapılışın) yerine isim de mastar yerine konulmuştur. Şairin de böylece şiirinde bu konumu ifade ettiği gibi:

"Sayamadığım sayısız günahlardan ötürü Allah'a istiğfar diliyorum. O, kulların Rabbidir yön ve ameller onadır."337[141]

El-Vasiu: Rahmet ve nimetin bolluğundandır.

335[139] Beyit, Ferezdak'indir. Kurd'u nitelendiriyor. Hazanetu'1-Edeb: 7/578; Divan'ul-Ferezdak: 2/329. İkincisi: Tefsi-

ru'1-îbni Atiyye: 1/247; Meaıı'l-Ahfaş: 1/36; Tefsiru'l-Kurtubi: 1/435.

336[140] Müslim'in İbni Ömer'den naklettiği bîr hadiste Rasuluîlah (s.a.v.) Mekke den Med'iie'ye giderken bineği üzerindeydi ve nereye yönelirse oraya doğru namaz kılardı. (Nereye yönelirseniz orası Allah'a yöneliştir." Bu konuda nazil olmuştur.

337[141] Beyit Sibe^t-yh'in şahitlerfndendir. Kaili belirsizdir. Meani'l-Kuran Ferra: 2/314. Te'vil Müşkili'l-Kur'an shf: 177.

ŞehrEbyat Nuhas shf: 43; Tefsiri Kurtubi: 2/84; Emali İbni Şeceri: 1/313.

Kulların maslahatına hangisi daha fazla yaraşıyorsa kullarını oraya doğru yönlendirir.

116- "Doğrusu göklerde ve yerde ne varsa, hepsi onun emrine boyun eğmiştir."

Yani mahlukatlann hepsi Allah'ın tedbir ve takdiri altında devam edip giderler. Bu ifadenin altına iyi olan da kötü olan da konuşan da konuşmayan da yerini alır. İşte bu şu te'vili (yorumu) yapan kimseninkine uygundur. Her şey O'nun kudretine boyun eğer ve içlerinde, Allah'ın vahdaniyetinin eşsiz sanat eserine şahitlik ederler. Bu anlamı ifade eden manalar şu şiirde mevcuttur:

"Şüphesiz hareket ve sükun halinde olan herşeyde Allah için ebediyete kadar bir şahit vardır.

Onun için olan her şeyde de onun bir olduğuna delalet eden bir emmare veya ayet vardır."338[142]

117- "Bir işin olmasını istese ona yalnız ol der, o da oluverir."

Bir rivayete göre o hakikatte olan emirdir. Allah azze ve celleden olan emir, sonradan var edilen ve yoktan varedilen şeylerin hepsine cami ve şamildir. Veya onu tevid. ve tertip üzere yaratır. Herşey (kun) emriyle Allah'ın riayetinde ve kabzasındadir.

Bir rivayete göre bu ifade temsil üzerine verilmiştir. Yani Kainat Allah'ın emrine her halükarda şu şekilde kendisine denilip te itaat ediyor misalidir kun (ol) o da yekunu (oluyor) Burada başka herhangi bir ufak hareket veya itiraz olmaz.

Bu manada şair de şiirinde ifade ediyor:

338[142] Beyit Ebu Atahiye'nindir. Şerh Makumat Haririrli şurayşi: 1/78; Divanı: 22; Hemasetu'l-Basriyye: 2/423. îkinci beyit muhtasar İbni Kesir: 1/26; Bahru'l-Muhit: 1/168.

"İki göz, Allah'ı duyduk ve itaat ettik dediler, tıpkı parçalanıp delinen inci mercanlar gibi süratte gelip hazır bulundular."339[143]

Buna benzer misallar daha çok vardır.

(Feyekunu) nun merfu gelmesi Ya mahzuf olan mubte-danın haberi olduğundandır. O da şudur: (Fehuve yekunu)'dur.

Ya da atıf üzere olduğundandır. (Kün) kelimesi lafzi Olarak emirdir. Lakin haber manas nidadır. Şu kavide olduğu gibi (Esmi bihi) yani ma esmauhu (duyduğum o şey) takdiri şöyledir. Ona şöyle denilir. (Yekun) ol, o da (Feye-kun) oluverir. Bunu emrin cevabı üzerine hamletmek caiz değildir. Çünkü emir ve cevapta şart ve ceza vardır.

Bundan dolayı burada emir ve cevapta (in) mukadderdir. Oysaki bu durum (Kun feyekunda) mevcut değildir. Zira burada emrin cevabı emrin dışında bir şeydir ki bu şu sözün gibi değildir, (zurni fe ekrimeke) burada takdir edilen bir (in) ile beni ziyaret edersen sana İkramda bulunurum ifadesi çıkar. (Kun feyekun) vahidtir (birdir). Çünkü var olanın oluşu onunla emredilenin kendisidir.

Kesai, (Feyekune) şeklinde nasb ile okur. Nahl ve Yasin340[144] surelerinde bu durum, (fa) ile gelen cevabın emri üzerinde değildir. Lakin şu ayetler üzerine atfedilmektedir.

"En nekule." (Nahl: 16/40)

"En yekule." (Yasin: 36/82)

118- "Yahut sen bize bir alamet getirseydin ya dediler."

Müşrik ve kitap ehlinin cahillerinin istedikleri bu alamet kendilerinin

339[143] Lisanu'1-Arap madde. Kavele. Nisbetsizdİr. İrtişafiTd-Darb: 2/368; Muhakkik nisbetsiz bırakmış Hasais: 1/22. Muhakkik nisbetsiz bırakmış imriu'l-Kays'a aittir. Divani sh: 53. Ebu Fadl İbrahim'in tahki-kiyledir.

340[144] (Feyekune) şeklinde nasb ile İbni Amr, Kesai (Nahl ve Yasİn'de okumuşlardır. Burada fa ile cevap yapıp nash etmesi eğer (kun) lafzı emir sigasındaysa sahih bir minval üzeredir.

maslahatına olduğundan getirilmedi veya gönderilmedi.

Veya onların ayet getirildikten sonra tekrar buna isyan edip (asi olup) helak ve ifsad olmalarına sebebiyet vereceğinden gönderilmedi.

Veya daha önce Semud kavminin yaptığı gibi bunların da yalan dolan üzerinde ısrar edeceklerinden dolayı ayet getirilmedi veya ne olacağı bakımından Allah'tan başka kimse bilmez.

124- "Hatırlayın ki bir vakit İbrahim'i, Rabbi bir takım kelimelerle emir ve yasaklarla imtihan etti. İbrahim o kelimeleri tamamen yerine getirdi."

Burada ibtilanın hakikati olan El-îhtibar'dır. Allah'tan olan mecazı şöyledir: (Deneme-tücrübe etme) İnsan üzerine meşakkatli olan teklif veya emirleri yapmakla sevaba nail olması içindir. Biribirmize teklif ettiğimiz sorumluluk verdiğimiz çoğu şeyler ihtibar (deneme) ve imtihan üzerine cari olduğundan, AUah'u teala da bize o şeyde birbirimizi anlayabileceğimiz bir hitapla o konumda bize hitab etmiştir.341[145]

Ebu Bekir Razi342[146] şöyle demiş: "Allah'u Teala'nın bize emir buyurduğu şeylerde, imtihan edilen ve denemeden geçirilene yapılan muamele gibi muamele etmesi ve bizi bilen ve haberdar olan şeklinde muamele etmemesi adalettendir. Öyle ki onun vereceği ceza veya mükafat amellerimize göre olsun ve onun hakkımıza olan ilmi dahilinde olmasın."

İbrahim (a.s.)'in imtihana çekildiği o kelimeler Sunenu'l-Asr'dır (on sünnet veya yol).

341[145] Yani nasıl konuşup birbirimizle muamele ederek anlaşıyorsak o dille bize hitap etmiş. (Mütercim)

342[146] Ahmed b. Ali'dir. Cassas Hanefi diye bilinir. Kendi vaktinde imam Ebu Hanife'nin arkadaşlarının (talebelerinin) imamıdır. Zahidliğİy-ie meşhurdur. Matbu (Ahkamu'l-Kur'an) eseri vardır. Hicri 37O'te vefat etmiş.

Bunlardan beşi cesed'te beşi de sadece başın kendisin-dedir.343[147]

Bir rivayete göre bu imtihan hac menasikleriyledir.344[148] Bir rivayete göre imtihan Allah'ın vahdaniyetine delalet etmek istediği zaman yıldızlarlaydı.345[149] Bir rivayete göre vatanından hicret etmekte misafirleri yedirip içmekle mâlda346[150] çocuğunu kurban etmekle kurbanda ve ateşle bedendeydi bu imtihan.

125- "Ve o vakit kıbleyi insanlar için bir sevap ve emniyet yeri yapmıştık."

Peltek şeyle ayette (mesabeten) sevap yeri manasındadır. Bir rivayete göre merci ve dönüş yeri (masiren)'dir. Kelimenin aslı (mesvebeten)'dir Mef'ale veznindedir. Döndüğü zaman manasında olan (sabe, yasubu)'dan türemiştir.

Bundan dolayı Allah'u Teaia, uzak ve kolaylıkla gelinecek yerlerden gelebilecek insanların kalbinde Beytullah'ın ve haccın ta'zimini

---

343[147] Abdurrezzak çıkarmış Hakim sahih görmüş: 2/266 ve Bey-hakİ'ninSünen'indebu ayet hakkında İbniAbbas'tan şöyle bir nakil yapmış Allah İbrahim'i taharetle (temizlikle) imtihan yapmıştır.

Beşi başta, beşi de cesed'tedir. Başta olanlar bıyıkları kısaltma, mazmaza, istinşak, misvaklanmak ve saçı ayırmaktır. Cesedde olanlar tırnaklan kesme, koltuk altını kesme, etek traşı olma, büyük abdest yerini ve bevl yerini yıkamaktır.

ibni Ebu Şeybe, Müslim, Ebu Davud ve Tirmizi'nin Aişe (ra.)'tan nak-İettileri hadiste Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"On şey fıtrattandır: Bıyıkları kısaltma, sakalları uzatma, mis-vaklanma, su ile istinşak, tırnakları kesmek, parmak dış yüzeylerinin boğum uçlarını yıkamak, koltuk altlarını çekmek, etek traşı olmak ve su ile istinca yapmak." Mus'ab onuncusunu unuttum ama zira o da mazmazadır. Sahihi Müslim babu'1-iman rakam: 261; Sünen Ebu Davud: 53; Tirmizi: 2758.

344[148] Abdurrezzak, Abd ibni Humeyd ve Hakim: 2/266'da bu ayet hakkında îbni Abbas'tan şöyle çıkarmışlar. Hac menasikleri İbrahim (a.s.)'in imtihan edildiği kelimelerdendir. îbni Cerir'in İbni Abbas'tan kelimeler hakkında çıkardığı rivayet şöyle (Şüphesiz ben seni insanlara imam kılacağım) ve (ve o zaman İbrahim ile İsmail, kabenin temellerini yükselttiler). Bu ayetler hac menasikleri ibrahim'e makam kılınan yer Beytin sakinlerinin nzıklandıklan nzık, Muhammed'in onların zür-riyetinden gönderilmesi hakkındadır. Durnı'l-Mensun 1/274; Tefsiri İbni Cerir: 1/526.

345[149] îbni Ebu Şeybe ve ibni Cerir: 1/527. Hasan'dan çıkardıkları nakilde şöyle demiş onu yıldızla imtihan etmiş ve ondan razı olmuş yemekle imtihan etmiş ondan razı olmuş ve güneşle imtihan etmiş ondan razı olmuş. Durru'l-Mensur: 1/274.

346[150] îbni Ebu Dünya veBeyhaki Şuabu'l-îman'da Ebu Hureyre'den çıkardıklarında şöyle demiş: Rasullullah (s.a.v.) şöyle dedi:

"İlk kez misafirlerini ağırlayıp ikram eden İbrahim (a.s.)'dır." İkrime (r.a.)'tan rivayet edilen hadiste şöyle demiş: "İbrahim HalHu'r-Rahman Ebu Dayfan künyesîyle bilinirdi. Kimsenin kovalıkla geçmemesi îcin sarayının (konağının) dört kapısı vardı."

kalplerinde karar kılmıştır. Ve daha oraya tekrar tekrar dönüp gelmeyi ve her seneden sonra yine hacca gelip gitmeyi karar kılmıştır. O insanların kalplerinden.

Şair de şiirinde (Mesabeten) kelimesini yukarıdaki anlamda kullanmıştır.

"Bütün kabilelerin karar yeridir.

Öyle ki yumuşak bir seyirle oraya yönelirler."347[151]

Ayette geçen (emnen) kelimesi zorba ve despotların o-raya musallat olması ve hacıların Ka'be'den geri çevrilmesi veya alıkonulması bakımından emniyet yeri kılınmıştır manasındadır.

Bir rivayet göre korkup Ka'be'ye sığınıp iltica edenler için emniyet kılınmıştır, demektir. Bu adet cahüiyededе ve îslamda, kabeye sığman insan ve diğer şeylerin emniyet ve güvende olduğunu ve adeta dokunulmazlığının olduğunu bilirlerdi.

Ferazdak ta şiirinde bu manaları ifade ediyor:

"Ona haber gelmedimi ki ben develerimi Mekke'nin etrafındaki yumuşak misvak ağaçlarının arasında bıraktım orada bağlı olup misvak ağaçlarının arasında yayılıyor. Devenin palanı veya göç yükü Mekke'de bırakılmış ve haremlere sığınmış haldedir. Bırak beni sağ olduğum sürece, beytu'I-haram'da mukim olan, göçebe olmayan güvercin olayım.348[152]

Kuseyr de şiirinde bu manaları ifade eder şekilde kullanmıştır:

347[151] Ka'benin vasfını yapan bu beyit Varaka b. Nevfel'indir. Bir rivayete göre Ebu Talib'indir. Tefsiri Maverdi: 1/155; Bahru'l-Muhit: 1/38; Tefsiri Kurtubi: 2/110; Lisan madde sevebe Hasiyet Şehzade; 1/413. Müzekker vel müennesi İbni Enbari: 455. Muhakkik onu bilme-miş (Et-Talaia) şeklinde tahrif etmiş. (Et-Talaih) şeklinde rivayet edilir. "Ez-Zevami" yerine.Tahubbu'l-habeb bir tür yürüyüştür. Ya'melatu'z-zevamil yumuşak yürüyen devedir.

348[152] Farazdak beyti Ziyad b. Ebihi'ye atfen söylemiş onun verdiği ceza ve vaidin korkusunu zikrediyor şiirde Ziyad bu şiiri duyunca ona karşı yumuşamıştır. "Eğer bana gelseydi onu himaye edip eman verirdim." demiş. Divanı: 2/216; Tabakat Fuhul Şuara: 308. Mahtutada (mukay-yedehm)'un yerine (mukalledutun) gelmiş, hatadır.

"Allah'ın hamdıyla biz onun kitabını, bu yere girmek ki maharim yerlerine girmek içiıı okuyoruz. Öyle ki burada güvercin korkudan, ürkmekten emindir ve sakindir. Zira burada (Harem'de) düşmanı barış yapan bir arkadaş dost gibidir."349[153]

"Ey müminler siz de İbrahim'in makamından kendinize bir namazgah edinin."

(Vettehizu) nun üzerindeki (vav) harfi "biz bir vakit beyti (kıbleyi) sevap yeri yapmıştık." Ayetin ifadesinin manası üzerine atftır. Çünkü bu mana oraya yönelip kendinize bir yer edinin ve sevap alın manasını içeriyor.

"Makam-ı İbrahim" Hasan'dan nakledildiğine göre İbrahim (a.s.)'m ayak izinin olduğu yerdir. İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Haccm hepsi külliyen makamı İbrahim'dir.

126- "Ve ahalisinden Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri çeşitli meyvalarla rızıklandir!"

Allah'u Teala İbrahim (a.s.)'ı insanlara imam kılıp ve zür-riyetininde bulunduğu minval üzerinde olmasını talep ettiği sırada bu duayı yapmıştır. Bu taleb üzerine Allah'u Teala:

"Zalimlerden olan kimseler benim ahdime nail olmazlar" dedi."

Bu durum İbralim (a.s.) için isteyiş veya duada bir talim dersi ve ondan ibret olabileceği bir te'dib (terbiye etme veya olma) olduğu ve duayla da sadece müminleri tahsis etti.

128- "Ey Rabbimiz bizi sana teslim ve ihlas sahibi kılmakta sabit kıl."

Yani onunla islam üzere sabit kalacağımız başarı ve tevfikin devamını bize sabit kıl.

349[153] Eğani: 8/31. Beyitle ilgili kıssa da vardır. Divani: 225.

Bir rivayete göre teslimden murad nefsin teslimiyeti ve Allah için yapılan amelin ihlasidır.

"Kusurlarımızı affedip tevbelerimizi kabul buyur."

(Ve tub aleyna)'dan kasıt: Allah'ı ikrar edip istemediği şeylere karşı bizi şuurlandır ki onlardan uzak duralım veya sakınalım.

Bir rivayete göreve cümle: Sünnet (yol, yardım) ve ta'lim üzere gelmişti İbrahim ve İsmail (a. s.) bu iki şeyle iktida (uyma) edip gitsinler.

129- "Ey Rabbimiz, soyumuzdan gelen müslüman ümmet içinden bir peygamber gönder ki."

Manası şudur: Zürriyetinde müslüman olmasını istediği kimseler Muhammed (s.a.v.)'in ümmetidir. (Rasulan)'den kasıt: Müfessirlerin ittifakına göre Muhammed (s.a.v.)'dir. Bundandolayı Rasulullah (s.a.v.) hadiste şöyle buyurmuş:

"Ben babam İbrahim'in duasına ve kadeşim İsa'nın müjdesine nail olan biriyim."350[154]

130- "Kendini bilmeyenden başka kim İbrahim'in diniden yüz çevirir."

İbnu'l-A'rabi351[155] şöyle demiş:

350[154] Hadis: Ahmed, Hakim ve Beyhaki Irbad b. Sariye'den çıkarmışlar ve Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

"Ben babam İbrahim'in ve İsa (a.s.)'in müjdesine nail olanım."

İbni Asakir'in Ubade b. Samit'den çıkardığı rivayette Rasulullah'a (s.a.v.) şöyle demiş:

"Bize kendinden haber ver ya Rasulallah" O da:

"Evet ben babam İbrahim'in daveti üzerineyim. En son benim müjdemi veren İsa b. Meryem'dir(a.s.)."

Hasaisu'l-Kubra: 1/9; Müstedrek: 2/418; Müsned: 4/127.

351[155] O, Ebu Abdullah Muhammed b. Ziyad'tır. Kesai ve Mufaddel b. Dayb'den ders almış ondan da Saleb İbni Sikiyt ve Ebu Ubeyd almıştır. Arap lisanını son derece bilen biriydi. Onunla Esmai arasında çekişme vardı. Hicri 231 'de vefat etmiş.

"Sefuher ra çulu yesfehu sefaheten ve sefahen: Adam cahil oldu manasındadır. Sefihe nefsehu yesfehuha: Kendini bilmez ve nefsini cahil yapan kimsedir.

Şair de sefihe kelimesini nefsini cahil bırakmanın anlamında kullanmıştır:

"Heyhat Ümeyye kendi görüşünü sefih bırakıp cahilleş-tirdi. Onların halim olanları sefih oldu."352[156]

İki kelime de ref 'a konumundadır. Ferra (nefseh) kelimesinin şu minval üzere nasbolduğunu söylemiştir. Şüphesiz bu kelamı temyiz'e benzerlik (teşbih) yönü üzerinedir. Şu ayette olduğu gibi:

"Fein tibne lekum an şey'in minhu nefsen." (Nisa: 4/4)

Züccac bu durumu kabullenmeyip şöyle demiş Temyizin353[157] Tarif olma ihtimali yoktur izafe zaten nefsi tarif etmiş Ferra'yi şu sey için mazur görmüş. İzafede infisal mukadderdir. Tıpkı şu sözde olduğu gibi:

"Merertu bİ raculin mislik: yani mislin leke."

Ebu Ubeyde (sefihe nefsehu) hakkında şöyle demiş o nefsini helak ve zelil etti.354[158]

Kays b. Asım'ın şiirinde de (sefihe) aynı anlamda kullanılmış:

"Şarabı güzel gördüm ama onda iyi adamı ifsat eden özellikler vardır. Hayır vallahi hayatım boyunca şarabı içmeyeceğim ve onun için hem kadeh olan bir arkadaş çağırmayacağım. Ona olan tutkunluk ters döndüğü zaman halim olan adamı sefih bırakan hasletleri kalkmış

352[156] Beyit Ferazdak'mdır Maruf olan rivayete göre şöyle (festeche-let sufehauha hulemamha) Mubteda ve haber'e binaen refayla rivayet edilmiş. Bir rivayette birincisinin nasbi ikincisinin ref'asıyladır. Tabakat fu-hul Şuara: 1/365; İntihab: 18; El-lisan kefere mecsa'leb: 72.

353[157] Menai'l- Kur'an: 1/79.

354[158] Mecazu'l-Kur'an: 1/56.

olunur."

Züccac manasının sefihe fi nefsihi olduğunu söylemiş. Burada eğer (fi) harfi hazfedilirse, cer harfinin çıkarılmasıyla isim nasbedilmiş olur. Ayette olduğu gibi:

"En testerdiu evladekum." (Bakara: 2/233)

Yani li evladikum (çocuklarınız için):

"Vela ta'zim ukdete'n-nikah." (Bakara: 2/235)

Yani aleyha. Şair de bu kurala göre şiirinde dile getirmiş:

"Eti pişmeden misafire sepiler ve tencerede pişip, olgunlaşınca ikram ederiz."355[159]

Yani Bil-laahmi (etle) bu görüşlerin en isabetlisi ve güzel olanı sefine nefsehu'nun ceheleha manasında olanıdır.

Çünkü fiil başka bir manada olduğu zaman arap genişletilmiş olur, bir kelimeyi diğerinin yerine koymuş olur ayette olduğu gibi:

"Batiret maişetha." (Kassas: 28/58)

Yani sahataha.

Çünkü batire (azgınlaşan) olan kişi nimetin kıymetini bilmeyip azimsar ve zevale doğru götürür.

Eğer sen fiil olmayan mastar'ın kısımlarına bakarsan masterın fiil manasında olduğunu görürsün şu misalde olduğu gibi.,. "Ve in şi'tum teavezna avazen356[160]

355[159] Kays'tan olan birinindir. Meani'l-Kur'an Ahfeş: 1/79. Meani'l-Kur'an Ferra: 2/383; Esasu'l-belağa'da gela Meani'z-Züccac: 1/210.

356[160] Bu beyit başka beyitin ortasında alınmış zikr edilmiştir. Başı ondan önceki beyitle beraber şöyle: Atlarımı memleketinizin üzerine salıverdim sizden bir grup cellat eda etti. Öyleki bunu bana göre maruf olana

"Ve tebettel ileyhitebtila." (Muzemmil: 73/8)

Nabiğetu'l-ca'di de bu meanda bir şiir söylemiştir.

"Kuşeyroğullan benden razı olduğu zaman, Allah'ın varlığına yemin olsun ki onların rızasî benim beğenimi kazanır, hoşuma gider."357[161]

Yani (iza radiyyet anni) benden razı olduğu zaman. Çünkü ondan razı olduğu zaman onu sever ve ona yönelir.

Başka şiirde şöyle dile getirilmiş:

"Kişi sevgisini muhabbetini bana gösterdiği zaman ve geri dönerse, dönmesiyle sevgim ondan sadrolmaz."358[162]

Yani, vella anni (benden yüz çevirdi). Lakin ondan yüz çevirdiği zaman onun aleyhinde olmuş olur ve ona birşey kalmamış olur.

Tay kabilesine mensub bazıları iki dağlarından biri hakkında şiirde şöyle dile getirmişler:

"Bulutlardan gasbolunan, yükselen ve delen bir annemize sığmıyoruz."359[163]

şükretmediğiniz için yaptı. Eğer dilerseniz tekrar geri iade ederiz. Şa-kik b. Cüz'ün kasidesinden alınmıştır. Ferhatu'1-Edeb: 49. Dal ve zalla riveyet edilir. Hasais: 2/309; Vesfu'l-Mebani: 130. Kitabma yecuzu liş-şair fiddarureh: 131. Muhakkik nisbetsiz bırakmış ve tahrif etmiş.

357[161] Beyit Nabiga'nın değil Kuhayf Ukayli'nİndir. Hazanetu'I-Edeb: 10/132; Mecazu'l-Kur'an: 2/84; Muktedeb: 2/320; Hasais: 2/311; Meani'l-Ahfeş: 1/46.

358[162] Beyit Devser b. Gessan Yerbui'nindir. Ondan sonra şu beyitler vardır: Ona kötülük ettiğin süre içinde özür dilemem. Tıpkı kasten onlara benzerleri getirdiği gibi. Elbiselerim eskiliğinden yırtılıp parçalan-sa da ben, eski kınında olan kılıcın ucu gibiyim. Esmaiyat: 51. Lisan madde Vella iktidab: 433; Hasais: 2/311.

Sadaketu ve's-sadık: 325. Beytin Devser b. Züheyl Kureyi'nin ok j • ğu da söylenir. Mahtutada (bî idbarin)'dir. Ha düşmüş.

359[163] Bu beyit iki beyitten ibaret düzmedir.

"Bize anne olan birine sığınırız. Öyle ki gasbolunmuş. Onu aziz büyük burunlu ve kuyruklu diye isimlendirdi. ,

Meneden engelleyen büyük bir yanı vardır, öyleki yüksek bir bulut parasıyla ölçülse, onu deler geçer yükselir."

Tay kabilesine mensuh bir arabinindir. İktidab: 348; Hasais: 2/314. Yani Um ile Tayy'in dağlarından birini kastetmiş. Dağlar onları kapsayıp himaye ettiğinden (um) diye addetmiş.

Şüphesiz ona sığman kimse onda olmuş olur.

Böylelikle nefsini sefih yapan da, kendi nefsini kendini bilmeze sevkeder."Sefihe nefsehu" cehile nefsehu misali üzerine gelmiştir.

133- "Yoksa siz orada hazır mıydınız?"

Ayette geçen (em) harfinin manası cahd (inkar)'tır. Tak-diriyse sınaidir, munkatıdır (gayri tabii veya yapmacık). Munkatı olan kelamın munkatı olması için ondan önce onunla ilgili kelamın geçmesi gerekir. Böyle olduğu zaman (bel ve istifham elifi) manasında gelir. Sanki şöyle denilmiş gibidir. (Bel Ekuntum) bilakis siz miydiniz?

Ayetteki mana şudur. Ya'kub'un ölüm anında siz şahit değildiniz. Ya'kub (a.s.) yahudilik hakkında şöyle vasiyet etmişti. Yahudiliği (akidesini) peygamberlerime isnat veya atfetmeyin. Şüphesiz onların hepsi hanif dini üzerinedirler.

135- "Habimim sen de ki hayır siz, bir hak üzere bulunan İbrahim'in dinindeydiniz."

El-Hanef aslı ayaklara doğru meyletmek veya eğilmektir. Baş parmaklardan her biri diğerine doğru meyleder.

Bir rivayete göre (Hanef)'in âsü istikamettir.

Ömer (r.a.) bu manada şiir de getirmiştir. .

"Allah-u teala kalbimi İslam'a ve hanif dinine hidayet ettiği zaman Allah'a hamd ettim.360[164]

360[164] Beyit, Hamza b. Abdulmuttalib müslüman olduğunda söylemiştir. Ömer (r.a.)'ın değildir. Bu beyitten sonra şu gelir.

Lidinin cae minrabbin azizin habirin bil'ibadi bihim latifim. Bahru'l-Muhit: 1/398; Ababu'z-Zahir madde. Hanefe Ravdu'1-unf: 2/49; Durru'l-Masun: 3/306; Durru'l-Mensur: 2/137.

Muhakkik Ömer b. Ebu Rabia'nın olduğunu zannederek divanında yoktur der.

Tasti'nin îbni Abbas'tan çıkardığına göre Nafi b. Ezrak ona şöyle demiş:

Ummu Halef baş parmağı oynatıp şöyle diyordu:

Vallahi onun ayağındaki baş parmak eğimi ve bacağındaki dikkatilik incelik olmasaydı, gençlerinizden hiç biri onun gibi olmazdı.361[165]

İki başparmağın kıvnhp eğrilmesi Ahnef diye tanımlanır. Bu ya selbi bir yol veya kural üzerinedir. Tıpkı Temrid,362[166]

Takziye işkau363[167] ve 'i'tab364[168] gibi manalarının selbedilmesi ve izale edilmesi gibidir.

Ya da zıddıyla nakledilme yolu üzerinedir. Tıpkı (muh-likete)'ye El-Mefaze (el-lediğa)'da Es-selim denildiği gibi.

140- "Ve torunları."

Müberrid'in görüşüne göre (Es-Sıbt) subite aleyhi'l-atae (kendisine bağış verilen) manasındadır. Yani çoğalıp biribiri ardınca olmasıdır.365[169] Sanki bu (Basate ve kesu-re)*nin maklubudur. Bu iki kelime de çokluk anlamındadır.

"(Hanifen) hakkında ne dersin." O da:

"Muhlis bir dindir" demiş. O da:

"Araplar bunu biliyor mu?" der. îbni Abbas ta:

"Evet. Sen Hamza b. Abdulmuttalib'in (bu beyiti kastederek) şöyle dediğini duymadın mı?" der. Beyit Hamza'nındır, Ömer'in değildir. Bir çoğu vehmederek Ömer'e nisbet etmiştir. Beyitin geri kalan kısmı Rav-du'l-Unf: 2/49'dadir.

361[165] Ricz: Bahru'l-Muhit: 1/398; Tefsiru'l-Kurtubi: 2/40; Şerhu'l-Hamase: 2/187. El-Abab madde: hanefe. Durru'l-Masun: 2/137.

362[166] Sivebeyh şöyle der: Emrede'r-racule, merradehu Temridan onun sorumluluğunu üstlendi ve hastalığında ona sahip çıktı ve hastalığının geçmesi için onu tedavi etti. Çoğu durumlarda ispat için olsa bile burada selb içindir. Lisanu'1-Arap merida et-takziye. Çer çöpü izale etmektir.

363[167] Eşkahu da denilir. Ona şikayetini söyledi ve o da onu kınadı. Habbab b, Eret'in hadisinde şöyie geçer aşıri sıcaktan RasyluJJab'a (s.a.v.) şikayette bulunduk ama o şikayet etmedi.

364[168] A'tebehe Ona nza ve hoşnutluk vardı o da yerine döndü mesela Atebeni fıılanm: kendisinden hoşlanmadığım şeyleri bırakıp kendisinden hoşlandığım ve razı olduğum şeylere döndü. Lisan Atebe.

365[169] Mesela, Reculun sebtu'l-yedeyni beyyinu's-subuti eli açıkve cömert demektir. Mataran sebtun ve sebit: Peşpeşe dökülen yağan yağmurdur. Sebatetuhu yağmurun çokluğu ve bolluğudur. Lisan Sebete.

Buda en büyük iştikak'ın yoludur. O da kelime manalarının terkiblerinin ihtilaflına rucu edilmesidir. Mesela sülasi-de: Altı kalıp üzerine tek asıl ve tek maddeye tasrif yaptığın zaman.

137- "Sizin imanınız gibi iman ederlerse."

Bir rivayete göre (bi mislide) ki ba harfi zaidtir.

Yani "misle imanikum." Bir rivayete göre (misi) kelimesi zaidtir.Yani fe inamenu bima amentum: Sizin iman ettiğinizle iman ederlerse İbni Mes'ud ve İbni Abbas'ın366[170] Kur'an nüshalarında böyle yazılıdır.

Çünkü Allah için misi yoktur. Murad Allah'a olan imandır. Ancak araplar te'kid için bu gibi durumlarda (misi) getirirler. Mesela adam şöyle der: "Misli la yefalu haza Yani Ene laef'aluhu. Yani ben onu yapmam (Benim gibiler bunu yapmaz)."

"Eğer yüz çevirirlerse size karşı ayrılık ve düşmanlık üzeredirler."

Eş-şikak: İhtilaf ve ayrılıktır. Zira muhalif olan herkes arkadaşından farklı bir yön üzeredir. Ve ayrıldığı yönüyle arkadaşını yalnızlığına terkeder.

138- "Ey mü'minler deyiniz ki: "Biz Allah'ın boyasına (dinine) girmişiz."

Sıbğatellahi Allah'ın dini demektir. Sanki müslümanda zahir olan şey taharetin, temizliğin nurundan ve ibadetin güzellik ve sürurundandır.

Bununla beraber zühdlük boyanma esnasında bir şeyde zahir olan renge benzer.

"Allah tarafından olan bir boyanmadan (dinden) daha güzel boyanma kimin olabilir."

366[170] O şaz bir kıraattir.

Bu durum İslam'dan olan bazı özellik ve keyfiyetlerin diğer din veya şeriatler üzerine faziletli kılınması bakımındandır.

Şairin şiirinde belirttiği gibi:

"Günün devletlerine göz attığında, sizin devletiniz sanki diğer dinler arasında islam dini gibidir."367[171]

143- "Orta bir ümmet..."

Yani mu'tedil. Ve bütün işleriniz mutedil kılınmıştır. İfrat ve tefrit yoktur. Bir rivayete göre hayırlı orta (mutedil) bir ümmet.

Ebu Necm şöyle demiş:

"Sanki onu ağlattılar gibi, onun kıyısı (yanı) uzaktan yakınını gösteriyor.

Oranın en sonuna da gitsen ortasından bir taş bulamazsın."368[172]

"Bütün insanlar üzerine adalet örneği ve hak şahidi olasınız..."

Yani Muhammed'in tebliği hakkında ehli kitab üzerine hak şahidliğidir.

Bir rivayete göre, bütün peygamberlerin tebliği hakkında peygamberden doğruyu işittiğiniz gibi.

Bir rivayete göre, hüccetin beyanı ve delaletin zuhur etmesi bakımından olan bir şehadettir. Yani insanlara hakki-açıklayacaksınız ki sizin kavi ve icmanız her vakitte herkesin üzerinde hüccet olsun. Bunu da şu ayet açıklamaktadır:

"Peygamberden sizin üzerinize şahit olsun."

Bundan dolayı şehadet kelimesini isimlendirme bumr.ı açık delilidir.

367[171] Beyit îbni Rumi'nindir. Divanu'l-Meani: 1/43.

368[172] Beyit divanında yoktur. Birinci beyitin ikinci kısmı cari olan bir misaldir. Meydani: Yerin en yakım en uzağını haber verir demiş yani eğer bir şeyin evvelinde hayır varsa sonunda da aynısı vardır. Mu'cmeu'l-Em-sal: 2/420.

Bundan dolayıdır ki birincisinin te'vili de buna dahildir. Çünkü insanlara hakkı anlattıkları zaman kıyamet gününde açıkladıkları bu hakkı kabul edenlere de ve red edenlere de şahidlik edecekler. Ve tıpkı dünyadaki şahidin şahidlik yaptığı şeyin sorumluluğunu yüklenip daha sonra hakimin önünden gidip bu sorumluluğunu eda etmekle şahitlik yaptığı gibidir.

"Ancak Rasulüne uyanlarla geri dönen arasını ayır-detmek için."

Bu ifadenin te'vil ve yorumu daha önce şu ayeti celilede geçmişti.

124- "Hatırlayın ki bir vakit İbrahim'i, Rabbi bir takım kelimelerle imtihan etti."

Bir rivayete göre ancak Rasul ve hizbimizin bilmesi için manasındadır. Tıpkı bena'I-emiru, veceba'l-veziru, deyili-şi gibidir.

Bir rivayete göre manası: Ancak görmemiz için anlamındadır. Burada ilim görme makamında kullanılmıştır. Tıpkı görmenin de ilmin makamında kullanıldığı gibi. Fil suresinin şu ayetinde olduğu gibi (elemtera) bilmek manasında kullanılmıştır:

"Rabbinin fil ashabına nasıl yaptığını bilmiyormusun?

(Fil: 105/1)

Rasulullah'ın (s.a.v.) doğumu fil vakıasından elli yıl sonra olmuştur.

Bir rivayete göre bu ifade bilmeyen kimseler için hitabın taltifi üzerinedir.

Bu şu söze benzer "Altının erimesini kabul etmeyen kimselere (altının eriyip erimediğini bilmesi için) ateşin üzerine üfürsün gibidir. (Bilmesi bakımından bu hareket onlar için taltif konumundadır). Kuseyr de şiirinde bu manaları ifade eder şekilde kullanmıştır:

"Gel adaletli ol bakalım bilinsin ki hangimiz evdekilere düşmanlık üzere ve uzak ve yakındır. İçmekle gözlerine gömgöklük mü isabet etti? Aktığını ibret olsun diye bırak-saydı inmeye devam ederdi. Yahut sürme çekmek için alıştırma yapması zahir olduğu zaman gamı kederi tecelli eden şaşkın şaşkın dönen midir?"369[173]

Bir rivayete göre mana bildiğimiz gibi var olandır (mevcuttur), olması içindir. Çünkü mevcut olan Allah azze ve cellenin malumu olanına muhalefet etmez. Mevcut olanın maluma taalluku sebeb olanın sebebe taallukundan daha sıkıdır.

144- "Yüzünün yöğe doğru aranıp durduğunu görüyoruz."

Bunun sebebi Allah'u Teala'nın Rasulullah'a (s.a.v.) Beytu'l-Makdis'te370[174] olan kıble yönünün değiştirileceğini haber vermesindendir.

O da vahy'in gelişini iştiyakla beklediğinden yüzünü göğe doğru çevirip duruyordu. Bu, hevasını gerçekleştirip tatmin etmek ve tabi olmak için değil, bilakis vakii olan gerçek bir şey içindi. Bu şey Rasulullah'm (s.a.v.) yanında arzu ettiği veya ikrar ettiği şeyler değil, aksine emredildiği şeylerde hayır ve iyiliğin yakinen ve kesin olarak bildiği zamanlarda olurdu.

îbni Abbas'tan nakledildiğine göre Rasulullah'm (s.a.v.) Kabe'ye yönelmeyi sevmesi nefis ve nevasından değil, ve-lakin araplann kıblesi olduğundandı. Ka'be'ye yönelmekle arapların imana davet edilip kabullenmeleri bakımından çağın özelikleri ve çeşitleri de çoğalıyordu. Yahudi ve münafıkların safları da onlardan ayırdedilip ortaya çıkıyordu. Ancak kendisi sadece yüzünü çeviriyordu. Henüz buna kimseyi çağırıp

---

369[173] Beyit divanında yoktur. Bunda bir karışıklık vardır.

370[174] Bu ayet hakkında Abd İbni Humeyd ve İbni Cerİr'in Kata-de'den çıkardıkları şöyle: O gün Rasulullah (s.a.v.) Mescid-i Aksa'ya yö-nelip namaz kılıyordu. Mescid-i Haram'a doğru kıblenin olmasını arzu ediyordu. Allah Teala da istediği yöne onu çevirdi. "Yönünü Mescid-i Ha-ram'a çevir." dedi Tefsiri Tabreri: 3/113.

davet etmiyordu. Çünkü peygamberler, ancak kendilerine izin verildikten sonra davet edip çağırırlar ki onların davet edip çağırdıkları şey, kavimlerin maslahat yönüne ters düşüp fitneye sebeb olduğu zaman peygamberin reddedilmemden içindir.

"Şimdi yüzünü mescidi haram tarafına çevir."

Mescidi Haram Ka'be'dir. Ayetteki ifade (şatre)'dir yarım anlamındadır. Zira Ka'be yer olarak Mescid-i Hara-m'ın, her yönden tam yarisındadır.

148- "Her ümmetin doğrulduğu bir kıblesi vardır."

Hasan'dan nakledildiğine göre "vichetun minhac" (me-tod-usul) ve şeriat manasindadır. Başkasından nakledildiğine göre "vichetun" Kıble manasındadır. Şüphesiz dinler ehlinden her fırkanın veya yeryüzünün doğusunda ve batısında mü slü manlardan her beldenin ehli için kıbleye doğru dönme veya yönelme yönü vardır. (Festebiku'l-hayrat) ayeti de bu yapılan te'vili daha güzel açıklıyor.

Ayette geçen "huve muvelliha" mevlasma yöneldiği ve oraya dönmeyi kastettiği manasındadır.

(Huve)'deki zamir Allah'u Teala'dır. Yani (AJlah'u mu-velliha iyyahu). Ka'be'ye doğru yönlendiriyor manasında-dır. Bir rivayete göre (muveJli ileyha) (muvelli anha)'nın zıddı üzerinedir. Zamir ise hepsi içindir. (Ve Fevelli vecheke şatra'l-mescidi'l-harami)'dakinin tekrar edilmesi kıblenin tahvil emrinin te'kidi içindir. Ki bu esnada müşrik ve yahu-diler panik çıkarıp münakaşa ettiler, istedikleri yöne veya istediklerini yine yapmaya devam ettiler.371[175]

150- "Yahudi veya müşrikler için aleyhinizde bir hüccet olmasın."

Yani kıblenizin Ka'be'ye doğru çevrilmesi Tevrat'ta ojanın hilafına

371[175] Cafer b. Muha'nmed'ten Kur'an'daki kıssalar niçin tekrar edilmiştir diye sorulur o dn Allah biliyor ki her insan Kur'an'ı hıfzetmez. Eğer kıssa tekrar edilmeseydi bazılarının yanında olması bazılarının da yanında olmaması caiz olııtdü. Tekrar edildi ki,- bir kısmını da hıfzedenlerin yanındı, olsun.

olmasın.

"Ancak onlardan nefislerine zulmedenler müstesna'

Yani o emri gizlemekle size zulmedenlerdir. Bir rivayete göre buradaki istisna edatı munkatı olup (lakin) manasm-dadır. Yani zulmedenler, şüpheyi asıl hüccetin yerine koyuyorlar şu ayet buna işaret ediyor:

"Onların o olay hakkında hiçbir bilgileri yoktur. Ancak zanna tabi olurlar." (Nisa: 4/157)

Yani onlar zanna tabi oluyorlar ve bu konuda hiç bir bilgileri de yoktur.

Huzeli şöyle dedi:

Dumnetu'nun manasını sana unutturdu da tahrik mi etti, oysa Havle'nin onda hadis ve kadim olan evlerin kalıntı ve izleri vardır. Eğer bu geçti gittiyse ve onun mezarı dağıldıysa lakin ben ondan üstün ve şerefli olacağım."372[176]

Yani: LakİnneniI eteazza anha.

Ebu Ubeyde'ye göre manası: İnsanların sizin aleyhinize bir hüccetleri olmaması için, aynı zamanda zulmedenlerin de olmaması için burada (illa) edatı vav manasındadır. Bu mana bir şiirde de dile getirilmiştir.

"Her kardeşten ayrılan, uzaklaşan onun kardeşi olursa babanın hayatına yemin olsun ki ancak kutup yıldızı olur."373[177]

Kutrub'un dediğine göre manası: "İlla alellezine zalemu" dur. Cümlede (Ala) hazfedilmiştir.

372[176] Beyitler Saide b. Ciieyye Huzeli'nindir. Divanu'l-Huzeliyyin: 1/227.

373[177] Sibeveyh'in şevahidlerindendir. Şerh Ebyat Nuhas: 148; Me-ani'l-Kur'an Ahfeş: 1/116; Muktedeb: 4/209 İbni Yaiş 2/89; Hazanetu'l-Edeb: 3/421. Beyit Amrb. Ma'di Yekrib'indir. Hadremi b. Emir'in olduğu da söylenir. İkisi de sahabidir.

154- "Bilakis onlar diridirler."

Ebu Bekir Razı bu konuda iki görüş belirtmiştir:

1- Buradan murad, onların ruhlarının diriliğidir. Çünkü gerçek ve hakiki hayat, üst üste yoğun hücrelerle meydana gelmiş cesede konulan ve latif bir cisim (dumanımsı veya havamsı) olan ruh içindir, işte o ruh hakikat üzerine bina edilen insandır. Cesed ise gerçekte ruh için bir kap ve korunacak, muhafaza edilecek yerdir.

2- Şühesiz Allah'u Teala insanların ölüm ve katledilmesinden sonra canlılık bünyesinin yapılışına veya yaptığı şeye uygun olarak onun nimetlere müstehak olmasını veya azaba müstehak olmasını sağlamak için ya illiyyinlerden (nimet verilip cennete koyulan) ya da siccinlerden azap ehlinden olması için onlara bazı şeyler lütfeder.374[178]

Bu kavi ehli İslam'ın mezhebine daha çok benziyor. Birinci görüş daha öncekilerin mezhebine göreydi. Çünkü canlılık veren ruh müccerred olarak kendi başına herhangi bir canlılık's ağlamaz. Çünkü rüzgar ve hava cinsinden ibarettir.

Zira hava, canlılık bünyesine girdiği zaman ve herhangi bir boşluktan açıklık bulduğu yerden girip cismin her tarafına yayıldığında ve zihinsel olarak kalbin etrafında dolaşan bu rutubet veya havaya ruh denilir. Bundan dolayıdır ki, Allah'u Teala ruhu, nafha (üfrülüş) ve kabz diye nitelendirmiştir.

Sahih olan ise, Allah'u Tela'nm şehidin bazı parçalarını ve bunun gibi Allah'ın sevabına, kerametine mazhar olanları da diriltmesidir. Ve onlara nimetin bir tarafı ulaşır.

Ki bu hal de insanın kanepeler üzerinde huzur ve suku-ngt içinde güzel bir bahçede seher yelinin üzerine estiği ve gül kokularının üzerine

374[178] Cassas Ahkamu'l-Kur'an:l/94.

saçıldığı bir halde yatışına benzer. Hadisi şerifte de belirtildiği gibi:

"Onun için gözlerinin görebildiği kadar nimetlerin göründüğü bir kapı açılır ve daha sonra 'hadi bakalım gelin ve damadın uyuduğu gibi uyu.' denilir."375[179]

158- "Allah'ın alametlerindedir."

Yani dinin öğretileri ve şeriatın belli başlı alametlerin-dendir. Şaartu'dandır: Bildim (alimtu) manasındadır. İş'aru'1-hady de (Kurban) bu alametlerdendir. Yani bilinmesi için.

"Yine Safa ile Merve'yi tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."

Safa ile Merve arasındaki sa'yin ibadet olmasıyla beraber bunu zikretmesindeki gaye ise daha önce Safa ve Mer-ve'nin iki putun yeri olmasından dolayıdır. Bu putların adı İsaf ve Naile'ydi Ebu Talib'in de dediği gibi müşrikler daha önce bu iki putu tavaf ediyorlardı:

"Eş'arüer bineklerini sellerin taşkın olduğu yerde İsaf ve Naile'de çökertiyorlar."376[180]

İşte bu iki putun burada olması hasebiyle müslümanlar burayı tavaf etmekle bir günah olacağını zannettiklerinden dolayı vurgulanmıştır.

Bir rivayete göre manası şudur: "Safa ve Merve hac me-nasiklerinden

---

375[179] Hadis Enes b. Malik'ten rivayet edilmiştir. O Rasufullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivayet etmiş:

"Kul, kabre konulup arkadaşları ondan ayrılıp gittikleri zaman onların ayak seslerini duyar iki melek yanma gelir ve oturup ona şöyle derler: "Muhammed (s.a.v.) denilen bu adam hakkında sen ne diyordun?" Mümin olanlar: "Onun Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehadet ediliyorum" derler. Ona: "Ateşte olan yerine bak bakalım Allah'u Teala bunun yerine sana cennetten bir makamla değiştirdi" derler ve her iki yerini de görürler."

Katade: Müminin kendisine kabrinin genişletileceği bize zikredildi der. Bu hadis müttefekun aleyh'tir. Müslim'in Katade'den aidığı rivayette de şu ziyade var:"Yetmiş zira (30 metre) genişletilir ve kıyamette ki dirilişe kadar yeşillikle dolar."

İbni Hacer, bu ziyadenin Katede'den olduğuna rastlamadım veya duymadım demiş. Ahmed'in Ebu Said'ten başka bir yönden aldığı hadis şöyle: "Kabri ona genişletilir." Tirmizi ve İbni Hibban'ın Ebu Hurey-re'den çıkardıkları hadis şöyle: "Kabri yetmiş zira genişletilir." Ber-' ra'dan olan hadis "gözün göreceği kadar genişletilir." Fethu'1-Bari: 3/235-240.

376[180] Beyit Rasulullah'ın (s.a.v.) amcası Ebu Talib'indir. Ravdu'l-Unf'te bu kasidenin zikri mevcuttur. 2/13. Emali îbni Şeceri: 2/341. TıbyanŞerh Divan Mütenebbi: 3/26.

olduğundan dolayıdır. Ve Hac menasiklerin-den olmayan diğer yerlerin tavaf edilmesinin bid'at olduğu gibi Safa ve Merve'yi tavaf bid'at değildir.

"Muhakkak Allah şakirdir."

Yani mükafatı verir. Çünkü amelin mukabilinde verilen mükafat veya ceza nimet mukabilinde yapılan şükür gibidir.

164- "Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, geceyle gündüzün arka arkaya gelişinde."

Yani bunlardan her biri takib etme ve nöbet değişimi bakımından birbiri arkasında gelirler.

Bir rivayete göre murad edilen ihtilaf, karanlık ve nurluluk (aydınlık) bakımından olan ve Tul (uzunluk) ile kasr

(kısalık) bakımından olan itidalliktir. Bunlardan her biri takdir edilen kadere göre ne fazla ne de eksik akıp giderler.

El-Fulk (gemi) Her ne kadar yaratıkların yapılan sanat eseri de olsa yine terkibi Kur'an'da olan diğer delillerden yapısal bakımdan muhteliftir. Buna rağmen onun Allah'ın vahdaniyetine delalet etmesi şu bakımındandır. Eğer Allah'u Teala Fulku (gemiyi) ve onun yapıldığı aletleri bizım için yaratıp bize öğretmeseydi denize girip açılmak imkansız olurdu ve de istenilen menfaatler elde edilmez ve çeşitli bölge ve mnıtıkalara gidiş geliş sağlanamazdı. Hakeza eğer Allah'u Teala suların rikkat, yumuşaklık ve akıcılığını sağlamamış olsaydı gemilerde denizde yürümeyecekti.Yumuşak esen ve gemiye sürat veren rüzgarlar olmasaydı gemiler surat alamazdı.

Eğer çeşitli yönlerden esmiş olsaydı gemi sağlıklı seyrine devam edemezdi. Eğer Allah'u Teala kalperin üzerine sabır sebat vererek cesur kılmasaydı, zayıf yaratıklar, kuvvetli ve büyük yaratıklardan ibret

almazdı.

İşte bu zayıf yaratıklar: ud(asa,odun,direk)üzerinde veya içinde olan kurtçuktur ki ölümün olduğu helak ve düf-fa'nın377[181]imaretinde yer alır. Fulk (gemi)'te şöyle bir fayda daha vardır.Gemiye binen yolcuların tümü de şu olacağı müşahada ederler.Fırtınalar çeşitli yönlerden estiği, bulutlar karanlığa boğduğu zaman yapılan ve alınan bütün tedbirler boşa çıkmış olur ve artık yapılacak bütün şeyler faydasız olmuş olur. Eğer onların yaptığı dua kabul edilirse geminin yelkenkerinin veya direklerinin üzerinden kurtuluş alameti olarak hiç şaşmayan kocaman bir yıldız belirir ve geminin kurtuluş muştusunu veya müjdesini verir ve her ne kadar onlar dalgaların hak'ında da378[182] olsalar.

165- "Vaktinde görecekleri azabı bilselerdi."

Burada (Ley) harfinden sonra arzu ettiği bir emir veya korkutup cevaba vasıl olmayan bir emir olgu varid olduğu zaman olabilecek bütün ihtimaller göz önünde bulundurulsun ve ona göre düşünülsün buna benzer bir misali de şiirde yer almıştır.

"Eğer sizden biri ikamete hak kazansaydı her ne kadar serap gibi hayal ettiğiniz şey gelip geçen mal mülk te olsa ikamet ederdi. Lakin her ne kadar bu olsa da sizden hiçbiri ikameti haketmemiştir."379[183]

Şu şiirde de aynı manalar ifade edilmiştir.

"Ey Rudeyna eğer sen yarını müşahade etseydin, iç içe girdiğimiz şeylere gelirdin kardeş olurduk. Ebu Amr'a bir elçi gönderdik: O da dedi ki aynı

377[181] Dufa, büyük selin gürültüsü ve dalgalarıdır.

378[182] El-Hak Ve hiyk insana isabet eden kötü şeylerdir.

379[183] Hazanetu'1-Edeb: 10/451; Kitab Sibeveyh: 1/439; Şerhıı'l-Eb-yat: 2/34; Müktesıd: 1/465. Lisan madde, serehe.

olarak kavme hiç bir şey nimetlerden verilmesin."380[184]

168- "Şeytanın izini takip etmeyin."

Yani amel ve vesveselerini, bir rivayete göre adımların atılmasıdır.

170- "Ya ataları bir şey anlayamaz ve doğuyu seçemez idiyselerde mi?"

Burada Elif müşrikler için tevbih (korkutma, azarlama) için istifham suretinde yapılmıştır.

171- "Kur'an'a imanmayan."

Kafirler çobanın hayvanlarına benzerler, çobanın sözünü anlamazlar.

Yani kafirleri Allah'a çağıran davetçinin misali çağırıp ta çağrısını duymayanın durumuna benzer. Ve Harisi'nin de şiirinde ifade ettiğine benzer:

"Diyarların üzerinde durdum, benimle konuştu genç dişi deve göz yaşlarının akmasına mani olamadı."381[185]

Genç dişi deveye binen.

Bir rivayete göre manası kalb üzerinedir. Çünkü mana hu-ve'1-men'uki bihi'dir. Burada her ne kadar (naile) lafzı şu ayetteki gibi de olsa (Ietenuu bilusbeti)382[186] Sonra da (El-Us-betu tenuu biha)'dır. Lakin her iki konumda da mana gayet açıktır.

Bir rivayete göre (Naik) kafirlerin kendi ilahlarım çağırma, duymamaları misalidir. Çünkü (en-Neik) çobanın koyun sürüsünü

380[184] Ribyun ve Rebİun gözdür. Rebeel kavmun yerbuhum: şereflendiler veya şeref buldular. İdim aşın kindir. İhteveyna nimetlenmedik veya yemedik. Savaş hazırlığı yaptıkları için beyitler Abduşşarik b. Abdul Uzza Cuheni'nindir. Şerhu'l-Hamaseti Litrebiriz: 1/30.

381[185] Muveşşehu'l-Merzibani sh: 282; Hazanetu'l-Edeb: 9/174.

382[186] Kasas 28/76. Madhal lüleni tefsir sh: 355,

çağırıp bağırdığı sestir. Bu da zem için bir sıfat olduğundan kafirler buna daha layıktır.

Şairin de şiirinde belirttiği gibi:

"Ey Cerir! Koyunlarına seslen. Zira senin kendi nefsine boşlukta minnet etmen boş ve sapıklıktır.

Senin kendi nefsine olan minnetin Darım gibi olman veya hacip ve deve yularının ölçüsünde olmandır."383[187]

173- "Allah ancak size boğazlanmaksızın ölmüş olanı kesin olarak haram kıldı."

Ayette geçen (meyteten)'nin nasbedilmesi (innema)'da ki kaffeten (umum) manası üzerine olunmuştur.

(Innema) harfi zikredilen şey için ispat, bunun dışında kalan şeyler için de nefy'dir. (EI-Kavlu maharremellahu Aley-kum illa keza) (İnne)'nin tahkik için olduğuna delalet ediyor. (ma)'nın da neyf için olduğuna delalet ediyor. (İnne) bir şeyin tahakkukunu yapar (ma) da bunun dışında kalan şeyleri nefyeder.

"Ve Allah'tan başkası için kesilenleri haram kıldı."

El-İhlal: Dua esnasında sesin kaldırılışıdır.

Şair de şiirde (ihlal)'ı bu manada kullanmıştır.

"Düz ve katı yerde yüksek sesle bağıran yolcular tıpkı umre yaparken dua anında yüksek ses çıkaranlar gibidir."384[188]

383[187] Divan Ahtal shf: 392; Hazanetu'1-Edeb: 11/133; Tab fuhi Şu-ara: 1/497.

Birincisi Mecazu'l-Kur'an: 1/64; Tefsiri Kurtubi: 2/215; Durru'1-Mer.-sur: 2/233; El-Bahr: 1/477.

384[188] Sahrayı nitelendiren bu beyit İbni Ahmer'indir. Tefsiri Kurtu-bi 2/224; Mecazu'l-Kur'an: 1/150; Durru'l-Masun: 2/237; Lisanu'1-Ara-b. Heleke El Müzekker vel müennes İbni Enbari sh: 116; Divani sh: 66. Ef al: 1/132; Muhakkik bilememiş ve İbni Ahrem'enisbet ederek tahrif etmiş.

Nabiğa da şöyle dile getirmiş:

"Yahut sedef türü incidir, iner çıkarmak için suya dalan dalgıçlar sevinçlidir, ne zaman ki onu görürse yüksek sesle bağırır ve secde eder."385[189]

Ayette geçen (ğayre bağin) imama bağilik yapmayan (vela adin) ise haram olan seferilerdir. Bu da zayıf bir görüştür. Zira helal olan sefer ne ölü olan leş etini ne de zarurette bunu mubah kılar. Sefer halinde olmayan mukim bir yaşam ortamında mubah kılar. Çünkü leş eti zorluğa düşen i-çin kanı akıtılarak kesilip yenilen hayvanın eti gibidir. Ve sonra bağinin (zorluğa düşen) kesilmiş hayvanın etini yemesi adil olan gibidir. Zira zorluğa düşenin nefisini helak olmaktan ve telef olmaktan koruması gerekir.

175- "Onlar ateşe ne de sabırlıdır."

Onları ateşe götürecek amelleri yapmaya götüren şey nedir?

Ferra, Yemen kadısından şöyle bir olay anlatır. Mahkemeye gelen iki hasımdan (davacı) biri yemin ederek diğer hasmına şöyle demiş: Ma esbereke Alallah?!386[190](Seni Allah'a yemin ettiren nedir?)

Müberrid şöyle der: Ayetteki ifade istifham üzerine bina edilmiştir. Kafirler için tevbih (azarlama-korkutma), bizim için de onların cesaretle ateşe doğru gitmeleri üzerine bir taaccub misalidir.

177- "Velakin iyilik Allah'a iman etmektir."

Yani Velakin iyilik Allah'a iman etme iyiliğidir.

Nabiğa nın da şiirinde belirttiği gibi

385[189] Tefsiri Kurtubi: 2/224. Lisan madde Helele Nabigat Zebyani-'nindir. Divani sh: 40 Garibu'l-Hadis: 1/85.

386[190] Ferra zikredip şöyle demiş. Kesai şöyle dedi: Mekke'deyken Yemen kadısı bana sorup şöyle dedi:

"Ben korktum, ta ki zilmata retil akil'de dağın sarp yerine geldiğimde kum daha da fazlalaştı."387[191]

Yani Vali'nin (Dağın sarp yeri) korkusudur.

Bir rivayete göre ayettekinin takdiri velakin zalbir'dir şu ayette olduğu gibi

"Hum derecatun" (Ali İnıran 3/163)

Yani zevu derecatin (derece sahipleri) İki görüş ye her ne kadar muzaafın hazf edilişi üzerine yoğunlaşıyorsa da birinci görüş daha iyidir. Çünkü muzafm hıfz edilişi ittisa'dan (genişlik) bir misaldir. Bunun için haber mubtedadan daha evladır. Çünkü ecazla (geri) olan ittisa sudur (göğüsün) ile olandan daha layıktır.

Bir rivayete göre takdiri velakinne'l-berre'dir. .

Hunsa'nın388[192] şiirinde de olduğu gibi.

"Doğarken Ölen erkek yavru devenin annesi, doğarken ölen yavrusunun saman doldurulmuş yavru görünümündeki derinin etrafında döner sevgisini belirtir ve bununla başka deveden olan yavrularla sevgisiyle kendini avutur dilediği kadar otlakta yer, karnını doyurur hatırlayana dek. Zira o ancak yönelmek ve dönmektir."

Yani bazen yönelir bazend e sırtım çevirir.

Muberrid şöyle der:

387[191] Mecazu'l-Kur'an: 1/65; Meani'l-Kur'an Ferra: 1/99; Mecazli's-Saleb sh: 55; Emali Şeceriyye: 1/52; Meani'l-Kur'an Ahfeş: 1/135; Divani sh: 94.

388[192] Yavrusunun kaybeden deveyi vasıflandıran bu beyit Hunsa'nı-ndır. Deveyi kardeşi sahn, kaybetme olayına misal getirmiş Hazane-tu'l-Edeb: 1/432; Şi'ru'ş-Şuara sh: 215; Divanu'1-Husa sh: 48; İkincisi Meani'l-Kur'an Ahfeş: 1/97; Muktedep: 3/230; Hasais: 2/203; Kurtubi: 2/238. Ummu sakb: Erkek deve yavrusudur. El-bevvu: Annesi doğurduğu zaman ölen deve yavrusunun cildi (derisi)'dir. Deriye saman doldurulur ana devenin önüne konulur ve o da onu koklar ve süt vermeye başlar. Ez'ar: Zeere'nin cemidir. Başka yavrulara yavrusuymuş gibi sevgi, yakınlık gösteren devedir. Hunsa Rasulullah'a (s.a.v.) gelip müs-liiman olan bayan sahabidir. Şiirleri Rasulullah'ın hoşuna giderdi ve ona hadi şiir söyle anlamında "heyyeh ya hunsa" derdi.

Eğer ben kiraatçılardan olsaydım, (ba)'nın fethasıyla (ve-la kinne'l-berre) şeklinde okurdum. (El-buru ve'1-berru) eş anlamlıdır.

"Allah sevgisi üzerine, yahut mala olan sevgisine rağmen malı, verendir."

Yani mal sevgisi üzerine veya verme sevgisi gibi üzerinedir. Ensari de bu manada şiir söylemiştir.

"Atlara sormadın mı çünkü gitti. Zira benim yavaşlamam ve süratlenmem olmadı. Onun onlarda olan sevgisinden dolayı mal vereyim mi. Ve çağıranın davetini ver."389[193]

"Ve kölelere verenlere"

Yani mukatebin azat etmek için kölesiyle yapılan anlaşmadır.

Onlarla mukatebeyse anlaşmanın bedeli üzerine onlara yardımda bulunmak iyiliktendir.

Bir rivayete göre murad kölelerin azad edilmesidir.

"Be'sae" Miskinlik ve fakirliktir.

"Ed-Derrau" Hastalık, zorluktur.

"Hine'l-be'si" Savaş anıdır.

"Ahidleştiklerinde sözlerine sadık kalanların hayrıdır."

Şu takdir üzeredir. Velakin za'1-birri men amene ve'l-mu-fune: velakin iyilik sahipleri iman edip ve ahidlerini yerine getirenlerdir."

"Sabredenler."

389[193] Ebu Kays b. Eslet Ensari'nindir. Şerh Ihtiyarat Mufaddal Teb-rizi: 3/1241; Mafîiyat sh: 285.

Kesai'ye göre (sabirine) (mal)'ın getirilmesiyle naspedilmiştir.

Sanki şöyledir: "Ve ati'1-male zevi'l-kurba ve's-sabirine" malı yakın akraba ve sabredenlere verin.

Esah olan görüş isemed (övgü) üzerine naspedilişdir.

Şairin şiirinde dile getirdiği gibi:

"Kavmin uzaklaşmayacaktır, öyle ki onlar, düşmanın zehiri ve denizin afetidirler.

Her savaş yerine inerler bütün düğüm noktalarını çözmede iyidirler."390[194]

Çünkü Kesai'nin kavli üzerine (Ve ekame's-salete ve'l-mufune)'nin hepsi Atf ile ma'tuf arasında birer itirazdır. İtiraz ise mu'temed kelam değildir. Onda herhangi bir şey amel etmez. Bundan dolayıdır ki Ebu Ali şairin kavlinde itiraz menetmiştir.

"Unuttun mu, güzellik, cemal ve gençliğinde Allah Ieylayi sana hediye etmedi. Sanki yeni bir sene gelmiş gibi."391[195]

İtirazdır. İtirazın konumu nasptır. Çünkü onda teşbih manasını olduğundan dolayıdır. Manası: Onu unuttun mu? Yıl daha yeni geçti.

178- "Öldürülmüş olanın kardeşinden (varisi ve velisinden) katilin lehine olarak birşey bağışlansa da kısas düşürülse."

Yani öldürülenin velileri kıssas hakkında katili af etseler de mal üzerine sulh yapsalar veya öldürülenin bazı velileri affetse veya veli, kısas'ın bir

390[194] Beyit A'şa'mn kalbilesinden veya gurubundan olan Haznek bin-ti Bedr'indir Kocasına mersiye için söylemiş. Meani'l-Kur'an Ahfeş: 1/87-157; Meani'l-Kur'an: 1/105; İrab Kur'an Nuhas: 1/231; Mecazu'l-Kur'an: 1/65; Tefsiri Kurtubi: 2/239.

391[195] İbni Cİnni Musannef te zikretmiş ikinci beytin sonu (Esa fiha hammatun musulu)'dur. Ezfiye: tencerenin konulduğu yerdir, Hamma-tun hamametun'un cemidir. Deve Böğürtüsü veya devenin çökerken üzerine çöktüğü veya yaslandığı yansıdır. Muslf: 3/82 ve 2/185. Muhakkiki nisbetini bilememiş. Ebu ğol'undur. Nevadir sn. 443. Şevahidu'l-İzah sh.357 İkinci Lisanu'1-Arap madde sefa. Mesailu'l-Halebiyat sh: 148.

kısmını af etse de belli bir şey üzerinde karar kılınıp karar bağlansa (Örfe göre diyet olmalıdır.) Yani maktulun velisi örf neyi gerektiriyorsa ona göre maruf olan diyeti taleb eder. Katilin bu konuda durumuna bakılmalı ve zorlanıp fazla bir şey taleb edilmemeli.

"Katil de maktulün velisine icab eden diyeti güzel bir şekilde ödemelidir."

Yani, katil maktulün velisine vereceği malı ne eksik nede usule aykırı bir şekilde verir, bilakis iyi bir şekilde verir. Ayette geçen (ittibaun) kelimesi mahzuf olan mubtedanın haberi üzerine ref olmuştur. Yani şöyledir. (Fehukmuhu ittibaun) veya (kendisi mubtedadır). Haberi de mahzuftur, takdiri şöyle (Fettibaun aleyhi).

Şu ayeti kerimeye gelince:

"Fe iza lekiytumullezine keferu federbe'r-rikabi."

(Muhammed: 47/4)

İyi olan görüşe göre (darbe'r-rikabi'nin) iğra392[196] üzerine nasbedümesidir. Çünkü (iza) fiili celbeder.

181- "Kim o hükmü değiştirse günahı onun üzerinedir."

Yani vasiyyet edilen hükmü değiştirirse zira vasiyet ile-isau eş anlamlıdır. Veya vasiyet edenin kavlini değiştirirse. Ayette geçen "El-Cenfu ve El-ismu" Hasan dan nakledildiğine göre akraba olmayanlara yapılan tavsiyedir.

İbni Abbas'tan nakledildiğine göre vasiyetin takdirleri neva ve meyillerin hükmüyle değişir.

392[196] (Nahivde sanattır.) Karşıdaki kişiyi güzel ve hayırlı bir işe teşvik etmektir. (Mütercim)

Ata'dan393[197] nakledildiğine göre şüphesiz o, bir kısmını mahrum bırakmak ve bir kısmına da vermektir. Bir rivayete göre (El-cenfu) sadece kavildedir. (El-ism) ise kavi ve fiildedir. Buna göre (El-cenef) vasiyette kavil iledir. İsm: Hastalıkta vermektedir.

Bu manalara atfen Cerir şiirde şöyle demiş;

"O bîr halifedir, hak ile size hükmettiği sürece razı olun ki, kavlinde haksızlığa meyletmeyi atsın.

Öyle bir hükmeder ki nifak onunla yok olur. İnsanları bildikleri hak ile müjdelemek istedi."394[198]

Katbi şöyle demiş: "(hafe) alîme (bilmek) manasmdadır. Çünkü (havf) müstakbel için haşyet (korku) manasmdadır. Vasiyet ise burada vaki olmuş durumdadır." der ve Ebu'l-Mihcen Sekafı'nin şiiriyle delil getirir.

"Öldüğüm zaman beni üzümün dibine gömün ki, öldükten sonra onun damarları kemiklerime kadar işlesin kana kana doyursun.

Beni boş arazide sahrada defnetmeyiniz, zira ben öldükten sonra onu (üzüm) tadamamaktan korkuyorum."395[199]

184- "Bununla beraber kim fidyeyi çok verir, yahut hem oruç tutar, hem de fidye verirse onun için daha hayırlı olur."

Yani daha fazla miskini yedirirse bir rivayete göre fidyeyi vermekle beraber oruç ta tutarsa demektir.

185- "Kaza borcunuzun iddetini tamamiayasınız da."

393[197] Ata b. Ebu Rabah'tır.İlimdeson derece derinleşen ve uzun seneler fetva verip faydalı olan biridir. Kendisi siyah felçli, gözünün biri kör, topal ve yassı burunluydu. Hicri 115'te vefat etmiştir.

394[198] Divani sh 293. Birincisi Bahru'l-Muhit: 2/337; Keşşaf: 1/401.

395[199] Menai'l-Kur'an Ferra: 1/146; Hazanetu'1-Edeb: 8/399; Hasiyet Şeyhzade: 1/490; Uyunu'l-Ahbar: 1/8. -İkincisi Müğni lebib'tedir. İkisi de Rebiu'l-Ebrar'da; 1/714. Tefsiri Kurtubi: 3/56.

Yani kazaya kalmış orucun günlerinin iddeti. Ayın tamahı güç yetiren içindir. Kazaya kalmışların iddetiyse diğeri içindir.

"Size hidayet ettiği şekilde Allah'ı bu tekbir bayramı günündekidir."

Bir rivayete göre Fıtır gününde olan tekbirdir. Bir rivayete göre bu tekbir ibadetinden hidayet ettiği minval üzerine olan Allah'ı ta'zimdir.

186- "O halde onlar da benim davetime koşsunlar ve hakkıyla bana iman etsinler."

Ebu Ubeyde'ye göre El-İsticabe ve El-îcabe eş anlamlıdır. Gunnevi'nin dediği gibi:

"Çağıran şöyle çağırdı: Ey nidaya cevap veren.

Zira bu anda nidasına cevap veren ona cevap vermedi."396[200]

Murad olunan şudur: Kabul ve imtisal (fiili) ile emirlerine icabet etsinler ki onların duasını kabul edeyim.

Muberrid şöyle demiş: İsticabetten kasıt Allah'ın emrettiği bütün emirlerini yerine getirmede tam teslimiyet (inkiyad) ve iz'andır ki, Allah'ın emirlerini yerine getirmekle icabet ettiği zaman Allah da onun istek ve dualarını yerine getirip, kabul eder. Bu görüş asi üzerine cari olan bir kavildir. Çünkü (iz'an)ın manasında fiili taleb etme manası vardır. Zira (iz'an) duada şarttır. Tıpkı iman ile tefvidin ve doğrulukla olan rica (İsteme)'nin onunla çağırdığı (dua ettiği) marifetin şekli iyi ise hayır ve salahın (yapıcılık) olması gibidir. Üzerinde bulunduğu marifetin yönü duayı iyileştirir. İcabetin ta'cili (acele olması) veya tehiri, dua edip Çağıranın maslahatına göre Allah'u Teala onu işitir, kale alır veya göz Önüne alır veya kelamını ciddiye alır.

396[200] Beyit, Ka'b b. Sa'd Ğunnevi'nindir. Cahili'dir. İslamı idrak ettiği de söylenir. Beyit; Mecazu'l-Kur'an'da: 1/67; Tefsiru'l-Taberi: 2/90; Meani'l-Kur'an H'l Aheş: 1/49; Tefsiru'l-Maverdi: 1/204; Tefsiru'l-Kurtubi: 2/313; Bahrıı'l-Muhit: 2/47; Haşiyelu Şeyhzade: 1/495.

Dua edip isteyen kişi için, Allah'u Teala'nın kendisine uygun görüp seçtiği şey ona göre icabet etmesinden daha hayırlıdır.

Bütün bunlar birer şarttır.

Ayette geçen (Errefes) bu konumun dışındaki yerlerde cima manasında ve kadınlar hakkında kötü fahiş söz söylemek manasmdadır.

187-"Beyaz iplik."

Gündüzün ilk başlangıcıdır. Ebu Duad da şiirinde böyle ifade etmiş: "Karanlık bize aydınlatıldığı zaman sabahtan aydınlatan bîr çizgi (ışık) çıktı."397[201]

Hadis ve şiirde (Ebyad) kazib değil midir? denilse şöyle deriz dedi: Kurdun iki pençesini uzattığını görüyor.398[202] Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Ufuktaki sarılık sizi aldatmasın. Kırmızılık çıkana kadar yiyin, için."399[203]

Biz de deriz ki, beyazın çıkışları doğuşları bittiği zaman kırmızılığın ilk anları belirmeye başlar. Mahzumi şiirinde şöyle demiş:

"Gece bitip az bir şey kaldığında neredeyse onun yıldızları peşpeşe kaybolmaya başlar.

Beni ancak sorumlu tuttukları münadi ürküttü, fecirde (ufukta) maruf

---

397[201] Ebu Duad İyadi'nindir. Tefsiri Kurtubi: 2/320; Tefsiri Hazin: 1/118; Esmaiyat: 190, Lisan madde: Sedefe

398[202] Bişr b. Ebu Hazım'indir. Esah olan görüşe göre Amr b. Madi Yekrib'indir. Tefsiri Kurlubi: 2/320; Miicnel madd.e Sadaa elayn: 6/255; Divan Amr sh: 146. İki m uhakkik te nisbetsiz bırakmış. Dr. Mahzumi ve Samurai.

399[203] DareKutni'iri.ı Talkb. Ali'den çıkardığı hadiste Allah'ın Nebisi şöyle demiş:

"Tiyiniz içiniz uîukfaki belirtiler sizi aldatmasın kırmızılık çıkana kadar yiyiniz içiniz." Tefsiri Kurtubi: 2/319; Sunen-i Darekutni: 2/166.

olan kumrallık belirdi."400[204]

Yeşkeri'nin söylediği bunlardan daha açıktır.

"Gece, yıldızlarını bir tarafa meylettirip çekiyor, geri kalanlar da peşpeşe onları takip ediyor.

Gece sıyrılıp açıldığı zaman onun gecikmesi üzerine kızıllık rengi mezceder (yani sabah) vakti."401[205]

(El-Muğrab) At ve develerde olur ki atların ön cephesinde kızıllık olmasıdır. Ve iki kirpiklerin402[206] ve yüzünün çok beyazlığından dolayı sabahın beyazlığına bir tabir olarak kullanılmıştır.

188- "O malları rüşvet olarak hakimlere aktarmayın."

Edleyu'd-delve: Kovanın dolması için kuyunun dibine saldım manasındadır. Delevtuha: Kovayı su dolmuş olarak çektim.

İbni Hurma da şiirinde bu manada kullanmıştır.

"Beni göremeyeceksin, ancak Malik'in kardeşini, kovasını ona saldığını görürsün ben de ona salarım çehresi kolay yumuşaktır.

Mahlukatlarm o huylan, tabiatları bir araya toplanmış tıp-ki es-selarmn vahyi gibi onları okursun,"403[207]

400[204] Amr b. Ebu Rabia Mahzumi'nindir. Divam'nda öyle geçer. Fe-ma raeni illa manadm terhalu ve kad lahe meftukun minessubhi eşkaru. Meftuk: munşik (parçalayan, aralayandır. Eşkar güneş iğim eman olan Divanı sh.124. Akdu'l-Ferid. 6/214.

401[205] Beyit Süveyd b. Ebu Kahil Yeşkeri'nindir. İbni Selam onu cahiliyye şairlerinin altıncı tabakasında addetmiştir. Mahtutada: Betiat yerine Batyat -iza'l-leylu yerine, iza'l-levnu gelmiş hatadır. Emali'1-Kali: 1/101; Şi'ru's-Şuarash.: 270; Mafdaiiyatsh: 192. Ti ile Tullean rivayet ediyor. Zı ile daha iyidir.

El-Zelu: Zali'nin cemidir. Göz, göz kapağı ya da kaş ile işarettir. De-velerdekİ gamz diğer hayvanlarda olduğu gibidir. Ayıplı, kusurlu develer. Tevali: Evahir hanlarıdır, "muğribi'1-levn" den kasıt sabahtır. Şerhi İhtiyarat Mufdal Tebiriz: 2/874.

402[206] Hamalik himlak'in cemidir. Kirpikleri beyazın kaplamasıdır. Lisan hamleka.

403[207] İki beyit te divanında yoktur.

Ayetteki mana Mudliy: Kastının su almak olması gibi ha-keza hakime gitmek isteyenin de kastı malının404[208] korunmasını istemesidir. Hakim onun kastmdaki sebebi, kovayı suya daldırma sebebi gibi yapmış, hakimlerin yanında batıl hüccetleri işe karıştırıp sokmakla ve onların bu yaptıkları şeyler hakimlere bir şey vermekle hemen yalan yemini yaparlar Öyle ki; buna göre hakim zahirine göre hükmeder, mümkün olduğu kadar biraz mal koparmak isterler ve daha sonra geri kalan malı da hakime intikal ettirirler ki aradaki dedikodu ve husumetler ortadan kaldırılsın.

189- "Sana yeni doğan aylardan soruyorlar."

Yani eksilmesini ve fazlalaşmasını,

"De ki onlar insanların muameleleri ve hac için vakit ölçüleridir."

Ayetin bu kısmı ilk mefhumunu yani aylardaki din ve dünya maslahatlarını beyan eden cümledir ki bunlar muamemeler, hesaplar, hali bilinmeyen tarihler, belirli mudrub (belirlenmiş) zaman ve vaadler, mahdud olan eceller ve sayılı günlerin hepsi, oruç, iftar ve hac menasikleri için belirli vakit ölçüleridir.

"İyilik evlere arkalarından gelmeniz değildir."

Araplar cahiliyye devrinde ihrama girdiği zaman evlerin arkalarından birer delik açar arkalardan girip çıkarlardı. Bir rivayete göre bu durum bir şeyin ön kısmından gelinmesi bakımından ve giriş kapısından da kapıdan girilmesi bakımından bir dabi mesel örneğidir.

"Şüpheden ötürü eve .arkadan girmeyi istemem ve amcam oğlunda ise tırnaklarımı kırdırtmam.

Beni aşirete şetmetmeyi süslü hoş gösteren veya beni utanç verici bir

404[208] İhtican bir şeyi toplayıp birbirine katmaktır. Lisan hecane şiirde de bu mana ifade edilmiştir.

şeye yaklaştıran emir veya işten Allah'a sığınırım."405[209]

191- "Sakiftumuhum."

Nerede fırsat bulursanız. Sakiftuhu sakfen birini yakalayıp öldürme fırsatı yakalamaktır.

Bu konuda Şemmah406[210] şöyle dile getirmiş:

"îki küçük dağın bir birine doğru olan çıkmtısıyla, uçlara yakın yerler ve tepelerdeki birbirine yakın dar geçitler onu engelledi. Eğer ikisi ona yetişseydi kızıllığıyla yarılıp yere doğru uzanırdı. Tıpkı kırmızı eski elbisenin kadın bineklerinde atılıp örtüldüğü gibi."

194- "Siz onların hareketine karşı o ayda savaşmakta beis görmeyin... Hürmetler karşılıklıdır."

Haram aylardaki savaş (kıtal) tıpkı haram aylardaki küfr gibi kısastır. Burada küfrü büyükleme ve inkar etme, savaşı inkar etmekten daha evladır.

(El-Hurumatu kısasun)'dan kasıt: Hürmetler karşılıklıdır, eşittir. Bu aylarda nasıl savaş haram ise aynı şekilde küfür de haramdır.

Mücahid407[211] şöyle dedi: Zilkade ayında Kureyş 'iler Rasu-Iulah'ı (s.a.v.) Mescid-i Haram'a girmekten menettiler. Ve gelecek sene geldiği zaman umre vazifesini yerine getirdi. İşte buna şu ifade delalet ediyordu:

405[209] Sahr b. Habna Temim'indir. Ezarikanın haricilerindendir. La-adhulul beyte ahibbu min muahhrihi: Şüpheden dolayı evlerin arkasından girmem. Kamil Muberrid: 1/62; Hamasat Basriye: 2/5. Mahluta da Ehbu yerine ahbere gelmiş hatadır.

406[210] Divan Şemmah sh: 181; Cemheret eş'ar arap: 2/827-828; El-Le-vahiz lahiz'in cemidir yolu kesen dağdır. İki dağın birlşemiyle yolun dar-laştığı yerin iki arasında geçiş şeklinde olmasına lahizan denilir.

Nidv: Eski yıpranmış elbisedir. Kiram: kırmızı perdedir. Recaiz: Recazetun'un cemidir, kadın bineğidir. Lisan madde leheze. Tac madde kenene Ayn madde Karee ikincisi lisan madde Receze el-Bariu fi'l-luğa sh: 134. Muhafsis: 6/147. Mahtutada Kiram yerine Dıram gelmiş hatadır.

407[211] Mücahid b. Cebr Ebu Haccac Mekki ve Beni Mahzum'unmev-lasıdır. Meşhur tabiilerinden biri ve müfessir imamlardandır. İbni Ab-bas'tan ders almış Hicri 100 senesinde secde halinde vefat etmiş.

"Eşşehrul haramu bişşehril harami."

196- "Fein uhsirtum."

Yani alikonursanız.

Merhum Şafii şöyle demiş: El-İhsar düşman tarafından alıkonulmadır. Çünkü bu ayet Hudeybiye umresinde Rasu-lullah (s.a.v.) tarafmdan yapılacak umrenin menedildiği yılda nazil olmuştur. Çünkü burda şöyle diyor ayet (Feiza emintum) emin olduğunuz zaman. Bize göre (İhsar) alıkonulma hastalık sebebiyle de olur. Bu görüş İbni Abbas ve îb-ni Mesud'tan sadrolmuştur.

Ebu Ubeyde ve İsmail b. İshak Kadi408[212] Şafi'nin yolunu izleyerek (îhsarın) hastalık, alıkonulma ve düşmandan dolayı da olur demişler. Muberrid Hasare'nin hapsetmek ve alıkoymak manasında olduğunu söylemiş.

Huzeli de şiirinde bu anlamda kullanmıştır.

"Onun iki dostu da geldi, her ikisi de gözyaşları akıtıyordu. Dediler ki: Bir kavme ahd, anlaşma yaptık.

Öyleki onlar onunla muhasaraya aldılar. Şüphesiz bu bir ölümdür maktuldür."409[213]

İhsar hastalık alıykoyma ve düşmandan dolayı olur. Mu-berrid şöyle dedi: hapsolunan veya alıkonulanın asi üzerine sunulmasıdır. Şu sözde olduğu gibi (El-ketelehu) yani onu ölümle burun buruna getirdi veya ölüme terk etti? (Ekberrehu) Ona mezar yaptı demektir.

408[212] Maliki mezhebi üzerine arapça ve fıkıhta söz sahibiydi, Ali b. Medini ve bir guruptan hadis almıştır. Abdullah b. İmam Ahmet'ten rivayetleri vardır. Halife Mütevekkil devrinde Bağdat'ın iki yanına kadılık yapmış onun "Ahkamu'l-Kur'an, Meani '1-Kur'an" adlı basılmamış iki eseri vardır.-Hicri 282'de vefat etmiştir.

409[213] Beyit Saide b. Ciieyye Huzeli'nindir. Hasıra bini: Onu dara soktular ve o da zorluğa girdi. Ellehim: Maktuldür. Divan hazeliyyin: 1/232. İkincisi lisan madde Haşere ve madde, lahm: 12/537. Sihah Cevheri maddğ lahm, Mahtutada kalu yerine fekullema sunime lehimu yerine lem yehum gelmiş.

"Kurbandan hangisi sizin için kolaysa o vacib olur."

İbni Abbas'tan nakledildiğine göre bu kurbanlık koyun veya koç veya kuzudur. Bizim de görüşümüz budur.

"Ve Kurban mahalli olan Minaya varıncaya kadar."

Müfesirlerin hepsine göre yeri Harem'dir.

Şafii'ye göre kurban mahalli ihsar edilen alıkonulan yerdir. Kesai'nin görüşüne göre (Mehille) şeklinde kesreyle olması ihramdaki ihlal (ihramdan çıkma)dır. Fethayla (mahalle) hulul (helal) yeridir.

"Kim umresini bitirip ondan faydalanarak haccı yaparsa."

Yani ihramlıyken umresini yapıp hac farizasını eda ederse ki bu hac aylarında olur. Abadiler (dört Abdullah'ın) ve fukahanın görüşlerine göre umresini bitirdikten sonra hac için ihrama girdiği zaman ailesinin yanına gidebilir. Suddi şöyle demiş o umreyle Haccı fesedendir. İbni Zübeyr'in dediğine göre; Hac zamanı bittikten sonra alıkoyulan (hapsedilen) kişinin Mekke'ye girmesidir.410[214]

"Ona hac günlerinde üç gün oruç tutmak."

Hac aylarında ihrama girmeden önce ve iki ihram arasından Arafat günane kadar olan zamandır.

"Döndüğümüzde 7 gün oruç tutmak."

Bizim görüşümüze göre hacmin hacdan dönmesinden sonradır. Hatta bu kişi hacdan döndükten sonra ailesinin yanına ulaşmadan orucunu tutsa yine makbuldür.

"Tam on gün oruç tutmak vacib olur."

410[214] Bu görüş Abdullah b. Zübeyr, Alkatne ve İbrahim'e aittir. İbni Zübeyr'e göre alıkonulanın sureti hac bitene kadar bırakılmaması daha sonra Beytu'l-Haram'a ulaşıp umre yapmasında en sonunda gelecek için hac yapmasıdır ve buna umreyle hac fariza sonrasındaki temet tuya denilir.

Bu durum kanaat ettirme, iktifa etmede, bedel olup ödeme yerini tutmadır. Bir rivayete göre oruç kurbanın yerine tutulur. Veya yerine konulur. Bir rivayete göre iki adedin tümü için ifade edilmiştir. Çünkü araplar o gün hesap bilmiyorlardı.

Bu konuya açıklık için Ferazdak da şiirde söylemiş:

"Üç ve iki ve onlar beştir. Bir koku alma duyuma meylediyor. İkisi de iki yanımda düşüp gecelediler. Ben de ka- panmış büyük kapının yanında geceledim."411[215]

(Hadiril mescidil haram)'dan kasıt: Mekke'nin asıl o ahalisi ve orada ikamet edenlerdir. Bize göre onlar bu durumdan faydalanamazlar. Eğer yaparlarsa onlara cinayet demi (kanı) gibi diyet gerekli olur. Temettü kanı gerekmez.

197- "Hac ayları bilinen aylardır."

Takdir şöyle Eşhurul hacci eşhurun malumat muzaaaf haz fedilmiştir. Veya asıl hac belli hac aylarının haccıdır. (El-Haccu Haccu eşhurul ma'lumat) muzaf olan mastar haz fedilmiştir. Veya hac aylarını haccın içinde olduğu aylarda kılmıştır. (Cealel eşhurel hacc Iemma kanel haccu fiha) Tıpkı şu sözde olduğu gibi leylun naimun ve neharun saimun

Hac ayları: Şevval, zülkade ve zilhiccenin on günüdür. Üçüncü günün bir kısmını da cemetmiştir. Mesela eğer bir fiil cuma gününü bir kısmında vaki olmuşsa o şey cuma gününde olmuştur kavil sahih olmuş olur. Tıpkı belirli bir vaktinde sahih olduğu gibi.

Mücahid ve Katede'den şöyle nakledilmiştir: Zilhicce ayının tamamı hac aylarından sayılır. Buna örnek te Rainin şiirinde rastlamaktayız.

"Halife Osman b. Affan'i haksız yere öldürdüler ve bıraktılar ki onun gibi

---

411[215] Te'vil Müşkil Kur'an sh: 243. Divanı sh: 835. Savi'nin tahkiki birinci beyit Tefsiri Kurtubi.: 2/403;"Bahru'l-muhit: 2/510; Şi'nı'ş-Şuara sh: 315.

öldürülene rastlamadım."412[216]

Hz. Osman'ın katli zilhiccenin 17'sinde olmuştur.

"İşte kim o aylarda haccı, ihrama girerek kendine farz yaparsa artık haccda kadına yaklaşmak günah yapmak ve kavga etmek yoktur."

Ayette geçen (Femen fereda)'dan kasıt; kendi nefsine gerektirmesidir. Yani hac için ihrama girmesidir.

Er-Refes kadınların zikredildiği anlarda cima ve cimaya sebebiyet veren bütün hal ve hareketlerdir.

El-Fusuk sövmektir. Bir rivayete göre bütün masiyetlerdir.

El-Cidal Rıfkat ehliyle yapılan kavga vb. şeylerdir.

Bir rivayete göre (La cidale fil hac)'İn zilhiccede olduğuna dair hiç hilaf yoktur. Bu yönü. (La refesun velafusu-kin) Her ne kadar tenvinle böyle okunsa bile413[217] (La cidale) kavli nefy için olduğundan tenvinle olmaz. Çünkü haccın zilhiccede olduğu üzere mücadele veya münakaşa etmediler. (Vela refese) nehydir. Çünkü cima ve cimaya götürün hareketlerin olma olasılığı vardır. Cidal'deki (la) nefy içindir. Ama (Errefes ve EI-Fusuk)'ta (leyse) manasındadır.

198- "Arafat'tan inip döndüğünüzde.-."

Kabın su ile dolup taştığı gibisiz de Arafat'tan Müzde-life'ye hep beraber indiniz. Burada (Arafatin) kelimesi, te'nis ve tarif alameti olduğu halde munsarıf yapılmıştır. Çünkü (Arafatin) kelimesi cem'in (toplum veya çokluğun) manasını içerip hikayesini andıran bir isimdir.

412[216] Lisan arap madde harume kitab ef al serkisti: 1/483; Hazane-tu'1-Edeb 3/147; Divan rai sh: 231; Muhasser: 12/200 Garibu'l-Hadis: 4/7. Beytin Hazenetu'l-Edeb'te hikayesi vardır. Esmai şöyle demiş: Muhri-men bu şekilde cezasını haketmiş olarak gitmiş olmadı. (Yani hak etmediği bir cezayla gitti)

413[217] Tenvinle refa'yla (Felarefesun vela fusukun) İbni Kesir, Ebu Amr Ebu Cafer, Ve yakub okumuşlar. Ebu Cafer ek birşey getirerek (Vela cidalu)Yu ref'a yapmıştır. İthaf fudala beşar sh 155.

Kim dese: Arafat kelimesi, Arefetunun cemidir, bu durumda onu, cemu'I-cemati manasına sarfetmiş oysa cem lafzında (tenis) alemeti yoktur. Arafat ismi büyük ve kalabalık halde olan bu toplulukta insanların karşılaştıkları zamanki tanışmalarından meydana gelmiştir. Bir rivayete göre Cebrail (a.s.) İbrahim'e (a.s.) hac menasiklerini gösterip öğretiyordu. Arafat'a geldikleri zaman İbrahim (a.s.)'da Areftu (tanıdım), (bildim) demiş ve bundan dolayı bu isimle adlandırılmıştır.

Bir rivayete göre Adem'le Havva (a.s.)'ırt burada bir araya gelip tanışmalarından dolayıdır.

Meş'ari'I-Haram İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Müzdelife'deki iki dağın arasıdır.

İbrahim'den414[218] nakledildiğine göre imamın üzerinde durduğu dağdır.

199- "Sonra insanların döndüğü yerden siz de dönün."

Bu emir Kureyş ve müttefikleri olan Humslularadır. Bununla onların Arafat'tan topluluğa doğru dönmeleri isteniyordu. Çünkü onlar cem'de (topluluğun olduğu yer) durup, "Biz Allah'ın harem ehlinden olduğumuzdan oradan çıkmayız." diyorlardı. Bir rivayete göre bu dönüş (ifade) cem'den Mina'yadır.

Zira Arafat'taki (ifade) dönüş zaten zikredilmiştir bu da onun üzerine atfedilmiştir (ma'tuftur). Bizzat kendisinin olduğu sahih değildir. Şu kavilden murad (İnsanların döndüğü yerden) İbrahim (a.s.) ve ona tabi olandır.

200- "Atalarınızı anarak öğündüğünüz gibi Allah'ı anın."

Cahiliyede Arafat ve Müzdelife'de durulduğu zamanın atalarının

414[218] Irak Fakihi İbrahim b. Yezid Nehai'dir. Mesruk ve Alkame b. Kays 'tan rivayetleri vardır ondan da Hammad b. Ebu Süleyman ve Süleym-rnanu"! A'meş rivayet etmiştir. Küçükken Aişe'yi görmüştür. Salih, iyi bir fakih ve teklifi az bir insandı Hicri 96'da vefat etmiş. Siyer Alam: 4/520.

öğünülecek durum ve bıraktıkları eserleri bir bir sayıyorlardı.

Ferazdak'ın şiirinde zikrettiği gibi:

"İnsanlar yapılan şeyleri zikrettikleri zaman kendilerinin hakkında zikredenleri duydukça Ebu Harb'in şaşkınlık ve hayretleri artıyordu. Her kabilenin şerefi onlarda son buluyordu. Bundan dolayı onların gözyaşları aktı. Yaşlılar ve siz beni.Nezzar oğullarının iki ileri geleni ve başkanısınız. Her ikisi de, faziletleri bilenlerin hissedenlerin yanında sayıldığı zaman beni Nezzarm iki ileri gelenleri olurlar."415[219]

Ayetteki (min helak) hiçbir nasip yoktur anlamındadır.

İhtisas manasındaki (El-helaketu)'dan veya takdir ve bir şeyi tespit etme manasındaki (El-Heliketun)'dandır.

203- "Bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin."

Eyyamu'l-ma'dudat: Üç teşrik günüdür. Bu: malumattan sonraki zilhiccenin on günüdür. İki isimdeki sebeb (ma'iu-mat) ismi daha meşhur olduğundan dolayı bununla insanlar haccı bilme vaktine Özen gösteriyorlardı. Madudat ismi Kıyasen ma'lumat kelimesine göre daha az olduğundan tıpkı (şehruremedane)nin neshettiğİ ma'dudat gibidir. Burda-ki ma'dudat her ayın üç günündeydi. Zira bir şeyde killet(azhk)olduğu zaman ta'dit te (sayım) daha fazla sürat kazandırır, yardımcı olur.

Ma'dudattaki Allah'ın zikri ise (Tekbir)'dir.

İbni Mes'ud'a göre tekbirin başlangıcı Arafe günündeki sabah namazından başlar ve her farz namazdan sonra sekiz vakit söylenir. Ve sekiz vaktin sonuncusu da Kurban günündeki ikindi namazıdır. Ebu Hanife'nin mezhebi de böyledir. Bir kavle göre 23 vakit namazdır. Ve

415[219] Bir de Ferazdek Selam b. Ziyad b. Ebihi'yi medhediyor, aslı dört beyittir. Divanı: 2/132. Dördüncü beyit: Selem'İn zamana sıkı sarılması bana kafi oldu onun halen iffetlilere ve nail olanlara mani olmaya devam eden bir yönü vardır.

son namaz vakti de kurban bayramının ikinci günden sonraki son ikindi namazından sonradır.

Teşrik günlerinden ilk günü insanların Minada durması nedeniyle (yevmel kerr veya kirr) diye isimlendirilmiş ikinci günü (Yevmun nefer) diye adlandırılır. Çünkü o gün-herkes oradan ayrılıp ailelelerine giderler. (Kim iki günde Mina'dan dönmek için acele ederse ona günah yoktur.) İfadesinden murad da işte budur. Yani (Neferul evvel)'de ilk neferde çıkmak için acele ederse (geri kalana da günah yoktur)'den murad ta (neferussani). Yani ikinci neferdir (gün).

(Fela isme aleyhi)'tde (günah olmayan gün) Mina'nın üçüncü günüdür. Bu üçüncü günü Yevmus sadre sirmen adıyla da isimlendirilmiştir. (Neferul evvel kirmen diye de isimlendirilir. Kitaplarda isimleri ve tertibi hakkında ihtilaf edilmiştir.

"Bunlar günahtan sakınanlar içindir."

Ayetteki bu ifade İbni Abbas'tan nalkedildiğine göre haccm tamamlanması ve kaçınılması gereken mahzurlarıdan sakınılması bakımından geçen bütün fiil ve hareketlerdir.

Suddi şöyle demiş: Amellerinin boşuna çıkmaması bakımından ömrünün geriye kalan kısmındaki mahzurlardan sakınilmasıdır.

204- "İnsanlardan bir kısmı vardır ki onun bu dünya hayatına ait fasih sözü hoşuna gider."

Ahnes b. Şureyk hakkında nazil olmuştur. Rasulullah'la (s.a.v.) sulh yaparak iman ettiğini söylemiş ve sonra hilesi ortaya çıkmıştır. Güya Rasulullah'ı aldattığını zannetmiştir. Bu görüşmeden sonra Rasuluilah'm (s.a.v.) yanından ayrılmış ve bazı müslümanlann ekinlerini ve eşeğini boğazlamış416[220]

416[220] İbni Cerir: 2/181 ve İbni Ebu Hatem'in Suddi'den "veminen-nasi men yu'cibuke" kavli hakkında şöyle dediğini çıkarmışlar. Beni Zehra'nın müttfeki olan Ahnes b. Şureyk es-Sekafi hakkında nazil olmuştur. Medine'de Rasuluilah'm

El-Elid417[221]: Çok husumet yapan elledidan: boynun her iki yanıdır. Sanki (El-Elid) söz için halden hale safhadan safhaya kalbedilmesi gibidir. Sa'lebe b. Su'ayr Mazi'nin şiirinde belirttiği gibi:

"Umulur ki bazı hasımlar vardır insanı rencide etme meylindedirler, acaip ve kötü bir şekilde içindeki hıyanet ve kinleri dışarı atarlar. Çok husumetkardırlar, onların kötülüklerine rağmen ben onlara taatufta bulundum. Onların batıl olan şeylerini, zahir olan hak ile yok ettim."418[222]

El-Hisam Halil'e göre mastardır. Züccac'a göre Bahr ve bihar'da olduğu gibi Hasm'ın cemidir.419[223]

206- "Cahiliyyet duygusu izzeti onu günah işlemeye götürür."

Yani kalbinde olan günah ve kötülükten dolayı Bir rivayete göre izzet duygusu onu günaha sürükler.

207- "Kim satar."

Yani nefsini Allah'a ibadet yolunda (feda eder) satar harure ehlinin

---

(s.a.v.) yanma giderek:

"Allah ta şahidimdir ki doğru söylüyorum müslüman olmaya geldim" der. Onun bu hareketi Rasuluilah'm (s.a.v.) dikkatini çeker ve hoşuna gider. İşte bu ayet "Kalbinde olana Allah'ı şahit tutar" Bu konudadır. Daha sonra Rasuluilah'm (s.a.v.) yanından ayrılarak müslümanlardan bazılarının ekinlerinin içinden geçer hepsini ateşe verip yakar ve develerinin tümünü de keser bırakır. İş bu ayet te (Senin huzurundan ayrılıp gittiği zaman yüryüzünde fesat çıkarmaya) bu konudadır." Durru'1-Mensur: 1/572.

417[221] Tasti'nin İbni Abbas'tan çıkardığına göre Nafi b. Ezrak İbni Ab-bas'tan bu ayet hakkında:

"Halbuki o düşmanlarını en şiddetlisidir" nedir diye sorar o da:

"Karşıt hasmın (düşmanın) batılda olan mücadele veya cedelleşmesidir" der. Durru'l-Mensur: 1/573. Nafi: Araplar bunu biliyor mu der. O da:

"Evet sen Muhellel'in sözünü duymadın mı?" der. "Taşların altında sağlam iyi olan ve hasım olan da vardır" O da:

"Şiddetli husumet sahibidir. Ve huşunetini gizler."

418[222] Cahiz iki beyti El-Hayavan'da: 2/297 zikretmiş. Tukzi suduru-hum içlerinde gizli olan hıyanet kin ve nefretlerini dışarı atmasıdır.

419[223] Meani'l-Kur'an ve Irabuhu Züccac: 1/277.

kendi nefislerini (şirat) diye isimlendirmesi de bundandır.

Ebu Ayn Harici de şiirinde (şirat) kelimesini zikretmiştir:420[224]

"Sanki o, yabani parçalayıcı bir pençeye takılıp kalan bir et parçası veya uzuv gibi yaklaşır ve mızraklar onu kaldırır.

Yere düşeni görür, parçalayıcı hayvanlar onu süratle alıyorlar. Zira satılanların feda edilenlerin ömrü pek kısadır."

208- "Hepiniz iç ve dışınızla sebat üzere İslama girin." Teslim olup (sebti) terketmeyen bir grup ehli kitap hakkında nazil olmuştur.

Bir rivayete göre münafıklar hakkında nazil olmuş ve İslam'daki bakış açılarım, batınlarını, zahirleri gibi yapmaları için emrolundular. Bir rivayete göre bilakis o tüm islam şeriatının öğretileri için müminlere verilen bir emirdir.

Hasan'in dediğine göre, müslümanların islam üzere devam etmeleri için olan emirdir- Çünkü o fail vacib (gerekli olan şey) için istikbalde de aynısını (mislini) yapmakla emrolunmuştur. Şu ayette de olduğu gibi;

"Ey iman edenler iman ediniz." (Nisa: 4/136)

(Es-Selem)in fethayla421[225] olacağını savunanlar sulhu kastetmişlerdir. Bu ifadeyle islamm sulh olduğunun murad edilişi imtina edilmemiştir.

Zira İslam'ın kendisi zaten sulhtur. Müslümanlar yardımlaşma ve destek bakımından tek el misalidirler.

(Kaffeten)'den kasıt cemiandır. (Hepsi) Kefeftuş-şey1 onu topladım cem

---

420[224] Muberrid Kamil'de zikretmiş; Ubeyde b. Hilal Harciye nisbet etmiştir. Orada: verrimahutunevvişubu geçer. Ve yednu yerine yehvi geçer. Cahiz Ebu A'yzara nisbet eder. Hayvan: 6/423; Beyan ve't-tebyin: 1/255; El-Kamil: 2/301.

421[225] Mücmel İbni Fans: 1/811; Müfredat Ragıb sh: 23; Lisan madde umem Tefsiri Kurtubi: 16/75; Müselles Betüyasi: 1/329; Sihah madde umem divanı sh: 81.

ettim manasındadır. Kiffetul mizâni içinde olanı cemettiği içindir.

Keffussevb Elbiseyi dürmektir.

Menetme manasında olan (El-Keffe)'den olması da caizdir. Çünkü onlar toplandıklarında karşılıklı menederler.

210- "Şeytana tabi olanlar, yalnız gözetliyorlar ki Allah buluttan gölgelikler içinde meleklerle geliversin."

Murad Allah'ın ayetlerinin gelişidir (getirilişidir). Ayetlerin şanlarının yüceliğinden Allah zikredilmiştir. Bir rivayete göre bilakis takdiri şöyledir: "Ye'ti hum emrullahi" Allah'ın emrinin gelişini bekliyorlar. Ama (Muzaaf) hazfedi-lmiştir. Şu ayette de olduğu gibi:

"Ev ye'tiye emru rabbike." " (Nahl: 16/33)

Bundan da belli oluyor ki her iki ayet te kıyamet halinden haber veriyor. Ayetlerin ikisinden birinde bu emir zik-redildiği zaman diğer ayette mefhum olarak mukadderdir.

Bir rivayete göre şüphesiz lafız getirmeyi kesinleştirip sabit kılsa da işaret edilen mefhum manalar bunu nefyetmektedir. Çünkü halet kullarına şu suretler üzerine takdim edilmiştir. Bütün vaaz nasihatler ve Rasullerle kullarını ıslah etmeye çalışır ve daha sonra der ki eğer bunlara rağmen ıslah olmazlarsa onların kendi nefislerinde gelmesinin artık imtina olup imkansız olduğu üzerine kesin kanaat olunca hala gelmesini veya gönderilmesini mi bekliyorsunuz denilir.

212- "Dünya hayatı kafirlere süslü göründü de."

Bir rivayete göre şeytan onlara dünyayı süslü göründür-miiştür. Bir rivayete göre bunu, Allah'u Teala yapıyor ki verilen sorumluluk sahih olsun ve arzulamakla beraber bunu terketsin ve sevabın kadri yücelsin.

(Hesapsız) Bu veriliş tefeddul ciheti üzerine hak etmeksizin verilecek

olan nzıktır. Şu ayette olduğu gibi:

"Ataen nisaba." (Nebe: 78/36)

Yani Ameline mukabil ve yeterli derecede fazlası verilecektir.

Kutrub'un görüşü şöyle: Allah'u Teala'nın indindeki hesapsız olan veriliş onun rahmet ve faziletinin bolluğundandır. O da amellerimizin derecesine göredir. Burada sanki hesaplayan, sayılı olanı hesaplanmayacak ve sayılmayacak derecede verdiğine benziyor.

213- "İnsanlar tek ümmetti."

Ümmet burada dindir. Nabiğa de şiirinde din manasında kullanmıştır.

"Nefsin için şüphe bırakmayacağıma dair yemin içtim.

Ve itaat eden bir din ehli için ye'se düşmek olur mu?"1

Muzaaf hazfedilmiştir. Yani Ehle milletin. İbni Ab-bas'tan nakledildiğine göre o millet (din)'de dalalettir. Ha-san'dan nakledildiğine göre her ne kadar Allah'ın arzı (kainat) hüccet ve ayetlerden hali olmamışsa da genel olarak onlarda dalalet görülmüştür.

İlk önceleri müttefik daha sonraları ihtilaf edip tefrikaya düşmüş olmaları da caizdir, (Bağyen beynehum) mef'ulun leh üzerine naspolmuştur. Yani (vemahtelefu illa lil bağy) Ancak bağyilik üzere ihtilafa girip tefrikaya düştüler.

(Biiznihi) Yani Fehtedev biznihi Yani bi-ilmihi (Allah'ın izni ve ilmiyle hidayet buldular.

214- "Em Hasibtum: Yoksa zannettiniz mi."

(Em) ibtida ve istifham içindir. Ancak burada istifham manası çekip alınmıştır.

Tıpkı şu sözünde olduğu gibi (Merertu bireculineyyi reculun) bundan dolayıdır ki (ey) harfinin irabı yapılmıştır. Atıf vavı bunun gibi atıf ve hem de cem içindir, (maa) konumuna konulduğu zaman cem manasına gelir ve atf manası şu misalde olduğu gibi: "isteva elmau vel haşebetu" Hakeza atf (fa) sıda hem atf hem de itba içindir. Şartın cevabında kullanıldığı zaman atfolmaktan çıkar ve şu misalde de olduğu gibi itba için olur (intekum feene ekum). Kalksanız ben de kalkarım.

"Velemma ye'tikum."

Yani size gelmeden şu ayette olduğu gibi:

"Ve aherine minhum lemma yelhaku." (Cuma: 62/3)

Onlardan başkalarına ki henüz onlara kavuşmamışlardır.

Ayette geçen (Lemma)'mn aslı (lem)'dir. (Lemma) tek başına sana şöyle diyenin sorusu için cevap olabilir: "Eka-dime Zeydun Zeyd döndü mü?" Sorusununa cevaben (Lemma) dönmedi diyebilirsin. Ama (lem) gelmesi caiz değildir.

"Vezulzilu."

Yani korkuyla sallanıp ürküp sıkıntıya, darlığa girdiler. Bu olay Ahzab harbinde olmuştu. (Zulzilu)'nun aslı (zul-lu)'dur. Manasının dehşet muzaaf ifade etmesinden dolayı lafız da manasına binaen böyle gelmiştir. Şu söz gibi: sar-re ve sersare.422[226] Halil şöyle demiş: Onlar sanki çekirgenin sesinde istitale (uzatma olduğunu zannederek) sarre dediler ve şahin kuşunun sesinde de takti (kesinti) olduğunu zannederek sarsare dediler.

"Rasul deyinceye kadar."

Yani taki rasul (elçi) vadedilen yardımı istesin. Bu yardımın gelmediği

422[226] El-ayn-7/81-82.

veya gelmeyeceği anlamına gelmez. Çünkü rasul, yardımın maslahat icab ettiği zaman Allah'ın geciktirmeyeceğini çok iyi bilir.

Hakeza şiddet gam ve kederde olan kimse için ferahlığın gelişi de gecikmez. Zira dünyada bunun zail olacağı veya bunun üzerine öleceği müjdesi verilir ki bu da ahirette çok büyük bir nimet karşılığında verilcektir ki bu asıl baki kalan ve daha hayırlı olandır.

(Yekulu)423[227] kelimesini refayla okuyanın durumuna göre kelamın manası şudur: "Sabır yardım gelecek vakte kadar devam edecek ve takdiri şöyledir: "Hattar rasulu kailun"."

Şairin dediği gibi:

"Köpekleri havlayana kadar, gelmeye teşvik ediyorlar ve gelecek olan diğer siyahları da sorup hesaplamıyorlar.

Onların yüzleri beyaz soyları veya uzuvları şereflidir. Burunlarının koku alması, ilk tarzdaki gibidir.424[228]

Hatta onlar şu anda da böyledirler.

217- "Haram olan ayda savaşın hükmü nedir, diye sana soruyorlar."

(Kıtal) kelimesinin inhifadı (cer olması) şehr kelimesinden bedel üzerine bedelu'l-iştimal olmasından dolayıdır. O da lafızda birincisinin dışında olan ikincisidir. O da ya ona dahildir veya onda mukadderdir.

A'şa da şiirinde bu misalda olduğu gibi dile getirmiştir.

"Ey Hureyre! Yarın bir gün kınayan kınasa da sen onu bırak terket yahut sen ayrılık ve fesattan dolayı gözünü buruşturup susuyor musun.

423[227] Nafiin kiralıdır. Çünkü haber verilen zamana göre mazidir.Veya hîkayenin mazi haline itibarla haldir ithaf sh: 156.

424[228] Beyitleri Hassan b. Sabit'indir. Şam kırallanndan Cufne ahalisini medhettiği kasidesindendir. Mahtutada (Yeftinune hatta) gelmiş bariz hatadır. Hazanetu'l-Edeb: 4/384; Divanı: 462; Divan'ul-Maani: 1/37. Birinci beyit: Kitab Sibeveyh: 1/413; Şerhu'l-Ebyat lil Seyrafi: 1/69. El Muktasid Şerh'ul-îdah: 2/1086.

Bir halden bir hale geçmede öyle bir geçişle geçtim ki, ihtiyaç ve arzuları gerektiriyor ve bıkanın bıkmasını gerektiriyor."

Sen de görüyorsun ki (havi) (sevau) üzerine müştemildir ve ona nail oluyor.

"Allah'ın yoluna sed çekmektir."

Yani haram aylarda yapılan savaş ve mescidi haramın yanında müslümanlarm haccetmesine engel oluyor.

219- "Yine sana hangi şeyi nafaka vereceklerini soruyorlar. De ki ihtiyacınızdan geri kalanını harcayın..."

Yani ihtiyaçtan geri kalanmından ne yapacaklarını soruyorlar.

Bir rivayete göre kolay ve müyesser olanıdır. Mesela Huzama afa sehule kolay ve safi manasındadır. Bir rivayete göre o kasd (niyet edilen) ve El-vast'tır (El-Afve)'nin nas-bedilişi mensuh olan (maza')'nın cevabı olduğundan dolayıdır. (Maza) tek isimdir. Çünkü sen şöyle diyorsun (Anma-za Tes'el) yani neyi soruyorsun.

(Amma) kelimesinin sonundaki (elif) harfini (Amme yetesaelune)'dekî elifi hazfettiğin gibi hazfetmiyorsun. Çünkü bu, ismin sonu olmadığındandır. (Mana yun fikune) cümlesi (ma yunfikune)'nin aynısıdır. Cevabı yunfikunelafve.

(El-afvu)'yu425[229] merfu okuyan (za)'yı (ellezi) yerine koymuş olur ve ikisini de isim yapmış olur ve sanki kavi böyledir. (Maellezi yunfukine).

220- "Eğer Allah Teala dikseydi, sizi muhakkak zahmete sokardı da..."

Ayette geçen (Le anetekum)'den kasıt yetimlerle beraber yaşamakta sizi

425[229] Sadece Ebu Amr ref ile okumuş ithaf sh: 157.

oldukça zahmete sokardı veya size sorumluluğunu verdiği bütün mesuliyetlerde size çok zahmet verirdi. Ama asıl ibret lafzın umumu içindir. Hakeza Ebu Ubeyde (elinat)'ı helak426[230] (helak etmek) ile mana etmiştir.

(El-Annet) 'nin aslı şiddet ve meşakkattir.

Mesleme b. Abduİ melik te427[231] şiirinde bu manada kullanmıştır.

"Milletle sesler yükselmeye başladığı zaman ben öyle bir yerdeyim ki muhakkak orada milletin korktuğu bir meşakkat vardır demektir.

Benim yerim ise sabır ile hayal edilecek bir yerde olurum ta ki çıkan yükselen sesler neden çıktığı yükseldığibeli olana dek."

222- "Onlar temizlene kadar."

Yani kadınların adet kanı kesilene kadar ve o hallerinden i temizlenene kadar onlara yanaşmayın. Ve yattaharne428[232] yatetahharne ve yağtasilne)'dir ama idgam yapılmıştır,

223- "Nasıl isterseniz."

Ayette geçen ennaşi'tum. Nasıl isterseniz manasındadır. Bir rivayete göre nerden isterseniz ama asıl cima edilecek yerden şaşmadan öylece yanaşın. Şu delille: "Kadınlarınız sizin tarlalarınızdır." "Kendileriniz için ileriye hazırlık yapın." Bir rivayete göre bu cima anında yapılan bir isimlendirmedir. Evla olan lafzına olan umum itibarıdır. Şöyle düşünülmesi lazım. Sanki bu emir mübahlığı ve sakınılması gerekenin akabinde, salın amelleri ve daha nice şeylerin hazırlığını yapın

---

426[230] Mecazu'l-Kur'an: 1/73.

427[231] Kitabu'l-Hayavan Cahiz: 5/602. Mahtutada (mesleme) yerine selimetun gelmiş hatadır.

428[232] (Yattahharne) Ha ve Ta'nın şeddesiyle Tatahbare'nin muzarisi olarak okunmuş Tatahere, Yani yıkanıncaya kadar. Ebubekr Hamza, Kesai ve halefin kıratına göredir. Uhey ve İbni Mes'ud ta olduğu gibi aslı yeletahare'dir. İthaf sh: 157.

şeklindedir.

224- "Yeminlerinize hedef yapmayın."

Yani: Islah etmeyi, takvayı ve iyiliği terketmede illet ve hüccet gösterip, onunla kendinizi savunmak ve şer işlerinize peşkeş çekmek amacıyla, Allah'ı yeminlerinize hedef yapıyorsunuz.

Burada sanki yemin etme takva ve iyiliği meneden bir sebep unsuru olarak sunuluş gibidir veya ikisinden yüz çevirmeyi gerekitren bir sebeptir.

Cerir de şiirinde bu manaları içeren ifadeler şeklinde kullanılmıştır.

"Ne aceleci bir tavırla yapılan kınamalarda ne de ziyaretleri devamlı olmayan arkadaşta hayır vardır. Ne üzerinde fazla yemin edilen malda ne de çıkışları olmayan yeminlerde hayır vardır."429[233]

Bir rivayete göre Yemini ihtiyaç olmadan ve istisnasız olarak kelamınıza peşkeş çekip boşboş yemin etmeyin. Ki zaten kul kendi işlerine malik değildir ki yeminde de kastedtiği şeyi azmetsin.

"En teberru"

Bu kavle göre manası şudur: (Enla teberru)'dur. Ama (la) harfi kasem manasında olduğundan dolayı hazf olmuştur. Açık bir misal de İmriu'l-Kays'm şiirinde görüyoruz:

"Allah'a yemin olsun ki şayet başımı ve bütün uzuvlarımı da senin elinin altında kesseler yine oturmaya devam edeceğim."430[234]

Burada (Uksimu) yemin ederim ifadesi hazf edilmiştir. Kasem fiili kasem harfi ve nefy harfi. (Muksemu biha)'dir. Yani yemin edilendir.

429[233] Divan Cerir sh: 454; Meharim Meharic (çıkışlar)'dır. Mahtu-lada (maharim) yerine (mekarim) gelmiş hatadır. Maharim: Mahreçlerdir.

430[234] Divanı sh.: 125; Tevil Muşkili'l-Kur'an: 225; Sanaateyn: 138; Muğni'i-Lebib rakam; 1080; Kitap Sibeveyh: 52.

Sibeveyh'e göre filin ona vaslolmasıyla ve cari olan takdire göre ayetteki (enteberru)'un konumu nasptır. Halil'in yanında da konumu (hafd) çerdir. Çünkü takdiri (lien teberru)'dur.

225- Allah sizi, kasıtsız yanılmadan dolayı sorumlu tutmaz.

El-Lağv: Zan üzere yapılan yemindir. Çünkü yaptığı yeminin tam hilafına çıkar. Bu, İbni Abbas ve arkadaşlarından rivayet edilmiştir. Aişe'den nakledildiğine göre: Kalbinde ve kastında birşey olmaksızın dille ansızın veya alışkanlıktan dolayı geçendir. Ferezdak'ın dediği gibi: Yaptığınız yeminlerde kasıtlar olmadığı zaman dediğin sözden dolayı sorumlu tutulmazsın.431[235]

El-Lağv'da asıl: İtibar edilmeyen veya sayılmayan yeminedir: Şairin dediği gibi.

"Merhum yanında öyle bir lağv yeminiyle yemin ediyor ki tıpkı senin deve yavrusunun diyetinde lağv yemini yaptığın gibi."432[236]

Yani diyet vermeden deve yavrusuna itibar edilmez ve alınmaz. Lağvu't-tair'de bundandır: Kuş'un istikamet üzere ve dönüşü olmayan sesidir. Mazini şiirde şöyle demiş:

"Ey Umeyr! Beyaz yüzlü kerem sahibi faziletli o bir gurup genci hatırlıyor musun?

Sabahtan önce ve kuşların nağmelerinden önce, ben onlardan erkenden

---

431[235] Tabakat Fuhu'l-Şuara: 1/336; Divanı: 2/307; Durru'l-Masun: 2/430; Eğani: 19/14; Müfredat: 52.

432[236] Zi Rumme'nindir. Hişam b. Kays Mer'iyi hicvediyor. Cerir o-na yapmıştır. Daha sonra Ferazdak Zi Rumme'yte karşılaşır vemeri için söylediği:

"O şiirini bana oku" der o da okur bu beyite varınca Ferazdak: "Bana tekrar et" der o da tekrar eder. Divanı sh: 276. Emali'1-Kali:

2/142. îkincikısım Müfredat îsbehani sh: 452. Lisan madde: Leğa. Hivar doğuştan sütten kesilene kadar olan deve yavrusu.

çok çok içki satın aldım."433[237]

226- "Yu'Iune: İla yapıyorlar."

Yani yemin edip hanımlarına yaklaşmayan (ilau, eliyye-tun, elvetun, ilevetun velilau) burada' kişinin karısına şöyle demesi anlamındadır. Vallahi dört ay sana yaklaşmak yoktur veya vakit belirtmeden demesi. Veya bu yemindeki niyete göre hanımını kendisine haram kılmasıdır. Eğer dört ay süresi dolmadan cima ederek hanımına yakınlık gösterirse yeminden dönmüş olur. îş biter ve normal hayat süreci devam eder bu sürede hiçbir yakınlık olmazsa karısını boşaması gerekir. (Talakı bain ile). Etterabbus: beklemektir. Bir rivayete göre sabretmek manasındadır. Sanki kelimenin maklubuyla açıklanmıştır.

228- "Selase kuruin: Üç kuru'."

El Kur'u çoğu sahabe ve fakihlerden nakledildiğine göre hayızdır.434[238] Bir kısmından nakledildiğine göre tuhr435[239] (temizlik)'dur.

Kesai'nin zikrettiğine göre (Ekraeti'l-mer'etu) kadın hayız oldu ve buna da mukriun denilir.

Bu keliminin aslı Kur'an ve sünnetin deliliyle nerede olursa olsun içtima (toplanmak) manasındadır. Karınca ve insanlar için toplanılan yer köy ayrıca suyun havuzda toplanması manasındadır.

Hayız (adet) halindeki ictimadır. Çünkü eğer tuhr'da (temizlenme vakti) ise adet kanı birden akıp giderdi. Her ne kadar asi olan intikal idiyse de, arapların şu sözünde olduğu gibidir. (Kereeti'n-nucumu ve ekraet)

433[237] Beyit Sa'lebe b. Suayr Mazi'nindir mahtutada: curnu zuva'tır. hatadır. Deniliyor ki: Kuşun nağmelerini ve sesini işinim. Hayeven Ca-hiz: 2/363; Mafdaliyat sh: 130; Şerh Mafdaliyat Tebrizi: 2/623.Esseba şarap satın almaktır cevn şairdir kendi siyahlarına cevn yapmıştır. Ezzariu çok olandır.

434[238] Ebu Hanife ve arkaşlarınm mezhebine göredir.

435[239] Malik,Şafii ve arkadaşları böyle demişler.

yıldızlar intikal etti. Çünkü hayız (adet hali) temiz ve sabit iken sonradan intikal ile arız olan bir halettir.

"Allah'ın rahimlerinde yarattığını saklamaları kendilerine helal olmaz."

Yani hayız ve çocuğu saklamaları helal olmaz ve kocalarının kendilerine dönmesinin önü ve hayızdan baki kalan şeyin kesilip önüne sed veya engel teşkil edilmemesi (ve daha Önemlisi de) cahiliyyede olduğu gibi rahimdeki çocuk başkasına ilhak edilip nisbet edilmesin.

229- "Talak ikidir."

Yani Ric'i talak adamın biri, Rasululah'dan (s.a.v.) üçüncü3 talak hakkında sorduğunda şöyle dedi: "Ayetin diliyle: "Ya güzellikle salmak vardır."436[240] Zira cahiliyyenin talak sayısı da üç idi. İbni Abbas'tan bu konuda sorulup A'şa için Jm konuda sorup şiirde şöyle cevap verdiği gibi:

"Ey cariyem (veya komşum) söyle sen onun boşadtğısın. Hakeza insanların işleri böyle gelir geçer. Söyle, talakı ba-in asadan daha hayırlıdır. Eğer onun dehşet şimşekleri başında devam ediyorsa. Söyle, iffetini korumak zemedilme-miştir. Onu sevenler hakeza yanımda da sevilmiştir."437[241]

436[240] Veki, Abdurrezzak: 6/338; Ahmed, Beyhaki: 7/340. Ebu Ruzeyn Esedi'den tahric ettiklerine göre bir adam:

"Ya Rasulallah, bu ayet hakkında ne buyurur sunuz? Talak ikidir diye sorar ve Üçüncü talak nerdedir?" der. Rasulullah'da (s.a.v.):

"Güzellikle salmak üçüncüsüdür" der.

437[241] Tastime Saili'nde İbni Abbas'tan Nafi b. Ezrak'ın ona bana bu ayetleri haber verir misin dediğini nakletmiş (Talak ikidir). Araplar, cahiliyyede üçüncü talak'ı biliyorlar mıydı? O da:

"Evet" der kesinlikle Üç talağın da olduğunu biliyorlardı. Sen Aşa'mn şöyle dediğini duymadın mı?" der. Onun iki kız kardeşini aldılar ve dediler ki: Hayır, vallahi sen aileni boşamazsan senin üzerinden asayı (engel) kaldırmayız. Zira ben onunla zarar gördüm der ve şöyle söyler: Ey Cariyem (veya komşum) söyle, sen onun boşadığımısın. Ve hakeza insanın işleri böyle gelir geçer.

Bunun üzerine şöyle dediler: Vallahi asayı senin üzerinden kaldırmayız ya da onun hakkında üç talak'ı söylemezsin. Bunun üzerine şöyle der: Söyle açıkla talak'ı bain asadan daha hayırlıdır. Ve onun dehşet dolu şimşekleri başında devam ediyor.

İşte üç talak burda da açıklandığı gibidir. "Meğer ikisi de Allah'ın hükümlerini aralarında yerine getiremeyecekleri korkusunda olsunlar."

Ebu Ubeyde'nin dediğine göre (Ella yukima)'dan kasıt yerine getirip riayet438[242] edememedir. Bir rivayete göre zan-netmemeleridir.

232- "İddetlerini bitirdiler mi?"

Ayette geçen Febelağne den kasıt iddet müddetine yaklaşıp bitirmeleridir veya rec'i talak'ın müddetlerini bitirmeleridir.

231- "Sakın Allah'ın ayetlerini şaka yerine tutmayın."

Ayette geçen (Huzuven) furu kısımlarının çok olması ve çeşitlerinin muhtelif şekillerde olmasıyla beraber, nikah, talak, ric'i ve hul'un hükümlerini kapsayan Allah'ın hüküm ve ayetlerini alaya almayın demektir.

Hasan şöyle demiş: Kişi ilk önce karısını boşayıp serbest bırakırdı ve daha sonra ben şaka yapmıştım dalgaya almıştım derdi.

"Yoksa haklarına tecavüz için zararlarına olarak tutmayın."

Ayette geçen (El-adl) ise menetme ve zora koşmaktır. Mesela (A'delel emre) işi zorlaştırdı manasmdadır. (Adde-letil mer'ete ve a'delet) kadının doğumu zorlaştı manasmdadır.

Eseltan Abdi de şiirinde bu manada kullanmıştır.

"Ey onun üzerinde sıyrılıp galebe gelen geceler Öyle ki yaralayıcı o mukavametin üzerine daha fazlasını yaşlısını Örtüp getiriyor. .

Bunun üzerine dediler ki: Vallahi senin üzerinden asayı kaldırmayız. Yahut talak'ı üçlemezsin. Bunun üzerine şöyle der: Söyle, iffeti korumak zemmedil m em iş tir. Bu bizde sevilen, isteniiendir ve hakeza sevmektir. Bu mıntıkadan bir gençle evlen tadını al, tıpkı senin tattığın gibi ben de bazı İnsanların genç kızlarını tadıyorum. Durru'l-Mensur: 1/664. Beyitler Divanu'l-A'şa sh: 1220Eğani: 8/80; İktidab: 388.

438[242] Mecazu'l-Kur'an: 1/74.

Gürültülü büyük atlı askeri orduda onun benzerlerini görürsün öyle ki açık saha da onların oturmalarına dar gelir.439[243]

233- "Mirasçı olanda yiyecek giyecek ve zarar hususlarında baba gibidir."

Yani baba öldükten sonra çocuğa varis olan şahısta nafaka konusunda kendisine çocuk doğan gibidir. Tabiki ba-ba hayatta olsaydı bu hükümlere muhatab olacaktı. Bu varisler yakın akrabadan oluşan bütün mahremleridir.

"Eğer ana ve baba aralarında danışma ve rıza île iki sene dolmadan çocuğu memeden kesmeyi arzu ederlerse ikisine de günah yoktur."

Ayette geçen "fisalen" den kasıt: çocuğun sütten kesilmesidir. Aralarındaki rıza da anne babadan herhangi birinin bunu bilmemesiyle çocuğun sütten kesilmesinde isteme-mezlik yapmamaları içindir. İşte bu şüphenin ortadan kaldırılması içindir. İstişare (teşavur) ise şunun içindir. Zira ikisi, emzirenin durumu hakkında düşünmeden karşılıklı rıza gösterip sütten kesmeye karar verirlerse, sütten kesmenin çocuğa zarar verme olasılığının olması her halükarda gündemdedir. Allah'a (c.c.) hamdu sena olsun. Ne büyük ne küçük birşey bırakmamış hepsini zikretmiş.

"Eğer çocuklarınızı süt anneye vermek isterseniz."

Ayette geçen (entesterdiu evladekum) çocuklarınız için manasında olan (lievladikum)'dur. Zira (istirda) sadece çocuk için geçerlidir. Bu durum eğer anne, kocasının çocuğunu yani annenin kendi çocuğunu emzirme hukukunu gözö-nünde tutup emzirmemesİ durumunda veya annenin sütü kesilirse veya boşanıp başkasıyla evlenmesi durumunda gerçekleşir.

439[243] Beyitler Ziyad A'cemin Muğire b. Muhalleb'in mersiyesi için yazdığı kasidesindedir. Saltan'in değildir. Sadece Esmai Saltan'a nisbet etmiştir. Emali Yezidi sh 3. Zeyl Emali -1-Kali sh: 8. Muhammed b. Ab-bad'tan nakledildiğine göre Me'mun benim yanımda mersiyelerin en güzeli Ziyad A 'cemin'dir. Onu bana okuyun demiş bütün kasideyi okumuşlar sadece bu beyti okumamışlar ve Me'mun da bitmedi getir getir söyle sen bu beyiti okumadın demiş bu beyit kaside de en güzelidir. Çünkü bu beyit ölümü hatırlatıp tehdit ediyor der: "Sen şu saatte gelseydin ya" Şiirdeki bu malumat bilgisi şaşkınlıkla karşılanır. Fevatu'l-Vefayiî; 2/30; Rebiu'l-Ebrar: 4/277.

234- "Sizden vefat edenlerin geride bıraktıkları zevceler kendi kendilerine (süslenmeden) dört ay on gün beklerler."

Burada sadece kocası vefat eden kadınların durumundan haber vermektedir. Ve tekrar onları cümleye ibtida (başlangıç) yapmıştır. Şairin dediği gibi:

"Umulur ki şayet koku benim üzerime doğru gelirse, İbni Ebu Zibban'ın kendi yaptığına pişman olması gere-kir."440[244]

Ayette geçen (aşren) kelimesinin te'nis yapılışı Leyali (geceler)'nin eyyam (günler) üzerine tağlib etmesinden dolayıdır. Çünkü araplann seneleri kameri (hilal) senelere göredir. Ve ş er'i hükümlerinin düzenlenmesi hilal'e göredir.

235- "Kadınlarla evlenme hususundaki düşüncelerinizi."

Kısa ve öz olarak ayette nikah'ı441[245] alenen söyleyip zikk-retmeden kandınla evlenme arzusunda olup meyletme vardır.

El-İknan: kadınla olan evlenme arzusunu gizlemesidir.

"Lakin onlarla gizlice sözleşmeyin."

Yani onlarla gizlice anlaşıp nikah ve münasebet kurmayın. Bir rivayete göre onlarla gizlice anlaşmayın ki sizden başkasıyla evlenmesinler. Zira anlaşmaların çoğu da gizlice yapılır. İbni Zeyd'in dediğine göre gizlice onlarla nikahlanıp evlenmeyin demektir.

440[244] Ebu Zibban, Abdulmelik b. Mervan'ın künyesidir. Ağızından gelen pis kötü bir kokudan dolayı bu künye verilmiştir. Beyit, Sabit Kutnete'l-Alkinin'dir. Lisanı'1-Arap madde: zebebe; Meani'l-Ferra: 1/150; Bahru'l-Muhit: 2/222; Durru'l-Masun: 2/476; Tefsim'l-Taberi: 5/77. Beyit ve ayette olan delil: Birincisini habersiz bırakma ve ikincisini kastetmedir. Çünkü orada haber ve mana vardır. Ferra bu, caizdir demiş. Bu durum: isimler zikredilirse sonra içinde haber manası olan mu-zaafun ileyh olan isimler zikredilir. Öyleki birincisini terkedersen haber ondan bedelen muzafun ileyhi olur. Meani'l-Kur'an li'1-Ferra: 1/150.

441[245] Buhari ve Beyhaki'nin İbnİ Abbas'tan çıkardıklarına göre burada ta'rid vardır. Ve şöyle Ben evlenmek .istiyorum, şu şu şartlarda bir kadın seviyorum ve artık bir kadınla beraber olmak istiyorum der. Allah'ın bana saliha bir kadın nasip efmesini temenni ediyorum der ve sevdiği istediği kadını direkt olarak söylemeyerek özelliklerini belirterek söyler. Durru'l-Mensur: 1/695.

"Hatta yebluğel kitabu ecelehu." „

Yani iddet süresi bitince. Kitab: Evde üzerinde yazı yazılan ve kararlaştırılan kağıt vs. dir.

236- "Kendilerine dokunmadığınız yahut kendilerine bir m eh ir tayin etmediğiniz kadınları, boşadinizsa, bunda size günah yoktur. Şu kadar var ki onları, zengin oian kudretine göre, fakir olanda gücü yettiği kadar güzellikle faydalandırsın. Bu ihsan eden bir üzerine borç bir haktır."

Zira erkek kadınla cima ettiği zaman, cima ettiği tuhrun müddetinde onu boşayamaz. Bir rivayete göre nafaka ve mi-hirde size ihtiyacı yoktur. Ancak mümkün olduğu ve gücün yettiği miktarda ihsana ihtiyacı vardır. Nafaka vs. için erkeklere hitaben (muhsinine) kelimesini tahsis etmedeki hikmet erkeğin bunları kabullenip geçim nafakasını üstlendiklerinden dolayıdır.

(Metaen) kelimesinin nasbedümesi (mettiuhunne) üzerine yapılan mastar olduğundan dolayıdır. (Hakken) kelimesi de (bilma'rufi) üzerine hal yapılmasından dolayıdır.

237- "Meğer ki, kendileri veya nikah bağı elinde olan veli, mehri bağışlamış olsun."

Nikah bağı elinde olan sadece kocanın kendisidir. Onun afvetmesi ise mehrin tümünü kadına verip, talak vs. ile mihrin yarısının geri dönderilmemesidir.

Eğer mihri henüz teslim etmemişse, sılayı rahim ve ihsan üzere mehrin tamamını vermesidir.

Rivayet edildiği gibi442[246] Hasan b. Ali, boşadığı hanımına tam on bin dirhem vermiştir. Kadın da bunun üzerine şöyle şiir dile getirmiştir:

442[246] Bu haber İhyau ulumi'd-din'dedir.1/58. Nihayet İbni Esir: 1/445; Garibu'l-hadis Ebu Ubeyd: 4/15. Abdurrahman b. Avf'a nisbet etmişler.

Beni başayan kalb dostunda bu meta azdır bile demektir.443[247]

Aslında bu miktar kadında istifade edilen duruma ve hale göre miktar bunu ödeyemez şekildedir.

238. "Orta namaz."

Orta namaza dikkat edin. Beşin mübhem olması bakımından belli bir orta veya vasat yoktur. Bu konuda oldukça ihtilaf vardır.

Bir rivayete göre bundan kasıt sabah namazıdır. Çünkü öğlen ve. ikindi vakitleri arasında cem olması ve hakeza akşam ve yatsı vakitleri arasında da cem (takdim veya te 'hır) olduğundan dolayı sabah namazı bunların dışında kalıyor cem durumu falan söz konusu değildir.

Bir rivayete göre orta namaz öğlen 'dir. Çünkü günün ortasındadır. Zira Hicaz'a hicret ettikleri esnada güneş her şeyi kavurduğundan öğlen namazım ikame etmek gayet zor geliyordu.

Bir rivayete göre akşam namazıdır. Çünkü tul-(uzunluk) ve kasr (kısalık) bakımından ortadadır.

Ve öğle vakti de alelacele evlere yönelip gitmekle insanı namazdan alıkoyar şiirde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Şüphe etmeden onun üzerine kırığı attım. Bir çalgıcının ettiği gayretten başka bir şey görmedim. Dedim ki: Köylerin seni istemeleri uzak bir ihtimaldir. Acele edip kaybolan gibi ondan ürktü, kaçtı."444[248]

443[247] Bir beytin ikinci mısrasıdır. Evveli de şudur. (Vukufun ala kabrin mukimin bi kafretin) Cahiz'in zikrettiğine göre Süleyman b. Ab-dulmelik oğlu Eyyub'u defnettiği zaman kabrin başında durup bakarak beyit söylemiş. Sen bize bir yardımcıydın ve bizden ayrıldın. Senden sonra yaşamın tadı acıdır. Ve daha sonra bineği yakmlaştırılır ve biner kabrinin başında şöyle der: Çorak bir yerde kabrinin başında duranın sevgilisinden ayrıldıktan sonra metaı pek azdır.

Sonra şöyle der: Sana selam olsun, sonra bineğinin başını okşadı ve dedi: Sabretsem de doyumluktan seni ağzıma almam. Ağzıma alsam da ağzıma gelip takılan bir nefesti geldi .gitti. Kamil Muberrid: 2/93; Beyan ve't-Tebyin: 4/123.

444[248] İki beyiti de bulamadım.

Bir rivayete göre orta namaz ikindi vaktidir. Çünkü akşam ile gündüz namazının arasındadır. Çünkü bu vakit gündüz dönüp bittiğinden dolayı işin gücün acele edilmesi zamanıdır. Ahnes b. Şihab'm445[249] dediği gibidir:

"Deve kuşunun alacası gibi dolaşıyor tıpkı o, geceleyin birbirine meczolan tahtaları taşıyan hayvanları andırır."

Alkame b. Ubde şöyle demiş:

"Onların peşinden izleri üzerine çakıl taşlarıyla ve alevlenip şiddetlenen kaybolan güneşin sıcağı gibi döndü.

Kendi yerinden ikinci kez onları idrak etti öyle ki sağıp getiren rüzgar gibi gelip geçiyor."446[250]

Orta namaz diğer namazlardan daha faziletli olduğundan vakti belirlenmemiştir ki namaz kılmakla bu sevapta oldukça rağbet gösteren kimseler namazlarına ve sevaplarına dikkat etsinler ve muhafaza etsinler sadece birinin üzerinde yoğunlaşıp durmasınlar. Bundan dolayı da kadir gecesinin durumu kesin belli değildir gizlenmiştir.

Bundan dolayı büyük günahlardan kaçınmakla küçük günahın keffaretine sebep olup olmadığı veya olmuşsa hangi küçük günah olduğu bilinmiyor. Bilip bilmemesi onun fiiliyatına hiç bir zararı olmaz . (Evla olan ise bütün günahlardan sakınılması bakımından hiç bir şeyin bilinmemesidir.)

239- "Korkarsanız yaya olarak."

Eğer korkuyorsanız ayakta namaz kılın veya bineklerinizin üzerinde

---

445[249] Eski cahili şairdir. O, Asa'nin Farisi'dir. Asa: Onun atıdır. Beyit, onun Mafdaliyat kasidesindendir. Mafdaliyat: 204. Sanaateyn: 100; Hayavan: 4/414; Er-Rubed;Erbede ve Redae'nin cemidir. Er-Rebe-detu: Alacalı, benekli. Havatib: Odun taşıyan hayvanlardır.

446[250] Eğani: 7/121. Orada bu kıssa da vardır. Meani'î-Kebir: 1/81; Divanı: 95. Bazı değişiklikler vardır. İkincisi: Sanaateyn: 89.

binekleriniz yürürken veya dururken namazı kılın.

(Er-rical) racü'in cemidir. (Etticar vessihab)'ta da olduğu gibi.

240- "Eşlerine vasiyet edecekler." (Vasiyyeten) mastar olduğundan naspolmuştur. Yani (Fel yusu tavsiyeten) vasiyetlerini yapısınlar. Veya mef'ulun bini olduğundan dolayı naspolmuştur. Şöyle ki (evcebella-hu aleyhim vasiyyeten), Allah, onların üzerine vasîyyeti gerekli kılmıştır. Kim ki bunu ref 'a447[251] yaparsa, faili cehaleti üzerine veya mubtedanın hazfolduğu üzere yapar. Şöyle ki (Furide aleykum vasiyyetun) sizin üzerinize vasiyet farz kılınmıştır.

(Gayre ihracin) meta'in sıfatı olduğundan dolayı nasbedilmiştir.

(Eğer çıkarlarsa) Yani bir yıl geçtikten sonra çıkarlarsa demektir. Bir rivayete göre bir yıl veya sene evlerinde ikamet edip oturdukları zaman bir yıldan önce demektir.

(Size günah yoktur) Yani evlerinde duranların nafakasını kesmekte size bir beis yoktur demektir.

İki hükümden kasıt: Hanımlara olan vasiyet ve bir sene bekleme iddetlerinin hükmü mensuhtur.448[252] İbni Bahr şöyle diyor: Bu ayet onların cahiliyyede olduğu adet üzerine inmiştir. Allah'u Teala da onların dört ay on gün beklemeleri için yaptıkları vasiyyetlerinin

---

447[251] Mübdeda olduğu ve haberinin de (Hezvacihim) olduğu üzere ref'ayla İbni Kesir, Şu'be, Kesaİ, Ebu Cafer, Yakub ve Ebu Cafer okumuşlardır. Selamun Aleykum'da olduğu gibi tahsis konumunda olduğu için böyle olmuştur. İthaf sh: 159.

448[252] îbni Enbari'nin Mesahif' te Zeyd b. Eslem'den (Vellezine yutevef-fevne minkum ve yezerune ezvacen vasiyyeten li ezvacihim) ayeti hakkında çıkardığına göre şöyfe demiş: Koca kadına evden çıkmadığı ve evlenmediği sürece bir yıl nafakayı vasiyet ederdi. Bu durum şu ayetle neshedildi: "Vellezine yutevvefne minkum ve yezerune ezvacen yeterabbesne bienfu-sihinne erbaate eşhur" Bu ayet te nesholundu ve kadınlara 4 ay ongun beklemeleri farz kılındı, dörtte bir ve sekizde bir farz kılındı.

Ebu Davud, Nesai ve Beyhaki'nin îbni Abbas'tan şu ayet hakkında çıkardıklarına göre: (Vellezine yutevefevne minkum ve yezerune ezvacen vasiyyeten liezvacihim melaen ilel havli gayre ihracın) şöyle demiş: Allah'u Teala bu hükmü, miras ayetindeki; onlara dörtte bir ve sekizde bir payını farz kılmasıyla neshetmiştir. Bir yıl bekleme süresini de iddet müddetlerinin 4 ay on gün olduğunu sınırlandırarak neshetmiştir.

Durru'l-Mensur: 1/738; Sünen-i Ebu Davud hadis: 2301; Süneni Nesai: 6/200.

Allah'ın hükmünü değiştirmeyeceğini beyan etmiştir.

Bımdan dolayı şöyle buyurmuştur:449[253]

"Eğer çıkarlarsa, onlardan sizin için hiç bir vebal yoktur."

Yani yıl bitiminden önce ve dört ay ongun bittikten sonra çıkarlarsa demektir.

Onun zannıyla Kur'an'ın hiç bir ayetinde neshin olmadığını savunduğu iddiası onu bu kavle çağırmaya veya iddia etmeye itmiştir.

245- "Fe yudaifehu: Onu artırır."

Bu kelimenin ref a olması (yukridu) üzerine atfolduğu için naspolması ise fa ile istifham'ın450[254] cevabı olduğundan olmuştur. Ancak kelamın kendisinde (ceza) manası vardır. Çünkü takdiri şöyledir: (men yukrudilîahe, fallahu yudaifuhu) görüldüğü gibi cezanın cevabı (fa) ile merfu olmuştur.

"Daraltır ve kısaltır"

449[253] Subki şöyle demiş: Bu ayet, müfessirlerin cumhurunun görüşüne göre şu kavi ile (erbaete eşhurin ve aşren) mensuh olmuştur. Senediyle beraber Buharı bunu rivayet etmiştir. Fethu'l-Bari: 8/193.

Mücahid'in görüşüne göre mensuh değildir. İki ayetten birinde olduğu gibi eğer kadın içerde oturmayı tercih etmemişse kadının iddeti 4 ay on gündür. Şayet seçerse başka ayette olduğu gibi bir sene iddeti olmuş olur. Her iki ayette de iki haldeki manaya hamledilmiştir. Ebu Müslim İs-behani üçüncü görüşü benimseyerek ayetin manasının şöyle olduğunu söylemiş: Kocaları vefat eden kadınlar, eğer kocaları kendilerine bir senenin nafakasını ve sekeni (evde oturma) vasiyet etmişlerse iddet bir yıldır.

Eğer bu müddet dolmadan çıksalar ve kocalarının vasiyetlerine muhalefet etseler (Allah'ın onlara belirttiği müddetdcn sonra ma'ruf olanı kendi nefsilerinde yaparlarsa onlar için bir günah yoktur. Yani sahih bir nikahla evlenseler. îşte bu hale göre vasiyete uyup bir yıl beklemeleri lazım gelmez. Sebebin şu olduğunu söylemiş: Zira onlar cahiliyyede nafaka ve evde durmanın bir yol olduğunu vasiyet ediyorlardı. Ve kadının bu vasiyete mutlaka itibar edip uyması gerekirdi. Bu ayetle de Allah'u te-ala bunun gerekli olmadığım açıklamıştır. Bu görüş İmam Razi'nin tefsirinde benimsediği kavildir. Ve bu görüşün gayet sahih olduğunu söylemiştir.

Babam da buna muvafakat etmiş ve ayetin mensuh olmadığına dair Aîlah'u Teala, Mücahid ve Ebu Müslim'in görüşünde babama ihsan etmiştir. İbhac Şerriu'l-MinVıac-. 2/231.

450[254] İbni Amr, Yakub ve Asım (fa)'nin nasbıyla okumuşlar. Geri kalanlar da ref'ayla okumuşlar, ancak İbni Kesir, İbni Amr ve Ebu Cafer şeddeyle ve Elifin hazfıyla (F^.yudaafhu) okumuşlardır. Nasp okuyanın hücceti kelamı mana üzerine hamledip şart cevabı yaptığından, ref a okuyanın hücceti Öncesiyle kesik olduğu içindir. (Yakridu) üzerinde sıla olduğu üzere atfolması üzerine ref'a olması da caizdir. Takdiri (men-zellezi yukridullahe feyudaifall ıhu lehu) Keşfan Vucuhi'l-kıraat: 1/300.

Bazılarının rızkını darlaştırır ki ihtilaf ederek telef olsunlar.

Bir rivayet göre sadakaları kabzeder, cezayı çoğaltır.

246- "İleri gelenleri görmedin mi"

Yani kavmin büyüklerini ve eşraflarını görmedim mi? demektir.

"Ya sîze savaş yazılır da savaşmazsanız?" Dediler ki; "Neden savaşmayalım"."

Mana olarak biz savaşacağız demektir.

248- "Peygamberler onlara şunu da söylemişti Talutun, Musaya'ya verilen tabutu (sandığı) getirmesi padişahlığına alamettir."

Çünkü onlar o sandığı kaybetmişlerdi. Bir rivayete göre sandık semaya çıkarılmıştı ve melekler onu tekrar getirdiler. Bir rivayete göre sandığı onlardan düşmanları almıştı ve melekler sandığı geri getirdiler.

"Onda sekinet vardır."

Onların rasullerinin de söyledikleri gibi kaybolduktan sonra sandığın getirilişi, onlar için sükunet oldu. Bir rivayete göre sandıkta öyle mübarek bir suret vardı ki harplerde ve evliliklerde onunla ayırtedilirdi.

"Musa ailesinin bıraktıklarından bir bakiyye vardır."

Bir rivayate göre tabutta (sandıkta) arta kalan şeyler kitaplardı. Bir rivayete göre Musa'nın asası ve Harun'un sarık veya fesiydi.451[255]

249- "Muhakkak Allah size bir nehirle imtihan edecektir."

Yani gerçekten Allah sizi bir nehir ile imtihan edecek.

451[255] Veki, Said b. Kansur. Abdu İbni Humeyd ve îbni Ebu Hatem'in Ebu Salih'ten çıkardıkları haberde şöyle demiş; Tabutta (sandık) Musa ve Harun 'un asa ve elbiseleri ve Tevrat'tan ve men denilen şeyden iki levha vardı. Kelime tu 'J-Ferec: "Lailahe illallahil hakimi kerim, svbhanal-lahi afabu's-semavafu's-sab'i ve rabbu'l-arşi'l-azim velhamduliüahi rabbi'l-alemin'dir." diyor. Ve Ebu Salih zayıftır.

Allahu teala bununla nehirden su içip rasulleiine muhalefet edenlerin sayısını belirleyecekti ve düşmana karşı duramayacakları tespit ederek ve ordu bu tip sebatsız ve korkak insanlardan arındırılacaktı.

"İlla men iğterefe gurfeten: Bir avuç içen müstesna."

(El gerfetu vel gurfetu)452[256] aynı anlamdadır. Tıpkı (sede-fenılleyli ve sudfetehu ve lahmetussevb ve luhmetuhu) da olduğu gibi.

Bir rivayete göre fetvayla gelmesi bir defa içindir. Ve zammeyle gelişi ise avuçlayarak içilen durumdan verilen isimdir. (İsmu mauğturife).

"Allah'la karşılaşcaklarını zanedenler."

Kendi kendilerine Allah'a bir gün kavuşacaklarını söylüyorlar. Burada zan asim kendisidir. İşte bundan dolayıdır ki (zan) hem şek, şüphe hem de yakin için kullanılır haldedir.

(Nice guruplar) El-fietu453[257] kavimden bir gruptur (Feevtu re'sehu)dandır. Başım kestim. Bir rivayete göre (Fae)'dendir. Dönmek manasmdadır. Sanki onlar yasak olan şeye dönüyorlar gibidir.

253- "Bu peygamberin bir kısmını kendilerine verilen özelliklerle diğerlerinden üstün kıldık."

Bu üstünlük ahirette verilecek sevabı hak etmesi bakımından ve dünyada da meyi ve muhabbetlere göre değil bilakis kulların maslahatlarına binaendir.454[258]

254- "Ve Allah dileseydi, birbirlerini öldürmezlerdi."

452[256] Fethayla (garfete) şeklinde Nafi, İbni Kesir Ebu Amr ve Ebu Cafer okumuştur. Diğerleri de refayla okumuşlar. İthaf sh: 161.

453[257] Mahtutada (El-feyetu)'dur ama hatadır.

454[258] Katade şöyle demiş: Allah, İbrahim'i halil edindi Musa ile konuştu İsa'nın yaratılışını Adem'in topraktan yaratılış şekline benzetti sonra şöyle dedi: "Ona ol dedi ve oluverdi (Kun feyekun)." İsa, Allah'ın kulu, kelimesi ve ruhudur. Davud'a Zebur'u verdi. Süleyman'a, kendisinden sonra hiç kimseye verilmeyecek saltanatı verdi. Muhammed (s.a.v.)'in de geçmiş ve gelecek günahlarım bağışladı. Faziletler bunlardır.

Hasan'in dediğine göre bu meşiet (dileme) sığınmakla (ilca ile)455[259] olan kudretin meşiesidir. Bir rivayete göre o meşiet: (meşietus-sırfe)'dir (Es-sırfe) kelam dalıyla ilgili geniş bir konudur."456[260]

"Ne bir alış verişin bulunmadığı gün gelmeden önce, size verdiğimiz."

Burada "Bey"in tahsis edilmesinin sebebi (mubayaa)'da karşılıklı alışverişte muavedenin olmasındandır.

Böylece bu azapta olan (fidye) gibidir. Şu ayette olduğu gibi:

"Azabı kaldırmak için ne kadar fidye verse alınmaz."

(En'am: 6/70)

Bir rivayete göre Bey (Alışveriş), kesbetmenin varlığından bir kinayedir. Sanki burada mal'm faydasız olduğunu işaret etmiş gibidir ve mal fayda verse de böyle bir imkan yoktur.

255- "Hayy'dır, Kayyum'dur."

Yaratıkların işlerinin tedbirini üstlenip yapan ve mülkünün tasarruflarını bilendir. Bu (Hayy ve kayyum) sıfatlarının ikisi de uykunun Allah hakkında olmadığını gerektiyorlar.

"Onu uyku ve uyuklama tutmaz."

Yani onu ne bir dalgınlık ne de bir uyku tutmaz. Ayette geçen (Es sinetun) uyuklama veya uyku dalgınlığıdır.

455[259] Bu görüş AH b. Isa Raman'iye mensubum Kudretin meşieti şu ayetteki ifadeye benzer. (Eğer rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi iman ederdi) Ama bunu dilemedi. Onlara teklif (surumluluk) vermek istedi. Onlar da ihtilafa düştüler. Bahru'l-Muhit: 2/274.

456[260] Özet olarak sırfe hakkındaki görüş şöyledir. İnsanlar herhangi bir fiili yapmaya kadirdirler, ancak Allah'u teaia onları, bunu yapmalarından sırf eder ve bu da sırftan bir misal olmuş olur, veya onun misliyle getirmelelerini engelleyip meneder, bu da men'den bir misal olmuş olur. Veya güçleri buna yetmekle beraber buna götüren yolları azaltır ve fiile karışmaz. Bu da Mutezile'nin görüşüdür. Bazıları, bu Kur'an'la olacağını söylemiş şöyle buluğa erenler mislini getirmeye kadirdir, lakin Allah'u Tealaonlan bundan sırf etmiştir.

Amili'de457[261] şiirinde (sinetun)kelimesini uyuklama manasında kullanmıştır.

"Sanki o kadın, diğerleri arasında şaşı olan her iki gözünü casimdeki yaban sığın yavrularının gözüyle değiştirip almış gibidir. Uyuklama diye kastedilen sinan gözlerine gelen bir uyuklama halidir ve uyuma değildir."

"Kürsüsü gökleri kaplamıştır."

İbni Abbas'tan nakledildiğine göre (Kursiyyuhu)'dan kasıt Allah'ın ilmidir. Bundan dolayı şu kavil hemen sonrasında getirmiştir.

"Ona ağır gelmez."

Yani Allah'a gökleri ve yeri gözetlemek herhangi bir ağırlık ve zorluk vermez.

Bir rivayete göre kürsiden kasıt yer ve gökler için direk vazifesini gören havadır. Çünkü lüğatta (kursiy) dayanak veya sütun manasındadır.

Bir rivayete göre (Kursiy) öyle büyük bir cisimdir ki göğün yeri kapsayıp tuttuğu gibi o da yedi kat semayı kuşatıp tutmaktadır ve buna arş deniliyor. Bazılarına göre Arş kursiy'den daha büyüktür. Tıpkı Kursiy'in göklerden daha büyük olduğu gibi.

256- "Tağut."

Tağut şeytandır ve insan ile cinden varid olan şeylerdir. Tuğyan'dan fa'levtu vezni üzerinedir. Bilakis falavtu bu yön üzeredir.

Burada Tağutttaki (lam) harfi aynı'in yerine kalb edilmiş. Tağut olmuş ve bu da, harekesinden ve öncesinin fetha olmasında elife kalb edilmiş

457[261] Beyit: Emevi şairlerinden Adiy b. Ruka Amili'nindir Hasiyet Şeyhzade: 1/568; Kamil: 1/86; Vahşiyat: 313; Emali'1-Kali: 1/232. İkinci beyit: Tefsiri Kurtubi: 3/272; Bahru'l-Muhit: 2/272; Tefsiri Maverdi: 1/269. Ehver göz siyahlığı ve beyazlığı çok olandır. Ceazir cu'zur'un cemidir. Yaban Öküzü yavrusudur. Casim Şam'da bir köydür.

ve şu andaki veznide (Fel'av-tu)'durkalbedilişinden sonradır.

"Sağlam kulp."

Ayette geçen (urvetul-vuska) mecaz ve misal üzerine gelmiş; Allah'a iman kastedilmiştir. Her ne kadar hisse-dilmese de sanki dine asılmayı ya da tutunmayı yerinde sabit sapasağlam duran ve hissedilen halkaya benzetmiş gibidir. Manayı, şahsın tabir edilip vasıflandmldığı bir şekilde ifade etmiştir. Ferazdak ta şiirinde böyle tabir etmiş olarak kullanmıştır,

"Canlanıp dikilmek veya seninle korunmam için diri olarak insanlar arasında en hayırlısını sana dayandırdım. Allah'ın ipi senin ipindir. Kim ondan tutunursa, tutunulan o kulpta ayırık yoktur sapasağlamdır."458[262]

Cerir de şöyle dile getirmiş.

"Yapı yapanları kınamadım. İzdiham yapma başımıza geldiği zaman onlar da benim savunmamı kınamadılar."459[263]

258- "Allah kendisine mülk ve saltanat verdi diye."

Bu saltanat ve mülk topluluk veya orduyla veya cemaatle malın çok ve toplu olmasıyla ve malının çoğalmasıyla ve şu ayetin işaret ettiği gibi emir ve fermanın elinde olmasıyla değildir.

"Zalimler ahdime erişemez." (Bakara: 2/124)

Zira ayette belirtildiği gibi fasit bir şeyle İslah etmek muhaldir.

"Şüphesiz Allah, güneşi doğudan getiriyor."

Bu ifade ayetin başındaki birinci hüccetten intikal değildir. Velakin

458[262] İki beyit Ferazdak'indir. Hişam 6. Abdulmelik'i medhettiği ka-sidesindendir. Divanı: 2/294. Mahtutada (Fema Huren ileyhi) yerine Fe-ma emri yedeyhi gelmiş hatadır.

459[263] Cerir'in divanı sh: 418.

İbrahim, Nemrut'un diriltme hüccetine karşı hakkı batılla karıştırarak, bir adamı öldürüp birini de sağ bırakarak inat ettiğini gördüğü zaman onunla öyle bir üslupla konuştu ki Nemrut'a inatlaşma fırsatı vermedi. Çünkü onlar yıldız ilminin sahipleri ve yıdizlara tapıp emrini yüce görüp ta'zim edenlerdendiler. Güneş ve bütün yıldızların doğudan batıya olan bütün hareketleri mal'umdur. Ancak sabit uzaklıkta olan yıldızların miktarı azdır ve hareket halinde olanlar hem çok hem zahirdirler. Ayın zaten hareket sür'ati bellidir. Çünkü batı ufkunda hilal şeklinde göründüğü zaman her gece güneşten biraz daha uzalaşır ta ki ayın yarısına denk gelen geceye gelinceye kadar olur. Bu batıdan doğuya doğru akıp gittiği ile artık zahirdir. Yıldızların bu hareketi zati tabiidir. Sonra bütün bu şeyler Allah'ın büyük kudreti ve rahmetinin umumuyla oluyor ki gündüz ebediyete veya sonsuza dek gitmesin maslahatların muharriki tarafından kasri ve kahri (zorlayıcı itici) başka hareketlerle doğudan batıya doğru hareketini sağlar. Tıpkı geminin hareket ettirme yönünün binenlerin tarafından suyun aktığı yöne doğru hareket ettirmeleri gibi ve dünyada olan asıl mecranın hilafına hareket ediyorlar ve işte bu hareketle güneş ve doğan bütün yıldızlar yavaş yavaş yükselip daha sonra yavaş yavaş batmaya gidip kaybolması ve ilk doğuş yerine gitmesi sürekli ve devamlı sürüp gittiği görülür. Bu da bütün gündüz ve gecenin yükselişi460[264] anlarında olur. Madem ki buna benzer durumlar İbrahim ile cedelleşmeye giden kişi için kararlaştırıldığı zaman hüccetin yönü şudur: Benim Rabbim güneşi kasr olarak kendi hareketi olmadan hareket ettiriyor...

Eğer sen de rabb isen hadi güneşin hareketiyle güneşi hareket ettir bakalım demiştir.

Zira bir şeyin tabiatı üzerindeki takriri, bir yerden bir yere nakletmekten daha kolay ve ehvendir. Böyle olduğu için güneşi batıdan getir denilmiştir. İşte cedelleşmenin bu son noktasında şu olay olmuştur.

460[264] Şemam: Yükseliştir.

"Kafir apışıp kaldı."

Yani şaşırdı, dehşete düştü ve ne yapacağını bilemez oldu.

259- "Yahud o kimseden haber olmadın mı ki binaların çatıları çökmüş duvarları üstüne yığılmış tenha bir kasabaya uğrayarak şöyle diyen gibidir."

Bir rivayete göre bu kişinin nebi olması caiz değildir. Çünkü şu ayet bunun böyle olmadığını gösteriyor:

"Bunu bu ölümden sonra Allah nerden dirilterecek."

Bu ifade şek ve şüphe içeren haktan uzak bir ifadedir. Zira bu ayet birinci ayettede olduğu gib bu hal veya durumda olanın kavlinin taaccübü üzerinedir. Çünkü şu kavi (Kendisine apaçık herşey belli olduğu zaman) ve artık (biliyorum ki) diyenin bu hal ve durumunda şüphe içinde olduğuna delalet ediyorlar. -

Bir rivayete göre bu kişinin nebi olması da caizdir. Zira bunu vahiy gelmeden Önce söylemiştir, yahut İbrahim'in şu sözünde olduğu gibi bizzat müşahede yoluyla olayı tebyin (açığa kavuşturma) yolu üzerinedir. (Ya rabbi ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster demiştir.) Tabi ki İbrahim bunu, olaya olan yakın ve tatminkarlığının daha da artması için sormuştur.

Zira Adamın ve eşeğinin tekrar dirilişleri muhakkak mucizelerden biridir. Çünkü ayetin siyakında da:

"Bunu yapmamız seni inananlara ibret nişanesi yapmamız için ve kendinde bilesin diye."

Buna işaret eden deliller vardır.

(Haviyetun) Yani harabe olmuş ve boşalan evdir. Haviyel menzilu ev harabe oldu demektir.

Havan necmu yıldız düştü demektir.

"Ala uruşiha" Yani temeli ve tavanı çökmüş şekildeki harebe ev.

"Lem yetesenneh" Mesela sen eğer "saniyenin musanatun şeklinde desen" (ha) vakf (durak) için olur. Yok eğer vasi yapıp (lem yetesenne) ha olmaksızın dediğin zaman ve bu şekilde eğer bu sanehetun musanehetun'dan da olsa (ha)" lamul fiil dir. Bunu ise senetundaki küçültme ismi (ismi tasgir) olan suneyhetun tekid ediyor.

Hassan'm şiirinde ifade ettiği gibi:

"Ne düşmek üzere olan ve ne de eski kadim bir hurmadır."461[265]

Lem yetesenneh'in manası: Yani seneler geçmesine rağmen henüz özelliğini kaybetmemiştir. Veya senelerin (üzerinden geçmesiyle) öyleki içinde kuraklık ve kıtlığın olduğu seneler ona hiçbir etki etmemiştir. Allah'u Teala'nın da ayette belirttiği gibi:

"And olsun ki biz firavn ailesini düşünüp ibret alsınlar diye tuttuk senelerce mahsul kıtlığı ve kuaklıkla kiv-randirdık." (Ara'f: 7/130)

Mesala Usnitu kuraklık ve kıtlığa462[266] tutuldukları zamandır

Nunşizuha463[267] bir şeyi birleştirip yerli yerince üst üste koymaktır.

Neşz yüksekçe yerdir. Nuşuzul mer'eti kadının mekanının yüceltilmesidir.

461[265] Beytin bu yarım satn. Hassan b. Sabit'indir. Sahabi olan Süveyd b. Samit'in olduğu da söyleniyor. Yansı şöyle: Velakin semavi afetin götürdüğü yemiş vesairedir. Rucebİyye; nerdeyse düşecek şekilde olup etrafında destek için taşların konulmasıdır. Senhav çok eski hurma ağacı Tef. Kurt.: 3/292; Manii Ferra: 3/173; Bahr Muhit: 2/285; İrabul Kur'an Nuhas: 1/284; Mucmelul Luğe: 3/664. Ama bu beyitin ikinci yansı da gel-cek müellif beyiti Suveyd'e nisbet etmiş. Doğrusu budur.

462[266] Lisan'da şöyle demiş: Ustitu fehummusnitun. Onlara kuraklık yılı isabet etti kıtlığa düştüler.

463[267] Keskin za'ile İbni Amr, Asım Hamza Kesai ve halef okumuşlardır. Diğerleri de ra İle okunmuşlar. (Enşerellahu) muvta'dan alınmıştır. Allah ölüleri diriltti manasındadır. İthaf sh: 162.

260- "Bir vakit ibrahim şöyle demişti: "Ey rabbim ölülerini nasıl diriltirsin bana göster."

Bunu istemesinin sebebi şuydu. Bir zaman yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanmış bir leş veya cesed gördü ve rüzgarlar onun parçalarını havaya savurup götürerek cüzlerini ortadan kayıp etmişti. Bunun üzerine, yakinen ilminin hiss ve müşahade yoluyla daha da kuvvetlenmesini istemiş ve ölünün dirilmesini aleni olarak gözle görmek istemiştir ve bunun için (Evelem tu'min)'deki elif harfi, her ne kadar suret itibariyle istifhama da benzese burada takriri için gelmiştir. Yani şöyle demek istemiş rabbul alemine sen iman etmiş olduğun halde niye tekrar bunu soruyorsun? ibrahim (a.s.)'da: "Kalbim mutmain olsun diye" cevap vermiştir ki burada müşahadeyle ilim bir arada toplansın.

Kuseyr şiirinde takrirde istifham lafzıyla söylemiştir.

"Babam Nadr ile değil midir, yahut babam, huzaa'dan olan bütün soylulardan şereflilerden daha nurlu değil midir?"464[268]

"Sonra onları kendine doğru çağır."

Ayette geçen (sarret) kelimesi bir şeyin imalesi (meyi) etmesi yönelmesi ve kat'ı üzerinedir.

Sarehu, yesiruhu ve yesuruhu ona meyletti yöneldi ma-nasındadır. El-Esver boynu uzun, meyilli manasındadır.

Katu manasında şöyle es-Sevr: Diğerlerinden şekilde ayrılmış, tek kalan hurma ağacıdır.

Es-Sevvar: Sığırlardan bir gruptur ve serahu Onu kesdi demektir ve bu şekilde sarehu maklub olmuştur. Suretun'un iki asıldan olması da caizdir. Çünkü nefisler ona meyleder, çünkü takti ve takdir üzerinedir. Hakeza

---

464[268] Beyit Sivebeyh'in şevahitlerindendir: 1/484; Şerh Ebyat Sey-rafi: 2/145; Eğani: 9/11; Mukledeb: 3/293; Divani sh. 233.

es-Seva var:

Kita'atun minel miski (miskten bir parça) ve duyu organlarından koklamanın miske koklamak bakımından meylet-mesiyle (kat)tandır.

Şayet yolcular sana yönelirse yolcular seni bulana ve gösterene dek senin hoş ve mülayim koku veya rüzgarın onlara öncülük edecektir.

O da ikinci asıldandır. Bundan dolayıdır ki misk için es-Surar deniliyor. Sanki hoş kokusundan dolayı duyu organı ona meylediyor gibidir.

Kim ki (Fessarehunne) cümlesinin onların emelleri şeklinde tefsir ederse kelamda hazf olmuş olur. Sanki manada onların sana meyletmesi ve onların kesilmesi (takti)şu ayetin deliliyledir:

"Kestikten sonra onların her bir parçasını ayrı ayrı dağlarının üstüne koy."

Çünkü parçalayıp küçük cüzlere bölme ancak kestikten sonra olur.

263- "Güzel söz."

Yani iyi ve güzel bir söz ile Beşşame b. Gadir465[269] Meriyy de şiirinde bu manada kullanmıştır.

"İllaki birgün ağaca vurup yaprak düşermek isteyenler için yaprak onunla dökülecektir. Zira ben yumuşak ağacım. Benim tabiatımdan hayır almak isteyenler kaybolmaz ya benim hayrıma nail olur ya da iyi bir şekilde döner cevap verir,"

(Ve mağfiretin) isteyenin üzerinden fakru zararuti kaldırarak

---

465[269] Mu'cemuş Şuara sh: 66. Tabakat Fuhul Şuara: 2/718. Kamilde iki beyit şöyle: Dilenenlere hayır yapmayı esirgeme ya ver ya da güzel bir sözle cevap ver. İllaki bir gün yaprak düşürmek için ağaca vuranlara yaprak olacaktır. Zira ben yumuşak ağacım.

Mahtutada Beşamete b. Ukayr meddi geçer ama hatadır. Muhtutada (habitine)'nin yerine hailine geçer o da hatadır. Leyyinulud yerine İbnu'l-Cud gelmiş hatadır.İhtİbat yapraklarını düşmesi için ağaca vurmaktır ve darbı mesel olarak söylenmiştir. Kamil Muberrid: 2/119. Nisbetsizdir. Beyan Vettebyin: 3/148, 4/72; Muhammed b. Yesir'e nisbet edilir. Tef. Kurt: 10/49; Bahr. Muhit: 2/308. Nisbetsizdir.

setretmektir.

Bir rivayete göre dilenciyi isteyeni reddedip geri çevirirken ona yapılan hareketle onu kırmak ve eziyet vermektir.

264- "Onun durumu üzerinde toprak olmayan kayanın durumu gibidir"

Safven üzerinde toprak olmayan kayadır. Çünkü gösteriş halindeki sıfatları üzerinde toprak olmayan kayanın şekline benzer demektir.

"Ukuleha" Kef harfinin tahfifi ve şeddesiyle onun (ağacı) yemişler466[270] manasmdadır.

Zira (Eyeveddu ahedukum entekune) cümlesinde intizarı lafzıyla gelmiştir ve şu (ve esabehu kiberu)'da o cümlenin üzerine mazi sigasıyla atfetmiştir. Çünkü burda (Eyveddu) nun manası temenni içindir. Teminni Hem mazi hemde müstakbel için geçerlidir ve şu kaide üzerinede yapılmıştır. Her ne kadar ihdas olmasada ismi mana üzerine itlak etmekle caizdir.

Cerir de bu manada şiirinde ifade etmiştir.

"Manastirdakileri hatırladığımda, beni tavuğun sesini beklemek ve çıkan çan sesleri yumuşattı."467[271]

Manası: Gece uzun geldiği için onların seslerini dinleyip beklemektir. Kendisi olmadığı için ismi onun üzerine vaki kılmıştır.

266- "Ateşli fırtına"

Easirur riyah: Ateşli rüzgar veya fırtına veya kasıp kavuran fırtınadır. Fırtınanın getirdiği ateş sanki sudan çıkarılmış elbisenin etrafını sarıp kurutur gibidir.

466[270] Kef in sükunuyia (ukleha) şeklinde nafi, İbni Kesir ve Ebu Amr okumuştur. Diğerlerde zammeyel okumuşlar.

467[271] Şerhul Hamase: 4/186; Akdul Ferid: 6/202; Kamil Muberrid: l/C . Hamasate! Basrİye: 1/46. Yani beni decacın sesini beklemek mestetti.

267- "Pisi vermeye kalkışmayın"

Yani zekat verirken malınızın en kalitesizini veya düşüğünü ve hurmanmda kalbur altı olanını vermeyin.

"Ancak iğrenerek verirsiniz"

Yani fiatta noksanlık ve aldatmayla bir rivayete göre ancak siz gizli ve üstü kapalı olarak bu işten vaz geçmek istiyorsunuz ki bununla tekrar o şeyi vermeyip geri olmak istiyorsunuz.

Buna göre (Eğmede) dolaylı ve gizli sözle gelmektir mesela E'mene ummana geldi. A'reke Irak'a geldi manasm-dadır.

271- "O ne güzel şeydir."

Yani ne güzel şeydir. Yani (ni'mema) failin takdiri üzerindedir. (ma)'nın nasb gelmesi tefsiri olduğu içindir. Yani: (Nimeşşey'u şey'en hiye)'dir. Bu kelimede dört lügat vardır. (Nima neimma niima ve nimma)468[272],

273- "Fakirler içindir"

Yani sadaka fakirler içindir. (Lilfukari) mefulun leh konumu üzerine nasbolmuştur.

"Uhsiru: Hapsedildiler"

Yani uhtubisu hapsedildiler. Veya içerde herhangi bir şeyden ötürü çıkamadılar.

Kesai'ye gör (uhsiru) bu hapsediliş herhangi bir hastalık cihadta olan sıcak yaralar yeryüzünde mahsur oldular. Çünkü bu hapsediliş (uhsiru)

468[272] Lisan'da nimenin dörtluğatı olduğu söylenmiş (Nelme-rûime, ni'me ve ne'me) ikincisinden kesreyi atarak birincisini fethalı yaparak (na-merreculu) söylesen de olur. Şayet (ma)'yı niimma üzerine koysan ve (ni-İmma yaizukum bihi) desen iki sakinin arasım cemetmiş olursun. Eğer di-lesen ayn'ı kesreyle harekelersin. Eğer dilersen ayn'ın kesresîyle beraber (mm)'u fetha yaparsın. Lisan mad: Neam. İbni Arar, Kesai Hamza ve Halef nun'un fethası ayn'ın kesresiyle okumuşlar. Diğerleri de ayn'ın kesresine ittiba olsun diye nun'un kesresiyle okumuşlar. Ebu Amr, Kalun ve Şu'be karışık okumuşlar bazen ayn'ın kesresi bazen de sukunuyla okumuşlar. İthaf sh: 165.

düşman tarafından olsaydı kuşatılıp esir alınmaları gerekirdi.

"Dilenmekten çekindikleri için inanlardan isteyemezler"

Zira Allah yolunda çalışmaya koyulan bu insanlar hakkında dilenme kelimesi veya ifadesini kullanmak yerinde bir şey değildir.469[273] Ancak isteyememek manasında olan (İlhaf)kelimesini kullanmak tam yerindedir. Çünkü onlar insanlardan bir şey istemiş olsalardı hallerini bilmeyenler onlara zengin gözüyle bakmazlardı.

Bu şöyle denilen gibidir: Minaresine giden yolu göstermeyen ses, vızıltı sabah belirdiği zaman onun delili seherin girmesİyledir. Onun kuşluk vaktinde atıldığını görürsün. Gece tamamen karardığı zaman onun yolu ona zor olmaz.470[274]

275- "Şeytanın çarptığı"

Yani kendisine şeytan çarpıp yere düşen manasındadır. (Mi-nel messi) Yani şeytan çarpıp deliye dönmüş471[275] şekilde bu cinnet veya sar'a her ne kadar beynin iç kısımlarında yan felç gibi bir durumda olsa şeytana izafe edilmesi iğva'nm mecazı üzerine izafe edilmiştir. Bu anda insan baygınlık veya cinnet geçirerek hayal görür pozizyonunda olur ve saçmalar.

279- "Fe'zenu: Biliniz ki"

469[273] İki beyit: Hamasetul Basriyye: 2/359'da nisbetsizdir.

470[274] Malik, Ahmed, Ebu Davud ve Nesai'nin beni esed'te olan bir kişiden çıkardıkları bir hadiste Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Kim dilenipte onun bir evkiyesi veya benzeri birşeyi varsa muhakkak kendisi dilenmiştir." îbni Ebu Şeybe, Müslim ve İbni Mace'-nin Ebu Hureyre'den çıkardıklaft hadiste Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Kim malını çoğaltmak için dileniyorsa ancak o ateş dileniyor demektir. Bundan böyle ister yapsın ister terketsin."

471[275] Esbahani'nin Tergib'teEnes (r.a.)'tan çıkardığı hadiste Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Kıyamet gününde faiz yiyen kimseler çılgın bir şekilde dudakları yere sürünür vaziyette gelirler" der ve ayeti okur. "Kendisine şeytan çarpmış nasıl kalkarsa, onlarda mezarlarından Öylece kalkarlar."

Falemu Yani biliniz ki veya (Azenu)Mur.472[276]

Alemu manasındadır azentuke bişşey'i fe ezinte bihi te'zenu iznen. Yani siz Allah' ve resulüne harb ilen ettiniz.

282- "Birbirinize borçlandığınız zaman"

Ayette ilk önce borçlanmayı zikretmesi ve sonra borcu zikretmesi takrir ve te'kid içindir.

(Üzerinizde başkasına ait hak olan kimse borcunu yazdırsın) Yani ikrar ederek yazdırsın ve şehadet etmesi içinde (haktan hiçbir şeyi eksik etmesin).

282- "Veyahut o kendisi yazdırmaya gücüyetmiyorsa"

Yani dilsiz veya çocuk veya herhangi bir illetten dolayı yazdıramıyorsa (en tedille) yani biri unutursa (entensa). Bir rivayete göre (liella tedille) yani unutmaması için ve daha sonra şu cümleyle başlamış (fetuzekkire ihdamel uhra) bir diğerine hatırlatsın.

Yani eğer iki erkek bulunmazsa, o halde doğruluğuna güvendiğiniz şahitlerden bir erkekle iki kadın gerekir. İşte burda kadını şahitlik konusunda erkeklerden biri gibi kılacaksın diyor.

Eğer bir kadın unutursa yanındaki bayanda ona hatırlatsın "İlla entekuneticareten hadireten473[277] tudiruneha beyne-kum" Yani aranızda hasıl olup gerçekleşen alış-veriş (Ticaret)'tir. Bir rivayete göre ayette geçen (ticaretun) kane nin ismidir (Tudiruneha)'da haberidir.

283- "Alınmış rehinler yeterlidir."

472[276] Hamza ve Şu'be maktu hemzesinden sonra elifle (Fe azinu) şeklinde diğerleride (Fezenu) şeklinde okumuşlar.

473[277] Bütün kiraatçılar (ticaretun) kelimesini (kane)'yi fiili tamm kabul etmeleri üzerine refayla okumuşlar ancak asım (kane)yi fiili nakise-den kabul ettiğinden nasb'e (fetha) ile okumuştur. İthaf sh:166

Yani borçludan aldığınız vesika rehin yerinedir.

284- "Siz içinizde olan şeyİ açıklasanızda saklasanızda Allah'u Teala sizi onunla hesaba çeker."

Yani içimizde gizli tuttuğunuz masiyeti ve yapmasını azmettiğiniz herhangi kötü bir fiili. Mücahid'e göre bu şek ve yakindir.

Bu şeye denilmez ki şu ayet bunu neshetmiştir. "Allah bir kimseye ancak gücü yettiği kadar teklif eder."474[278] Çünkü nesh, şeriatlardaki maslahatın müddetini açıklamak içindir. Verilen ceza ve haberlerle ilgisi yoktur. Çünkü yapılan teklif kişinin gücünün dışında yüklenmemiştir ki, nesh olmaya ihtiyaç duyulsun. Rivayet edildiğine göre bu ayetin nüzulü sahaberlere sorumluluğu zor gelmiş ve şöyle demişler: Biz bununla ilgili aramızda enine boyuna konuşacağınız böyle bir şeyden nefsimizi arındırıp uzak tutmaya gücümüz yetmez gücümüzün yetmediği şeylerle sorumlu tutulduk derler ve bunun üzerine "Allah size teklif etmez.." ayeti nazil olmuştur. Bu sahih birhadistir.475[279] Ancak vehm'i izale etmek için nazil olmuştur. Ve daha önce verilen haberi neshetmek için nazil olmamıştır.

286- "Rabbimiz! Eğer unuttuk, yahud kasdımız olmayarak hata etikse

---

474[278] Bu görüşü, fbni Cerir, İbni Mımzir ve ibni Ebu Hatem'in şu ayet hakkında îbni Abbas'tannakl ettikleri vasiyette te'yid ediyor (ve intubdu mafi enfusi kum evtuhu) yani gizli ve aleni olan şeyleriniz demektir.

(Yuhasibkum bihillahu) kavli nesh edilmemiştir.

Lakin Allah 'u teala yarattıkları kıyamet gününde topladığı zaman şöyle diyecek: Ben size, nefislerinizde gizli tuttuğunuz ve meleklerimin bu konuda haberdar olmadıkları haberleri size bildireceğim. Müminlere gelince onlara kendilerini afvettiğimi bildirir daha Önce kendi kindileri-ne bunu konuşup düşünmüşlerdi. O da şu kavlidir (Yuhasib kum bihilllah) diyor. Ve size haber veriyor amma şek ve şüphe edenlere gelince kendi ve nefislerinde gizli tuttukları yalan ve iftiraları haber verirki o da şu kavildir. "Velakin yuahizu kumbima kesebet kulu bukum."

475[279] Hadisi Ahmed, Müslim, Ebu Davud nasihinde ve îbni Cerir Ebu Hureyre den çıkarmışlar ve şöyle demiş: Rasulullah'a (s.a.v.): "Lİllahi ma-fissemevet ve mafil ardı ve intubdu mafi enfusikum evtuhfuhu yuhasibkum bihillahu feyağfiru limen yeşau ve yuazzibu men yeşau vallahu ala külli şey'in kadir." Nazil olduğu zaman Rasulullah'ın sahabilerine bu emir çok ağır geldi ve daha sonra Rasulullah'a gelip meramlarını ifade ederek şöyle dediler. Ya Rasulullah gücümüzün yetmediği amellerle teklif olunduk. Namaz, oruç cihad ve sadaka gibi bu ayet senin üzerine nazil oldu ama bunların hepsine gücümüz yetmez. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) onlara siz sizden önceki iki kitap ehlinin (hristiyan-yahudi) dedikleri gibi (semina ve Aseyna duyduk asi olduk mu? diyeceksiniz size ne oluyor? Bilakis siz şöyle deyin (duyduk) ve İtaat ettik. Rabbimiz bizi mağfiret etmenizi istiyoruz. Dönüşümüz yine sanadır ve sahabiler Rasulullah (s.a.v.)'in bu tavsiyesine uydukları zaman Allah'u Teala da bunu neshet-miş ve şu kavli indirmiştir. "Allah bir kimseye ancak gücünün yettiğini teklif eder." Ve surenin sonuna kadar nazil ölür.

Durru'l-Mensur: 2/127. Sahih Müslim rakam: 125; Müsned Ahmed: 2/412; Tef. Tabr: 3/146.

bizi (ondan) hesaba çekme."

Hatayla ve unutarak yapılan şeylerden insan oğluna günah yazma yoktur. Burda (nesiyna) Terakna (terkettik) ma-nasındadır. Ve (Ahta'na)'da kasıt olmadan yapılan şeyler manasındadır. (Hatina)

"Hatia hatien" kasden yapılan günahtır. (Ahtee) Günah işleme ısrarı olmayandır. Bu son ifadedeleri açıklar maha-yitte şu ayetler de vardır.

"La ye'kuluhu illel hatiun" (Hakka: 69/37)

Yani onu ancak kafirler yer.

"Veleyse aleykum cunahun fima Ahta'tum bih."

(Ahzab: 33/5)

Yani bununla beraber hata ettiklerinizde size bir günah yoktur.

(Ahta'na) kavli hakkında iki görüş vardır. Burda ya (Hati'na Ahta'na'mn yerine gelmiştir. Ahta'na'dahati'na'nın yerine gelmiştir.

Ya da (Ahta'na) Eteyna bihatain (hatalarımızla geldik) manasındadır. Bu senin bir bid'atı yaparken veya çıkarırken (Ebda'tu) demene benzer.

Necaşi 476[280] müminlerin emiri Ali (ra) hakkında şöyle bir şiir dile getirmiş.

Bize, arzu edileni emretki, güçte olsa güvenle ve metod olan bir şekilde dediğine rızayla cevap verelim. Eğer arzuladığımız şekil getirirsek zaten istediğimiz oldu demektir. Eğer arzuladığımız şekilde olanda hata edersek zaten bu da kasıtlı değildir.

Yani (Nuhti) kelimesini kasıtlı yapılmayan şeyler manasında

476[280] Bu, Necaşi el-Haris'lidir. İsmi Kays b. Amr'dır fasık ve îslam noktasında da zayıf biriydi. Ramazan da oruç tutmuyordu. Ali (r.a.) efendimiz ona 80 kırbaç veya celde vurulmasını emretmiş. İbni Mukbil ile karşılıklı alışırlardı şiirde.

kullanmıştır.

Bîr rivayete göre ayetteki mefhum şu şekilde zahiri üzerinedir: Duada bulunup bunları taleb ederken (taabbud) ibadet etme) ve tedarru (boyun eğmek) usulü üzerinedir. Her ne kadar Allah'u Tealanın hata ve unutarak yapılan şeylerden sorumlu bulmadığını bilsek te yine usul böyledir. Böy-leadua edilir ve dua mahiyetinde gelen şu ayettler gibi (Rabbi hükmi bilhakki) Allah'ın:

"Hak ile hüküm et." (Enbiya: 21/112)

"Ey Rabbimiz, peygamberlerin lisani üzere bize vadettiğin sevabı ver." (Al-i İmran: 3/194)

"Ey rabbimiz bizden öncekilere yüklediğin musibetler gibi bir ağır yük yükleme."

Ayette geçen (El-isr)477[281] Teklif edilen şeyin veya nehye-dilen şeyin verdiği ağır yük veya sorumluluktur. Aslında (Ahd'ın) ve rahimi ısren diye isimlendirimişler. Çünkü bu ikisinin sorumluluk ve yükümlülüklerini yerine getirmek ağır bir yüktür. Tevfik Allah iledir ve ismet te onadır.478[282]

477[281] Tastinin çıkardığı haberde Nafi b. Ezrak bu ayet hakkında İb-ni Abbas'tan şöyle dediğini söylemiş: Yahudulerin ağır yükü taşıyıp ve sonunda maymun ve domuza döndükleri Ahd gibidir. Araplar bunu biliyor mu diye sordu. O da evet, sen Ebu Talib'in şöyle dediğini duymadın mı? der. Her senede bir kağıt üzerinde güvenilir ve ağır emirler alınıp ta yazılıyor mu?

Buhari müslim ve Ebu Davud'un İbni Mes"ud'tan rivayet ettikleri hadiste RasuluHah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Kim kî Bakara suresini son iki ayetini gece okursa bu onlara kaafidir."

Ahmed, Nesai, Taberani ve Beyhaki'nin sahih bir senetle Huzeyfe'-den çıkadıklan hadiste Nebi (s.a.v.) şöyle dedi deniliyor:

"Bakara süresindeki bu son ayetler arşın altındaki hazineden bana verildi. Benden önceki peygamberlere verilmemiştir." Hakim'in sahih gördüğü ve Beyhaki'nin Şuabul İmanda Ebu Zer'den çıkardığı hadiste Rasuluilah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Allah'u Teela Bakara suresini öyle iki ayetle bitirmiştir ki onlar bana arşın altındaki hazineden verildi. Onları öğrenin hanımlarınıza ve çocuklarımzada öğretin. Q iki ayet hem dua hem Kur'an ve hemde namazdır." Müstedrek: 1/5

478[282] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/85-245.

AL-İMRAN SURESİ479[1]

3- "Sana kitabı bölüm bölüm indirdi."

Keskin (za)'nın şeddesiyle Kur'an'ın tekrar tekrar inzal olduğunu belirtmek içindir.

"Tevrat'ı ve İncil'i toptan indirdi."480[2]

Çünkü Tevrat ile İncil'deki emir ve hükümler bir kerede inmiştir. Tevrat ve İncil'de her biri (Furkan) kelimesini içlerinde tekrar etmişlerdir. Furkan öyle bir kitaptır ki manası: Faydalarının ziyadeliğinden hak ile batılı birbirinden ayırmak manasındadır.

Tevrat, İncil ve Kur'an muhtelif kalıp vezin ve binalar üzere müteşşekkil ve müttefik eş anlamlı manalar içeren kelimelerdir.

"Tevrat" kelimesi (veriye 'z-zenedu)481[3] cümlesinden fev'ale vezninde vevriyetun veznindeydi daha sonra (vav) harfi ta'ya kalb olmuş ve ayn hareketlerin peşpeşe gelişinden ve makablinin fetha yapılmasından dolayı (ya) harfi elife kalbolmuştur.

"İncil" kelimesi (necele-yencilu) kalıbı üzerine bina edilmiş if il vezni üzerindedir. Açığa çıkarak, görünerek çıkmak istemek manasındadır.

479[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Al-i îmran suresi Medine'de nazil oldu demiş. Taberaru 'nin Evsat'ta zayıf bir senedle İbni Abbas' tan tahric ettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

"Kim ki içinde Al-i İmran zikredilen sureyi cuma günü okursa, güneş batana kadar iHah ve melekleri ona salavat getirirler."

480[2] Bir rivaye'e göre ancak Kur'an'da (nezzele) denilmiş. Çünkü Kur'an peygambere yavaş yavaş inmiştir ve Tevrat üe İncil ise bir kerede indirilmişlerdir. Ayette fnezzele) ifadesi birinciyi kastetmiş veya (Er.zele) üe ikinciyi kastetmiştir. Fethu'r-Rahman sh: 77.

481[3] Mufreaat Ragıb madde: Tevrat.

(Neclu'r-raculi) Adamın çocuğudur. Çünkü adamın sulbünden ve hanımının karnından çıkarılmıştır.

(İncil) ise Helal ve haram ilimlerinin ondan çıkarılmasıdır.

"Furkan" Kelimesi hak ile batılı birbirinden ayırmak manasında ve Fu'lan vezni üzerinedir.

Manaları birbirinden farklıdır ama hükümleri izhar ve ibraz etmek ve benzerleriyle arasında farkın olması bakımından asıl kökleri (binaları) aynıdır.

7- "Muhkem"482[4]

Muhkem açık, kesin ve tefsiri müttefik olan şeylerdir. Allah'ın murad ettiği şekilde manaları içerir ve ifade edilir.

Müteşabih: manası kapalı, müşkil ve muhtelif şekillerde yorum veya te'vilde olandır. Kesin bir mana üzerine mu-rad'ın olduğunu söylemek ve kestirmek zordur.

Bir rivayete göre muhkem; vakit ve miktarı ile tefsilat'ı bilinendir. Müteşabih ise bunun tam hilafıdır. Kıyamet saati ve alametleri, küçük günahların bizzat aynıyla bilinmesi, sevap ve cezaların miktarları ve hesabın niceliği vs. de olduğu gibi.

Buna göre vakf (durak) şu kavi üzerine olur (vema ya'lemu te'vilehu illallah.)

Kim ki (verrasihune fil ilmi) kavli üzerine vakfe yaparsa "Yekulune" kelimesini hal konumuna sokmuş olur. Yani bu müteşabih ayetlerin

---

482[4] "Huvellezi enzele aleykel kitabe minhu ayatın muhkematun"

Hakkında (min) teb'id içindir nasıl olur da böyle söylemiştir dersen deriz ki Hud suresinde de (kitabun uhkimet ayatuhu) böyle demiştir. Burada ayetlerinin tümünün inkammı gerektiriyor. (Muhkemat)'tan murad nesh olanlar ve akliyattan olanlardır. Yahut manası zahir olandır. Müte-şabih'ten murad mensuhatlar ve şer'iy ati ardır ya da manası kapalı ve keskin olandır. Fethu'r-Rahman sh: 78-79.

te'vilini bilenler şöyle diyorlar:

"Ona inandık. Hepsi Rabbimiz kalındandır."

İşte bu da yöneltilen medh'in kendisidir. Onların övülmesinin gayesi şudur:

Çünkü onların hem bunları bilip hem de bunları tasdik etmeleri artık imanları tamamen kemale ermiş zirvesine ulusmıştır demektir. Arap kelamında buna benzer durum, Yezid b. Muferrağ'm sözünde vardır:

Burda satın aldım. Keşke ben Bundan sonra onun reisi olsaydım. Yahut baykuş olsaydım da Muşakkar ile Yemame arasında yankılı sesle çağırsaydım. Rüzgar kederden ağlıyor, şimşek ise bulutlar arasında parıldiyor483[5] ve ağlıyor.

Şiirde sanki şöyle demiş: Şimşekte sanki bulutlarda parıldamakla ağlıyor. Yani parıldayışla. Böyle olmazsa zaten kfelamm bir manası olmaz.

O, İslami bir şairdir. Bu beyitler, şiirinin en güzellerindendir. Beyitleri, satın aldığı ve terbiye edip büyüttüğü ve oğlunun değerinde olan Burd isimli kölesi için söylemiş.

Zira muhkem olan, ummu'l-kitab (Kur'an)tır çünkü o (müteşabihun ileyhi)'ye cevap vermede ve ilminin ondan çıkarılması bakımından asi gibidir. Bu da müteşabihteki (istiva) eşitlik gibidir. Çünkü mana: şeririn (kanepe) üzerinde oturmak kudret ve istila anlamlarına gelmektedir. Bu da Al-lah'u teala için veya hakkında caiz olan bir manadır. Birincisi muhkem olan şu ayetteki deliliyle Allah hakkında caiz değildir.

"Onun misli hiçbirşey yoktur." (Şura: 42/12)

Müteşabihteki hikmet; düşünce ve aklı çalıştırmaya sevk etmek ve

---

483[5] Hazenetu'1-Edeb: 4/329; Şi'ru ve'ş-Şuara: 227; Tabakat Fuhu'l-Şuara: 2/89; Divanı: 213-214; Birinci beyit, Mecazu'l-Kur'an: 1/48; Tefsiru'[-Taberi: 2/341; Üçüncü beyit, Tevil-Muşkili'l-Kur'an: 168; Es-Sahibiy: 397.

Kur'an ilmi hakkında anştirmaya sevk etmektir ki akli veya nazari deliller de ihmal edilmesin,

13- "Karşılaşan iki gurup hakkında size muhakkak bir alamet olmuştur."

Bedir savaşında müslümanların sayısı üç yüz on küsur, müşriklerin sayısı binin üzerindeydi ve üstelik atlıları da vardı,

Allah'u Teala, müşriklerin sayısını müslümanlarm gözünde kendilerinin sayısı kadar göründürdü. Kalpleri sebat bulsun diye müşriklerin sayısını az göstermiştir.484[6]

14- "Kantar kantar"

Dinardandır (el-kintar) 1200 miskaldir. Bir rivayete göre bir öküz derisinin dolusu altındır.

(El-Mukantaratu) üst üste istiflenmiş yığınlardır. Çokluk ve mübalağa ifade etme bakımından tıpkı (Ed-denaniru'l-mudennere ve'd-derahimu'1-muderhemeh) kıyası üzerinedir.

Ruebu de şiirinde bu mana ve vezinde kullanmıştır:

"İki katreynin toplamı tamdır. E'l-ama ve'1-rnuamma onun iki gözünü beyazlaştırdı."485[7]

(El-Musevveme) nişane, alamet manasında olan mualle-metun)'dur. Bir rivayete göre koyunun damgasıdır. Bir rivayete göre o, güzellik nişanesidir. Çünkü nişane veya alametle belirginlik olduğu gibi güzel bir simayla da bu olabilir.

484[6] îbni Cerir: 2/195'te ayet hakkında îbni Mes'ud'tan şöyle nakletmiş: "Kad kane lekum ayeten fifieteynilteka" Bu Bedir günüdür. Müşriklere baktık ki bizlerden sayıları kat kat fazladır. Daha sonra bir de baktık ki onların bir kişi dahi bizden fazla olmadıklarım gördük ve İşte şu ayettir dedi: "Karşılaştığınız gün sizin gözününde onları az, onların gözünde sizi çok göstermiştik."

485[7] İbnİ Berri söylemiş ama Rauba b. Accac'mdir. Lisan'da ona nis-bet edilmiş. Sabun mutrahim: Tam, güzel manasmdadır. Lisan madde: Tar-hame ve katr Meani'l-Kebir: 2/1140, Divan Reube sh. 46.

18- "Allah şahitlik etti."

Allah açıkladı, hüküm verdi, karar verdi, şahitlik etti ve tebliğ etti anlamındadır.

Bir rivayete göre Allah'ın şehadeti ihbar bizim şehade-timiz ise ikrar manasmdadır. Bir rivayete göre Allah'ın şe-hadet alemden yarattığı şeylerdir ki buradaki sanat eserinin müşahedesi hakim olan sani (yapıcısı) ne bir şahit şehadet veya alamet olsun.

"Adaleti ayakta tutarak"

Şu şekilde Allah'ın isminden hal üzeredir. Yani Allah'ın takdiri adi ile sabit ve onun tedbiri de hak üzere kaim olmuştur anlamındadır.

19-"Muhakkak ki din"

Kesreyle olursa isti'naf üzere olurdu nasb486[8] ile olursa (Ennehu la ilahe illahuve) cümlesinden bedel olarak gelmiş olurdu.

(Bağyen beynehum) ihtilafın mef ‘uludur. Bir rivayete göre mahzuf olan fiilin mastarıdır yani "Bağev beynehum .bağyen."

26- "De ki: "Ey Allah'ım..."

Burdaki (mim) nida için olan (ya)'dan bedeldir. Bundan dolayıdır ki haberde (Allahumme) denilmiyor ve onunla nida için olan (ya) biraraya gelmiyor.

Ferra'ya göre şöyledir, (Huvellahumme) yani aksidu bilhayr (hayrı kast hakkımızda).487[9]

486[8] Hemzenin fethasıyla Kesai, diğerleri de kesresiyle okumuşlar. İihafsh: 172,

487[9] Ferra şöyle demiş: Bir kelimenin oraya eklendiğini idmam olduğunu görüyoruz o da (umme)'dir (ya Allahummena bilhayr) demek İstiyor. Bunun üzerine fazla düştüklerinden karşıklık olmuştur. (Ha)'da buluna ref a (umme)'deki hemzeden dolayıdır. Terkedildiğinden ma kabline dönmüş. Meani'l-Kur'an: 1/203.

Eğer böyle idiyse ikisinin arasım cemetmek mümkün değildir. Tıpkı (Ya Allahumme) denilmediği gibi (Allahumme ummen bilhayri)'de denilmez.

27- "Dilediğine hesapsız rızik verirsin."

Araplar az olan ata'yı, bağışı mahsuben diye isimlendirir. Kays b. Huteym'in de şiirinde ifade ettiği gibi:

"Ey Sevgili sen nereye gittin, oysa sen uykuda kendi başına gitmezdin çok azaltmaya, mahsuba gitmezdin."488[10]

29- "Allah onu bilir."

Cümle şart ile meczum olmuştur. (Ve ya'lemu mafi's-semavati) isti'naf üzere merfu olmuştur.

33- "İbrahim ailesi"

Yani İbrahim (a.s.)'in dininden olan ve hanif dinine mensup olan bütün mü slüm anlardır. Ancak (Ehl) kelimesindeki (ha) harfi hemzeye tebdil edilmiş ve (Eale) olmuştur ve daha sonra hemze de elife tebdil edilmiş ve o da (Ale) olmuştur ve daha sonra bununla büyükten büyüğe meşhur olanlara has kılınmıştır. Bir ifade olarak kalmıştır.

"İmran ailesi"

İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre Ali îmran'dan kasıt Musa ile Harun (a.s.)'dır. Hasan'dan rivayet edildiğine göre kasıt Mesih İsa (a.s.) ve annesi Meryem binti İmran'dır.

488[10] Müellifin de dediği gibi beyit Kays b. Huteym'indir. Eski cahili şairlendir. Divanı sh: 55; Emali'1-Kali: 2/273. Lakin beytin ortasını sonuyla karıştırmıştır.

Ey sevgili sen nereye gittin. Oysa sen gitmezdin. Rüyalar uzak olanları yakınlaştırır. Benim uyanıklığımda menettiğin şeyi, rüyada bol bol veriyorsun.

Ebu Hilal Askeri şöyle demiş. Eski şiirlerden en güzel hayal alemini ifade eden Kays'm şiirleridir. Divanu'l-Meanil: 1/276.

34 "Zurriyyet."

Zurriyyete kelimesi "Ale İbrahim"den bedel olduğu için naspolmuştur. Aslı ya zeree'dendir (Zereellahu'l-halke)'den oluşan (Zeree)'dir. Ya da Ezzer'den olan zerere'dendir.489[11] Haberde şöyle:

Şüphesiz mahlukatlar eskiden zerree şeklindeydi.490[12]

"Fe eshabe heşimen tezruhu'r-riyahu: Kupkuru oldu ve rüzgarlar onu havada savuruyordu ." (Kehf: 18/45)

"Zurriyyeteha: Onun zürriyetini." (AI-i İmran: 3/36)

Bu dört konu üzerindeki ihtilaf yerlerin yapılış yolunu kîtap491[13] daha güzel serdetmektedir.

35- "Hür olarak"

Yani Allah için muhlis biri olarak sana adadım. O zamanın adetine göre ibadet için çocuklar Mescid-i Aksa'ya koyulur, yetiştirilirdi. Bir rivayete göre onu dünya işlerinden tamamen arındırdım ki sadece Allah'a ibadete yönelsin. Köleyi azad etme manasında olan (Taharruru rakabe)'dendir.

489[11] Mahtutada (zevere)'dir ama hatadır.

490[12] Ahmed, Hakİm'in sahih gördüğü ve Beyhaki'nin Esma ve sıfatta sh: 413'te İbni Abbas'tan tahric ettikleri hadiste Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Şüphesiz Allah Tea'la Arefe günü Adem'in sulbünden olan çocuklarından misak aldı. Onun sulbünden çıkacak olan bütün nesli çıkardı ve zerrecikler gibi hepsini huzurunda savurdu sonra onları karşısına alarak şöyle dedi: "Ben sizin rabbiniz değil iniyim?" Onlar da şöyle dedi: "Bela şehadet ederiz" ve şu kavle kadar (mubtilun)."

Müsned: 1/172; Müstedrek: 2/544.

îbni Cerir İbni Ebu Hatem ve Ellalikai Siinnet'te İbni Abbas'tan şu ayet hakkında "ve iz aheze rabbuke" şöyle dediğini tahric etmişler: "Şüphesiz Allah Adem'i yarattı, sonra sulbünden olan zürriyetini zerreler halinde çıkardı ve onlara: "Rabbİniz kim?" dedi onlar da: "Rabbimiz Allah'tır" dediler sonra onları sulbüne iade etti ve la ki misak'ı alınan kişiler doğana kadar kıyamet saati olana kadar onlardan ne bir şey artar ne de eksilir. Durru'l-Mensur: 3/558. 599; Tefsiri Taberi: 9/114.

491[13] îbni Cinni şöyle demiş: Bu kelimenin aslının 4 lafız olma ihtimali vardır. Zeree-zerere- zereve- zeriye. (zeree) kelimesi zereella-hu'1-halke'dendir. Zerere, Ezrerre'den oluşmuş, manası haberde varid olduğu gibidir. Yani yaratıklar bir zere misaliydiler. Zereve Burada vav ile ya zerevtu'l-habbe ve zereytuhu'dan oluşmuştur. Hepsi de böyle denilir. Ayet fe esbahe heşimen tezruhu 'r-riyahu da onun bir lütfü ve hafifliğidir. Ezzer kelimesinin durumu aynıdır. Tefsiri Kurtubi: 2/107.

37- "Rabbi onu güzel bir şekilde kabul etti ve onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi."

Mastar, alışılagelmiş fiilin binası üzerine gelmemiştir. Kattami'nin şiirde de belirttiği gibi:

"İşlerin hayırlısı karşılaşıp kabul gördüğündür. Peşinden takip edip gittiğin değildir.

Böylece insanları, kaçırdıkları şeylerin peşinden süratle gittiklerini gördüm."492[14]

(El-Kabule) Garip olan mastarlardandır. Bunun misali mastarlarda El-Veluu velveduu'dur şöyle denilir. Tevedda-tu veduen ve vuduen birincisi mastar, ikincisi de sıfattır.

"Ona kefil oldu"

Tahlifle onu kabul etti ve işlerini üstlendi, teşkil493[15] ile (şeddeyle) sorumluluklarını üstlenmesi için bir insana emretti.

38- "Hunalike: Orada"

(inde zalike) manasındadır. (Hunake)'nin aslı zarfı mekandır. Lam'in ziyadesiyle zarfı zamana dönüşür. Çünkü bundaki (lam) ta'rif içindir. Zaman'da ta'rife dahil olmuştur.

39- "Yubeşşiruke: Seni müjdeliyor"

Tahfif iledir. Tuhamilere göre kinayedir494[16]. El-Beşir de bunun gibi fail manasında feildir.

492[14] Divani sh. 31. Hazanetu'1-Edeb: 2/369; Mahtutada (Cerre ğa-dihim)'dir, hatadır. Uyunu'l-Ahbar: 1/33; Birini Tabakat Şuara sh: 166. Tefsiri Kurtubi: 4/69; Şi'ru'ş-Şuara sh: 483; Muktedeb: 3/205.

493[15] Asım, Hamza, Kcsai ve Halef şeddeyle diğerleri de tahlifle okurlar. İthaf sh: 473.

494[16] Hamza ve Kesai ya'nın fethası ba'nın sükunu ve şeddesiz sinin zammesiyle okumuşlar. Müjde manasında olan beşere'dendir. Diğerleri de ya'nın zammesi ba'nın fethası şeddeli şin'in kesresiyle (yubeşşiruke) okumuşlar. Beşere Hicaz luğatına göredir. İthaf sh: 174.

"Ve yubşiruke" Temim kabilesinin lehçesine göredir ve yubeşşiruke Hicaz lehçesine göredir.495[17]

"Allah'tan bir kelimeyi tasdik eden"

Yani İsa'yı. İsa (a'.s.)'ın Allah'ın kelimesi diye isimlen-dirilmesinin sebebi Allah'u Tealanın (kun) emriyle babasız dünyaya gelişinden dolayıdır.

Çünkü Allah'ın kelimeleriyle insanların hidayete erdiği gibi İsa (a.s.) ile de insanlar hidayet buluyordu. Çünkü Allah'u Teala Tevrat'ta onun (Meryemu'1-Azra Betul) den olacağını ve beşikteyken konuşacağım ve ölüleleri dirilteceğini söylemişti.

"Ve hasura"

El-Hasur: kadınlara gelmeyen sırları ifşa etmeyen ve arkadaşlarıyla beraber yaptıklarını çıkartmayandır.496[18]

40- "Benim hasıl bir çocuğum olabilir."

Yani Zekeriya (a.s.) dedi ki: "Rabbim bana ihtiyarlık gelip çatmeşken ve karımda kısırken, benim bir oğlum naşı] olabilir?" İşte Allah'ın peygamberlerinin ağzından çıkan bu ifadeler olacak emirden şek içinde olduğundan değil bilakis hayret ve taaccübünü ifade etmiştir. Sanki olan emrin adete muhalif olması hasebiyle Allah'ın kudretini tazim etmek istemiş gibidir.

Bir rivayete göre bu sual içinde bulundukları halle beraber çocuklarının olacağı bu durumun niceliğini sormuş ki bu kendisi gençleştirilip kansi doğurgan hale getirilip te mi olacak, yoksa karısı kısırlığıyla beraber

---

495[17] Hamza ve Kesai'nin kıraatına göre (Beşere yebşuru) Temim'-lilere göre Ebşere yubşiru'dur İbni Mes'ud'un kıraatidir. İ'rabu'l-Kur'an: 1/328; Tefsiri Kurtubi: 4/75.

496[18] Raculun hasur ve hasiyr denilir, ihtiyacı olup ta gizleyen ve arkadaşlarının açığa verdiği gibi dışa vurmayan gizli tutan kişidir. İbni Mes'ud, Abbas/Hasan ve diğerlerinin dediğine göre gücü olduğu halde kadınlarla cima etmeye yaklaşmayandır. İki sebebtanbu görüş en sahih olandır. Bu ona medh ve senadır seni genelde fıtratta olmayan sonradan kesbedilen fiiller için olur. 2- LuğattaFeul'un sigasi (Failine)'nin siga-lanndandır manası. O, kendini nefsi şehvetlerden arındırıyor demektir. Umulur ki buda onun şer'idir. Ebu Hasan hali şöyle demiş: Hasur haşere 'dendir bir şeyin adeti olan ve onunda kullanılan men manasmdadır. Nez Mudderer: 4/166.

yaşlı halde mi doğuracakdır? diye sorulan sorudur. Bunun üzerine Allah'u Teala şu ifadeyi kullanır. (Kezalike) "Hayır şu haliniz üzere çocuğunuz olacak." dedi.

"Rabbim bana bir ayet kıl."

Yani hamilelik zamanı için bir alamet, nişane yap7 Bu da onunla refah ve mutluluğun bir an Önce olması içindir. Bu alamet te insanlarla konuşmama şeklindeydi ve Allah'ın zikrinden alıkoyma, menetme şeklinde bir yasak değildi.

41- "İlla ramzen."

Erramz gizli olan, imayla olur.

42- "Ey Meryem muhakkak ki Allah seni seçti ve temizledi."

İstefa'yı tekrarın sebebi çünkü ilk (istefa) yani seçkinlik ibadet ve velayetleydi ikincisi ise evlenmeksizin ve herhangi bir şey karıştırmaksızın İsa'nın doğumuyla ilgili seçkinliktir.

44- "Ey Resulüm, yoksa Meryem'i hangisi himayesine alacak diye, Tevrat yazdıkları kalemleriyle kur'a atarlarken sen onların yanlarında değildin."

Yani Meryem'den fidye veya keffaret için ve onu savunmaları için, Tevrat yazdıkları kalemlerle yazıp kadehlerle de kur'a atıyorlardı. Çünkü yıllar, onlar gibi nicelerini getirip götürdü497[19] ve zamanlar onlarla dolup taştı.

Bir rivayete göre bilakis AUah'u Teala Meryem'in kalbine kendi muhabbetini koydu kavminden olanlar da sevinçlerinden çığlıklar atarak Meryem'e kim bakacak diye aralarında kur'a çektiler ve kur'a

497[19] Deniliyor ki: Lahhet Fulanun asahu: Falanca asasını soydu. Hadiste şöyle: "Bu emir halen sizde devam ediyor. Bazı ameller ihdas etmeden siz onun velilerisiniz. Şöyle şöyle yaparsanız, Allahu Teala üzerinize en şerli yaratığım gönderir. Sizi budanmış, soyulmuş dal gibi yapar." Lisan madde: Lehate: 2/83.

Zekeriyya'ya (a.s.) çıktı.

45- "Onun ismi Mesih'tir."

Mesih kelimesi çok anlamlı müşterek isimlerden biridir. Şu anlamlara gelir. Altın külçeleri, başın bir yanı, çok cima eden, kuru veya sert mendil, zira (kol, dirsek), ter ya da damar ve yalancı manalarına gelir.

Deccal yalancı olduğundan ve bereketi yok ettiğinden dolayı Mesihuhu'd-deccal diye isimlendirilmiştir.

Bir rivayete göre yağ ile yağlanmaktan oluşmuştur, (el-mesihu biddihn) Çünkü bu, israiloğullannda mülke sahip çıkıp korumanın şartlarından biridir. Ve alemin mülkü durumunda olan nübüvvet bundan daha evladır.

Bir rivayete göre İlya denilen şahıs İsa'yı yağ ile yağladığından dolayı Mesih denilmiştir. Serdedilen bütün bu görüşlere göre Mesih kelimesi feiylun vezninde olup mef'ul498[20] manasmdadır. Es-Sari ve El-Cerih kelimelerinde olduğu gibi. Bir rivayete göre Mesih (a.s.) elini sürdüğü her hastayı iyileştiriyordu. Mesih kelimesi fail manasındandır. Rahim ve alim kelimelerinde olduğu gibi bir rivayete göre Mesih musaddek'tir (tasdik edilen) yani havarilerler onu tasdik ettiler feilun vezninde olup mufal499[21] manasmdadır. Vekil ve rekildeki gibi.

46- "Ve yine, hem beşikte iken hem de yetişkinken insanlarla konuşacak,"

Bu, meleklerin İsa'nın yetişkinken konuşacağından haber vermeleri, onun yetişkin hale, olgun hale geleceğini haber veriyorlar. Bu da gaybi ilimdir. Yine burada Hristiyan-lara verilen bir cevap vardır ki halleri muhtelif, değişken olan ilah olamaz.

498[20] Medhal li ilmi Tefsir sh. 267.

499[21] Medhal li ilmi Tefsir sh. 273.

"Ve yukellimune'n-nase" cümlesi "vecihen" üzerine atf olduğundan dolayı nasb konumundadır. Sanki şöyle denilmiş "Vecihen ve mükellimen fi'1-mehdj ve kehlen."

Şiirde de buna benzer misalde olduğu gibi:

"Keskin kılıçla ona vurup dürterek geceliyor hayvanı sürmek istiyor ve zulmediyor."500[22]

Yani şiirde kasider ile cairin kelimeleri Batırın'ın iki ayrı sıfatlarıdır.

49- "Rasu!"

Züccac şöyle diyor: "Rasulen" aynı şeklide burada atf501[23] konumundadır. Yani "Yukellimuhum fi'1-mehdi ve kehlen ve rasulun" Ahfeş'e göre vav zaidtir. Takdiri yuallimuhu'l-kitabe rasulen."

52- "Allah'a karşı yardımcılarım kimlerdir."

Burada (ilallahi) Meallahi manasmdadır. Harfler şartla birbirlerinin yerine kullanılırlar o da fiilelerin tekarub'u dur. (Fiillerin birbirine yakınlığı) Fiiller birbirine yakın olduğu zaman bazıları bir harfle, bazıları başka bir harfle müteaddi olur ve harflerden biri diğerinin yerine konulur. Böyle olmazsa (sirtu ila zeydin) cümlesini zeyd'le beraber502[24] yürüdüm manasında kullanılması caiz olmaz.

Ayetteki iki harfin birbirlerine yakınlık yönü ise (izafe ve musahabe)

500[22] Lisanu'1-Arap madde aşa: 15/62; Emali İbni Şeceri: 2/Î67; Meani'l-Kur'an Ferra: 2/198; Musaid: 2/477; Manası: Aşa'nın yerine kılıcı getirmiştir. Nisbetsizdir. Mahtutada (bate) yerine (benat) gelirmiş (yu-aşşiha) yerine (yuğaşşiha) getirmiş ikisi de hatadır.

501[23] Züccac'a göre (Resulen)'in nasp edilişi iki yöndendir: Beni İsrail'e rasul kılınması üzerine ve benim yanımda muhtar olan. (Allah daha iyi bilir). İnsanlara beni İsraile rasul olduğunu konuşuyor. Buna delil: "Ben, Rabbiniz-den bir ayet ile size geldim." Meani'l-Kur'an ve irab Züccac: 1/ 413.

502[24] Müellif bazı tasarrufları yapmakla beraber İbni Cinni'den naklet-miştir. İbni Cinni şöyle dedi: İyi bil ki, fiil başka fiilin manasında olduğu zaman biri bir harfle, diğeri başka bir harfle müteaddi olur. Araplar öyle geniş manalar vermişler ve bir harfi diğerinin yerine koyuyorlar ki bu fiil başka bir fiil anlamına da gelebileceği bilinir. Bundan dolayı mu'tad olan bir harfle onunla beraber gelmiş ki bu da aynı manada olduğu halde sonra şöyle demiş: Şu ayettte (men ensari ilallahi) meallahi manasmdadir. Ve sen (sirtu ila zeydin) yani maa zeydin demiyorsun lakin bu kural bu ayet için manası şöyle olduğu zaman olur. (Men yudafu finusreti ilallahi) İşte sadece burada (Üa)mn gelmesi caizdir. Hasais: 2/308-309.

beraberlik manasının olmasıdır. Sanki böyle denilmiş (men yendafu finusreti ilallahi) ve bu ifade şunun gibidir. (Menyendafu finusreti maallahi) ve aynı şekilde izafe manası zaten (Lam)'da hasıl olmuştur.

"Havariler dedi"

Bazı kıraatlerde (Havariyyine) nin tahfif ile okunması müşkil olmuştur. Ki bu şundan olmuştur. Makablindeki yanın meksur olması imtina olduğu için ancak şöyle denilmesi mümkündür: Havariyyin kelimesindeki(ya)ın aslı şeddelidir ve iki ya'nın peşpeşe gelmesini Önlemek ve istiskali ortadan kaldırmak için tahfif yapılabilir.

Tahfif halindeki hareke ise şedde manasında olduğu ve onu tasvir ettiği bakımından bir tenbihtir.

54- "Allah da tuzak kurdu."

Bu kelime: Muzavecutul kelam üzerinedir (söz ölçü ve secidd birbirine benzemek) Veya kitabında başında sıfatlarda istisna ettiğimiz şekilde mübteda olması bakımından lafzi vehm üzerine değildir. Lakin kelamın münteha'sı (sonu) ve tamamlanmış olması üzerinedir.503[25]

Şüphe yok ki Mekr'in (hile) başlangıcı bizdendir. Kendisiyle hile yapılanı onun şerrine koyma iradesidir. Bunun tamamı şu şekilde olur: Ancak gizli yapılan hile ve tedbirler (tuzak) neticesinde olur. İşte bu gizli tedbirler Allah 'u Te-ala'dan bilmedikleri bir hesap ve yön üzere cezayı hak edene yaptığına dair bir misaldir.

55- "Muhakkak ki seni öldüreceğim."

Yani öldürmeden seni kabzedip semaya götüreceğim demektir.504[26]

503[25] Sh. 98'e bak.

504[26] İlmi Cerİr ve İbni Ebu Hatem'in Hasan'dan rivayet ettiklerine göre (İnni muteveffike) uyku halinde alıp götürmedir. Allah, onu ay-ku halinde semaya kaldırmıştır. Hasan dedi ki: Rasulullah (s.a.v.) yahu-dilere şöyle demiş: "İsa ölmedi. O, kıyamet gününden Önce tekrar size dönecektir." Durru'l-Mensur: 2/225; Tefsiri Taberi: 3/289.

İbni Cerİr sahih birsenetle Ka'b'ın şöyle dediğini nakletmiş: İsa, kendisine tabi olanların azlığını ve yalanlayanların çokluğunu görünce Allah'a şikayette bulundu ve Ailah ona şöyle vahiy etti:

Mesela teveffeytu minhu hakki (Hakkımı ondan teslim aldım) manasındadir.

İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre Allah, İsa'yı ölüm şekliyle alıp götürmüştür. Ve daha sonra onu diriltti ve kerametinin mahalli olan semaya kaldırıp götürdü. Tefhim ve tazimden ötürü kaldırılış Allah âzze ve celleye izafe edilmiştir. İbrahim (a.s.)in şu sözünde olduğu gibi:

"Muhakkakki ben rabbime gi diyorum ."(Saffat: 37/99)

Zira İbrahim (as) Irak'tan Şam'a gitmiştir.

61- "Gelin"

Bu kelimenin aslı (tealeyu)'dur. Tahfif için (ya) düşmüş (vav)'da cem alameti olarak kalmıştır.

Hasan bir gurupla beraber (tealu)505[27] şeklinde okumuşlar-ki mahzuf olan (ya)nın harekesine bir işaret olsun. Zira ancak şöyle denilebilir. Teaîa tekaddeme konumundadır. Çünkü tekaddum taalin ve taahhur ise inhifadtır..

Bilmiyormusun ki senin şu sözün (Kaddemtuhu ile'l-hakimi) şu sözün aynısıdır: (Terafana ileyhi) Yani davamızı hakime ilettik.

"Lanet edelim"

"Seni alıp götüreceğim, semaya kaldıracağım, seni tekrar dirilteceğim bir gözü kör ve şaşı olan deccalı öldüreceksin, bu olaydan sonra 24 yıl yaşıyacaksın sonra seni, dirileri öldürüp canını aldığım gibi alacağım."

Ka'b, işte bu Rasulullah'ın (s.a.v.) söylediği şu sözü tasdik ediyor dedi:

"Benim evvelimde İsa'nın da ahirinde olduğu bir ümmeti nasıl helak edersin."

İbni Asakir bu ayet hakkında îbni Abbas'tan şöyle nakletmiş "Seni Öldürüp semaya kaldıracağım." Yani seni bana kaldıracağım ve ahir zamanda vefat ettireceğim.

Katade'den naklen şöyle dedi: Bu mukaddem ve manilerdendir. Yani: Seni kaldıracağım ve öldüreceğim. Bu da işaret ediyor kî lugatta (vav) tertip ifade etmiyor. Durru'l-Mensur: 2/225.

505[27] O, şaz bir kıraattir.

Yani yalan söyleyenin ve inatlaşanın kim olduğunu tespit etmek için Allah'ın lanetini onların üzerine getirerek artık duayı bitirelim demek işiyor. Buna lanetleşme de denilir.

Mesela Behletullahi: Allah'ın laneti demektir. Yalan söyleyip cedelleşenler, lanetleşmekten kaçınmışlardır. Onlar Necran'in506[28] Hiristiy anlarıdır.

62- "Muhakkak ki bu hak olan kıssadır." "El-Kasasu" inne'nin haberidir. (Lehuve) Atfı beyandır. Ve bu gibi durumlarda mananın takriri için (Lehuve) gelir. Kufiler bu gibi durumlar için (El-imad) diyorlar ve irabta ma-nallinin olmadığını söylüyorlar. Aynı şekilde şu ayette geçen (Haulai) kelimesinin hükmü de irabta mahallinin olmadığına hükmediyorlar:

"Ha entum haulai hacectum." (Ali İmran: 3/66) Ancak şu ayeti kerimeye (min) harfinin dahil olması (ve-ma min ilahin illallahu) gaye veya amacın ibtidasi (başlangıç) içindir. Nefy ile ittisal olduğu zaman, gayeyi baştan sona ihtiva edip kapsar.

72- "Gündüzün başlangıcı."

506[28] Hakim'in Cabir'den tâhric edip sahih gördüğü rivayet şöyle:

Necran taifesi Rasulullah'a (s.a.v.) gelip şöyle dediler:

"îsa için ne dersin?" O da:

"İsa Allah'ın Ruhu ve kelimesi, kulu ve rasuludur" dedi Onlar şöyle dediler:

"Onun böyle olmadığına dair lanetlaşmeye var mısın?" dediler. Ra-sulullah ta:

"Bu sizin için uygun mudur?" dedi. Onlar da:

"Evet" dediler. Rasulullah:

"Dilediğiniz zaman." dedi ve çocukları Hasan ile Hüseyin'i çağırdı. Bunların reisleri:

"Bu adamla lanetler meyiniz" dedi. "Allah'a yemin olsun onunla la-netleşirseniz iki gruptun biri helak olur." Gelip:

"Ey Ebu Kasım bunlar bizim sefihlerimiz idi seninle lanetleşmek istediler ancak sender bizi af etmenizi istiyoruz." dediler ve o da:

"Sizi afettim." dedi ve sonra azap Necranı kapsadı der. Durru'l-MensiT: 2/131; Mustedrek 2/594.

Yani gündüzün başlangıcı, evveli. Bu manaya parelel olarak Rabi b. Ziyad da şiirinde ifade etmiştir:

"Kim ki Malik'in öldürülmesine seviniyorsa, kadınlarımızı gündüzün gözünde getirsinler. Kadınları sabahleyin seher vaktinin belirmesinden önce, başı ve kolları açık şekilde gönderildiğini görür."507[29]

73- "Size verilenin bir mislinin verilmesi" Cümlede (La) nın takdir edilmesine ihtiyaç vardır. Şöyle (irine hudallahi eyyuhe'l-müslimune enla yu'ta ahadun misle ma utiytum mine'l-kitabi ve enla yuhaccukum)'dur.

Buna göre bu cümle şu cümlenin (innel huda hudallahi) haberidir. Bu kavi, kelamın tam anlamıyla (yani kelamın tamamı) yahudileri anlatan, dile getiren, hikaye eden şu ayet üzerinedir.

"Sadece sizin dininize tabi olana inanın." ve daha sonra ibtida (başlangıç) şu kavil ile olur.

"İnnel huda" Bununla ilgili Züccac'a508[30] ait başka bir görüş daha vardır. Ayet'in tamamı, şu kavillerinden dolayı, Yahudilerin kavlerinin hikayesidir:

"Biz ve müslümanlar hidayet üzereyiz onlara iman etmeyin ki sizin, onları tasdik etmenizden dolayı, müşrikler de onları tasdik etmesin ve onlara iman etmeyi red edip kabul etmeyenler sizin iman etmenizle onlara iman konusunda cedelleşmeye ve münakaşaya gitmemezlik yapmasınlar."

75- "Ümmilerin malını almakta bizim için vebal yoktur."

507[29] Beyit: Rabi b. Ziyad Absi'nin Malik b. Züheyr hakkında söylediğidir.

Şerh Hamasiye Tebriz: 3/26; Hazenetu'1-Edeb: 86371; Eğani: 16/18; İlk kışı, ı Tefsiri Kurtubi: 4/11.

508[30] Meani'l-Kur'an ve irabi: 1/429.

Yani Arapların509[31] mallarım aldığımızdan dolayı bize bir sorumluluk yoktur. Bir rivayete göre bu şey bazı yahudilerin yanında bulanan ve eski arkadaşlarına ait olan ve müslüman olduktan sonra arkadaşlarına vermek istemedikleri emanetlerdir ve kitabımızda; dininizi değiştirdiğiniz zaman malınız bize helaldir diye yazıyor dedi. Ayetin nüzulü esnasında da Rasulullah (s.a.v.):

"Allah'ın düşmanları yalan söyledi. Cahiliyyyede olan herşey şu an ayaklarımın altındadır. Ancak emanet müstesnadır. Emanet iyi olana da facir olana da iade edilir."510[32]

Araplar, ummidirler, Çünkü onlar yazmayı bilmiyorlar bu yüzden onlar annelerinden doğdukları gibidir.

Bir rivayete göre bu onların mekanları olan ummu'l-kura (Mekke)'ye nisbettir.

16- "Bela"

Nefesi bitip tükendiği zaman buranın üzerinde tam bir vakfe (durak) yapılır sanki şöyledir. "Bela aleyhim sebilim."511[33]

78- "Dilleriyle tahrif ediyorlar."

Yani onlar ayetleri tebdil ve tağyir ile tahrif ediyorlar aslı: "Yaharrikuneha"dır hareket ettirip, götürüp getirmedir.

Ferazdak da şiirinde leva kelimesini hareket etmek manasında kullanmıştır:

509[31] Bu ayet hakkında İbni Ebu Hatem Hasan'dan şöyle rivayet etmiş Muhammed'in arkadaşlarının borçları onların üzerinde vardı ve onlar da, Muhammed'in arkadaşlarının malını yememizde bize bir sakınca yoktur vermesek de olur diyorlardı ve üstelik onlar ehli kitaptırlar ve her müslüman ahdini yerine getirmekle emrolunmustur.

510[32] Hadisi: Abd İbni Humeydi İbni Cerir, İbni Munzir ve İbni Ebu Hatem Said b. Cübeyr'den rivayet etmişler. Durru'l-Mensur: 2/244; Tefsiri Taberi: 3/318. Senedinde saduk olan Yakub Kimmi vardır. Lakin onun hakkında vehm de ediliyor.

511[33] Eşmuni (bela)mn vakfe olmadığını demiş bir rivayete göre vakfedir çünkü bela daha öne geçen nefy'nin cevabıdır. Yani (Bela) aleyhim sebİlu'l-azabi bi kezibihîm) Menaru'1-Huda sh: 82.

"Kura vadisi önümüzde görünmeye başladığında ve bölgenin kenarları, köşeleri belirginleştiğinde, kavmin içinden bölgeyi özleyen herkes başını, tıpkı su dolu bulutların gelip gittiği ve hareket ettiği gibi sabırsızlıkla, iştiyakla getirip götürüyordu."512[34]

79- "Rabbaniler."

Yani Rabbaniyyune bi'1-ilmi (Bildiği ile amel edenlerden olun) Errabban: Bir işin sevk ve idaresini yapıp onu tedbir513[35] eden manasmdadır. Rebe'ş-şey'e.yurebbihi fehuve rebbanun vezinleri üzerindedir, izaf yasından dolayı değiştirilmiştir. Bahrani ve lehyani de olduğu gibi ve tıpkı (Ems) kelimesine; Emsey ve (harem) kelimesine de haremey denildiği gibi.

Bazı kıraatlarda (Rubbiyyune)514[36] şeklinde okunmuştur.

81- "Allah vakti zamanında Peygamberlerin misakı-nı (bağlılık sözünü) almıştı."

Yani Muhammed'e (s.a.v.)515[37] iman edip tasdik etmeyi kavimlerine de hakeza götürecekleri sözü üzerine de misaklarını almıştır.

"Lema ateytukum"

Muberrid'in görüşüne göre ceza için olan (ma)'nın üzerine giren (lam) tahkik içindir. Manası şöyledir. (Le mehma ateytukum)

512[34] Divan'da şöyle geçer: Kura vadisi arkamızda yakınlaştığı zaman ve uzaktan her yerin sütun ve şekilleri göründüğünde. Eşşinan bulutlardır El-Hezaim çok suyu olan. Divan Ferezdek: 2/308.

513[35] Muberrid Rebbaniyyun'un ilim erbabı olduğunu söylemiş, müfredi Rebban'dır, Rabbehu-Yerubbuhu da buna benzer onu tedbir edip ıslah etmek manasmdadır.

514[36] Şaz bir kiraatır Hasan böyle okumuş ithaf sh: 180.

515[37] lbni Cerir. 3/332'de Ali (r.a.)'tan söylediğini rivayet etmiş. Al-lah'u Telaa hiç bir peygamber Adem oğlundan göndermemiştir ki ondan sonra Muharnrned'le ilgili ahd ondan almış olmasın. Eğer onlar dirilse o da sağ olsa ona İman edecekler ve yardım edecekler ve onlara emredecek kavimlerinden ahd alacaklar. Ve sonra şu ayeti okumuş;

"Ve iz ahezellahu misakan nebiyyîne lemma ateytukum min kitabin ve hikmetin."

"Min kitabın ve hikmet'in summe caekum rasulun mu-saddikun lima maakum le tu'minunne,"

"Le tu'minunne" nin üzerine gelen (lam) kasem içindir şu kavlinde olduğu gibi "Le zeydun vallahi le tetiyennehu."

Bir rivayete göre birinci (lam) kasem içindir. Yani (Vallahi lema ateytukum)'dur.

(Le tu'minunne)'deki ikinci (lam) ise kasemin cevabıdır. Şu ayet misalinde olduğu gibi:

"Şayet Allah yolunda ölür veya öldülürseniz Allah indinde sizin için mağfiret vardır." (Ali İmran: 3/157)

"Lima Ateytukum" şeklinde okuyan şu sebeble okumuştur. "Kane min ecli maateytukum" Çünkü kitap verilen her peygamber, içinde olan emir ve yasaklar üzerine ondan mi-sak alınır. Bir rivayete göre meksur olan bu (lam) harfi, ba'de (sonra) manasındadır. Yani (Ba'de ma ateytukum) size geldikten sonra. Tıpkı (selase) için halevne dediğin gibi:516[38]

Nabiğa şöyle demiş:

"Onun bazı ayetlerinin olduğunu düşündüm, onları yedi senede öğrendim ve zalamu ise yedidir.517[39]

Musakkeb şöyle dedi:

Dubeyb mevkisinde yük devesi olan vadiden bir an Önce çıkamaz.518[40] Yani zaman ve yavaşlıktan sonra.

516[38] Lam'ın kesresi ve mira'in tahfifiyle olan kırat Hamza'mndir. Ahazeye mutaallik olan cer lam'ı üzerinedir, (ma) mastar içindir. Yani: (Lieclii tai iyyakum ba'ze'l-kitabi ve'1-hikmeti) İthaf sh: 177.

517[39] Tefsiru'l-Kurtubi: 4/126; Mecazu'l-JCur'an: 1/33; Kitabu Sibe-veyh: 1/260; Şerh'ul-Ebyat li İbni Seyrafi: 1/46; Hazanetu'1-Edeb: 2/453; Şerh Makamatu'l-Hariri: 1/71; Divanı: 79.

518[40] Divanu'l-Musakkab: 142. Dubayb: Bir yer ismidir. Tutaliu yerine Tetellau gelmiş hatadır. Mafdaliyat: 288; Emali'l-Yezidi: 111.

83- "Ona teslim olup"

Yani Allah'a teslim olup boyun eğerek tam teslimiyet gösterdiler. Hasan'ın dediğine göre sema ehli itaat etmeyi isteyerek yeryüzünün ehli de bazıları isteyerek ve bazıları da kerhen itaat ettiler. Bu tercih ya seçim anındaki korkudan ya da ta'yin edildiği zaman zorda kaldığından olmuştur.

93- "İsrail'in kendine haram kıldıkları dışında"

Yakub (a.s.)'ın develerin etini kendine haram etme sebebi, yemeklerin içinde kendisinin en çok hoşuna gittiği yemeklerden biri olduğundandı. Kendi kendine ahdetmişti ki eğer Allah beni siyatik (tıp) hastalığından (bir tür kadınlarla ilgili hastalıktır) kurtarıp şifa verirse, en sevdiğim yemeklerden birini kendime haram edeceğim!519[41]

Sonra şöyle denilmiş: Bu haram etme Allah'ın izniyleydi. Çünkü tahrim ve tahlil (helal etme) Allah'a aittir. Bİr rivayete göre tahrim'in kendisini izafe edilmesi sebebiyle bunu içtihadıyla yapmıştır. Zira içtihadpeygamerlerler için caizdir. Böylece helal'in haram edilmesi bizim şeriatimizde caiz değildir. Buna maruz kalan ise yemin keffareti-ni öder. Allah'u Teala ayette şöye buyurmuş:

"Ey nebi Allah'ın sana helal kıldığını niçin kendine haram kılıyorsun." (Tahrim: 66/1)

Böylece Yakub (a.s.)'ın develerin etinde hastalığını arttıran bir illetin varolduğunu farkedip terketmiş olması ve böylece azmine gem vurup arzularını bir kerrede kesmek için kendine haram etmiş olması da caizdir.

96- "Bibekkete"

519[41] Buhari tarihinde İbni Munzir ve tbni Ebu Hatem'in İbni Ab-bas'tan şöyle dediğini rivayet etmişler. Yahudiler Peygamber (s.a.v.)'me gelip ya Ebul Kasım Yakub'un kendisine haram ettiği şey neydi? dediler O da "Yakub sahrada yaşıyordu, siyatik (tıp) hastalığından şikayet ediyordu. Deve etinden başka kendisini tedavi edecek bir şey bulamadı. İşte bundan dolayı haram etmiştir." dedi. Yahudiler de: sadekte (doğru söyledin) dediler.

Ayette geçen "Bekkete" Mekke'dir. Mücahid'ten rivayet edilmiştir: İbrahim'den rivayet edildiğine göre Bekkete beytullahm bulunduğu mekandır. Ebu Ubeyde'den rivayet edildiğine göre Mekke vadisidir.520[42]

Bekkete kelimesi izdiham manasında olan (Ettebak)'tan türemiştir. Bir rivayete göre bekkete zorbacıların boyunlarına vurup kırmak manasındadır. A'rabiyye de cahiliyyedeyken şiirde bekkeyi aynı bu anlamda kullanmıştır.

"Ey oğulcuğum Mekke'de ne küçüğe ne de büyüğe zulmetme. Ey oğulcuğum kim ki Bekke'de zulmederse bir takım serlerle karşılaşır."521[43]

97- "Orada apaçık ayetler vardır."

Yani orada açık alametlerle İbrahim'in makamı vardır. Bu ceylanla kurdun birarada bulunmasıydı. Ta ki haremi şeriften çıktığı zaman kurt avcılara dönüp geliyordu. Ceylan da ürküp kaçıyordu. Orada asi olup helak olanlar, Fil ashabının kıssası, o kadar taşlanmıştı ki uzun ve çok müddet geçmesine rağmen taşların izi vardı.522[44] Kuşların beytullahm üzerine konmalarının imtina edilmesi.523[45]

Ruknu'l-Yemani'nin olduğu yönde Bakur günlerinde genelini kapsarsa bu sene Yemen sulanır eğer Şam tarafını kapsarsa Şam sulanırdı. Beytullah'ın hepsini kapsarsa bölgenin hepsi sulanırdı. Zemzem

---

520[42] Mecazu'l-Kur'an: 1/96.

521[43] Beyit Subey'a binti Ehabbin Halid ismindeki oğluna hitaben söylemiş. Mekke'nin hürmetinin tazimini ona anlatmaya çalıyor ki orada isyankarlık yapmasın. RavduTunf: 1/41.

522[44] Ezraki'nin İbni Haysem'den zikrettiğine göre Ebu'l Tufeyl'den cahiliyye ve İslam'da atılan bu taşların mahiyetini sorduğunda şu ana kadar adlan bu taşların bir dağ tümsek gibi plup nasıl yolu kapatmadığım sorar. Ebu Tufeyl ben de bu konuda İbniAbbas'tan sordum.O da bana: "Al-lah'u teala burayla bir melek görevlendirmiştir. Oraya doğru gelen her taşı kaldırıp başka tarafa koyar gelmeyene de karışmayıp terkeder." dedi İbni Ömer şöyle demiş: "Vallahi taşını kaldırıp atmayayanm haccı kabul olmaz" demiş Tuhfetu'r-raki Sacid sh: 92-94.

523[45] Mekki ve diğer alimler kuşların beytulahın yükseğine çıkamadıklarım zikretmişler. Eğer çıksa da bu o kuşta bulunan hastalığın alametidir. Onu iyileştirmek için çıkıyor, İbni Atiyye bu bana göre zayıftır demiş. Tuhfetu'r-raki Sacid sh: 120

kuyusunun orada olması ve İbrahim'in ayak izlerinin makamında524[46] olması ve daha nice alametler.

99- "Şuhedau: Şahitler" Yani ukelau (akıllılar) şu ayette olduğu gibi: "Ev elkassem' a vehuve şehid." (Kaf: 50/37)

"Tebğunha iveca" Zikzak çizerek Allah yolundan çevirmeye çalışmaktır. Şu ayette olduğu gibi:

"Yebğunekumu'I-fitnete." (Tevbe: 9/47)

El-İvec sözde, amelde ve yerde olan birşey veya hareket söz vs. dir. El-Avec ise duvar ve surlarda olandır.

102- "Teslim olmuş kimselersiniz"

Yani Allah ve rasulunün emrine teslim olup boyun eğmişsiniz.

103- "Sefa hufretin"

Yani çukurun kenarı ve ağzı üzerinde demektir.

110- "Hayırlı ümmet oldunuz."

Yani diğer ümmetlerin birbirlerlerine peşpeşe sizin müjdenizi verdiği ve diğerlerinin duyup tanıdığı525[47] ümmetsiniz. Bir rivayete göre ayette geçen "kane" fiili tammedir. Yani hadestum hayre ümmetin.

Bir rivayete göre ayette geçen "Kuntum ve Entum" aynıdır. (Kane)'nin onun üzerine girip çıkması, bir işin ve vukuunun te'kid'ini hakikat menzilindeymiş gibi olduğunun faydasını veren (ela) harfinin menzilindedir.

524[46] Mücahid: "İbrahim'in iki ayağının izleri makamda ayan beyandır." demiş. Simaru'l-Kulup sh: 17.

525[47] İbni Cerİr ve İbni Ebu Hatem'in Suddi'den rivayet etliğine göre Ömer b. Hattab şöyle demiş: "Eğer Allah dikseydi (entum)" derdi. O zaman bunun altına hepimiz dahil olurduk. Lakin (kuntum) demiş ve Mu-hammed (s.a.v.)'in ashabını has kılmıştır. Kim ki ashabının yaptığı gibi yaparsa insanlar arasından gönderilmiş en hayırlı Ümmetten olmuş olur. Durru'l-Mensur: 2/293. Tefsiri Taberi: 4/43

111-"İlla ezen"

Yani ancak rahatsız edip eziyet veren bîr kelam (bi hablin) yani and ile.

113- "Kitap ehlinin hepsi bir değildir. Onlardan kaim bir ümmet vardır."

Yahudilerden olan Abdullah b. Selam ve bir grup arkadaşı müslüman olduğu zaman yahudiler onların hakkında şöyle dediler. Bizim ancak şerlilerimiz ve kötülerimiz müslüman526[48] oldular. Ayette geçen (Leysu)'daki gizli zamir, ehli kitapa raci oluyor. Çünkü daha önce zikredilmişlerdi. Ebu Ubeyde'den rivayet edildiğine göre bu cümle (Ekelu-nil berağisu)527[49] kaidesi üzerinedir.

115- "Felen yukferuhu: Onlardan asla inkar edilmeyeceksiniz"

Yani onun verdiği sevaptan asla mahrum olmayacaksınız. Burada mecaz kaidesine göre sevab'ın menedilişi küfür diye isimlendirilmiştir. Tıpkı Allah'u Teala'nın vereceği sevabın şükür diye nitelendirildiği gibi. Bir rivayete göre Allah şakirdir manasmdadır.

117- "Sirrun"

Soğuk bir rüzgarın sesidir. Sırrun es-sarir'den528[50] gelmiştir.

Hatim Tay şiirinde simin kelimesini bu anlamda kullanmıştır.

"Ey ateş tutuşturucusu gece, soğuk bir gecedir.

526[48] îbni İshak, Taberani, BeyHaki Delail'de ve İbni Asakir'in İb-ni Abbas'tan rivayet ettiklerine göre Abdullah b. Selam, Salebe b. Suay-ye, Usayd b. Suayye Esed b. Ubeyd ve onlarla beraber teslim olan bir grup yahudİ RasululIah'a iman edip tasdik ettikleri ve İslama rağbet ettikleri zaman yahudi alimleri (ahbar) ve onlardan olan kiifür ehli şöyle dediler: Muhammed'e iman edip tabi olanlar bizim şerlilerimizdİ. Eğer bizim hayırlılarımız olsalardı dinlerini terkedip başkasına gitmezlerdi. Bunnu üzerine, Allah (c.c.) bu ayeti bunlar hakkında (Leysu sevaen)den (ve ula-ike minessalihin)'e kadar nazil etmiştir. Durru'l-Mensur: 2/296 Tefsiri Taberi: 4/35.

527[49] Yani (Ummelun) kelimesi (Leysu) île ref a olmuştur. Nuhas'a göre bu yanlıştır. Çünkü onların zikri daha önce geçmeştir (ekeluni'l-be-rağis) ise daha önce zikri geçmemiştir. Ve (leysu sevaen) üzerinde kelam tam olmuştur der (Veminehlil kitabı ummetun) üzerinden tekrar devam edilir. îrabu'MCur'an: 1/358; Mecazu'l-Kur'an: 1/102.

528[50] Tasti'nin Mesail'inde İbni Abbat'tan rivayet ettiğine göre Nafi b. Ezrak (fihasırrun) ayeti hakkında sorduğunda o da soğuktur demiş. O da, Araplar bunu biliyor mu? demiş. İbni Abbas ona: "Sen, Na-biğa Beni Zebyan'ın sözünü duymadın mı?" demiş. Onlar: "Yeryüzünde şiddetli ve kurutucu dondurucu soğuklar başg österince kalmaya devam ederler.

Ey ateş tutuşturucusu, rüzgar şiddetli sesli soğuk bir rüzgardır.

Ateşi tutuştur ki geçen kimseler ateşini görsün.

Eğer ateşin misafiri celb ederse sen özgürsün, hürsün."529[51]

118- "Bitaneten"

Aranızda işlerinizi gizleyebilecek arkadaşlarınızı sırdaş ve dost edinin demektir.

"Fesattan geri kalmazlar"

Yani sizin hakkınızda şer, fesad vs. yapmaktan kusur etmezler. Bir rivayete göre kusur ve tereddüt etmezler.

Bundan dolayıdır ki tereddüt edene (muhbiu) deniliyor. Ve (dimanun vehubul) deniliyor. El-hubul530[52] nefsin dışında olan'dır.

Şöyleki yan veya etraflarının gittiği zaman temel esasının şeklinin sallanmasıdır.

Zûcccac "Aruz" kitabında şöyle demiş: Mustefilinede buna benzer (sin ve fa) harfi gittiği zaman (mut'ilun mah-bun) şekline nakl edilmiş olur.

119- "Haentum haulai"

Bir tenbihtir. Ulai münafıklara hitaptır ve tekrarın faydasının zahir olması için hitab yapılmıştır.

120- "La yedurrukum: Size zarar vermez."

Şart'in cevabıdır. Kelamın delalet etmesi için (fa)'sı hazf edilmiştir.

529[51] Beyitleri, Zamahşeri, Rebiu'l-Ebrar'da zikretmiş. Arabiye nispet etmiş. Rebiu'l-Ebrar: 1/179. Müellifin dediği gibi, Hatem Tai'nindir. Divani sh: 270; Akdu'l-Ferid: 1/197.

530[52] İbni Manzur şöyle demiş: Bize falanca oğullan hakkında "Dima-un habul" diyorlar. Habul el ve ayaklarının kesilmesidir. Lisan: 11/197.

Bir rivayete göre (layadirurkum) idi sonra cümle şartın cevabıyla meczum olmuştur, (ra) harfi (ra) da idgam edilmiştir. Birinci zamme (dat) harfine intikal edilmiş ve son (ra)'nın zammesi de (dat)ın zammesine intikal edilmiştir. Tıpkı (umdud) kelimesi için zammeyle (muddu) denildiği gibi.

121- "Bir vakit erkenden Medine'deki ailenden çıkmıştın."

İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre ve bu olay Uhud gününde olmuştur.

122- "O zaman içinizden iki birlik savaş korkusundan geri dönmeye niyetlenmişti."

Bunlar, Benu Seleme, Benu Harise ve Ensarlardan531[53] iki gruptu veya birlikti.

"Ve onların velisi Allah'tır."

Yani velisiAllah olanlar nasıl olur da hezimete uğrar?!

125- "Min fevrihim"

Yani min vechihim532[54] (hemen ön taraftan üzerlerine gelmedir) manasındadır.

Bir rivayete göre yani kızgınlıklarından533[55] manasındadır.

Onların kızgınlan sebebiyle köpürüp kükremeleri, tencelerinin kaynayıp fokurdamasına benzetilmiştir.

531[53] Buharı, Müslim ve diğerlerinin Cabir b. Abdullah'tan nakletİk-lerine göre "Ayet bizim için nazil olmuştur." der. Beni Seleme ve beni Harise hakkında (izhemmettaifetani entefşela) nazil olmuştur. (Allah iki bir ligin dostudur) ayeti hakıknda inmediğine ne kadar mutlu, mesrur oldun: Fethu'l-Bari: 8/225; Müslim: 2505.

532[54] İbnİ Cerit ve Abdubnu Humeyd'in rivayet ettiği bu görüş îkrimenin'dir. Tefsiri Taberi: 4/81.

533[55] ibni Cerir ve Abdubnu Humeyd'in rivayet ettiği bu görüş Mücahid'indir Tefsiri Taberi: 4/81

"Musevvimine"

Yani sürüdeki damgalı ve nişaneli olanlar gibi onlar da nişaneli nişaneli kafirlerin.üzerlerine gönderildiler. Bir rivayete göre (musevvimin) kelimesi (Essevmetu)dandır. Yani nişanelendirildiler ve belli alametler edindiler. Onların nişanları ise beyaz sarık veya feslerdi.534[56] Atlarının nişanesi ise alınlarındaki tüylerinin yeşilliğiydi (Yeşil perçinli)

126- "Sizin için ancak müjdedir"

Yani hak üzere olduğunuza delalettir.

127- "Böylece Allah, o kafir olanlardan bir kolu kessin veya perişan etsin de."

Yani Bedir gününde küfrün elebaşları ve sapıklığın öncüleri öldürüldüler.

"Ev yekbitehum: Perişan etsin."

Yani perişan etsin. Bir rivayete göre onları yüz üstü düşürsün.

128- "Ev yetube aleyhim: Yahut size dönsün"

"Tevbeleri kabul edene dek" Veya "Onların tevbesini kabul etsin" manasındadır. Ama daha iyi olan lafzın konumunda kalması bakımından "ev yekbitehum" üzerine atfedilmesidir. Ve bundan sonra "Ieyseleke minel emri şey'un" cümlesi de itirazi cümle olur.

130- "Edafen mudaafeten: Kat kat"

534[56] İbni îshak ve Taberani'nin ibni Abbas'tan rivayet ettiğine göre Bedir gününde meleklerin alametleri beyaz sarıklardı ve onların da arkalarından geliyolardı. İbni Ebu Şeybe ve îbni Cerit'in Umeyr b. İshak'tan rivayet ettiğine göre Bedir gününde İlk saf oluştuğu zaman Rasulullah (s.a.v.) ashabına:

"Alametler edininiz. Zira melekler de alametler edindiler" dedi.

Testi'nin İbnİ Abbas'tan rivayet ettiğine göre Nafi b. Ezrak Musevvîmine'nin ne olduğunu sormuş o da başlarında beyaz sarık alemetİ bulunan meleklerdir der ve işte meleklerin alameti budur der. Nafi, araplar bunu biliyor mu? der o da Evet sen şairin söyle dediğini duymadın mı?" der. Atları Öyle bir hale getirdim ki her biri alametlenmiş ve deriden koparılmış saf yünlerle alametlenmişti.

Yani her miadı dolunca ikinci kez te'cil edip aslının535[57] üzerine artış koyarak veya aslım ziyadeleştirdiler. İşte bu fazlalık riba (faiz)'dir.

133- "Ve eni göklerle yer kadar olan cennete..."

Yani bu cennet döşenip birbirine eklendiği zaman eni bu kadardır. Rasulullah'a (s.a.v.):

"Eğer cennetin eni gökler ve yer kadarsa ateş nerede olacak?" denildiği zaman o da:

"Sübhanallah! Gündüz geldiği zaman gece nerededir?" dedi.536[58]

İbni Bahr bunun te'vilinde aşırı giderek şöyle demiş: "Cennetin eni eğer satışı caiz ise bu da pahasıdır. Alış-veriş akidlerindeki muavedeye benzer."

134- "Bollukta ve darlıkta infak eden kimseler..."

İkisini zikretmesinin sebebi; ikisinin de inşanı cimriliğe sevkettiğinden dolayıdır. Malın sevgisi şu iki haletten olur: Ya malın çokluğunda çok rağbet gösterilir ve cimrilik yapılır veya malın azlığında ona ihtiyaç duyulur ve cimrilik yapılır. Birinci hale misalen şiirde şöyle dile getirilmiş:

535[57] İbni Cerir ve İbni Münzir'in Ata'dan rivayet ettiklerine göre şöyle demiş: Cahiliyyede Sakifliler beni Muğire'den borç alıyorlardı ve zamanı geldiğinde; size fazladan verelim de borcumuzu tecil edin diyorlardı. Bunun için bu ayet nazil olmuştur. Durru'l-Mensur: 3/310; Tefsiri Ta-beri: 4/90.

536[58] Hadisi İbni Cerir: 4/92'de Herakl'ın elçisi Tunnuhi'den çıkarmış ve şöyle demiş: "Rasulullah'm huzuruna içinde şu yazılı olan Herakl'ın mektubuyla girdim. Sen bana içinde şunlann olduğnu yazdığın şeye çağırıyorsun:

"Eni göklerle yer kadar olan ve muttekiler için hazırlanmış cennete." "Peki ateş nerededir?" Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi: "Sübhanallah! Gündüz geldiğinde gece ner'eye gidiyor?" Bezzar'ın Ebu Hureyre'den ve Hakim'in sahihtir dediği hadis şöyle: Rasulullah'a biri gelip şöyle dedi:

"Şunu (cennetin arduha semavatu ve'1-ardu) bilmiyor musun? Ateş nerdedir. O da:

"Sen bilmiyor*musun gecelerin geldiği zaman her şeyi kaybedip kapatıyor. Peki gündüz nerdedir? der." O da:

"Allah'ın dilediği şekilde oldu" der. Rasulullah da:

"Ateşte Allah'ın dediği şekilde olur" der. Durru'l-Mensur: 3/315; Müstedrek: 1/36.

"Çünkü Şevi b. Mashar'ın sulbündeki yeşerti öyle bir ziyadeleşti ki o yeşerti ancak cömertliği fazlalaştırdı.

Cimri olan Şevi mızraklarını aldığı zaman Şevl'in mız-raklarıyla tamamen ezene kadar attı, fırlattı."537[59]

İkinci halin misalinde Ebu Mihcen şöyle dile getirmiş:

"Ey kadın, benim malımdan ve çokluğundan kavme bir şey sorma. Zira kavimden, benim dinim ve ahlakım hususunda sor.

Oysa bu daha iyidir. Benim malım, artan ve çoğalan bir değerde değildir. Bir boyun darbesiyle onda olan sırrımı gizlerim."538[60]

139- "Eğer müminler iseniz."

Zaten onlar müminlerdir. Ancak bilsinler ki sadık olan imanın gerekliliği; Allah'a olan bağlılığından dolayı, müminin ye'se düşmeyip mahzun olmamasıdır.

140- "Karhun."

Fethayla "cirah" yara manasında, zammeyle539[61] cerahatin verdiği elemdir. Bir rivayete göre fethayla mastardır. Zammeyle de isimdir.

"Nudaviluha"

Yani onu (sevinçli ve kederli günlerin) afetlerin azlığı ve çokluğuyla evirip çevirириz. Burada müminlerle kafirler arasındaki nasr (yardım)

537[59] Emali'l-Murteda: 2/118. Nisbetsizdir.

538[60] Şi'ru ve'ş-Şuara sn.: 273; Lakin İkinci beyit şöyle:

Korku ve dehşet anında salıverilmiş kışlaya girerim, boyun darbesiyle ondaki sırrı gizlerim, ne güzeldir.

Malım artan çoğalan bir kıymette değildir. Ben ise korku ve dehşet çukurunun etrafında dönüp dolaşıyorum.

Hazanetu'1-Edeb: 8/410; El-Feneğ çokluktur Uyunu'l-Ahbar: 1/38; Eğani: 21/142.

539[61] Zammeyle, Şu'be, Hamza, Kesaî ve Halef ve diğerleri de fethayla okumuşlar. İthaf: sh. 179.

varid olmamıştır. Çünkü kafirlere yardım edilseydi onları sevmiş olurdu. Zira hiçbir zaman mutluluk dolu yaşam günleri müminler için ebedi olmadı. Çünkü onlara dünyanın onlar için fani olduğunu ve yeterliliğin olmadığım ve hakir görme çağrısında bulunuldu ki sonunda zafer olan nimetin ve hüsnü akibetin değeri bilinsin.

141- "Veliyumahhise."

Yani onları tertemiz, halis ve günahlardan arındırması için. Bu ifade "Mahasatu'l-maşiyetu temhusu mahsen" den alınmıştır. Koyunun tüylerinin540[62] gidip derisinin çıkıp görünmesi manasındadır.

Günahların temizlenip giderilmesi, nefislerin ölüp fani olması ve gitmesi Ölçü ve zikredilmeleri bakımından aynı kategoride yer alması gibidir.

142- "Yaksa Allah bilmeden."

Manası şudur: "Yeniden bir ilmin vaki olması değil, bilakis var olan, malum olan bir şeyin vaki olmasıdır."

"Sabredenleri bilmeden"

Naspolunmuş ve atften tasrif edilmiştir. Çünkü ikincisinin nefy'i manasında değildir ki, birinci nefy'in üzerine atfedilsin. Bilakis o ikincisinin ve birincisinin bir araya gelmesini menetmesi üzerinedir. Mütevekkil Leysi'nin şiirinde de olduğu gibi:

"Herhangi bir huy veya ahlaktan dolayı kınama yoksa sana utanç verici onun gibi birşey hasıl olabilir ve yaptığın zaman büyük olur.

Saf ve iyi gördüğün kimselere karşı tek yönlü ve aynı tabiatta görün zira cömert olan devamlı diri ve kaimdir."541[63]

540[62] Halil şöyle demiş: "Mahase'l-hablu yemhasu mahsen: İpin küçük tüylerinin kesilmesi, kopması manasındadır. Lisan'da inmelese'ş-şey'u: Gitti, yok oldu manasındadır. Nun mime İdğam edilmiştir.

541[63] Bir rivayete göre beyitler Mütevekkil Leysi'nindir. Diğerine göre Ebu Esved Düveli' itindir. Birincisi Mütevekkü'in Divanı sh.: 284. İkincisi zikredilmemiş. Aynı zamanda Ebu Esved'İn de divanındadır. Kaside'nin hepsini

143- "Ölümü temenni ediyordunuz."

Bedir savaşından geri kalanlar şehadeti temenni etmişlerdi. Sonrada Uhud542[64] savaşı olduğunda arkalarını dönüp gittiler.

144- "Muhammed sadece bir elçidir."

Uhud savaşında Rasulullah'ın (s.a.v.) Öldüğü haberi yayılmıştı. Eğer peygamber olsaydı ölmezdi demişlerdi.

146- "Ve keeyyin."

Bu kelimede dört lügat vardır. Keeyyin543[65], Kain544[66] (ayn harfiyle kain veznindedir), Ke'yin (Keften sonraki hemze ayn gibidir) ve Kein (ayn ile) Kem545[67] vezindedir.

"Keeyyin" kelimesinin aslı kem (kaç) manasmdadır. Yunus "kain" kelimesinin Kevene'den yapıldığını zannetmiş. Ama böyle olsaydı irap edilirdi.

"Onunla beraber Rabbaniler savaştı."

Burada Peygamber'in vasfı üzerine cer konumundadır. Veya hal üzerine nasp konumundadır. Er-Ribbiyyun: Ha-san'dan rivayet edildiğine göre es-Subber alimleridir. Yunus ve Kutrub'un dediğine göre bunlar fırkalarda546[68] olan cemaatlardır.

---

zikretmiş ama ikinci beyti zikretmemiş. Divan sh.: 128. İki beyit te başka beyitlerle beraber Hamasetu'1-Basriye: 2/15.

542[64] Abdubnu Humeyd, İbni Cerir ve İbni Münzir'in Mücahİd'ten çıkardıkları haber şöyle: Bazıları Bedir savaşında bulunmadılar. Bedir gibi bir karşılaşmanın olmasını temenni edip daha öncekilerin nail olduğu gibi kendilerinin de ecir ve sevaba nail olmasını istediler. Uhud savaşı olduğu zaman bunlardan kaçan kaçana hepsi arkalarını dönüp gittiler. İşte ayet te bunları, hareketlerinden dolayı kınıyor. Tefsiri İbni Cerir: 4/109; Durru'l-Mensur: 2/334.

543[65] İbni Kesir ve Ebu Cafer'in dışında bütün karilerin kıraatidir.

544[66] İbni Kesir ve Ebu Cafer bu kıraatle okumuşlar.

545[67] "İbni Muhaysin ve Hasan böyle okumuşlar. Tevatür olmayan şaz kıraattir.

546[68] İbni Enbari vakf ve ihtidada ve Tasti Mesaü'inde îbni Ab-bas'tan çıkardıkları haberde Nafi b. Ezrak ona:

152- "Tehussunehum"

Yani o sıralar savaşıp öyle bir düşmanları öldürüyordunuz ki.547[69]

"Ve aseytum"

Yani Rasulullah'ın okçulara kalmalarını tavsiye ettiği yeri terketmekle emre itaatsizlik yapmışlardı.

"İçinizden kimi dünyayı istiyordu"

Yani zafer sevinci ve ganimet arzusuyla.548[70]

153- "Tusidune"

Yani boyuna Medine yoluna doğru uzaklaşıyordunuz. EI-is'ad bir yerden uzaklaşılması bakımından yürümeye koyulmasıdır.549[71] Bir rivayete göre el-is'ad gitmekle uzaklaşmaktır.550[72]

"Ribbiyyin" nedir? demiş. O da:

"Cemaatlerdir" demiş.

"Arablar bunu biliyor mu?" demiş. O da:

"Evet sen Hassan'ın şu sözünü duymadın mı?" der:

"Ve bir gurup niyetlerini kastlerins yerine getirmedikleri zaman biz de onların üzerine fırkaları, cemaatleri göndermeyi düşünürüz."

547[69] Taberani'nin İbni Abbas'tan çıkardığına göre Nafi b. Ezrak ona: "İz tehessunehum biiznihi" nedir?" demiş. O da:

"Onları öldürüyordunuz" manasmdadır demiş'. O da:

"Muhammed (s.a.v.)'e kitap gelmeden araplar bunu biliyorlar mıydı?" demiş. İbni Abbas ta:

"Evet" demiş.

Sen Utbete'l-leysi'nin şu sözünü duymadın mı?

"Onları kılıçlarla öldürüyorduk hatta sanki biz onların kafalarını acı bir şekilde bedenlerinden ayırıyorduk."

548[70] İbni Mes'ud şöyle demiş: "Uhud günü bu ayet nazil olana kadar, Muhammed'in arkadaşlarından birinin dünyayı istediğine rastlamadım.

549[71] Bu Ferra'nın görüşüdür.

550[72] Bu Müberrid'in görüşüdür.

Seleme b. Harşeb'in şiirinde ifade ettiği gibi:

"Oduncular uzaklaşmaya başladılar ve ta boş bir şey bitmeyen dikenli kumluk alana gidip yaklaştılar."551[73]

Bişr'in sözü şöyle:

"Ribab kabilesi uzaklaştı, onlardan ne bir görüntü vardı ne de hapsetmekle bir ateş vardı.

Etrafımızdan uzaklaşıp gittiler gibi oldular fakat bir de baktık ki yakınımızdan gölündüler adeta gizli fısıldaşmalarmı duyuyoruz.552[74]

Deniliyorki: "Es'ade'r-raculu" yani adam yükseldi ma-nasmdadır. Efraa: aşağı doğru indi. Ferraa es'ada553[75] misali yükseldi manasındadır. Zira burada izzetlerinden dolayı yürümedeki uzaklaşmaları kastediliyor ki emin bir şekilde bölgelerinden uzaklaşarak odun topladıkları açığa çıksın.

Çünkü bu ayet müslümanlardan bir kısmının dağ yollarından gidip Mekke'ye doğru yol alan ve Rasulullah'ın dağda onların üst tarafında olup kendilerini çağırıp ta ona cevap vermeyen bir gurup üzerine nazil olmuştur.554[76]

"Ğammen bi ğammin"

551[73] Şerh Mafdaliyat Tebrizi: 1/169; Takarrebu yerine Taarefi rivayet ediliyor. Mafdaliyat sh.: 37. Huttab Hatib'in cem'idir. Avakir: Üzerinde birşey bitmeyen kumlardır. Huşubu terfa ile avakir, beni Zübyan'ın topraklarında yoktu.

552[74] Beyit Bişr b. Ebu Hazım'mdır. İki beyit, İbni Enbari'nin şer-hettiği Mafdaliyat'tadır. 67. İkincisi Lisan madde: Kasa. Divanı Bişr sh: 68. Erribab: Temim'den olan kabilelerdir. El-Kasa: Uzaklaşmaktır. Araplar şöyle derler: Le tehutunnenil kasa ev le edribenneke: Ya benden uzaklaşırsın ya da seni vuracağım. Mana şöyle: Bizden uzaklaştılar, oysa etrafımızdalardı. Bir rivayete göre Kasa: Evin avlusudur, veya içidir. Mahtuta'da kasa yerine kata, reevna yerine reveyna gelmiş ikisi de tahrif edilmiştir. Mafdaliyat: 341. İkincisi KiSap Meani'İ-Kebir: 2/934.

553[75] Ferraa kelimesi de zıt anlamlılardandır. Mesela Feraa raculu fi'l-cebeli (Adam dağa çıktı manasındadır.) Feraa: Aslında yukarıdan aşağıya inmek, kaymak manasındadır. Lisan Feraa.

554[76] Abdubnu Hu neyd, İbni Cerir ve îbni Münzir'in Katade'den bu ayet hakkında şöyle dsdiğini rivayet etmişler: Bu olay Uhud savaşından kaçarak vadinin diğer ucuna çıkanlar hakkında inmiştir. Allah'ın Nebi'si de vadinindiğer ucunda onlara şöyle çağrıda bulunuyordu. "Allah'ın kulları bana doğru gelin, Allah'ın kulları bana doğru gelin." Tefsiri Taberi: 4/833; Durrul-Mensur: 2/350.

Yani Allah sizi kedefüzerine kederle cezalandırdı. Mesela "Nuziltu bibeni fulanin" yani "falanca oğullarının üzerine doğru indim" demektir.

Birinci keder, bozguna uğramaları, ikincisi ise Rasulullah'ın ölüm haberinin yayılmasıdır.

154- "...bu zümreyi de nefisleri can kaygısına düşürmüş gözleri uyku tutmaz olmuştu."

Bunlar ganimet için orada hazır bulunan ve cahiliyeye ait bir zan ile Allah'ın müslümanlara kurtuluş ve şehadeti nasip etmeyeceğini zanneden münafıklardı.

"Muhakkak ki emrin tamamı Allah'ındır."

"Kullehu" nun naspedilişi emri tekid etmek üzerine olduğu içindir. Yani "innel emre acmaa" ayrıca sıfat üzere nas-polması da caizdir. Yani "el-emre cemiahu" ayrıca emirden bedel olması üzerine naspolmasıda caizdir. Yani "inne kullel emri lillahi".

"Kullunu"555[77] nun ref'a olması, mübteda olduğu içindir. "Lillahi" onun haberidir. Mübtedadan oluşan cümlenin haberi, inne'nin haberidir.

156- "Guzzen: Savaşan"

Gazin kelimesinin cem'idir. Şahidin ve şuhhed'te, aidin ve üvved gibi.

158- "Ölür veya öldürülürseniz O'nun huzurunda toplanacaksınız."

Birinci lam kendilerinden olan bir yemindir. İkinci lam ise cevaptır.

Sanki şöyle denilmiş: "Vallahi in muttum le tuhşerune."

Vallahi eğer ölürseniz haşrolunacaksmız demiş gibidir.

555[77] Ref'a ile Ebu Amr ve Yakub okumuşlar. İthaf sh.: 180.

"Febima rahmetin minallahi."

Allah'ın hangi rahmetinden dolayı? manasındadır. Bu öyle bir nimet üzerine yapılan bir ta'zimdir ki bu makamda, kolaylıkla onlara yardım etmişti. Eğer onlara ağır gelseydi korku ve heybetten ondan kaçarlardı ve düşman da onların ardına verirdi.

159- "Fezzan"

El-Fezz katı ve kuru manasındadır. El-İftizaz da bunun gibidir. Deve işkembesi suyunun çekilip içilmesi ve fıtrata uygun olmadığından kişiye verdiği buruşukluk ve karamsarlıktır. Suyun katılığı ve sertliğini şöyle dile getirmiş:

"Ben öyle biriyim ki susuzluk için işkembenin katı tiksindirici suyunu sıktıkları zaman yorgunluk ve şiddetli yorgunluk ve elemlere sabrederim.

Öyle biriyim ki bir saat onun katı kanını akıttıkları ve işkembe düğümü veya akdi yerinden çözüldüğü zamanda da sabrederim."556[78]

Ferezdak ta insanların katılık ve sertliği ile dile getirmiş:

"Ey miskin Allah mı gözlerini ağlattı, zira onun göz yaşları yokluğa aktı. Çünkü aşağıya doğru aktı, gitti. Kisra gibi üzerine buğzedilen sert, katı veya Kayser gibi birini ağlattın."557[79]

161-"Enyeğulle"

"En yehune" yani ihanet etmek manasındadır. En YeğulIe558[80] ihanet

---

556[78] Beyitler İbrahim b. Abdullah b. Nüceyrimi Ebu İshak Nahavi elLuğavi'nindir. Onun makamı Mısır'daydı. Kafuru'l-ihşidi de onun meclisinde oturuyordu. Hayat hikayesi beyitlerle birlikte Mü'cemu'1-Edib-ba: 1/201'dedir. El-Eyn yorgunluktur. El-Veca şiddetli yorgunluktur. El-Levh susuzluktur, el-Fezzaz deve işkembesinin suyudur. Akduşizza-ziha çuvalın iki yanına giren eğri tahta veya odun parçasıdır.

557[79] Ferezdak'indir. Miskin b. Amr'ı hicvediyor. Ziyad b. Ebİhi'ye ağıt yapmıştır. Mahtuta'da (adatuhu)'dur hatadır. El-Uddan zamandır. Ala üddanihi zamanın üzerine demektir. Divanı: 1/201. İkinci beyit lisa-nu'1-Arap madde. Adn: 13/279. Divan'ında: "Etebki emren min ehli meysan kafiren" şeklindedir.

558[80] Ya'nın fethasıyla Gaynın zammesiyle "yeğulle"yi İbni Kesir, Ebu Amr ve Asım okumuşlar. Hiçbir zaman bir peygamberden hıyanetin sadır olması mümkün değildir. Diğerleri de Ya'nın zammesi ve ğaynın fethasıyla mef'ul

edilmektir. Bir rivayete göre hiyanet bulmak manasındadır. Ecbentuhu ve ebhaltuhu gibidir. Bir rivayete göre ona ğallelte denilir. Ekzebtuhu ve ekfertehu gibi.

"Kim ganimetten aşinrsa aşırdığıyla beraber gelir."

Yani hıyanet eden kıyamette yaptığı hiyaneti omuzunda olduğu halde gelir. Bir rivayete göre yaptığı hiyaneti hiçbir zaman kendisinden kefaret karşılığı affolmaz. Ancak sahibine iade etmesiyle olur.

163- "Hum derecatun."

Yani sevap ve ikap ehlinin yerleri, mevkileri derece ve mertebelere göredir. Ateşin dereceleri en altta olduğu için derekat denilir. Cennetinki de üstte olduğu için derecat denilir.

Bir hadiste şöyle buyrulur:

"Cennet ehli olanlar, üliyin ehlini (cennetin en üst derecesindekileri), semadaki yıldızların göründüğü gibi görecekler.559[81]

Amelleri muhtelif olduğu zaman kişilerin amellerine göre dereceleri de muhtelif şekillerde olacaktır. İbni Hur-me'nin şiirinde olduğu gibi:

"Ölüm onları gaye edinip atmak için mi yaptık; benim adamlarım onları

üzere mebni okumuşlar. Yani hiçbir peygamberin başkası tarafından hıyanete uğraması sahih değildir. Bu nehy manasında olan nefydir. EbuDavud'un İbni Abbas'tan naklettiği ve Tirmizi'nin hasen gördüğü bu ayet hakkında şöyle demiş: Katifetu'l-Hamra denilen deve Bedir günü kaybedildi. Bazı insanlar belki Rasulullah (s.a.v.) almıştır dediler. Bunun üzerine (vema kane) ayeti nazil oldu. Ebu Davud: 3971. Tirmizi: 3012. Taberanî'ninceyyid bir senetle İbni Abbas'tan çıkardığı hadiste şöyle demiş: Rasulullah (s.a.v.) bir ordu gönderdi ve sancağı geri çevrildi. Sonra tekrar gönderdi ve bu kez altından yapılı geyiğin boynuzlarına takılı halde tekrar çevrildi ve bunun üzerine "vema kane li nebiyyin" nazil oldu.

559[81] Hadis nihayet İbni Esir'de şöyle:

"Cennet ehli iliyyin ehlini semanın ufkunda parlayan durriy yıldızını gördüğünüz gib görecekler." 3/294.

Ebu Davud hadisi: 3987 rakamıyla çıkarmış. Tirmizi: 3659. İbni Mace: 1/37. Ve şu ziyade vardır:

"Şüphesiz Ebubekir ve Ömer onlardandırlar ve nimetlendirîlmişlerdir."

ŞerhuVSunne: 14/100; Aridetu'l-Ahvazi: 13/127.

soyup bir tarafa atıyor yahut sellerin dereceleri midir. "560[82]

165- "Muhakkak onon iki misli size isabet etti."

Uhud günü, müslü manlar dan 70 kişi şehid düşmüştü. Buna karşılık Bedir gününde de müşriklerden 70 ölü, 70'te esir alınmıştı.

167- "Evidfau."

Münafıklara gelin savaşmasanız bile düşmanın saldırılarını çokluğunuzla önleyin denilmişti.

"Yekulune bi efvahihim"

Ağızlarıyla kalplerinde olmayan şeyi söylüyorlardı.

Denilse ki: malum olan odur ki sözün sadece ağızla söylenmesi gerekmezini ki? Neden böyle gelmiştir. Deriz ki sözün hem kalple hem de lisan ile söylenmesi ihtimali vardır. Ve böylelikle de zanni ve itikadı mana üzerindedir.

Tevbe şöyle dedi:

"Değilmi ki ey saf ve temiz nefis nasıl olur da onu söylüyorsun. Şayet atılan korkan biri ona yakınlaşmak ve komşu olmak istese ona haber verir.

Yok eğer niyeti ondan uzaklaşıp ıraklaşmak olsa leyla ondan intikam alacak yahut onların esiri serbest bırakılacak.561[83]

170- "Kendilerine henüz kavuşmayanları müjdeliyorlar."

Yani arkalarından kendilerine şehitlik rütbesiyle katılamayan

---

560[82] Dîvan İbni Hurme sh.: 94; Şevahidi Sibeveyh: 1/206; Şerhul Eb-yat Seyrafi: 1/284; Lisan'ul Arap madde Derece. Ailesi ağlayıp şöyle diyordu: Ölüm onları bir gaye edindide mi onları atıyorsun. en-Nasbu atmak için diktiği şeydir. Derece zarf üzerine naspolmuş.

561[83] İki beyit Tevbe b. Himyeri'nindir. Haddadi'nin Madhal'i sh. 297; Emali'l-Murteda: 1/363.

mücahitler hakkında müjdelenerek istiyorlar. Tıpkı ailesinden gurbetten gelen birinin müjdesinin verildiği gibi.

173- "Onlar öyle kimselerdir ki insanlar kendilerine, şöyle demişti..."

O kişi Nuaym b, Eşcai'ydir ki Ebu Süfyan müslümanlan korkutup geri bırakmak için ona bir miktar mal vermişti. Ta kî müslümanlar geri kalsın kendisi de güven ve güvenlik içinde olsun.562[84]

Ayette geçen müfred lafzının yerine cem' lafzının getirilmesi ya emrin tefhimi (olayın ciddiyeti) için ya da kavi veya amelin ihtidası (başlangıcı) içindir. Mesela bir grup insanı beklerken, onlardan birisinin gelmesiyle, insanlar veya millet geldi demen gibidir.

175- "Dostlarını korkutuyor."

Yani şeytanın dostları sizi korkutmak istiyor veya dostlarıyla korkutmak istiyor demektir. Şu ayette olduğu gibi:

"Li yunzire be'sen şediden. İmansızları şiddetli bir azap ile korkutmak için." (Kehf: 18/2)

178- "Sanmasınlar ki, kendilerine mühlet vermemiz onlar için daha hayırlıdır."

Şu kavi için:

"İnkar edenler sanmasınlar."

İki mef’ul yerine geçmiştir. Bu senin şu sözüne benzer: "Hasibtu enne zeyden kaimun" Bu iki mefulun hükmündedir. Çünkü o hem hadis (olayın varlığım bildiren durum) hem de muhdesun anhu'dur.

562[84] İbni Cerir'in: 4/180'de Suddi 'den naklettiği haber şöyle; Ebu Süfyan ve arkadaşları Rasulullah (s.a.v.) ve arkadaşları üzerine yürümeye pişman olduklarında dediler ki: Haydi dönün onlarla savaşıp onlan öldürün. Allah bunun üzerine kalplerine korku saldı ve hezimete uğradılar. Bu arada bir arabiyle karşılaştılar ve ona şöyle dediler: Eğer Muhammed ve arkadaşlarıyla karşılaşırsan bizim onlarla savaşmak için toplanıp geldiğimizi haber ver. Allah Teala Rasulune (s.a.v.) bunu bildirdi ve o da onların Hamrau'1-Esed denilen yerde olmalarını istedi. Yolda arabiyle karşılaştıkları zaman onlara gerekli haberi verdi ve: "Hasbunallahu ve ni-me) vekil" dediler.

(Kendisinden söz edilen). El-İma-letu: Müddetin uzatılmasıdır. El-Mulavetu: Zamandır (dehr).

"Günahlarını arttırmaları için"

Yani işlerinin akibeti, günahları arttırmak olsun.

179- "Bununla beraber Allah size gaybi bildirecek değildir."

Burada afet ve belanın kaldırılması söz konusu olduğundan dolayı, münafıklarla müslümanların birbirinden temyiz edilmesi durumuna işaret vardır. Lakin maslahat gereği, peygamberlerin bazılarına gaip olan bazı şeyler bildirilir.

183-"Bikurbanin."

El-Kurban yakınlaşmak manasındadır ve mastardır. Er-Ruchan ve el-Hüsran'da olduğu gibi. Daha sonra geniş manada kendisiyle Allah'a yakınlaşmak manasında kullanılmıştır.

184- "Bil beyyinati ve'z-zuburi vel-kitabi."

Burda ez-Zubur ile kitap bir araya getirilip cemedilmiş-tir. Çünkü ikisinin aslı muhteliftir. Çünkü Zebur'dur, Yani içinde ez-Zebr (hakkın hilafına olan azarlama, korkutma) vardır. O da bir kitap ismidir ve harflerin biraraya getirilmesiyle oluşmuştur.

188- "O ettikleri fenalıklara sevinen ve yapmadıkları şeyda övülmeyi seven kimseleri de sakın azaptan kurtulmuş biryerde sanma..."

Bu kimseler, Rasulullah'ın (s.a.v.) tekzip edilmesine ve sevinen Rasulullah'ın (s.a.v.) davasını ve emrini gizleme üzerine anlaşan Yahudilerdir.563[85] "La tahsebenne" nin birinci haberi "bi mefazetin

563[85] Abdubnu Humeyd ve İbni Cerir'in Dehhak'tan çıkardıkları haber şöyle: Yahudiler birbirlerine şöyle haber gönderdiler: Sözünüzü bir tutun ki Muhammed Peygamber değildir. Dininizde sabit durun ve beraberinizde olan kitaba uymaya devam edin. Bunu yaptılar ve de sevindiler. Muhammed'i (s.a.v.) inkar etmeleri üzerine gayet sevindiler. Tefsiri Taberi.: 4/206. Buhari, Müslim, Ahmed, Tirmizi'nin çıkardıkları bir haberde Mervan b. Hakem kapıcısına şöyle demiş:

mine'1-azap" tır. Ama kelamın uzunluğundan dolayı ikisinin arasına "Fela tahsebennehum" girmiştir.

103- "Ey Rabbimiz, doğrusu biz bir davetçi işittik."

Yani Kur'an'ı564[86] işittik.

"Seni aldatmasın"

Ey dinleyen ve dinleyici.

"O, Allah'ı tanımayanların refah içinde diyar diyar dönüp dolaşmaları..."

Yani verilen nimetlere ve küfürlerine karşılık hesaba çekilmeyeceklerini sanma.

198- "Nüzulen min indillahi."

Mastar manası üzerinedir. Çünkü onların orada ebedi kalmaları öyle bir girişle girmelerini gerektiriyor. Bir rivayete göre cümle tefsir manası üzerinedir. Şu sözde olduğu gibi: "Huve leke hibeten ev sadakaten: O senin için hibe veya sadakadır."

199- "Gerçekten Allah hesabını pek çabuk görür."

"Ey Rafi git îbni Abbas'a şöyle de: "Eğer bizden her biri verildiği her-şeye sevinip ve yapmadığı şeyle de övünmeyi yeğliyorsa, hepimiz toptan azaba maruz kalacağız?" İbni Abbas şöyle dedi:

"Size ne oluyor da alakanız bu ayetle nedir?! Zira bu ayet ehli kitap hakkında nazil olmuştur" der ve şu ayeti okur:

"Veiz ahazellahu misakellezine utul kitabe letubbeyyinennehu."

Ve şunu da okur:

"La tahsebennellezine yefrehune bima etev."

İbni Abbas şöyle der: "Nebi (s.a.v.) onlara birşey sordu onlar da o şeyi ondan gizlediler. İstenilen şeyin dışında bir şeyi söylediler ve kalkıp gittiler. Güya söyledikleri şeyi sanki Rasulullah'ın söylediğine verilen ce-vapmış görünümü vermeye çalıştılar ve bu yaptıklarıyla övündüler ve istenilen şeyi söylemeyip gizledikleri için de sevindiler. Fethu'1-Bari: 8/233; Müslim: 2778; Tirmizî: 3018.

564[86] Abdubnu Humeyd, İbni Cerir ve İbni Münzir'in rivayet etlikleri bu görüş Muhammed b. Ka'b el-Kurezî'ye aittir. İbni Cüreyc ve Ih-ni Zeyd'in görüşüne göre Muhammed'dir (s.a.v.).

Yani amellere göre gereken mükafat veya cezayı çabuk verir. Zira cezanm (mükafatın) vakti pek yakındır. Veya manası şöyledir: Bütün mahlukatların hesabı aynı vakittedir. Deniliyor ki bu zaman süresi bir koyunu sağacak kadarki süredir. Çünkü Allahu Teala için bir şeyin hesabını görüp diğerine geçmesi ve herşeyi aynı anda bitirmesi pek hafiftir.

200- "İsbiru."

Yani Allah'a olan itaat üzere sabrediniz.

"Vesabiru"

Yani Allah'ın düşmanlarına karşı sabrediniz.

"Ve rabitu"

Yani Allah yolunda cihad için nöbet beklesin.565[87]

Er-rabitatu ve'r-ribatu: Düşman müdafaası için normal ve düşmana yakın gediklerde atı üzerinde nöbet bekleyişidir. Aynı şekilde bu ifadelerle Ahtal da şiirinde kullanmıştır:

"Bizde halen atı üzerinde nöbet bekleyenlerin olduğu bilinmektedir. Kuleyb'te ise utanç verici ve kınanan kişilerin olduğu bilinmektedir.

Zillet diyarına inenler indikleri zaman teşbih ve zikirleri Kuleyb ve komşuluğun hürmetidir."566[88]

565[87] Taberani Evsat'ta ceyyid bir senetle Enes'ten şöyle bir hadis rivayet etmiş: "Rasulullah (s.a.v.)'den Murabit'ın (cihadda nöbet bekleyen) ecrinden sordular. Şöyle dedi:

"Kim bir gece (cihatta) müslümanlarin arkasında (yani müdafası için) nöbet beklerse, onun ecri, geride kalan müslamanların namaz kılıp oruç tuttukları kadardır."

Taberanİ'nin ceyyid bir senedle İrbad b. Sariye'den naklettiği hadis şöyle: Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi:

"İnsan öldükten sonra bütün amelleri kesilir, ancak Allah yolunda cihatta nöbet bekleyen (murabıt)ın ameli kesilmez ve onun ameli sürekli yenilenip sevabını arttırır ve kıyamet gününe kadar rızkı ona doğru akmaya devam eder."

566[88] Beyit Ahtel'in Cerir'i hicvettiği kasidelerinden biridir. Bu kaside Cerir'i ona karşı susturan meşhur kasidelerdendir. Cerir ve Ah-tal'ın Nakaid'indedir. Sh. 134. Divan Ahtel sh. 369. Birinci beyit Lisan madde. Alime

Kisra gibi üzerine buğzedilen sert, katı veya Kayser gibi birini ağlattın."567[89]

161-"Enyeğulle"

"En yehune" yani ihanet etmek manasındadır. En YeğulIe568[90] ihanet edilmektir. Bir rivayete göre hiyanet bulmak manasındadır. Ecbentuhu ve ebhaltuhu gibidir. Bir rivayete göre ona ğallelte denilir. Ekzebtuhu ve ekfertehu gibi.

"Kim ganimetten aşinrsa aşırdığıyla beraber gelir."

Yani hıyanet eden kıyamette yaptığı hiyaneti omuzunda olduğu halde gelir. Bir rivayete göre yaptığı hiyaneti hiçbir zaman kendisinden kefaret karşılığı affolmaz. Ancak sahibine iade etmesiyle olur.

163- "Hum derecatun."

Yani sevap ve ikap ehlinin yerleri, mevkileri derece ve mertebelere göredir. Ateşin dereceleri en altta olduğu için derekat denilir. Cennetinki de üstte olduğu için derecat denilir.

Bir hadiste şöyle buyrulur:

"Cennet ehli olanlar, üliyin ehlini (cennetin en üst derecesindekileri),

---

Mecazu'l-Kur'an: 1/112; Divanu'l-Meani: 2/175. İbni Sünni, İbni Murdeveyh, Ebu Nuaym ve İbni Asakir'in Ebu Hureyre'den rivayet ettiklerine göre Rasulullah (s.a.v.) her gece Al-i İmran suresinin sonundan on ayet okurdu.

567[89] Ferezdak'indir. Miskin b. Amr'ı hicvediyor. Ziyad b. Ebİhi'ye ağıt yapmıştır. Mahtuta'da (adatuhu)'dur hatadır. El-Uddan zamandır. Ala üddanihi zamanın üzerine demektir. Divanı: 1/201. İkinci beyit lisa-nu'1-Arap madde. Adn: 13/279. Divan'ında: "Etebki emren min ehli meysan kafiren" şeklindedir.

568[90] Ya'nın fethasıyla Gaynın zammesiyle "yeğulle"yi İbni Kesir, Ebu Amr ve Asım okumuşlar. Hiçbir zaman bir peygamberden hıyanetin sadır olması mümkün değildir. Diğerleri de Ya'nın zammesi ve ğaynın fethasıyla mef'ul üzere mebni okumuşlar. Yani hiçbir peygamberin başkası tarafından hıyanete uğraması sahih değildir. Bu nehy manasında olan nefydir. EbuDavud'un İbni Abbas'tan naklettiği ve Tirmizi'nin hasen gördüğü bu ayet hakkında şöyle demiş: Katifetu'l-Hamra denilen deve Bedir günü kaybedildi. Bazı insanlar belki Rasulullah (s.a.v.) almıştır dediler. Bunun üzerine (vema kane) ayeti nazil oldu. Ebu Davud: 3971. Tirmizi: 3012. Taberanî'ninceyyid bir senetle İbni Abbas'tan çıkardığı hadiste şöyle demiş: Rasulullah (s.a.v.) bir ordu gönderdi ve sancağı geri çevrildi. Sonra tekrar gönderdi ve bu kez altından yapılı geyiğin boynuzlarına takılı halde tekrar çevrildi ve bunun üzerine "vema kane li nebiyyin" nazil oldu.

semadaki yıldızların göründüğü gibi görecekler.569[91]

Amelleri muhtelif olduğu zaman kişilerin amellerine göre dereceleri de muhtelif şekillerde olacaktır. İbni Hur-me'nin şiirinde olduğu gibi:

"Ölüm onları gaye edinip atmak için mi yaptık; benim adamlarım onları soyup bir tarafa atıyor yahut sellerin dereceleri midir. "570[92]

165- "Muhakkak onon iki misli size isabet etti."

Uhud günü, müslü manlar dan 70 kişi şehid düşmüştü. Buna karşılık Bedir gününde de müşriklerden 70 ölü, 70'te esir alınmıştı.

167- "Evidfau."

Münafıklara gelin savaşmasanız bile düşmanın saldırılarını çokluğunuzla önleyin denilmişti.

"Yekulune bi efvahihim"

Ağızlarıyla kalplerinde olmayan şeyi söylüyorlardı.

Denilse ki: malum olan odur ki sözün sadece ağızla söylenmesi gerekmezini ki? Neden böyle gelmiştir. Deriz ki sözün hem kalple hem de lisan ile söylenmesi ihtimali vardır. Ve böylelikle de zanni ve itikadı mana üzerindedir.

Tevbe şöyle dedi:

569[91] Hadis nihayet İbni Esir'de şöyle:

"Cennet ehli iliyyin ehlini semanın ufkunda parlayan durriy yıldızını gördüğünüz gib görecekler." 3/294.

Ebu Davud hadisi: 3987 rakamıyla çıkarmış. Tirmizi: 3659. İbni Mace: 1/37. Ve şu ziyade vardır:

"Şüphesiz Ebubekir ve Ömer onlardandırlar ve nimetlendirîlmişlerdir."

ŞerhuVSunne: 14/100; Aridetu'l-Ahvazi: 13/127.

570[92] Dîvan İbni Hurme sh.: 94; Şevahidi Sibeveyh: 1/206; Şerhul Eb-yat Seyrafi: 1/284; Lisan'ul Arap madde Derece. Ailesi ağlayıp şöyle diyordu: Ölüm onları bir gaye edindide mi onları atıyorsun. en-Nasbu atmak için diktiği şeydir. Derece zarf üzerine naspolmuş.

"Değilmi ki ey saf ve temiz nefis nasıl olur da onu söylüyorsun. Şayet atılan korkan biri ona yakınlaşmak ve komşu olmak istese ona haber verir.

Yok eğer niyeti ondan uzaklaşıp ıraklaşmak olsa leyla ondan intikam alacak yahut onların esiri serbest bırakılacak.571[93]

170- "Kendilerine henüz kavuşmayanları müjdeliyorlar."

Yani arkalarından kendilerine şehitlik rütbesiyle katılamayan mücahitler hakkında müjdelenerek istiyorlar. Tıpkı ailesinden gurbetten gelen birinin müjdesinin verildiği gibi.

173- "Onlar öyle kimselerdir ki insanlar kendilerine, şöyle demişti..."

O kişi Nuaym b, Eşcai'ydir ki Ebu Süfyan müslümanlan korkutup geri bırakmak için ona bir miktar mal vermişti. Ta kî müslümanlar geri kalsın kendisi de güven ve güvenlik içinde olsun.572[94]

Ayette geçen müfred lafzının yerine cem' lafzının getirilmesi ya emrin tefhimi (olayın ciddiyeti) için ya da kavi veya amelin ihtidası (başlangıcı) içindir. Mesela bir grup insanı beklerken, onlardan birisinin gelmesiyle, insanlar veya millet geldi demen gibidir.

175- "Dostlarını korkutuyor."

Yani şeytanın dostları sizi korkutmak istiyor veya dostlarıyla korkutmak istiyor demektir. Şu ayette olduğu gibi:

"Li yunzire be'sen şediden. İmansızları şiddetli bir azap ile korkutmak

---

571[93] İki beyit Tevbe b. Himyeri'nindir. Haddadi'nin Madhal'i sh. 297; Emali'l-Murteda: 1/363.

572[94] İbni Cerir'in: 4/180'de Suddi 'den naklettiği haber şöyle; Ebu Süfyan ve arkadaşları Rasulullah (s.a.v.) ve arkadaşları üzerine yürümeye pişman olduklarında dediler ki: Haydi dönün onlarla savaşıp onlan öldürün. Allah bunun üzerine kalplerine korku saldı ve hezimete uğradılar. Bu arada bir arabiyle karşılaştılar ve ona şöyle dediler: Eğer Muhammed ve arkadaşlarıyla karşılaşırsan bizim onlarla savaşmak için toplanıp geldiğimizi haber ver. Allah Teala Rasulune (s.a.v.) bunu bildirdi ve o da onların Hamrau'1-Esed denilen yerde olmalarını istedi. Yolda arabiyle karşılaştıkları zaman onlara gerekli haberi verdi ve: "Hasbunallahu ve ni-me) vekil" dediler.

için." (Kehf: 18/2)

178- "Sanmasınlar ki, kendilerine mühlet vermemiz onlar için daha hayırlıdır."

Şu kavi için:

"İnkar edenler sanmasınlar."

İki mef'ul yerine geçmiştir. Bu senin şu sözüne benzer: "Hasibtu enne zeyden kaimun" Bu iki mefulun hükmündedir. Çünkü o hem hadis (olayın varlığım bildiren durum) hem de muhdesun anhu'dur. (Kendisinden söz edilen). El-İma-letu: Müddetin uzatılmasıdır. El-Mulavetu: Zamandır (dehr).

"Günahlarını arttırmaları için"

Yani işlerinin akibeti, günahları arttırmak olsun.

179- "Bununla beraber Allah size gaybi bildirecek değildir."

Burada afet ve belanın kaldırılması söz konusu olduğundan dolayı, münafıklarla müslümanların birbirinden temyiz edilmesi durumuna işaret vardır. Lakin maslahat gereği, peygamberlerin bazılarına gaip olan bazı şeyler bildirilir.

183-"Bikurbanin."

El-Kurban yakınlaşmak manasındadır ve mastardır. Er-Ruchan ve el-Hüsran'da olduğu gibi. Daha sonra geniş manada kendisiyle Allah'a yakınlaşmak manasında kullanılmıştır.

184- "Bil beyyinati ve'z-zuburi vel-kitabi."

Burda ez-Zubur ile kitap bir araya getirilip cemedilmiş-tir. Çünkü ikisinin aslı muhteliftir. Çünkü Zebur'dur, Yani içinde ez-Zebr (hakkın

hilafına olan azarlama, korkutma) vardır. O da bir kitap ismidir ve harflerin biraraya getirilmesiyle oluşmuştur.

188- "O ettikleri fenalıklara sevinen ve yapmadıkları şeyda övülmeyi seven kimseleri de sakın azaptan kurtulmuş biryerde sanma..."

Bu kimseler, Rasulullah'ın (s.a.v.) tekzip edilmesine ve sevinen Rasulullah'ın (s.a.v.) davasını ve emrini gizleme üzerine anlaşan Yahudilerdir.573[95] "La tahsebenne" nin birinci haberi "bi mefazetin mine'1-azap" tır. Ama kelamın uzunluğundan dolayı ikisinin arasına "Fela tahsebennehum" girmiştir.

103- "Ey Rabbimiz, doğrusu biz bir davetçi işittik."

Yani Kur'an'ı574[96] işittik.

"Seni aldatmasın"

Ey dinleyen ve dinleyici.

"O, Allah'ı tanımayanların refah içinde diyar diyar dönüp dolaşmaları..."

573[95] Abdubnu Humeyd ve İbni Cerir'in Dehhak'tan çıkardıkları haber şöyle: Yahudiler birbirlerine şöyle haber gönderdiler: Sözünüzü bir tutun ki Muhammed Peygamber değildir. Dininizde sabit durun ve beraberinizde olan kitaba uymaya devam edin. Bunu yaptılar ve de sevindiler. Muhammed'i (s.a.v.) inkar etmeleri üzerine gayet sevindiler. Tefsiri Taberi.: 4/206. Buhari, Müslim, Ahmed, Tirmizi'nin çıkardıkları bir haberde Mervan b. Hakem kapıcısına şöyle demiş:

"Ey Rafi git îbni Abbas'a şöyle de: "Eğer bizden her biri verildiği her-şeye sevinip ve yapmadığı şeyle de övünmeyi yeğliyorsa, hepimiz toptan azaba maruz kalacağız?" İbni Abbas şöyle dedi:

"Size ne oluyor da alakanız bu ayetle nedir?! Zira bu ayet ehli kitap hakkında nazil olmuştur" der ve şu ayeti okur:

"Veiz ahazellahu misakellezine utul kitabe letubbeyyinennehu."

Ve şunu da okur:

"La tahsebennellezine yefrehune bima etev."

İbni Abbas şöyle der: "Nebi (s.a.v.) onlara birşey sordu onlar da o şeyi ondan gizlediler. İstenilen şeyin dışında bir şeyi söylediler ve kalkıp gittiler. Güya söyledikleri şeyi sanki Rasulullah'ın söylediğine verilen ce-vapmış görünümü vermeye çalıştılar ve bu yaptıklarıyla övündüler ve istenilen şeyi söylemeyip gizledikleri için de sevindiler. Fethu'1-Bari: 8/233; Müslim: 2778; Tirmizî: 3018.

574[96] Abdubnu Humeyd, İbni Cerir ve İbni Münzir'in rivayet etlikleri bu görüş Muhammed b. Ka'b el-Kurezî'ye aittir. İbni Cüreyc ve Ih-ni Zeyd'in görüşüne göre Muhammed'dir (s.a.v.).

Yani verilen nimetlere ve küfürlerine karşılık hesaba çekilmeyeceklerini sanma.

198- "Nüzulen min indillahi."

Mastar manası üzerinedir. Çünkü onların orada ebedi kalmaları öyle bir girişle girmelerini gerektiriyor. Bir rivayete göre cümle tefsir manası üzerinedir. Şu sözde olduğu gibi: "Huve leke hibeten ev sadakaten: O senin için hibe veya sadakadır."

199- "Gerçekten Allah hesabını pek çabuk görür."

Yani amellere göre gereken mükafat veya cezayı çabuk verir. Zira cezanm (mükafatın) vakti pek yakındır. Veya manası şöyledir: Bütün mahlukatların hesabı aynı vakittedir. Deniliyor ki bu zaman süresi bir koyunu sağacak kadarki süredir. Çünkü Allahu Teala için bir şeyin hesabını görüp diğerine geçmesi ve herşeyi aynı anda bitirmesi pek hafiftir.

200- "İsbiru."

Yani Allah'a olan itaat üzere sabrediniz.

"Vesabiru"

Yani Allah'ın düşmanlarına karşı sabrediniz.

"Ve rabitu"

Yani Allah yolunda cihad için nöbet beklesin.575[97]

575[97] Taberani Evsat'ta ceyyid bir senetle Enes'ten şöyle bir hadis rivayet etmiş: "Rasulullah (s.a.v.)'den Murabit'ın (cihadda nöbet bekleyen) ecrinden sordular. Şöyle dedi:

"Kim bir gece (cihatta) müslümanlarin arkasında (yani müdafası için) nöbet beklerse, onun ecri, geride kalan müslamanların namaz kılıp oruç tuttukları kadardır."

Taberanİ'nin ceyyid bir senedle İrbad b. Sariye'den naklettiği hadis şöyle: Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi:

Er-rabitatu ve'r-ribatu: Düşman müdafaası için normal ve düşmana yakın gediklerde atı üzerinde nöbet bekleyişidir. Aynı şekilde bu ifadelerle Ahtal da şiirinde kullanmıştır:

"Bizde halen atı üzerinde nöbet bekleyenlerin olduğu bilinmektedir. Kuleyb'te ise utanç verici ve kınanan kişilerin olduğu bilinmektedir.

Zillet diyarına inenler indikleri zaman teşbih ve zikirleri Kuleyb ve komşuluğun hürmetidir."576[98]

NİSA SURESİ577 [1]

1- "Adına dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve Rahimden sakının."

Yani akrabalık bağlarını koparıp kesmekten Allah'tan korkun sakının. Bir rivayete göre: "Es'eluke billeha vebir-rahimi." manasındadır.578[2] Bu da gösteriyor ki, kelamın ifti-tahını (açılışını) mahrukatından (binefsin vahidetin) tek nefis ile yapmıştır. Bu da şuna çağrışım yapıyor. Akrabalar arasındaki sevgi ve bağımlılık hakeza kadınlarla çocuklar arasındaki sevgi bağının pekişmesi, diyalogların artması ve korunmasına

---

"İnsan öldükten sonra bütün amelleri kesilir, ancak Allah yolunda cihatta nöbet bekleyen (murabıt)ın ameli kesilmez ve onun ameli sürekli yenilenip sevabını arttırır ve kıyamet gününe kadar rızkı ona doğru akmaya devam eder."

576[98] Beyit Ahtel'in Cerir'i hicvettiği kasidelerinden biridir. Bu kaside Cerir'i ona karşı susturan meşhur kasidelerdendir. Cerir ve Ah-tal'ın Nakaid'indedir. Sh. 134. Divan Ahtel sh. 369. Birinci beyit Lisan madde. Alime Mecazu'l-Kur'an: 1/112; Divanu'l-Meani: 2/175. İbni Sünni, İbni Murdeveyh, Ebu Nuaym ve İbni Asakir'in Ebu Hureyre'den rivayet ettiklerine göre Rasulullah (s.a.v.) her gece Al-i İmran suresinin sonundan on ayet okurdu.

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/246-286.

577[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre şöyle demiş: "Nisa suresi Medine'de nazil olmuştur." İbni Abbas'tan nakledildiğine göre şöyle demiştir: "Kim Nisa suresini okursa, Feraiz ilimlerinden neyin olup olmadığım öğrenmiş olur."

578[2] İbni Cerir, İbni MUnzir ve İbni Ebu Hatem'in (Tesaelune bihi vel-erham) hakkında Mücahİd'in şöyle dediğini nakletmişler: "Es'eluke billahi ve birrahimi). Hasan'dan nakledilen görüş: Kişinin şöyle demesidir demiş: Seni Allah'a ve akrabalık bağlarını pekiştirmeye çağırıyorum'dur. Tefsiri Taberi: 4/227.

çağırıyor.

"El-Erhami" yi kesre yapıp "bihi"579[3] deki zamir üzerine lafzen atfetmek daha evladır. Çünkü o, zayıflığından ötürü mecrur olan bir zamire atfedilmez. Bilmiyormusunuz ki mecrur için zamirin munfasıl olanı yoktur.

3- "Adaletsizlikten korkarsanız hoşunuza gidenlerden nikah edin."

"Matebe" den kasıt kadınlardan helal olanlarla dilediğinizle idrak edebildiğinizle evlenin manasındadır. Şu misalde denildiği gbi "tabeti's-semaretu" semere idrak olundu veya idrak edildi. Ayetteki mefhumdan murad olunan yetim kızlara zulmetmekten sakınılması veya kaçınılmasıdır. Bu konuda buluğa ermiş kızın durumu diğerlerine rağmen daha hafiftir.

Rivayet edildiğine göre bu ayet hakkında Urve Aişe'den (r.a.) ne olduğunu sormuş? Aişe de: "O velisinin himayesinde olan kız çocuğudur. Velisi kızın malına ve güzelliğine rağbet ettiğinden mehirinde oldukça taksirde bulunmasıdır"580[4] demiş.

Bir rivayete göre küçük yaştaki yetimlerin durumları hakkında aşırıya gidiyorlardı ve kadınlar da bunu yapmıyorlardı. Ve bunun üzerine ayet nazil oldu.581[5]

Yani "înhiftum ella tuksitu fil yetama" ayeti. Eğer yetimlere haksızlık yapmaktan korkuyorsamzdır, ve onlar da budan delayi çekindiler, korktular. Zira ayette "matabe" demiş vemen tabe" dememiş. Çünkü

579[3] Hamza'nın kıraatına göredir.

580[4] Bunu Buhari, Müslim, Nesai ve diğerleri rivayet etmişler. Feth'ul-Bari: S/239; Müslim: 3018.

581[5] Said b. Mensur, Abdubnu Humeyd, Ibni Cerir, İbni Münzir ve İb-ni Ebu Hatem'in Said b. Cübeyr'den naklettikleri hadis şöyle: Allahu Teala Muhammed'i (s.a.v.) Peygamber olarak gönderdiği zaman insanlar cahiliy-ye adeti üzerindeydiler. Ancak herhangi bir şeyle emrolunmak ve ondan nehyedilmeleri gibi bir durum yoktu. Ve onlar devamlı yetimler khakında soruyorlardı. Kadınların ne adı geçerdi ne de kaç tanesiyle evlenme sayısı. Bunun üzerine Allah bu ayeti nezil etti. Kişi o zamanlar dilediği kadar kadınla evlenirdi. Ve yetimlere zulmetmekten korktuğunuz gibi kadınlara zulmetmekten ve onlara adeletsizce davranmaktan da korkun dedi. Ve evlenilecek kadın sayısını da dörde indirgedi ve sınırladı.

burada nikahı yapılıp evlenilecek kişi sözkonusu değildir. Ancak sadece nikah mevzu bahistir. Yani gayet güzel, şaibelerden uzak bir nikah yapınız. (Ma) harfi, burada mastar582[6] manasındadır.

"İkişer, üçer ve dörder"

Bu sigalar müfred adetlerin (sayı) aynısıyla tekrarıdır. Lafız ve manadaki ilk konumundan çıktığından (udi olduğundan) sarftan menediîmişlerdir. (Gayrı munsarıftirlar).

Bilmiyorsun ki bir (vahid) sayısı, kendisine denilen yönüyle parçalanıp bölünmediği zaman bir (vahid) denilmiştir. Birler ise (uhad) parçalanıp bölünmeyen, müşterek kesrete (çokluğa) bölündükleri zaman bölünmüş sayılmazlar. Keza (mesna ve sülase) lafızları da bu adetlerde olan çokluk üzerine (kesret) hamledilmiştir.

Bu misalle ilgili olarak Huzeli de (mesna ve mevhid) adetlerini aynı şekilde kullanmıştır:

"Velakin ehlimi öyle bir vadiye bıraktım terkettim ki kurtlar, insanlara ikişer ve birer halde saldırıyorlar."583[7]

"Teulu"

Zulmetme ve adaletten ayrılma manasmdadır. Aişe584[8] (r.a.) Nebi'den (s.a.v.) rivayet etmiştir:

582[6] Bukai şöyle demiş: Kadınlar aklen ve dinen noksan olduklarından, cansız varlıklar için kullanılan (ma) harfiyle onlan tabir etmiş ve onlara karşı yumuşak davranılmasına ve haklarına tecavüz edilmemesine dikkat çektirmek istenmiştir. Nazmu'd-Durer: 4/179.

583[7] Beyit Saide b. Cüeyye Huzeli'nindir. Sibeveyhin şevahidlerin-dendir. Seyrafi Şerh'ul-Ebyat'ta zikretmiş: 2/235. Divan Huzeliyin: 1/236; Muhasses: 13/121; Lisan: 18/81; Tefsiri Kurtubi: 5/16; Mecazu'l-Kur'an: 1/114; İktidab sh.: 438.

584[8] İbni Münzir İbni Ebu Hatim ve İbni Hibban'ın sahihlerinde çıkardığına göre Aişe (r.a.) Nebi'nin (s.a.v.): "Ella teulu" hakkında şöyle dedi demiş:

"Ella tecıım (zulmetmemeniz) manasmdadır.

" İbni Ebu Hatem, Babam bu hadis hatadır dedi diyor. Sahih olan ise Aişe'den mevkuftur. Durru'l-Mensur: 2/430.

"Kim bunu hanımların585[9] çokluğuyla tefsir ederse, mana üzerine hamletmiş olur."

"İyal" lafzı üzerine hamletmiş olmaz. Ancak o onların şu kavli misalidir: "Alel mizan" yani terazinin kefelerinden biri diğerine ağır bastı, mefhum aileleri çoğaldığında sanki onların nafakası ona ağır geldi anlamındaymış gibi.

Bir rivayete göre "teulu", temilu meyletmek manasmdadır. Bu konuda Ferezdak şiirde şöyle demiş:

İki hadisede iki tarafa meyletme durumu olduğu zaman Kureyş'ten ileri gelenlerinden bazılarının ayağa kalkıp Sa-id'e baktıklarını görürsün. Sanki onlar ona bakmakla hilali görüyor gibidirler."586[10]

4-_"Sadukatihinne nihleten."

Vezni şöyle: sadukatun sudketun sidakun ve sadakun.587[11]

Sa'leb'ten Nihle'nin tümünün hibe sadak'ın ise fariza olduğu hakkında sorulduğunda şöyle dedi:

"Kişi hanımına mihrini verirken, mehri misilden fazlasını verirdi. Boşadığı zaman ise mehri misil dışındaki her-şeyi kadından geri alırdı. İşte Allahu teala başta verilen ziyade şeylerin teberru ve bağıştan ibaret olduğunu açıklamıştır. İsimlendirilmesiyle de mehri misil gibi olduğu

---

585[9] Bu görüşün sahibi İmam Şafii'dir. Zeyd b. Eslem'den (Zalike edna ella teulu) hakkında şöyle dediği rivayet edilmiş: Şöyle dedi diyor:

"Zalike edna ella yuksire men teulune." Bazıları bunun Şafii'ye nis-betini kabul etmemişler ve onu bu konuda hatalı bulmuşlar. Bu kelimenin (Ale'den değil de eale'den) olduğunu zannetmişler. Lakin Ezheri Teh-zibul-luğa'da Kesai'den şöyle nakletmiş: "Aler-raculu" Adam fakir oldu" manasmdadır. (Eale) iyali ailesi çok oldu manasmdadır. Bazı arap fasih lisancilar şöyle dedi diyor: (Ale-yeulu) çoluk çocuğu ailesi çok oldu manasmdadır. Ezheri buda Şafii'nin görüşünü teyid ediyor diyor. Çünkü Şafii de fasih bir araptır. Ve kendisi bizzat hüccettir. Zira Kesai arap-lardan ancak hıfzettiğini ve dabtettiğini zikrediyor. Ahkamu'l-Kur'an İl-kiyal Herasi: 1/323; Tefsiri Hazin: 1/322.

586[10] Beyitler Ferezdak'ındır. Saİd b. As'ı medhediyor. Beyitler: Hazanetu'1-Edeb: 6/347; Şerhu'l-Hamase-Tebrizi'nin: 4/62; Tabakat Şuara sh. 112; Eğani: 19/21; Divanı: 424.

587[11] Ahfeş şöyle dedi: Sadukatunı'un müfredi saduketun'dur. Beni Temim'liler sudkatun demişler. Meani'l-Kur'an Ahfeş: 1/226.

gerekmiştir. Bir rivayete göre Nihletun Allah'tan kadınlara olan bir hibedir.

"Henien meria"

Afiyetle ve rahatça yemek manasındadır. Henne etit ta-amu ve merreeni yemek bana leziz ve hazımlı oldu demektir. Müfredi emreani'dir.

5- "Kıyamen."

Kevvamendir. Sebep, dayanak manasındadır. Tıpkı şöyle denildiği gibi: Tale teyluke vetevleke.

6- "...ve fakir olduğu taktirde, örfe göre meşru surette birşey yesin..."

İbni Abbas şöyle demiş: Yani bu durumda olan, borç olarak yesin, imkanı olduğu zaman versin.588[12] Hasan şöyle demiş: Sarf ettiğin açlığım gidermek ve setri avret için serfet-mişse geri verilmez.589[13]

7- "Kadınlara da pay vardır."

Ayet arapların kızlara miras bırakmamalarının üzerine nazil olmuştur.590[14]

10- "Şüphesiz karınlarına ancak ateş tikinin iş olurlar..."

588[12] Mahtuta'da (ferden) geçer ama hatadır. İbni Cerir'in çıkardığ-na göre İbin Abbas ayet hakkında şöyle demiş: Eğer zenginse yetimin malından, bir şey yemesi helal değildir. Eğer fakir ise ondan borç niyetine yesin. Hali vakti yerinde olduğu zaman borcunu versin. Maruf şekliyle yemek budur. Tefsiri Taberi: 4/256.

589[13] Bu görüş Ahmed, Ebu Davud ve Nesai'nin İbni Ömer'den çıkardıklarına te'yid mahiyetindedir. Biri Rasulullah'dan (s.a.v.) sorup şöyle dedi:

"Benim malım yoktur ama yetimlerim var" dedi. "Ne yapayım?" Rasulullah (s.av..) şöyle dedi:

"Yetimlerinin malından ye ama ne israf et ne hakta haddini aşıp sarfetme ne de malını onun malıyla koruyup biriktir..."

Sünen Ebu Davud: 2872; Nesai: 6/256.

590[14] İbni Ebu Hatem Said b. CUbeyr'den şöyle nakletmiş: Cahiliye ehli ne kadınlara ne de küçük çocuklara miras vermiyorlardı. Mirası sadece yaşlı erkeklere veriyo/lardı. Bunun üzerine ayel nazil oldu:

"Erkeklere de pay vardır.."

Eğer onların amaçları ateş ise böyle olacaktır. Tıpkı diyeti alan kimseler için şöyle denildiği gibi:

"Öyle ki sabahlayıp sütünü sağdığınız o şey kandır. Zira sağdığınız şeyin rengi kırmızı olmasa da."591[15]

Başka biri de şöyle demiş:

"Halid'in kanının üzerimde olmasından korkmuyordum, öyle ki etrafı kırmızı kırmızı çizgilerle donatılmış, kendinden geçiş halde gidip geliyordu."592[16]

Onun zıddıyla şöyle denilmiş:

"Eğer sağ olanlar malı fidye olarak kabul etselerdi, biz onları susturmak için sel gibi dolup taşan misali mal verirdik.

Ama kardeşleri öldürülen kişiler bunu kabullenmediler ve buna rızanın utanç verici olduğunu belirttiler ve süte karşılık kanı tercih ettiler."593[17]

Başka biri şöyle demiş:

"Geçti artık, onun hırkası bembeyazdır. Ey Haciyrve Raht öyle ki kırmızımsı elbisemi çıkartıyorum.

Hepimiz bunu seçtik. Bak bakalım kişilerin olayları nasıl zaman üzerine kalıyormuş."594[18]

591[15] Beyitler Ebu Temmam'ın Vahşiyat'mda: 383'te muhakkik tarafından nisbetsizdir. Hayavan: 3/105. Meani'l-Kebir: 2/1019. Beyit Halid b. Alkame b. et-Tayfan'indir. Cerir ve Farezdak'la aynı asırdaydı.

592[16] Onu bulamadım.

593[17] Mahtuta'da: Mufimen yerine munimen gelmiş hatadır. Beyitler Divan'ul-Hamase'de ve nisbetsizdirler: 1/117; Bahm'l-Muhit: 1/492; Durru'l-Masun: 2/242. Diyet olarak verilen deveye kinayeten sütü getirmiş çünkü süt te devedendir.

594[18] Beyitler Eziri"en olan beni Kebir'den bir adama aittir. Esnan daniin maaniş-şiir'indc sh. 24. Haciyr ve Raht'm babalan öldürüldü. Bu şair ise babasının karım istedi ve kardeşi Hacyr istemedi ve diyete razı oldu. Ellehak: Beyazdır.

Saliyen nare yasli salyen ateşe duçar olmak girmek ma-nasmdadır. Zammeyle (seyeslevne) faili isimlendirilmeme usulü üzerinedir.595[19] Asleytuhu naren'den türemiş onu ateşe attım anlamındadır. Asleytuhu'dan olması da caizdir. Sallan nare veya salleytuhu; lazımi ve muteaddidirler (geçişli geçişsiz). Hadiste de bunun gibidir:

"Utiye bi şaün masliyetin."596[20] Yani kızarmış kuzu getirildi.

11- "Eğer ölenin kardeşleri varsa..."

îki yahut daha fazla kardeş (her ne kadar babayla beraber mirasçı olmasalar da) babaya yardım amacıyla kardeşler anneyi üçte bir miras almaktan hicb (men) etmişlerdir. Çünkü baba onlara bakım ve himaye bakımından yeterlidir. Bu ifadeye şu ayetin bir cüz'ü haber vermektedir:

"Babalarınız ve oğullarınız, bilmezsiniz ki dünyada ahiret için hangisi size fayda bakımından daha yıkındır."

Yani siz bunu bilmezsiniz ancak Allah bilir. Öyleyse maslahat ve akıbetleri bilenin emrettiği şekilde malı taksim ediniz.

595[19] O İbni Amr ve Şu'be'nin kıraatına göredir. İthaf sh: 186.

596[20] Hadis Nihayet İbni Kesir'de: 3/50'dedir. Ebu Davud muhtelif rivayetlerle çıkarmıştır: Hayber yahudilerinden bir kadın kuzuyu (şat) zehirleyip kızartarak Rasulullah'a (s.a.v.) getirdi. Rasulullah (s.a.v.) ön kolunu alıp biraz yedi ve arkadaşlarından bir gurup ta yediler ve daha sonra Rasulullah (s.a.v.) onlara:

"Ellerinizi etten çekin" dedi ve Yahudi kadına birini gönderip yanına çağırttı ve ona:

"Sen kuzuyu zehirledin mi?" dedi. Yahudi kadın:

"Kim sana haber verdi" dedi. Rasulullah (s.a.v.):

"Yediğim ön kol haber verdi" dedi. Kadın:

"Evet" dedi. Rasulullah:

"Bunu yapmandaki amacın neydi?" dedi. Kadın:

"Dedim ki eğer Peygamberse ona zarar yermez, eğer Peygamber değilse ondan kurtuluruz." dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) kadını cezalandırmayıp affetti. Koyunun etinden yiyen bazı sahabiler de vefat ettiler. Bundan dolayı Rasulullah (s.a.v.) iki kürek aralığına hacamet yaptırıp kan aldırdı."

Sünen Ebu Davud (Babu fimen seka reculen sümmen ev etamehu şey'en femate.) Mealim Sünen: 4/6.

Ayette geçen "el-Kelaletu" kişinin baba ve çocukları dışında kalan, soyundaki akrabalardır. Bu kafayı çevreleyen kaplayan etlerin misalidir.

15- "Kadınlarınızdan zina edenlere."597[21]

Bu ayet mensuhtur. Allahu Tealanın bunlara verdiğiçı-kış yolu bekar olanlara kırbaçlama (celd) ve dul veya evli olanlara da recm (ölüm) vardır. İbni Bahr nesh olduğunu kabul etmiyor. Ancak kadının kadınla başbaşa kalıp sevicilik veya kadının kadınla livata yapma manası üzerine hamlediyor. Çıkış yolu veya çözüm: Evlenmek ve helal olan bir usul ile korunmaktır.

16- "Sizden zina edenlerin her ikisini..."

Mana, bir arada yalnız kalan iki erkeğin bu çirkin fiili yaprrîaları üzerine hamlediliyor.

Buna, zamirin tesniyesiyle, lafız cem yapılmadan müzekkere işaret ediliyor.598[22]

597[21] "Vellati ye'tinel fahişete min nisaikum..."

Ayeti mensuhtur. Abdubnu Humeyd ve Ebu Davud Sahih'inde İbni Cerir ve İbni Münzir'in naklettiklerine göre Katade bu ayet için şöyle demiştir:

"Bu zina cezasının başlangıcıydı. Kadın hapsedilir, herkes ona eziyet cefa verir, söz ve sövme ile onu kınayıp utandırırlardı. Daha sonra Allahu Teala Nur süresindeki ayeti nazil edip:

"Allah onlar İçin bir çıkış kıldı."

Ayetini lütfetti. Ve daha sonra sünnette evli olanları taşlanarak rec-metmeyi bekar olanlara da yüz kırbaç vurulmasını ve bir sene sürgün edilmeleri üzerine uygulamalı olarak başlayıp sürdü. Durru'l-Mensur: 2/456.

Taberani ve Beyhaki İbni Abbas'm şöyle dediğini çıkarmışlar: Nisa süresindeki hükümler nazil olduğunda Rasulullah (s.a.v.):

"Nisa suresinin nüzulünden sonra hapsetme yoktur" dedi.

598[22] İbni Cerir İbni Munzir ve îbni Ebu Hatem'in çıkardıklarına göre İbni Abbas ayet hakkında şöyle demiş:

"Kişi zina ettiği zaman kınama ve ayakkabıyla vurularak ayıplanıp eziyet ediliyordu. Allahu Teala bu ayetten sonra şu ayeti nazil etti:

"Zina eden kadına ve zina eden erkeklerden her birine yüz kırbaç vurun."

Hernekadar evli olanların hükmü Rasulullah'ın (s.a.v.) fiili sünnetinde recm de olsa bu böyledir. Durru'l-Mensur: 2/457; Tefsiri İbni Cerir: 4/292.

18- "...A'tedna..."

Hazırladık manasmdadır. Atadtandır: Manası A'tedna mi-nel uddeti. (Onu gerekli olan levazımdan hazırladık yaptık.) Ta harfi dal'dan tebdil edilmiştir.599[23] (Ta, dal'a kalbolmuş.)

19- "Ey iman edenler! Kadınlara zorla varis olmanız size helal olmaz..."

Yani onun mirasını almak için onu hapsedip bırakmayarak zorla alıyordu. Oysa mirası alan kişi kadından hoşlanmıyordu. Bir rivayete göre bu olay, cahiliyyeden kalma adet olup ölünün yakım durumunda olan karısına, ölü velilerinin yaptıkları miras veya veraset anlayışıdır bu. Dileselerdi verilen ilk mehir üzerine kadınla evlenir himayelerine alırlardı ve başkasıyla evlendirmek isteselerdi yine kadının mehrini alıp yerlerdi.600[24]

"Bi fahişetin"

Asilik ve hayasızlık. Bir rivayete göre zinadır ve bunla fidye almak helaldir.

"Mubeyyinetin"

Mutebeyyineten (apaçık). Deniliyor ki: Beyyenessub-. hu lizi ayneyn: Yani Tebeyyene. (İki gözü olan için sabahın zuhuru apaçık ortadadır ve şair şöyle demiş:585

"Basiretlilere orada apaçık şekilde görülüyor ki kişiler ve filleri eşittirler."

599[23] îbni Manzur şöyle demiş: "Yakub'un zikrettiğine göre (A'ted-dethu)'daki ta harfi (A'dedethu)'daki dalın yerini bedelen gelmiştir. Mesela şöyle denilir: A'tedtuş-şey'e ve A'dedtuhu fehuve mii'tedun ve A'tidun. Ayetteyse: "İnna A'tedna liz zalimine naren) şeklindedir. Lisan A'tide: 3/279.

600[24] Buhari, Ebu Davud. Nesai ve Beyhaki'nin çıkardıklarına göre İbni Abbas ayet hakkında şöyle demiş: Adam öldüğü zaman, adamın velileri, kadını Üzerinde daha fazla hak sahibiydiler. İsteselerdi velilerinden biri onunla evlenir isteselerdi başkasıyla evlendirirlerdi ya da hiç evlendirmezlerdi. Onlar kadın üzerinde ailesinden daha fazla hak sahibiydiler. Ayette bu konuda nazil olmuştur. Feth'ul-Bari: 8/245; Sünen Ebu Davud: 2089.

20- "Siz iftira ederek ve apaçık günah işleyerek onu geri alırmısınız?"

Yani zulmen iftira etme gibi veya iftira edilerek sizin sahip olduğunuz şeyler onlardan kalmadır.

21- "Efda"

Kadınla bir zamanlar beraber oldu. "Misaken ğalizen: Sağlam bir teminat." Yani nikah akdi. Eskiden nikahta şöyle diyorlardı: Maruf bir şekilde kadını yanında tutacağına Allah'ın yemini üzerine olsun veya ona güzel bir şekilde destek vereceğine Allah'a yemin eder misin?601[25] Yahut maruf şekilde onu salıvereceğine .

22- "Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin." Ayetteki mana mastar üzerine bina edilmiştir. Yani nika-

hehum. Bu mastarın, hakikat üzerine olması da caizdir. Bu halde bu mananın altına şu da girer. Cahüiyyede helal olup, islamın gelişiyle haram olan nikahlar mef'ulun bihi manasında olması da çizdir. Yani cahüiyye yapısında olduğu gibi babalarınızın nikahladığı kânları nikahlamayınız.602[26]

601[25] Abdurrezzak Abdubnu Humeyd ve İbni Cerir'in çıkandıklan-na göre Katade bu ayet için Şöyle demiş: Bu, Allah-u Teala'nın, kadınları için, erkekler üzerine almış olduğu bir karar veya hükümdür: Ya maruf bir şekilde yanında tutmak ya da güzel bir şekilde salıvermektir. Ve nikah akdi sırasında şöyle birsöz alınırdı. Onları maruf bir şekilde yanında tutacağına Allah'a yemin eder misin? Veya güzel bir şekilde salıvereceğine dair yemin eder misin?

İbni Ebu Şeybe çıkarıp şöyle demiş: Enes b. Malik kızlarından birini veya ehlinden bir kadını evlendireceği zaman kocasına şöyle derdi: Onu mâruf bir şekilde yanında tutman üzere veya maruf bir şekilde salıvermen üzere seninle evlendiriyorum. Durru'l-Mensur: 2/467; Tefsiri Taberi: 4/316.

602[26] Feryabi, İbni Münzir, Taberani ve Beyhaki'nİn çıkardıklarına göre Ady b. Sabit şöyle demiş:

"Ebu Kays b. Eslet vefat etti. Ensar'm salihlerinden biriydi. Oğlu Kays babasının hanımıyla nişanlandı ve kadın ona şöyle dedi:

"Zira ben seni çocuğum yerine sayıyorum sen kavminin salihlerinden-sin. Velakin sen git Rasulullah'dan (s.a.v.) bu şeyi sor" dedi. Kadın Ra-sulullah'a (s.a.v.) gelip şöyle dedi:

"Ebu Kays vefat etti." Rasulullah da {s.a.v.):

"Hayırdır" dedi. Kadın:

"Oğlu Kays ta benimle nişanlandı -üstelik o kavminin salihlerin-dendir. Zira ben onu oğlum yerine sayıyorum. Buna ne dersin?" dedi. Rasulullah (s.a.v.):

"Geçmişte olanlar müstesna."

Yani cahiliyyede olan buna benzer olaylar afv ve mağfiret edilmiştir. İçinde illa bulunan bütün munkatı istisnalar (lakin) manas nidadırlar.

23- "Sulbünüzden olan öz oğullarınızın hanımlarıyla evlenmeniz haramdır."

Ayetin bu ifadesiyle evlatlıklar bu hükmün dışındadır. Ve emzirmeden kaynaklanan erkek çocuklar da bu hükmün altına giriyor.

24- "Nikahlı kadınlarla da evlenmeniz haram kılındı." Vezni Ahsene fehuve muhsenun Eshebe fehuve musbe-

hun gibi. Eflece muflecun misalidir. Bu üçü de şazdırlar.

El-ihsan'ın iki manası vardır: Lazımı ve müteaddi. Lazımi manası, evlenmek manası üzerinedir. Eshele, ehzene, esleme ve emine de olduğu gibi. Müteaddi manası nefsi evlenmeye idhal etmek manası üzerinedir. Bu konumda fetha olması üzerine olan ittifak (muhsanat)'tan muradın evli kadınların olduğu üzere yapılan ittifak içindir. Çünkü evli kadınlar, kocaları dışındakilere haramdırlar.

"Mızraklarımız evli olan kadınları bizimle nikahladı.

Öyle ki mızrakla alınan kadınlarla evlenmek helaldir boşanmamış da olsa."603[27]

Hatem ise onu ondan önce zikretti:

"Evine dön" dedi. Bunun üzerine:

"Babalarınızın nikahladığı kadınları kendinize nikahlamayınız." ayeti nazil oldu.

Esbab-ı Nüzul Vahidi sh.: 84; Durru'l-Mensur: 2/468.

603[27] Beyit, Edva'ul-Beyan'da: 1/320; TabakatFuhu'l-Şuara: 1/336 kıssasiyla beraberdir. Divanı: 586 burada da kıssasıyladır. Eğani: 19/14; Bahru'l-Muhit: 3/214; Akdu'l-Ferid: 6/197.

"Onlar isteyerek kızlarını bize nikahlamadılar velakin biz onları mızraklarımızla cebren kendimize nikahladık.

Öyle ki aramızda esir alınmış bir kadının oğlu görülse ve gazilerle karşılaştığı zaman onları mızrakla sağdan ve soldan vurur."604[28]

"Kitabellahi"

Adetteki "kitabe" kelimesi fiili üzerine bina edilmeyen bir mastar şeklidir. Yani Harreme zalike kitaben minallahi aleykum" Bunu, Allah'tan size gelen bir kitab haram kıldı.

"Ananızda takdir edip belirttikten sonra anlaşmanızda size bir günah yoktur."

Yani verilecek mehir üzerine anlaştıktan sonra.veya bir kısmından feragat etmek veya mehri tehir etmek üzerine.

EI-Hidn: Gizli yapılan dost hayatı ve flörttür.

El-anetu: Zinadır. Bir rivayete göre bekarlığın verdiği eza ve zina şehveti veya arzusudur.

25- "Eğer sabrederseniz bu sizin için daha hayırlıdır."

Yani cariyelerle nikahlanmakta ve onlardan olabilecek çocukların köleliğe gidebilme durumu üzerine sabredin demek istiyor.

28- "Allah, din hususundaki ağır teklifleri sizden hafifletmek ister."

Yani cariyeleri nikahlama hususunda çünkü insanlar kadın hususunda zayıf yaratılmışlardır.

29- "Nefsinizi öldürmeyin."

604[28] Beyitler Mahtuta'da hatalarla beraber birbirine girmiş. Za-mahşeri beyitleri Ali b. Mağmur'e nisbet etmiş iki beyitte de kıssayı zikretmiş. Rabiu'l-Ebrar: 3/14; Akdu'l-Ferid: 7/123. Burada tjeyitleri Hatem Tai'ye nisbet etmiş. Divanı: 295.

Yani herhangi bir sebeple birbirinizi öldürmeyin. Ayette, bu ifade kendi nefsini öldürmekle tabir ediliyor. Çünkü tek dinin sahipleri veya tek beyatın sahipleri bir tek nefis gibidir. Bir rivayete göre bu kati olayı, malları haksız yere batıl sebeplerle yemeye dönüyor. Çünkü kendi nefsine zulmedenin durumu kendini helak etme gibidir.

31- "Mudhalen kerimen: Şerefli bir yer."

Bir yerin ismi olması da caizdir. Mastar olması da caizdir. Yani "Yudhilukum idhalen kerimen." Sizi iyi ve şerefli bir yere koyar, demektir.

33- "Her biri için varisler kıldık."

Yani akrabalardan varisler kıldık.

"Vellezine akadet eymanukum.605[29] Yeminlerinizin bağladığı kimselere."

Bir de elele verip yeminle sözleşme yaptığınız kimseler.606[30]

"Gecenin karanlığı kızmış olan varlık sahibinin konağına gelip çöktüğü zaman geceler.

Yabancının konağı yakın akrabalarının oğullarına itab ve eziyet etmeksizin şikayet ediyor."607[31]

605[29] Elifsiz olarak (Akadet): Asım, Hamza, Kesai ve Halef okumuşlardır. Diğerleri elif ile (Akadet) okumuşlar. Müfaale babmdandir. Yemin eden yeminini diğerinin yemini üzerine koyarak halîfine şöyle derdi.

"Demi demuke" yani kanım senin kanındır ve "Se'ri-se'ruke" yani benim intikam ve öcüm seninkidir ve "harbi harbuke" benim harbim senindir ve "terisuni ve erisuke" sen bana ben sana varis olurum. Böylece halifinin malının altıda birine varis olurdu ve sonra neshedildi. Yani "Benim kanım senin kanın benim İtkimamım senin intikamındır, benim harb etmem senin harbetmendir bundan böyle sen bana ben de sana mirasçı olurum derdi." Şu ayetle nesholmuştur:

"Veulu'l-erhami ba'duhum evla bî ba'din."

İthaf sh.: 189.

606[30] Mahtuta'da hı ile (hulefadır) ama yanlıştır.

607[31] Beyitler Sahru'l-Gay Huzeli'nindir. Divan'mda mugadib yerine muharib garip yerine kebir gelmiş. Yebitu sözü bir darbı meseldir. Di-yorki: Tıpkı ailesine ve çocuklarına huylanan yaşlı, şerefli birinin bîrşey-ler demesi gibidir.

36- "Yakın arkadaşa da..."

Bundan kasıt karışıdır. Bir rivayete göre seferde yanına gelen arkadaşdir.

37- "Allah'ın, kendilerine lütfundan verdiğini gizleyenlerdir."

Yani Allah'ın kendilerine fazlından verdiği şeyleri cimrilikte mazur görerek sol ile saklayıp inkar ederler.

41- "Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz zaman nasıl olur?"

Yani onların hali nice olacak. Bu gibi yerlerde hazfın olması daha beliğdir.

İbni Mes'ud (r.a.) Nisa suresini Rasulullah'a (s.a.v.) okuyordu. Bu ayete ulaştığı zaman Rasulullah'ın (s.a.v.) gözleri yaşarırdı.608[32]

Bir rivayete göre manası onların azabından fidye olması yönünden yerle bir olmalarını istemeleridir.

"Allah'dan hiçbir sözü gizleyemezler."

Yani peygamberi tasdik etmeme yönünden, onlar gizleseler de onların azaları bunu gizlemez.

43- "İlla abiri sebilin: Yolcu olan müstesna."

Yolcu olmanız müstesna musallaya (mescide) ancak ruhsat veya

Şefıf: Eziyettir. Diyor ki o yaşlıydı ailesine kızmış, serzenişte bulunmuş ve onlardan uzaklaşıp gilmişti. Divanu'İ-Huzeliyin: 2/23.

608[32] Hadisi Buharı, Müslim, Tirmizi, Nesai, Ahmet ve Beyhaki, ÜV ni Mes'ud'dan nakletmişler. İbni Mes'ud, Rasulullah (s.a.v.), "Gel Kur'an'i oku bana." dedi diyor. Ben de: "Kur'an sana vahyedildiği halde ben mi sana okuyacağım?!" dedim. Rasulullah (s.a.v.):

"Evet, Ben benden başkasından okunup duymaktan hoşlanıyorum." dedi. İbni Mes'ud Nisa suresini okudum ve

"Fekayfe îza cina min külli ümmetin bi Şehidin" ayetine ulaştığım zaman bana "Hasbukelan" yani biraz bekle dur dedi. Bakiim ki gözlen yaşanyor. Dumı'l-Mensun 2/241; Peth'ul-Bari: 8/250; Müslim ve Miss-ned: 1/380; Aridetu'l-Ahvezi: 11/157.

müsamaha edilenler girebilir. Ayette namazı kılan zikredilmemiş, çünkü namaz ona da delalet ediyor,

45- "Allah dost olarak kafidir."

"Billahi" deki ba harfi tekidin ittisali içindir. Çünkü "kefallahi" deki isim, failin ittisali gibi ittisal ediyor. Ve ba harfiyle de, muzaafin ittisali gibi ittisal etmiştir. Ve manayı kuvvetlendirip pekiştirmiştir.

"Yahudilerden bir kısmı."

Şu kavlin sıfatının tamamıdır:

"Elemtere ileilezine utu nasiben."609[33] "Hadu"610[34] üzerinde vakfe (durak) yapılır. Bir rivayete göre istinaf üzerinedir. Takdiri "Minellezine hadu ferikun yuharrifune" yahudilerden bir grup tahrif ediyorlardı. Temim b. MukbiTin dediği gibi:

"Zaman iki kezdir. Birinde ölür ve diğerinde yaşam için didinip çırpınır, emek sarfederim. Bu her iki zaman ise belirli bir sahifede tescil edilmiştir.

Böylelikle ne yaşam benim İçin hevadan ibarettir,ne de ölüm benim için

---

609[33] Ferra: "Minellezine hadu" hakkında şöyle demiş1, eğer istersen: "Elemtere ilellezine utu nesiben minel kitabi minellezine hadu yu-

harrifunel kitabe" ayetine muttasıl yaparsın. Dilersen münkatı yaparak istinaf edersin, manası şöyle olur:

"Minellezine hadu, men yuharrifune kelime." Meani'l-Kur'an Fena: 1/271.

610[34] Eşmuni şöyle demiş: "Nesiren" üzerinde vakfe (durak) yapmak kafidir. Eğer "minellezine" mukadder haber yapılırsa ve "yuharrifu-ne"de ref mahallinde mahzuf olan mevsufa da sıfat cümlesi olursa, veya şöyle dersin:

"Mübteda hazf edilmiş na't ta onun makamına geçmiştir. Vekeza "mi-neüezine" mahzuf olan mubtedanin haberi de oîsa durum aynıdır. Yanu "Humullezine hadu." Eğer "minellezin" kavlini istedikleri failden hal yapsalar veya şu kavldekine mevsul için beyan yapsalar "elemtere illelezi ne utu" vakfe (durak) yapılmaz. Çünkü kîîap verilenlerden kasıt Yahudi ve Hristiyanlardır. Veya "e'daikum" kavline beyan yapıp ikisi arasın-dakine itirazİ de yapılsa veya (nesiren)'e ta'lik yapılsa yine durum aynıdır. Menam'1-Hedy: sn.: 101.

Mananın daha iyi açıklanıp anlaşılması için ayetin tamamını zikrediyoruz. "Elemlere illelezine utu nesiben mine] kitabı yeteraned dalalete ve yuridune en tedillus sebil. Vallahu A'lemu bia'da ikum vekefa bila-hi veliyyen vekefa billahi nesiren, minellezine hadu yuharrifunel kelime anmevadihi."

daha rahat bir yerdir."611[35]

46- "Sen işit biz seni dinlemeyiz..."

Muhammed'in (s.a.v.) Tevrat'ta bulunan isminin yerini değiştiren yahudilerin bir kısmı yukarda ayette geçen ifadeyi söylüyorlardî. Bunu söylememizdeki amaç senin ikrah ettiğin şeyleri duymamandır. Asıl kasıtları ise suskunluğa davet etmeleridir. Yani sen işit dinle ben duymam işitmem havasıydı.

"Ve raina."

Bu kelime yahudilerin yanında sövme ifade eder. Bununla onlar, kulağını sen bize ver bizi işit manasını izhar etmek istiyorlar. İşte bu da olan şeyden uzak durma ve tahrif etmeyi gösterir.

47- "Hem biz bir takım yüzleri silip te enselerine çevirmeden..."

Yani onların gözlerini enselerine döndürmekle, onların izlerini yok ederek afaki olup giderler. Ya da, iman etsinler Muhammed'e demektir. İşte bu olaya (Kahkari) yani geriye rücu denilir. Şair de bu manada şiirinde ifade etmiştir:

"Gözlerini kafanın yanına koydu. Bu durum sana daha layıktır daha layık korunması için."612[36]

Başka şair de aynı şekilde ifade etmiş:

"Seyirtiyorsun tepmiyorsun oysa gözlerin kafanın iki çukurundadir. Korkudan gözlerin geriye dönmüyor."613[37]

611[35] Beyitler İslami şair olan İbni Mukbil'indir. Hazanetu'1-Edeb: 5/58; Divanı: 24; Birinci beyit: Ruhu'l-Meani: 5/46; Şerhu'l-Ebyat Sey-rafi: 2/114; El-Muktedebb: 2/136. Lisan mad. Kedeha.

612[36] Beyit Amr b. Mulkit'indir. Cahilidir. Sahibiy sh.: 148; Tevil Müşkil Kur'an: 549; Hamaset Basriye: 1/88; Nevadir Ebu Zeyd sh.: 62; Emali İbni Şeceri: 1/116; Muğni lebib rakam: 691; Meani'l-Kebir: 2/899; Mücmel: 1/483. Kaili belirsizdir. Muhakkik.

613[37] Meani'l-Kebİr: 2/899. Nisbetsiz. Son mağlup olmuşken gözlerinde en sendedir.

53- "İnsanlara bîr çekirdeğin zerresini bile vermezlerdi."

"Fetil" de614[38] nakir misalidir. Çekirdeğin, içindeki kıl gibi zanmsı şeydir, Nekir çekirdek zerresinin dış yüzeyindeki şeydir. Bir rivayete göre fetil kir, pasın iki parmak arasına bulaşmasıdır. Nekir parmakla kazılan, oyulan şeydir. Dinar vs. gibi.

Bu iki görüşe Kuseyyir 'in şiirde dile getirdiği şahit olarak gösteriliyor:

"Her iki halimde de beni denedin. Bir defasında iyi bir defasında da kötü oldu.

Ne cevizin ne de kabuğun bana muti olduğunu gördün. Ve kir pas benden iniyor."615[39]

51- "Cibt ve tağuta iman ediyorlar."

El-Cibt sihirdir. Tağut616[40] şeytandır. Bir rivayete göre Cibt ve Tağut iki puttur.617[41]

56- "Derileri piştikçe azabı duysunlar diye kendilerine, değiştirerek başka deriler vereceğiz."

Ayetteki ifadeye göre: Aslında azabı gören ruhun kendisidir diyene hiçbir sorumuz yoktur. Ama insanın tamamıdır diyene cevabımız şudur: Derilerin değiştirilmesi yok olmasıyla ve yerine yenisinin gelmesiyledir. Tıpkı Hilal'in kaybolup sırlara karışıp tekrar geri gelmesi gibi. Ve tıpkı birine bu elbise ve yüzük ile gelmemişti. Yani başka elbise ve yüzük takarak gelmişti.

614[38] Nisa'daki 49. ayeti kastediyor: "Vela yüzlemune fetilen."

615[39] İki beyit te divanında yoktur.

616[40] Allah'ın şu kavlidir:

"Yu'minune bilcibti vet tağut." (Nisa: 4/51)

617[41] Bu görüş İkrime'nindir. İbni Cerir ve Abdurrezzak ondan nakletmişler.

57- "Zillen zelilen."

Yani onları gizleyecek gölgelendirecek iyi bir yere, gölgeye koyacağız, Buradaki zil ile. şu ayetteki arasında fark vardrr:

"Ey inkarcılar haydi cehennemin üç çatallı duman gölgesine gidin." (Mürselat: 77/30)

Bir rivayete göre ayetteki "zilles zelilen" cenne cununehu ve curihet cevarihahu'ya benzer.

Şiirde olduğu gibi:

"Umeyme, yolculardan birinin hayvanının diğer yolcuların hayvanına göre renginin solduğunu ve onun deliliğini gizlediğini gördü ve şöyle dedi: Sen hangi insanlardansın, sen ne olmak istiyorsun. Zira sen bir ailenin mevlasısm ki o, ona yaklaşmıyor."618[42]

58- "Gerçekten Allah, size emaneti ehline vermenizi emreder..."

Mekke'nin fethinde Rasulullah (s.a.v.) Kabe'nin anahtarını beni Abduddar'dan almıştı.619[43] Ayet bu konuda nazil olmuştur.

59- "Ve ulil emri."

İbni Abbas'tan nakledildiğine göre ayeteki ulul emr'den kasıt: Emirler veya reislerdir. Hasan, Mücahid ve Ata'dan nakledildiğine göre alimlerdir.

"Ve ahsenu te'vilen."

Bundan kasıt akibet ve mercidir. Te'vilen: ala yeuludandır.

618[42] Lisan'dadır. Nİsbetsizdir. Madde Çenene. Înbahu'r-Ruvat: 3/134; Mecalisu'l-Ulema sh.: 16. Beni Kalap'tan bir adamın beyitidir. En-Nedv: Seferden dolayı takatsiz, mecalsiz kalan hayvandır.

619[43] Bu ayet hakkında İbni Münzir ve İbni Cerir İbni Cüreyc'ten şöyle dediğini nakletmiş: Osman b. Talha hakkında nazil olmuştur. Rasulullah (s.a.v.) ondan Kabe'nin anahtarını aldı Mekke'nin fethinde Kabe'ye girdi. Kabe'den çıktığı zaman da bu ayeti okuyordu. Osman'ı çağırıp anahtarı tekrar verdi. Durru'l-Mensur: 2/570; Tefsiri Taberi: 5/145.

60- "İlet tağuti."

Ayetteki tağuttan kasıt, Ka'b b. Eşreftir.

69- "Onlar ne güzel arkadaştırlar."

"Refiken" kelimesinin üzerine "min" girdiğinden temyiz yapmış ve bundan dolayı da müfred gelmiştir. .Bundan dolayı buna benzer yerlere de "min" harfi girer.

"Refiken"in cins ve hal manası üzerine müfred olmuş olması da caizdir. Şu söz misali: Lillahi durruhu farisen. Yani furusiyet halinde'demektir. Bu daha evladır. Çünkü esmau's-sıfatla temyiz pek azdır.

71- "Huzu hizrakum."

HizrakumMan kasıt silahınızı alın demektir. Veya düşmanınızdan sakınınız.

72- "Gerçek sizden öylesi vardırki, ağır olacaktır." Bunlar münafıklardır. Çünkü onlar insanları cihattan

geciktirip alıkoyuyorlardı. Limen üzerindeki (lam) ise ibti-da içindir. Bundan dolayı isim üzerine girmiş. İkinci lam ise kasem içindir. Bundan dolayı (nun)'u te'kid ile beraber fiilin üzerine dahil olmuştur.

"Sanki kendisiyle aranızda hiçbir tanışıklık olmamış gibi..."

Yani Muhammed'le aranızda.

"Meveddetun" tanışıklık, sevgi manasındadır. Bu kelime kavi ve temenni arasında olan bir itirazi ifadedir. Yani "le yekulenne: diyecekler) ile (Ya leyteni kuntu meahum: keşke onlarla beraber olsaydım) arasında bir itirazdır.

78- "Sağlam kaleler."

Yani tahkim edilmiş saray ve kaleler. Eşşid: Kireç ve alçıdır. Bir rivayete göre yüksek ve yüce olan bir bina veya yapıttır. Bunun vezni sadet bina eve eşadehu ve şeyyedehu'-dur. Suddi'den nakledildiğine göre semanın burçlarıdır. Rabi'den nakledildiğine göre semadaki saraylardır. Bu manada Huzeli şiirinde ifade etmiştir:

"Bana diyorlar ki; Şayet kum ile savaş durumları ve haberleri Ölüp kaybolmasaydı hakkında denilenleri yalanlardı.

Eğer onu güneşe de bıraksaydım yine onun gözleri ve delilleri ölümü ona götürürlerdi."620[44]

81-"Taat derler."

Yani münafıklar senin huzurunda baş üstüne bizden itaattir veya işimiz itaattir, derler. Mahzumi de bu manada şiirinde ifade etmiştir:

"Allah'ın ismine andolsun senin emrin bizim itaatimiz dediler.

Ve eğer ben geri dönmemek üzere sorumlu tutulduysam."621[45]

84- "La tukellefu illa nefseke."

Yani sen başkasına bakma onlar dönse de, Allah yolunda sen çarpış. Nefsinin fiiliyatına bak.

85- "Şefaeten haseneten."

Yani müminler için olan dua ve yardım güzel bir yardımdır. Şefaattir. Şefaati seyyie: Onların aleyhine olan dua ve yardımdır.

El-Kifl: Nasib ve paydır. El-Mukiyt: El-hafizu'1-muktedir manasındadır. Vezni ekatehu yukituhu.

620[44] İki beyii Ebu Zueyb Huzeli'nindir. Arkadaşına ağıt olarak dile getirmiş. Divanı: sn.: 13.

621[45] Beyit Ömer b. Ebu Rabia Mahzumi'nindir. Divanı sh.: 113. Muğni Lebib Rakam: 1069. Emali İbni Şeceri: 1/320.

88- "Fema lekum fil munafikine fieteyni."

Yani niçin münafıklar hakkında ihtilafa düşüp iki grup oluyorsunuz. Bir grup onlar bizdendir diyorlar. Bir gurup ise bizden değildir diyorlar.622[46] (Fieteyn) kelimesi hal üzerine nasbolmuştur. Şunun gibi: "Maleke kavimen fi halil kıyami." Bazıları da (Kane)'nin haberi olduğu için nasbediyorlar. Şöyle denilmiş gibidir: "Kem lebiste kaimen."

"Erkesehum."

Ve rekesehum: Allah, onları günah yüzünden tersine döndürdü ve başlarını zilletten önlerine eğdirdi.623[47]

90- "Ancak o kimselere dokunmayın ki sizinle aralarında anlaşma olan bir kavme sığınmış bulunurlar."

Yani sizin eman verdiğiniz bir kavme giderler. Beni Mudlec hakkında nazil olmuştur.624[48] Çünkü onlarla Ku-reyş'liler arasında anlaşma

---

622[46] Buharı, Müslim, Ahmed ve diğerlerinin Zeyd b. Sabit'ten naklettiklerine göre Rasulullah (s.a.v.) Uhud'açıktığı sırada, beraberinde giden bazı insanlar geri döndüler. Bu olayda onun ashabı iki gruba bölündüler. Bir grup dönenleri öldürelim, diğerleri de hayır diyorlardı. Bunun üzerine

"Fema lekum filmunafikine" ayetinin tamamı nazil oldu. Rasulullah (s.a.v.):

"Bu ayet güzel bir hoşnutluk ve tam tevafuktur" dedi. Zira ayet, tıpkı ateşin demirin kir, paslarını giderdiği gibi kötülük ve nahoş durumları nefyediyor. Fethu'l-Bari: 8/256; Müsned: 5/184.

623[47] Tasti Mesail'inde İbni Abbas'tan şöyle çıkarmıştır. Nafi b. Ezrak ona (Erkesehum) ayeti hakkında sorduğunda İbni Abbas ona yaptıklarıyla onları cehenneme hapsetti demiş.

"Araplar bunu biliyor mu?" dedi. O da:

"Evet, sen Umeyye b. Sait'in şürindeki şu sözü duymadın mı?" dedi. Zira onlar asi oldukları ;çin cehenneme atıldılar ve.onlar yalan iftira ve batıl şeyler söylüyorlardı.

624[48] İbni Ebu Şeybe ve Ebu Nuaym, Hasan'dan çıkardıklarına göre Süraka b. Malik el-Mudlec onlara anlatıp şöyle dedi:

Rasulullah (s.a.v.) Bedir ve Uhud ehline çıkartma yapıp zaferle çıktığında civardakiler müslüman oldular ve Süraka şöyle dedi:

"Duydum ki o, Halid b. Velid'i kavmim olan beni Miidlec üzerine gönderiyor ona gelip şöyle dedim: Seni sükunet ve hoşgörüye nimete davet ediyorum. Peygamberin etrafındakiler (meh) vazgeç bırak dediler. Rasulullah ta (s.a.v.) onlara "Onu bırakın ne istiyor?" dedi. Süraka:

Duydumki sen Halid b. Velid'i kavmimin üzerine göndermek istiyor-muşun, ben de bundan vazgeçmeni istiyorum. Eğer senin kavmin müslüman olurlarsa onlar da müslüman olup İslama girerler, eğer müslüman olmazlarsa, senin kavminin kalbine onların korku vee ndişesi düşmesin merak etmeyin." dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) Halid'in elinden tutarak:

vardı. Allah'ın beni Mudlec'e haram kıldığı, Kureyş'lilere haram kıldığıdır.

"Yahut yürekleri sıkılarak size gelenler."

Ayette geçen (hasiret) daket (daralmak, sıkışmak) mana-sındadır. (Hasiret suduruhum) hal üzerine nasb olmuş tur. Şu misal gibi: "Caeni fulanun zehebe akluhu" dua manası üzerine nasbolması da caizdir. Bu halde itiraz olmuş olur.

"Urkîsu fiha"

Her ne zaman fitneye çağırılırlarsa, o tarafa döner içine başaşağı düşerler. Yani orada ikamet edip dururlar.

92- "İlla hataen: Hata ile"

İlla (Lakin)625[49] manasında olan münkatı istisnasıdır.

"Şayet öldürülen kendileriyle aranızda antlaşma olan bir kavimdense..."

Yani Ehli kitaptan zimmet ehli olanlardansa.

96- "Derecatin: Dereceler"

Şu kaviden "Ecren azimen" bedel üzerien naspolmüştur.

99- "Çünkü Allah bunlardan o günahı umulur ki afveder..."

Ayette (asa) harfi; başkasının durumunun terhip korkutma ve zorluğuna göre afvedilecek olanlar için gelmiştir. Şiirde de bu durum ifade

---

"Onunla beraber git onun dediğini yap." dedi. Halid b. Velid onlarla, Rasululîah'a (s.a.v.) herhangi bir çıkartma bulunmamaları üzerine karşılıklı bir sulh yaptı. Eğer Kureyş'liler müslüman olurlarsa onlar da onlarla beraber müslüman olacaklardı. İnsanlardan kim onlara ulaşırsa, ayenn ahidlerinin misli üzerine olacaklardı. Bunun üzerine "Veddu lev tekfurune"den (illellezine yeşilime ila kavmin "e kadar ayet nazil oldu. Onlara kim sığınırsa, onlarla da ahd yapmış gibiydi. Durru'l-Mensur: 2/613.

625[49] Reviyani, İbri Mende ve Ebu Nuaym, Bekr b. Harise el-Cuhe-ni'den şöyle dediğini ^karmışlar: Ben Rasulullah'm (s.a.v.) gönderdiği bîr seriyyedeydim. Fiz ve düşmanlar çarpışıyorduk. Bir müşriki yakaladım üzerine çöktüm. îslamla benden kurtulmak istediyse de onu öldürdün. Bu durum R&sıılullah'a ulaştığı zaman bana kızdı benden uzaklaştı, liumın üzerine ayei nazil oldu. O da benden razı oldu ve yaklaştı.

edilmiştir:

"Refah içinde olan hiçbir kafirin kötülükten kurtulduğu görülmemiştir. Keşke Şakır bundan kurtulsaydı."626[50]

Buna benzer biri de şöyle demiş:

"Senin yakınında yıkık iki ev vardır. Senin evin yıkılacak üçüncü evdir.

Keşke Selame insaflılar arasına dönseydi, zulmeden kimseler şimdi nicedir."627[51]

100- "Murağemen."

Yani her kim Allah için hicret etmek isterse yeryüzünde çok gidecek yer ve genişlik bulur. Sanki hicret genişlik ferahlık yeriymiş gibi ifade ediliyor. Tıpkı toplanılan kalabalık yere müzaheme denildiği gibi.

102- "Feyemilune aleykum meyleten vahideten."

Yani kafirler arzu ederler ki, silah ve eşyalarınızdan gafil bulunasınız da, size ansızın yönelip baskın yapsınlar.

103- "Sükun ve emniyet haline geldiğiniz vakit namazı tam erkanı ile kılın. Çünkü namaz, müminler üzerine vakitleri belli bir farz olmuştur."

Yani düşmandan emin olduğunuz zaman. (Kitaben mevkutan) Muvakkat farzdır.

107- "Nefislerine ihanet ederler."

Yani nefisleriyle günah işleyerek hainlik yaparlar.

109- "Haydi, siz onlara taraf çıkıp savundunuz."

626[50] Beyiti bulamadım.

627[51] Beyitler; Ali b. Nasr b. Besam'ındır. Vezir Ubeydullah b. Süleyman için söylemiştir. Beyitler: Sealibi'nin iktibas'ında: 144; Şerh Nechü'l-Belağa: 4/347.

Ayette geçen (Haulai) kelimesi, kendileriyle mücadele edilen hırsız kimselerden kinayedir. Ayette geçen (en-tum)'dan farklı olduğu için tekrar edilmiştir.

112- "Kim kasıtlı veya kasıtsız günah kazanır da."

Kim bir hata veya bir günah yapar da. Ayetteki ism ile hatia farklı şeylerdir. İsm'in buradaki konumu kişinin hakkı olmadan ve caiz olmadığı halde başkasının malından almasıdır. Buna göre mana kim bir günah işlerse Allah ile onun arasındadır. Veya kulların hakkını gaspederek günah işlerse demektir. Böylelikle iki şekli de iki cins altına girer. Dolayısıyla (ev) harfinin buraya girmesi uygundur. Zikredilen suçsuz kişi: Çalmadığı halde İbni Ubeyrik'in, zırhı çalmakla itham ettiği bir yahudi adamdır.628[52]

113- "En yudiluke."

Yani seni helak etmek istiyor.

117- "İlla inasen."

Yani zayıf ve aciz629[53] olan. Seyfun enis keskin olmayan kılıçtır.630[54] Sen (inas)'ın herşeyin güçsüz adi ve kalitesizinin olduğunu bilmiyor musun?

118- "Belirli bir pay."

Yani malum olan bir pay.

628[52] İbni Ebu Hatem'in Atiyye Avfİ'den çıkardığına göre Tüme b. Ubeyrik denilen biri, Rasulullah (s.a.v.) zamanında bir zırh çaldı ve olay Nebi'ye (s.a.v.) iletildi. Zırhı da başkasının evine atarak sonra arkadaşlarına:

"Gidin, Nebi'nin (s.a.v.J yanında beni yargılayıp ve beni mazur görün, zira zırh falanca yahudinin evinde bulundu." dedi. Onlar da gidip onu Rasulullah'a (s.a.v.) mazaretini bildirdiler. Bunun üzerine bu ayet nazİ oldu. Durru'l-Mensur: 2/676.

629[53] Said b. Mansur'un naklettiğine göre Hasan şöyle demiş: Her arap kabilesinin bir putu vardı, onlara beni Fulan'ın unsa'sı (putu) diye isimlendiriyorlardı. Bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur.

630[54] Sayfın keham veku haym: Vuruşlarda kesmeyen veya keskin olmayan kılıçtır.

119- "Hayvanların kulaklarını yaracaklar."

Yani onlara emredeceğim. Develerin kulaklarını kesip yaracaklar. Bir rivayete göre taptıkları putlara adamak için kulaklarını yaracaklar.

"Allah'ın yarattıklarını değiştirecekler."

Yani Allah'ın dinini değiştirecekler. Bir rivayete göre bu değişim, hayvanın yumurtalarını (hayasını) etkisiz yapmakladır, kısırlaştırma. Bir rivayete göre damgalamakladır. Enes, hayvanların hayalarını kısırlaştırmayı kerih görmüştür.631[55]

127- "Kitapta size okunanlar."

Yani o yüzünüze karşı okunan kitapta ayetler vardır ki, mirasla ilgili bahsi surenin evvelinde, ortasında ve sonunda hükmü mubeyyendir (apaçıktır).

135- "İster üzerine şahitlik yapılan kimseler zengin veya fakir bulunsun..."

Yani bu konuda Allahu Teala fakire sizden daha fazla merhamet ve şefkat eder ve zengini de sizden daha iyi durumunu bilir. Bu ayet Rasulullah'ın (s.a.v.) huzuruna gelip birbirine davacı olan fakir ile zengin hakkında nazil olmuştur. Fakirin zengine zulmedemeyeceğini zannetmiştir.632[56]

"Hevanıza tabi olup adaletten vazgeçmeyin."

Adaletten kasıt haktır. Bir rivayete göre kerhen adaleti terketmeyiniz. Yani: Hevanıza uyarak adaleti terketmeyin.

631[55] İbni Cerir nakletmiş tir. 5/283.

632[56] İbni Cerir'İn çıkardığına göre Suddi şöyle demiş: Ayet Nebi (s.a.v.) hakkında indi. Kendisine fakir ve zengin İki kişi davalarına bakması için geldiler. Onun tavrı fakirden yana olup, zengine zulmedeceğini sanmıyordu. Allahu Teala ikazda bulunarak, zenginve fakirlere adaletin uygulanmasını istedi. Durnı'l-Mensur: 2/715; Tefsiri Taberi: 5/321.

"Vein telvu: Eğer büker"

Leva yelvi leyyen'dendir. Dilini bükerek hakkı söylemektir. Yani adalet üzere hüküm vermekten, şahidliğinizde doğru söylemekten dilinizi bükerseniz demektir.

"Ev tu'ridu: Yahut kaçırırsanız."

Yani veya onu gizlerseniz.

136- "Ey iman edenler."

Yani geçmiş peygamber ve kitaplara iman edenler.

"İman ediniz."

Yani Muhammed'e iman ediniz. Bir rivayete göre bu hjtap:

"O kimselerdir ki ağızlarıyla iman ettik dediler, oysa onlar kalpleriyle iman etmediler." (Maide: 5/40)

Ayetinde olan kimselere veya-vasıflandınlanlara hitabtir.

137- "Yahudilerden o kimselerki iman ettiler sonra kafir oldular, sonra tevbe ederek inat ettiler, sonra inkar ettiler, sonra Peygamber'i tanımadılar da küfürde ileri gittiler..."

Yani münafıklar bunu yaptılar. Birinci iman onların İslama giriş ve bununla kendilerine gelip mal depolamalarıdır, îkinci imanları onların yaptığı nifaktır:

"Şüphesiz biz onların bilinen nifaklarına iman etmişiz."

kavliyledir. Küfürde aşırı gitmeleri şu kavil iledir:

"Biz ancak istihza edicileriz." (Bakara: 2/14)

138- "Münafıklara müjdeleyiver." Bu mecaz üzeredir.633[57]

Şair şöyle demiş: Bir at ki onun için bir at ile bir ata doğru yürüdüm.

Aralarındaki selamlaşma ise ağrılı şiddetli vuruştur.634[58]

Başka bir şair şöyle demiş: Kardeşlerinden birine bindim ta ki karşılaştığımızda, boğazından siyah kan vesaire fışkırıyor. Tıpkı musafaha edip kucaklaşanın yaklaştığı gibi ben de ona beyaz bir kılıçlar yaklaştım.635[59]

Başka biri şöyle dedi:

"Eğer geçmişte ona olan dostluğu ve ırkı devam eden kimsenin kardeşi olmasaydı, musafaha edip kucaklaşan gibi ona beyaz kılıç ile yaklaşırdım."636[60]

141- "Elem nestahviz aleykum: Biz sizinle beraber değil miydik."

O münafıklar müminlere, biz sizinle yardımlaşmada beraber değil miydik? derler. Bir rivayete göre biz de sizinle beraber üstün gelmemiş miydik derler. İstahveze galip gelip üstün çıkmaktır, Kıyasa göre (istehaze) olması gerekirdi, îsteaze ve istetae'de olduğu gibi ancak ilal olmadan aslı üzere gelmiştir.

143- "Müzebzebine."

Yani bir o tarafa bir bu tarafa gidip tereddüt etmeleridir.

633[57] Müjdelenecek olan da acıklı bir azaptır. (Mütercim).

634[58] Beyit, Amr b. Mad Yekribi'nindir. Hasiyet Şeyhzade: 1/206; Şerh Ebyati'l-Keşşaf: 68; Muktedeb: 2/20; Hasais: 1/368. İbni Yaiş: 2/80; Şerh Muallakat İbni Nehhas: 2/33.

635[59] İki beyit: Karvaş b. Havt'indir. Sanaateyn: 253.

636[60] Betiyler, Beyan ve't- tebyin'de: 1/185. Nisbetsizdir. İki beyit, Ebu İshak Talebi'nindir. El-Muvazenet. Li'1-Amidi: 100; Mahtuta'da; Ahu men yerine uhra gelmiş, Denevtu yerihe deleftu gelmiş, medam yerine me-lam gelmiş hepsi hatadır. İkinci beyiti, Makamatu'l-Hemezani: 195.

Nabiğa da şiirinde Zebzebe'yi bu anlamda kullanmıştır:

"Bilmiyor musun Allah sana bir sure verdi, her meliki onun yanında gidip geldiğini görürsün Öyle ki sen bir güneş melikler ise yıldızlardır. Güneş çıktığında yıldızlardan hiçbiri görünmez."

Bir rivayete göre manası şu şiirde olduğu gibidir:

"Yolcuya ve onun yanındakine hayaldir. Gidip gelen için meşakkatli bir aylık mesafedir."

Yani sallanıp endişe ve telaş içinde olup bir yerde sabit olmayandır. Keza o münafıklarda birkez onlara karşı kendilerini gizliyorlar birkez diğerlerine karşı kendilerini gizliyorlar.

155- "Febima nekdihim: Bozmaları sebebiyle" Ayette geçen (ma) harfi zaid değildir. Çünkü biz Kur'an'ı bundan tenzih ederiz. Velakin şöyledir: Bir şeyden dolayı veya bir durum yahut emirden ötürü onlara azap ettik, onları lanetledik, lanet ettik manasındadır.

Daha sonra bu durumlarını onların bozdukları misakla-rma, küf ürlerine vb. durumlarına delalet eder şekilde tefsir etmiştir.

157- "Onların bu konuda hiçbir bilgileri yoktu. Ancak zanna tabi oldular."

Yani onların Allah'ın Rasulu İsa'yı öldürüp öldürmediklenri konusunda hiçbir bilgileri yoktur. Acaba o muydu, değil miydi?

"Yakinen İsa b. Meryem'i öldürmediler."

Katiyyen İsa'yı öldürmediler ancak onlardan birine İsa'nın elbisesinin giydirilmesiyle şeklen ve şemalen ona benzetildi onu öldürdüler İsa'yı değil. Çünkü İsa gibi gördüler.

Bir rivayete göre (ma kateluhu yakinen) Onu ilmen bilgiyle kim

olduğunu seçip çıkaramadılar. (Katelehu)'daki (ha) harfi ise (zanne)'ye raci oluyor. (Kateltu'ş-şey'e ilmen) ve (Kateltuhu mumareseten ve tedlilen)'de bunun gibi bir misaldir. Bir şeyi ilmen katlettim ve onu eksersiz ve tedlilen katlettim, demektir.

Şair de şiirinde aynen bu manada kullanmıştır:

"Dedim ki: Onu, tabiatıyla öldürüp sizi ondan kurtaracağım. O, öldürülürken onun ölümüyle iyi ol."637[61]

Şakran, Velid b. Yezid'e şöyle hitap etmiş:

"İşlerini gizli durduran kimselerin durumu, emri ilmen öldüren kimselere açıklanmıştır. Senin için, öyle ki ailesi onu tertemiz bekar olduğunu zannediyor, oysa o henüz dokuz yaşında."638[62]

Ennahiu: İlmen birşeyi katledendir. Nahaaşsat (Koyunu boğazlamak) ta bu kabildendir.

158- "Bilakis Allah onu kendine kaldırdı."

Yani Allahu Teala İsa'yı Öyle bir yere kaldırdı ki kullardan hiçkimsenin gücü kudreti orada icra edemez. İbrahim'in (a.s.) şu sözü gibi:

"Muhakkak ki ben Rabbime gidiciyim."

(Saffat: 37/99)

Yani Rabbimin, bana emrettiği yere gidiyorum.

159- "Yahudi ve hiristayanlardan hiç kimse yoktur ki ölümünden önce

---

637[61] Beyit Ahtal'ındır. Etayyib yerineve hubbe rivayet ediliyor. Mesela katefe'l-hamre (içkiyi katletti) Yani suyu karıştırarak içkinin keskinliğini kırdı demektir. Hazanatü'1-Edeb: 9/430; Şerh İbni Yaiş: 7/129; Sır-ru's-sanaa: 1/159; Lisan madde: Katele. Divan Ahtal sh.: 224; Tab/ra ve't-tezkira: 1/281.

638[62] Velid'in katli hakkındaki bu beyit Şakran Sulamİ'nindir. Müç-teba İbni Düreyd sh: 95. Şerh Ebyat Sibeveyh İİ ibni seyrafi: 1/587. Bi-rincis Mücemel sh.: 86. Taç: Nahaa. Mahtutede Rabbah'a yerine Rabestuma gelmiş hatadır.

ona iman etmiş olmasın."

Yani ehli kitaptan olanların tümü Mesih İsa'ya (a.s.) iman edecekler.

Ahadun: Kelimesini sürekli üzerine istisna giren nefyi için takdir et.

"Kable mevtihi: Ölümünden önce"

Semadan indikten sonra Mesih'in (a.s.) (İsa) ölümünden önce demektir.

Bir rivayete göre Kitabi'nin ölmeden önce gözüyle görmesi esnasındadır.

Şehr b. Havşeb Muhammed b. Hanefiyye'den rivayet etmiştir ki, Haccac ona bundan sorduğu zaman şöyle demiş:

"Onu aynı Safiye'den aldım."639[63]

639[63] Abdubnu Humeyd ve İbni Münzir, bu ayet hakkında Şehr b. Havşeb'den şöyle çıkarıp nakletmişler:

"Ve in min ehli'l-kitabi illa leyu'mineime bihi kable mevtihi."

Muhammed b. Ali b. Ebu Talib (Ibnu'l-Hanifiyye)'den nakledildiğine göre şöyle demiş:

"Ehli kitaptan olanların hepsine melekler gelip önlerinden ve arkalarından vururlar. Sonra şöyle denilir:

'^Ey Allah'ın düşmanı, İsa ancak Allah'ın ruhu ve kelimesidir. Sen Allah'a yalan isnat edip dedin ki İsa Allah'tır. İsa ölmedi. Fakat îsa semaya kaldırıldı, o kıyamet saatinden önce tekrar inecektir. Ona bütün Yahudi ve hristiyanlariman edecekler. Durru'l-Mensur: 2/734.

İbni Münzir'in çıkardığına göre Şehr b. Havşeb Haccac şöyle dedi demiş:

"Ey Şehr, Allah'ın kitabında olan bir ayeti her okuduğumda, kendi nefsimde ondan birşey arız olup zuhur ediyor. Şu ayettir der:

"Vein min ehli kitabı illa leyu'mînenne bi kable mevtihi."

Ben esirleri getirip boyunlarım vuruyorum, birşey diyorlar ama işitemiyorum. Ona dedim ki:

"Sana başka bir şekilde iletilmiştir. Hristiyamn ruhu çıktığı zaman, melekler ona arkasından ve önünden vururlar ve derler ki:

"Ey Habis senin Allah zannettiğin veya Allah'ın oğlu zannettiğin veya üçün üçüncüsüdür zannettiğin o Mesih (îsa), Allah'ın kulu, ruhu ve kelimesidir. Ama imanın fayda sağlamadığı zamanda iman ederler. Yahudilerin ruhu çıktığ ızaman, melekler onlara arkalarından ve önlerinden vururlar. Ve derler ki:

"Ey Habis! Öldürdüğünüzü zannettiğiniz Mesih (îsa) Allah'ın kulu ve ruhudur." Haccac bana:

"Bunu nerden aldın?" dedi. Ben de:

"Muhammed b. Ali'den" dedim. Haccac:

162- "Namazı dosdoğru kılanlar"

Medh (övgü) üzerine naspolmuştur. Bu arap kelamında herşeyden daha meşhurdur.

Aişe'den rivayet edilen hadislerde, Aişe Urve'ye şöyle dedi şeklindeki rivayetler sahih değildir. "Ya Buney (Yani ey oğulcuğum): Bu durum yazarların (Kuttab) hataya düştükleri şeylerden biridir.640[64]

Bir rivayete göre takdiri şöyledir:

"Ve'1-mu'minune yu'minune bima unzile ileyke ve ilel mukimune's-salate."

Veya:

"Yu'minune bima unzile ileyke vebil mukimines-salate" dir. Yani müminler kitabı ve müminleri tasdik ediyorlar. Şu ayette olduğu gibi:

"Yu'minune billahi ve yu'minune lil mu'minine."

(Tevbe: 9/61)

Sonra:

"Zekatı verenler."

îsti'naf olduğu için ref a olmuştur.

166- "Lakin Allah sana şehadet ediyor."

Çünkü Yahudiler demişti ki: "Allah'ın indirdiğine şehadet etmeyiz."

"Tam madeninin yerinden (yani aslından) almışsın." dedi. Şehr b. Havşeb:

"Evet vallahi. Bunu Ümmü Seleme bana anlattı, velakin ben onan gazabını getirmek istedim" dedi, Durru'l-Mensur: 2/734.

640[64] Tefsiri Kurtubi: 6/14; Meani'z-Züccac: 2/131.

Bunun üzerine Allahu Teala mucizelerle beyan etti ki Kur'an'ı kendi ilmi dahilinde indirmiştir.

170- "İman etmeniz sizin için daha hayırlıdır."

Zamirin Gevabı üzerinedir. Yani:

"İman edin ki size hayırlı olsun."

Keza şu ayet de böyledir:

"Vazgeçin sizin için hayırlı olur." (Nisa: 4/171)

Yani bundan vazgeçin hakkınızda hayırlı olur.

176- "Şaşırırsınız diye, Allah size açıklıyor."

Yani Allah'ın açıklayışı olmasaydı şaşırırdınız. Bir rivayete göre manası:

"Allah onun kerahetini size açıklamasaydı şaşırdınız."641[65]

MAİDE SURESİ642[1]

2- "Allah'ın şeairlerini helal kılmayın."

641[65] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/287-319.

642[1] Ahmed'in, Abdullah b. Amr'dan çıkardığına göre şöyle demiş: Rasulullah (s.a.v.) devesine binik haldeyken Maide suresi ona'nazil oldu ve onu taşımakta zorluk çekti. Ahmed, Hakim ve Sahih gördüğü ve Ne-sai'nin Cübeyr b. Nüfeyr'den çıkardığına göre şöyle demiş:

"Haccımı yaptım ve Aişe'nin yanına gittiğimde bana:

"Ey Cübeyr! Maide'yi okuyor musun?" dedi.

"Evet" dedim. O:

"O, nazil olan son suredir" dedi, "Onda helal gördüğünüzü helal ve haram gördüğünüzü de haram kabul edin!" dedi.

Haccın menasiklerine ve adetlerine sakın hürmetsizlik etmeyin demektir.

"Hedy."

Yani ne de Beyt'e ulaşmadan önce ona hediye edilecek kurbanı kesin.

"Gerdanlıklar."

Yani ne de gerdanlıklara.

Cahiiiyye adetinde kişi kendisinin güvende olması için gelir haremi şerif ağaçlarının kapçıklarını veya kabuklarını soyar boynuna gerdanlık yapardı. Şair Huzeli'nin de şiirinde belirttiği gibi:

"Bu iki şey süvariye ve Malik'e ulaşmadı mı ve benden ben izi Sehm ve Yamer'e ulaştırın deyin ki:

O, Haremi şerifin ağaç kabuklarından gerdanlık edinip emin olmak isteyen iki kişiyi öldürmediniz mi?"643[2]

Yani bunlar Harem ağaçlarının kabuk veya kapçıklarını kendilerine sığıntı yaptılar, Allah-u Teala da bunları İslam'da kalmasında da karar kıldı ve bunları gerdanlık yapıp takanı da hürmetsizlik etmeme emrini verdi.644[3]

643[2] Beyit Huzeyfe b. Enes Huzeli'nindir. Es-Suvari Sariye b. Ed-dayl'e nisbet edilir, Harecan: Beyazlıklarından kabir ahalisine benzetilen iki adamdır. Bunlar Harem'deyken öldürülmüşler diyor. Bunlar Ha-rem'deki ağaçların kapçıklarını alıp gerdanlık yapmışlardı. Divanu'l-Hu-zeliyyin: 3-18/19. İkinci beyit lisan madde. Harace: 2/236; Akdu'l-Ferid: 6/83. Mahtuta'da (Cedd ve muasfer) gelmiş ikisi de hatadır.

644[3] İbni Abbas şöyle demiş: Maide deki iki ayet nesholmuştur. Biri (el-Kalaid) ayeti. Bir de:

"Fein cauke fahkum beynehum ev a'rid anhum."

"Kalaid" ayeti; "Müşrikleri nerede bulursanız öldürün ve hangi ayda olursa olsun" emriyle nesholmuştur. Diğer ayeti de şu ayet neshet-miştir:

"Ve enihkum beynehum bima enzellellah."

Tefsiri Kurtubi: 6/40.

Abdubnu Humeyd'in Mücahid'den naklettiğine göre;

Bir rivayete göre tam bunun aksi üzerinedir. Yani gerdanlık yapıp takılması menedildi. Harem ağaçlarının kabuklarının soyulmaması için gerdanlık yapılıp takılmama emrini verdi.645[4]

"Ne de beyti harama hürmetsizlik edin."

Beytullah'a hürmetsizlik etmeyin. Yani Beyt'e Allah'ın rızasını arayarak kastedip gelenlere hürmetsizlik etmeyin.

"Vela yecrimennekum."

Yani la yahmilenikume (sizi götürmesin). Bir rivayete göre: La yeksibennekum646[5] (size tecavüzü kazandırmasın). Bir kavmin cerimesi suçu: Onların kesbettikleri şeylerdir.647[6]

Huzeli de şiirinde (cerime) kelimesini suç kesbetmek, yamamak anlamında kullanmıştır:

"Onunla çocuk idi, sonra 6 yaşına girdi yaşlı oldu ki derisi kuru ve sarıya dönüştü.

Ona belirli bir gün verildi ve ömrü uzun oldu. Günah kesbeden bir yaşlı

"Latuhillu şeairellahi."

Ayeti hakkında şöyle demiş: "Kelaid; güvenlik ve eman için insanların boyunlarında olan kabuk veya kapçıklardır. Safa, Merve, Hedy Kurbanlık Allah'ın şiarlarındandırlar. Muhammed'in (s.a.v.) ashabı şöyle demişler:

"Bütün bunların fiiliyatı ve ikame edilmesi cahiliyye amellerinden-dir. Allahu Teala bunların hepsini islamın gelmesiyle haram kıldı ancak kapçıklarla gerdanlık yapma müstesna.

Abdubnu Humeyd'in naklettiğine göre Ata ayet hakkında şöyle demiş:

"Kalaid: Cahiliyye ehli semer ağacından kabuk veya kapçıklarını koparıp onunla insanlara karşı güvende olmaları için gerdanlık yapıp takıyorlardı. Allah ta bunu nehyetti ve harem ağaçlarından koparılmasını yasakladı.

645[4] Eş-Şezeb: Kabuklardır. Şezzebu'ş-Şecer: Ağacın kabuğudur. Lisan madde: şezebe.

646[5] Bu görüş Ebu Ubeyde ve Ferra'nındır. Mahtuta'da: La yelbi-sennekum geçer. Bu açık bir hatadır.

647[6] Mesela falanca kavminin (ehlinin) cerimesidir. Yani suç kes-bedenidir. Cerime ve carim kesbetme manasmdadir. Ecreme fulanun: Günah kesbetti demektir. Kurtubi: 6/45.

oldu, beli eğrildi, acıktı."648[7]

"Şeneanu kavmin."

Bir kavmin verdiği kin ve buğzdur. "Şenean" kelimesinin üç lügat çeşidi vardır: Nun harfinden sonra med ile (şe-neanu) şen'enu-şene'nu.

Ahves te şiirinde bu kelimenin lügatlarından iki çeşidini kullanmıştır:

"Sen arzu ve isteklerden aşk, gençlik ve delikanlılıktan soyutlandığın zaman taşlıktaki kuru bir kaya ol.

Yaşam, lezzetten, arzu ve iştiyakten ibarettir. Her ne kadar kıskançlık ve kin sahibi bunu kınayıp yok saysa da bu böyledir."649[8]

Bir rivayette de şöyle geçmiş:

"Vein lame zuş şen'ani fihi ve fenneda."

"En Saddukum."

Yanı Bien saddukum (sizi alıkoymakla) veya (lien saddukum) sizi alıkoydukları için. Ebu Amr'm dediğine göre burada takdim ve te'hir vardır. Yani:

"La yecrimennekum şaneanu kavmin en ta'tedu in saddukum."

3- "Velmunhanikatu."

Boğularak Ölen hayvandır.

648[7] Beyit Sahru'1-öay Huzeli'nindir. Esdese: altı yaş gurubuna girdi. EI-Lehm: Yaşlıdır, tehennebe: Beli bükülüp eğrilmek. Sağib: Acıkan. Lisan madde: Lehime: 12/555; Divan-Huzeliyyin: 2/53-54. Mahtutada: Keskin ze'yle Kezahip ve cim ile tecennebe gelmiş ikisi de hatadır.

649[8] Beyit Ahves b. Abdullah'ındır. İbni Selam bunu islami şairlerin altıncı tabakasında addetmiştir. Mahtutada feneda yerine nide gelmiş. Kelimede düşme olmuş. Tabakat Şuara sahife: 189; Eğani: 13/153; Divanı sh.: 98;

İkinci Beyit Tefsiri Tabiri: 6/37; Lisanu'i-Arab madde: Şenee. Me-

cazu'l-Kur'an: 1/147; Mu'cemu'l-Luğah: 2/499. İzhat: Eğlence ve kadına gitmeyendir. Birinci beyit müzekker vel müennes. İbni Enbari sh.: 585. Mahakkikdir. Tank cenabi nisbet etmemiş. Lisan madde, azehe.

"Vel mevkuzetu"

Şiddetli bir darbe sonucu Öldürülmüş hayvandır. Mecu-siler bunu eti daha yumuşak olsun diye yaparlardı.

"Vel mutraddiyetu."

Dağın tepesinden yuvarlanmakla veya kuyuya düşmekle ölen hayvandır.

"Vennetihatu."

Toslanarak, başkasının toslaması sonucu ölen hayvandır. Bazen netiha yumuşak he ile ve her ne kadar mef ul manasında feilde olsa mübalağa için gelir. Allameh ve nessabeh gibi.

"Vema zubiha ala'n-nusubi."

Dikili taşlar üzerinde kesilenler. Nusub kelimesi cem'dir. Müfredi NessaVtır. Bir rivayete göre Nusab müfredtir. Cemi: Ensab ve nesaîbtir.

Ferezdak şiirde şöyle demiş:

"Her iki tarafı halhal ile bezenmiş te olsa şayet meyyit ise kefenler içinde mezar taşlarının altında da olsa bırak onu istenildiği kadar toprak yığılacaktır her ne kadar dağlar altında dağlar da olsa.640

"Kısmet aramanız."

Yani fal okları ile kısmet aramanız haram kılındı.650[9]

650[9] Nakledildiğine göre Said b. Cübeyr şöyle demiş:

"Sefere çıkmak istedikleri zaman kadeh ile çıkıp çıkmayacaklarına dair fal açarlardı. Eğer çıkış için belirttikleri şekilde olursa çıkarlar ve gitmemek için belirttikleri şekilde olursa gitmezlerdi. Tasti'nin çıkardığna göre Nafi b. Ezrak İbni Abbas'a bu ayet hakkında sorduğunda ona şöyle cevap vermiş:

"Ve entesteksimu bil ezlam." El-Ezlam: Kadehtir der. İşlerini buna göre düzenlerlerdi. Birinin üzerinde şu yazılıydı, "Rabbim bana emretti" diğerinin üzerinde ise, "Rabbim beni nehyetti." Birşey yapmak istedikleri zaman putlarının evine gelir ve kadehlerin üzerini birşeyle önerlerdi ve sonunda hangi ü çıkarsa ona göre hareket ederlerdi. Ve araplar bunu biliyor mu?" diîc-i. O da:

"Evet, sen Hatia'mn şöyle dediğini duymadın mı?" Eğer o konuda uğur bereket varsa kuş bırakılmaz ve kadeh üzerine fal okları atılmaz.

4- "Öğrettiğiniz av köpekleri."

Yani alıştırarak kesbettirdiğiniz demektir.

Esmai de şiirinde (cevarih) kelimesini yukardaki anlamda kullanmıştır: :

"Genç dişi devemi gönderdim azalarıma cevap verdi. Öyle bir zan ile zan etti ki onun zanları muhal oldu. Devemi uzun ses veren meraya göndermemeye başladım."

"Mukellibine."

Yani zevi kilab (av köpek sahibi).

Bir rivayete göre müeddibin edebi öğrettiği gibi köpekleri ava alıştırmaktır. Bir rivayete göre. (Mudirrine: Et-tadriyetdendir. Veliğrai ales-saydi.) İfadesi de mukellibine alıştırmak manasmdadir. Mesela Eklebtel kelbe ve esedte-hu: Dareytehu (Yani ava alıştırdın.) manasmdadır.

Ebu Ubeyde'nin dediğine göre: Eklebtu ve kellebtu aynı manadadır. Ve arap şiirinde Ğaribui Mucanis cinsinden olan şekilde dile getirmiştir:

"Ben ve o; arzu ve istekler bize geldiği zaman gökyüzünde çıkıp parıldayan iki yıldız gibiyiz. Bazen onu kucaklar bazen de o beni kucaklar. Bazen de parıldadığı zaman alıştırılmışlar gibidir."651[10]

Ve yaban öküzüdür demiş.652[11]

Taberani ve İbni Murdeveyh'in Ebu Derda'dan çıkadıklanna göre Ra-sulLİlah fs.a.v.) şöyle demiş:

"Kehanette bulunan, fal okları atan veya sefer dönüşünde te-tayyür yapanların dereceleri yükseklere ulaşamayacaktır."

651[10] Ebu Ubeyde'den nakledilen bu şey Mecazuİ Kur'an'da mevcut değildir.

652[11] İbare bize pek aşikar olmadı. Ama el yazma asılda böyledir.

6- "Başınızı mesnedin ve ayaklarınızı da..,"

Ayette geçen (Erculekum) kelimesi, lafzın mücaveresi üzerine cer olmuştur. Cuhre dabbin harbin'de olduğu gibi. Bu tür durumlar; şiirde pek çoktur ve fasih kelamdandır.

Dureyd b. Sımme'nin şiirinde kullandığı gibi:

"Onun yanma geldiğimde mızraklar eline alıp oynaştığı-şeylerdendi. Tıpkı genişçe örülen ağın ortasına konulan diken vesaire gibi. O dikenle ata dürttüm ta ki hoplayıp zıpladı ve ben korkudan simsiyah kesildim."653[12]

Ferezdak şiirinde şöyle dile getirmiş:

"Siz bize meyleden, yanaşan kişiler değil misiniz umulur ki evlerimizin sahasında veya çadırların izinde görürüz.

Bize komşu olan kerem sahibi bir kavmin diyarından geçtiğin zaman nasıl olur."654[13]

Burada (Kiramu) 'mın cer olması ciranin kelimesinin civarında oiduğu içindir.

Bazen (ve erculekum)655[14] şeklinde şu kavi üzerine atfedilmekle nas bölünmüş tur:

653[12] Hazanetu'1-Edeb: 5/91; Şerhu'l-Hamase: 2/157; Şi'ru'ş-Şu-ara sn.: 505; Divanı sh.: 48; Es-Seyası: Sise'nin cemidir. Ve elbiseyi dokuyup örerken üzerimde götürüp getirdiği bir dikendir. Tenehnehet yerine tebeddedet rivayet ediliyor.

654[13] Bu beyit Ferezdak'indir. Hişam b. Abdulmelik'i medhediyor. Cerir'i de hicvediyor. Aicine: Ü'ctul baire gibidir. Deyenin başına yular koyduğnu zamandır. Leanna: Lealle'nin bir lügatidir. Ürsetu'd-dar: Evin alanıdır. İkinci beyit: Fekeyfe iza rriererte bîdarİ kavmin diye rivayet ediliyor. Hazanetu'1-Edeb: 9/222; Divan Ferezdak: 2/290; Tabakat Fuhul Şu-ara: 1/365; İkinci beyit Muktedeb: 4/117; Kitab Sibeveyh: 1/289; Şerh İb-ni Akü: 1/289; Muğni Lebib. Rakam: 526.

655[14] Nasb ile; Nafi, İbni Amr, Hafs, Kesai ve Yakub okumuştur. Nasb okumanın delili yüz ve ellere atfedilmiş olmasıdır. Bu onun yanında daha evladır. Sünnet ve icma ile ayağın ğaslî üzerine atf sabit olduğu zaman, ğasl Üzerine atf yapmayla amel edildi. Bunun kuvvetliliğine şu ihtimal yapmıştır; ayette mecrur olan (ercul) kelimesinin kendisi gibi mec-rur olan bîri üzerine atfedilişi mecrur olmayan birine atfedilişine nazaran daha evladır. Yine cer olan mesh veya gaslin gerekliliğine işkal girdirir. Vucuh üzerine atfedilmesi ve nasbedilmesi işkal olmaktan çıkarılması içindir. Ve farz olan gaslin tahakkuk etmesi içindir. Keşf an Vucu-hi'1-Kıraat: 1/407.

"Yüzünüzü yıkayın."

Bu gibi durumların, kapalı, düğümlenmiş ve birbirine karışmış kelamlarda olması caizdir. Zİra apaçık olan kelamda olmaz. Yani bütün Kur'an'da şunların misli var mıdır?

"Reeytu zeyden ve merertu bi amrin ve haliden?!"

Bundan dolayıdır ki Kesai burada filin tekrarım takdir etmiştir:

"Veğsilu erculekum."

Bundan dolayı Hasan (ve erculukum)656[15]'u mahzuf olan haberin mubtedası olarak ref'a okumuştur: Ve erculekum meğsuletenİ böyle yapmıştır ki mecaza ihtiyaç duyulmasın, atfın da bir sonrasına yapılmasını önlemiş olsun.

Öyleyse buna göre evla olan lafzen ve manen (re'sin meshi) (başı meshetme) üzerine atfedilmiş olmasıdır, Sonra sünnetten olan ayak topuklarına kadar yıkanma sının getirme deliliyle neshedilmiştir. Çünkü sınırlama yıkanacak şeyde olur. Şa'bi: Kur'an mesh ile getirmiştir, sünnet ise yıkanmayı657[16] getirmiştir diyor.

7- "Allah'ın bağladığı misakını unutmayanı hatırlayın..."

Yani ona itaat etmek üzere Rasulullah'a yapılan biattir.658[17] Bir rivayete göre akıllarda olan tevhid inancının delille-rindendir.

12- "Nakiben."

656[15] İthaf sh.: 198. Şaz bir kıraattir.

657[16] Nuhas Nasih Mensuh'ta çıkarmış sh: 149. Şa'bİ'ye göre ayet mesh ile gelmiştir. Sonra sünnetin getirdiği gasl ile nesh olmuştur.

658[17] Beydavi şöyle demiş: Bu misak, sevilende, sevilmeyende, zorlukta, kolaylıkta, işitmek ve itaat üzere müslümanlann Rasulullah'a (s.a.v.) biat edip alınan misaktır. Veya Akabe misakı veya bey'atu Rıdvan'dır. Allahu Teala misakı kendisine İzafe etmiştir. Çünkü Allah Ra-sulune biat eden Allah'a biat etmiş gibidir. Şeyh Zade ale'l-Beydavi: 3/99.

Yani koruyan, bilen. En-Nakib araştırıp birşeyi murakebe edendir.

"Ve azzertumuhum."

Azertuhu a'ziruhu azren: Birini çepeçevre kuşatıp kuvvetle yardım etmektir. Azzertuhu: Onun emrini yüce gördüm ve ona saygı gösterdim demektir. Sanki kuvvetin ona yakın olması hasebiyle manasının takviyesiymiş gibi veya ona yakınmış gibidir.

"Teuzzuhum ezza." (Meryem: 19/83)

da bunun gibidir. Yani onları rahatsız ediyor. Kuvvetle sallamak. Teşvik ve tahrik etmektir. Bu ve bunun gibi durumlar çoktur ancak konumuz değildir.

13- "Onlardan daima bir hainlik görürsün."

El-Hainetu: Ya hatİetun ve kazibetun gibi bir mastardır,ya da afiyetin ve akıbetin gibi bir isimdir.659[18]

15- "Kitabınızdan gizlemekte olduğunuz şeylerin bir çoğunu size açıklıyor, bir çoğundan da geçiyor."

Tevrat'ta olan rahman ismini Yahudi Hristiyanlara haber verdiği zaman onların inkarcılığı terketmeleri için daha başka Allah'ın isimlerini de ilmiyle onlara haber verdi.

22- "Ve biz oraya girmeyeceğiz..."

Yahudilerin girmediği bu yer şimdiki Eriha'dir.

21- "Allah'ın sizin için takdir ettiği..."

Allah'ın, kendilerine vatan olarak takdir edip girmelerini istediği grup

659[18] Abdubnu Humeyd, İbni Cerir ve İbni Münzir ayet hakkında Mü-cahid'ten şöyle nakletmişler. Onlar Yahudilerdir. Bunun misali tıpkı Rasulullah'ın (s.a.v.) onların yanma girerken duvarın üzerinden taşı kafasına indirip öldürmek istemeleri gibidir. Tefsiri Mücahid sh.: 191; Durru'l-Mensur: 3/41.

ile kırk sene giriş ve çıkışlarını haram edip yasakladığı gurup farklıdır. Onların girişi Musa'nın (a.s.) vefatından iki ay sonra, Yuş'a b. Nun ile beraber olmuştur.

30- "Nefsi onu itti de."

Fealet minettaeti: Yani nefsine boyun eğip ve ona yardımda bulunarak Kabil kardeşi Habil'i öldürmüştü.

32- "Min ecli zalike."

Bu sebebten dolayı demektir.

"Bütün insanları öldürmüş gibidir."

Yani katli ilk icad etmesi ve başkasına katlin yolunu göstermesi münasebetiyle hepsini Öldürmüş sayılır. Nebi (s.a.v.) şöyle demiş:

"Zulmen yapılan bütün katillerin günah ve sorumluluğu, katli ilk kez yapıp katil olan Adem'in oğlu üzerinedir."660[19]

Ve şöyle demiştir:

"Kim ki güzel bir yol m oto d takip edip bırakırsa onun ecri ve ayrıca kıyamete dek bunu yapanın ecri de ona yazılır."661[20]

Huzeli de bu manada şiirinde dile getirmiştir:

660[19] Hadisi: Ahmed, Buharı, Müslim, Tirmizi, Nesai ve İbni Ma-ce îbni Mes'ud'tan çıkarmışlar ve Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi diyor:

"Zulmen öldürülen her nefsin günahı ve kanının akıtılma sorumluluğu Adem'in ilk oğlu üzerinedir. Çünkü ilk kez katli o gerçekleştirmiştir."

Fethu'l-Bari: 6/262; Müslim Rakam: 1677;Müsned: 1/383.

661[20] Hadis: "Kim ki islam'da güzel bir çığır açarsa onun ecri ve ondan sonra bununla amel edenlerin ecirlerinden hiçbir şey eksilmemek kaydıyla ona da ecir yazılır. Kimki islam'da kötü bir çığır açarsa günahı onun üzerinedir. Ve ayrıca bununla amel edenlerin de günahlarından hiç birşey eksilmemek kaydıyla yine onun üzerinedir."

Hadisi Müslim 1017 rakamıyla, Nesai, Tirmizi ve diğerleri nakletmiş-lerdir. Muhtasar Terğib ve Terhip sh.: 18.

"İzlemiş olduğun ve açtığın bir çığırdan dolayı endişelenme zira, açılan çığırda veya güdülen yolda ille razı olan onu yürüten kimsenin kendisidir."662[21]

"Ve kim ki diriltirse."

Yani dininde ve dünyasında helak olmasından kurtarırsa.

33- "Yeryüzünden sürülmeleri."

Yani Allah'a ve peygamberine karşı savaşa kalkışanlarla yeryüzünde fesada çalışanların cezası hapsedilmeleridir.663[22]

Çünkü onların darul harp olan bir yere sığınmaları veya teslim edilmeleri caiz değildir. Bazı hapsedilenler şöyle demiş: Hapis dünyadan çıkış sayılır ve dünyadan nefy ediliş veya sürgün de bu manadadır:

"Dünyadan çıktık oysa biz dünya ehlindendik. Biz orada ne ölüler ne de diriler idik.

Birgün bir ihtiyaç için zindancı veya hasiphane bekçisi geldiği zaman hayret ettik dedik ki bu dünyadan geldi."664[23]

41- "Allah kimin fitneye düşmesini dilerse."

Yani kime azap etmeyi dilerse şu ayette olduğu gibi:

"Alannari yuftenun." (Zariyat: 51/13)

662[21] Beyit Halid b. Züheyr Huzeli'nindir. Hazane:.8/515; Divan Hü-zeliyyin: 1/157; Miicmelu'1-Luğa: 2/455.

663[22] Bu görüş Ebu Hanife ve Malik'indir. İbnu'l-Arabi Hakkı hap-sedilmesidir diyor. Hapsetmek onun için bulunduğu yerden sürgün anla-mındadir. Ahkamu'l-Kur'an İbnu'l-Arabi: 2/600.

664[23] Mahtuta'da: Minel ahyai fiha velelmevta'dır. Bu iki beyitten sonra şunlar vardır:

"Rüya ile seviniriz ama bütün sözlerimiz; bizim rüyadan sözlerle sabahladığımız zamandır. Şayet iyi olursa onun gelişi de yavaş olur. Şayet kötü olursa beklenilmez hemencecik koşuşturma gelir."

Beyit Abdullah b. Cafer b. Ebu Talib'indir. Mahasin vel Eddat sh.: 35; Divanı sh.: 96. Salih b. Abdul-Kuddus'e nisbet edilir.

Yani ateş üzerinde kavrulup azap edilecekler.

48- "Ve muheyminen aleyhi."

Yani eminen aleyhi (itimatlı kişi ve güvenilen)'dir. Bir rivayete göre sahiden aleyhi (şahit olarak). Mesele haymene aleyhi; (Müşahede edip korumak) manasmdadır. Eman kelimesinden mufay'al veznindedir. Musaytir ve mubeytir gibi. Ha harfi fa'den tebdil edilmiş ve o da hemzedir. Buradaki ya harfi tasgir (küçültme) için değildir. Ancak fiile ilhak olup fiili dörtlüler güruhuna ilhak etmiştir.

52- "Onun için kalplerinde hastalık olanları görürsün ki, kafirlerle dostluk yapmaya koşuyorlar."

Yani kafirlerin razı oldukları şeylere ve onların dostluklarına velayetlerine koşuyorlar.

54- "Mü'minlere karşı zelildir."

Yani müminlere karşı yumuşaktırlar. Rainin dediği gibi:

Mahalleden bir çok kişi ordaydı az da olsa hiç kimse mevlaya meyletmedi. Sebepleri hıfzetmek üzere ta ki bizi zillete bıraktı her ne kadar biz izzet ve şeref sahibi de olsak.665[24]

58- "Ve iza nadeytum ilessalati,"

Yani namaz çağrıldığınız zaman.666[25]

Ebu Dehbel şöyle dedi:

"Münadi namaz için seslenip geciktikten sonra onu Mekke vadisinde

---

665[24] Beyitler divanında yoktur.

666[25] Beyhaki'nin naklettiğine göre İbni Abbas ayet hakkında şöyle demiş: Rasulullah'ın (s.a.v.) münadisi namaza çağırdığı zaman müs-lümanlar kalkıp namaza gittiklerinde yahudiler şöyle dediler: "Kad kamu la kamu. Aha kalktılar. Kalkmayasıcalar." Müslümanların rüku ve secde yaptıklarını gördüklerinde onlarla istihza edipve onlara güldüler.

ibraz etti."667[26]

59- "Hel tenkimune minna."

Yani bizden ikrah edip ayıplıyor musunuz?

Ubeydullah b. Kays ta (nakame)'yi bu anlamda şiirinde dile getirmiştir:

"Onlar, beni Umeyye'lileri hiç yadırgamadılar, zira onlar gazaplandıkları vakit sabırlı ve ağırbaşlı olurlar.

Onlar müsamahanın madenidirler, araplar, onlar ile bilinirler veya onlar üzerine bina edilirler."668[27]

60- "Ve tağuta tapanlar."

Yani kendilerine Samiri'nin yaptığı buzağıya tapmalarını söyleyen şeytandır. Failde ihtilaf ta etseler fiil misli üzerine atfedilmiştir. Şu ayette olduğu gibi:

"İnatçı şeytandan Allah onu lanetlemiş"

(Nisa: 4/117-118)

Müşkil olduklarından dolayı bu harfler çeştili yönlerde tertip edilebilir. "Abedet tağut" failin vezninde bir isimdir. Hazir'in ve Feti'nin gibi

"Ubudet tağut" Abid veya abidenin cemidir. Rehnin ve ruhnun gibi. Veya (abidin)'in cemidir. Bazilun buzulun ve şarifin ve şurufun gibi.

"Ubdut tağut" Ayn'dan sonra elifle Abidun'un cemidir ve şeddeyle (Abbadu)'da böyledir. Darrabun ve durub gibi.

667[26] Mahtutada Ebrezetha yerine harecet biha gelmiş ve Esate yerine edaet gelmiş hatadır. Beyit Akdu'l-Ferid'te: 7/66; Eğani: 3/11; Ebu Dehbel Cumhi'nindir. Mahtutada: Ebu Deh! geçer, hatadır.

668[27] Tabakat Şuara sh.: 187; Divan sh.: 67; Eğani: 4/60; Hazanetu'l-Edeb: 7/288; Birinci beyit Tefsiri Kurtubi: 6/234; Tef. Tabr.: 6/167; Mecazul Kur'an: 1/170

Elifle (ibadut tağut) Abidun'un cemidir. Kaimun ve kıyamun saimun ve siyamun gibi.

"Ve ubidet tağut" Cehaletul fiil üzerinedir.

"Ve abeduu' t tağut. "669[28]

"Ubedet tağut" Huteme ve lübede gibidir.

"Ve abudet tağut" Yani tağut mabud oldu. Fekeherreculu ve zerufe gibi.

"Ve abede et-tağute." Yani abedetu'dur.670[29] Ta harfi hazfolmuştur.

61- "Muhakkak ki küfürle girerler ve onunla çıkarlar."

Yani o münafıklar sizin yanınıza girip çıktıklarında size zahiren iman ettik deyip size izhar ettikleri gibi değil aksine yanınıza küfürle girip çıktılar.671[30]

63- "Levla yanhahum: Onları menetselerdi."

Hella yenhahum yani onları vaz geçirmeye çalışsalardı ya. Levla: Mazi fiilin üzerine girdiği zaman tevbih (azarlama) manasında olur. Müzari fiilin üzerine girdiği zaman tahrid (teşvik etme, tahrik etme) manasına gelir.

Eşheb b. Rumeyle müstakbelde levla harfini kullanmıştır:

"Beni Davtara'daki savaşta tam silahlanmış kemmiyet olmasaydı ne olurdu.

669[28] Bu, İbni Mes'ut'tan rivayet edilmiştir.

670[29] Meani'l-Kur'an lil Züccac: 2/188.

671[30] Abdubnu Humeyd, îbni Cerir ve İbni Münzir'in çıkardıklarına göre Katade ayet hakkında şöyle demiş: Bunlar yahudilerden bir guruptur. Bunlar Nebi'nin (s.a.v.) yanına girip ona, iman ettiklerini ve kendisine gelen şeye razı olduklarını haber vermişlerdi. Oysaki onlar sapıklık ve küfürlerinde son derce tutkundular. Bu hal üzere Rasulullah'm yanma girip çıkarlardı. Tefsiri Taberi: 6/296.

Azı dişini yaralamayı kendinize en faziletli şeref sayıyorsunuz."672[31]

Başka şair de levla'yı mazide kullanmıştır:

"Beni Hamman'lılar tekelerinin neslinden olan oğlaklarını şereften sayıyorlar.

Şayet müsamaha ve yiğitlik olmasaydı ne olurdu."673[32]

66- "...Şüphesiz ki hem üstlerinden hem de ayaklarının altlarından yiyeceklerdi..."

Bu durum şu şekilde olan sözlerinin mecazı üzerine cari olmuştur: O tepeden tırnağa hayır ve bolluktadır.

"İçlerinden bir topluluk mutedildir."

Bunlar Necaşi ve Buhayra674[33] emsali kimselerdir ki İsa hakkında hakkı söylerlerdi.

69- "İman eden kimseler, Yahudiler ve Sabiiler..."

Es-Sabiune: Takdir edilen tehir üzerine ref a yapılmıştır. Sanki mana şöyle gibidir: Ne onlar mahzun olacaklar nede sabiunlar. Bişr b. Ebu Hazım'da şiirinde aynen ifade etmiş:

"Ancak şunu bilin ki biz bağiler şikakta kalmadık, siz de

672[31] Müelif, beyti Eşhel b. Rıımeyle'ye nisbet etmiş. Keza İbni Şe-ceri de Emali'de aynısını yapmıştır. Bağdadi şöyle demiş: "Sahih olan bu beytin Cerir'in kasidelerinden birine ait olduğudur. Bu konuda raviler arasında hilaf yoktur. İrabu'l-Kur'an Nuhas: 3/158; Hazanetu'1-Edeb: 3/55; Eraali İbni Şecer: 1/279; İbni Yaiş: 2/38; Divanı sh,: 254.

673[32] Beyit şöyle rivayet edilir:

"Beni Hammanhlar tekelerinin nesillerini şeref sayıyorlar ta ki onu Ekarim'liler aldı gitti."

Mahtutada: Aseb yerine Ab, Hamman yerine Hamdan gelmiş hatadır. Beni Hammanhlar tekelerinin daha kuvvetli ve damızlık için daha elverişli olduğunu zannediyorlar. Kesildikten sonra da bununla övünmeye çalıştılar. Ve Ferezdak'ın daelha ile onları hicvettiğini söylüyor. El-Haya-van: 5/219; Rebiu'l-Ebrar: 4/49.

674[33] Adının Ebrehe olduğu söyleniyor ve Cafer b, Ebu Talip'le beraber Habeşistan'dan dönen sekiz kişiden biri olduğu söyleniyor. İsabe: 1/17. Kurtubi ayet için şöyle demiş: "Minhum ummetun muktesidetun" Bu onlardan iman edenleri Necaşi, Selman ve Abdullah b. Selam'ın emsalleridir. Bunlar mutedil davranarak İsa ve Muhammed'e (s.a.v.) layık olan şeyleri söylediler.

öylesiniz."675[34]

Eğer (entum) zamir üzerine atfedilseydi mansub olurdu ve (iyyakum) olurdu. Kesai şöyle demiş:

O (hadu)'nun zamiri üzerine atfolmuştur. Yani "Velle-zine hadu hum vessabiune" hidayete erenler onlar ve sabi-unlardır.

Ferra şöyle demiş: Zira ancak bu, (inne)'nin amelinin zayıf olması sonucu ref'a olmuştur. Çünkü o öyle bir muzmer üzerine atfedilmiş tir ki, onun irabı onda zahir676[35] olmuyor. Yani birincisine göre senin bu kavlin: İnne zeyden kaimun Ieyte ve lealle'nin hilafına zaid manayı içermiyor.

İkincisine göre atf, gayri muttarid bir zamir üzerine olmuştur ki, mecrur olan zamir üzerine cari olmasın. Merer-tu bihi ve zeydin'de olduğu gibi.

73- "İçlerinden kafir olanlara."

Buradaki (mın) harfi tebid (baziyet) için değil cinsin tebyini içindir.

Bir rivayete göre manası şöyledir: İnne minhum men yu'minu (şüphesiz onlardan iman eden kimseler de vardır) Ve vaidi (azabı) şirk üzere kalanlar içindir.

77- "Muhakkak bundan önce sapanlar"

Daha Önce dünyada hidayetten sapmışlardı.

"Ve yolun doğrusundan saptılar."

675[34] Bu, Bişr'in Evs b. Harise'ye hicvettiği kasidesindendir. Şeva-hid Sibeveyh: 1/290; Şerhu'l-Ebyat ibrîî Seyrafi: 1/14; İ'rabu'l-Kur'an Nu-has: 1/509; Meani'l-Kur'an Ferra: 1/311; Hazanetu'1-Edeb: 10/293; Tefsiri Kurtubi: 6/246; Divanı: 165.

676[35] Ferra'nm ibaresi şöyle: (Sabiine)'nİn ref'a edilmesi (Ellezine) üzerine atfedilmesindendir. (Ellezine) harfi tek kelimeyle, Ref'a, nasbe ve hafdinde bir tek cihette olan harftir (cer). İrabı tek olduğu zaman (inne)'nin nasbetmesi zayıftır. Zayıf olması ise haberi üzerine vaki olmayıp isim üzerine olmasındandır. Böylece (Sabüne)'nin ref'a olmas: r :-izdir. Meani'l-Kur'an: 1/311.

Ahirete giden cennet yolundan da sapmışlardı.

82- "Kissisine:KeşişIer."

Hristiyanlardan olan abitlerdir ve o ittibadandır. İtbau'l-hadis'te yekissu ve İtba Eser Tarikte de sad ile yekussu denilir. Onda daha kuvvetli olanı müşahid eser kılmışlardır. Şöyle dedikleri gibi: Sad ile (el-Vesiletu) ittisal ve hissi olarak dokunan şeydedir. Sin ile (el-vesiletu) Kurbe (yakınlıkladır.

Mesela sad ile şöyle demişler: Savde fi'1-cebeli müşahede ettiği şey için dağa çıktı. Sin ile (saide) hissi olarak çıkışı olmayan şeydir. Lakin burada (suudu'1-ced ve ilauhu) vardır. Keza hurmalarda sin ile fesul ki dikilen hurma fidanıdır. Bundaki verim ve mahsul de gizlidir. Hakeza develerde sad ile el-Fesil memeden kesilmiş yavru aynı şekildedir.

90- "Muhakkak ki hamr ve meysir."

Hı ile el-Hamr bekletilerek keskinleşen üzüm şerbetidir.677[36] Lugatta nebize (üzüm ve hurma şırası) bedii yoktur. Lügattan bunun delilini Ebu'I-Esved şiirinde söylemiştir:

"Bırak şarabı, onu sapıklar içsin şarabın yerini alacak kardeşini gördüm ve ancak ya odur ya budur.

Zira o, onun kardeşidir öyleki annesi onu kendi sütüyle besleyip yapmış."678[37]

677[36] Müslim, Ebu Davud ve diğerlerinin naklettiğine göre Ebu Hu-reyre (r.a.) Rasulullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini duydum demiş:

"Hamr şu iki ağaçtandır. Hurma ve üzüm."

Cassas şöyle demiş: Bu haber hamr isminin nefyini gerektiriyor ki hamr bu iki ağaçtan başka birşeyden çıkmaz. Çünkü (Hamr) kavli cins isimdir. Bununla hamr adı verilen bütün şeyleri kapsıyor. Bu da nefyediyor ki hamr isminde olan bu şey, bu iki ağacın dışında başka şeyden çıkmaz. Ahkamu'l-Kur'an: 2/462; Sahih Müslim Rakam: 1958; Ebu Davud Rakam: 3678.

678[37] Hazanetu'1-Edeb: 5/327; Lisan madde: Kevene. Divan Ebu Esved Dueli sh.: 128; İkinci beyit kitap Sibeveyh: 2/21; İbni Yaiş: 3/117; Usul İbni Sirac: 1/91; Lisan madde: Kenene: 11/371.

Zira birşey kendi kendisinin kardeşi olmaz. El-Meysir: Malın kumar ve rehinlerle tedavül etmesidir. Teysir'den alınmıştır. Mukavamet ve aldatmayla malın (devletin) alınmasıdır.

Mazini de şiirinde bu manada meysiri kullanmış:

"Onların günlerini yaşlı devenin tınlaması, alınan duyumuyla ve kumar paylaşım sonrası kasaba verilen uzuvlar baş vesaireyle kısalttım."679[38]

93- "Hakkıyla sakınıp iman ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra hakkıyla sakınıp iman ettikleri sonra sakınıp ellerinden geldiğice güzel yaptıkları..."

Birinci ittika ittikanın fiilidir. İkincisi ise onun devamıdır. Üçüncüsü kulların mezalim'inin inikasıdır ki, ih-san'ın ona eklenilişi buna bir delildir.680[39]

95- "Cezası öldürdüğünün benzeridir."

Yani gerekli olan ceza, katlettiğinin misli gibidir. Buna göre ceza ve misi aynı manadadır. Cezanın misle izafe edilişi, bir şeyin kendi nefsine izafe

---

679[38] Beyit, Sa'lebeb. SuayrMazini'nindir. Mefdaliyatsh.: 130. Eş-Şarif yaşlı dişi devedir. El-Medcineh cengi cariye ve makyaj yapan kadındır. Vecedva cazir diye de rivayet edilir.

680[39] Buhari'nin Enes'ten naklettiğne göre şöyle demiş: Ben Ebu Tal-ha'nın evinde kavmin sakisiydim (şarap dağıtıcısı) hamnn lahrimi konusunda ayet nazil oldu, münadiye emretti o da tamimini yüksek sesle çağırıp söylüyordu. Ebu Talha şöyle dedi:

"Çık bak bu ses te nedir?" Enes:

"Çıktım dedim ki:

"Münadi hamnn haram olduğunu söylüyor." Bana:

"Git ve onu dök" dedi. -Hamr da hurmadan yapılmıştı- Enes:

"Medine'nin sokakları şarap dolu aktı" dedi. Bziları şöyle dedi:

"Bir grup helak oldu, öldü. Henüz şarap onların içindeydi" dediler. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu:

"İman edip salih amel İşleyenelere etattikları şeyden dolayı kendilerine günah yoktur..."

Feth'ul-Bari: 8/278.

edilmesidir. Hakku'1-yakin ve hablu'l-verid yani yakini olan haktır. Bir rivayete göre (misi) kelamdaki sıladır; çünkü mislihmin cezası değil de, onun üzerinde maktulün cezası vardır.

Dureyd b. Sımme'nin dediği gibi:

"Ey Ali Amr'ın kızı, Allah seni, benim emsalim ve nefsim misali kocalardan sakındırsın. Kız şöyle dedi: Zira o, yaşlı bir ihtiyardır. Erkek: Ben ona ben dönün çocuğu olduğumu haber verdim mi ki?"681[40]

Muavvedu'j-Hukema şöyle dedi:

Kureyş'li Hammale'yi onlardan almak istedim. Ne zulmetmek ne de aldatmak istedim. Hammale'den önce, Kud-dame ve Sümeyra'yı aldım. Eğer onlar emsallerime çağrılsalardı derhal gelirlerdi.682[41]

"İçinizden adalet sahibi iki kişi hükmeder."

Ömer'in hilafetinde, ihramda olan bir arabi Ömer'e şöyle sordu:

"Ben bir geyik öldürdüm bunun hükmü nedir?" dedi. Ömer (r.a.) Abdurrahman b. Avf a yönelerek şöyle dedi:

"Bunda hangi şeyin olması gerekir?" O da:

"Cufretun (küçük bir kuzu)" dedi. Arabi arkasını dönerek şöyle diyordu:

"Müminlerin emiri bunda neyin olacağını bilmediğinden ötürü başkasına sordu," Bunun üzerine Ömer (r.a.) onu çağırdı bir kırbaç vurarak şöyle dedi:

681[40] Betİyler Dureyd'indir. Hunsa hakkında söylemiş. Onunla nişanlanmıştı. Fakat Hunsa yaşlılığından onu istememişti. Divanı; 82-83. Bu iki beyitten sonra:

"Zorlu meşakkatli gecleer geldiği zaman doğulmayacaksın ve emsallerimdekiler de seni nikahlamayacaktır." geliyor.

Mahtutada vekake yerine vekale gelmiş hatadır. Bir rivayette benim ihtiyar olduğumu mu zannediyorsun geçer.

682[41] Mahtutada: Ecaba yerine iclaba gelmiş hatadır. Muawedu'l-Hu-kema'nın adı: Muaviye b. Malik'tir. Şerh MafdaliyatTebrizi: 3/1481; Maf-daliyat: 358; Esmaiyat: 214; El-İhtilab: Aldatma'dır.

"Demek sen ihramlıyken hem av hayvanını katlediyorsun hem verilen fetvayı tahkir edip küçük görüyorsun683[42] be ey ahmak! Allah'ın şöyle dediğini duymandın mı?"

"İçinizden adalet sahibi iki kişi hükmetsin."684[43]

96- "Deeniz avı."

Tarutaze olan deniz avıdır.

"Ve yiyeceği."

Ve deniz avını yemek,685[44]

97- "Kiyamen linnasi."

İnsanlar için din işlerinde bir dayanak ve bir düzen, ölçü yeri kıldık demektir. Burada kendisinden önceki harfin harekesi kesra olduğundan vav harfi ya'ya dönüşmüş. Mu-rad ise şudur: Hac menasiklerinde dini menfaatlerin kılınması ve hacda da Kureyş ve Mekke halkının maişetinin kılınışıdır. Harem'de ve haram ayda beyt için hedyin gelmesi ve korkanların güvenliği için ise gerdanlığın olmasıdır. .

"...Bütün bunlar sizin de bilmeniz içindir..."

Bilmeniz içindir ki, sizi yaratmadan önce bütün durumlarınızı bilen, aranızda olacak fasidlikleri ve aranızda neyin olup olmayacağını bilen

---

683[42] Yani fetvaları küçük görüp alay ediyorsun ha. Lisan: Gamete.

684[43] Kıssayı Abdubnu Humeyd ve İbni Cerir nakletmiş. Durrul Mensur: 3/191

685[44] İbni Cerir'in naklettiğine göre Ebu Hureyre (r.a.) Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi diyor:

"Deniz avı size helal ve yiyeceği de sizin için bir meta kılındı."

Şöyle dedi: "Meytan diye telaffuz ettiği şey denizin taamıdır. Tefsiri Taberi.: 7/69. Mevkuftur. Abdubnu Humeyd ve İbni Cerir'in naklettiğine göre İkrime Ebubekİr Sıddık şöyle dedi demiş:

"Uhille lekum sayduf bahri ve taamuhu." Saydul Bahr'dan murad ellerimizle avladıklarımız deniz ürünüdür demiş. Taamı ise: Denizin içinde olan şeylerdir. Başka lafızda onun taamı: içinde oîan herşeydir.

Allah, Haremi de size, oraya sığınan kişinin güvende kalmasını sağlayan kılmıştır ve onda ikamet edenin maişeti için karlı bir ticaret yapma yeri ve büyük bir insan topluluğu yeri kılmıştır. Kullar itaat ediyor ki mağfiret ile nza ve feyze ulaşsın. Hali, çeşitli yakınlıklarda kılıyor ve bu mevkilere hasolan şeylere ulaşmak ister. Göklerde ve yerde olanları o bilir. Hiç bir amelin karşılığı zayi olmaz ve hiçbir ameİ boşa gitmez.

103- "Bahire, şaibe, vesile ve ham diye bir şey kılmamıştır."

El-Bahiretu:686[45]Kulakları yarılmış hayvandır.

Şairin de şiirinde belirttiği gibi kulakları kesilip yarılmış devedir:

"İmran, dün aranızda süslenerek yürüyordu ve sanki kulakları yarılmış deve misaliydi.

Ziyana sebep olan bir diyara gidiyordu elinde bir kuruş dahi yoktu, günlerini yarınlarını öylesine geçiriyordu."687[46]

Zira Bahira cahiliyye İçindir: Beş karın doğurup sonuncusu erkek olunca yiyip ana devenin kulaklarını keser ve salıverilerek ne sağılır ve ne de binilirdi. Eğer son ve beşinci yavrusu dişi olursa bu yapılanı ana deveye değil yavru deveye yapılırdı.

686[45] Abdurrezzak, Abdubnu Humeyd ve İbni Ebu Şeybe'nin ve Zeyd b. Eslem'den naklettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

"Vallahi ben ilk önce salıverilen hayvanları salıverenleri, putları dikenleri ve İbrahim'in dinini değiştirenleri biliyorum."

"Kimdir o Ey Rasulullah!?" denildi. Rasulullah (s.a.v.):

"Beni Ka'b'ın kardeşi Amr b. Luhayy'dır" dedi. "Onun barsaklarının ateşe sürüklendiğini gördüm ve onun kokuları cehennem ehlini rahatsız ediyordu" dedi Rasulullah. "Ve ben kulaklarım yarıp deveyi salıvereni de biliyorum" dedi.

"Kimdir o ya Rasulallah!?" denildi. Rasulullah (s.a.v.):

"Beni Müdlic'den bir adamdır." dedi. "Onun iki devesi vardı, kulaklarını yardı ve sütlerini içmeyi ve sırtına binmeyi haram kıldı." dedik: "Ve bu ikisini Allah için bıraktım dedi ve sonra o iki deveye İhtiyaç duydu, sütünü alıp içti ve binek olarak kullandı. Onu ateşte gördüm ki, iki deve onu ağızlarıyla ısırıp yemeye ve ayaklarıyla da çiğnemeye çalışıyorlardı." dedi.

687[46] Beyitler Ubeyrid Rey ahin'indir. Birinci beyit Tefsiri Maverdi: 1/491.

Es-Saibetu: Bir adak sonucu salıverilen veya ona büv-n sahibinin bir şeye nail olmasından dolayı salıverilen devedir. .

Bu son manada İbni Revaha şiirinde dile getirmiş:

"Sen bana ulaştığın ve dört günlük mesafede Hasa'ya kadar sırtıma yüklediğin zaman, senin durumun:

Git nimetlen ve sen zemmedilmez sin ben ise, daha gerisin geriye aileme dönmeyeceğim."688[47]

El-Vesiletu: Yedi karın doğuran koyundur. Eğer bir erkek ve dişi olsaydı, kardeşine ulaştı derlerdi.

El-Hami: Sulbünden on batın yavrusu olmakla binilmekten ve kullanılmaktan azad edilen devedir. Bir rivayte göre el-Hami yavrusu doğurandır.

105- "Aleykum enfusekim."

İgra üzerine nasbedilmiştir. Yani nefislerinizi muhafaza edin manasmdadır. îgra usulü aleyke, ileyke, indeke ve du-neke ile yapılır.

"Sapıtan kimse size zarar veremez."

Yani sapıtanlar ahirette size zarar veremezler. Ama sa-pitanları irşad etmekten geri kalmak ve emri bil marufu terk etmenin bir çıkış yolu yoktur. Hakeza Ebubekir Sıddık ta böyle tefsir etmiştir (r.a.).689[48]

688[47] Beyitler fi ıslahil galat fi Garibu'l-Hadis İbnu Kuteybe sh.: 8; Ğaribu'l-Hadis: 1/68; Orda feşeneke yerine Fezadek onum vardım.Ka-mil İbnİ Esir: 2/236; Lisan madde: Hala ve Hasa. Kamili Muberrid: 1/76; El-Hesau: Yerdir.

689[48] Bu görüşü Ahmed/ İbni Ebu Şeybe, Ebu Davud, Tirmizi ve Ne-sai'nin Kays'tan naklettiklerine göre Kays şöyle demiş: Ebubekir kalkıp Allah'a hamdu senada bulunduktan sonra: "Ey insanlar dedi.,Siz bu ayeti okuyorsunuz:

"Ey îman edenler siz kendinize bakın. Doğru yolda olduktan sonra sapıtan kimse size zarar vermez."

Ama onu konumunun dışına koyuyorsunuz. Ben Rasulullah'm (s.a.v.) şöyle dediğini duydum:

"insanlar bir münkeri görüp te değiştirmediği zaman, Allah'ın onları bir azapla cezalandırması pek yakınlaşmıştır."

106- "Ölüm birinize gelip çattığı zaman içinizden adalet sahibi iki kişi şahitlik etsin."690[49]

"Sizden veya sizin dışında başka adaletli kişi"

Eğer siz seferdeyseniz şahit tutacak kimseyi bulamazsanız, dininizde olmayan iki adil şahit tutun. Sonra bu ayet nes-holmuştur. İkisi de ikindi namazından sonra yemin etsinler. Çünkü o vakit ehli kitabın tazim ettiği bir vakittir.

"Onu az bir şey karşılığında satmayız."

Yani yapacağımız yemini, az bir paha karşılığında ived yapmayız.

"Akraba bile olsa Allah'ın şahitliğini gizlemeyiz."

Yani aleyhine şahitlik yapılan taraf yakın akraba da olsa, hak için şehadet etmemize engel değildir.

Bir rivayete göre bu şehadet eda için olan şehadet değil, bilakis vasiyetin hu duru için olan şehadettir.

"Yahut sizin dışınızda diğer."

Bu kavle göre sizin kabilenizin dışında iki vasiyet edilendir. Hilaf ve töhmet anında sadece vasiyet edilen yemin eder şahid yemin etmez.

107- "Bunların bir günah kazandıkları anlaşılırsa."

Yani eğer gayri müslim iki şahidin yalancılık gibi kötü halleri meydana çıkar da buna hak kazanırlarsa, o zaman mirasçılardan haksızlığa uğramamış iki kişi bunların yerine geçer ki, bunlar şahid olmaya daha layıktırlar. Onlar, ölünün vasiyeti üzerine iddia edilen şeyin, ölüden

---

Müsned: 1/5; Aridetu'l-Ahvezi: 11/181; Sünen Ebu Davud: 4338.

690[49] Buhari Tarih'inde, Tirmizi'nin hasen gördüğü ve Taberani'nin İbni Abbas'tan naklettiklerine göre İbni Abbas şöyle demiş:

böyle bir şeyi bilmediklerine dair şahitlik ederler ve: "Allah yemin olsun ki bizim yeminimiz o ikisinin şahitliğinden daha doğrudur." derler.

"Minellezine istehakka aleyhimu."

Yani diğerlerinin hiyanet üzere günah kazanmaları sebebiyle diğerleri buna daha fazla hak sahibidirler ve onlar ölünün sahibidirler ve vasiyet edilenlerden daha evladırlar.

Bir rivayete göre (Eî-Vasiyyetin) mef'ulu ki ve onlar da ölünün ehlindendirler. Bu da ayetin hülasasının tefsiridir ve müşkil bir durumdadır. İrabı şöyledir: "Şehadetu beynekumu." Mubteda olduğu için merfudur. Haberi ise (isnani ze~ va adlin)dir. Zarfta olsa (Beyne)'de daha kapsamlı yapılarak mastar kendisine izafe edilmiştir. Tıpkı şu ayette de kapsamlı yapıldığı gibi:

"Lekad takattaa beynekum." (En'am: 6/94)

Bir rivayete göre evvelinde olan hazfe göre takdir edilir.

"Kutibe aleykum inşehide minkum isnani" dir. Evla olan ise tehir de edilmiş olsa mubteda üzere (evleyani)'nin mer-fu yapılmasıdır. Takdiri: "Feevleyani bilmeyyiti aherani minehlihi yekumani mekamel haininellezine usire ala hiya-netihima." Mahzuf olan mubtedanın haberi olması da caizdir. Cümle sanki şöyledir: "Fe aherani yekumani makame-humal evleyani." Ya da (yekumani) deki zamirden bedeldir. Şöyleki: "Fe yekumul evleyani." Marifenîn bedelinin neki-reden olması caizdir. Her ne kadar caiz olmasa da.

Ahfeş şöyle demiş: El-Evleyani kelimesi (fe aherani)'ye sıfattır. El-Evleyani marifedir ve aheranide nekiredir. Lakın bu caizdir, çünkü mevsuf olannekire, marifeye yakındır. Bu nekire bu (yekumani makamuhuma)691[50] ya mevsuftur.

691[50] Meani'l-Kur'an Ahfeş: 1/266. 342

109- "Bizde hiçbir bilgi yok." dediler.

Yani onların gelip geçtiği batini emirler hakkında bilgimiz yok dediler. Şu ayetin delili ile:

"Şüphesiz gaybları bilen sensin, sen!"

Şüphesiz ki sen bütün gaybleri kemal üzere bilensin derler. Bir rivayete göre bu, o günün şiddet ve korkunçluğundan dolayı cevap vermeyi unutup meşguliyet sebebiyle dikkatten kaçırmalarıdır.

111- "Havarilere vahyetmiştik de."

Yani havarilere 'İham etmiştim. Bir rivayete göre onlara öğretmiştim manasındadır.

el-Vahyin aslı: Süratle atmaktır, El-Veha da bunun gibi sürat manasındadır. Velamrul Vehyi süratli emirdir.692[51]

112- "Rabbinin gücü yeter mi?" Yani bir şey sorup istediğin zaman:

'Senin rabbin bu emre muvafakat ediyor mu? îstetae: Etae manasındadır. Bir rivayete göre:

'Sualine isticabet ediyor mu?" manasmdadır. Bazıları da buna', zahirine göre mana vermişler. Yani:

"Rabbinin gücü yeter mi buna muktedir mi?" anlamındadır. Bu da iki manadadır: Biri:

"Onlar henüz işin başında iken henüz marifet ve imanları muhkemleşmeden bunu sormuşlardı," İkincisi:

"Bu durum imanlarından sonraydı ve yakinliklerinin daha da artması için bunu sordular. Bundan dolayıdır ki şöyle demişler:

692[51] Ebu Ubeyde şöyle demiş; Evhaytu: Emrettim manasındadır. Kurtubi: 6/363; Mecazu'l-Kur'an: 1/182.

113- "Havariler istiyoruz ki kalplerimiz mutmain olsun dediler."

Tıpkı İbrahim'in (a.s.) dediği gibi: "Velakin kalbimin mutmain olması için."

(Bakara: 2/260)

116- "Hani Allah: Ey Meryem oğlu İsa, sen mi dedin?" Aslında (iz) mazi için kullanılır. Ancak burada müstakbel içinde (iz kale) gelmiş caiz görülmüştür. Çünkü müstakbelde olan şeyi takrip (yakınlaştırma) etme muradı vardır ve çünkü bu durum mutlaka olacaktır ki, bu emrin dışında bir-şeyin olması söz konusu değildir. Zira Allah-u Teala'mn bunu demesinin sebebiyse onun ümmeti için tevhib (azarlama, tahzir etme) ifadesidir.693[52]

Bir rivayete göre: Onların durumunu ona bildiriyor ki, onlar için şefaat dilemesin.

118- "Eğer onları bağışlarsan."

Bunun manası işi Allah'a havale etmektir. Bundan dolayı ayetin sonuna (el-Gafuru'r-Rahim) gelmeyip (el-Azi-zu'1-Hakim) gelmiştir.

119- "Bu fayda verecek gündür."

Gün üzerine işaret olduğundan (yevmu) kelimesi ref a olmuştur. Şunun gibi: "Haza yevmu '1-cumuati (bu cuma günüdür)."

693[52] İbni Ebu Hatem, İbni Asakir ve İbni Murdeveyh'in Ebu Musa'dan (Eş'ari) naklettiklerine göre, Ebu Musa el-Eş'ari, Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş: "Kıyamet günü peygamberler ve ümmetleri çağrılır. Sonra İsa çağrılır ve Allah'ın kendisine oian nimetine karşı Allah'ı zikreder ve nimetleri ikrar eder. İsa'ya:

"Ey İsa b. Meryem, senin ve annenin üzerinde olan nimetimi hatırla" denilir. Ayet sonra ona şöyle der:

"Sen mi dedin insanlara ki beni ve annemi Allah'ın dışında iki ilah edinin." ve böyle dediğini reddeder. Hristiyanlar getirilerek sorulur? Onlar da derlerki:

"Evet İsa bize bunu emretti." Bu arada İsa'nın kılları o kadar uzar ki, meleklerden bazıları onun baş ve cesedindekî kıllarından tutarlar. Hiristiyanları bin yıl kadar tutup Allah'ın huzuruna bırakırlar. Bin yıl miktarı kadar beklerler. Ta ki azap onların üzerine gerçekleşsin ve haç (salib) yukarıya kaldırılır ve onlar götürülüp asılı halde ateşe atılırlar," Bu zayıftır.

El-Beyyari'nin694[53] zikrettiğine göre Sa'leb, bunu Nafi'n-in;kıraati üzere ve fiiline izafe edilmesi sebebiyle nasb ile okuyordu.

Nabiğa'nın dediği gibi:

"Öyle bir anı ki, yaşlılığı, çocukluktan dolayı kınadım, yerdim ve dedim ki:

Bundan sonra yaşlılığın peyderpey geleceği doğru değil midir?"695[54]

Bu durumu Muberrid'in yanında zikrettğimde, bunu hatalı buldu ve şöyle dedi:

"Nabiğa'nın da şiirinde olduğu gibi ancak fiili mazinin binası üzerine caizdir. Muzari üzerine caiz değildir. Çünkü o da isim gibidir. Velakin Nafi ise zarf üzerine nasp yapıyor696[55] işaret manası ise zarf olmasına maniat çıkarmıyor. Sanki şöyle denilmiş: "Haza'l-kavlu fi yevmin yenfeu's-sa-dikine." 697[56]

ENAM SURESİ698[1]

694[53] Ali b. Muhammed'tİr. Onun Hamaşe şerhi vardır, Mu'cemu'l-Edibba: 15/58; Inbahu'r-ruvat: 2/306.

695[54] Beyit Tefsiru'l-Kurtubi: 6/380; Menai'l-Kur'an Ii'l-Ferra: 1/327; Kitap Sibeveyh; 1/369; Şerh İbni Akil: 2/59; Divanı: 79.

696[55] Mekki el-Kaysi şöyle dedi: Onu nasb edenlerin hücceti; Yevm'in dışında bir kelimeye hazay'la işaret kılmıştır demeleridir ki daha önce bunun haber ve kıssalarının zikri, "Allah, Ey Meryem oğlu İsa, elediği zaman" ayetinde geçenlerdir. Oysa kaviden sonra söylenen birşey yoktur. Eğer onu hikaye kılarsan, (yevm) deki amelini gizlemiş olursun. Takdiri: Allah bunu dedi öyle ki, size kasdettiğİ bu şey ortaya çıkacak veya fayda verecek günde vaki olacaktır. Eğer onu hikaye kabul etmesek, o zaman kavi, yevm de amel etmiştir, öyle ki bu da kavle zarf olması üzerinedir. Mana: Allah-u Teala size bahsettiğini onunla haber verdiniz. Keşf an Vucuhi'l-Kıraat: 1/424.

697[56] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/320-345.

698[1] Taberani ve İbni Murdeveyh'in, İbni Ömer'den çıkardıklarına göre Rasulullah (s.a.v.): "En'ara suresi, hepsi bîrden bana nazil oldu, bunu yetmiş bin melek hamledip getirdi hamd ve teşbih seslerini yükselterek getiriyorlardı." dedi diyor.

Hakim'in çıkardığı sahih kabul ettiği, Beyhaki'nin Şuabu'l-İman'da ve İsmaili'riin Mu'cem'de Cabir'den çıkardıklarına göre şöyle demiş: En'am suresi nazil olduğu zaman, Rasulullah (s.a.v.) teşbih edip sonra şöyle dedi: Bütün ufukları kapsayacak sayıda melek eşliğinde getirdiler. Müs-ledrek: 2/315.

1- "Rablerine denk tutuyorlar."

Yani Rablerini tanımayanlar, ona, putları denk tutuyor-' lar ve onlara gereği gibi ibadet ediyorlar.699[2]

Bu durum şu kavle benzer: Haza bizalike. Yani ona denk ve misil kıldım.

"Sonra bir ecel takdir etti."

Sonra ölüm zamanını takdir eden odur.

"Onun katında belirlenmiş bir ecel vardır."

Bir de Allah'ın katında takdir edilen bir (ecel) ahiret ˆakti vardır. Bir rivayete göre birinci ecel hayattır. Kendi katında bunu (Ecelul mevt ilel bas) diye isimlendirmiştir.

2- "Sonra siz şüphe ediyorsunuz.." Yani diriliş hakkında şüphe ediyorsunuz.

6- "Min karnin."

Her asrın ehli bir kamdır (yüzyıl, asır.) Çünkü sonradan gelenler Öncekilere birleşip beraber olurlar.

Bir rivayete göre karn: Yirmi senedir. Tıpkı Ulevilerin karnları gibi. Çünkü buna benzer muayyen sayı veya rakamlar kavimden kavime değişir.

9- "Elbette onu bir'adam yapardık."

Eğer peygamberi bir melek yapsaydık, yine onu bir adam şeklinde

699[2] Ayet hakkında İbni Cerir'in naklettiğine göre İbni Zeyd şöyle demiş:

"Onlar ibadet ettikleri ilahları Ali ahu Teala'yla denk tuttular. Oysa Allah 'a ne bir denk ne de bir ortak vardır. Ve ne de onunla beraber başka bir ilah vardır. Ne bir arkadaş ne de çocuk edinmiştir. Tefsiri Taberi: 7/145.

gösterirdik. Çünkü aynı cinsten olanlar birbirlerine daha çok meyleder, bu şekilde yaratılanlar ve bu şekilde anlayıp kavrarlar. Cahiz şöyle demiş: Allah'ın ne güzel yaratılış lütüflarındandır ki, muallimleri çocukların akıllarının dengi şeklinde kılmıştır. Böyle olmasaydı aralarındaki iletişime bir çözüm bulunmazdı.

Abdulmelik b. Mervan karmaşık bir kelam işitip şöyle dedi: "Mecnun kelamı veya çocukları şaşırtan laflardır." dedi.

Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi:

"Kimin bir çocuğu varsa ona çocuk olsun."700[3]

Yani çocukların kelamıyla anlayabilecek şekilde ve ona yakın kelamla onunla konuşsun.

Bu manada bir şiirde şöyle söyleniyor:

"Uzun denli emeller beni gurbet diyarına indirdi. Dilediğim zaman tasavvur edemediğim bir kişiyle karşılaştım.

Şöyle denilene dek onu ahmak sayıyordum. Bir tabiattır ki; eğer bir akıl sahibi olsaydı ben de onunla akıllı olurdum diyordum."701[4]

"Düşmekte oldukları kuşkuya düşürürdük."

Eğer biz o peygamberi kendilerine benzeyen bir adam şeklinde yapsaydık, düşmekte oldukları şüpheye yine bırakırdık. El-Libs: Şek manasındadır. Hunsa'a da şiirinde lebs'i şek manasında kullanmıştır:

"Görüyorsun ki oturan, hakkı söylediğini ve bunun rüşd olduğunu

---

700[3] Mahlutada: İza şi'tu yerine iza seyyetu gelmiş hatadır. İbni Ku-teybe: İki beyiti Uyunu'l-Ahbar'da nisbetsiz zikretmiş: 3/24. El-Beyan ve't-Tebyin: 4/89; Mucemu'l-Edibba: 2/178; Beyit: Arar b. Velid b. Ukbe b. Ebu Muit'indir. Şafiiydi ve bunlarla temsil getiriyordu. Bazıları ise beyitleri Şafiiye nisbet ediyorlar. Birincisi daha doğrudur. Divanı Şafii: 73.

701[4] Hadisi İbni Asakir ve Deylemi nakletmiştir. Senedinde Muham-med b. Asım vardır. Onun hakkında Zehebi (Duafa)'da meçhuldür demiş. Ebu Hatem de onun için bir şeyler karalamıştır. Esbab Vurud Hadis: 3/231.

zannediyor, oysa nafile, yazıklar olsun ona, bak nasıl birbirine karıştırmış.

Onun makalesini tasdik et ama onun düşmanlığından sakın onlar şüphelendikleri gibi, sen de onların önünde karıştırmakla şüpheye boğ."702[5]

12- "Kendine rahmeti yazdı."

Yani sevabından yaratıklar sunacağı münasebetiyle, Al-lah-u Teala kendi üstüne rahmetini yazdı. Yaratıkları kendine itaat etmeye çağırdı. Ve onlara delilleri gösterdi. Sonrada masiyet işyelenlere karşı gerekli cezayı vermekte acele etmedi.703[6]

"Le yecmaannekum."

Daha Önce de geçtiği gibi cümlenin irabta mahalli yoktur. Çünkü kasem'in başlangıcıdır. Bir rivayete göre (Kete-be) ile konumu naspolmuştur.

"Ellezine hasiru."

(Le yecmaanne)'deki zamirden bedel üzere naspedil-miştir. Birinci veçhe göre mubtedayla ref a olmuştur. Haberi ise (Fehum la yu'minune)'dir.

14- "Yediren fakat yedirilmeyen."

Yani Allah rızık verendir, ona nzık veren olmaz. îbni Ub-deh şiirinde şöyle demiş:

"Kar ve ganimeti veren, ganimet gününde de verir yedi-rir.

702[5] Beyit onun divanında yoktur. Tefsiri Kurtubi: 1/340; Durru'l-Masun: 1/322; Behcetu'l-Mecalis: 2/542; İkinci beyit Tefsiri Maverdi: 1/511; Birincis Behçetu'l-Mecalis: 1/50. Burada ittebesa yerine ilteme-sa gelmiş.

703[6] Tirmizi nakletmiş sahih kılmış, İbni Mace ve Beyhaki'nin Ebu Hureyre'den naklettiklerinde Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi diyor:

"Allah yaratıkları yarattığı zaman kendi kudretiyle kendi üzerine şöyle yazdı; Şüphesiz Rahmetim gazabıma galebe gelmiştir."

Mahrum bırakılan, nasıl olsa ve nereye yönelse de mahrumdur."

Yani yedirmekten mahrum bırakılanın tekabülü, rızıktan tekabül edildiği gibidir.

19- "Li unzirekum bihi vemen beleğe."

Yani bana şu Kur'an vahyolundu ki, onunla, hem sizi, hem de kime ulaşırsa onu korkutayım.704[7]

"Alihaten uhra: Başka ilahlar."

Cemaati, müfred müennes manası üzerine vasıflandırmış-tır. Çünkü cemaatun da şu kavi gibi müennestir:

"El-Kuruni'1-ula." (Ta-ha: 20/51)

Ve:

"El esmau'l-hüsna." (A'raf: 7/180)

23- "Summe lem tekun fitnetuhum illa enkalu."

Yani sonra onların içine düştüğü fitneden kurtuluş günü geldiğinde çare bulamayıp şöyle derler:

"Biz müşriklerden değildik."

Burada fiili müennes yapmıştır. Çünkü (en) fiille beraber olduğu zaman mastar manası verir ve (fitnetehum)'un nasbolması ise (Kane)'nin haberi olduğu içindir. İsmi ise (illa en kata)'dur. Çünkü isim olmaya daha elverişlidir. Çünkü vasıflanmayışı bakımından muzmere benzemiştir. Muz-mer ise zahir olandan daha belirgindir (araftır) ve isimden daha

---

704[7] Ayet hakkında, Abdurrezzak ve Abdubnu Humeyd Katade'den şöyle dediğini nakletmişler: "Nebi (s.a.v.) şöyle diyordu;

"Allah'ın emrini tebliğ edin. Kime, Allah'ın kitabından bir ayet ulaşırsa, Allah'ın emri ona ulaşmıştır."

evladır.

25- "Ekinneten."

Ekinneten: Kinanen'in cemidir. Örtü anlamındadır. Kur'an'ı işittikleri zaman Rasulullah'a (s.a.v.) eziyet ediyorlardı. Allah, onları, Rasulullah'tan (ş.a.v.) vazgeçirttirdi.

26- "Vehum yenhevne anhu ve yen'evne anhu."

Yani onlar, insanları Peygamberden vazgeçirmeye çalıştılar ve kendileri de ondan uzaklaşırlar. Bir rivayete göre o kişi Ebu Talib'tir. İnsanları, Rasulullah'a eziyet etmekten alı-koyar ve bununla beraber sonra kendisi de ona iman etmekten uzak kalır.705[8]

27- "Vela nukezzibu: Keşke yalanlamasaydık."706[9] Ref ayla (Nureddu) üzerine atfedilmiştir. Ve o da (ley-

te)'nin haberiyle merfu olmuştur. Red ve tekzibi terketme, temenniye dahil olmuşlardır. İstinaf üzere ref a olması da ca-izdİr. Yani (bienna la nekezzibu.)

"Ve nekune: Olsaydık."

Kendilerinden haber vermeye başlamalarıdır. Sibeveyh şöyle demiş: Bu senin şunu demene benzer:

"Da'ni vela eudu." Yani Bırak beni keşke dönseydim.707[10]

28- "Makanu yuhfune."

705[8] Firyabi, Abdurrezzak, Taberani ve Hakim'in sahih kılıp. 2/315'te. İbni Abbas'ın ayet için şöyle dediğni nakletmişler: Ebu Talib hakkında nazil oldu. Müşrikleri Rasulullah'a (s.a.v.) eziyet etmekten meneder ve onun getirdiklerinden de uzak kalırdı.

706[9] Hamza, Hafs ve Yâkub (Vela nukezzibe ve nekune.) şeklinde temenninin cevabında maiyet vavından sonra (en) müzmer olmakla beraber; nasb ile okurlardı. İbni Amf birincisini ref a, ikincisini de nasbey-le okurdu. Diğerleri de (Nureddu) üzerine atfen ikisini de ref ayla okurlardı. İthaf sh: 206.

707[10] Kitabu Sibeveyh: 3/44.

Yani evvelce gizleyip durdukları işleri kendilerine göründü. Bir rivayete göre onların alimlerinin onlardan gizledikleri şeyler, tabi olanlarına zahir olmaya başladı.

33- "Fe innehum la yukezzibunekc: Zira onlar seni yalanlamıyorlar."

Bu ifade şu misal üzere gelmiştir:

"Ey habibim! Falancaseni yalanladığı zaman beni yalanlamış olur.708[11] Bir rivayete göre: Doğru söylediğini biliyorlar ve seni yalanlamıyorlar. Bu şuna benzer: "Addeltuhu ve fessektuhu." Onu dönderdİm ve onu fasiklaştırdim.

35- "Yapabilirsen yerin içine inebileceğin bir kanal, ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara."

Nefeken yerin dibine inen kanaldır.

Ka'b b. Züheyr de şiirinde (nefekan)'ı aynı anlamda kullanmıştır:

"Ve ikinize de çıkış yoktur. Onunla yerin içine inebileceğiniz bir kanal ya da göğe çıkabileceğiniz bir merdiven arayın ikiniz de."709[12]

36- "Ancak dinleyenler kabul eder."

Ancak bunu diriler işitir, ölüler değil- Şairin şöyle dediği gibi:

"Eğer dirilere nida etseydin onlara duyururdun, velakin nida ettiğin kimselerde hayat yoktur."710[13]

Bu manada bir şiir şöyle:

708[11] Tirmizi, Hakim'in sahih kıldığı: 2/315'te ve Ziya'nın Muhta-ra'da naklettiklerine göre Ali (r.a.), Ebi Cehil Nebi'ye (s.a.v.) şöyle dedi diyor: "Biz seni yalanlamıyoruz velakin getirdiğin şeyleri yalanlıyoruz." Bunun üzerine bu ayet nazil olmşutur. Aridetu'l-Ahvezi: 11/186.

709[12] Beyit: Kus'eyr'indir. Daha önce 7 rakamıyla geçmişti.

710[13] Onu bulamadım".

"Sanki ben, kervanından korkanları çağırıyorum ama onun elinde ilmikli ipe bağlı kovası düşüp ters düz olmuş."

38- "İki kanadıyla uçan."

Burada iki kanadıyla demiş, ama, balık suda süratle gider fakat kanatları yoktur! Murad olunan şudur: Yerde ve göklerde olanlardır. Çünkü bunların ikisinin dışında kalan mekanda canlılık yoktur ve çünkü bazen (tayyaran) süratli gitmek manasına gelir. Seleme b. Harşeb te şiirinde tayya-ranı surat manasında kullanmış:

"Şayet o, yerde gitseydi idrak edilirdi. Velakin o, bir kuş misali süratli gidiyor.

Bir siyah devedir ki, bir gün yağmur yüklü bir bulut, onun tüylerini kıvırıp ona yapıştırdı."711[14]

"Ümmettir."

Cemaatlerdir.

"Sizin gibi."

İhtiyaç bakımından sizin gibi ümmetlerdir.

Bir rivayete göre suret ve tabiatları bakımından sizin gibidirler. Bir rivayete göre bedi fıtratlı ve acaip yaratılış biçimiyle yaratıcıya delalet etmeleri bakımından emsalleriniz-dir. Bir rivayete göre maişet ihtiyaçarını görmeleri bakımından sizin emsallerinizdir. Arabi'nin dediği gibi:

"Allahu Teala bir yeri suladığında, keler bilir ki orası afetlerden uzak ve çayır çimeni iyidir. Orada kuru sert bir yerin başında yuvasını kurar. Her

711[14] Tefsiri Maverdi: 1/521; Bahru'l-Muhit: 4/114.

kişinin yaşam standartı için bir akıl veya planı vardır."712[15]

"Biz o kitapta herşeyi yazdık."

Yani Ievhi mahfuz'da canlıların ecellerinden, rızık ve hallerine kadar hepsini yazdık ki, insan amelinin korunmaya muhafaza edilmeye ve sayılmaya daha evla olduğunu bilsin. Bir rivayete göre (Kitap)'tan kasıt Kur'an'dır. Zira herşey Kur'an'da mevcuttur. Gerek tafsilat gerekse mücmellik bakımından.713[16]

44- "Mublisune,"

El-İblas: Tasa ve gamla beraber olan sukuttur.714[17] Ferra'-ya göre el-İblas hüccetin kesilmesi715[18] anında hayrete düşmektir.

45- "Dabiru'l-kavmi: Kavmin arkası"

Kavmin arkasında işlerin tedbirini yapan ve takip edendir. Et-Tedbir de bunun gibidir. İşlerin sonuna, neticesine bakandır. Yani onlardan hiçbiri ne arkada ne de sonda kaldı.

53- "Böylece bir kısmını bir kısmı ile imtihan ettik."

712[15] Beyit onun Mafdaliyat'mdadır. Mafdaliyat sh.: 17; Şerh Maf-daliyat: 1/169. İkincisi Hazanetu'1-Edep: 3/26; Mücmel: 2/278; Eli Kabul Hudariyyeh: Rengi siyah ve tozumsuya çalandır. El-Fethau kanatları yumuşak.olandır.

713[16] İbni Cerir: 7/189'da naklettiğine göre Ebu Zer şöyle demiş: "İki koç Rasulullah'ın (s.a.v.) yanında birbirine tosladılar ve o da bana dedi ki: "Ey Ebu Zer biliyor musun hangi şeyden dolayı birbirine tosladılar?" Ben de: "Hayır ya Rasulallah!" dedim. O da:

**Lakin Allah biliyor ve İkisinin arasında gerekli hükmü verecek"

dedi. Ebu Zer:

"Rasulullah (s.a.v.), havada kuşların katalanm niçin dönderdiğinin sebep ve hikmetlerini de bize Öğretti." dedi.

714[17] İbniEbu Hatem ve Ebu Şeyh'inUbadeb. Samit'ten. naklettiklerine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Allah tebareke ve teala bir kavmin bekasını veya devamlı artışlarım dilediği zaman, onlara afiflik olmasını ve iyi niyet dilediğinde de onlara bir kapı açar ve bir kavme kesiklik murat ettiğinde ise onlara hıyanetten bir kapı açar: "B.öylece, ne zamanki yapılan ihtarları unuttular, üzerlerine nimet ve zevklerden herşeyin kapıların açtık. Nihayet kendilerine verilen bu genişlik ve serbestlikle tam ferahlandıkları sırada, onları ansızın yakaladık. Artık o anda, bütün ümitlerinden mahrum kaldılar."

715[18] Mea'nil-Kur'an: 1/335.

Yani bolluk ve ferahlık bakımından fakirleri zenginlerle ve İslam'a ilk girme ve diğer türlü şeylerle de zenginleri fakirlerle imtihan ettik ki, onların sabır, şükür ve çok rağbet göstermeleri ve yarışmaları din ve dünya konusunda artsın.

"Liyekulu."

Likey yekulu (demeleri için veya sebebiyle) manasında-dır. Burada (lam) akibet içindir.

Şairin de şiirinde belirttiği gibi:

"Ölümden yüz çevirin de harap için imar edin bakalım, hepinizin sonu toprağadır.

Ey ölüm senden bir imar görmedim asla. Öyle ki ne seviliyorsun ne de zulmediyorsun.

Sanki sen yaşlılığıma tıpkı yaşlılığın gençliğime hücum ettiği gibi hücum ediyorsun."716[19]

Kuseyyir de şiirinde şöyle dile getirmiş:

"Tıpkı sırtlanın, yavrularına olan Özellik ve hususiyetleri gibi annesinin kamına yapışan yavrularından dolayı at yorgun düşüp geride kalıyor."717[20]

55- "Veli testebine sebilul mücrimine: Suçluların yo-ˆIu belli olsun diye."

Eğer istibane'yi müteaddi yaparsan (es-sebile)'yi naspe-dersin.718[21]

716[19] Beyitler Alİ b. Ebu Talib'e (r.a.) nisbet edilmiştir. Aslında Ebu Nuvvas'indır. Divanı sn.: 200, Bazı değişikliklerle beraber Hazane-tu'l-Edeb'tedir ve o Hamasetti']-Basriye'dedir. Birincisi Tasrih'te: 2/12; Hem'ul-Hevami: 2/32; Hazanetu'1-Edeb: 9/530; Hepsi Behcetu'l:Meca-lis'te: 3/335'tedir. El-Heyevan: 3/51.

717[20] Lisanu 'l-Arab. Asabe. Yavrularından dolayı karnında yorgunluk ve ağırlık olan afi tasvir ediyor. Asebe: Yavru veya damızlık hayvanın dölüdür. Yani dişi at, kuyruk sokumu kemiğiyle aygırdan olan neslini veya dölünü dışarı atar kuşlar ve yırtıcılar da yer. Ummu's-Sebil: Sırtlandır. Divanı sn.: 82.

718[21] Nafi ve Ebu Cafer (es-Sebile)'yi nasp ile (veli testebine sebi-lel mücrimine) okumuşlar, İthaf sh.: 209.

Hitap (ta)'sı ise Nebi (s.a.v.) içindir. (Ve izacaeke) şeklinde hitap daha önce geçmiştir.

57- "Hakkı anlatıyor."

Yani o hak olan bir hükmü719[22] anlatıp hüküm veriyor.

Bir rivayete göre o hakkı yapıyor.

Huzeli de şiirinde bu anlamda kullanmıştır:

"O ikisinin üzerinde serdedilmiş iki şey vardır. Davut, o ikisini yerine getirdi veya Tubbaa ait olan tam ve kamilli-ği yaptı."720[23]

59- "Gaybın anahtarları."

Yani nzik ve hayırlar bakımından gaybta olan şeyleri, onunla Allah'ın kullarına açacağı, genişleteceği hususunda takdir edilen şeylerin anahtarlarıdır.

"Onun ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez." Yani kullar bilsinler ki amelleri, verilecek ceza bakımından sayılmaya daha evladır.721[24]

60- "Gece sizi öldürür."

Geceleyin tasarruf atlarınızı elinizden alıyor. Bir rivayete göre geçici süreçte vefat edendir. Yani gece sizi tasarruftan menediyor. Er-Raciz'in dediği gibi:

719[22] Sad ile (Yekussu) şeklinde Nafi, İbni Kesir, Asım ve Ebu Cafer okumuşlar. Hadis veya eseri kasse yapmak isteyenler aynı şekilde onlara tabi olup o şekilde okurlar. Diğerleri ise kesreli dad ile (yakdi) yaparlar. Sadece dad İle resm edilebilir. İki lafzın sakin olmasından dolayı sanki ya tabii olarak hat olarak hazfedilmiş. İthaf sah.: 209.

720[23] Beyit Ebu Zueb Huzeli'nindir. Divan Huzeliyin: 1/143; Tefsiri. Taberi.: 11/56; Tefsiri Kurtubi: 8/311; Mecazu'l-Kur'an: 1/75.

721[24] Hatib zayıf bir senetle İbni Ömer'den naklettiğine göre Rasu-lullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Yeryüzünde ne kadar ekin ve ağaçların üzerinde de ne kadar semere varsa hepsinin üzernde besmele ve falancanın oğlu falancanın rızkı olduğu yazılıdır. İştt ifadeyi bu ayeti celile kapsıyor."

"Zira, Edremoğulları kimseden değillerdir. Onlar ne Kays'ın ne de Esed'in oğullarmdandır ve ne de Kureyş'li-ler onları sayıca azaltabildiler."722[25]

61- "Rasullerimiz onu vefat ettirir." Gönderdiğimiz melekler birinin eceli gelip sayılı günü

bittiği zaman onun ruhunu alır. Hakeza şu ayet:

"Ölüm anınız geldiği vakit ölüm meleği hepinizin ruhunu alacak." (Secde: 32/11) 65- **65-** "Üstünüzden."

Yani Allah üstünüzden tufan, kazf ve sayhalar gibi semavi afetlerle azap etmeye kadirdir.

"Yahut ayaklarınızın altından."

Ayaklarınızın altından da: Bazı toprak parçalarını kaydırıp yok etmek ve yer sallantılarıyla da size azap etmeye kadirdir.

"Ev yelbisekum şiyaen."

Yahut sizi birbirine karıştırıp farklı guruplar kılarak sürekli birbirleriyle harp eden ve hiç barış yapmama gibi bir durumla da azap etmeye kadirdir.723[26]

70- "Tubsele."

Yaptıklarından dolayı helake düşmektir. Bir rivayete göre hapsedilip

---

722[25] Er-Ricz, manzıır ei-Vibri'nindir. Mahtutada: İnne beni Adem şeklindedir hatadır. Beyit: Tefsiru'l-Maverdi de: 1/529; Tefsiru'l-Kurtubi: 7/5; Mecazu'l-Kur'an: 2/132; El~Lisan: Vefa. Tefsiru'l-Taberi: 21/56.

723[26] Abdurrezzak, Tirmizi sahih kılmış ve Nesai'nin Habbab b. Eret'ten naklettiklerine göre ayet hakkında şöyle demiş: Nebi (s.a.v.) namaz kılarken Habbab onu izledi ve sabah namazı olduğu zaman ona şöyle dedi:

"Ey Allah'ın peygamberi bu gece namaz kıldığın gibi hiçbir zaman görmemiştim" dedi. O da:

"Evet, bu, terli i b ve tergib namazıydı. Rabbinden üç hususiyeti istedim, ikisini verdi birini vermedi. Rabbime şunu sordum: Daha önceki ümmetlerin helak olduğu şeylerle bizi helak etmemesini taleb ettim ve isteğim yerini buldu. Rabbimden dışımızda olan bir düşmanı bize musallat etmemesi ıi taleb ettim ve istediğim yerini buldu ve sonunda: Rabbimden f»i J fırkalara bölmemesini talep ettim ama isteğim reddedildi." ded\

rehin alınmasıdır. Şenfera her iki manada da işiirinde dile getirmiş:

"Başıma vurdukları zaman, başımda daha çok hasar olur. Bundan dolayı karşılaştığı anlarda da çok şeyler yerinde kalır.

Orada beni mesrur edecek bir hayat yoktur, öyleki gecelerin bulanıklığını hürlerle rehin tutup mutlu edecek bir gün yoktur."724[27]

71- "Ardımıza döner miyiz?"

Mesala ümidi boşa çıkana, ökçesi üzerine gerisin geri döndü denilir.

"İstehvethu."

Şeytanların zelil ettği kimse. Heviye'den türemiştir. He-viye yehva heva'dandır. Heva, yehvi de huviye'dendir.

Bir rivayete göre (istehvethu) yoldan çıkardığı kimse manasındadir. Heva'dan türemiştir.

Şair de şiirinde aynı şekilde dile getirmiştir:

"Kasıtlı olarak sizi ziyaret etmedim velakin heva sahibi, kalbin isteği doğrultusunda ayaklarıyla oraya doğru gider."725[28]

73- "Fissuri."

Yani fis-süveri726[29] her iki şekilde de suret kelimesinin cemi yapılır.

724[27] Rıbiu'l-Ebrar; 2/729; Hayavan: 60/450; Akdu'l-Ferid: 1/53; Eğani: 21/89. İkinci beyit Lisanu'1-Arab md. Secese (La ercu) vardı. (La tulfamn) yerine Mecazı-'1-Kur'an: 1/373. Mesela deniliyor ki: "Laatike secisu'J-leyali." Yani gecenin sonunda sana gelmem demektir. (La atike secise ucisin.) Her zaman sana gelmem demektir.

725[28] Beyit, Abdulmelİk b. Abdurrahim Harisi'nindir. Hassil Has. sh.: 1/3; Divanı sh.: 87; Yetime't-Dehr: 3/89.

726[29] Ebu Davud ,Tirmizi hasen görmüş ve Hakim'in sahih gördüğü bir nakilde Abdullah b. Amr'dan şöyle dediğini rivayet etmişler: Sur hakkında Rasulullah'dan (s.a.v.) sorulduğu zaman şöyle cevap verdi:

"O üfürülen bir boynuzdur." Müstedrek: 2/436; Arideh: 9/260; Sünen Ebu Davud: 4742. Ahmed ve Hakim'in Abdullah b. Amr'dan naklettiklerine göre Nebi (s.a.v.) şöyle demiş:

"Üfürecek olanın ikisi de ikinci semadadırlar. Birinin başı meş-rikte ayakları mağribtedir. İkisi de ne zaman üfürmeyle emroluna-caklarını bekliyorlar. Emredildikten an sur'a üfürecekler."

Sin ile suretun'un es-Suver ve es-Suvri şeklinde ceminin olması gibidir. Accac da şiirinde bu manada kullanmıştır:

"Hey, hey, taşlarla örülmüş duvarın sahibine, surların yükseğinden gittim."727[30]

75- "Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için, İbrahim'e göklerin ve yerin muhteşem varlıklarını gös-teriyorduk."

Bir rivayete göre İbrahim de (a.s.) gece yolculuğuna (İsra'ya) götürülmüştür. Bir rivayete göre göklerde ve yerde olan ne varsa hepsi ona gösterildi.

76- "Hani İbrahim'in üzerini gece bürümüştü." Cennehu-cinanen ve cununen ve ecennehu icnanen: Bü-

rümek, kaplamak manasmdadır.

Huzeli de şiirinde kapamak manasında kullanmıştır:

"Kabirlerden az önce vardığım suyu gecenin karanlığı <mu bürümüştü."728[31]

Zira bu cenne aleyhi 'dir, çünkü ezleme aleyhi'nin benzeridir.

"Bu benim Rabbimdir"

Bunu hüccetin usulü ve takririn gerekliliği üzerine söylemiştir. Kıyas sahipleri bunu, kiyasu'I-hafiy diye isimlendirmiştir. Şu şekilde olur: Gerekli olan emirin, onun varlığı üzerine gerekli kılınmasıdır. Bununla mümkün olan bir yönle onun hakkında araştırma yapmak mümkün değildir. Bir rivayete göre her ne kadar istifham harfi zikredilmemiş-se de, istifham ve inkar üzeredir. Ayette olduğu gibi:

727[30] Mecazu'l-Kur'an: 1/5; Kitab Sibeveyh: 2/245; Lisanu'1-Arab madde. Suver. Divanı sh.: 15.

728[31] Tefsiri Maverdi: 1/539. Lisanu'1-Arap madde: Sedefe. Beyit, Berik Huzeli 'nindir. Adı İyad b. Huveylid'tir. Dîvan Huzeliyin: 3/56; Ed-dad Kutrub sh.: 78; Es-Sedef: Gecedir. Edhem: Siyahtır.

"Efein mitte fehumu'l-halidune." (Enbiya; 21/34)

Şair şöyle demiş:

"Ömrüne yemin olsun ki, bilmiyorum yedinci dönüşte-mi taşı attılar yoksa sekizincide mi?"729[32]

Raviler zannetmişler ki İbrahim (a.s.) doğduğunda mağarada saklanmıştır kî, Nemrut onu öldürmesin. Orada tam 13 sene geçiriyor. Orada ne semayı ne de bir yeri görüyordu. Daha sonra annesi bir gün onu ordan çıkardı o da bir yıldız gördü ve Allah'ın yıldız hakkında kıssa ettiğini şanından olduğunu söyledi ve zannedip zannını nefyetmeye delilerle düşünmeye başladı. Ta ki Allah hakkındaki marifeti bilgisi tam pekişmeye başladı.730[33]

80- "Etuhaccunniy: Benimle tartışıyor musunuz?" Aslı etuhaccuneni'dir. Ayette olduğu gibi: "Kul etuhaccunena." (Bakara: 2/139)

Birincisi fiilde evla olan ref'a alemetidir. İkincisi ise fiilin çerden salim olması için zaid kılınmıştır. İki benzeri harf cem olmuş ve tahfifleri de ya hazf ile ya da idğam ile gerekli kılınmıştır.

"Ben, sizin ona ortak koştuklarınızdan korkmam. Ancak Rabbim ne dilerse o olur."

Yani, onu diriltir de onun üzerine muktedir kılar. Bir rivayete göre manası lakin rabbimin dilemesinden korkuyo-rumdur. Bu halde istisna

---

729[32] Beyitler Amr b. Ebu Rabia'nındır. El-Kitab: 1/485; Şerhu'1-Eb-yal Seyrafi: 2/152; Mukîedeb: 3/294; Kamil Muberrid: 2/245; Muğni Le-bib: 5; Tefsiru'NKurtubi: 7/27; Divanı: 399.

730[33] Bu kıssayı İbin Ebu Hatem, Suddi'den nakletmiştir. Durrul Mensur: 3/304. Zayıftır. Ebu Şeyh, Beyhaki ve İbni Mürdeveyh'in Muaz b. Cebel'den naklettiklerine göre Nebi (s.a.v.) şöyle demiş:

"İbrahim, göklerdeki ve yerdeki melekut alemini gördüğü zaman birini bir hata üzerinde görür ve ona beddua eder. Daha sonra tekrar birini günah üzerinde görür ona da beddua ettiği zaman Allah ona vah-yedîp şöyle dedi: Ey İbrahim, sen duaları kabul olan kullardansın hiç kimseye beddua etme. Kullarım üç hal üzeredirler. Ya onun sulbünden bana ibadet eden zürriyet çıkarırım, ya da ömrünün sonunda bana tev-be eder ben de tevbesini kabul ederek affederim. Yahut da arkasını döner ve cehennem de arkasından onu takip eder."

burada munkatı olur.

86- "Ve! yesa."

Buraya elif lam'm dahil olması ya arap vezinlerine muvafık olan bir acem ismidir. Şairin de dediği gibi:

"Velid b. Yezîd'i mübarek, hilafete şiddetle sarıldığını orada yaşlandığını bulduk."731[34]

Ya da yeser gibi arapça olduğundandır veya muzari fiil olmasındandır. Elif lam (ellezi) manasmdadır. Tarif için değildir. Sanki şöyledir: Ellezi yeseu hayrehu ve bereketu-hu'dur. Öyle ki onun hayrı ve bereketi boldur.

Şairin şiirinde belirttiği gibi:

"Ve yustahracel yerbun min nafekaihi vemin beytihi. Şihetil yutekassau."732[35]

Yani ellezi yetekassau.

89- "Eğer şimdi şu kavim buna nankörlük ediyorsa."

Mekke ehlidir.

"Biz onların yerine inkar etmeyecek bir kavim vekil ederiz."

Yani Medine ehlini.

90- "Febi hudahumuktedih."

Sonundaki ha harfi zamiri mukadder olan mastar içindir vakfe için

731[34] Beyit îbni Miyade er-Rrimah b. Ebred'indir. Meani'l-Kur'an Ferra: 1/342; Tefsiri Kurtubi: 7/33; Muğni Lebib Rakam: 63; Hazanetu'i-Edeb: 2/226; Divanı sh.: 192.

732[35] Beyit, cahili plan Zihirek et-Tuhevi'nindir. Hazanetu'l-Edeb: 1/35; Tefsiri Kurtubi: 7/33; Nevadır Ebu Zeyd'in sh.: 67; İbni Yaiş: 3/144. Yerbu: jarbaa denilen hayvandır: Bunun deliğine nafeka denilir. Yetekassau: Jarbaamn yuvasının toprağını eşip dışarı atmasıdır.

değildir. Takdiri (Febi hudahum iktedde iktîda-en.)

Şair de aynı şekilde kullanmıştır:

"Bu Süraka'dır, öyleki o, Kur'an'ı Öğretiyor kişi, rüşvet anında, rüşvetle karşılaşırsa onu eritebilir."733[36]

91- "Sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oyna-yı versinler."

(Yel'abune)'nin cezm olmamasının sebebi emrin cevabı olmadığı içindir. Lakin hal konumunda tevbih (ikaz, azarlama, yerme) için gelmiştir. Sanki şöyledir. Sunime zerhum fi havdihim laibine'dir. (Sonra onları bırak, oynadıkları yerde oynasmlar.)

Kim ki: "Fehebli min ledunke veliyyen yerisuni."

(Meryem: 19/5)734[37]

Ayetini zannederse hal üzere zannetmiş olur. Yani (Veliyyen varisen li.) Yani bana varis olacak veli.

94- "Furada: Teker teker"

Ferid kelimesinin cemidir. Redif ve rudafa gibi. Veya ferdan kelimesinin cemidir. Sekran ve sukara gibi.

"Tekattaa beynekum: Aranızdaki bağ kopmuştur."

Yani aranızdaki ilişki ve bağlar koparılıp gitti. Müca-hid'ten nakledilmiştir. (Beyn) burada zarf değildir. Lakin vasi için olan bir isimdir. Zıt anlamlı bir kelimedir. Hem vasi hemde ayrılık manasına gelebilir.

733[36] Beyif Sibeveylı'in şevahidlerindendir: 1/437; Hazanetu'1-Edeb: 2/3; Muğni Lebib Rakam: 397; Emali İbni Şeceri: 1/339; Hem'ul-Hevami: 2/33. Kaili belirsizdir. A'lem şöyle demiş: Bu şair kıraatçılardan biridir. Buna riya ve rüşvet aldığı ve bu konuda hırslı olduğunu nisbet etmiş.

734[37] Bu kıraat bütün kıraatçıların kıraatlanna göredir. Ancak Ebu Amr ve Kesai müstesna onların ikisi de cezm ile okumuştur. İthaf sh.: 297.

Allahu Teala ayetinde şöyle demiş:

"Ve eslihu zate beynikum." (Enfal: 8/1)

"Ve felemma beleğa mecmaa beynihima."

(Kehf: 18/61)735[38]

Ebu Ali şöyle demiş: Aslında o zarftır. Ancak serbesti-yet bolluk anında isim olarak kullanılır ve zarfiyet manasından arındırılır. Huzeli'nin şiirinde kullandığı gibi:

"Açık bir havada yüksekçe bir yerde onunla karşılaştı. İki gözünün araşma toprak tesadüf etti."736[39]

Kim onu nasbederse zarf olduğunu ikrar etmiş olur. Kufilerin yanında ise o: Tekatta ma beynekum şeklindedir. Basri'lerin yanında ise ma'nın hazfıyla; Tekattaal-emru ev-Essebebu beynekum şeklindedir ve böylece sıla yönündeki mezhebi kabullenmiyorlar.737[40]

96- "Güneş ve ayı bir hesap ölçüsü kılmıştır." Husbanen: Yani haseben'dir. Şahab ve Şehbân'da olduğu gibi. Bu da iki mana üzerinedir:

1- Menzillerindeki seyirleri, belli bir vakit'e göredir.

2- Ay ve yılların hesaplan, ikisinin seyirlerine göredir.738[41]

735[38] Birinci ayette (beyne) vasi için ikincisindeyse ayrılık, firak için gelmiştir. Mütercim.

736[39] Beyit Ebu Harraş Huzeli'nindir. El-Belkaatu: Yüksekçe olan yerdir. El-Beraz bariz olan boşluktur. El-Cebub yer demektir. Ebu Said; Hicaz ehli şöyle dedi demiş: "Aheze cebubeten mine! ardi." Yani bir parça toprak aldı. El-Lisan beyene duvanı Huzeliyin: 34.

737[40] İbni Şahin Taberani Hakim ve Hatib'in Abdullah b.Ebu Ev-fa'dan naklettiklerine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiştir:

"Allah'ın kulları içinde hayırlı olanlarınız o kimselerdir ki güneş, ay, yıldız ve gölgeleri Allah'ı anmak, hatırlamak için gözetirler."

Durru'1-Mensur: 3/327; Müstedrek: 1/51. Ve sahih görmüştür. Zehe-bi de bunu ikrar etmiştir.

738[41] 153'teki 3 nolu dipnottur.

98- "Bir kalma yeri."

Yani sulbte karar kılındı. (Ve mustevdeun) Rahimde muvakaten emanet bırakmıştır. Bir rivayete göre yeryüzünde karar yeri kılınmıştır. Ve kabirde de geçici bir süre için bırakı vermiştir.

99- "Onunla herşeyin nebatını çıkardık."

Yani onunla herşeyin rızkım çıkardık. (Habben mutera-kiben) Yani birbiri üzerine daneleri birikmiş başaklar.

"Hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar."

Burada talu kelimesi zikredilmiş:

"Minennahli kinvanun." dememiştir. Çünkü taTu leziz bir yemek ve devamlı bir menfaat .olduğu içindir. Diğer semerelerin kümeleri gibi değildir. El-Kinvu: Hurma salkımıdır. Şair Şemmah da kinvu kelimesini şiirinde salkım olarak kullanmıştır:

"Kendilerine ey zinetten arınmış adeta güzellik abidesi ceylanlar dediğimiz genç kızlar döndü.

Güvercinler onlara yaklaşıyor oysa onlar da üzüm tomurcuklarından sarkan salkımlarla oynuyorlar."739[42]

Kinvan kelimesi cemdir. Ama tesniye kalıbı üzerine gelmiştir. Sinvanun da bunun gibidir. Sidanun sadin kelimesinin cemi ve tesniyesidir. Bakır anlamındadır. Huzeli de şiirinde bu anlamda kullanmıştır:

"Gökyüzü insanlara yağmur yağdırmadığı zaman, bizim, her kıtlık ve şiddetle kurban edeceğimiz develerimiz vardır. Bizim, bakirden olan kepçelerimiz ve kendisinden istifade etmediğimiz zaman kesecek nudar

739[42] Divan Şemmah sh.: 112; Muhkem: 2/388. Birinci beyit Emali ibniŞeceri: 1/41. Lisan madde. Hesene Muhassis: 15/88. ikinci beyit Rağ-betu'1-Amil: 1/76; İbdal Ebu Tib: 2/476. El-Lisan Mememe. Utul: Zinet takmamış kadındır.

ağaçlarımız vardır."740[43]

dır.741[44]

"Daniyetun: Sarkan."

Koparılması el ulaşacak kadar dallan yere sarkık olan. Bir rivayete göre birbiri üzerine binmiş daneler veya başaklardır.

"Ve yenihi: Olgunlaştığında."

Olgunlaşmak ve meyve vermektir.731

100- "Icad ettiler."

Yani yalan söylediler.

105- "Desinler de."

Buradaki lam harfi akıbet içindir.

"Ders almışsın."

Yani senden önce indirilen kitapları okudun ve yazdın demektir. Bir rivayete göre burada hazf vardır: "Nusarriful a-yate lieella yekulu dereste." Arap kelamında çoğu kere (la) harfi hazfedilir.

Huzeli de şiirinde bu bağlamda kullanmıştır:

740[43] Ebu Zueyb Huzeli'nindir. Mahtutada, (Mezalİb-Tudar ve Sirm yerine Hazeme) gelmiş ikisi de hatadır.tkinci beyit Esasu'l-Belağa madde Sayede İktidab sh.: 462. Zamaşheri şöyle demiş: Onun yanında Sad'tan bir tencere vardır o da bakırdır. Es-Saydau ve's-seyyedan'dır. Çömlek, kazan vs. yapılan taştır. Sirem: Deve sürüsü. Müfredi sarimetun'dur. El-kutar: Yağmurlardır. Mufredi Kıtr'dır. El-Muzanib: Muğarif tir kepçeler. Nudar: Nudar ağacı. Divan Huzeliyin: 1/27.

741[44] Tasti'nin İbni Abbas'tan naklettiğine göre Nafi b. Ezrak ona şöyle demiş:

"(Yen'ihi)nedir?"Oda:

"Olgunlaşıp semere vermesidir" demiş. Araplar bunu biliyor mu?" diye sormuş" O da:

"Evet, şairin şöyle dediğini duymadın mı?" demiş:

"Semanın ortasına doğru gidip eğrilip bükülünce, tıpkı yumuşak bir dalın eğrilip birşey bitirip olgunlaştırdığı gibidir."

"Harp ateşi ve hilesi sizce ve bizce malumdur. Karşılaştığımız zaman barış ehli semizdir.

Bizdeki öncüler, azimli ve cüretkardırlar her darlıkta içtenlikle savaşmaya koşarlar."742[45]

Yani la yebrehu.

108- "Fe yesubbullahe adven: Onlar da bilmeyerek Allah'a söverler."

El-Advu vel-aduvu, vel-udvanu, vel-idau, veli'tidau aynı anlamdadırlar.743[46]

109- "Mucize geldiğinde de inanmayacaklarının far-kindamısımz?"

Mütevekkil ve feth denilen iki kişi bunun üzerine bahse girip ödül koydular. Enneha Feth; (inneha) şeklindedir dedi. Mütevekkil ise (enneha)'dır dedi. Ta Basra'dan Muber-rid gelmişti ve Feth ile karşılaşmıştı.

Muberrid ona muhtar olan (inneha) şeklindedir demiş. Ve kelamın şu kavle iltizamından dolayıdır demiş: "Kul inne-mel-ayatu indellahi vema yeş'irukum." Ona ya Muham-med dedi:

"İnneha iza caet la yu'minune." İstinaf üzeredir." der. O da direk Mütevekkil'in yanına gidip Hatar'ın ne olduğunu söyler.744[47] Derhal Muberrid'in getirilmesini emreder ve der ki:

"Çoğu kıraatçılar fetha üzere (enneha) okuyor" diyerek sevinmeye

---

742[45] Beyit Muattal 'mdir. Beni Ruhm'lu Huzeli 'terdendir. Mahtuta-da: Ceriu yerine cera, Eddarrau yerine el-Fezau, marin yerine mudun gelmiş hatadır. Amr b. Huveylid'e ağıt yaptığı beyi derindendir. Selfaun: Atılgan yiğit. Mutelebbibun: Kemer takandır. Divan Huzeliyin: 3/47-48.

743[46] Abdurrezzak Abdubnu Humeyd ve İbni Cerir'in Katade'den naklettiklerine göre şöyle demiş:

"Müslümanlar Kureyş'lilerin putlarına, onlar da Allah'a küfrediyorlardı. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu. Tefsiri Taberi.: 7/309.

744[47] El-Hatar mal veya rehin olarak konulan şeydir

başladı. Ve ödül için koyduğumuz malı istiyorum ey Feth!" dedi. Çıktıklarında Feth şöyle dedi:

"İlk başladığınız şey yalan iledi?!" O da:

"Size ne yalan söyledim" der. Ben sadece şunu söyledim der. MütevkkiİL:

"İnsanların çoğu (enneha) okuyor." dedim. İnsanların çoğu da Ebu Esved'in şiirinde dediği gibi okuyor:

"İnsanların çoğu, ya yalan söyleyip hevasına göre söyler yahut doğru söyleyip çok kaviller söylerler ve onu sabit tutamazlar. Eğer onlara getir ve tahkikini yap denilse tahkik yapamazlar."745[48]

745[48] Beyit Ebu Esved'in Divan'ında sh.: 14'tedir. Oradada metin kısmındaki iki beyit vardır: Eğani: 21-23; Uyunu'l-Ahbar: 1/59; Lisanı: 1/157. Müellif, kıssayı muhtasar olarak zikretmiş. Vezir Kıfti de onu zikretmiş ve şöyle demiş: Bir gün Mütevekkil okurken yanında da Feth b. Hakan vardı. (Vema yuşirukum enneha İzacaet la yuminun). Feth b. Hakan, ona şöyle dedi:

"(İnneha) kesreyledir ey efendim." Bunun üzerine onbin dirhem üzerine ödül koyup anlaştılar. Bunun için Muberrid'in arkadaşı olan Yezid b. Muhammed el-MuhellebİL'yi hakem seçtiler. Yezid; bunun üzerinde durduğu zaman, ikisinden birinin yanında düşmekten çekindi ve şöyle dedi:

"İkisi arasında fark göremiyorum. Müminlerin emirinin kapısının öncü bir alimden hali kaldığı kadar acaip birşey görmedim." Mütevekkil şöyle dedi:

"Burada kendisinden sorulacak kimse yok mudur?" O da: "Basra'da Muberrid denilen kişiden daha alim birini bilmiyorum" dedi. Bunun üzerine;

"Onun gelmesi gerekir" dedi. Muhammed b. Yezid şöyle dedi:

"Sırlan bilen veya gören kimsenin vasıtasıyla, Feth b. Hakan'ın yanına girdirildim. Bana "Ey Basra'li" dedi:

"Vema yuşirukum enneha îzacaet la yuminun" ayetindeki harfi nasıı lefsir ediyordun?" dedi. Fethaylamı yoksa kesreyle mi? Ona dedirnki:

"înneha" kesreyledir. Bu görüş iyi ve muhtar olandır. Bu ayetin evveli de şöyledir:

"Ve eksimu billahi cehde eymanihim ieîn caethum ayetun leyuminun-ne biha. Kul: İnnemel ayatu indellehi vema yuşirukum) şeklindedir ve sonra Allah-u Teala:

"Ey Muhammed" dedi. "înneha iza caet la yuminun" demiş. Daha Önce geçmiş fceiamıyla alınmıştır bu." ve tekrar:

"Sen doğrusun" dedi. Bunun Üzerine müminlerin emirinin evine gitti ve benim geldiğimi söyledi. Şöylece üzerinde anlaştıkları ve ödül olarak koydukları dirhemleri talep etti. Bunun üzerine benim gelmemi söyledi ve ben de gittim. Mütevekkil 'in gözü bana değdiğinde bana şöyle dedi:

"Ey Basra'li! Bu ayeti nasıl okuyorsun?: "Vema yuşirukum enneha izacaet la yuminun." Kesreyle mi fethayla mı?" Bunun üzerine ona dedim ki:

"Ey müminlerin emiri: İnsanların çoğu bunu fethayîa okuyor."Bu-nun üzerine gülerek sof dizine vurdu ve dediki:

"Ey Feth haydi anlaştığımız malı getir." ve dedi ki:

Hemzenin fethini takdir olan lamın hazfıyla yapmıştır;

"Vema yuş'irukum imanuhum lienneha746[49] iza caetyu'mi-nıine evla yu'minune."

111-"Karşılarına."

Yani alenen görünerek. Reeytuhu kubulen ve kibelen747[50] Onu alenen gördüm. Bir rivayete göre Kubul: Kebil kelimesinin cem'idir, kefil manasındadır. Yani herşeyi onların gözlerinin önüne toplasaydık ve bu

---

"Ey efendim. Vallahi sâna dediğinin hilafını bana söyledi." Ve tekrar:

"Bırak şimdi şunu bunu sen malı hazırla?" dedi. Muberrid şöyle dedi:

"Neyse vaktaki çıktım, ben henüz ineceğim yere ulaşmadan, Feth'in elçileri bana geldiler. Ve tekrar yanına döndüğümde dediki:

"Ey Basra'fi bize ilk önce yalan ile başladın!" Ben de:

"Hayır ben yalan söylemedim." dedim. Dedi ki:

"Nasıl olurda sen müminlerin emirine doğru olan" (Vemayuşirukum enneha) Fetha iledir demişsin." Ben de dedinıkî:

"Ey Emir! Ben böyle demedim. Ancak şöyle dedim:

"İnsanların çoğu: "Enneha"'yi fethayla okuyorlar, çoğu da yanlış üzeredirler. Zira ben dedikodudan veya kınanmaktan korktum id o da müminlerin emirindendi. Ve bana:

"İyi etmişsin" dedi. Ebu Abbas şöyle dedi:

"Ben Feth'ten daha cömert ve lisanında daha çok hayır dökülen kişi görmedim."

İnbahu'r-Ruvat: 3/243-244.

746[49] Bir rivayete göre burada (ennaha) lealle manasındadır. Nadr b. Şumeyl şöyle demiş: Bir adam gelip Halil b. Ahmed'ten bu ayet hakkında sorduğu zaman o da (ennaha) lealle manasındadır derdi. Sen şöyle dediğini bilmiyor musun?:

"Sen git. Zira sen bize şu şu şeylerle geliyorsun." O da diyor ki: "LealJeke."

747[50] Şeyhimiz Allame Ahmed b. Muhammed Hamid el-Haseni eş-Şankiti şöyle dedi:

Kibelun, iktidarın muvaf akatında geldi, bu apaçık ve alenen muradif olarak gelmiş. Lahin kafi harfi kesre yapılır. Ne v'de ise onun kafini cem sigası için zamme yap. Eğer es-Savi'ye bakarsan bunu görürsün.

Burada kîbel iktidar manasında gelmiştir. Ayette olduğu gibi (bi cu-nudin la kibele biha: Güç yetilmeyecek derecede askerlerle geldi) ve ayan manasındadır. Ayette olduğu gibi. Ve nev'i manasındadır ayette oludğ gibi;

"Külle şey'in kubulen."

fbni Malik Müselles'te şöyle demiş,: Mİslu kibelun*un yanında kesreyledir. Tıpkı Ayan ve iktidarın kesre yapıldıkları gibi."

da söylediklerimize dayanak ve kefil olsaydı yine iman etmezlerdi. Bir rivayete göre el-Kebil kebiletu'nun cemidir. El-Kübul ise Kebirin cemidir, Sefinetun, sefinun ve sufun gibi. Yani herşey onların gözlerinin önüne alenen, aşikare, sınıf sınıf gelseydi yine iman etmezlerdi.

113- "Veli tesğa: Kansın."

Buradaki lam harfi akibet içindir. El-ğurur üzerine matuftur. Şurada:

"Yuhi ba'duhum ila badin zuhrufe'l-kavli ğururen." 112. Ayet,

Yani "lil ğururi ve lien tesğa ef idetu nezine la yu'minu-ne, veli yerdevhu veli yakterifu."

117- "Senin Rabbin kendi yolundan sapanı en iyi bilendir."

(A'lemu)'nun kendisine izafe edilmesiyle (men)'in cer konumunda olması caiz'değildir.

Çünkü ne zaman (ef ala) bir şeye izaf eedilirse o, onun badinden olur. Şu sözün gibi: "Zeydun efdale aşiretuhu" Zeyd, aşiretinin en faziletlilerindendir ve (tealallahu en ye-kune ba'de'd-dalline.) Allah'ın bazı sapıklardan olması münezzehtir. Buradanaspkonumundaydı. A'lemu'danmu-rad ise: Yolundan sapanları Allah'ın daha iyi bilmesidir. Ba harfi hazfedilmiş ve buradaki (a'Iemun)'da kendi nefsine vasi olmuştur. Zahir olan bu şeye delalet eden vasi olan bir fiili izmar etmiştir. Ta ki kavi şöyle oldu: (Ya'lemu ev alime men yedillu an sebilini.)

Kendisinden sonra zahir olan ba harfi buna delalet ediyor. O da şu kavidedir: "Ve huve a'lemu bil muhtedine."

Mubteda olması hasebiyle de merfu olmuş olması da caizdir. Kendisinden sonra gelen (yedillu)'da onun haberidir. Sanki böyle demiş gibidir: "inne rabbeke a'lemu eyyu-hum yedillu ansebilihi."

122- "Ölüyken dirilttik."

Yani sapıklıktaydı ona hidayet verdik.748[51]

125- "Allah kimi saptırmak isterse onun göğsünü İslam'a karşı daraltır."

Yani zaharec. Bir rivayete göre o da Harec gibi sıfattır. Mastar değildir. Şöyle denildiği gibi: Denifun denefun kemimin kememin. Bu kelam darbı mesel olarak verilmiştir. Çünkü aslında kalb ilim ve iman mahallidir. Kalbi öyle bir vasıflandırmış ki, sapıklığı daralmayla hakeden kimse sınıfına koymuş. Zira bu durum göğsün ferah bulması ve açık olmasının hilafınadır. Ve çünkü onun kalbi üzerine mühür vurulmuş keten ve deri şeklinde vasıflandırmış. Tıpkı korkak olanın mefud yani kalpsiz, yüreksiz, göğsü boş olan diye vasıflanmış olduğu gibi. Ayette olduğu gibi:

"Onların göğüsleri boştur." (İbrahim: 14/43)

Yani sadece havadan ibarettir, kalpsizdirler,

Tufeyl Gunvi şiirde şöyle demiş:

"Atlılar, savaş günü, altmış yaşım aşmış, metaı beklemeyen bir köleyle karşılaştılar;

Öyle ki ne kendisine gelen bir hayırdan dolayı seviniyor ne de kendisine musallat olan bir musibetten dolayı sabırsızlanıp tutuşuyor.

Hiç durmuyor, atlar gelip geçiyor, aldırmıyor ve kamış boğumu gibi boşta değildir."749[52]

748[51] İbnİ Miinzir ve İbni Ebu Hatem'in Zeyd b. Eslem'den naklettiklerine göre ayet hakkında şöyle demiş: Bu ayet Ömer b. Hattab ve Ebu Cehii b. Hişam hakkında nazil olmuştur. Sapıklıkta olmaları hasebiyle ölü durumundaydılar. Allah Ömer'i İslam'la diriltti ve aziz kıldı ve Ebu Cehil'i de ölümünde ve sapıklığında bıraktı. Böylece Allah'ın Rasulu (s.a.v.) şöyle niyazda bulunmuş:

"Allah'ım İslam'ı Ebu Cehil b. Hişam veya Ömer b. Hattab'la aziz kıl."

749[52] Beyitler Tufeyl b. Avf Gunvİ'riindir. Bunu Zura b. Amr için ağıt yapmış. Nevadir Ebu Zeyd: 149; Vahşiyyat: 125.

"Göğe çıkacakmış gibi olur."

Yani göğsünün darlığından ve İslam'a olan nefretinden dolayı o kimse gibidir ki güç yetirmediği şeyi murad ediyor. Huzeli'nin dediği gibi:

"Dağın üzerine süratle çıkar orada bal arısının yiyecekleri emeceği şeyler vardır,

Tüylerinin rengi kırmızı veya sarıya çalar onun boynu ise alacalı sarıdır, orada kalktığı zaman onun nefreti yükselir.

Tıpkı hedefine giden oklar gibi döner istediği yere gitmek ister."750[53]

128- "Ey cinler topluluğu siz insanlarla çok uğraştınız."

Ey cinler topluluğu insanlardan bir çoğunu aldattınız ve onları kendinize bağladınız, insanlar da cinlere şehevi arzular ve yardımı heva üzerine tercih etmesi şeklindeki süslemelerle uydular. Cinler de insanları, cinlerin yoluna koyup itaat ettirmekle kendilerine bağladılar,751[54]

129- "Zalimlerin bir kısmını bir kısmına musallat ederiz."

i Yani bazı zalimleri bazı zalimlere musallat ederiz. Bu bağlamda şiirde de dile getirmiştir:

"Hiçbir kuvvet yoktur ki Allah'ın kudreti onların üzerinde olmasın.

Her zalim, kendisinden daha zalimiyle mubtela olacaktır."752[55]

Ahtal da bu manada şiirde söylemiş:

750[53] Beyit; Ebu Zueyb Huzeli'nindir. Es-Semra: Dağdır. Cearis: Bal ansı yiyecekleridir.

Kıtru'l-Ğila. Müfredİ: Kitretun'dur. Hedeflere giden oktur. Ğila: Atışlardaki artıştır. Bal arısının süratini, hedefe atılan oklara benzetmiş. Es-Siyab: Hedeflerdir. Sabe: Hedeftir. Mahtutada: Mustedillun de-babeha'dir. Hatadır. Meani'l-Kebir: 2/618; Divanu'l-Huzeliyin: 1/76-77.

751[54] Hasan şöyle demiş: Onların biribirinden istimta etmeleri yoktu. Ancak cinler emretti insanlar da yaptı.

752[55] Behcetu'l-Mecalis; 1/367; Temsil ve'1-Muhadere sh.: 453. Nisbetsizdir.

"İllatoğlulari, onu onlara bedelen ona güvenip işlerini ona bıraktılar ve Malik'i aldattı ve Yezid de aldanacakür."753[56]

Bir rivayete göre onları biribirleriyle cezalandırırız.

Ayette olduğu gibi:

"Onu döndüğü sapıklıkta bırakırız." (Nisa: 6/1X5)

130- "Kendi aleyhimize şahitlik ederiz."

Gerekli olan hüccetin aleyhlerine olması sebebiyle: "Ey

Rabbim! Biz kendi aleyhimizde şahidleriz." diyecekler.

135- "Ala mekanetikum."

Yani yolunuz üzere. Bir rivayete göre temkininiz üzerine olduğunuz şey üzere. (Artık dünya evinin sonu olan cennet kimin olacaktır bileceksiniz.)

136- "Ekinlerden Allah'a kıldılar."

Yani Allah'ın yarattığını Allah'a isnad ettiler.

"Mine'I-harsi..."

Müşrikler inançlarınca ekinden Allah içindir diye bir pay ayırdılar buna hars dediler ve putları için bir pay ayırdılar. Buna da hars dediler. Sonra rüzgarın gelmesi sonucu Allah için ayırdıklarını, putlar için ayırdıkları payla birbirine karıştırdı ve onlarla onu öylece bıraktılar ve dediler ki: "Allah bundan daha zengindir." ve aksini yaptılar.

"Ne kötü hüküm veriyorlar."

753[56] Divan'da: (Tevakeleni benuHllat minkum) geçmiş.

Malik: Malik b. Musma el-Cuhderi'dir. Yezid; Yezid p. Haris Şey-bani ve Abdulmelik'in Rey şehrindeki valisidir. Divan'ul-Ahtal: 213.

Burada (ma) 'nm konumu reftir. Yani sae'I-hukmu huk-mehum. Veya (ma)'nın konumu nasb'tır. Yani sae hükmen hukmuhum.

137- "Dinlerini karıştırıp bozsunlar."

Lebistu sevbe elbesuhu velebestu aleyhil emre elbisuhu.

Yani birşeyi birine iyi, hoş göstermek.

141- "Hasad günü hakkını verin, israf etmeyin." Bir rivayete göre o, hayır üzere, zekat haricinde verilen

şeyin men edilişi hakkındadır.754[57]

Bir rivayete göre bu şey taksir manasında olan es-Sırf-tir.755[58] Cerir de şiirinde (sırf)'i kullanmıştır:

"Ona yüzyıl boyunca verin. Sının sekize tamamlayın, on-ların verişlerinde ne bir minnet ne de sırf vardır."756[59]

Şiirde serefu taksir manasındadır.

142- "Hemuleten ve ferşen."

EI-Hemuletu: Yük ve binek için kullanılan büyük deve-' lerdir. El-Fereşu: Yük için kullanılmayan küçük develerdir. İbni Abbas'tan nakledildiğine göre: El-Fereş: koyun ve dilendiği gibi yenilen şeylerdir. Ebu Ubeyde,

---

754[57] İbni Ebu Şeybe ve İbni Cerir'in Ebu Alİye'den naklettiklerine göre ayet hakkında şöyle demi§: "Onlar zekat haricinde birşeyler ihsan ediyorlardı. Daha sonra aşırı gidip israf ettiler. Bunun üzerine ayet nazil oldu.

"İsraf etmeyin. Allah israf edenleri sevmez." Tefsiri Taberi: 8/60. Said b. Ciibeyr'den nakledildiğine göre şöyle demiş: Bu zekat ayeti nazil olmadan önceydi. Kişi mahsulundan verir, hayvan besler ve yetimlere ve miskinlere verirdi. İşe yaramaz kötü olan malını verirdi. Nakledildiğine göre Atiyye Avfi şöyle demiş: Hasat vakti geldiğ ivakit, harmanlayıp hasatlarm eledikleri zaman ondan birşeyler verirlerdi. Öşür ve öşrün yansı bu uygulamayı neshetti. Nakledildiğine göre İkrime şöyle demiş: Zekat Kur'an'daki bütün sadakaları neshetti.

755[58] Es-Sırf: Gaflete düşmek manasındadır. Taksirde bunun neticesinde oluşur. Sağani şöyle demiş: "Vekad seriftu'ş-şey'e." Yani o şeyden gafil olup ve o konuda cahil oldum. Bazı araplardan anlatıldığına göre, bazı arkadaşları ona, mescitten bir yer vermeyi vad ederler ve ona muhalefet ederler. Bu konuda ona sorulduğunda ise: Size uğradım ve sizi sırf ettim. Yani gaflete düşürdüm.

756[59] Divanı sh: 174; Tefsiri Kurtubi: 7/111; Mucmelu'İ-luğah: 2/493; El-îbab madde:_Serefe.

Huzeli'nin kav-î lini tefsir etmiş:

"Ve Allah için yumuşak kanatlı tavşancıl kuşu yüze inen felçten olsa gerek tavşan etlerini iki kanadının altına yastık yapıyor.

Sanki kuşların kalpleri yuvalarının içinde atılan kuru hurmaların nüvesi gibi bazı amaçlar doğrultusunda atılıyor misali."757[60]

Tevessudu ferheyha: Sermektir. Ayette (Hummeleten veferşen): Allahu Teala'nın onları ferş yaptığı gibi o da yenilen etleri yastık yaptı. Bu garip doyurucu, bedi ve uzak bir görüştür. Çünkü onları tüyünden döşek ve yastık yapma gibi menfaatler elde ettikleri gibi hakeza son derece güzel yemeklerle de istifade ettiler. Manalar son derece birbirine uyumlu ve lafızlar da birbirlerine müteradiftirler. Onların şu sözlerini bilmiyor musun?:

"Ma biha debicun."758[61]

Ve:

"Tenasele aleyha'I-veşau."759[62]

Ed-debic'den murad çiçekler vs. ile süslenmiş, nakışlanmış semttir.

El-veşau'dan murat ise alaca karışık renktir. Siyah içinde beyazın olmasıdır.

Bunlarla diyarlar dekore edilip süslenir güzeleşir. Eserler bununla güzelleşip iyi olur.

757[60] Beyit, Sahr Gay Huzeli'nindir. Fethau'l-Cenaheyn: Yumuşak kanatlı. Likvetu: Bükük ve istediği şeyi kapandır. Kasb: Kuru hurma. Nu-vatu'1-Kasb: Kuru ve sert. Zira burada çokluk murad'tır. Divan Huzeli-yin: 2/25. İkincisi müzekker ve'1-müennes. İbni Enbari'de 434. Muhakkik tanıtmamış tır.

758[61] Mahtutada zebihun'dur hatadır. Zamahşeri şöyle dedi: "Mafid-dari debicun." Mecaz kısmmdandır. Debece'den feil veznindedir. Çünkü insanlar diyarları süslerler. Debeceha: Süsledi manasmdadir.

759[62] Esasu'l-Belağa'da şöyle demiş: "Veşeti'l-maşiyetu." Sürü üreyip çoğaldı. İbni Faris şöyi^ demiş: "El-vaşiyetu" çok yavrusu olandır. Doğuran, üreyen her şeye bu lenilebilir. Er-Reculu'1-vaşm ve'1-veşiy: Çok çocuklu adam. El-Veşiy: çokluktur. Veveşa benî fulan: Falancaoğulları çoğaldı. Vema veşet hazihil amaşiyetu indi: Bu sürü benim yanımda hiç doğurup çoğalmadı. Mücmel: 4/926.

Müfredi: Ed-Dibac'dan feil veznindedir. Diğeri de el-Ve-şa'dan fial veznindedir. Ve hakeza en nefis mallarına da şöyle demişler: "Naketun ve cemelun. En-Naketu: "Fi'letun min Tenku'ş-şey'e ve tuhayyiruhu ve ecveduhu." Yani bir şeyi seçip ayırarak en hayırlısını ve iyisini edinmektir. El-Cema cemal'dan yapılmıştır. Allah-u Teala'nın ayette ifade ettiği gibi:

"O hayvanları akşam vakti getirirken ve sabahleyin salarken, sizin için onlarda bir güzellik var."

(Nahl: 16/6)

Bu manada şiirde de ifade ediliyor:

"Maişeti güzelleştirip çoğaltan güzellik hareket İdmanının güzelliğidir.

Bir kişinin kapısından içeri girdiğinde ise onun etrafını bereketle doldurur."760[63]

143- "Sekiz çift."

Yani hayvanlardan dört sınıftan sekiz çift yaptı. Her sınıftan iki erkek ve dişi yaptı. Koyun, keçi sığır ve koyun sürüsünü daha sonra gelende zikretmiş.

"De ki: O iki erkeği mi?"

Yani tahrim olayı erkek olan yönündeyse bütün erkek hayvanlar haramdır. Yok eğer müenneslik yönündeyse bütün dişi hayvanlar haramdır. Yoksa bütün helaller aynı halde helaldir. Sonra ondan doğanların hepsi haram kılındı öyleyse hepsi haramdır; Çünkü ana rahimleri bunların hepsine şamildir.

"Nebbiuni."

760[63] BesairZevi Temyiz: 2/396. Tamsil vel-Muhaderetu'da nisbetşiz-dir, sh.: 196. Müsrin'in yerine ikisinde de (et-taniy) vardır. Yani ezrari.

Haber verin.

"İlimle."

Doğrulukla, sıdkla ve sonra şöyle hitap etmiş.

144- "Yoksa şahit mi oldınız?" Müşahedenizden bana haber verin. Delil konusunda kelam bütün hüccetleri kapsamına alıp tam şamil oluyor.

146- "Evil hevaya."

Bağırsaklardır. Bir rivayete göre karnın içinde kalan herşeydir. Fevail veznindedir. Müfredi haviyau ve haviye-tu. Kasiau vekavasiu gibidir. Eğer bunun müfredi haviyye-tun ise o da feai! veznindedir.-Sefinetun ve sefaiin gibi.

152- "Ölçü ve tartıyı adaletle yerine getirin. Biz nefse gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz."

Yani ölçek ve tartıyı gücünüzün yettiği kadar tam ve denk getirin.761[64]

154- "İylik edenlere tamamlamak."

Yani Musa'ya kitabı vermekle ona verilecek ihsan mükafatını, cezasını tamamlamış olduk.

156- "Demeyesiniz diye."

Yani dememeniz için veya kerahaten demeniz için.

761[64] Tirmizi'nin çıkarıp zayıf gördüğü ve Beyhakİ'nin Şuabu'l-İman'da İbni Abbas'tan naklettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuş:

"Ey tüccar topluluğu! Siz Öyle bir şey üstlenmişsiniz ki, sizden Önce gelip geçen onunla helak olmuşlardır. O da ölçü ve tartıdır."

îbni Mürdeveyh'in Abdullah b. Mes'ud'tan naklettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Ölçü ve tartıyı eksik yapan her kavme, Allahu Teala (c.c.) onlara açlığı musallat etmiştir."

158- "Yahut Rabb'inin gelmesini."

Yani yahut emrin hepsi Allah'ın oluncaya dek şu ayette olduğu gibi:

"Bugün mülk kimindir?" (Ğafir: 40/16)

"Rabb'inin bazı ayetleri."

Rabbinin bazı kıyamet alametlerinin gelmesidir.762[65]

159- "Fırkalar halinde idiler."

Yani Yahudiler763[66] fırkalar halindeydiler. Müşriklerle müslümanlara karşı fırkalar halinde oldular. 764[67]

A'RAF SURESİ

762[65] Ahmed b. Hanbel (İmam Ahmed), Tirmizi, Ebu Ya'la'mn Ebu Said el-Hudri'den Rasulullah'ın (s.a.v.) bu ayet hakkında şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

"Yevme ye'ti ba'du ayati rabbike."

Ayetlerden kasıt: Güneşin batıdan doğuşudur.

Müsned: 3/31; Tirmizi: 3073; İmam Ahmed, Buharı, Müslim ve Ebu Davud'un Ebu Hureyrc'den naklettiklerine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Güneş batıdan doğmadan kıyamet kopmaz. Batıdan doğup insanların hepsi bunu gördüğü vakit, işte bu zamanda kişinin imanı kendisine bir menfaat sağlamaz." Ve sonra ayeti okur.

Feth'ul-Bari: 8/297; Müsned: 2/231. Ahmed, İbni Ebu Şeybe ve Müslim'in Ebu Hureyre'den naklettikle-rien göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Üç şey çıktığı veya belirdiği vakit eğer kişi Önce iman etmemişse onun imanı fayda vermez: 'Deccal, Dabbetul arz ve Güneşin batıdan doğuşu."

Sahih Müslim: 158; Müsned: 2/445.

763[66] Abdurezzak ve îbni Ebu Hatem'in Katade'den naklettiklerine göre ayet hakkında şöyle demiş:

"Onlar Yahudi ve Hristiyanlardır. İbni Ebu Hatem, Taberani ve Bey-haki'nin Şuabul İman'da Ömerb. Hattab'dan (r.a.) naklettiklerine göre Rasulullah (s.a.v.) Aişe'ye (r.a.) şöyle demiş:

"Ey Aişe "Dinlerini ayrı ayrı fırkajara ayırarak parçalananlar veya onlar, bid'at çıkar, heva sahipleri ve dalalette olanlar işte bu ümmettendirler. Onların tevbesi kabul olmaz. Ey Aişe: Her günah işleyen için tevbe vardır ancak bid'at ve heva sahiplerinin tevbeleri yoktur. Ben onlardan beriyim onlar da benden." der.

764[67] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/346-376.

4- "Nicelerini helak ettik ki, onlara azabımız geceleyin gelir..."

Bu onların helak olmasının bir vasfıdır. Azabın gelişini gece yatarlarken ve istirahat zamanlarında olduğunu zikrediyor. Bir rivayete göre helak olmanın azabın gelişiyle olacağı bilindiği zaman ikiside ayrı olmayacaksa buradaki (fa) harfi de ta'kib için olmaz. Bu şu söze benzer:

"Verdim iyi ettim."765[1]

Bir rivayete göre ehleknaha helak hükmünü verdik. Daha sonra da azabımızı gönderdik demektir.

"Evhum kailune: Kaylulede istirahat ederlerken."

Ferra şöyle demiş: Hal için olan vav hazf edilmiştir ki lafız üzerine atf yapılmasın766[2], şayet şöyle denilseydi:

"Ev vehum."767[3]

Züccac'ın dediğine göre takdiri şöyle:

"Fe caehum be'sune beyaten evkaileten."768[4]

İkincide vav'ı takdir etmekten müstağni olmuştur. Tıpkı birincisinde de lafzen müstağni olduğu gibi. (Kailune). Yani gündüzün yarısında uyurlarken. Aslında bu lügatta (sakinun) manasındadır.

Er-Rai'nin dediği gibi:

765[1] Ferra şöyle demiş: Çünkü helak ve azap beraber olurlar. Tıpkı şöyle denildiği gibi: Bana verdin iyi ettin. Burada ihsan etme bağıştan sonra veya önce olmadı aksine beraber oldu. Meani'l-Kıır'an: 1/371.

766[2] Mahtutada: Akluhu geçmiş. Hatadır.

767[3] Ferra'nın ibaresi: "Evhum kailune." Vav müzmerdir. Manası: Onlan helak ettik, azabımız onlara gece uyurken veya gündüz kaylule uy-kusundayken geldi. Azap üzerine azap gördüler denilseydi caiz olurdu. Meani'l-Kur'an: 1/372.

768[4] Meani'l-Kur'an ve irabı li'1-Züccac: 2/317.

"Gecelediğimde dilini çıkaran yılan çimen tohumlarının arasında gizlenmiş sırları dinliyordu.

Kalp ondan bahsettiği andan itibaren yönelmeye başladı.

Öyleki taşlıklar arasına onun gizlendiğini görürsün.769[5]

5- "Da'vahum."

Yani onların duaları. Ebu Zeyd de şiirinde dua anianıın-da kullanmıştır.

"Ayaklarım uyuştuğu zaman duanla iyileşirim, yapacağın duaİarla uyuşukluktan kurtulup h afifle şirim."770[6]

8- "Kimin mizanı ağır gelirse."

Aslında o mizan tektir velakin ya mizanın çeşitli parçalarının oluşundan ya da ölçülüp biçilecek çeşitli amellerin oluşundan dolayı cem yapmıştır. Bu iki anlam da şu iki şiirde dile getirilmiştir;

"Ey ıssız, sesiz ve uzun geceler, öyleki Bağdat'ta neredeyse sabah olup gün açmayacaktı."771[7]

İkinci şiir:

"Öyle biriyiz ki: Duru renkli ve saftır. Onu, takıyla beraber, gerdanlıklar

---

769[5] Beyitler Er-Rai'nindir. Divanı: 149-150. Birinci Beyit: Taba-kat Fuhu'l-Şuara: 1/503. Lisan madde: Habebe. Muhassas: 8/110; Simi Sanaaîu'J-İrab; î/221. İkinci Beyit: Meani'l-Kebir: 2/1041. Lisan madde: Hacer. Muhkem: 3/94.

İbni Selam şöyle dedi: Yunus'u dinledim ona şöyle denildi: "Ey Rai bu beyli söyJemendeki amacın nedir?" Yani sen bunu söylemişsin. Yunus ta dedi ki: El-Hib: Çimen otlarıdır. En-Nadnadu: Dilini çıkarandır. Cahiz şöyle dedi:

Çıyanların, adamın başucunda ve yatağının üzerinde geceleyip (e sokmamış olabilir. Bu tür şeylerin çoğu Er-Rai ve el-Kanis'ten olur. Hayavan: 4/215.

770[6] Lisan rnad. mezile. Orada nisbetsizdir. Mahiufada; Davetake yerine caletuke gelmiş. Doğru değildir. Mesela rnezilet riclehu mezelen ve mezlen deniliyor. Ve emzelet uyuşmak manasındadır. Beyit, Ebu Zeyd'in Nevadir'inde yoktur. Beyit Kuseyr İzzet'indir. Divanı: 2/245; Zadu'J-Me-sir: 3/169. Nekaid Cerir ve Ahtel sh.: 82. Nisbetsizdir. Muhakkik anuhi Salihani Yesui nisbet etmemiş. Esir ji İbni Tababa. sh.: 40,

771[7] Lisanu'1-Arab madde. Buğdan: 13/58; Şifau'1-Alil: 1/269; Şerh Teshil İbni Malik: 297; Musaid: 2/269; Muarreb Cevaliki: 74 nisbetsizdir. Kesai: Yani harasen decaceha demiş.

ve elin bilekleri vardır."772[8]

Zira şiirde İstenen bir lubbe iki de mu'simdir. Şu misallerde bunun gibidir;

"Sevbun ehlakun, hablun ahzak773[9] nalun esmat774[10] ve bur-metun a'şar.775[11]

91- "Andolsun ki sizi yarattık."

Biz Adem'i yarattık şu ayette olduğu gibi:

"Sizden misak almıştık." (Bakara: 2/63)

Babalarınızın misakını almıştık. Bir rivayete göre sizi babalarınızın sulblerinde yaratmıştık.

"Sonra sizi sureüendirdik."

Yani sizi rahimlerde suretlendirdik.

"Sonra."

Size haber verdik dedik ki biz (Kulna Hl melaiketi) Meleklere dedik.

12- "Buyurdu ki: Secde etmeni engelleyen nedir?"

Bu cümle mana üzerine gelmiştir. Sanki şöyle denilmiş gibidir: Seni secde etmemeye götüren itici güç nedir?

772[8] A'şa'mn Divanı sh.: 177.

773[9] Zamahşeri şöyle demiş: Hablun ahzak. Parça iptir. Mesela "Hazekes sikkunu şey'e." Bıçak birşeyi kesti demektir. Esasul Belağa. He-zeke.

774[10] Mahtutada: Filun esmattır hatadır. Zamahşeri şöyle demiş: Na'lun sumutun ve esmat: Yaması olmayan ayakkabıdır. Ebu Zeyd şöy~ te demiş: Dirsekleri beyaz, ayakkabıları yamasızdır. He kavmin alanında onlardan bir eser vardır. Esasu'l-Belağa semete

775[11] Zamahşeri şöyle demiş: Kidrun a'şar, ve kudunın a'şar ve ea-şir o kadar büyük tenceredir ki büyüklüğünden on parçaya bölünüyor. Hakeza cİfnete eksar ve cifane eksar da böyledir. Bölmeleri olan büyük kazanlardır. Esasu'l-Belağa: Aşere.

16- "Beni azdırmana karşılık."

Cümle kaseftı üzerinedir. Bir rivayete göre ceza üzerinedir. Yani (li iğvaike).

Beni azdırmana karşılık el-İğva kelimesini sapıtmak ve ümitsizlikle helaka düşmek şeklinde tefsir etmişler.

Geviye'l-Fesilu776[12]: Deve yavrusu helak olmaya yüz tuttu. Tahyible olan ayet şudur:

"Fesevfe yelkavne ğayyen." (Meryem: 19/59)

Bu kimseler cehennemde (gayya) vadisini boylayacaklar.

"Sirateke."

Zarf olduğundan naspolmuştur. Çünkü yol mübhemdir muhtas değildir. Bir rivayete göre bu şu söze benzer: "Dar-buz zahri ve batni." Yani aleyhima. Sırt ve karın üzerine vuruş.

18- "Mez'umen medhuren."

Ezze'mu: Zem etmekten daha üstündür. Ed-dahr, kovmak ve uzaklaştırmaktır.

21- "Ve kase men uma."

Yani ikisine yemin etti. Fiil manasında mufaaledir. Hu-zeli'nin şiirinde belirttiğigibi:

"Cehd ederek ikisine Allah adına yemin etti dedi ki siz: Kudret helvasından daha lezizsiniz."777[13]

776[12] İbni Farİs şöyle demiş: Gaviyel Fesİlu yeğva ğaven: Süt içtiğinden dolayı hastalanan yavru devedir. Mücmel: 3/6S7.

777[13] Ebu Zueyb Huzeli'nindir. Mahtutede: Elezzu yerine ellezine gei-miş. Hatadır. Nuşuruha: Onu alırız demektir. Eş-Şur bal 'i yerinden alma':-tır. Bahrul Muhit; 4/279; Divan Huzeliyin: 1/158.

Bir rivayete göre kasemetun'dan mufaaledir. Yani onlara şöyle dedi: "Eğer size dediğin şey hayr ise ikinizedir. Yoksa size birşey olmaz olan banadır.

22- "Fedellahuma: Aldattı."

Onların ikisini de mevkilerinden düşürdü. Zira tedliye ancak yüksekten aşağıya doğru olur.

Şair de şiirinde tedliyeyi bu anlamda kullanmıştır:

"Kalbime dedim ki: Ey sana hayır olan, onun sevgisi seni yeni bir ölüme götürüyor."778[14]

"Ve tefika."

İkisi kıldılar demektir.

"Yahsifani."

Yaprakları birbiri üzerine koyarak kaldırıp ikisi de kendilerini Örtmeye çalışıyorlar. Haşefen naTden türemiştir. Ayakkabı dikmektir.

Aşa da şiirinde böyle kullanmıştır:

"Hiçbir kenar köşe sahibi onun gibi hakkıyla bakmadı. Tıpkı kahin hastalığını doğrular gibi. Çünkü o sinirlenmişti.

Kadın şöyle dedi: Avucunda bir omuz olan adam yahut ayakkabıyı kapatıyor ve ah vah edip bunu nasıl yaptı diyeni görüyorum."779[15]

26- "Takva elbisesi."

Mubteda olduğundan merfu olmuştur. Haberi de (zalike hayrun)'dur.

778[14] Ebu Zueyb Huzeli'nindir. Şerh Divan Hamasat Tebrizi: 1/30. Lisan cedde.

779[15] A'şa'mndır. Mahtutada: Za sefer ve Erriyni'dir. Hatadır. İnşe-cea'dır. Hatadır. Ez-Zi'biy: Kahinin söyledikleridir. Secaa: Kahinin düzmeeeleriyle, uydurduğuyla haber veriyor. Divan sh.: 106; Kamil Mubemd:2/31.

Veya haberi hayrun'dur. (Zalike) de fasldır. İrabta mahalli yoktur.

27- "Çünkü şeytan ve kabilesi, sizi kendilerini göremeyeceğiniz yerlerden görürler."

Bu manada bazı araplar şiirlerinde de dile getirmişler: "Zamanın kızları görmediğim yerden bana attılar atılan kişinin atıcı olmaması durumda nasıl olur. Eğer atılan o şeyler görünen oklar olsaydı ondan korunurdum. Zira onlar öksüz atılanlardır."780[16]

29- "Ve ekimu vucuhekum inde külli mescidin."

Yani namaz vaktini idrak ettiğimiz zaman onu mescidinizde kılmak üzere tehir etmeyin.

Bir rivayete göre bu emir cemaate yönelmek için verilen bir emirdir.

"Kema bedeekum teudune."

Bunun manasında çeşitli görüşler vardır. Hiçbir şeyken sizi yarattığı gibi hekaza tekrar sizi dirilmiş bir halde iade edecek. İbni Abbas şöyle demiş: Nasıl ki ilk yaratılışta kiminizi salih kiminizi de şaki yarattı hakeza diriltileceksiniz. Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Her nefis üzerinde olduğu şey üzere diriltilir."781[17]

Katade şöyle demiş: Sizi topraktan yarattığı gibi yine ona döneceksiniz.

780[16] Beyit Amr b. Kumey'e'nindir. Ztiheyr'in olduğu da söyleniyor. Bir rivayette şöyle:

"Eğer bana gördüğüm oklardan atılsaydi velakîn bana oksuz şeyler atıldı."

Akdu'l-Ferid: 1/274; Eğani: 16/50; Şi'ru'ş-Şuara sh.: 238.

781[17] Hadisi Müslim Cabir'den şu lafızla nakletmiş:

"Kim ki birşey üzere ölürse, Allah onu o şey üzere diriltir." Yine ondan:

"Herkul öldüğü üzere diriltilir. Mü'min imanı üzerine kafir de küfrü üzerine."

Beğavİ nakletmiştir. Müslim'in rivayetinde: "Mümin imanı üzerine..." lafzı yoktur. Şerhu's-Sünneh: 14/401-402. Sahih Müslim: 2878.

"Sizi .ondan yarattık yine sizi ona döndereceğiz."

(Ta-Ha: 20/55)

Bu manada şair şiirde de ifade etmiş:

"Topraktan yaratıldın ve bir şahıs oldun, fasih bir hitab ile çağırıyor.

Toprağa döndün, sen ondan olmuştun. Sanki sen hiç topraktan olmamışsın."782[18]

32- "Haliseten."

Hal üzere naspolmuştur. Bunda etken olan amil ise lam harfidir. Yani (vehiye sabitenin lillezine amenu fil hayati'd-dünya fihali hulusiha yevme'l-kıyameti). Yani: O, dünya hayatında halis bir halde, iman eden kimseler için kıyamet gününde de böyle halisane şekilde sabit kalacaktır. Burada hal musahabeyi gerektiriyor. Onlar için kıyamet günü olması durumu, onlar için dünyada da olması anlamındadır. Yani (musahibtir). Zira iki yurdun arasında asla fasıla olmaz. İkisi de birdir. Birinde ne ise diğerinde de odur.

37- "Yanaluhum nesibuhum minel kitabi."

Yani onlara kitapta yazılan azap nasipleri erişecektir.783[19] Bir rivayete göre onlara, yazılan amel ve rızikîar erişecektir.784[20]

38- "İzeddareku."

Aslı: Tedareku'dur. Yani cehennem ehlinin buluşup birbiri ardınca toplanmalarıdır.

782[18] Beyitler Semiru'l-Müminin sh.: 44.

783[19] Ebu-Salih'in görüşüdür. İbni Ebu Şeybe ve İbni Cerir rivayet etmiştir. 8/169.

784[20] İbni Cerir: 8/171. İbni Münzir ve İbni Ebu Hatem'in İbni Ab-bas'tan naklettiklerine göre amellerdir demiş. Kim bir hayır işlerse sevabını alır. Kim de bir şer işlerse cezasını çeker. Muhammed b. Ka'b'ın dediğine göre: rızık, ecel ve ameldir.

40- "Onlara gök kapılan açılmaz..."

İbni Abbas'ın dediğine göre gök kapıları onların ruhlarına785[21] açılmaz.786[22] Hasan'rn dediğine göre: Onların duaları için açılmaz. Mücahid'in dediğine göre onların amelleri için açılmaz.

46- "A'raf."

Cennetle cehennem arasında bir sur'un adıdır. Yüksek olduğundan dolayı araf adı verilmiştir.

"Ricalim."

Bir rivayete göre onlar: Muttaki olan alimlerdir. Bir rivayete göre onlar iyilikleriyle kötülükleri eşit ağırlıkta olup Allah'ın onları araf ta bekletip ne cennete ne de cehenneme giren bir kavimdir. Onlar orada korkuyla ümit içindeler.787[23] Bu manada şiirde dile getirilmiştir:

"Ben sanki makamı Araf olan kimseler gibi ulaşmakla ayrılmak üzere gibiyim. Öyle ki cennetle cehennem arasında bir yerde bir kez ümitleniyor bir kez de korkuyorum."788[24]

785[21] Ahmed, Nesai, İbni Hibban, Hakim sahih görmüş ve Beyha-ki'nin BaV da Ebu Hureyre'den naklettiklerine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Melekler ölüleri getirdikleri zaman, eğer kişi salih ise şöyle derler: "Çık ey habis nefis, sen kötü bir cesedteydin. Zemedilmiş zelil şekilde çık. Sen kaynar su ve irinle müjdelendin. Hakeza semaya çıkana kadar kendisine bunlar tekrar edilir. Semanın kapısı ona açılıp kimdir bu?" denilir. Falancadır denilir. Kötü cesedte olan kötü nefse merhaba yoktur. Hadi git hor ve zelil olarak semanın kapıları sana açılmaz denilir ve tekrar kabrine döner."

Durru'l-Mensur: 3/453.

786[22] Şaz bir kıraattir. İbni Abbas böyle okumuştur.

787[23] İbni Cerir ve İbni Münzİr'in, Ebu Zur'a b. Amr b. Cerir'den naklettiklerine göre şöyle demiş:

"Rasulullab'dan (s.a.v.) A'raf ashabının kim olduğusoruldu?" O da şöyle dedi:

"Onlar kullar arasında Allah'ın en son hüküm verdiği kişilerdir. Rabbu'l-alemin diğer kullarının hükmünü verip bitirdikten sonra şöyle der: "Sizler öyle kavimsiniz ki, iyilikleriniz sizi cehnnemden çıkardı ama cennete giremediniz. Siz benim azad ettiklerimdensizin. Cennette istediğiniz yere girin" der."

Durru'l-Mensur: 3/463; Tefsiri Taberi.: 8/190.

788[24] Beyitler Muhammed b. Ebu Zur'a Dimeşki'nindir. Ravdetu'l-Muhibbin sh.: 327; Semtu'l-Leali: 3/517; Elvasatetu beyne'1-muteneb-bi ve husumih sh.: 394.

48- "Bi simahum."

Yüzlerindeki parlaklık ve tozluk alametiyle insan sima-sındaki alametler hayvanlarda olduğu gibidir.

Şiirde de bu manalarda ifade edilmiştir:

"Çık ey güzel nefis. Sen güzel bir cesedteydin. Çık ey nefis Övünerek, müjdeleyerek rahatlık ve reyhan ile çık. Rabbin razı olup öfkeli değildir. Yedinci semaya çıkana kadar kendisine bu şekilde söyleyip dururlar. Eğer ölen kötü ise şöyle derler:

"Dostlarım öyle bir oldu ki sanki ben onların üzerinde Irak'ın seçkini ve rengi beyaza dönüşen oldum. Akıl sahibi olan onların değişkenliğini farkeder ta ki, sakallarının beyazladığını ve yerinin dümdüz olduğunu simalarından beyazlığını görür."789[25]

54- "Durmadan kovalayan."

Her ne kadar mef'ul da olsa (yatlubuhu) nehar'dan hal olması da caizdir. Bu şu kavle benzer: "Darebet hindun zey-den mu'limeten lehu." Burada (mu'limeten) Hem Hind'ten hem de Zeyd'ten haldir. Çünkü her ikisi için de halde bir zamir vardır.

56- "Allah'ın rahmeti yakındır."

Mana üzerine hamledilmiştir. Çünkü manası şudur: Nimet bahşetme ve sevap vermesidir. Bir rivayete göre takdiri şöyledir: "Mekane rahmetellahi ve zemanehu." Nadr'ın790[26] dediğine göre mastarlar tezkir kaidesine görede cari olur.

57- "Rüzgarları müjdeleyici olarak gönderen." Nuşren neşur'un cemidir.

789[25] Beyitler Esved b. Ya'fur'undur. Eslea yerine sul'ada rivayet ediliyor. Nevadır Ebu Zeyd: 451. İkinci beyit Munsif: 3/44; Tekmile 1İ1 fa-risi sh.: 282.

790[26] Nadr b. Şumeyl Basri'dir. Çeşitli teknik bazı ilimler alimiydi. Saduk ve sikaydı. Hadis rivayetleri, arap tarihleri, şiir, fıkıh ve garip kelimeler alimiydi. Hicri 204'de vefat etmiştir. İnbahu'r-Ruvat: 3/348; Buğyetu'1-Vuat: 2/316.

Rasul ve rusul gibi. Çünkü

bulutlan dağıtıp dönderiyor. Teşkil (şeddeli) ile okunuş Hicaz lügatma göredir.

Tahfif ile okunuşu da Temim lügatına göredir. Neşren şeklinde olması da caizdir. Yani naşiratin ayette olduğu gibi:

"Summe'duhune yetineke sa'yen." (Bakara: 2/260)

Yeni Saiyatin. Beşirun kelimesinin cem'i olarak (Busu-ren) de okunmuştur. Çünkü rüzgar bulutların gelişini müjdeler. Hal konumunda mastar olarak (neşren) de okunmuştur. Yani munşiratin manasında naşiratin'dir. Tenvinsiz olarak (buşra) şeklinde de okumuştur.

Zate neşr791[27] şeklinde (neşren) de okunmuştur. En-Neşr geceleyin nimetleri himayesindekilere dağıtmaktır. Bulutlar Öa, intişara umum bakımından buna benzetilmiştir.

65- "Sizin O'ndan başka ilahınız yoktur."

'Gayruhu kelimesi (min ilahin) konumuna sıfat olduğu için sıfat üzere ref'a olmuştur. Sanki şöyle denilmiş: "Ma ilahım gayruhu lekum." Hazf olan mubdele itibarla (min ila-hin)'den bedel olması üzerine olması da caizdir. Sanki şöyledir: "Ma gayruhu lekum." Bu şekilde mana itibariyle daha umum ve kapsayıcı olur. Bir rivayete göre tehir edilmiş ve (ma) harfinin ismidir. Sanki şöyledir: "Ma gayruhu lekum minilahin."

88- "Yahut dinimize dönersiniz."

Her ne kadar onların dininde olmasalar bile bu ifade kullanılmıştır. Çünkü dönüş veya giriş ilk başlangıcı da kapsar. Şair şöyle demiş:

791[27] Asım ba ve şin'in cezmiyle okurdu. (Buşren). İbnİ Arar nunun zammesi ve sinin cezmiyle (nuşren) okurdu. Hamza, Kesai ve Halef: Nunun fethası ve sinin cezmiyle okurlardı. (Neşren) Haf konumunda vaki olan mastardır. İbni Kesir, Ebu Amr, Ebu Cafer ve Yakub nun ve sinin zammesiyle (naşir) kelimesinin cemi olarak (nuşuren) okurlardı. Bunun dışında kalan kıraatler şazdır. İthaf Fudalau'l-Beşer sn.: 226.

"Genişledikleri zaman onun kasdi kederini benimle gidermekti. Bu da, kemik ve mafsallarıma işledi,

92- "Sanki ona hiç olmadılar."

Yani sanki orada hiç ikamet etmediler. Bu manada cahi-Hyle şiirlerinden birinde de kullanmıştır:

"Sanki Hacım ile Safa arasında hiçbir insan olmamış ve gelmemiş ve Mekke'de sanki hiç gelip çivi çakan olmamış gibi.

Evet bilakis biz oranın ehlindendik ama gecelerin gelip geçmesi ve tehlikeli anların ve serlerin geip geçmesi bize böyle zelil etti."792[28]

Bu lafız ve manada Esved b. Ya'fur da ifade etmiş:

"Sabit duran bol miktardaki mal ve mülklerin sayesinde son derece güzel bir yaşam ve-nimetler içinde oldular.

Zira nimetler ve eğlendiğin vakit geçirdiğin şeyler bir gün gelecek yokluk ve faniliğe gidecektir."793[29]

102- "Onların çoğunu fasiklar olarak bulduk."

Buradaki (in) harfi te'kid içindir. Sakile'den muhaffef olmuştur. Şurada olduğu gibi:

"Ve bildin ki kazan ve delen kimse bir gün yerini sırtlana ve çıkan bitki filizine bırakır."794[30]

792[28] Akdu'l-Ferid: 5/290; Revdu'1-enf.: 1/237;

Lisan madde. Hacene: 11/109; Muhaderatu'l-Edibha: 1/147. Amr b. Haris b. Medad Ciirhümi'nindir.

793[29] Ama ve cahili olan Esved b. Ya'fur'undur.

İkinci beyit Şiru'uş-Şuara sh.: 152. Burada Feiza yerine feera vardır. İki beyit de Şerh ihtiyara' Mufaddal Tebrizi: 2/970; Mafdaliyat sh.: 217; Munteha Taleb sh.: 82. ■ jenu: İkamet ettiler. Muğna: Evdir.

794[30] Şifau'1-Alil: 1/371. Muhakkik nisbetsiz bırakmıştır. Bahru'l-Muhit: 3/374. Temim b. Esed Huzai'nindir. Muhabber sh.: 497. Hamiatu: Sırtlandır.

105- "Hakikun."

Hırslı, haris anlamındadır. Bir rivayete göre mahkuk manasındadır. Şu kavil de bunun gibidir.

"Hakka aleyhi bikeza."

Hakkı aleyhi denildiğigibi hukku aleyhi de denilir. Gerekti manasındadır. İhtiyaç duyulan hiçbirşey takrir edilmeden tasvir yapılmaz?!

111- "Ercih"

Onu tehir et anlamındadır. Bir rivayete göre onu hapset manasmdadır.

"Min hilafın."

O ikisinden herbiri bir parça veya şıktandır.

130- "Bissinine."

Kıtlık, kuruluk anlamındadır. Hatem de şiirinde bu manada kullanmıştır:

"Biz cimrilik etmeden malı ehven görüyoruz, öyle ki kıtlık yıllarında şikayet ettiklerimiz onun zararlarıdır."795[31]

Evs de şiirinde bu manada ikrar etmiştir:

"Her haram ayların sonunda topraklarımızda ve etrafta kıtlık yıllan parıltısı görünür."796[32]

Yani ne yeşillik, bereket ne de nebat vardır. Şu kavline benzer:

"Es-Senetuş şehbaa: Bembeyaz parlayan manasında olan şehb ile vasıflanıyor. Tıpkı bunun hilafının da siyah ile vasıflandığı gibi."

795[31] Divanı sh.: 245; Nevadir Ebu Zeyd sh.: 350. Sonrasında şu vardır: "İnsanlara cimrilik ? apanın köpekleri zayıf misafire karşı havlar, saldırır ve hırhır eder."

796[32] Beyit Divan'ında yoktur. İkinci kez tekrar edilecek. Huccetu'l-Farisi: 2/37C.

131- "Yatteyyertı bi muşa."

Musa'yla uğursuzluğa yorumu yapıyorlardı. "Onların uğursuzlukları Allah kalındadır" Bu manada Sibeveyh şöyle demiş: Et-Tair: Cem için mukesser olmayan bir isimdir. Tıpkı camii ve bakir gibi.797[33]

Bu manada şiirde de ifade edilmiştir:

"Sanki o kuş başları gibi başların üzerine yağan yağmurlu günün büyük damlalarıdır."798[34]

Bu şekilde tair için onunla cari olunduğu cem manası üzerinedir. Yani tair saadet, şekavet, fayda, zarar, kıtlık vebe-reket cemdir. Bunların hepsi de Allah'tandır. Yani iyi veya kötü olma, fayda veya zarar, kıtlık veya bollukta ne yaratıkların bunlarda bir etkisi vardır ne de kuşun bir katkısı vardır.

132- "Mehma te'tina: Ne getirirsen getir."

Yani hangi şeyi bize getirsen de. Bunun aslı Halil'in yanında şöyle:

"Ma ma" Tekrarı gidermek ve önlemek için elifi ha'ya kalb etmişler. Kesai şöyle demiş:

"O (Kuffe) manasmdaki (men)'tir. Şart manasında olan (ma)'nın üzerine dahil olmuştur.

139- "Muteberrun."

Yani helak olmuştur. Bunun için altın hakkında deniliyor ki madeninin toprakla veya parçalar, filizler halinde oluduğu sürece (Tibrun)'dur; Külçe altın olmaya mahkumdur. Ettebar kelimesinden türemiş fiildir.

797[33] İbni Manzur şöyle dedi: El-Camil: Deveden bir sürüdür. Onu, çobanı ve sahipleri sürer gider. Bakar ve Bakir misalidir. Lisan: Cemel: 11/124; Kitap Sibeveyh: 4/475.

798[34] Beyit, Lisan madde. Katr. Lakin şöyledir: "İlk baharda sürekli yağır-t yağdırır." şeklindedir. Muhkem: 6/162. Bir kısmı Hasais'le: 2/490. Muhakkik baş kısmım zikretmemiş.

Tıpkı gümüş için şöyle denildiği gibi maden toprağıyla karışık olduğu sürece (el-luceyn)'dir. Yani gümüştür.

143- "Rabbi dağa tecelli etti."

Yani onun rabbi dağa tecelli etti ve hükmünü ona gösterdi. Dağa olan oldu.

Şair de şiirinde bu manada kullanmıştır:

"Kılıç ve mızrakla tecelli etti, bu yaşlılığın ağır oluşu-mundandı."

Yani emrinden ve ihtiyarından tedbir ettiği ve gizli sır halinde tuttuğu emri zahir oldu.799[35]

"Caelehu dekken."

Yani medkuken800[36] yerle bir etti. Ayette de olduğu gibi:

"Halkullahi." (Lokman: 31/11)

Yani mahlukunu Allah'ın yarattığı. Bir rivayete göre takdiri:

"Dekkehu dekkae." Mastar fiil usulünün dışında bir kaideyle gelmiştir. Ayette olduğu gibi:

"Ted'unehıı tederruan." (En'am: 6/63)

Mana şöyle: Allah dağın taşlarını toprağa çevirip yerle 4 bir etti. Naketun dekkau da bunun gibidir. Hörgücü olmayan devedir.

799[35] EmalFİ-Murteda: 2/220. Nisbetsizdir.

800[36] Ahmed, Tirmizi sahih görmüş. Hakim sahih görmüş ve Beyha-ki'nin Kitabu riiya'da Enes b. Malik'ten çıkardıkları tariklerle Nebi (s.a.v.) bu ayeti şöyle okumuş deniliyor:

"Felemma tecelta rabbuhu liicebeli cealehu dekka." Jkİ parmağıyla da işaret ederek böyle okudu dedi". Baş parmağın bir tarafım da küçük parmağının ucuna koydu. Başka bir lafızda da küçük parmağın üst mafsalına koydu diyor. Dağ eridi (Musa bayılarak düştü). Bir lafızda dağ yere gömüldü ve kıyamete kadar orada kalacak. Müstedrek: 2/320; Tirmizi: 3076,

Muberrid şiirinde dekken'i aynı anlamda kullanmıştır.

"Şağb, Şağb idi, eğer Allah ona izzetli bir ömür verseydi onun izzet ve şerefiyle Mudar kabilesi de nasibini alırdı.

Keşke dağlar onun düşüşünden önce düşüp yerle bir olsaydı ve taş taş üzerinde kalmasaydı."801[37]

"Saifcen."

Baygın düştü.

148- "Böğüren buzağı heykeli."

Bir rivayete göre Samiri'nin yaptığı buzağıya ruh girmemiştir ki, Peygamberlik mucizesine benzemesin. Ancak buzağıda delik şeklinde birşey yapmıştı ve rüzgar o boşluktan girdiği zaman öküz böğürmesi gibi bir ses işitiliyordu. Ha-san'm dediğine göre: Ruh girmiştir ama mucizeye benzeme-mişti. Çünkü Allahu Teala adeti bu şekilde icra ettirmiştir ki, kabz etmeyi meleğe bırakmıştır ve hangi suret üzerine atı verirse orada diriliverir.

149- "Başları, elleri araşma düşürüldü." Kuvvetle pişman olmak manasındadır. Çok pişman olup

aciz olana şöyle denilir:

"Sukite ve eskatu fi yedihi."

Aslı şuradan gelmedir:

"Fi'r-raculi yeste'siru feyelka biyedihi liyekteffe: Esir alınan kişi içindir. Öyle ki, elleri üzerine bırakılır ve küreklerini oynata oynata yürür."

801[37] Beyit, Akreşe Ebu Şağb'mdır. Oğlu Şağb'a ağıt yapmış. Şerhu'l-Hamase: 3/45; HamasetBasriye: 1/149; Kamil Muberrid: l/13î.Mahtu-tada: İzzen yerine azizen, Divanu '1-Hamase'de: Ahcareha yerine ericane-ha getirmiş.

Bir rivayete göre bu, korkak için bir misaldir. Antere de şiirinde bu manada kullanmıştır:

"Bir dansöz ki, atı ondan geri dönderdim.

O ise atın yularından tutmak istedi."802[38]

150- "Ey annemin oğlu."

Fethayladır. (Umme) kelimesinin nasb edilme yönüyse iki ismi bir isim yapıp muzafun ileyh olduğundan dolayıdır. Tıpkı zarf anlamında şöyle denildiği gibi: Sabahe mesae: şe-ğere bağera: Sabah akşam vaktinde ve boşaldı, yağmur yağdı."

Kesreyle şöyle: "Yeibne ummi" dir ama hazf olmuştur.803[39]

154- "Velemma sekete."

Sekete gelmesi, sekene gelmesinden daha iyidir. Çünkü gazabın dinmesi manasını içerdiğinden kardeşini cezalandırma konusunda da sukut etmesi anlamındadır.

157- "Ağırlıklarım ve üzerindeki zincirleri indirir."

Yani onların üzerindeki ağır yüklerini ye üzerlerindeki zincirleri veya bağları indiriyor.

Cahiliyye tamamen iptal olduktan sonraki halinde Huze-Ii İslamm hudud ve feraizleri hakkında şiirinde şöyle dile getirmiş:

"Ey ümmü Malik! Ben bu dar'da anlaşmalı biri gibi değilim. Velakin boynumu zincirler kuşatmıştır.

802[38] Divanı sh.: 66; Meani'l-Kebir: 2/889; Emali'1-Kali: 1/199.

803[39] Akberi mim'in kesresiyle okunur demiş. Çünkü kesre ya'nın mahzuf olduğuna delalet ediyor. Fethayla okunmasında iki görüş vardır. Birincisi elif mahzuftur ve elifin aslı da ya'dır. Ondan önceki mim fet

Gençler ise tıpkı ihtiyarlar gibi haktan başka birşey söylemiyorlar. Ve kınayanlar ise istirahat etti."804[40]

160- "On iki kabile"

Esbaten kelimesi bedeldir. Eğer temyiz olsaydı (sebten) şeklinde gelirdi. Tıpkı (isna aşre raculen) denildiği gibi. Bir rivayete göre mahzuf olan mevsuf un sıfatıdır. Sanki şöyledir:

"İsneta aşrete firkaten esbaten."

163- "Zahir oluyorlardı."

Su yüzüne çıkıyorlardı. Et-Turuku'ş-şevari de bunun gibi misaldir.

164- "Dediler ki: Mazeret beyan etmek için."805[41] Yani mev'izetuna ma'zireten'dir. Mubteda hazfolmuştur.

Veya: "Ma'ziretellahi nuriduha"dır. Haber hazfolmuştur.

165- "Şiddetli bir azap ile."

Beisun kelimesi feilen veznindedir. (Beise'r-raculu be'se-ten)'de bunun gibidir: Şecaatli olup öne atıldığı zamandır. Sanki azap tehir edilmeyip onlara isabet etmesidir.

Huzeli de şiirinde bu manada beis kelimesini kullanmış:

"Vücuda işleyen harekete sabrettim, öyle ki henüz üzerine resim işlenmemiş kumaş beni muhafaza ediyordu.

Şiddetli harareti olanlar için bende, ineğin kafasında olan boynuzlar gibi

---

804[40] Ebu Harraş Huzeli'nindir. Züheyr b. Urve'ye ağıt yaptığı ka-sidesindendir. Divanı Huzeliyin: 2/150; Bahru'i-Muhif: 4/404; Te'vil Müş-kilKur'ansh.: 149,

805[41] Hafs müstesna bütün kiraatçılann kıratıdır. O da (Mefulun li ec-lihi veya masdariyet) üzerine nasb ile (mazireten) okumuş. İthaf sh.: 232.

fitiller vardı."806[42]

167- "Rabbin ilan etti."

Öyle bir yemin kasdıyla yemin etmiş ki, insan onu duydu. Bir rivayete göre emretti ve bildirdi. Teezzene: Ezine'dendir. Tefeale babından getirmiş ama onunla fiili mu-rad etmiştir.

Züheyr de bu manada şiirinde ifade etmiş:

"İyi bil ki! İnsanların en şerlisi; kendi diyarlarında nida edilip hala gezinenlerdir."807[43]

Ve demiş ki:

"Onu iyi bil ki! Allah'ın varlığına yemin olsun ki, kendi ziraatına veya mahsulüne yönel bak nereye doğru sokuluyor."808[44]

Buradaki (teallem) Cehl'den olan değildir. Zira bununla: (i'lem) yani iyi bil ki, murad ediliyor. Burada sanki birini kendi hitabını kabul etmesi için uyarıyor, ikaz ediyor gibi.

168- "Onları gruup grup yeryüzüne attık."

Yeryüzünde onları birçok fırkalara ayırdık, kuvvetlerini kırdık.

169- "Onlara, ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar."

Yani karşı taraftan kendilerine öyle bir mal gelse, onumda alır sarf ederler. Onlara ne birşey kafi gelir, ne de mal onları doyurur.

806[42] Ebu Kebir Huzeli'nindir. Divan Huzelîyin: 2/88; Mahtutada el-Libteyn ve müeccel şeklindedir, hatadır. Karidu onun kılı demektir. Mesela (Kad karide min tulimaterektuhu lem eddehinhu velem eğrilhu). Uzun süre salıvermekten yağlamamaktan çok uzadı. Ne yağlayabiliyorum nede yıkayabiliyorum demektir. (Zinİacin.) öküz demektir. (Enniac) Sığır (Errevk) boynuzdur.

807[43] Divan Züheyr sh.: 31; Hazan Edeb: 5/456.

808[44] Züheyr b. Ebu Selma'mndır. Esmai güzellik bakımından Zü-heyr'in bu şiirine denk birşey yoktur demiş. Şiirlerden diyor: Hazenetu'l-Edeb: 5/451; Kitab Sibeveyh: 2/145; Şerh Ebyat: 2/246; Muktedeb: 2/323; Lisan Selebe veha Divanı sh.: 51. Mahtutada: Teallemahuma'dır. Hatadır.

"Ve deresu mafihi: Onu okumuşlardı." Onu bırakıp terkettiler, ta ki darisen oldu. Bir rivayete göre onu okudular ve ders de aldılar. Sonra tilavetle beraber ona muhalefet ettiler.

171- "Dağı üzerlerine gölge gibi çektik." Yani dağı yerinden söküp kaldırdık.809[45]

172- "Hani Rabbin Adem oğullarından almıştı." İbni Abbas şöyle demiş: Allah, Adem'in sırtından zürri-

yetini çıkardı ve onları ona zerre şeklinde gösteriverdi.810[46] Onlara akıl verip şöyle dedi:

"Onlar senin çocuklarındır. Bana ibadet edeceklerine dair onlardan misak alacağım ve rızik vereceğim ve sonra şöyle dedi:

172- "Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar "bela" dediler."

Bu sahihtir ve makula daha yakındır. Hakeza iade için olan kavil de böyledir:

"Herkese ruhu ve kendisiyle ruhunun kalkabileceği takat veya bünyesi ona tekrar iade edilir. Bu durum ağır hasta olan bir kişinin ve piri fani olan bir yaşlının kendi suretleri üzerine iade edilecek anlamını gerektirmez.

Denilse ki bunda ne fayda vardır, böyle birşey hatırlamıyoruz? Ona şöyle denilir:

"Allah bizi dünyada böyle yarattı ki gerçekten imtihan ve deneme yerini

---

809[45] İbni Ebu Hatem'in naklettiğine göre İbni Abbas ayethakkın-da şöyle demiş: Melekler dağı tepelerine kaldırıp, onlara şöyle denildi: "Size verdiğimiz kitabı kuvvetle tutun." Dağa baktıkları zaman şöyle dediler:

"Duyduk ittaat ettik." Kitaba baktıkları zaman şöyle dediler: "Duyduk ve asi olduk."

810[46] Ahmed, Nesai, Hakim sahih gördü ve Beyhaki'nin (Esma ve sı-fat'ta) İbni Abbas'tan naklettiklerine göre Nebi (s.a.v.) şöyle demiş:

bulsun. Ve zorda kalanlar811[47] gibi olmayalım.

Fayda şudur: Adem zürriyetinin çokluğuyla kendisinde hasıl olacak olan mutluluğu bilmişti. Hasan'dan naklen şöyle demiş;

"Cennette çocuklarından olan nimetlerdendir ve ilk başta olan imanlarının sevabıdır."

Bir rivayete göre seneler boyu dünyada mevcud olan Adem'in çocukları ve nesilleridir. Allahu Teala'nın onları kendi kendilerine şahit tuttu ve kendilerinde bulunan harikulade bediin (varlığın) oluşuyla Allah'ın tevhidinin dela-letlerindendir. Delalet ve itibar yönüyle bununla Allah'ın kendilerinin rabbi olduğunu ikrar ettiler. Her ne kadar bunu nutkederek ve karşılıklı konuşarak etmiş olmasalar bile.

175- "Şeytan onu takip etti."

Kuteybi şöyle demiş;

811[47] "Allah, Adem'in sulbünden niimmande (Arafat civarında bir vadidir) misaklarını aldı. Adem'in sulbünden çıkacak bütün zürriyetini çıkardı ve zerrecikler gibi huzuruna onları aldı. Sonra ön taraflarından şöyle kelam yaptı:

"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" dedi. Onlar da:

"Bela şehadet ederiz." dediler."

172. Ayetin sonundaki (mubtilune)'ye kadar söyledi:

"Bir grup şu ayetin manası şöyledir demişler:

"Onları nefislerine karşı şahid tutarak, ben sizin rabbiniz değil iniyim?"

Demesi onlara, yaratıklarıyla tevhidine dikkat çektirmek istemiştir. Çünkü rüşdüne eren herkes zaruri olarak bilir ki onun tek bir rabbi vardır. Bu da onlar için şahitlik makamı yerine ve ikrar yerine geçmiş oldu. Tıpkı Allahu Teala'nın gökler ve yer hakkında şöyle demesi gibi:

"İkisi de dediler ki itaat ederek geldik."

(799) Ebubekir Tartuşi şöyle demiş: Bu ahd beşer için lüzumlu bir gerekliliktir. Ama her ne kadar bunu bu dünya hayatında hatırlamasalar da. Tıpkı, aleyhinde talak vaki olup unutan kimseye talakın gerekli olduğu gibi. Kurtubi: 7/317.

Haddadi şöyle demiş: Denilse ki nasıl olur da alman misak kafirlere karşı onların aleyhinde bir hüccet olur ki onlar Adem'in sulbünden çıkarıldıkları zaman bunu hatırlamıyorlar? Denilir ki Allah onlara peygamberler gönderip alınan misakı hatırlattıkları zaman, işte bununla peygamberlerin, sözleri onların aleyhlerinde hüccet olacak. Bunu hatırlamasalar-da. Bilmiyor musun? Namazından bir rekatı terkedip unutan kimse için sika olan kimselerin bunu ona hatırlatması aleyhinde hüccet değil midir? Ruhu'l-Beyan: 3/274.

"Etbatu 'r-racule." Adam lahik oldum ona ulaştım. "Te-batuhu" onun arkasından yürüdüm.812[48] Mana şudur; Şeytan onu ilhak edip sapıttı.

176- "AhIedeile»I-ardi."

Fakat o aşağılığa saplandı ve üzerinde olan şeylerle razı oldu. İhlad'ın aslı; devamlılık üzere olan luzümluluktur. Mesela saçı beyazlayıp yaşlanmayan veya değişmeyen kişiye (muhlid) denilir.

"Onun durumu köpeğinki gibidir."

Yani zillet ve hakirlik bakımından köpek gibidir ki her iki halde de, ancak soluma ve açlık müstesna. Dilini dışarı çıkarıp hızlı soluk alıp veren herşey sadece yorgunluk ve susuzluktan dolayı yapar. Köpek ise bütün hallerde bunu yapar.

179- "Cehennem için yaratmışız."

Daha öncede geçtiği gibi buradaki (lam) akibet lamıdır. Çünkü Allahu Teala mahlukatı sadece rahmet için yaratmıştır. Velakin haddi aşanların akıbeti cehennem olduğu zaman sanki onları sadece cehennem için yaratmış gibidir.813[49]

"Hatta daha da sapıktırlar."

Bu temsil de mübalağa ve tahkik üzerinedir. Çünkü onlar (hayvanlar) içinde maslahatı olan şeyi bırakmaz hatta ne bal arısı ne de karınca. O kimseler, nefislerinde bulunan AI-lah'an tevhidine delalet eden doğrulukları inkar ettiler. Kendilerine verilen bütün azalar yarın onların aleyhlerinde bütün hallerini söyleyecekler. Mufaddal814[50] dedi:

812[48] Tefsir GaribıTl-Kur'an'a bak: 174. 396

813[49] İbni Cerir'in 9/131, İbni Ebu Hatem ve İbni Murdeveyh'in Abdullah b. Ömer'den çıkardıklarına göre; Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

"Allahü Teala, cehenneme layık olanları yarattığı zaman, veledi zina cehennem için yaratılanlardandı."

814[50] 0, Mufaddal b. Muhammed ed-Debyi'dir. Edep haberler ve arap tarih ve günlerini rivayet ederdi. Rivayetlerinde sika (güvenilir) İdi. Ferra ve diğerleri ondan rivayet etmişler. İnbahu'r-Ruvat: 3/304.

Muhammed b. Sehl'den815[51] Kemmiyt'in rivayet edilen816[52] şiiri hakkında sordum dedim ki:

"Kemmiyf'in er-Ruhme'deki kavlinin manası nedir?

"İki isimli ve renkleri çeşitlidir. Ahmaklaştırdılar oysa Havil'in zarif ve akıllı kıldığıdır ve onun onunla haz ve lezzet duyacağı entrikaları vardır ki o, ne cenin'in nıetaıa ne de kararsız hastadır."817[53]

"Biz hiçbir zaman bir kuş görmedik ki ondan alçak tabiatlı ve cimri yarusu oldu ve ahmaklık izhar edip bu şekilde misal olduğunu da görmedik?"

Bunun üzerine dediki:

"Onun ahmaklığı; yuvasında yumurtlayıp muahfaza etmesi civcivlerini koruması, yavrularını sevmesi, sadece çiftiyle çiftlenmesi, ilk kafileyle çıkması,i lk .dönenlerle dönmesi, tahsirde818[54] uçmaması, eş-şekir'e819[55] aldanmama-sı, ve kur'dan820[56] uçmaması ve Cefir'e821[57] düşmemesidir?.'"

180- "Yulhidune."

Lehede ve elhede: Haktan meyledip saptı. Ferra şöyle demiş; Leheda meyletti. Elhede yüz çevirdi demektir.

815[51] Vefeyatu'1-Ayan: 5/219.

816[52] O, Kemmiyt b, Zeyd'tir. Onun haberi için, Mucemuş-Şuara sh. 170'e bak.

817[53] İki beyit: Cahiz'in Hayavan'ında: 7/18. Oradaki rivayet bir hayli uzundur. Müellif burada özetlemiş. NihayetıTI-Ereb: 10/8. Birinci beyit, haberle birlikte Meani'l-Kebir: 1/290'dadır.

818[54] Yani zorlu ve yorgunluk günlerinde uçmaz.

819[55] Eş-Şekir: tik biten tüylerdir. Onlar sertleşip saplaşmadan uçulmaz.

820[56] Yani yüksek yerlerden ve tehlikesiz yerlerden uçar. Erebbe bi'l-mekan: Onda ikamet etti, sözleri de bu kabildendir.

821[57] Yani oklara, vuruşlara hedef olan yerlerde. Diyor ki: Oklar ve isabetlerin olabileceği yerlere inmez-konmaz,

Onların, Allah'ın isimlerindeki ilhadlar onların şu sözüdür: "Ellat-putu" Allah'tan "El-uzza" ise "el-aziz" dendir.

182- "Senestedricuhum."

Onları helak edeceğiz. Helak manasındaki (derece)'dendir.

"Min haysu Iaya'Iemun."

Helak vaktini bilemedikleri bir anda ansızın. Bunu gizlemekteki maksat ise verilen yüklenen mükellefiyetin sih-hatindendir. Bir rivayete göre (ed-derecetun)'dan türemiştir. Yani onları basamak basamak tedrici olarak nimetlerin yolu üzerine vesilelere doğru ikablarınm miadı olan Ölüme götürüyor.

183- "Ve umli lehum."

Mühlet vererek zaman içinde onlara gösteriyorum.

187- "Eyyane mursaha."

Kıyamet ne zaman sabit olacak. Bir rivayete göre ne zaman kopacak.822[58]

"La yucelliha."

Kıyameti ancak Allah zuhur ettirecek.823[59] "Ondan mesulmuşsun gibi

---

822[58] İbni İshak, İbni Cerir ve Ebu Şeyh'in İbni Abbas'tan çıkardsk-lanna göre. Hamel b. Ebu Kuşeyr ve Şum Veyl b. Zeyd Rasulullai: ■ (s.a.v.): "Dediğin gibi eğer peygambersen kıyametin ne zaman kopacağım bize haber ver? Biz onun ne olduğunu bilmiyoruz." dediler. Bunun üzerine:

"Sana kıyametten soruyorlar..." ayeti.

"Velakin insanların çoğu onu bilmezler."

Kavline kadar nazil oldu.

Durru'l-Mensur: 3/619; Ibni Cerir: 9/93

823[59] Taberani ve İbni Mürdeveyh'in Ebu Musa el-Eş'ari'deri çıkardıklarına göre, kıyamet hakkında Rasulullah'dan (s.a.v.) sorduklarında ben de orda hazırdım ve şöyle dedi:

"Allah'tan başka kimse onu bilmez. Vaktini de ancak o, tecelli ettirir. Velakin size alametlerinden haber vereceğim.

sana soruyorlar."

Ahfeş şöyle demiş: "Sanki sen onun gereğini biliyor muşsun gibi sana kıyamet hakkında sorup duruyorlar. (Aley-ha)'nın ona delalet etmesi için (an) harfini tehir etmiş, car ve mecrur'u da hazfetmiştir. Bilmiyor musunuz ki eğer ondan sorumlu olsaydı hiç ona sorarlar mıydı?

Kıyametin ondan sorulması bunun gereğini bildiğinden dolayı sorulmuş olması gibidir. Eğer bunun gereğini bilmiyor idiyse zaten ondan mesul değildir.

Cer harflerinden her biri yüklendiği şeye delalet etmiş ve hazfedilmesi gerekli olmuştur.

"Şüphesiz onun ilmi ancak Rabbimin katındadır."

Yani kıyamet saatinin ilminin vakti rabbimin katındadır.

"Şüphesiz onun ilmi ancak Allah katındadır."

Kavli ise şuna delalettir: Kıyamet vasıflarının ve hallerinin ilmi Allah katındadır. Bunun için tekrar edilmiştir. * **189-** "O sizi tek. nefisten yarattı."

Yani o, sizi Adem'den yarattı.

"Eşini de ondan kıldı."

Ona yakın zamanda fitneler ve hare olacaktır. Biri:

"Here nedir? Ya Rasulallah!" dedi. O da:

"Habeş'lilerin lisanına göre katidir" dedi. İnsanların kalplerinin katılaşması, aralarında Öyle bir inkarcılık ve bilmemezlİk olacak ki neredeyse kimse kimseyi tanımayacak, liyakat sahibi kişiler ortadan kalkacak ve insanlardan öyleleri kalirki ne maruf olanı bilirler ne de münkerlere aldırış ederler."

İbni Ebu Hatem ve İbni Mürdeveyh'in Ebu Hureyre'den çıkardıklarına göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

"Kıyamet öyle birinin başına kopacak ki ben onun ağzında yenileceğim, onu gevelemeyecek, kolayca yutmayacak ve onu telafuz etmeyecek ve öyle iki kişinin üzerine kopacak ki aralarında satın alıp verecekleri bir elbise serili olacak onlar, onu ne dürecekler ne de satacaklar."

Durru'l-Mensur: 3/620.

Yani her nefisten onun zevcini kıldı (eşini). Sanki şöyle gibidir: Cinsinin tariki üzerine nefisten kendi eşini halket-ti ki gönlü ona meyledip ülfet muhabbet kursun.

"Onunla münasebet kurunca."

Adem eşiyle münasebette bulununca,

"Hafif bir yük yüklendi, onunla yürüdü."

Hafif bir yük yüklendi.. Bir müddet bu hafiflikte geçti ta ki ağırlaştı.

"Ağırlaşınca Rablerine şöyle dua etti: "Eğer bize sa-lih bir evlat verirsen..."

Nihayet gebeliği ağırlaşınca, her ikisi de Rableri olan Allah'a şöyle niyazda bulundular:

"Eğer bize salih bir çocuk verirsen." Ki bu sahih bir tevildir.

Kim ki ayetin mefhumunu Adem ve Havva'ya hamleder-se (ceale lehu şurekae)'ye hazfen bir takdir yapması gerekir. Yani o ikisinin zürriyetini kıldı. Bu şunu demene benzer: Fealet teğleb." Yani bemi-teğleb. Bundan dolayı Alla-hu Teala şu ayette:

"Allah, onların koştukları şirkten beridir." demiş. 190. Ayet.

194- "Allah'ı bırakıp taptığınız kimseler, sizler gibi kullardır. Doğru iseniz onları çağırın."

Birinci dua onların putları ilah diye isimlendirmeleridir. İkinci dua: Kendi cihetlerinden olan fayda talebi ve zararları defetmesidir. Ki bu da mümkün değildir. Ayeti kerimede Allah-u Teala'mn putları abd diye isimlendirmesi zelil bir şekilde hor, hakir yaratılmış olmalarındandır.

200- "Ve imma yenzeğanneke."

Şeytandan olan vesveselerle seni rahatsız ederler. Bu, çoğunlukla kızgınlık anında olur.824[60]

201- "Taifun: Hatırlayış."

Vesvese, hatırlayış veya arızi birşey. Bir rivayete göre uykuda gelip geçen hayaldir.

202- "Şeytanlar, dostlarını azgınlığa sürüklerler." Yani şeytanların arkadaşlarını şeytanlar çekip götürür.

203- "Onu da toplasaydın ya derler."

Sen o ayeti Rabbinin yanından alıp getirseydin ya! Bir rivayete göre sen o ayeti kendin hazırlayıp toplasaydın ya! 825[61]

ENFAL SURESİ826 [1]

824[60] İbni Cerir'in 9/156'da îbni Zeyd'ten naklettiğine göre "Afvet,

örf ile emret ve cahillerden yüz çevir." ayeti nazil olduğu zaman Ra-

sulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Yarabbi gazap nasıl olur?" bunun üzerine:

"Ve imma yenzeğenneke mineşşeytani nezğun..."

Ayeti nazil olmuş. İbnİ Ebu Hatem'in, İbni Mes'ud'tan naklettiğine

göre Nebi (s.a.v.) şöyle diyor:

"AHahumme inni euzu bike mineşşeytani min hemezihi venefesi-

hi ve nefehihi."

Ve onun hemezi meytetu (ölüş) onun nefesi Öfke (veya üfürük)'tür.

Nefehesi kibirliliktir der.

825[61] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/377-401.

826[1] Saitb. MansurveBuhari'nİnSaidb. Cübeyr'den çıkardıklarına göre ben İbni Abbas'a şöyle dedim demiş:

"Enfal Suresi nerede indi? O da:

İbni Abbas şöyle demiş: "Bedir günü olduğunda Rasulul-lah (s.a.v.) dedi ki:

"Kim şöyle yaparsa ona şöyle şöyle sevap vardır." Gençler hemen koşuşup ona geldiler. Sonra ganimetin onlara ayrılmasını istediler. Yaşlılar onlara şöyle dediler:

"Bu konuda kendinizi bizim üzerimize tercih etmeyin, çünkü biz size destek durumundaydık." Bunun üzerine ayet nazil oldu:827[2]

1- "Sana ganimetlerden soruyorlar..."

Ubade b. Samit'ten828[3] nakledildiğine göre şöyle demiş:

"Biz bedir ehli ganimet hususunda ihtilafa düştüğümüzde bizim için nazil oldu. Bir de dedik ve ihtilafa düştük ki Rasulullah'ı (s.a.v.) kim koruyacak ve savaşan muharipler kimler olacak diye münazaraya daldık ve bu esnada ahlakımız kötüye gitti. Allah ta onu bizim aramızdan çekip aldı ve ganimetin hepsini Rasuhı için kıldı, o da ganimeti aramızda eşit

---

"Bedir'de nazil oldu" dedi. Bir başka lafızda: O bedr süresidir. Fet-hu'l-Bari: 8/306.

827[2] Hadisi Ebu Davud, Nesai, Hakim sahih kılmış ve Beyhaki'nin İbni Abbas'tan naklettiğine göre Bedir günü olduğunda Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Kim ki bir kafir öldürüşe ona şu kadar sevap vardır. Kim ki birini de esir alırsa oha da şu kadar sevap vardır."

Yaşlılar sancakların altında kaldılar, gençler ise harp meydanına ve ganimetlere koşuştulah Yaşlılar gençlere şöyle dediler:

"Bizi de kendinize ortak edin, biz de size destek veriyorduk, sizde bir-şey hasıl olduğu zaman siz hemen bize miiracat edecektiniz." Böylece münazara yaparak Rasulullah'a (s.a.v.) geldiler. Bunun üzerine:

"Sana ganimetlerden soruyorlar..."

Ayeti nazil oldu. Rasulullah (s.a.v.) aralamda ganimeti eşit şekilde paylaştı.

Durru'l-Mensur: 4/6; Müstedrek: 2/221; Ebu Davud: 3738.

828[3] Ahmed Hadisi: 5/322'de; Beyhaki ve Hakim: 2/136 ve İbni Ce-rir: 9/117'de çıkarmışlar.

bir şekilde paylaştı.829[4]

"Zate beynikum"

Müennes yapmıştır. Çünkü hale beynikum (aranızdaki hali.) murad etmiştir. Yahut ülfeti.

Havvat b. Cübeyr Ensari de şiirinde aynen kullanmıştır:

"Oba ehli kendi aralarında salihtirler. Aniden aralarmöa harp ettiler, ben ise ondan geri kalanlardanım.

Koşar adımlarla senin sorduğunu onlara sormaya gittim, öyle ki sen o şeyi bilmiyordun."830[5]

5- "Rabbinin seni çıkardığı gibidir."

Rabbin sana verdiği zafer ve ganimeti tıpkı kendi itaatı-na uygun seni vatanından çıkardığı hakka benzetmiştir. Oysa bazıları bundan hoşlanmıyor.

6- "Onlar, bu savaş hususunda gözleri görürcesine ölüme götürülüyorlarmış gibi..."

Bu durum Rasulullah (s.a.v.) kafileyi bırakıp savaş gurubuna yöneldiği içindi.831[6]

7- "Siz de silahı bulunmayan kervanın size ait olmasını arzu

829[4] İbni Faris şöyle dedi: El-bevau: Eşit demektir. Deniliyor ki: De-mu Fulanin bevaun li demi fülanin: "Falancanın kanı filancanın kanım eşittir demektir. Mucme'l-Madde: bevee.

830[5] Mecazu'l-Kur'an: 1/163; Mucmelu'l-Luğah: 1/88; Meani'1-Ke-bir: 2/113; EMisan madde. Ecel veehl. Eccil aleyhim şerren yeciluhu; deniliyor: Şerri onlardan tasfiye etti ve heyecanlandırdı. Züheyr b. Ebu Sel-ma'ya nisbet edilir. Divanı sn.: 70. Buna benzer şiirin birini de Tevbe b. Himyer söylüyor:

"Oba ehli emin ve esenliktedirler, ben onlan aziz bir şey ile incittim, ben ondan tasfiye olmuştum.

Koşarak kavme acil yöneldim ve onlara ne oldu dedim, Öyîe birşe-yî sordrmki sen onu biliniyordun."

831[6] Mahtutada ani'l-ğayri ilat ta ğayyuri'dir. Bu da apaçık hatadır.

ediyordunuz."

Kurayş kervanı Ebu Süfyan'ın mahiyetinde Şam'dan döndüğü zaman, Rasulullah (s.a.v.) kervanın üzerine yürüdü, Kureyş savaşçıları da silahlarını kuşanarak kervana doğru yola çıktılar.

8- "Hakkı gerçekleştirmek için."

Bunun sebebi hikmeti: Zira o böyle değildi ama Allah, size hakkı tanıtıp zuhur ettirmek istedi. 3 9-"Murdifine."

Peşpeşe832[7] kuvvet imdad göndermek. Redife ve erdefe te-bia yani imdat yetiştirmektir.

Huzeyme b. Nehd de şiirinde böyle kullanmıştır:

"Cevza, Süreyya'ya imdati peşpeşe gönderdiği zaman ben de ali Fatınıa hakkında başka zanlar edinmiştim.

Ali Fatima'ya Öyle zanda bulunmuştum ki, kişinin zan-da bulunmaması günahkarlıktır her ne kadar yerini bulsa da bulmasa da yine zan yaparız."833[8]

Mudrifine kelimesinin mecrur834[9] olması da elife vasfol-ması bakımından caizdir. Meleklerden hal üzere mensub olması da caizdir.

Cer ise, elife vasfolması üzerinedir. Yani "Erdefe ba'du-hum ba'den, fe kanu zumeren zumeren."

11- "Korkudan emin olmak için, size hafif bir uyku veriyordu."

832[7] İbni Ebu Şeybe'nin İkrime'den naklettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) Bedir günü şöyle-dedi: Atının başından tutan bu kişi Cibril'dir. Üzerinde de harb teçhizatı vardır.

833[8] Yani Fatıma'yla, Fatıma binti Yezker b. Anzah'tır. Beyitler Ta-cu'l-Arus madde. Redife. Birinci beyit el-lisan ve es-Sıhah madde. Redife. Tefsiri. Kurtubi.: 13/230; Ef al: 3/15.

834[9] Muhtutada mensubeten'dir.

Şüphesiz ki güven insanı uyutur, korkuysa geceleri uykusuz bırakır. Allahu Teala da onlara güven içinde hafif bir* uyku verdi. Bu hafif uykuyla kuvvetlerim toplayıp kendilerine geldiler. Onların üzerine bir bulut gönderdi, bedenlerini pisliklerden, kalplerini şeytanın vesvese ve ümitsizliği-den tamamen temizledi. Yeri onunla kaplattırdı ve kumluk olanlar onunla sertleşerek ta ki ayakların altı sabit kalmasını sağladı.

12- "O vakit Rabbin kafirlerin kalplerine korku salacağım dedi..."

Onlardan hezimete uğrayanlardan bir kısmı şöyle demişti: Biz mağlup olduk. Çakıl taşlarının tas'a düştüğü gibi kalplerimize mızraklar, oklar saplanıp çekiliyor.835[10]

"Fevkel a'naki."

Yani başların üstüne. Bir rivayete göre boyunların en üst kısmıdır.

"Onlardan her birinin parmaklarına vurun."

Yani mafsallarına, el ve ayakları etrafına vurun. "Eben-ne bil mekani" de buna benzer. Mekanda ikamet etmesidir. Her mafsal'm üzerinde bir uzuv vardır.836[11]

"İşte size, onu tadın."

İtirazi cümledir.

835[10] Mısnyye'de: Et-Tassas'tır: Et-Tass'ın cemidir. O da et-Tast'ın başka bir lügatidir.

836[11] Tasti'nin İbni Abbas'tan naklettiğine göre: Nafi b. Ezrak ona, bana şu ayetten haber ver dediğinde İbni Abbas (benan) parmak mafsallarıdır, der. Huzeyl lügatma göre cesedin tümüdür. Ve bana İkisi hakkında şöyle der ve o da tamam der: Parmak mafsalları: Anteretü'l-Absi'nin şu sözüdür.

"Benim kavmim ne g.izel heyecanlı atlılardır.

Bu hususen zorluk par nak mafsallapna geldiği zamandır."

Huzeli de ceset hususunda şöyle demiş:

"Onun öyle bir aslanı vardır ki cesede diken batırır,

Onun kesilmemiş tırnakları cesetten etleri çekip koparır."

14- "Kafirlere ateş azabı vardır."

Bu cümle (zalike biennehum şakkullahe).üzerine atfedilmiş ve (Fezukuhu) demiş. Çünkü bir şeyi tadan sürekli yiyenlere nazaran onun tadını çok daha fazla hisseder. Onların, azabı hissetmelerindeki durumları837[12], sanki onların halleri, sürekli tadına bakanların halleri gibidir.

15- "Zahfen." Yakın, karib demektir.

16- "Mutehayyizen: Bîr tarafa çekilme veya diğer tarafta mevzi tutma."

Onunla kuvvetlenmek için, kendini düşmana kaçar gibi göründürmek istemektir.

17- "Sen atmadın."

O gün Rasulullah (s.a.v.) eline bir avuç toprak alarak kafirlerin yüzüne saçarak şöyle dedi: Şaheti'l-vucuhu. Ve bundan sonra hezimete uğradılar.838[13]

"Müzminleri güzel bir imtihanla denemek için."

Bunun üzerine müminleri büyük bir nimetle nimetlendir-mek içindir.

19- "Eğer fetih istiyorsanız işte size fetih geldi."

Bedir gününde zafer taleb eden müşrikler hakkında nazil olmuştur.

837[12] Mahtutada cellehuih şeklindedir. Ama hatadır.

838[13] îbni Cerir'in Muhammed b. Kays ve Muhammed b. Ka'b el-Ku-rezi 'den naklettiğine göre ikisi de şöyle demişler: îki taraf ta birbirine yaklaştığı sırada, RasululİFlı (s.a.v.) bir avuç toprak alıp kafirlerin yüzlerine saçtı ve şöyle dedi:

"Şaheti'l-vucuh.' Hepsinin gözlerine toprak girdi ve Rasulullah'ın as-hab', bu kez onları katletmeye başladılar. Hezimete uğramalarının sebebi, Ra-sulu lah'ın attığı toprak sebebiyleydi. Bunun üzerine bu ayet indi:

"Attığın zaman sen atmadın velakin Allah attı."

Durru'l-Mensur: 4/40; Tefsiri Taberi.; 9/205.

Şöyle demişlerdi. Kim aramızdaki bağı koparıp bize zulmettiyse, onlara karşı bize zafer ver, yardım et demişlerdir.839[14]

23- "Le esmaehum."

Onlara duyururdu. Yani Kays b. Kilab ve diğerlerinden olan kelamlardır ki talep edip onunla ihya etmek istedikleri kelamlardır. Bir rivayete göre o, Allah'ın delillerinde ve ayetlerindedir. Yani eğer Allahu Teala onların bu sözlerle ıslah olacaklarını kılmış olsaydı, bu kelamı onlara duyururdu.

24- "Kişi ile kalbi arasına girer."

Allah gerçekten kişi ile kalbi arasına, vefat ve benzeri afetlerle girer ve geçmişte olup bitenleri telafi etmek de mümkün değildir. Bir rivayete göre kişiyle kalbi arasına ömür boyu temenni ettiği, arzu ettiği emellerle ve dünyanın devamıyla aralarına engel koyar. Kendisine kalması için kıymetsiz birşeyi emel ediyor oysa emeline kavuşmadan ölüm onu yakaladı. Kişiyi, hurma fidanın, aslından ayırıp başka yere diktiğini görürsün ama bir de bakarsın ki fidan yaşıyor adam ise öldü.840[15]

Her iki mana da Ebu Amr'ın şiirinde şöyle:

"Kalp zorluk ve sıkıntı içinde olur. Onun ölümle olan hakkı; îakva ve emellerdir.

Sen kalbinde çeşitli emel ve arzular geçirirsin ama kalplerin tasarrufu

---

839[14] Ahmed: 5/431; Nesai, Hakim sahih görmüş: 2/328'de Abdulah b. Sa'lebe'den naklettiklerine göre şöyle demiş: İki gurup savaş için karşı karşıya geldikleri zaman Ebu Cehil şöyle dedi:

"Allah'ım Bunlar aramızdaki akrabalık bağını kestiler, bizim bilmediğimiz şeyleri getirdiler, nolursun bunların yüzünü güldürme, ağlat onları" dedi. İşte bu ondan bir tür zafer talebiydi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

840[15] Beyit şöyle de rivayet edilir:

"Kendisine kalması için değersiz olanı arzu eder, ama arzu eden emeline kavuşmadan Öldü."

İkisi de Behçeü'l-Mecalis: 3/333; Uyun'ul-Ahbar: 2/306; Salih bir kişiydi, bu ikisiyle misal getirirdi. İki beyit te Sibeveyh'e nisbet edilir. Şerh Makamat Hariri: 2/13.

elinde olan onu bir halden diğer Hale geçirerek emelini bozar."841[16]

Nebi'den (s.a.v.) rivayet edildiğine göre manası:

"Kalpleri ıslah etmek için Al I ahu Teala onunla, mümin ile masiyetlerin arasına sed çeker-"842[17]

Bu manada şiirde de kulanılmıştır:

"Nefis içendi hayretinde sarhoş halde- Diyorum ki ey _ burçların sahibi bütün kapalılıkları bize açıkla.

Kalplerin tedavisi için sen tabibsin. Ey kalplerin tabibi, kalbimi ters-düz olup dönüşmekten kurtar, şifa ver."

25- "Sadece zalimlere isabet etmez."

Ayetteki mefhum haber manasında değil ancak nehy manasında gelmiştir ki fitne sadece zalimlere has olsun.843[18]

Eğer ayetin te'viliyle fitnenin umumu kasdedilseydi şöyle derdi:

"Latu sibullezine zalemu minkum hasseten."

Kesai şöyle demiş: O ceza manasında olan nehydir. Bu şu sözüne benzer: Hayvandan in de senî yere düşürmesin.

Eğer tam anlamıyla halis bir ceza olsaydı üzerine onun dahil olmazdı. Şu sözüne benzer: kum edribke "kalk yoksa seni döverim."

841[16] İkisinede rastlamadım.

842[17] İbni Murdeveyh'in İbni Abbas'tan naklettiğine göre şöyle demiş: Bu ayet hakkında Rasulullah'dan (s.a.v.) sorduğumda bana şöyle dedi: Mümin ile küfür arasına sed çeker. Kafir ile hidayet arasına engel koyar. Durru '1-Mensur: 4/45.

843[18] Muberrİd şöyle demiş: Şüphesiz o emirden sonra olan nehydir. Zalimler İçin nehy manasmdadır. Yani zulme yaklaşmayınız. Sibeveyh şöyle zikretmiş: "La uriyenneke hahuna." Yani o gün orada olma. Kim orada olursa onu orada görürüm. Cürçani şöyle demiş: Manası özel olarak zalimlere isabet edecek olan fitneden kaçının, korkun. Kurtubi: 7/393.

26- "Kafirlerin size çarpıp yakalamasından korkuyor-dıınuz.

İslam'ın ilk anlarındaki müminlerdir. Bir rivayete göre Kureyş'tilerdir. Onlar, Cürhum ve Huzaahlann olduğu dönemlerde azınlıktaydılar.

29- "Sizin için bir furkan kılsın."

Size bir çıkış yolu kılsın. Bir rivayete göre bir fetih kılsın. Şu ayetin deliliyle;

"Hak ile batılın ayrıldığı bedir günü, o iki ordunun birbiriyle çarpıştığı gün." (Enfal: 21/41)

30- "Li yusbituke."

Yani seni bağlayıp hapsetmek için. Bir rivayete göre seni uykuda kışkırtmak istemişlerdi. Allah onların bu hile ve tuzaklarını boşa çıkardı.

"Ev yuhricuke."

Ebu Bahteri şöyle demiştir: Muhammed'i ürküp kaçan huysuz bir devenin üzerine koyup çıkaralım deve ta ki onu helak edene kadar onu kovahyıp dururuz.

Ebu Cehil şöyle demişti: Bütün kabileleri onun üzerine salarız, böylelikle Haşimoğulları bütün kabilelere karşı mukavemet gösteremez sonunda diyete razı olurlar, der. İşte bu esnada Rasulullah mağaraya gitti ve hicret etti.

35- "Mukaen."

El-Mukau: Mukkau844[19] denilen ıslık sesidir. Müşriklerin Kabe'de, ibadet ederken çıkardıkları ses: Islığın sesi çok olduğundan ıslığa benzetilmiştir. Kuttami de şiirinde bu manada kullanmıştır:

844[19] El-Mukau: Hicaz'da mukka denilen beyaz bir kuşun ötüş sesidir. Mücmel madde Mekeve. Tefsiri Kurtubi: 7/400. Bir rivayete göre el-Mukau. Kanbere denilen Tayyar kuşunun sesidir. Tasdiyetun ise serçenin sesidir.

"Onunla gündüz ıslık çalam takip eder onun sesleri yüksek sesle çağırma benzer."845[20]

Et-Tasdiyetu: El çırpmaktır. Bir rivayete göre beytten tas-diyetu'dur: Saddede yusaddidu'dan türemiş del harfi ya'ya kalbolmuş: Tazanniy'de olduğu gibi: ...Tekaddi el baziy...846[21] Bir rivayete göre saddede yusaddidu dan türemiştir. Gürültü feryat manasındadır. Ayette olduğu gibi:

"İza kavmuke minhu yesiddune." (Zuhruf: 43/57)

37- "Fe yerkumehu."

Kum yığınları gibi üst üste yığılan bulutlar; bir birinin üzerine koyuyor. Bulutlar üst üsttedirler.

41- "Beşte biri Allah'ındır."

Allah'ın beyti için, ganimetin beşte biridir. RasuluIIah (s.a.v.) elini, ganimetin beşte birinin üzerine koyuyordu ve ondan bir kabza Kabe için alıyordu.847[22]

Bir rivayete göre Allah ve Rasulunun paylan birdir. Allah'in bunu zikretmesi ya sehmin teşrifi veya zikrin iftita-hı içindir.

42- "Bil udveti."

845[20] Divan Kattami sh.: 8.

846[21] Beyit şöyle:

"Cömertler (şeref sahipleri) erkenden şahin kuşunu satın almaya gittiler, oysa şahin kuşu kırılmıştı."

Er-Ricz Accac'mdır. Lisan: KadarDivam:.28. Sırru Sanaatul Irab: 2/759.

847[22] Ayet hakkında; İbni Ebu Şeybe, îbni Cerir: 10/4 ve İbni Ebu Ha-tem'in Ebu'l-Aliye'den naklettiklerine göre şöyle demiş: Ganimet getirilip ortaya konuluyordu, Rasululah (s.a.v.) onu beş hisseye ayırıyordu. O beşin arasından bir hisseyi alıyordu diğer dört hisseyi insanlar arasında paylaş ti ny ordu: "Yani savaşa katılanlar arasında" ve daha sonra bütün paylar üzerine elini koyuyordu. Alabildiği kadar alıyor ve Kabe'ye ayırıyordu, işte Allah'ın isimlendirdiği beşte biri Allah içindir buydu. Allah için bir pay nasıp kılmayın. Çünkü dünya ve ahiret Allah'ındır. Daha sonra dönüp geri kalanını beş hisseye bölerdi. Bir pay Nebi (s.a.v.) için, bir yay yakın akrabalar için, bir pay yetimler için, bir pay miskinler için ve bir pay da yolcular için ayırırdı. Durru'l-Mensur: 4/66.

El-Udvetu aynın zamme, kesre ve fethasıyla vadinin kenarıdır.

"Kervan da sizden daha aşağıda idi."

Ebu Süfyan ve arkadaşları sizin alt tarafınıza dalardı.

"Eğer sözleşseydiniz."

Eğer siz düşmanlarla Allah'ın yardımı ve iradesi olmadan, savaş için muayyen bir vakitte sözleşseydiniz ihtilafa düşerdiniz.

"Fakat Allah böyle yaptı."

Fakat Allahu Teala takdir edilen zafer işini yerine getirmek için böyle yaptı. Ebu Ali el-Vasiti848[23] bunu iktibas etmiştir.

"Selvanın yönelmediğini gördüğüm zaman garbımda alıkonulan meful olarak döndü.

Allahu Teala'nın hüküm verip yazdığı emrin gerçekleşmesi için buna rağmen sizin itaatinizin altına girdim."

"Yaşayan bir delille yaşasın."

Hayiye Yahya idi tıpkı alime ya'lemu misalidir. Onunla okundu.849[24] Ancak tahfif için Ya'yı şeddeli kılmıştır. Tıpkı ayye bi emrihi'deki gibi. Bilmiyormusun ki araplardan bazıları: "alim zeydun." diyor. Yani alime birbirine benzemeyenin de tahfif yapılması daha evladır.

43- "Uykunda sana onları az gösterdi."

îki gözünde zira göz, uyku yeri olduğundan menam diye ifade edilmiştir. Tıpkı makamın, ikamet yeri olduğu gibi. Bir rivayete göre müslümanlar

---

848[23] Hasan b. Kasim'dır. Gellarnu'l-Heras ile maruftur. Irak şeyh-lerindendir diyar diyar dolaşmıştır. Kıraata önem verenlerden biridir. Hicri 468'de vefat etmiştir. Şezerat Zeheb: 3/329; Tabakat İbni Cezeri: 1/228.

849[24] Nafi, El-Bezzi, Kunbul, Ebu Bekr, Ebu Cafer, Yakub ve Halef böyle okumuşlar. Yani Birinci ya'nın kesresi, idgamsız ve ikinci ya'nın fethasıyla." İthaf sh.: 237.

tecrübe olması için o, rüyada olmuştu.850[25]

44- "Onları sizin gözünüzde az gösteriyordu."

Onlar sizi gözlerinde küçük görüp size karşı savaş hazırlığına girişmemeleri içindi.

46- "Rüzgarınız gider."

Kuvvet ve birliğiniz elden gider.

Ebu Ubeyd'in Dirar b. Hattab için dile getirdiği şiirinde de rih'i kuvvet manasında kullanmıştır:

"Hergün dönüp dönüştürdüler ki savaş hakimiyeti, kuvveti ve karşılaştıkları kişileri zürriyeti onların olsun."851[26]

48- "Ardına döndü."

Şeytan o gün hor, zelil ve korkarak müşriklerden ayrılarak geri dönmüştü.

57- "Teskafennehum."852[27]

Yani tecidennehum (bulursun). Aslı bir şeyi idrak edip ondan almaktır. Teskifussiham da bunun gibidir. Amili şöyle demiş:

"Bir kaside ki onu toplamak için geceledim. Ta ki onun meylini ve redifelelerini sabitleştireyim.

Kültürlü kişinin bakışı kanalların tümseklerinedir ta ki onun tavanları

850[25] Mücahid şöyle demiş: Allah, ona rüyasında düşmanları az gösterdi. Nebi de (s.a.v.) bunu ashabına bildirdi. Bu da onlar için bir sebattı.

851[26] Bahru'l-Muhit: 4/504. Nisbetsizdir. Şiirin başı şöyledir. Onda: Kadavedtuhum sabahum enyekune lehum. Durru'l-Masun: 5/617. Siret İbni Hişam: 2/146. Mahtutada: Ve eslebedir ama hatadır.

852[27] Mahtutada (yeskafennekum)'dur hatadır.

eğriliklerini düzeltsin.853[28]

"Onlar ile arkalarında bulunan kimseleri de dağıt:"

Onun için o dihdlerini bozanları harbde yakalarsan kendilerine yapacağın ağır muamele ile arkalarında kalanları korkut.

58- "Eğer korkarsanız."854[29]

Yani eğer korktuysan. Biz (ma) ve benzeri şeylerin Kur'an'da zaid olarak geldiğini kabul etmiyoruz.855[30]

Burada mana, mazi fiilin müstakbel manasına nakledilmiştir. Ki bu ğunneyle hüsnü lafzın olmasıyla beraber olmuştur ki, bunu oluşturan etken ise in ile mim'in beraber olma-sıyladır.

58- "Bozduğunu kendilerine bildir."

Yani harb hadisesini onlara duyur.

"Ala sevain: Aynı şekilde."

Senin bilgi dahilinde ve onlannkinde olan bir şekilde doğruca onlara ilet. Bundan dolayı (es-sevau es-sevaau, el-adl vel-veset-el-kıst vel-kasd) lafızları birbirlerine yakın manalara gelirler.

853[28] Beyitler: Adiy b. Ruka Amili'nindir. Onun (sinadeha) sözü. Es-Sinad: Kafiyeden önce olan harf ve harekelerin ihtilafıdır. Munadaha: Uyuşmazlıkları. Şiirve'ş-şuara:410. El-Beyan ve't-Tebyin: 3/199; *n-haderatu'l-Edibba: Ragıp Isfehani'nin: 1/82.

854[29] Farisi şöyle demiş: Kur'an'da (imma)'dan sonra gelip şart için olan bütün edatlar nun ile tekid edilmiştir. Fiilin şarta müşabih olmasından dolayı (ma) dahil olmuş. Bir yönden kasem için olan fiili te'kid etmek için (ma)'mn girmesiyle (ma) tekid olduğundan kasemde olan lam gibidir.

855[30] İbni Hişam şöyle demiş: İrab yapanın, kesinlikle Allah'ın kitabında şu zaidtir demekten kaçınması gerekir. Çünkü o zaman insanların aklında zaid olanın bir anlamı yoktur gelir. Anlamsızdır şüphesi yer alır. Oysa Allah'ın kelamı bu tür şeylerden münezzehtir. Bu vehmlerden biri imam Fahruddin er-Razi de hasıl olmuş ve şöyle demiş:

"Muhakkikler, Allah'ın kelamında mühmel bir şeyin olmadığı görüşündeler: Amma (febima rahmetin) ayetindeki (ma) harfi: Taaccüb için olan istifhamiyeden olması mümkündür. Takdiri: (Febieyyi rahmetin." bitti. Nahîvcilerin yanında zaidin manası şudur: Mühmel için değil ancak mü-cerred bir takviye ve te'kid için getirilir. Sonra İbni Hişam şöyle demiş: Mütekaddiminlerden çoğu zaid olanı (sıla) diye İsimlendirirler. Bazıları muekked bazıları da lağv diye isimlendirirler. Lakin bu ibarenin kesinlikle Kur'an'dan uzaklaştırılması gerekir. El-İrab an kavaidi'1-İrab sh.: 108-109.

60- "Onlardan başka."

Bundan başka ismini bilmediğiniz düşmanlardan kasıt: Beni Kureyzahlardır.856[31]1 Beni Kaynukalılar857[32] olduğu da söyleniyor.

63- "Onların kalplerini birleştirmiştir."

Yani harplerde birbirlerinin kökünü kazıyan Evs ve Haz-reç kabileleri arasında sevgi bağını oluşturdu.

67- "Hiiçbir nebiye esirlerinin bulunması yaraşmaz."858[33]

Bu ayetteki esirler; Sahabelerle istişareden sonra Rasu-lullah'm (s.a.v.) Bedir esirleri hakkında fidye ile bırakılsın şeklinde görüş belirttiği olaydır.859[34]

856[31] Bu, Mücahid'in görüşüdür. Ondan îbni Cerir, İbni Mtinzir, İbni Ebu Hatem, İbnİ Ebu Şeybe ve Ebu Şeyh rivayet etmişlerdir.

857[32] Allah-u Teala şöyle buyurmuş:

"Ve aharine min dunihim la ta'lemunehum."

Bu konuda Kurtubi şöyle demiş:

"Hiç bir kimsenin onlarda bir şey vardır demesine gerek yoktur. Çünkü Allahu Teala şöyle buyuruyor:

"Siz onları bilmezsiniz."

Allah onları daha iyi bilir diyor. Hiç kimse onlar hakkında birşey iddia edemez. Ancak bu konuyla ilgili Rasulullah'dan (s.a.v.) bir hadis rivayeti vardır. O da şudur:

"Onlar tinlerdir."

Sonra Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Şüphesiz kî şeytan evinde cihad için atıyla beraber kendini adayan kimselerden hiç birinin aklını çelip bozamaz.*'

Bu hadisi Haris b. Usame, Ebu Ya'la, Taberani, ibni Menden, ibni Mürdeveyh ve İbnİ Asakir isnad etmişlerdir.

Tefsiri Kurtubi: 8/38; Durru'l-Mensur: 4/97.

858[33] Ta ile (tekune) Ebu Amr ve Yakub okumuşlardır.

859[34] Ahmed'in Enes'den (r.a.) naklettiğine göre şöyle demiş: Rasulullah (s.a.v.) Bedir esirleriyle ilgili meselede sahabilerle istişare edip şöyle dedi:

"Allah'u Teala onları size esir ettirdi. Haklarında nedersiniz?" Ömer b. Hattab kalkıp:

67- "Hatta yushine."

Savaşta üstün gelmesidir. Ağır basması ve katlin çoğalması.

"Arede'd-dünya."

Dünya metanını bekası az olduğundan ve fani olması yakin olduğundan araz denilir.

68- "Allah tarafından önceden yazılmış bir hüküm." Eğer Allah'tan daha önceleri kader yazısı geçmiş olmasaydı. Beyanatı zahir ettikten sonra azap ederdi. Yani hakkı zahir ettikten sonra. Bir rivayete göre şüphesiz o size ganimetleri helal kılacaktı.860[35]

70- "Kalplerinizde hayır."

Yani kalplerinizde basiret ve tevbe edip Allah'a rucu etmek varsa.

"Sizden almandan daha hayırlısını size verir."861[36]

Sizden alınan fidyeden daha hayırlısını verirdi.

Abbas862[37] hakkında nazil olmuştur ki kendi kardeşinin iki oğlu

---

"Ya Rasulallah! Boyunlarını vur" dedi. Nebi (s.a.v.) bundan yüzçe-virdi, şöyle dedi: '*Ey insanlar AHahu Teala onları size esir kıldı ama dün onlar sizin kardeşlerinizdi ne dersiniz" dedi. Ömer (r.a.) kalkıp:

"Ya Rasulallah onların boyunlarını vur" dedi. Nebi (s.a.v.) bundan yüz çevirdi. Sonra tekrar dönüp aynı şeyi söyledi. Ebubekir Sıddık (r.a.) kalkıp:

"Ya Rasulallah onları afv edip onlardan fidyeyi kabul görmeni istiyoruz." dedi. Bunun üzerine onları afvedip fidyelerini de uygun gördü. Bunun üzerine "levla kitabun minellahi..." ayeti nazil oldu. Durru'1-Men-sur: 4/104; Müsned: 3/243.

860[35] Said b. Cübeyr'den nakledildiğine göre bu ayet hakkında şöyle demiş: Ehli Bedr hakkında saadet yazılmıştı. (Le messekum fima aheztum) Aldığınız fidyeden dolayı. (Büyük bir azap olurdu) der. İbni Ab-bas'tan nakledildiğine göre: Bu masiyeti yapmazdan önce Allah'ın onlar hakkında rahmet yazmıştı der.

861[36] Mahtutada: Yurikum'dur, hatadır.

862[37] îbni Cerir, İbni Münzir, Beyhaki Delail'de ve Ibni Şakir'in İbn-iAbbas'tan naklettiklerine göre şöyle demiş: "Abbas Bedir günü esir edildi. Kendi nefsi için 40 ölçek altın fidye verdi. Şu ayet nazil olduğu zaman;

"Ya eyyuhe'n-nebiyyu kul limen fi eydikum mine'l-esra."

Abbas şöyle dedi: "Allahu Teala bana sevdiğim iki haslet nasip etti ki onlar dünyada yoktur. Bedir'de esir tutulduğumda 40 Ölçek altın verdiğime bedelen Allah bana 40 köle nasip etti. Bundan sonra Allah'ın bize vadettiği mağfireti temenni ediyorum." dedi.

Ukayl ve Nevfel ve kendi nefsine fidye verdiği zaman olmuştu.

Abbas şöyle dedi: "Allah bana buna bedelen daha hayırlı ve çok mal verdi. Ona yetmiş köle nasip etmişti ki her biri yirmi bin dinar kıymetindeydiler.

72- "Onların velayetlerinden."

Onlara yardımda bulunmak ve muhabbette bulunmak üzerinize borçtur.

74- "Güzel rızık."

Cennet taamıdır. Bunun gizli olması müstahildir bilakis mis gibi seçilmiştir ve çoktur. 863[38]

TEVBE SURESİ864[1]

2- "Ey müşrikler! Bundan böyle yeryüzünde dört ay serbestçe dolaşın."

Bu müddetin ilk başlangıç günü Zilhicce ayının onuncu gününe denk gelen hicretin dokuzuncu senesidir. Son günü ise Rebiu'1-Ahir ayının onuncu günüdür. Hasan şöyle demiş:

Durru'l-Mensur: 4/112; Tefsiri Taberi: 10/49.

863[38] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/402-416.

864[1] İbni Abbas Berae suresi Mekke'nin Fethinden sonra Medine'de nazil oldu demiş. İbni Ebu Şeybe, Buharı ve Nesai'nin Berra'dan çıkardıklarına göre şöyle demiş:

"Nazil olan en son ayet: "Yesteftuneke kulillahu yuftikum fi'1-kela-leti"dir. Tam olarak nazil olan en son sure Berae'dir. Fethu'1-bari: 8/316. Taberani'nin Evsafta Ali'den çıkardığına göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

"Münafıklar, Hud, Berae, Yasin, Duhan ve Amme yetesaelune surelerini ezberlemezler."

Ömer b. Hattab şöyle demiş:

"Berae suresi nazil olduğu sırada o kadar çok kişilere ve şeylere hitap ediyordu ki biz artık hakkında nazil olmayan kimse kalmadı zannıa kapıldık. Bunun için el-Fatiha adı verildi."

"Bu dört ayda kendilerine beraat nidası yapılan kimseler ahdi olmayanlardır.865[2] Kendileriyle and imzalananlara gelince, onların müddetlerinin tamamı şu ayette belirtildiği kadardır:

4- "Bu sadakat gösterenlere, sözleşme müddeti bitinceye kadar ahidlerini tamamıyla yerine getirin."

Bir rivayete göre oniardan bir kısmının imzaladığı ahid dört aydan daha fazlaydı. Bunlar olduğu gibi aşağı çekildi ve iptal edildi. Bu kimseler ahidlerini bozma azminde olup bozanlardır. Kimisininde ahdi bu müddeten daha az idiydi -ki bunlar vefa gösterenlerdi- aynen devamına karar verildi. Kendileriyle bir ahidleşme olmayan müşrikler ise, sayılı olan dört haram ay geçtikten sonra öldürüleceklerdi. Nidanın tamamına bakmıyorlardı. O zamanlar haram aylarda savaşmak haram kılınmıştı. Ayette belirtildiği gibi:

5- "O haram olan aylar çıktığı zaman artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün."

8- "İHan."

Buradaki (illen) dostluk ve sözleşme manasmdadır. Bir rivayete göre sevgi ve yakınlıktır.866[3] Her iki manayı da Hu-faf şiirinde kullanmıştır:

"Aramızdaki ahidleşmenin dört ayı geçmesine karşı çıkan kimse Abbas

---

865[2] Ahmed ve Nesai: 5/234'de Ebu Hureyre'den (r.a.) naklettiklerine göre şöyle demiş:

"Rasulullah (s.a.v.) Ali (r.a.)'ı Mekke halkına beraat nidası için gönderdiği zaman Ben Ali'yle beraberdim. Biz nida edip şöyle diyorduk: Cennete sadece müminler girecek, Ka'be çıplak bir şekilde tavaf edilmeyecek, kendisiyle Rasulullah (s.a.v.) arasında ahid yapanların süresi dört ay süreyledir. Bu dört ay bitlikten sonra artık Allah ve Rasulunun kendileriyle yaptıkları sözleşme müddeti bitti demektir. Ve bu yıldan sonra Kabe'yi artık müşrik olarak tavaf edip hac yapamayacaktır.

866[3] Tasti'nİn İbni Abbas'lan naklettiğine göre Nafi b. Esrak ona ayet hakkında sorduğunda şöyle cevap vermiştir "eiil" yakınlıktır, "ezzimmeh" ahidtir. "Araplar bunu biliyor mu?" diye sordu. O da:

"Evet sen şairin dediğini duymadın mı der:

"Allah cezasını versin ancak benimle onlar arasında, acilen tehir olmayan zulmetme cezası vardır."

mıdır? Ahidleşmeyle birlikte nesebten dolayı aramızda olan dostluk ve sadakatlar vardı ki, Neseb yönü daha şerefli ve yücedir."867[4]

Burada: "La yerkubune." tekrar edilmiş: Çünkü birinci defa kullanılan (la yerkubune) bütün ahidlerini bozan herkes içindir. İkinciyse: İnsanları İslam'dan alıkoymak için, Allah'ın ayetlerini az bir pahaya satanlar içindir. Ki bunlar Ebu Süfyan'in yedirip içirdiği bir gruptular.

13- "Ahitlerini bozan bir kavme karşı savaşmayacak mısınız?"

Ahidlerini bozan bu grup Kureyş'lilerdir. Çünkü Huza-alılarla yaptıkları sözleşmeyi bozdular.868[5]

16- "Yoksa Allah bilmeden."

Yani lemma yef al: Fiilin vukuunun takribiyle beraber fiilin nefyidir. Velem yef al: Vuku bulmasına müsaade edilmeyen nefy'dir.

Ayetin manası:

"Yoksa siz cihad işini terkedip savaşmayacağınızı mı zannediyorsunuz."

Çünkü onlar cihad ettikleri zaman, Allah bunlardan sadır olacak fiili muhakkiki iyi bilir.

"Veliceten."

Sırdaş, dost manasındadır. Bu, bir kişiye de cemaate de aynı şekilde hitabı yapılır. Bir rivayete göre veliceh ehlinden olmayıp sanradan kişinin emir ve işlerinin sırrına vakıf olan kişi ve işlerinde güvendiği

---

867[4] Divani sh.: 512; Şerh HamasatTebrizi: 2/90.

868[5] Mücahid şöyle demiş: KureyşMilerin kıtali, Rasulullah'm (s.a.v.) sözleşme yaptîdarıylaydı ve Rasulullah'ı (s.a.v.) yurdundan çıkarmayı azmetmeleridir. Zanettiler ki bu olay Hudeybiye yılının yedinci yılında Nebi'nin (s.a.v.) Umre yaptığı yıldır. Kendi kendilerine düşünüp dediler ki bunlar Mekke'ye girerlerse, onları ordaan çıkaralım. İşte Rasulullah'ı (s.a.v.) çıkarma azimleri bu olaydır. Huzaalılar ise onlara tabi olmadılar. Rasulullah (s.a.v.) Mekke'den çıktığı zaman Kureyş'liler Hu-zaalılara şöyle dediler:

"Onları buradan çıkarmamıza engel oldunuz" dediler. Ve Huzaahlar-la çarpışmaya girdiler ve Huzaahların bazılarını öldürdüler. Durru'l-Mensur: 4/138.

kişidir.

29- "O, Allah'a ve ahiret gününe inanmayan kimselerle savaşın."

Bunlar ahiret yurdunu ağızlarında geveleyip söyleşiyorlar ama bunu ne bir ilim ne de basiretle yapıyorlar. Tamamen Rasulullah'm (s.a.v.) vasıflandırdığının dışında bir niteliklerle ahiretin ve azap müddetinin vaktini tanımlıyorlar.869[6]

"An yedin,"

Zorla, hor ve hakir olarak siz onlardan cizye alınız870[7] demektir.

Ebu Ubeyde şöyle demiş: Kim ki kuvetli, güçlü ve galip gelen kişiye boyun eğip, hor, hakir, zarureten severek ve gönülden bir şeyi verirse bunların tümüne (a'tahaan yedin) denilir. Yani elleriyle verdiler. Şair şöyle dedi:

"Ona elimle vermem, çünkü ben artık onu emiyorum. Ancak bundan böyle dallar zarif ve incelikle uzamıştır. Tıpkı bolluk ve berekette tadan ve ötüşten sonra susan tüyü boynunda halka renginde olan kuş gibi."871[8] Bir rivayete göre murad olunan cizyeyi veren mueddinin elidir.872[9] Çünkü o şahıs boyun eğip cizyeyi alanın yanma getirilir. Taki kendi eliyle cizyesini alana verir. Bu es-Se-ğar'ın te'vilidir. Bizim yanımızda ölüm ve islam olmayla bu hüküm sakit odur. Çünkü bu şekilde bizzat kendi eliyle gelip teslim edilmesi tasavvur edilemez. Zira sanki Allahu Teala şöyle buyurmuş:

869[6] İbni Abbas bu ayet hakkında şöyle demiş:

"Bu ayetle müşrikleri afvetme durumu tamamen neshedilmiştir.

870[7] İbni Ebu Hatem'in, İbni Abbas'tan nakleîtiğine göre RasuiuJ-lah'dan (s.a.v.) kendi eliyle verilen cizyenin ne olduğu hakkında sorulur? O da iki kez:

"Toprak ve köleair toprak ve köledir" diye cevap verir.

871[8] Hayavan li'l-Cahiz: 3/158. Nisbetsizdir. Ve orada (lem utiha bi-yedi) vardır. Lisan mad. Taame: 12/367.

872[9] Bununla ilgili Süfyan b. Uyeyne şöyle demiş: Cizyesini bizzat kendi eliyle verendir der.

"Onları öldürün ta ki hor ve zelil olarak sayılı günler hayatta kalıncaya dek."

Bu şekilde hor ve zelil kalmaları az da olsa yine çokça azap edip öldürmeye bedeldir. Böylece basit bir sebeble itibar edilmeyen bir gayeyle onlardan katlin sakıt olduğunu söyleyen tanedenin ta'ını itarazı sakıt olmuştur.

"Görmüyor musun! Ben atışçiklarımı heba ve heder etmiyorum. Attığımda ise mızraklarım öldürülecek kişide hedef şaşmıyor. Gördüm ki sen bir bağcık ipi (develer için) dahi taşımıyorsun ve arttırmıyorsun, sen katil serriyle karşılaşmadın mı?! "873[10]

Bilmiyormusuh ki vaktaki beni Tağleb savaşta yenik düşüp, öldürülmeye bedelen kendi elleriyle cizye vermeye mecbur kılındıklarında itiraz edip, Ömer'e (r.a.) haber göndererek bunu kabul etmediklerini açıkladılar. Ömer de onlara şöyle cevap verdi:

"Öyleyse Allah'ın sizin dışmızdakileri cezalandırdığı gibi ben de sizi çok yüksek paha biçilmez bir cezayla cezu-landıracağım" dedi. Onlar da onda beşlik fazlasıyla bir cezaya ve kararlaştırılanın fazlasını vermeye razı oldular ki bu ceza asıl vereceklerinden kat kat fazlaydı. Bunun üzerine Ömer (r.a.) onlara cizyelerini vermeler için bir vazifeli gönderdi ve onları bizzat elleriyle cizye vermekte yükümlü tutmadı. Bazılarının dediği gibi:

"Beni lüeyyin ezerinden, Ali Tağleb ve Ennemir'le savaşmasından dolayı ne zor an ve durumlar geçti ve garipliklerdi.

Ey Ebu Hafs'ın annesi onunla karşılaşmak istiyorlar. En-Neby köylüleri öyle ki onlar da taştan olan iki dağ gibi suskundurlar."874[11]

873[10] Beyitler Cerir'indir. Divanı: 348; El-Meselu's-sair: 3/276. Birinci Beyit Tezkiretu's-Sadiye'dedir. 174.

874[11] Her iki beyiti de bulamadım ve içinde tahrif vardır.

Cizyenin verilişi hakkında tenbih mahiyetinde Cerir şiirinde birçok kere dile getirmiştir: Bütün şiirlerinde bedi manalar ve fasih lafızlarla şu ayetin kendisinden faydalanarak manalarını içerir bir şekilde dile getirmiştir (an yedin):

"Cizyeyi ver Tağleb'e karşı kibirliliği bırak ve zelil olan suskunun menziline düş."875[12]

"Haçlının gelişini biraz bekleyin, cizyenin hilali yaklaştığında dirhemleri vermekte acele edin."876[13]

"Bizim onunla senin üzerine koruduğumuz her yıl cizye vardır. Karşılaştığın zillette sürekli kalmayacaksın."877[14] "Tağleb'linin cizyesini geciktirdiğimiz veya gizlediğimiz zaman hemen koşup hilali bekliyor."878[15]

30- "Yudahiune."

Daha önce küfredenlerin sözlerine benziyor demektir. Mesela (imreetun dahya) Erkeğe benzeyen kadındır. Onu sadece erkeklere benzemekle muhtas yapılmaz. 1 "Katelehumullahu."

Allah onları kahretsin manasmdadır. Ubeyd b. Ebras da şiirinde bu manada kullanmıştır:

"Allah onu kahretsin benimle nağmeyle konuşuyor, o da biliyor ki benim nefsimde İslahım ve ifsadım vardır."879[16]

35- "Yuhma aleyha."

875[12] Divan Cerir sh.: 239.

876[13] Dîvan Cerir sh.: 461. Mahtutada Ezidukum'dur hatadır.

877[14] Divanı sh.: 87, Mahtutada tetteka yerine tunfe gelmiş. Doğrusu Divan'dadır.

878[15] Divanı sh.: 330; Nekaid Cerir ve Ahtel sh.: 195.

879[16] Divan Ubeyd sh.: 52; Bahru'l-Muhit: 2/31; Tefsiri Kurtubi: 8/119. Mahtutada ve kateleha vav'ınziyadesİyledir, Ebanb. Tağleb'enis-bet etmiş ama vehmden ibarettir.

Yani biriktirilen altın ve gümüşlerin zekatını vermeyenlerin bu mallan kızgın ateşte kazdırılıp sahipleri bunlarla dağlanacaktır.880[17]

36- "Allah'ın kitabında."

Yani levhi mahfuzda,

"Dosdoğru din."

Yani doğru hisabla,

"Ondaki durumla nefislerinize zulmetmeyin."

Onda olan durumu ihlal etmekle kendinize zulmetmeyin. Bir rivayete göre onda olan Allah'a masiyetle. Bir rivayete göre düşmanlarınıza karşı savaşmayı terk etmekle kendinize zulmetmeyiniz.

37- "Ertelemek kafirlikte ileri gitmektir." Ennesau manasında mastar olması da ve el-Beşir ve'n-ne-

zir gibi fail olması da caizdir. Yani: en-Nasiu zu (ziyadetin fil kufri). Buradaki (en-nasiu) hatırlayanın hilafı olan unutkan olan değildir. Bilakis küfürdeki ziyadeliktir.

En-nesiu'nun: El-Ketil ve el-Cerih gibi mef'ul olması da caizdir. Yani (eş-Şehru'1-muahheru ziyadetun fi'1-kufri: Tehir edilen ay küfürde ziyadeliktir.). Muharrem ayında savaş yapma ihtiyacı duyduklarında o seneki Muharrem ayını diğer seneye erteliyorlardı.881[18]

880[17] Müslim Sahih'inde (987) ve Ebu Davud (1658) rakamıyla Ebu Hureyre'den naklettikleri hadiste Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Altın ve gümüşlerinin zekatını vermeyenlerin mallarından saclar yapılır ve cehennem ateşinde kızdırılarak alınları, öntaraflan ve sırtlarından dağlanırlar. Bugün insanların tümünün hesabı bitene kadar eifibin sene geçecektir. Böylece kendisine ya cennet ya da cehennem yolu görünecektir."

881[18] îbni Ebu Hatem ve Ebu Şeyh'in İbni Ömer'den naklettiklerine göre şöyle demiş: Rasulullah (s.a.v.) Akebe'de durup şöyle dedi:

"Ennesil (erteleme) şeytandandır. Hayır bir ayı geciktirmek ancak küfürde bir fazlalıktır ki onunla kafirler delalete düşürülürler..."

Bir rivayete göre sanki tehir etmek istiyorlarmış gibi hac aylarını tehir ediyorlardı. Tıpkı borçlarını erteledikleri gibi.

"İnfiru."

Topyekün, hep beraber çıkın demektir. En-Neferu ven-nefını: Bir şeyden dolayı çıkmaktır ki, bu teşvik etmek amacıyla elçi gönderip bir şeye çağırmak sebebiyle olur.882[19]

38- "Yere çakıldınız."

Yani tesakeltum ila evtanikum (ağırlaşıp meskenlerinizde kaldınız demektir). Burada ta harfi peltek şeyle idğam edilmiştir ve vasi için olan elif de ihtidadan dolayı başına gelmiştir. Vakidi883[20] şöyle demiş: Bu ayet, Tebuk seferinde savaşa katılmayan geride seyreden ensarların münafıkları hakkında nazil olmuştur.884[21]

40- "Saniye isneyni."

İkinin ikincisi demektir. Araplar hamisu hamsetin (Beşin beşincisi) derler.

Hamisu erbaatin dedikleri de olmuştur. Bu daha meşhurdur birincisi ise daha fasihtir.

Humeyd b. Sevr de şiirinde birinci kavle göre kullanarak Sabiu sab'atin demiştir:

"Yedinin yedincisinde yağmur almayan kurak topraklara öyle bir aşıladı ki kuraklıktan sonra suyu içip suya kandıktan sonra otlar yeşerdi ki

---

Onlar bir sene Muharremi bir sene Safer ayını haram kılıyorlardı. Muharremi istihlal etmeleri ise erteleme (nesie)'ye girer.

882[19] Mahtutada: Ned'udur. Hatadır.

883[20] Muhammed b. Ömer'dir. Gazveler konusunda imamdı. Malik ve Sevri'den ders almıştır. Bağdat'ın doğusunda kadılık yapmıştır. Hadis konusunda zayıf görmüşler. Hicri 207'de vefat etmiştir. Vefeyatul A'yan: 4/348.

884[21] Mahtutada: Muhtelifinedir. Hatadır.

yemyeşil oldu yağmur ki bulutlar onun boşaldığını duyduklarında hemen ardı sıra boşalır gelir adeta iniler."885[22]

41- "Ağır ve hafif olarak çıkın."

Yani genç ve ihtiyar olarak seferber olun.886[23]

Bir rivayete göre atlı ve yaya olarak. Bir rivayete göre hi-fafen. Musriine (koşarak) man aşırıdadır. Haffe hufufen'den türemiştir. Bir rivayete göre ağırlık ve = sÜahtan hafif olarak çıkın demektir.

42- "Araden kariben."

Alınması kolay ve yakın meta'dır.

"Seferen kasiden."

Normal yavaş mühİetli olsaydı. Bir rivayete göre ne kendine yakın ne uzak mutedil bir mesafe,

46- "Allah onların davranışlarını kerih gördü." Allah münafıkların davranışlarını kerih gördü ki savaşa

çıkmalarını ve hareketlenmelerini uygun görmedi, "Onları sabit kıldı."

Onların çıkmalarını durdurup evlerinde oturttu. "Oturanlarla." Kadın ve çocuklarla.

47- "Habalen."

885[22] Mahtutada: Bade tahallufin'dir. Hatadır Birinci beyit divanı sh.: 135. İkinci divanında yoktur. El icaf: Kurak topraklardır. Lukuhuha. A'sabından bitmesinden kinayeten söylenmş. Tahalluu sudan menediliştir.

886[23] İbni Çerin 10/138. Taberani Hakim sahih görmüş: 2/333'te. Ebu Re-şid Hİbrani'den naklettiklerine göre şöyle demiş: Rasulullah'ın (s.a.v.) savaşçısı Mikdad'ı Humus'ta savaşmak istediğini gördüm. Ona dedimki:

"Allah seni mazur görmüştür." O da:

"Hayır (tevbe) suresi (hifafen ve sikalen) derken mazaretimizi kaldırmıştır der. Çünkü tevbe suresi münafıkların gizli sırlarını araştırıp ifşa ediyor, "der.

Bozgunculuk fesat manasçıdadır. Bir rivayete göre görüşte kararsızlıktır. Birinci görüş lügatta daha uygundur. Ah-tel şöyle demiş:

"Kadın erkeği çağırdığı zaman erkek onu görmezlikten geldi.

Zira ö neseb veya soydur seni kadınların yanında ifsad e-der."887[24]

"Aranızda koşarlardı."

Yani oranızı karıştırıp bozgunculuk yapmak için süratle harekete geçtiler. Eİ-İda'ın aslı hızlı yürümektir. Mahzunu de şiirinde (vedaa) kelimesini bu anlamda kullanmıştır:

"Tevafuk ettiğimizde ona selam verdim. Kadın, yüzündeki güleçlik ve hatlarıyla kabul edip ikna olarak meyletti, yollarını şaşırıp ahmaklaştılar.

Vakta ki beni tanıdılar şöyle dediler: Bağı bir adamdır aramızda süratle fitne ve bozgunculuk koydu."888[25]

49- "Beni fitneye düşürme."

Yani beni fitne ve isyana düşürme. Cedd b. Kays hakkındadır. Rasulullah'a (s.a.v.) şöyle demiş:

"Beni, Rumların kızlarıyla fitneye düşürme isyana sürükleme. Zira ben kadınlara889[26] düşkün ve seven bir adamım." Bu ş.özü, rumlarla

887[24] Mana şudur: Kadın erkeği çağırdığında aldırmaz. Bu da erkeğin kadına olan kibirine işaret ediyor.ve kadının erkeğin şanını tahkir ettiğine delalet ediyor. Divan Ahtal: 386; Hasu'1-has. 105. Nekaid Cerir ve Ahtal: 72.

888[25] Amr b. Ebu Rabia Mahzumi'nindir. Divanı sh.: 228. Kamil Mu-berrid: 2/86; Eğani: 7/69.

889[26] İbnı Ebu Hatem ve îbni Mürdeveyh'in Cabir b. Abdullah'tan (r.a.) naklettiklerine göre Rasulullah'ın (s.a.v.) Ced b. Kays'a şöyle dediğini duydum:

"Ya Cedd, beni Esfer'in (Rum) karşısına savaşa ne dersin?" der. Cedd şöyle der:

"Bana izin veriyor musun ya Rasulallah!?" der. Ben kadınlara düşkün bir adamım. Beni Esfar'in kadınlarım gördüğümde günaha düşeceğimden korkuyorum" der. Rasulullah (s.a.v.) ise ondan yüzünü çevirerek:

"Sana izin verdim" der ve bunun üzerine ayet nazil olur.

Taberani ve İbni Mürdeveyh'in İbni Abbas'lan naklettiklerine göre Rasulullah (s.a.v.} şöyle demiş;

yapılacak olan Tebuk seferine yakın bir zamanda söylemiş.

55- "Bununla onların azaplarını..."

Yani onları mallan korumaları ve üzerine hüzünlenme-leriyle ve onda herhangi bir tat buîamamalanyla beraber mallarında olan musibetlerle onlara azap edecektir. Bir rivayete göre müminlerin onların mallarım ganimet olarak almaları esnasında onlara hasret çektirerek azap edecektir.

"Canlarının çıkmasını."

. Yani onların, canı helak olup gider. Ayette gelen (lam) harfi akıbet içindir. Zira kul, Allah'a isyanda bulunduğu zaman Allah onun mal ve çocuklarını çoğaltarak bu iki şeyden dolayı fitneye düşürür.

57- "Sığınacak yer."

Yani kendilerine sığınacak birilerini bulsalardı.

"Mağaralar."

Ya da dağlarda sığınacak mağaralar bulsalardı ya da:

"Girecek yer."

Yerde bir delik boşluk bulsalardı oraya koşup girerlerdi.

58- "Yelmizuke."

Yani seni ayıplıyor. Bu kişi Sa'lebe b. Haüb'tır.890[27] Şöyle demişti:

"Gazveye gidiniz ve Beni Esfar'in kadınlarını ganimet olarak alın."

Münafıklardan bazıları şöyle dediler:

"O sizi kadınlarla günaha düşürmek İstiyor." Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

890[27] Sa'lebe b. Ebu Hatıb Ensari olduğu sahihtir. Ama Sa'lebe b. Ha-teb ise Bedir ehlîndendir ve Uhud dta katledilmiştir. İnsanların çoğu bunları ayırdedemiyor. El-İsabeh: 1/198.

Zira Muhammed ancak sevdiklerine veriyor.891[28]

60- "Fakirler ve miskinler için."

İbni Abbas el-Fakir ihtiyaç sahibi, el-Afif dilenmekten sakınan kimsedir. El-Miskin ihtiyaç sahibi olup isteyen kişilerdir, der. Bir rivayete göre el-Fakir malı gittiğinden dolayı. Bununla sanki omurga kemiğine isabet etmiş gibidir. Eİ miskin yokluğun kendisini sakinleştirdiği ve bunun etkisiyle hareketi gidendir. Hakikatta ise bu ikisi biribirine çok yakındırlar.

Tekrar edilmesinin sebebiyse amil'in892[29] yok olmasıyla vasiyeti te'Jcid için gelmiştir. "Ve'1-amiline aleyha" zekat toplamayla görevli memurlardır.

"Müellefei kulub."

Kalpleri İslama ısındırılmak istenenler Ebu Süfyan ve oğlu Muaviye, Ekra b. Habis, Uyeyne b. Hisn, Hakim b. Hizam ve benzerleri gibi.893[30]

"Köleler."

Mükateb köleler veya verecekleri bedel karşılığı hürriyetini

891[28] İbni Miirdeveyh'in İbni Mes'ud'tan (r.a.) naklettiğine göre şöyle demiş:

"Rasulullah (s.a.v.) Huneyn gazvesinin ganimetlerini paylaşırken bit adamın şöyle dediğini duydum:

"Bana verilen bu payla, Allah'ın rızası düşünülmemiştir." Ben de Ra-sulullah'a (s.a.v.) gelerek durumu izah ettiğim zaman şöyle dedi:

"Allah Musa'ya (a.s.) rahmet etsin, bundan daha fazla eziyet etmişlerdi ona ama yine sabretti."

Bunun üzerine bu ayet nazil oldu:

Onlardan bazıları seni zekat hususunda ayıplıyorlar.

892[29] El-Misriyye'de el-amilu'nun yerine el-akilu geçer.

893[30] Buharı Tarih'inde ve îbnİ Münzir'in Şa'bi'den naklettiklerine göre şöyle derniş: Bugün kalbi İslama ısındırılacaklar yoktur. Ancak onlar öyle adamlardı ki Nebi (s.a.v.) onları ısındırıyordu. Ebu Bekir devri başladığında ise bir işi gördürmek için İslam'daki rüşvet ve karşılık olayını kaldırdı ve Önünü kesti.

bekleyenlerdir. Bir rivayete göre bu payla satın alınıp azad edilen kölelerdir.

"Borçlular."

Elinde olan malı, borçlarını karşılamayacak durumdaki borçlulardır.894[31]

61- "O kulaktır."

Yani kulak sahibidir, her söyleneni dinleyen bir kulaktır diyorlardı. Bir rivayete göre Öyle kulaktır ki sadece vahyi kabul ediyor.

"De ki: "Hayırlı kulaktır."

Yani hayrı dinleyip onunla amel eden kulaklardır.

"Mü'minlere güvenir."

Şu ayette de olduğu gibi müminleri doğrulayıp tasdik ediyor manasmdadır.

"Radifelekum." (Nemi: 27/72)

Bir rivayete göre ayetteki (lam) harfi tasdiki iman ile aya-ni895[32] iman arasındaki tefrik (ayırmak) içindir.

"Rahmettir."

(Uzunun) kelimesi üzerine atıftır. Yani (kul huve mus-temiun hayrun ve huve rahmetun: Yani o hayrı işitiyor ve o rahmettir) şu ayette olduğu gibi:

"Biz seni ancak alemlere rahmet olsun diye gönderdik."

894[31] Miicahid şöyle demiş: Onlar, evleri yanan kimselerdir ve sel gelip malını götürdükleri kimselerdir ve çoluk çocuklarına bakamayanlar-dır.

895[32] Misriyye'de imandır.

(Enbiyâ: 21/107)

Bir rivayete göre manası "zu rahmetin" rahmet sahibidir.

63- "Allah'a karşı gelirse."

Allah'a karşı haddini aşmasıdır.

69- "Dalanlar gibi siz de daldınız."

Münafıkların içinde olduğu duruma işaret ediliyor. Bir rivayete göre daha öncekilerin içinde olduğu duruma olduklarına işarettir. Nun hazfedilmiştir. İsmin sıla ile uzun olacağından tahfif için hızfedilmiştir.

Eşheb b. Rumeyle'nin de şiirinde kullandığı gibi:

"Ey Ummu Halid: Kanlan veya nesilleri felce uğrayan kavmin hepsidir.

Onlar ki asrın kendileriyle mahfuz olduğu yardımcılardır. Yardım severlerle teyid edilmeyen hayır yoktur."896[33]

72- "Allah'ın bir rızası ise daha büyüktür."

Mümin için Allah'ın rızalarından birinin tahakkuk etmesi bütün nimetlerden daha büyüktür.897[34] Muaz (r.a.) Nebi'den (s.a.v.) şöyle

---

896[33] Eşheb b. Rumeyle muhadramundan olan islam şairidir. Rasu-lullah'la (s.a.v.) görüşmemiştir. Hazenetu'1-Edeb: 6/29. Mucemu'ş-Şu-ara sh.: 33; Münsif: 1/67. Birinci beyit Meani'l-Kur'an Ahfeş: 1/85; Mecazu'l-Kur'an: 2/190; Muğni Lebib: 194.

897[34] Ahmed, Buhari ve Müslim'in Ebu Said el-Hudri'den naklettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Allah cennet ehline şöyle diyor: "Ey cennet ehli." Onlar da: "Lebbeyke ya Rabbena ve sa'deyke vel hayre fiyedeyke" derler. Allahu Tcala:

"Razı oldunuz mu?" der. Onlar da:

"Rabbimiz nasıl razı olmayız? Bize verdiğin şeyleri yaratıklarından kimseye vermedin." AHahu Teala:

"Bundan daha efdal olanı vereyim mi?" der. Onlar da:

"Yarabbi bundan daha efdal ne vardır?" derler. Allahu Teala da:

"Benim rızam bundan böyle sizin üzerinizde tahakkuk etti. Bundan sonra ebediyyen size gazabını olmayacak." der."

Müsned: 3/88; Feth'ul-Bari, Kitab'ut-Tevhid: 13/487; Müslim Rakam: 2829.

rivayet etmiştir:

"Adn cenneti semanın en üst kalındadır. Oraya sadece Nebiler, sıddıkler, şehitler, adil imamlar veya nefsine hakim olanlar girer."898[35]

Cennetu'l-Me'va ise dünya semasındadır. Müminlerin ruhları oraya gider.899[36]

74- "Münafıklar Allah'a yemin ederek peygamberlere herhangi birşey söylemedik diyorlar."

Bu ayeti cehle şöyle diyen: Culas b. Suveyd b. Samit hakkında nazil olmuştur:

"Eğer Muhammed'in söylediği hak ise biz eşeklerden daha şerliyiz. Bu söz de Nebi'ye (s.a.v.) iletildiği zaman bu kez yemin içerek "ben bunu söylemedim." demiş.900[37]

898[35] Senediyle beraber îbni Mübarek Rekaik de Mücahİd'ten naklettiğine göre şöyle demiş:

"Cennette Öyle bir mesken vardır şu beş sınıftan başka kimse giremez: "Peygamberler, sıddıklar, şehidler, adil imamlar ve katlolmakla hayatta kalması arasında muhayyerlik verilip katlolmayi tercih eden kimseler."

Rekaik sh.: 551; Merfu olarak görmedim.

899[36] Kurtubi bu görüşü zikrederek şöyle demiş:

"Oraya cennetul me'va denilişinin sebebi müminlerin ruhlarının oraya gittiğinden dolayıdır. Arşın altında bir yerdedir. Ruhlar oradaki nimetlerle nimetlenirler ve güzel kokusundan da soluk alıp verriler. Muayyen bir kaile nisbet etmemiştir.

Tefsiri Kurtubi: 17/96.

900[37] Îbni İshak ve Îbni Ebu Hatem Ka'b b. Malik'ten nakledip i,c*y-le demişler: "Bu ayet nazil olduğu zama, içinde münafıkların zikri geçtiğinden Cul-las şöyle dedi:

"Vallahi eğer bu adam doğruysa biz eşekten daha şerliyiz." Bu söylediğini Umeyr b. Sad işitince ona şöyle dedi:

"Vallahi ey Cullas, sen diğerlerine nazaran bana daha sevimlisin, diğerlerine nazaran senin yanımda kıymetin var ve diğerlerine nazaran yanımda saygın birisin" der. Haşaki:

"Onun kelamına kerih görülen birşey girsin. Sen öğle bir söz söyledin ki eğer onu açıklarsam, o söz seni rezil rüsvay edecek. Eğer onu söylemezsem bu kez beni mahvedecek" der.

"Söylediğin bu söz bana göre biribirinden daha şiddetlidir." Sonunda Rasulullah'ın (s.a.v.) yanına gidip ona durumu anlatır. Bu kez Cullas gelip yemin içerek:

"Ben bunu söylemedim" der. Umeyr:

74- "...Münafıkların, peygambere ve müminlere kin beslemeleri, ancak Allah Üe Rasulunun onları ihsanından zenginleştirmiş olmasıdır."

Cullas'ın bir kölesi öldürülmüştü. Bundan dolayı Ra-sulullah (s.a.v.) kendisine diyetinin verilmesini emretmişti ve bununla zengin olmuştu.901[38]

77- "Allah da bu işlerinin sonunu,* kalplerinde kıyamet gününe kadar devam edecek bir nifaka çeviriverdî."

Münafıkların Allah'ın hukukları açısından cimrilik etmeleri kıyamete dek sürecek. Bir rivayete göre Allahu Teala böylece onları, tevbelerinİ kabul etmemekle ve kendilerine hiçbir yardımın yapılmamasıyla cezalandırmıştır.

Bir rivayete göre manası: Allahu Teala onları cimrilik ve küfürle cezalandırmıştır. Nabiğe de şiirinde bu manada kullanmıştır:

"Kim itaat ederse onu itaatiyle mükafatlandırır, tıpkı sana itaat etitği gibi onu rüşd yoluna İlet veya göster."902[39]

79- "Sadakalar hakkında, zekattan başka gönül rızasıyla bağışlarda bulunanlara bir türlü, ancak güçlerinin yettiğini bulup verenlee de birtürlü laf atıp eğlenenler var ya..."

Tebuk Gazvesinde müslümanlar güçlerinin yettiği kadar herkes birşey

---

"Bana yalan atıyor" der. Bunun üzerine bu ayet nazil olur.

901[38] İbni Mace: 2/879. Beyhaki ve İbni Ebu Hatem'in İbni Ab-bas'tan naklettiklerine göre şöyle demiş:

"Rasulullah (s.a.v.) zamanında biri katledildi. Onun diyetini tam 12 bin olarak belirledi. İşte buna değinen de bu ayettir. Cullas bu diyeti almakla zengin oldu.

İbni Ebu Hatem'in Urve'den naklettiğnie göre şöyle demiş: Cullas hamallık yapıyordu veya borcu vardı Rasulullah (s.a.v.) onun yerine verdi. İşaret eden işte bu ayettir.

902[39] Beyit Nabiğetu Zubyani'nindir. Numan b. Munzir'i methettiği kasidesinden alınmıştır. Divanı sh.: 33; Tehzibu'l-elfaz İbni Sikiyt sh.: 78. Divanında:

"Kim sana itaat ederse onu, itaatiyle faydalandır. Sana itaat ettiği gibi onu rüşd yoluna ilet. Kim ki sana asi olursa, onu da öyle bir cezalandır ki, zulmü terketsin ve kin ve şiddette durmasın."

infak etti. Uleyye b. Zeyd el-Muharibi de bir £a hurma getirip infak etti. Ve dedi ki:

"Ben nefsimi iki sa ile bedellendirdim. Bir sa'ını çocuklarıma bir sa'ını da sadaka olarak buraya getirdim" der. Bunun üzerine münafıklar onunla alay ettiler.903[40]

80- "Münafıklar için yetmiş defa mağfiret dilesen de..."

Bu ifade herhangi bir takdiri olmadan mübalağa üzerine gelmiştir. Çünkü (seb'a) yedi sayısı sayıların içinde en tam olanıdır. Zira bütün sayıların manasını içermiştir.

Çünkü a-ded'lerin hepsi ya tektir ya da çifttir. Sayılardan tek ve çift olanı bir ve ikidir. Üç sayısı tek sayılarının ilkidir. Beş ise peşinden gelen tek sayıdır. Birinci tek sayı ikinci çift sayı ile toplandığı zaman ikinci tek sayıya dönüşür ki o da yedidir. Bu da açıklıyor ki altı sayısı tam adedlerin ilkidir. Çünkü onun cüzleri bir araya geldiği zaman ona müsavi olur. Çünkü altının yarısı vardır o da üçtür. Altının üçte biri vardır o da ikidir. Altıda biri vardır o da birdir. Bütün bu cüzler toplandığı zaman tam bir altı sayısı eder ve sonra sayıların aslı olan bir ile tam sayı olan altı sayısı ile birleştirilir ve ikisinden yedi oluşur. Yedi sayısı zaten tam adedlerdendir. Zira nemadan sonra ancak tam kamil gelir.

Umulur ki lügati koyan kişi aslanı seba diye isimlendirmesi kuvvetinin tam olmasından olsa gerek. Tıpkı aslanı yürürken cesurca yürüdüğünden dolayı esed diye isimlendirdiği gibi.

Bu böyle sabit olduktan sonra ise ayette geçen:

903[40] Bu hadis çeşitli rivayetlerle gelmiştir. Çoğu hadis imamları bunu rivayet etmişler. Buhari, Müslim ve Bezzar da onlardan biridir. Feth'ul-Bari: 8/330; Müslim: 1018; Sünen Nesai: 5/59. Buhari'nin bir rivayetinde bir sa getiren Ebu Ukayl'dir. İsmi Habhab'tır. Bir rivayete göre bir sa'i veren Sehl b. Rafi'dir. Abd b. Humeyd'ten nakledildiğine göre Rufaa b. Sehl'dir. Bir rivayete göre Uleyye b. Zeyd Muharibi'dir. Bunu Vakİdi söylemiştir. Feth'ul-Bari: 8/331. Mahtutada: Muharibi yerine el-Harisi gelmiş hatadır.

"Seb'ine merreten." Yetmiş kez. Gayet tam ve artık kemalin zirvesindedir. Zira ahadlann gaye ve amaçlan onlarca kere demektir. Buna göre ayetin manası şöyle olur:

"Sen ebediyyen de münafıklar için mağfiret dilesen Allah yine onları afvetmez."

İşte bu da şu ayetten cevaptır:

"Kapıları açıldı." (Zümer: 39/73)

Ve: ,

"Sekizincileri köpektir." (Kehf: 18/22)

Semani yetundaki vav harfi, istinaf içindir. Çünkü birşey artık kemalin zirvesine ulaştığı zaman halinin istinaf olması gerekir.

81- "Allah'ın Rasul'üne muhaliftir."

Yani Allah Rasulune muhalefet üzeredir. Bir rivayete göre ondan sonra ve arkasında manasındadır. Hazeli de şiirinde hilafe kelimesini arka manasında kullanmıştır:

Şöyle dedi:

"Diyarların resmine mi ağlıyorsun, o diyarlar, beni Avf in diyarlarıdır. Onlardan sabreden var mı?

Tıpkı Itr'ın bittiği gibi ben de onların arkasından altı beyitle yaşamaktan korkmuyordum."904[41]

84- "Münafıklardan ölen hiçbir kimse üzerine hiç bir zaman namaz kılma."

904[41] Beyitler Burayk Huzeli'nindir. İkinci beyit Lisanu'l-Arab'da. İtr: 4/538. Divanda: (Diyarı beni zeyd)'tır. Itr: San yapraklı bir bitki ağacıdır. Diyor ki bu beyitler az olmakla beraber müteferriktir. Itnn çıkarken çıkan seyrekliğine benzetilmiş. Divan Huzeliyin: 3/58.

Abdullah b. Ubey b. Selul hakkında nazil olmuştur.905[42]

87- "Geri kalanlar." " Cihadtan geri kalan kadın ve çocuklardır.

90- "Mazeretliler geldiler."

Yani Özürleri olmayıp, Tebuk seferine gitmemek için özür beyanında bulunmak için gelmişlerdi bedeviler. Aze-re fil emri: Baleğe, azzere: kassere manasındadir. Şair de şiirinde bu manada kullanmıştır:

"Korkudan her şeyin evveli kırılıp felç te olsa biz alenen deriz ki: Yazıklar olsun size geri dönüp kaçmayın. Acele etmeyin endişelenmeyin biz arkanızdan geleceğiz, dışımızda-kiler mazeret beyanında bulunmuşlarsa özür dileriz."906[43]

97- "Arablar küfür bakımından daha şiddetlidirler..."

Bunlar bedevilerdir. Çünkü onların tabiatında son demce kuruluk ve kalplerinde katılık vardır.907[44]

905[42] Buhari ve Müslim'in İbni Ömer'den naklettiklerine göre şöyle demiş:

"Abdullah b. Ubey b. Selul öldüğü zaman oğlu Abdullah Rasulullah'ın (s.a.v.) yanına gelerek babasının kefenlenmesi için gömleğini veya entarisini istedi. O da entarisini yerdi ve üzerine namaz kıldırmasını istedi. Rasululah (s.a.v.) ayağa kalktığında, Ömer b. Hattab da kalktı ve entarisini alarak şöyle dedi:

"Ya Rasulallah! Allah münafıkların üzerine namaz kıldırmanı menet-tiği halde, onun üzerinde namaz mı kılacaksın?" Rasulullah da (s.a.v.);

"Rabbİm beni bu hususta kılıp kalmamada muhayyer bıraktı." dedi ve şu ayeti okudu:

"Onlara istiğfar dilesen de dilemesen de... şayet onlara yetmiş defada istiğfar difesen Allah onları mağfiret etmeyecek..."

"Ben de yetmişten fazla yapacağım" dedi ve onun münafık olduğunu söyledi. Ve onun üzerine namaz kıldırdı. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu:

"Ebediyen onların üzerine namaz kıldırma ve kabirlerinin başına gitme."

Bundan sonra münafıkların üzerinde namaz kılmayı terketti.

Feth'ul-Bari: 3/110; Müslim hadis rakamı: 2400.

906[43] Beyitler Züheyr b. Ebu Selma'mndır. Divan sh.: 32. îkinci beyit Lisan: 4/549; Orada gerisi vardır: "Sizi mızraklarımız engeller veya özür dileyeceğiz" Mahtutada: Şulle yerine şekke, rey'an yerine rayan gelmiş ve hatadır. Divanu'l-Meani: 2/885.

907[44] Ahmed: 2/271 ve Beyhaki'nin Ebu Hureyre'den naklettiklerine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

98- "Eddevaire."

İnkılap, afet veya belaların gelmesidir.

99- "Allah katında yakınlık ve Rasul'ün duası." Yani infak ettiğini ve Rasululah'ın (s.a.v.) dualarını Allah'a (cc.) yakınlık ediniyor.

100- "Onlara güzellikle tabi olanlar." Sahabilerden tabi olanlardır. Bir rivayete göre tabiin-

lerden tabi olanlardır.

101- "Nifakta maharet kazanmışlardır..." Başkasından soyutlanıp nifaka alışmışlardır.

"Onlara iki defa azap edeceğiz."

Yani dünyada açlık ve korkuyla, kabirdeyse azap ile.

Bir rivayete göre azaplardan biri harp mühimmatı için mallarının alınması ikincisi ise cihad ile emrolunmalan-dır.908[45]

102- "Münafıklardan diğer bir kısmı da günahlarını itiraf ettiler."

Tebuk seferine katılmayan bir gurup hakkındadır. "Asallahu."

Emelleri boşa gitmeyip ümitsiz kalmamaları için arzu ve şefkat etme mahrecinden çıkmıştır.

103- "Senin duan onlar için sekinettir."

Zira senin duan onlar için rahatlık ve huzurdur. Ve tev-belerinin kabul

---

"Kimki kaba sert olur ve av ile uğraşırsa gafil olur. Kim ki sultanın kapılarına gelirse fitneye düşer. Kim de sultana olan yakınlığı arttınrsa Allah'tan daha fazla uzaklaşmış olur."

908[45] Bir rivayete göre dünyada ve kabir azabıyla kesilirler. Müca-hid şöyle demiş: "Kabirde bir ve ateşte bir azaptır. Başka bir rivayetinde açlık ve kati iledir."

olduğunu bilirler.909[46]

106- "Mürcevne Iiemrillahi."

Onlar Allah'ın emri gelinceye dek geciktirilip hapsedilmişlerdi. O savaştan geri kalanlar şu üç kişiydi: Hilal b. Umeyye, Mirarete b. Rabi ve Ka'b b. Malik'ti.

107- "O kimselerki Mescidi Dırar edindiler."910[47]

İlk başta bunu yaptılar fakat Mescidi Dırar olduğu haberi çoktan verilmişti.

Bunlar ensarlarm münafıklarından bir guruptu. Bu mescidi bina ettiler ki müslümanların aleyhine olan lanetli fikir ve düşüncelerini yalnız başlarına istişare etsinler.

Bir rivayete göre Ebu Amir Rahib, onları Şam'dan gönderdi gelip bir mescit inşa etsinler ve kendisi için bir gözetleme yeri olsun.

"Müminler arasına tefrika koymak için."

Ki bir grup Mescid-i Dırar'da namaz kılsın bir gurup da Rasulullah'ın (s.a.v.) mescidinde namaz kılsın.

909[46] Buharı,,Müslim ve Ebu Davud'un Abdullah b. Ebu Avfa'dan naklettiklerine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle yapardı:

"Bir sadaka getirildiği zaman:

"Allahumme salli ala ali fulanin" derdi. Babam ona sadakasını getirdiğinde Rasulullah (s.a.v.):

"Allahumme şali ala ali ebu evfa" dedi. Feth'ul-Bari: 3/361; Müslim: 1708; Ebu Davud: 1590.

910[47] İbni Ebu Hatem'in İbni Abbas'tan naklettiğine göre şöyle demiş:

"Rasulullah (s.a.v.) Küba mescidini inşa ettiği vakit, ensarlardan bir gurup çıkıp nifak mescidini inşa ettiler. Onlardan bazıları Abdullah b. Ha-nif'in dedesi Yahdic, Vedia b. Hizam ve Mecma b. Hariseh. Rasuiullah (s.a.v.) Yahdic'e şöyle dedi: "Ey Yahdic yazıklar olsun sana benim murad ettiğim şekilde düşünüp yapmadın." dedi. Yahdic:

"Ya Rasulallah! Vallahi ben ihsan yapmaktan başka birşey murad etmedim" dedi. Tabiki yalan söyledi. Rasulullah da (s.a.v.) ona inandı ve mazaretini kabul etmek isterken Allahu Teala bu ayeti nazil etti.

Rasulullah (s.a.v.) Asım b. Ady'ı911[48] göndererek Mescid-i îhrar'ı yıkıp yaktı.

108- "Ta ilk günde takva üzerine tesis edilen mescid içinde namaz kumaya daha müstehaktır."

Yani Rasulullah'ın (s.a.v.) inşa ettiği mescid. Bir rivayete göre Küba mescididir. Çünkü o İslam'da inşa edilen ilk mesciddir.

109- "Sefa curufin."

Şefimi vadi suyun altını oyup boşluktan oyuk bıraktığı girişidir ki orada bina falan yapılamaz.

"Harin"

.Hainin kelimesinin maklub olmuş şeklidir. Sakit olan ma-nasındadır.

İbni Cinni912[49] kum parçası anlamında olan Teyhuretun kelimesi hakkında, Heyruretun kelimesinin maklub şeklidir, demiş.

911[48] Asım b. Ady Beni iclan kabilesinin reisiydi. Hükmen Bedir eh-İlndendi. Rasulullah (s.a.v.) kasıtlı olarak onu Küba ve Aliye ehli üzerine sorumlu olarak bırakmıştı. Çünkü onlar hakkında bir şeyler sezinle-mişti. Onun payını ve ecrini vermişti. Hicri 45'de vefat etmiştir. Yüz yaşını aşmıştı. îsabe: 2/246.

İbni İshak ve İbni Mürdeveyh'in nakettiklerine göre Ebu Ruhm Gi-fari şöyle demiş:

"Rasulullah (s.a.v.) gelip zievan denilen yere ulaştı ve gündüz Medine'yle arasında bir saat kadar kalmıştı. O zaman Mescid-i Dırar inşa edilmişti. Rasulullah'a geldikleri vakit Rasulullah (s.a.v.) Tebuk seferi hazırlıklarını yapıyordu dediler ki:

"Ya Rasulallah! Biz Özürlüler ihtiyaç sahipleri soğuk kış geceleri ve yağmurlu geceleri için bir mescid inşa ettik vesenİn gelip burada bize namaz kıldırmam istiyoruz" dediler. Rasulullah:

"Ben sefere çıkmak üzereyim" dedi. "Eğer dönersek inşaallah sizin için orda namaz kıldırırız" dedi. İşte zievan denilen yere ulaştığn-da mescidin haberi ona iletildi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) Malik b. Dahşem'i, Beni Salîm b. Avf'ın kardeşini, Man b. Ady kardeşi Asım b.Ady'i ve İclan'dan birini çağırarak onlara:

"Gidin ehli zalim olan mescidin yanma yıkıp yakın." dedi. Onlar da süratle çıkıp gelerek ta ki Malik b. Dahşem'in gurubu olan beni Salim b. Avf'a geldiler ve Malik Ma'n'a şöyle dedi:

"Ben tekrar senin yanına gelene dek beni gözetle bekle o bölge halkının yanına girip kuru bir hurma dalı aldı ve mescidi dıran ateşe verdi sonra şiddetle çıktılar. İçinde mescidi dırann ehli de vardı. İkisi orayı yakıp yıktılar ve ordan ayrıldılar. Kur'an'da onlar hakkında, nazil olan oldu.

912[49] Ebu Feth Osman b. Cinni'dir. Ebu Ali Farisi'nin arkadaşıdır. Ona kitabı ve diğerlerini okumuştur. Onun çok kıymetli musannafatları vardır. Matbu olan (sırsu şenaat irab el hasais ve el muhtasıb) gibi daha başka eserleri vardır. H'cri 392'de vefat etmiştir.

"Harel cürufu venhare"dendir.

Şeybani'den913[50] nakledildiğine göre (Nakatun hayirun ve hainin) Deve yürüyüp süratlendiği zaman tıpkı yar, uçurum gibi olmasıdır.

Hamid da914[51] şiirinde şöyle dile getirmiştir:

"Altımda sakıt olmuş ince belli develer vardır. Şiddetli seyirler onun yoluna zarar vermiş.

İki omuzun inceliği dürülmelerdendir ki şecaatli olana denildiğinde hoşnut olur."915[52]

Şammah ta şiirinde ayet manasında şöyle demiştir:

"Durumun kötü olduğunu farkedince nefsin ihtiyaçlarını gidermek için şemmere binmek buldum."916[53]

Bunun gibi bir şiirde şöyledir.

"Sağlam olmayan yüksek bir yer üstünde olup orası titrediğinde (sallandığında) dizlerimin bağı çözülür ve aksarım."917[54]

110- "Kalplerinde bir kuşku olarak." Rasulullah (s.a.v.) sözü hakkında gizledikleri hiyanettir

bir rivayete göre bu konuda Ebu Amir'in onlara göndermeleri sebebiyle olan sektir. Bu meyanda Nabiğe şiirinde şöyle dile getirmiş:

913[50] İshak b. Mi/a r Ebu Amr Şeybani'dir. Beni Seyhan'ın muhitinde edeb dersi veriyor İu. Orada kaldığıdan dolayı oraya nisbet edilmiştir. Lügat indinde geıii^ bilgiye sahipti, ayrıca hadis hususunda sika olarak görülürdü bu konuda çokça duyuma sahipti. Ahmet b. Hanbel onun ilim meclisinde bulunuyordu, yüz yaşını aşkın olarak H. 206'da vefat etmiştir. (Ennevâdıı adında matbu eseri vardır. Fihrst s.: 101)

914[51]

915[52]

916[53] Divanı sayfa: 132. Emali'I-kali: 1/264; El-lisan Araşe. Mekayi-su'1-luğa: 2/266. LemmaTaeytu'1-emre arşe heviyetin kavli darbı meseldir. Yani işin vehametinin farkına vardığında şemmera adlı deveye binip gittim. Şemmer: Devenin adıdır. Mahtutada teşemmera geçmiştir, hatadır.

917[54] Bulamadım demiş.

"Yemin içtim senin nefsinde şüphe bırakmadım. Kişinin Allah'ın dışında bir yolu yoktur.

Eğer sana hakkımda hıyanet tebliğ edilmişse sana ulaştıran jurnalci daha hain ve yalancıdır."918[55]

111- "Muhakkak ki Allah satın aldı."

Bu mecazi bir ifadedir. Çünkü o kendisinin malik olmadığı şeyi satın alıyor, velakin mana şöyledir: İvet olarak nefislerde tahakkuk etmiştir.919[56]

"Va'den aleyhi."

Va'den naspedilmiştir. Çünkü (iştera) kavli bir va'din va-dedildiğine delalet ediyor. Bilakis murad olunan hakikat ise va'din kendisidir.

"Hakken."

Yani vaciptir gereklidir. Çünkü ceza yerini almış gibidir. Böyle olmasa va'd'te herhangi bir gereklilik olmaz. Bunu her ne kadar Allahu Teala kendi nefsine gerekli kılmış ta olsa yine bu bizim için ondan bize olan

---

918[55] Divan Nabiğa sh.: 76. Lubabu'1-Adab: 379. Divanu'l-Meani: 1/217. öazanetu'l-Edeb: 9/467. Birinci beyit Tabakat fuhul Şuara: 1/60.

919[56] İbni Ebu Hatim ve İbin Mürdeveyh'in Cabir b. Abdullah'tan naklettiklerine göre şöyle demiş: Bu ayet Rasulullah'a (s.a.v.) vahyedildiğinde mescitteydi. İnsanlar mescidte tekbir getirdiler. Ensarlardan bir adam ndasının bir tarafım omuzuna atmış bir şekilde Rasulullah'a (s.a.v.) yönelerek:

"Ya Rasulallah" dedi. Bu ayet nazil oldu mu?" Rasulullah dta (s.a.v.):

"Kvet" dedi. Bunun Üzerine ensari şöyle dedi:

"Karlı bir alış veriştir, ne azaltırız ne de azalmasını isteriz."

(906) İbni Cerir ve Beyhaki'nin Ebu Hureyre'den naklettiklerine göre şöyle demiş:

"Rasulullah'dan (s.a.v.):

"Saihun nedir?" diye sorduklarında O da:

"Oruç tutanlardır" der.

Tefsiri Taberi.: 11/37.

bir lütftidur.

112- "Essaihune." .. Yani oruç tutanlar. Rasulullah (s.a.v.):

"Ümmetimin seyahati oruçtur."906 demiş.

Bir rivayete göre muhacirlerdir. İkrime'den nakledildiğine göre:

"Onlar ilim öğrenmek için sefere çıkanlardır." der.

114- "Ancak ona önceden vermiş olduğu bir sözden dolayı idi."

Çünkü İbrahim'in (a.s.) babası önceden ona iman etme vaadinde bulunmuştu. Bu yönden bakıldığında îbrahim'in (a.s.) babasına mağfiret dileyişi, babasına imanın nasıp olup şirk konusunda mağfiret edilmesi içindi.

"Fakat babasının Allah'a bir düşman olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı."

Yani babasının şirk üzere öldüğü920[57] belli olunca. "Ondan vazgeçti."

Yaptığı fiillerinden vazgeçti. Bir rivayete göre babasına mağfiret dilemekten vazgeçti.

117- "Andolsun ki Allah peygamberin ve muhacirlerin tevbelerini kabul buyurdu."

Allah'ın Rasulullah'ın (s.a.v.) tevbesini kabul durumu ise, münafıklara geride kalmaları için izin verdiğinden dolayıdır.

Bir rivayete göre bu, kelamın açılışıdır, miftahıdır. Ra-sulullah (s.a.v.) onların tevbelerinin kabulüne sabep olduğu için onun da tevbesi muhacir ve ensarlarla beraber zikredilmiştir. Şu ayetteki gibi:

920[57] İbni Abbas şöyle demiş: İbrahim (a.s.) babası ölene dek ona mağfiret talep etti. Öldüğü zaman Allah'ın düşmanı olduğu ona açıklanınca o da mağfiret talebinden vazgeçti.

"Allah için beşte bir'dir."

"O güçlük saatinde ona tabi olanlara..."

Yani zorlu bir vakitte. Tebuk gazvesinde oldukları zaman çok şiddetli bir susuzluğa maruz kalmışlar ve su bulamıyorlardı.

118- "Çünkü onlar o derece bunalmışlardı ki, yeryüzü bütün genişliğiyle onlara dar gelmiş."

Tebuk seferinden geri kalan bu üç kişiden hatta hanımları bile onlardan azlolunmakla emrolundular ve kesinlikle insanların onlarla konuşması nehyedilip yasaklandı. "Sonra tevbe etmeleri için onlara yöneldi." Allah onların tevbelerini kabul etti ki onlar da yaptıkları fillerinden dolayı tevbe etmeye devam etsinler. Bir rivayete göre insanların tevbe etmeye deam etmesi için.

122- "Bununla beraber müslümanların hepsi toplanıp birden savaşa çıkmaları uygun değildir.

"Eğer emrolunduğunuz bu savaşa topluca çıkmazsa-nız Allah sizi çok acıklı bir azaba uğratır."921[58] 39. Ayet

Ayeti nazil olduğu zaman münafıklar şöyle dediler: "Onunla beraber

---

921[58] İbni Zeyd bu ayet hakkında şöyle demiş:

"Medine ehlinin ve etrafındaki bedevilerin Rasulullah'tan (s.a.v.) geri durmaları uygun değildir." Bu zamanlar müslümanlar azınlıktaydı. Müslümanlar çoğaldığı, yayıldığı vakit bu iptal edilip bu kez Aliahu Teala:

"Müslümanların hepsi toplanıp birden savaşa gitmeleri uygun değildir." ayetini nazil etti.

İbni Abbas'ın dediğine göre:

"Gerek hafif gerek ağırlıklı olarak seferber olun."

"Eğer gîtmezseniz Allah sizi elim bir azapla azaplandırir."

Ve:

"Müslümanların hepsi toplanıp birden savaşa katılmaları uygun değildir."

Ayeti kerimelerinin hepsi nesholunmuştur.

savaşa çıkmayanların cezası işte budur." O zamanlar sahabelerden bazıları kavimlerine gidip onları fakihlendirip ve onlara şer'i emirleri öğretiyorlardı. Bu sırada bu ayet nazil oldu.922[59]

128- "Sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir."

Yani size olan bir meşakkat ve güçlük peygamberinizi de incitir ve üzer. Bir rivayete göre sizi helak eden şey. Bir rivayete göre sizin çiğnenip yıkıldığınız şey.923[60]

YUNUS SURESİ924 [1]

2- "Kademe sıdkin."

Yüksek derecede tam bir sevap demektir. Öyleyse iyi ameller halisane şeyler takdim edin. Bir rivayete göre kendileri hakkında yazılmış iyi bir saadet vardır. Bir rivayete göre haklarında yazılmış halisane taatler vardır.

922[59] İbni Ebu Hatem'in Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'den naklettiğine göre şöyle demiş:

"Müminler onları cihada teşvik ediyorlardı. Rasulullah (s.a.v.) bir se-riyye gönderdiği zaman müminler savaşa gider ve pek az insanla beraber Rasulullah da (s.a.v.) Medine'de kalırlardı. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu. Savaşa gittiklerinde, bir kısmının gitmeleri bir kısmının da Medine'de kalmaları emredildi. Medine'de geride bırakılanlar, gidenlere be-delen nazil olan Kur'an'ı ve varid olan sünneti muhafaza edip muharrib kardeşleri döndükleri zaman bilmedikleri Kur'an ve sünnetin hükümlerini onlara haber veriyorlardı. Ve öğretiyorlardı. Rasulullah (s.a.v.) bizzat kendisi savaşa çıktığı zaman hiç kimse onun izninin dışında veya özürsüz savaştan geri kalamazdı.

923[60] İbni Sa'd'ın Ebu Salih Hanefi'den naklettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuş:

"Allahu Teala rahim olanı sever. Rahmetini merhamet eden herkesin üzerine yayar." Bunun üzerine sahabiler:

"Ya Rasulallah, biz nesfislerimize, mallarımıza, zevcelerimize merhamet ediyoruz." dediler. Rasululah da (s.a.v.):

"Hayır öyle değil" dedi. "Velakin Allah'ın <c.c.) ayetinde belirttiği gibi olun" dedi ve ayeti okudu.

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/417-443.

924[1] İbni Abbas'tan naklen: Yunus-suresi Mekke'de nazil oldu demiş.

3- "Altı günde."

Altı günde meleklerin yaratıktan yaratığa bakıp ondan ibret alıp idrak etmeleri için. Bir rivayete göre yaratıkların halden hale geçip değişmeleri daha muhkem ve tek ittifaka benzemekten daha uzaktır.

4- "Allah'ın va'di haktır."

Mastar manası üzerine naspolmuştur. Yani "vaade va'den ve "hakkakehu hakken." Bir vad vadetti ve onu gerçekten gerçekleştirdi.

Veya "merciukum" kavlinde fiil manası olduğnudan naspolmuştur.

Huzeli'ninde şiirinde kullandığı gibi:

"Yeryüzüne isabet eden ancak ondan bir taraf ve kökü veya damarı düren bir boğum veya ağacın gövdesidir."925[2]

Şiirde (teyyil mihmel); lafzında olmayan bir fiil üzerine naspedilmiştir. Çünkü manası şöyledir:

"Teva tayyil mihmeli: Tayyüi mihmel onu dürdü." Keza Ka'b'ın RasuluIlah'a atfen söylediği şiirinde de aynı şekilde kullanmıştır:

"Benim arzu ettiğim bütün dostlar dediler ki: Benim seninle meşgul olduğum seni aldatmasın, zira jurnalciler onun etrafında gelip giderek söylentiler söyleyip ey ibni Ebu Selma muhakkak ki sen öldürüleceksin."926[3]

Yani (yekulune kilen) ve daha sonra (kilen) kelimesini onlara izafe etmiştir.

925[2] Cahili olan Ebu Kubeyr Huzeli'nindir. Divan Huzeliyin: 2/93. KİtabSibeveyh:l/180. Şerh Ebyat İbni Seyrafi: 1/324. Muktedeb: 3/204

926[3] Ka'b b. Züheyr'indir. Mahtutada vekale kelimesi düşmüş. Şerh kasidet banet suadu sh.: 257-262. İkinci beyit Mecazu'l-Kur'an: 1/273.

"Salih amel isteyenlere adaletle."

Yani sevaptan olan nasipleri ve adaletten sapmalanyla. veya zulmetmeleriyle. Burada adelet manasında olan (kist) mu-rad edilmemiştir. Çünkü adalet üzerine kafire de mümine de hamledilebilir.

5- "O Allah'tır ki, güneşi bir ışık ve ay'ı da bir nur yaptı, miktarlar ve ölçüler tayin buyurdu."

Burada hilali tahsis etmesindeki sebep şudur:

"Çünkü genel hesap ölçüleri hilale göre düzenlenir. Senelerin sayısı aylara göre düzenlenir. Çünkü ölçü ve miktarlar hilale nisbet edilir. Işık nurdan daha fazla olduğundan güneşe nisbet etmiştir. Mesela enarel-leyle (geceyi nurlan-dirdı) denildiği gibi(edael-leyle (geceyi ışıklandırdı) denilmez.

10- "Onların oradaki duası: "Allah'ım seni teşbih ederiz."

Yani bunların cennetteki duaları:

"Allah'ım! Seni teşbih ve tenzih ederim" sözüdür. Bir şey arzuladıkları zaman (subhanekellahumme) derler. O anda arzuladıkları şey gelir.927[4]

Onda olan arzu ve isteklerini giderdiklerindeyse (elhamdu-lilahi rabbil alemine) derler ve onlardan o şey giderilir.

"Birbirleriyle karşılaştıklarında söyledikleri ise: Se-lam'dır."

Onların cennette olan mülkleri zevale uğramaktan emin ve selamettedir veya beridir.

11- "Eğer Allah, insanlara hayrı çarçabuk istedikleri gibi, fenalığı da

927[4] İbni Mürdeveyh'in Ubey b. Ka'b'tan naklettiğine göre Rasu-lullah (s.a.v.) şöyle demiş diyor: Cennet ehli Subhanelahumme dedikleri zaman, rablerinden istedikler şey cennette kendilerine gelir.

hemen acele olarak verseydi, muhakkak ecelleri son bulur, biterdi."

Yani eğer kendi nefislerine, çocuklarına ve sevdiklerine yaptıkları dua hemencecik kabul edilseydi helak olup giderlerdi.

16- "Vela edrakum bihi." * Yani sizi bilmiyorum.

19- "Eğer Rabb'inden bir söz geçmemiş olsaydı."

Yani Rabbin ezelde daha önce asilerin görecekleri cezayı ertelememiş olsaydı. Bir rivayete göre o, müddet ve ömürlerin son bulması hakkında takdir edilen eceldir.

21- "Ayetlerimiz hakkında onların bir tuzağı vardır." Yani onların ayetlerimize karşı küfür ve tekzibi olduğu

zaman. Bir rivayete göre onlara her nimet verdiğimizde asi olup iyilik ve ihsanı terkediyorlar, düşmanlık ediyorlar.

22- "Sizi bulunduğunuz gemilerde götüren." Mana zahir olduğu için muhatab zamirinden gaip zamirine geçmiştir. Bu durum arap kelamında çokça rastlanan şeydir.

Bu meyanda Ubeydullah b. Kays şiirinde şöyle ifade etmiştir:

"İki genç kız vardır. Onlardan biri hilale diğeri de güneşe benziyor. Siz iki genç kız mutluluk yıldızıyla doğdunuz hiçbir gün kötü ve alçak bir günle karşılaşmadınız."928[5]

Huzeli de aynı şekilde şöyle dile getirmiş: "Senin sevgin öyle bir yaramazlaşmış ki aranızdaki bağ artık porsumuş eskimiştir. Sen Selma'nın zamanının kendi ahdinin hilafına zikrettiği zaman çözülüp

928[5] Divanı sh. 34. İkincisinin birinci kısmında: "İki genç kız mutluluk vesurur içinde doğdu" vardır. Tezkiret Nuhat sh. 450. Birinci beyit Eğani: 8/6. Fetetan: Medine'de ikamet eden Selamet ve Reyya kızkar-deşleridir. Şarkı söyleme bakımından kadınların en iyisi, güzellik yönünden en güzelleriydi. Birinci beyit "Tu§bihu'l-Bedra" şeklinde rivayet edilir. O sadece kendisi bu rivayetle: Şifa'ul-AliPde: 2/624; El-Ayni: 3/542. İkincisi: "Velemtulkiya yavmen hevanen vela nezra" şeklinde rivayet ediliyor. Bu kafiye üzerine o ikisi divanda yoktur.

bozulur."929[6]

İbni Mu'tez930[7] (Mehasin kelamul iltifat'ta) zikredip şöyle demiş:

"O mütekellimin muhataptan haber vermeye ve aksi üzerine insiraf etmesidir, dönmesidir.

Bu meyanda Cerir şiirinde şöyle dile getirmiş: "Güvercin Zilerakte surur'dan sıçrayıp zıpladı beni güçlüğe soktu, sen halen ağaç arasında akan suda ve ağacı sık ve gür olan eski nadirdesin."931[8]

Zira kelamda iltifatın güzelleştirilmesinin maksadı, kelamın asıl manasından çıkıp başka tarafa yönelmiş olmasından ve asıl denilenden diğer yönlere kaymasındandır. Bu meyanda Cerir şiirinde şöyle dile getirmiştir: "Ne zaman ki çadırlar yüksek tepelerin başında olursa bulutlar yağmur yağdırır. Ey çadırlar, Süleyman'ın fer'i beşa-mada bize veda ettiğini unuttun mu ki, o zaman beş ama sulandırılmıştı."932[9]

Haberi terkedip bırakarak başka bir manaya gitmiştir o da duadır. Öyle bir şey getirmiş ki sudan daha berrak ve narin ve havadan daha şeffaftır. Bu ayetteki:

"Elfulki meşhuni." (Vasin: 36/41)

Elfulki zamirinin cem ve mufred oluşuna gelince (el-ful-ku) kelimesi elfulk vezni üzerine cem yapılması caiz olan kelimelerdendir. Cem halinde (el-humr ve es-sufr) menzilinde ve müfred halindeyse (el-kufl vel-hurc)933[10] menzilindedir. El-fulku kelimesinin el-Fulk üzerine

---

929[6] Huzeli'lerin divanında rastlamadım demiş.

930[7] îsmi Abdullah b. Muhammed Buvey'dİr. Edip ve gayet iyi bir şairdi. Muberrid ve Sa'leb'ten ders almıştır. (Bedi ve Eşaru'l-Muluk) adlı eserleri vardır. Hicri 296'de vefat etmiştir.

931[8] Divan Cerir sn. 236. Galel: Ağaç arasında akan sudur. Bedilil ibni Münkizsh. 287.

932[9] Divanı 417. İkisi de mahtutada net değildir. Eğani: 2/64; Ak-du'1-Ferid: 7/74. İkine ibeyit (El ciman fi teşbihati'l-Kur'an)'da sayfa 218'de. Muhakkik tanıtmamış tır.

933[10] El-Hurc: Uzun devedir.

cem olmasındaki illet lafız birdir ve aynı mana üzerine fe'len fu'len'i takib ediyor; "Eş-şeğle ve'ş-şuğlu el-bahle vel-buhlu" gibi. Fealu vezni fu/lu vezni üzerinde kırık cemi (cemi teksir) yapılan kelimelerdendir (esed ve usd- vesen ve sun) gibi. Hakeza fu'l, fu'l üzerine de cem yapılır. Bu öyle garip bir babtır ki her-şeyi içinde vardır (el-hecan hecan934[11] üzerine el-ğezamir ğe-zamir üzerine935[12] oldukları gibi bunlardaki illet illeti hase-nedir. Lakin kitap bundan beridir.

24- "Menfaat ve aldatma bakımından bu dünya hayatım hali gökten indirdiğimiz yağmura benzer."

Çünkü semadaki su yer yüzüne aktıktan sonra kaybolup gider. Çünkü yeryüzüne damla damla iner ve hep birden yok olup gider. Çünkü düz ve yüksekçe yerler936[13] itminana, güvenliğe götürür.937[14] Tırtırlı, tümsekli yerler böyle değildir.938[15]

Dünya hayatının misali rezil olarak değersiz şeyleri yanında cem eder ama şerefli, değerli ve paha biçilmez şeyleri terkeder. Çünkü semanın suyu birleştiği zaman akıp gider ve keza nimetlerde toplu halde intizamlı bir şekilde olduğu zaman zail olur. Çünkü suyun evveli saf, berrak, sonuysa939[16] tozlu, topraklı, bulanık bir haldedir. Dünya hayatının misali de böyledir.

"Mafsallardan çektiğim acılar, çektiğim acılar içinde en kolay olanıdır. Öyle ki iyi yapmak istediğimi yapmıştır. İnsanlar, ben hazımdan dolayı şöyle şöyledir. Ömür tıpkı bir kese torbası veya cüzdan gibidir ve

---

934[11] Cemelun ve naketun hican ve ibilun hican kıymetli beyaz devedir. Esasu'l-Belağa.

935[12] El-Gezamir: Suyun çokluğudur. Mahtutada: Ğezafir'dir, hatadır.

936[13] Mihad: Muhd'un cemidir. Yüksekçe olan yerdir.

937[14] Deniliyor ki: Ammen necatu vel vihad, ve kullu necdin ve ve-hd'in. El-Vehd: Mutmain olan yerdir. Huzurlu ve rahal mekandır,

938[15] Mahtutada el-Bihar'dır, hatadır. En-Necd: Tümsek ve girintili çıkıntılı yerlerdir.

939[16] Ğubberu'l-Leben: Sütün dibinde olan tortudur.

sonlarında pislik çöker."940[17]

26- "Vela yerheku."

Kaplamak, düşmek ve bulaşmaktır.941[18]

"Katretun"

Siyah nokta veya leke ve toz manasınadır. Bunların ateşin dumanından olma ihtimali vardır. Kuttarı'n-necm de bunun gibidir.

27- "Kita'an."

Kit'un kelimesinin bir lügatidir. Yani kit'atan (parça) ma-nasmdadır. Kisretun ve kiser misalidir. "Muzlimen."

Muzlim gecenin hallerinden biridir o da karanlıktır. Yani sanki akşam karanlığı zulmet halinde onların yüzlerini gece karanlığından birşey kaplamış ve kapkaranlıktır.

30- "Orada herkes geçmişte yaptıklarını karşısında bulur."

Yani geçmişte her nefis her ne yapmış ise o şeylerin imtihanını verecektir ve cezasını alacaktır.942[19] Şu ayette de olduğu gibi:

"Gizlenenlerin ortaya dökküldüğü günde."

940[17] Beyitler, mahtutada birbirine karışmış. Ebu İshak Harrani İbrahim b. Hilal es-Sabi'nindir. Dünyada, risaleleri yapma bakımından tektir. Sabie mezhebindendir. Bahtiyar b. Muizzud devlet ona teslim olma, mukabilinde vezirilği teklif etmiş o da reddetmiş. H. 384'te vefat etmiş. Mucemul Edibba: 2/93. Üçüncüsü öaysi'l-Muscem: 2/386'da hepsi: Matmahu'l-Enfus: 352.

941[18] Ebu Şeyh ve İbni Mürdeveyh'in Suheyb'ten (r.a.) naklettiklerine göre bu ayet hakkında Nebi (s.a.v.) şöyle demiş:

"Allahu Teala'yı görmelerinden veya nazar etmelerinden sonra uzak olmasıdır."

942[19] İbin Mürdeveyh'in Ibni Mes'ud'tan (r.a.) naklettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Kıyamet gününde, Allah'ın dışında ibadet ettikleri şeyler temsili olarak önlerine getirilirler. Onları.takip ederler ta ki onları cehennemin derinliklerine götürene dek" der ve sonra Rasulullah (s.a.v.) ayeti okur:

"Hınaliki teblu kulu nefsin ma eslefet: Orda herkes geçmişte yaptıklarını bilecek."

(Tarık: 86/9)

Yani yaptıkları gizli şeyler deşifre edilerek imtihan edilecektir.

33- "Rabbinin sözü gerçekleşti."

Yani hak yolu gösterebilecek.

35- "Kim hidayet edecek." '

Yani Rabbinin vadettiği vaid gerçekleşti. Bir rivayete göre: Fasıkhk yapanlara küfür gerçekleşti.

Vezinleri şöyledir: "İhteda yehtedi, heda yehdi, hedda yehheddi."

"Yeheddi" deki ha ve ya'nın fetha olması şöyledir. Çünkü ta harfi dal'a idgam olduğu zaman ta'nın harekesi ha'ya gider. Tıpkı (udde ve furre) gibi. Oysa asılları ud'ud ve if-rir'dir. Birbirine benzeyen iki harf idgam olduğunda dal harfinin zammesi ayn harfine, ra'nın kesresiyse fa'ya gitmiştir. Vasi için olan elif hazfedilmiştir. Çünkü iki harfin hare-kesiyle kendisine ihtiyaç duyulmamıştır.

Ferra'nında şiirinde dile getirdiği gibi:

"O velayet sahipler iki, onlardan bazıları, rahmet, hidayet verici ve yol gösterici elçilerdir."943[20]

Ama ya'nın fethası ve ha'nın kesrasına gelince. Çünkü ta harfi dal'a idgam edildiğinde iki sakin bir araya gelir. Ha harfi sakin harekedeki aslı üzerine kesre yapılır. Ama ikisinin de kesre olmasına gelince kesre hususunda sonuncunun birincisine tabi olmasındandır.

45- "Birbirlerini tanırlar."

Yani mahşerde birbirlerini tanırlar ve sonra o günün şiddet ve

943[20] Meani'l-Kur'an'rîa onunla ilgili birşey yoktur.

zorluğundan aralarındaki bu durum kesilip gider.

Bir rivayete göre üzerinde oldukları batıl şeylerin batıl olduğunu itiraf ederler.

37- "Ve tafsilel kitabi."

Kitab burada farz manasındadır. Yani farz ve hududların tafsilatını açıklayıcı.

53- "İy ve rabbi."

Tahkik için olan bir kelimedir. Evet gerçekten o şey te-hakkuk edecektir manasındadır.

59- "Bir kısmını helal bir kısmını haram kıldınız. "

Yani kendilerine verilen deve vs. gibi nzıkların bir kısmım helal bir kısmını da nevalarına göre haram kılarlardı.944[21]

61- "Vema ya'zubu."

Ayette geçen ya'zub gaib olma manasındadır. Bir rivayete göre uzak olma manasındadır.

El-Gunnevi'nin de şiirinde kullandığı gibi:

"Sahiplerinin izzet ve şerefinden dolayı o develer korkusuz ve engelsiz bir şekilde istedikleri yerlerde otlanıyorlar, hiç bir makamın sesini işitmiyorlar, deve kuşu gözetleyici-lerinin yumurtaları alıp kızarttıkları yahut avlanan geyiklerin ateşi dışında tam bir sene ateş de görmüyorlar."945[22]

944[21] İbni Cerir ve İbn; Münzir'in İbni Abbas'tan naklettiklerime göre ayet hakkında şöyle demiş:

"Bunlar ekin, rızık deve vb. şeyleri diledikleri gibi helal kılıp ve haram eden müşriklerdir. Tefsiri Taberi: 11/127.

945[22] Deveyi vasıflandıran bu beyit TufeyJ Gennevi'nindir. Ava-zib: Evlerden uzak olan develerdir. Enbuh: însan sesleridir. Timine: Tamam manasındadır. Mucerremi: Mükemmel manasmdadır. Şunu demek istiyor: Evlerden uzak

"Bundan ne küçük ne büyük."

Vela esğare vela ekbere kelimeleri (miskali zerretin) üzerine atfolduklanndan dolayı da mecrur edilmişlerdir. Sonra sıfat ve fiil vezninden dolayı nasbedilmiştir.946[23]

Ayrıca (min miskali zerretin) üzerine fail ile atfedilme-leri sebebiyle de merfu olmaları caizdir.

Züccac: Mubteda olduklarından dolayı merfu olduklarını ve ikisinin de haberinin (illa fikitabin mubinin)947[24]'de olduğunu söylemiştir.

Yani "Maşey'un esğare min miskali zerretin vela ekbere illa fi kitabin rhubinin: Yani küçük ve büyük ne varsa hepsi kitapta açıklanmıştır."

64- "Dünya hayatında onlar için bir müjde vardır."

Yani onlara dünya hayatında ölüm anında meleklerin müjdesi vardır.

Bir rivayete göre o müminin gördüğü salih rüyadır veya ona gördürülendir.948[25]

---

tutulan bu develer sahiplerinin izzetlinden dolayı korkusuz ve engelsiz istedikleri gibi otlanırdı. Avcıları tarafından bulunup ateşte kızartılan devekuşu yumurtasının ateşi ve geyik ateşi dışında tam bir sene ateşe rastİamazlardı. İkinci beyitte (Evğazelin şarime-tin) rivayet edilir.

Es-Serimeîu kum yığınıdır. El-Ehnas kısa burunlardır. Her ceylanda böyledir. Emali'1-Kali: 2/83-84; Meani'J-Kebir: 1/361. Birinci beyit Esasa'l-Belağa madce: TemmeEl-Hayavan: 4/348.

946[23] Yani fethayla cer olmuştur. Çünkü sarftan menedilmiştir.

947[24] Meani'l-Kur'an ve İrabı Züccac: 3/26.

948[25] Ahmed: 5/315; Darimi: 2/123. Tirmizi rakam: 2276. Hakim: 4/39 J'de Sahih gördüğü ve Ubadeb. Samit'ten naklettiklerine göre ben Rasulullah'tan "Onlar için dünya hayatında müjde vardır" ayeti hakkında sorduğumda o da bana:

"O mü'minin gördüğü veya ona gördürülen salih rüyadır." dedi.

İbni Ebu Şeybe, Ahmed: 3/267 ve Tirmizi'nin sahih görüğü ve Enes'ten naklettiklerine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Risalet ve peygamberlik kesildi. Benden sonra ne bir rasul ne de bîr nebi gelecek. Velakin mubeşşirat vardır" der. Sahabiler derler ki:

"Ya Rasulallah! Mubeşşirat nedir?" Rasulullah da (s.a.v.):

67- "Gündüzü aydınlık kılan."

Çünkü gündüzde herşey görülebilir durumdadır. Tıpkı uyku İçin olan geceye de (leylun-naimun) denildiği gibi. Hu-zeli şiirde şöyle demiş:

"Ey komşu kadını! Açılan yayılan gece uykuda mıdır yoksa istediğim uyku benden engellenmiş midir?

Ey komşu kadım! Kişi uykuya, bana gelmesi gereken ve zorlu bir şekilde geceleyin uykuya daha kolay döner."949[26]

70- "Dünya metaı."

Yani onların dünya metauı kesbetmek için yaptıkları iftiralarıdır.

71- "Siz de ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınızı karalaştırın."

Muberrid şöyle demiş: "Ecma'tu'ş-şurekae" denilmez. Ancak şöyle denilebilir:

"Cema'tu'l-kavme ve ecma'tu'1-emre) denilebilir. Vela-kin burada (eş-şureka) kelimesi emir lafzının misali üzerine hamledilmiştir ki, bunu lafızda ikinci görüşü birinci görüşün kuralı ve kaidesine iştirak edene göre yapmıştır.

Şairin de şiirinde bunu uyguladığı gibi:

"Şarkıcı kadınlar birgün görünüp kaş ve gözlerini ince ve uzun yaptıkları zaman."950[27]

"Mü si umanın rüyasıdır" der. "Rüya peygamberliğin cüzlerinden bir parçadir."der.

Aridetu'l-Ahvezi: 9/126.

949[26] Diyor kî: Uyku, benden başkasına daha kolay döner gelir. Divan Huzeliyin: 2/201 Mahtutada: Em navmun anni yerine EmiHeylu beni, el-Avaid yerine el-Feraid gelmiş, hatadır. Beyitler: Usame b. Haris Hu-zeli'nincıir.

950[27] Beyit Rainindir. Tevil Müşkili'l-Kur'an sh.: 213. Esasu'1-Be-lağa madde Zecece Muğni Lebib: 622. Haşiyel Şeyh Zade ale'l-Beyda-vi: 2/243. Divanı sh.: 269.

"Onu gördüğünde zannedersin ki Allah onun burnunu ve gözlerini kesmiş, darlığa düşürmüş ve her ne kadar sahibi dün onun ihtiyaçlarını vesairesüıi tamamlamış da olsa."951[28]

71- "Sonra işiniz başınıza dert olmasın." * Ayette geçen ğumme kelimesi kapalılık manasında olan (muğatta) manasındadır. Bilakis yanınızda olan itaat ve masiyetinizİ izhar etmeye azmediniz.

78- "Litelfitena."

Bizi engellemek ve alıkoymak için manasında olan (li tas-rifena) anlamındadır. Vezni Iefete-leften.

81- "Sizin getirdiğiniz sihirdir."

(Ma) mubtedadır. (es-sihru) haberidir. Yani "ellezi ci'tum bihi huvessihru: Getirdiğiniz o şey sihirdir." Burada (elif lam) ahdedilen şeyi tarif içindir. Onlar demişlerdir ki o mucize şüphesiz sihirdir, Musa (a.s.) şöyle dedi:

"Ellezi ci'tum bihi huve's-sihrullezzi kultum: Getirdiğiniz o şey ve sizin dediğiniz sihirdir."

85- "Bizi fitne kılma."

Yani firavn ehlinin eliyle bize azap ettirme.

87- "Kavmimiz için Mısır'da evler hazırlayın."

Musa (a.s.) ve kardeşi Harun (a.s.) korktuklarından dolayı, onlara evlerinde namaz kılmalarını ve evlerini mescit edinmelerini emrettik.952[29]

951[28] Beyilin Halid b. Tayfan'in olduğu söyleniyor. Bazıları da Ze-berkan b. Bedr'in olduğunu söylüyor. Vafru zenginliktir. el-Mu'telef ve'i-muhtelefsh.: 149. Tevil Müşkili'l-Kur'an sh.: 213. Sanateynsh.: 136. Divan Zaberkan sh.: 40. İnsaf fi Mesaili '1-hilaf: 2/515.

952[29] Mücahid'in dediğine göre havralarda sadece namaz kılıyorlardı. Vaktaki Firavun'un avanelerinden korktular, evlerinde namaz kılmakla emrolundular.

88- "Senin yolundan saptırsınlar." Cümle istifham cümlesidir. Şöyleki:

"Allah'ım! Bu malları senin yolundan saptırsınlar diye mi onlara verdin? Anlamındaynuş gibidir.

Ahtel de şiirinde bu üslupla dile getirmiştir:

"Gözlerin seni yalanladı mı yoksa bir vasıtayla gecenin son karanlığına girdiğinde kemençeden hayalimi gördün?

Bizi gizli ve kapalılık bürüsün diye aldattı şarkıcı kadınlar ise sana korku ve dehşet gördürüyorlar."953[30]

Yani (ekzebetke ve etğevelet) seni yalanlayıp saptırdı mı?

"Onların mallarını yok et."

Yani mallarını mahvet ve götür. Bir rivayete göre onun nurunu ve güzelliğini giderdi demektir.954[31]

89- "Vela tettebianni."

Nun 'un tahfif ve şeddesiyledir. İkisi de te 'kid nun 'udur. İkisi de eliften sonra vaki olduklarından ve iki sakin bir araya geldiğinden Ötürü haberde vaki olan yafalanidekİ nuna benzetilerek iki nun da kesre yapılmıştır.

92- "Senin bedenini kurtaracağız."

953[30] Mahtutada: Lişuruina'dır. Hatadır. Hazanetu'1-Edeb: 6/9; Divan Ahtel sh. 385. Birinci Beyit Kitab Sibeveyh: 1/484; Şerh Ebyat li îb-ni S ey raf i: 2/67. Lisan madde: Kazebe. Muktedeb: 3/295. Meani'l-Kur'anAhfeş: 1/31.

954[31] İbni Münzir ve îbni Ebu Hatem'in Muhammed b. Ka'b Kure-zi'den naklettiklerine göre şöyle demiş:

"Ömer b. Abdulaziz bana (Rabbena itmiş ala emvalihim) hakkında sorduğunda ben de ona haber verdim, dedim ki:

"Allahu Teala Firavun ve Firavun ahalisinin mallarını yok etti ta ki herbiri bir taş oldu. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi:

"Senin gibi ta ki sana gelene kadar. Mühürlenmiş bir kesenin getirilr meşini emretti ve açtı ki bir de ne görsün içinde parçalanmış gümüş tıpkı bir taş misalidir, bütün dinarlar, dirhemler ve buna benzer malların hepsi taş'a dönüşmüş."

Yunus 'a bu nasıl olur, oysa Allah onu suda boğdu ve onu kurtarmadı? O da şöyle cevap verir: Zira o şöyledir:

"Biz senin cansız bedenini bir kıyıya atacağız." ve Ubeyd b. Ebres'in şu şiirini söyler:

"Öyle bir yere yaklaşıyor ki inenleri kalkan kişi ner-deyse onu tutacakmış gibi olur. Oranın sel ulaşmayan yerinde olan ulaşan yerinde olan gibidir. Durmak isteyen kimse, güneş gören yerde yürüyen kimse gibidir."955[32]

Dureyd şöyle dedi:

"Ey; bedenimi, silahımı ve mızrağımı kınayan, çekilen, kasılan herşey birgün yıpranıp çürümeye mahkumdur. Ey! Kınayan, zira benim gençliğim ve binişlerim münadiyi yüksek sesle çağırmakla bağırmakla fani oldu, gitti."956[33]

"Senden sonra geleceklere ibret olman için."

Rububiyette sadık olan Allah'ın kudretinin yalancı olan kişiye nasıl yaptığı görülsün. Boğulanlardan hiçbiri Fİ-ravn'da olduğu gibi asla görülmemiştir.

93- "Kendilerine ilim gelinceye kadar ayrılığa düşmediler."

Ayette geçen ilimden kasıt Feraiz ve ahkamlardır.

94- "Eğer olduysan."

955[32] Mahtutada: Femen yencubihi'dir. Hatadır. Beyitler: Ubeyd'in-dir. Cahilidir. Yağmuru en güzel biçimde vasıflandıran insanlardan biridir. Musİffun: Eseffut tair'dendir. Kuşun uçarken yere yaklaşmasıdır. El-Heydeb: Yaklaşılan yerdir. En-necvetu fi'1-vadi: Selin ulaşamadığı yüksek yerdir. El-Mahfil: Sel suyunun ulaşıp toplandığı yerdir. El-Ker-vah: Güneşe açık yerdir. İki beyit de Divan'ında: 53; Tabakatu'l-Fuhu'l-Şuara: 1/92. Birinci beyit: El-Ubadu'z-Zahir: madde seffe.

956[33] Beyitler: Müellifin dediği gibi Dureyd b. Summe'nin değildir. Bilakis Amr b. Mad Yekrib'indir, ikinci beytin sonu "Ve akraha atiki si-kalun necadi"dır. Divan Amr'a bak: 106; Divan Dureyd: 60. Beyitler: Kasidenin tamamıyla beraber Eğani 'dedir. Kıssa ve kavlinin sebebiyle birlikte zikrediliyor. Uyunu'l-Ahbar: 1/293; Hamasetu'l-Basriyye: 1/35; El-İsabe: 3/20; El-İstiab: 2/522; Eğani: 14/32. İkinci beyit İbni Enbari'nin Eddad'ı: 81. Muhakkik nisbet etmemiş.

Yani ey dinleyici sen şöyle söylesen,

"Sana indirdiğimizden kuşku içinde."

Yani Nebi'mizin (s.a.v.) lisanı üzerine nazil olan şeyde şeküzereysen.957[34]

"Kitabı okuyanlara sor,"

Musa'nın haberini, senden Önce kitap okuyanlara sor. Kim ki bu hitabın Nebi (s.a.v.) için olduğunu söylerse hitabın kadiyyesi hükmü ve kelamın bölüştürme üzerine söylemiş olur.

100- "Allah'ın izni olmadan kimseye inanmaz."

Yani Allah'ın ilmiyle ancak herkes iman edebilir. Aksi halde mümkün değildir. Bir rivayete göre Allah'ın temkin ve takdiriyle demektir.

109- "Allah hükmedinceye kadar sabret."

Yani sabret ta ki Allah sana ya cihad etme veya hicret etme emri versin.958[35]

957[34] Abdurezzak ve îbni Cerir'in Katade'den naklettiklerine göre ayet hakkında şöyle demiş:

"Bize Rasulullah (s.a.v.) şöyle dediği zikredildi: "Ne şüphe ederim ne de sorarım."

958[35] Ebu Davud, İbni Münzir ve İbni Ebu Hatem'in Semmak el-Ha-nefi'den naklettiklerine göre şöyle demiş:

"İbni Abbas'a şöyle dedim:

"Nefsimde öyle şeyler oluşuyor ki onlan dilime almaya mecalim yoktur." İbni Abbas da:

"Şek midir?" dedi. Ben de: "Evet" dedim. İbni Abbas:

"Bu ayet Rasulullah'a (s.a.v.) nazil olana kadar hiçkimse bundan kurtulamamıştır." dedi. Nefsinde şek hissettiğin zaman veya böyle bir-Şey olduğnu gördüğün an şöyle de:

"Huvel evvelu vel-ahiru vez-zahiru vel-batinu ve huve bikulli şey'in alim."

Bukai bu ayet hakkında şöyle demiş: "Bu kelamla hakikat murad olunmamıştır. Allah daha iyi bilir. Bilakis yakinin: Takviyesi, tekidi ve pekişip içerde yer edinmesidir. Te'yidi şöyledir: Bu emir; azmedilen ve ondan farig olunan bir emirdir. Şekke dönüş ihtimali yoktur. Bu manadan öyle birşey çıkıyor ki; onların şekavet (masiyet zulüm) üzerinesebat etmeleri bizim tarafımızdan bilinen bir emirdir. Bu ayet: hakkında şakavet hükmü verilen kişinin ancak sapıkliğnı daha da arttırıyor. Sana iman etmeleri ricasında bulunmaları taleblerine, benim onların bu tekliflerine icabet etmemi talep etme isteme. Çünkü onlar buna iman etmiyor, etmeyecektir. Nazmu'd-durer: 9/204-205.

RAD SURESİ959 [1]

2- "Görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükselten."

Yani biamedin la terevneha:

"Allah'ın gökleri direkle yükselttiğini göremezsiniz. Zira direksizdir."

İbni Hurmeninde şiirinde belirttiği gibi:

"Süleyma'yi Allah gözetip korusun öyle bir şeyde cimrilik yapmıştır ki hiç böyle bir eksiklik yapmamıştı. Bu zuftnun devam edeceğini samıyorum. Öyle ki hakkımda nahoş şeyler ve kırıcı, yaralayıcı şeyler anlatıyor."960[2]

Katade de manası şöyledir demiş: "Bel refeaha biğayri amadin ve terevneha kezalike." Bilakis gökleri direksiz olarak yükseltmiştir ve Öyle de görürsünüz.

Bu görüş kudret üzerine daha çok delalet ediyor ve ay-nca görüş ve müşahedeye de daha uygun ve tespitlidir.

İbni Cerir: 11/178. Ve İbni Ebu Hatem'in ibni Zeyd'ten bu ayet hakkında şöyle dediğini nakletmişler:

"Bu ayet onlara karşı cihad etme ve gazab etme emriyle nesholmuştur."

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/444-458.

959[1] îbni Abbas'tan nakledildiğine göre Rad suresi Mekke'de nazil oldu demiş. İbni Ebu Şeybe ve Mervezi'nin Cenaiz'de Cabir b. Zeyd'ten (r.a.) çıkardıklarına göre şöyle demiş:

"Bir cenaze getirür iğinde, Üzerinde Rad suresinin okunması uygun görülürdü. Bu sure, Cenaze (ölü) için hafiflik teskinlik oluşturur. Bu onun kabzedilmesi için daha ehven ve durumu için daha güzel bir kolaylıktır.

960[2] Divanı sh.: 55-56. Kasidesinden alınmıştır. Birinci beyit Lisan: 1/141; İkinci beyi! Tefsiri Taberi: 13/94. Bu kasideyi söylemesinde-ki gayesi ise: Kur^yş'liler hemzeli söylemezler denilmesindendir.

" De ki bir kaside söyleyeceğim hepsini de Kureyş'lilerin lisanına göre r'emzeli yapacağım."

"Hepsi muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedirler."

Bunlardan herbiri belirli bir vakte kadar devirlerini dolaşıp duracak.

3- "Ve orada bütün meyvelerden çifter çifter yaratan."

Her semereden iki çift yarattık: Tatlı ekşimsi, yaş kuru faydalı zararlı gibi. Bu kural bir şeyin zıddı ile kaim olup şe-killenmesiyle bilinmesidir. Çünkü eşyalar eş veya benzerleri ile bilinmekten ziyade daha çok zıdlanyla mukabil olup bilinir.

4- "Sinvanun."

Toplu halde bir arada biribirine uygun hurma ve benzeri şeyler vardır. İbni Abbas'ın dediğine göre bunlar aslı bir olan hurmalardır.

6- "Elmesulatu."

Muakeb'in (ceza verilenin) cezasından ibret alınacak temsili cezalardır. Müfredi mesuletun'dur. Sadukaîen ve sadukat gibi.

7- "Her toplumun bir rehberi vardır."

Her kavmin geçmişte kendilerini hidayete götüren bir rehberi vardır.

8- "Rahimlerin neyi eksik, neyi ziyade edeceğini Allah bilir."

Rahim içinde olan ceninin doğumunun müddetini ne eksik yapar ne de fazla.

Bir rivayete göre (vema teğidu'l-erham) ceninin tam mutedil yaratıldığı, (vema tezdadu) güzellik, bünyesinin selametinden, cesedteki uzunluk ve enlilik bakımından zi-yadelik yapmaz demektir.

10- "Geceleyin gizlenenle."

Gecenin karanlığında yaptığı ameli, işi gizli olan. Şair şöyle demiş:

"Ey Cenab'm iki oğlu! Sizler, emekleyip yavaş yavaş yürüyüp gizlenen ve boynunda küçük zil olan kimseler gibi bulundunuz."961[3]

"gündüzün yürüyen."

Sözü, işi açığa vurup götüren.

Şiirde de saribun aynı anlamda kullanılmıştır:

"Sen o guruba uzun atları ve büyük ölçüde develer verdin öyle ki onları sağan geri dönüyor vazgeçiyor.

Öyle ki çekirge misali yayılan çok sayıda koyunlar verdin. Bunlar günlerin metaldir hepsi gidicidir."962[4]

11- "Onun takipçileri vardır."

İnsan İçin takip eden melekler, murakıplar vardır.

"Allah'ın emriyle onu koruyan."

Onu Allah'ın emri ve hükmüyle alemde muhafaza ediyorlar. üVezni akabe akibu ve tuakibu.

İbrahim şöyle demiş: "Burada takdim ve tehir vardır." Yani "lehu muakkibatun min emrillahi yehfezunehu min beyni yedeyhi vemin haîfihi: Onu Allah'ın emriyle, önünden arkasından koruyan murakıplar vardır."

"Onların Allah'tan başka yardımcıları da vardır."

Yani kendilerini koruyacak ne bir dost ne de bir veli vardır. Bir rivayete göre sığınacakları bir sığınak yoktur.

961[3] Beyit Evs b. Hacer'indir. Divanı: 98; Mecmau'1-Emsal: 2/351; Garibu'l-Hadis İi'1-Harbi: 2/848.

962[4] Beyan ve Tebyin: 3/162. Nisbetsizdir. Hayavan: 3/75. Beytulla-hı tavaf eden bir kadına nisbet edilmiş. El-Munsef: 3/4. El-Münemmek fi Ah-bar Kureyş sh.: 330. Cürhum 'lu bir kadına nisbet edilmiş. Kıssa anlatılmış. Selahib uzun atlardır. Hecmeten çok sayıda deve. Sarip; yayılan.

13- "O, azabı şiddetli olandır."

Mücahid'ten nakledildiğine göre Allah'ın vereceği karşılık ve kuvvet çok şiddetlidir. Sa'leb'ten nakledildiğine göre hile veya plandır. Şiirde de böyle ifade edilmiştir:

"Ey Mesad b. Amr! Durumlar, meseleler çeşitlidir, çoktur sen Allahu Teala'nın elif ile karşılık verdiğini bilmiyor musun?

Tıpkı Hicaz keçilerinin yeşil hurma yaprağından kaçtıkları gibi şaşırma yoktur ancak onları oklarımızla ayın-rız."963[5]

14- "Suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir."

Araplar ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açanın misalini darbı mesel olarak geçip gideni, elle tutulmayanı veya idrak edilemeyen şeyleri verirler. Şair de şiirinde böyle kullanmıştır:

"Sabahleyin Leyla'yı kaçırmış olarak sabahladım, tıpkı ağzına gelsin diye iki aucunu suya uzatıp parmaklarının arasından akan gibi."964[6]

Başkası da şöyle dile getirmiş:

"Sabahladığımda veya öyle bir hale geldim ki sevgilimle aramdaki sevgi tıpkı iki avucuyla suya uzanan misaliydi."965[7]

Biri daha aynı şekilde kullanmış:

"Benim size olan durumum süratli ve hafif hafif gelmektir, tıpkı suyu

---

963[5] Birinci beyit Lisan mehele: 11/619. Muhkem: 2/313. İkinci beyitte vardır, md. Safere; 4/458. İsanferetil mazi: Keçi kaçtı. Yurva: Nuzvihim. Yani onları ayırırız.

964[6] Beyit Mecnun'ımdur. Hayavan: 5/139. Mahtutada: Hafetehu yerine hanetehu gelmiş. Hatadır.

965[7] Tefsiri Kurtubi: 9/301; Tefsiri Taberi.: 13/76; Mecazu'l-Kur'an: 1/327. Muhakkikçiler nisbetsiz bırakmış. Bahru'l-Muhit: 5/377; Hayavan: 5/139-76. Muhakkik nisbetsiz bırakmış. Mecmeu'l-Emsal: 1/256; Tefsiri Maverdi: 2/325. Beyit Ebu Dehbel Cumhi'nindir. Divanı sn.: 115; Eğani: 6/162. Ebu Huzeyl'e nisbet edilmiş ama hatadır, Suhey-li Dabi b. Haris'e nisbet etmiş. Ravdu'l-Enf: 3/42. Muhammed b. Davud Isbahani Ahves'e nisbet etmiş. İkisi de isabetsizir.Ez-Zehre: 1/257. ve ondan önce şu vardır: "Eyvah pişmanlığım, dönüşüm! Çünkü sen bana, geri dön, biz yarının kuşluk vaktine girdik dedin ben ise meyletmedim."

avuçlayıp da parmaklarının ucunda durmayan misalidir."966[8]

17- "O gökten su indirdi de vadiler kendi hacimlerince sel olup aktı."

Gökten su indirdi'den kasıt Kur'an-ı Kerim'dir. Zira faydalarının çokluğundan gökten inen yağmur misalidir. Düştüğü yere fayda verir. Şiirde de dile getirildiği gibi:

"Sakin olacaksın, ben sende kıskançlık dışında bir kusur görmedim. Kıskançlar ise çoktur. Sen bir yağmur misalisin, onun düşmesi bereket, suyu ise temiz ve temizleyicidir."967[9]

Hakeza yağmurun faydası düştüğü toprağa göre değişir. Hakeza Kur'an'ın faydası da düşünüp amel edenlerin durumuna göre değişir,

"Köpük atılıp gider."

Selin üzerinde giden çerçöp cevherlerin eriyip giden kalıntı ve pislikleri, batıl ve gidişinin misalidir. Suyun saflığı, bakiliği ve berraklığı bakımından hakka benzer.

29- "Ne mutlu onlara."

Bir rivayete göre ne güzel onlara. Ettib'ten fu 'la veznin-dedir.

31- "Eğer bir Kur'an'Ia dağlar yürütülseydi veya onunla yer parçalanmaydı, ya da onunla ölüler konuştu-rulsaydı. (O Kur'an yine bu kitap olacaktı.) Fakat bütün işler Allah'a aittir."

Kureyş'İilerin Kur'an'ia dağların yürütülmesini, arz'in parçalanmasını, onunla Ölülerin konuşturulmasını istemeleri968[10] üzerine bu ayet

---

966[8] Beyit Dabi b. Haris Burcumin'indir. "Malem Tesikhu" şeklinde de rivayet edilir: Onu taşımadı demektir.Hazanetu'1-Edeb: 9/323; Tefsiri Taberi: 13/76; Mecazu'l-Kur'an: 1/327; El-Lisan Vesaka. Bahru'l-Muhit: 5/377.

967[9] Beyit MaJik b. Errayb'mdır. Hamasat Basriye: 1/156; Muce-ımı'l-Edibba: 15/89.

968[10] îbni Ebu Hatem Ebu Şeyh ve İbni Mürdeveyh 'in Atiyye Av-fi 'den naklettiklerine göre Muhammed'e (s.a.v.) şöyle dedi dedilerr:

nazil olmuş. Zira bu isteklerinin cevabı hazfedilmiştir ki, ibare ifade noktasında daha beliğ ve fayda bakımındanda daha kapsamlı olsun. İmru'l-Kays'ın şiirinde belittiği gibi.

"Eğer onun ölen iyi ve cömert bir nefsi varsa, veİakin o nefis daha enfesini düşürüyor."969[11]

31- "İman edenler hala bilmediler mi?"

Cürhum'luların lugatına göre bilmediler mi onlara açıklanmadılar mı?

Suhaym da şiirinde bilmiyorlar mı manasında kullanmış:

"Ben onlara halk üe diyorum. Çünkü onlar beni kumar ile paylaşıyorlar. Onlar hala bilmediler mi kî ben İbin Faris Zeh-dem'im."970[12]

Yuyessiruneni: Yani beni kumar ile paylaşıyorlar.

"Mekke'nin dağları bize yürütülseydi genişlenene dek ve orada Kurban kesseydim veya yer parçalanmaydı her yer geçit ofsaydı iste-diğmiz yere gidebilseydik, tıpkı Süleyman'ın (a.s.) rüzgarJa kavimi-ni istediği yere götürdüğü gibi. Veya Ölüler diriltilseydi de tıpkı İsa'nın (a.s.) ölüleri dirilttiği gibi."

Bunun üzerine ayet nazil oldu.

969[11] Divanı sh.-. 87; (Kerimetun yerine temutu cemiaten) şeklinde de rivayet ediliyor. Tefsiri Kurtubi: 9/319. Bir kerede ölseydi demek istiyor. Lakin hastalık ondan peyderpey bir şeyler alıp götürür.

970[12] Beyit Suhaym b. Vesil 'indir. Esasu'J-Belağa Yeis'e sh.: 511;

Mecazu'l-Kur'an: 1/332; Tefsiri Kurtubi: 9/320; Tefsiri Taberi: 13/90;

Bahru'l-Muhit: 5/392. Beyitin Suhaym'ın değil oğlunun olduğu söyleniyor. (Yuyessiruneni yerine ye'suruneni) rivayet edüiyor.Zamahşeri şöyle demiş:

"Şu söz mecazdandır:

"Kad yeistu enneke reculun sıdki. Senin iyi bir adam olduğunu bildim." Yani alimtu manasmdadır. Bu şey ettama ile beraber telaş'ı, inkıta ile beraber sükunet ve mutmain!iği ifade eder. Tıpkı ilim ile olduğu gibi. Bundan Ötürü ye's iki rahatlıktan biridir demişler. İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Nafİ b. Ezrak ona ayet hususunda sorduğunda o da:

"Beni Malik'İn diliyle bilmiyorlar mı manasmdadır" der. O da:

"Araplar bunu biliyor mu?" der. O da:

"Evet sen Malik b. Avf'ın şöyle dediğini duymadın mı?" der.

"Kavimler de bitiyorlar ki onun oğluyum. Her ne kadar aşiret toprağında yetişmiş de olsam."

Zira alemin yaisu diye i s imlendirilmesinin sebebi: Çünkü alem, olmayacak şeyin olmayacağını bildiğinden dolayıdır. Ve cahilin hilafına alim onu bilir.

Kesai ve Ferra şöyle demişler: "Ümitsizlik manasında olan bildiğimiz ye'stir."

Ayette hazf vardır. Ferra'mn yanında şöyledir971[13]

"Onlar hala bilmediler mi, çünkü onlar biliyorlar ki Allah'ın ayetleri maslahatlara binaen gelir, inadı sunuşlarla değil?"

Kesai'nin yanında şöyledir: "Elem yey'esu min imanİhim fi'1-kafirine."

33- "Ve Allah'a ortak isnad ettiler. 0e ki: Onları isimlendirin."

Yani zannettikleri gibi ilahlar ortak kılarak nisbet ettiler. Bir rivayete göre manası: Onlarda olanı vasiflandınnki, onların ilah olmadıklarını bilesiniz.

33- "Yoksa siz Allah'a yeryüzünde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz."

Yeryüzünde Allah'a bilmediği şeyi mi haber vereceksi-niz'den kasıt ortak koşmakladır. Bu konuda Allah'a kendisine ortak olan bir şeyi tanımıyor. Ayette olduğu gibi:

"De ki: "Göklerde ve yerde Allah'ın bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz." (Yunus: 10/18)

"Yahut boş laf mı ediyorsunuz."

Yahut batıl ve gerçeği olmayan bir söz ile mi? Şiirde de bu manada kullanılmıştır:

971[13] Meanil Kur'an: 2/63.

"Sen bizi onun sütünden ve etinden Ötürü ayıplıyor musun? Ey İbni Rita bu da batıl bir kınamadır."972[14]

Huzeli şiirinde şöyle dedi:

"Dalkavuklar onu sevdiğimden dolayı ayıpladı. Bu senin üzerine olan kınamalar batıl şikayetlerdir. Dalkavuklar onu bıraktığımdan dolayı sevinmesinler. Onun bensiz olan gecesi ve gündüzü karanlıktır."973[15]

Ebu Kasım b. Habib974[16] bu hususta şöyle demiş: "Ayet ilzam ve taksim içermektedir. Yani etunebbiunel-lahe bibatinin la ya'lemuhu embi zahirin ya'lemuhu: Yani sîz Allah-u Teala'ya bilmediği batini bir şeyden yahut bildiği zahiri bir şeyi mi haber veriyorsunuz." "De ki ilahlarınızı isimlendirin bakalım." Zira Allahu Teala ne kendisine takılan bir ismi, ne de ortak koşulan birini tanıyor.

35- "Cennetin misali."

Yani vad olunanın cennetin sıfatı. Ayette olduğu gibi: "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl: 16/60)

39- "Allah dilediğini siler, sabit bırakır." Allah dilediği şeyi kaldırır, dilediğni de yerinde bırakır. Yani hafaza meleklerinin Allah'a takdim ettiği amellerdir. Ancak sevap verilecek veya cezası gerektirecek amelleri yerinde bırakır.975[17]

972[14] Beyit Bahrul Muhit'tenisbetsizdir. 5/395. Sebrete b. Amr'in-dir. Emaliş-Şeceriyye: 1/219; Tefsiri Kurtubi: 9/323.

973[15] Beyitler Ebu Zueyb Huzeii'nindir. Şerh Divan Huzeliyin: 1/70, Birinci beyit: Lisan madde. Zahara. Ez-Zehra; 1/418.

974[16] İsmi Hasan b. Muhammed b. Hasan b. Habib. Ebu Kasım en-Nisaburi vaiz müfessir olandır. Meani'l-Kur'an ve ilimlerinde asrının imamıydı. Meşhur olan tefsiri'tasnif etmiştir. Ondan da ilmi Ebu Kasım, Salebi müfessir olan, Ebu AH Munİl Şafii'lerin şeyhi almıştır. Yani basılan (Ukalau'l-Mecanin) adlı eseri v ardır. Hicri 406'da vefat etmiştir.

975[17] Merhum müellif bu görüş hakkında, bedi ve çok güzel bir görüş belirtmiştir. Çünkü melekler, insanın her dediğini yazıyorlar. Elleka-ni'nin şiirde belirttiği gibi:

"Her kul için müvekkil hafaza melekleri ve hayırları yazıp ihmal etmeyecek katipler vardır."

Öyleki bunlar yapılan fiilden bir şeyi ihmal etmez, her ne kadar dikkati başka yöne kayşa da, nakledildiği gibi hastalık anındaki iniltiyi de kaydederler. Bunu şu ayet te'yid ediyor:

İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Allahu Teala kitaplarda olan hüküm ve emirleri kulların maslahatlarına binaen kaldırır veya yerinde bırakır.

"Kitapların aslı onun katımladır."

Yani saadet ve şekavetin aslı onun katındadır. Bunlar Ummul Kitapta olduğu gibi dururlar ve değiştirilmezler.

41- "Onun hükmünü bozacak hiç kimse yoktur."

Hüküm verdiği şeyleri hiç kimse murakebe edemez.

Mesele hakimin, verdiği hükmü murakebe edip reddettiği zaman şöyle denilir:

"Akabel hakimu hükme minkablihi." i43- "Allah ve yanında kitap bilgisi olan yeter."

Bir rivayete göre levhi mahfuzd.akilerden haberdar olan Cibril'dir

---

"Çünkü onun sağında ve solunda oturan her davranışı, yakalayıp tespit eden iki melek vardır. İnsan hiçbir söz söylemez ki yanında gözetleyen, dediklerini zapteden (bir) melek hazır bulunmasın."

(Kaf: 50/17-18)

İbni Cerir ve İbni Ebu Halem'in İbni Abbas'tan çıkardıklarına göre (ma yelfezu min kavlin) ayeti hakkında şöyle demiş: Hayır ve şer her hususta söylediğini yazar. Halta kişinin yedim, içtim, gittim, geldim, gördüm gibi ifadeleri de yazarlar. Perşembe günü geldiği zaman kişinin söz ve fiilleri sunulur, hayır ve şer hususunda olanlar bırakılır, diğerleri atılır. Buna ise ayetteki:

"Allah, dilediğini bırakır dilediğini de imha eder." ifadesinin taşıdığı anlamdır.

İbni Murdeveyh ve îbni Asakir'in Ali'den (r.a.) çıkardıklarına göre, o, Rasulullah'dan (s.a.v.) bu ayet hakkında sorduğunda: Ona şöyle dedi:

"Senin göz aydınlığın olacaktır." tefsiriyle yapmış, söylemiştir.

Bizzat sadakanın verilişi, ana babaya iyilik etme ve maruf olanı yapmak, şakiliği saadete çevirir, Ömrü uzatır ve gelecek kötülükleri korur. Bu manada örnekler çoktur.

İbni Ebu Şeybe'nİn Musannef'te ve İbni Ebu Dünya'nın Ed-Da-avat'ta İbni Mesud'tan çıkardıklarına göre şöyle dedi: Kul, şu dualarla çağırdığı zaman, maişetinde mutlak surette bolluk olur:

"Ya zal-menni-vela yumennu aleyh, ya zel-celali vel ikram, ya zat-tavl-la ilahe illa ente zahrella cin, ve carel müstecirin, ve me'menel ha-ifin, inkunteni ketebte indeke fi ummil kitabı şakiyyen femhu annİ ismeş şakai ve esbitni indeke saiden, ve inkunte ketebteni indeke fi ummil ki-tab: Mahrunıen muktarren aleyye rizkiy, -femhu hirmaniy ve yessir riz-kiy ve esbitni indeke saiden muvaffakan lil hayri. ve zira sen kitabında şöyle buyurdun: "Allah dilediğini bırakır dilediğini de imha eder, bütün kitapların anası onun yanındadır."

(a.s.).976[18] Bir rivayete göre ehli kitaptan olup bunda ilmi olan kişiler Abdullah b. Selam ve Temim ed-Dari misali kişilerdir.977[19]

İBRAHİM SURESİ

2- "Allah öyle bir varlıktır ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi onundur."

(Allah) lafzı istinaf üzere ref yapılır.978[1] Maruf olan kıraate göre bedel üzerine cer yapılır. Veya atfı beyan üzerine cer kılınmıştır. Hamid'in sıfatı olduğundan dolayı cer yapılması caiz değildir. Çünkü vasıflanan şey, kendisinden daha nakıs ve ahas olanla vasıflanır. Yüce olan bu isim bütün isimlerden daha yüce ve üstündür. Meşhur isimler menzilinde olduğundan vasf için elverişli değildir.

3- "Dünya hayatını ahirete tercih edenler." (Alıiret hayatını) dünya hayatıyla değiştirip daha çok

seviyorlar. Bir rivayete göre tercih ediyorlar.

7- "Rabbiniz size bildirmişti."

976[18] îbni Ebu Hatem'in Saİd b. Cübeyr'den naklettiğine göre: "Vemen indehu ilmu'l-Kitabi"den kasıt Cibril'dir (a.s.)-

977[19] Abdurezzak, İbnİ Cerir, İbni Münzir ve İbni Ebu Hatem'in Ka-tade'den naklettiğine göre ayet hakkında şöyle demiş:

"Ehli kitaptan bazıları hakkı müşahede edip biliyorlardı. Onlardan bazıları:

"Abdullah b. Selam, Carud, Temim ed-Dari ve Selman Farisi'dir."

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/502-511.

978[1] (Allahu) şeklinde ref'ayla Nafi, İbni Amr ve Ebu Cafer okumuştur. Diğerleri cer ile okumuşlar.

Ezine ve teezzene: Bildirmek manasındadır. Et-tefaul, ifal, ettefil ve başka manalara gelebilir.

Cerir şöyle dedi:

"Bir iyiliktir ki o, onu muhafaza ediyor. İpeğin etrafı gibi bolluk bereket dolu bir yaşama karışmış.

Yaşlı olduğumdan benden yüz çevirdiler o kadınlar. Ve-lakin söylediğim sözlere geliyorlar."979[2]

9- "Ellerini ağızlarına bastılar."

Onlar kin ve hüzünlerinden Öfkelerinden ellerini ısırdı-Iar.

"Mahzun ve öfkeli elini ısırır."

Müberrid de şiirinde bu manada kullanmıştır:

"Eğer Selma zayıflığımı ayak ve el kemiklerimi de beliren kırmızı noktalar halindeki hastalığımı, ailemin uzaklığını ve hastalığımın cefasını görseydi hüznünden ellerini ısırırdı."980[3]

Hasan şöyle demiş:

"Onlar ellerini peygamberlerin ağzına kapatmış gibidirler. Tabi ki darbı mesel üzerine düşünürsek. Ya peygamberlerin dediklerini reddedip dinlememekle veya onların kokularından dolayı bu durum hasıl olur."

Abdu Yağus da şiirinde bu manada kullanmıştır:

"Diyorum ki, Lisanımı bir parça ip ile bağladılar; Ey Teym kabilesi,

---

979[2] Beyitler onun divanında Ahtal 'ı hicvettiği kasidesinde. Divan: 222 ve burada ikinci beyit vardır: Onu tanıdıktan sonra sen ahdini inkar ettin, velakin yüzeysel olarak senin sözüne geliyorlar. El-Ayşu'l-Garir: Rahat yaşamdır.

980[3] Bahru'l-Muhit: 5/408. Nisbetsizdir. Tefsiri Kurtubi: 9/345; Kamil Lil Muberrid: 1/39; Tefsiri Maverdi: 2/340. Ibni Zeb'ari'nindir. Bazı değişikiliklerle beraber divamndadır. Sh.: 34.

lisanımı serbest bırakın."981[4]

Amr b. Mad Yekrib'in dediğine göre bu gibi haller deve yavrsunu emzirmekten çekip almaya benzer. Şiirde de şöyle ifade etmiştir:

"Eğer kavmimin okları beni konuştursaydı, konuşurdum velakin oklar batırılmıştır."982[5]

Peygamberlerin dediklerini kavimlerinin keraheti üzerine hamletmek de caizdir. Bu durum sihirlenip bir şeyi dinlemek isteyen kimsenin durumu gibidir. Bu kişi ellerini kulak kepçelerinin yanına alır ve parmaklarını kulaklarına tıkar. Ayette de olduğu gibi:

"Parmaklarını kulaklarına koyuyorlar."

(Bakara: 2/19)

İbni Naise el-Esedi de şiirinde bu manada kullanmıştır: "Çölün koruluğundaki çakıl taşlarının çok olmasıyla parmak uçlarını kulak kepçesine götürüyor. Biz dedik ki: "Ha" işte Na'man vadisine gelmekle misafiri ağırlamak İçin birşeyler bulduk, Öyleki, burada yaşam; bolluk bereketle doludur."983[6]

16- "İrinli sudan."

Yani irin misali sudan ama muhtasar yapmıştır. Bir rivayete göre Öyle

---

981[4] Mafdaliyat sh.: 157. Şerh Mafdaliyat Tebrizi: 2/769. Şer-hu'1-HamaseTebrizi'nin: 1/84; Hazanetu'1-Edeb: 2/199.

Ennes'atu yük bağlanan iptir. Tebrizi demiş ki: Bu bir darbı meseldir. Çünkü dil nes'ayla bağlanmaz. Ancak şunu murad etmiş:

"Hayır yapın ki, size şükretmekle dilim açılsın. Eğer yapmazsanız dilim bağlanır." Ebu Ube'yde'nin dediğine göre şiirle saldırmasın hicvetmesin diye dilini bağlamışlardı.

982[5] Divanı sh.: 56; Şerh Hamase Tebrizi: 1/84; Şerh Makamat Ha-riri: 1/281; Zehrul Adab: 2/437. Mahtutada: Ecreb'tir ve hatadır.

983[6] O, Esed b. Naise Tennuhi Esed'idir. Eski cahili şairlerindendir. Şiirlerinde garip ve yabancı lafızlar vardır. Ayn'ın sahibi: Şiirleri tefsir edilemeyecek kadar zordur demiş. Veya zorlukla tefsir edilir. İbni Na-

iseh, Anteretu'l-Absi'yi Öldürdüğünü iddia etmiş. Mu'cemu'ş-Şuara sh.: 194.

bir sudur ki verildiğinde şiddet ve kerahiye-tinden dolayı verilen kişi ondan kaçınır.

17- "Ona her yandan ölüm gelecek."

Ölüm sebebleri cesedinin her tarafından gelir. Sanki biten her kılın altında alem veren menba merkezi varmış gibi. Bir rivayete göre ölüm sebebleri altı cihetinden gelir.

18- "Fırtınalı gün."

Yani Asfir rih: "Şiddetli fırtınalı bir günde." Hal ile olaya delalet etmekle iktifa etmiştir. Bir rivayete göre: "Yevmin asifin; zi usufin'dir.

22- "Ne ben sizi kurtarabilirim."

Musrihikum kelimesi selbi olan Iugatlardandır. Çünkü es-Sarih: imdat ve yardım dileyendir. El-Musrih: Yardım edendir. Buna benzer misalleri çoktur. El-İşkau vel i'tabu gibi.984[7]

Selame b, Cendel de şiirinde sarihun'u yardım dileyen anlamında kullanmıştır:

"Yardım dileyen bize geldiği zaman biz korkardık. Zira yardım dileyenler işe gayret ve azmederler."985[8]. Başka şiirde de aynı nlamda kullanılmıştır:

"Her yardım dileyen çağırdığı zaman onlara yönelir, istedikleri ve azmettikleri şeyler hakkında yardım ederiz."986[9]

984[7] Birine şikayetinden dolayı birini kınadığın zaman şöyle denilir: "Eşkeytu fulanen." ve şikayetlerini kaldırıp şikayet edilen şeyden onu izale etmendir. Yine "eşkeytu fulanen" Kendisine öyle bir fiil yapılıyor ki şikayet ihtiyacı duyuyor. Bu kelime zıt anlamlılardandır. Mesela a'tebeni fulanin: Kendisinden hoşlanmadığım şeyi terkedip ondan dolayı kınadıktan sonra benim razı olduğum şeyi yapmaya yöneldi. Lisan şeka ve atebe.

985[8] Tefsiri Kurtubi: 9/357; Bahra'l-Muhit: 5/414; Beyan ve't-Teb-yin: 3/87; Divan Selame.: 123; Mücmel İbni Faris: 2/602. Esmai şöyle demiş: Kişi bir işte azimli ve ciddi olduğunda: "Darebe bihaze'1-emri ze-nubehu" denilir.

986[9] Onu bulamadım demiş.

"Ne de siz beni kurtarabilirsiniz."

Bütün nahivciler Hemze'nin kıraatini ya'nın kesresiyle (bimusrihiyyi) şeklinde okumasını kabul etmiyorlar. Beni Yerbu kabilesinin lugatına göredir. Bu konuda iki görüş vardır:

1- İzafe ya'sının işbaıyla (bi musrihiyyi) şeklinde olur ve sonra zaid olan hazfedilir, hazfın delaleti olarak da harekesi olduğu gibi bırakılır.

2- Cem nun'u izafe için hazfedildiğinde, ya harfi987[10] cem ya'sıyla karşılaşmış ki, ikisi de sakindir, bu durumda izafe için olan ya'nın harekesi kesre yapılmışın-.

26- "Uctusset"

Yani infezeat (yerinden söküldü veya sökülmüş) mana-sındadir.

Huzeli de şiirinde bu manada kullanmıştır:

"Yahut deve kuşu misali, çünkü evinden ayıpsız kusursuz bir şekilde iki boynuz edinmek istedi ki, (bu arada) iki kulağından da oldu. Kökünden kulaktan oldu boynuz sahibi de olamadı."988[11]

"La bey'un fihi."

El-bey', lafzını seçmedeki kasıt şudur: Bu lafızda karşılıklı birşeyi yapma olan (mubayea) da (muavede) karşılıklı bedel olduğundandır. Bunun kurtuluş bakımından fidye gibi olduğu zannediliyor. Çünkü fidyede; fidye verip kurtuluş vardır. Mana bakımından şu ayette olduğu gibidir:

"O bütün varlığını fidye olarak verse ondan kabul edilmez."

987[10] Mahtutada (ya) düşmüş.

988[11] Beyitler Ebi İya!, İbni Ebu Uteyr Huzeli'nindir. "Min" harfi mahtutada ikinci beyitten düşmüş. "Deve kuşu kendine iki boynuz aramaya giderken iki kulağı da yerinden koptu," Şu mana murad ediliyor: Seni yanımda çekiştirmekle hayır taleb ediyor.,sen de hayırsız döndün.

Divan Huzeliyin: 2/268; ;jerh Divan Huzeliyin Lil-Sukkeri: 1/422; Faslu'l-Mekal sh.: 361; Mean'il-Kebir: 1/337. Hayayan: 4/324.

(En'am: 6/70)

31- "Velahilalun."

Haleltuhu, muhaleten ve hilalen kelimesinin mastarıdır. Dostluk olmayan anlamındadır.

33- "Daibine."

Allah'ın, güneş ve ayı musahhar kıldığı şey üzere devam edip giderler.

37- "Ef'ideten minennasi."

İnsanlardan bir kısmının kalpleri manasmdadır. Bir rivayete göre ef'ideten lafzı; uf'ude'nin989[12] evfideten vezni üzerine olan kırık cemidir (cem'u teksir). Sonra lafız kalp edilmiş ve daha sonra vav kalbedilmiştir. Tıpkı fuad lafzının cemi olan ef'ideten gibi.

"Tehvi ileyhim."

Onlara doğru meyledip gitsinler.

40- "Duamı kabul et." Yani ibadetlerimi kabul et.

41- "Beni ve ana-babamı bağışla."

Anne babası ikisi de sağ olduğundan onların iman etmelerini temenni ve rica etmiştir.

42- "Gözlerin d.'şarı fırlayacağı bir günde." Turfeu havaya kdldırıhp dikilir. Şu misaldeki durum da

bunun gibidir:

"Şahhase basarul ineridi: Hastanın gözleri havaya dikildi. Şuhusen ve

989[12] Mahtutada Vakud'tur. Ama hatadır. Ef'ud: İçinde eti pişirmek için küle gömülen yerdir.

şakke şukuken"

43- "Muhtiine."

Başlarını dikerek koşuşurlar demektir. İtrak (başım Önüne eğip susmak) ile tefsir edilmez. Çünkü şu ayet vardır:

"Başlarını dikerek."

El-îkna başını sağ sola oynatmadan havaya kaldırıp dikmektir.

Rai de şiirinde bu manada kullanmıştır:

"Şarkı söyleyerek deveyi süren oynayıp öteye beriye giderek şamata etti. Sanki boynunda veya boğazında kamış var ve tutuktur ve yavrusu ölen devenin iniltisi ve figanından boynu eğiktir."990[13]

El-Acul: Yavrusu Öldüğünden dolayı üzüntü ve kederden ses çıkaran devedir. Sesi çıkardiğızaman başını havaya diker.

"Kalpleri bomboş olarak."

"Şiddetli korkudan dolayı kalpleri bomboştur. Yani kalpsizdirler."

Ebu Zeyd de şiirinde bu manada kullanmıştır:

"Cisimlerden ve silahlardan dolayı beni hayrete düşürdünüz velakin kalp yoktur (kalpsizdir)."991[14]

Rai de şiirinde böyle kullanmıştır:

"Erkenden bütün kuvvetleriyle vurdular. Ve kambur-laştı kamçı ondan

---

990[13] Divanı sh.: 221; El-Ef'al lil-Serkisti: 3/468; Esasu'l-Belağa madde. Kanaa. Lisan madde. Kenaa. El-Faik: 2/379; Muhassas: 2/143.

991[14] Beyit, Burç b. Mushİr Talnin'dir. Cahili şairdir. Amr b. Cu-veynTai'nin olduğu da söylenir. Nevadir Ebu Zeyd sh.: 299; Vahşiyat sh.: 232.

dolayı korkaktan korku sesi çıkarttı."992[15]

Yani isterse onların kurdukları hile ve tuzaklar dağlan yerinden oynatsın. Zaten hilelerinin ehven ve emirlerinin hakir olduğundan dolayı dağları oynatamazlar.

47- "O halde sakın Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma."

Bir rivayete göre cümlenin takdiri şöyledir: ' "Muhlife rusulehu va'dihi." Ama cümle maklub olmuştur. Yani o halde sakın Allah, peygamberine (s.a.v.) olan vaadinden cayar sanma demektir.

Şair şöyle demiş:

"Bütün kemmiyetler sanki derinin üzerindeki kıllara yağ sürülmüş."993[16]

Başka şair şöyle demiş:

"Öküzü başına gölge düşmüş görürsün ve geri kalan kısmı ise tamamen güneşe dönüktür."994[17]

Burada evla olan lafız üzerine karar kılınmasıdır. Çünkü cari olan fiillerde ihlaf iki vecih üzerinedir:

1- Ahlefe zeydün vaadehu: "Zeyd vaadine muhalefet etti."

2- Ve ahlefe vaadühu zeyden. Buna benzer misali: Esa-be zeydun malen:

992[15] Divanı sh.: 237; Mecazu'l-Kur'an: 1/344; Muhteseb: 1/226; Cem-hcre:2/3S2; Şerh Divan Huzeliyin Sukken: l/281;Tehzibu'l-Eifazsh.: 177;

993[16] Mahtutada (kana)den (ka) harfi düşmüş.

994[17] Beyit: Lisan'da mad. Şuara'dadır. Nisbetsizdir. İştikak H îb-ni Dureyd: sh. 422. Muhakkik nisbetsiz bırakmış oysa beyit A'şa'mndir. Divan; 84; El-Vesafetu beynel Mütenebbi ve Husumihi: 469. Mahtutada: "Haysu yerine habebe - Vara yerine veledi- Eşiara yerine Eş-Şiğara gelmiş) hatadır. Murad olunan: Sanki atın kıllarında olan yağ asli sıfatıy-mış gibi. Eş-Şiar: Şaare'nin cemidir. Atın kıllarının temiz ve berraklığından dolayı sanki kılları yağla yağlanmış gibidir haberini vermek istemiştir. Hakikatte el-Muvariy: Kıllardır. El-Muvara: deridir. Çünkü kıllar deriden biter ve cümle kalbedilmiş.

Zeyd mal, meta sahibi oldu ve esabe zeyden malun. Ve vafeke zeydun hadisen: Zeyd onların konuşmalarına tesadüf etti. Ve vafeke zeydun hedisuna: Konuşmamıza muvafık olup hayret etti.

Ahreze zeydun seyfehu: Zeyd kılıcı kınına koyup korudu. Ahreze zeyden seyfuhu: Zeyd'in kılıcı Zeyd'i katledilmekten korudu.995[18]

49- "Zincire vurulmuş."

Yani kafirler kıyamet gününde kelepçelenerek bir araya getirilirler. Tıpkı dünyada hep beraber küfür üzerinde toplandıkları gibi.

Es'eret: çıktı. Yeraatu: Deve kuşu. İcfil: Korkaktır.996[19]

HICR SURESİ

1- "Bunlar Kitabın ve apaçık bir Kur'an'ın ayeet-leridir."

Kur'an ile kitab arasım cemetmiştir. Çünkü ikisi de mana bakımından iki muhtelif vasıftır. Her ne kadar mevsuf olan bir de olsa.

7- "Bize getirmeliydin"

Ayette geçen Ievma levla: manasındadır. Bir rivayete göre hella konumundadır. Getirsen ya! anlamındadır.

10- "Fi şiyail evveline."

önceki ümmetlerde.

995[18] Tefsiru'l-Kurtubi: 9/382; Meani'l-Kur'an Ferra: 2/80; Kitab Sibeveyh: 1/92; BahrıTl-Muhit: 5/439; Tefsirti'l-Taberi: 13/248.

996[19] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/512-519.

12- "Kezalike neslukuhu."

Böylece onu girdiririz. Katade'den nakledildiğine göre: Tekzib ve istihzadır, (alay etme) Hasan'dan nakledildiğine göre (ona iman etmeseler de) zikr ve Kur'andır girdirilen şey.

15- "Sukkiret ebsaruna."

Gözlerimiz kapandı, önüne sed çekildi, döndürüldü.

Sikru'l-bi'ri de bunun gibidir. 997[1]

19- "Miktarı belli şeyler."

Yani miktar ile takdir edilip ölçülmüştü ve ne ihtiyacından az verilir ne de fazla verilip faydasız olur. İbni Bahr muradının şu olduğunu söylemiş. O ölçülen eşyalardır. Sonra demiş ki:

"Ancak tartılma manasında olan (mekiletun) zikredilmemiş. Çünkü tartının (mekilenin) gayesi, ölçümde son bulur. Sahih olan birinci görüştür. Buna benzer misaller kelamlarında çoktur."

Zurummeh şiirinde şöyle belirtmiş:

"Ferahlığı, sevinci vardır onun tıpkı ipek misali ve tatlı, yumuşak bir nutku, dili, konuşması vardır ki içinde ne önemsiz ne de çok çirkin ve hatalar vardır."998[2]

Yani azdır.

997[1] İbni Üzeyz (Sukkiret ebsaruna) için: Gözleriniz döndürüldü sed çekildi" demiş. Bu şu söz misalidir:

"Sekertun nehre (Nehrin Önüne sed çektim.) Mücahid: Sukkiret için hapsedildi demiş. Evs b. Hacer'İn sözü de bunun gibidir.

"Bir gecenin seherine kadar yürüdüm ve o, ne döndü ne de açtı."

998[2] Divanı sh.: 212. Hasais: 1/29. Lisan nezere. Rehimu'1-Heva-şi: Yanlan kesik veya muhtasar. Bir rivayete göre yumuşak sözlü.

Malik Fezzari de999[3] şiirinde şöyle belirtmiş:

"Ve en güzel tatlı söz, inatçıların nat yaptığı, vezin olarak ölçülen isabetli mantık ve bazen de hatalı olandır. Ve kelamın hayırlı olanı da anlaşılmayandır."

Yani kinayeten1000[4]çünkü sevap olanın zıddını murad etmiştir. Ayette olduğu gibi:

"Sen onları konuşma tarzlarından tanırsın."

(Muhammedi 47/30)

Şiirde de denildiği gibi:

"Zira kavramanız için size işaret vermiştim. Öyle ki tertibe uymayan bir dille konuştum."1001[5]

20- "Orada hem sizin için hem de rızıkları size ait olmayanlar için geçim vasıtaları yarattık."

Yani o arzda sizin rızık ve ricisi olmadığınız diğer hayvanat ve benzeri şeylerden nutkedenİ ve acem olan kimseler için maişetlikler kıldık. Bir rivayete göre Allahu Teala üzerimize bazı şeyleri ihsan edip bahşetmekle minnet ediyor, tıpkı geçimlikler verip bahşetmesi gibi. Yani sizin için onda geçimlikler kıldığımız gibi yine sizin için hizmetçi ve hayvanlardan müteşekkil ihsanlar bahşettik. Biz onları sizin için yarattık ve onların rızkını sizin üzerinize kılmadık.

Ve "men" bu Jcavle göre mansubtur. Birinci görüşe göre mecrurdur.

999[3] Malik b. Esma b. Harice'dir. Kitabul Melahin sh.: 18. El-li-san: Lehene: 13/380; Mü'cemu'l-Edibba: 1/82; Faslu'l-Mekal sh.: 5; Emali'1-Kali: 1/5. Mahtutada: el-Fezabi'dir hatadır.

1000[4] Yani kelamında ve hadisinde (söz) sundu demek İstiyor. O ci-hettende onu izale ediyor. Bunuda lahn olarak tabir ediyor.

1001[5] Beyit Kettalu'l-Kelbi'nindİr. El-Lisan md. Lehene. Divanı sh.: 36; Emali'1-Kali sh.: 4; Divanı'da: "Vaheytu vahyen leyse bil murtab" geçiyor. Veheytu: Gizlice işaret ettim demektir.

EI-Meayiş: İnsanın yaşamını, geçimini devam ettiren yiyecek, içecek ve giyim eşyalarıdır.

Cerir de meayişi bu manada kullanmış:

"Benİ ali Zeyd'in maişetiyle sorumlu tutuyorsun ama kim benim için yufka ekmek, hardal ve kuru üzüm karışımı katık yapacak. Kadın şöyle dedi:

"Sen, Zeyd'in yaptığı, ettiği gibi yapma benim için yapacağın katkı da nedir ki, zaten gençliğim yok olmuş gitmiş."1002[6]

22- "Levakiha."

Mülakin manasındadrr. Aşılıyıcı rüzgarlardır. Şu takdir üzerinedir. He (zevatı likah) Damızlık devenin dişi deveyi aşıladığı gibi saba ve güney rüzgarı da bulutlan sevkedip getirerek yağmur yağdırır. Bir rivayete göre saba yeli bulutları sevkedip getirerek yağmur yağdırır. Güney yeli harıl harıl yağmur yağdırır Kuzeyden esen yel yağmur yağdırmaz. Batıdan esen rüzgar bulutları savurup götürür.

Bütün bunlar arap şiirlerinde gelmiştir.

Huzeli şiirinde şöyle dile getirmiş:

"Sabret eş-Şeciye bizden sor ki yarın güneyden esecek olan rüzgar, bulutlan üzerimize doğru gönderip yağmur yağdıracak."1003[7]

A'şa şöyle dile getirmiş:

"Ne ondan sadrolacak olan bir fazilet vardır ne de onun için rüzgarda bir

---

1002[6] Divanı sh.: 42; Kamil Muberrid: 1/90; Tabakat Şuara sh.: 129; Esasu"l-Belağa sh.: 258. Orada: "Vemen liye bissalaiki vessinabi" vardır. Eslaik: Yufka ekmekler. Es-Sinab: Hardal ve kuru üzüm karışımı bir katıktır.

1003[7] Beyit Ebu Hamiş Huzeli "nindir. Divan Huzeliyin: 2/132; Şerh Ebyat Huzeliyin: 3/1206; Meani 'l-Kebir sh.: 892. Mahtutada Fesa-il yerine tesail gelmiş.

En-Necv, buluttur. El-cenib güneyden esen yeldir.

fazilet vardır öyle ki ne güney ne de saba yelinde."1004[8]

Huzeli kuzey rüzgarı için şöyle demiş:

"Hiçbir gece semalarda, hayal ettiği sık ak bulutlar etkisiz ve zayıf fırtınasız oldu mu. O fırtına yağmur yüklü bulutlan kurutmuş ve akim yapmıştır. Her ne kadar onunla ufak çisintiler olmuşsa da kuzeydekine isabet edip te hepsini şamil olmadı."1005[9]

Batıdan esen için biri şöyle dile getirmiş:

"Ey bulut, artık deniz, tardını, şevkini ve defini göstermiştir. Tam kıvamına geldiğinde ise ta Necd'e kadar yürür faydasını verir. Bunun emsallerini ordusuyla birlikte Deb-bur meleği isimlendirmiştir. Onu iradesiz ve sevgisiz parçalamış, ayırmıştır."1006[10]

"Su ihtiyacınızı karşıladık."

Sizi onunla suvardık. Mesela sekahu onun için su varmak nidasında bulundu manasında da kullanılır.

24- "Andolsun biz, sizden gelip geçenleri de biliriz, geri kalanları da biliriz."

El-Mustakdimine: Eskiden olup ölen kimselerdir. Bir rivayete göre hayırda öne geçmek isteyenler ve geri kalmak isteyenlerdir.

26- "Andolsun biz insanı kuru bir çamurdan, şekii-Iienmiş bir kara balçıktan yarattık."

1004[8] Divanı sh.: 9. Amrb. Miinzir b. Abdan'ı hicvettiği kasidesin-dendir. Kitab Sibeveyh: 1/12; Şerh Ebyat Sibeveyh Nuhas'ın sh.: 32.

1005[9] Beyitler Muntehil Huzeli'nindir. Divan Huzeliyin: 2/6-8. Zi-suber: Yani sahabun zi subur. Es-Suber: Sebiyr'in cemidir. Beyaz bulutlardır. Muhil yağmur yağdırmaya hazırlanmak. Hare bulut olduğu yerde dönmek. Akket: rüzgar bulutlan parçalayıp götürdü. Lem yuşmil yani kuzeyden esen rüzgar esmedi ki hepsini götürsün. O kendi halinde yağmur yağdırıyor diyor.

1006[10] Beyiti bulamadım demiş. Zevdehu: zevd sevketme, sürüp götürme ve dağıtma manasındadır.

Bs-Salsal: Öyle kuru bir çamurdur ki vurulan yere yapışır kalır.

El-Hamau: Ham'atin kelimesinin cemidir. Yapışkan, kokmuş, siyah çamurdur.

El-Mesnun: Değiştirilmiş. Bir rivayete göre dökülmüş manasmdadır. Bir rivayete göre suretlenmiş, şekillenmiş yüz ve suretin şekillenmesindendir.

27- "Cinleri de daha önce zehirli ateşten yaratmıştık." El-Cann cinlerin babasıdır. Nari's-semumi: Yanmada

fokurdama ve uğuldama noktasma gelerek artık tam kıvamına ulaşan ve sönmek üzere olan ateştir. Ve o ateşe izafeten AUahu Teala onu bize meta cinsinden kılmıştır. Tıpkı suyun cemede (buz) izafe edildiği gibi, taşın toprağa izafe edildiği gibi. Cinlerin yaratılışida, sönmek üzere olan ateş parçalarıyla ki, bunlar hava ufkunda: tutuşma veya çok uğuldama neticesinde havada dumanımsı şekilde uçuşan parçalarından yaratılmışlardır. Diri ve akıl sahiplerinin kaliteli toprak parçalarının çeşitli cinslerinden yaratılması caiz olduğu zaman, ateşin dumanımsı cüzlerinden varlıkların yaratılması da daha daha caizdir. Böylelikle canlılar ateşten nasıl olur da yaratılırlar diyen mülhidin saldırı mahiyetli ayıplamaları da boşuna gitmiş olur.

Bütün yaratıklar aynı ölçülerde değillerdir. Devekuşu erkeğinin durumunu biliyormusun ki katı sert kemikleri, demirleri, cisimleri yutup daha sonra içindeki şiddetli ateş sonucu bunların hepsini suya ve yakıcı bir madedeye çevirerek pislik olarak dışarıya atıyorlar.1007[11]

65- "Gecenin bîr bölümünde"

Gece karanlığıyla bir rivayete göre gecenin sonunda. "Sen de arkalarından yürü." Sen de gece arkalarından git.

1007[11] Ez-Zelimi: Deve kuşu erkeğidir. Ed-Dumyeri şöyle demiş: Sert kemikleri, (aşları, demirleri ve sert kerpiçleri yutarak onlan bir su misali eritiyor. Hayatul-hayavan: 2/362.

66- "Onların ardı kesilmiş olacak."

Yani o kafirlerin asılları kesilmiş olacak bir rivayette sonu kesilmiş olacak.

73- "Müşrikine."

İşrak vaktine girdiler. O da güneşin aydınlatmasıdır, Eş-Şuruk: Güneşin doğuşudur. Bazılarının da onu faslettiği gibi.

"Şahit ile değil velakin farkı hıfzetmekle. Gözüm onun üzerinde -yahut seni görüyorum- örtüdür.

Sanki benim güneşim alnından doğuyor gibi. Gözlerin, haberin gelişini bekliyor. Sanki senin güneşin alnımdan doğacak."1008[12]

76- "Onlar hala gözler önünde duran bir yol üzerin-dedirler."

Yani apaşik bir yol üzerinedir. Ayette olduğu gibi:

"Açık bir yol üzerindedir." (Hicr: 15/79)

78- "Eyke halkı da gerçekten zalim idiler."

Ashabu'1-eyke: Şuayb'ın (a.s.) kavmidir. Çünkü o Eyke ashabına ve Medyen halkına peygamber olarak gönderilmişti de, Allah Teala Medyen halkını sayhayla ve Eyke ashabımda ormanda yaşadıklarından bir ateş sonucu yakarak helak etti.

80- "Andolsun, Hicir halkı da rasulleri yalanlamıştı."

El-Hicr: Semud kavminin diyarıdır.

85- "Şimdilik onlara güzelce muamele et."

1008[12] İki beyiti bulamadım demiş.

Onlara hakaret etmeden, onlardan yüz çevir. Sanki o; yüzün bir tarafının çevrilişidir.

87- "Andolsun biz sana tekrarlanan yedi ayeti ve yüce Kur'an'ı verdik."

Kur'anda seb'an minel mesani'den kasıt Fatiha suresi-dir.1009[13]Çünkü o yedi ayettir. Çünkü Kur'an'da övgüyle bahsedilir. Her namazda okunuşu tekrarlanır. Onda olan zikirler iki kısımdır. Bir kısım kula bir kısmı da Rabbi'I-alemi-ne hastır. Bir rivayete göre el-Mesani Kur'andır. Çünkü kıssa ve haberler onda tekrarlanmıştır. Buna göre gelen vav harfi ise mukhame vav'ıdır. Sanki seb'ul mesani Kur'an-ı azimmuşandir. (Sab'an)'dan'kasıt: Rasulullah'm (s.a.v.) şu dediğine göre:

"Kur'an yedi kıraat üzere indirilmiştir,"1010[14]

88- "Onlardan bazı sınıflar." Sınıflar ve şekiller.

90- "Nitekim biz kısımlara ayrılanlara azap in-dirmişizdir."1011[15]

Kureyş kafirleri Mekke'nin bütün yollarına dağılmış olup, hehangi bir yerden birisi Rasulullah'a (s.a.v.) gelirse, bazıları onlara onun sihirbaz bazıları onlara onun şair, bazıları onlara onun mecnun bazıları da kahindir demişlerdi.1012[16]

Onlar ya Mekke'nin bütün yollarına dağılıp fiilen duruyorlardı ya da sözlerini Rasulullah (s.a.v.) üzerine böyle kısımlara ayırıyorlardı. Tahrif yapıyorlardı. Bir rivayete göre el-Muktesimin: Rasulullah'a iman etmemek üzere sözlü andlaşma ve yemin yapan bir guruptur.

1009[13] Bu görüş Ali b. Ebu Talib, Ebu Hureyre, Rebi b. Enes, Ebu'l-Aliye, Hasan ve diğerlerinindir.

1010[14] Ayet hakkında Buhari ve diğerleri îbni Abbas'tan şöyle dediğini nakletmişler: Onlar ehli kitaptır ki, onlar Kur'an-ı kısımlara ayırdılar ve bir kısmına iman ettiler, bir kısmını da inkar ettiler. Feth'ul-Bari: 8/382.

1011[15] Ayet hakkında Buhari ve diğerleri îbni Abbas'tan şöyle dediğini nakletmişler: Onlar ehli kitaptır ki, onlar Kur'an-ı kısımlara ayırdılar ve bir kısmına iman ettiler, bir kısmını da inkar ettiler. Feth'ul-Bari: 8/382.

1012[16] Mücahid'ten nakledildiğine göre ayet hakkında şöyle demiş: "Onlar Kureyş ehlidirler. Allah'ın kitabım kısımlara ayırdılar. Bazıları sihirdir dedi. Bazıları kehanettir dedi. Bazıları da eskilerin masallarıdır dedi.

91- "Onlar Kur'an'i bölüp ayıranlardır."

Onlar o kimselerdirki Kur'an'ı kısım kısım yapmışlardı. Bu da gösteriyor ki muktesiminlerden murad kavli iktisam-dır. Yani onlar Kur'an'ı şiir, sihir, kehanet ve masallardır deyip kısım kısım yaptılar. Bu halleriyle onlar sanki ısırmışlar, parçalara bölmüşler, tıpkı devenin boğazlanıp parçalandığı gibi. Raube şöyle demiş:

"Ezilene dek hendekte durup savunuruz ve Allah'ın dini bölük bölük değildir."1013[17]

İdin kelimesinin aslı: İddetin menkusetin'dir. Daha önce idveten idi: İzetin ve izin, buretin ve burin gibi. Bundan dolayı (uduvat) vezninde cem olur denilmiştir.

92-93- "Rabbin hakkı için, mutlaka onların hepsine yaptıklarından soracağız."

"Onların hepsini toplayacağız."

Kavliyle:

"İşte o gün insana da cine de günahı sorulmaz."

(Rahman: 55/39)

Kavli arasında tevfik için İbni Abbas şöyle demiş:

"Allah'ın ilmi dahilinde olduğundan dolayı kimseye günah yaptın mı diye sormaz. Ancak niye neden günah işlediniz diye sorar." İkrime'nin zikrettiğine göre burada konumlar muhteliftir. Bazılarında sorulur veya bazı günlerde sorulur bazı günlerde de sorulmaz demiş. Şu ayette olduğu gibi:

1013[17] Er-Ricz divanında: 81'de. Tefsiru'l-Maverdi: 2/279. Sadece sonu vardır. Tefsİru'l-Kurtubi: 10/59. Mahtutada: Neşzib yerine neşrit-hendek yerine de hendef gelmiş ikisi de hatadır.

"O gün, kafirlerin konuşmayacağı birgündür."

(Murselat: 77/35)

Ve sonrada şu kavi:

" Sonra şüphesiz siz de, kıyamet günü, Rabbinizin huzurunda muhakeme olacaksınız." (Zümer: 39/31)

Zira günlerin bütün vakitleri ve durumları bu lafzın manası altına giriyor. Zira zaten bizim görüşümüze göre umum hususun olmasını gerektirmez. Böylelikle bizim görüşümüze göre bir olay hakkında hass olan hüküm umum olan hükümden sonra varid olduğu zaman beyan olduğunu teşkil etmez. Ancak nesh anlamında olur. Nesh ise haberlerde değil hükümlerde gerçekleşir. Murad olunanın evla olanı ise makbul olan, duyulan şekliyle nutkun olmasıyladır. Çünkü onunla hüccet kaim olur. Ve mazeretler ortaya çıkıp zahir olur. Onların yanında böyle olmadığı sürece onlar ne nutket-miş olurlar, ne de sormuş gibi olurlar.

Mecaz üzerine Darimi'nin şiirinde ifade ettiği şöyle:

"Benim kadın komşum çıktığı zaman kadın komşum onu perde arkasında gizleyene kadar ama olur ve aralarında duyum vazifesi yapan kulakları sağır olur. Benim onun dışında bir duymamazlığım da yoktur."1014[18]

Hatem şiirinde şöyle demiş:

"İki gözümle komşu kadınlarının haberlerini görmezlikten ve iki kulağımlada hakkımdaki dedikodularını duymazlıktan

---

1014[18] Beyitler miskinindir. Onlardan önce:

"Benim ve komşumun ateşi birdir. Benden önce tencere ona iner, öyle ki komşuma zarar veren şey bana da verir. Onun kapısında bir örtü veya setrolsa olmaz mı vardır."

Şi'ru'ş-Şuara sn.: 366; Lisanu'l-Arab sn.: 265; Emali'i-Murteda: 1/44. Divan Miskin sn.: 44; Es-Sehabiyy sh.: 436.

gelirim."1015[19]

Başka bir şiirde şöyle:

"Ey komşu kadın! Senin gizlemen uzadı ta ki ben seni benden soranın cevabını bilmezlikten gelirim,"1016[20]

Birincisi daha evladır.

94- "Sana emrolunam açıkça söyle."

Yani emrimizle hükmet. Bil rivayete göre hakla batılın arasım ayır. Huzeli'nin kavli gibi:

"Sanki o kadınlar, birer kadeh gibidir. Ve sanki o, kadehe vurulan ve ayrılıp bağırandır."1017[21]

99- "Yakın sana gelinceye kadar Rabbine ibadet et."

Rabbine, Rablerinin vadettiği zafer gelene kadar ibadet et. Bir rivayete göre olacağına iman ettiği ölümdür yakin.1018[22]

NAHL SURESİ1019[1]

1015[19] Divanı sh.: 51. Bir rivayetinde: Gözlerimle, kavmimden olan komşu kadınlarından gafil olur ve onların sözlerini duymamazhktan gelirim, kulaklarımla vardır.

1016[20] Esmali'l-Murteda: 1/14. Nisbetsizdir. Ve ondan sonra: "Jurnalcilerin sözlerinden salim mi olacaktı, eğer salim olursan salim olursun. Canlılardan hiç biri bundan salim olmuş mu?"

1017[21] Beyit Ebu Zueyb Huzeli'nindir. Divan Huzeliyin: 1/6; Ez-Za-hir: 2/344; Tefsiru'l-Kurtubi: 10/61. Burada er-Ribabe: Kadehtir. El-Yesr; Vurulan şeydir. Yasdau: Ayrılan, ses çıkarandır.

1018[22] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/520-529.

1019[1] İbni Abbas şöyle demiş: O Mekki'dir. Yalnız üç ayeti, Rasu-lıllah (s.a.v.) Uhud'tan ayrılışında Mekke'yle Medine arasında nazil oldu.

1- "Allah'ın emri gelmiştir."

Yani Allah'ın dini ve hükümleri geldi karar kıldı.

"Artık onu istemekte acele etmeyin."

Sakın onu alel acele yalanlamayınız. Bir rivayete göre Allah'ın vadettiği emri geldi sakın vuku bulması için acele etmeyiniz. Bir rivayete göre bundan murad Rasulullah'a (s.a.v.) gelen yardımdır.1020[2]

1- "Allah kendi emriyle melekleri indirir."

Er-Ruh Peygamberliği vahyetmedir?1021[3] Şu ayette olduğu gibi:

"De ki: "Ruh, Allah'ın emrindedir."(Mii'min: 40/15) Bir rivayete göre er-Ruh bedenleri canlandıran maruf olan ruhtur.

1020[2] İbni Ebu Hatera, Taberani, İbni Mürdeveyh ve Hakim'in sahih görüp Ukbe b. Amir'den naklettiklerine göre şöyle demiş:

"Rasulullah (s.a.v.) dedi ki:

"Kıyamet saatinden Önce batı yönünden simsiyah bir bulut size doğru çıkar gelir ve bir şeye alamet olan bîr sütun v eya dağ gibidir. Semanın her tarafına yayılana kadar yükselip dağılır. Sonra müna-di şöyle nida eder:

"Ey insanlar!" İnsanlar birbirlerine yönelerek:

"Ne olduğnu duydunuz mu?" derler. Onlardan bazıları:

"Duyduk" derler. Bazıları sekte, şüphede kalırlar. Sonra ikinci kez nida eder:

"Ey insanlar!" der. Yine insanlar:

"Dydunuz nw?V derler. "Evet" derler Sonra:

"Ey insanlar!" diye nida edilerek: "Allah'ın emri geldi sakın onu, acele edip istemeyiniz." der."

Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki şu anda iki adam elbiselerini açacaklar, neşredecekler ama bükmeye fırsat bulamayacaklar, adam havuzuna su dolduracak ama ondan içemeyecek, kişi devesini sağacak ama sütünü içemeyecek ve insanlar bu anda telaşlanacaklar ve meşgul olacaklar."

Durru'l-Mensur: 5/108.

1021[3] Bu Katade'nin görüşüdür. Ondan, İbni Cerir, Abdurrezzak, İb-ni Münzir ve İbni Ebu Hatem rivayet etmiştir. Dehhak'tan nakledildiğine göre Kur'an'dır.

5- "Onlarda sizin için ısıtıcı vardır."

Yani o hayvanlarda sizin için soğuklardan koruyucu yün ve ısı vardır.

6- "Onlarda bir güzellik vardır"

Yani hayvanları geceleyin su yöresindeki yataklarına götürürken.

"Sabahleyin salıverirken."

Yani o hayvanları sabahleyin salarken.

Huzeli şöyle demiş:

"Ey Umme Nevfel! Yanımdan ayrıl git ve sevinme, otlak veya mera havası elverişli olmayan, zararlı olan bir yerdir.

Kimin sürüsü oradan otlanıp tadarsa şişkinliğinden ölür. Ben söylediğim şeyi bilerek söylüyorum ve sözümün kefiliyim."

EI-Merrar Fakasi de1022[4] şiirinde şerh kelimesini salmak manasında kullanmıştır:

"Yatağın kenarında ağırdır o ve onun malı, salıverildiğin-de taraftarlarına veya yardımcılarına hafif olur. Şayet öldüğünde ise hiçbir arkadaşı onun yerine acı çekmez, yok eğer yaşarsa devam edegelen adet üzere rahat olur."

7- "Bişıkki'l-enfusi."

Nefislerin cehd, gayret ve meşakkatiyle.

9- "Yolun doğrusu Allah'ındır."

Yani hakkın beyanı Allah'a aittir. Bir rivayete göre herkesin varacağı yol

---

1022[4] Merrar b. Said el-Fak'asi'dir. Beni Esed'tendir. İslami bir şair ve çok kısa boyluydu. Meanil Kebir: 1/574. Eddiden: Adet, örf vs.dir. Mahtutada el-Mihad yerine el-misal gelmiş ve eddideniy silinmiş çıkmamıştır.

Allah'adır. Kimsenin ondan kurtuluşu yoktur.

:

Tufeyl el-Gunevi de bu manada kullanmıştır:

"Benim pişmanlıklarım birdir veya eşittir, ben onlara son verdim. Nasıl olur da içkiden tadarım yahut nasıl olur daiçerim. Onlara uğrayıp onları yapmak geçti mazide kaldı aitık. Niyetlerin değişmesi tasarruf edilmesi erkeklerde maklub olur, döner."1023[5]

"Yolun eğrisi de vardır."

O yoldan, yani hak yoldan sapanlar da vardır.

"Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi."

Eğer Allah dileseydi hepinizi muztar olarak zorla hidayete erdirirdi.1024[6]

10- "Onda hayvanlarınızı otlatacak bitkiler vardır." Hayvanlarınızı onda otlatıyorsunuz.1025[7]

12- "Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket eder."

Müekked olan1026[8] hal üzere (musahharat) nasbedilmiştir. Ayette

---

1023[5] Bununla müellif Mutezili mezhebine göre gitmiştir. Ehli sünnete göre dileseydi kendi ihtiyarıyla hepsini hidayete erdirirdi. Böyleİik-le Mutezile Allah'a bunu mecburi gereklilik olarak atfederler. Ehli sünnet Allah'a bir şeyi-gerekli kılmamıştır. Dilediği şey mutlaka olur. Onların yanında bu irade, kulun seçme hürriyetini nefyetmiyor. Çünkü onun kesbetme durumu vardır. Zira kul, bir fiili kesbeder. Allah onun yaratıcısıdır. Haşiyetu'l-Merzukiy Ala'l-Keşşaf: 2/323.

1024[6] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Nafi b. Ezrak bu ayet hakkında sorduğunda şöyle demiş:

"Orada otlatırsınız." O da tekrar: "Araplar bunu biliyor mu?" der. O da: "Evet sen A'şa'nın şöyle dediğini duymadın mı" der. "Kavim dayanılacak şey ile zebunluktan çökmüş develere gittiler, damgalayan kendine geldi ve davar sürülen deynek nerdedir?" dedi.

1025[7] Eğani: 14/87. İkinci beyit Lisan selefe Bahru'l-Muhit: 8/23; Şerh Edebu'l-Katib Cevaiiki sn.: 75.

1026[8] (Musahharatin)'ni nasp ile bütün kıraatçılar okumuş. Hafs ve İbni Amr müstesna. Ref ayla (vennucumu musahhareten) şeklinde ikisi okumuş.

olduğu gibi:

"O tasdik edici bir hak olmasına rağmen."

(Bakara: 2/91)

(Ve sahhara lekum) için İkinci mef'ul değildir. Çünkü musahhar olunan amade olmaz. Ancak başka bir fiil daha takdir edilebilir. Burada bu kavide takdir edildiği gibi şöyle takdir edilebilir:

"Ceale'n-nucume musahharatin: Yıldızlan musahhar kılmıştır." Burada kavilde takdir ettiği gibi.

13- "Yeryüzünde sizin için yarattığı şeylerde." Yeryüzünde size amade kıldığı şeyler.

14- "Gemilerin denizde yara yara gittiklerini görüyorsun."

Gemilerin denizi yararak akıp gitmeleridir. Rüzgarın yarıp gittiği gibi gemiler de yarıp gider. El-Maheru rüzgar esintisidir. El-Mahr su akıntı yönünün tersine, bir şeyle suyu yarmaktır. Bir rivayete görede mevahir büyük gemilerdir.

15- "Sizi sarsmaması için."

Yani "îi eÜa temide bikum."1027[9] sizi çalkalamasın, sallamasın diye.

27- "Kendileri hakkında düşman kesildiğiniz." Müslümanlara muhalefet ediyordunuz. Onların muhalefeti yine kendileri içindir.

28- "Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk, diyerek teslim oldular."

Azap meleklerine boyun eğip teslim oldular.

47- "Ev ye'huzehum ala tahavvufin."

1027[9] Katade'den nakledildiğine göre (Revasiye) için dağlardır demiş, (entemidebikum) yani yeryüzünü dağlarla sabitleştirdi. Öyle olmasaydı insanlar ve yarattıklar üzerinde duramazlardı.

Yahut onları korku üzerinde alır. Yani kendilerinin korktukları, o kötü amelleridir. va da kaybolmasından korktukları dünya metaldir. Bir rivayete göre eksilterek alırlar. Yani fanilik onlara musallat edilir az zamanda çoğunu tarumar eder. Mesela "Tehavveftu'ş-şey 'e: Bir şeyin etrafından, sağından, solundan alıp eksilttim." demektir. Ömer (r.a.) minberdeyken insanlara bunu sordu herkes suskun kaldı cevaˆ veremedi. Huzeli'li bir şeyh kalkıp bu bizim lehçemize göredir ve eksiltmek anlamındadır dedi. Ömer:

"Buna şahid var mıdır?" dedi.

Ebu Kubeyr'in şiiriyle şöyle denildi:

"Deve palanı devenin o sert hörgücünün sertliğini azalttı. Tıpkı yontma aletinin (keser vesaire) kara ağacın (kayın ağacı da denilir) kabuğunu sayarak ekşittiği gibi."

Bunun üzerine Ömer:

"Öyleyse arap şiiri olan divanınıza sahip çıkm zira onda kitabınızın tefsiri ve kelamınızın manaları1028[10] vardır." dedi.

Bundar b. Lurre de1029[11] şiir okudu:

1028[10] Bu kıssa: Tefsiri Kurtubi.: 10/110; Ruhu'l-Meani: 14/152'de varid olmuştur. Beyit Şerh Divan Huzeliyin: 3/1336; Tefsiri Keşşaf: 2/230. Kıssayla beraber Emali'1-Kali: 2/112. Lisanu'l-Arabhavefe îbni Mukbil'e nisbet etmiş ama vehimden ibarettir. Seferden dolayı hörgiicün yüksekliğinde eksiklik oluşan deveyi vasfediyor. Tamiken: Yüksekçe es-Sefenu: Ağaç yontma aleti. Suluben yerine Kariden de rivayet edilir. Heysem b. Adiy'den nakledildiğine göre; bir gün Hammad er-raviyete'ye şöyle dedim demiş: İstediğin şiiri bana söyle sana açıklıyayım. Güldü ve bana şöyle dedi: Maden Öyle; Mezahim es-Simali'nin şu sözünün anlamı nedir?" dedi. Seyr'der. dolayı devenin yüksek hörgücü sıyrıla yontula eksildi, tıpkı yontma aletinin ağacın kabuğunu soyarak eksilttiği gibi. Bunun üzerine ne diyeceğimi bilemedim., Ve bana dedi ki: ' Tahavvefe: Eksiltti demektir. Allahu Teala ayette şöyle belirtmiş: "Ev ye'hu zehıım ala tahavvufin". Yani eksilterek Heysem şöyle dedi: Hî.mmad gibi arap kelamından anlayıp bilen görmedim. Eğani: 5/157.

1029[11] O, Bundar b. Abdulhamid Ebu Amr el-Kerhiy el-Esbaha-ni'dir. İbni Lurre adıyla bilinir. Lügatçıdır, şiir ve haberlerin ravisidir. Çokça arap eserleri (haberleri) ve nevadirlerinin hafızıydı. lbnu'1-Enba-ri şöyle demiş: Bundar, yedi yüz kaside ezberlemişti. Her kasidenin evveli "Banet suadu" İledir.

Mub,errid ondan şöyle söz etmiş: Arap şairlerinin divanlarını rivayet söz etmede zamanının tek adamıydı. Hatta ve hatta pek azı müstesna ca-hiliyye ve islam şairlerinin şiirleri, hıfzında bir sazlık olmazdı.

Kasım b. Sellam'dan almış, ondan da İbni Keysan almış. Ve ondan; el-Kali, Emali adlı eserinde Bağdadi ise Hazane'de nakletmiş, almış. Onun (Maani'ş-şiir ve camîu'l-luga) adlı eserleri vardır. Belki maani'ş-şür kitabında bulunan iki beyit de onun olabilir.

"Malım beni eksiltti, sen yeni elde ettiğim ve güzide malımı götürdün, fakirlikle arkadaş oldum. Ben bir kuyu sahibi gibiydim, öyle ki dolu dolu olan suyunun çekilmesiyle içindeki su dibine kadar çekilip kurudu.

Huzeli'lerin şiirinde de bu manada kullanılmıştır:

"Ona dedim ki: Kişi işinin emrinin maliki değildir. Ve ne aşiretinin aslına geri döner.

Aşiretin aslma üzüldüm, öyleki ondan; atılanlar ve kenarda kıyıda kalanlar eksildi."1030[12]

Şu ayetteki lafzın "ev ye'huzehum ala tahavvuful" manası bu ayettedir:

"Bizim, yeryüzüne gelip onu uçlarından eksilttiğimizi görmediler mi." (Rad: 13/41)

Arazilerini etrafından alarak azaltıp duruyoruz.

48- "Gölgeleri dönüyor."

Yani gölgeleri meyledip dönüyor. Elfey'u zevalden sonraki gölgedir. Çünkü bir taraftan bir tarafa meylediyor. Bir arabi de şiirinde bu manada kullanmıştır:

"Bir beldeki biz orada yaşıyorduk ve tamamen boşaldı. Öyle ki onu katıkla birlikte kötü gözler gözetip koruyor. Gençliğimle saba ile orada dolaştım döndüm şimdi ise onlarla oun dalları arzu ettiği şekilde bana meylediyor."1031[13]

"Sağa sola."

Şemail cem yapılmıştır ki, yeminden murad olunan anlam cins manası

1030[12] Beyit Usame b. Haris Huzeli'nindir. Şerh Eş'aru'l-Huzeliyin: 3/296. Eseytu mahzun oldum. Ecizm asidir. Divanda: Tehavvefe yerine tekavvcre gelmiş.

1031[13] Emali'l-Murteda: 2/151. Ve Esmai'nin arkadaşı, bir arabi için söylemiş der ve zikreder.

üzerine delalet etsin.

Veya çünkü gölge sağdan meyletmeye başladığı zaman tümden başlar ve sonra etraflarından azar azar eksilmeye başlar.

Şemail cem yapılması ezlal'ı (gölgeler) üzerine yapılmıştır. Mana şudur; "Gölgenin başlangıcı, güneşin doğusuyla herşeyin arkasından başlar ve sonra sağdan ve soldan meylederek yükselip Ön tarafa batıya doğru kayar:

"Allah'ın emrine secde ederek."

Allah'ın emrine boyun eğer. Kimse onu amade kılındığı şeyden ve tasarruf atından onu alıkoyamaz.

"Vehum dahirune."

Onda olan amadelikten ve tedbirin delillerinden dolayı Allah'a boyun eğerek dönüyorlar. Veya aynı şekilde bu durum eğer bir diriden, canlıdan seçilmiş olsaydı yine hor ve hakir bir şekilde boyun eğecekti.

50- "Onlar üstlerindeki Rablerinden korkarlar."

Rablerinin azap ve hükmünden korkmuyorlar. Bir rivayete göre manası şudur: Allah'ın kudreti, kuvvet, güç ve her-sey bakımından düşünülenin en üstündedir. Mecaz üzerine şu ayette vardır:

"Kullarının üzerinde kahir olandır." (En'am: 6/18)

52- "Din de O'na aittir."

Ona itaat vardır.

"Vasiben."

Devamlı1032[14] Bir rivayete göre halisane. El-vasb: Zor, güç bir amelin, işin, devamlılığıyla olan yorgunluktur, bii-taphktır.

56- "Bir de kendilerine rızik olarak verdiklerimizden, mahiyetini bilmedikleri şeylere pay arıyorlar."

Yani putları için ayırdıkları semere ve mallardır ki bunlardan dolayı bunlar üzerine arazi ve develeri salıveriyorlar veya tasarufattan menediyorlar.

57- "Beğendikleri de kendilerinin oluyor." Halbuki onlar kendilerine erkek çocuk istiyorlar. 62- "Ve onlar terkolunacaklar."

Acele edilecekler.1033[15]Bir rivayete göre terkolunacaklar

"Lebib de şiirinde bu manada kullanmıştır:

"İhtiyaçları gideriyorum, şüphe ederek aceleyle terket-miyorum, yahut bir ihtiyaç hususunda onun kmayıcıları tarafından levm edilmesinde acele etmiyorum."1034[16]

66- "Karınlarından içiriyoruz."

Seka ve eska aynı manadadır. İçirmek manasındadır. Lebid de şiirinde bu manada kullanmıştır:

"Kavmim olan beni Mecd'e içirdi ve Numeyr ve kabilelere ise Hilal'den içirtti."1035[17]

"Karınlarından."

1032[14] Elvakıf vel-ibtida İbni Enbari'nin İbni Abbas'tan naklettiğine göre Nafi b. Ezrak bu ayet hakkında ona sorduğunda şöyle demiş: Devam eden, devamlı manasmdadır. Bu konuda Umeyye b. Ebu Salt şiirde şöyle demiş: "Onun sürekli, devamlı olan dini, mülkü vardır ve her halükarda yapılan hamd vardır."

1033[15] Katade ve Hasan'a göre onlar alel acele ateşe götürülüp ilk önce atılacaklar.

1034[16] Beyit Muallakat'ındadır. Şerh Muallaka! Nuhas: 1/160. Divanı: 174.

1035[17] Tefsiri Kurtubi: 10/123; Meani'l-Ferra: 2/108; Hasais: 3/370; Ruhu'l-Meani: 14/177; Divan Lebid sh.: 110.

Kesai'ye göre miizekker yapılmasının sebebi (ma) lafzına dönmesi içindir. Ferra'nın dediğine göre (enniam)'a dönmesi içindir. Enneam velen'am eşanlamlıdır. Çünkü en-neam cins isimdir. Müzekkerlik ise lafız üzerinedir.1128 Bilmiyormusun ki sende (enneam) kelimesini el-En'am niyeti üzerine müennes yapabilirsin ve hakeza el-En'am kelimesinin müzekkeri de en-Neam niyeti üzerinde yapabilirsin.

Meerric'in1129 dediğine göre kinayeler birbirine döndürülmüştür. Yani (nuskikum mimma fi batuni hilleben.) Onun karnında olan sütten içiriyoruz. Çünkü her hayvanda içilecek süt bulunmaz.

67- "Ondan içecekler ediniyorsunuz."

Ondan güzel içkiler, şaraplar ve gıdalar ediniyorsunuz.

"Ve güzel rızık."

Güzel meyveler, rızıklar. Hasan'ın dediğine göre es-Se-keru; içtiğin şeydir. Er-Rizku'I-Hasen: Yediğin şeydir.1036[18] Bunun tefsiri üç şekilde yapılır.

1- Sıkılarak semerelerden elde etmekle.

2- Bir rivayete göre es-seker görüşümüze göre sarhoş da etse sirkeleştirilmiş şıralarladır.

3- Haram edilmeden önce, şarap veya içkiyle yapılırdı.

68- "Rabbin bal arısına vahyetti."

Yani Rabbin bal arısına ilham etti. Yani bal yapmasını onun tabiatından kıldı ve balı ondan çıkarttı.

1036[18] Beyitle, EbuZüeybHuzelİ'nindir. Ve diyor ki, bu şaraplar bal

karışımlıdır. El-Eriy: BaPdır. Yaasib: Ya'sub'ım cemidir, anların kralıdır. Teerri eş-Şuufe: Dağların tepesinde ba] yapar. Cevarisuha: Yedikleri şeylerdir. Mahtutada: Bieriyy: yerine tariy gelmiş hatadır. Şerh Eş'aru'l-Huzeiiyin: 1/48; Menai'l-Kebîr: 2/617. İkincisi: Lisan'da zeebe üçüncüsü Kerube'de.

69- "Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylım yollarına gir."

Bal edinme yol ve vesileleri Allah tarafından kolaylaştırılmıştır. Bilmiyormusun ki bal arısı sabah erkenden nasıl çıkıp iş başı yapıyor ta akşam vaktinde dönüp geliyor. Her-bir arının iş taksimi emirleri tarafından taksim edilir, bal yapacak dişi arı, bal yapar, bazıları mumyasını yapar, bazıları su döküp delikleri kapatır ve bal ile sıvar durur. Balını da ancak en yüksek yerlerde en muhafazalı yerde yapar ki gözlerden ırak ve geliş gidiş yerlerinden uzak kalsın da rahatsız etmesinler. Huzeli'nin dediği gibi:

"Güneş batı ufkunda saranp batmaya yüz tuttuğunda, bal arısının her akşam vaktinde yaptığı bal yapma vakti ya da anı gelirdi.

Bal arısı emirinin yaptığı bal ile yüksek bir bina gibi olur kakülü ise semada olur.

Onlar yediklerini yüksek dağların tepesinde çatlak, sarp, yalçın kısmında yazın çeşitli kısımlarda bal yaparlar."1037[19]

Ve yine şöyle demiş:

"Yapılan o beyaz ballar ki, anların kralı, yüksek dağların tepesinde el ulaşılmayan ince, inişli çıkışlı hassas yerlerde yapar.

Kralları, balı ta yükseklere çıkarak bal yapmaya elverişli rahat, emin bir yerde karar kılıp yapar.1038[20]

1037[19] Bu iki beyit de Ebu Zueyb'indir. Ed-Dareb: Beyaz bal'dır. Et-Tanef: dağın tepelerinden biri. Tenemma: Yükselir. El-Me'lef: Uygun gördüğü mekan. el-Mebaetu: Menzil, yer.

İki beyit te Menai'l-Kebir: 2/620; Şerh Eş'arul Huzeliyin: 1/142-143.

İkincisi: Lisan'da asel. Birincisi Esasu'l-Belağa: 285. Mahtutada: Da-reb yerine dazen. Tınef yerine Taneb el-mubae yerine el-Munare gelmiş hepsi de hatadır. Ve orada: Tenemma yerine temenna el Yasub yerine el-Buayreb gelmiş o da hatadır.

1038[20] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre es-Seker üzüm veya hurma sırasıdır. Er-Rızku'1-hasen: Kuru üzüm, sirke, üzüm ve faydalandır. Yine ondan gelen bir rivayette şöyle demiş: Bundan sonra Allahu Teala es-Seker'i haram kıldı içkiyi haram kılmasıyla beraber, çünkü seker de içkidendir. Ve daha sonra (nzken) demiş diyor ki o da: Sirke, kuru üzüm ve şıra gibi helal olan şeylerdir. Allahu Teala bunlar üzerinde karar kılıp müslümanlara helal etmiş. Katade'den nakledildiğine göre (tettehizu-ne minhu sekeren)'den kasıt yabancıların, acemlerin içki ve şaraplarıdır. Maide

"Onun karnından çıkar."

Arının karnından çıkanı şarap (içecek) diye isimlendirmiş. Çünkü ondan gelen çıkan şeyle içilecek, bal şerbeti elde edilir.

Bu olayı ayıplayıp kusur bulana Cahiz şöyle diyor: Zira arılar ağızlarıyla balın üzerini kapatıp gizlerler ve ayrıca balı kendi çehre ve şekillerine göre yaparlar. Böyle olduğu halde nasıl diyebilirler arı balı karnından çıkartıyor ve bal da karnında saklıdır diyorlar? Oysaki durum böyle değildir denildiği gibi, Bu kelam bal sahbi olan ve bu işle meşgul olan: Tıhame, Huzeyl ve Kenane bölgesinin etrafında olan insanlara hitap etmiştir. Oysa araplar bu durumda, sorulan her duyumu, her soruyu ve her kelimesinin nereden geldiğini daha iyi bilirler. Araplardan hiçbirini duydunuz mu ki, bu beyana itirazda bulunmuş veya bu yönden bir ayıp, bir eksiklik bulmuş?

"Onda insanlar için şifa vardır."1039[21]

---

suresinde nesh edilmiştir. Hatıb, Ebu Hureyre'den naklettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

"Üzümde sizin için bazı şeyler vardır. Onu üzüm olarak yersiniz. Kurumadığı sürece onun şerbetinden (pekmez) içersiniz, ondan kuru üzüm ve şıra elde edersiniz." Allah daha iyi bilir.

1039[21] İbni Mace, Hakim sahih görmüş ve Beyhaki'nin Şuabu'l-İman'da İbni Mesud'tan naklettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Şu iki şeyde şifa vardır onları alın: Bal ve Kur'an."

Sünen İbni Mace rakam: 3452; Müstedrek: 4/403.

Sahihayn'da Ebu Said el-Hudri'den nakledildiğine göre bir adam Rasulullah'a (s.a.v.) gelerek:

"Ya Rasulallah!" dedi. Benim kardeşimin karnı ishal olmuş bozulmuş" dedi. Rasulullah da (s.a.v.) "Ona bal şertebini içir."dedi. Gitti içıı,r ve daha sonra gelip şöyle dedi: "Gittikçe ishalim fazlalaştırdı." Bunun üzerien Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi:

"Allah doğru söyledi ama kardeşinin karnı yalancıdır, yalan söyledi. Git ona bal şerbetini içirin" dedi.

Gitti tekrar içirdi ve şifa buldu.

Fethu'1-Bari: 10/68; Kitabu Tıp Müslim rakam: 2217.

İbni Mace: 3450 rakamıyla, İbni Sünni ve Beyhaki'nin Şuabu'l-İman'da Ebu Hureyre'den çıkardıktan rivayette Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi:

"Kimkİ her ayda üç vakit birer kaşık bal yerse büyük afetlerden, belalardan kurtulur."

Onda insanlar için şifa vardır. Çünkü bütün macunlar balla olur.

Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

"Kimde eskiden kalma bir hastalık varsa» helal bir dirhem alıp onunla bal satın alsın ve balı yağmur suyuyla beraber içsin, onda şifa vardır."1040[22]

Huzeli şöyle demiş:

"O beyaz bal ki, derisi onu birden emiyor içiyor ve ağaç vadisine süratle iner ve onun vadisinde ses gürültü çıkaran bulutların olduğu yerdedir. Öyle ki vadinin etraflarına her yanma ve tabanına iner.

Baş birnutfeye, daneye dönene kadar beriye Öteye gezinir, kanat çırpar. Onu karıştırır. Onun karışımı ve karışımdan vusJat yapıp biriktirmesinde şifa vardır.1041[23]

71- "Bol rızık verilenler rizıklarım ellerinin altındakilere vermiyorlar."

Kendilerine fazla rızık verilenlerde, nzıklannı elleri altında bulunanlara vermiyorlar ki (hal böyleyken köle ve hizmetçilerini mallarına ortak etmeyenler, nasıl olur da, kudretim altında bulunan mülküme

---

Senedinde metruk vardır.

tbni Ömer bal'ı yaraların üzerine koyar ve süratle iyileşirdi. Böyle olduğuna dair İbni Ömer hakkında bir beyit söylemiştir. Şeyh Habibullah Sanki ti:

"Efendimiz Faruk'a saygı duyarız, bir kimsede bir yara gördüğü zaman hemen onun üzerine bal sürerdi."

1040[22] Hafız İbni Kesir şöyle demiş: Ali b. Ebu Talib'ten rivayet ettiğimiz rivayette şöyle diyor:

"Biriniz birşeyden şifa bulmak istediğinde, Allah'ın kitabından herhangi bir ayeti yazsın, onu yağmur suyuyla yıkasın, hanımının rızasıyla içinden gelerek ondan bir dirhem alsın onunla bal satın alsın ve bu niyetle bununla beraber içsin bunda şifa vardır.

İbni Ebu Hatem tefsirinde hasen bir lafızla şöyle rivayet etmiş. Birinizde bir şikayet hasıl olduğunda, hanımının mehrinden hanımından bir miktar hibe olarak istesin ve onunla bal satın alsın sonra alıp yağmur suyuyla karıştırsın ve onda mübarek bir şifa olur. Kadının mehri daha çok helal olduğundan mehri tercih etmiştir. Hakeza yağmur suyu da böyledir. Za'dul-Müslim: 1/224; Durru'l-Mensur: 5/145; Tefsiri İbni Kesir: 2/498.

1041[23] Beyitler: Saide b. Cüeyye Huzeli'nindir. Ed-Debub: Deridir. Arvan: Vadidir. El-Keras: Ağaçtır. Deym: vadidir. Mucelcel: İçinde ses, gürültü vardır. El-Habiyy: Yağmur yağdıran bulutlar. Edarre yaklaştı. El-Edvac, vadinin etrafları, kenarları. Şerh Eşaru'l-Huzeliyin: 3/1138-1140. Mahtutada: Zenubeha: Mufrevan ve istatefe gelmiş ve ha-tadır.Divan'da fesaffekeha yerine feşerreceha gelmiş. Birincisi lisan mad: Davm, Meani'l-Kebir: 2/623'tedir.

yarattıklarımı bana ortak ediyorlar?!)1042[24] diyor Allahu Teala:

77- "Kıyametin kopması ise göz açıp kapama gibidir."

Yani kıyamet saati, emrettiğimiz zaman bir göz açıp kapamakla iş bitmiş olur. Bir rivayete göre bununla, fani olma veya yeniden diriliş nafhası murad edilmiştir.

92- "Enkasen,"

Çözüp bozan şeyler yani (enkaden.)

"Aranızda fesat aracı edinerek."

Aranızda gurur ve hile edinerek. Bu şekilde sanki kalbin içi dışına veya kavlin zahirine uymuyor gibi.

"Bir toplum diğer toplumdan daha çok olduğu için."

Yani bir ümmet diğer bir ümmetten daha kuvvetli ve daha şiddetlidir. Çünkü onlar anlaşmayı önce yapıyorlardı, sonra da onlardan daha kuvvetli ve daha çok olan bir ümmeti buldukları zaman ahidlerini bozup onlarla ahidleşirlerdi.

103- "Kendisine nisbet ettikleri kişinin dili yabancıdır."

Yani peygambere öğretiyor zannında bulundukları kimsenin dili yabancıdır. Yani ona meylediyorlar, gidiyorlar ve onu dinliyorlar.

Çünkü araplar Rasulullah'ı (s.a.v.) haberleri olma marifetiyle ilgili olarak, kitap okuyan bazı yabancılardan aldığıyla itham

---

1042[24] Bu kıssadan murad olunan şey şudur: Mahlukatından bazılarını Allah'a ortak koştuklarından dolayı o kimseler için tevbih (azarlama ikaz etme)'dir. Ve bir serzeniştir. Ve ayrıca yaptıkları fiillerinin çirkin olduğuna dair tenbihtir. Sanki şöyle demiş gibidir: Siz, kölelerinizin size ortak olmalarına hiç bir şeyinizde razı olmuyorsunuz. Bilakis Allah sizi de onları da nzıkl andırıyor. Onlar ki istihkak hususunda sizinle eşittirler, beşeriyet bakımından ve yaratılış bakımından Allah'a kullukları sizden farklı değildir sizin emsallerinizdir. Halböyleyken nasıl onlan Allah'a ortak koşuyorsunuz ki bu sadece uluhiyet bakımından ancak Alah'm şanına layık olmayan bir hususlur.. Celle celaluhu mabudiyetîn hususiy-yeti yalnız Allah'ın zatı içindir. Ki ortak koştuklarınız Allah'ın nazarında itibar bile edilmiyor. Ruhu'l-Meani: 14/189.

etmişlerdi.1043[25]

112- "Allah da onlara korku ve açlık elbisesini tattırdı." .

Allah o şehir halkına, yaptıkları işler yüzünden açlık ve korku elbisesini giydirdi. Yani açlık ve korkuyu hissettiler. Bu kelam tam araplann mezhep ve lisanı üzerine gelmiştir. Şemmah'ın yay'ın sıfatı hakkında dediği gibi:

"Ona baktı ona yeterince yumuşak bir yön verdi ve onda oku garkedip sonra atma ciheti de vardır."1044[26]

Yani ona bakıp gördü ve burada bakışı zevk olarak nitelendirmiş. Bir rivayete göre (zaice) 'nin manası. Atmaklaonu denedi, tecrübe etti demektir. Hakeza ayette de (izaka)'nin manası deneme ve imtihan manasmdadır. Çünkü (ibtila ve tecrübe) bir birine yakın manalardadırlar. İbni Mulcbil bunun üzerine ziyade birşey koyarak tedavül manasındadır demiş:

"Onlar nimete ulaşmak için yürümek için sallanıp harekete geçiyorlar öyle ki kuşluk vaktinde uzun hurma ağaçlarının salkımlarını salladılar. Yahut, Rudiniy'in, tüccarların elinde tedavül edip salladığı gibi onun metanetini yumuşat-tılar."1045[27]

Bundan da anlaşılıyor ki bu lafız çoğu kere şiddetlerde kullanılıyor. Çünkü bunun sahibi olaydan öyle zevk ali-yorki tıpkı yemeğin tadına bakanın tadmı, zevkini aldığı gibidir.1046[28] Hatta tadına bakan kişi

---

1043[25] İbni Cerir'in: 14/177'de ve İbni Mürdeveyh'in zayıf bir sened-le İbni Abbas'tan çıkardıkları haberde şöyle demiş: Rasulullah (s.a.v.) Mekke'de Bel'am isimli bir demirciye bir şeyler öğretiyordu. Ve kendisi acemdi. Müşrikler ise Rasulullah'ın (s.a.v.) onun yanma girip çıkarken görüyorlardı. Bunun üzerine dediler ki "Bel'am ona, bu söylediklerini Öğretiyor." Bunun Üzerine ayet nazil oldu. Hakim'in çıkarıp sahih gördüğü ve Beyhaki'nin Şuabu'l-İman'da İbni Abbas'tan naklettiğine göre bu hususta şöyle demiş: "Ancak olsa olsa Muhammed'e kitap sahibi olan Abedete b. Hadremi öğretiyor bunları." dediler. Bunun üzerine ayet geldi.

1044[26] Beyit, Lisan'da zeveka'da Dİvanu Şemmah: 190. Meani'1-Ke-bir: 2/1042; Hayavan: 5/29; Tevil Müşkili'l-Kur'an: 125. Yani garkolma-sını engelleyen bir etken, parça vardır. Yani onda yumuşaklık ve sertlik vardır.

1045[27] Beyit Lisanu'1-Arap Zevaka: 10/112; Şir'uş-Şuara sh.: 299; CemheretEşanTİ-Arab: 2/864; Emali'1-Kali: 1/229; Divanı sh.: 327.

1046[28] Zamahşeri şöyle demiş: El-izaketu'ya gelince, bela ve şid-det'lerde yaygın o)arak kullanıldığından ve insanlara bunlardan dokunduğundan dolayı bu lafız onların yanında artık hakikat mecrasına girmiştir ve diyorlar ki

yiyip sürekli içinden daha çok fazİa tadını zevkini alır. Bundan olsa gerek Allahu Te-ala ayette şöyle diyor:

"Tad bakalım çünkü sen kendince üstündün, şerefliydin." (Duhan; 44/49)

Er-Raciz şöyle demiş:

"Elinle gizlediği şeyi al ve tad ve ben seni ikaz etmiştim. Ey ali Mustalık."1047[29]

Bazı mülhitler İbnil Arabi'ye bundan sorarlar ve derler ki araplar şöyle diyor: "Zuklu '1-libase?" Libası aldım tadına vardım. İbnul Arabi de Bunun üzerine o da o mülhide şöyle cevap verir;

"Eğer yanında nema yoksa (Sen arapçadan ne anlarsın) bu şey arapça olmaz."

Bu cevap kusur bulup ayıplamak isteyeni ikna için kafidir. Arap mezhebi üzerine yaptığı tashihler zaten hüccet ve beyan mahiyetindedir.

120- "Şüphesiz İbrahim bir ümmet idi."

Yani İbrahim, insanların tabi olduğu bir imamdı.1048[30]

"İtaat edici."

---

zake fulanun eJ-Beuse veddarre: Falancaya kötülük ve zarar isabet etti. Ve ezakehu'l-azabe: Ve ona azabı tattırdı. Burada, zarar ve elem'in verdiği eser veya izin idrak edilmesi, acı ve korkunç şey-Jerin verdiği tadın idrak edilmesine benzetilmiş. Keşşaf: 2/346.

1047[29] Er-Ricz, İbni Esir'in Kamil'inde: 3/509. Bu beyil, oğlunu hilafete getirdiğinden dolayı Muavİye'ye tasviren söylenmiş. Tamamı şöyledir:

"Ey Ali Mustalik ben seni daha önce ikaz etmiştim. Ve ey Amr dedim: Bana itaat et, kurtul serbest kal. Eğer sen, beni güç yetirmediğim-le sorumlu tutarsan, benden dolayı sende olan susur sana zarar verebilir. Dilinle sulamak istediğini al ve tad bakalım.

Er-Ricz Amir b. HaHd b. Cafer'indir. Vahşiyat: 51. EUştikak: 297. Muhakkik Abdusselam Harun bunu nisbet etmemiş.

1048[30] Abdurrezzak, Taberanİ ve Hakim'in sahih gördüğü İbnİ Mes'ud'tan çıkardıklarına göre, İbni Mes'ud'tan ümmetin ne olduğu sorulduğunda şöyle cevap verir: "İnsanlara hayrı öğretendir." Bu kez el-kanıt nedir dediler o da "Allah ve Rasulune itaat edendir." der..

Devamlı ibadet üzerineydi.

"Hanifen."

Namazlarında Kabe'ye yönelmiş teslim olmuş müs-lümandı.

Zurrume de şiirinde hanifen kelimesini bu anlamda kullanmıştır:

"Bukalemun, güneş için ona gölge yapıyor. Öyle ki kütüğün üzerine meylediyor ancak o büyütmüyor.

Akşama doğru gölge döndüğü zaman onun da meylettiğini görürsün ve kuşluk vaktindeyse dikilir."1049[31]

Bukalemun sürekli güneşe yönelir. Akşam güneş yönelip gittiğinde kıbleye dönüyordu.1050[32]

BENİ İSRAİL SURESİ1051 [1]

Subhan: Kelimesi Allah'ı bütün noksan sıfatlardan tenzih etmektir. Şu iki manadan birine alem olduğundan gayri munsarıf olduğu söylenmiştir:

1- Tebr'i ve Tenzih

Her şeyden münezzeh olan Allah'ın kulu Muhammed'i (s.a.v.) İsra ve

---

1049[31] Divanı sh.: 229; Faslu'l-Mekal sh.: 350; El-Hayavan: 6/364; Şerh Mekamat Haririy: 2/132. İkinci beyit Tefsiri Kurtubi: 2/140; Mecazu'l-Kur'an: 1/58. El-lisan (havale.).

1050[32] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 1/530-546.

1051[1] Bazı rivayetlere göre İsra suresi olarak ta isimlendirilmiştir.

îbni Abbas'tan nakledilen bir rivayette şöyle demiştir: Beni İsrail suresi Mekke'de nazil olmuştur. Buhari ve îbni Durays'm, Beni İsrail, Kehf ve Meryem sureleri hakkında İbni Mes'ud'tan naklettiklerine göre şöyle demiştir: Bu sureler ilk kadimlerdendirler (eski) ve onlar kadimdendirler. Fethu'l-Bari: 8/388. Ahmed: 6/86'da çıkarmış. Tirmizi hasen görmüş ve Hakim 2/434'te Aişe'den naklettiğine göre şöyle demiştir: Ra-sulullah (s.a.v.) her akşam, Beni İsrail ve Ztimer suresini okurdu. Aride-tu'1-Ahvezi: 11/41. Bu sure Subhan suresi olarak ta isimlendirilir. Bu isimlerinden her biri, apaçık onun maksadının ne olduğuna işaret ediyor.

Miraç gecesinde her türlü kötülüklerden arındırıp korumasıdır. .

"Kulunu yürüttü"

2- Taaccüp.

Kulu Muhammed'i (s.a.v.) İsra ve Miraç gecesinde yolculuk yaptıran Allah-u Teala'nın şanı ne yücedir.

A'şa Subhan kelimesine atfen şiirinde şu ifadelere yer vermiştir;

"Diyorum ki; onun övgüsü bana ulaştığında, övüleni veya öveni her türlü acıdan ve elemden tenzih ve teşbih ederim."1052[2]

Halil bu ifadeden maksadın Muhammed'in (s.a.v) beraatı (kurtuluşu) olduğunu söylemiştir.

Sibeveyh, "Subhan" kelimesi Allah'ın sıfatlarında "berae"(kurtuluş) manasını ifade ettiğinden ötürü başka bir ifadeyle tefsir edilemez, bilakis Allah tarafındangelen haruklade ve fahra (övgüye) şayan şeyler diye tefsir edilir, demiştir.

Ebu Hureyre ve Huzeyfe b. Yeman'dan nakledilen rivayetlere göre İsra

---

1052[2] A'şa'mn divanı: 94; Mecazu'l-Kur'an: İ/36. Tefsiru Kurtubi: 10/204; Kitab Sibeveyh: 1/135: Lisanu'1-Arab mad. sebeha; Durru'l-Mensur: 5/182.

Sibeveyh, "Subhan" kelimesi Allah'ın sıfatlarında "be-rae" (kurtuluş) manasını ifade ettiğinden ötürü başka bir ifadeyle tefsir edilmez, bilakis Allah tarafından gelen harikulade ve fahra (övgüye) şayan şeyler diye tefsir edilir, demiştir.

Ebu Hureyre ve Huzeyfe b. Yeman'dan nakledilen rivayetlere göre İsra mucizesi Rasulullah'ın uyanıklık halinde bedeniyle gerçekleşmiştir.3 Aişe (r.a.) ve Muaviye'den (r.a.) nakledilen rivayete göre uykudayken ruh haliyle gerçekleşmiştir.

Aişe'den (r.a.) nakledilen rivayete göre: Rasulullah (s.a.v.) miraca bedeniyle değil Allah onu ruhuyla gece yolculuğuna (miraca) çıkarmıştır.4

Hasan (r.a.) Allahu teala'mn şu ayetini şöyle te'vil etmiştir:

"Sana gösterdiğimiz o rüyayı, insanları sınamak için meydana getirdik." (İsra: 17/60)

Ayette geçen rü'yadan maksat mi'raçtır. Hattabi; her iki rivayetin de sahih bir yolla rivayet edildiğini ve evla olan, iki rivayet arasını cem edip şöyle dememiz gerekir demiştir; Rasulullah (s.a.v.) iki kez mi'raca çıkmıştır. Biri uyku halindeyken diğeri de uyanık iken olmuştur.

mucizesi Rasulullah'ın uyanıklık halinde bedeniyle gerçekleşmiştir.1053[3] Aişe (r.a) ve Muaviye'den (r.a) nakledilen rivayete göre uykudayken ruh haliyle gerçekleşmiştir.

Aişe'den (r.a) nakledilen rivayete göre: Rasulullah (s.a.v.) miraca bedenyle değil Allah onu ruhuyla gece yolculuğuna (miraca) çıkarmıştır.1054[4]

Hasan (r.a) Allahu Teala'nın şu ayetini şöyle te'vil etmiştir.

"Sana gösterdiğimizo rüyayı, insanları sınamak için meydana getirdik." (İsra: 17/60)

Ayette geçen rü'yadan maksat mi'raçtır.Hattabi; her iki rivayetin de sahih bir yolla rivayet edildiğini ve evla olan, iki rivayet arasını cem edip şöyle dememiz gerekir demiştir; Resulullah (s.a.s.) iki kez mi'raca çıkmıştır.Biri uyku halindeyken diğeri de uyanık iken olmuştur.

Kur'an'da mi'raç mucizesine yapılan ta'zim ve taaccüp Beytü'l-Makdis (Mescid-i Aksa) hakkında bazı şeylerden haber verilip, Kureyş'lilerin bu haberleri inkar etmesi1055[5], Bey-tü'1-Makdis'e (Mescidi Aksa) doğru yol alan kafileden haber verişi1056[6] ve kafilenin bunu doğrulaması

1053[3] Bu çoğu selefi salihinin görüşüdür. Aynı zamanda bu görüşü; İb-ni Abbas, Cabir, Enes, Huzeyfe, Ömer, Ebu Hureyre ve İbni Mes'ud da söylemişlerdir.

1054[4] Ondan İbni İshak nakletmiştir. îbni Cerir: 15/16.

1055[5] Buharı, Muslin, Tirmizi ve Nesai'nİn Cabir'den naklettikleri bir hadiste Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş;

"Beytü'l-Makdis'e (Kudüs) gittiğimi Kureyş'liler yalanladıkları zaman, bir taşın üzerine çıktım, Allahu Teala Kudüs'ü gözlerimin önünde canlandırdı ve ben oraya baka baka bütün özelliklerini onlara arzettim."

Fethu'1-Bari: 8/391; Müslim: 170; Aridetu'l-Ahvezi; 11/292.

1056[6] Ebu Nuaym'm Delail'de Urve'den naklettiği haber şöyle: Rasulullah (s.a.v.) Beytu'l-Makdis'e gittiğini Kureyş/lüere haber verdiği zaman şöyle dediler:

"Bizden o gün ne kayb olduğunu delillerle açıkla." ve Rasulullah onlara:

"O gün sizin üzerinde buğday yüklü bir deveniz kayboldu." Bu kez kervanları gelince dediler ki:

"Bize söyle bakalım, üzerinde başka neler vardı teker teker söyle" dediklerinde, Cebrail (a.s), hepsini gözlerinin önüne teker teker getirdi ve onlara neyin olup olmadığını saydı ve onlar da ayakta onu seyrediyorlardı ve bunun üzerine onların kin ve tekzibi daha da arttı.

haberlerinin tamamı mi'raç mucizesinin uyanık haldeyken gerçekleştiğine alamettir.

2- "Edinmemeniz için"

Burada haber manasındadır. Yani edinmemeniz için. Allah'tan başka herhangi bir ilah ve dayanak edinmeme ile ilgili haber ifade ediyor.

Bir rivayete göre "in" harfinin zaid olduğu ve cümledeki ifadenin takdiri bir mana olduğu söyleniyor. Buna göre mana şöyledir;

"Size benden başka herhangi bir ilah edinmeyin dedik."

5- "Üzerinize gönderdik"

Hasan'ın görüşüne göre bu cümlenin manası; hor, zelil bırakılmak ve kendi kendileriyle başbaşa bırakılıp her şeyden mahrum etme demektir.

Bir rivayete göre; "Onları üzerinize musallat ettik" demektir. Onlar da Amalik'lerdi.

Bir rivayete göre; musallat edilen Buhtu'n-Nasir adında zalim kraldır. Bu kral Süleyman (a.s.) asrında yaşamıştır. îsrail oğullarına gönderilen Peygamberler tarafından verilen habere göre; bu kral Şam'ı, yakıp yıkmış, harap etmiş, sonra tekrar imar edip sultasına almıştır. Kralın hükmünü kabul etmeyip baş kaldıranlar, Şam'dan sürgün edilmiş ve başka taraflara kovulmuşlar. Daha sonra bunların Mısır kraliyetine sığındıkları haberi Peygamberleri tarafından İs-raü'lilere iletildiği söylenir.

"Bunlar evlerin arasında dolaşarak sizi aradılar" Duraklayarak, tereddüt ederek, dilleri birbirine dolaşarak yürüdüler demektir.

Bir rivayete göre; Men ederek, alıkoyarak, memleketi ifsat ederek gezip dolaştılar.

7- "Yüzünüzü kara etsinler diye" mana; daha önce yaptıkları gibi, saygın olanlarınızı ve büyük olanlarınızı öldürüp tekrar Mescid-i Aksa'ya girecekler.

"...ellerine geçirdikleri şeyleri tamamen yakıp yıksınlar diye..."1057[7]

"Ma alev" Ele geçirilen, girilen yer, mekan ve evler anlamındadır.

8- "Biz cehennemi kafirler için bir hapishane kıldık."

Yani etrafı çevrilmiş, içinden çıkamayacakları, kapalı, her taraftan kuşatılmış bir yer kıldık.

13- "Onun kuşu boynundadır.."

Amel defteri boynunda demektir. Lüzumlu halde amel defteri boyuna takılan tasma gibidir.

Bir rivayete göre; "tairuhu" kelimesi, kıyamet günü insana uçarak gelen yazısı veya amel defteridir. Ancak defter kelimesi (tairuhu) ayeti celilede insandan sonra zikredilmiştir.

Arap kelamında genel veya mütetabi olmakla beraber uygun görülen ifade birinci kavlidir.Yani amel defteri olduğunun söylenmesidir.

Ferezdek bir şiirinde şöyle der;

"Benim şiirimdeki sözlerimin kendisine eza vereceğinden korkan, Beni Haram kabilesinin saldırısından kendini korumuş demektir."

"Onlar ki zayıf ve düşkün insanlarını terk edip kovdular. Güvercinlerin boynundaki tasma şeklindeki nakısa benzer gerdanlardan (zengin ve

---

1057[7] Kutrub şöyle demiş; "Li yutebbiru'dan kasıt; yıkmaları için demektir." Şair şöyle dedi:

"İnsanlar ancak İki amildirler: (iki sınıftır): Biri, bina edilenleri yakıp yıkar, diğeri ise inşa eder, kaldırır.

kuvvetli olanlar) korktular."1058[8]

16- "Bir kasabayı helak etmek istediğimizde"

Burada helak'ın irade edilmesinde mecazı ma'lum sanatına göre; yapılan işin akıbeti ve bütün bu işleri yapmaya iten sebeb ve sonuçlarıdır.

Bu ifadeleri doğrular mahiyette "Kemiyt" adında bir şair şiirinde şöyle der;

"Ey Hişamoğullan insanlar helak oldular, onların tümü artık ok yayı ve mızraklarla sayılıyorlar.1059[9]

Başka bir şiirde şöyle ifade ediyor:

"Vesemi (vesem kabilesine mensup olan veya damgacı demektir) bizimle beni Roman arasında, kayın ve akça ağacı dikmek istiyor (bu ağaçtan ok ve yay yapımı yönünden istifade edilir.)"1060[10]

"O ülkenin şımarık.zengin ele başlarına emrederiz"

Onlara itaat etme fermanını çıkartırız demektir.

"Buna rağmen o şımarıklar orada kötü ameller işlerler."

Anlamı şudur; Emrettiğimiz iyi amellerin dışına çıktılar veya hakka itaat etmeyip haddi aştılar. Bu ifade şu kavle benzer; ona emir büyürdüm isyan etti, onu davet ettim icabet etmeyip karşı çıktı veya itiraz etti.

"Emerna" kelimesinin; kesserna çok çok kıldık, emrettik manasında kullanılması da caizdir. Bu ifadeyi doğrulayıcı bir delil de bir rivayete

---

1058[8] Bu beyitler divanında yoktur. Cahiz'in Hayavan eseri: 3/196; Umde: 1/38; Simaru'l-Kulub: 368; Eğani: 19/11.

1059[9] Beyan ve Tebyin: 3/101; Meani'l-Kebir: 2/895. Askeri Reube'-ye nisbet etmiş. Sanaıteyn: 408.

1060[10] Lisan mad. şahate: 7/328. Sanaıteyn: 408; Tefsiri Kurtubi: 16/27; Ruhu'l-Meani: 25/38; Muberrid'in dediğine göre; neb, şevhat ve şiryan, ağaçlarının tümü birdir. Ama isimleri verdikleri meyveye göre değişiyor. Bunlardan dağ eteklerinde olanına "eş-Şiryan" oturaklı yerde olanına "eş-Şevhat" ve dağın zirvesinde olanına da "en-neb'u" denilir.

göre şu şekildedir; mesela, "Emerehu, fehuve me'murun: O, ona emretti o da emredilen oldu." "Ve Amerehu fehuve muemmerun: O, ona çok şeyler emretti o da çok şeylerle emredildi veya emredilen oldu."

"Emere" kelimesinin çok çok anlamında kullanıldığına dair şu hadisi şerif de yer almıştır;

"Malın hayırlısı, semeresi ve meyvesi bol olandır"1061[11]

Züheyr bir şiirinde şöyle ifade etmiştir;

Günah: "Mübtela olduğun afet ve felaketlerin şerri, birr (iyilikte) yağdığmda, nebatatm verimini çoğaltan emir (yağmur) misalidir."1062[12]

20- "Hepsine onlara da, bunlara da veririz"

Dünyayı isteyene dünyayı, ahireti isteyene ahireti veririz.

"Rabbinin ihsanından"

Allah'ın tahsis ettiği rızıktan demektir.

23-"Öf"

Azarlamak, kerih görmek ve hoşnutsuzluk göstermektir.

29- "Hasret içinde"

Münkatı manasmdadır. Mahsuren benzeri bulunmayan, aşırılıktan ötürü hasreti çekilen fakirlik halidir. Bîr rivayete göre "mahsuren" aşırı el açıklığından veya cimrilikten ötürü kaybedilen veya elden giden maldan

---

1061[11] Zamahşeri: "Muhretun me'muretun" ibaresinin mecazi manasını şöyle ifade etmiştir: "Verimi, semeresi çok çok ve bol olandır." Esa-su'1-Belağa sayfa: 9. Ahmed b. Suveyd b. Hubeyr'den naklettiği hadisin bir lafzı da şöyle;

"Kişinin kendisine hayırlı olan malı, semeresi bol veya çokluğundan birbirine sarmaşmış olmasıdır." Müsned: 3/468.

1062[12] Beyit Sadr matbaasında basılan nüshasında yoktur. Sunatu Sa-leb adındaki divanmdadır s: 315; Emali'1-Kali: 1/103-nisbetsizdir. Muh-tesib: 2/17. Betliyusi'nin Müselle'şi: 1/343.

ötürü çekilen hasrettir. Bir rivayete göre vermek veya vermemek konusunda haddi aştığından fakirleşen, eli boş kalan demektir. Mesela; Husirtu'z- zira'a; ziraat, mahsûl v.s. hasretini çekmek anlamındadır.

31- "Büyük bir suçtur."

Hit'un kelimesinin; ism (günah) gibi isim olması ve hizr kelimesi gibi de mastar olması caizdir.

36- "Bilgin dahilinde olmayan şeyleri araştırıp durma..."

Ayette geçen "Vela tekfu: durma" cümlesi (hakkında bilgin olmayan şeyi) söyleme manasmdadır. Bir rivayete göre araştırma, izini sürme anlamındadır. Vela tekfu kelimesi: "Kafevtu eserehu: İzini sürdüm" ifadesinden türetilmiştir.

"Zira kulak, göz ve kalp, bunların hepsi yaptıklarından sorumludur."

İnsanda bulunan bütün bu azalar, yaptıklarından sorumludur ve hesaba çekilecektir. Zira bunlar kıyamet gününde şahitlik edecek olan şahitlerdir.

Bir rivayete göre, bütün masiyet ve günahlar bu azalarla yapıldığından, insanoğlu bütün bu cürümlerden mesuldür, demektir.

38- "Sayılan bütün bu kötü olan şeyler Rabbinin nez-dinde kerih görülmüştür."

Ayette geçen "seyyie" kelimesinden maksat günahtır. Seyyie kelimesi mana üzerine hamledilmiştir. Bir rivayete

göre ayette geçen "Mekruhen" kelimesi "Seyyie" kelimesine bedel olarak getirilmiş ve vasıf olarak kullanılmamıştır. Zira bedelin alameti; bedel olunan kelimenin hazfe gitmesidir.

Bir görüşe göre "Mekruh" kelimesi "Kane" fiilinin başka haberi olduğu

söyleniyor. Ancak "Seyyie" kelimesinin izafe olarak gelmesi durumuna gelince; Çünkü burada kelamda bir takım emir ve nehiyler takdim edilmiştir. Zikr edilen bütün kötü hasletler, Allah'ın yanında kerih görülmüştür. Sayılan bu kötü hasletlerle onun mukabili bilinir. Ve o da kötülüğün zıddı olan iyiliktir ve hoş karşılanmıştır. 41- "Biz bu Kur'an'da çeşitli şeyler zikrettik" Yani Kur'an'da; bütün, emirleri, nehyedilenleri, vaad ve azapları, gamlarını giderip teselli olmalarını, mutluluk, bolluk ve kederleri, övgü, tezkiye, bolluk ve serzenişte bulunmalarını, kıssa ve hükümleri, tevhid ve sıfatlarını, hikmetleri ve ayetleri zikrettik anlamındadır.

52- "O'nun (Allah'ın) hamdine cevap verirsiniz." Ayetteki "Hamd" kelimesi; emir, çağrı v.s. anlamındadır.1063[13]

Sakfi; bir şiirinde şöyle demiş;

"Şüphesiz ben Allah'ın hamdıyla, emriyle ve izniyle ne mürtedin elbisesini giydim (mürted oldum) ne de rezil kepaze olup, onunla kanaat ettim."1064[14]

"...çok az kaldığınızı."

Dünyada olan hayatı Ahirete kıyasen böyle zannederler. Hasan şu kavliyle misalimize açıklık getirmiştir; sanki dünyada hiç olmadın Ahirette de devam ettiğini zanedersin.

59- "Bizi ayetler göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu ayetleri yalanlamış olmasıdır."

1063[13] Yani Allah sizi çağırdığında hamd ve şükr ederek çağrısına uyarsınız ve icabet edersiniz. Mütercim

Hekim Tirmizi'nin: 248, Taberani, Ebu Ya'la ve Beyhaki'nin Şuab'-te, İbni Ömer'den naklettikleri hadiste, Rasulullah şöyle demiş:

"Lailahe illallah ehline, kabirde ve dirilişte herhangi bir vahşet yoktur. Ben bunların şu deyişlerini duyuyor gibiyim; başlarındaki toprağı deşip, bizden hüznü gideren Allah'a hamdolsun."

1064[14] Geylan b. Selemetü's-Sekafi. Bir rivayete göre beyit, Berza b. Adiy el-Evsİ'nindir. Sahih olan da budur. Tefsiri Kurtubi: 10/276, Lisan mad sevb. Tefsiri Maverdi: 4/341.

Yanı bizi ayetlere tabi olmaktan alıkoyan, bizden öncekilerin tekzipleridir. Ayette geçen (Ennursile) cümlesi ibarede nasb konumunda, (Ve en Kezzebe) de ref a konumundadır.1065[15]

60- "Hani sana, Rabbin insanları çepe çevre kuşatmıştır demiştik."1066[16]

Allah ilmiyle, kudretiyle onları kuşatmış ve seni onlara karşı himaye ediyordu demektir.

"Sana gösterdiğimiz o rüyayı kılmadık"

Miraç gecesinde gösterilen rüyadır. Rivayetin ihtilafından dolayı; miracın, uykuda mı yoksa rüyada mı gerçekleştiği ihtilaf konusudur.1067[17]

"İnsanlar için sınama olsun diye"

Bu rüya inkar edenler için bir imtihan ve mübtela oldukları bir olaydır. Bazıları Mirac'ı inkar edip mürted olmuşlardır.1068[18]

Bir rivayette, bu olay Rasulullah'ın (s.a.v.) Mescidi Ha-ram'a girdiğini görmesi rüyasıdır. Hudeybiye yılında Rasu-lullah (s.a.v.) ve müslümanların Mescid-i Haram'a girmeleri engellendiğinde bazıları dininden dönüp mürted olmuşlardır. Ancak ertesi sene Mescid-i Haram'a girdiklerinde Fetih suresinin 27. ayeti nazil olmuştur.1069[19]

1065[15] Nahiv kaidesine göre fetha ve ref'a hükmündedirler. Mütercim.

1066[16] Mahtutada "Velekad kulna" şeklinde geçer ama bariz bir hatadır.

1067[17] Ahmed, Buhari ve diğerlerinin İbni Abbas'tan naklettikleri bir haberde bu ayet hakkında şöyle demiş; Bu olay İsra ve Miraç gecesinde Rasulullah'ın bizzat gözüyle gördüğü veBeytü'l-Makdis'e gittiğidir ve rüya falan değildir. Fethu'1-Bari: 8/398; Müsned: 1/221.

1068[18] İbni Cerir'in Katade'den naklettiği bir rivayette; Rasulullah'a (s.a.v.) Mescid-i Aksa'ya götürüldüğü gece yolculuğu sırasında bir çok ayet ve ibretler gösterilmiştir. Rasulullah (s.a.v.) onlara, Mescid-i Aksa'ya götürüldüğünü anlattığında; müslüman olan bazılarının mürted oldukları, Rasulullah'ı yalanladıkları ve iki aylık bir mesafeyi bir gecede nasıl kat ettin? Bize onu mu anlatmaya çalışıyorsun!, deyip acaiplerine gittiği haberi bize zikredildi, deniliyor.

1069[19] Bu haberi İbni Cerir ve İbni Merdeveyh İbni Abbas'tan naklet-mişlerdir.

"And olsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah'ın izniyle Mescid-i Haram'a gireceksiniz"

"Kur'an'da lanetlenen ağacı"

Kur'an'da lanetlenen ağacı fitne ve imtihan olsun diye zikrettik demektir. Lanetli ağaç hadisesi üzerine Ebu Cehil1 in İbni Zeb'ari'ye şöyle dediği nakledilir:

"Zakkum nedir?" diye sorar. İbni Zeb'ari berberi luğa-tına göre,

"Kuru hurma ve tereyağıdır" diye cevap verir. Cariyesine:

"Öyleyse bu iki şeyi bize zekkumlandır (yedir)" der, bunun üzerine cariye, hurma ve tereyağını getirir, Ebu Cehil İbni Zeb'ari'ye ve arkadaşlarına:

"Buyurun zekkumlamn, işte bu Muhammed'in bizi onunla korkutmak istediği şeydir" der.1070[20]

Bir rivayete göre lanetli ağaçtan kasıt; Umeyyeoğullarıdır.

1070[20] İbni İshak, İbni Ebu Hatem, İbni Merdeveyh ve Beyhaki'nin başta İbni Abbas'tan naklettikleri haber şöyle; Rasulullah zakkum ağacım korkutma amacıyla söylediğinde, Ebu Cehil şöyle dedi:

"Ey Kureyş'liler biliyor musunuz? Muhammed'in sizi korkuttuğu zakkum nedir?" Hepsi birden:

"Hayır" dediler. Tekrar şöyle der Ebu Cehil:

"O tereyağryla yenilen Medine hurmasıdır" ve "Vallahi eğer onu bulsak öyle zekkumlamnz ki" dediği zaman Allahu Teala bu ayeti nazil eder "zakkum ağacı cehennemliklerin yiyeceğidir" ve "ve o lanetlenmiş Kur'an'daki ağaç." îbni Cerir ve îbni Munzir, lanetlenmiş ağaç hakkında İbni Abbas'tan şöyle nakletmişler; O ağaç Kureyş'lilerin korkutulduğu ağaçtır. Ebu Cehil şöyle demiş:

"Ebu Kebşe'nin oğlu (Rasulullah'a verdikleri bir lakaptır.) Beni zekkum ağacıyla mı korkutuyor?" der. Ve daha sonra hurma ve tereyağını taleb eder ve şöyle der:

"Bana zekkumlandınn ve bu esnada Allahu Teala şu ayetin ifadelerini nazil eder;

"Tomurcukları şeytanların başları gibidir."

Ve şunu da nazil etti:

"Onları korkutuyoruz, ancak bu onların tuğyanını veya isyanını daha da arttırıyor."

Zira onlar hükümleri değiştirmiş ehli beyte karşı gelmişler. Onlar devamlılıklarını geriye kalan miras vs'yi kanların akıtılması yolunda kullanıp sarf etmemişlerdir.1071[21]

Bir rivayete göre; bu rüya Rasulullah'ın (s.a.v.) Ümey-yeoğullarımn minberinin üzerinde dolaştıklarını haber verdiği rüyadır.1072[22]

62- "Yemin olsun ki onun neslini kendime bağlayacağım"

Çekirgenin ekinin üzerine konup semeresinin başaklarını mahvettiği gibi ben de onları boyunduruğuma alıp mahvedeceğim demektir.

Bir rivayete göre; binek hayvanırfa gem vurulup istenilen yöne yönlendirildiği gibi ben de onları dalalete düşürüp ayaklarını kaydıracağım demektir.

64- "Onlardan gücünün yettiğini davetinle şaşırt"

Ayeti kerimede gelen "İstefsiz: davetinle şaşırt" kelimesi; İstehaffe (bir şeyi hafife alma) manasındadır. Bir rivayete göre; istefsiz, İstezelle (birini sürçtürmek) yanıltmak ve aldatmak manasındadır.

"Sesinle"

Sesten maksat; bütün isyan veya günah çeşitleridir. Bir rivayete göre; Ayetteki Sesten maksat; çalgı telleri, ney, düdük, kaval ve klarnet türü

1071[21] îbni Atiyye'nin dediğine göre; bu tevilde şüphe vardır. Çünkü bu rüyanın içeriğinde; Osman, Ömer b. Abdülazİz ve Muaviye girmez diyor.

1072[22] îbni Ebu Hatem, îbni Merdeveyh, Beyhaki'nin Delail'de ve İbni Asakir'in Said b. Müseyyeb'den naklettikleri haber şöyle: Rasulullah (s.a.v.) Ümeyye oğullarını minberde görmesini pek hoş karşılamamış ve bunun üzerine Allah şöyle vahyetmiş;

"O gördüğün şey dünyadır, onu ver" der ve bunun üzerine bu haber bir mutluluk olur veya göz akı olur. İşte buna şu ayet işaret ediyor:

"Sana gösterdiğimiz o rüya insanlar için bir imtihan veya fitne içindir."

îbni Cerir'in Sehl b. Sa'd'tan naklettiği haber şöyle:

"Rasulullah (s.a.v.) falanca oğullarının minberinin üzerinde maymun misali gezdiklerini gördü ve buna üzüldü ve vefat edene kadar gülümsememi ş tir ta ki bu ayet nazil oldu." Tefsiri Taberi: 15/112.

şeylerle şarkı, türkü söylemektir.

"Onların başını yaygaraya boğ"

Onları aldat ve yanılt, boyunduruğuna al, demektir.

"Süvarilerinle ve yayalarınla"

Bütün atlı binek ve yayalarınla onları dalalete sürükle demektir.

"Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol"

Zinayla doğrulan evlatlar bu sınıfa girer. Bir rivayete göre; evlatlarını başıboşluğa ve dalalete meylettirip o hale alıştırmaktır.1073[23]

67- "Allah'tan başka çağırdıklarınız kaybolup gider"

Şu Ayette de olduğu gibi "Dalle" kelimesi; iptal etti anlamındadır.

"Onların amellerini iptal etti"1074[24]

Bir rivayete göre şu ayette de olduğu gibi manası; kaybolmak manasında kullanılmıştır.

"Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman" (Secde: 32/10)1075[25]

1073[23] İbni Merdeveyh'in merfu olarak Enes'ten (r.a.) naklettiği bir haberde şöyle demiş; İblis, AİJah-u Teala'ya:

"Ya Rabbi sen bana Adem'den dolayı lanet ettin ve cennetten çıkardın, ben ona sen olmadan gücüm yetmez." Yani ancak senin izninle bir şey yapabilirim. Bunun üzerine Allah:

"Öyleyse sen onların üzerine musallat olucusun." Ve o da tekrar:

"Biraz fazlalaştır ya Rabbi" der ve bunun üzerine bu ayetteki ifadeyle Allah ona söyler:

"Onların başlarını yaygaraya boğ ve süvarilerinle, yayalarınla onların mallarına ve evlatlarına ortak ol" der.

1074[24] Muhammed suresi: I.ayeti anlamındadır. Dalle kelimesi ayette iptal etmek manasında gelmiştir.

1075[25] İyi bil ki Ed-Delal; hayret ve haktan sapmak manasındadır. Tefsirciler ayetlerde geçen Ed-delal kelimesi İçin tam on görüş zikretmişlerdir;

1- Hükümde olan (istizlal) yani zelil düşürmek: Buna Nisa süresindeki şu ayet işaret etmektedir:

"Onlardan bir gurup seni sapıtmak istedikleri" Bu ayet Tuayme b. Ubeyrik hakkında nazil olmuştur.

68- "Onun, yahut başınıza taş yağdırmayacağından emin misiniz"

Ayette geçen "hasib" kelimesi; çakıl taşları anlamındadır. Bir rivayete göre Hasib kelimesi; çakıl taşlarını atıp savuran rüzgar olduğu ve tıpkı Mina'da çakıl taşı atma yerinde atılan cimarların (taşların) cemre diye isimlendirildiği gibi Hasib de buna benzer bir isimle adlandırılmıştı. Bundan Ötürü şair Huzeİi şiirinde cemreyi şöyle dile getirmiştir:

2- El-Gevayetu (Dalalete düşürmek): Buna Yasİn'deki şu ayet işaret ediyor:

"Sizden bir çok milletler sapıttı." Ve Saffat'taki şu ayet işaret ediyor: "Onlardan önce de, öncekilerin bir çoğu sapıttı."

3- Hüsran: Yusuf süresindeki şu ayet işaret ediyor: "Şüphesiz babamız apaçık bir sapıklık üzerindedir." Ve şu ayet:

"Sen hala eski sapıklığındasın."

4- Şekava: Sebe süresindeki şu ayet işaret ediyor:

"Bilakis ahirete inanmayanlar bir azab ve apaçık bir dalalet üze-rindedirler."

5-E1 Butlan (İptal etmek): Kehf süresindeki şu ayet işaret ediyor:

"De ki; Size amelleri hüsrana uğrayanları haber vereyim mi? Ki onlar daha dünyadayken amelleri kaybolmuştur."

Ve Muhammed suresi:

"Onların amelleri boşa gitmeyecektir."

6- Hata: Nİsa'daki şu ayet işaret ediyor:

"Allah size hataya düşeceğinizi haber veriyor."

Ve Kalem'deki şu ayet: "Onu gördükleri zaman, şüphesiz biz sapıtanlardanız (hataya düşenler) dediler."

7- Helak: Lokman'daki şu ayet işaret ediyor: "Biz toprakta helak olduğumuz zaman mı?"

8- Unutkanlık: Bakara'daki şu ayet işaret ediyor: "Biri unuttuğu zaman diğerinin hatırlatması için."

9- Cahillik: Şuara'daki şu ayet işaret ediyor: "Ben onu yaptım öyleyse ben cahillerden oldum." 10-Hidayetin zıddı olan sapıklık (Ed Delal): Buna Bakara'daki şu

ayet işaret ediyor:

"Kafirler ise, Allah bununla ne demek istiyor diyorlar, bununla çoğu insanları saptırır." Ve şu ayet:

"Allah kimi hidayete erdirmişse o hidayete ermiştir, kimi de sapıtırsa, onun için herhangi bir mürşit bulunmayacaktır."

(26) Bu beyit Makal b. Huveylid el-Huzeli'nindir. Şerh Eş'ari Huze-liyyin: 1/389. Birinci beyit Lisan madde. Hiyer.

Heyra; uzun gece anlamındadır. Cumadiye; o günlerde cumadiye olduğundan dolayı soğuk manasındadır. El Hasıb; soğuk manasındadır. Bir rivayete göre rüzgar manasmdadır.

"Cumadiye ayının uzun ve soğuk gecelerinde çiğ veya yağmur düşer.

Gecesinden sabahına kadar dağınıklıkla, zorlukla malik oldum ve onlar tıpkı soğuk gibiydiler."20

Şiirde Hasibu kelimesinden maksat çakıl taşlarıdır.

69- "Yahut üzerinize bir kasırga göndererek" Ayette geçen Kasf kelimesi; ağaçlan kıran kasırga veya

fırtına anlamındadır.

69- "Sonra, bizden taraf kendine bir koruyucu da bulamazsınız"

Ayette geçen Ettebiu kelimesi; öç ve intikam alan, yardım eden, yardımcı anlamındadır.

71- "Her insan topluluğunu önderleriyle birlikte çağırdığımız gün."

Bir rivayete göre ayette geçen imam'dan maksat dindir. Bir rivayete göre imam'dan kasıt ameldir. Bir rivayete göre imam'dan kasıt reisler ve önderlerdir.1076[26]

Dalalette olanlar 'ey Şeytanın avaneleri' diye çağrılacaklar.

1076[26] Bu guruplar imam, amel veya önderleriyle beraber çağrılacaklar. Mütercim

Bu ayet hakkında İbni Merdeveyh'in Ali'den (r.a) naklettiğine göre Rasulullah (s.a.v) bu ayet hakkında şöyle demiştir:

"Her kavim zamanının imamı, Rabbinin kitabı ve Peygamberinin sünnetiyle çağrılır." Tİrmizi'nin naklettiği ve Hakim'in sahihtir dediği, İbni Hibban ve Bezzar'ın Ebu Hureyre'den naklettiği haber şöyledir;

"Biri çağrılır kitabı sağından verilir, tam otuz metre boyu uzatılır ve yüzleri beyaz bir nur şeklinde beyazlanır, basma nurdan parlayan bir tac giydirilir ve arkadaşlarına gösterilmesi İçin onların yakınına götürülür ve onlar şöyle derler:

"Allah'ım bunu bize de ver ve bizi bununla mübarek kıl." Ve ta-ki onlara gelip, onlar da şöyle derler:

"Arkadaşlarınızın her birine kendisine böyle bir şeyin verileceğini müjdeleyin." Ama kafirler ise, yüzleri siyaha boyanır, boyları otuz metre, Adem'in şeklinde uzatılır, ona ateşten bir taç giydirilir ve arkadaşları onu görünce şöyle derler:

"Bunun şerrinden Allah'a sığınırız. Allah'ım bize böyle bir şey getirme." Ve onlara gelir şöyle der:

"Rabbimiz onu tecil et derler. Bunun üzerine onlar, Allah sizi dergahından uzaklaştırsın, sizden her biriniz için böyle bir şey vardır denilir." El Aride: 11/492. Müstedrek: 2/243.

72- "Bunda (dünyada) kör olanlar"

Allah'a itaat etmekten ve hidayeti bulmaktan yolunu şaşırmış ama olanlardır.

"Ahirette de kördürler"

Allah'ın vereceği sevap ve cennetin yolunu bulup gitmekten dolayı kalpleri mühürlenmiş kör olan insanlardır. Bir rivayete göre bu ayete gelmeden önce bütün bu zikredilen ibretleri görmezden gelip kör olan kimseler, kendisine görünmeyen ve gaib olan ahiret yurdu hususunda daha çok kördürler deniliyor.

73- "Müşrikler nerdeyse seni yoldan çıkartacaklardı"

Maksat şudur; seni yoldan saptırmayı azmettiler veya yeltendiler demektir. Beni Sakif gurubunun Rasulullah'a (s.a.v.) gelip İslama girmeleri karşılığında Peygamber'den bir sene putları Lat'a inanıp ondan nasibini almalarını ve onlar da buna karşılık geri kalan putlarını kıracakları sözünü vermişlerdi.1077[27]

75- "Hayatın kat kat sıkıntılarını"

Hayatta olan azabın misliyle demektir. Günahlarının iki misli olması konumunun şerefinden ötürü büyük olan günahtır.1078[28] Bir rivayete

---

1077[27] İbni Cerir ve İbni Merdeveyh'in İbni Abbas'tan naklettikleri haber şöyle:

"Sakifliler Rasulullah'a (s.a.v.) şöyle dediler:

"ilahlarımız için bir hidayet bulana kadar bir yıl tecil et" dediler, İlahlarımıza bîr hidayet vesilesi bulduk mu onu alırız ve daha sonra teslim oluruz, ve ilahlarımızı da kırarız" dediler ve neredeyse onların bu dediklerini, Rasulullah (s.a.v.) kabul ediyordu ve bu esnada işte bu ayet nazil olmuştur. İbni Ebu Hatem'in Cübeyr b. Nufeyr'den naklettiği haber şöyle:

"Kureyş'liler Rasulullah'a (s.a.v.) gelip şöyle dediler:

"Eğer sen gerçekten bize gönderilmişsen, sen o yanındaki fakir ve hakir insanları kov ki seninle arkadaş olalım." Ve o da onlara meyletti ve bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

Cübeyr b. Nufeyr Hadrem'li ve hem cahiliyyeyi idrak etmiş orada yaşamış hem de müslüman olmuştur. Künyesi Ebu Abdurrahman'dır. Ca-hiliyyede yaşamış fakat Rasulullah'ı görmemiştir. Ebu Bekir'in hilafetinde müslüman olmuştur. El İstiab: 1/232.

1078[28] Bu şu demektir; yaptığın günahın büyüklüğüne göre konum ve azabın farklı olacaktır. Mütercim

göre Di'fe azabın da kendisidir. Di'fe, sürekli devam ettiğinden ötürü azap diye isimlendirilmiştir. Halkta sürekli devam eden azapta elemlerin kat kat artmasından ötürü Di'fe adı verilmiştir.

76- "Yine onlar seni yurdundan çıkarmak için nerdeyse dünyayı sana dar getireceklerdi"

Bu ayet yahudiler hakkındadır. Yahudiler Rasulullah'a (s.a.v.) Şam diyarının peygamberler diyarı ve mahşer yeri olduğunu haber etmişler.1079[29]

"O halde senin ardından kendileri de fazla kalamayacaklar."1080[30]

Senden sonra onlar pek hayat sürmeyecekler. Hilafeke; Ba'deke (senden sonra) manasındadır. Buna benzer bir ifade de şu ayette vardır:

"Allah'ın Rasulüne muhalefet etmek için geri kalanlar oturmalarıyla." (Tevbe: 9/81) Bu ayette geçen Hilafe kelimesi Halfe: Geri kalmak manasmdadır.

Beni Ukayl'den bazıları şiirlerinde şöyle dile getirmiş:

"Şarkı söyleyerek deveyi süren sürdüğü ve onların develeri bağlandığı zaman, onlar da gittiler ve süratle seyrleri-ne devam edip bir hayli

---

1079[29] ibni Ebu Hatem, Beyhaki Delail 'de ve İbni Asakir'in Abdurrah-man b. Ğanem'den naklettikleri bir haber şöyle; yahudiler Rasulullah'a (s.a.v.) gelip şöyle dediler:

"Eğer sen peygambersen Şam'a git, çünkü Şam mahşer yeri ve Peygamberler toprağıdır", Rasulullah onların bu dediklerini doğruladı, bunun üzerine bir ordu hazırlayıp Şam'ın üzerine gönderdi (Tebuk gazve-sidir).Tebuk denilen yere vardıklarında Allahu Teala bu surenin bitiminden sonra bazı ayetleri nazil etti; şu ayetten "nerdeyse seni ordan çıkarıyorlardı" ve şu ayete kadar (Tahvilen). Sonra Medine'ye dönmesini emretti ve:

"Yaşamın, ölümün ve yeniden dirilişin bu toprakta olacaktır" denildi. Cebrail (a.s.) ona şöyle dedi:

"Rabbinden dile dileyeceğini, her peygamberin bir isteği olur" dedi ve bana:

"Neyi sormamı emrediyorsun?" dedi. Rasulullah (s.a.v). Cebrail'e (a.s.) şunları söyle der:

"Allah'ım, gireceğim yere doğrulukla girmemi sağla, çıkacağım yerden de doğrulukla çıkmamı sağla bana tarafından hakkıyle yardım edici bir kuvvet ver" bu ayetler Tebuk seferinden dönüşte nazil olnuıgiur.

1080[30] Nafi, İbni Kesir, Ebu Amr, Şube ve Ebu Cafer bu kıraatle okumuşlardır. Yani (Halfeke) Geri kalanlar ise; Hilafeke şeklinde okumuşlar. İthaf Fudalau'l-Beşer: 285.

mesafe kat ettiler.

Ben de farkına vardım ki onların arkasından onları takip edeceğim ve onların gittiği yöne doğru azar azar yol alacağım."

Burada yine Hilafe sonra manasında kullanılmıştır.

78- "Güneş batınca"

"Duluku'ş-Şems" güneşin batması ve akşam namazının vaktidir. Şair Zurrumme Duluk kelimesini şiirinde aynı ifadeyle dile getirmiştir.

"Kandiller ve yıldızlarla ne de ansızın kaybolup süratle

giden şeylerden değildir."1081[31]

Bir rivayete göre "Dulukuha" güneşin zevali manasında-dır. Bu şekilde yapılan tefsir beş vakit namazı da cemedip içine alıyor demektir. Çünkü zevalinden gece karanlığı iyice çökünceye kadar olan vakitleri içermektedir.

"Bir de sabah namazını"

Kur'ane'1-Fecr cümlesi, iğra (hayırlı işe teşvik) ve tah-rid (tahrik ve teşvik etmek) üzerine tayin edildiğinden nasb olmuştur. Kıraatin sabah namazında te'kidle okunduğundan ötürü, sabah namazı Kur'ane'1-fecr diye adlandırılmıştır.

"Zira sabah namazını müşahade edenler, katılanlar, görenler vardır"

Gece ve gündüz melekleri sabah namazına iştirak ederler.1082[32]

1081[31] Tefsiru'l-Kurtubi: 10/303; Lisan madd. Deleke. Onun divanı: 511; Mecazu'l-Kur'an: 1/199; Tefsiri Taberi: 7/151.

1082[32] Abdurrezzak, Buhari, Müslim ve diğerleri Ebu Hureyre'den Rasulullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini nakletmişler:

"Gece ve gündüz Melekleri sabah namazında toplanırlar." Sonra Ebu Hureyre dilerseniz şu ayetleri okuyun, der:

"Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastirmcaya kadar (belli vakitlerde) namaz kıl."

79- "Gecenin belli bir kısmında sana mahsus fazlalık bir namaz kıl."

Teheccüd "selb" babına girer1083[33]

"Nafileten leke."

Sana has olan fazlalıktan kılacağın namaz demektir.1084[34]

80- "Gireceğim yere doğrulukla girmemi sağla" Medine'ye hicret ederken sapa sağlam bir şekilde girmemi sağla demektir.

"Çık;ır;iiîiın yerden de doğrulukla çıkmamı sağla"

Yan: v Nkc'denhicretiçinçıkarken.1085[35]Birrivayetegöre çıkısı.m maksat kabirlerden çıkmaktır deniliyor.1086[36] Ayette geçen Es-sıdk;

(İsra: 17/78)

Fethu'1-Bari: 8/399; Müslim de şu rakamla: 649.

1083[33] Hucud ve teheccüd uyku manasmdadır. Namaz kılmaya kalkana (Muteheccid) denilir. Çünkü Muteheccid uykudan kalkıp, uykuyu kendisine haram eder ve namaz için kalkar. Bu fiil şu mecraya girer:

"Tahavvebe, Taharrece, Teesseme, Tehannese, Tekazzere, Tenecce-se" yani bütün bu menfi halleri kendisinin üzerinden atmış kişi demektir. Bu kitabın 74 ve 284. sahifeye müracat edin.

1084[34] İbni Cerir, İbni Munzir ve Beyhaki Delail'de Mücahid'ten naklettikleri bir haberde bu ayet hakkında şöyle demiş: "Nafileten leke" bu sadece Rasulullah'a has olan bir nafile namazdır. Bu gelmiş geçmiş ve gelecek günahlarının affedildiğinden dolayıdır. Farz namazın dışında fazladan bir namaz kıldığı zaman bu onun için nafile sayılırdı. Çünkü Ra-sulullah (s.a.v.) bu nafile namazları günahlarının keffareti için kılmıyordu ve bundan ötürü de bu onun için nafileler kısmına giriyordu. Diğer insanlar ise nafile namazları günahlarının affedilmesi için keffaret olarak kılarlar ve bu da farz namazı ı dışında olan bir namazdır dolayısıyle insanlar için nafileler yoktur ve sadece Rasulullah'a has olan bir ibadet idi. Dehhak'tan nakledildiğine gön;; Teheccüd namazı, Rasulullah (s.a.v.) dışında diğerleri için nesh edilmiştir.

1085[35] Ahmed'in tahric ettiği ve Hakim ile Tirmizi'nin sahih gördükleri ve Ziya'nm Muhtare'de İbni Abbas'tan naklettikleri haber şöyle:

"Rasulullah (s.a.v.) Mekke'deydi ve sonra hicretle emrolundu ve Allah (c.c.) bu ayeti nazil etti.

1086[36] İbni Abbas bu ayet hakkında şöyle demiş:

"Çıkacağım yerden doğrulukla çıkmamı sağla" yani ölümden sonraki hayattır demiş ve "gireceğim yere doğrulukla girmemi sağla" yani ölümdür.

Merhum Firuz Abadi şöyle demiş:

"AUahu Teala elçisine, giriş ve çıkışının doğruluk üzere olmasını emretmiştir ve bunun için bu mübarek ayeti inzal etmiştir. Dostu İbrahim Halil'e de şunu haber vermiştir; sonunda kendisi İçin doğruluk üzere olan bir lisanı niyazda bulunmasını istemiş ve şu ayeti nazil etmiş:

"Benim lisanım doğruluk..." ve kullarına da şu ifadeleri telkin etmiş:

"Kademe sıdk ve makade sıdk" ve bu ayet şunu ifade ediyor:

kelimesinin manası istikametin doğruluğu ve akıbetin hayırlı ve salih olmasıdır.

81- "Batıl yok oldu"

Yani hak geldikten sonra batıl olan şeyler helak olup gitti.

82- "Yüz çevirdi, yan çizdi"

Allah nimeti insana verdiğinde o da kendini nimetten uzak tuttu, yüz çevirdi demektir. Bu ayette de misalimize bir İşaret vardır:

"Fe tevella bi ruknihi." (Zariyat: 51/39)1087[37]

"Dizleriyle döndü anlamındadır ama asıl anlamı; "Firavn'un ordusuyla bereber Musa'dan yüz çevirmişti." demektir.

"Herkes kendi şekil ve mizacı üzerine" Herkes kendi adetine, mizacına ve fıtratına göre iş yapar. "Ala şeklini" cümlesi de bu kabilden bir mana ifade ediyor.

85- "Ruh, Rabbimin işlerinden bir tanesidir"

"İman edenleri müjdele ki, Rablerinin yanında onlar için doğruluk üzere olan..." Ve daha sonra şöyle demiş:

"Muttakiler için altından ırmaklar akan cennetler ve..." İşte bu beş şey şunlardır:

"Madhale sıdk, Mahrece sıdk, Lisane sıdk, Makade sıdk ve Kademe Sıdktır. Bu eşyalardaki sıdkın hakikati şudur: "Allah'a muttasıl olan sabit değer ve haklardır ve Allah'a ulaştıran değerlerdir, bu ona ve onun için amel ve sözlerle olur ancak.

Madhale sıdk ile Mahrece sıdk; onun giriş ve çıkışları Allah için sabit bir gerçek ölmeli ve Onun rızasına uygun olmalıdır.

Lisanus sıdk; diğer ümmetlerden güzel övgülerle ve doğru, içinde yalan olmayan bir sözle olmalıdır. Allah'ın şu ayette onların nebilerinden belirttiği gibi:

"Onlar için ulvi bir doğru lisan"

Kademes sıdk ise; cennet ve salih ameller olduğunu tefsir etmişlerdir. Muhammed (s.a.v.) ve Kademin hakikatini şu şekilde tefsir etmişler; geçmişte ne işlemişlerse, kıyamet gününde onun üzerine olacaklardır ki; onlar salih amel işlemişlerdi ve Muhammed'e iman etmişlerdi ve cennette bunun üzerine olacaklardır.

Makade sıdk; Rablerinin yanında olan cennettir. Besairi Zevi Temyiz fi Letaifi'1-Kitabi'l-Aziz: 3/400-403. Burada çok güzel ifade etmiş ve güzel bir şekilde derleyip toplamıştır.

1087[37] Mahtuta'da "tevella" geçiyor bu hatadır.

Çünkü onlar (yahudiler) Rasulullah'a (s.a.v.) ruhun kadim (ezeli) ve muhdes (sonradan varolan) olduğu hakkında soru sordular.1088[38] Bir rivayete göre:

"Ruhun mahiyeti Rabbimin ilmi dahilindedir." deniliyor. Ancak Rasulullah (s.a.v.) onların bu sorusunu cevapsız bıraktı çünkü Rasulullah'm bilme metodu Sem ile (gökten gelen Vahy1089[39]) değil akılladır. Felsefecilerin kitabında olduğu gibi Nübüvvet (Peygamberlik) kelamı üzerine herhangi bir kelam ilave etmek, sıfatlandırmak caiz değildir. Aksi taktirde vereceğimiz cevap onlara mala yani olan her şey hakkında soru sormaya fırsat ve yol açmış olur.

92- "Parçalar, kütleler"

Gökten parçalar, kütleler yağdırılsın anlamında "Kisef' Kisfcte kelimesinin cemidir.

Hbu Zeyd: Elbisemin yırtılıp parçalanmasına Kesiftus sevbe, eksufuhu, kisefen ifadesini, parçalanmış (maktu), yırtık olana da: "Kisfun" kullanmış ve "Kisefen" kelimesini hal üzerine nasb (fetha) yapmıştır. Merhum şeyh Ab-dulhamit1090[40] şöyle demiştir; Kesefe'yi müfred siğası üzerine bina edip okuyana göre manası; tabik üzere parça parça

---

1088[38] Ahmed, Buharı ve Müslim'in İbni Mes'ud'tan naklettikleri haber şöyle; ben Rasulullah (s.a.v) ile Medine'nin harabelerinde gezerken düzgün ve yapraksız bir hurma dalına dayanmıştı ve yahudilerden bir gurubun yanından geçti, ve onlar birbirlerine şöyle dediler:

"Ona Ruh hakkında soru sorun" ve bazıları da:

"Hayır sormayın" dedi, ve neticede:

"Ruh nedir ya Muhammed?" dediler ve halen hurma dalma yaslanmış durumdaydı. Ben ona vahyin geldiğini zann ediyordum ve bu esnada şu ayet nazil oldu:

"Sana Ruh hakkında soruyorlar."

Fethu'1-bari: 8/401. Müslim: 2794 Müsned: 3688.

1089[39] Mahtute'de böyledir. Umulur ki sevab olanı şöyledir; "Onun bilme yolu vahydir, akıl değildir."

1090[40] O kadı Abdulhamid b. Abdulaziz Ebu Hazım el-Hanefi'dir. Basra halkındandır ve kabul görülmüş bir kadıdır. Şam, Küfe, Kerh ve Bağdat'ta valilik yapmıştır. Müktefi el-Abbasi'yle beraber iyilikleri emri konusunda ilginç bazı durumlar cereyan etmiştir. Bazı kitapları; "Edebu'1-Kadi" ve "El-Muhadarat ve's-sicillat" dır. Hicri 292'de vefat etmiştir. El-A'lam: 3/187; Tarih Bağdad: 11/62.

kıt'a kıt'a gelişi anlamında olur. Ama "Kisefen" cem sığası şeklinde okuyana göre manası; Tefrik (ayrı ayrı) parçalar, kıt'alar halinde gelişi anlamındadır.

"Kabiyla"

Şahit demektir. Katbiy; Kabiyla'nm, Kefilen yani kefil manasında olduğunu söylemiştir1091[41]. El-Kabalet de; Kefalet manasındadır. İbni Bahr'a göre; Kabiyla; arap kabilelerinin hepsi (cem'i) anlamında ve Kabailu'r-re's de; işlerini görüşmek, istişare etmek için bazı kabilelerin veya elebaşlanmn toplanması demektir.

93- "Altından bir"

Ayette geçen "Zuhruf' altın manasında kullanılmıştır. Bir rivayete göre; Zuhruf; Altın nakış ve süslemeleri anlamındadır.

102- "Mahf olduğunu."

Musa, Firavn'a; ben senin hakikaten mahvolacağını biliyorum dedi. Es-Subur kelimesi helak manasındadır. Halife Me'mun'un1092[42], bir gün birine "ya mesbur" helak olan mahf olan dediği rivayet ediliyor.

Me'mun Harun Reşit'ten1093[43] o da Abbasi halifesi Mehdi-'den1094[44] o da Ebu Cafer Mensur'dan1095[45] o da Meymun

---

1091[41] Tefsir Garibu'l-Kur'an: 261.

1092[42] Memun Reşid'ten sonra gelen Abbasi halifelerindendİr. Babasından, Hüseyin'den ve İsmail b. Uleyye'den hadis dersi almıştır. Yezid, onu, terbiye etmiş, fıkıh konusunda yetiştirmiş ve insanlarla muaşereti öğretmiştir. Büyüdüğü zaman felsefe ve öncekilerin ilimleriyle uğraşmış ve uzman olmuştur. Hicri: 218'de vefat emiş.

1093[43] Abbasi halifelerinden, Harun Reşid b. Mehdi'dir. Halifelerin içinde en temiz ve basiretli, takva sahibi ve dünya kıralları arasında da en mükemmeliydi. Çokça gaza ve ve hacc ederdi. Babasından ve Mübarek b. Fuddale'den hadis nakletmiş. İlmi ve ilim ehlini sever, islami değerlere saygı gösterir ve riyadan da kaçınırdı ve bütün hilafeti hayır içinde geçmiştir. Hicri: 193'te vefat etmiştir.

1094[44] Mehdi, Ebu Abdullah Muhammed b. Mansur'dur. Abbasi halife-lerindendir. Son derece cömert ve mahiyetindekileri sever ve onlar da onu severdi. İyi bir itikadı vardı. Zındıklarla çarpışıp onlara fırsat vermez ve bir çoğunu yok etmiştir. Babasından, Mübarek b. Fuddale'den hadis rivayet etmiş ve bir çok fetihler gerçekleştirmiştir. Hicri: 169'da vefat etmiş.

1095[45] O, Ebu Cafer Mansur Abdullah b. Muhammed ve Abbasi'lerin İkinci halifesİdir. Bİr grup alime eziyet etmiş ve onlardan biri de Ebu Hanife'dir. Hadis ve Neseb alimiydi. Müneccimlere ilk yakınlık gösterendir.

b. Mih-ran'dan1096[46] İbni Abbas'tan1097[47] nakl ettiğine göre "Mesbur" Aklı eksik veya deli anlamında kullanılmıştır.

104- "Hepinizi toplayıp biraraya getireceğiz."

Yani İsrailoğullarına Allahu Teala; ahiret vadi tahakkuk edince hepinizi muhtelif yerlerden toplayıp biraraya getireceğiz demiştir. Lefifen kelimesi; hepinizi çeşitli yönlerden biraraya getirip cem etmek veya toplamak manasın-dadır. Lefifen kelimesi mastar manası üzerine bina edilmiştir.1098[48]

KEHF SURESİ1099 [1]

1-2 "Hamd olsun Allah'a ki Kuluna (Muhammed'e)" Hiçbir tenakuz1100[2] ve eğrilik bulunmayan dosdoğru kitabı indirdi."

Ayette geçen, Kayyimen: Tam, kamil ve dosdoğru olandır. İki Ayetin

---

1096[46] O Rikka'dandır. Hadis konusunda sika ve çok ibadet ederdi. Ömer b. Abdulaziz'in çocuklarının müeddibiydi. Ömer b. Abdulaziz ona Fırat cezıresinin bölgelerinde kadılık ve harraç memurluğu vermiştir. Hicri: 117'de vefat etmiştir.

1097[47] Rasulullah'm (s.a.v.) amcasının oğlu Abdullah b. Abbas'tır. Kur'an tercümanı ve ilminin çokluğundan bahr diye lakap takılmış ti. Ta-if te Hicri: 68'de vefat etmiştir.

1098[48] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/3-26.

1099[1] Ahmet, Müslim, Ebu Davut, Tirmizi ve Nesai'nin Ebu Der-da'dan Nebi'den (s.a.v.) şöyle dediğini çıkarmışlar:

"Kehf suresinin evvelinden on ayet ezberleyen, Deccal'ın fitnesinden korunmuş olur."

Müslim: 809; Ahmed Müsned: 6/446; Ebu Davud: 4323; Tirmizi: 2888; Hakim: 1/565'te çıkarmış sahih görmüş, Beyhaki, Taberani ve Ziya çıkarmışlar. Ebu Said el-Hudri'den nakledildiğine göre şöyle demiş: "Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi:

"Kim ki Kehf suresini okursa, makamından Mekke'ye kadar onun için nur olur. Kim ki sonundan on ayet okursa, sonra da Dec-cal çıkarsa ona hiç bîr zarar vermez."

Şerhu's-Sünne: 4/469.

1100[2] Ayette geçen "İveca" üzerinde vakfe yapılması daha iyidir ve sonra "Kayyimen" diye başlanır, yani onu dosdoğru indirdi.

manası: Kur'an diğer kitaplar üzerine tam, kamil manada dosdoğru bir kitap olarak indirilmiştir. Bir rivayete göre; Müstakim (dosdoğru), dönüş merci ve ondan hükümler ve ibretler alman bir kitap manasında olduğu söyleniyor.

"Onda hiç bir tenakuz ve eğrilik kılmadı"

Manası: İstikamet üzere ve haktan sapmayan demektir.

5- "Onların küfür ve iftira konusunda ağızlarından çıkan bu söz ne büyük oldu.."

Manası: Kelime kelimeyi büyüttü. Kelime söz manasında kullanılmıştır. Kelimeten kat1101[3] (kesinlik) üzerine nasb yapılmıştır.

6- "Nerdeyse üzüntüden kendini mahvedeceksin"

"Bahiun" kendini helak etme, öldürme manasmdadır.

8- "Kupkuru bir toprak.."

Ayette geçen "saiden" kelimesi düz, verimsiz bir arazi manasında kullanılmıştır.

"Kupkuru"

Curuzen: Kelimesi kupkuru, üzerinde bir şey bitmeyen toprak veya nebatatı biçilmiş manasmdadır. Cüzr veya Curz; kesmek, biçmek manasmdadır,

9- "Yoksa sen (sadece) Kehf ve rakiym sahiplerinin ibrete şayan olduklarını mı sandın?"

Rakiym: Üzerinde Kehf (mağara) olan dağın ismidir. Bîr rivayete göre:

1101[3] Ukberi'ye göre; kelimeten lemyiz, faili de muzmerdir. Kebura; bi'se; manasındadır. Yani ne kötü. Mahzuf olan Zem fiiline mahsustur.

Rakiym; mağara civarında bir vadi olduğu söyleniyor. Rekametu'1-Vadi: Suyun çıktığı yer veya bulunduğu yer demektir.

11- "Bunun üzerine biz de onların kulaklarına nice yıllar perde koyduk"

Bu şuna benzetilebilir; derebtu ala yedini (tfnu tasarruf etme hakkından menettim, alıkoydum) demektir. Buna benzer bir misal de; Esved b. Ya'fur şiirinde şöyle dile getiriyor:

"Sevgilim sana aldırmamam acaiplerdendir."

"Ben ki yeryüzü bana, yasaklarla yasaklandı ve menedıl-di ki bu benim Uzeyb (Irak) ve murat toprakları arasında bulunan; bayırh, inişli, çıkışlı ve engebeli topraklarda (mıntıkalarda) kaybolmam veya yokolmam demektir."1102[4]

Şiirde geçen Duribet kelimesi yasaklama, menetme, alıkoyma manasında kullanılmıştır.

12- "Ashabı kehf ile hasımlarından hangisinin kaldıkları müddeti daha iyi hesab edeceğini"

Ayette geçen "Hizbeyn"den maksat; Ashabı Kehf'in gençleri ve zamane halkıdır (o zamanda olan halktır).

16- "Fayda ve kolaylık sağlasın."

Bolluk ve bereket dolu bir yaşam. Bir rivayete göre "Mirfeka" muhlis veya halisane bir yaşam olduğu söyleniyor. Mirfeken kelimesi; isim olması, dayanak ve kesmek için kullanılan şeye alet olması da caizdir. Ayrıca dirsek, yastık, dayanak, kesici ve delici alet manalarında kullanılması da caizdir.

17- "Tezaveru"

1102[4] Beyit 44. rakamda onun Mafdaliyat'ındadır. Burada; Veminel havadis yerine, ve minel acaib, ve beynel ırak yerine, beynel azib diye rivayet edilmiştir. Mafdaliyat: 216. İştikak: 149; Şi'ruş Şuara: 152.

Ayette Tezaveru: Meylederdi ve geçerdi manasında kullanılmıştır.

"Sebat etmeden geçerdi.."

Ayette Takriduhum: Onları çekiyordu, yerlerini değiştiriyordu manasında kullanılmıştır. Bir rivayete göre; "Takriduhum" Takti1103[5] (kesmek ve birbirinden ayırmak) manasında kullanılmıştır.

"Onlar mağaranın bir köşesinde uykuda idiler."

Ayette geçen "Fecve" geniş manasında kullanılmıştır. Al-lah'u Teala bu hallerini böyle yapmıştır ki, mekanın darlığından ötürü herhangi bir koku ve rutubet içerinin havasını bozmasın ve güneş ışınlarından zarar görmesinler.

18- "Mağaranın ön tarafı veya girişidir"

Vasiyd: Ayette mağaranın girişi ve ön kısmı manasında kullanılmıştır. Bir rivayete göre Vasiyd; kapının eşiği veya kapının kendisi1104[6] olduğu söyleniyor. "Evsadtü'1-babe" cümlesi de bu kabilden bir mana ifade ediyor. Yani kapıyı kapattım.

21- "Böylece "İnsanları" onlardan haberdar ettik ki"

Mağara ehlinin hallerini, işlerini ve uykuda kaldıkları zaman miktarını insanlara ilettik demektir. Bir rivayete göre: O bir gurup gencin durumlarını ve ölüm misali uzun yıllar süren uykularını ve ondan sonra dirilişlerini insanlara ilettik demektir.

22- "Bazı insanlar" onlar üç kişidir, dördüncüleri de köpekleridir," diyecekler."

1103[5] Bir gurup da "Yukriduhum" şeklinde okumuştur. Bu da el-Kard'tan türemiş ve el-Kat manasındadır.Yani mağara onları gölgesiy-le güneşin ışığından kesiyor yani koruyor.

1104[6] İbni Abbas bunu söylemiştir.

Ancak samin "sekizinci" kelimesi; atfın başlangıcı1105[7] olduğundan "vav" dahil olmuştur. Zira ayetteki kelam Seb'a "yedi" ile tamamlanmış oluyor. Çünkü, daha önce de ifade edildiği gibi Seb'a "yedi" tam bir sayı ifade eder.1106[8] Bazılarının ifadesine göre cümledeki "vav" harfi "Semaniye" kelimesine aittir. "Vav" ancak semaniye ile zikredilebilir.1107[9]

1105[7] Ukberi şöyle demiş: "Cümle, sıfata nekire olduğu zaman, "vav'm" üzerine dahil olması caiz olur. Burada vavın "Samin" kelimesi üzerine dahil olması uygundur. Et-Tibyan: 2/843.

1106[8] Vedehu'l-Burhan: 1/405. Züccac şöyle demiş; şüphesiz onun dahil olması kıssanın tamamlandığına ve kelamın burada bitimine delalettir. Böylece manası; Allah onların kıssalarından haber vermiş oluyor ve daha sonra işin hakikatine getirip şöyle diyor: "Ve sekizinci köpekleridir" diyor. Nehhas'ın İrabu'l-Kur'an'ı: 2/271.

1107[9] Sufdi şöyle demiş: "Şu ayette de olduğu gibi, bazen vav Semaniye kelimesinin vavı olur.

"Muslimatin müminatin kanitatin taibatin abidatin saihatin seyyibatin ve ebkara" (Tahrim: 86/5)

"Et taibunel abidunel hamidunes saihuner rakiunes sacidunel amirune bil marufî ven nahune anîl munkeri" (Tevbe: 9/112)

Ve:

"Vasikallezinet tekau rabbehum ilel cenneti zumera hatta iza cauha ve futihat ebvabuha." (Ziimer: 39/73)

Bütün buralarda vav ile gelmiş ama cehennem için vav gelmemiştir. Çünkü cehennemin kapıları yedidir, cennetin İse sekizdir. Şu ayette:

"Ve yekulune sab'atun ve saminuhum kelbuhum." (Kehf: 18/22)

Allah'a yemin olsun ki demiş burada hasen bir İstikradır onun için vav gelmiş. Ama bazı muhakkikler bunu men etmişler. Ve daha şöyle demiş, vav ancak iki ayrı veya zıt manalar taşıyan kelimeler arasına girer.

Zira burada Seyyibat ile ebkar farklı ve ayrı şeylerdir. En-nahin kelimesiyle el-amirin kelimeleri yine birbirine zıttirlar. Ehli kehfın kıssası hakkında şöyle demiş: "Burada vav harfi, semaniye ile beraber gelmiştir, çünkü üçüncü kavi veya görüş hakka daha yakındır veya hakktır, çünkü ilk iki kavide "Recmen bil ğayb" ve üçüncü kavide ise "Kul rabbi a'lemu bi iddetihim" demiştir. Cennet ehli kıssasi için şöyle demiş: "Vav burada sabit olmuştur, çünkü cehennem kapılan ancak ehli girmeleri için getirildikleri zaman açılır ki bunlar için zorluk ve sıkıntı daha da artsın, cennet kapıları ise, ikram olsun diye henüz ehli gelmeden kapılan açılır ve şu ayet işaret ediyor:

"Cennetin kapılan onlar için açılmıştır." Burada sıfatların çok ve değişik olmasıyla beraber vav gelmiştir kavli merduttur:

"Gafİriz zenbi ve kabilit tevbi." ve şu ayete vav dahil olmamış: "Elmelikul kuddus selamul mÜminul muheyminul azizul cebba-rul mutekebbir." Çünkü gufran ile tevbenin kabulü arasında herhangi bir tezat veya zıtlık yoktur ve şöyle diyorum: "Eğer vav harfi "Ebkaren" kelimesinin üzerinden düşerse mana tamamen bozulur, çünkü onlar aynı zamanda hem dul hem de bekar olmaları mümkün değildir, vav getirilmiştir ki değişikliğe delalet etsin.

Merhum Şeyh Cemaluddin İbni Hacİb şöyle demiş: "Kadı Fadıl Tahrim süresindeki vavm zaid olduğuna kanaat getiriyordu ve bu vava semaniye kelimesinindir diyordu. Bunu Şeyh Ebu Cud el-Mukri'nin huzurunda da zikrettiği zaman bunun bir vehmden ibaret olduğunu söyledi ve burada zaruret olduğundan dolayı girmiştir ve eğer girmeseydi mana ifsat olurdu demiş ancak semaniye kelimesi hariç çünkü burada ihtiyaçtan ötürü değil zaten burada gelmesi gerekir. Ve kendisine: "Hakikaten bizi iyi aydınlattın ya Ebu'1-Cud" demiş Şeyh Cemalet-tin.

İmam Fahruddin Razi de burada "Ve saminuhum kelbuhum" vavın semaniye kelimesine ait olduğunu söylemiştir. Sufdi'nin kelamı burada sona erdi. El-Ğaysu'1-Muscim: 1/71.

25- "Onlar mağaralarında üç asır kalmışlar ve dokuz yıl da buna ilave etmişlerdir."

Zikredilen senelerin birbirlerine olan yakınlıkları; 365 günde güneşin on iki burçluk mesafe müddetini kat ettiği günlerin birbirlerine yakınlıkları ve aynı şekilde hilalin de üçyüz elli dört küsur günde kat ettiği mesafe müddetinde olan günlerin birbirlerine olan yakınlıkları ve biraz önce ayette zikredilen senelerin birbirlerine olan yakınlıklarından daha farklı olduğundan dolayı cümle böyle gelmiştir. Sela-su mietin, adedinin tenvinli gelişi, Sinin kelimesinin bedel, atfı beyan veya temyiz olduğunu açıkladığındandır. Çünkü "Selasu mie" adedi ay ve günleri içermektedir. Bu kelimeyi izafe ederek tenvinli1108[10] getirmeyen sadece "Selase" kelimesine dayandırarak veya kast ederek getirmiştir ve "Mie" kelimesini kale almamıştır. Çünkü, Mietü sinin bel mietü sene denilmez. Ancak cem sigasıyla, on adedi hariç ona kadar olan çoğul sayılar da "Selase sinin" (üç sene) denilir.

27- "Sığınak, dayanak"

Allah'tan başka mutedil bir sığınak ve dayanak bulunmama manasındadır. Ahfeş'ten1109[11] nakledildiğine göre Ma'-dil; sığmak manasındadır. Kutrub'tan nakledildiğine göre kaçış yolu manasındadır.

îbni Hişam vavın kısımları hakkında şöyle demiş: "9. vav semaniye kelimesine aittir. Bunu Hariri gibi bazı edipler de söylemiştir. Ve İbni Haleveyh gibi bazı zayıf nahivciler de, Sa'lebi gibi tefsirci-lerde söylemiş ve araplann şöyle saydiklannı söylemişler; sittetun sab'atun ve semaniyetun ve sab'a kelimesinin tam bir sayı ifade etmesini bildirmek için ve ondan sonra gelen sayının da başlangıç (îst'nâf) olduğunu bildirmek için. İbni Hişam bu kavli veya görüşü red etmiştir. Muğni Lebib: 476.

1108[10] Bu, Hamza, Kisai ve Halefin kıraatına göre izafe üzerine ten-vinsizdir. Cem lafzını müfred yerine koymuşlardır.

1109[11] İbnul Enbari Vakf ve İbtida da, İbni Abbas'tan naklettiğine göre Nafi b. Ezrak ona, bana şu ayette geçen "O' ndan başka sığınak ve dayanak bulamayacaksın..." hakkında bilgi ver demiş yani "Multeha-da" nedir? O da; "yerde olan giriş veya sığınaktır" demiş.

Şair Hasib ed-Damri şöyle der:

"Eyvah nefsimin kaybettiği şeyler ve nice şeyler gelip geçti,

Ama Allah'ın hükmünden kaçış yoktur."

28- "Rasulum kalbini, bizi anmaktan gafil kıldığımız kişilere boyun eğme."

Tevhidi görmemesi için kalbini mühürlediğimiz veya gafil1110[12] bulduğumuz demektir. Şair şiirde Ahbertu kelimesini Vecedtu "bulmak" manasında kullanmıştır;

"Bir ömür geçirdim, ama onu övgü günü şeref ve iyi şeylerden geri bıraktım, engelledim."1111[13] Ve demiş ki:

"Ali Amf'm haberini ve onların dışında haber veren atı veya atlıyı buldum,"

Yani haber buldum manasındadır. El-habr1112[14]; çok manasındadır. Halid b. Gülsüm1113[15] şöyle tefsir etmiştir;

"Fecr atmadı taki kurbağaların sesi tesadüf edip çıkıncaya dek."1114[16]

"Efceret" kelimesi fecrin atması, görülmesi ve tesadüf etmesi olarak nitelendirilmiştir.

1110[12] Bu tefsir mutezile mezhebi üzerine cereyan etmiştir. Çünkü onlar Allahu Tealaya (idlal)ı nisbet etmiyorlar. Ve bu şekilde manası sahihtir. Yani onun kalbini bizim zikrimizden gafil kıldık demektir. Bu bir çırpıda zikr İçin (isti'dadm) iptal olması içindir. İbni Merdeveyh'in İbni Abbas'tan naklettiği haber, bu konuda şöyledir; bu Umeyye b. Halef hakkında nazil olmuştur. Çünkü o, Rasulullah'dan (s.a.v.) Allah'ın hoşlanmadığı bir durum olan, Fakir ve düşük halli insanları kovmasını istemiş ve Mekke'li putperest müşriklerin reislerine yakınlaşmayı taleb etmişti. Ve bu hareket veya nahoş olay üzerine bu ayet nazil olmuştur.

"Kalbini bizim zikrimizden gafil kıldıklarımıza itaat etme." Yani kalbini mühürlediğimiz. Yani Tevhidi. "Hevasma uyan" yani şirke uyan veya koşan "onun emri bir aşırılıktı" yani Allah'ın emirlerinde haddi aşmış ve çirkin bir işti ve Allah'ın emirleri hakkında olan cahilane bir davranıştır.

1111[13] Beyit: El-Hasais: 3/54; Meani'l-Kebir: 1/560; Mesalisu'1-Ule-ma sn.: 136'dadır. Burada Ferra ile Esmai arasında münazara geçmiştir. Garib hadis. Hattabi'nin 1/716.

1112[14] Ebu Heysem şöyle demiş: "(el-Habr) fethayladır ve el-muzadae manasınadır. Çok süt veren deveye "naketun habrun" denilmesi de bu kabildendir. Sütünün çokluğundan müzadaeteye benzetilmiştir. Lisan madde: habr.

1113[15] O Halid b. Gulsum el-Kufi'dir. Bir Lügat alimidir, Kabilelerin haberlerini ve şiirlerini rivayet eder. Neseb, lakab ve insanların durumları ve günleri hakkında son derece iyi bir alimdir. Onun (Eş-Şuaraul Mez-kurin) adlı bir tasnifi vardır ve bir de (Eş'aru'l-Kabail) adlı eseri vardır. O, Ebu Amr Şeybani'nİn tabakasından dır. İnbahu'r-Ruvat: 1/387; Buğ-yetu'1-Vuat: 1/550

1114[16] Beyit Zi Rumme*irindir. Divanı sh: 401; Muhassis: 9/49; Kay-si'nin İzahu'ş- şavahid'il-İzahı: 2/885; Mahtuta'da Efceret yerine nece-ret, ayn yerine inde ve nesiruha yerine neşiruha getirilmiş ama hatadır. Efceret fecre girdi. Alacim: Kurbağalardır. Müfredi alcum'dur. Nesiruha kurbağanın burnundan çıkan sestir.

Ebul İbni Cinni "Hasais" kitabında şöyle demiş; Eğer ağ-felna kelimesi Sadadna yani alıkoymak, menetmek, yüzçe-virmek ve feryad eylemek manasında olsaydı Sadafna (tesadüf etme) manasında olmayacaktı ve atf vav harfiyle değil bilakis fa harfiyle olacaktı1115[17]. Birinci ifade ikincisine illet (sebeb) ve ikincisi de mutavaa (muvafakat) girmesi için "Fettebea Hevahu" gelmesi gerekirdi. Bu şuna benzer; Ondan istedim o da bana verdi, Onu cezb ettim o da cezb oldu.

"Aşırılık haddi aşma."

Ayette Furut kelimesi Daya (kaybetme) manasındadir. Allah'ın hukuklarında tefrit etmek; onları telef etmek, kayb etmek ve hiçe saymak manasmdadır. Bir rivayete göre; Şerre adım atmak veya öncü olmak manasmdadır. Feresun Furut; atların önüne geçen Öncü attır. Bir rivayete göre; Furut; aşırı gitme ve israf etmek manasmdadır.

29- "Onun (Cehennemin) duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır."

Ya'la b. Umeyye Rasulullah'dan (s.a.v.) Suradik'in manasını şu şekilde dediğini nakletmiştir; Suradikuha; dünyanın etrafını saran okyanustur1116[18]. Katade'ye göre Suradikuha; Cehennemin dumanı ve yükselen şiddetli alevleridir.

"...erimiş maden gibi bir su ile..."

İbni Abbas'tan1117[19] nakledildiğine göre; "Eî-muhl" yağın üzerinde kabaran tortular, pislikler vb. şeylerdir. Müca-hid'ten nakledildiğine göre; "Muhl" Sadid; yani haşlayan kaynar sudur. İbni Mesud1118[20]

1115[17] El-Hasais: 3/54.

1116[18] Ahmet: 4/223; Hakim sahih demiş. 4/596; Beyhaki Ba's: 78.

1117[19] İbnİ Ebu Şeybe ve İbni Cerir Atiyye'nin şöyle dediğini nakletmişler; tbni Abbas'tan muhl hakkında sorulduğunda:

"Bu tıpkı yağın üzerinde bulunan tortusu gibi katı sudur." der. Ed-Dur-diyy; dipte kalan tortudur.

1118[20] Hennad, Abd İbni Humeyd ve Taberani nakletmişler. îbni Me-sud'tan Muhl sorulduğunda şöyle demiş:

Muhl'u şöyle tarif etmiştir; Ya-mndakilerine altın ve gümüş getirmelerini emreder, getirilenleri eritir ve daha sonra işte bu cehennem ehlinin içeceği olan Muhl'dur. Hakikaten eritilen her maden cevheri kö-püklenip akmaya başlar.

31- "Orada altın bileziklerle bezenecekler"

Ayette geçen "Esavir" kelimesi "Isvar ve Suvar" kelimelerinin cemidir. Bilezik manasmdadır.1119[21]

"Onlar Adn cennetinde tahtlar üzerinde kurulmuşlardır"

Ayette geçen "Eraik" kelimesi karyola, divan, koltuk ve kanepe anlamındadır. Bir rivayete göre; taht, şerir ve yaslanacak şeydir.

33- "İki bağın ikisi de yemişlerini ve meyvelerini vermiş"

Ayette geçen "Kilta" kelimesi her nekadar (cem) çoğul manasında da olsa burada lafız sadece bir tanedir veya aynıdır. Bundan dolayı "Ateta" kullanılmamış yerine "Kilta" kelimesi kullanılmıştır. Şair A'şa şöyle der:

"Amcanızın oğlunun suyu taşıyorsa bizim günahımız nedir? Ve senin suyuna sed çekilmiş kurbağa ve yavruları gelip gitmiyor."

"Her ikinizin babası Diame'den bir fer (şube) idi. Vela-kin onlar artıp çoğaldılar, sen ise eksik ve nakıs oldun."1120[22] Şiirde şair kilta'nın kardeşlerinden olan kila kelimesini aynı şekilde kullanmıştır.

"Hiç birini eksik bırakmamıştı" Ayette geçen "Tezlim" kelimesi Tenkus (eksik ve nakıs) manasında kullanılmıştır.

"Altın ve gümüş getirmelerini emreder ve getirdikleri zaman o ikisini eritir ve işte bu Muhl'e benzer bir şeydir. Cehennem ehlinin içeceğidir. Rengi ise gök rengidir ve cehennem ehlinin içeceği de bundan daha çok sıcaktır" der.

1119[21] Suvar ve İsvar denilir. Cemi; Esvİretun'dur. Cemin cemiyse; Esa-vir'dir. Lisan.mad, Severe.

1120[22] Divanı sh. 100 ve orada "E tuiduni en caşe" vardır. E'd-de-amis; siyah bir kurtçuktur, dere vesairede su azaldığında oluşur. Müfre-di: Da'mus'tur.

34- "Bu adamın başka semeresi (geliri) de vardı" Ayette geçen "Semer" kelimesi gelir getiren mal ve mülk manas ındadır.

38- "Fakat o Allah benim Rabbimdir" Ayette geçen "Lakinna" kelimesinin aslı "Lakin ene" dir. Fakat ben manasmdadır. "Ene" de Elifin işbaıyla Hemzenin harekesi alınıp "Lakin" kelimesinde bulunan sakin "Nun" hamledilmiş ve "Lakinna" olmuştur. Ahmer kelimesine el-Hamr dedikleri gibi. "Lakinnena" kelimesinde bulunan iki nundan biri idğam edilmiş ve şedde getirilerek "Lakinna" haline gelmiştir. Ayette de buna bariz bir misal vardır:

"Ma leke la te'menna." (Yusuf: 12/11)

"Sana ne oluyor da bize güvenmiyorsun." Ayette geçen "Te'menna" aynı kaide üzerine Te'menna olmuştur. La-kin'den sonra gelen "Ene" Zamiru-Şen'dir. Bu şu demektir; Lakin ben, şe'nim (Yani bir şeyi isteyen durumunda olan) sözkonusu olanda (kast olunan ve olması gereken) "Allahu Rabbi: Allah beniın Rabbimdir" ibaresidir. Bu kaideyi açıklayıcı bir ifade de şu şiirde yer almıştır:

"Suçlu olan sensin ama beni suçluyorsun."

"Sen bana buğz ediyorsun ama kesinlikle bundan kaçın

ben ise sana buğz etmiyorum."1121[23]

Şiirde geçen "Termineni ve Taklileni" kelimelerinde

aynı kaideler uygulanmıştır.

40- "Üzerine gökten yıldırımlar gönderir"

Ayette geçen "Husban" kelimesi nar "Ateş" anlamındadır.1122[24] Bir

1121[23] Beyiti söyleyen bilinmiyor. Muğni Lebib: 122; Tefsiru'l-Kurtu-bi: 10/405; Ruhu'l-Meani: 15/277; Şevahidu't-Tavhid ve't-Tashih: 83; Ferra'nınMeani'l-Kur'an'ı: 2/144.

1122[24] Tasti'nin İbni Abbas'tan çıkardığına göre Nafi b. Ezrak ona şöyle demiş:

rivayete göre soğuk anlamındadır. Bir görüşe gö-rede "Husban" Hesapla yapılan azaptır. Zira Allahu Teala-nın azabı; günahlarını hesab edip ceza vermekledir. Bir görüşe göre Hesab'ın aslı aynı hedefe ve aynı yere atılan oklardır" deniliyor.

"...kupkuru bir toprak haline gelir"

Toprakları; üzerinde ot bitmeyen, yeşermeyen, dümdüz, kuru, çıplak ve bir daha kullanılması mümkün olmayan bir yerdir.

41- "Yahut onun suyu dibe çekilir"

Ya da "Ğairen" yani suyu yere batar olur. Ayette Ğavren kelimesi mastar olarak gelmiştir. Ama vasfın yerine kullanılmıştır. Şair şöyle demiştir:

"Bu çok uzak ihtimaldir. Boyun, uyku, soğuk içecek ve gölge süreklidir."1123[25]

42- "Ellerini oğuşturup kaldı"

Yani oh ve iç çekerek hasretinden dolayı1124[26] iki elini birbirine vuruyordu.

44- "İşte burada yardım ve dostluk"

El-velayetu fethayla El-velarnn mastarıdır. O gün Allah'ı dost edinirler ve Allah'ın dışında olan şeylerden kaçınıp beri olurlar, El-velayetu kesrayla eî-valiy'nin mastarıdır.1125[27] O da (El-veliy) Allah'tır. Ve

---

"Allah-u Teala'nın şu ayeti ne demektir bana haber ver: "Husbanen mine's-semai." İbni Abb'as da: "Ateştir" der.

"Peki araplar bunu biliyor mu?" diye sordu o da: "Evet" dedi.

1123[25] Beyit, Lakiyt b. Zürara'nındır. Onu Cebelet günü söylemiştir. Me-cazu'l-Kur'an: 1/404. Beyan ve't-tebyin: 3/196, Şuzuru'z-zehebsh: 517, Eğani: 10/37, Hazenetü'1-Edeb: 6/184.

1124[26] Müellif bu ayeti tam yerinde zikretmiştir.

1125[27] "El-vilayetu" şeklinde, yani vavın kesrasıyla Hamza, Kesai ve Halef okumuştur ve diğerleri o fethayla okumuşlar.

Allah'ın onların velisi (müşriklerin) olmaması, o gün onların cezası olarak yeterdir demektir. Bir görüşe göre Velayet kelimesi isimlerde; El-ci-daye ve El-cedaye1126[28] (erkek ve dişi geyik yavrusudur) gibi mastar olan kelimelerde ise El-visaye ve El-vesaye gibidir.

"Hak olan Allah'a mahsustur"

Hak kelimesinin kesra germesi Allah'a sıfat olduğundandır. Buna göre mana şöyledir: Allah gerçek ve hakikat üzeredir. Hak kelimesinin ref ayla1127[29] gelmesi velayet kelimesine sıfat (na't) olduğundandır.

"En güzel akıbeti veren yine O'dur."

Yani Allah onlar için akıbette en hayırlısıdır.

45- "Onlara dünya hayatının misalinin gökten indirdiğimiz bir su misali olduğunu söyle"

Dünyanın suya benzetilişi; işlerinin sel misali akıp gitmesi, az olursa kafi ve çok olduğunda telef olması bakımından ve yapısının muhtelif durumları bakımından suyla biten çeşitli nebatatların durumuna benzetilmesi yönünden bir misal olarak verilmiştir.

"Arkasından rüzgarın savurduğu çer çöp haline gelmiştir"

. Heşim kelimesi; kuruyup kırılan, dökülen ve rüzgarın etkisiyle kırılarak savrulup giden ottur. Bu şekilde meta kısmının faniliğine ve İnsanın ihtiyarlık veya başka türlü olan kuvvet ve takat zayıflığına benzetilmiştir, jbni Miyade şiirinde şöyle demiş:

"Ey reyah sana kesin kararlı bir emirle emrettim Sen dedin ki: Necd ehlinden bazı cılızlardır. Seni Kureyş'lilerin bazılarının tüyü bitmeyen ve

---

1126[28] El cidayetu ve'1-cedayetu; dişi ve erkek olan ceylan yavrusudur.

1127[29] "El Hakku" şeklinde refayla Ebu Amr ve Kesai okumuştur ve diğerleri de cer ile yani kesrayla okumuşlar. İthaf: 290.

sulblerinden olanlara kılıç çekmekten nehyettim."1128[30]

Şair Heşimetun kelimesini cılız ve kuru manasında kullanmıştır.

"Tezruhur-riyah: Rüzgarın savurduğu"; Bir rivayete göre "Zerret-hurrih, zerrethu ve ezerrethu" rüzgar onu savurdu ve uçurup götürdüğü zaman söylenebilir.

46- "Hem de ümit etmeye daha layıktır"

Zira Allah'a dayanılarak yapılan emel veya hayaller diğerlerine rağmen daha ciddi, gerçek ve yalan olmayanlardır.

47- "Ve yeryüzünün çini çıplak olduğunu görürsün" Yeryüzünü gizleyen, yerinde tutan ve ayıplarını Örten hiç

bir dağ o gün yoktur. Bir rivayete göre; O gün (kıyamet) içinde gizli olan ölüleri ve gömülü olan hazineleri dışarıya atar manasındadır.

48- "And olsun ki sizi ilk defasında yarattığımız şekilde bize geldiniz"

Yani yerlerinden diriltilerek kalkıp geldiler,

52- "Tehlikeli bir uçurum."

Mevbikan kelimesi meclisen manasmdadır. Bir rivayete göre "Mevbikan" Muhliken (helak edici) manasindadır.

55- "Azabın ansızın gelmesi."

Kubulen; ani veya ansızın gelen bir şey manasrndadır. Bir rivayete göre Kubulen; Azap türlerinden biridir. Kubul; sanki Kabil kelimesinin cemi durumundadır1129[31]. Bir rivayete göre Kubulen; Mukabelet

---

1128[30] Beyitler kendisinin divamndadır. Riyah b. Osman el-Merri'nin ölüm haberini duyduğunda söylemiştir. Divanı:l 15-116'dadır. Dİva-nu'1-Meani: 1/123; Muberrid'in Kamili: 1/28; Lisan madd. Heşeme. Beytin ikinci yarısını rivayet ediyor: "Ona, adamlardan sakin dedim."

1129[31] Birinci cilt aynı kitap En'am suresi shf.344'te.

manasındadır. Mukabelet te; Ki-belen (karşılaşmak, taraf, önüne almak ve yönelmek) anlamlarındadır.

56- "Hakkı batıl ile kaldırmak için mücadele ederler" Hakkı iptal edip izale etmek için. Ed-Dahid; kaydırmak

ve sürçtürmek yoluyla bir şeyi iptal etmektir. Şair de şiirinde Dahid kelimesini sürçmek manasında kullanmıştır:

"Devenin ayağının kayarak ve sürçerek düşmekten kurtulduğu gibi ben de durumlarımın kötüye gitmesinden sonra mevladan imdat istiyorum."1130[32]

58- "Kaçıp kurtulacakları bir sığınak bulamayacaklardır."

Mev'il kurtuluş yeridir. Bir görüşe göre Mev'il sığmaktır. Hasan'ın dediği gibi:

"Büyük ve mübarek bir orduyla derinliği az olan kuyunun başında çöküp kaldık ve ikamet ettik. Ceylan yavruları aramızdan kurtulamıyordu ve her ne kadar bizden şiddetle kaçıp kurtulmak ta istese."1131[33]

59- "Onları helak etmek için"

Ayette geçen "Li mehlikihim" Helak etmek manasındadır. Bu haliyle cümledeki yapısı mastar üzerine bina edilmiştir. Şu ayeti celilede de misali olduğu gibi

"Mudhele sıdkin: Doğru bir giriş." (İsra: 17/80)

Şair şöyle dedi:

1130[32] Beyit Turfe'nindir. Başı şu şekilde rivayet edilir: "Veredet ve-nehha'î yeşkeri sadrehu." Bir rivayete göre Hakem b. Abdul Esed'in olduğu söyleniyor ve Emevi şairlerindendir. Mecazu'l-Kur'an: 1/408; Tefsiri Kurtubi 11/6. Tefsiri Taberi 15/161.Lisan madd. Dahade. Tezkiretu's-Sadiye shf. 186. Tebrizi'nin Şerhu'l-Hamase'si 3/93. Muhaderatu'l-Edibba: 1/357.

1131[33] İki beyit Hasan'ın divanındadir. s: 170.

Ress: Kuyudur. En-Neziu dibi yakm olan. El-Eran: Büyük ordudur. El-Yeafir: Ceylandır.

"Benim kafiyeleri serdettiğimi bilmiyor musun onlarda ne bir acizlik ve sürçme ve ne de celbetmek vardır."1132[34]

Bir rivayete göre "Mehlik" kelimesinin helak olacakları zamana isim yapılması da caizdir. Buna göre mana şöyledir: "Onları helak etmek için bir zaman tayin ettik. Ama yine de "Ehlaknakum" kelimesinin takdir edilmesinden ötürü mastar gelmesi daha evla ve daha fasihtir. Buradaki fiil cümle yapısı itibariyle mastarın vücudunu (varlığını) ve husulünü (elde edilmesini) gerektiriyor. Ve o da "mef'ulu" mutlaktır. Mef'ulu mutlak mahallen ve zarf olarak zaman ve mekanın bulunmasını gerektirir. Üç harften fazla olan her fî-ilin durumu, mastar, zaman ismi ve olacak mekanı, Mef'ulu binin misali üzerinedir. Mehlik kelimesi helak olacak zamana isim olursa "Mevidin" (tayin edilen mekan ve yer) zamana isim olması caiz değildir. Zira zaman Mehlikte bulunduğundan ötürü zaman için zamanın olması mümkün değil bilakis Mevidin kendisi mastar manasındadır. Buna göre misal şöyle gelir; Helak edilmelerinin zamanı için bir zaman tayin ettik veya tespit ettik. Bunun aksi de olabilir ki şöyle; Mehlik kelimesi mastar olursa Mevid (mekan ve yer)'te zaman ismi olur. Bu ifadeler ve açıklamaların çoğu insanlar için müşkil bir durumdadır hatta Esmai'nin1133[35] kendisine dahi.

Esmai Accac'a atfen şöyle bir şiir söylemiş:

"Kırmak veya tırmanmakla, boyunun derisinin soyulup kırmızılığını görüyorsun."1134[36]

1132[34] Beyit Cerir'indir. Lisan madde: sahace: 2/296; Durru'l-Masun: 3/131; Hasais: 1/367; El-Kitab: 1/119; ŞerhEbyatu'l-Kitab Nehhas'ın: 86.

1133[35] İsmi Abdulmelik b. Kureyb'tir. Reşid ona:

"Şiirin şeytanı diye lakap takmıştı. Lügat, garip, nevadir hakkında çok mahir bir alim idi. Ebu Amr, Şu be ve Hammad b. Seleme'den rivayetler yapmıştır. Lügat alimlerinin üzerinde ittifak etmediği şeyleri söylemezdi. Şafii şöyle demiş:

"Araplardan hiç biri Esmai kadar arapçada mahir olamamış ve tabir de edememiştir." Hicri 215'te vefat etmiş.

1134[36] Bu yarım beyit, Ceymiyyete'l-Accac'mdır. Lisanu'1-Arab madde: sahace. 2/296; Divanu'l-Accac: 2/33; El-Ceebe kalın ve katıdır. Et-Telil: Boyundur.

Ebu Hatem şöyle dedi:

"Zira o ancak (boynunun eğriliği veya bir yönüdür.)1135[37]

"Sana bunu kim söyledi der?" O da:

"Reube'den (Ebu Zeyd'ten)1136[38] ve kim bunu duydu der?" O da şöyle der:

"Böyle şey olmaz." O da:

"Evet ama "Musahhac" kelimesini mastar yapmıştır ve şu kafiyede de olduğu gibi:

"Elem te'lemi muserrehi'l-kavafi"1137[39] Burada şiirin sahibi olan Esmai savunulmuş pozisyonuna getirilmiş gibidir. Ve tekrar şöyle der:

"Allahu teala ayette şöyle demiş:

"Ve mezzeknahum külle mumezzekin." (Sebe: 34/19)

Ayetin sonunda gelen "Mumezzek" kelimesi mastardır der. Ve ondan sonra sukut eder.1138[40]

60- "Bir zaman Musa, genç adamına demişti ki.."

O genç Musa'nın (a.s.) kız kardeşinin oğlu Yuşa b. Nun'dur.

"Durup dinlenmeyeceğim"

1135[37] Ebu Hatem Sicistani Sehl b. Muhammed'tir. Kur'an ilimleri, lügat ve şiirde imamdı. Sibeveyh'in, kitabını Ahfeş'e iki kez okudu. Ebu Ubeyde, Esmai ve Ebu Zeyd'ten rivayet etmiştir. Nesai de Sünen'inde ondan rivayet etmiştir. H. 255'te vefat etmiş.

1136[38] Mahtute'de fi harfi düşmüş. El-Felek yarıktır.

1137[39] Cerîr'indir. Daha önce geçti.

1138[40] Bu hikaye Lisan ikinci cilt 296. sahifede ve Hasais üçüncü cilt 294. sahifede mevcuttur. Ebu Zeyd ile Ebu Hatem arasında geçmiştir.

Yürümeye devam edeceğim demektir.

"Ta iki denizin birleştiği yere kadar."

Bunlar: Biri Meşrik'ten (doğudan) başlayıp, diğeri de Mağrip'ten (batıdan) başİayip birleşen Fars ve Rum denizleridir. Bugünkü Akdeniz ve Hazar denizidir. Bir rivayete göre Hazar denizi ile Karadeniz'dir. Bir görüşe göre iki Bahr'dan maksat; İlimlerinin derinliğinden ötürü Hıdır ve İlyas (a.s.) kast edilmiştir deniliyor.1139[41]

"Yahut senelerce yürüyeceğim."

Ayette geçen "Emdi Hukuben" uzun seneler anlamında demektir. Bir görüşe göre 80 seneden daha az bir zaman olduğu söyleniyor.

61- "Her ikisi iki denizin birleştiği yere varınca." Müellife göre varacakları yer Afrika'dır.

"Balık, denizde bir detiğe doğru yola koyulmuştu." Yani Balık ölmüştü. Allah onu diriltti, denizde başarılı oldu ve zafere ulaştı. (Sereben) yol demektir.1140[42]

64- "Musa "işte aradığımız o idi" dedi"

Bu olaydan Önce Musa'ya; metaını unuttuğunda Hıdır'-la karşılaşacağı ve onu bulacağı vahy edilmişti.

"Hemen izlerinin üzerine geri döndüler."

1139[41] Bir rivayete göre Musa (a.s) ve Hıdır'dır. Ayetlerin zahirine muhalif olduğundan bu görüş sahih değildir.

1140[42] Kurtubi şöyle demiş: Tefsircilerin cumhuru, balığın gittiği yolun açık kaldığı görüşündeler ve Musa da onun izini sürerek takib etmiştir. Ta ki o yol bir adanın içine çıkmıştır ve Hıdır'ı da orada bulmuştur. Rivayetlerin ve kitabın zahirinden anlaşılıyor ki Hıdır'ı denizin kıyısında bulmuştur.

(Kurtubi'de geçtiği gibi müfessirlerin cumhuru; balığın gittiği yolun açık kalıp Musa'nın balığı takip edip denizde bir adaya çıktığı ve orada Hıdır'ı bulduğu görüşü üzerinde ittifak etmişlerdir. Rivayete göre, genç bir yakım ile Musa (a.s.) bu yolculuğa, Allah tarafından, kendisinden daha bilgili olduğu haber verilen Hızır ile buluşmak için çıkmıştı. Yanlarında bir de cansız balık vardı. Bu balık, Allah'ın kudreti ile nerede canlanır, denize sıçrayıp giderse bu, Hızır'ın orada olduğuna bir işaret olacaktı. Mütercim)

Yani ikisi de geri dönüp eski izlerini sürerek araştırmaya koyuldular.

71- "Büyük bir iş yaptın."

Yani akıl almaz acaip1141[43] bir iş yaptın.

73- "Musa "unuttuğun şeyden ötürü beni muahaze etme" dedi"

Ayette geçen Nesiytu kelimesi terk etmek manasında kullanılmıştır.

"Beni muaheze etme"

Yani işlerimde bana güçlük çıkarma.

74- "Tertemiz bir çocuk."1142[44]

Ayette geçen Zekiyyeten kelimesi, günahları mağfiret edilmiş suçsuz ve günahsız demektir.1143[45] Bir rivayete göre; dininde ve aklında zeki (temiz) olandır. Vezzekiyyetu fil ye-deyn demek; tam gelişim çağı demektir. Bu mana İbni Ab-bas'ın kavline göredir. Maktul olan çocuk henüz genç ve delikanlıydı. Bir görüşe göre akıl ve baliğ olana da ğulam denilir. Leyla Ahiliyye bir şiirinde ğulam kelimesini genç anlamında kullanmıştır. Ve şöyle demiştir:

"Haccac hastalıklı bir yere girdiği zaman en son noktaya kadar onu araştırır ve o hastalığı iyileştirirdi. Gencin yakalandığı o müzmin, hastalıktan kurtardı. Öyleki kanalları salladığı zaman onu

---

1141[43] Ebu Ubeyde şöyle demiş: Eşi ve benzeri olmayan, çok kötü büyük bir iş manasındadır. Başka bir ayette de (Şey'en îdda) şeklinde geçmiştir.

Şair şöyle der:

"Akranlar benden çok kötü benzeri olmayan çok çirkin bir işle karşılaştılar."

1142[44] Elif ile (Zakiyeten) şeklinde Nafi, îbni Kesir, Ebu Amr, Ebu Cafer ve Ruveys okumuştur ve diğerleri de, elifsîz (Zekiyyeten) şeklinde okumuşlardır.

1143[45] Müslim şu rakamla (2380) nakl etmiş, Ebu Davud: 4706; Tirmi-zi: 3148; Ubey b. Kab'dan Rasulullah'dan (s.a.v.) şöyle nakletmişler:

"Hıdır'ın öldürdüğü çocuk büyüseydi kafir olacaktı, eğer yetişkin hale gelseydi anne babasını, tuğyan ve küfre sürüklerdi."

sulardı."1144[46]

77- "Bu arada, orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar, (Hızır) hemen onu doğrulttu muhkem-leştirdi"

Ayette geçen Yu'ridu kelimesi Yekadu manasında gelmiştir. Suli1145[47] Meani kitabında, bazı yazarların cemadat hakkında iradenin olduğunu inkar ettiklerini ve bunu savunanları da kınadıklarını nakletmiştir.

"Üzüntü ve kederde onunla gam ve sıkıntılarını açıp yardı tıpkı oku demirden çıkarmak isteyip te sıyırdıkları gibi."1146[48]

80- "Korktuk"

Kerih gördük. Bir rivayete göre Haşiyna, bildik manasındadir. Yani; Alimna. Haşiye fiili; Hasibe ve Zanne Fiilleri gibi ef alı kulub'tandır. Bunlar öyle fiillerdir ki; fiilleri, istikrar ve sebata doğru yakınlaştırır.

81- "Daha merhametli"

Anne ve babasına daha çok iyilik eden ve daha mükemmel bir şekilde faydalı olandır.

84- "Her şeyden bir sebeb"

Bir şeye ulaşması için bir şeyin sebeb olacağının ilmini ona bildirdik.

85- "O da "batıya doğru" bir yol tuttu."

1144[46] Bu beyitleri zamanında olan kıtlık üzerine söylemiştir. Son beyitleri söylediğinde,

"Onu suladı öyle ki ricallerin kanlarını sicim sicim kovalarla kana kana içirdi. Öyle ki onların derileri de sarkmıştı. Bekarlar onun gibisini doğurmadı ve denizler onun gibi bir yardım etmedi öyle ki hiçbir toprak onun izini kapatamaz."

Haccac ona şöyle demiş: Allah bu kadın şairin belasını versin, Irak'a girdiğimden beri hiç bir şair benim gerçek vasfımı şiirinde belirtmemiştir" der ve bu haber Leyla Ahiliyye'ye yetişir. İki beyit olayın tamamıyla Vefeyatu'l-Ayan'da vardır. 2/48; Muhaderatu'l-Ebrar: 2/73; Rebi-u'1-Ebrâr: 3/689.

1145[47] Ebu Bekir Suli Muhammed b. Yahya'dır. Meşhur irfan sahibi ediplerden biridir. Ebu Davud Secistani, Sa'lebve Muberrid'ten rivayetleri vardır ve ondan Hafız Darekutni, Nadimu'r-Radi ve el-Muktedir rivayet etmiştir. Basra'da Hicri: 335'te vefat etmiştir.

1146[48] Divanı: 222; Mebadiu'1-Luğa: 86; Tefsiru'l-Kurtubi: 11/26; taberi Tefsiri: 15/172; Tefsiru'1-Razi: 5/745.

Yani doğudan batıya doğru bir yol tuttu. Sebebin yol olduğuna dair bir ayetten delil;

"Esbabe's-semavat." (Mümin: 40/37)

Göklerin yolları demektir.

86- "Onu kara bir balçığa batar buldu"

Ayette geçen Ayne hamietin demek balçığın bizzat kendisidir. Denizde sefere çıkan, güneşin gerçek değil de rüya ve hayal olarak battığını zanneder.

88- "Onun için en güzel bir karşılık vardır" Yani cenneti husna vardır. Ayette sıfatla iktifa ettiğinden ötürü vasıf olunan zikredilmemiştir. "Ceza"1147[49] kelimesi ten-vinli yapıldıktan sonra el-Husna kelimesi bedel yapılmış olabilir.

90- "Onlar için güneşe karşı bir siper yapmamıştık." Bina veya taşla yapılacak olan örtünme veya gizlenecek yerdir. Bir rivayete göre; güneşin onların üzerine yazm devamlı olarak doğması kastedilmiştir. Zira insan dahil her canlı gizlenme ihtiyacı hisseder. Fakat Afrika'nın kuzeybatısında Berber ülkesinin ötesinde, Avrupa'nın güney doğusunda Bulgar yönüne' herhangi bir yolcu yola çıksa karadan yürümek mümkün olmadığından denizden kutuba doğru gitse yazm gecenin olmadığı bir yere ulaşır. Orada güneş yerüstünde açık olarak döner.

Anlatıldığına göre Bulgar'lardan bir elçi Emir Alma-za'nin yanına geldi. Allah onun nurunu aydınlatsın. Bu anlatılan yere ulaşmıştı. Bu durumunu emirin önünde anlattı. O kişi dinine bağlı birisiydi. Emir o adama kötü şeyler söyleyerek onun dinden çıktığını yamndakilerin

---

1147[49] Hafs, Hamza, Kesai, Halef ve Yakup, Tenvinli ve mansub bir şekilde (Cezaen) okumuşlardır. Hal konumunda bir mastar olduğu üzere okumuşlar. Diğer geri kalanlar ise Ref olarak tenvinsiz ve ibüda üzerine okumuşlardır. Haberi ise kendisinden önceki zarf olan ve "El-Hüsna" kelimesi ise ona muzafun ilyehtir.

önünde söyledi. Öyleki Şeyh Ebu Nasr b. Müşkan1148[50]; emire bu adamın söyledikleri herhangi bir mezhebin veya kendi görüşü olarak söylemiyor. Aksine o bizzat bunu gördüğünü söylüyor. Kur'an'ı Kerim de bu söylediklerinde onu doğruluyor ve ona şahitlik ediyor. Nevar ki emir bununla da ikna olmaz ve gider astronomi ilminde uzman olanlara sorar onlar da ikna edici surette ona vasıflandırır ondan sonra ikna olur. Bunun üzerine emir tekrar onlara şöyle der:

"Peki şu ayette bulunan ifadeye ne diyorsunuz?" "Ben onları ne yerin ne de göklerin yaratılışına şahit tuttum." (Kehf: 18/51)

Bir rivayete göre o adam emire şöyle cevap verir: "Bedenlerimizin yaratılışında olduğu gibi" der ve şu ayeti okur:

"Ne de kendilerinin yaratılışına şahit tuttuk."1149[51] (Kehf: 18/51)

Bundan sonra emir adamın yakasını bırakır.

94- "Vergi verelim."

Yani "haraç verelim" dediler. Harcen kelimesi; Es-sebt ves-sebat, El-hasd vel-hasad kelimeleri gibidir. Yani Kıta-an minhu1150[52] (ondan parçalar) Bir rivayete göre Harç; Fey (harp yapılmadan elde edilen ganimettir). El-haraç ise vergi ve cizyedir. Ferra'nın dediğine göre harraç yerden, harç ise diğer geri kalan mallardan çıkartılandır.

1148[50] O, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (sin ile veya şin ile) Ebu Nasr Muskan'dır. Nİsabur'ludur ve ei-Hanefi'nin dedesidir. Zehebi Tarihu'l-İslam'da Hicri: 413'te vefat edenlerin içine almıştır. Ve hicri 20 küsür-de doğduğunu söylemiş. Otuz yaşından sonra bir gurup alimden ders almış ve onlardan biri de el-Esamm'dir. Abdulgaffar onun kitaplarının kaybolduğunu söylemiş ama rivayetleri hususunda Esamm ve sonrasında olanlara münhasır olmuş ve bu şekilde rivayetleri almıyor. Ebu Salih Müezzin de ondan işittiğini söylemiş ve hadisleri karıştırdığını söylemiş ve mütabaat olmayanları getirmiş diyor.Tabakatus Seniyye: 2/33-34.

1149[51] Ve diyorum ki, Avrupa ülkelerinde gündüzler son derece uzun ve geceler de kısadır. Almanya'da olan bazı arkadaşlar bana şöyle dediler; biz Ramazan'da tam onsekiz saat oruç tutuyoruz, bu saatlerde herkes işini bırakır evine döner ve hala güneş ufukta durur.

1150[52] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Nafi bu ayet hakkında sorduğunda şöyle demiş: "Zuberel hadid"ten kasıt parçalarıdır demiş.

96- "Nihayet, dağın iki yanı arasını aynı seviyeye getirince"

İki dağın arasını birleştirip her biri birbirine eşit ve orantılı olur. Bir rivayete göre onlardan her biri diğerine meyilli ve yatık bir şekilde olmaları; Es-suduf ve Es-sudud manasında olması demektir.

"Erimiş bakır."

"Bir miktar erimiş bakır dökeyim" der.

97- "Artık onu ne aşmaya" Yani üzerinden atlayıp geçmeleri. "Ne de onu alttan delebildiler."

Nakben; alt taraflarından delik vesaire açmaktır. "Yerle bir etmek"

Dekkae1151[53]; yerin seviyesiyle düzlenip düşene kadar harap etmek ve yıkmaktır,

99- "O gün biz onları birbirine çarparak çalkalanır bir halde bırakmişızdır"

Deniz dalgalarının çarpışıp birbirine girdiği gibi onlar da birbirlerine girdirilirler. 1152[54]

1151[53] Bu şekilde, Hemzeyle (Dekae) şeddesiz, Asım, Hamza, Kesai ve Halef okumuşlardır. Geri kalanlar ise Hemzesiz ve îenvin ile (Dekken) okumuşlardır. Ebu Ya'la tahric etmiş ve Hakim sahih demiş: 4/488;

Tirmizi (3151) rakamıyla Ebu Hureyre'den Sed konusunda Rasulül-lah'm (s.a.v) şöyle dediğini nakletmişler:

"Her gün onu kazıyorlar ve nerdeyse onu delmek üzereyken en üstteki 'bırakın yarın delersiniz.' derve,onlar da bırakırlar. Ve Allah'onlara tekrar ondan daha şiddetli ve muhkem hale getirir yani onlar kendi müddetlerine gelene kadar. Ve Allahu Teala onları insanlara göndermek ister, başlarında olan; dönün haydi, inşaAHah onu yarın delersiniz -ve istisna edilir- ertesi gün döndükleri zaman tıpkı onların bıraktıkları gibi kalır ve onu delerler. İnsanlar arasına çıkarlar ve onlara su içirirler bu kez insanlar onlardan nefret ederler ve kaçarlar. Semaya doğru oklarını atarlar ve okları kanla boyalı halde geri döner.Ve derler ki; biz yeryüzündekileri kahrettik ve gökte-kilere de galip geldik kuvvet ve yüceliklerine rağmen. Bunun üzerine Allahu Teala onların burun ve kafalarında bazı kurtçuklar oluşturur ve onları helak eder." ve Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi:

"Nefsim elinde olan Allah'a andolsun ki, yer yüzündeki hayvanların tümü onların etlerinden dolayı ganimet içinde kalacaklar ve onların etlerinden dolayı şükrederler."

1152[54] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/27-49.

MERYEM SURESİ1153[1]

2- "Bu Rabbinin Rahmetinin yadıdır"

Ayetin başında geçen "Zikr" kelimesinden önce "Haza" zamiri vardır. Yani haza zikr demektir. Veya sana indirilen şeyde (Kur'an'da) zikr vardır.

4- "Baş bembeyaz alev aldı"

Mastar üzerine nasbedilmiştir. Buna göre cümle şöyledir; Ke ennehu; Şabbe re'su şeyben. Yani sanki baş bembeyaz alev almıştır. Bir rivayete göre cümle temyiz üzerine nas-bedildiği söyleniyor. Buna göre cümle şöyledir;

"Onunla sıkıntıya düştüm, ter döktüm. "

6- "Ki'o bana varis olsun"

Velinin sıfatı üzerine nekire manasında ref olarak gelmiştir. Çünkü nekirenin sıfatı da nekire olur. Buna göre cümle şöyle olur; Veliyyen varisen (varis olacak bir veli). Ancak Zekeriyya (a.s.) din ve ilimde varisinin olması için dua etmiştir. Çünkü amcasının çocuklarının kitaplarım değiştireceklerinden korkmuştur.1154[2]

1153[1] Aişe'den nakledildiğine göre Meryem Suresi Mekke'de nazil olmuştur. Taberani, Ebu Nuaym ve Deylemİ'nin, Ebu Bekir b. Abdullah b. Ebu Meryem el-Gassani'nin tarikinden onun da babasından ve ceddinden çıkardıklarına göre şöyle demiştir:

"Rasululah'a (s.a.v.) gelip şöyle dedim: "Bu gece cariyem bana bir çocuk doğurdu." O da dedi ki: "Bu gece bana Meryem Suresi nazil oldu ve çocuğunu Meryem adıyla İsimlendir."

1154[2] Abdurrezzak, Abd tbni Humeyd ve İbni Cerir'in Hasan'dan bu ayet hakkında naklettikleri rivayet şöyle:

"Bana ve ali Yakub'a varis olur." Onun peygamberliği ve ilmidir demiş. Rasulullah (s.a.v) bu konuda şöyle demiş:

"Kardeşim Zekeriya'ya Allah rahmet etsin, onun hiç bir mirası yoktu. Ailah Lut'a da rahmet etsin o büyük bir servet sahibiydi."

8- "İhtiyarlığın son sınırı."

Ayette geçen İtiyyen kelimesi aşırı derecede olan yaşlılıktır. El-ati Vel-asi1155[3]; Yaşlılıktan ötürü olan, cılızlık, zayıflık, cansızlık, halsizlik, iştahsızlık, vb. şeylerdir.

13- "Tarafımızdan ona kalp yumuşaklığı"

Ayette geçen Henan rahmet anlamında1156[4] ve Ledunna ise indimizde, yanımızda manasındadır. Bir rivayete göre kullarımız üzerine olan teatüf ve şefkat manasındadır. Te-hannun kelimesiyle cümlenin tefsir edilmesi; bunun için başka sülasi fiil olmadığından ötürüdür.

16- "Ayrıldığında"

Şialar bunu delil getirerek peygamberlerin mallan onlardan miras kalır demişler, çünkü mirasın hakikati malda olur ve haktan saptırmanın da bir anlamı yoktur. Bu konumun hakikatini aslından saptırıp başka şey olduğunu söyleyen şey ise Rasulullah'ın şu hadisidir:

"Biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız ve bıraktığımız şeyler de sadakadır."

Böylece Kitap ile Sünnet arasındaki tezathk da kalkmış oluyor. Kar-rafi şöyle demiş: Şialar nasb ile (Ma tereknahu sadekaten) şeklinde rivayet etmişler. Bu halde manası şöyledir; bir şey miras bırakmayız olsa da vakf içindir. Bu şekilde onlar başkasına miras bırakırlar demektir. Allah Rasulunun şu hadisinin kavlini de rivayet olarak değiştirmişler; "İkteduu billezine min badi Ebi Bekrin ve Ömer" yani "benden sonra Ebubekir ye Ömer'e tabi olunuz" ve şu şekilde nakletmişler "Eba Bekr'e ve Ömer'e" bu şekilde mana tam aksi olur ki; ya Eba bekr veya Ömer olur. Manası ise; kendileri başkasına tabi olacaklar ve başkası onlara tabi olmayacaktır. Bir başka misal daha; Zekeriyya (a.s) çok malıyla ve bunu dağıtmasıyla meşhur bir kişidir. Örfen müstahildir ki gözünde hiç bir kadir ve kıymeti olmayan malı miras bırakma ve ve eşyaları veya metaı olmayan bu şeylerden korusun. Kurtubi şöyle demiş:

"Malı miras bırakmanın hiç bir sakıncası yoktur, her nekadar bazıları bunu kabullenmese de. Şu Allah Rasulunun kavlinden dolayı "Biz miras bırakmayız terkettiğimiz de sadakadır." Bu bunun için bir hüccet değildir. Çünkü bir insan kendi nefsinden haber verdiği zaman cem siga-sıyla yani biz diye hitab eder. Mana şu şekilde te'vil edilebilir: "La nu-rasul lezi tereknahu sadaketun" miras bırakmayız ki bıraktığımızda sadakadır. Bazı rivayetlerde şöyle denilse de:

"İnna meaşirel enbiyai la nurisu ma tereknahu sadaketun. Biz peygamberler güruhu miras bırakmayız bıraktığımız da sadakadır." Hepsinde de iki te'vil vardır şöyleki: Buradaki "Ma" harfi ismi mevsul için olan "Ellezi" manasındadır. Diğeri de: Yani; hali bu olan kimseler miras bırakmaz. Ebu Amr İbni Abdilber şöyle demiş: Alimler Allah Rasulunun bu hadisi hakkında iki şekilde ihtilaf etmişler ve şöyle ki;

1- Çoğunun görüşüdür ve cumhur da bu görüştedir. Peygamber miras bırakmadı, bıraktığı da sadakadır.

2- Bizim Peygamberimiz (s.a.v) miras bırakmadı. Çünkü Allahu Te-ala onun daha çok faziletinin artması için malını sadaka olarak bırakmasını istemiştir. Tıpkı nikahta özel bazı hallerle şeylerle ona has kılıp mübahle aldığı ve başkasına haram kıldığı gibi. Bu kavi İbni Uleyye gibi bazı Basra'lılann söylediğidir. Diğer müslüman alimler birinci görüş üzerinedirler. Şerh Tenkihu'l-Fusul: 437; Tefsiri Kurtubi: 11/81.

1155[3] İbni Manzur şöyle demiş: "Atş §eyhu utiyyen ve itiyyen; yaşlandı, kocadı ve halden düştü demektir. Asa' ya'su da bunun gibidir.

1156[4] Et-Tasti'nin İbni Abbas'tan naklettiğine göre Nafi b.Ezrak (Ve hananen min ledunna) hakkında sorduğunda şöyle demiş; Rahmeten min indina. Yani tarafımızdan bir rahmet olarak.

Ayette geçen İntebezet kelimesi uzaklaşmak ve yalnız kalmak manasındadır.1157[5]

20- "Meryem; ben bağı ve iffetsiz olmadım."

Ayette geçen bağı kelimesi Facire (zina eden, iffetsiz kadın) demektir. Bağiye kelimesinden türetilmiştir veya iki mef'ul manasına gelir ki; bu cümle şöyle gelir (nefsun katiyi). (Ve keffun hadib) bir yıldız adıdır.

23- "Doğum sancısı ona geldi"

Ayette geçen Ecaehave Elceeha1158[6] kelimeleri ve ecabeha (ona cevap verdi, icabet etti) manasindadır. Züheyl bu iki manayı da ifade eder şekilde şiirinde şöyle dile getirmiştir:

"Bize dayanarak yürüyen yürüdü, ona korku ve rica geldi. Vakta ki malını bize teslim etti ve onun için bir artış oldu."1159[7]

Şair şiirinde Ecaethu kelimesini Evcee ve ecabe manasında kullanmıştır.

"Unutulup gitseydim."

Ayette geçen Nesyen mensiyyen kelimeleri vasf olunan bir mastardır. Şu ayeti kerimede olduğu gibi:

"Hicren mehcuren." (Furkan: 25/22)

1157[5] İbni Abbas şöyle demiş: Hristiyanlar doğuyu kıble edindiler, çünkü Meryem ana. ehlini doğu kısmına almıştır. Yahudiler dağın uç noktasına veya tepesine secde ettiler, zira dağ kendilerinin tepesinde yani tam üstlerinde duruyordu. Onlar dağa baktıkça korku sarıyordu ve üzerlerine düşmesinden de korkuyorlardı. Öyle bir secde ettiler ki Allah onların yaptığı secdeden hoşnut oldu. Ve böylece bunu sünnet veya adet haline getirip oraya doğru secde ettiler.

1158[6] Et-Tasti'nin İbni Abbas'tan naklettiğine göre Nafi b. Ezrak ona şöyle sormuş: "Fe ecaehal mahadu" nedir diye sorar, o da "Elceeha'"dır demiş yani geldi manasındadır. "Doğru şekilde sıkıca bağladığımız zaman dağın zirvesinde yanınıza geliriz."

1159[7] Divanı sh.: 13 onda sarin yerine carin, dammena ve aleyna yerine de dementum ve aleykum gelmiştir.

Dementum ve aleykum gelmiştir. Beyit: Tefsiru'l-Kurtubi: 11/92; Me-cazu'l-Kur'an: 2/4; Tefsiru't-Taberi: 16/42. Lisan madde ciy'e.

Bir rivayete göre Ennesy; hakaret, adiliğinden1160[8], ayıp, kusur ve eksiklik olduğundan ötürü atılan şeylere verilen bir isimdir.

. Eşşenfera'nın şiirinde En-nesy; mefkud (kaybolmuş) manasındadır. O zaman El-mensiyyu ğayren nesy'dir. Yani ikisi aynı manada değildir. Şöyle dedi:

"Yürümediği ve yerinde durup dönmediği zaman benim hoşuma gider ve onun yürek perdesi düşmüş değildir. Sanki yer onu unutmuş annesinin üzerine onu anlatıyordu. Seninle konuştuğu zaman onu fazla uzatmaz kısa keserdi."1161[9]

24- "Altında bir su arkı vücuda getirdi."

Ayette geçen Seriyyen kelimesi; şerif (şerefli) ve vecih (şanlı)1162[10] anlamındadır. Süddi'ye göre Seriy; şerif ve vecih olan Allah'dır. Bir rivayete göre Seriy; küçük nehir veya akarsudur.'1163[11] Yaş olan meyvenin yenilmesinden ve küçük olan akarsuyundan içilmesinden dolayı bu ad verilmiştir.

Lebİd şiirinde seriy'nin akarsu olduğunu ifade etmiştir:

"Uzun gövdeli hurmalar nehir ve akarsudan metaını alır. Onların

---

1160[8] El Evkas; talaş manasındadır.

1161[9] Mafdaliyat: 9; Eğani: 21/90. 2. Beyit, Mecazu'l-Kur'an: 2/4; Tefsiru't-Taberi: 16/44; Muhassas: 14/27. Lisan madde: Nesa. Teblet: Sözünü kısa kesti, uzatmadı demektir.

1162[10] Abd îbni Humeyfin Katade'den naklettiğine göre; Hasan bu ayeti Şöyle okumuştur ve yanında da Humeyd b. Abdurrahman Himye-ri vardı: "Kad ceale rabbuki ;ahtaki seriyyeıı" ve şöyle demiş eğer seriyyen olursa kerimen de olur. Ve Humeyd om şöyle demiş:

"Ya Eba Said, o bir nehir veya akarsudur" ve ona cevaben der ki: "Halen seninle aynı mecliste oturmaktan hoşnutuz lakin emirler sana tahakküm etmişler ve sen de bize galebe etmeye çalışıyorsun."

1163[11] Ibnul Enbari "Vakf veîbtida'da" tahric etmiştir. Tasti de İbni Abbas'tan naklettiğine göre Nafi b. Ezrak ona, bana şundan haber vermeni istiyorum demiş: "Tahteke seriyya", o da Es-Seriy; küçük nehirdir demiş ve o da akar sudur demiş.

"Yumuşak huylu insanlar daima şerefli ve cömerttirler. Tıpkı akarsuların nehirlerin uzantısı olduğu gibi."

arasında uzun uzadıya üzüm ağacı nimetler vardır."1164[12]

25- "Dökülsün"

Ayette geçen Tesakete1165[13] kelimesinin aslı Tetesake-tu'dur. Tahfiften ötürü Ta harflerinden biri Sin harfine id-ğam edilmiştir. Çünkü her iki kelime de Hems harflerinden-dir. Düşmek ve dökülmek anlamındadır.

"Dolgun taze hurma."1166[14]

Ayette geçen "Ruteben Ceniyyen" cümlesi temyiz olduğundan dolayı mansub olmuştur. Bir rivayete göre fiilin üzerine vaki olduğundan ötürü mansub olmuştur. Çünkü Et-tesakut müteaddi bir fiildir. Tıpkı şu kelimelerde olduğu gibi; Tekadeytuhu ve Tenaseytuhu. Buna daha açık bir misal de ayette vardır:

"Levla entedarekehu ni'metün." (Kalem: 68/49)

Cümlenin üzerine etken bir fiil geldiğinden mansub olmuştur. Bir rivayete göre kelamın takdiri şöyledir:

"Ve huzzi ruteben ceniyyen bi ciz'in nahleti tusakit aley-ki: "Ey Meryem hurmanın dallarını tut salla ki sana doğru taze ve dolgun hurmalar düşüversin."

27- "Nihayet onu kucağında taşıyarak kavmine getirdi"

1164[12] Beyit divanında:150'dedir. Mahtutada tashifatı çoktur. Lisan madd. seriye. Es-Suhuk; vavsız olarak, vav ile Suhukun cemidir. Uzun hurmadır. Es-Sefa; nehir ve Ummu; yani uzunluk.

1165[13] Hamza " Yussakit" şeklinde okumuş ve muzari olan ashysa şöyledir; Tetesakıt. Tahfif için ta harfinden biri hazf edilmiştir. Hafs ise şöyle okumuş: "Tusakit" Şube ve Yakub ise; "Yussakit" şeklinde okumuşlar. Diğerleri ise "Tessaket" diye okumuşlar. İthaftı Fudalau'l-Beşer: 298.

1166[14] İbni Asakir'ir Seleme b. Kays'tan naklettiği bir hadiste Rasu-lullah (s.a.v.) şöyle deırıiş:

"Kadınlarınıza lohusalıktan önce hurma yediriniz, lohusalıktan Önce yiyeceği hurma olanın doğumu kolaylaşır ve çocuğu kolaylıkla doğurur. Çünkü hurma Meryem İsa'yı doğurmadan önceki yiyeceğiydi, eğer, ondan daha iyi bir yiyecek olsaydı şüphesiz Allah ona yedirirdi."

Ayette geçen "Tahmiluhu" kelimesinin ondan (Meryem) ötürü hal olması da ve ondan (bebekten) ötürü hal cümlesi olması da caizdir. Ve her ikisinden de hal olması da caizdir.

Şair şöyle demiştir:

"Eğer seninlcjek başıma karşılaşırsam senden veya benden hangimizin atlı süvari bir savaşçı olduğunu görürsün."1167[15]

Eğer ayette "Fe etet bihi kavmeha tahmiluhu ileyhim" şeklinde gelmiş, olsaydı; o zaman "Tahmiluhu" kelimesi müenneslik zamiri olan ha'dan ötürü ondan (Meryem'den) hal olması, müzekkerîik zamiri olan he'den ötürü ondan (bebekten), tesniye zamiri olan huma zamirinden ötürü O ikisinden ve cem için olan hum zamiri olduğundan ve onların hepsinden dolayı hal cümlesi olması da caiz olurdu. Ve hal cümlesinde bulunan zamirlerin hal cümlesinde olmasından Ötürü bütün bunlar caiz olacaktı.

"Hakikaten sen çok garip bir iş yapmışsın!"

Ayette geçen Feriyyen kelimesi acaip ve garip anlamındadır. Bir görüşe göre bu söylenenler iftiralardan bir iftiradır.

29- "Biz dediler. Henüz beşikteki bir sabiyle nasıl konuşuruz?"

Sen çocukla konuşmamızı istiyorsun ey Meryem, biz nasıl olur da beşikte olan bir çocukla konuşuruz? Cümle yapı itibariyle şart ve cezayı gerektirmektedir. Cümlede koşulan şart sadece müstakbelde gerçekleşeceğinden Ötürü mazi olan fiil istikbal (Müstakbel) konumunda olan fiilin yerine konulmuştur. Zira bazen "Kane" fiili "Yekunu"nun yerine, Yekunu da Kane'nin yerine konulur. Bunun açık bir misalini Cerir'in şiirinde bulmak mümkündür:

"Hamilelik müddetimiz uzayınca ikisi beni buldular. Öyleki şiddetli bir

---

1167[15] Şerh Şevahid Elfiyetu'1-Ayn:.3/422. Tenbih ala esbabıl ihtilaf Betliyesi: 204. Nisbetsizdir. Durru'l-Masun: 3/167; Evdahu'l-Mesalik: 2/205; İrtişafu'd-Darb: 1/549.

korku ve uzak bir kaçışla. Benden öncekileri idrak ettim ve masna olarak benden sonrakiler için kasidelerde birşey de bırakmadım."1168[16]

İkinci mısrada gelen Kane,Yekunu'nun yerine geçmiştir. Bir başka şürde de Yekunu Kane'nin yerine kullanılmıştır;

"Onun kabrinden geçtiği vakit onun adına semiz bir deve kes ve asil atlar etrafında dolaşıyorlardı adeta. Kestiğinin kanından onun kabrinin etrafına serp ki hizmet ve kesimler olsun."1169[17]

37- "Sonra guruplar kendi aralarında ihtilafa düştüler."

Çünkü onlar "Yakubilik mezhebine"1170[18], "Melkaniye mezhebine"1171[19] ve "Nasturiye mezhebine"1172[20] ve daha nice guruplara parçalanıp bölündüler.

38- "Onlar, bizim huzurumuza çıkacakları gün ne de iyi duyar ve görürler"

Zira onlar dünyadayken hakkı görmemezlikten ve duy-mamazhktan gelirlerse Kıyamet gününde onlara bir şey vermem ve tattırmam demektir. Cümlede bulunan Taaccüp yönü, onlar görüp duydukları

1168[16] Doğrusu beyitler Ziyad E'cemi'nindir. Muğire b. Muhelleb için yazdığı mersiyesidir. Beyiti Ziyad'a nisbet edenler: Yezidi Emali'de, İb-ni Halkan Vefeyat'la ve İbni Şakir el-Ketbi Fevatu'l-Vefayat'ta. Es-Saltan el-Abdi'ye nisbet eden ise Esmai ve ondan sonra da müelliftir. İki beyit te: Zeyli'1-Emali'l-Kali 8, Vefayatu'1-Ayan: 5/354; Fevatu'I-Vefe-yat: 2/30; Emali'I-Yezidi sh.: 2; Hazenetu'1-Edeb: 10/4. İkincisi lisan kum. Birincisini (Kumeî celad) şeklinde rivayet ediyor. El-Kum Kumaun'un cemidir. Semiz devedir. El-Celad: Celdetun'un cemidir. Sütü çok yağlı develerdir. Et-Tirfu: Asil attır. Kabrinin başında develerin kesilmesi hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazıları şöyle demiş: Bunu ölüye mükafat amacıyla yapıyorlardı ki bu onun hayatta iken kestiği develer ve misafire ikram için boğazladığı develere atfen yapılıyordu. Bir rivayete göre şöyledir: Bunu yapıyorlardı çünkü develer ölünün kemiklerini yiyorlardı ve onlar bununla sanki ondan intikam alıyorlarmış gibilerdi.

Bir rivayete göre: Develer onların en enfes mallarındandı. Bununla şunu İstiyorlardı; musibetin büyüklüğünden dolayı develer sanki onlara acılarını azaltıyormuş gibi idiler.

1169[17] İki beyit de divanında: 156. ikincisi ise Hazanetu'1-Edep: 10/3. Ama burada Masnaan'nm yerine "Mus'ada" vardır. Muhakkik hiç bir yere nisbet etmemiş. Lakin o İbni.Enbari'nin Eddad adlı eserindedir: 49'da-dır. Muhakkik nisbetsiz bırakmıştır. Emaril-Murteda: 2/199. Muhakkik nisbetsiz bırakmıştır.

1170[18] Mesih Allah'tır diyen grup.

1171[19] Üçün üçüncüsüdür diyen grup.

1172[20] Mesih Allah'ın oğludur diyen gruptur.

halde; görme ve duymaları kendilerine bir faide sağlamayacaktır.

46- "Uzun bir zaman benden uzak dur."

Ayette geçen Vehcumi kelimesi benden uzak dur122, Meliy-yen kelimesi de uzun bir zaman veya uzun bir müddet demektir.

47- "O bana lutufkardır."

Ayette geçen Hafiyyen kelimesi merhamet ve iltifatta bulunan demektir. Ettehafiy ise söz ve fiille iltifat etmektir. El-hefave ise şefkat, merhamet, aziz, kıymetli ve cömertliktir.

59- "Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki"

Ayette geçen El-halfu kelimesi kötü ve fasit bir kalıntı geride bırakmaktır. El-halef ise salih bir kalıntı geride bırakmaktır.

Şair şöyle dedi:

"Babanı tanıdım ama seni tamdık görmüyorum ve baban mevlidin seçiminde döndü. Arkandan iyi şeyler bırak herkes sana gelir. Kötü şeyler bırakma arkandan. Geride kötü şeyler bırakan ardından irşad eden kimseyi bırakamaz."1173[21]

"Bu yüzden ilerde azgınlıklarının cezasını çekecekler."

Ayette geçen Ğayyen kelimesi ümitsiz, cehd ve gayreti boşuna giden ve nasipsiz kalandır. Bir rivayete göre Gayyen şer manasındadır. Bir görüşe göre cümlede muzaaf olan kelime veya cümle hazf olmuştur, buna göre cümle şöyledir: "Cezae'1-ğay." Bunu açıklayıcı bir misal de şu ayette

---

1173[21] İbnu'l-Enbari Vakf ve İbtida da îbni Abbas'tan da naklettiğine göre Nafİ b. Ezrak şöyle demiş:

"İbni Abbas'a: "Vehcurni meliyyen" buradaki Meliyyen nedir diye sormuş. İbni Abbas "Tavüen" yani uzun, diye cevap vermiş. Mühelhel de şöyle dedi:

"Dağlar onun Ölümünden dolayı çarpışıp sallandı dökülenler onun üzerine ağlayıp durdular."

vardır:

"Yelka esamen." (Furkan: 25/68)

Yani aslı Yelka cezaehu esamen'dir. Enes b. Müdrik1174[22] el-Hasami'nin şiirinde aynı şekilde bir misal vardır:

"Ziftlenmiş şey karanlığın gelişini engellediğine şahit oldum. Ve gecede artık karanlığında pariayanlanyla yavaş yavaş geliyor. Bir vuruşla onu yarıp ayırdım okun çıktığı ve düştüğü yerlerde feryad kopuyordu."

Şiirde Ye'be kelimesinden sonra muzaaf hazfe gitmiştir. Aslı şöyledir:

"Ye'ba redde'z-zelameti'dir,"

68- "Diz üstü çökmüş vaziyette."

69- "Daha çok asi olanlar."

Ayette geçen Cisiyyen ve İtiyyen kelimelerinin yapısında Vav harfi vardır. Ancak ayet başlarına muvafakat etmesi için vav harfi ya harfine kalbedilmiştir. Bir rivayete göre bu vav'm bir vechidir. Çünkü vav i'lal kaidelerinin taraflarından birinde vaki olmuş ve öncesinde de zamme vardır. Aslı da şu şekilde idi. Cisivve'en ve İtivve'en.

"Hasımlar toplanıp çöktükleri zaman kadın kelamda çok münazaa ve şaşaa eder dururdu, direnirdi."1175[23]

70- "Orayı boylamaya daha çok müstahak olanları elbette biz daha iyi biliriz."

Ayette geçen Siliyya kelimesi girmek anlamındadır. Bir rivayete göre

---

1174[22] Muhterem bir sahabidir. Cahiliyyede Has'am kabilesinin reisi ve en cesur ve atılganıydı. İslamı idrak ettikten sonra teslim olmuştur. Kızını Halid b. Velid ile evlendirmiştir. Aynı zamanda şairliği de vardı. El-İsabe: 1/68 ve mahtutada (Mudriketen) geçer.

1175[23] Bu beyit çocuğunu oynatan bir kadına aittir. Ve Tibyan'da Mü-tenebbi'nin dîvanının şerhinde: 3/235. El-Mahk; kelamda olan münazaa ve sataşmadır.

Siliyya kelimesi, gereklilik ve lüzum anlamındadır. Bu misalin bir benzerini Kuleyb şiirinde ifade etmiştir.

"Deve kuşunun bağlandığı yer kadar ikisi bana yakınlaştı. Varilin savaşı hayalden ibaret olduğunu gösterdi. Allah biliyor ki onun cennetlerinde olmadım bugün ben onun sıcaklığı için giriyorum harbe."1176[24]

Şiirin sonunda gelen Siliy duhul ve lüzum anlamında kullanılmıştır.

71- "içinizden oraya uğramayacak hiç bir kimse yoktur"

Ayette geçen MİNkum, Minhum manasmdadır.1177[25] Ama şaz bir kıraata göredir. Hakeza bazı kıraatlerde de şöyle okunmuştur; İnsan suresi 21. ayetinden sonra,

"Vesekahum rabbuhum." (İnsan: 76/22)

Şu ayeti kerimede de aynı kaide uygulanmıştır: "İrine haza kane lekum cezaen." (İnsan: 76/22)

Ayette geçen lekum'un aslı lehum'dur. Bir görüşe göre "Variduha" kelimesi Huduru (bulunuşun, hazırlanışın) va-rid olması, gerçekleşmesidir. Duhulün vurudu (tahakkuk etmesi) değildir.1178[26] Züheyr de şiirinde bu manaya benzer bir şekilde ifade etmiştir:

"Birikmesi için bıraktıkları mavi suyun yanına vardıklarında orada hazır

---

1176[24] Beyit Hayavan'da: 1/22; Akdu'l-Ferid: 6/66; Mecmau'l-Emsal: 1/376; Muberrid'in Kamil'i: 1/376.

1177[25] Şaz bir kıraattir.

1178[26] Kurtubi şöyle demiş: Bazı gruplar (Minkum) daki "Kaf" harfi Ha ya racidir, şöyleki:

"Le nahşurennehum veş şeyatine summe le nahdurennehum havle cehenneme cisiyya." Burada kef harfinin ha'ya raci olduğu inkar edilemez çünkü şu ayeti kerimeden dolayı apaçıktır:

"Rableri onlara tertemiz bir şarapla suladi. Bu onlar için bir mükafaattı ve onların yaptıkları me§kurdur." Manası: Yani onlar içindi, kef harfi ha'ya raci olmuştur. Tefsiri Kurtubi: 11/138.

durup konakladılar."1179[27]

Şiirde geçen verednel kelimesi suya gitmenin hazırlığı için kullanılmıştır.

"Bu, Rabbin için gerçekleşmiş bir hükümdür." Hatmen makdiyyen; hak eti manasındadır. Bunu vacip şeklinde tefsir etmek sahih değildir. Huzeli şiirinde buna benzer bir ifadeyle dile getirmiştir.

"Vallahi yaşadığım son geceye kadar seni unutmam. Zira o kardeşlerden ve hak çocuklardandır."1180[28]

"Diri olan hiç kimsenin ebedi kalıp günü tehir edilmez, öyle ki daha öncekilerin hepsi kabre gitti. Geçmiştekilere geldiği gibi geride kalanlara da bir gün hak olan ölüm gelecektir."1181[29]

74- "Görünüş bakımından güzel olan."

Rİ'yen kelimesi hemzeli ve sakin (cezimli)'dir. Ri'yu kelimesi, Ayn harfiyle Ri'yu vezninde ve görünüş ve manzara ismidir. Bir rivayete göre Ri'yen kelimesinin vezni şöyledir; Reeytuhu ru'yeten ve ri'yen'dir. El-meriyyu verriy ise; El-meriyyu verri'yu ve El-mahmilu vel-himlu gibidir. Bir görüşe göre Ri'yen en güzel meta ve manzara demektir. Bir rivayete göre eşya bakımından insanın gördüğü en güzel şeylere esas, görüntü, biçim ve manzara bakımından güzel gördüğü şeylerede Erri'y denilir. Ama mehmuz olmayan şeddeli Erriy ise Erreyy kelimesinden türemiştir. Gençlik ve nimete doymak manasındadır. Muzerred buna benzer bir misali şöyle dile getirmiştir;

"Asırlar boyu bulutlar yağmur yağdırıp geçti. Sanki o sİ-yah bir yer ve

---

1179[27] Divanı; 78; Tefsiru'l-Kurtubi: 11/137.

1180[28] Bu beyit Ebu Harraş el-Huzeli'nindir ve Halid b. Züheyr'in mer-siyesiyle ilgili yazdığı bir beyittir. Lisanu'1-Arap mad. Hateme. Şerh Eş'aru'l-Huzeliyyin: 3/1227. Hazanetu'1-Edeb: 5/81.

1181[29] Bu beyit te Ebu Haraş Huzeli'ye aittir ve yine Halid b. Züheyr'in mersiyesiyle alakalıdır. Şerh eşındadır. Mahtute'de "Elbakin"in yerine "El-madin" gelmiştir.Eş'arul Huzeliyin: 3/1225.; Hazanetu'1-Edeb: 5/81. Er-recm; burada kabir manasındadır Mahtutada bakine min yerine madi-ne gelmiş hatadır.

kolay uzunluklardı.

İki biten ota gıdasını indirip veriyordu. Sular ve pınarlar fokurdayarak akıyordu."1182[30]

75- "Çok merhametli olan Allah ona mühlet verir" Onu dalaletinde, sapıklığında bırakması ve kötü emellerini gerçekleştirmesi için ona mühlet verir veya zaman tanır.

76- "Akibetçe daha hayırlıdır."

Onun döndürüleceği dönüş yeri demektir.

83- "Kendilerini iyice sevk eden"

Yani iyice endişeli ve kararsız kılmaktır1183[31] Bir görüşe göre Teuzzuhum Ezza; onları pek düşkün etmek ve heyecanlandırmaktır. Bir hadisi şerifte şöyle geçmektedir;

"Karnında çıkan ses, tencerenin kaynayıp fokurdama-sıyla çıkardığı ses gibidir."1184[32]

84- "Biz onların gününü teker teker sayıyoruz." Yani cezayı gerektiren amellerini yazıp sayıyoruz. Bir rivayete göre nefislerinin yok oluşunu veya fani oluşunu sayıyoruz.

85- "Heyetler, guruplar halinde"

1182[30] İki beyit. Mafdaliyat'ta sh. 94. Şemmah'ın kardeşi Muzerred b. Dırar'mdır. Er-Remman: Yerdir. Es-Siat: Yumuşaklıktır. El-Berdiyy: Nebattır.

1183[31] İbni Enbari Vakf ve İbîida da İbni Abbas'tan naklettiği bir rivayette Nafi b. Ezrak (Teuzzuhum ezza) hakkında bilgi ver dediğinde şöyle demiş; onları öyle bir tutuşturur ki büsbütün yanarlar veya endişelenirler. Hakim'dİr, emindir bozgunluklara aldırmaz. Kavimler ona köptir-düğü zaman o sesini çıkarmazdı.

1184[32] Bu hadisi Matraf b. Abdullah babasından nakletmiştir ve şöyle demiş; Rasulullah'a (s.a.v) geldiğimde namaz kılıyordu ve karnından tencerenin fokurtusu gibi sesler geliyordu. Yani ağlıyor gibiydi. El-Ez-iz; kanndan gelen hıçkırık gibi bir şeydir ve işte bu da ağlama sesidir. El-Mircel; kaynayan tencere sesidir. Bu hadisi Nesai babul bukai fis salati kısmında zikretmiştir. Şerhu'n-Nesai: 3/13; Ebu Davud Salat babında rakam: 157; Ahmed Müsnet'te: 4/25; Fethu'1-bari: 2/206. İbni Hacer şöyle demiş; bu hadisi, Ebu Davud, Nesai ve Tİrmizi Şemail kısmında zikretmişler diyor ve isnadı kuvvetlidir diyor. îbni Huzeyme sahihtir demiş ve İbni Hibban ile Hakim de bu hadisi Müslim'in tahric ettiğini zannetmişler.

Yani ikram edilerek getirilirler. Bir rivayete göre toplu halde getirilir demektir.

86- "Susuz olarak."

Kafirler susuz bir şekilde develerin getirilişi gibi Cehenneme sürüklenip getirilirler.

89- "Pek çirkin bir şey."

Bunlar büyük münkeratlardır. Bir görüşe göre büyük felaketlerdir.

90- "Cılız bir ses."

Derinden ve gizliden1185[33] fısıldaşma gibi bir sesin hissedilişidir. 1186[34]

TAHA SURESİ1187 [1]

1185[33] Tasti Mesail'inde İbni Abbas'tan naklettiği bu haberde Nafi b. Ezrak ona bu ayet hakkında (Rikzen) sorduğunda şöyle demiş; Hissen, yani hissedilir bir şekildeki gizli bir ses manasmdadır ve ona

"Araplar bunu biliyor mu?" diye sordu. O da:

"Evet" dedi.

Dumı'l-Mensur: 5/547. Umulur ki bu soru uydurmadır. Çünkü şiirZi Rumme'nindir. İbn Abbas ise Zİ Rumme'nin doğumundan önce vefat etmiştir. Veyahut umulur ki buna göre bu Lebid'in sözü de olabilir.

1186[34] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/50-63.

1187[1] İbni Zübeyr'den nakledildiğine göre Ta-Ha suresi Mekke'de nazil oldu demiştir. İbni Mürdeveyh'in İbni Abbas'tan çıkardığına göre Ra-sulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Zikri evvelden olup içinden nimetler zikredilen sure bana vah-yedİldi, Ta-Ha ve et-tevasim sureleri, Musa'nın lavhalarmdan bana verildi. Kur'an'ın fevatihleri (açılış) ve Bakara'nm sonları Arşın altından bana verildi. Mufassal İse fazlalık olarak bana verildi."

İbni Mürdeveyh'in Ebu Umame'den çıkardığına göre Nebi (s.a.v.) şöyle demiş:

"Kur'an'in tümü cennet ehlinin önüne konulur. Onun içinden sadece Ta-ha ve Yasin'i okurlar. Onlar o ikisini cennette okurlar."

2- "Biz, Kur'an'i sana, güçlük çekesin diye indirmedik."

Gecenin tümünde kalkıp ibadet1188[2] etmekten yorulman için indirmedik demektir.

Bir rivayete göre iman etmediklerinden dolayı kavmin için üzülesin diye indirmedik anlamındadır.

7- "O, gizliyi de bilir."

Es-sır; kulun başkasından gizlediği şeydir.

"Gizlinin gizlisini de bilir."

Ehfa kelimesi; Düşüncede ve kalpte gizli veya saklı olan şeydir.

10- "Bekleyin! Eminim ki birateş gördüm"

Anestu naren; ateşi, görmek veya göze ilişmesidir.

Ferezdek ta şiirinde Anese kelimesini görmek anlamında kullanmıştır:

"Bin sanki rüzgar onların yanına gitmek istiyor, öyle ki bulutlan sıkıp su çıkaracakmış gibi cezb edişinde öyle görünüyor. Ateş gördüklerinde şöyle diyor: Keşke ateş onların üşümüş ellerini ısıtsa."1189[3]

1188[2] Bezzar hasen bir senetle Ali'den (r.a) şöyle bir hadis nakletmiş: "Rasulullah (s.a.v.) kıyamda kah bir ayak üzere dayanıp kah öbür ayak

üzere dayanıp duruyordu. Bir ayak yorulunca diğerinin üzerinde duruyordu ve ta ki şu ayet nazil oldu:

"Biz Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik." Abd İbni Hu-meyd'in naklettiği rivayet te şöyle:

"Rasulullah adete kendini bağlıyordu ve bir ayağını diğer ayağının üzerine koyuyordu ta ki bu ayet nazil oldu. "Biz Kur'an'ı güçlük çekesin diye indirmedik." İbni Asakir'in Aişe'den (r.a) naklettiği rivayet şöyle:

"Kur'an'dan ilk öğrendiğim sure "Taha" süresidir. Ben her bu sureyi okuduğumda (Taha ma enzelna aleykel Kur'ane lî teşka) Rasulullah (s.a.v) bana:

"Ey Aişe sen şakıyye olmadın" derdi.

1189[3] Beyit onun divanında: 30'dadir. Hamasatu'l-Basriyye: 1/158; Emali'l-Murteda:l/58; Muğni lebib: 2/276.

12- "Tuvada'sın"

Tuva kelimesi marife ve ucmeden dolayı gayri munsanf-tır. Öyleyse acemce bilinen bir vadiye verilen bir isimdir.

15- "Nerdeyse onu açıklayacağım"

Yani açıklamak istiyorum demektir. Mana olarak şöyledir; Vaktinin bilinmesi uzak bir ihtimal olmakla beraber onun oluşumunu yakınlaştırmaktır. Bir rivayete göre kelamda izmar (gizlilik, kapalılık) vardır. Yani nerdeyse onu söyleyeceğim. (Ekadu ezheruha) demiş.Sonra yerini bulsun diye açıklayacağım manasında "Uhfiha litecze" demiş.

"Herkes peşine düştüğü şeyin karşılığını bulsun diye."

Zira hikmet ve maslahat kıyamet saatinin gizlenmesini gerektiriyor ki kul, azimle kararlılıkla ibadet etsin düşünsün tevbe konusunda ifrata kaçmasın. Bercemi de şiirinde Ka-deyi kastettiğimiz manada kullanmıştır;

"Azmettim fakat onu yapmadım, neredeyse beni başa ge-çiriyordun Osman'ın üzerine helallerinin ağlaması için terk ettim."1190[4]

Yani nerdeyse onu Öldürecektim diyor. Ebu Ubeyde ve Kutrub'un dediğine göre Uhfiha açığa çıkarmak anlamındadır. Her ne kadar Ahfi Ezheru manasında da olsa Ta'lil için olması düşünülemez. Buna benzer bir ifadeyi Ubeyde b. Tib şiirinde dile getimiştir:

"Sekiz çatal tırnaklarıyla toprağı gizliyor. Dördünün de yere değmesi tahlildir."1191[5]

Yani toprağı izhar ediyor, düşmanının şiddetinden çatal tırnaklarıyla

---

1190[4] Tefsiri Kurtubi: 10/183; Tabakat Fuhulu Şuara: 1/174; Haza-netu'1-Edeb: 4/80; Muberrid'inKamii'i: 1/228.

1191[5] Beyit Mafdaliyat'tadır. Mafdaliyat shf: 140; Nevadır Ebu Zeyd shf: 9; Divanu'l-Meani: 2/108; Lisan madd. Helele. Harbi'nin Garibu'l-Hadis'i: 2/846.

onu çıkarmak istiyor.

Yine burada da Yahfa zahir etmek anlamındadır. Buna benzer bir ifadeyi şu hadiste de bulmak mümkündür;

"La kat'a alel muhtefi: Kefen hırsızının eli kesilmez."1192[6] Burada Muhtefi zahir manasındadır. Sahih olan odur ki beyitte geçen (Yahfa etturab) ya'nın fethasıyladır. İmriiu'I-Kays'ın şiirinde de buna benzer örneği bulmak mümkündür şöyleki:

"Onlan infaklanndan gizledi, sanki onların celb eden geceden bir sed çekip koydu arasına."1193[7]

18- "Ona dayanırım"

Ayette geçen Etevekkeu; kelimesi dayanmak ve yaslanmak manas ındadır.

"Onunla davarlarıma yaprak silkerim"

Yani koyunların yemesi için yapraklara vurup düşürül- mesidir.

"Benim ona başka ihtiyaçlarım da vardır."

İbnu'l-Arabi şöyle demiş; çobanda olan asa şu amaçla kullanırlar; hayvanlara, yaprak, yiyecek ve saireyi otlak azaldığında; silkelemek, düşürmek, onları kurttan ve hırsızdan1194[8] korumak onunla davarı sürmekˆ elin veya ağzın ulaşmadığı1195[9] gölet veya kuyudan su çırpıp hayvanları sulamak amacıyla onunla herhangi bir yerine vurup su yolunu açarak sulamak ve çoban yorulduğunda ona yaslanarak

---

1192[6] Hadis Lisan'da maddetul hafada'dır. El-Muhtefi; ölülerin kefenini çıkartandır ki buna Nebbaş da denilir.

1193[7] Beyit Divan'mda shf: 36; Lisan madd.hafa. Mecazu'l-Kur'an: 2/17; Ebu Ubeyd'in Garibu'l-Hadıs'i: 1/60.

1194[8] El-Harib; hırsızdır.

1195[9] İbni Manzur, El-Bugeybuğun; suyu yüzeye yakın kuyudur diyor veya taşımaya yakın bir mesafede olan kuyudur. İbnul Arabi de; Bİ'run buğbuğun ve buğeybuğun; suyu taşmaya yıkın kuyudur diyor.

yorgunluğunu giderir ve çoban asayı iki kürek kemiğinin üzerine koyar ve her iki omuzunun arasına alır bedenini onun üzerine koyar ve yürüdüğünde kendisinin taşındığını hisseder gibi olur. Ve daha sonra eve geldiğinde askı niyetiyle onu havaya diker elbiselerim ona asar. Sonra asayı kırar ve ondan kazık elde eder. Daha sonra onlar da kırıldığında odunyapılır. Ve daha sonra odunlar kırılarak ondan talaş1196[10] elde edilir. Kıtlık anlarında hayvanlara yem olarak verilir. Geriye kalan parçalar alınıp yavru deve annesini emmesin diye memelerin üzerine kafes1197[11] şeklinde konularak emilmemesini sağlar. Bu parçalar da daha sonra ufaltılıp kırıntı haline getirilir ve bunlara "Evkas" diye isim verilir. Ve daha sonra ateşin tutuşturulması güçleştiğinde bu parçalar çıra olarak kullanılır. Ve daha sonra bununla ateş öylesine bir tutuşur ki yılan gibi kıvrılarak havaya yükselir. Asanın üzerine bir de şiir söylenmiştir:

"Kabe'ye ve Safa'ya yemin ederim ki sen asanın parçalarından daha hayırlısın."1198[12]

23- "Taki sana en büyük ayetlerimizden birini gösterelim."

Ayette Kubra gelmiş ancak Kuber murad edilmiştir. Tıpkı "Mearib"in naatrnda"Uhra"148 geldiği gibi. Murad olunan Uher'dir ama diğer ayet nizamlarına uyması için böyle gelmiştir. Bir rivayete göre cümlenin takdiri şöyledir; Min ayatina el-ayetu'1-kubra'dır.

39- "Ve benim nezaretimde yetiştirilmen için." Yani benim irademin ve

---

1196[10] Lisan'da Hulletun, şöyle tarif edilmiş; kökü yerde olan her bitkidir ve sene kıtlık olduğu veya kurak olduğu zaman bu hayvanlar için bir yiyecek stoğu veya deposudur. Araplar buna El-Ulketu diyorlar.

1197[11] Ezheri şöyle dem ş; Tevadi kelimesinin müfredi tevdiyetun'dur. Yavru deve emmesin diye ana devenin memelerine bağlanan tahta parçalandır,

1198[12] Beyit Ğunyetu'l-Arabİ'nindir. Oğlu hakkında söylemiştir. Bu kadın insanlarla çok ülfet ederdi. Bir gün oğlu biriyle kavga yapar ve burnunu koparırlar ve annesi Gunye de oğlunun diyetini alır, bunun üzerine kötü ve fakirlik hali biraz düzelir. Daha sonra oğlu başka biriyle kavga yapar ve bu kez de kulağı kopardır ve yine oğlunun diyetini alır ve gittikçe durumları iyileşmeye başlar. Daha sonra başka biriyle daha kavga eder ve bu kez de dudakları koparılır ve anne yine oğlunun diyetini alır. Bu kez oğlunun azalarımdan dolayı diyet karşılığı aldığı mal, eşya deve ve mülkleri görünce oğiu hakkındaki görüşü iyimser olur ve bu beyti işte bunun üzerine bir ibret misali söyler. Mecmau'l-Emsal: 1/37; El-Be-yan "e't-tebyin: 3/64; El-Asa shf: 305; Lisan madd. Fereka. Muhadera-tu'Kıdibba: 2/173.

korumamın, himayemin altında

demektir.

40- "Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik"

Seni peşpeşe denemelerden, imtihanlardan geçirdik. Bir rivayete göre seni bir çok musibetlerden ve belalardan kurtardık. Aslı;

"Fetentuzzehebe bi'n-nar'dır (altını ateşle erittim.) Böylece Allah Musa'yı doğuşunda ve sonrasında peygamberlik risalesini verdiğinde bir dizi denemelerden geçirdi. O da bu denemelerden altının alevlerden kurtulduğu gibi kurtuldu.

"Sonra, sen takdire göre geldin"

Kırk yaşında olması gereken ve peygamberlere vahyedi-len peygamberlik risalesinin zaman ve olgunluğuna ermiş oldun demektir. Kırk yaşından sonra peygamberlere vahy gelir.

44- "Belki o, aklını başına alır ve korkar." Bu rica Ra-sulun (Elçinin) ricası üzerinedir. Mursilin (göndericinin) değil, zira elçi şayet yapacağı bu şeyinden ümitsizliğe kapılır-sa risal (gönderiliş) gerçekleşmez. Bir rivayete göre şüphesiz kelam murselattan (iyilik için birbiri peşinden gönderilenler) maduldur.

Kavi sanki böyledir; Lealle yetezekkeru mutezekkirun an-hu ve yehuze bihi (belki o uyarılması gereken veya hatırlatılması gereken şeyden dolayı hatırlar veya kendine gelir ve ondan vazgeçer veya yapılan uyarıları dikkate alır.) Bu halde "Leallehu" kelimesi de icab veya kabul için olmuş olur. Buna bir örnek te Şairin şu sözünde vardır;

"Bize savaşı bırakın belki biz de bırakırız dediniz. Bize her türlü gerçek vesikayı teminatı verdiniz. Vakta ki biz savaştan vazgeçtik gördük ki verdiğiniz ahidler, vaatler bir serap misali ortada parıldayıp

duruyor."1199[13]

Şair burada Lealle kelimesini icab veya kabul amacıyla getirmiştir.

45- Onun bize aşırı derecede kötü davranmasında." Bizi hemen öldürebilir demektir.

50- "Her şeye hilkatini veren"

Verdiği şekil veya surette kimse ona (şahsa) benzemez. Bir rivayete göre bazılarının bazılarına benzemesi konusunda belirleyici ayırıcı suretlerin nevileri kastedilmiştir. Yapılan veya halkedilen suret veya nevi üzerine başka bir canlı türü bulunmaz. Bir rivayete göre; azalardan herbirine hilkat ve canlılık verdi ve her duyuya (hasseye) idrakle hissetme özelliği verilmiştir. Dile konuşma yeteneği, ele de; vurma, tutma, kaldırma ve hayret verici özellikleri ve ayağa da yürüme özelliği vermiştir. Ayeti kerime bu konuyu daha güzel beyan etmiştir:

"O her şeyi yarattı ona bir nizam verdi."

(Furkan: 25/2)

"Sonra da hidayete erdirendir." dedi. Yani dünyadaki maişeti ve ahiretteki saadetidir.

51- "Öyleyse önceki milletlerin hali ne olacak dedi."

Bu olay kendisini ba'stan (dirilişten) ürkütmüş ve korkutmuş olmalı ki; yokolan veya fani olan geçmiş ümmetlerin hali nedir, nasıl dirilecekler? Onlar toz olup toprağa karıştıkları halde ne zaman ve nasıl nerede dirilecekler diye sorar.

58- "Uygun ve müsait bir yer"

1199[13] BeyitEmali'ş-şecere'dedir: 1/51; nisbetsizdir. Hamasetu'1-Bas-riye: 1/25; Durru'l-Mensur: 1/189; Tefsiri Kurtubi: 1/227.

Ayette geçen suva kelimesinin kesra veya zammesiyle iki fırka arasında eşit mesafe ve yakınlıkta olan bir mekandır.

59- "Bayram günü"

Buluşma zamanı bayram ve kuşluk vakti gibi şerefli ve kıymetli bir günde. Cümle sözleşme zamanı (mevid) için zarf üzerine nasp kılmıştır. Sanki Mevidi (sözleşme zamanı) Vad gibi bir olay kılmıştır. Yani zinet gününde size vaddet-ti ki; zamanlar birbirine karışmasın veya herhangi bir karışıklık olmasın.

61- "Sonra o bir azab ile kökünüzü keser" Vereceği azab ile nesillerini ve zürriyetlerinin tümünü yok eder. Sehate ve eshate kelimeleri de bu anlamdadır.

63- "Bu ikisi muhakkak ki iki sihirbazdırlar" Ebu Amr şöyle demiş; Kur'an en güzel ve fasih bir lisan üzere indiğinden şu ayeti "înne hazam" şeklinde okumaktan Allah'a karşı utanç duyuyorum demiş.1200[14] Zira o bu ayeti Kur'an'm hattına muhalif bir şekilde "İnne hazeyni" diye okumuştur. İsa b. Ömer'in rivayet ettiğine göre Osman bu ayet hakkında şöyle demiş; bu ayetin okunuşunda hata olduğunu zannediyorum ama arapların onu düzelteceğini ümit ediyorum.1201[15]

İbni Kesir bu ayeti şöyle okumuştur "in hazanni" inne-deki nun'un cezmİyle ve haza'daki nun'un şeddesiyle. Buna göre Hazani iki yönde Ref halinde gelir:

1200[14] Nafi, İbni Amir, Şu'be, Hamza, Kesai, Ebu Cafer ve Yakub bunu şeddeyle (İnne) şeklinde okumuşlar. (Hazani)'yi ise; nun ve elifin tahfif iyle okumuşlar. İbni Kesir "in" şeklinde tahfifli okumuş ve (Hazani)'yi-de nun'un şeddesiyle okumuş. Hafs da onun gibi okumuş ancak nun'u tahfif etmiş. İthaf shf: 304.

1201[15] Merhum İbni Teymiyye bu haber hususunda şöyle demiş; Bazıları Osman'ın (r.a.) şöyle dediğini zannetmişler. Kur'an da bazı dil hataları vardır araplar onun diliyle düzeltecekler. Bu haber batıldır ve çeşitli yönlerden sahih değildir, çünkü araplar kelamda hatalara karşı son derece titiz davranmışlar ve ikrah etmişler ve nasıl olur da Kur'an'da bunu böyle bırakırlar.

Sahabiler en küçük bir mekruha karşı hassas idiler nasıl olur da Kur'an'da buna karşı suskun kalırlar ve üstelik bunu izale etmek de o kadar zor değildi kendilerine. Ve Araplar bunu kendi dillerinde olan hatayı düzeltecekler delil pek sağlıklı değil ve doğruluğu da yoktur. Çünkü Kur'an hem arapların hem de acemlerin yanlarındaydı sonradan düzeltilmesi mümkün değildir. Geniş bilgi almak isteyenler Şuzuru'z-Zeheb adlı esere müracat edebilir. İbni Hişam burada çok güzel ve doyurucu açıklamalar yapmıştır. Şuzuru'z-Zeheb shf: 62-65.

1- Bunun nunu musakkaleden tahfif edilmiş ve böylece kendi kendine amelsiz (etkisiz) hale gelmiş, ondan sonrası-da mubteda ve haber üzerine ref olmuştur. Haber lamı, onunla, nefy için olan mai nafiye manasındaki "in" arasına girmiştir ki birbirinden ayırdedilsin.

2- O, "Ma" ve illa manasında olan haberdeki Lam mana-sındadır. Buna göre şöyledir; Ma hazani illa sahirani; yani bu ikisi ancak sihirbazdır.

Şu ayettede olduğu gibi:

"Ve in vecedna ekserehum le fasikin." (A'raf: 7/102)

Yani illa fasikin demektir.

Bir başka ayette şöyledir:

"Ve in nezunnuke leminel kazibine." (A'raf: 7/66) Ama maruf olan kiraata göre şöyledir; şüphesiz bu şekilde, Kinane, Belhers, Hasam, Zebİd, Murad, Beni Uzre ve bazı Yemen kabilelerinin dilleri üzerine gelmiştir. Bunların lu-gatlarında "tesniye" bütün hallerde elif iledir ve irabı da hiç bir zaman değişmez. Buna misal olarak şiirde şöyledir;

"Onun babası ve babasının babası şerefin zirvesine ulaştılar."1202[16]

Görüldüğü gibi tesniye bütün hallerde elif ile gelmiştir. Bir görüşe göre "inne" neam anlamındadır.1203[17] Buna misal olarak Ubeydullah b. Kays şiirinde şöyle diyor:

"Kusur ve hatalarımdan ötürü önüme geçip beni kınıyor ve hatalı buluyor ben de onları kınıyorum ve o genç kızlar bana diyorlar ki: Yaşlandın, kocadın, piri fani oldun. Ben de onlara dedim ki: Ah ah ben

---

1202[16] Beyit Ebu Nuceym'in olduğu söyleniyor. Bir rivayete göre beyit Raube'nindir. Muğni Lebİb rakam 53. Şuzuru'z-Zeheb shf: 62; Tefsiri Kurtubi: H/217.

1203[17] Mahtutede "Neam" yoktur.

mi ha?"1204[18]

Görüldüğü gibi şiirin sonunda gelen inneh kelimesi neam anlamında kullanılmıştır. Ancak her iki görüşte de ifrat'a gidildiği apaçıktır. Çünkü tekid lamı inne'nin haberine has olunur.

İsabetli bir görüş olan merhum Ebu Ali'nin görüşü şöyledir: "Hazani" kelimesi hazanın tesniyesi değildir. Çünkü bir ikiden daha maruftur. Haza'nın nekire olması sahih olmadığı zaman haza'nın kendi lafzından tesniye yapılması-da sahih değildir.1205[19]

Görmüyor musun; ente, huve ve hiye ismi işaretleri ma-rife olduklarında kendi lafızları üzerinde entani, hevani ve heyani şeklinde'tesniyeleri olmaz. Bunların tesniyelerinin yapılmasına ihtiyaç duyulduğunda bazı mebni isimler getirilir ki bunların tesniye isimleri üzerindeki suretleri katiyyen değişmez ve şöyle ki; entuma ve huma. Aynı şekilde Haza içinde mebni bir isim getirilir ve onun üzerinde hiç bir amil de amel etmez. Görmüyor musun ki "ellezine" de nasıl yapılmıştır.

64- "Öyle ise hilenizi kurun."

Ayette geçen Emrin icmasi (kurulması veya toplanması) onu cemetmek ve görüş birliği içinde plan ve hilelerin uygulanmasıdır.

Şair de şiirinde Emr kelimesini bu manada kullanmıştır.

"Keşke şiirim ve arzularım fayda vermeseydi. Birgün gelecekler mi ki işlerime toplanmış ve fayda sağlamıştır."1206[20]

"Sonra sıra halinde gelin..!"

1204[18] Beyit Tefsiri Kurtubi: 11/217; Divan İbni Kays shf: 66; Muhel-lebi'nin Nazmu'l-Feraid'i shf: 86; El ezhiyye shf: 267; Ed-Dani'nin ce-na adlı eseri shf: 384.

1205[19] Mahtuta'da "Lem" yoktur.

1206[20] Beyit Ferranm Meanİ'l-Kur'an'ın da 2/158. nisbetsizdir. Lisan madd. cemaa: 8/57.Tefsiru'l-Kurtubi: 11/221.

Yani hepiniz sıra halinde geliniz. Ebu Ubeyde'ye göre Es-Saffu kavmin hepsi demektir. Araplar'dan şöyle rivayet edilmiştir; Maistetatu en atiyes saffe; safa gelemedim yani musallaya,1207[21] namazgaha.

67- "Musa, birden içinde bir korku duydu."

Evcese kelimesi derinden veya gizliden hissetmektir, Hifeten ise korkudur.

69- "Onların yaptıklarını yutsun."

Yani ağzıyla onların göz boyama hilelerini alıp yutsun.

77- "Size yetişilmesinden korkmaksızm ve endişe etmeksizin"

Cümle hal manası üzerine mansubtur. Yani korkmadan onlara bir yol aç. Dereken kelimesi Tarık'in (yol) na'tı üzerine mansub olması caizdir. Buna göre cümîe şöyledir: Tenken yebesen me'munen ğayre mahşiyyin fihidderek. (Emin, korkusuz ve kuru bir yol izle) demektir.

87- "Biz sana olan yadımızdan, kendi kudret ve irademizle dönmedik."

Ayette geçen melkina güç, takat manasmdadır.

87- "Fakat, biz o kavmin zinet eşyasından bir takım ağırlıklar yüklenmiştik."

Samiri bu sözden dolayı onlara şöyle söylemiştir: O eşyalar günahların ağırlık ve hantallığı ve haram maldır, hadi onları bir araya getirip ateşe atın der zaten kendisi de kuyumcu idi bunun organizesini de kendisi yapmıştı.

88- "Fakat onu unuttu."

Yani Samiri imanını terkedip kafir oldu. Bir görüşe göre Samiri

1207[21] Mecazu'l-Kur'an 2/23.

arkadaşlarına "iyi bilin ki Musa ilahını burada ter-kettiğinden dolayı gecikti" der.

96- "Zira, o elçinin izinden bir avuç aldım."

Atın basıp çukur yaptığı yerlerden alman topraktır. Cümlede olan muzaaf kelimeler hazfe uğramıştır.

97- "Musa defol! dedi, artık hayatın boyunca sen: Bana dokunmayın! diyeceksin."

Böylece Musa İsrailoğullarına, onlara ona yaklaşmamayı Ve onunla içice girmemelerini emretti. Bir rivayete göre Samiri insanlardan kaçarak korkusundan dağlara sığındı ve vahşileşti insanlar arasına bir daha karışmadı ve kimse de ona yaklaşmadı.

97- "Tapmakta olduğun ilah."

Ayette geçen Zelte kelimesinin aslı Zellelte'dir ama tahfif yapılmıştır. Tıpkı şu kelimeler gibi; mesetu mistu, ehses-tu ehestu gibi. Zelle burada devamlılık süreci için kullanılmıştır. Raciz şöyle demiş:

"Hac etmeye devam ediyorlar. Biz de onu hicb ediyoruz çakıl taşlan atılmaya devam ediliyor tertipli bir şekilde.1208[22] "Sonra da onu parça parça edip denize atacağız." Ayette geçen Lenensifennehu kelimesi parçalamak, ufaltmak manasmdadır. Mesela: Nesefet taame bil minsefi; yiyecek vb. şeyleri değirmen veya başka şeyle öğütüp fazlalıklarının uçup gitmesini sağlamaktır. Veya öğütülen kısımları kalbur vb. şeylerle eleyip fazlalıklarının uçup gitmesini sağlamaktır.

102- "Biz o zaman günahkarları, gözleri gömgök mahşerde toplarız."

1208[22] Er-Ricz: Dukeyn'indir. Lisan madde: Hacece: 2/227; Mahtu-tada (Mubevvebe)'nin yerine (Muberreîeh) gelmiş hatadır.

Ayette geçen Zurken kelimesi kör ve ama anlamındadır. Ezheri1209[23] bu konuda şöyle demiştir:

"Aşırı öfkeden de olduğu gibi, onların gözleri şiddetli susuzluktan döner gömgök olur. Dirar b. Hattab da şiirinde Zurk kelimesini aynı bu anlamda kullanmıştır.

"Yüce bir izzete ve doğru bir topluluğa ait olduğum zaman onu yayacağım. Ağardı bembeyaz oldu buruştu.

Sanki onların gözleri coşup heyecanlanma anında adeta gömgök mavilikle sürmelenmiştir."1210[24]

103- "Aralarında birbirlerine gizli gizli şöyle derler: "Dünyada sadece on gün kaldınız."

Ayette geçen Yetehafetune gizli gizli fısıldaşmaktır.

107- "Orada ne bir iniş ne de bir çıkış görebileceksin."

Ayette geçen ivec kelimesi meyletme ve aşağıya doğru iniş anlamındadır. Emt ise yukarıya doğru çıkış manasındadır. Bir rivayete göre Emt; yerdeki çukurlardır ve inişli çıkışlı yerlerdir.

108- "Bu yüzden fısıltıdan başka bir ses işi tem ezsin."

Ayette geçen Hems kelimesi gizli gizli gelen ses ve fısıltılardır.

111- "Bütün yüzler, diri ve her şeye hakim olan Allah için eğilip boyun bükmüştür..."

Ayette geçen A'net kelimesi (Zellet ve Haşaat)1211[25], eğilmek,

---

1209[23] O, Ebu Mansur Ezheri Muhammed b. Ahmet'tir. Lügat konusunda reis konumundaydı. İki Garibeyn'in sahibi olan Herevi'den Nef-teveyh ve İbni Sirac'tan ders almıştır. Hadis ilminde de söz sahibiydi ve takva sahibi biriydi. Onun Tehzibu'l-Lugati adlı eseri vardır. Hicri: 37O'te vefat etmiştir. Bu nakil Tehzibu'l-luğa'dandır. 8/428.

1210[24] Bu beyit Dırar b. Hattab'mdır ve Hendek gününde söylemiştir. Eğani: 17/109; Hamasetu İbni Şeceri: 16; İki beyit ise Meanİ'l-Kebir: 1/537.

1211[25] Tasti'nin İbni Abbas'tan naklettiğine göre Nafi b. Ezrak bu ayet hakkında sorduğunda şöyle demiş:

burkulmak, boyun bükmek ve itaat etmek manasında-dır. Bundan dolayıdır ki esir olari kişiye El-Aniy denilmiştir.

114- "Sana, O'nun vahyi tamamlanmazdan önce Kur'an'i acele etme."

Yani sana Vahy edilmeden önce O'nun (Kur'an'm) inmesini isteme ve bu konuda da herhangi bir şey sorma demektir. Bir rivayete göre Muhammed (a.s.) Cebrail'in (a.s.) telkinini hırslı bir şekilde acele etmesini ve getirmesini istiyordu.

117- "Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra yorulur, sıkıntı çekersiniz!"

Yani sen ve hanımın yorulur eziyet ve sıkıntı çekersiniz. Bir rivayete göre erkek maişeti temin etmek için, yorulup sıkıntı ve meşakkat çektiğinden ayetteki lafız müfret muha-tab sigasında Adem'e hitaben Feteşka şeklinde gelmiş ve (nıü~ekker için sen yorulursun demektir.) Ve kadın ta bu tür meşakkatlara aldırış etmediği ve kendi rahatına baktığından dolayı ayette geçen Feteşka ona hitab değildir (iki kişiye yapılan bir hitab değildir.)

Şair şöyle dedi:

"Onu yaşamındaki odanın gölgesi ve yemyeşil bahçelerin bir birine geçmiş, karışmış olması onun hoşuna gitmişti. Ve onunla alakalı herşeyin sorumluluğunu üzerine alan vali veya yetkili ona kafi geldi. Zaman başka birşey için doğmayacak."1212[26]

119- "Sıcaklığın sıkıntısını duymayacaksın ve de his etmeyeceksin."

"Ve aneti'l-vucuhulil hayyi'l-kayyumi" Yani kıyamet gününde O na teslim olur boyun eğerler.

"Ve araplar bunu biliyor mu?" diye sordu, Nafi. O da:

"Evet" dedi ve şairin şöyle dediğini duymadın mı?

"Bütün esirler ve ali Kasiyy senin üzerine ağlayacaktır."

1212[26] İki beyitte onun divanında: 122. Hazenetu'1-Edeb: 5/317; Mu-haderatu'l-Edibba: 2/309.

Yani güneşin kızgın harareti altında kalmayacaksın.

Mahzumi de şiirinde Tedha kelimesini aynı anlamda kullanmıştır.

"Bir adam gördü, güneş çıkmaya başlayınca aydınlanıyor kuşluk vaktine giriyordu ve ısınıyordu gece olunca da üşüyordu. Ey ıssız çöle sefere giden onunla nice çölleri, dağları aştın şimdi o yorgun, bitkin ve tozlu bir şekildedir."1213[27]

121- "Şaşırdı."

Ayette geçen Feğeva; görüşünden saptı ve şaşırdı1214[28] demektir.

129- "Eğer Rabbinden daha önce sadrolmuş bir söz ve tayin edilmiş bir vade olmasaydı gerekli olurdu."

Ayette geçen cümlenin takdiri şöyledir; Velev la kelime-tun sebekat min rabbike ve ecelun musemma lekane Uzama. Eğer Rabbinden daha önce sadrolan bir kelime ve belirlenen bir zaman olmasaydı acilen lüzumlu olan azabı size yapacaktı. Bu azabı kendisi hazırlamıştır fakat tehir etmiştir.

Cerir'in dediği gibi:

"Hayaller başta ama sendeki zaman bunlar ve hayaller nerde, seni ziyaret eden ziyaretçiye selama selamla geri dön."1215[29]

"Zira ferazdak cin çarpmış bir kaya uzantısıdır. Ona hiç bir dağ keçisi

---

1213[27] Beyit onun Divan'mda shf: 121; Hazanetu'1-Edeb: 5/317; Tez-kiretu'l-Fahriye shf: 46 Muğni Lebib shf: 79.

1214[28] İbni Arabi şöyle demiş; bizden hiç birinin bu şekilde Adem (a.s) için böyle demesi caiz değildir. Ancak Allah'ın ayetlerinden veya peygamberin kavileri arasında zikredilmesi müstesna. Böyle bir şeyi söylememiz kendimiz açısından, yani en yakın baba veya atalarımız açısm-dandahi caiz değilken nasıl olur ilk şerefli büyük babamız, ilk peygamber ve Allah'ın kendisini affettiği ve tevbesini kabul ettiği birisi hakkında denilebilir? Asla.! Adem hakkındaki hatanın hangi yönde olduğu belirsizdir. Ama çeşitli ihtimaller vardır. Bize düşen ağaçtan yedi veya yasak olan bir şeyden yedi denilmesidir. Yasak olan bu şeyin bizzat kendisini de akledip itikad edebilir veya bu nehyedilen şeyin seri manada bir yasak olmadığını ki çünkü, ne olduğu meçhuldür, itikad edebilir. Ahkamu'l-Kyr'an: 3/1261.

1215[29] Beyit, onun Fefezdak'ı hiccveden bir kasidesindedir. Divan sh. 117.

ulaşamaz ve dokunamaz."1216[30]

Yani taletu'l-evalü1217[31]

ENBİYA SURESİ1218[1]

1- "İnsanların hesap günü yaklaştı"

Ayette geçen İktirab (yakınlık) iki türlüdür;

1- Gelecek olan her şeyin yakın olması yönünden.

2- Geçen zamana kıyasla geriye kalan zamanın azlığı yönünden.

2- "Rablerinden kendilerine yeni bir ihtar gelmeye-görsün"

Bu ihtar inen Kur'an ayetleriyle inen ikazlardır.

3- "Onların (zalimlerin) kalpleri meşguldür" Onların kalpleri gizli fi sıklaşmalarla, meşguldür. Ayette geçen Lahiyeten kelimesi Lehiytu elha'dan türemiştir. Ta-libetün lillehv (meşguliyet taleb edicidir) cümlesinin de Lehevtu elhu'dan olması caizdir. Sıfat mevsuf üzerine takdim olduğu zaman nasbolur. Şu şiirde de olduğu gibi;

"Açlığından cılız kalıp siyahlaşmış adeta bir heykel misali bakıyor, sanki

---

1216[30] Beyit Lisan madde: Tavale. 11/411. Subeyh b. Riyah ez-Zen-hi'ye nisbet etmiştir. Riyah b. Sübeyh'in olduğu söyleniyor. Ahtel'in değildir. O, Cerirve Ahtel'in Nekaid'inde s: 188'dedir. Hamasetti'1-B.s-riyye: 1/180.

1217[31] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/64-78.

1218[1] îbni Abbas Enbiya suresinin Mekke'de nazil olduğnu söylemiştir. Buhari ve İbni Dureys'in, İbni Mes'ut'tan çıkardıklarına göre şöyle demiş:

"Beni İsrail, Kehf, Meryem, Ta-Ha ve Enbiya sureleri itakı evveldendirler ve onlar tel adidendirler."

o bir bön ve çılgmmış gibi."1219[2]

3- "Siz şimdi gözünüz göre göre büyüye mi kapılıyorsunuz?"

Yani siz şimdi bile bile büyü kabul ediyorsunuz öyle mi?

"O zalimler fısıltıyla gizli konuşma yaptılar"

Sarf nahiv kurallarına göre ayetteki ibare "Ekeluni el-be-rağisu" kavillerinin benzeri bir şeydir.

10- "Andolsun size öyle bir kitap indirdik ki, şan ve şerefiniz ondadır"

Eğer onunla amel ederseniz şanlı ve şerefli olursunuz demektir.

12- "Oralardan çıkarlar."

Yani henüz azab gelmeden oralardan kaçmaya yellenirler ama nafile kurtuluş yoktur. Rekedtul ferese demek; atın süratli gitmesi için ona dürttüm o da hızlı gitti demektir. Bir görüşe göre de Ferekede denilmez deniliyor.

13- "Sorguya çekileceksiniz."

Yani yaptıklarınızdan dolayı sorgulanacaksınız. Bir rivayete göre bu onlara istihzalarına binaen söylenmiştir.

15- "Kurumuş halde ki biçilmiş ekine çevirinceye kadar."

Yani onlar ateş koru haline geldiler. Ekinin orak vb. şeylerle biçildiği gibi onlar da biçildiler.

19- "Onlar ibadet etmekten yorulmazlar."

Onlar Allah'ın huzurunda olduklarından ne ibadet etmekten yorulurlar

---

1219[2] Beyit Kuseyyir İzze'nindir. Şuzuru'z-Zeheb shf: 31; Kitab Si-beveyh: İ/276; Lisan madde. Halel. Katru'n-neda shf: 236; Hazanetu'l-Edeb: 3/216.

ne de vazifelerini bırakıp terkederler. Mesela El-Bairu'1-hasiyr demek bitkin ve yorgun düşmüş deve demektir.

21- "Onlarım diriltecekler?"

Yoksa müşrikler yerden bir takım tanrılar edindiler de onlar ölüleri mi diriltecek ha? Allah ölüleri diriltemedi de onlar mı diriltsin? Zira henüz mevidleri gelmedi de ondan.

29- "Onlardan her kim "ilah benim" dese"

Bir rivayete göre bunu diyen onun itaatinde olan iblis (şeytan)'tir.

30- "Göklerle yer bitişik bir haldeydiler..."

İkisi henüz bitişikken Allahu teala onların ikisinin arasını havayla ayırıp açtı bir rivayete göre göğün arasını yağmurla Yerinkini de nebatatlarla açmıştır.

36- "Sizin ilahlarınızı diline dolayan bu mu derler?"

Demek ilahlarınıza dil uzatıp ayıplayan budur ha.

Antere şiirinde Zikr kelimesini kusur ve ayıp anlamında kullanmıştır.

"Ey sevgili benim atımı zikredip durma ben ona yem ye-dirmedim ve sonra senin cildin de uyuz misali olur."1220[3]

37- "İnsan, aceleci yaratılmıştır"

Şu ayette de olduğu gibi:

"İnsan oğlu acelecidir." (İsra: 17/11)

Cins isim olarak tefsir edilmiştir. Bir rivayete göre de Adem (a.s.) ile

---

1220[3] Beyit divanında shf: 33; Tefsiri Kurtubi: 11/288. Bir rivayete göre beyit, Hazzaz b. Lozan'ındır. Hamasetu'l-Basriyye: 1/16; El beyan ve't-tebyin: 4/25.

tefsir edilmiştir. Adem'e ruh üflendiği zaman, onun hilkati henüz tam bitmeden uyanıp kendine gelmiştir. Ahfeş'e göre bu insanın aceleci yaratıldığını gösterir.

El-Ayn'nın1221[4] sahibine göre ise El-Acel; kokmuş çamur manasında olan Henıaetun'dur. Gulamu Saleb1222[5] "Yakute" adlı eserde acele'nin toprak olduğunu söylemiştir.

İbnu'l-Arabi ise şiirinde acel kelimesini çamurumsu toprak olarak ifade etmiştir.

"Ennebu denilen bitki kayalıkların arasında yetişir, hurma ise su ve çamur arasında yetişir."1223[6]

Bütün görüşler arasında olan mutabakat yönü ise "Fela testacilun" kavlidir.

"Benden acele istemeyin."

Gücü yeten herkesi aciz bırakan ve her bakıp düşüneni hayrete düşüren bu mükemmel insan yapısını yaratan Allah inkarcı kimselerin gelmesinde acele ettikleri ayetleri (azap veya mucize) göndermekten aciz değildir, ona da gücü yeter.

40- "Onları şaşırtır"

Yani onlara gelecek olan azap aniden gelir ve nereden geldiğinin farkına varmazlar. Bir rivayete göre onları şaşırtıp, hayretler içinde bırakır.

1221[4] O, Halil b. Ahmed el-Ferahidi'dir.

1222[5] O, Muhammed b. Abdulvahid Ebu Amr Lugavi ez-Zahid'tir. Gulamu Saleb ismiyle meşhurdur. Lügat hafızıdır. Bir çok imamlardan rivayeti vardır. Ve ondan da çoğu alimler rivayet etmiş. Bütün eserlerini bizzat kendisi lisanen meydana getirmiştir yazısız ve kitapsız olarak. Bir rivayete göre ezberinden tam otuz bin sahife yazdırmıştır. Hicri: 345'te vefat emiş. Lügat konusundaki lügat kitabı onundur ve defalarca ekleme yapmıştır. Ez-Zerkeşi "Garibu'l-Kur'an"da ona (Yakutetu's-sirat) demiş.

1223[6] Lisan'da madd. Acile: 11/428; Ruhu'l-Meani: 17/49; Tefsiri Ma-verdi: 3/45 ve aczuhu Kurtubi'de: 11/289; Emali'l-Murteda: 1/469. Beyit bazı Himyeri'lerindir.

46- "And olsun, onlara Rabbinin azabından ufak bir esinti dokunsa"

Yani ufak bir esintiyle dahi yok olurlar demektir. . Bir rivayete göre Nefhetun kelimesi nasib manasındadır. bir rivayete göre de Nefehe Iehu mine'1-atai demek; ona bağıştan bir pay verdi anlamındadır.

47- "Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız" Kavmun Ridyen ve Adlun cümlesi de bu kabilden bir kavildir.

58- "Sonunda İbrahim onları paramparça yaptı" Ayette geçen Cüzaza kelimesi bölük bölük veya parça-parça yapmak anlamındadır. Bir rivayete göre kıt'a kıt'a olması da caizdir. Ayette geçen Cüzazen kelimesi Cüzaze- | tü'nün cemidir. Cem ve müfredlik bakımından Zücacetün ve f Zücacen misalidir. Cizazen1224[7] kelimesi Cezize'nin cemi- | dir. Hafif ve Hifaf'ta olduğu gibi.

60- "Bunları diline dolayan bir genç duyduk" İlahlarında ayıp ve kusur arayan bir genç demektir. 63- "Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır" Eğer zannrniza göre mabud iseler öyle ise şu büyük putlardan birinin yapmış olması gerekir. Bunun sebebi ise kendisinden başkasına ibadet edilmesini istememesinden dolayıdır. Ayetteki bu cümle bir haberi vermek veya iletmek için değil, aksine hüccetin gerekliliği bakımından bir delildir. Bir rivayete göre bu haber İmkansız bir şarta muallaktır. Ki o da putların nutkudur ki bu da haber verilen şeyin imkansızlığını bildirmektedir. Merhum Kesai ise ayete geçen "Bel Fe-alehu"nun1225[8] yanında vakfe yapıp durmaktadır.

"Karga yaşlandığı zaman ehlime gelirim, zift tıpkı sağılan süt misali gibi

---

1224[7] Bu kıraat Kesai'ye göredir. İthaf shf: 310.

1225[8] Tam bir vakfe'dir.Yani "Faalehu men Faafehu" yani onu yapan yaptı manasındadır. İbrahim (a.s) burada olayın failini mübhemleş-tirmiştir ki kast ettiği manayı ki o da yalandan kaçıp yalan duruma düşmemek için ta'rid yapmıştır. Ve bu cümle kendisinden sonraki cümleyle lafzen ve mana bakımından kesik durumdadır ve tam bir mana ifade etmektedir. "Kebiruhum haza" cümlesi ise; mubteda ve haberden ibaret olan bir cümledir ve önceki cümleyle bir bağlantısı yoktur. Veyahut ta işaret edilen putun en büyük put olduğunu haber vermekten ibaret olan bir cümledir. Ki bu da doğrunun ta kendisidir. Ancak şöyle yapılsaydı hilafına olurdu; "Kebiruhum" yani failen bi fi'lihi yapsaydı tevile ihtiyaç olacaktı. Menaru'1-Huda shf: 250.

oldu."1226[9]

"Biz seni terekttik, kafanın ıslah olduğunu görünceye kadar bizi kapında göremezsin. "1227[10]

Buna göre şöyledir; "Bel Fealehu Men Fealeh" onu yapan yaptı demektir. Ve Bel fealehu üzerinde vakfe yaptıktan sonra Kebiruhum cümlesinden tekrar başlamıştır.

78- "Bir gurup insanın koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti"

Ayette geçen İz nefeşet ibaresi gece otlanmak anlamındadır. Bir rivayete göre sürünün yanında kimsenin olmama-sı durumuna "Nefeşetil Ganemu ve Nefşuha" denilir ki gece olması halinde "Suda" gündüz olması halinde ise "Hemel" denilir. Bir rivayete göre Esdaha ve Ehmeleha; "onlar böyle yaptılar sonra da kayb oldular" demektir.

79- "Böylece bunu Süleyman'a biz anlatmıştık" Sürü tarla sahibine; neslinden ve yününden istifade etmesi için verildi. Tarla ise sürünün sahibine kendi imaresini ve yaşamını yapması için verildi ki; bu ertesi sene ekin tekrar yeşerip eski haline gelince sürü eski sahibine tarla da eski sahibine verilecekti.

80- "Ona savaş sıkıntılarınızdan sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik"

Ayette geçen Lebus kelimesi zırh demektir. Müfred ve cem için kullanılır.

Raciz; şiirinde Lebus kelimesini zırh manasında ve müfred ve cem hali

---

1226[9] Celisu's-Salih: 1/325; Durru'l-Mensur: 5/320; Emali'l-Murte-da: 2/221. Muhakkiklerden nisbetsiz bırakılmıştır. Fethu'l-Vedud sh. 648; Temim ed-Dari'ye nisbet etmiş. Onunla alakalı kıssayı zikretmiş. Sahih olan ise, Karizu'l-Anzi'nin olmasıdır. El-Emsal ve'1-Hikem: 109.

1227[10] Beyti bulamadım.

için kullanmıştır.

"Her halet için bir elbise giy ister güzel olsun isterse çirkin."1228[11]

87- "Zünnun gelince"

Ayette geçen Zannun kelimesi Hut (balık) sahibi mana-sındadır ki o da Yunus peygamberin lakabıdır. Kalem suresinin ilk baş ayeti de "Nun ve.'I-kalem" bununla tefsir edilir.

Şair de şiirinde Nun'un Yunus peygamber olduğunu ifade etmiştir:

"Sarayın bir yanını ziyaret et, bak ne güzel saray ve ne güzel bir vadi onun gemisinin ehli hem şehirli hem de bedevi. Onun iki yanı da geniş ve uzundur. Yabani ki bir hayli çoktur. Ve sırtlan, nun, denizci ve deniz."1229[12]

"O, öfkeli bir halde geçip gitmişti"

Allah'ın vaadini, geciktiğini görünce kavmine kızıp O'nun izni olmaksızın sabretmeden geçip gitmişti. Böylece ayeti kerimede daha iyi bir açıklama getirmiştir:

"Sen Rabbinin hükmünü sabırla bekle, balık sahibi (Yunus) gibi olma." (Kalem: 68/48)

"Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti."

Ayette geçen Nakdır keljmesi; sıkıştırmak, daraltmak anlamlarındadır. Benzeri bir misal de şu ayette vardır:

"Ve men kudire aleyhi rizkuhu." (Talak: 65/7)

1228[11] Beyit Beyhes el-Fezari'nindir. Tefsiri Kurtubi: 11/320; Mec-mau'l-Emsal: 1/152; El Meşufu'l-Muallim: 2/691; Lisan ve Sıhah'ta madd. Lebise. "Ey güzel saray sen ne güzel saray ve vadisin, onun ehli de güzeldir ve ehli şehirli ve bedevidir. Onunla gemiler yürütülür zulüm ve karanlık yerinde sayıyor. Onda sırtlan, nun, denizci ve deniz vardır."

1229[12] Tefsiri Maverdi: 3/57; Divani'l-Meani: 2/138; Şerhu'd-Di-van: 3/316; El-Masun shf: 215; Simaru'l-Kulub shf: 314; Uyunu'1-Ah-bar: 1/217. Halil'e nisbeteoHir ve Basra'da söylenmiş. El-Kerakir, Kur-kur kelimesinin cemidir. Uz'in gemi manasındadır.

"Rızkı azalan ve daralan kimse demektir."

Bir rivayete göre bu cümle takdiri bir istifham üzerinedir. Buna göre manası şöyledir; Zann etti mi? olur.

"Nihayet karanlıklar içinde yalvarıp dua etti"

Bu zulmet veya karanlıktan maksat; gece, deniz ve balığın karnındaki karanlıktır.

92- "Hakikaten bu ümmet sizin"

Ayette geçen ümmetten kasıt dindir,

"Bîr tek ümmettir"

Sadece bir tek hak dindir demektir. Cümle Kat'a üzerine nasbolmuştur. Bir rivayete göre manası şöyledir; siz bir tek halk veya milletsiniz onun için tek bir din üzere olun.

"Kendi aralarında işlerinin birliğini bozdular."

Dinde ihtilafa düştülür ve tefrikaya düştüler.

95- "Helak ettiğimiz bir beldeye artık haramdır"

Mefhum manası köy halkına1230[13] vaciptir demektir.

"Onları helak ettik."

Azap ile yok ettik demektir. Nakledildiğine göre İkrime şöyle demiş; günahlardan dolayı helak olduğunu gördük. Şu söze benzer: Amertu'l-beldete ve ehrebtuha: Beldeyi harap şekilde gördüm demektir.

"Zira onlar geri dönmeyecekler."

1230[13] Burada Haram vacib manasındadır.Yani köy halkına gerekir ma-nasmdadir. Şüphesiz haramdır. Zamanın onun üzüntüsüne ağladığını görmedim ki ben de sahrin üzerine ağlayayım.

Yani mü'min olmayacaklar anlamındadır.

96- "Onlar her tepeden..."

Ayette geçen El-Hadb kelimesi yerin her tarafından demektir.1231[14] Bir rivayete göre Hadb kelimesi yerinher tarafından sökülüp gelecekler demektir.

"Akın akın gelirler."

Ayette geçen Yensilun kelimesi çıkmak manasında olan Yahrucun demektir. Bir rivayete göre Yensilun kelimesi sürat veya koşa koşa anlamında olan Yusriun demektir. Mesela Neslanuz zi'b burkabilden bir örnektir ki Kurt'un süratle gitmesidir.

Huzeli de şiirinde Neslan kelimesini sürat manasında kullanmıştır:

"Ey hakikatin hamileri, şiddetli sıcakta süratle gidenler, kaçıp kurtulan bir zayıf değildir. Yemekten doymadan kalkan, büyüklükle yerine geçip kaim olan, kesilip yedirilen devede ne bir zayıflık ne de düşüklük vardır."1232[15]

98- "Cehennem odunudur"

Ayette geçen Haseb kelimesi odun ve tutturuk mana-sindadır. Bir görüşe göre Onlar cehennemde çakıl taşlarıyla azap görürler deniliyor.

103- "En büyük dehşet dahi onları tasalandırmaz" O gün ateşin

---

1231[14] Tasti'nin îbni Abbas'tan naklettiği rivayette Nafi b. Ezrak ona bu (Min külli hadbin yensilun) hakkında sorduğu zaman şöyle demiş; Yeryüzünün her tarafından kalkıp gelirler, der. O da:

"Araplar bunu bilmiyorlar mı?" diye sorar. O da:

"Evet" der ve: "Turfe'nin şöyle dediğini duymadın mı?" der.

""Onların gününe gel nce onların günü kötü bir gündür, her kayanın ardından çıkıp gelirler."

1232[15] Beyit El Müsellem Huzeli'nindir ve Sahru'l-Gayy üzerine olan bir mersiyedir. Nessalu'l Vedikati; Şiddetli hararette gelmektir. El-Vesikatu; atılmış veya kovulmuş manasmdadır. Sunyan; zayıf mana-sındatır. ŞerhEşar'ul-Huzeliyyin; 1/284; Eğani: 20/21; Mu'cemu'ş-Şu-ara shf: 182; Nakdu'ş-Şir shf: 85; Esasu'l-belağe madd. nesele. Hunsa'-ya nisbet edilmiş ama bu bir vehimden İbarettir.

cehennem ehlinin üzerine tabaklanmasıdır. AH ve Hasan'dan (r.a.) nakledilen bir rivayette Feze'ul-

Ekber son nefha (üfrülüş)'dır.

104- "Kitabın tomarlarını dürer gibi göğü toplayıp düreriz..."

Amelleri yazan meleğin ismi olduğu söyleniyor. Bir rivayete göre bu Rasulullah (s.a.v.)'in katibi olduğu söyleniyor. Bir rivayete göre ise bu sahifenin ismidir. Burada ki-tab kelimesi de kitabet kelimesi gibi mastar bir kelimedir. Şu ayette de benzeri olduğu gibi,

"Ve külle şeyin ahseynahu kitaben." (Nisa: 78/29)

Her şeyi tek tek yazdık demektir.

105- "And olsun, zikirden sonra Zebur'da da yazmıştık."

Zebur Davud (a.s)'a indirilen kitaptır.

"Zikrden sonra"

Ayette geçen Zikr Musa (a.s)' ya indirilen Tevrat'tır. Mü-cahid'in dediğine göre Ez-Zebur; Allah'ın peygamberlere yazılı olarak indirdiği kitaplardır. Ez-Zikr ise Ummu'1-Ki-tab'ın ismidir.

109- "Eşitlik esaslarına dayanarak size açıkladım."

Yani bana emr olunanı apaçık, tam ve eşit bir şekilde aktardım demektir. Bir rivayete göre: adilane bir şekilde açıkladım demektir.

111- "Belki de o sizi denemek içindir"

Yani sizi olduğunuz halde bırakması demektir. Ayette geçen ifade adı zikr edilmeyen bir medluldan (delalet edilen) kinayeten söylenmiştir.

112- "(Muhammed) Rabbim hak ile hükmet dedi1233[16]."

Yani şu demektir: Ey Rabbim hak olan hükmün ile sen hükm et demektir. Bir görüşe göre Hak'kı izhar ederek aramızı ayır demektir. Rasulullah (s.a.v.)1234[17] bir savaş olduğunda (Rabbih kum bil hak) Yani Allah'ım hak ile hükmet ma-nasmdaki ayeti sürekli tekrar tekrar okuduğu söyleniyor. 1235[18]

HAC SURESİ1236 [1]

2- "Her emzikli kadın emzirdiğinden vaz geçer"

Emzirme fiili için kullanılan Murdiatun kelimesidir. Emzirme sıfatı için kullanılan ise Murdiun'dur1237[2]. Örneğin boşanmış kadının sıfatı

1233[16] İbni Cerir çıkarmıştır. 17/108. îbni Munzir'in îbni Abbas'tan bu ayet (Kale; Rabbih kum bil hakki) hakkında şöyle demiş: Allah ancak hakk ile hükmeder. Ancak burada bununla dünyada acele etmek istemiştir. Yani kavminden dolayı Allah'a niyazda bulunuyor. îbni Ebu Hatem'in naklettiğine göre Katade şöyle demiş: Peygamberler şöyle derlerdi: (Ya rabbi hak ile kavmimizle aramızı aç. Sen açanların en hayırhsısın). Burada da Allah Nebisi'ne şunu söylemesini emretmiştir: (Rabbim hak ile hükm et).

1234[17] Abdurrezzak, Abdubnu Humeyd, İbni Cerir ve İbni Munzir'in Katade'den naklettikleri haber şöyle: Rasulullah (s.a.v.) bir savaşa iştirak ettiği zaman (Rabbihkum bil hak) ayetini okurdu. Tefsiri Taberi.17/108.

1235[18] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/79-88.

1236[1] İbni Munzir'in Katade'den çıkardığına göre şöyle demiş: Mekke'de nazil olan şu dört ayetin dışında hac suresi Medine'de nazil olmuştur: 52. ayetin başından 55. ayetin sonuna kadar olan (azabe yevmin akiyim)'e kadar. Ahmet, Ebu Davut, Timizi ve Hakim'in Akabe b. Amir'den çıkardıklarına göre şöyle dedim demiş:

"Ey Rasulullah Hac suresi iki secdeyle Kur'an'daki diğer surelere faziletli mi kılındı?" diye sordum. RasuluUah da:

"Evet." dedi. "Secde ayetini okuduktan sonra secde etmeyecekler okumasınlar." dedi.

1237[2] (Murdiatun) hakkındaki görüş şöyle: Arapça'da müennes ke-limelerehas sıfatların sonuna, eğer fiil istenirse ta harfi bitiştirilir, eğer neseb istenirse " ta" dan soyutlanır yana gelmez. Mesela: Murdiun, dediğin zaman kastın şu olur: sıfaatır yani emzikli kadındır ve bu durumda ta harfi gelmez. Murdiatun, dediğin zaman yani o emzirme işini yapıyor demektir yani memesini çocuğun ağzına vermiş emziriyor veya doyuruyor demektir ve burada işte Ta harfi sonuna bitişir. Edvau'1-Be-yan: 5/6-7.

"Başka çocukları emziren emzikli kadın gibi ve kendi kabilesinden ailesinden olan çocukları kaybetti."

İmreetun talık'tır. Doğumu yakın olan koyunun sıfatı ise Şatin mukribin'dir.

4- "O (şeytan) hakkında şöyle yazılmıştır..."

Yazılan kişiden kasıt Şeytandır.

"Kim ona boyun eğerse"

Yarii şeytana tabi olursa.

"Mulıakkakki o"

Yani şeytan.

"...Onu saptırır."

Tabi olan kişiyi saptırır.

5- "Hilkati belli-belirsiz bir lokma et parçası"

Yani şekli, tasviri artık tam olan bir et parçasıdır.1238[3]

"Sonra (kudretimizi) açıkça gösterelim diye"

Yani yaratılışınızın başlangıcını ve bir tertip haline getirilişinizin inşası demektir.

"Sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız"

Kastedilen şaşkınlık ve sapıklık ta budur. Dişileri andıran tadan arındırılıp has kılımrve ondan istiğna eder, çünkü lafız onun dişiliğine işaret ediyor. Fiilin manası da ona dönüyor ve ta ise ziyadedir. Tıpkı ziğa-det murdiaten üflen vekde de olduğu gibi.

1238[3] Ahmed, Buhari ve Müslim' in İbni Mes'ud'tan nakl ettiği hadis şöyle: Haddesena ve Huve sadikul masdut: Rasulullah bize anlattı ve o tasdik edilen sadıktır. "Her birinizin yaratılışında ilk kırk gün bir nut-fe halinde anne karnında durur. Sonra kırk gün bir kan pıhtısı halinde durur. Sonra kırk gün bir et parçası halinde durur.- Sonra bir melek gönderilir ve ona bir nefha üfürür (yani ruh) ve dört kelimeyle emr olunur ki; onların onun; rızkı, eceli, ameli ve kötü veya iyilerden olduğu yazılır. Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a and olsun ki; biriniz cennet ehlinin amelini yapar ta ki onunla arasında bir zira kalır, hemen hakkında yazılan alın yazısı öne geçer ve o anda cehennem ehlinin amelini yapar ve oraya girer. Biriniz cehennem ehlinin amelini yapar ta ki onunla arasında bir zira kadar mesafe kalır ve onun hakkında yazılan alın yazısı öne geçer ve cennet ehlinin amelini yapar ve oraya girer." Fethu'1-bari: 10/477. Müslim rakam: 2643. Müsnedl/382.

Tıfl kelimesi bir cins isimdir. Müfred ve çoğul için itlak olunur.

"Sen, yeryüzünü de kupkuru ve ölü bir halde görürsün"

Ayette geçen Hamideten kelimesi kupkuru veya toz halinde demektir.

Şair de şiirinde Hamideten kelimesini bu anlamda kullanmıştır:

"Kuteyle dedi ki, cisminde bir değişiklik ve salma yoktur ve elbiselerinin eskiyip çürüdüğünü görüyorum."1239[4]

Misranın sonunda gelen Hummeda kelimesi yırtık pırtık anlamında kullanılmış ve tam yukardaki ifadeye yakın bir manadadır.

"...O, kıpırdanır.."

Yanı suyu gördükten sonra yeryüzü hareketlenmeye başlar ,adeta gülümser gibi bitkiler yeşermeye başlar.

"Kabarır"

İçindekilerini dışarıya atmak için yeryüzü kabarıp nebatatım çıkarır ve yeşertir. Bir rivayete göre: o toprak ziyade-leşir ve İki misli olur. Bir rivayete göre: o toprak yükselir ve çoğalarak uzar durur.

Şair Ferezdak da şiirinde rebet kelimesini bu anlamlarda kullanmıştır:

"O bir cariyedir ki, onun damarları arasında ve Ali Ha-lit'ten olan Ebu Sehba'nın orasından çıkagelmiştir. Onun mihrini almaya içlerinden çıktıkları kimselerden daha çok hak sahibidir. Ve o da doğrulan çocukların odalarına gitmek ve kaçmak istiyor."1240[5]

Görüldüğü gibi şiirde de rebet kelimesi çoğalmak, misil-lenmek

---

1239[4] Beyit divanında shf. 54; Tesiri. Kurtubi.12/13.

1240[5] Divanı shf.140. Divanı Cerir shf.2O. Eğani: 9; 18.E1-Ef al: 3/60. Muhakkik üzerinde pek durmamış. İbni Enbari'unin Şerhi seb'u tival shf. 19. Muhakkik Abdusselam Harun kimseye nisbet etmemiş.

anlamlarında kullanılmıştır.

"Her çeşitten"

Ayette geçen Zevç kelimesi çeşit, tür ve nev manasında-dır. Bir rivayete göre renk manasmdadir.

"İç açıcı bitkiler."

Ayette geçen Behiyye kelimesi görenin içini açan veya hoşuna giden manasmdadır.

9- "Yanını eğip bükerek"

Ayette geçen Saniye İtfihi boynunu bükendir. Ama Tekebbür manasında kullanılmıştır.

Şemmah da şiirinde Saniye kelimesini bükmek ve eymek manasında kullanmıştır.

"Haber aldım ki, Rabi develeri otlattı ve bana doğru geliyor, sırıtarak ön dişlerini gösteriyor, mırıldanıyor. Benim hicvetmemi istemiyorsan benim gazabımdan kaçın ki benim iniş ve çıkışlarımın gazap ve şiddeti sana isabet etmesin."1241[6] Görüldüğü gibi burada Saniye kelimesi eğmek veya bükmek anlamında kullanılmıştır.

"Elbette Allah kullarına haksızlık edici değildir." Cümle hakikat üzere değil, mübalağa olarak gelmiştir. Zira Allahu Teala zerre kadar zulmetmez ve adildir. Çünkü, en ufak bir zulmün, kötülüğünü bilmekle ve onu yapmaktan müstağni olmakla beraber, ondan sadır olması, bizden en çok sadır olanı gibidir. Sebeb-i nüzul; Onlar toprağın özelliklerini, ahiret aleminin niceliğinive dünyada şartların değişmesiyle maslahatların değiştiğini bilmediklerinden dolayı dünyadaki sıkıntıları

1241[6] Divanı sh.l 15. Meani'l-Kebir: 1/496. El-îktitab shf.418. Usan madd. FeraaRuhu'l-Meani: 4/91. Nevadirİ Ebu Zeyd shf.186.

ve bazılarının dar gelirliliklerini zulüm diye addetmişlerdir.

11- "Allah'a yalnız bir yönden ibadet eder" Ayette geçen Harf, şek-şüphe anlamındadır. Bir rivayete göre: Harf ibadette olan zayıflıktır. Tıpkı şüphe üzerine duran gibi. Ayette gelen ise bir yön üzere yapılan tefsire en güzel tefsirdir.

13- "O, zararı faydasından daha yakın olan bir varlığa yalvarır."

Onun takdiri, Lam'ın konumunun sahih olması için ayette geçen (Yed'u) kelimesinin tehiridir.

"Andolsun ki sen benim dayımsın, Cerir kimin dayısı olursa şerefe nail olur ve dayılarına ikram eder."1242[7]

Şöyleki; (Lemen darruhu akrabe min nef'ihi yed'u: Zararı faydasından daha yakın olanı çağırıyor) Bir rivayete göre (Yed'u) 12. ayetteki (Hüve'd-dalalu'1-baid: Apaçık bir sapıklıktır.) Kavline mevsuldur. (Yed'u lemen darruhu) cümlesi mübtedadır, haberi ise; (le b'ise'l-mevla: ne kötü dosttur) cümlesidir.

15- "Allanın ona asla yardım etmeyeceğini, zannedenler ise"

Ayette yardım edilecekten maksat Muhammed (s.a.v.)'dir. Yardımın kesilmesini isteyenler yapabiliyor iseler kesilmesine vesile olsunlar bakalım. Bir rivayete göre: bu kin besleyen hasetçiye şöyle denilmesi gibidir (ihte-neka). Ebu Ubeyde'ye göre: yardımdan maksat yağmurdur. Bir rivayete göre (Ardun mansuratun)1, bu kabilden bir mana olup, yağmurlu yer veya mıntıka demektir. Ayetin siyakı ve (Fiddünya ve'1-ahireti) kavli bu manada olmadığını gösteriyor.

16- "İşte böylece biz, o Kur'an'i açık seçik indirdik" Yani apaçık bir üslup ile ve mucizevi bir nazm şekliyle

---

1242[7] Söyleyeni belirsizdir. Tefsiri Kurtubi: 12/19, Şerh îbni AkP: 1/237, Lisan madde: Şehrebe, Hazenetu'1-Edeb: 10/323.

indirdik, demektir veya size yaratılışlarınızla ilgili ayetleri ve rızıklarınız için yeri canlandırma ile ilgili ayetleri açıkladığımız gibi indirdiklerimizle sizi doğru yola ilettik, demektir.

17- "Muhakkak ki Allah kıyamet gününde onlar arasında hükmeder"

Ayette geçen (İnne'llezine amenu) cümlesinin haberi (Yefsilu beynehüm) dur.

"Halife ki, şüphesiz Allah ona, onunla izzet şeref bulacağı gömleği giydirdi. Öyle ki havatimleri temenni ediyor."1243[8]

19- "Şu iki grup"

Ayette geçen iki gruptan maksat; biri Kur'an ehli diğeri de Ehl-i Kitap'tır.1244[9] Ebu Zer'den nakledildiğine göre: Bedir Savaşı'nda ön safta yer alan ve teke tek karşılıklı çarpışanlar hakkında nazil olmuştur.1245[10]

"İnkar edenler için ateşten bir elbise biçilmiştir" Elbisenin giyilip te vücudu kapladığı gibi ateş te onları sarıp ihata edecektir.

20- "Bununla karınlarının içindeki ve derileri eritiîe-cektir."

Ayette geçen (Yusheru) kelimesi eritilmek manasmdadır. Bir rivayete göre: (Yusher) kelimesi pişmek manasmdadır.

22- "Izdiraptan dolayı oradan çıkma gayretlerinin her defasında, oraya geri döndürülürler"

1243[8] Beyit Cerir'indir. Abdulaziz b. Velid b. Abdul Melik'i medhe-diyor. Kurtubi Tefsiri: 12/23; Divan Cerir sh. 108 (Tuzca) ze ve ra ile rivayet ediliyor.

1244[9] Aynı kitabın önsözü 1/49'da. Mecazu'l-Kur'an: 2/46.

1245[10] İbni Ebu Şeybe, Buharİ ve Nesai'nin Ali (r.a)'den naklettikleri haber şöyle: Husumet (Dava) için Rahman'ın indine ilk olarak kalkıp gidecek olan benim. Kays b. Ubade bu ayetin (Bu rabbi hususunda münakaşaya tutuşan iki guruptur) bunlar; bedir gününde teke tek karşılıklı çarpışan mü si umanlardan, Ali, Ubeyde ve Hamza ve müşriklerden ise, Şeybetebni Rabia, TJtbetebni Rabia ve Velid b.Utbedir'ler. Fethu'1-Ba-ri 8/443.

Bir rivayete göre: Ateş onları ta üste doğru fırlatır, ner-deyse onlar çıkmak isterlerken cehennem zebanileri enselerinden tutup ateşin en alt derinliklerine atarlar.

25- "İnkar edenler, Allah'ın yolundan alıkoymaya çalışırlar"

Burada müstakbel mazi üzerine atfedilmiştir. Zira takdiri vehum yesuddun'dur ve şu manadadır: Alıkoyup sed çekmek onların adetlerindendir, müslümanların ise iman ile mutmain olmaları adetlerindendir. (Ra'd; 14/28).

"Yerli ve taşralı ayrımı yapmaksızın Allah'ın yolundan alıkoyarlar"

Ayette geçen sevaun1246[11] kelimesi mübteda ile ref olunmuştur, el-akifun da onun haberidir. Merhum Şeyh Abdul-hamid'in1247[12] dediğine göre bu kelime nekire olmasıyla beraber mübteda olması da uygundur. Çünkü o umum ifade etmesi bakımından cins isim gibidir ve o belirtme (ahd) için kullanılan marife manasındadir. Bir rivayete göre sevaun kelimesinin, mübteda olan el-akifun üzerine mukaddem olmuş haber olması da caizdir. Yani takdiri şöyledir: (el-akifu ve'1-badi fihi sevaun) el-akifu: mukim, el-badi ise; mukim olmayan taşralı manasmdadır. Bu ayetten dolayı Mekke'deki1248[13] evlerin alım ve

---

1246[11] Sevaun şeklinde ref ile bütün kıraat alimleri okumuşlar ancak Hafs da bunların aksine nasb ile okumuş. İthaf shf: 314.

1247[12] 1/21 de daha önce hayatı tanımlanmıştı.

1248[13] Cassas şöyle demiş: Resulullah (s.a.v.) şöyle dedi: "Allah Mekke'yi harem kısmına koymuştur. Oranın ev ve haneleri setılamaz ve evleri kiraya verilemez."

Alkame b. Nadle şöyle demiş: Mekke'nin ev ve hançeri, Rasulullah (s.a.v), Ebu Bekir, Ömer ve Osman zamanında (Es-Sevaib) diye isimlen-dirilîrdi. İhtiyacı olup isteyen oturabilirdi. Ve diğer bundan müstağni olanlar da oturabilirlerdi. İbni Ömer'den nakledildiğine göre.Ömer (r.a), hacılar dışında Mekke ehlinin kapılarının kapatılmasını yasaklamıştı. Ebu Hanife şöyle demiş: Mekke'nin ev ve hanelerinin alım satımında bir beis görmüyorum ancak arazilerinin satılmasına karşıyım. Muhtasar Ah-kamu'l-Kur'an 3/229. ve Diyorum ki zikredilen bu hadisi İbnİ Murdeveyh İbni Ömer'den Nebi (s.a.v)'in şöyle dediğini nakletmiş:

"Mekke mubahtır. Evleri kiraya verilmez ve ev vehaneleri alınıp satılamaz."

Şafiiye göre buna cevaz vardır ve bu hüküm harem kısmına hastır. Hürmeti konusunda bütün insanlar eşit konumdadır ve şu ayetle sabittir.

"Mescidi haram ki, orayı insanlar için eşit kıldık, bu taşralı olsun veya ahalisi olsun"

İbni Abbas 'a göre bu durum iki temel esasa daya^Vr.

satımı caiz görülmemiştir.

"Kim orada zulüm ile haktan sapmak isterse ona acı azaptan tattırırız."

Yani haktan meyledip ilhad ile sed çekmek isterse demektir. İlk Önceleri ilhad haktan meyletme manasında iken daha sonra zulüm ile tefsir edilmiştir. Çünkü ilhad ve haktan sapma, zulüm ve başka şeylerle olduğundan dolayı, be harfi ayette iki kez tekrar edilmiştir.

26- "Bir zamanlar İbrahim'e Beytullah'ın yerini hazırlamıştık"

Ayette geçen Bevva'na kelimesi," kararlaştırdık" mana-sındadir. Bir görüşe göre de: O'na bildirdik veya öğrettik ma-nasındadır. Süddi'nin zikrettiğine göre bu olay şöyle olmuştur: Hafif esen bir rüzgarın, Beytullah'ın mekanını süpürüp temizlemekle belli etmiştir. Bu rüzgara El-hucuc1249[14] denilir. Bir rivayete göre: Beyaz bir bulutun Beytullah'ın mekanının miktarı kadar gölge etmesi ile belirlenmiştir.

27- "İnsanlar arasında Haccı ilan et ki, yaya olarak sana gelsinler"

Ayette geçen Ricaîen kelimesi ricl'in cem'idir.

"Yorgun argın develer üzerinde gelirler"

Ayette geçen ye'tine kelimesi er-rükab (binerek) manasında kullanılmıştır veya Külli damirin kavli cemaat manasını içermektedir.

"Nice uzak yollardan."

Ayette geçen el-fecc iki dağ arasındaki geçit veya yoldur. El-amik ise uzak demektir.

1- Mekkedeki ev ve haneler sahiplerinin midir yoksa bütün insanla- -ra mı aittir?

2- Bu asi üzerine bina edilir. O da şudur: Mekke savaşarak zorla mı yoksa savaşsız bir şekilde sulh ile mi feth edildi? Ahkamu'l Kur'an: 3/1275.

1249[14] Tefsiri Taberi.17/143. 96

28- "Belli günlerde"

İbn-i Abbas'tan nakledildiğine göre: bu belli günlerden kasıt, Eyyami'l-uşr'dür. İbn-i Ömer'den rivayet edildiğine göre: Kurbanın birinci ve ondan sonra gelen iki ve üçüncü günleridir.

29- "Sonra kirlerini gidersinler"

Mücahid'den1250[15] rivayet edildiğine göre: Hac menasikle-xi ile ilgili ihtiyaçlarını gidermektir. Bunun hakikati Kaşfu'l-ihramdır. Zira Iügatta; Et-tefes kelimesi "kir, pas" anlamındadır. Bu kirlerin giderilmesi ise kılları tıraş edip temizlemekle ve tırnaklan kesmekle olur.

"Eski evi tavaf etsinler."

Bir rivayete göre; tufan dolayısıyla harap olduğundan atik denilmiştir. Diğer bir rivayete göre ise zalim diktatörlerin istilasına uğradığından atik denilmiştir. Ayette geçen (süm-me'1-yakdu) ve (ve'1-yufu) kelimelerinin sakin olması, atıf harflerinin üzerine geldikleri kelimenin aslmdanmış gibi olması, kelimede harekelerin peşpeşe gelmesi, istiskale (telaffuz zorluğuna) sebep olduğundan sakin getirilmiştir. Sümme'mriun ve'mriun) misalinde vasıl elifinden sonrakilerin sakin getirilmesi gibidir.

30- "O, halde pislikten, putlardan sakının" Ayette gelen "Min" harfi teb'id için değil cinsin tebyi-

ni(açıklaması) için gelmiştir.

31- "Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o gökten düşüp parçalanmış ta kendisini kuşlar kapmış yahut rüzgar onu uzak bir yere sürüklemiş gibidir."

Yani onun kurtuluş ve imdadının kesilmesi hali, gökten düşen kişinin kuşların onu parçalayıp ve rüzgarın da onu savurup götürmesi

1250[15] Tefsir Mücahid shf. 423.

durumuna benzetilmiştir.

32- "Her kim Allah'ın hükümlerine saygı gösterirse" Ayette geçen Şeair'den kasıt hac menasıkleridir. Bir rivayete göre Hac menasikleri için belirlenmiş kurbanlık devenin beslenip büyütülerek semizleştirilmesidir.

33- "Belli bir süreye kadar"

Ayette olan mefhum mana şudur: Kurbanlık için belirlenmiş deveye gerdanlık veya bilinmesi için halka takılmasıdır. Bir rivayete görede kesim zamanına kadar demektir.

34- "Biz her ümmete hayvan cinsleri gerekli kıldık" Ayette kastedilen mana şudur: Bir rivayete göre: Bayram diğer görüşe göre ise kurbanlıklardır. Diğer bir görüşe göre ise Hacc'tır.

"O ihlash ve mütevazi insanları müjdele!" Yani Allah'ın zikri ile tatmin olanlardır.

35- "Onlar öyle kimseler ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer"

Ayette geçen El-Vecel ifadesi kayb olma korkusunun anlarında ve Allah'ın hukuklarını eda edememe ve gitme korkusuyla hasıl olan bir durumdur.

Tuma'nine ise daha sahih ve yakini bir imanın, Allah'ı tanıma bakımından, göğsün iyice ferahlamasından dolayı hasıl ilan bir haleti ruhiyedir. Bu hallerden her biri birbirinden farklı haller olduğundan dolayı ve zahirinde tezat varmış gibi görünmekle beraber iki hail arasında cem yapılması uygun görülmüştür. Şu ayeti celile her iki halet için daha iyi bir açıklama yapmaktadır:

"Rablerinden korkanların bu kitaptan derileri ürperir, sonra hem derileri ve hem de kalpleri, Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar." (Zümer: 39/23)

36- "Büyük baş hayvan veya deve..."

Ayette geçen EI-Budn kelimesi kurban için beslenip se-mizleştirilen devedir. Mesela "Beddentu'n-nakete" deveyi besleyip semizleştirdim demektir. Bir rivayete göre deve ve sığırlardan her birine budn denilir.

"Allah'ın işaretlerinden kıldık..."

Ayette geçen Şeair kelimesi dinin öğretileridir.

"Şu halde onlar ayakları üzerinde dururken üzerlerine Allahın ismini anın."

Ayette mefhum şudur; kurban edilecek hayvanın kordonundan iyice tutularak Allah'ın ismi anılıp öyle kesilir demektir.

"Yan üstü yere düştüklerinde ise" Ayette geçen "Vecebet" kelimesi düşmek manasmdadır. Şemmah şöyle dedi:

"Yemine and içtim, öyle kî onun için bütün yanlar dürü-lüp düştü ve onun alınları secde ediyorlardı."1251[16]

"İhtiyacını gizleyen ve gizlemeyen fakirlere kurban etinden yedirin"

Ayette geçen el-Kaniu kelimesi istemeyip fakat hedyın etinden kendisine gelmesini bekleyendir. El-Mu'ter ise gelip hedyin etinden isteyendir.

"Ey Umme Malik gelip kapıyı çalıp isteyene sor. Ve kaynayan tencerem ve kestiğimden isterse ona ver. Müjdemi tebdil edip değiştireyim mi ki o benim ilk misafir ikramım ve ziyafetimdir. Ona münkerlerimi değil, iyiliklerimi kılacağım."1252[17]

1251[16] Beyit Onun değildir. Kuseyr'indir. Divanı: 321. Abdulaziz b. Metvan için yazdığı kasidesindendir.

1252[17] Beyit, Uceyr es-Selvi'nindir. Hanımına hitap ediyor, çünkü hanımı onu, malı dağıttığından dolayı kınıyor, doğrus uda budur.

Bir rivayete göre beyit, Urve b. Verd'indir. O daha meşhurdur. Eğa-ni: 11/149 ve onda (Yüzümü ekşitip buruşturayım mı o benim ilk ikramım-dır) var. Emali Züccaciy: 204' Şarhu'l-Hamase't-Tebriziy: 4/65; Garibu'l-Hadis Hattabi: 2/51; Divan Urve: 44.

Bir rivayete göre el-Kanıu kelimesi biraz önceki mananın aksinedir. El-Kaniu ise el-Kunu'dan türemiştir, istemek veya taleb etmektir. Ve el-Kanaatu ise halinden razı olan manasmdadır.

Şemmah şiirinde el-Kunu kelimesini istemek anlamında kullanmıştır:

"Kişinin malı onu ıslah eder ve müstağni kılar. Kanaat ka-rane fakirlik dilenmekten üstündür. Onunla günler sonra kendisine arız olacak ayıp ve kusurları örtülür."1253[18]

39- "Kendileriyle savaşılanlara zulme uğramış olmaları sebebiyle, izin verildi. Şüphe yok ki Allah, onlara yardıma mutlak surette Kadirdir."

Bu ayeti kerime savaş hakkında inen ilk ayettir.

40- "Kiliseler"

Hristiyan kiliseleri kastedilmektedir.

"Havralar"

Yahudilerin havra ve mabedleri kastedilmektedir. Ayette geçen Selavatun kelimesinin aslı Salute'dir ama arapça-laştırıldıktan sonra Salat olmuştur.

İbnu'l-Enbari de şiirinde salat'ın yahudi havrası olduğunu beyan etmiştir;

"Allah'tan kork! Yahudi kilise ve havralarını terket, zira kilise ve havralarda fesat vardır."1254[19]

Şiirde geçen es-Salat yahudi havrasıdır. Es-savm ise deve kuşunun

---

1253[18] Onun Divanında: 221-222. Birincisi Tefsiru'l-Kurtubi: 12/64. Lisan ve es-Sıhah mad: Kana;ı. Faslu'l-Mak;ıl: 235; Şerh Fasiyh Saleb: 1/224. İkincisi ise Lisan ve Tac'da madde. Seraa.

1254[19] Beyiti îbni Eabari söylemiştir. Eddat shf: 297. Cevaliki şerh Edebu'l-Katibshf: 17.

karnında olan pislikleri dışarı atmasıdır.1255[20]

45- "Şimdi o ülkelerde duvarlar tavanlarının üzerine yıkılmıştır. Nice kullanılmaz hale gelmiş kuyular ve ulu saraylar vardır."

Ayette geçen mefhum şudur; köy ve kasabalarını helak ettik. Saraylar yükseklikleriyle ıssız ve kuyularda sularıyla öylesine terkedilmiş haldedir. Ayette geçen "Eşşid" kelimesi alçı ve sıva manasındadir. El-Meşid ise kireç, alçı ve benzeri şeylerle muhkemleştirilmiş, ulu ve yüce binadır. Bir rivayete göre taşlarla yapılmış, ulu bina ve saraydır.

Adiyy b. Zeyd şiirinde "Meşid" kelimesinin taş olduğunu ifade etmiştir:

"Sarayı, mermer, alçı ve kireçle bina edip yükseltti parlattı ve döşedi.

Alçı ve kireç ise sadece katılaşıp bu şekle gelen çamurdan ibarettir."1256[21]

Adiyy kendisi de Meşid kelimesini şiirinde Kur'an'ın ifade ettiği manada kullandığını söylemiştir. Ve o, ayet manasındadir demiş:

"Çünkü onu hadrın kardeşi bina etti, çünkü Dicle ve Ha-bur ona haraç ve vergi veriyor.

Mermer ile onu bina edip yükseltti ve onu alçıyla süsledi kuşlar için onun zirvesinde yuvalar vardır. Havernak'm sahibi (Irak'ta bir saraydır) bir gün tefekkür etti. Çünkü gün gelecek Allah için tefekkür edilmesi gerekir.

Onun saltanatı ve sahip olduğu malı mülkü onu mutlu etti. Deniz ve sedir onun hizasındaydılar.

1255[20]) İbrıi Manzur şöyle demiş: "Samun neam; kuşun karnındaki gübresini a maşıdır ve buna Savm denilir. Muhkem'de şöyle geçer; Samen neamu savmen; yani kamında olanı dışan attı. Es-Savm İse; deve kuşunun (Urretu)'su deniliyor, yani düburundan attığıdır. El-Lisan madd. Saveme.

1256[21] 'ıBeyit divanında yoktur.

Ansızın onun kalbine birşey geldi ve dedi ki: Dirilerin yaptıkları bu gıptası da nedir er geç gideceği yer ölümdür.

Ve Esferu'l-Kiramoğullan ve Rum meliklerinden zikredilen hiç kimse kalmadı.

Sonra kurban edildiler gittiler, onlar sanki kurumuş bir yaprak misaliydiler, saba ve debur yelleri onları sarıp dürdü götürdü."1257[22]

46- "Lakin sinelerdeki kalpler kör olur." Ayetteki mefhum ilmin mekanının kalp olduğunu belirtmektedir. Ve kalpten maksat başka bir uzuv olduğu iddia edilmemesinden ötürü bu açıklama yapılmıştır. Bu şu söz misalidir; kalp herşeyin özüdür.

47- "Muhakkak ki Rabbin nezdinde birgün, sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir."

Ayetteki mefhum şudur; Allah dilediğine bin yıllık azabı bir gün miktarı veya bundan daha az miktar ya da bu miktardan daha fazla olarak da azap yaptırabilir. Ve hakeza Cennet ehlinin mükafatını da aynı şekilde yapabilir.

51- "Ayetlerimiz hakkında birbirlerini aciz bırakır-casma yarışanlara gelince."

Güya aciz bırakmak isteyenler. Mesela; birine galip gelip onu Öldürmek istediğinde şöyle denilir: "Galebtuhu ve ka-teltuhu" Onu yendim ve öldürdüm. Bir rivayete göre ayetteki ifade şöyledir; aciz bırakmak konusunda yarışanlar anlamındadır. Bu şu söz misalidir; Sanki aciz bırakmak isteyen karşıtını mecalsiz yerine koyup öyle bilmektedir.

52- Biz senden önce hiç bir rasul ve nebi göndermedik ki"

1257[22] Beyitler, Ady b. Zeyd'indir. Şiru'ş-Şuara: 130; Akdu'1-Fe-riyd: 3/126; Hamasetu'l-Basriyye: 1/408-409; İhtiyareyn: 710-715. El-Hadr: Cezire'de bir şehirdir. Kralı Safran idi.

Ayette geçen "Rasul" kelimesi anlam itibariyle hem beşeri hem de melekleri kapsar. Nebi ise sadece beşere hastır. Bir rivayete göre Rasul; kendisine kitap gelip ve onu uygulayan. Nebi ise; başkasının kitabına yani şeriatına göre hükmedendir.

"O bir temennide bulunduğunda, şeytan onun dileyi; ne ille de katmaya kalkışmasın"

Bu konuda İmam Cafer Sadık1258[23] şöyle demiş:

"Kavminin iman etmesini isteyen her nebinin umniy-yesine (dileğine) yani iman etmesini istediği kişiler hakkında şeytan mutlaka vesvese verir.1259[24]

"Nevarki Allah, şeytanın katacağı şeyi iptal eder. gonra Allah kendi ayetlerini sağlam olarak yerleştirir"

Bu kavil üzerine şöyle rivayet edildiği söylenir; şeytanın peygamberlere vesvese vermesi şu bağlamda caiz olabilir; rahatsız edici bazı düşünce ve hatıralar ki onlar da ancak kavmi iman etme hususunda pek geciktikleri zaman ve bunun yerine küfür düşmanlığı seçtiklerinde veya Allah'ın yardımı biraz geciktiği durumlarda ancak hasıl olur. Eğer "Um-niyye" kıraat bağlamında ele alınırsa, denilebilir ki insi bazı şeytanlar bunu yapabilir. Zaten o da ancak müşrik olan kasten Kur'an'da tahrifat yapar.

"Ne var ki Allah şeytanın katacağı şeyi iptal eder"

Yani onun bütün hilelerini boşa çıkarır.

"Sonra Allah kendi ayetlerini sağlam olarak yerleştirir"

1258[23] İmam Cafer isna aşeriye imamlarından biridir. Makalelerinde doğruluğa riayet ettiğinden Cafer Sadık demişlerdir. Ehli beytin büyüklerinden ve tabiinin alimlerinden biridir. Medine'de hicri 148'de vefat etmiştir. Baki mezarlığına defnedilmiştir.

1259[24] Bir rivayete göre şöyle denilmiş: "Eğer rasul Allah rızası için ve onlara olan şefkatinden dolayı, gönderilen kavmin iman etmesini temenni etmişse şeytan bunun aksini onun kalbine vesvese yapar ki o da küfür ve sapıklıktır. Yani rasulun temenni ettiği küfür ve sapıklığı vesvese yapar demektir. Ve daha sonra Allah peygamberin kalbinden bütün bunları nesh eder.

Burada "Temvih: karışıklık" veya "Telbis: hile-tuzak" (birer sanat isimleridir arapçada) caizdir.

Bir rivayete göre bu ayet, Rasululiah (s.a.v.) şurayı okuduğundan dolayı indiği söyleniyor:

"Ve o diğer üçüncüsü olan Menat'a gelince, işte birinci ğaranik olayıdır. Şüphesiz o sayılan putların şefaatleri de temenni edilecektir."

Bu bir peygamber için putlardan yardım talebidir ve asla mümkünatı da yoktur düşünülemez de. Keşke bu dedikleri sabit olsa -olması da mümkün değildir- oysa nakledilen bu uydurma şeyde asla putlara olan herhangi bir övgü söz-konusu değildir. Çünkü kelamın mahreci İslama muhalif olanın zannı üzeredir tahkik ve teslimiyet üzere değildir.1260[25] Zira arap kelamında ve Kur'an'da buna benzer ifadeler çoktur, şöyleki:

"Dediler ki: Ey kendisine Kur'an'ı indirilen, sen mutlaka bir mecnunsun." (Hicr: 15/6)

Yani kendi zannı üzerine ve iman edenlerin zannı üzere bu zikr indirilmiştir. Şayet bu bunu diyenin yanında olsaydı zaten mecnun denilmezdi. Bir misal de şu ayette vardır:

"Tad bakalım, çünkü sen kendince, üstündün şerefliydin!" (Duhan: 44/49)

Ayette kafirin cehennemde olan hallerinden biri tasvir edilmiştir. Sen kendine göre büyük ve ulu olduğunu zannediyordun öyleyse şimdi bu ifaden üzerine cehennemin azabından tat bakalım denilecektir. Bazı Yemen şairlerinin Cerir'i hicvederken dedikleri gibi:

1260[25] îbni Atiyye'nin dediğine göre "Garaniki'l Ula" olayı çeşitli tefsir ve kitaplarda zikredilmiştir. Ancak Müslim, Buhari ve meşhur ilmi musannan olan alimlerin kitaplarında zikredilmemiştir ve Kadı Iyad bunu için şöyle demiş:

"Bu yalan olayın böylesi sahih kitaplarda olmaması ve herhangi bir sika veya sahih rivayetlerde bahsi geçmemesi delil olarak sana yeterlidir. Kaldı ki bu olayı tefsirciler ve tarihçiler oldukça abartmışlardır."

"Kendine ve Kuleybe haber ver ilet ki, ben bübül misali ötüyorum ve ben ki Yemen'in çiçeğiyim."1261[26]

-Cevaben ona şöyle dedi Cerir:

"Sen benim çizdiğim resmettiğim tasvir ettiğim çizimlerden resmetmedin mi, Ey Zehretu'I-Yemen şimdi kim bir me-vize (vaaz) ve ibreti aleme şayandır."1262[27]

55- "Kısır bir günün azabı gelinceye dek"

Ayette geçen "Akim'den" kasıt şudur; şiddetli ve rahmetten uzak olan bir gündür. Bir rivayete göre benzeri olmayan tek gün manasrndadır. Bir rivayete göre de bu gün Bedir günüdür.

67- "Öyle ise onlar bu işte seninle çekişmesinler"

Ayette mefhum şöyledir; onlar için, o şeyler hususunda niünazaa'nın yapılmasının yasaklanmasidır. Çekişmelerine konu olan şuydu; kendi öldürdüklerinizi yiyorsunuz da ni-çjn Allah'ın öldürdüğünü yemiyorsunuz? idi.

73- "Sinek onlardan bir şey kapsa onu da geri alamazlar"

Yani sinek onların yiyecek ve semerelerini ifsad edip onlardan herhangi bir şey kapıp gitse demektir.1263[28]

76- "Onların önlerindekini de bilir"

Yani geçmişte işledikleri amellerdir.

1261[26] Farisi'nin, Mesailu'l-Askeriyat: 14; Hasais: 2/461. Sırru Sana-atu'1-İrab: 1/405. Bu Zehretu'l-Yemeni'dir.

1262[27] Bu beyit Cerir'in cevaben yazdığıdır. Mahtutada birbirinden ayırmadan birbirine yapışık yazılmıştır. Divanı: 569. Mesailu'l-Askeriyat: 75, Sırru Sanaatu'1-İrab: 1/405, Mesailu'l-Halebiyat: 82.

1263[28] Bu ayette şöyle ilmi bir mucize vardır; tıbbi olarak da ispatlanmıştır ki, sinekler yiyeceklerden bir şeyin üzerine konup bir şey aldığında, o yiyeceğin ifsad olmaması İçin üzerine panzehir misali bir madde bırakır ve ifsad olmasını korur.

"Arkalarındakini de bilir"

Yani en son işlediklerini de bilir. 1264[29]

MUMINUN SURESİ1265 [1]

1- "Gerçekten müminler kurtuluşa ermişlerdir."

îbni Abbas'tan nakledildiğine göre manası şudur; yani müminler istediklerini elde ettiler ve kaçındıkları şeyden de kurtuldular.

2- "Onlar ki, namazlarında huşu içindedirler." Yani kalpleriyle korku ve azalarıyla da sükunet ve huşu

içindeler demektir.

4- "Onlarki, zekat vazifelerini yerine getirirler." Zekat malı temizlediğinden dolayı fiil lafzıyla gelip eda edilmesinin ve çıkartılmasının ifade edilmesi daha evladır.

11- "Firdevs'e varis olan bu kimseler" Firdevs cennetin en ulu ve yüce yerlerindendir. Firdevs'in cennetin en ali yerlerinden biri olduğuna dair Kutrub da şiirinde ifade etmiştir:

"Ey iki arkadaşım ikiniz de bakın ki sizi yüce bir derece ve Firdevs'ten

---

1264[29] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/89-105.

1265[1] Abdu'r-Rezzak, Ahmet, Tirmizi ve Hakim'in çıkardıkları ve Ömer b. Hattab'tan nakledip sahih gördüğü rivayette şöyle demiş: "Ra-sulullah'a (s.a.v.) vahiy nazil olduğu zaman, yüzünün yanında an vızıltısı gibi bir ses duyulurdu. Bir gün vahiy kendisine nazil oldu bir saat bekledik durduk, ondan sonra ondan geçip gitti kıbleye yöneldi ellerini havaya kaldırdı şöyle dedi:

"Allah'ım, bizi çoğalt ve eksiltme, bize ikram et ve bizi zelil edip düşürme, bize ver ve bizi şereften mahrum etme, bizi tercih et ve aleyhimize bir şey yapma, bizden razı ol ve bizi razı kıl" Ve sonra şöyle dedi:

"Bana on ayet nazil oldu kim onları yaşar ve ikame ederse cennete girer" Sonra (Kad eflehel mumînun)'dan okuyarak onuncu ayete kadar okudu. Müsned: 1/34; Aride: 12/34; Müstedrek: 2/392.

uzun bir gölge sizi içine alıp himaye etsin. Siz ikiniz, kadınları taşıyan develeri gördünüzmü ki onlardan sonra uzun uzun kumluk olan yerler gelir."1266[2]

12- "And olsun ki, biz insanı, çamurdan süzülüp çıkarılmış bir özden yarattık."

Yani Adem'den. Yani Sulaîetu külli şey ve seliletuhu demek hulasası demektir.

"Hind ancak arapların bir ilk tayıdır. Öyle ki süratli atlarda tecelli edip çıkan bir katır cinsidir.

Eğer ondan erkek asil bir tay çıkarsa ancak o buna layıktır. Eğer asil karışmazsa asil bir tay getirmez."1267[3]

13- "Sonra onu emin ve sağlam bir karargahta nutfe haline getirdik."

Ayette geçen Nutfe; çocuğun meydana geldiği sudur. Nutfenin aslı saf sudur.

Ammare de şiirinde nutfenin aslının saf su olduğunu belirtmiştir.

"Hiçbir zaman mülaim iyimser bir nefeste sertlik ve katılık yer demeyecektir. Nefis ancak belirli bir yerde karar kılmış bir nutfedir. Bulandırılmadığı ve hile karıştırılın adığı zaman nutfe saftır."1268[4]

14- "Sonra nutfeyi bir kan pıhtısı haline getirdik" Ayette geçen el-Alekatu, pıhtılaşmış kandır.

"Öyle şerefli ve kuvvetli bir vuruş vurayım ki o vuruşumda boynuna

---

1266[2] Kutrub divanı s. 1*82. Humul: kadınların bindirildiği develerdir. Hibal: Kum tepeleridir. Yığınlardır. El-Kudi uzun. Eşyem: Yerdir.

1267[3] Beyitler Hind binti Human b. Beşir'indir. Akdu'l-Ferid: 7/108, Şerh Fesih Saleb: 1/184, Mecazu'l-Kur'an: 2/55.

1268[4] Zamahşeri bu beytin Ukeyl b. Bilal'in Cerîr'in olduğunu söylemiştir. Muberrid'in Kamili: 1/19. Ammare b. Ukayli'ndir. Mahtutede, Safve'nin yerine unfuven gelmiş hatadır. İkincisi el-Faik: 3/180; Zuhru'l-Adap: 2/513. Kararetu: İçine yağmur suyu giren yerdir.

vuracağımı gizleyeyim kimse bilmesin.

. Felaketin o korkunç dehşet ve kapalı anma müşahede ettim ve mızrağı vurduğumda onu pıhtılaşmış kanla çıkarırım."1269[5]

"Müteakiben kan pıhtısını bir lokmacık et yaptık"

Ayette geçen "Mudğa" et parçasıdır. Zuheyr de şiirinde Mudğa'nın et parçası olduğunu ifade etmiştir.

"Et parçası orada karışıp ve sertleşerek oynayıp atarsa o zaman böğrün üstünde bir hastalık oluşur. Onu çığ ile tutup ısınrsan ve ondan nefret edip bıkarsan işte o zaman istersen onun yanımda çaresi vardır. Tedavisi mümkündür."1270[6]

"Bu bir lokmacık eti, kemiklere çevirdik."

Küçük ve büyük, yuvarlak ve uzun, kıkırdak ve sert olan bütün kemikleri farklılıklarıyla beraber sayılan bütün bu merhalelerden sonra bir iskelet haline gelmiştir.

"Sonunda onu bambaşka bir mahluk olarak teşekkül ettirdik"

Yani iskelete Ruh'u üfürmekle. Bir rivayete göre kılları ve dişleri bitirip çıkartmakla. Bir görüşe göre tasvir edilen bu inşa hali dördüncü senededir. Çünkü cenin noksan iken terakkiyet ve tamamlanmaya veya kamil olmaya doğru şekillenen veya büyüyen senelerdeki çağdadır. Zira bir şey henüz tamamlanmadan önce adem (yok) hükmünde olduğundan dolayı, Firaset ve astronomi ilimlerinde uzman veya mahir olanlar, çocukların ahlak ve hallerini göz önünde bulundurmaz ve yıldızların tespitini ancak onların dördüncü senesinde kale alırlar, yeni ayın ve yıldız suretlerini de oradan alırlar.

1269[5] Uyun'ul-Ahbar'dadır. Eğani: 21/142; Ez-Zehre: 2/736. Birincisi, Celisu's-Salih'tedir: 1/297; Akdu'l-Feriyd: 1/78.

1270[6] Bu beyit kendi divanında s.H'tedir.

17- "Andolsun ki sizin üzerinizde yedi yol yarattık" Maksat yedi kat göktür. Çünkü oralar meleklerin yolları olduğundan dolayı bu isim verilmiştir. Bir rivayete göre göğün tabakaları üst üste tabakalandığmdan dolayı bu isim verilmiştir. Mesela ayakkabıyı üst üste koymaya şöyle denilir; Atrektun-na'le.

"Süratle onun aldığını, aldım a kardeşim, tembelleşme-diler. Ta ki dün doğduktan sonra ona ulaştık. Parçalanmış eski bir ayakkabıyla çatlamış yanları korunuyor orada üst üste koyduktan sonra sıkılaştınp sırımını çekerek sağlamlaştırdım."1271[7]

20- "Turi Sina'da dahi yetişen bir ağaç meydana getirdik ki"

Ayette geçen "Seyna" kelimesi feal vezninde gelmiştir. Tıpkı Deyyar ve Keyyam kelimeleri gibi. Sinau ve sinahu fial veznindedir. Dimas ve kiyat kelimeleri gibi. Fetha ile gelmesi daha evladır, çünkü "La Fi'lae" gayrı munsanftır. Bir rivayete göre kesreyle gelmesi daha evladır. Şu ayette olduğu gibi:

"Turi sinaya yemin olsunki." (Tin: 95/1)

"Bu ağaç hem yağ hem de yiyenlerin ekmeğine katık edecekleri zeytin verir"

Bir rivayete göre ayetteˆgeçen Bid-duhn kelimesinin başındaki Baîıarfi zaidtir. Ve araplann kelamında sıkça kullanılır. Huzeli'nin şiirinde de görüldüğü gibi;

"Ey genç Numan ile beraber hiç biri inmedi kavmimden Öyle değil mi zayıf ve mahrum yaratılmadı. Harbin kardeşi eğer savaş onu ısırır ise o da savaşı ısırır eğer savaş devam ederse o da var gücüyle devam eder.1272[8]

1271[7] Divanı: 139-141; Mafdaliyat: 30. Şerietun halek: Parçalanmış ayakkabıdır. Es-Seriyh: Ayakkabının sim mıdır?

1272[8] Bu beyitler Huzeyfe b. Enes el-Huzeli'nindir. İki beyit te Şerh Eşar Huzeli'nde: 2/55'dedir. Musebberen: Hayırsız ve mahrum olandır. (Munetteren) de rivayet ediliyor.

Şirde geçen Ba harfi zaidtir.Yani "Adethu'I-harbu"

Ba harfinin zaid olduğu başka misal.

"Su onun karınlarında döküldü çeşitli yarıklarla akıp gitti."1273[9]

Yani "Tetayerne eştaten" Bizim yanımızda zaid olan hiç bir şey yoktur ve her şeyin bir manası vardır. Burada ise "Ba" mn sahih manaları vardır.

1. Cümlenin takdirini şöyle getirmiştir; Tenbutu ma ten-butu ved-duhnu fiha. Yani ondan ne çıkmaz ki hatta yağ da çıkar.

Sa'Iebe b. Huzn de şiirinde Banın bir faydasını sunmuştur;

"Kuzu veya tayın şevklendiği gibi şevklenip oynadı ve haddi aşıp oynayarak murudta içinde olarak ipi kestirdi attı. Parmakların itmesiyle aksi ve kötü huylu hayvanı geri tepti."1274[10]

İfade şöyledir; ennehu kateahu velmurude fihi. Yani kestiklerinin arasında murud da vardı.

2. Faydası; onun kendisinden yağ çıkarılan semeresinden sonra yağın çıktığını ifade eder. Fiil mana bakımından iki mefule taaluk ettiğinden her iki durumda halden hale girdiğini ifade ediyor. Onlar da semere ve yağdır ve şiddetle ba harfinin gelişine takviyesine ihtiyaç duyarlar.

3. Fayda: Nebt kelimesinin bir sıfat harfiyle gelmesi misali, Enbete de burada lazımı olarak gelmiştir. Bu sıfat vazifesini gören de Ba'dır.

"Evlerinin etrafında ihtiyaç sahiplerini gördün mü? Sen onlar için biraz mallar vardı ta ki bakla arada bittiği zaman."1275[11]

1273[9] Bu beyit Adiy b. Zeyd'e aittir ve divanının s: 149'dır. İrabu Sla-sine sure: 153.

1274[10] Romani'nin Meani'l-Hurufu: 39; Hayavan: 6/414. tki muhakkikte nisbetsiz bırakmış. 1. beyit: Şerh Eşaru'l-Huzeliyin: 2/85; Mu-hassas: 6/137. Lisan mad. Nabete. Kamil: 1/320.

1275[11] Beyit onun dîvanında s: 62'de, Kurtubi tefsiri: 12/116'da; Me-ani'l Ferra: 2/33'te, Rumani'nin Meani'l-Huruf unda s: 40'ta ve el-Efal-de:3/119'da.

Durusteveyh'ten nakledildiğine göre1276[12]Ed-Duhn'dan kasıt yumuşak yağan yağmurdur.

"Yiyenlerin ekmeğine katık edecekleri zeytin verir."

Ayette geçen Sıbğ kelimesi katıktır veya yemektir. Ra-sulullah (s.a.v.) bir hadislerinde şöyle demiş; Zeytin mübarek bir ağaçtır, ondan katık alın ve onunla saçlarınızı yağlayın.1277[13]

24- "Size üstün ve hakim olmak istiyor"

Yani sizden daha efdal olduğunun ispatı peşindedir.

"Onlar öyle bir kavimdir ki Muadda bildirmiştir ki üzerine bolluk, bereket tefaddul etmiştir."1278[14]

27- "Bunun üzerine ona şöyle vahyettik; gözlerimizin önünde ve bildirdiğimiz şekilde o gemiyi yap."

Yani Vahy ile sana tasvir ettiğimiz şekil ve tarzda. Bir rivayete göre Nuh (a.s.) gemiyi yapma esnasında Allah'ın riayetinde olduğunda kesin kaniydi. Ve Allah'ın gözetiminde olduğunu bildiğinden dolayı kavminden korkmuyordu.

"Her cinsten eşler halinde iki tane ve birde"

1276[12] O nahiv ilminin uzmanlarından Abdulah b. Cafer'dir, h.347 yalında vefat etmiştir.

1277[13] Hadisi Hakim tahrîç etmiş sahih demiş, Beyhaki Şuab'ta şu lafızla; zeytini yeyin ve onunla yağlanın, çünkü o mübarek bir ağaçtandır. Müstedrek: 2/398. Ahmet ve Tirmizi şu lafızla çıkarmış:

"Yağı yiyin ve onunla yağlanın zira o mübarektir." Müsned: 3/497; Tirmizi: 853. Beyhaki'nin Şuab'ta Aişe'den çıkardığına göre onun yanında zeytin yağından bahsedildiği zaman şöyle demiştir:

"Rasulullah (s.a.v.) yenilmesini emrederdi ve onunla yağlanmayı ve koku elde etmeyi söylerdi. O mübarek bir ağaçtandır. Taberani'nin Şu-reyk b. Seleme'den çıkardığına göre şöyle demiş:

"Bir gece Ömer b. Hattab'tan misafir oldum. Bana soğuk deve başlarının parçalarından yedirdi ve zeytin yağı yedirdi ve bu Allahu Teala-nın Nebisine söylediği Mübarek yağdır dedi. Keşfu'1-Hafa: 1/442; Me-kasidu'l-Hasene: 325; Durru'l-Mensur: 6/203.

1278[14] Eğani: 20/129; Divanı sh. 40.

Ayette geçen "Suluk" kelimesi lazımi ve müteaddidir (geçişli ve geçişsiz).

40- "Buyurdu ki: Pek yakında onlar pişman olacaklar!"

Ayette geçen Ma harfi bu gibi konumlarda zamanı yakınlaştırmak içindir veya fiilin taklili (azlığı) içindir. Şu misalde olduğu gibi; sebebin ma: yani herhangi bir sebeple. Yani az da olsa bir sebepledir.

41- "Derken onları korkunç bir azap gürültüsü, Allah'tan adalet olarak, yakalayıverdi. Böylece onları bir sel süprüntüsü yaptı. Artık helak olsun öyle zalimler!"

Yani onları selin çer çöp ve köpükleri aldığı gibi helak ettik demektir. Ayette geçen "Fe bu'den" kelimesi helak ederek manasındadır. Bu cümle dua mahiyetindedir. Abdu Yağus1279[15] ,ja şiirde bud kelimesini helak manasında kullanmıştır:

"Diyorlar ki: Uzaklaşma, onlar beni defnediyorlar. Uzaklığın mekanı benim mekanımdan başkası değildir."1280[16]

44- "Sonra biz peyder resullerimizi gönderdik"

Yani peşpeşe ara vermeden sürekli gönderdik. Ayette geçen mana "Tetra" nm aslı vetra'dır. Takdiri sanki şöyledir: "Vaterna rusulena tetra" Burada fiil, lafzının dışında alışıla gelmeyen bir şekilde gelmiştir.

52- "Şüphesiz bu insanlar bir tek ümmet olarak sizin ümmetinizdir..."

1279[15] Bu beyit Malik b. Reyb'in Mersiyesi'ne aittir.Yağus'a ait değildir. Yağusun da aynen buna benzer bir şiiri olduğundan karışıklık olmuştur.

1280[16] Beyit, Malik b. Reyb'indir. Kendi nefsinin üzerine mersiye olarak yazmış ve onun evvelinde ise:

"Ah keşke benim şiirim olsaydı, acaba bir gece dahi olsaöadan'ın yanında geceliyecek miyim." vardır. Abdu Yağus'a ait değildir. Abdu Ya-ğus'un Mafdaliye'sinde, aynı kafiye, vezin ve ölçülerde buna benzer bir kasidesi vardır. Onun evveli şöyle:

"Beni kınamayı bırakmayacak mısın bana olan kınamalar yeterlidir. Kınamada ne sizin için ne de benim için bîr hayır vardır."

Bu iki kasideyi çoğu insanlar birbirini karıştırıyor. Bazıları bunu ona ve şuna nisbet ediyorlar. Müellif de bu karışıklığa girmiştir. Cemhe-retu'1-Eşam'l-Arap: 2/761; Emali'l-Yezidi: 42; İhtiyareyn: 626. Lisan. Baude.

Yani yolunuz ve dininiz tevhid üzeredir. Ve bütün şeriatların yolu bir tek yol üzeredir, ki o da İslam'dır. Ayette geçen İrmenin "fetha" gelip "enne"1281[17] olmasının takdiri şöyledir: "Ve lienne hazihi ummetukum" yani sizin takip edeceğiniz ve gideceğiniz yol budur. Yani "Fatikune lihaze" geçen Haza Halil'in kavlidir.

Bu konuda Ahfeş şöyle demiş; bundan sonra gelen amil (etkinlik) az ve zayıftır. Ama şu cümle üzerine atfedilmesin-de bir beis yoktur demiş: "Ve enni bima ta'melune aliriıun" yani şüphesiz ben sizin yapacağınız işi çok İyİ bilirim. Bu gibi durumlarda muzmer bir fiille fetha gelmesi caizdir. Takdiri şöyledir: "Va'lemu enne hazihi" Ayette geçen "Um-meten" kelimesi hal üzere nasbolmuştur.

53- "Ne varki insanlar kendi aralarındaki işlerini parça parça böldüler"

Yani dinlerinde fırka fırka oldular. Her biri kendi eliyle bir kitap yazıp kendi peygamberine nispet etti.

61- "İşte onlar, iyiliklere koşuşurlar ve iyilik için yarışırlar."

Yani iyilikten ötürü yarışıyorlar.

66- "Çünkü ayetlerimiz size okunurdu da, siz buna karşı arkanızı dönerdiniz."

Yani yine küfre rucu ediyordunuz.

67- "Kibirlenerek."

Yani haram olan şekilde. Öyle bir haldeydiniz ki hiç kimseden korkmuyor ve naralar atıp hezeyanınıza devam ediyordunuz. Ayette geçen "Samiren" kelimesinin müfredi-mastar manası üzerinedir. Takdiri şöyledir: "Tusemmirune semren" tıpkı şu misal gibidir: "Kumu kaimen" yani kıyamen. Ayette geçen Samiren kelimesi Hurm'a hal da olabilir*

1281[17] Enne şeklindeki kıraat Nafi, İbni Kesir, Ebu Amr, Ebu Cafer ve Yakup'a aittir. İthaf ş: 319.

çünkü es-Semr lugatta gece karanlığı manasına da gelir. Bazen araplar şöyle derler:

"Halefe bissemri ve'1-kameri" yani ay'a ve gece karanlığına yemin etti demektir.

"hezeyanlar savuruyordunuz."

Ayette geçen Hucr kelimesi- çirkin ve saçma sözlerdir. Tehcirune kelimesi saçmalamak ve sözde aşırılık manasında olan el-îhcar'dan türemiştir.1282[18]

71- "Hayır, biz onlara şan ve şereflerini getirdik"

Yani Peygamberin onlardan olması ve Kur'an'ın onların lisaniyle olması hasebiyle onlara bu şan ve şeref verilmiştir. Ayette geçen "Zikr" kelimesi şeref anlamındadır.

76- "Yine Rablerine boyun eğmediler"

Yani RasuhıUah-'ın (s.a.v.) kendilerine yaptığı bedduadan dolayı maruz kaldıkları kıtlıktır.1283[19]

77- "Ennihayet üzerlerine azabı çok şiddetli bir kapı açtığımız zaman"

Bedir savaşı kastedilmektedir.1284[20]

85- "Allah'a aittir diyecekler"

Ayette geçen (seyekulune lillah) cümlesi İkinci ve üçüncü kez gelmesinin sebebi birincide olduğu gibi te'kid ve takrir içindir. Cümlenin

---

1282[18] Kesreyle Tehcirun Nafi'in kiraatına göredir.

1283[19] Nesai, Taberani çıkartmışlar ve Hakim sahihtir demiş: 2/394. İbni Abbas'tan nakledildiğine göre; bu kıtlık olayı üzerine Ebu Süfyan Rasulullah'a gelip yalvararak artık insanların açlıktan her şeyi yediklerini ve dua etmesini istediği söyleniyor ve bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur.

1284[20] Bu kavi İbni Abbas'a aittir; İbni Ebu Şeybe, İbni Cerir: 18/45.ve ibni murdeveyh nakl etmişlerdir.

cevabı mana olarak çıkmaktadır. Şu ayetin manası şöyledir:

"Men rabbus semavati vel ardi" yani onların mülkiyeti ve tedbir edip işi yönetme hakkı."1285[21]

Ferra şöyle demiş:

"İyi biliki denfedilecek olan ben olacağım. Develer gece yürüdüğü zaman ben yürümeyeceğim. Soranlar sordu: Bu kabri kim için kazdmız. Onlara haber verenler dediler ki: Vezir için.1286[22]

100- "Onların gerisinde ise bir berzah vardır" Yani onların önünde bir engel, set duvar vb. şeyler. Bir

rivayete göre ayette geçen "Berzah" kelimesi ölüm ile Ba's (diriliş) arasındadır. Bir rivayete göre dünya ile ahiret arasındadır. Mücahid'e göre Berzah; meyyit (ölü) ile dünyaya rücu arasındaki bir engeldir.1287[23]

101- "Ne de birbirini soruşturacaklar."

Herkes kendi nefsiyle meşgul olduğundan dolayı ne nesebinde olanlarla ne de tanıdıklarıyla uğraşmaya fırsat bulurlar.

Bîr rivayete göre zira orada birbirlerini müdafaa etmeleri istenir ama onlar kendilerinin mübtela olduğu beledan nasıl kurtulacaklarını sorup dururlar ve nihayet bu soruşturma kendisi gibi aynı halde olan birileriyle olduğundan dolayı nafile hiç bir şeyden netice alamazlar. Şu ayet bunların halini daha iyi tasvir ediyor:

1285[21] Şeyh Zekeriyya Ensari şöyle demiş: Burada (lillah) lafzıyla demiş ve sonra da (Allah) lafzıyla iki kez söylemiş: Çünkü o lafız birincisinde (kul limenil ard) ta ki cümlede lam ile mecrur olanın cevabında vaki olmuş 'a mutabık olmuş. Bu sonda gelen iki lafzın hilafına vaki olmuşlar. Fethu'r-Rahman sh. 392.

1286[22] Meani'l-Kur'an Ferra: 2/240 ve Beni Amr'dan bazıları bana okudular dedi. Muhkakkik nisbet etmemiş. Tefsiru'l-Taberi: 18/48; Garib Hadis Harbiy: 2/53. Muhakkikten nisbetsizdir. Cahiz, Beyan ve Tebyin'de: 3/155. Vezir'e nisbet etmiş. Er-Rams: Kabirdir. En-Nevaic: Güzel ve kıymetli develerdir. (En-Nevaciu) şeklinde de rivayet ediliyor. Naciatunun cemidir. Tarlayı merayı talep etmek suretiyle evlerini terkeden bir guruptur.

1287[23] Mücahid Tefsiri, s: 434.

"Birbirlerine dönüp sorarlar" (Tur: 52/25)

Bu soruşturma dehşet ve korku dolu anların bittikten sonra başlar ki buna şu ayet delalet ediyor:

"Derlerki: Daha önce biz ailemiz içinde korkardık.'*

(Tur: 52/26)

104- "Oralarda dişleri sırıtır haldeyken ateş yüzlerini yalar."

Ayette geçen Lehf kelimesi ateş alevlerinin yüze isabet etmesi ve her tarafa yayılışıdır. el-Kelh ise dudakların hafif açılıp dişlerin görülme sidir.

108- "Alçaldıkça alçalırı orada."

Yani artık ikamet yeriniz burasıdır ve burada kalın. Bir rivayete göre köpeklerin uzaklaştığı gibi uzaklasın, def olun gidin demektir.

110- "İşte siz onları alaya aldınız.".

Ayette geçen Sihriyyen kelimesi kesreyledir ve alaya almak anlamındadır. Zammeyle1288[24] Zuhruf suresinde olduğu gibi.1289[25]; Sühretun ve Uburetun'dur,

114- "Sadece az bir süre kaldınız."

Yani ateşte uzun süre kalmanıza nispetle dünyada veya kabirde az kaldınız. 1290[26]

1288[24] Zammeyle Suhriyyen Nafi, Hamza, Kesai, Ebu Cafer ve Halef okumuşlardır. İthaf s: 321.

1289[25] "Li yettahiza Ba'duhum Ba'den suhriyyen. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık." (Zuhruf: 43/32)

1290[26] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/106-116.

NUR SURESİ1291 [1]

1- "İşte bu ayetler bizim inzal ettiğimiz ve hükümleri üzerinize farz kıldığımız bir suredir"

Yani Hazini surettin (bu sure demektir). Zira orada neki-reyle ibtida (başlangıç) olmaz. Sure; birbiri peşinden gelen ayetlerin birarada bulunmasıdır.

"Farz kıldık."

Yanİ ayetlerde olanlarla amel etmenizi farz kıldık. Ve el-amele biha cümlesi mahzuftur.

Ve "Ferrednaha"1292[2]fesalnaha manasındadir. Yani anlaşılması için yeterince açıkladık manasmdadir.

2- "Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa veya kırbaç vurun."

Ayette geçen ez-Zaniyetu kelimesi (Fima feredna)'mn takdiri üzerine ref olmuştur. Böyle olmasaydı emir üzerine nasbolurdu. Ayetteki ifadeye "Biz-zaniyeti" ile başlamasının sebebi ise; kadın zinada aslolduğundan dolayı (yani zina fiili onunla yapıldığından), kadmm bizzat zina etmesi daha kötü ve fahiş görüldüğündendir. Ama "es-Sarık" yani hırsızlık olayında bunun tam hilafınadır çünkü güç ve kuvvet bu konuda

---

1291[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre şöyle demiş: Nur suresi Medine'de nazil oldu. Said b. Mansur, İbni Munzir ve Beyhaki'nin Müca-hid'ten çıkardıklarına'göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

"Erkeklerinize Maide suresini öğretin ve kadınlarınıza da Nur suresini öğretin." Ebu Ubeytî'in Fedail'inde Harise b. Mudarrib'ten çıkardığına göre şöyle demiş: Örr.er b. Hattab bize gönderdiği bir vesikada, Nisa, Ahzab ve Nur suresini öğrenmemizi yazmıştı.

1292[2] Şeddeyle İbni Kesir ve Ebu Amr okumuşlardır. İthaf: s. 322.

öncelikle erkeğe aittir.

3- "Zina eden kadınla da ancak zina eden veya müşrik olan erkek evlenebilir."

Bu ilahi ikaz, İslam'a girdikten sonra müslümanların, ca-hiliyyede meşhur olan kadınlarla evlenmemeleri için bir uyarıdır. Bir rivayete göre bu, akitsiz olan zinavari bir şekilde kadınla yatmaktır. Zira zinakar olmayan biri zaten zinakar olan kadından ikrah eder ve ona karşı herhangi bir arzu vs. de hissetmez.

5- "Ancak bundan sonra tevbe edip ıslah olanlar müstesnadır."

Yani fısk vs.'den olan istisnadır. Zira istisna edatından önce yer alan anlam sonra gelenin cinsinden farklıdır. Çünkü bir mubteda ve haberden ibarettir. Edattan önceki ifade veya anlam fiil ve emirden ibarettir.

6- "Onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi."

Ayette geçen "Erbaun" kelimesi mastar1293[3] konumunda olduğundan veya mastar olan şehadet kelimesine mef 'ulun bi-hi olduğundan dolayı nasbolmuştur. Sanki olardan her biri dört şehadetin dördüne de şahitlik ediyormuş gibidir. Buna göre cümle mubtedadır, Haber ise "nehu lemines-sadikin" cümlesi veya ayetin tamamı haberdir mubteda da hazfolmuş-tur. Buna göre cümle şöyledir; Felhukmu ev el-ferdu şeha-detu ahadihum erbau; ehadatin bil vukui. Hüküm veya farz: Onlardan birinin vuku bulduğuna dair dört şahit yerine geç-mesiydi.

11- "Muhammedin eşine bu ağır iftirayı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir guruptur"

Yani yalan iftir uda. Çünkü orada haktan sapılmıştı.

1293[3] Erbaun kelimesini; ref ile Hafs, Hamza, Kesai ve Halef, nasb ilede diğerleri okumuştur.

"Aksine o sizin için bir iyiliktir."

Çünkü Allahu Teala yedi kat semadan onun beraatmı göndermiş ve ona, maruz kaldığı beladan dolayı sevap yazmıştır.

"Elebaşılık yapan, bu yüzden de bu günahın büyüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır."

Yani Abdullah b. Ubey b. Selul için. Zira o bu olayı körüklemek için herkesi evinde topladı. Hasan b. Sabit'in pnunla olduğunu savunanlar, Hasan'a had cezasının uygulanmasını ve gözlerinin gitmesini onun için büyük bir azap olarak yeterli görmüşlerdir.

12- "Erkek ve kadın müminlerin bu iftirayı işittiklerinde kendi vicdanlarıyla hüsnü zanda bulunupta "bu, apaçık bir iftiradır" demeleri gerekmez miydi?"

Ayette geçen "Levla" kelimesi "Hella" manasındadır.

15- "Çünkü siz bu iftirayı gelişi güzel birbirinizin ağzından alıyor ve hakkında bilgi sahibi olmadığınız ağızlarınız da geveleyip duruyorsunuz"

Bu olayı duyan herkes adeta bunu bizzat görmüş gibi yaymaya çalışıyordu. Ayette şeddeli olarak geçen "İz telekkav-nehu" kelimesinin kıraati Aişe'ye göre tahfif ile "İz tel-kavnehu" dur. El-Velak ise lisanı hafif olup sürekli yalan söyleyendir. Velake yeliku'dan türemiştir. Sürat yapmak manasındadır. El-Evlek kelimesi de bundan türemiştir ve aslı ise "Vevlak" Ur.

22- "İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya .yoksullara Allah yolunda göç edenlere vermeyeceklerine yemin etmesinler"

Yani akrabaları yardımdan men edeceklerine dair yemin etmesinler. Ayette geçen "En yu'tu" kelimesi "Enla yu'-tu" manasındadır.

Ebubekir'den nakledildiğine göre halasının oğlu olan Mistah b. Esase'yi, adı bu olaya karıştığından dolayı ona yardım etmemeye yemin etmiş ve yardımdan mahrum bırakmıştır.1294[4] Bir rivayete göre ayette geçen "La yetel Vermeyeceklerine dair" kelimesi "La yukassar" manasındadır. Ma elev-tu cehden sözü de bu kabilden bir mana ifade eder ki hiç bir cehd ve gayret harcamadım demektir. Şair de şiirinde mu-tel kelimesini bu manada kullanmıştır:

"Tezri bi eraşi yeminil-muteli hudemmetez-zirai hez-zel-muhteli."1295[5]

Yani cehd ve gayret göstermeyen ihmalkar demektir.

25- "O gün Allah onlara gerçek cezalarını tastamam verecek."

Ayette geçen Din kelimesi ceza manasındadır.

27- "Kendi evinizden başka evlere geldiğinizi fark edip ev halkına selam vermedikçe girmeyin."

Ayette geçen "Teste'nisu" izin manasındadır ve evde olanlara geldiğini haber vermek anlamındadır. Bir rivayete göre görmek manasındadır. Yani görmek istediğinizi ta-leb edip ve ondan izin almanız gerekir. El-İnas kelimesi görmek manasındadır.

29- "İçinde kendinize ait bir şeylerin-bulunduğu otu-rulmayan bir eve girdiğinizde herhangi bir sakınca yoktur."

Bu evlerden kasıt ise ticaret hanları ve yolcular veya garipler için yapılmış konaklardır. Bir rivayete göre harabe evler, geniş han ve mahallerdir.

1294[4] Abd b. Humeyd ve îbni Murdeveyh'in Muhammed b. Sirin'den naklettiklerine göre; Ebubekir evinde beslediği iki yetime, bu olaya adlan karıştığından dolayı alakasını'kesmeye ve yardım etmemeye yemin etmiş ve bu ikisinden biri de Bedir'de bulunan Mistah b. Esase'dir. Bunun üzerine bu ayet nazil olur.

1295[5] Bu beyit Tebrizi'nin Hemase'sinde: 2/128; ve divanı: 1/311; Me-anil Kebir: 2/1076'dadır. İkinci yarısı Lisan mad. Hademe. Hadmetu'z-Zira: Onun büyük bir kısmı. El-İras: Titremektir. El-Hezz kesmektir.

31- "Mümin kadınlara da söyle de baş örtülerini yakalarının üzerine kadar örtsünler."

Bu kadınlara güçleri miktarınca örtülerini takmaları ve sadece yakalarının üstüne kadar sarkıtmaları bazında bir emirdir.

"Ellerinin altında bulunan köleleri."

Kadın köleleri demektir.

"Kadına ihtiyacı kalmamış hizmetçiler."

îbni Abbas'tan nakledildiğine göre et-Tabiu; kadınlara ihtiyacı olmayan ve sadece yanında bir lokma ekmek için duran kişidir. Bir rivayete göre o, el-İnnin'dir, yani hastalıktan dolayı cima yapmaktan aciz olandır. Bir rivayete göre kadınların kendisinden çekinmeyecek kadar ahmak veya saf olandır.1296[6]

32- "Aranızdaki bekarları evlendirin."

Ayette geçen el-Eyim kelimesi evlenme ihtiyacı olan kadın veya erkeklerdir.

"Her kişinin karısı ölecek dul kalacak veya o ölecek karısı dul kalacak."1297[7]

Bir rivayete göre el-Eyim kelimesi kadınlara hastır ve tıpkı el-Azb kelimesinin erkeklere has olduğu gibi.

33- "Kim onları zor altında bırakırsa, bilinmelidirki zorlanmalarından sonra Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir."

1296[6] Tariful-îlam s: 96.

1297[7] Yezid b. Hakem Sakafi'nindir. Oğlu Bedr'e vaaz ettiği kaside-sindendir. Lisan madde: Eyim. Şerhü'l-Hamase Tebrizi: 3/107. Bah-ru'1-Muhit: 6/443. Onu nîsbetsiz bırakmıştır. Ondan öncesi şudur:

"Dünya harabe ölecek ne bir nimet ne de herhangi bir şey geride kalacak."

Yani zorlanmaya maruz kalan kadınlar için.

34- "Sizden önce yaşayıp gitmiş olanlardan örnekler."

Ayette geçen Mesel kelimesi, ibret ve örnek alma mana-sındadır.

35- "Allah göklerin ve yerin nurudur."

Yani yer ve göklere hidayet verendir. Bir rivayete göre o ikisini mırlandırandır. Mesela falanca rahmettir denildiğinde ondan rahmetin geldiği anlaşılır onun gerçekten rahmet olduğu değil.

"İçinde lamba bulunan bir kandil misalidir." Ayette geçen "Mişkat" her tarafı kapalı açık yanı olmayan kandildir. Bir rivayete göre cam lambanın içindeki fitil yeridir.

"O billurda sanki inciye benzer bir yıldız gibidir." Güzellik ve berraklığından dolayı inciye benzetilmiş olması caizdir. Ed-DurTden türemiş Fuul vezni üzerinde olan Duruen'den olması da caizdir. Şeytanları kovmak ve defetme manasındadır. Et-Tarf üzerine olduğundan dolayı sonundaki vav harfi yaya kalb olmuştur, hemze de tahfif edilmiştir ve birinci vav da ya'ya kalbedilip idgam edilmiş ve ittibadan dolayı da ya'dan öncesi kesra olmuştur.

"Mübarek bir ağaçtan, yani ağaçtan çıkan yağdan tutuşturulur."

Çünkü Allahu Teala Şam zeytinlerini mübarek kılmıştır. Bir rivayete göre bunun yağı daha saf ve berrak olduğundan dolayı henüz sıkılmadan kendiliğinden aktığından Ötürü bunu zikretmeye tahsis etmiştir.

"Doğuya da Batıya da nisbet edilemeyen." Yani ne doğuda olup batıda olmayan ne de batıda olup doğuda olmayan manasında değil fakat doğu ile batı ortasında bulunan Şam ağaçlarından demektir. Verim bakımından ağaçların en mutedili ve ekili olanıdır. Bir rivayete göre ne doğuda olup sürekli güneş doğan bir dağda ne de batıda olup üzerine

güneş doğmayan alçak bir çukurdadır ve aksine tam mutedil bir yerdedir.

Hasan bundan muradm şu olduğunu söylemiştir: O ağaç dünya ağaçlarından değildir ki doğu veya batıda olsun, bilakis o cennet ağaçlarından biridir ki şu ayette işaret ediyor: "Bu öyle bir ağaç ki yağı nerdeyse kendisine ateş değmese dahi ışık verir."

Birinci kavi üzerindeki maksada gelince; yani (yağının saflığından ve berraklığından ateş değmese bile nerdeyse ateş misali parlıyordu.) Bu konuda Ka'b şöyle demiş; bu kesinlikle zahiri üzerine tevil edilemez. Lakin Allahu Teala-nın buyurduğu gibi bir darb-ı meseldir. Allah'ın nuru olan islam, mişkat müminin göğsü, zücace müminin kalbi, mis-bah kalp'te olan iman ve şeceretül mübarek ise peygamberlik rİsalesidir veya şeceresicür.

36- "Bu kandil bir takım evlerdir ki Allah o evlerin yücelmesine ve içlerinde isminin okunmasına izin vermiştir."

Yani evlerden kasıt mescit ve camilerdir ki bunlar da içinde mişkat olanlardır.

37- "Bir takım insanlar ki ne ticaret ne de alış veriş onları Allah'ı anmaktan alıkoymaz."

Ticaret olmadan da alış verişin olması mümkündür. Bu kişinin mahsulünü evinde veya beldesinde durup satması gibidir. Bundan ötürü ayette ticaret ile bey'i bir arada zikretmiştir. Hakeza tüccarlar malın organizesini ve başka bir yere naklini sağlayan, el-Baetu ise beldesinde mukim olanlardır.

"Onlar kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar."

Yani canın boğaza gelmesiyle.

"Ve gözler."

Yani göz o günün azap veya dehşetinden döner beyazları çıkar ve döner.

"Ve namaz kılmaktan."

Ayette geçen "Ve ikamis-salat" yani "îkametuha"'dır. Namaz kılmaktır. Lakin burada izafenin ha'dan ived olması ikamette olan hanın vav'dan ived olmasından dolayıdır.

39- "Onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir." Ayette geçen "Ki'atun" kelimesi Kaen kelimesinin cemidir. Carin ve ciretin misali gibi.

40- "Yahut engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibdir."

el-Lucce kelimesine izafe edilmiştir ki o da denizin en yoğun ve derin olan yeridir.

"İnsan elini çıkarıp uzatsa nerdeyse onu dahi göremez."

Yani güçlükle görür. Züccac şöyle demiş; görmedi de olmadı da demektir. Geylan Bahteri'nin anlattığına göre de-mişki ben Kufe'nin çöplüklerinde dururken Zurrumme şöyle sesleniyordu:

"Uzaklık sevgililerin sevgisini değiştirdiğizaman sevgiden olan Humman'ın başlangıcının havası devam etmiyor ve ölmüş demektir."1298[8]

İbni Şubrume1299[9] ona şöyle demiş:

"Onun devam etmediğini görüyorum ya Geylan ve onu değiştir. O da: "Humman'ın başlangıcının havasını bulamadım" dedi ve dedi ki: Süratle

---

1298[8] Hamasat Basriyye: 1/204; Şerh İbni Yaiş: 7/124; îzah Şerh Mufassal: 2/95; Beyit kıssayla birlikte Eğani'de: 16/18; Emali'l-Mürteda: 1/332; Er-Resis: Umman'm başlangıcı veya aslıdır. Zamahşeri'nin dediğine göre: Bihi resusul huma ve resisuha: Humman'ın şiddetlenmeden ön-cekİ başlangıcıdır. Esasu'l-Belağa mad. Resse.

1299[9] Abdullah b. Şubrume Irak fakihi ve Küfe kadısıdır. Enes b. Malik Ebu Tufeyl ve Şabi'den anlatmıştır. Ondan da: Sevri ve İbni Mübarek anlatmıştır. Ahmet ve Ebu Hatem Razi onu sika görmüşler. H. 14- 'îe vefat etmiş. Siyer Alam Nubela: 6/347.

babama dönüp sordum bu geçenleri bana dedi ki:

"Ey oğulcuğum İbni Şubrume, cevap vermede ve Zurrumme de kabulünde hata etmiştir."

Manası ise: Olmadı ve devam etmedi. Ayette olduğu gibi: "O elini çıkardığı zaman, onu göremedi."

41- "Dizi dizi kanat çırpıp uçan kuşlar."

Yani kanatlarını açmış ve havada saf bağlamış demektir.

"Her biri kendi teşbihini ve duasını bilmiştir."

Yani insanlar.

"Kendi teşbihini."

Ayette geçen "Tesbihehu" yani kendi teşbihi.

Ayette geçen "Yuzci" kelimesi sürüklemek ve sevk etmektir.1300[10]

Amr b. Küme de şiirinde Tüzci kelimesini aynı anlamda kullanmıştır:

"O kadar çok toplanmıştır ki, çokluğundan hiç bir taraf görünmüyordu. Onun büyük çoğunluğu çok iri bir açıklıktaydı. Yürüyordu ve giysilerinin altından zehir saçıp karıştırıyordu. Sabahleyin ansızın ona gören ikrah ederdi."1301[11]

"Sonra onları bir araya getirip üst üste yığıyor."

Ayette geçen Rukamen kelimesi üst üste yığılıp duran demektir.

"Himyer yükseliyor- her iki tepenin başından öyle ki onlar üst üste

---

1300[10] Meanil Kur'an ve irabuha: 4/48.

1301[11] Bu beyit Meani Kebir: 2/891 ve divanında: 32-33. İki beyitte Kuteybe vasfındadır. Meîmume: Çokluğundan ucu görünmeyen topluluktur. Kevkebu şeyi: Onun çoğudur^

yığılmış siyah bulutlardır."1302[12]

"İşte görüyorsun ki bunlar arasından yağmur çıkıyor."

Ayette geçen el-Vedk yağmurdur. Bir rivayete göre şimşektir.

"Rüzgar esti toz duman yaptı ve ondan, yağmur dolu buluttan yağmurun çıktığı gibi çıktılar.1303[13]

"O, gökten, oradaki dağlardan dolu indirir." Bir rivayete göre "min cibal"den kasıt çokluk ve mübalağadır.

"Kafiyeleri zikretmeden öldüğüm zaman, bîr daha benim gibi tabib ve şair göremeyeceksin.

Şairin en çok misal getirilen beyitleri, kolaylaşana dek olan dağların hüzün şiiridir."1304[14]

"Bu bulutlardan çıkan şimşeğinin parıltısı nerdeyse gözleri alır!"

Ayette geçen sena berk kelimesi şimşek parıltısı demektir. Bu manada Şemmah şöyle dedi:

"Şimşek çaktığı zaman neredeyse görevi adamın gözlerini kör edecekti."1305[15]

45- "İşte bunlardan kimi karnı üstünde sürünür." Bu ifadenin altına sürünen deve yürüyen de dahil olmuştur. Çünkü ayette geçen meşy kelimesi daha umum ve kapsayıcıdır. Çünkü her iki nevini de içine

---

1302[12] Divanı: 187; Tekmiletu'l-Faris: 438; Muhassas: 9/143. Testen-nu: Yükselen himyer el-Ada. Yanlardır. Müfredi: Advetun'dur. Murtec Catun. Bulutlardır. Divan'da: (Garru'l-Gemani Ve murteccatihissud)'tur.

1303[13] Tefsiru'l-Kurtubi: 12/282. Nisbetsizdir. Bahru'l-Muhit: 6/444; Zeydu'1-Hayl'indir Mecaz: 2/68. Diğer parçası: "Darebne biğaburetin fe hareeneminha". Mecalisu'l-Ulema Zaccac: 60. Muhakkik Abbas Selam Harun nisbet etmemiş. Lisan: Vedeke beytin diğer kısmı: Kema harecte mine'l-ğeredis-sihami. Bişr b. Ebu Hazımın'dır. Divanı: 210.

1304[14] Divanı: 136; Mesail Halebiyat: 197; Delail İcaz: 5/2; Bahru'l-Muhit: 6/464.

1305[15] Divanı: 152; Tefsiru'l-Kurtubi: 12/290.

almaktadır. Bir rivayete göre şöyle denilmiş; el-İnsiyahın karın üzerinde sürünerek yürümek diye kabul etmeyen henüz araplardan bir şey duymuş ve bilmiş değildir. Araplar çoğu kez kadın yürüyüşünü yılamnkine benzetmişlerdir.

Şiirde buna benzer bir şekilde kullanılmıştır: "Leyla kolay bir buluşmayla gidiyor mu ve görünmüyor mu, ve gece hürdür dilediğj yere gidiyor."1306[16]

"Kıvrılarak bükülerek yürünen ağır bir yürüyüşle yoruyorlar. Karınları ince ve arktır, kalçaları iridir ve büyüktir."1307[17]

53- "De ki, yemin etmeyin itaatiniz malumdur!"

Yani taatiniz yemin edip etmemenizden daha bariz bir şekildedir. Veyahut ta maruf olan taat, sizin karmaşık ne olduğu belli olmayan itaatinizden daha evladır veya itaatinizin yapmacık sözlerle olduğu zaten bellidir.

55- "Allah sizlerden iman edip iyi davranışta bulunanlara kendilerinden öncekileri sahip ve hakim kıldığı gibi kendilerini de yeryüzüne sahip ve hakim kılacağını vad etti."

Yani daha öncekilerden bir uzantı olarak halife yapacak.

58- "Ey müminler içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar."

Yani henüz temyiz olup rüştüne ermeyendir.

"Bunlar mahrem halde bulunabileceğiniz üç vakittir."

Şu üç vakit dinlenme ve ihtimalen soyunma olabileceğinden dolayı mahrem sayılmıştır; sabah namazından önce, öğlen vakti ve yatsı

1306[16] Hayavan: 4/174. Nisbetsizdir. El-Limam: Kolay karşılaşmadır.

1307[17] Beyit Kemmİt b. Marufundur. Eğani: 15/19; el:Heyevan: 5/217; Hemmasetu'l -Basr: 2/89.

namazından sonra.

60- "Bir nikah ümidi beslemeyen çocuktan kesilmiş yaşlı kadınların."

Ayette geçen el-Kavaid'ten kasıt; yaşlılığından dolayı hayız ve nifastan kesilen kadındır.

"Zinetlerini açmaksızın."

Yani bakılmaması için avret sayılan yerlerin açılmama-sıdır.

61- "Sizin için de, kendi evlerinizden yemenizde bir sakınca yoktur."

Yani çocuklarınızın mallarından demektir. Buna delil de çocukların zikredilmemesidir. Bir rivayete göre hanımların mallarıdır.

"Veya anahtarlarını uhdelerinizde bulundurduğunuz yerlerden yemenizden bir sakınca yoktur."

Yani kişinin malına vekil bıraktığı kişinin o mal ve sa-ireden yemesi ve kısacası vekil bırakılan her şeyden yiyip içebilir. Bir rivayete göre vekil tayin edildiği yetim malıdır. Bir rivayete göre kişinin kendi kölesinin malından yemesi-dir.

61- "Veyahut ta dostlarınızın evlerinden yemenizden bir sakınca yoktur."

Yani yemek hazırda ise ve gizli bir yerde değilse, zira dost olan, hiç bir şeyi dostundan sakındırıp gizli tutmaz.

61- "Evlere girdiğiniz zaman."

Yani boş olup içinde kimse olmayandır.

61- "Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir yaşama dileği olarak kendinize selam verin."

Ve selam şu şekilde olması lazım; Es-selamu aleyna ve ala ibadillahis-salihine.

62- "Onlar, o peygamber ile birlikte içtimai bir işle meşgulken."

Yani meşgul oldukları şey cihadtır. Bu ayet ahzab gününde nazil olmuştur. Bir rivayete göre ayette geçen emrin camiin ifadesi umum bir manaya şümul olmaktadır hatta cuma gününü ve iki bayramı da kapsamaktadır.

63- Peygamberi kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın."

Yani onun duasından sakınınız, zira onun duası her an duyulur ve müstecaptır. Bir rivayete göre onu ismiyle çağırmayınız ama tevazu ve yumuşak bir şekilde Ya Rasulallah deyin.1308[18]

63- "İçinizden birini siper edinerek sıvışıp gidenleri muhakkak Allah bilmektedir."

Yani bir cihad emri olunca birbirlerini siper edinerek gizlice cihad emrinden sıvışıp kaçmaya çalışıyorlardı.1309[19] Bir rivayete göre Cuma ve hutbeden kaçıyorlardı.

63- "Allah'ın emrine aykırı davrananlar başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar."

Ayette geçen fitneden kasıt musibet, afet ve herhangi bir zarar verici bir şeydir. 1310[20]

1308[18] Bu Mücahid'in sözüdür. Mücahid tefsiri s: 445. 128

Yani bir cihad emri olunca birbirlerini siper edinerek gizlice cihad emrinden sıvışıp kaçmaya çalışıyorlardı. Bir rivayete göre cuma ve hutbeden kaçıyorlardı.255

1309[19] Mukatil'in sözü. Merasil Ebu Davud'tadır ve kıssasiyla beraber çıkarmıştır, s: 105.

1310[20] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/117-129.

FURKAN SURESİ1311 [1]

1- "Alemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed'e Furkan'ı indiren Allah yüceler yücesidir."

Ayette geçen Tebareke'den kasıt yüce ve uludur. el-Bu-rek kelimesinden türemiştir. Burek ise havada halka şeklinde uçan ve yere inmeyen kuş manasındadır.

Züheyr de şiirde burikeyi bu anlamda kullanmıştır:

"Hatta isteğaset bi main la rişae lehu minel ebatihi fi ha-fatihil burek."1312[2]

Yani halkalar şeklinde havada uçuşan ve yere inmeyen bir kuş olarak nitelendirmiştir. Bir rivayete göre Burek kelimesi bereket, bolluk subut, çoğalma ve işin devam etmesi anlamında olan el-Bereke'den türemiştir. Bir başka rivayette ise deve sürüşü, savaşta sebat etme anlamındadır.1313[3]

6- "De ki: Onu göklerdeki ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi."

Ayette geçen Ya'lemu's-Sirre'den kasıt şudur; işlerin gizlisini ve saklısını bilen Alim ve Kadir olan Allah Kur'an'ı indirmiştir demektir.

9- "Senin hakkında bak ne biçim temsiller getirdiler. Böylece onlar sapmışlardır."

Yani Allah tarafından kendisine böyle bir Kur'an'mn in-dirilmediğini ve

---

1311[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Furkan Suresi Mekke'de nazil olmuştur.

1312[2] Beyit Divan'ında s: 50'de.

1313[3] İbni Manzur; tbtereke'l-Kavmu fi'l kıtali ifadesine şöyle demiş; Savaş için millet saf bağladı ve halka ve guruplar halinde savaştı. Bu duruma el-Benıkau vel-Burakau denilir. El-berakau harpteki sebattır. el-Bu-rakau ise savaş meydanıdır. Lisanu'1-Arap. madde. Bereke: 10/398.

Allah'a iftirada bulunarak uydurmuş olduğu bir kitap ve onu bir katibe yazdırmıştır, dediler.

12- "Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerine görününce onun müthiş kaynamasını ve uğultusunu işitirler."

Bu konuda Zeyd b. Ali1314[4] şöyle demiştir; Herkes o korkunç ateşin uğultusunun kızgın bir şekilde üzerlerine geldiğini beşyüz senelik bir mesafeden işitip görürler.

13- "Cehennemin dar bir yerine atıldıkları zaman." Bu konuda Rasulullah'a (s.a.v.) sorulduğunda dedi ki: "Nefsim elinde olan Allah'a and olsunki duvara çakılan kazık nasıl ki zorla çakılıyorsa kafirler de cehenneme öyle istemeyerek zorla atılacaklar."1315[5]

"Elleri boyunlarına bağlı olarak."

Ayette geçen Mukarranin kelimesi elleri zincirlerle boyunlarına bağlı durumdadır. Yani "Musaffidin" demektir.

16- "Çünkü bu Rabbinden yerine getirilmesi istenen bir vaadtir."

Yani müminlerin Rablerinden istedikleri şey Cennet ve mağfirettir.

18- "Helaki hak eden bir kavim oldular."

Ayette geçen "Bure" kelimesi helak manasındadır. Bir rivayete göre ifsatçüar veya bozgunculardır. Mesela Min be-vari'1-ard demek yer zemininin bozulması ve ziraate elverişsiz hale gelmesidir. Ve baret-ticaratu demek ticaret kesad oldu demektir. Ayette geçen "Bur" lafzı, müfred ve cem manasını içeren mastar bir iafızdır. İbni Zebari de

---

1314[4] Hüseyin'in oğlu ve Ali'nin torunudur. Cafer Sadık, Zühri, Şube ve babasından rivayet etmiştir. Zeydiyye mezhebi ona nisbet edi-lir.Vasıl b. Ata'nın yanında okumuştur. Hişam b. Abdulmelik'e karşı çıkmış. H. 123'te öldürülüp asılmıştır. Şöyle diyordu: "Ali, Ebubekir'den ve diğer sahabilerden daha faziletliydi. Ancak görülen bazı maslahatlardan dolayı ve fitnenin teskin edilmesi ve halkın kalplerinin mutmain oedil-mesi için dini kaide gereği sahabeler hilafeti Ebubekir'e verdiler.

1315[5] İbni Ebu Hatem Yahya b. Esed'ten naklefmiştir. Durru'1-Men-sur: 6/240.

şiirinde bur kelimesini mastar manasında kullanmıştır.

"Ey kralın elçisi benim lisanım birbirine bitişiktir onu açamadım. Çünkü helak oldum.

Çünkü azgınlıkta şeytanın yoluda yürüyonum. Kim onun gibi meylederse helak olur."1316[6]

19- "Artık ne azabınızı geri çevirebilir."

Yani gelen azabı kendilerinden geriye dönderemezler. Bir rivayete göre ayette geçen "Sırf' kelimesi hile veya güç ma-nasındadir. el-İstitraf ise geri çevirmeme manasında olan el-İhtiyal demektir. Ölçü ve tartılarda hakkını tam olarak alana es-Sayrefi hile yapıp eksik verene de et-Tatfif denilir.

"Ahmak ve cimri adam, ölçüp biçmeden ve tartmadan malı alır."1317[7]

20- "Şüphe yok ki istisnasız yemek yerler."

Bir rivayete göre şüphesiz onlar yerler şeklindedir. Bir rivayete göre ayette geçen "İnne" mubteda olduğundan kes-ra olmuştur. Buna göre cümle sanki şöyledir: "Ela hum ye'kulune: Onlar demiyorlar mı?" buraya göre illa edatı tenbih manasındadır.

"O ikisi bana vermedi ben de ikisinden istemedim ve ben haysiyetimi koruyorum."1318[8]

"Ey insanlar sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınıza imtihan kıldık."

Bir rivayete göre fakirliliği zenginliğe, kuvvetsizliği kuvvetliliğe imtihan

---

1316[6] Kurtubi Tefsiri: 13/11; İrab selasine sure s: 23; Onun divanı, s: 36; Ravdu'1-Enf 4/10:5; Birincisi Mecazu'l-Kur'an: 2/73'de. Emali'l~Ka-li: 2/213. İkincisi M^cazu'l-Kur'an: 2/71.

1317[7] Beyit Raube b. Accac'mdır. Lisan mad. Heden. El-Ayn: 4/26; Eddat İbni Enbarİ: 1S5. Haban: Ahmaktır.

1318[8] Beyit, Sibeveyh'in ŞevahidlerİndendIr. 1/472, Muktadab: 2/346 Şerhu'l-kafiye. İbn-i Malik: 1/483. Eğani: 8/28. İkinci kısmında illa şeddeyle ve hemzenin fethasıyla enni rivayet edilir.

vesilesi kıldık demektir.

"Sabır edecek misiniz?"

Yani bu imtihandan dolayı sabretmeyecek misiniz? Yoksa gam ve kederiniz daha da artacaktır. Zira ayette bunun böyle olacağına dair bir delil vardır.

"Rabbin her şeyihakkıyla görmektedir."

Yani maişetlerin ihtilaflarını. Denildi ki: Salihlerden bazıları durumunun zayıflığından ve maişetinin darlığından dolayı bitkin bir halde dışarı çıkar. Siyah ırka mensub birinin bariz bir ihtişam ve zinet içinde yavaş yavaş teenniyle yürüdüğünü görür ve kendi kendine korkarak bazı şeyleri hatırlar ve sanki birileri ona şu ayeti okuduğunu hisseder gibi olur:

"Ey insanlar sizin bir kısmınızı bir kısmınıza imtiha kıldık bakalım sabredecek misiniz?"

Yani başınıza gelen buna benzer bela ve fitnelerden. Ve bunun üzerine onun basiret ve sabrı daha da artar

21- "Bize kavuşmayı ummayanlar."

Ayette geçen "La yercune" korkmama manasında kullanılmıştır. Zira ayette geçen Yercu kelimesi korku manasının yerine gelmesi caizdir. Çünkü kişi bir şeyi ricada bulunduğu zaman korku ve endişe içindedir. Bazen de tamahkarlığı artar ve adeta kendinden eminmiş gibi bir havaya girer, bazen de bu cesaretin yerini tamamen korku ve cılızlık ve zayıflık yer alır.

Huzeli de şiirinde Yercu kelimesini korku manasında kullanmıştır.

"Tevsik ederek hamilelere ve ceninlerine vasiyet etmeye hararetle işaret ediyor, usta ve şereflidir, usta ve şereflinin oğludur. Arı ona soktuğu

zaman, arının sokmasından korkmadi ve ona muhalefet etti."1319[9]

Lemyercu yani korkmadı.

22- "Ve yasaktır, yasaklanmıştır diyecekler."

Cahiliyye devrinde biri diğeriyle savaş veya kavga yaptığı zaman, biri diğerini öldürmemesi için haram aylarla korkutarak şöyle dermiş; Hicren Mehcura. Yani haramen muharremen aleyke katli fi hazaş-şehr: Beni bu aylarda Öldürmen haramdır öldürme. Kötülük veya şerre başlama1320[10] işte böylece müşrikler kıyamet gününde meleklerin böyle Hicren Mehcuran dediklerini duyduklarında zannederler ki dünyada da olduğu gibi burada da kendilerine bu söz bir fayda verecek, ama nafile.

23- "Onların yaptıkları her bir iyi işi dikkate alırız." Ayette geçen Kadimna kelimesi bir şeyi dikkate alma veya göz önünde tutmadır.

25- "O gün gökyüzü beyaz bulutlar halinde yarılacak."

Yani Meleklerin gökyüzünden bulutlar arasında inmeleridir.

28- "Ne yazık bana! Keşke falancayı dost edinsey-dim."

Bu ayet Ubey b. Halef ve Ukbe b. Ebu Muit1321[11] hakkında nazil olmuştur. Zira ayette onların ismi zikredilerek indiril-seydi onların peşinden batıl yola gidenlere şamil olmazdı veya peşlerinden gidenlerin onlar gibi aynı durumda olacaklarını ihtiva etmezdi.

30- "Doğrusu kavmim bu Kur'an'ı terkedilmiş tuttular."

1319[9] Beyit Ebu Zueyb Huzeli'nindir. Beyit Huzeli'lerin Dİvan'ımn jerhi: 1/143; İkincisi Kurtubi tefsiri: 13/19; Meani'l-Kur'an Ferra: 2/265; Mecazu'l-Kur'an: 2/73. Vüsat: Vasiyettir. Nabili: Usta ve şereflidir.

1320[10] Katade; Kişi sıkıştığı anlarda bunu söylerdi.

1321[11] İbni Cerir: 19/8; İbni Muızir ve İbnu Murdeveyh'in İbni Ab-bas'tan naklettiklerine göre Ubey b. Halef Rasulullah ile bazen mukabelede bulununca Akabe b. Ebu Muit onu ikaz ediyordu.

Yani Kur'an'a uymaktan yüz çevirdiler. Bir rivayete göre onların ondan uzaklasın dedikleri sözleriyle.

32- "Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle ve onu tane tane okuduk."

Kalbinde iyice yerleşip muhkemleşmesi için. Bir rivayete göre Vahy indirmek ile kalbinin içinde sabitleştirmek

için.

Ayette geçen ve rettelnahu kelimesi fesselnahu manasın-

dadır.

38- "Ve Ress halkını."

Ayette geçen "Ress" kuyu manasındadır. Bir rivayete göre "Ress" maden demektir.

Züheyr'de şiirinde Ress kelimesini aynı manalarda kullanmıştır:

"Öyle bir erken çıkıp geldiler ki seher vaktinde orada oldular. Onlar res vadisi için ağız için olan el gibidirler."1322[12]

40- "Resulüm and olsun ki bela ve felaket yağmuruna tutulmuş olan o beldeye uğramışlardır.?'

Adı geçen belde Lut'un (a.s.)1323[13] gönderilmiş olduğu So-dom köyüdür..

"Hayır, onlar öldükten sonra dirilmeyi ummamaktadırlar."

Yani onlar tekrar dirilmekten korkmuyorlar.

1322[12] Beyit, onun divanında sh: 77'de, Tefsiri Kurtubi: 13/33; Neh-has'ın Muallakat şerhinde: 1/105.

1323[13] Ğareru't-Tibyan s: 120.

45- "Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi?"

Çünkü uzatılan yerin gölgesi, uzatılan yönün yansına yakın bir kısmı havada ayın uzak olan yörüngesine kadar uzanır. Bir rivayete göre o gölge fecrin doğuşundan güneşin doğuşuna kadar olandır.

"Eğer dileseydi, onu elbet hareketsiz de kılardı."

Yani yakın olan her iki semayı hareketsiz hale getirir durdururdu. Ki onlardan; gece ve gündüz, zamanları birbirinden ayıran doğuş meydana gelmektedir. Çünkü eş-Şarkiyye ne zamanki garbın iptaliyle beraber iptal olmasa, senenin müddetleri gece ve gündüze dönüşür. O müddetlerden her biri de altı ay müddetincedir ve o halde gece devam etmezdi.

"Sonra biz güneşi ona delil kılmışızdır." Yani vakit ve zaman için gölgeyi uzattık, çünkü güneş olmasaydı gölgenin ne olduğu bilinmezdi.

46- "Sonra da onu yavaş yavaş kendimize çekmişiz-dir."

Gizli, hafif ve kolay bir şekilde. Çünkü bu esnada gölge günün yarısına ulaştığında hareketinin yavaşlaması, sür'at ve kesret taraflarından herhangi birinin yönünde olmasının hilafınadır.

47- "Gündüzü yayılıp çalışma kıldık." Yani rızık ve maişet için.

49- "Yarattığımız nice hayvanlara ve insanlara."

Ayette geçen el-Enasiyy kelimesi İnsiyyun kelimesinin cemidir. Kursiyyun ve kerasiyy'de olduğu gibi. Veya insan kelimesinin cemidir. İnsan kelimesinin aslı enasin'dir. Serhan ve Serahin'de olduğu gibi. Buradaki "ya" harfi nun harfinden ived olarak gelmiştir.

53- "Birinin suyu tatlı ve susuzluğu giderici, diğerinin-ki tuzlu ve acı iki denizi salıveren ve aralarına bir engel, aşılmaz bir serhad koyan O'dur."

Merace ve Emrace demek, salıvermek veya aralarına engel koymaktır.

55- "İnkarcı olan kimse Rabbine karşı uğraşıp durmaktadır."

Yani Allah'ın sevgili dostlarına engel olup durmaktadır. Veyahut ta; inkarcıların Allah'ın yanında hiç bir paha ve kıymetlerinin olmamasıdır. Mesela "Zaharet bihacetİ" demek ihtiyacımın olup olmadığına hiç aldırış bile etmedi demektir.

62- "İbret almak veya şükretmek dileyen kimseler için geceyle gündüzü birbiri ardınca getiren de O'dur."

Yani birinin gidip diğerinin onun yerini almasıyla. Bir rivayete göre birinin gitmesiyle ardından hemen diğerinin zuhur etmesiyle.

"Onunla orada yabaniler insanları takip edip yürüdüler. Yavrular her cinsten ürküp kaçıyorlar."1324[14]

63- "Yeryüzünde tevazuyla yürürler."

Yani»sükunetle, vakarla, kibirlenip böbürlenmeden. Şiirde de Hevn kelimesi sükunet ve vakar anlamında

.kullanılmıştır.

"Benden önce adamlar geçmişse de ağır ağır yürdüüğüm

sürece öncü olan ben olurum."1325[15]

65- "Doğrusu onun azabı gelip geçici bir şey değildir." Ayette geçen "Gerarha" kelimesi helak manasmdadır, "Ayrılık günü bozulma ve çözülme günüdür. O gün azap

---

1324[14] Divan Züheyir: 75, Tefsiri Kurtubi: 13/65, Mecazu'l-Kur'an: 2/80, Meani'l-Ferra: 2/271, Taberi Tefsiri: 19/19, İştikak İbn Dureyd: 127.

1325[15] Söyleyeni belli değildir. Bermeklilere ait olduğu söylenir. Sar-' hul Uyun shf: 254. Ondan sonra: "Velakin bu asrm suruflan tekrar dönecekler."

ve helak günüdür."1326[16]

68- "Bunları yapan günahının cezasını bulur." Ayette geçen "Esama" kelimesi ceza ve azap manasmdadır. ;

Şair de şiirinde Esamen kelimesini azap ve ceza anlamında kullanmıştır.

"Bizim makamımız en yaygın bir mecaz sizin üzerinize çağırmamızdır ve onda şer vardır."1327[17]

69- "Kıyamet günü azabı kat kat olur."

Ayette geçen "Yudaafu lehul-azabu" dan kasıt dünya ve ahiret azabıdır. Bir rivayete göre çeşitli zamanlarda işlemiş olduğu büyük günahlarının tümünün cezasıdır.

70- "Allah onların'kötülüklerini iyiliklere çevirir." Yani amellerini değiştiriverir.1328[18] Bir rivayete göre tevbe ve pişmanlık ile kötü fiillerini iyiliğe çevirir.

73- "Kendilerine Rablerinin ayetleri hatırlatıldığında ise, onlara karşı

1326[16] Bişr b. Ebu Hazım'mdfr. Mecazu'l-Kur'an: 2/80; Tefsiru'l-Taberi: 16/21; İktidab: 3/6. Onun Divanı: 206.

1327[17] Bu beyit Bişr b. Ebu Hazım'ındır. Ihtiyareyn shf: 619; Mafda-liyat shf: 337 ve Divanı, shf: 206.

1328[18] Ebu Hatem ve İbnİ Murdeveyh'in Ebu Hureyre'den naklettikleri bir hadis şöyledir:

"Kıyamette bazı insanlar çok günah işlemiş olarak gelirler."

"Kim onlar ey Rasulullah" denildiği zaman o da:

"İşte onlar Allah'ın günahlarım iyiliğe çevirdiği kişilerdir" diyecektir. Ahmet, Müslim ve Tirmizi'nin Ebu Zer'den çıkardıkları hadiste Rasulalah (s.a.v.) şöyle dedi:

Kıyamette kişi getirilir ve ona şöyle denilir:

"Onun küçük günahlarını getirin ortaya koyun ve getirilir onun küçük günahları sunulur ve atılır. Onun büyük günahları da ondan uzaklaştırılır ona denilir ki:

"Sen falanca günler şöyle şöyle yaptın şunları işledin ve o da hepsini ikrar edip inkar etmez o sırada kendisi büyük günahlarının beklentisi içindeyken şöyle denilir:

"Yaptığı her kötülüğün karşılığında ona bir iyilik verin."

Müsned: 5/157; Müslim shf: 190 ve Tirmizi: 2599'da da buna benzer bir hadis vardır.

kör ve sağır davranmazlar."

Ayette geçen "Lem yehirru" kelimesi lem yeskut mana-sındadır (düşmediler).

74- "Ve bizi takva sahiplerine önder kıl derler." Ayette geçen "İmamen" kelimesi mastar olduğundan

ötürü müfred gelmiştir. Emme İmamen, Karne kıyamen misalidir. Bir rivayete göre imam keümesi Ayim kelimesinin cemidir. Kaimun ve kıyamun gibidir. Bir rivayete göre kendi lafzının üzerine de gelmiş olsa "İmamen" kelimesi imamın cemidir. Dır'un Dılas1329[19] ve Edraun Dılas, Naketun lec-can gibidir.

"Develer vatanlarına gittiler ve eller arap çaldıktan sonra memelerinde süt kalmaz. Deve sürüsünü sağdığım zaman sağım felç olur, uyuşur, onların sütü çoktur, bereketlidir. Onları sağmaktan bıkmam ve doymam."1330[20]

Bu lügatin fıkhı şöyledir; araplar çoğu kez failen'i fial üzerine kesra, fialen'i fialin üzerine kesra yaparlar, çünkü failen ve fialen kardeştirler. Her ikisi de sülasi asıllı ve üçüncü harfleri Hyn harflerindendir. Aynı zamanda ikisi de eş anlamdadırlar, Ubeyd ve ibad'ta olduğu gibi. Kuleyb ve kilab ta olduğu gibi, bundan dolayıdır ki elif yay' a vav' a nis-betle daha yakındır.

77- "De ki: Yalvarmanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?"

Yani sizi alıp ta ne yapacak. Bir rivayete göre size aldırış etmez demektir. Deniliyor ki: Abetu'-Şeye: Onu hazırladım demektir. Züheyr şöyle demiş:

"Ona yumuşaklığı hazırladın yaptın ve başkasına ikram ettin ve ondan

---

1329[19] Berrak, pürüzsüz ve yumuşaktır.

1330[20] Nevahike kavli için denilir ki: Nehektunnakete halben enheku-ha: Devenin sütünü sağa sağa memesinde bir şey bırakmayıp eksiltmektir.

yüz çevirdin ve o onu vurup helak eder."1

Ayette geçen duadan maksat Allah'a olan yöneliş ve itaatir. El-Kutbi manasının şöyle olduğunu söylemiş:

"O'ndan başkasına yalvarıp yakarmasanız, Allah size azap niye yapsın ki."1331[21]

"Ey inkarcılar! Size bildirdiklerini kesin kes yalanla-saydımz."

Birinci kavle göre: Yani bana itaat etmekte kusur etsey-diniz.

"Onun için azap yakanızı bırakmayacaktır."

Yani mutlak surette sizin için hazırlanmış olan azap sizi bulacaktır (Azaben Lazimen).

Huzeli de şiirinde lizam kelimesini bu anlamda kullanmıştır:

"Ya o ikisi, karşılaştıkları gerekli ve lazım gördükleri günün azabından kurtulacaklar ki o azapala karşılaşmaları gereklidir."1332[22]

ŞUARA SURESİ1333 [1]

4- "Ona boyun eğmek zorunda kalırlar."

1331[21] Kurtubi tefsiri: 13/86; Mecazu'l-Kur'an: 2/82; Tahkikçi hangi Huzeli'ye ail olduğunu beyan etmemiş. Huzeli'lerin divanı: 1/102; Taberi. Tefsiri.: 19/23.

1332[22] Tevil Müşkili'l-Kur'an'a bak sh. 438. 140

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/130-140.

1333[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre (ta-sin-mim) Şuara Suresi Mekke'de nazil olmuştur.

Ayette geçen Anakehum kelimesi onların cemaati demektir. Mesela Unukun minen-nas; insanlardan bir gurup demektir.

Bir rivayete göre Anakehum elebaşları veya önderleri demektir. Bu ifade zahirine göre alınırsa istiare yapılmış olur ve müzekker olarak gelmesi de müzekkere izafe olmasındandır. Tıpkı A'şa'nın şiirde Sadr kelimesini müennese izafe ederek müennes yaptığı gibidir:

"Göğüsteki kan kanallarının parçalandığı gibi sen de onu helak ettiğin söz ile parçalıyorsun."

Cerir'in dediği gibi:

"Kıtlık senelerinin benden neler aldığını gördü. Tıpkı gecelerin geçmesiyle hilalden alıp küçülttüğü gibi."1334[2]

7- "Orada her güzel çiftten nice bitkiler yetiştirmişiz?"

Yani onunla faydalanılması için. Tıpkı insanlar arasında cömert olan insanlardan faydalanılıp hoşlanıldığı gibi.

15- "Şüphesiz ki biz sizinle beraberiz, işitiyoruz." Ayette geçen Mustemiun kelimesi samıun (işitici) demektir.

Kattabi şöyle demiş:

"Acımaksızın sana olan masiyeti bir kerre de beni onu dinlemekten alıkoyan şeylerdendir."1335[3]

16- "Haydi Fir'avn'a gidip deyin ki:

"Gerçekten biz, Alemlerin Rabbinin elçisiyiz."

1334[2] Tefsiru'l-Kurtubi: 13/90; Mecazu'l-Kur'an: 2/83; Kitap Muk-tadab: 4/100; Kamil: 1/324. 1. kısmı, Ebu Hayyan'ın Tezkire tu 'n-nuha-t'mdadır. Muhakkik "Ahzekeminni" şeklinde rivayet etmiş hatadır. Ve şiirin kaynak ve spylenemi bulamadım demiş.

1335[3] Uyunu'l-Ahbar: 1/33, Hazenetu'1-Edeb: 2/369.

Ayette geçen er-Rasul kelimesi cem manasıyla müzek-ker yapılabilir.

Bir diğer şeyi hatırlatır söz söylemek ve elçinin en hayırlısı haberlerin her yönünü onlardan daha iyi bilendir.1336[4]

20- "Musa "ben, dedi o, işi o anda sonunun ne olacağını göremiyerek yaptım."

Yani ölümle biteceğini bilmiyordum. Ayette geçen "İzen" edatı "İz-zake" manasmdadır.

22- "O nimet diye başıma kaktığın şey ise İsrailoğul-larını kendine kul köle etmendir."

Firavn, Musa'yı köle edinmemiş te olsa da, Musa'nın kendisine dediği başa kakma olayını ve Beni İsrail'i köle ettiğini sanki itiraf eder gibi bir durumdadır. Bir rivayete göre cümle takdiri olarak, istifham lafzı olmasa da, bir istifham cümlesidir. Sanki şöyledir; Eve tilken-nimetu?! Ha o nimet mi? yani bütün topluma kötülük etmene rağmen seni besleyip büyütmem mi? demektir. Mahzumi'nin dediğine göre istifham burada gizlidir.

Şiirde de görüldüğü gibi:

"O rahil gününü orada durduğumuzu unutmadım. Onun kirpikleri yaşlar içinde kalmıştı. De ki; biniciler geçip gidiyorlar ve beni böyle bırakıp terkedip gidiyorsun."1337[5]

Yani kervan gidiyor sen de beni burada yalnız bırakıp gidecek misin?

40- "Her halde sihirbazlara uyarız dediler."

1336[4] Ebu Zueyb Huzeli'nindir. Şerh Eş'ar Huzeliyin: 1/113; Tefsi-ru'1-Kurtubi: 13/93; Hasais: 3/274. Muhakkik nistet etmemiş.

1337[5] Her iki beyit te divanımda yoktur ikisi de Kurtubi Tefsir: 13/96; Söyleyeni belli değildir. Nihayetu'1-Ereb: 3/261; Ez-Zehre: 1/254,

Maksat Firavun'un sihirbazlarıdır. Bir rivayete göre onlar bu sözü Musa'ya alay ve eğlence olsun diye sordular.

54- "Esasen bunlar sayıları azar azar bölük pörçük bir cemaattir."

Yani bunlar kendi başına her biri zelil ve hakirdir. Bundan dolayıdır ki ayette geçen Kalİl kelimesi bu mana üzerinde cem sığasında gelmiştir.

Mesela Şirzimetu külli şeyy; onun kalıntısı demektir.

"Onlardan uzaklarda olan geri döndü. Onlar tıpkı bizlerden birinin mıntıkasına döndüğü gibi döndüler."1338[6]

Hakeza şiirde de Şirzimetu kelimesi bu manada kullanılmıştır:

"Kış geldi gömleğim eski ve yırtıktır bazıları onunla olan edip gülüyorlar."1339[7]

56- "Biz ise elbette uyanık bir cemaatız "diyor ve dedirtiyordu."

Ayette geçen Hezirun1340[8] kelimesi uyanık manasındadır. Hazinin ise silah vb. şeylere karşı hazırlıklıyız demektir. Aslında feilenin manası tabiyet için, Failun'nunki tekelluf içindir ama bunlardan bir çok görüş çıkartılması mümkündür.

60- "Derken gün doğumunda onların ardına düştüler."

Yani güneşin çıkmasına yakın bir zamanda.

64- "Ötekilerini de buraya yaklaştırdık."

Yani Firavn ve askerlerini denize doğru yaklaştırdık. Bir rivayete göre onları toplayıp bir araya getirdik.

1338[6]

1339[7] Kurtubi. tefsiri. Hazanetü'1-Edep: 1/280; Tefsiri. Taberi: 19/75.

1340[8] Bu İbni Kesir, Nafi, Ebu Amr, îbni Amir ve Ebu Cafer'in kıraatidir. İthaf s.: 332.

77- "İyi bilin ki onlar benim düşmammdır: Ancak alemlerin Rabbi benim dostumdur."

Maksat alemlerin Rabbine ibadet edenlerdir. Bir rivayete göre ayette geçen "İlla" edatı Lakin1341[9] manasındadır. "İnnehum" kelimesinde olan zamir onların Allah dışında ibadet ettikleri ilahlarına raciidır. Bu aklolunan bir şekilde Tağlib babı üzerine cereyan etmiştir.

Şu ayette de buna benzer bir misal vardır:

"Onların bana secde ettiğini gördüm."(Yusuf: 12/4)

Tağlib kaidesine göre secde edilen Yusuf (a.s.) değil bilakis Allah'a yapılan bir şükür secdesidir, ona yani Yusuf a kavuştuklarından dolayı.

84- "Sonra gelecekler içinde beni doğrulukla anılanlardan eyle."

Yani arkamdan iyi bir şekilde övülen kimselerden. Bir rivayete göre benden sonra hakka tabi olup onu yürüten insanlar getir demektir.

86- "Babamı da bağışla" çünkü o sapıklardandır."

Yani onu bir mağfiret ehli kıl.

89- "Ancak Allah'a temiz bir kalb ile gelenler o günde."

Ayette geçen "Selim" kelimesi Feil manasında Muf'al-dir. Bir rivayete göre şek ve şüpheden salim olan demektir. Münafıklar hakkında nazil olan şu ayeti kerime buna bir delildir:

"Onların kalplerinde hastalık vardır."

(Bakara: 2/10)

1341[9] Ebu'l-Beka'ya göre burada iki görüş vardır;

1- Bu cinsi olmayan bir istisnadır, çünkü o düşmanların boyunduruğuna girmedi.

2- O bir cinstir. Çünkü TShlann babalarından bazıları Allah'a bazıları da başka şeylere ibadet edenleri vardı.

94- "Artık onlar, o azgınlar tepe taklak oraya atılırlar."

Birbirlerinin üzerine yığılarak yuvarlanırlar. Bir rivayete göre yüz üstü bırakılarak cehenneme yuvarlanırlar. Ayette geçen Kubkibu kelimesi Kubbu manasındadır. Burada Ba harfi tekid için gelmiştir. Ve Banın biri de lafzm muvaza-nesİne uyması için kaf harfine kalbolmuştur.

101- "Ne de yakın bir dostumuz vardır."

Ayette geçen Hamim kelimesi yakın manasındadır. Mesela Humme'ş-şeyy, bir şey yaklaştı demektir.

Huzeli de şiirinde Hamim kelimesini yakın manasında kullanmıştır:

"Eğer o kendisine yakın ve dost olanlara yakın olsaydı."1342[10]

128- "Siz her yüksek yere, bir alamet bina edip eğlenir durur musunuz?"

Ayette geçen "ri" kelimesi dağ ve benzeri yerler arasındaki yoldur. Bir rivayete göre kule, burç vb. yerlerdir. Ayette geçen "Ayeten" den kasıt şudur; çok yüksekliğinden dolayı alamet ve nişane gibi olan binadır.

137- "Bu, öncekilerin geleneğinden başka bir şey değildir."

Halkul evvelin; öncekilerin yalanıdır. Yani onların yalanları da Öncekilerin yalanı gibidir. Zira öldüklerini biliyoruz ama döndüklerini veya dirildiklerini görmedik. Zammeyle Huluk1343[11] onların adeti manasına gelir. Yani peygamberlik iddiasında olanların hali böyledir demek istiyorlar. Ayetteki zamir peygamberlere racidir. Bir rivayete göre onların babalarına raci olması da caizdir. Bu şu demektir; babalarımız daha önce onları (peygamberleri) tekzib ettiği gibi biz de sizi tekzib ediyoruz.

1342[10] Beyit Saide b. Cüeyye Huzeli'nindir. Huzeli'lerin şiirlerinin şerh kitabında: 3/1166. İkincisi Nisa suresinde geçti.

1343[11] Lam ve ha'nın zammesiyle olan kıraat; Nafi, İbni Amir, Asım, Hamza ve Halefe aittir, diğerleri ise halk diye okur. İthaf s.: 333.

148- "Siz ekinlerin ve salkımları sarkmış hurmalıkların arasında."

Ayette geçen Tal'uha hedim; salkımları sarkmış hurma dalıdır. Çünkü bunlar üst üste yığılmış durumdadır. Ehlul Hadm ise ed-Dummer demektir. (Zayıf veya cılızlığından dolayı) derisi pek arıklık sebebiyle sarkık halde olan ve birbirine kavşaklaşmış olandır. Hedimu'l- keşh ise böğrü sarkmış zayıf kişidir. Burada sanki hurmaların yoğunluğundan dolayı birbirlerine geçip ezik gibi olmasıdır.

149- "Dağlardan mahir ustalıkla zevkli evler yontuyorsunuz"

Ayette geçen " Farihin"1344[12] kelimesi oyma veya bileyci-ler manasındadır. Veya mahir olan usta oymacılarıdır. Bir rivayete göre yumuşak he ile ha'nın mahreçleri birbirine yakın olduğundan dolayı Ferihin de Farihin de aynı manadadır.

Şiirde de yumuşak he ile gelmiş ve aynı manadadır:

"Darlık ve şiddet olduğu sürece teskin olmam ve beni hayırla hiçbir zaman göremezsin ve sevindiğimi de göremezsin."1345[13]

153- "Dediler ki: Sen olsa olsa büyülenmiş birisin."

Yani sürekli büyülenen birisin. Bir rivayete göre Yeme ve içmeyle olan malul birisin.

İmriu'1-Kays da şiirinde aynı anlamda kullanmıştır:

"İşin olması için bize iki yer gösterdi ve orada yemek yer ve su içeriz"1346[14]

176- "Eyke halkı da peygamberleri yalancılıkla itham etti."

1344[12] Beyit Ady b. Veda Ukevin'indir. Mecazu'l-Kur'an: 2/89; Tefsiri Taberi: 19/57; Feth'ul-Bari: 8/382.

1345[13]

1346[14] Divanı shf: 43; Tefsiri Kurtubi: 13/130.

Ayette geçen el-Eyke; gür ve sık bir ağaç cinsidir. Meşe ağacı ve çalı çırpısı çok olan yere veya ormanlığa benzer.

182- "Doğru terazi ile tartın."

Ayette geçen elKıstas: mizan demektir. Bir rivayete göre adil ve eşitliktir.

Ka'b b. Züheyr'de şiirinde Kıstas kelimesini bu anlamda kullanmıştır:

"Seni orda oturtmak için yer hafifliyor, orada kaldığın sürece ona ağır geleceksin. Çünkü sen onda kıstas misalisin, taratan birinin meyletmesini engelliyorsun."1347[15]

181- "Ölçeği tam ölçün, eksiltenlerden olmayın."

Ayete geçen el-Muhsir'in kelimesi eksiltmek manasın-dadir.

184- "Sizi ve önceki nesilleri yaratandan korkun."

Ayette geçen el-Cibillete'I-evvelin'den kasıt daha önce gelip geçenlerdir.

197- "Beni israil bilginlerinin onu bilmesi, onlar için bir delil değil

---

1347[15] Bu beyit Ka'b'ın değil Züheyr b. Ebu Selma'nmdır. Emali'l-Murteda: 1/97-98; Divan Züheyr shf: 71; Eğani: 15/141.

Hişam b, Abdulmelik anlatıp şöyle dedi: Züheyr b. Ebu Selma Müzeni bir beyit söyledi sonra Nabiğatu Zebyani uğradığında ona şöyle dedi:

"Ey Ebu Umame, getir hadi söyle." O da:

"Ne söyleyeyim?" dedi. Dedi ki:

"Tezidu'1-arde imma mutte huffan ve tehya ma huyiyte biha sekilen nezelet bimüştekirril izzi minha"

"Bu ne demektir?" dedi ona. Nabiğa kesilip durdu. Ka'b. Züheyr'e yöneldi, o da çocuktu. Babası ona:

"Getir, söyle oğlum." dedi. O da:

"Neyi söyleyeyim?" dedi. Bunun üzerine birinci beyiti ve ikincinin yarısını söyledi. Ka'b dedi ki:

. "İki yandan birinin meyletmesini engeller." Bunun üzerine Züheyir:

"Vallah sen gerçekten öğlumsun" dedi.

midir?"

Ayette geçen En ya'lemehu kelimesi ismi mekandır. Ayeten ise, ismi üzerine takdim edilen haberidir. Buna göre mana şöyledir; Beni İsrail'in alimlerinin ilmi ve onlardan Muhammed'e (s.a.v.) iman eden İsrailliler birer ayet değil midir onlar İçin?

198- "Biz onu arapça bilmeyenlerden birine indir-seydik yine ona iman etmezlerdi."

Yani ona iman etmedikleri zaman, böyle bir şey yapsaydık değişen bir şey olmazdı.

200- "Böylece onu günahkarların kalplerine soktuk."

İşte hal böyleyken onu, onların üzerlerine indirdik ve onu kalplerine sokuverdik. Yani buna rağmen onlar yine inatlarında ısrar edip durarak yüz çeviriyorlar.

223- "Bunlar kulak verirler ve onların çoğu yalancıdır."

Yani onlar kahinlere kulak verirler.

224- "Şairlere gelince onlara da sapıklar uyarlar." Ayette geçen el-öaun kelimesi, sapık ve başıboşlar demektir.

225- "Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını görmedin mi?"

Ayette geçen yehimun kelimesi, şaşkınvari bir şekilde girmek veya dolaşmaktır. Bir rivayete göre, aralannda mücadele etmek ve dönüp dolaşmaktır.

227- "Ancak iman edip salih amel işleyenler Allah'ı çok çok anarlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler hangi dönüşe döndürüleceklerini yakında bileceklerdir."

Yani Rasulullah'ı (s.a.v.), müşrik şairlere karşı savunup hicveden müslüman şairlerdir. Rivayete göre Hasan'a:

"Benim yerime cevap ver" demiş ve daha sonra şöyle dua etmiş Rasulullah;

"Allanumme eyyidhu biruhil kuds: Allah'ım onu ru-hu'1-kuds ile destekle" demektir.1348[16]

NEML SURESİ1349 [1]

7- "Size oradan bir haber getireceğim yahut bir ateş koru getireyim, umarım ısınırsınız."

Makbus; yani kof haline gelen ateştir. Veya Bi Şihabin Zi Kabes isteniyor, her ne kadar Kabes ateş için bir isim de olsa, yine burada ateşe bedel olarak gelmiştir. "Bişihabin kabes"1350[2] Burada izafeyle şihab ateşten bir kıt'a olarak ele alınmaktadır.

1348[16] Bu hadisi Buharı, Ebu Seleme b. Abdurrahman b. Avf'tan nakletmiş tir. Bu olayın olmasına Ebu Hureyre de şahit olmuştur. Feth: 1/546; Müslim had rakm: 485; Müsned Ahmet: 5/222.

İbni Ebu Şeybe, Abd b. Humeyd, İbni Munzir ve İbni Cerir, Salim el-Berrad'tan şöyle nakletmişler:

"O şairlere sapıklar uyarlar." ayeti nazil olunca, Abdullah b. Re-vah'a, Kab b. Malik ve Hasan b. Sabit, Rasulullah'a ağlayarak gelip şöyle demişler:

"AUahu Teala bu ayeti nazil etti ama bizim şair olduğumuzu şüphesiz biliyor, öyleyse biz helak olduk demektir." Bunun üzerine Allahu Teala şu ifadeyi nazil etti:

"Ancak iman edip şali ı amel işleyenler müstesna." Bu ayet nazil olduktan sonra Rasulullah (s.a.v.) onları yarına çağırır ve ayeti kendilerine okur.

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/141-149.

1349[1] İbni Abbas ve îbni Zübeyr'den nakledildiğine göre şöyle demişler: Nemi Suresi Mekke'de nazil oldu.

1350[2] Bu, Nafi, İbni Kesir, İbni Amir, Ebu Amir ve Ebu Cafer'in kıraatidir.

Şair de şiirinde Kabes'i aynı anlamda kullanmıştır: "Onun elinde öyle keskin mızraklar vardır ki onun içinde ateş şulesi misali dişler vardır,"1351[3]

8- "Oraya geldiğinde şöyle seslenilmişti; ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır!"

Ayette geçen "Kuddis" kelimesi mübarek kılınma veya takdis edilmesidir.

Kemmit'in Rasulullah'ın (s.a.v.) ravzası için dile getirdiği şiirinde burike kelimesini takdis anlamında kullanmıştır:

"Senin içinde olduğun kabir mübarek kılındı, onunla ve onun için burada olan Medine'liler de mübarek kılındı.

Şüphesiz onlar iyilik ve basireti kaybettirdiler ve gece nail olacak seni musafaha eder dikili olarak görüyorum."1352[4]

"Ateşin bulunduğu yer ve çevresi."

Bir rivayete göre "men fi'n-nar" üzerindeki men harfi za-idtir. Bir rivayete göre "Men" mevsul manasında olan "Ma" manasındadır. Takdiri şöyledir: "Ma fi'n-nari ve men hav-leha: Ateşte olan ve çevresinde bulunanlar" demektir. Bir rivayete göre men harfi zaidtir. Bir rivayete göre şöyledir; o ateş, nurdandır. (İnnehu minen-nuri) yani ateşte olan nur mübarek kılınmıştır veya ateşte bulunan ağaç ki yemyeşildi ve ateşin alevlenmesine rağmen yeşilliği daha da artıyordu işte o ağaç mübarek kılınmıştır. Bir rivayete göre (burike men fin-nar)'dan kasıt meleklerdir (ve men hevleha)'dan kasıt ta Musa'dır. Veya ateş talebinde

---

1351[3] Beyit, Ebu Zeyd Tai'nindir. Mecazu'l-Kuran: 2 /92; Tefsiri Ta-beri: 19/133; Tefsiri Kurtubi: 13/157; Tashihçi kimseye nisbet etmemiş, ibni Abbas'tan nakledildiğine göre Nafi b. Ezrak ona şöyle demiş:

"Bi şihabin kabes"in ne demek olduğunu bana söyle." "Ateşten iktibas edilen bir ateş şulesidir." Tekrar: "Araplar bunu biliyor mu?" diye sorar o da: "Evet" der ve "Sen Turfe'nin şu sözünü duymadın mı?" "Bir gam beni sardı ki gece boyunca onu defettim ve uykumu kaçırdı tıpkı bir ateş şulesi gibi."

1352[4] Cahiz el-Hayevan: 5 /171; Haşimiyat şerh. shf: 61 ve 62. Mahtutede yesrib yerine yeşrib gelmiş hatadır.

bulunan ki bu da mah-zuftur ve melekler mübarek kılınmıştır. Bir rivayete göre şöyledir; ateş üzerinde hükümranlığı olan ve sözü geçerli olan mübarek kılınmıştır ki o takdis te dolayısıyla zaman ve mekandan münezzeh olan Allah içindir.

Tevrat'ta bu konu şöyle zikrediliyor; Allah Sina'dan geldi, Sair'den parıldayıp çıktı ve Fran dağlarında ilan edildi. Yani Allah'ın hükümleri, bu yerlerden zuhur etti. Sina-da Musa'yla konuştuktan sonra Rahmeti zahir oldu, İsa'yı Sair'.den çıkarıp gönderdi ve Muhammed'i de Mekke dağlarının faranlarmdan çıkarıp gönderdi.

10- "Asa'nı at! Musa onu yılan gibi deprenir görünce dönüp arkasına bakmadan kaçtı."

Yani o kadar korktu ki ne geri döndü ne de arkasına baktı.

11- "Ancak kim haksızlık yaparsa."

Ayette gelen istisna edatı munkatıdır. Yani peygamberler zulüm veya haksızlık yapmadıklarından dolayı buradan kasıt onların dışında zulmedenlerdir. Bir rivayete göre bu Musa'nın Kıbti'yi1353[5] öldürdüğü şeyden dolayı bir Ta'rid'tir (arz veya taltif)'tir.

13- "Ayetlerimiz onların gözünün önüne serilince, bu apaçık bir sihirdir dediler."

Ayette geçen "Mubsireten" kelimesi el "Basiref'ten türemiştir.

16- "Süleyman Davud a varis oldu ve dedi ki; ey insanlar bize kuş dili

---

1353[5] Bukai bu konuda şöyle demiş: "Her ne kadar peygamberlerden zulmün sadır olması olmasa da lakin makamlarının yüceliğinden ve şanlarının azametinden bu ilk olan büyüklerin hilafına bazı normal mubah olan şeyler veya daha özel bazı durumlar olabilir. Mesela şöyle denildiği gibi; Ebrarlarm iyilikleri, Mukarrabinlerin kötülükleridir. İşte burada ' Allahu Teala bunu istisna ile ayırmıştır ve ayrıca zulmün akıbetinden korkanların hallerini de istisna ile tevbenin olabileceğine bırakmıştır. Böylece Musa'nın dürtmekle öldürdüğü kıbtinin, mağfiret olunduğuna bir işarettir ve bundan dolayı korkutmamasını tenbih etmiştir. AHahu Teala, yani her nekadar onu öldürmesi mubah ta olmuş olsa lakin makamın yüceliği bunun Özel bir izinden sonra olmasını gerektiriyor, işte bundan dolayıdır ki bu yapılan şey zulüm diye nitelendirilmiştir ve ayette şöyle geçmektedir:

"Allah'ım ben nefsime zulmettim sen beni bağışla." burada kınanan bir tür harekettir. Nazmu'd-Durer.14 /135.

öğretildi"

O kadar güzel kuşları anlıyordu ki tıpkı onların birbirini anladıkları gibi anlıyordu. Görüldüğü gibi ayette kuşların ses ve cıvıltıları mentıken diye isimlendirilmiştir.

"Bu coşup duygulanan güvercinden başkası değildir. Öyle ki terennüm ede ede hür olanları rahat ettiriyor. Ona hayran oldum öyle ki nasıl fasih bir şekilde teğanni ediyordu. Sesiyle ağzını dahi açmıyordu."1354[6]

17- "Hepsi bir arada düzenli olarak sevk ediliyordu."

Mana olarak şöyledir; Süleyman (a,s.) onların sevk ve idaresini kendi eliyle yapıp onları olası bir harb için devamlı yanında hazır bulunduruyordu.

"Kişinin lisanı üzerinde yedi kuvvet vardır. Eğer muhafaza etmezsen onu Öldürür. Cehalet, aceleci dar mantıktan ibarettir, bu ister üzerinde hak birşey olsun isterse batıl."1355[7]

Şu iyi bilinmelidir ki; Süleyman'ı, bilip tanıyan karınca ve hudhud kuşunun olayı cins1356[8] üzerine icra etmemiştir, lakin sadece o karınca ve hudhud için cereyan eden bir olaydır.Bir peygamberin zamanında bu ikisinin tahsis edilmesinin sebebi ise onun için bir mucizeden ibarettir ve daha önce konuşan kurt ve beşikte konuşan bebek migalidir. Ama hayvanların her nevinden veya her zamanda bu tür olayların olmasına gelince efdal olan şöyle denilmesidir; bu gibi

---

1354[6] İki beyit te Hayvan'da Cahiz'in: 3/197-198; Haldiyan:'361; Ak-du'1-Ferid: 3/184; Şerh Makamatu'l-Hariri: 1/13. Birincisi Hamasetu'l-Basriyye: 2/2/150. İkisi de Zehru'1-Adab: 1/269.

1355[7] îki beyit te Tefsiru'l-Maverdi'de: 13/191. Bazı hatalarla birlikte nisbetsizir. îkisi de el-Muveşşa veya ez-Zarf ve'z-Zerfau'dadır: 16. 1. si lisan mad. seba: 8/147. İkisi Hattabi'nin Garibi'l-Hadis: 1/89. Mu-akkîk Abdulkerim Garbavi nisbet etmemiş Saleb şöyle demiş:

"Bekr b. Abdullah el-Müzeni az konuşurdu. Ona sorulduğunda Lisanımda yedi şey vardı derdi. Onu bıraksam beni yer dedi ve beyitler söyledi.

1356[8] Bu görüş şu ayet mefhumuna muhaliftir; (Bize kuş dili öğre-tildi).Oysa et-Tayr deki elif ile lam harfleri cins için olduğuna delalet ediyor.

durumlar yabani hayvanlar arasında olan ve maslahatlarına uygun bazı özel durumlardır.

20- "'Kuşları gözden geçirdikten sonra şöyle dedi; hudhudu niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı." '

Bu tür gözetleyişler ,büyük insanların ve kırallann ordusunu denetleme türünden bir adetleridir. Ki bunlar şunun için yapılır; mahiyetinde olanların üzerindeki hassasiyetle emirlerinin geçerliliği ve bunların Önemsenmemesi gibi durumlarda veya haddi aşma gibi durumlarda gerektiğinde hak edenin cezasını vermek içindir.

21- "Ya bana apaçık bir delil getirecek ya da onu mutlaka şiddetli bir azaba uğratacağım yahut onu, boğazlayacağım."

Ayette geçen "Le ye'tiyenni" istiskal için de oİsa şu kavi için (Le uazzibenne) Muşakeledir veya (Le ezbahanne-hu) için muşakeledir. Zira bunlardaki Nun'lardan biri istiskalden dolayı hazfe gitmiştir. Şayet burada tekid için muhaf-fefe olan Nun olsaydı hazf olmazdı. "Lakin buraada izafe için olan Nun'a idgam edilmiştir.

22- "Sebe 'den sana çok doğru bir haber getirdim." Ayette geçen Sebe kelimesi asıl itibariyle bir adamın

ismidir ama tağlib ten dolayı bir beldeye konulan bir isim olarak baki kalmıştır ve bundan dolayı da bu kelime mun-sarıf olarak gelmiştir.

25- "Göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkaran, gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmezler."

Yani şeytan onlara yaptıklarını süsleyip hoş göstermiş ki Allah'a secde etmesinler. Veyahut ta onları doğru yoldan şaşırttı ki Allah'a secde etmesinler. Ayette geçen "Hab-u" kelimesi göklerde ve yerde gizli olanlardır. Bir rivayete göre "Hub-us-semavat" tan kasıt yağmurdur. "Hub-un" dan kasıt ise nabattır. Ayette geçen (Fi's-semavati ve'1-ardi)

den kasıt göklerde ve yerde olanlardır. Zira bir şeyden çıkartılacak olan şey henüz çıkarılmadan da o şey oradadır.

40- "Kitabtan ilmi olan kimse ise, gözünü açıp kapamadan, ben onu sana getiririm dedi"

Yani gözünü kapatıp henüz açma aşamasına ani bir şekilde gelmeden demektir. Bir rivayete göre Belkıs'ın tahtını getirecek olan cinni, Belkıs'ın bundan haberinin olmaması için ve bundan dolayı gam ve kederi artmasın diye tahtın baş ve ayaklarının çirkinliğinden söz etti ve bunun üzerine Süleyman, Belkıs'ın tahtının bir kısmının değiştirilmesini emretti. Bunun üzerine kendisine taht gösterildiğinde Belkıs şöyle demiş: Sanki bu odur." Yanİ bilakis odur demek istiyor. Ki bu onların şu sözü üzerine böyle diyor.

42- "Senin tahtın böyle miydi?"

Belkıs tahtın ayaklarının çok güzel olduğunu görür ve köşkün içinde döşenmiş olan züccacların saf, berraklığından su zannederek ayaklarını çemlemiştir; yani eteğini yukarı kaldırmıştır. Burada adı geçen Sarh, Bahe ve Sahe kelimeleri eş anlamlı kelimelerdir. Ve burada cam veya billurdan olan biriket veya döşemedir.

Huzeli şiirinde "Sarh" kelimesini yüksek kule veya burç veya bina anlamında kullanmıştır:

"Yollar üzerinde binicilerin boyunları gibidirler, onların alametlerini yüksek bina sanırsın. Oralardaki alametleri erkekler bina etmiştir."1357[9]

44- "Ona köşke gir dendi. Melike onu görünce derin bir su sandı ve eteğini çekti."

1357[9] Beyit Ebu Zueyb Huzeli'nindir. Huzeli'lerin divanı: 1/136; Tefsiri Taberi: 20/45; Tefsiri Kurtubi: 13/219.

Ayette geçen "Lucce" suyun derinliği veya yoğunluğudur.

"Süleyman bu billurdan yapılmış şeffaf bir zemindir dedi."

Ayette geçen "el-mumerred" şeffaf anlamındadır.

47- "Belki siz imtihana çekilen bir kavimsiniz, dedi."

Yani Allah'a itaat ve masiyet hususunda, İmtihan edilirsiniz.

49- "Allah'a and içerek birbirlerine şöyle dediler."

Ayette geçen Tekasemu'dan kasıt yemindir.

51- "Bak işte tuzaklarının akıbeti nice oldu; onları da kavimlerini de toptan helak ettik."

Ayette geçen "Enna demmerna" cümlesi "İsti'nafiye dir. Çünkü akıbetlerini beyan etme manasmdadır.

60- "Çünkü biz onunla, bir ağacın bile bitirmeye gücünüzün yetmediği güzel güzel bahçeler bitirmişizdir."

Ayette geçen "Zate behçetin" "Zevate behçetin şeklindedir. Aşa şöyle demiştir:

"Eğer onunla zafer bulursan o beni cezalandıracaktır. Kerim bir Rabtır tertemiz beyazlıklara sahiptir. Onların sırları dünyada parçalanıp kaybolmaz, sırlarımızdan biri emanet olarak bırakılırsa sır olarak kalır."1358[10]

66- "Hayır: onların ilmi ahiret hakkında erişimemiş-tir."

Ayette ge£en "ed-Dareke" nin aslı "Tedareke'dir ta harfi dal harfine idgam olmuştur ve başına gelen vasi elifi de ibtida (başlangıç) için

---

1358[10] İki beyit te Divan'ında sh. 70. Birinci beyit: Meani'1-R 2/297.

başına gelmiştir. Mesela bir şeyi elde ettiğinde veya ona nail olduğunda şöyle diyorsun; edrek-tu'ş-şey'e ve tedarektuhu ve'd-darektuhu. O idrak ile daha önce şek içinde oldukları ahiret hayatına; dehşet verici hail ve durumlarını müşahade ettikten sonra artık bilgi sahibi oldular.

Bir görüşe göre; bilakis o dünyada, ahiret ile ilgili bilgilerine aklen,amellerinin karşılığının gerekliliğive rasullerin getirdikleri vasıtasıyle ulaştılar.

"Bilakis onlar bundan şüphe etkmektedirler."

Yani varid olacak vakit için.

"Zira onlar bundan yana kördürler."

Yani bu kadar teemmül ve açıklamalardan sonra hala ak-letmeği bırakıp ama olmayı tercih ediyorlar.

72- "Deki: Çabucak gelmesini istediğiniz şeyin bir kısmı herhalde yakında başınıza gelecektir."

Ayette geçen "Redife lekum" peşinizden sizi takip ediyor ve size yaklaşmış durumdadır. "Lekum"un başındaki "Lam" harfi azabı yakınlaştırmakla beraber kendilerini takip ettiğini tekidli bir şekilde daha da fazlaca anlam zenginliği kazandırıyor. Talha b. Abdurrahman'ın şiirinde dediği gibi:

Selma diyor ki:

"Yaşın kemale ulaşmadan ihtiyarladığını görüyorum niçin? Acaba Ey Selma olaylarla peşpeşe maruz kaldığımdan dolayı başım, güvercinin başındaki beyazlık gibi beyazla-dı."1359[11]

82- "Onlar hakkındaki söz gerçekleştiği zaman."

1359[11] İki beyit te, Zübeyr'in Nesabu'l-Kureyş'indedir: 216.

îşte bu anda onlara gazap gerekti. Bir rivayete göre; onlara rağmen onların iman etmedikleri söz veya olay gerçekleşti.

"Bunlar için bir "Dabbe" çıkarırız ki bu onlara, insanların ayetlerimize kesin bir iman getirmemiş olduklarını söyler."

Bir rivayete göre Ali (r.a.) kendisine Dabbetu'1-ard hakkında sorulan soruya şöyle cevap verir; Allah'a yemin olsun ki onun kuyruğu yoktur. Fakat onun sakalı vardır. İşte buda insanlardan "olacağına bir delildir.1360[12]

İbni Abbas'tan nakledildiğine göre; yumuşak kıl ve tüyleri olan,Tahama vadisinden çıkacak olan dört ayaklı bir hayvandır.1361[13]

87- "Sura üfürüldüğü gün, Allah'ın diledikleri müstesna, göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır, hepsi boyunları bükük olarak O'na gelirler."

Buna herkes sür'atle icabat eder. Ayette geçen "Fezia" sürat manasında kullanılmıştır. Kulhabbe'nin kavli gibi:

"Ke'se dedim ki; zebralara gem tak zira onların yoğun olduğu bir yere geldik yoksa süratle kaçıp gidecekler."1362[14]

Allah'ın müstesna ettikleri ise şunlardır; hayvanlar gibi ne sevabı ne de ikabı olan yaratıklardır. Eğer bu İstisna maruf olan fezaa (korkuya) hamledilirse bu istisnanın altına sadece melekler ve şehitler

---

1360[12] İbni Kesir Tefsiri: 3 /323.

1361[13] Ahmet"in naklettiği Timrizi'nin de hasen kıldığı, Hakim ve Beyhaki'nin Ebu Hureyre'den naklettikleri bir hadis şöyledir:

"Dabbetu'l-ard çıkacak yanında da Musa'nın asası, Süleyman'ımı mührü vardır onunla müminlerin yüzünü mühürleyecek ve kafirlerin de burnunu atayla kıracak ta kî insanlar, masa sofra veya bir sini etrafında toplanıp kafir ile mümini birbirinden ayırt ettsin." Müsned: 2/295; Aridetü'l-Ahvezi: 12/630 Müstedrek: 4/485; Miillifin İbni Abbas'tan zikrettiği konu içindeki hadisi ise; Said b. Mansur, Abd b. Humeyd ve İbni Mün-zır nakletmişlerdir. Yalnız burada şu ilave vardır (müminin iki gözü arasında bir beyaz nokta, kafirinkinde de siyah bir nokta koyar belirginleşmesi için) Durru'l-Mensur: 5/380; 382.Tefsiri İbn Kesir: 3/323.

1362[14] Said b. Mansur ve İbni Cerir'in Ebu Hureyre den naklettiklerine göre onlar şehitlerdir.

girer.1363[15]

88- "Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutun yürümesi gibi yürümektedirler."

Yani bu durum kıyamet gününde olacaktır. Çünkü o gün bir araya getirilir ve sevk edilip yürütülürler. Zira bir şey yukarıya doğru yükselip uzaklaştıkça, göze duruyormuş gibi görünür ama aslında durgun vaziyette değil onlar havada yüzüp duruyorlar. Cadi'nin dediği gibi;

"Hac için duran kalabalık, çok yoğun ve geniş bir alanı kapladıklarından onlan durur zannedersin ama onlar konvoy halinde yürürler."1364[16]

KASAS SURESİ

4- "Firavn toprağında gerçekten azmış, halkını parça parça etmişti."

Ayette geçen "Şiyaen" fırkalar manasmdadır. Yani beni İsrail'i fırkalara ayrmış ve kendi halkından olan Kibti'le-re köle yapmıştır.

5- "Biz Iutufta bulunmak istyorduk."

Buradaki vav vavı haliyedir.Yani Firavun, aynı hal veya zamanda her ne yapmak murat etmişse bizim muradımız \ onunnkinin zıddmadır.

7- "Musa mn anasına...bildirdik.."

1363[15] Mafdaliyat: 32; Nevadır Ebu Zeyd: 153; Muberrid'in Kamil'i: 3; Cerir'e nisbet etmiş ama bir vehmdir. Eddad İbni Enbari: 247.

1364[16] Tefsiru'l-Kurtubi: 13/242; Taberi Tefsiri: 20/21; Tefsiru Ruhu'l-Meani: 20/34; Meani'l-Kebir: 2/891. Yani onları, çokluğundan durur zannedersin ama aslında konvoyları yürüyor.

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/150-158.

Ayette geçen ve Evhayna ilham1365[1] etmek manasindadir. Bir rivayete göre bu olay rüya halinde olmuştur.

"Kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde"

Yani komşularının Musa'nın sesini duyacaklarından korktuğunda. Çünkü Musa (a.s) katliamların olduğu sene, Harun (a.s) da istihya yılında doğduğu nakledilivor. O zamanlarda beni israilliler katliamlarla helak olmakla başba-şa kaldıklarında, Kıbtiler şöyle demişler:

Bunların yaşlıları ölümle, gençleri de katliam ile helak oldular, geriye kalanlarım da kendimize köle ve hizmetçi edinelim. Bu ayette iki haber, iki emir, iki yasak ve iki de müjde vardır1366[2]. Esmai'nin anlattığına göre bir cariyenin ağlayarak şöyle dediğini duydum demiş:

"Bütün günahlarımdan ötürü Allah'tan istiğfar diliyorum. Zira ben haksız yere bir insan öldürdüm. Dalışında ceylan gibi yumuşaktı o, gece yarılandı henüz onaˆgitmedim."

Esmai ben ona dedim ki:

"Allah belanı versin ne de güzel fesahatin varmış: Bana şu ayetin üzerine benimkine geleceğinden endişelendiğinde onu denize bırakiver, hiç korkup kaygılanma. Çünkü biz onu tekrar sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız diye bildirdik.1367[3]

8- "Nihayet Firavn ailesi onu yitik olarak buldu"

Ayette geçen "Fel tekatehu" aniden bulmak veya aniden onu almak manasındadır.

1365[1] Bu kavli İbni Ebu hatem İbni Abbas' tan çıkarmıştır. Katade-'den nakledildiğine göre de bu, Allah'tan gelip onun kalbine atılan bir vahydir ve bu nübüvvet vahyi değildir.

1366[2] iki emir; Musa'yı emzir ve denize at, iki haber; eğer korkarsan ve vahyettik ve iki müjdeyse; onu sana geri getireceğiz ve peygamber yapacağız ve son iki yasak veya nehy ise korkma ve üzülmedir.

1367[3] İki beyitkıssayla birlikte Tefsiri Kurtubi: 13/252. Divanu'1-me-ani: 1/316. Tefsiri Maverdi: 3/217.

Raciz şöyle dedi:

"Aniden bir su kaynağı buldum. Çünkü onu o kadar çok aradım ki hiç bir yerde bulamadım ve karşılaşmadım."1368[4]

10- "Musa'nın anasının yüreği bomboş kahverdi" Yani sadece Musa'yı düşünebiliyordu. Bir rivayete göre; Musa'yı bile düşünemiyordu çünkü Allahu Teaia onu da ona unutturmuştu. Zira anasının kalbini sebat, sabır ve direnç ile o kadar sağlamlaştırmıştı ki bu hal ona biricik oğlunu da unutturmuştu.

"Eğer biz inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse işi meydana çıkaracaktı."

Yani Musa'yı tabuta veya tahtadan bir sandığın içine koyup denize attığında, onu dalgalar arasına karışıp adeta boğuşur vaziyette gördüğü zaman neredeyse imdat diye yüksek bir sesle bağıracaktı.

11- "Annesi Musa'nın ablasına "onun izini takip et" dedi"

Yani sandığın peşinden git ki akıbetinin ne olacağını Öğrenesin.

"O'da onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi."

Sanki ondan hiç haberi yokçasına ve bilmiyorcasma onu uzaktan seyr edip gidiyordu. el-Cunub ve el-Cenabetu burada uzaklık manasındadır.

Şair de şiirinde cunub kelimesini bu anlamda kullanmıştır.

"Başımıza gelen kötü durum ve uzun süredir üzerimize çöken fakirlik, yakınımızda olan veya uzakta olan komşular fakir komşular için deveye zulmedip onun yavrusunu boğazladım."1369[5]

1368[4] Ricz, Ebu Necm'e nisbet ediliyor. Divanı: 56, Nikadetu'l-Ese-di'ye de nisbet ediliyor. Beni Mazin'den biri olduğu da söyleniyor. Lisan madde: Lakate. El-Muşevvefu'1-Muallim: 2/701, Birinci kısım Tefsiri Kurtubi: 13/252'dedir.

1369[5] Bu beyit elvasata'dadır Mütenebbi ile muhalifleri arasında geçmiştir, shf. 419. uzlimet naketeden kasıt, sebebsiz yere deveyi kesmesi-dir.

Yani onlar için deveye zulmettim ve yavrusunu kestim.

12- "Biz daha önce onun süt analarının sütünü kabulüne müsaade etmedik"

Ayeteki haramdan kasıt sadece bir menden ibarettir, şe-rileşmiş herhangi bir hüküm falan değildir ve annesine ulaşana kadar olan bir durumdur.

Îmriu'1-Kays da şiirinde haram kelimesini men manasında kullanmıştır.

"Üzerime geldi beni yere yatırmak istedi ben de ona dedim ki; Dur uzaklaş benden, ben mecnun biriyim sana haramım, yaklaşamam sana."1370[6]

"Daha önce"

Yani Musa' mn kızkardeşinin gelişinden önce. Allahu Te-ala'nın Nebisine olan bir lütfudur ki, Musa'yı, düşmanının kefaletinde ve terbiyesi altında düşmanını ona hizmet ettirdi. O düşman ki, sadece Musa için soykırımı yapıyordu..

14- "Musa yiğitlik çağına erip olgunlaşınça." Ayette geçen "Eşudde" kelimesinin müfred lafzı yoktur.

Bİr rivayete göre Müfred lafzı "Şİddetun" dur. Ni'metun ve En'ame de olduğu gibi,veyahut ta "Şedde" dir. Fels ve Ef-Ius'ta olduğu gibi veyahut ta "Şİddun" dur ve Vidyun1371[7] ve cemine de Evuddun dedikleri gibi.

"Yiğit olunca."

Artık büyüyüp gençlik çağına erince.

1370[6] Divanı shf. 157. Muğni lebib shf. 892. Tezkiret Nuhat shf. 13. Tahkikçi Dr. Afif Abdurrahman nisbetini bilememiştir.

1371[7] El-Vidy: Muhib veya çok sevendir. 162

15- "Musa ahalisinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi."

Öğlen ile ikindi vakti arasında olan kaylule zamanında,

"Musa da ötekine bir yumruk indiriverdi."

Avuç içiyle bütün kuvvetiyle onu itti.

"Onun ölümüne sebeb oldu."

Ayette geçen "Fe kada aleyhi" den kasıt onu öldürdü demektir.

"Bu, şeytan işidir dedi."

Zira gazablanmak veya kızmak şeytanın nafhalanndandır.

18- "Birde ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen kimse, feryad ederek yine ondan imdat istiyor."

Yani Musa'nın kendisini kurtardığı İsrail'li tekrar ondan ikinci kez imdat istiyor bir başka kıbtiye karşı Musa bu kez ona şöyle cevap verir:

"Sen besbelli bir azgınsın."

Yani Kıbtiye sen azgınsın der. İsrail'li de ona yapılan bir yardım zannederek, Musa'ya şöyle der.

19- "Musa ikisininde düşmanı olan adamı yakalamak isteğince, o adam dedi ki: Ey Musa! Dün bir cana kıydığın gibi banadamı kıymak istiyorsun?"

Bunu duyan Kibti bunun dünkü maktulün katili olduğumu anlar ve onu jurnallemeye başlar.

20- "Şehrin öbür ucundan bir adam geldi ve söyledi: Ey Musa! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar."

Yani seni Öldürmek için istişare ediyorlar. Bir rivayete döre; Musa'yı öldürmeleri için birbirlerine emir veriyorlar.

23- "Musa, Medyen suyuna varınca orada sulayan birçok insan buldu. Onların gerisinde geri çeken iki kadın gördü."

Ayette geçen "Tezudani"den kasıt geride duran manasın-daki "Tetrudani" demektir. Bir rivayete göre; sürülerini su içmekten alıkoyup men ediyorlardı ve onları bir araya toplayıp bırakmıyorlardı.

"Kafiyelerin kapılarında geceliyorum, oradan vahşilerin sızmasını engelleyip uzaklaştırarak geride duruyor gibiyim."1372[8]

"Onlara "derdiniz nedir?" dedi: Şöyle cevap verdiler: çobanlar sulayıp çekilmeden biz sulamayız; babamız da çok yaşlıdır."

Ayette geçen "Yusdire" kelimesi çekilip gitme manasm-dadır. Yusdire kelimesi, Yasdire kelimesiyle yakın ve eşanlamlı bir kelimedir. Çünkü çobanların gitmesine" Sadeni" denilmesi halinde, çekilip gitmelerine de meçhul bir sigay-la "Usdiru" denilir. Zaten çekilip gitmeleri, gittiler demektir. Sigaları şöyledir: "Usdiru, Sadem". Ancak "Yusdirer-ru-atu"daki mef ul mahzuftur tıpkı "La neski" dekinin mahzuf olduğu gibi.

27- "Şuayb dedi ki; bana sekiz yit çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikahlamak istiyorum."

Bu nikah olayında her nekadar mehir kızın da olsa her halükarda çocuğun malı ve kendisi izafi olarak babaya aittir. Ve hakeza kiziri mehrinîn bağlanması babasına aittir her ne kadar kızı bu durum karşısında sukut te etmiş olsa.

29- "Tur tarafından bir ateş gördü. Ailesine siz burada bekleyin; ben bir

---

1372[8] Beyit, Eğani'de: 1 J/123. Lisan mad. Bevebe. Tefsiru'l-Kurtu-bi: 13/268. Şair kapılan kafiyeler için müstear olarak kullanmış. Şerh Ma-kamatu'l-Hariri: 1/72; Mecazu'l-Kur'an: 2/101.

ateş gördüm belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir ateş parçası getiririm

dedi."

Ayette geçen "Cezvenin" kıt'a parça anlamındadır. Mesela (cezevtu'ş-şey'e) onun bir parçası demektir.

Şair de şiirinde Cezevtu kelimesini bu anlamda kullanmıştır:

"Ateşten çok büyük şiddetli bir şule üzerine attı, öyle ki

onun alevleri ve harareti yüksekti."1373[9]

Bir rivayete göre "cezvenin" başında ateş parçası olan tahta veya odun parçasıdır. Ve İbnu Mukbil de bu anlamda

kulanmıştır:

"Leyla'nın havaüplan, gece boyunca Leyla için, kırılmayan ve işe yarayan ve meşale olan odun parçası arayarak geceldüer."1374[10]

32- "Korkudan kollarını kendine çek"

Yani ellerini göğsüne koy ki Allah sendeki o korkuyu gidersin. Bir rivayete göre bu ifade onun teskin ve kararlılığı içindir. Mesela birine şöyle denilmesi gibidir; gel biraz dur da nefesin çıksın, üzerindeki korkunun eseri biraz kay-bolsun. Zira korkanın vücudunun titremesi ve kalbinin ürpertisi tabii bir haldir.

"Gönlüme kalbi ne de ki, eğer sana korku ve titremeden sıyrılıp kurtulursati; at o korkuyu, zira korkunun çoğu batıldır."1375[11]

1373[9] Tefsiri Kurhıbi: 13/281; Nisbetsizdir. Bahru'l-Muhit: 7/103.

1374[10] Esas Belağa shf: 55. Mecazu'l- Kuran: 2/103; Tefsiri Kurtubi: 13/281; Şevahid izah shf: 449; Tefsiri Taberi.: 20/41; Divanı shf: 91.

1375[11] Beyit 15 rakamıyla geçmişti. Yine Tezkiret ves Sadiye'de de vardır sh. 221.

Er-Rehb kelimesinin birçok iügat çeşitleri vardır:

1- Er-rehbu ver-ruhbu. Tıpkı da'fun ve du'fu gibi.

2- Er-Ruhubu ver-Rehbu. Tıpkı'buhl ve bahel gibi.

3- Er-Rehibu ver-Rihbu. Tıpkı maizun ve mi'zun gibi. Er-Reheb kelimesi diğer iki asıla rağmen daha uygundur ve kuvvetlidir.

34- "O'nu da beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte gönder."

Ayette geçen "Rid'en"1376[12] avn, yardım, destek manasın-dadir. Müslim b. Curidub'a göre "Rid'en" ziyade manasm-dadır.

"Dolu dizgin keskin yürüyüşlü bir at görürsün ve onu dizginlemediğin zaman ona hakim olamazsın ve tek hat üzerine gider dizleri katı ve sert eğilmeyen hurma dallarına benzer ki her adım atlayışı on zira üzerindedir."1377[13]

Bu kıssaların tekrar edilmesindeki hikmetler şunlandır:

1- Vaazların sürekli tekrar edilmesi gerekir ki; insanın tabiatında karar kılsın.

2- Benzerinin getirilmesi bakımından bir meydan okuyuş vardır ve her nekadar bu kıssaların bazılarını tekrar etmekle de olsa.

3- Peygambere teselli verme, kafirlere de, halden hale hasret çektirerek aciz bırakma vb şeyler vardır.

4- Arapların şe'nindendir ki; muhtelif yerlerde meramının İyi

---

1376[12] Müslim b. Cündub Ebu Abdullah Huzeli mevlahum el-Mede-ni el-Kas'tır. Meşhur tabiidir. Abdullah b. Ayyaş'a sundu, ona da Nafı sundu. Deniliyor ki, Ebu Hereyic ve Hakim b. Hizam'dan rivayet etmiştir. Müslim b. Cundub Ömer b. Abdulaziz'i yetiştirdi ve aynı zamanda asrının fasihlerindendi. Zehebi şöyle demiş: Onun dilinde herhangi bir sürçme ve yara görmedim. H. 110'da vefat etmiştir. Gayetu'n-Nİhaye: 2/297.

1377[13] İki beyit te divanında: 46. İkincisi Tefsiru'l-Kurtubi: 13/186; Beyan vet Tebyin: 3/48; Hazanetu'1-Edeb: 1/15; Bağdadi bunu, Utbe b. Mirdas'a nisbet etmiş: O, Uteybe b. Mirdas'tir. Doğrusu ise Hatem'in olmasıdır.

anlaşılması için talakatı lisan ile konuşarak bir manayı çeşitli lafızlarla ifade eder, işte bu yönüyle diğer dillerden ayrıcalığı vardır.

Sen şairlerin; ceylan ve yabani sığır yavrularının güzellik ve sıfatlarını ayrıca bütün özelliklerini ayrı İfade ve ibarelerle, makul akıcı bir uslub ile dile getirip inci taneleri gibi dizip getirdiklerini görmüyor musun?

Hiç görmedin mi İmriu'1-Kays ile Ady arasında fark var mıdır?

İmriu'l-Kays:

"Gözlerini, ceylan yavrusu gözlerine benzetmekten sakındırıyorsun ve açığa çıkıp görünmesini gizliyorsun."1378[14]

Ady:

"Sanki sevgilinin hor gözleri, yabani sığır yavrusunun gözlerinin iriliği gibi onu belirginleştiriyor."1379[15]

Bu mısrada muhtelif güzel ibareler ve şık beraber amaçları aynıdır, ifadeleri son derece mükemmeldir, her biri ayrı ayrı şekillerde teşbihini aynı şey için getirmiştir, biri yaban sığırının gözüyle diğeri de ceylan yavrusunun gözüyle meramım ifade etmiş halbuki ceylanın gözleri aynıdır hiç değişmez ve her ne kadar renk ve tabiatları değişse de göz renkleri sabittir.

41- "Onları ateşe çağıran öncüler kıldık."

Burada mana vasıfla ifade edilmiştir. Mesela ben onu kötü adam kıldım gibi. Bir rivayete göre; bu haşr'dan sonra kafirler cehenneme atılırken hasıl olacaktır. Burada kafirler ateşe sürüklenip atılmakla, atılanların öncüleri veya önderleri yapılmış gibi bir anlam vardır ve bu halleriyle sanki diğer arkadaşlarına çağrıda bulunup rehberlik ediyorlarmış gibi

---

1378[14] Beyit Muallakat'mdandır Dİvan'ındadır shf: 115; Şerh Mulla-katNuhas: 1/22.

1379[15] Ady b. Ruka'nmdır. el-Lisan mad; ceseme. Şerh Makamat Hariri: 1/11; Eğani: 8/172.

bir anlam vardır. Yani ateşe ilk atıldıklarından dolayı imam diye nitelendirilmişlerdir. Cubeyha el-Eşcai şöyle demiş:

"Recep gecesi sağılmak için çağrıldığında göğüslerinden iri yağmurun düşüpü aktığı o bir süt akar onun memeleri sağa sola sallanarak göbeğine vurur şekilde iki süt sağıcının önüne gelir."1380[16]

42- "Onlar, kıyamet gününde de kötülenmişler arasındadır."

Ayette geçen "Mukbihin" kızılmış, buğz edilmiş mana-sındadır. Bir rivayete göre; yüzlerinin kapkra bir şekle so-kulmalariyla ve gözlerinin masmavi yapılmalarıyla buğz edilmiş veya kızılmış olurlar. Mesela birine şöyle denildiği gibi; Allah onu kahr etsin ve kahretti de.

47- "Bizzat kendi yaptıklarından dolayı başlarına bir musibet geldiğinde."

Ayetin takdiri cevabı şöyledir: "Lema erselna rasulen" yani bize peygamber göndermedi, gönderseydi böyle olmazdı manasındadir.

48- "Peki daha önce Musa'ya verileni de inkar etmemişler miydi? Birbirini destekleyen iki sihirdir demişlerdi."1381[17]

Bunlardan kasıt ta; Muhammed ve Musa (a.s.)'dir. İşte bütün bunlardan ötürü Mekke'liler Medine Yahudilerine elçi gönderdiklerinde, Muhamnied'i mi (a.s.) sıfatıyla bildirdiler ve kendi kitaplarından (Tevrat'tan) onun gönderilişinin zamanının geldiğini onlara haber verdiler.

61- "Ve sonra kıyamet gününde huzurumuza getirilenler arasında bulunan kimse gibi midir?"

1380[16] İki beyit te onun Mafdaliyat kasidesİndendir. Mafdaliyat: 168; Hayavan: 5/492. Usiyet: Süt sağılmak için çağrılması. Es-Sifalan: Memelerin sağa sola göbeğine doğru vurması, sallanmasıdır. El-Mubiddu: Büyüklüğünden iki ayak arasım kapiamasıdır. Mukavİh: Mtığaiibtir. Murat olunan yürüdüğü zaman memeleri ayaklarına değer.

1381[17] (Shranı tezahera) şeklindeki kıraat; Asım. Hamza. Kf^ai ve Halefe aittir diğerleri ise (Sahirani) şekiindedir kiraatîarı.

Ayette geçen Muhdarin'den kasıt endişe ve sıkıntıda olanlardır. Bir rivayete göre; ceza için getirilenler veya ateşe getirilenlerdir.

76- "Biz ona öyle hazineler vermiştik ki »anahtarlarını güçlü ve kuvvetli bir topluluk zor taşırdı."

Ağırlıklarından dolayı. Mesela meylettiği zaman "Nae" denilir. En-nev'u da bu kabilden bir mana ifade eder; ki buda batmaya yüz tutan bir yıldızdır.

Huzeli de şiirinde "Nev" kelimesini meyletmek manasında kullanmıştır:

"Ümitsizlik günü size geldiğinde ve yakınlaştığında onu uyarmadınız ki korunsun.

Onu gördüğüm zaman savaşın perdesini kaldırdım ve boynu bir tarafa meyledip duruyor."1382[18]

Ebu Ubeyde'ye göre bu Maklub babindandır. Yani (el-Usbetu le tenuu bil mefatih)1383[19].Yani (tenhedu biha saki-Ien).

Halil'in de "Nev" hakkındaki görüşü böyledir. "Ez-Zec-cac'm görüşüne göre. En-nev yıldız düşmesiyle beraber yağan yağmurun ismidir. Çünkü yıldızın düşmesiyle beraber yağmur yağar. Bu böyle sabit olduğu zaman, arapların kelamında maklub çok demektir.

Hatie şöyle demiş:

"Hakirlîkten korktuğu zaman kafile onu zorla tutmuş-ff tur."1384[20]

Yani ayağını tuttu ve kalbedilmiştir. Başkası da şöyle demiş;

1382[18] Beyit Huzeyfe b. Enes Huzeli'nİndir. Şerh Dîvan Huzeliyin: 2/558. Ala Siğvin: Meyi üzerine. Bu kelime dal ile de rivayet edilir. Yani mahtutede (sığın) yerine (siğr) gelmiş hatadır.

1383[19] Mecazu'l-Kur'an: 2/110.

1384[20] Divanı sh. 100; Tefsiru'l-Kurtubi: 14/84; Tevil Müşkili'l-Kur'an: 194; Nakdu'ş-Şiir: 209.

"Dediğin şey hükümdür. Tıpkı recmin zinanın hükmü olduğu gibi."1385[21]

Buays şöyle demiş:

"Hunsa bizimle ilişkisini kesti cimrilikten Öte bir cimrilikle cimrilik yaptı."1386[22]

"Şüphesiz Allah şımarıkları sevmez." Ayette geçen "Ferihin" şımarık ve gururlu manasındadir. Hudbe b. Eşram de şiirinde bu manada kullanmıştır: "Zaman beni mutlu etse de sevinmem değişken şüphelerine de üzülmem. Beni bırakan şerri temenni etmem, ne zaman ki buna şerr musallat ta olsa ondan geri durmam."1387[23]

79- "Derken Karun ihtişam içinde kavminin karşısına çıktı."

Bir merasimde alaca bir katırın üstünde ve erguvan renginde bir elbise içinde ve altın işlemeli oturaklarda oturarak teenniyle kavminin arasına çıkıvermiş.

81- "Nihayet Karun'u sarayı ile yerin dibine geçirdik."

Karun'u ihtişam içinde gören Musa (a.s.), ey yer onu al ve yut der ve Karun, Musa'nın (a.s.) amcazadesidir. Bundan dolayı Beni İsrail şöyle demiş:

"Musa onu helak etti ki ona varis olsun ve sarayı ve malını kaybetti yerin dibine batırdı."

82- "Demek ki Allah kullarından dilediğine rızkı çokta verir az da verir."

1385[21] Beyit Nabiğetu'l-Cadi'nindir, Mecazu'l-Kur'an: 1/378; Tefsiru'l-Kurtubi: 10/253. Lisan mad. zana. İnsaf: 165.

1386[22] Lisan mad. Cezeme ve mad. danne. Hesais: 2/202; Mesailu'l-Halebiyat: 198; Eddat İbni Enbari; 84; Hazanetu'1-Edeb: 10/16.

1387[23] Şi'ruş-Şuara shf: 464; Hamasat basr: f/114, El-Kamı: 12/304; Tefsiri Kurtubi: 13/313; Tashihçi nisbet etmemiş. Mecazu'l-Kur'an: 2/1.11.

Bir rivayete göre ayette geçen "Vey" kelimesi mef uldur ve bir isimdir fiil de onunla isimlendirilmiştir. Ayette geçen "Vey kenne" a'cebe; yani acip kaldı manasındadır. Böyle taaccüp İfade ettikten sonra şöyle başlamıştır:

"Kennellahe yebsutu'r-rizka." Bir rivayete göre o, "Vey ke"dir manası görmedin mi? ve bilmedin mi? veya manası veyha veya veyleke'dir. Bunların hepsinden kasıt ta ten-bih'tir. Zeyd b. Amr b. Nufeyl ise (vey) harfini ayrı olarak

zikretmiş:

"Malım azaldığı zaman benden boşanmayı istediler bununla bana kötülük ettiler. Görmüyormusun malı olanlar sevilir ve kim ki fakirleşirse sıkıntıyla yaşar."1388[24]

Antere de veyke hususunda şöyle demiş:

"Nefsim iyileşti ve hastalığım atlıların dediği tedavi etti, bilmiyor musun Antere Öndedir?"1389[25]

Tek lafzın tevcihinde bu kelimenin benzerini iki surete çevireni Îmriu'l-Kays'ın şiirinde görüyoruz.

"Keskin kılmç dürtüşle dürteriz ve mahareti üzerine iki oku emrine verdi."1390[26]

1388[24] Mecazu'l-Kur'an: 2/112; Tefsiru'l-Taberi: 20-70; Tefsiru'KKur-tubi: 13/318; Hazenetu'1-Edeb: 6/410. İkincisi ise Meani'l-Ferra'da: 2/312..

1389[25] Beyit onun Muallak at 'ındadır. Divan'ı: 30, Şerh Muallakat En-Nuhas: 2/45, Kurtubi Tefsiri: 13/319, Meani'l-Ferra: 2/312, Tefsiri Taberi: 20/121.

1390[26] Divanı: 34; Lisan mad. nebele. Mecalis Saleb: 143; İbbi Sey-yid şöyle demiş: Bazı itim ehli Caube'den rivayet ederek şöyle dedi: "Ona tmriu'l-Kays'ın kavli hakkında sorduk: "Netanuhum" O da dedi ki:

"Babam babasından anlatıp dedi ki:

"Beni Darim'deyken halam bana anlatıl dedi ki:

"İmriu'l-Kays'tan sordum, o da Alkame b. Ubde'yle beraber şarap içiyordu, bunun manası nedir dedim,

"Kerrek lieminin ala nabili) O da dedi ki: Okçuya uğradım ve onun sahibi okun tüylerine yönelmişti Önde ve arkadan tüyler yapıştırıyordu. Ondan daha süratli ve iyisini görmedim, İşte bu cümle de bu ifadeye benzetilmiştir.

Yani emine verdi. Onlar da ustada olan iki oktur. Bu da okçudan bir şey sahibine sunuyor o da, onu düşünüyor sonra ona veriyor, bazısı şu tarafa bazısı da bu tarafa düşüyor. Bir başka rivayette (kerre kelemini alanabil) ona at at dediğin gibidir. Birinci rivayetten murat: İki vuruşun değişikliğidir. İkincisinden murat sürat ve aceledir.

Esmai de, Muşakkab'm beytini söylüyor:

"Ey Fatima, sen zahir olmadan bana tattır senden istediğimi menetmen açığa vurman gibidir."1391[27]

İbnu'l-Arabi de demiş ki: Senden istediğimi menetmen açığa çıkar.1392[28]

Ebu Zeyd, şairin kavlinde şöyle diyor:

"Yoğun karanlığın olduğu bir gecede çok sayıda askerle etrafımızı sarmış ve gizlenerek burnu ona yol gösteriyordu. Biz ufalmış, kırılmış hurma yaprağı üzerindeyken arkadaşım Amr'ı gördüğümde söyledim."1393[29]

Sen git şüphesiz o kurt ulumasıdır. Bazıları da diyor ki: "Avasir" Ed-Dekak'ın sıfatıdır.

Huzeli'nin sözlü şöyle:

"Hayır, vallahi mahalleli, misafirimi, sessizce kötü bir şekilde çağırdılar.1394[30]

Ondan gelen rivayete göre: Şüphesiz o, misafiri çağırdı. Başka bir rivayete göre: Şüphesiz o, misafiri me eziyet et-meyindir. Bu beyitlerin

---

1391[27] Onun Mafdaliyat'ındandır. Kaside'nin başıdır. Emali'l-Yezidi: lllî'Mafdaliyat: 288; Hazanetu'1-Edeb: 1/267.

1392[28] Bu rivayet Şiru'ş-Şuara'dadır. Sh. 250.

1393[29] İki beyit te Hasais'tedir. 3/89. Havasu'd-dekak ile gayret eden kafileleri kastediyor.

1394[30] Beyit Mutennahhil Huzeli'nindir. Şerh Eşaru'l-Huzeliyin: 3/1269. Lisan mad: alete. Garibu'l-Hadis Hattabi: 1/458; El-İlat: Kötü ha- ■ tirlayıştir.

benzerleri de vardır. Şu an ise onlardan bir kısmını burada topladık ve tefsire dönüyoruz.

85- Kur'an'ı sana farz kılan Allah, elbette seni dönülecek yere döndürecektir."

Yani onun (Ferazi veya hükümlerini) senin lisanının üzerine inzal etti. Bir rivayete göre onun tebliğ edilmesini sana hamletti.

"Seni dönülecek yere döndürecektir."

Dönülecek yer Mekke'dir. Rasulullah (s.a.v.) yolda yorgun bir şekilde Mekke'nin hasret ve özlemini çektiği hüzünlü ve meşakkatli bir haldeyken Cuhfe'ye ulaşmıştı, bu ayette burada nazil olmuştur.

86- "Sen bu kitabın sana vahy olunacağını ummuyordun. Bu ancak Rabbinden bir rahmettir."

Ayette geçen "İlla" lakin manasındadır. Buna göre cümle şöyledir; lakin rahmeten.

88- "O'nun zatından başka her şey helak olacaktır."

Ayette geçen "îlla vechehu"dan kasıt yani (İlla mauride bini vechehu).1395[31] Yani Allah'ın zatının müstesna kıldığı şeyler helak olmayacaktır. Bir rivayete göre bazı alimler "Vechuş-şey'e"yi nefis veya zat üzerine hamletmişlerdir ve Ahmer b. Cendel'in şu şiirdeki sözünü misal getirmişlerdir:

"Biz iki mızrağı bir dürtüşle dürttük. Sen onun yüzünü ondan çevirip amade kıldın ve doğrulttun."1396[32]

1395[31] El-Lekani Cevhere'sinde şöyle demiş; Ayette geçen kullu şey'in halikun, ifadesi umumdur ama tahsisini yapmışlardır. Bazı hadis rivayetlerinde bunların tahsis edilmesi şöyledir; yani Allah'ın emriyle bunlar helak olmayacaktır, Arş, Kursiyy, Nar, Cennet, Aceb (kuyruk soku-mundaki bir özün adıdır), Ruhlar, Levhu'l-Mahfuz ve Kalem'dir. Bazı rivayetlerde de Şehitler ve Huru'l-Aynlar yer almaktadır. Bunlara göre ayet (Amul mahsus) kabilindendir.

1396[32] Emali'l-Murteda: 1/592; Ahmed b. Cendel'e aittir, hatadır ve Ahmer, Selame b. Cendel'in kardeşidir.

ANKEBUT SURESİ1397 [1]

1,2- "Elif, Mim. İnsanlar imtihandan geçirilmeden, sadece iman ettik demeleriyle bırakılıverileceklerini mi sandılar?"

Yani Emir ve Nehiyleri hususunda,1398[2] Bir rivayete göre mal ve canları hususunda.1399[3] Ayette gelen birinci "En" Hus-banın onun üzerine vaki olmasıyla Nasb konumundadır. İkinci "En" ise Cer konumundadır ve buna göre ifade şöyledir; Li en yekulu (..demeleri için..).

3- "Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya koyacaktır."

Yani Allahu Teala Rasulune zahir edip bildirecektir. Bir rivayete göre bizzat Allahu Teala kendisi bunları temyiz edecektir. Bir rivayete göre varolan bir varlık olarak vaki olacak şekilde bilinecek. Bir rivayete göre vaki olmayan bir varlık olarak bilinecek.

4- "Yoksa kötülükleri yapanlar bizden kaça bileceklerini mi sandılar?"

Ayette geçen "Yesbikune" kaçıp kurtulabilme manasındadır.

10- "Kimi insanlar vardır ki, Allah'a inandık derler; fakat Allah uğrunda

---

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/159-172.

1397[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre, Ankebut suresi Mekke'de nazil olmuştur demiş.

1398[2] Katade'den nakledildiğine göre bu ayetler, müşrikler tarafından Mekke'ye geri çevrilen bir gurup hakkında nazil olmuştur. İşte o on ayet Medeni'dir geri kalanlar ise Mekki'dİr.

1399[3] Bu Miicahid'in görüşüdür. Firyabi, İbni Ebu Şeybe, Abdubnu Humeyd ve İbni Cerir nakletmişlerdir.

eziyete uğratıldığı zaman, insanların işkencesini Allah'ın azabı gibi tutar."

Bunlar Mekke'de teslim olan bir guruptur. İmtihana tabi tutularak Allah yolunda bir müddet işkence gördüler ve buna dayanamayarak dinden dönüp mürted oldular.

12- "Kafirler, iman edenlere, bizim yolumuza uyun sizin günahlarınızı biz yüklenelim."

Ayetteki ifade Lafzi olarak bir emirdir fakat ceza mana-sındadır. Yani siz kafir olun eğer cezası varsa, merak etmeyin onu biz üstleniriz demektir.1400[4]

13- "Fakat gerçek şu ki, elbette kendi yüklerini ve kendi yükleriyle birlikte nice yükleri taşıyacaklar."

Yani hem dalalette oldukları yükü hem de başkasını dalalete düşürme yükünü taşıyacaklar. Bir rivayete göre o yük, zalimlerin veya zorbacilarm bıraktıkları kötü eser ve izlenimlerinin yüküdür.

14- "O, dokuz yüzelli sene onların arasında kaldı." Ayetteki bu ifade bu şekliyle gelmesi, en güzel bir nazım

şekliyle ve lafız bakımından şu şekilde gelmesinden daha uygundur: Tis'a mietin ve hamsine amen.

20- "İşte Allah bundan sonra, ahiret hayatını da yaratacaktır." .

Ayetteki ifade alışıla gelmemiş bir mastar şeklinde va-rid olmuştur. Buna göre takdiri şöyledir: Summellahu yun-şiul-halke Fe yunşiunenneş'etel ahirete.

1400[4] Bu; İbni Ebu Şeybe, Abdubnu Humeyd, İbni Ebu Hatem'in Mu-cahid'ten naklettikleri ayet hakkındaki görüşü şöyledir; bu Mekke'de iman edenler hakkında Kureyş müşriklerinin bir beyanıdır. Onlar; ne biz nede siz öldükten sonra dirileceğiz, gelin bize tabi olun size bir şey olursa biz onu yükleniriz.

21- "O, dilediğine azab eder."

Bir rivayete göre bu, dünya ile ilişkisini kesmesiyledir. Bir rivayete görede; kötü ahlak iledir.

22- "Siz ne yer yüzünde ne de gökte aciz bırakamazsınız."

Yani siz yerde bırakamadığınız gibi, şayet gökte olsaydınız da aciz bırakamayacaktınız. Bir rivayete göre yer yü-zündekiler yerde göklerdeki de gökte aciz bırakamazlar,ancak bu arada bir zamir muzmer olduğundan dolayı bu alenen pek farkına varılmıyor.

25- Dedi ki: Siz, sırf aranızdaki dünya hayatına has muhabbet uğruna Allah'ı bırakıp bir takım putlar edindiniz. Sonra kıyamet günü geldiğinde ise, kiminiz kiminizi tanımayacak, kiminiz kiminizi lanetleyecektir."

Bunlar putlara karşı dünyada muhabbet besleyecek ama kıyamet gününde onlara sahip çıkmayıp terk edeceklerdir. Aslında ayetin kelamı yani ifadesi şu ayetin üzerinde tamamlanıyor (İnnemet-tahaztum min dunillahi evsanen) Allah'ın dışında putlar edindiniz. Ve daha sonra şöyle oluyor: "Meveddetün beynekum."1401[5] Bu kavi mubtedadir, haberi de şudur: "Fil hayati'd-dunya" Buna göre mana şöyledir: Aranızdaki muhabbet dünyada hasıl olacak ama daha sonra kıyamet gününde kesilecektir. Bir rivayete göre buradaki kelam bir önceki cümleye muttasıldır ve bu konuda iki görüş vardır: "İnnema"daki "Ma" harfi isimdir. Ve fiille beraber mastar manasındadır şöyle ki:

1- "İttihazukum min dunillahi evsanen meveddetu bey: nikum" yani Allah'ın dışmda putları dost edinmeniz aranızdaki muhabbete sebebtir.

2- "Ma" harfi ellezi manasındadır ve şöyle ki: "İnnelle-zi ittahaztum min dunillahi evsanen meveddete beynikum" Yani "Zevu meveddetin

---

1401[5] "Meveddetu" yu ref'a ile tenvinsiz olarak okuma kıraati, İbni Kesir, Ebu Amr ve Kesai'ye aittir. İthaf shf: 345.

beynikum."

26- "Doğrusu ben, Rabbimin emrettiği yere hicret ediyorum."

İbrahim (a.s.) bunu demiştir. Yani zalimler için oraya gidiyorum der ve Harran'a hicret eder.1402[6]

29- "Bu ilahi ikazdan sonra hala siz, ille de erkeklere yaklaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda edepsiz-likler yapacak mısınız?"

Bu hadise, kadınların bir kenara itilip azledilmeleriyle nesli veya zürriyeti kurutma taktik veya yoludur.

38- "Oysa bakıp görebilecek durumdaydılar Ad ve Se-mud harabeleri hala gözler önündedir."

Yani akıl ve basiret sahibiydiler. Katade'den şöyle nakledilmiştir; onlar sapıklıkta olduklarını bile bile ve göre göre beğenerek tercih etmişlerdi.

41- "Halbuki, evlerin en çürüğü, şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi."

Çünkü bütün evlerde bütün hayvanlar için sıcak veya soğuktan korunmaları için elverişli değildir anlamına gelmez ve örümcek yuvası müstesna diğer barınakların bazılarında bu durumlar hasıl olabilir.1403[7]

Ferezdak şöyle demiş:

"Örümceğin ağını örmesi senin aleyhine bir darbı mesel olarak verildi. İndirilen kitap, nunla senin aleyhine hükmetti."1404[8]

1402[6] Bu kavi İbni Ebu Hatem'in Ka'b'tan naklettiği bir görüştür. İbni Munde ve îbni Asakir'in Esma binti Ebubekir'den şöyle nakletmişler; Osman (r.a.) Habeş'e hicret etti ve bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi; "Şüphesiz Osman, İbrahim ve Lut'dan (a.s.) sonra buraya hicret eden ilk kişidir."

1403[7] Katade'ye göre bu Allah'ın müşrikler için verdiği bir darb'ı meseldir. Örümcek ağının zayıflığı misali, zayıflık ve cüzlerinin az olmasına rağmen müşriklerin ilahları yine de bundan müstağni olamayacaklar.

1404[8]

45- "Allah'ı anmak elbette büyük ibadettir." Allah'ın sizi rahmetiyle zikretmesi, sizin onu itaatinizle zikretmenizden daha büyüktür.

46- "İçinizden zulm edenleri bir yana, ehli kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin."

Yani hüccet getirme konusunda sövüp saymaksızm usulüne uygun bir şekilde ve ifsad etmeden mücadele edin demektir."1405[9]

"Onlardan zulm edenler müstesna."

Yani cizye vermeyi reddedip savaşanlardır. Bir rivayete göre onlar; caydırıcı ve ikna edici bütün delillerden sonra hala küfürlerinde direnip kalanlardır.

47- "Şunlardan araplardan"da ona iman eden nice kimseler vardır."

Bunlar Mekke halkı veya Araplardır.

49- "Hayır o kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde apaçık ayetlerdir."

Yani Kur'an* in ezberlenme ve kitabın muhafazası tamamen bu ümmet içindir. Bir hadiste şöyle bir ifade yer alıyor:

"Onların incilleri sinelerindedir kurbanları ise kendi nefislerindendir."1406[10] Yani cihadtır.

1405[9] Ebu Davud Sahihinde İbni Cerir'de: 21/2'de şu ayet hakkında Katade'den nakletmişlerdir: "Ehli kitapla ancak en güzel bir yoldan mücadele edin." Bu ayetin gelmesiyle beraber onlarla mücadele yasaklandı ve sonra neshedildi ve şu ayet geldi diyor:

"Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlarla savaşın." Anlaşılıyor ki kılıçtan daha şiddetli bir mücadele yoktur.

1406[10] Hadisi Ebu Nuaym Delail'de çıkarmış. Ebu Hureyre'den naklen Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Musa'ya Tevrat geldiğinde okudu ve bu ümmetin orada zikre-dildiğini buldu." Ve şöyle dedi: Allah'ım bu levhalarda öyle bir ümmet buldum ki, onlar istiyorlar ve onlar için icabet yapılıyor ve onları benim ümmetim kıl diyor. Allah şöyle der:

"Hayır onlar Ahmed'in ümmetidir." Tekrar şöyle der:

"Allah'ım ben levhalarda, indileri sinelerimi edir ve onu zahiren ve aleni okuyorlar onları benim ümmetim kıl." der, Allah şöyle der:

60- "Nice hayvanlar varki, rızkını taşırmyor.Çünkü onların da, sizin de rızkınızı Allah veriyor."

Hicretle emrolunduklannda şöyle dediler:

"Bizim Medine'de ne evlerimiz ne de mallarımız vardır. Ayette geçen "La.tahmüu rızkaha"dan kasıt; depolamak veya beraberinde taşıyıp götürmektir.

64- "Ahiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur Keşke bilmiş olsalar."

Ayette geçen (el-Heyevan)'dan kasıt hayat ve yaşamdır Veya asıl hayat ve yaşam yurdu orasıdır demektir.1407[11] Yurdun bizzat kendisi hayat olursa varın içindekileri, yani yur_ dun halkını da nasıl olacağım artık siz düşünün.

66- "Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler-ve sefa görsünler bakalım!"

Ayette ki bu ifade; ruhsat için değil bilakis vaid (Azap) olacağı üzerine cereyan eden bir ifadedir. Şu ayette de olduğu gibi:

"Dileyen iman etsin, dileyen de inkar etsin."1408[12] (Kehf: 18/29)1409[13]

"Onlar Ahmed'in ümmetidir." Ebu Nuaym'ın Delailu Nübüvve shf.31,ve Durru'l-Mensur Suyuti: 3/557.

1407[11] İbni Ebud-Dünya ve Beyhaki de "Şuabu'l-iman'da" Ebu Cafer'den naklettiklerine göre Rasulullah şöyle dedi demişler:

"Ne mutlu o kişiye ki, asıl yaşam yurdunun ofcağını tasdik edip ve o asıl karar yeri için çırpınıp çalışıyor."

1408[12] Yani her kes yaptığının karşılığını mutlaka görecektir. (Mütercim)

1409[13] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/173-178.

RUM SURESİ1410 [1]

2 3- "Rumlar en yakın yerde yenilgiye uğradılar, «albuki onlar bu yenilgilerinden sonra bir kaç yıl içinde galip gelecekler."

Eno Şirvan döneminde Fars'lılar onları yendiler. Allahu Teala da, Rasulullah'a, Rumların bir kaç yıl içinde Fars'lı-lara galip geleceğini haber vermiştir. Nitekim Hudeybiye anlaşmasının olduğu yıl Rumlar, Fars'lılara galip geldiler. Ayette geçen "Fi ednal-ardi" den kasıt "el-cezire" denilen yerdir. Burası Rum'ların Fars'lılara en yakın olduğu bir bölgedir. Bir rivayete göre o yer "Ezraat ve Busra" dır.

4- "Eninde sonunda emir Allah'ındır. O gün müminler de Allahin yardımıyla sevineceklerdir."

Yani o günden kasıt Allah'ın vadinin gerçekleşmesi bakımından Rum'ların Fars'lılara galip geleceği gündür. Veyahut ta Fars'hların zayıflığı demek araplarm kuvveti demektir. Çünkü o gün Fars'lılar kitap ehlinden değildi ve Rum'lar ise Hristiyan ve İncil ehlindendiler.

8- "Kendi kendilerine, Allah'ın gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak olarak muayyen bir süre için yarattığını hiç düşünmediler mi?"

Ayette geçen "İlla bil hak" tan kasıt "İlla bil adi" dır. Bir rivayete göre "İlla Hl hak" tır. Yani hakkın ikame edilmesi için.

10- "Sonunda Allah'ın ayetlerini yalan sayarak ve onları alaya alarak

---

1410[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Rum suresi Mekke'de nazil olmuştur. Nesai'nin: 2/156'da Ahmed'in: 3/471'de. Ebu Ruh'tan (r.a.) çıkardığına göre şöyle demiş:

"Rasulullah (s.a.v.) sabah namazım kıldırdığı zaman Rumsuresini okudu ve tereddüt etti, kekelemeye başladı. Namazı kıldıktan sonra şöyle dedi:

"Temizlenip iyice taharetlenmeden gelen bir grup yüzünden namazımız karıştırılıyor. Namaza gelen kimse, temizliğini iyi yapsın."

kötülük yapanların akıbetleri pek fena oldu."

Ayette geçen "Akıbe" kelimesi Kane'nin haberi olduğundan nasbolmuştur. Kendi ismi üzerine takdim olmuştur. İsmi de "Es-Sua" dır. (En Kezzebu) üzerindeki lam harfiyse mukadderdir. Ayette geçen (Es, Sua)'mn anlamı; burada ateş demektir. Şu ayette bulunan "el-Husna"nın da cennet manasında olduğu gibi:

"Lillezine ahsenul husna." (Yunus: 10/26)

15- "İman edip iyi işler yapanlara gelince. Onlar, cennete nimetlere mazhar olacaklardır."

Ayette geçen "Yuhberun" dan kasıt ikram edileceklerdir demektir. Bir rivayete göre onlar verilen nimetlerden dolayı sev indirileceklerdir.1411[2]

17,18- "Haydi siz, akşama ulaştığınızda, sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde, Allah ki göklerde ve yerde ha m d ona mahsustur. Teşbih edin."

Yani sayılan bu vakitlerde Allah'ı zikredin.1412[3] Ayette geçen "Subhan" kelimesi her ne kadar akim bir mastar cin-sindende olsa "yine Allah'ı teşbih etme" manasındadır.

24- "Yine onun delillerindendir ki size korku ve ümit yermek üzere şimşeği gösteriyor."

Korku şimşeklerin çakmasından, ümit ise yağmurun yağmasındandır. Bir

---

1411[2] Şu kavi hakkında Abdubnu Humeyd'in Yahya b. Kesir'den naklettiği görüş şöyle, denildi ki, ya Rasulallah el-Hibr nedir? o da, "lezzet ve sima (duyum)'dır." der.

1412[3] Ebu Davud ve Taberani'nin İbnı Abbas'tan naklettikleri bir hadiste Rasulullah (s.a.v) şöyle demiş:

"Sabahladığında kim şunu derse "Fe subhanal-lahi hine tumsu-ne vehine tusbihıme ve lehul hamdu fis-semavati vel ardi ve aşiyyen hine tuzhirune, yuhricul hayye minel meyyiti ve yuhricul meyyite mi-nel hayyi ve yuhyil-arde bade mevtiha ve kezalike tuhrecun" işte o gün gafletle geçirdiği günahları af olur ve sevap yazılır ve bunu gece diyen de hakeza aynı durum hasıl olur." Süneni Ebu Davud hadis rakam: 5076.

rivayete göre seferi olan için korku ve mukim olan için ise ümit veya yağmuru bekleme arzusudur. Ayetteki ifade "Ve min ayatihi halkus-semavati) üzerine atf olduğundan dolayı "En yuriyekumul barke" şeklinde gelmemiştir. İsmin isim üzerine atfolabilmesi için rnatuf olan mastar manasında gelmiştir.

Bîr rivayete göre takdiri şöyledir; Ve yurikumul barke havfen ve tamaan min ayatihi. Bu şekilde cümle cümle üzerine atfedilmiş oluyor.

27- "İlkin mahlukunu yaratıp sonra bunu tekrarlayan odur ki bu, O' nun için pek kolaydır."

Yani yanınızda demek istiyor. Bir rivayete göre başlangıca göre tekrar diriltmek ve iade etmek daha kolaydır. Çünkü ilk yaratılışta halden hale, şekilden sekile geçirilerek çeşitli huy ve tabiatlarda yaratılır. Tekrar iadede ise bu iş "Kun" emriyle ol denilir ve olur. Bir rivayete göre ayette geçen "Ehven" den kasıt Heyyin (kolay)'dır.

"Göklerde ve yerde bulunan en yüce sıfatlar O'nun-dur."

Ayette geçen -Meselul ulya- dan kasıt yüce sıfatlardır. Fe-rezdak şöyle demiş:

"Üzerimize semayı yücelten kişi bize öyle bir ev bina etti ki, onun direkleri en büyük ve en uzundur.

Bu ev ki ilah onu bize bina etmiştir ve semanın melikinin bina ettiği şey nakledilmez."1413[4]

28- "Allah size, kendinizden bir temsil getirmektedir. Mülkiyetiniz altında bulunan köleler içinde, size verdiğimiz rızıklarda birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekineceğiniz derecede sizinle eşit ortaklarınız var mı?"

1413[4] Divan: 489; Hazenetu'1-Edeb 8/242-243; El-Mumtif Suna-tı'şşir: 93; Eğani: 7/538. Birincisi Tefsiru'l-Kurtubi: 4/21; Taberi Tefsiri: 21/12; Mecazu'J-Kur'an: 2/21; Kamil: 2/14.

Yani siz kölelerinizi ortak yapmıyorsunuz da, bile bile Allah'ın yaratıklarından birini ona nasıl ortak koşuyorsunuz böyle şey olur mu hiç?

"Ticarette, alış verişte köle olmayan hür ortaklarınızdan korktuğunuz gibi kendinizden korkuyor musunuz." Ayette geçen "Tehafunehum"dan kasıt ticarette hür olan ortaklarından korkmalarıdır: Şu ayette de olduğu gibi:

"Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın." (Hucurat: 49/11)

32- "Ki onlardan dinlerini parçalayanlar ve kendileri de bölük bölük olanlar vardır."

Ayete geçen "Şiyaan" fırkalar manasmdadir.

38- "O halde sen akrabaya hakkını ver."

Bunlar iyilik, sadaka ve sılayı rahim gibi haklardır.

41- "İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat belirdi."

Karada ekin ve benzeri şeylerde kıtlık ve kuraklığın baş göstermesi, denizdeyse, su seviyelerinin düşmesi ve benzeri durumların hasıl olmasıdır. Bir rivayete göre el-Ber-ru'dan kasıt bölgede olan şehirlerdir el-Bahr'dan kasıt ise med cezir olayıdır (yani su seviyesinin düşüp kalkmasıdır.)

43- "O gün insanlar bölük bölük ayrılacaklardır."

Ayette geçen "Yesseddeun" fırkalara ayrılmalarıdır.

49- "Oysa insa'Jar daha önce üzerlerine yağmur yağdırılmasından iyice ümitlerini kesmişlerdi."

Birincisi inzal bakımından ikincisindeyse irsal (gönderme", bakımındandır.

51- "Andolsunki bîr rüzgar göndersekte onu sararmış görseler ardından muhakkak nankörlüğe başlarlar."

Ayette geçen rüzgarlardan kasıt buluttur. Zira bulut'un sararması yağmur yağdırmayacağına alamettir. Bir rivayete göre gerçekten ekinin sarardığını görmüşler. Bu da zikri olmayan bir şeyden kinayeten söylenmiştir. Ancak surda olduğuna dair bir işaret vardır:

"Yeri nasıl tekrar canlandırıyor."

56- "Andolsun ki siz Allah'ın yazısında yeniden dirilme gününe kadar kaldınız."

Ayette geçen Kitabullah'tan1414[5] kasıt Allah'ın ilmidir. Bir rivayete göre kitabından beyan ettiğidir.1415[6]

LOKMAN SURESİ1416 [1]

6- "İnsanlardan Öyleleri var ki, her hangi bir ilmi delile dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonrada onunla alay etmek için boş lafı satın alır."

1414[5] Nakledildiğine göre Rabi b. Enes bu ayet hakkında şöyle demiştir; Berzah'tan kıyamet gününe kadar Allah'ın ilmi dahilindedirler. Allah'tan başka kimse kıyamet saatini bilmez. Ayette de olduğu gibi (O belirli muayyen vakit onun ilmi dahilindedir) İbni Ebu Hatem.

1415[6] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/179-183.

1416[1] Nehhas'm, Nasihinde 243'te İbni Abbas'tan çıkardığında şöyle demiş: Lokman suresi şu üç ayetin Medine'de nazil oluşu dışında hepsi Mekke'de nazil olmuş: 127. ayetin başından 29. ayetin sonuna kadar.

Bundan maksat; boş masalvari, efsanevi ve kisravari haberlerdir. Bir rivayete göre şarkı, türkü gibi şeylerdir.1417[2]

14- "Biz insana ana babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılarla taşımıştır."

Yani nutfe ve cenin iken. Bir rivayete göre kadınlık yükü üzerinde olmasına rağmen bir de hamilelik yükünü yüklenmiştir.

"Önce bana, sonra da ana babana şükret diğer tavsiyede bulunmuşuzdur."

Verilen nimetlerden dolayı Allah'a, terbiye, büyütme ve himayeden dolayıda ana babana şükretmedir.

15- "Eğer onar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa onlara itaat etme."

Yani bunu kabul etmen için seninle mücadele ederlerse, sen de kabullenmeme konusunda direnirsin gerekli mücadeleni yaparsın ki karşılıklı bir direniş olsun.

16- "Yavrucuğum yaptığın iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa dahi ve bu bir kayanın içinde veya göklerde veyahut yerde bulunsa yine de Allah onu getirir."

Ayette geçen "İnneha in teku" daki ha harfi hatalardan ki-nayeten

---

1417[2] Said b. Mansur, Ahmet, Tirmizi ve diğerlerinin, Ebu Umame-'den naklettikleri bir hadis meali şöyle: "Çengi cariyelerini (dansöz) alıp satmayın ve onlara bu tür şeyleri öğretmeyin. Bunların ticaretinde pek bir hayır yoktur, bunlardan elde edilen gelir de haramdır." işte bu tür şeyler için bu ayet nazil olmuştur. İbni Ebu Dünya'mn Zammu'l-Melahi'-de ve İbni Murdeveyh'in Aişe'den çıkardıklarına göre şöyle demiş:

Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi:

"Allah çengi cariyelerinin atım satımını ve onun gelirini, onun talimini ve onları dinlemeyi haram kıldı." Sonra ayeti okudu. Aride: 12/72; Müsned: 5/257.

İbni Ebu Dünya ve Beyhaki 'nin sünenlerinde İbni Mesut'tan naklettikleri bir hadis meali şöyle:

"Suyun baklayı yeşerttiği gibi, şarkı türkü de kalpte nifakı yeşertir."

gelmiştir. Bir rivayete göre hasanatlara da raci olması caizdir. Şu ayetlerde de olduğu gibi:

"Kella inneha tezkiretun." (Abese: 80/11)

(Ye'ti bihallahu) Yani cezasıyla. Bir rivayete göre: o, n-ztktır. Yerin altında da olsa ve misal kadar az olsa onu sana çıkaracaktır.

18- "Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme." Yani kibirli bir şekilde evirerek, kıvırtarak ve geveleyerek insanları hor görüp yüzçevirmek demektir. Bir rivayete göre bu hal konuşma anında bilgiçlik taslayarak ve kendini üstünmüş gibi lanse etmeye çalışmaktır.

HatİIa şöyle demiş:

"Yahut, sert, gururlu ve kibirli bir şekilde oturup büyük-lenerek hasımlarına çalım atan kimseler övünenler."1418[3]

19- "Seslerin en çirkini merkeplerin sesidir."

Bu sesin ilk çıkışı derinden bir nefes ve sonunda da anırma anında eşeğin anırması gibi, hıçkıra hiçkıra çıkmasıdır. İnsanlar arasında bir canlı olarak sesi eşek sesinden daha yüksek hiç biri yoktur.

27- "Şayet yer yüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkeb olsa ve hatta buna yedi deniz daha eklense yine Allah'ın sözleri tükenmez."

Ayette geçen Bahr kelimesi mubteda olduğundan dolayı ref halinde gelmiştir. Haberi ise "Yemudduhu"dur. Böyle kelam arasında mubtedayla şunun için uygun görülmüştür; Çünkü Allah'ın şu kavli "Velev enne mafil ardi" gösteriyor ki yerde olan bu deniz kalem ağaç vb. şeylerin İşi bunlardan ibarettir. Yani bunların hepsi asli vazifelerinden

---

1418[3] Divanı: 128; Kitabu'l-Efal:.3/423; Meani'l-Kebir: 2/816; Ema-li'1-Kali: 2/69; Muhadaratu'l-Edaba: 1/79. Kaliy şöyle dedi:

"İşte bunlar oturdukian zaman kibirleniyorlardı r sekleriyle sert ve katı bir şekilde yere uzanarak: Geçmişte yaptıklarım ve geçmiş günlerini sayarak, hey gidi günler biz şöyle şöyle şeyle yapmıştık derler."

edilip sadece bu işin yapılması için tahsis edilse. Bir rivayete göre ayette geçen "Vel bahru" üzerindeki vav harfi hal içindir ve atf için değildir. Yani denizin hali budur demektir.

28- "İnsanlar sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Unutulmasın ki Allah her şeyi bilen ve görendir."

Yani sizin yaratılış ve dirilişiniz sadece bir kişininki gibidir.

32- "İçlerinden bir kısmı orta yolu tutar."

Bu Allah'ın ona denizde ahdettiği üzere bir tür ahde vefadır.

"Zaten bizim ayetlerimizi nankör gaddarlar bilerek

inkar eder."

Ayette geçen Hattar, inkarcı manasındadır. Bir rivayete göre Gaddar manasındadır.1419[4]

SECDE SURESİ1420 [1]

1419[4] Et-Tasti'nin, İbni Abbas'tan naklettiğine göre Nafı b. Ezrak ona şöyle demiştir; Bana şu ayet hakkında bilgi ver der: "Kullu hattarin ke-fur" o da şöyle der; hattar; zalim gaddar ve nankördür. El-Kefur ise; nimeti örten veya gizleyen yani inkar edendir.

"Araplar bunu biliyor mu?" dedi. O da:

"Evet" dedi. Şairin ne dediğini duymadın mı"?

"Her nefis zatını bildi ve yakin ettik, benim yiğitliğim ve gaddarlığım zamandan korkmayacak."

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/184-186.

1420[1] Şeyheyn'in, Ebu Hureyre'den çıkardığına göre şöyle demiş: Ra-sulullah (s.a.v.) cuma gününün sabah namazında (Elif-lam-mim tenzilun) yani secde suresini ve (hel eta alel-insani) dahi (insan) suresini okurdu. Fethu'1-Bari: 2/314; Müslim: #80.

3- "Onu, peygamber kendisi uydurdumu diyorlar?"

Kaide gereği hazf vardır şöyleki; "Fe hel tu'minune bi-hi em tekulune." Yani, buna inanıyorlar mı yoksa sadece söyleyip duruyorlar mı? Bir rivayete göre bilakis sadece bunu söylüyorlar. Daha evla olan ayette geçen "Em" edatının munkatı için olması ve atf için olan vav harfinin manasında olmasıdır. İşte bundan dolayıdır ki kelamdan sonra gelmiştir ve istifham manasmdadır. Şair de şiirinde aynı manayla ele almıştır ve şöyle ki:

"Ey Hureyre onu bırak, eğer günlerden bir gün kınayan kınarsa bu açıklanan için kötü olursun."

Şair bu beyitten sonra "enV'in makamında vav harfini kullanmıştır. Bundan Öncekinde de Em'i vav makamında kullandığı gibi:

"Senede öyle zamanlar vardır ki bütün ümitleri helak eder ve ümitsiz de ümitsizliğe düşer."1421[2]

5- "Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir."

Yani en yüksek semadan yeryüzüne kadar her işi kendisinin tedbiriyledir. Bir rivayete göre, bizzat kendisi işleri semada tedbirini yapar sonra melekler o emri yer yüzüne indirir.

"Sonra O'nun nezdine çıkar."

Yani amel ve ecellerin tayin edildiği yere çıkar. Veyahut-ta Allahu Teala'mn meleğe ikamet etmesini emrettiği yerdir. Bir rivayete göre, vahy getirdikten sonra tekrar semaya çıkan Cebrail'indir.

"Sizin saydığınız hesap ile bin yıl tutan birgünde." Yani kulların amellerini semaya çıkartan meleklerin bir günde kat ettikleri mesafe

---

1421[2] Bu iki beyite A'şa'mndır. Divanı shf: 177; Muberrid Kamil: 1/396. İkinci Muktadab'ta: 1/165; Ve 194 ve 195 rakamıyla daha öncede geçtiler.

normal hesapla bin yılda ancak kat edilebilir. Bi rivayete göre Allahu Teala kulların bin yıllık yapılacak işlerini bir günde, takdirini yapar ve daha sonra meleklere havale eder. Böylece günün başlangıcı vakitten ibaret olduğu ve gündüzün açığa vurulmasıyla olmadığı anlaşılıyor. Şair de şiirinde aynı anlamda kullanmıştır şöy-leki, Selame b. Certdel şöyle demiş:

"Gün iki gündür, birg ün meclis toplantı ve müşavere günüdür, diğeri de düşmanlara karşı ordu ve seriyyeler hazırlamaktır."1422[3]

7- "O ki, yarattığı her şeyi güzel yapmış." Ayette gelen "Haleke" kelimesi (kul)den bedel olarak gelmiştir. Bu da bir şeyin bizzat kendisinden olan bedelidir. Buna göre cümle şöyledir: "Ahsene halke külli şey'in" Yani her şeyin yaratılışını güzel yapmıştır. İbni Abbas'tan nakl edildiğine göre şöyle demiş; Hatta köpeğin bile yaratılışını güzel yapmıştır. Kesai'nin lafzı şöyle: "Ahsene ma haleke" yani her yarattığını ne güzel yapmıştır. Sibeveyh bu konuda şöyle demiş; ayette geçen "Halke" kelimesi sadrolmayan bir mastardır. Buna göre şöyledir; Haieke külle şey'in haıkehu. Ha zamiri faile raci olması da caizdir ki o da Allah-u Teala'-dır. Eğermef'ule raci olursa'ki o da yaratıklardır (mahluk). 10- "Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman gerçekten biz mî yeniden yaratılacağız? derler."

Ayette geçen (Adlelna) helak olup yok olmak manasın-dadır. Ahtal şöyle dedi:

"Sen, bulanık, köpüklenmiş dalgada çerçöp idin, onu atan attı ve yok oldu."1423[4]

13- "Biz dilesek elbette herkese hidayet verirdik."

1422[3] Seleme b. Cendel divanı shf; 92; Mafdaliyat shf: 120; Hazam tu'1-Edep: 4/27; Tefsiri Kurtubi: 14/18; Tefsiri Maverdi: 3/292.

1423[4] Divanı: 250; Nakaid Cerir ve Ahtal: 83; Tefsiru'l-Kurtubi: 14/93;tefsiru'l-Maverdi: 3/293.

Yani cennetin yolunu gösteren hidayet yoludur. Bir rivayete göre ona hidayeti zorla veya güvenle verirdik.

16- "Onların, yanları yataklarından kalkarak korkuyla, umutla Rablerine yalvarırlar."

Ayette geçen "Tetecafa" kelimesi; kalkmak manasın-dadır.

Abdulah b. Revah'a (r.a.) da şiirinde bu manada kullanmıştır:

"Aramızda, onun kitabını okuyan Rasulullah vardır. Tıpkı maruf olan fecrin yarılıp ışık saçtığı gibidir. Müşriklere yerlerini dar etmek sıkıntıya sokmak istediği zaman onu, yatağından yerinden doğrulup kalktığım görürsün."1424[5]

21- "En büyük azaptan önce onlara mutlaka en yakın azaptan tatıracağız."

En yakın azaptan kasıt dünyadaki musibetlerdir. Bir rivayete göre Allah'ın, Kureyş'lilere verdiği ve yedi yıl sürdüğü kıtlık azabıdır."1425[6]

27- "Kupkuru ve çorak yere suyu ulaştırdığımızı, onunla gerek hayvanlarının gerekse kendilerinin yiye geldikleri ekini çıkartmakta olduğumuzu da görmediler-mi?"

Ayette geçen "Curuz" kuraklık ve çoraklıktır. Bir rivayete göre sel ve yağmur sularıyla sulanan topraklardır.1426[7]

1424[5] Tefsiri. Kurtubi: 14/100; Ruhu'l-Beyan: 7/120; Fethu'1-Bari: 5/546; İkinci beyit. Maverdi Tefsiri: 3/296.

1425[6] Bu görüşü İbni Ebu Şeybe ve Nesai, İbni Mes'ud'tan nakletmiş-lerdir.

1426[7] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/187-189.

AHZAP SURESİ1427 [1]

1- "Ey nebi Allah'tan kork,'kafir ve münafıklara uyma."

Yani takvanı çoğalt. Bir rivayete göre devam ettir mana-smdadır. Kafirlere uymadan kasıt şudur; Bu şuna binaen söylenmiştir; Sakif kabilesinden bir gurup, Rasulullah'tan bir yıl "Menat" putlarına uymasını istemeleri üzerine gelmiştir.

4- "Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmadı." Ayette geçen kalpten maksat iki itikattır. Bir rivayete göre, bu ayet şunun için nazil olmuştur; biri gelip, benim kalbimin biri bana islamı emrediyor diğeri de alıkoyuyor dedi."1428[2]

Bu manada şair Ferezdak ta şiirinde dile getiriyor: "Ey kızıl ölüm eğer ben iki canlı olsaydım birini senden gizler hatıra olarak geri bırakırdım. Şayet biri öldüğü zaman diğeriyle yaşardım. Nefsim onunla ömrümü devam ettirirdi.1429[3]

Bir başkası da aynı şekilde dile getirmiş:

1427[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre şöyle demiş: Ahzab suresi Medine'de nazil olmuştur. Abdurrezzak'm Musannef te, Abdullah b. Ahmed'in Zevaidu'l-Müsned'te, Nesai'nin, Hakim'İn sahih gördüğü ve Ziya'nm Muhtare'de Ruz'dan çıkardıklarına göre şöyle demiş:

"Ubeyy b. Ka'b bana şöyle dedi:

"Ahzab suresini nasıl okuyorsun veya onu kaç olarak sayıyorsun?" Dedim ki:

"73. ayet olarak biliyorum." Ubeyy şöyle dedi:

"Ben onun Bakara suresi kadar olduğunu ve Bakara'dan daha çok olduğunu biliyorum veya gördüm. Biz onda şunu da okuduk:

"Yaşlı kadın ve erkek zina ettikleri zaman ikisini de recmedin. Bu da Allah'tan bir ibrettir. Allah aziz ve hakimdir." Ondan kaldırılan kaldırıldı.

1428[2] İbni Cerir: 22/118; Hasan'dan nakledilen bir rivayette; Rasu-lullah zamanında iki kalpli diye isimlendirilen adam gelip şöyle diyordu; benim iki nefsim vardır; biri İslam'ı emrediyor diğeri de nehyediyor der ve bunun üzerine bu ayet nazil olur.

1429[3] Divanı shf: 177. Velakin ikincisi vardır: Ondan sonra diğeriyle dirilirdim. Çünkü o artık kendi devrini tamamladı.

"Eğer benim iki kalbim olsaydı, biriyle yaşardım ve birini de senin aşkına azap görmesi için bırakırdım. Velakin korkulu bir kalple yaşıyorum ki, ne yaşam bana safî oluyor ne ölüm bana yaklaşıyor"1430[4]

Bir başka şiirinde Ferazdek ilk söylediğini çürüterek insanda iki kalbin olduğuna dair şiir dile getirmiş:

"Her kişinin iki nefsi vardır. Biri iyidir ve diğeri de, kişi ya cana asi olur ya da itaat eder. Nefsin, iki nefsinden biridir. Ona şefaat edecek dostlar azaldığı zaman diğer ortağına şefaat eder."1431[5]

6- "Peygamber, müminlere kendi canlarından üstündür."

Yani birbirlerine olan üstünlüklerinden1432[6] üstündür ma-nasındadır. Bir rivayete göre Rasulullah'ın kendilerine reva gördüğü şeyler, onların kendilerine reva gördüğü şeylerden daha üstündür.

8- "Allah bu sözü doğrulara sadakatlerinden sormak için aldı."

Ayette geçen "li yes'ele" den kasıt Allah'ın sormasıdır ki bu; dünya işleriyle ilgili olan ve peygamberlere tebliğ hakkında sormasıdır.

9- "Hani size ordular saldırmıştı da biz onlara karşı bir rüzgar ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik."

Rasulullah (s.a.v), Beni Nadir yahudilerini sürgün ettiği zaman onlar da

---

1430[4] Abbasi şairlerinden İsmail b. Cami'in bunu okuduğu söylenir. Allah'ın kitabına vakıf olan biridir ve beyitler de Amr b. Verrak'mdır. Eğani: 6/78-81. Rızanın sebeblerini Öğrendim ki o da ondan kaçınmanın korkusudur. Sergim ona nasıl gazaplanacağmi öğrendi. Benim bin yüzüm varır. Onun mekanım Öğrendim. Velakin kalpsiz nereye gideceğim.

1431[5] Divanı shf: 358; Senaateyn. shf: 461; Edebu Dünya ve'd-din shf: 52.

1432[6] Buhari'nin Ebu Hureyre'den naklettiği bir hadiste Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş; "Hiç bir mümin yoktur ki dünya ve ahirette ben kendisine bütün insanlardan daha hayırlı olmayayım ve daha sonra isterseniz şu ayeti okuyun." demiş:

"Peygamber müminlere kendi nefislerinden daha evladır." "Hangi mümin miras bırakırsa, akrabaları onun mirasını alsın.

Herhanginiz bir borçla vefat edip giderse onun kefili benim." der. Fethu'l-Bari: 8/517; Kitabü Tefsir.

Mekke'ye gelip bütün gurupları bir araya toplamaya çalıştılar ve Bedir'de olanları onlara hatırlatırlar ve sonunda Kureyş'lilerle beraber müslümanlara karşı savaşmaya karar verirler, o zaman komutanları da Ebu Süfyan'dı. Gatafan'hların komutanı da Uyeyne b, Hisn'di. Ve böylece müşrikler Rasulullah'a karşı yek vücut oldular. Bu arada kaleleri olan beni Kureyza yahudilerini sürgüne göndermemişti, çünkü onlarla sulh halindeydi. Bunun üzerine müslümanlara hendek kazmalarını emreder. Tam müşriklerin savaş meydanında hazır olduğu bir zamanda Alla-hu Teala onların üzerine her şeyi alt üst edip havaya uçuran ve kasıp kavuran bir fırtına gönderiverdi ve bunun ismi "Saba" yeliydi.

10- "Onlar hem yukarınızdan hem de aşağı tarafınızdan üzerinize yürüdükleri zaman."

Üst taraftan yani Necid'ten Uyeyne, alt taraftan da Ebu Süfyan komutasındaki Kureyş ordusu, bütün süvari, yaya ve tam teçhizatla geliyorlardı.

"Gözler yalmış, yürekler ağızlara gelmişti ve siz Allah hakkında türlü türlü şeyler düşünüyordunuz."

Ayette geçen "Zağet ebsar"dan kasıt; gözlerin kararsızca bir tarafa meyledip dikilmesidir. Bir rivayete göre; "Za-ğet"ten kasıt gözlerin her şeye bakışını menetmek ve sadece düşmana gözlerini yoğunlaştırmasıdır. Yüreklerin ağza gelmesinden maksat ise, korku ve kalp ürpertilerinin şiddetinden hasıl olan bir durumdur. Zira hayat, kalp atışları devam ettiği sürece devam eder.

El-Hefkan şudur; Normalden daha fazla ve kişinin hayatını durdurabilecek derecede olan aşırı kalp atışlarıdır. Bu durumda insan nerdeyse kalbinin asıl mekanından çıktığını zanneder. Kalbin gırtlağa gelmesi, Zuheyr'in dediği gibidir:

"Kalp, korkudan yukarıya çıkar, onun sahibi bundan sonra asla

uyuyamaz."1433[7]

Bir rivayete göre "belagat" in manası şudur; (Kadet teb-luğu) yani neredeyse çıkacaktı. Zira kalbin yerinden çıkmasıyla zaten o kalp sahibi Ölür. Îbnu'l-Enbari bu ifadeyi ifsat edip bozarak şöyle demiş:

"Kade" edatı kesinlikle muzmer olmaz,1434[8] eğer muzmer olması caiz olsaydı; Karne Zeydun: Zeyd kalktı cümlesi şu manaya gelirdi: "Kade yekumu" yani nerdeyse kalkıyor. Bu şekilde "Karne zeydun"un tevili zeyd kalkmadı, şeklinde te'vil edilmiş oldu.

Bu durumda te'vil sahihtir ve fasit değildir. Çünkü "Ka-de" nin sayılmayacak derecede muzmer olduğu yerler vardır. Ama muhtemel konumlara göre ve kelamın ona delalet etmesine göre. Görmüyormusun ki, mesela sen birine şöyle dediğin zaman (Evredtu aleyhrminel irhabi ma mate in-dehu) yani onu öyle bir korkuttum ki neredeyse ödü patlayıp ölüyordu yani "Kade yemutu". Cerir'in kavli de ondandır:

"Gözlerinin bakışında bir şaşılık vardır ki bizi öldürdü. Sonra onlar öldürülenlerimizi diriltmiyor. Kale sahiplerinin hareketsiz bırakıncaya dek yerde baygın kaldılar. Onlar, erkan olarak Allah'ın en zayıf

---

1433[7] Daru Sadr'ın bastığı divanının nüshasında yoktur. Saleb'in şerh ettiği divanındadir: 265; Ebu Arıt Şeybani 'nin rivayet ettiği kaside-sindendir. Mufaddal'ın yanında itham edilmiştir.

1434[8] Seyyid Murteda, Emaliyn'de şöyle demiş: "Yürekler ağızla-ra gelmiştir" ayetinin manasının "nerdeyse ağızlara gelmişti" şeklinde cevap verenin cevabına, Ebubekir Muhammed b. Kasım Enbari'nin kınadığını tan ettiğini gördüm. Diyordu ki:

"Kade" izmar olmaz. Mutlaka nutk edilmesi gerekir. Eğer onun zamiri caiz olsaydı şu da caiz olurdu:

"Abdullah kalktı: Neredeyse Abdullah kalkıyordu manasında olurdu. Abdullah kalktının te'vili; Abdullah kalkmadıdır. Çünkü neredeyese Abdullah kalkıyordu'nun manası kalkmadıdır. Zikrettiği bu şey sahih değildir. Zanediyoruz ki onu bu kınamaya iten şey, onun bu konuda îbni Ku-teybe'den anlattığıdır. Çünkü onun adedindendir ki, kızmada aşırılık ta olsa dahi İbni Kuteybe'den gelen herşeye cevap vermek ve kınamaktır. Uzak ihtimal gördüğü ihtimaliyse çünkü "kade" kelamın icabı "gereği çe şitli yerlerde izmar olur. Her ne kadar açık bir şekilde olmasa da böyledir. Bilmiyor musun, onlar diyorlar ki: Falancayı kınama babından serzenişte bulundum ve tehdit ettim, yanında olan şey öldü ve, nefsi çıktı. Falanca filancası gördüğünde onda ruh kalmadı ve buna benzer şeyler zikrettiklerimizin tamamının manası yakınmalardır. Mutlaka "kade"nin bunlarda izmar edilmesi gerekir. Cerir demişkİ:

İnnel uyunelleti fi tarfiha ahverun katelnena summelem yuhyine katla-na: Yani onlar nerdeyse bizi öldürüyordu demektir. Bunlar şiir ve kelamda zikredilmeyecek kadar çoktur. Emali'l-Murteda: 1/334-335.

yaratıklarıdır."1435[9]

10- "Allah hakkında türlü türlü şeyler düşünüyordunuz."

Burada elif harekenin beyanı için gelmiştir. Şu ayetler-dede olduğu gibi:

"Er-Resula." (Ahzab: 33/66)

"Es-Sebila." (Ahzab: 33/67)

Çünkü bu ayetlerde durulup kelimenin sonu sakin yap-lırsa kelimenin "İrab"ı belirsizliğe girer ve gizlenir. Şiirlerin kafiyelerinde durulduğu gibi burda da durulur. Ve aynı şekilde harekenin beyanı için şu ayetlerin sonuna da ha harfi gelmiştir:

"Ma üyeli." (Hakka: 69/28)

Ve:

"Hisabiyeh." (Hakke: 69/26)

13- "Onlardan bir gurup ta demişti ki; ey yesriplilcr artık sizin için durmanın sırası değil, haydi dönün! İçlerinden bir kısmıysa, "gerçekten evlerimiz emniyette değil" diyerek peygamberden izin istiyordu."

Bunu diyenler "Beni Suleym" taifesiydi. Ayette gecen "Yesrib"ten kasıt Medine'dir. Bir rivayete göre; Medine,Yesrib'in bir parçasıdır. Ayette evlerinin avret olduğunu söyleyenler "Beni Harise" taifesidir.1436[10]

14- "Eğer Medine'nin her yanından üzerlerine saldı-rılsaydı da, o zaman savaşmaları istenseydi, şüphesiz hemen savaşa katılırlar ve evlerinde

---

1435[9] İki beyit te divanından: 452; Eğani: 7/35; Celisu's-Salih: 2/91; Şerh Makamat Hariri: 2/184; Divanu'l-Meani: 1/76; Mesariu'l-Uşşak: 2/10.

1436[10] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre onlar Beni Haris gurubudur ve şöyle demişlerdi; Evlerim.z boş kaldığından dolayı hırsızların talan etmesinden veya girip eşyalarımızı çalmalarından korkuyoruz. İbni Cerir, İbni Murdeveyh ve Beyhaki nakletmîşlerdir

pek eğlenmezlerdi."

Ayetteki fitneden kasıt dinden dönmedir. Ayette geçen "Vema telebbesu biha illa yesiren"den kasıt; yani hemen fitneye icabette bulunurlardı. Bir rivayete göre helak olana kadar peşini bırakmazlardı.

18- "Bize katılın."

Ayette geçen "Helumme" nin aslı; Lumme'dir. Yani bize katılın manasındadır (Lumme bina) Ve daha sonra üzerine tenbih için olan "Ha" dahil olmuş ve (Ha lumme)'ye dönüşmüştür ve tahfiften dolayı elif hazf edilmiştir.

19- "Gelselerde Size karşı pek hasistirler." Yani haber ve yardımlaşmalar hususunda.

"Korku gidince i sema la düşkünlük göstererek sizi sivri dilliriyle incitirler."

Yani sizi üzmek için kelam ile, her türlü fahiş ve kötü laf sonuna kadar söylerler.

21- "En mükemmel bir örnek vardır."

Yani yardımlaşma ve müşareke1437[11] (karşılıklı bir şeyi yapma)'de, Çünkü Rasulullah (s.a.v) Uhud harbinde yaralanana kadar savaşmıştır ve o gün savaşta amcası ve çok yakın dost ve akrabaları öldürülmüştür.

23- "Müminler için Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de beklemektedir." Ayette geçen "Nahbe"den kasıt ölümdür. Bişr b. Hazım da şiirinde Ölüm olduğunu ifade ediyor: "Hayata gözlerini yumup

---

1437[11] Malik ve Şeyheyn'in naklettikleri bir haberde şöyle geçer: Sa-id b. Yesar şöyle demiş; ben bir yolculuk esnasında İbni Ömer ile beraber Mekke yolundaydım ve sabahın olacağından endişe ederek devemden inip vitir namazımı kıldığımda İbni Ömer bana, "Allah rasulunde senin için güzel bir örnek yok mudur?" dedi. Ben de; "Bela" dedim, öyleys' O devenin üzerinde vitr yapıyordu, dedi Zur-kani Şerh Muvatta: 1/35 y, Fethu'1-Bari vitr kitabı: 2/488; Müslim: 35.

yaşamını yitirdi. Her canlı ölüme çağrıldığında ona cevap verir."1438[12]

BİR rivayete göre Nahbe den kasıt; vadini yerine getirdi manasmdadır. Kab b. Malik Ensari'nin dediği gibi:

"Tahama'da bütün vaatleri yerine getirdik ve Hayber'de de öyle sonra kılıçlarımızı çekip toplayarak hazır durduk. Onu muhayyer bıraktık eğer konuşsaydı, onun kesici yanlan, haydi sakiyfe ve dersa derdi."1439[13]

rBir rivayete göre bu savaşa katılma sözü verip ve bunu tasdikler mahiyette sözüne sadık olması ve çok güzel bir oluşum veya zenginliktir. Bir rivayete göre "Kada nahbe-hu"dan kasıt; ihtiyacını giderdi ve sevdasına ulaştı veya nail oldu

Cerir'in dediği gibi:

Tuhfe'de krallarla, kılıçlarla vuruştuk, atlarımız bestam gecesinde vadini yerine getirmeye koştular."1440[14]

25- "Allah savaşta müminlere yetti."

Ahzab savaşında müslümanları iyice korku sardıktan sonra, kavminin haberi olmadan Nuaym b. Mes'ud müslü-man olup müminlerin safına katıldı. Rasulullah (s.a.v) ona yönelip şöyle dedi;

"Sen bizim aramızda sana söyleyeceğim şeyi yapacak tek şahıssın. Sen git müşrikleri kandırarak bizim olduğumuz yerden uzaklaştırmaya çalış ve çünkü harp hile-dir."1441[15] Bunun üzerine Nuaym çıkıp Beni

---

1438[12] İsabe: 3/302; İstiab: 3/289; Zehru'1-Adab: 1/65; Ravdu'1-Enf: 4/148; El-Bidaye ve'n-Nihaye: 4/145. Birincisi Lisan mad. Reyde. Mah-tutada (Kava tiuhunn.a.)'nin yerine (kavaiuhunne) gelmiş hatadır.

1439[13] Tefsiri Maverci: 3/316; Divan Bişr shf: 27; Muhtarat İbni Şe-ceri: 2/32.

1440[14] Mecazu'l-Kur'an:: 2/135; Lisan mad. Nebehe. Tefsir'ul-Tabe-ri: 21/84; Ravd'ul-Enf. 3/273; Divanı: 54.

1441[15] İbni Mace'nin naklettiğine göre Aişe (r.a), Nuaym b. Mesut şöyle dedi der; Ey Allah'ın Nebisi ben müslüman oldum ama kavmimin bundan haberi yoktur bana dilediğini emret" der. "Sen bizde tek şahıssın ya-pabilirsen düşmanı kandırmaya çalış. Zira harb hileyledir." Keşf Ha-fa: 1/355; Süneni İbni Mace: 2/945.

kureyzalilrjın yanma gelir ve şöyle der;

"Biz sizinle arkadaşız ve ittifak halindeyiz." ve güyp. onlara olan sevgisini dile getirir ve der ki:

"Bakın sizin haberiniz olmadan Kureyş ve Gatafan'lılar sizin bölgenize hücum edecekler, eğer fırsat ve ganimet bulurlarsa onu almaya çalışacaklar, yok eğer fırsat bulamazlarsa sizi bu Muhammed denilen adamla yalnız bırakıp gidecekler. Malumunuzdur siz de yalnız ona pek bir şey yapamazsınız. Siz de onların savaşmaları için Kureyş ve Ga-tafan'lılann ileri gelenlerinden bir kaç tanesini rehin alm ve o zaman savaşacaklarından emin olursunuz." Nuaym bunları hal ettikten sonra bu kez Kureyş ve Gatafan'hlarm yanına gelir onlara karşı olan muhabbetini dile getirdikten sonra şöyle der:

"Bana çok kötü bir haber ulaştı eğer beni koruyacağınıza söz verir ve söylediğimi gizlerseniz size ne olduğunu söylerim. Yahudiler savaşmaktan vazgeçmişler ve Muham-med'le sizin ileri gelenlerinizden birini rehin alıp vermek üzere anlaşmaya varmışlar ve daha sonra da sizin aleyhinize savaşmak için, Muhammed'le ittifak edecekler." ve böylece milletin arasına bir nifak haberi yayılır gider. Bu haber üzerine Ebu Süfyan ve Gatafan'lılar kendilerinden birer elçi, Beni Kureyzalüara gönderip anlaşmayı bozduklarını ve bundan böyle savaşmayacaklarını ve onlarla beraber olmadıklarını haber verirler. Muhammed'e olan her türlü hile ve savaş sözleşmemiz bitmiştir der ve bir de onlardan bir rehin taleb ederler. Bunun üzerine Kureyş ve Gatafan'lılar gerçekten Nuaym'in dedikleri oldu derler ve bu kez herkes birbirini itham edip suçlamaya çalışırlar. İşte böylece müminler Allah'ın dediği gibi "Allah'ın yardımı savaşta müminlere yetti." şeklinde bu beladan kurtulmuş oldular.

26- "Allah, ehli kitaptan onlara yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine korku düşürdü; bir kısmını öldürüyor bir kısmımda esir

---

Cabir'den nakledildiğine göre Rasulullah, harp hiledir demiş. Feth Bari: 6/İ 58.

alıyordunuz."

Ayette geçen "Seyase" kaledir Katade bunu söylemiştir. Cebrail (a.s) indiği zaman, Rasulullah (s.a.v) Zeynep b. Cahş'ın evinde başını yıkıyordu ve ona şöyle dedi:

"Allah seni affına mazhar kılsın, melekler tam kırk gecedir henüz silahlarını indirmediler, hadi zırhını giyin Beni Kureyza'ya doğru hücuma geç der ve ben onların içine bir korku saldım ki onların yürüklerini patlattım ve şu an onlar korku içindeler ve bunun üzerine Rasulullah onları muhasara altına alır ve savaşanlarım öldürür ve eli silah tutmayan çoluk çocuklarını da esir alır."1442[16]

28- "Eğer dünya dirliğini ve süsünü istiyorsanız."

Hasan'dan nakledildiğine göre Rasulullah'ın (s.a.v) bazı hanımlarının dünyevi bazı İstekleri kendisinden taleb etmeleri üzerine bu ayet nazil olmuştur.1443[17]

1442[16] İbni Ebu Şeybe, İbni Cerir, İbni Münzir ve İbni Ebu Hatem bu ayet hakkında Katade'den şöyle nakletmişler:

"Onlar Beni Kureyzalılardır. Bunlar Ebu Süfyan'a elçi gönderip ona tabi olduklarını ve onunla ittifak halinde olduklarını söylemişler ve Rasulullah ile olan anlaşmalarını bozmuşlardır. Nebi, Zeynep binti Cahş'ın evinde başını yıkarken, Cebrail gelip ona, "Allah seni affına mazhar kılsın, melekler kırk gündür henüz silahlarını bırakmadılar, kalk ve hemen beni Kureyza'ya doğru harekete geç çünkü ben onların içine korku saldım, kale direklerini kestim ve kapılarını açtım, şu an onlar korku ve dehşet içindeler." Bununla ilgili olarak şeyh Ahmet Bedevi Şankiti, Na-zimu'l-Meğazi'de şöyle der:

"Sonra Kureyza'ya, orada Cebrail vardır, o silahını henüz bırakmadı raile doğru gitmeyi de.İstedi. Cebrail orada öncülük etti, kalelerini sal- ladı ve kalplerine korku saldı kıpırdayamıyorlardı. Ve sonra şöyle dile ge- tirdi:

Nebi onlar arasında Sad'ı hakem seçti, çünkü onlara öfkelendi. Kavmi, ondan onlara hükmedilenin dışında bir hüküm vermesini kanlarını heder etmemesini istediler.

1443[17] Şeyheyn, Aişe'den (r.a) şöyle dediğini nakletmişler; Allahu Te-ala, Rasulullah'a hanımlarını imtihana tabi tutmasının emrettiği zaman ilk Önce bana geldi ve bana şöyle dedi;

"Ben sana bir şey söyleyeceğim ama bu hususta hiç acele etmene gerek yoktur ta ki bunları ana babana iletesin." dedi zaten anne ve babamın benim ondan ayrı kalmamı istemeleri veya bunu emretmeleri mümkün değildir ve kendisi de bunu iyi biliyordu ve bana, Allahu Teala bu ayeti nazil etti dedi:

"Ey peygamber hanımlarına şöyle de; eğer siz dünya hayatını ve zi-netini istiyorsanız gelin." ve ayeti tamamen okudu ve bunun üzerine bende ona şöyle dedim;

"Ben bunlar için neden ana babamı meşgul edeyim? Ve ben Allah'ı, peygamberini ve ahiret hayatınUercih ediyorum." dedim. Ve hanımlarının tamamı da benim yaptığım şekilde yaptılar diyor. Fethu'1-Bari: 8/520; Müslim Nafaka: 1475. AyetNebi'nin (s.a.v.) hanımları kendisinden fazla nafaka taleb ettikleri zaman nazil olmuştur."

30- "Ey peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa, onun azabı iki katına çıkarılır. Bu, Al-laha göre kolaydır."

Çünkü hanımlarının yanında Rasulullah'la muhabbet ve sohbetleri daha büyük nimettir. Onların üzerinde hücct daha elzemdir. Ebu Amr şöyle demiş; şeddeyle okuyorum-ki "Di'feyn" kelimesi için tefsir mahiyetinde olsun.1444[18] Eğer "Mudaafeten" şeklinde olsaydı azap miktarı üç veya daha fazla olurdu. Ebu Ubeyde açıklayıp şöyle demiş: "Et-Tad'if" demek, birşeyi ikiye katlamak fazlalaştırmak demektir, (el-Mudaafetu) ise bir şeyi ikiye katlayıp üçe tamamlamaktır.1445[19]

32- "Ey peygamber hanımları! Siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer korkuyorsanız, sözü yumuşak söylemeyin ki kalbinde hastalık bulunan kimse ümide kapılmasın. Güzel ve münasib sözler söyleyin."

Ayette geçen "Fela tahda'ne" den kasıt yumuşaklıktır yumuşatmayın demektir.. (Ve kavlen ma'rufa)'dan kasıt ise sert katı ve karşıdakinin kalbinde kötü bir izlenim bırakmayacak derecede olan ciddi ve makul olan sözlerdir.

33- "Evlerinizde vakarınızla oturun."

Vekare yekiru vekuren; sükunet ve itminanlıktır. Yani Vakaret sahibi olun demektir. Evlerinizden dışarı çıkmakla konumunuzu hafifleştirmeyin. Mekan için şu şekilde de caizdir; Karre yekarru. Bunun aslı (Ukrume)'ydi ama tad'if-ten dolayı bir harfi terk etmişler. Tıpkı "Zeleltu" ya zeltu denildiği gibi eğer dilersen vasi elifine ihtiyaç duymadan şu şekilde okuyabilirsin "Kime" ve şu ayette de olduğu gibi (Zilte aleyhi akifen) fethe ve kesreyle okunur.1446[20]

1444[18] Ebu Cafer Yakup ve Ebu Amr bunu aynın şeddesi ve fethayla elifsiz (yudaa'f) diye okumuş!ar.îthaf shf: 355.

1445[19] Mecazu'l-Kur'an: 2/137.

1446[20] Taha: 37. Kesrayla olan kıraat şazdır.

"İlk cahiliyye nin açılıp saçılarak, zinetlerini göstererek, yürüyüşü gibi yürümeyin."

Ayette geçen "Vela teberrecna"dan kasıt mahrem yerler-nin ve zinet mahallerinin görünmemesidir.1447[21] Bir rivayete göre erkekler arasında yürümeyin demektir.

36- "Allah ve rasulü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir kadın ve erkeğe, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur."

Bu ayet Zeynep b. Cahş hakkında nazil olmuştur.1448[22] Ra-sulullah'ın (s.a.v) halasının kızıdır ve Rasulullah onu Zeyd b. Harise'yle evlendirmek istemiş, bunun üzerine hem Zeynep hem de kardeşi Abdullah buna karşı gelmişler ve itiraz etmişler.

37- "Allah'ın nimet verdiği. Senin de kendisine ikram ettiğinkimseye: "Eşini yanında tut Allah'tan kork" diyorsun. Halbuki Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyorsun. Oysa asıl korkmaya iayik olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişiğini kesince biz onu sana nikahladık ki evlatları kanlarıyla ilişkileri kestikleri zaman o kadınlarla evlenmek hususunda müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir."

Nimet verilenden kasıt; Zeyd tir. Ayette geçen "Ma tuh-fi fi nefsike" den kasıt; Rasulullahın, Zeynep ile evlenmeye meyledip ve Zeyd'e boşanmasını1449[23] söylemeye çekinmesidir. Hasan'nın dediğine göre;

1447[21] Beyhaki Sünen'inde, Ebu Uzeyne es-Sudfi'den, Rasulullah'ın şöyle dediğini nakletmiştir; Kadınların en şerlisi açılıp saçılan kadınlardır ki onlar da münafıklarıdır. Onlar cennete giremeyecekler ancak kulp veya kanca takılı bir karga gibi olacaklar.

1448[22] İbni Cerir İbni Abbas'tan şöyle nakletmiştir; Rasuîullah Zey-neb b. Cahş'ı, Zeyd. b. Harise'yle evlendirmek istediğinde Zeynep geri adım atarak şöyle dedi; neseb kakımından ben ondan daha hayırlıyım dedi. Ve kendisi son derece vakarlı ve hiddet sahibi bir kadındı. Bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur.Tefsiri. Taberi: 22/11.

1449[23] Ahmet, Buharı, Tirmizi ve Hakim'in, Enes'den (r.a.) naklettikleri bir hadiste şu ifadeler yer alıyor: Zeyd b. Harise, Hanımı olan Zeynep b. Cahş'ı, Rasulullah'a (s.a.v.) şikayet etmek için gelmişti. Rasulullah' ta ona şöyle telkinde bulunuyordu; Allah'tan kork zevceni yanında tut der ve bunun üzerine bu ayet nazil olur. Enes şöyle dedi:

"Eğer Rasulullah (s.a.v) birşey gizleyecek olsaydı şüphesiz bu ayeti gizlerdi. Zeynep ile evlendiği zaman verdiği düğün ziyafetini hiç bir ha-mmıyla evliliği durumunda yapmamıştır. Ve bir koç kesmiş. (Zeyd onu boşadığı zaman seni onunla evlendirdik) ayetin ifadesi üzerine Zeynep diğer hanımlar karşısında, Allah'ın bizzat emriyle evlendiği için övünüyordu ve şöyle diyordu:

Allah'ın kendisine, Zeyne-b'in kendisinin hanımı olacağı haberini bildirmesidir. Ka-tade'nin dediğine göre ayette geçen "Vateren"den kasıt talaktır. Mukatil'in dediğine göre nikahtır. Sahih olan odur-ki Enes (r.a) Zeyneb'i, Rasulullah'a(s.a.v) nikahlamıştır. Ama henüz nikah akdi yapılmadan önce, Rasulullah Zeyneb'i Zeyd ile nikahlamıştır. Ve bunu yapmasının sebebi de Zeyd'in Rasulullah'ı babasına tercih ettiğinden dolayı yaptığı bir vefa borcu gibi bir şeydir ve bunu yapmakla o da Zeyd'in nefsini kendi nefsine tercih etmiştir. Bunun üzerine Rasulullah şöyle demiş:

"Zeyd beni babasına tercih etti ve ben de, kendime nikahlayacağım halamın kızı Zeyneb'i ona nikahlayıp böylece onu nefsime tercih ediyorum. Bunu yapıyorum ki kimse beni fazilet konusunda geçmesin."

Ama Zeyneb buna şiddetle karşı çıkar ve Zeyd ile evlenmeye ve onunla bir arada olmaya pek sıcak bakmaz. Çünkü daha önce geçtiği gibi Rasulullah'ın onda, onun da Ra-sulullah'ta meyli vardı ve işte kaderin cilvesidir ve sonunda vahy ile, eninde sonunda müminlerin annesi olması için onunla evlenmesi emrolunur ve işte bütün bu sebeplerden dolayı Zeyd'e söylemeye çekiniyordu. Çünkü ondan haya ediyordu ve ta ki Allah'ın ona emri geldi ve artık söylemek zorunda kaldı.1450[24]

38- "Allah'ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir."

Ayette ki ifadeden kasıt; takdir ve hikmet üzere cereyan etmesidir.

40- "Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası

"Sizi peygamber üe aileleriniz evlendirdi beni de Allah evlendirdi diyordu." Fethu'l-Bari: 8/520; Tirmizi: 3212; Müstedrek: 2/417.

1450[24] Bukai şöyle demiş; bu ayette Zeynep için bir kınama vardır çünkü o, Rasulullah'ın cevabını muallakta bırakmıştır şöyleki Rasulullah onunla evlenme teklifi yaptığı zaman istihareye yatayım demiş ve Zeyd ile evlendirmek isdediği zaman ise aslı köle olduğu için onunla evlenmeye sıcak bakmamakla karşı gelmiştir ve neticede geçen bütün sebeplerden dolayı Zeyneb'i Zeyd ile evlendirmek ile kendi nefsine tercih etmiş ve Allah'ın emriyle tekrar onu Rasulullah (s.a.v) ile evlendirip yakın bir aile bağı oluşturmuştur ve cennette de onunla beraber olacak çünkü onun cennetteki makamı en yüksek derecededir. Nazmu'd-durer: 15/355.

değildir."1451[25]

Bu ayet nazil olduğunda torunları Hasan ile Hüseyin henüz rüşt çağında değillerdi.

48- "Kafirlere ve münafıklara itaat etme. Onların eziyetlerine aldırma."

Yani sabret diyor. Bir rivayete göre olan şeylere sen üzülme ve onları bize havale et ve biz onların üstesinden gelir ve sana da kefil olarak yeterliyiz.

49- "Ey iman edenler! Mümin kadınları nikahlayip-ta, henüz dokunmadan onları boşarsanız, onları iddet müddetince bekletmeniz gerekmez."

Yani sayarak belirlediğiniz ve hesapladığınız adet günleridir. A'dedtu ve î'tedettu, kelimeleri Hasibtu ve İhte-sebtu misalidir. Yani hesap etmek manasmdadir.

51- "Onların dilediğini geri bırakır, dilediğini de yanma alırsın. Kendilerinden uzak durduğun kadınlardan arzu ettiğini tekrar yanına almanda, senin üzerine birgünah yoktur. Öyle yapman onların gözlerinin aydın olmasına üzül memeler ine razı olmalarına daha uygundur."

Ayette geçen Turci kelimesi geride bırakmıyorsun ma-nasmdadir.1452[26] Ve Tu'vi İleyke'den kasıt ise yanına alıyorsun. Bunun anlamıtalak ve yanında tutmasıdır. Hasan'a göre nikah ve onu terk etme manasındadır. Ve men ibtağeyte'-den kasıt ise daha önce azl ettiklerini yanma alıp onlar ile muaşeret kurmasıdır. Onlar için olan göz

---

1451[25] Abdurrezzak, Abdubrfiı Humeyd ve İbni Ebu Hatem'in Kata-de'den naklettikleri bir haberde bu ayet hakkında şöyle geçiyor; Zeyd hakkında nazil olmuştur. Çünkü Zeyd peygamberin oğlu değildi. Allah'a yemin olsun ki onun şunların dışında oğulları yoktu; Kasım, İbrahim Tay-yib ve Mutahhir.

1452[26] Buhari ve Müslim'in Aişe'den çıkardıkları bir haber şöyle; Bu ayet nazil olduktan sonra Rasulullah (s.a.v) bizden herhangi bir kadının gününde izin istiyordu. Ve ben de ona sen bu konuda ne diyordun? Ben de şöyle diyordum dedi; eğer bu benim içinde böyleyse, bende kimseyi sana tercih etmiyorum dedim. Fethu'l-Bari: 8/525; Müslim: 1464.

aydınlığı ise; Ra-sulullah'ın kendilerini boşamayacağını ve üzerlerine evlenmeyeceğini bilmelerinden sanraki halleridir.

52- "Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen, sana helal değildir."

Yani evlendiğin dokuz hanımından sonra. Mefhum şudur; hanımları Rasulullah'ı seçip seçmeme hususunda serbest bırakılıp ve onların da onu seçmeleri üzerine, o dokuz hanı-mıyla iktifa edilmesiyle emr olunmuştur.1453[27] Ayetteki ifadenin "La yahillu" şeklinde ya harfiyle gelmesinin sebebi ise; kadınlarda olan cem hususuna gidilmesidir ve cemaat için değildir. Veyahut ta mahzuf olan bir zamire racidir. Buna göre mana şöyledir; sana kadınları nikahlaman veya bütün kadınları veyahut ta kadınlardan herhangi birisini nikahlaman helal değildir.

53- "Ey iman edenler! Bir yemek için size izin verilmiş olması hali müstesna peygamberin evlerine girmeyin yemek kabını gözetlemeyin. Davet edildiğiniz vakit girin. Yemeyi yediğinizde hemen dağdın."

Ayette geçen (Gayre nazirine inaha)'dan kasıt; yani yemeğin zaman ve vakitlerini gözetlemeyin demektir.

59- "Ey peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin hanımlarına örtülerini üstlerine almalarını söyle. Onların tanınmaması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur."

Ayette geçen (Zalike enyu'afne)'den kasıt; hür ile köle kadınların birbirinden ayırdedilmesidir. Bir rivayete göre; salih olan ile olmayan kadınların birbirinden ayırd edilmesi

---

1453[27] Ebu Davud Nasih'inde, İbni Murdeveyh ve Beyhakİ sünenle-rinde Enes'ten şöyle nakletmişlir; Allahu Teala onları Rasulullah ile beraber kalıp kalmama hususunda serbes bırakıp ve onların da onu tercih etmeleri Üzerine ve Rasulullah'tan bunlarla iktifa edilmesi istenmiştir. Şöy-leki (bundan böyle senin başka kadınlarla evlenmen helal değildir.)

Abdurrezzak, Saİd b. Mansur, Ebu Davud Nasih'inde, Tirmizi sahih görmüş ve Hakim'in çıkarıp sahih gördüğü ve Aişe'den çıkardığına göre şöyle demiş:

"Mahremleri hariç Rasulullah (s.a.v.) Allah'ın kendisine dilediği kadınla evlenmeyi helal kılana kadar ölmedi. Dilediğini bırak dilediğinle de evlen ayeti buna işaret ediyor. Müstedrek'e bak. Aridet'ul-Ahve-zi: 12/91.

içindir. ,

69- "Ey iman edenler! Siz de Musa'yı incitenler gibi olmayın. Nihayet Allah onu dedikleri şeyden temize çıkardı."

Yahudiler Musa'yı kardeşi Harun'u öldürmekle itham etmişlerdi- Bunun üzerine Allah onu diriltti ve onu temize çıkardı ve tekrar Öldü.1454[28]

72- "Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettikte onlar bunu yüklenmeten çekindiler."

Ayetteki ifade darbı mesel ve istiari olarak söylenmiştir. Şunu ifade etmek istiyor; Azamet, büyüklük ve muhkemlik-lerine rağmen eğer gökler ve yer emanet ehli olsalardı dahi bunu yüklenmekten kaçınacaklardı. Şöyle dediği gibi:

"Ama, Allah'ın celaline yemin olsun ki, kendini zikrettiği gibi beni de zikretseydin göz yaşlarının akmasını menet-mezdim. O da:

"Bela vallahi zikredilmesi gerekir" dedi. Eğer ona Sa-fa'nın ağırlığı bile tazammun edilseydi yine yarılıp çatlardı."1455[29]

1454[28] Hakim nakletmiş ve İbni Murdeveyh sahihtir demiş. İbni Ab-bas'tan nakletmiş o da Ali'den (r.a) nakletmiş ve haberin mahiyeti şöyle; Musa (a.s) ile kardeşi Harun (a.s) beraber dağa çıkarlar ve Harun dağda Allah'ın rahmetine gider, Musa da yalnız döner ve beni israilliler onu sen öldürdün deyip bir hayli onu üzerler ve Harun senden daha mülaim ve sevimliydi onun için sen onu öldürdün, derler. Bunun üzerine Allahu Teala meleklere emr eder ve Harun'u mezardan çıkarıp onların arasına getirirler ve melekler onun ölümü hakkında israillilerle konuştular, böylece Allah Musa'yı temize çıkardı ve tekrar onu alıp defnettiler.

Ayet hakkında başka bir görüş vardır: Buharı, Ahmet ve Tirmizi'nin Ebu Hureyre'den naklettikleri bir haber şöyle: "Rasulullah şöyle demiş "Bu konuda Musa (a.s) son derece hayalı utangaç biriydi ve hayasından dolayı onun cildinden hiç bir yeri görünmüyordu. Bunun üzerine israilliler şüphesiz bu cildini bize herhangi bir kusuru olduğundan göstermiyor deyip onu bir hayli üzdüler ve dedilerki bunun vücudunda ya sedef ya bir afet veya bir eksiklik vardır dediler. Bunun üzerine Allah onu israillilerin bu dediklerinden beri kılmak istedi. Bir gün Musa (a.s) yalnızken elbiselerini çıkarıp bir taşın üzerine koydu ve yıkanmaya başladı ve işini bitirip elbiselerini almaya gidince taş kendisinden uzaklaşıyordu ve Musa asasını alıp taşın peşine düşüyordu ve taşa elbisemi ver diye diye çağrıda bulunuyordu. Taş taki israillilerden bazı elebaşlarımn yanma kadar gitti ve onlarda Musa'ya çıplak olarak baktılar ve onun en güzel ve mükemmel bir şekilde kusursuz olduğunu gördüler ve böylece attıkları iftiralardan beri kılmış oldu ve taş yerinde sabitleşti, o da elbisesini alıp giydi ve taşa asasıyla öyle bir vurduki taş üzerinde üç, dört veya beş yerden yarıklar oluştu. İşte bunun için ayette denildi ki siz de Musa'ya eziyet ediidiği gibi peygamberinize eziyet etmeyin." Fethu'1-Ba-ri: 8/534; Müslim: 339; Müsned: 2/515. Buna, "Ey iman edenler, siz de Musa'yı incitenler gibi olmayın" ayeti işaret ediyor.

1455[29] İki beyit te Sunime o. Abdullah Kuşeyri'nindir. Nadir görünen bedevi îslami şairlerdendir. Emevi devleti şairlerindendir. Kasidesinin evveli şudur:

"Güzel çehreye arzu ve iştiyaktan çok ağladın, Nefsin ise uzaklaştı.

Ama Allah emaneti istediği yere sundu ve oldu. Ne mecazi olarak ne de hakikatte; Allah biz bir şeyi sunduk deyip-te sunmaması mümkün değildir. Buna göre ayette geçen "Fe ebeyne" üzerine mahzuf olan bir şey takdir edilir. Şöy-leki: "Fe ebeyne hıyaneteha. Ona hıyanet etmekten çekindiler." ki buna şu ayet delalet ediyor:

"İkisi de isteyerek geldik dediler." (Fussilet: 41/11)

Böylelikle Allah'ın alemlere bıraktığı emanet tevhidin alametlerindendir. Ki bütün alem bunun gereğini yerine getirdi ve ancak insan yapmadı ve inkar etti ve hiyanetten olan bu emaneti de yüklendi. Veyahut ta buna (el-arza) ya el-Muarada denilebilir. Yani göklere ve yere arzedildi onlar da bu emanetin ağırlığından yay gibi katlanıverdiler. Lakin emanette bulunan hükümler, göklerin ve yerin ağırlık, muhkemlik ve haşmetlerine rağmen daha ağır bastı.1456[30]

Ayette geçen "Fe ebeyne en yahmilneha" dan kasıt ölçü ve tartıda ağır basamadılar demektir. "Ve eşfekne minha" dan kasıt isemecazi olarak korktular demektir. Şöyle denildiği gibi:

"Mızrak, Ebu Berra'nın kalbini istiyor ve benu Ukayl'in kanını akıtmaktan kaçmıyor."1457[31]

Kadı Ebu Kasım Davud'i den şöyle nakledilmiş: Bu emanet insanda bulunan şu üç kuvvettir; Aklın, gazabın ve şehvetin kuvvetleridir. Gökler ve yer arasında bulunan hiç bir varlık bu üç kuvveti bir arada, insan

---

Emre, boyun eğerek ıttat etmen ne güzeldir."

Bazıları şöyle demiş:

"Eğer birisi yemin edip cahiliye ve İslam'da, gazel konusunda Sum-metu'l-Kuşeyri'nin kavlinden daha güzel kavi yoktur deseydi yeminini bozmaya gerek kalmazdı. Eğani: 5/126. İkisi de Emali'l-Murteda'da: 1/429. Muhakkik nisbet etmemiş.

1456[30] Abdurrezzak ve Abdubnu Humeyd'in Zeyd b. Eslem'den naklettikleri bir haberde Rasulullah şöyle demiş:

"Emanet üç kısımdır; Namaz, oruç ve cenabetlikten dolayı gusletmektir."

1457[31] Beyit, Lisan mad. Revede. Mecazu'l-Kur'an: 1/410; Tefsi-ru'1-Kurtubi: 11/26; Tefsir'ul-Taberi: 15/171. Necaşi el-Harisi'nindir.

müstesna bulup top-lamamıştır. Zalim, zayıf ve cahil olan insan dışında hiç bir varlık bu üç nesneyi yüklenmemiştir ki bunların üçü de birbirine zıttırlar. Bu üç nesne hukemaların ifadelerinde, Kral, domuz ve yırtıcı diye tarif edilir. İfadelerine göre; Kral akıl, domuz şehvet ve yırtıcı gazabı. Ve bunlardan hangisi galip gelirse yuva veya ev onundur deniliyor.

Keşke akıl denilen güç bu iki azılı ve onu ebediyyen hela-ka götürüp orada bırakana galip gelse. Ama bu da nakıs ve cahil olursa ve bu iki zalim kuvvet arasına düşerse ki insanların çoğu da bu yöndedir işte o zaman bütün şer ve afetler orada toplanır. Bir rivayete göre şöyle denilmiş; iki zayıf arasında kalan güçlünün vay haline siz de varın düşünün iki güçlü arasında kalan zayıfı ve nice olur onun durumu?1458[32]

SEBE SURESİ1459 [1]

1- "Ahirette de ha m d ona mahsustur."

Bu hiç bir sorumluluk olmadan cennet ehlinin gördükleri ve nail oldukları nimetlerden dolayı olan hamdleridir.

2- "Yerin içine gireni ve çıkanı bilir."

Girenden kasıt yağmur ve çıkandan kasıt ise yerden biten nebatattır.

1458[32] Seal İbiyle aynı asırda yaşamış ve Sealibi şu tarihte vefat etmiş. Sealibi şöyle demiş onun için: O fazilet ehlinin başı, edeb ayanının ve ilmin bir kaynağıdır, iyiliklerde en güzel temsil olarak bilinir. Onu yüce bir şerefle simgelerler. Onun haberleri keremde mazkur ve onun serleri ise er-Riyase'de süre gelmiş eserlerdir. Şöyle demiş: "Ola ki bir arkadaş,-az görülmek istenmeyen bir hak hukuk meselesinde bir kusur eder. Her ne kadar nail olan azaltsa da berraklık ve safiyet Öyle bir vadidedir ki minnet orada azalmıyor. Hicr: 429; Yetimetu'd-dehr: 4/345; Temsil ve'lmu-hadere shf: 348.

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/190-208.

1459[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Sebe suresi Mekke'de nazil oldu demiştir.

"Gökten ineni, oraya çıkanı bilir."

İnenlerden kasıt inen hüküm ve takdir veya kaderlerdir, çıkanlardan kasıt ise kulların amelleridir.

9- "Onlar, gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında bulunanı görmüyorlar mı?"

Yani ne yapıp yapmayacağımızı görmüyorlar mı?

"Dilesek onları yere batırırız. Ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz."

Yani dilesek onları gökte olanlarla gökte ve yerde olan-İarla yerde cezalandırırız veya azap ederiz.

10- "Ey dağlar ve kuşlar onunla beraber teşbih edin dedik."

Ayette geçen "Evvibi"den kasıt teşbih etmeye dön demektir. el-Ev; rucudur. et-Te'vib ise, gece yolculuğudur. Yani sabahtan akşama kadar teşbih edin demektir. Rai şöyle demiş:

"Bir yere ulaştık, güneş ışınlarını izale ettikkten sonra dönün, peşinden gittiğimiz hadiseden zarara uğradık, tıpkı yerinde durdurulan keskin kılıcın tozlandığı gibi."1460[2]

Ayette geçen "et-Tayr"e kelimesi münada konumu üzerine atfedildiğinden dolayı nasbolmuştur veya mef ulun maahu üzerine atf yapıldığından nasbolmuştur. Buna göre mana şöyledir, dağları onun emrine verdiğimiz gibi, bununla beraber kuşları da emrine verdik veya amade kıldık.

11- "Geniş zırhlar imal et, dokumasını ölçülü yap, diye vahy ettik."

1460[2] Divanı: 36; Birincisi Kurtubi Tefsiri: 14/265. İbni Mukbil'e nis-bet etmiş ama vehmir. Musahhih, onun üzerinde talik yapmamış. Bahru'l-Muhit: 7/263.

Maksat çivilerin halkaların deliklerinden geçirilip muh-kemleşmesidir. Takdir odur ki çiviler ne küçük yapılıp sallansın ne de büyük yapıp yerine olmayıp kalın olup üstünü kapatsın. Şammah şöyle dedi:

"Yol üzerindeki yumuşak dere yataklarındaki su birikintilerini takip edip gittiler. Tıpkı deri vesaireyi dilerken dikişlerin birbirini takip ettiği gibi."1461[3]

12- "Ve onun için erimiş bakırı da kaynağından sel gibi akıttık."1462[4]

Yani onun için; Endüiüsün arka taraflarından ve dört aylık bir mesafeden, erimiş bakır ona doğru akıtıldı. O da bu erimiş bakırdan kapı ve penceresi olmayan son derece muhkem bir saray veya kale yaptı ve burada şeytanın her türlü heves, arzu ve avaneleri haps edildi. Bu hadise Abdulmelik b. Mer-van'nın haberlerinden uzun uzadıyaanlatüan bir hikayesinde zikredilmiştir. Buradan kaçmak isteyenler olduğunda ise yakalanıp zincire vurularak tekrar yerlerine götürülüp atılırlar.

13- "Onlar Süleyman'a kalelerden, heykellerden havuzlar kadar leğenlerden, sabit kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Davud ailesi! Şükredin. Kullarımdan şükreden azdır."

Ayette geçen "Ve cifaniri kel cevab"tan kasıt; Leğen ve vb. şeyler gibi geniş olup içine çok su alan demektir.1463[5]

Kuseyr şöyle demiş:

"Sana geldiğimde gözler kafa tasında tıpkı bir havuz misali su ile dolmuştu.1464[6] "Kuduri'r-rasiyaf'tan kasıt ise; yerinden oynamayan

---

1461[3] Divanı: 194; Bahm'l-Muhit: 17/255;Tefsir'ul-Kurtubi: 14/268. Lisan mad: seke.

1462[4] Tasti'nin naklettiği bir haberde Nafi b. Ezrak İbni Abbas'tan bu ayet hakkında sormuş ve o da şöyle cevap vermiş; Allah ona öyle bir bakır kaynağı verdi ki, suyun aktığı gibi o da ona doğru akıyordu.

1463[5] Bu konuda Nafi b. Ezrak İbni Abbas'a sorduğunda o da şöyle demiş; geniş havuzlar gibi dokuz adet cifandır bunlar.

1464[6] Bu beyit onun divanında yoktur.

sabit kazanlardır. Beni Minkar'dan bazıları da şiirlerinde kaduri'r-rasiyatı aynı şekilde mana etmişlerdir:

"Ocak taşları arasında açılıyor genişliyor ve toz olup uçma misali sabit kazanlar gibidir. Misafirlerimiz mahalledeki çadırların etrafında düşmanlarımız ise bizim korkumuzdan çadırlara yaklaşamıyorlar."1465[7]

Ayette geçen 'Tmelu li ecli şukrilah" cümlesi burada Mef ulun leh'tir. Şu cümlede de olduğu gibi; "Ci'tuke hub-ben" yani seni sevdiğimden sana geldim. Ayetteki mana ise şudur; Allah'a şükredilmesi gerektiğinden ve layık olduğundan dolayı şükredin demektir.

Ayetteki ifade Mef'ulun bih olması da caizdir. Bu ayet gibi iki meful ihtimali taşıyan daha nice misaller vardır. Ha-tem'in kavli şöyle:

"Ve avra ki ondan yüz çevirdim zarar vermedi. Sevgi sahibine kuvvet verdim o da kuvvetlendi. Ve kerim olan av-rayı topladığından dolayı afvediyorum ikram olarakt a kinayenin şetminden yüz çeviriyorum."1466[8]

14- "Süleymanın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun öldüğünü ancak değneğini yiyen bir ağaç kurdu gösterdi. Bu suretle yere kapanıp yıkılınca öldüğü anlaşıldı."

Ayette geçen "Minsee" den kasıt asadır. Mesela (Nese'rul ğaneme)sürüyü sürdüm demektir.

Huzeli şöyle demiş:

"Yaşlılıktan dolayı asaya dayandığın zaman artık senden oyun eğlence

---

1465[7] Neturuha: Et-Tevretu: Evin aviusudur. Mesela fulanun layetu-nuni falanca evimin avlusuna yanaşamıyor.

1466[8] Divanı: 81; Hazanetu'3-Edeb: 3/22. İkincisi Kamil'de: 1/171.

türlü şeyler uzaklaşmış demektir."1467[9]

16- "Ama onlar yüz çevirdiler. Bu yüzden üzerlerine

arim selini gönderdik."

Ayette geçen "El-Arim" Baraj veya settir müfredi "Ari-metun"dur.1468[10] Bir rivayete göre; El-Arim; şiddetli yağmurun sebep olduğu seldir. Bir rivayete göre su bendini delen büyük tarla f aresidir.

"Onların iki bahçesini buruk yemişli, acı ılgınlı ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik." Ayette geçen "Ukulin hamtin"den kasıt son derece meyvesi iyi, güzel ve hoş olan bahçedir. El-Hamt; tadı acımtırak, azca tutmuş ve sedir ağacına benzer dikensiz çalısız bir ağaçtır.1469[11] Aynca Hamt kelimesi "Ukul" kelimesi üzerine atfı beyan konumundadır. Buna göre cümle şöyledir; Ukulin Hhazaş-şecer. Bu ağacın yemişleri demektir. Bir rivayet göre Eİ-Hamt kelimesi; ağaca hamlolunanın sıfatıdır ve o da acımtıraktır. Huzeli'nin dediği gibi:

"Asıya şarapsam şarabıdır. Şarap satmak için geldi o kadın öyle ki son derece mükemmel ve değerlilere verilip ikram edilecek bir cinstir. Akıl üzerine öyle bir bağışıklık yapıyor ki saflığı yönünden ne acımtırak ne de sirke gibi içildiğinde keskinliğinden yakar."1470[12]

"Buruk yemişli acı ılgınlı ve içinde biaz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik."

1467[9] Mecazıul-Kur'an:2/H5;Tefsir'ul-Kurtubi: 14/279; Taberi Tefsiri: 22/44. Lisan mad. Nesee onlardan hiçbiri onu nisbet etmemiştir. İkri-me'den nakledildiğine göre minsee hakkında sorulduğunda şöyle demiş: "O, asadır demiş ve bir de şiir söylemiş. Abdul-Muttalİb şöyle demiş: "Hamil için mi sana kulak asamıyorum onu asayla engelledim."

1468[10] Arim; baraj veya settir ve müfredi yoktur. Bir rivayete göre müfredi; arimetun'dur. Mücahid'ten nakledildiğine göre bu kelimenin aslı ha-beşçedir. İçinde su toplanıp sonra da kuruyan gölet yeri gibi bir yerdir.

1469[11] İbni Abbas' tan nakledildiğine göre Nafı b. Ezrak ona şöyle demiş: "Ukulin hamtin"den bana haber ver" O da: "Acımtırak ve sedir ağacına benzer ağaçtır" der. "Araplar bunu biliyor mu?" der. O da: • "Evet" der.

1470[12] Ebu Zueyb Hızeli'nindir. Birincisi 1 rakamıyla daha önce geçti. Şerh Eşaru'l-Huzeliyin: 1/45; Şerh Makamat Hariri: 2/133. İkincisi Kurtubi: 14/287. Nistetsizâir. El-Ukar: Akılda bağışıklık yapandır. Kemainin: İyi, saflığından ötürü kast etmiş bunun bu da etten damlayan sudur. El-Hamide: Ekşimsidir.

Peltek se ile Ayette geçen (el-esl) acı ılgın ağacıdır. Sert odunu olup sepicilikte kullanılır. Es-Sidr; sedir ağacının yemişidir ve buna Arabistan kirazı da denilir.

18- "Onların yurdu ile, içine feyz ve bereket verdiğimiz memleketler arasında sırt sırta nice şehirler var ettik ve bunlar arasında yürümeyi mesafelere ayırdık."

Yani onlarla Mescidi Aksa arasında sırtsirta vermiş köyler vardı. O kadar birbirlerine yakındı ki birinde durduğun zaman diğeri de görünür vaziyetteydi.

"Köyler şehirler arasında mesafelere ayırdık." Yani birbirlerinde yatıp kalmaları ve muaşeretlerinin devam etmesi için böyle yaptık.

"Oralarda geceleri ve gündüzleri gezin dolaşın dedik." Yani açlık ve susuzluk bakımından olan korkusuzluktur. Kadın yalnız başına çekinip korkmadan sepet veya kabını eline alır bahçelerden çeşitli meyve türlerinden doldurur gelirdi.

19- "Bunun üzerine "Ey Rabbimiz! aralarında yolculuk yaptığımız şehirlerin arasını uzaklaştır" dediler ve hayvanlanyle kendilerine yazık ettiler."

Zira onlar şehirlerinin arasının uzak olması temennisinde bulunmuşlardı.

"Bizde onları hayret verici masallara çevirdik. Onları darmadağın ettik."

Öyle bir olmuştu ki artık Sebe'liler dillerde ata sözü veya darbı mesel olarak kullanılıyorlardı. Mesela birine beddua mahiyetinde veya başka bir şekilde bir şey denileceği zaman veya dağınık oldukları zaman onlara; aynı Sebe'liler gibi dağılmışlar deniliyordu.1471[13]

1471[13] Ravdu'1-Enf: V22. Lisan sebe madd. Mecmau'l -Emsal: 1/275. Sebe'tiler dağınıkhlık bakımından araplar arasında darbı mesel oldular. Çünkü Allah onlann o güzel bahçelerini yerle bir etti ve onları da her birini bir yere attı ve böylece çeşitli yerlere dağılıp gittiler.

20- "And olsun, iblis onlar hakkındaki zannını gerçekleştirdi."

Yani zannmda tam isabet ettti. Ayette geçen "Zan" kelimesi mef'uldur. Bir rivayete göre mastar dır. Takdiri şöyledir: "Sadeke aleyhim iblisun zannen zannehu" Yani iblis onlar hakkında düşündüğü zannını gerçekleştirdi. İblisin zannı şu idi; Adem unuttuğu zaman iblis ona şöyle dedi:

"Adem'in zürriyeti ancak güçsüz ve asi olacaktırlar." Bu manada şiir şöyle:

"Nebi'nin amcası oğulları ve akrabaları bana insanlardan daha sevimlidir. Eğer onları sevenler rüşt üzeri iseler ona yaklaşırlar ve eğer azınlıkta ise ben hataya düşmem."1472[14]

21- "Halbuki şeytanın onlar üzerinde hiç bir nüfuzu yoktu."

Eğer hakta gaflet ve şeytanın hileleri konusunda bir vurdum duymazlık almasaydı şeytanın hiçte bir hakimiyeti söz konusu olmazdı.

"Ancak ahirete inananı, şüphe içinde kalandan ayırd edip bilelim diye."

Yani malum olanını zahire çıkarmamız için.

23- "Nihayet onların yüreklerinden korku giderilince Rabbimiz şefaat hakkında ne buyurdu dediler?"

Ayette geçen "Fuzzia an kulubihim"den kasıt korkunun kalplerinden izale olmasıdır. Efza'tehu; onu bıraktın veya terk ettin demektir. Fezza'tehu ise; korkunun ondan alınmasıdır. Akzeytu ve Kazzeytu, Emradtu ve Merredtu misalidir.

24- "O halde biz veya siz, ikimizden biri ya doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir."

1472[14] Ebu Esved Düeli'nindir. Divanı rakam: 60; Mecazu'l-Kur'an: 2/148: Semtulle ali sh. 643; Ruhu'l-Meani: 22/140. Eddad İbni Enbari: 244.

Yani bizler ve sizler aynı yollar üzerinde değiliz. Birimizin doğru birimizin de sapıklık üzerinde olması muhal değildir. Onlara en güzel bir şekilde kandırıp yani ta'rid yaparak yoldan saptırdı ki bu doğru olanın yalncıya şöyle demesine benzer; öyleyse mutlaka birimiz yalancıdır. Bu yapılan taksimat, söyleyenin gereklilik veya ilzam üzerine yapılan bir taksimdir şek üzerine değildir. Onun gibi veya ona yakında şöyle:

"Müneccim ve tabib ikisi de ölüler dirilmeyecektir dediler. İkinize diyorum dedim:

"Eğer ikinizin dediği doğruysa ben ziyanda değilim veya benim sözüm doğruysa zarar ikinizedir."1473[15]

Fıkıhçı Nusayr Merğinani bu ayette kelamın güzelliklerinden olan tecahulu arif sanatı vardır demiş. Ve bunun benzerini Mecnun'unsözünden söyledi:

"Vallahi ey ovalardaki ceylanlar bize dediler ki: Benim leylam ya sizdendir ya da beşerdendir."1474[16]

Dureyd b. Summe'nin kavli şöyle:

"Çağrışıp dediler ki: At bir atlı süvari istiyor. Dedim ki:

"Kastınız Abdullah mıdır? Eğer Abdullah ise önünü serbest bırak. O ne durdurur ne de düşüncesiz ve temkinsiz olur."1475[17]

28- "Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik."

Yani şamil ve cami olan bir rahmetle. El-Kaffetu; başkasına kafi gelen

---

1473[15] El-Ğays'ul'Muscim: i/82. Ebu Ala el-Muri'nindir.

1474[16] Sanaateyn sh. 446; Tezkire t'un-Nuhat: 3/8; Şerhu't-Tasrih: 2/298; Beytin, Urci'nin olduğu da söyleniyor.

1475[17] Dureyd b. Summe'nindir. Kardeşi Abdullah ve onu öldüren be-nu Abr için yazmış. Emali'l-Yezidi 17. Eğani: 9/4,- Lubabu'1-Adab: 1/185; Divan Dureyd sh. 49.

topluluk veya cemaattir. Cubbai şöyle demiş;1476[18] El-Kaffetu; sağdakine ve solundakine yeterli olan veya gelen cemaattir veya topluluktur. Burada Muzaaf olanı mehmuz yapıp asıl mananın dışına itmiştir. İbnİ Bahr şöyle demiş; manası; kaffen lehum dur. Yani, şirkten engelleme bakımından yeterlidir demektir. Burada lafzi me'hazini değiştirmiş ama manayı değiştirmemiştir.

Belhi şöyle demiş1477[19] O, keffe Sevbe'dendir: Elbiseyi derleyip ölçüp biçerek katlayıp etraflarını dikip bir araya getirmektir.

33- "Hayır! Gece gündüz hile ve tuzak kurmaktı."

Bir rivayete göre gece ve gündüz yapılan masiyetlerdir. Bir rivayete göre gelip geçmeleri ve ihtilaf etmeleridir. Ve o ikisi sonsuzadek sürmeyecektir deniliyor.

45- "Bunlar, öbürlerine verdiklerimizin onda birine erişmemişlerdir."

Yani Mekke'Iiler daha öncekilerin onda birine, kuvvet ve kudret bakımından erişememişler. Bu konuda İbni Abbas şöyle demiş; kendilerine verdiklerimizin onda birine ulaşamayanlar, öncekilerdir.1478[20] Yani Mekkeliler daha öncekilere verdiklerimizin onda birine ulaşamadılar, bu ümmetten daha bilgili kimse yoktur ve kitaplarından daha hidayet verici bir kitap yoktur.

46- "Deki: Ben ancak şu iki şeyden biri ile öğüt veriyorum; ikişer ikişer ve teker teker karşımda durmanızı, sonra arkadaşınızda delilikten hiç bir eser olmadığını iyi düşünmenizi istiyorum."

1476[18] Bu Kur'an hakkında tefsiri ve bazı musannafatları olan Mute-zile'nin önderlerinden Ebu Haşim Abdullah b. Selam el-Cubbai'dir. îb-ni Durusteveyh şöyle demiş; Ebu Haşim ile bir araya geldiğimiz zaman; nahiv konusunda tam seksen garip mes'ele önüme attı ve ben onların hiç birinin cevabının ne olduğunu bilmiyordum.Vefatı Hic: 321. Bağdat.

1477[19] O, Abdullah b. Ahmet Ebu Kasım belhi el-Kabi el-Hanefidir. Bağdatlıların kelamcı mutezilelerdendir. Kabiyye grubunun reisidir. Bağdat'ta uzun süre ikamet etti. Kitapları orada meşhur oldu. Sonra Belh'e döndü. H. 319'da vefat etti. Onun (Tefsir'ul-Kebirli'l-Kur'an'il-Azim, Kitab'ul-Makalat) ve benzeri eserleri vardır.

1478[20] Taberi tefsiri: 22/104.

Yani ikişer ikişer bakıp sonra herkes yalnız başına düşünerek bir karar versin. Acaba Muhammed'in, ahlakında, hallerinde, menşeinde ve gönderilmesinde herhangi bir itham edilecek yer veya eksiklik bulabilecek misiniz?

48- "Her türlü gizliyi noksansız bilen Rabbim, hakkı yerine koyar."

Yani batılı hak ile yok eder.

49- "De ki; hak geldi artık batıl ne bir şey ortaya çıkarabilir ne de geri getirilebilir."

Yani gelir gibi olsa da artık yerinde sabit durması mümkün değildir. Ayette geçen "Ve ma yuidu"dan kasıt; yani gittiği zaman bir daha tekrar gelmesini bilmez. Bir rivayete göre; bed ve iadede herhangi bir hayır ile gelmez, yani dünya ve ahirette.

52- "İş işten geçtikten sonra ona inandık demişlerdir. Ama uzak yerden imana kavuşmak onlar için nasıl mümkün olur?"

Ayette geçen "Et-Tenavuş" iş işten geçme veya geç kalma manasmdadır.Bir rivayeteˆgore nail olmak manasmda-dır.

Şair de şiirinde nail olmak manasında kullanmıştır:

"Kova öyle bir geç geliyor ki, kim ona nail olursa kuyudan çekmeyi başarmış olur."1479[21]

îbni Abbas'a göre tenavuş'tan kasıt dönüştür. Süddi'-den1480[22] nakledildiğine göre tenavuş'tan kasıt tevbedir. Yani yakın iken buna nail olmamaları, uzaklaştıktan sonra nasıl nail olabilirler?1481[23]

1479[21] Ğeylan b. Hureys'indir. Kamil: 2/292; Mansef: 1/124; Şarh Mufessel: 4/73; Züccac Hurufu'l-Meani shf: 76.

1480[22] Aynı zamanda Katade'den de bu söz rivayet edilir. Durru'1-Men-sur: 6/714.

1481[23] Züccac'ın Meani'l-Kur'an'ı ve İrabı: 4/259.

"Gaybı inkar ediyorlar."

Yani ne hesap ne de dirilme vardır diyorlar.

53- "Hal buki daha önce onu inkar etmişlerdi. Gay-ba uzak bir yerden atıp tutuyorlardı."

Yani kalplerinden atarak, o, doğruluk ve sevaptan uzaktır diyorlardı.1482[24]

MELEKLER (FATIR1483[1]) SURESİ

1- "Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer ve dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamd olsun."

Ayette geçen mesna ve sülasa ve rubaa şeklinde gelmesinin sebebini adetlerin tekrarından dolayı olduğunu söylemiştik.1484[2] Bu adetler (ucme ve adi)'dan dolayı gayrı munsa-rıftırlar. Bazı bozguncular ve ortalığı velveleye verenler şöyle demiş; aralarında itidal olmadığından dolayı üç kanatlı bir şey havada uçamaz. Yani bu kanatlarından birinin yolunmuş bir kuşun uçamamasına benzer.

Cahiz bu tip insanlara şöyle cevap vermiş: "Bu olay konumunun dışında bir şekilde düşünüldüğü zaman havada bu şekilde uçamaması gayet makul bir reydir ve üç kanatlı olması bu tabiata gayet uygun bir

---

1482[24] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/209-218.

1483[1] İbni Abbas'tan şöyle nakledilmiştir; Ta ki iki arap bedevisi gelip bir kuyu üzerinde münakaşa edip, biri diğerine ben başladım (Fater-tu) diyene kadar ben (Fatiri's-semavati ve'l-ardi)'nin ne anlam ifade ettiğini bilmiyordum.

1484[2] 1/273'edön.

vaziyettedir. Böyle düşünülürse, yarasanın bu ileri sürülen görüş dpğrultusunda, diğer normal kuşlara göre tüyleri olmadığından uçmaması gerekirdi."1485[3]

Her insanın dizleri ayaklarında, dört ayaklılarda ise dizleri ellerindedir, aynı şekilde her insan ye yırtıcı varlıkların avucu veya pençesi veya ayası ellerinde, kuşun ise ayası veya pençesi ayaklarındadır.

Mesela üçüncü kanadın yeri iki kanadın arasında olması da caizdir. Ki bu durumda her iki kanada da bir destek mahiyetinde olmuş olur. Bu şekilde üçü de yani az tüylü olan da olmayan da eşitlenmiş olur.1486[4] Yani bu tür şeyler bir kulun hatırına geliyor da nasıl olur da yaratıcısı olan Allah'ın hatırına haşa gelmez?! Haşa ve bin kez haşa.

Yine denildi ki bu sayıların kalıbı, isimlendirilenlerin (musemma bihi) çok sayıda olmasından dolayı bu kalıpta gelmiş ve bundan dolayıdır ki İlk evvelki bina veya kalıbının şeklinde olmamıştır.

Öyleyse sülase kelimesi üçer üçerden ibarettir. Yani üç kanadın bir tarafta ve üçünün de diğer tarafta olmasıyle eşitlik sağlanmış oldu.

8- "Kötü işi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse kötülüğü hiç istemeyen kimseye benzer mi?" Ayette gelen istifhamın cevabı mahzuftur. Ve cevabının şu şekilde ohnasıda caizdir; (turidu en tehdiyehu), şu şekilde olması da caizdir; (fe innehu yetehasseru aleyhi) ve şu şekilde olması da caizdir; (Kemen amene ve amile salihan) ve şu şekilde olması da caizdir; (kemen alimel hasene vel kabin) ve şu şekilde olması da caizdir; (fe innellahe yudillu-hu) işte bunların hepsi bir tarafa itiliyor çünkü ayette şu ifade yer alıyor; "Men yeşau" yani dilediği kimse demesiyle bütün saydıklarımız cevapların yerine geçmiş oluyor. Kur'an'da gelen istifhamların tamamı iki sebepten dolayı cevapsız

1485[3] Cahiz'in el-Hayavan adlı eseri: 3/232.

1486[4] Saçı az olan adama ve kanatlarında tüyü az olan kuşa şöyle denilir; raculun ahessu beyyinul hases ve tairun ahessul cenah kamus hassedir.

kalmıştır;

1- Caiz olan bütün ihtimallerin düşünülmesi için.

2- Çünkü bu istifhamlar alim olan Allah'tan gelmiştir ve hiç bir zaman sorup ta bilmesi için cevabını başkasından gelmesini beklememiştir. Çünkü O her şeyden müstağnidir.

10- "Kim izzet ve şeref istiyor idiyse, bilsin ki izzet ve şerefin tümü Allah'ındır."

Bu konuda Katade şöyle demiş: Yani kim izzet ve şeref istiyorsa Allah'a itaatle izzet ve şeref bulsun.

Ali bu konuda şöyle demiş;

"Malsız mülk, sultansız izzet ve şeref, aşiretsiz çokluk isteyen kimse Allah'a masiyette bulunarak zilletinde kairnyi bırakıp, O'na itaat etmeye çalışsın ki izzet bulsun. Kim kainatta, sultansız ve malsız bir mülke sahip olur, dost ve aşiretlerinin izzet ve şerefi olmadanizzet bulmak isterse zülce-lalın ittaat izzetine girmekle koruyup muhafaza etsin."1487[5]

"O'na ancak güzel sözle yükselir."

Ayette geçen tayyib ten kasıt tevhidtir.Bir rivayete göre salihlerin ardından yapılan güzel övgülerdir.

"Onları da Allah'a ameli salih ulaştırır."

Yani güzel sözler ameli şalinle ulaşır.

11- "Bir canlıya ömür verilmesi de, onun ömründen uzatılması da mutlaka bir kitaptadır. Şüphesiz onlar Allah'a kolaydır."

1487[5] Beyitler divanında yoktur.

El-Belhi1488[6] bu konuda şöyledemiş; bu, ilk ömrün dışında başka bir ömürdür. Mesela şöyle denilmesi gibi; bende bir dirhem ve bir de onun yarısı vardır. Yani başka bir yarım daha vardır demektir. Zira Allah'ın ömürleri uzatması veya kısaltması ihtimal dışı değildir ve uzata bilir de kısal-ta bilir de. Mesela şu şekilde bir hadis rivayeti vardır:

"Sılayı rahim ömrü şüphesi/,, uzatır."1489[7] Zira bütün amel ve haller değişiklikten önce de ve sonra da ezelde Allah'ın ilminde sabit ve müstakirdir.

27- "Allah'ın gökten indirdiği suyu görmedinmi? Biz onunla renkleri çeşit çeşit meyvalar çıkardık. Dağlardan beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar yaptık."

Ayette geçen "Cuded" yollar demektir. Ve el-Ceddetu İse yol demektir. Te'kidin şartlarından biri de en zahir olanın takdim edilmesidir. Mesela; esvedun halikım (simsiyah), es-ferun fakiun (sapsarı) da olduğu gibi ayette geçen (Gerabi-bus-sud)'ta da gelmesi de caizdir. Ama ne yazık ki araplar siyah renkten pek hoşlanmadıkları için "Gerabib"in "Sud" üzerine takdimi yapılmamıştır. Hatta rengi siyah olan At'a bile siyah demeyip, buna "edhem" ve siyah olan Deveye de esfar yani sarı diyorlar. Ebu Ubeyde, Aşa'nın beyitinde şiirinde aynı şekilde ifade etmiştir:

"O atlarım onlardandır. Benim bineklerim sarı yavruları kuru üzüm gibi sarıdır."1490[8]

1488[6] O, Abdullah b. Ahmet Ebul Kasım el-Belhi el-Kabi el-Hanefi-'dir. Kabi gurubunun lideri ve Bağdat'ın Mutezilı kelamcılarından biridir. Uzun süre Bağdat'ta ikamet etmiş ve kitapları orada meşhur olmuş ve daha sonra Belh şehrine dönmüş ve hicri 319 yılında vefat etmiş ve onun (Tefsiri kebir lil kur'anil azim) ve Kitabul Makalat gibi başka eserleri de vardır.

1489[7] Bu hadis Ebu Umame'den merfü olarak gelmiştir ve lafzı şöyledir; "Maruf (iyi) olan hasletier-kötü olan konumlardan korur, gizli verilen sadaka Rabbm gazabını dindirir, sılayı rahim de ömrü uzatır." Taberi Kebİr'de hasen bir senetle nakl etmiştir.

İbni Mes'ud'un lafzı da şöyledir: "Gizli sadaka Rabbın gazabını dindirir, sılayı rahim de ömrü uzatır." Zayıf hadistir. Makasıd el-Hase-ne-shf: 260-261.

1490[8] Divanı, shf: 27; Şevahidu'l-izah'ta olan ve Ma'di Yekribi meth ettiği kasidesindedir.shf: 114.

At yavrularını çok siyah olduğundan ve belirtildiği gibi bu renkten de hoşlanmadıkları için üzüm sarısına benzetmiştir. Bundan dolayı AHatj da onların yanında en evla olanıy-le başlamıştır. İkrah edip kulaklarına hoş gelmeyeni de tehir etmiştir.

32- "Onlardan kimi kendisine zuhn eder/'

Mefhum mana şudur; büyük ve küçük günah sahiplerine atf olunmaktadır. Şu ayeti celile ise bu ümmetin, başka ümmetler arasında seçilen hayırlı bir ümmet olduğuna bir delildir ve her ne kadar içlerinde günahlarda boğulan ve bataklıkta olanlar da olsa; (kullarımız arasında seçkin kıldığımız kimseler).

"Onlardan kimi orta yolda gider."

Ayette geçen "Muktasid" itaat bakımından mutedil olandır.

"Kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda, öne geçmek için yarışır."

Ayette geçen "Es-Sabık" hayır hususunda son zirveye ulaş ani ardır.

34- "Cennette şöyle derler bizden tasayı gideren Allah'a hamd olsun."

Yani dünyanın gam ve kederlerini.

37- "Size düşünecek kimsenin düşünebileceği öğüt. alabileceği kadar, bir ömür vermedik mi? Size uyarıcıda gelmemiş miydi?"

Uyarıcıdan kasıt Peygamber'dir. Bir rivayete göre ihtiyarlıktır.

Nezir'in uyarıcı olduğuna dair şairde dile getirmiştir: "Geçim darlığının baş göstermesinden ve zorluklardan beyazlıyor diyor ki yaşlılık rabbimin korkutucusu ve uyarıcısı değil midir, ben uyarıcının vechini karartacak değilim"1491[9]

1491[9] Ruhul Meani: 22/201. Nisbetsizdir. Uyunu'l-Ahbar: 4/51; Ak-dul Ferid: 2/326. Nisbetsizdir. El-Kamil'de: 1/342'de Atbi'ye aittir. Tefsiri Kurtubi: 14/254. Akd'ul-Ferid'in rivayeti şöyle:

Sari; ihtiyarlık Allah'ın ikazlarından ve uyarıcılarından biri değil midir diyor.

43- "Onlar öncekilerin kanunundan başkasını mı bekliyorlar?"

Yani karşılaştıkları türlü türlü azap ve ölüm çeşitleridir.

45- "Eğer Allah, yaptıkları yüzünden insanları ce-zalandırsaydı, yer yüzünde hiç bir canlı varlık bırakmazdı. Fakat Allah onları, belirtilmiş bir süreye kadar erteliyor. Vakitleri gelince gerekeni yapar."

Zira Allah kullarını görmektedir. "Gözetlemektedir." Zira Allah yer yüzünde olan her şeyi insan için yaratmıştır.1492[10]

YASİN SURESİ1493 [1]

6- "O kitap sana ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için indirilmiştir."

Ayette gelen "ma" harfinin nefy "ma"sında olması da1494[2], caizdir ve "EUezi" manası olması da caizdir. Yani atalarını korkutuğumuz şeyle onları korkutacağız. Bu mana daha evladır çünkü yer yüzü korkutulacak

---

"Diyen şöyle diyordu:

"Obeni gördü ki ben darlıktan Ötürü bana arız olan şeyleri izhar ediyorum. Sende tehlike sinyalleri vardır. Nerdeyse bana yaklaşmış durumda." Ben de ona dedimki:

"İhtiyarlık Ömrümün uyarıcısıdır ve ben de uyarıcının üzerini karartacak değilim."

1492[10] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/219-223.

1493[1] İbni Abas'tan nakledildiğine göre Yasun suresi Mekke'de nazil oldu demiştir. Ahmet, Ebu Davut, Nesai, Hakim ve Beyhaki'nin Ma-kel b. Yesar'dan çıkardıklarına göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Yasin Kur'an'm kalbidir. Allah'ı ve Ahiret gününü kastederek okuyanın geçmiş günahları afvotunur. Yasin'î ölülerinizin üzerine okuyun." Müsned: 5/26; Müstedrek: 1/565; Ebu Davud: 3121.

1494[2] Yani bu Ümmete, Muhammed (s.a.v) gelene kadar hiç bir korkutucu onlara gelmemişti.

hüccetlerden hali değildir.

8- "Biz onların boyunlarına bir takım kelepçeler geçirdik. O halkalar çenelerine kadar dayanmıştır. Onun için kafaları yukarı kalkıktır."

Bu iki ayet Rasulullah'a (s.a.v) tuzak kurup öldürmek isteyen ve Allah'ın onu bu felaketten kurtardığı felaketçile-rin hakkında inmiştir.1495[3]

Bir rivayete göre onların bu hali ahirette olan azap sureti olması da caizdir.

Bir görüşe göre onların bu sureti, zincirlere vurulup her türlü tasarruftan menedilen gibi iman etmekten menedilmeleri misali olması da caizdir. Efvuhu'l-Evdi'nin dediği gibi:

"Sen, onların rüştten yoksun prangalar ve zincirler takılmış gruplar arasında olduğun zaman Rüşd nedir bilirmisin, onların azgın cahil başlarına verin onların hepsi azgınlık ipiyle bağlıdırlar."1496[4]

Zira o insanların başlan yukarı doğru kalkıktır onun için her istediğini göremezler. Ayette geçen "El-kemh" Bir şeyin ağza doğru götürülmesi manasındadır. Bir rivayete göre "El-mukmehu" başını sırtına değecek şekilde yukarı kaldırmak manasındadır. Böylece başlan göğüsten yukarı ve iki omuzu arasında basık ve düz bir şekildedir ki bu da deve başım kaldırdığı zaman ki şeklidir.1497[5]

12- "Önden gönderdikleri işleri ve bıraktıkları eseri biz yazarız."

1495[3] İbni Cerir'in İkrime'den rivayet ederek dedi ki: Ebu Cehil şöyle demişdir; Eğer Muhammed'i görürsem ona ne yapacağım] bilirim,' bunun üzerine bu ayetten şu ayete kadar (Görmezler) nazil olmuştur. Bu Muhammed'tir diyorlardı. Ebu Cehil'de sürekli o nerde o nerde diye soruyordu, çünkü o'nu görmüyordu. Tefsiri Taberi: 22/152.

1496[4] Hamasetü'l-Basriyye: 2/69, İhtiyareyn: 78, Emali'1-kali: 2/228. "

1497[5] Nakledildiğine göre Nafi b. Ezrek İbni Abbas'tan (Mukmehun) . hakkında sorduğunda şöyle demiş; başı basık burnu da havadadır. £, "Araplar bunu biliyor mu?" demiş. O da:

"Evet sen şairin şu sözünü duymadın mı?" der.

"Biz oranın etraflarında oturur durumdayız, tıpkı başını kaldıran de-■veler misali biz de gözlerimizi kaldırırız."

Ayette geçen "Ma kaddamu"dan kasıt amelleridir. "Asa-rehum" dan kasıt ise; kendilerinin bıraktıkları yol olup ta daha sonra gelenlerin bu yolu takip etmeleridir.1498[6] Şu ayette de buna bir işaret vardır:

"O insan ileri götürdüğü ve geri bıraktığı ne varsa bildirilir." (Kıyamet: 75/13)

13, 14- "Onlara, şu şehir halkını misal getir. Hani onlara elçiler gelmişti de, işte o zaman biz onlara iki elçi göndermiştik. Derhal onları yalanladılar. Biz de hemen bir üçüncü elçiyi gönderdik. Onlar hep beraber. Biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz! dediler."

Şehir halkından kasıt Antakya'Ulardır. İlk Önce gönderilen iki elçiyse; Toman ve Bolis'tir. Üçüncü elçiyse; Şem'un'dur.

18- 20- "Bunun üzerine onlar dahada sertleşerek" Doğrusu biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa duçar olduk. Eğer bu işten vazgeçmezseniz, andolsun sizi taşlarız. Ve bizden size mutlaka acıklı bir işkence ve kötülük dokunur dediler. -Elçiler şöyle cevap verdiler; sizin uğursuzluğunuz sizinle beraberdir. O bizden değil sizdendir. Hayır! Siz aşırı giden haddi aşan bir milletsiniz. -Bu esnada şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi. "Ey kavmim! dedi, bu elçilere uyunuz!"

Şehrin Öbür ucundan koşup gelen "Habibun-Neccar" adında salih bir insandı ve israil oğullarından biridir. O sıralar gökten hiç yağmur düşmüyordu. Tamamen bir kuraklık baş göstermişti. Ve uğursuzluk diye addettikleri bu kuraklığın sebebinin bu üç elçinin yüzünden olduğunu iddia ediyordular onun için üç elçiyi de öldürdüler. İşte bu anlarda Habib Neccar cennetin nimetlerinin kokusunu hissedince, kavmi olan israillilerin iman etmesini temenni etmiş ve ayetin diliyle şöyle demiş:

1498[6] Tirmizi nakletmiş hasen demiş, Hakim nakletmiş sahih demiş ve Abdurrezzak'ın Ebu Said Hudri'nin şöyle dediğini rivayet etmişler; Beni Seleme'liler Medine'nin uzak bir kenarındaydılar ve mescidin yakınlarına taşınmak istediler ve bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur. Daha sonra Rasulullah (s.a.v) onları çağırdı ve "İşte onların eserleri yazılacak." dedi ve ayeti onlara okudu onlar da taşınmaktan vazgeçtiler. El-Aride: 12/107; Müstedrek: 2/429.

26-27- "Gir cennete! denildi. Bu ilahi müjdeyi duyan zat, keski, dedi, kavmim bunu bilseydi benim iyiliğimi, bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını anlasalardı!"

Yani neden dolayı Allah'ın beni affettiğini bilselerdi.

28- "Biz ondan sonra, onun milletini helak etmek için üzerlerine gökten herhangi bir asker indirmedik

Yani koyun derisinden sıyrılıp çıkarıldığı gibi gündüzden ışığını çıkarıp alırız.

38- "Güneş kendisine mahsus yörüngesinde akıp gitmektedir."

Yani artık dünyanın hükmü ortadan kalktığı zaman güneş te son bulup fani olacaktır.1499[7] Bir rivayete göre batış yönü ufuktan çok uzak olduğundan dolayı akıp gidiyor ve daha sonra tekrar yine yörüngesine dönecektir.

39- "Ay için de bir takım menziller tayin ettik." Ayette geçen "Kamer" kelimesi muzmer bir fiilin etkisiyle nasbölmuştur. Takdiri şöyledir: "Kedderna el kamere kaddernahu" bu durumdan sonra Kamerden Önce muzmer olan fiil, kendisinden sonra zahir olunan bir fiille malum olmuş olur. Bu Sibeveyh'in (Zeyden darebtuhu) üzerindeki görüşüdür.

Ebu Ubeyde şöyle demiştir; Zira "Kamer" den önce onu naspeden şu

---

1499[7] Buharı ve diğerlerinin Ebu Zer'den rivayet ettikleri bir hadiste kendisi şöyle diyor; bir güneşin batışında Rasulullah ile beraberdim ve bana:

"Ey Eba Zer güneşi ı nereye doğru battığını bitiyor musun?" dedi ben de:

"Allah ve Rasulu iaha iyi bilir." dedim;

"O Arş'tn altına drğru secde etmeye gidiyor. İşte şu ayet buna işa-rettıı." dedi:

"Güneş kendine mahsus yörüngesinde akıp gitmektedir." ve istikrar edeceği yer Arşın altıdır dedi. Fethu'1-Bari: S/541.

cümle geçmiştir; "Neslehu minhu'n-nahar." Yani gündüzü çekip çıkarırız ve kamer için de belli bir akıp gideceği menziller takdir ederiz ve işte bu takdir edilen menziller maruf olan yirmi sekiz yörüngedir.

"Nihayet o eğri hurma dalı gibi olur da geri döner." Ayette geçen "Urcuni'l-kadim" den kasıt kurumuş eğri hurma dalıdır. El-Izk ise; budanmış hurma ve üzüm dallarının ince bir zar gibi içinden çıkan ve kuruduktan sonra yay gibi kavislenen kısımdır. EI-Kadim İse; üzerinden bir sene geçtikten sonra yay gibi dönen hurma dalıdır. Kelamcılarm Allah'ın doksan dokuz ismi arasında "El-Kadim" ismini alıp üzerinde durmaları pek şaşırtıcı olmamıştır bizim için. Zira Allahu Teala, en zayıf ve cılız halleri el-Urcuna benzetmiş ve Kadim sıfatını da en dakik sıfatlarından biri olarak addetmiştir.1500[8]

Aynı şekilde kelamcılar "Ez-Zat" üzerinde de durmuş olmaları da pek şaşırtıcı olmamıştır ve hatadır; Çünkü Allah'ın sıfatlarından hiç birinin sonuna mübalağa için te'nis ta'sı getirilmez.1501[9]

Mesela Allah için şöyle denilemez; Allameh. Çünkü Allah alemlerin en alimi ve bilenidir. Yani sonuna te'nis için olan ta harfi konulamaz.

40- "Ne güneş aya yetişebilir ne de gece gündüzü geçebilir."

1500[8] Önsözde şu başlık altındadır: "Müellifin kelam ilmi hakkındaki bazı görüşleri." 1/77.

1501[9] Ibnu'l-Kayyim bu konuda Süheylî'den çok güzeı bir ifâde nakl etmiştir; Zat konusunda bir çokları yanılgıya düşmüşler ve bilhassa kelamcılar düşmüşler ve şöyle demişler; şüphe yok ki Zat Nefsin kendisi ve hakikatidir. Ve Allah'ın zatı bizzat kendisidir ve bununla varlığını ve hakikatim tabir ediyorlar ve itlak ettikleri bu sözlerine Ra-sulullah'ın, İbrahim'in kıssasiyle ilgili şu sözünü misal getiriyorlar; "se-lasü kezibatin kulluhunne fi zatıllahı" bu Allah'ın zatiyle ilgili olan üç tür yalandır. Ve ayrıca Habibin şu sözünü de misal alıyorlar: "Vezalike fi zatil ilah."

Ve bu sözler lügat ve şeriatte anlamlan sizin zannettiğiniz gibi değildir demiş. Eğer böyle olsaydı şunu demek de caiz olurdu:.

"İnde zatillah" Allah'ın zatının yanında ve yine (İhzir zatellah) Allah'ın zatından sakın ve ayette de şöyle geçtiği gibi (ve Yuhazzirukumul-lahu nefsehu) ve bu da pek duyulmamış şeydir. Mesela; biri şöyle (cahedd-tu fillahi) Allah'ta cihad ettim (Ehbebtukefillahi) seni Allah'ta sevdim, şeklinde dese ki bu lafızlar kesinlikle hakikat üzerine delalet eden (sanki Allah bir kap veya mekanmış gibi) lafızlar değildir. Zira burada mah-zuf olan bir muzaaf vardır o da şudur; "Allah'ın rızasında ve itaatinde"dir. . Buna göre cümlelerin manası şöyledir; Allah için cihad ettim ye seni Allah rızası için sevdim. Bu böyle sabitleştikten sonra şu söze (fi zatillah) ve (fi zatil ilah) şu mana verilir: "Dinde ve şeriatte olan ilahın zatı" anlamındadır. Burada zat kelimesi Dinin bir vasfıdır, zaten zat'ın aslı da bir müennes kelime için na't durumundadır, zira görüldüğü gibi sonunda da bir tenis alameti olarr ta harfi vardır. Böylece zat kelimesi Allahu Teala-ya izafe edilmekle sadece şeref sahibi olmaktan ibaret olmuş oldu ve Allah "m bizzat nefsine herhangi bir işaret yoktur, Bedaiu'l-Fevaid: 2/6-7.

Yani ay süratle gittiğinden dolayıdır. Ki bu da batıdan doğuya olan hareketlerinde açık ve alenen belli .olmaktadır; zi-ra ayın ilk günlerinde ay güneşle batı ufkunda bir araya gelir. Çünkü o onun yarısında onunla karşılaşır, Yahya b. Selam1502[10] bu konuda şöyle demiş; bundan murad ayın ondördü-dür çünkü ay battıktan sonra, bu gecenin sabahında henüz güneş doğmadan tekrar doğar.

Gecenin gündüze yetişememesinden kasıt şudur; yani gece ancak gündüz geçtikten sonra gelebilir, yani gündüz vaktinin tamamıyle demektir. Bir gün halife Me'mun'un huzurunda Rıza'dan1503[11], gece ve gündüzün hangisinin daha önce gelip geçtiği hakkında soru sorulduğunda şöyle cevap vermiş:

"Gündüz dediğinde, ona tekrar buna delilin nedir?" diye sorulur. "Kur'an dan şu delil vardır" der:

"Nede gece gündüzü geçebilir."

Hisap ile olan delil ise şudur der; dünya yengeç burcunda yaratılmıştır, yıldızlar da onun eşlarmdandır, güneşin doğan onuncu hamel burcundan olması, semanın ortasında olmasını gerektirir.

"Bunlardan her biri belli bir yörüngede yüzmeye devam ederler."

Yani süratle gidiyorlar. Mesela; süratli giden veya yürüyen at'a şöyle denilir; "Feresun Sabihun ve Sebuhun." Ra-ciz şöyle dedi:

"İçinde şarap olan uzun geniş kurak çölde millet süratle koşup kurtulmak istiyor. Eğer orada kalıp ve ordan geç-tekleri zaman sanki

---

1502[10] Ebu Zekeriya el-Basri'dir. Hasan Basri'nin arkadaşlarından ve Hammad b. Seleme den kıraatlan rivayet etmiştir.Arapça lügatini bilen kitap ve sünnet kornişimde bilgi sahibi olan güvenilir ve sika biridir. Kur'an tefsiri tasnif etmiştir ve geçmişte onun misli gibi bir şey olmamıştır. Hicri. 200 yılında vefat etmiş ve bazı yazılmış cüzleri de mevcuttur.

1503[11] O, Ebul Hasan AH Rıza b. Musa Kazım'dır. İmamiye itikadı Üzerine olan İsna aşeriyenin İmamlarından biridir. Halife Me'mun, kızı Üm-mü Habibe'yi onunla evlendirmiştir. Ve onu veliyyu'1-ahd yapmıştır. Hicri 202 yılında vefat etmiştir. Vefeyatu'l-A'yan: 3/269-271.

orada geceleyip sabahlamış gibi olurlar."1504[12]

41- "Onların zürriyetlerini dopdolu bir gemide taşımamız da onlar için büyük bir ibrettir."

Zürriyetlerden kasıt onların babalarıdır. Babaların zür-riyet diye isimlendirilmeleri şu sebeptendir; Çünkü çocuklar onlardan türemiştir. Burada da sebep olanın ismiyle (yani bu kaide üzerine ifade edilmiştir) sebep isimlendirilmiştir. Racizin dediği gibi:

"Yağmur bulutlar arasında beyaz bir bulut içinde yöne-lip geldi."1505[13]

42- "Gemilerin benzerlerinden binmekte oldukları ve ilerde binecekleri şeyleri onlar için biz yarattık."

Yani Nuh'un gemilerine benzer diğer gemilerin yaratılışıdır. Bir rivayete göre küçük kayık çeşitleridir. Bir rivayete göre develerdir çünkü onlar karada gemilerin konumundadırlar.

Şair de şiirinde sefineyi deve anlamında kullanmıştır:

"Kadın binekleri vadide ded denilen yerden geçerken denizdeki gemilerin misalidirler"1506[14] dedi.

Musekkib şöyle dedi:

"Onlarmesafenin yarısını katetikl erinde sanki onların yükleri gemilerin

---

1504[12] Ricz, Zi Rumme'nin kardeşi Mesud'undur. Divan'ul-Meani: 2/128; Sanaateyn: 293; Hayavan: 3/73; Rabu'ul-Ebrar: 1/205; Şafii Fa-kihi Ebu Hamit Mervezi'de, kelamcılan meselelerden de dönüp riicula-nnı ve uzun süre münakaşa edip mezheplerinin üzerinde sebat ettiklerini görüp duyunca bu beyiti misal olarak getirirdi iki muhakkikin de Sanaateyn kitabının, Becavi ve Muhammed Ebu'1-Fadl İbrahim iki beyti nis-bet etmemişler.

1505[13] Ricz Keşşaftadır. Şerh Ebyat'ul-Keşşaf: 136. Yağmurun çokluğunu ve sağnakhğını vasıflandırıyor. Garib'ul-Hadis'il-Hattabi: 2/85; Kamil: 2/68. Mahtuîede esninıetunun yerine esimeh, sebabu'ıunun yerinede secamuh geçmiş ikisi de hatadır.

1506[14] Beyit Mullakati daliyededir. Muallakatu şerh Nuhas: 1/54; Ferku beyne huruful hamse shf: 451; Hasais; 1/70; Lisan mad.deda. En-Nevasıf; vadideki geniş alan veya sahadır. El-Huduc; kadın binekl&i-dir.Vedid; bir yer, mıntıka ismidir.

üzerindedirler. Gemiye benziyorlar."1507[15]

45- "Onlara yapmakta olduğunuz ve yapıp arkada bıraktığınız işlerde Allah'a iltica edin, sadece ondan korkun."

Yapmakta olduğunuzdan kaşıt; dünya azabıdır. (Vema halfekum)'dan kasıt ise; ahiret azabıdır.

49- "Onlar birbirleriyle gürültü ve şamata ederken kendilerini ansızın yakalayacak bir tek sayhayı bekliyorlar."

Gürültü ve şamataları, ticaret ve alış veriş yaparken olandır.

51- "Nihayet surun üfürülmesi yaklaştı. Birde ne gö-resinî Onlar kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine giderler.'?

Ayette geçen "Yensilun"dan kasıt süratle gitmeleridir.1508[16] Bir rivayete göre maksat; çıkmalarıdır.

52- "İşte o zaman. Eyvah eyvah! Bizi kabrimizden kim çıkarıp dirltti? derler."

İki üfrülüş arasında biraz hafifleştirilir ve onlar bu esnada uyuklarlar.1509[17]

55- "Bü gün cennetlikler, nimetler içinde safa sürerler."

Yani cennette verilen nimetlerle, yiyip içerek zevk ve safa sürüyorlar. İşte o meşguliyet nimetlerle meşgul olup iyice her şeyin tadına varıp ve

---

1507[15] İki beyit te onun mafdaliyat kasidesi ndedir. Mafdaliyat: 228; Muntehat Taleb: 1/229.

1508[16] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Nafi b.Ezrak ona şu ayet hakkında şunu sormuş: "Rablerine koşarlar"; o da süratle gitmektir der.

1509[17] Mücahid bu konuda şöyle demiş:

"Kıyamet gününden önce kafirler için birazcık bir hafifleme vardır işte o anda biraz da olsa uykunun tadını alırlar. Kabir ehli çağrılıp diriltil-diklerinde kafirler şöyle derler: "Eyvah bizi kim kabrimizden kaldırdı." -ve Müminler de onlara cevaben şöyle derler: "Bu Rahman'm size vadet-tiği ve Peygamberlerin de doğruladıklandır."

tadını çıkarmaktır. Tadı çıkarılan nimetlerden kasıt (Hurilerle olan oynaşma ve yatmalardır.) Bir rivayete göre onları dinlemekledir bu meşguliyetler. Ama evla olan görüş; bunların nimet ve lezzet türlerine atfedendir. Ferra'ya göre; El-Fekihu ile El-Fakihu arasında bir fark yoktur çünkü eş anlamlıdırlar.1510[18] Ve güzel konuşan mülaim halim selim adam demektir. Ebu Ubeyde de şöyle demiş; El-Fekihu; meyve yiyendir.1511[19] El-Fakihu; meyve sahibidir. Tıpkı hurmacıya Et-Tamir ve sütçüye de El-Labin denildiği gibi.

57- "Orada her çeşit meyve onlar içindir. Bütün arzuları yerine getirilir."

Yani ne isteyip arzu ederlerse anında önlerine gelir ve yer içerler,

58- "Bağışlayıcı bir Rab olan Allah'tan onlara söz olarak selam gelir."

Yani onlara gelen Allah'ın selamını bizzat işitirler.1512[20] Manası şudur; Bu onlara ebedi olarak selamette kalacaklarına dair bir müjdedir.

59- "Ayrılın bu gün bir tarafa ey günahkarlar."

O gün günahkar guruplar fırkalar halinde birbirlerinden ayrılırlar.

62- "Şeytan sizden pek çok milleti kandırıp şaşırttı."

Ayette geçen Cibilletun'dan kasıt çok miletler demektir. Evla olan "Cibilen" gelmesidir çünkü bunun müennesi Cibil-letun'dur ve şu ayette olduğu gibi:

"Vel cibilletel evvelin." (Şuara: 26/184)

1510[18] Ferra'mn Meani'l-Kur'an'ı: 2/381.

1511[19] Mecazu'l-Kur'an: 2/163. "Fekihun" şeklinde olan kıraat Ebu Cafer'indir.

1512[20] İbni Mace, İbni Ebu Dünya, Bezzar ve İbni Murdeveyh'in Ca-bir'den rivayet ettikleri bir hadiste Rasulullah (s.a.v) şöyle demiş; "Cennet ehli nimetleriyle meşgul oldukları bir esnada başlarında bir nur doğar ve başlarını kaldırıp baktıkları sırada birde ne görsünler Al-lahu Teala üstlerinden gelmiş onlara; "Es selamım aleykum ey cennet ehli" diyor. İşte bu şudur diyor: "Bağışlayıcı bir Rab olan Allah'tan onlara söz olarak selam gelir." Ve onlar ona o da kullarına bakar durur ve Allah onların gözünün önünden kayboluncaya kadar Ondan başka bir yere bakmazlar ve sonunda O'nun nuru ve bereketi onların üzerinde ve diyarlarında kalır."

Mesela "Bairun zifrun ve Naketun zifretun" denilmesi gibidir. Bu kulak dibinden kafa çukuruna kadar olan kazal kemiğinin büyük olması durumunda denilir.1513[21] Bir rivayete göre Cibille kelimesi CibiUetu kelimesinin cemi olması da caizdir. İki zammeyle1514[22] "Cubulen" bu kelime, Cebü kelimesinin cemidir. Şu misalde de olduğu gibi; Sebil Subul. Cu-bulun manası; Mecbuldur. Cerih ve Ketil misali gibi.

66- "Dilersek gözlerini büsbütün körederiz. Bu seferde yolda itişip kalkışırlar. Çünkü yolu görmezler."

Yani dünyada kör ederiz. Ayette geçen Es-Sırat yol demektir. Yani görmedikleri halde bu yolarda nasıl yürüyecekler?

67- "Eğer biz dileseydik oldukları yerde onların bünyelerini şekillerini değiştirirdik."

Yani içinde günah işledikleri evlerini. 68- "Kime uzun ömür verirsek biz onun yaratılışını bozar beli bükük hale getiririz."

Yani onu seksen yaşına getiririz. Gençliğini ve güzelliğini bozarız'dan kasıt; onu kuvvetliyken zayıflatırız, genç iken yaşlandırır ve henüz kendindeyken onu eksiltiriz.

71- "Onlar bakıp görmediler mi ki, biz azimuşşan kudretimizin eseri olmak üzere pek çok faydalı hayvanlar yarattık. Ve onlarda bunlara malik ve sahip oldular."

Yani onların yaratılışını biz üstlenip yaptık. Şu ayet misali (Fe bima kesebet eydikum) sizin kendi elinizle yaptığınız.1515[23]

1513[21] İnsan boynunun en yukarısında olan kazal kemiğidir. Develerin erkeği İçin Zifra dişisi için ise Zifretun denilir. Bir rivayete göre Zifra; soylu ve boynu kalın olan deveye denilir.

1514[22] O, İbni Kesir, Haula, Kesaİ, Ruveys ve Halefin kıraatidir. İthaf: 366.

1515[23] Ayetin lamamı: "Başınıza gelen her musibet kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. Allah çoğunu affeder." (Şura: 42/30)

Hasan'a göre şöyledir; Kuvvetimizin yaptığı. Ayette geçen "El-Yed" kuvvettir. Allah'a (c.c.) zayıflık isabet etmesi veya kuvvetinin düşmesinden münezzehtir. Lakin manası şöyledir; Kuvvetimizin şaheseri olarak, kendilerine dünyevi ve semavi işlekle verdiğimiz bir takım eşyalardır.

75- "Halbuki o mabud edindikleri putların onlara yardım etmeye asla güçleri yetmez. Bilakis onlar bu ma-budlar için yardıma hazır askerlerdir."

Yani ateşte veya hesap esnasında, onlar da orada hazır bulunacaklar ama maalesef hiç bir yardım onlardan alamayacaklardır.1516[24]

SAFFAT SURESİ1517 [1]

1- "Saf saf dizilmiş olanlara yemin olsun."

Yani Meleklere, çünkü onlar gökte saflar halindedirler. Veyahut ta; Onlar havada kanatlarını yayıp açarak ta ki Allah onlara bir şey emretsin veya niçin yaratıldıklarını emr edene kadar.

2- "Toplayıp sürenlere yemin olsun."

Kalpler şeytanın vesvesesini idrak ettikleri gibi onları da idrak eder, işte bunlar da sorumluluğun çağrışımlarından biridir.

3- "Zikir okuyanlara yemin olsun."

1516[24] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/224-235.

1517[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre, Saffat Suresi Mekke'de nazil oldu demiş: Nesai ve Beyhaki'nin Sünen'inde İbni Ömer'den çıkardığına göre şöyle demiş:

"Rasulullah (s.a.v.) bize tahfifle emrediyor ve saffatı okuyarak bize imamlık yapardı."

Yani Allah'ın kitaplarını okuyan ve Onu teşbih ve takdis etmektir. Burada Allah meleklerin üç sınıfıyla yemin etmiştir. Veya bu üç sınıfın Rabbine yemin etmiştir. Ayetlerde ayrı ayrı geçen sigalardan herbir cemin cemidir; çünkü melekler müzekkerdir.1518[2] Şöyle diyebilirsin; ilk cemi "Saf-fetun"dur, ikinci cem sigası ise "SaffaturT'dır.

6- "Biz yakın göğü, bir süsle, yıldızlarla süsledik." Ez-Ziyne kelimesinin isim olması caizdir. Yıldızlara tam bir izafe olarak izafe edilmiştir. Şöyleki; "Bi zinetin mine '1-kevakibi" Ve aynı zamanda Mef'ulun bihe izafe edilmiş bir mastar olması da caizdir. Bir rivayete göre izafesi şöyledir; "Bi zinetin el kevakibe" yani birincisinin tenviniy-le ve ikincisinin nasbesiyledir. Bazı kıtaatlarda da olduğu gibi.1519[3] Bu şu ayetin babına girer;

"Duai'I-hayri." (Fussilet: 41/49)

Ve:

"Bi suali na'cetike." (Sad: 38/24)

Yani (Duaihi'l-hayre) ve (ve sualihi na'cetike) demektir.

9- "Kovulup atılırlar. Ve onlar için sürekli bir azab vardır."

Ayette geçen "Duhuren" ateşe atmaktır. Bir rivayet göre kovulup itilerek zorla atmaktır. Ve ayette geçen "Va-sıb" ise sürekli ve devamlı elem verici bir azabtır.

10- "Ancak bir söz kapan olursa, onu da delen ve yakan bir alev takib eder."

Ayette geçen "Hatifel hatfe" den kasıt kulak verip o kulak verdiği şeyi çalmak veya kapıp kaçmaktır. İbni Abbas'tan şöyle nakledilmiştir:

1518[2] Mahtu tadadır. Melekler ne müzekkerlikle ne de müenneslikle vasıflandırüabilİr.

1519[3] Bununla Şu'be, Asım'dan kıraat olarak okumuştur.

Sıçrayıp atlayarak bir şeyi kapıp kaçana Er-Recm isabet etmez. Ayette geçen "Şihabun sa-kib" ateşten bir alevdir ve onun ışığı yakarak delip geçer.

"Ah şiirim, keşke için bir haber vardır: Cesed yapıldığından beri ruh nereye gitti. Kişinin kuvvet ve takati yerindey-ken ve bir ateş şulesi misali delip geçerken zaman ona vurup alevini sakinleştirdi."1520[4]

11- "Şimdi sor onlara! Yaratılış bakımından kendilerini yaratmak mı daha zor yoksa bizim yarattiklarımız-mı? Zira biz kendilerini yapışkan bir çamurdan yarattık."

Yaratıklardan kasıt; gökler, yer ve dağlardır. Bir rivayete göre Meleklerdir. Bir rivayete göre geçmişte helak edilen ümmetlerdir. Lasik ve Lazik; yapışkan çamur demektir. Ama ikisi arasında farklılık vardır şöyle ki Lasik; Biribiri-ne yapışan çamurdur. Lazik ise.; İsabet ettiği yere yapışan çamurdur. Bir rivayete göre "Lazib" lazım manasındadır. Geçen dört lafız birbirlerine eş anlamlı kelimelerdir.

Nabiğa da Lazib kelimesini yapışkan manasında kullanmıştır:

"Hayrı hesaplamıyorlar ki ondan sonra şer olmaz şerri yapışkan bir cinsten olduğunu hesaplamıyorlar."1521[5]

14- "Bir mucize görseler alay ederler."

Yani alay olsun diye ağızlarına alıp konuşurlar. Bir rivayete göre; Ayetleri alay konusu olan şeylere nisbet ediyorlar. Mesela bir şeyi iyi veya kötü vasıflarla vasıflandırdığın zaman şöyle dersin: "İstahsentuhu

---

1520[4] İki beyitin söyleyeni belli değildir. İkinci beyit Tefsiri Kurtu-bi: 15/8.

1521[5] Mecazu'l-Kur'an: 2/167; Tefsiri Kurtubi: 15/49; Tefsiri. Tabe-ri: 23/25; Divanı, shf: 13. îbni Abbas'tan nakledildiğine göre Nafi b. Ez-rak (Tinun Lazib) hakkında sorduğunda o da şöyle cevap vermiş; Yapışkan diye cevap vermiş. Tekrar:

"Araplar bunu bilmiyorlar mı?" demiş. "Sen Nabiğa'nın ne dediğini duymadın mı?"

"Hayrı hesaplamıyorlar ki ondan sonra şer olmaz şerri yapışkan bir cinsten olduğunu hesaplamıyorlar."

ve İstakbahtuhu."

18- "Deki "Evet hem de hor ve hakir olarak" diriltileceksiniz."

Ayette geçen "Dahinin" hor ve hakir manasmdadır.

22- "Allah meleklerine emreder. Zalimleri, onların aynı yoldaki arkadaşlarını ve Allah'tan başka taptıkları putları toplayın."

Ayette geçen "Ezvacehum" dan kasıt benzerleridir. Yani zina sahibi zina sahibiyle, içki sahibi içki sahibiyle haş-redilecektir.

23- "Onlara cehennemin yolunu gösterin."

Ayette geçen "Fehduhum"dan kasıt yol göstermek veya rehberlik etmektir. İbni Keysa'nın1522[6] dediğine göre; onları cehenneme götürün takdim edin manasındadır. El-Hadi; Es-sabik (yarışmak koşuşmak) manasmdadır. El-Hadiyetu; boyun manasmdadır.

"Boyunlar kesildiği zaman akan kanları yerdeki ayak izlerinden kıpkızıl kına suyu gibidir."1523[7]

24- "Böylece onları tutuklayım, çünkü onlar suçludurlar."

Ayette geçene "Vekifuhum"dan kasıt onları hapsedin manasmdadır. Lazım ve müteaddi bir fiildir (geçişli ve geçişsiz). Arabi de şiirinde vakefeyi lazım ve müteaddi olarak kullanmıştır:

"Selma'yla zulm ve haksızlığa alıştım. Ben ki ta eskiden, zulme ve haksızlığa karşı çakardım. Selma beni şek ile şüphe arasında bıraktı ve oysaki ben şüpheler üzerine duran biri değildim."1524[8]

1522[6] O Muhammed b. Ahmed b. İbrahim b. Keysan Ebul Hasan Na-havidir. Muberrid ve Saleb'ten ders almıştır. İki mezhebi birbirine karıştırmıştır. Meanil Kur'an adlı bir eseri vardır. Hicri 320'de vefat etmiş.

1523[7] Muallakatındaki beyittendir. Divan: 121; Şerh Muallaka! Neh-has'ın: 1/39.

1524[8] Beyit Muallakat'ındadir ve Divanı shf: 121.VeNuhas'm Mu-allakat'ı: 1/39.

28- "Uyanlar, uydukları adamlara "Siz bize sağdan gelirdiniz" derler."

Yani bizi kuvvet soruyla zor kullanarak alır götürürdünüz.

Şemmah ta yemin kelimesini kuvvet manasında kullanmıştır:

"Arabetu'l-Evsi'yi, eşsizce gayelere uzandığını gördüm şeref için bir sancak kaldırıldığı zaman Arabe onu kuvvetle alırdı"1525[9]

Hasan'm dediğine göre; din misalidir. Yani din kisvesine bürünerek bize gelip bizi alıkoyuyordunuz demektir veya önümüze sed çekiyordunuz.1526[10]

41- "Onlar için bilinen bir rızik vardır." Zira nefis kendisince malum olan bir şey karşısında teskin olur. Selman'ın dediği gibi nefis demini alıp kendine geldi mi artık kuvvet bulur veya kazanır.

45- "Kendilerine kaynaktan kadehler dolaştırılır." Hamrın, Main diye isimlendirilmesi suyun şu manaları

üzerinedir:

1- Kaynaktan çıkması ve sürekli peşpeşe kesilmeden

takviye etmesi.

2- Kaynaktan hiç kesilmemesi.

3- Süratli akmasından.

4- Akıntının tatlı tatlı ve hazin bir şekilde olması.

5- Yahut ta kaynaktan çok ve gür bir şekilde akması. Çünkü man çok şey manasmdadır. Kendisinden çok istifade edilen şeye de "El-Maun"

1525[9] Divanı shf: 335-336; El-İsabe: 2/ 473; El-İstiab: 3/ 879; El-Ka-mil; 1/76; Nakduş-Şi'r.shf; 105.

1526[10] İbni Munzir'in naklettiğine göre Hasan şöyle demiş; Yapılacak her hayır veya iyilik anında onların yanına gelirler ve onları alıkoymaya çalışırlardı.

denilir.

47- "O içkide ne sersemletme vardır ne de onunla

sarhoş olurlar."

Ayette geçen "Gavl" kelimesi sersemleştirme ve eziyet verme manasındadır. Bir rivayete göre akli dengelerini bozmaz veya sarhoş yapmaz manasmdadır.

Şair de şiirinde Gavl kelimesini sersemlik manasında kullanmıştır: "Kadeh bizi sersemleştirmeye devam ediyor sen hala peşpeş içiyorsun"1527[11]

Ayette geçen "Yunzefun" Keskin Za'nın kesrasıyladır.1528[12]

Ubeyrid Reyyah şöyle demiş:

"Ömrüme yemin olsun ki eğer siz sarhoş olsanız veya ayılsanız sizin ali ebcerden olmanız benim için ne kötü kadeh arkadaşlığı olur."1529[13]

Yani nimet ve lezzetlerden haz almaları ve onlardan hoşlanmaları için sarhoşluk vermez. Bir rivayete göre onların ne şarapları biter ne akli dengelerinde bir eksiklik veya azalma olur. Bu; Akelle, A'sere, Efna ve Enfede babların-dadır. Mesela kuyunun bütün suyunu çıkardığın zaman şöyle denilir: "Nezeftu'r-rekiyyete."Ve la yunzefun" keskin Za nın fethasıyladır. Ve Fiilin binası üzerine "Min hazaya" mef'ul yapılması içindir. Mesela şöyle denilir: "Nuzife'r-ra-culu fe huve nezifun ve menzufun" yani adamın aklı gitti sarhoş oldu ve sarhoştur manasmdadır.

1527[11] Beyit Muti b. îyas'indır. Abbasi ve Emevı devletlerinde yaşamıştır. Lisan mad. Gavl. Mecazu'l-Kur'an: 2/169; Eğanİ: 13/70; Tefsiri. Taberi: 23/31; Tefsiri Kurtubi: 15/79; Celisu's-Salih: 1/518. Dr. Hu-li kimseye nisbet etmemiştir.Bahru'l -Muhit: 7/350. Eddad İbni Enbari shf: 163. Tahkikçi nisbet etmemiş.

1528[12] Hamza ve Kesai'nin kıraatına göredir. İbni Baziş'in el-îknası; 2/745.

1529[13] Mecazu'l-Kur'an: 2/169; Tefsiru'l-Taberi: 23/32; Tefsiru'1-Kur-tubi: 15/79. Hatiaya nisbet etmiş. Ama vehmdir. Lisanu'1-Arap mad. Nezife. Eğani: 2/13; Bahru'l-Muhit: 7/350. Esved'e nisbet etmiş. Mah-tutada: Edredu'r-reyah ididir. Hatadır.

Birincisine göre bu Nezifun'dur. Mahzumi şöyle dedi: Bayan dedi ki:

"Bekamın ve en büyük kardeşlerimin haklarına yemin olsun ki sen çıkmazsan ey sevgili, mahallelinin hepsine haber vereceğim. Dağda suyu süzen oyma çukurun soğuk suyuyla dudaklarını bitiştirip alarak sarhoş içimi gibi sevgilinin ağzını öptüm.1530[14]

48- "Yanlarında güzel bakışlarını yalnız kendilerine tahsis etmiş iri gözlü eşler vardır."

Ayette geçen "Kasiratu't-Tarfi" den kasıt yalnız eşlerine bakmaları manasmdadır.

İmriu'1-Kays ta şiirinde bu anlamda kullanmıştır:

"Öyle yalnız eşlerine bakan zevceler vardır ki: Eğer bir yıllık çocuk emekleyerek yerden onun iki tarafı dikilmemiş gömleğinin üzerine gitseydi etkileyecekti."1531[15]

49- "Sanki onlar, sedefler içine yerleştirilmiş incilerdir."

Tek düzine halinde olduklarından ve saf ve berraklıkla-rından dolayı böyle isimlendirilmişlerdir.

İbni Ravendi'nin cahilliğinden olsa gerek arap şiirlerinin teşbih sanatının güzelliklerinden yoksun olduğunu savunmuş ve şöyle demiş:

Deve kuşu yumurtasında dilin veya lügatin güzelliği ne arar? Bunu getirmişler bir de dilin teşbih konumu yerine koymuşlar?! Araplar zaten şiirlerinde şu ana kadar söyleyip nakletmişler ve Kur'an da onların lisanı üzerine gelmiştir.

1530[14] Amr b. Ebu Rabia Mahzumi'nİndir. Cemil b. Mamer Azri'ye de nisbet edilir. İkisi de onun divanında, sh. 83. Onda birincisi vardır. Bir kısmı şöyle: Şöyle dedi:

"Babamın yaşamına ve kardeşlerimin hürmetine yemin olsun" Vefa-yatu'1-Ayan: 1/370; Şerh Ebyat Muğni Lebib: 2/315.

1531[15] Divanı.shf: 65; İtb; iki tarafı dikilmemiş gömlektir. Telhis ki-tab şir shf: 120; Durru'l-Masun: 3/684.

Cahiliyeden bazı arap şairlerinden örnekler şöyledir; Raciz şöyle dedi:

"Zaferanın sardığı olmasaydı, deve kuşu yuvasındaki yumurtasının rengi senin rengin gibi olacaktı."1532[16]

Urve 'den:

"Sanki onlar bitkilerin arasında olan yumurta misali yürümekten ve yorgunluktan düşmüşler."1533[17]

Ferezdak:

"Bana geldiklerinde, benden Önce kimse onlara dokun-mamıştı ve onlar deve kuşunun yumurtasından doğru ve sağlam idiler."1534[18]

55- "İşte o zaman konuşan baktı, arkadaşını cehennemin ortasında gördü."

Ayette geçen "Fi sevai" ortasında demektir. Zira bütün yanları eşit uzaklıkta olduğundan görünmesi mümkündür.

"Gölgesiz ve nefessiz arkadaşın görünen heyecan ve tahriki, bir şeyin yerinden kalkıp tozutması misalidir."1535[19]

62- "Allah buyurdu; ikamet yeri olarak cennet ehli için anılan o nimetlerini daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?"

Ayette geçen Zakkum ağacı, ağaçların en kötüsü ve habisidir.

65- "Tomurcukları sanki şeytanın başı gibidir."

1532[16] Şerh Makamatı Hariri: 1/112. Nisbetsizdir. Muhassasta: 11/11 'de îbni Siyde Ebu Necine nisbet etmiş. El-Cadİyy; Zaferandır.

1533[17] Urve b. Uzeyne. Medine'nin Ünlü şairlerindendir ve aynı zamanda hadis ve fıkıh dalında da ün salmıştır. Malik b. Enes ondan rivayet etmiştir. Divanı shf: 368; Eğani: 21/110. Kali'nin Zeyli'1-Emali: 125.

1534[18] Lisan mad.Tamese.Tefsiri Kurtubi: 17/181; Tefsiri Maverdi: 4/159; Zuhre: 2/829; İbni Enbari Eddat shf: 215.

1535[19] Beyit Hattabi'nin Garib'il-Hadis'indedir: 2/25. Nisbetsizdir.

Ayette geçen Tal'uha'dan kasıt tomurcuklan ve ondan çıkan semeresidir. Zira şeytan suretinin kabihliği veya çirkinlik ve korkunçluğu zaten insanın nefislerinde bellidir. Her ne kadar görülmemiş bir konumda da olsa bu sıfatlarından dolayı teşbih onunla yapılmıştır. Bir rivayete göre şeytandan kasıt büyük çiyan ve ejderhalardır.

İmriu'1-Kays şöyle dedi:

"Beni öldürüyor mu ve kılıç beni yere mi yatıracak. Masmavi dişiler cadıların iri ön dişleri gibidir."1536[20]

Ve şöyle söyledi:

"Hadremi'nin ikişer ikişer oynayışı, çölde kıvrıla kıvrı-Ia akıp giden yılan yürüyüşü gibidir."1537[21]

67- "Sonra zakkum yemeğinin üzerinde onlar için, kaynar su karıştırılmış bir su vardır."

Ayette geçen "Maun Hamim" kaynar su demektir. Bir rivayet göre terdir. Hamim kelimesi aynı şekilde çoğu şiirlerde de kaynar su manasında gelmiştir.

"Orada hiç rüzgar yoktur. Velakin öyle bir sıcaklık vardır ki avcı o sıcakta kendileri serbestçe oraya gidiyor av yapıyor, ve gidip geliyor."1538[22]

"Cenahımdaki sıkılan su ile zayıf ve zebun şifa buluyor. Onunla uyanıp gidip geliyor."1539[23]

1536[20] Divanı: 125; Tefsiru'l-Kurtubi: 15/86.

1537[21] Beyit Turfe b. Abd'indır. Divan'ının şerhi: 158; Lisan mad. Ha-raa. Tefsir'ul-Kurtubi: 15/86; Hayavan: 11/53.

1538[22] Lisan mad. helele. Nisbetsizdir, Cemheretu'1-luga: 3/133; Mücmel: 4/892.

1539[23] Beyit Tırmah'mdır. Divanı: 302; Tehzib;ul-Luga:.2/20. Lisan mad. Helele. Mahtutede es-Sami'nin yerine es-Sari gelmiş hatadır.1 Bir kerede salyası veya tükrüğü gidiyor ve geliyor ve ağzı ıslak oluyor. El-Sa-mİ sıcakta ev yapmak isteyen avcıdır.

68- "En sonunda onların dönüşü, kesinlikle çılgın ateş olacaktır."

Ayette geçen "Summe" vav manasında gelmiştir ve Te-rahi mübalağa için değildir. Ubde b. Tabib'in dediği gibi:

"Geldiğimiz zaman çadırların gölgesini kaldırdık. Kavmin tencereleri et ile kaynadı. Henüz kırmızı ve kumraldı onu pişiren henüz hazırlamam işti.

"Onun kaynayışını değiştirmedi ve o yenilmişti. Ve sonra saymaya kalktık ellerimizde mendiller vardı.1540[24]

Burada da gösteriyor ki etin hazırlanmaması pişmerrie-si, temizlememeleri ve elleri yıkamamaları deliliyle mübalağa (terehi) için olmadığı ortaya ç\kıyor.

78- "Sonradan gelenler içinde ona "iyi bir ün" bıraktık."

Yani onun için güzel bir övgü bıraktık.

84- "Çünkü Rabbine kalbi selim ile geldi." Yani şek, şüphe ve riyadan arınmış bir şekilde.

87- "O halde alemlerin Rabbi hakkında düşünce ve görüşünüz nedir? "Neden Allah'ı bırakıp putlara tapardınız" dedi."

Yani Allah sizi yaratıp ve size rızık verdiği halde başkasına mı ibadet ediyorsunuz?

88- "Bunun üzerine İbrahim yıldızlara şöyle bir baktı."

Yani ona bakıp ta yaratıcısına ve yapıcısına işaret edip delil getirmek için. Hasan; o, yıldız semanın yıldızları değildir diyor ve bilakis onun kalbinde yer edinen bir güç veya kuvvettir ki putları nasıl yok edebilirim

---

1540[24] Mafdaliyat: 141; Şerh Mafdaliyat Tebrizi: 2/170-672; İhtiyareyn: 94-95.

dîye onu harekete geçiriyordu.

Bir rivayete göre yıldız ilimleri hakti ve peygamberliğin bünyesindeydi ama sonra nesh1541[25] edilmiştir. Dehhak şöyle demiş; îsa'nın (a.s) zamanına kadar vardı. Bu tür durumlarda neshin olması ihtimal dışıdır çünkü nesh ancak seri hükümlerde olur. Yıldız ilminde şu ana kadar sabit olan şey; alemde cereyan eden şeyler, Allah'ın bilgisi dahilinde olmasıdır. Bundan dolayı da yıldız ilimleri ebedİyyen sabit kalacaktır.1542[26] Bu gün yeryüzünde yıldız ilimlerinin ilmi ve fiili

---

1541[25] Yıldız ilmi hususunda nehyedilen şeylerin varid olduğuna gelince: Onlardan bazıları şöyle: Hatib'in, Ömer b. Hattab'tan çıkardığına göre Rasuîullah'm şöyle dediğini duydum:

"Yidizlartfan herhangi birşey talep etmeyiniz. Kur'an'ı görüşünüze göre tefsir etmeyiniz. Ashabıma sövüp küfretmeyiniz ki bu imanın ta kendisidir."

îbni Mürdeveyh, Murhibi ve Hatib'in, Ebu Hureyre'den çıkardığına göre şöyle demiş:

"Rasulullah (s.a.v.) yıldızlara bakıp birşeyler yapmayı nehyetti.

Îbni Ebu Şeybe, Ebu Davud ve Îbni Murdeveyh'in tbni Abbas'lan çıkardığına göre, Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

"Kim yıldızlardan bir ilim iktibas ederse sihirden bir parça iktibas etmiş olur." Ve bu ifadeye bir şeyler ekledi ekledi.

Dur'ul-Mensur: 3/329-331; Sünen Ebu Davud: 2905.

1542[26] Hatib'in Nucum adlı eserinde Ala dan zayıf bir senedle naklettiği haber de bunu teyid ediyor. Şöyle demiş; Ali b. Ebu Talib'e yıldız ilminin aslı var mıdır diye sorulur? O da evet der. Peygamberlerden bir peygamber olan Yuşa b. Nun'un kavmi ona, bize insanın yaratılışını ve ecellerini öğretmeyene kadar sana inanmayacağız demişlerdi ve bunun üzerine Allah bir buluta emredip onların üzerine yağmur yağdırdı ve dağın tepesinde saf bir kaynak suyu çıktı ve sonra Allah; güneş, ay ve yıldızlara emredip bu kaynağın akıtmalarım istedi. Ve daha sonra Allah, Yuşa b. Nun ve kavmine, dağa çıkmaları için vahyetti ve kavmiyle beraber dağa çıkıp orada ikamet ettiler. Orada güneş, ay ve yıldızların akıp gitmeleriyle yaratılışın başlangıcını ve ecelleri tesbit ettiler ve hatta gece ve gündüzün saatlerini de tespit ettiler. Onlardan birileri ne ^aman öleceğini ve hastalanacağım biliyordu, kimin çocuğunun olup olmayacağını da biliyordu. Bunlar bu hal üzere epeyce devam ettiler ve ta ki Davud (a.s) küfür üzere onlarla savaştı ve onlar da Davud'a (a.s) karşı eceli gelmeyenlerden savaşçı olarak çıkarmışlardı ve eceli gelenleri de evlerinde saklamış öne sürmüyorlardı .Bu şekilde Davud'un(a.s) askerleri ölüyor ve onlardan hiç kimse ölmüyordu. Bunun üzerine Davud Allah'a (c.c.) şöyle niyazda bulundu:

"Ya Rabbi ben burada hak üzere çarpışıyorum onlar ise sana olan isyan üzerine çarpışıyorlar ve benim arkadaşlarım ölüyor onların ise hiç ölmüyor. Allah ona şöyle vahyetti:

"Ben onlara yaratılışın başlangıcını ve ecelleri öğrettim, onlar size karşı, eceli gelmeyenlerle savaşmaya çıktılar ve eceli gelenleri de evlerde bıraktılar ve işte bundan dolayı senin arkadaşların ölüyor onlarınki ölmüyor" dedi. Davud (a.s) Allah şöyle dedi:

"Sen onlara bu ilmi ne şekilde ve ne üzerine öğrettin?" diye sorar, Allah şöyle cevap verir:

"Güneş, ay ve yıldızların mecrası üzerine ve geceyle gündüzün saatleri üzerine" der. Allah'a niyazda bulunarak güneşi onların gözünün önünden hapsetti ve kaybetti, gündüz vaktini ziyadeleştirdi ve o ziyadelik-te geceyle gündüzde kaybolup gitti ve böylece ziyadelik miktarını da bilmediklerinden dolayı hesabı karıştırdılar. Ali (r.a) işte bu tür çirkin durumlardan dolayı bununla uğraşmak kerih görülmüştür" der. İlmin fazileti hakkında, İbni Ebu Hatem ve Murhİbi'nin Humeydi Sami'den naklettiklerine göre yıldız ilmi, Adem (a.s)'ın ilmidir. Hatib'in îkrime den naklettiği bir haberde; İkrime y .İdiz ilmiyle uğraşan birinden şöyle sormuş:

"Adam ona bu konac.a bilgi vermeye çekinir," îkrime, İbni Abbas'tan, İnsanların kendisinden aciz kaldığı bir İlimdir dediğini duymuş. Ve ben onu Öğrermek istiyorum demiş. Hatib'in dediğine göre bu mubah olanı kastetmiş d yor.

olarak sabit olmaması, geçmişte de sabit olmadığını gösterir. Ancak şöyle denilmesi mümkündür; Yıldız ilmiyle meşgul olunması, koruma altına alınması ve tahsil edilmesi neshedilmiştir, bu manada nesholması da sahihtir. Bir rivayete göre neshin manası şudur; Yıldız ilimlerinin neshe-dilmesiyle anlaşılmıştır ki, bazı ulvi hareket dengeleri değişikliğe uğrayıp süfli bazı değişimlere düşeceği mümkündür. Her ne kadar bu ilim bazı şahıslar tarafından uğraş haline gelmese de herhangi bir bekası yoktur. Dünyada olan bütün hareket ve değişikliklerden de belli oluyor ki hiç bir şeyin beka ve sabitliği yoktur. Uskuf Necran şöyle demiş:

"Gecelememesi bakımından güneşin tasarrufu ve doğuşunun bekası menedildi. Doğuşu saf berrak ve batışı da safran gibi sapsarıdır. Bugün ise onunla ne getireceğini biliyor ve dün hükmetme faslı geçti."1543[27]

Umeyye b. Ebu Salt şöyle dedi:

"Nasıl sayıp geceyim malı diledi. Ola ki yırtıcılar onun üzerinden gelir geçerler bölük bölük olur. Veyahut ta üzerine güneş doğan develer, güneş battığında hepsi ölür."1544[28]

89- "Ben hastayım dedi."

Ölüm için yaratıldığımdan dolayı ebediyyen hastayım. Bir rivayete göre; bununla bedeninde olan bir hastalığa işaret etmek istemiş. Evla olan birinci görüştür. Böylece İbrahim (a.s), bu işi yapabilmek için onların bir bayram gününe tehir etmişki düşündüğü planı gerçekleştire bilsin. Yani putları kırma işini. Hastalığından dolayı da özür beyanında bulunmuş ve bayrama katılmamış. Bu şu te'vil üzere söylenmiş; Yaratıklar, ölüm ve hastalık için ebediyen hastadırlar. Onun sıhhati hastalık, selametiyse

---

Murhİbi'nin Hasan b. Salih'ten naktletiği bir haber şöyle:

"Bu ilim insanların kaybettiği bir ilimdir" dediğini duymuş.

1543[27] Eskaf Necran'ındır. Yemen kiralı Tubbain olduğu da söyleniyor. Mucemu'ş-Şuara: 339; Beyan vet't-Tebyin: 4/46; Katru'nneda: 15; Behçet'ul-Mecalis: 2/330.

1544[28] İki beyit te divanında yoktur.

zorluktur.

Lebid şöyle dedi:

"Hastalıktan dolayı konutlarım yumuşamadı. Ancak onu sabahlamak ve akşamlamak yumuşattı. Bana şifa vermesi için sürekli Rabbime selamet çağrısında bulundum. Bir de

baktım ki. selamet hastalıkmış."1545[29] Humeyd b. Sevr şöyle demiş:

"Sıhhatten sonra gözlerimin beni kuşkulandırdığını görüyorum. Ey hastalık sakın ola ki iyileşip sağlam olmayasın. Tamamlanması gerekeni tamamladıkları zaman iki ikindi vakti bir gece ve gündüze ulaşamayacaktır."1546[30]

Bir başkası şöyle demiş:

"ömrüne yemin olsun ki, gören gözlerden perdeler izale olduğu zaman bu dünya ikamet yeri değildir. Kişinin dünyada baki kalması nasıl mümkün olur. Zira fani sebeb-lerle onun bakiliğine ulaşılmak isteniyor."1547[31]

Bütün bu beyitlerin manasında ve şu sözde şu ifadeler vardır:

"Herkes kuvvetince beka üzerine dönüyor. Oysa günler faniliğe doğru dönüyor."1548[32]

Şu sözde benzer ifadeler vardır:

1545[29] İki beyit te Divanının,zeylinde: 221. Doğrusu ise Arar b. Kümenin oluşudur. Zehr'ul-Adab: 1/168; Kamil: 1/128. Birincisi Sana-ateyn: 45; Hayavan: 6/503; Ayaru'ş-Şir: 82.

1546[30] Hasri'nin Zehr'ul-Adab: 1/168; Kamil: 1/128. Birincisi Sana-ateyn: 49; Hayavan: 6/503; Ayaru'ş-Şir: 82.

1547[31] İbni Rumi'nindir. Divanı: 1/130; Şerh Makamat Hariri:.l/21; Zehru'1-Adab: 1/144; Sanaateyn: 49.

1548[32] Ebu'l-Atahiye'nindir. Onun şu başlıklı kasidesindendir: Günler senin kervanının yaklaştığını habçr verdiler. İflas ettiğini nida ettiler. Duyuyor musun yoksa sağır mısın? Gördüklerin önünden geçti imam sana ilhak edene dek sen baki mi kalacaksın. Divanı: 208; Fevaid Ve'l-Ah-bar, İbni Dureyd sh. 40.

"Her saatte seni dirilten şey seni, öldürüyor. Seni döndüren dönderiyor ama seninle alay etmiyor.1549[33]

Bir rivayete göre Hekim olan ermiş kişiler şöyle demişler; Şüphesiz kendisinden yaratıldığımız o rutubet veya nemlilik (Meni) ve kalb için Özel bir gıda teşkil eden onun o özelliği, yağlı leziz yumuşak saf ve kaygandır. İşte kalbin o hararet ve ateşi, kandildeki tutuşan yağ misalidir. İki sebepten dolayı sürekli devam eder; Helal olan diş hava etke-niyle ve fıtri arzu ve isteklerin istemiyle, işte bu sebeplerle içerdeki hararet ve ateş teskin olur ve kurur. İşte bu kuruluk kemale erme ve yetişkin olmanın verdiği fiillerin tamamlayıcısı ve yardımcı unsurlarındandır. İlk başlarda biz henüz rutubetin zirvesine ulaşmış değildik ve bundan ötürü hararet çoğaldı. Eğer böyle olmasaydı kaybolur ve de tutulurdu. Ve böylece vücut üzerine hakimiyet kurar, yiyecek ve içecekleri mutedil bir şekle getirene kadar etkenliğini sürdürür. Bu halde hararet ilkinden daha kuvvetli olur çünkü madde ilk önce hazırlanır ve kalbin nem oranı düşene kadar bu hal devam eder. İşte bu durumda fıtri arzu ve istekler nefsinin hararetinin dinmesine ve hayatını fanilik ve afetlerle kılmış olur, o ve o diridir, sağdır ve ölüdür. Allah'ın da şu ayette işaret ettiği gibi:

"Şüphesiz sen de öleceksin onlarda ölecekler."

(Zümer: 39/30)

93- "Bunun üzerine, yanlarına gelip sağ eliyle vurdu." Ayette geçen "Ferağe aleyhim" den kasıt onlara yönelmesidir. Er-Revğ ve Er-Ruğan; gizlice saklanarak gitmektir. Ayete geçen "Darben bil yemin" den kasıt kuvvettir. Bir rivayete göre yemin; solun hilafı olan sağ ile vurmaktır. Bir rivayete göre and içerek düşündüğü şeyi yapmaktır. Şu ayette olduğu gibi:

1549[33] Tefsir'ul-Kurtubi: 11/150. Nisbetsizdir. Ayn'ul-Edeb Verriya-sede, Gadairi'ye aittir. 181: Öncesinde şunlar vardır: Senin hayatın, sayılan belirli nefeslerden ibarettir. Senden giden her nefis, bir cüzü eksiltiyor. Eksilmelerle sabahlar ve onun gibi de akşamlarsın. Malın bir mamuldür ve sen ondan faydalandığım hissediyorsun.

"Yemin olsun Allah'a ki sizin putlarınızı kırıp dökeceğim." (Enbiya: 21/57)

Şiirde geçen Hadire'nin1550[34] ifadelerinde aynı mana için kullanılmıştır:

"Ve ledeyye eş'ase basitun yeminehu kasemen le kad en-dactu lem yeteverrai."1551[35]

Burada sağ ve kasem anlamında kullanılmıştır.

94- "Koşarak İbrahim'e geldiler."

Ayette geçen "Yeziffun" koşarak süratle yönelmektir. Vezin kalıbı şöyledir; Zeffe yeziffu Zefifen ve Ezeffe Yuzif-fu İzfafen.1552[36]

102- "Babasıyle beraber yürüyüp gezecek çağa gelince; Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben; Babacığım emrolduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun dedi."

Yürüme çağına gelmesinden kasıt; Allah'ın taat ve iba-detindeki olan beraberliktir. İbrahim (a.s)'in oğluna bir bak düşün demesi, oğluna olan bir ard niyetinden dolayı değil ama bununla oğlunu denemek istemiştir. Bakalım ah vah mı yapacak yoksa sabır mı edecek? Ve neticede ayette geldiği gibi sabretmiştir.

103- "Her ikisi de teslim olunca, onu alnı üzerine yatırınca."

Ayette geçen "Telle" yatırmak "Cebin" ise alın manasın-dadır. Kutrub'un dediğine göre "alın üzerine yatırmak" sadece bir darbı meselden ibarettir

---

1550[34] Mahtutada cariyetun'dur, hatadır. O, az rastlanan cahili bir şairlerdendir. İhtiyareyn sh: 70, Mafdaliyat: 46.

1551[35] İsmi el-Hadde'dir ve nüshada el-Cariye'dir, ama matbaa hatası vardır. İyi bir cahiliyye şairidir. İhtiyareyn shf: 70; Mefdaliyat shf: 46.

1552[36] Ya'nın zammesiyle "Yuzeffun" Hamza'nın kıraatma göredir ve diğerleri fethayla okumuşlar. İthaf, shf: 369.

veya verilen bir misaldir. Ayette geçen (Felemma eslema)'nın cevabı; "Ve nadeyna-hu"dur. "Ve nadeynahu" üzerindeki vav harfi, Mukhame (cevap) içindir.

Tıpkı dediği gibi:

"Sizin kabileleriniz çoğaldığı zaman çocuklarınızın delikanlı olduğunu gördünüz. Ve kalkanın arkasını bize çevirip kınayan acizlik ve ziyandadır dediniz."1553[37]

Bir rivayete göre cevabın şu olması da caizdir; "İrine haza le huvel belau'l-mubin" Baba ve oğula verilen emir istenilen neticeye varınca, bu şekilde imtihanda zirvesine ulaşıp tamamlanmış oldu. Bir rivayete geçen bela veya imtihandan kasıt; Nimettir çünkü buna şu ayet işaret etmektedir;

"Ve nadeynahu" ve bunun peşinden gelen "Ve fedey-nahu"dur. Bu Evs b. Hacer'in dediği gibidir:

"Gelen belalar ve zararların devam etmesiyle baharın iki ayı da toz pembe geçti.

Seni bize bedelen cezalandıracağız veya cezalandıracağım sakın sen Övünmekten kaçın."1554[38]

112- "Sallihlerden bir peygamber olarak O'na İs-hak'ı müjdeledik."

Daha önce İbrahim'i İshak'ın doğumuyla müjdelediğimiz gibi bu kez de İshak'ın nübüvetini müjdeledik.

130- "İlyas'a selam olsun dedik."

Ayette geçen "Yasin"den kasıt; Muhammed (s.a.v) ve ümmetinin olması

1553[37] Esved b. Yafur'undur. Divanı sh: 19, Mecalisu's-saleb: 59. Muhakkik Abdusselam Harun nisbet etmemiş. Emali'ş-şeceriyye: 1/357, Ras-fu'1-melani: 487.

1554[38] İki beyit te Divanında sh.: 27.

caizdir çünkü onlara Yasin ehli deniliyor. Bir rivayete göre "İlyas'm" kelimesi, şu şekilde mevsul olarak okuyanın (Ve inne ilyase) kıraatına göre (îlyas) kelimesinin başka bir kıraat şekli olması da caizdir. Haddaş b. Züheyr'in şiirinde işaret ettiği gibi: "Ve mislu İbrahime îbrahamu1555[39]" Bu iki kelimenin değişik şekildeki birer kıraatidir. Bir rivayete göre bu o peygamberin iki isminin olduğunu düşünmek de caizdir. Yakup ve İsrail, Muhammed ve Ahmet'te olduğu gibi. Bunu (İlya-sin)1556[40] şeklinde hemzenin kesresi ve lamın sukunuyle okuyanlarda vardır. Ebu Amr şöyle demiş: (İlyasin) kelimesi İl-yas kelimesinin bir başka kıraatidir. Tıpkı; Turi Sina kelimesinde Turi sinin olduğu gibi. Bu misalimize delalet eden geçmiş peygamberlerin kısssalarının bahsinde onların "Selam" ile zikredilmesinde de vardır. Bir rivayete göre; İlyas kelimesinin kendisi cem yapılmış, sonundaki "Ya" harfi dinin ehline "Nun" ise izafe olmayan aded üzere getirmiştir Mesela El-muhellebun ve El-Eş'arun da olduğu gibi. (Muhallebiler ve Eşariler) demektir. Raciz şöyle dedi: "Ben, bizim sadilerin efendisi olan Sad'm oğluyum." 1557[41]parsınız? demişti."

Ba'l; Altından taptıkları bir put ismidir. Ba'lebek ismi de bundan dolayı konulmuştur. Aynı şekilde Bağdat ismi de bir put ismidir ve daha sonra değiştirilerek, Medinetu'l-Mansur ve Medinetu Vselam konulmuştur. Çünkü daha önce "Bağ" bir put adıydı. Bir rivayete göre "Ba'l" Rab (sahip) ve

Seyyid (efendi) anlamındadır. Mesela bu evin Ba'h kimdir denildiğinde; evin sahibi kimdir manasındadır. Bir rivayete göre "Ba'l" Yemen dilinde veya lehçesinde; Allah'ın isimlerinden biridir. Buna göre takdiri şöyledir; Allah'tan başka ilaha mı.yalvarıyor sunuz? demektir.

1555[39] Hemzetu'1-vasl ile olan kıraat İlyas b. Amr'ındır ve diğer kıraatlere muhaliftir.İthaf. shf: 370.

1556[40] Cahiliyede meşhur şairlerden biridir. Abdullah b. Ced'an Te-mimi'ye hicv yapıyordu. Ama onu görmemiştir. Ama onu gördükten sonra onu hicvetmekten vaz geçmiş ve pişman olmuş.

1557[41] Ricz, Raube b. Accac'ındır. Divanının Mülhakatı: 191; MuV tedeb: 2/221; Kitab Sibeveyh: 1/289; Şutu Sanaatu'1-İrab: 2/460; Mean" Ferra: 2/392.

"Muğadiben"1558[42] yani kızarak. Burada Allah hakkında böyle bir şeyin olacağının imkansız olduğundan, bu kızgınlık kavmine karşı olmuştur.

142- "Yunus kendisini kötülerken onu bir balık yuttu."

Ayetteki mananın böyle te'vil edilmesi menedilmiştir, çünkü El-Mulim1559[43]; kötülenmeye veya kınanmaya müstehak olan kişi demektir. Esedi'nin dediği gibi:

"Şayet ona güç yetirirsen ebediliği seviyorum. Yanımda ebediliği istdiğim gibi öldüğümde günahkar olmadan ölmeyi istiyorum."1560[44]

Buradaki "El-Muğadebe" mufaale babından değildir, yani iki şahıs arasında olan karşılıklı bir kızgınlık hali değildir. Ama bir şey ki kişiyi son derece üzen ve onu kendisini kahreder derecesine getiren bir hareket veya tavırdan sonra hasıl olur ve buna "El-Muğadib" denilir. Huzeli'nin dediği gibi:

"Gece karanlığını gelip çöktüğünü hissedince, kızmış ve kınanmaya müstehak olan garibin evinde geceliyordu."1561[45]

Rivayet edildiğine göre kavmi gemiye bindiklerinde dalgaların azmasından dolayı boğulmaktan korktular. Bir rivayete göre kendilerine musallat olan dev bir balıktan korktular ve şöyle dediler; günah veya suç işleyen bir kulun kurtuluşu pek olmaz ve bundan Ötürü onu denize atalım derler ve aralarında kurra çekerler ye kurranın neticesinde Yunus

---

1558[42] Bu ayet sureden değildir. Müelif bu sureden olup olmadığım karıştırmıştır. Ve Enbiya suresi 87. ayettir. Tamamı şöyledir: "Zannun kızarak gittiği zaman."

1559[43] İbni Abbas'tan.nakledilen bir rivayette Nafi b. Ezrak "Mulim" hakkında ona sorduğunda şöyle cevap vermiş; Hata eden ve suç işleyen manasındadır.

. "Araplar bunu beliyor mu?" diye sorar o da: "Evet" der ve "Umcyye b. Salt'm şöyle dediğini duymadın mı?" der: "Afetlerden beridir ve onun hiçbir ehli yoktur lakin mulim kötü ve günahkardır."

1560[44] Ragıp Isfehani'nin Muhadarat'ul-Edibba'sı: 1/379. Müellif gibi onu, Esedi'ye nisbet etmiş. Hayavan: 3/475; Beyan ve't-Tebyin: 3/320. mahtutede velem ulumkı yerine yamera gelmiş hatadır.

1561[45] Beyit, Sahr'ul-Ğay Huzeli'nindir. Mean'il-Kebir: 2/729; Divan 'ul-Huzeliyin: 2/53.

çıkar ve onu denize atarlar.

141- "Gemide olanlarla karşılıklı kurra çektiler de yenilenlerden oldu."

Ayette geçen "Fe Saheme" oklarla çekilen kurradır. Ayette geçen "Mudhadin" çekilen kurra sonucunda yenilendir.

145- "Halsiz bir vaziyette kendisini dışarı çıkardık." Ayette geçen "El-'Arau" geniş saha veya düz arazidir.

Ayette geçen "Sekim" soluk soluğa nefes çeken bitkin çocuk gibiydi demektir.

146- "Ve üstüne kabak türünden geniş yapraklı bir nebat bitirdik."

Ayette geçen "Yaktin" kabak1562[46] cinsinden bir bitkidir. Bir rivayete göre toprağın üzerinde yaprakları yayılan her türlü bitkidir. Yaktin; Yef'il veznindedir ve yer kapladığından katene denilmiştir. Mukatil şöyle demiş; Bu bitkinin kızgın çölün hararetinden koruduğu gibi bir dağ keçisi de her gün gelip onun sütünü içer ve tekrar giderdi.

147- "Onu yüz bin veya daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik."

İfade; Muhatapların şekki üzerinedir veya onlar hakkında olan kapalılık üzerinedir. Sanki şöyle denilmiş gibi; Şu ikisinden birine gönderildi. Yani ya yüz bine ya da daha çok kişiye.

148- "Sonunda ona iman ettiler. Bunun üzerine bizde onları bir süreye kadar yaşatttık."

Yani Ölümlerine kadar. Zira onlar henüz azab gelmeden iman etmişlerdi. Ama onlar Yunus'un gelişini azab diye nitelendirdiler ve henüz Ye's ve feryadu figan gelmeden iman ettiler.

1562[46] Umeyye b. Ebu Salt bu konada şöyle bir şiir söylemiş; "Allah'tan bir rahmet misali orada bir kabak türü bitki çıktı, Allah'ın bu rahmeti olmasaydı helak olurdu."

158- "Allah ile cinler arasında bir hısımlık uydurdular."

Melekler Allah'ın kızlarıdır dediler. Buna karşın Ebu Bekir onlara, madem öyle peki onların anaları kimdir?1563[47] diye sorar. Bir rivayete göre onlar putlardır dediler. Yanı hısımlar. En-Neseb; cin veya perinin onun içinden konuşup onları aldatıp dalalete ilmesidir ve bu görüş daha evladır, şu ayet işaret ediyor:

"Şüphesiz onlar bir gün hesap için huzurumuza toplanacaklar."

Ayette geçen "înnehum le muhdarune" den kasıt onlar azapta boğulup kaybolacaklar ve bundan dolayı son derece rahatsızdırlar.

162- "Kimseyi Allah'a karşı saptıramazsımz."

Ayette geçen "Fatinin" yani Mudillin "saptırma" manasındadır.

172- "Şüphesiz onlar mansur ve muzafferdirler.

Hasan şöyle demiş; cihad ile emrolunan hiç bir peygamber öldürülmemiştir.1564[48]

SAD SURESİ1565[1]

1- "Sad. O şanlı Kur'an'a yemin ederim ki."

1563[47] Beyhaki Şuab'ta, Abdubnu Humeyd, İbnİ Munzir ve İbni Ebu Hatem'in Mücahid'ten naklettikleri bu ayet hakkındaki bir görüşü şöyledir; Kureyş kafirleri şöyle dedi; "Melekler Allah'ın kızlarıdır," Ebu Bekir de onlara, "peki anaları kimdir?" diye sordu. Onlar da, "Cin reislerinin veya liderlerinin kızlarıdır" derler ve bunun üzerine Allah şöyle buyurur:

"Şüphesiz cinlerde biliyorki bir gün onlar hesap yerine getirilecekler."

1564[48] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/236-256.

1565[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Sad suresi Mekke'de nazil .olmuştur.

Ayette geçen "2i Zikr" şan ve şeref sahibi demektir. Bir rivayete göre; önceki ümmetlerin durumlarının zikredilmesi ve daha önceki peygamberlerin kıssalarının zikr edil-mesidir.Bir rivayete göre "Zikr"den kasıt; Kur* an'm muhtevasında bulunan bütün gaye ve amaçlardır. Burada kasemin cevabı mahzuftur. Bundan maksat ise insanlar akıllarını çalıştırıp her türlü görüş ve fikir belirtsinler diye ve daha çok delil ve ispatlar ortaya çıksın ve iş derinliğe daha da fazla insin.Bir rivayete göre kasemin cevabı üçüncü ayette ki şu ifadedir:

"Kem ehlekna." (Sad: 38/3)

Yani nicelerini helak ettik. Bir rivayete göre ondördün-cü ayetteki şu cümledir:

"İn kullun illa kezzebe." (Sad: 38/14)

Yani onların her biri gönderilen peygamberi yalanladı. Bir rivayete göre ikinci ayeteki şu cümledir:

"Belillezine keferu" Burada gelen "Bel" önceki manayı iptal etmeksizin gelen "İdrab" içindir.

2- "Küfr edenler aksine bir gurur ve tefrika içindedirler."

Ayette geçen "Fi izzetin" den kasıt cahiliyye gurur ve kinidir. "Şikak" ise; ihtilaf ve düşmanlıktır.

3- "Onlardan önce nice nesilleri helak ettik. O zaman feryad ediyorlardı. Halbuki artık kurtulma zamanı değildi."

Ayette geçen "Velate hine menas"tan kasıt artık kurtuluş zamanının olmaması man as nidadır. Yani "Leyse hine" Ayette geçen (Late) kelimesi sadece "Hine" üzerinde amel edip etkisini gösterir ve Hihe'yi nasbeder. Çünkü "Leyse" ye benzer edatlardandır. Zira Late'nin kendisi benzetilen hükmünde olduğundan dolayı, kendisine benzetilenin kuvvet ve

hükmünde olmadığından sadece Hine üzerinde amel edebiliyor.

Bu misallerimize bir örnek te, Ebu Süfyan b. Haris b. Ab-dulmuttalib şiirinde ifade etmiştir:

"Ey çocukcağızım yol sanadır, Kureyş kabilesi sana iltica etti zaman iltica zamanı değildir. Yeryüzü onlara dar geldiği zaman semanın ilahı onları refaha kavuşturdu."1566[2]

Menas: Sığınık manasındadır. Bir rivayete göre kaçış manasındadır.

Şair de şiirde Menas'ı kaçış manasında kullanmıştır:

"Karşılaşma gününde at üzerinde saldırılara iştirak ettim. Ben kahramanlık ve şerefle dikkat çekenim asla kaçmam."1567[3]

7- "Son dinde de bunu işitmedik."

Son dinden kasıt; hristiyanlıktır çünkü İslam'dan önceki son dindir. Mücahid'in dediğine göre son dinden kasıt Kureyş'lilerin dinidir.

10- "Yahut göklerin yerin ve ikisi arasında bulunanların hükümranlığı onların elinde midir? Öyleyse sebeplerine tevesül etsinler."

Yani göklerin yollarıdır. Öyleyse oradan dilediklerine vahy getirsinler bakalım.

11- "Onlar derme çatma hiziplerden müteşekkil bir ordudurki, işte şurada bozguna uğratılmışlardır."

Burada müşriklere mağlubiyet verilmiştir ve o da Bedir savaşında veya gününde gerçekleşmiştir.

1566[2] Ravdu'1-Enf: 4/101; Dırar b. Hattab'a nisbet edilmiştir ve Mekke'nin fethi gününde Rasulullah'ın Kereyş'lilere acıması için söylemiştir. Bidaye ve'n-Nihaye: 4/295; Fethu'l-vedud shf: 504.

1567[3] Ebu Duad İyadi'nindir. En-Nevs; firardır. Bir misalde şöyle geçer; El-Bevsu Bi'n-nevsi. Yani kurtuluş kaçmakladır.

12- "Onlardan önce Nuh kavmi, Ad kavmi, sarsılmaz bir saltanatın sahibi Firavn, peygamberleri yalanladılar."

Ayette geçen "Zu'1-Evtad" tan kasıt; yeryüzünde direk veya dayanak vazifesi gören dağlar misali, yüksek binalar sahibi anlamındadır. Bir rivayete göre; kazıklarla bağlanmış ve sabitleşmiş gibi sütunlara veya iri iri büyük kazıklara bağlı sabitlik manasındadır. Esved Yafur'un dediği gibi:

"Yılmaz sütunlara sahip kiralın himayesinde dünyada büyük servete sahiplenip zengin oldular.

Oysaki nimetler ve avunduğu şeyler gün gelecek toz olup fani olacaktır."

15- "Bunlar da ancak bir an gecikmesi olmayan tek bir çığlık beklemektedirler."

Ayette geçen "Fevak" kelimesi hem fethayla hem de zammeyle gelir.1568[4] Gemmar ve Ğummar gibidir. Bir rivayete göre "El-fuvak" zammeyle olursa; iki süt sağımı arası kadar bir zamandır. Yani sütün memeye gelip birikmesi kadar bir andır. EI-Fevak; izafe gibi bir mastar kelimedir. El-ce-vab ve el-İcabe'de olduğu gibi. Birincisi istirahat miktarı vaktine döner. İkincisi ise baygılık veya ölümün nefyine döner. Böyle iki mana ihtimali olan bir şekilde Huzeli de şiirinde dile getirmiş

"Dünyadaki hayatım öldüğü zaman keşke kıyamet tek çı-ğıhk olsaydı."1569[5]

Ca'di de zammeyle El-Fuvak kelimesini dile getirmiş:

"Süt sağanlar devenin sütünü henüz sağmadan onları' hezimete

1568[4] Zammeyle Hamza, Kesâî ve Halef okumuşlar ve diğerleri de fethayla okumuşlar.İthaf shf: 372.

1569[5] Beyit Ebu Zueyb Huzeli'nindir. Maverdi Tefsiri: 3/438.

uğratırız."1570[6]

16- "Rabbimiz! Bizim payımızı hesap gününden önce ver, dediler."

Yani bizim adımıza yazdığın rızkımızı ver. Bir rivayete göre bu rızık; cennet ve nimetleridir. Bir rivayete göre azaplarından olan hissedir.1571[7]

Ayette geçen (Kitte) kelimesinin aslı; El-Kat'u dur. Mesela; Kattu'l-kalemi ve Ve ma reeytuhu kattu, cümlesi bu kabilde bir anlam taşıyor ve şöyle ki; Onu katiyyen veya kesinlikle görmedim, manasındadır. Kitaba Katten diye isim-lendirilmesinin sebebi önce kesilip sonra yazıldığından dolayıdır.

Umeyye b. Ebu Salt ta şiirinde kat kelimesini kitap manasında kullanmıştır:

"Bir grubun Irak'ta sahası vardır. Kitap ve kalem onu karşılıksız bırakmıyor."1572[8]

17- "Onların söylediklerine sabret, kulumuz Davud'u O kuvvet sahibi zatı hatırla. Çünkü o daima Allah'a yönelendi."

Ayette gecen (Zel eydi)'den maksat; Dininde, ibadetinde ve itaatinde olan kuvvetliîiktir. Zira o her gecenin yarısında kalkıp ibadet eder, her ayın yarısını oruç tutardı. (Ev-vab)'tan maksat ise Allah'ı teşbih ederdi demektir. Şu ayetlerde de olduğu gibi:

"Ey dağlar teşbih edin." (Sebe: 34/10)

"Her şey O'nu teşbih eder." (Sad: 38/19)

1570[6] El-lisan mad. Haiebe. El-Hayavan: 6/433; Meani'i-Kebir: 2/963.

1571[7] İbni Abbas'tan nakkledildiğine göre Nafi b. Ezrak ondan şu ayet hakkında sorduğunda şjyle cevap vermiş: "O günden Önce bizim payımızı ver." El-Kıt; cezadır der.

1572[8] El-Lisan mad. Kal, Tefsiri Kurtubi: 15/157; Tefsiri Maverdi: 3/439; Ravdu'1-Enf: 1/67; Eddat İbni Enbari. shf: 107.

Yani dağlar taşlar her şey Davut (a.s.) ile beraber Allah'a itaat edip teşbih ediyorlardı.

20- "O'nun hükümranlığını kuvvetlendirmiş, O'na hikmet ve açık güzel konuşma vermiştik."

O'na insanlar arasındaki hikmet ilmi verilmişti ki adeta muhatablarım delil ve hikmetlerle susturmuş gibi idi ve konuşkularmın hepsini tane tane ve güzel bir üslupla yapardı.

21- "Sana davacıların haberi ulaştımı? Mabedin duvarına tırmanıp Davud'un yanına girmişlerdi."

Ayette geçen (El-hasm) kelimesinin lafzı mastardır ve mastarda cins için olduğundan dolayı mana bakımından bir ve daha fazlasını ifade eder. Ayette geçen (İztesevverul mihrap)'tan maksat duvarın üstünden tırmanıp geldiler demektir. Oysa (tesavveru) lafzı cem'dir gelenler ise iki kişidirler, nasıl olur da iki kişi için cem lafzı gelmiştir denildiğinde şöyle denilir; hakikatte (İsneyn) lafzı cemdir çünkü cem'in anlamı birini diğerine aktarmak veya katmaktır.

22- "Davut onlardan ürkmüştü . Korkma; Biz birbirine hasım iki davacıyız, aramızda adaletle hüküm et, haksızlık etme, bizi doğru yolun ortasına götür, dediler."

Ayette geçen (Eşatte fil hükmi)'den maksat; Hükümde adaletten ayrılıp uzaklaşmaktır. Mesala şu sözde olduğu gibi; (Şettet bihi neva) Uzaklaştı manasındadır.

Ahves şöyle dedi:

"Ey kavim benim azarlayıcılarım uzaklaştı değil mi zannediyorlar ki hakkımı istemem batıldır."1573[9]

1573[9] Mecaz'ul-Kur'an: 2/1-80; Tefsir'ul-Taberi: 15/128; Lisan madd. Şatate. Tefsir'ul-Maverdi: 3/442.

Bu ayetler hakkında müfessirler oldukça ihtilaf etmişler ama bu konudaki orta yol (İsmetu'l-enbiya)1574[10] isimli kitapta zikredilen şu ifadelerdir: Davut (a.s.)'ın düşmanlarından bir grup namazkıklığı mihrabın duvarlarının üzerinden

O'nun gaflet halini kollayarak öldürmek veya herhangi bir kötülük yapmak istediler ama O'nun uyanık olduğunu gördüklerinde kurdukları hile ve tuzak boşuna gitti, bu esnada orada birbirleriyle iki hasımmış gibi çekişmeye başladılar ki Davud (a,s,)'a bunun için girdiklerinin imajım vermek istediler, O da bu şok olaydan dolayı ürktü ve onlar da korma bir şey yok bir şey yok dediler ve ayetin diliyle şu ifadeyi kullanırlar

"Korkma. Biz birbirine hasım iki davacıyız aramızda adaletle hükm et haksızlık etme bizi doğru yolun ortasına götür dediler. İçlerinden biri bu kardeşimin 99 koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken onu da bana ver dedi ve tartışmada beni yendi dediler."

Bunun üzerine Davud (a.s.)'da madem senin dediğin gibi ise ayetin diliyle şöyle der:

"Andolsun ki senin koynunu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur der."

(Sad: 34/22-24)

Kuvvet, kudret ve mülkiyet sahibi olmakla beraber Davut (a.s.) onlara karşı metanetle, ağır başlılıkla ve sabırla dinler.

24- "Davud kendisini denediğimizi sandı da, Rabbin-den mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı. Tevbe edip Allah'a yöneldi."

Yani rukudan secdeye gitti. Ayette geçen (Enabe)'den kasıt; Allah'a

1574[10] Bu kitap Ebu Zeyd Ahmed b. Sehl Belhi'nin'dir hicri: 322'de vefat etmiştir. Sufdi'nİnEl-vafi: 6/410.

yönelmektir. Bu yöneliş; kendisine sabır ve hi-limde başarı ihsan ettiğinden dolayı Allah'a yönelip şükretti ve kavminin günahlarından dolayı da Allah'tan mağfiret taleb etti. Veya Allah'ım beni ve kavmimi affet dedi. İşte Al-lahu Teala'nm şu ayeti kerimesi de mağfiretin tahakkuk ettiğine işarettir:

25- "Böylece onu bağışladık. Yanımızda onun yüksek bir makamı ve güzel bir geleceği vardır."

Ayetteki mefhum mana şudur; Biz onun için veya ondan dolayı affettik manasındadır. Davud (a.s)'ın istiğfarı, salih-lerin mezhebi veya usulü üzerine yapılan bir tevbe de olabilir, çünkü onlara bir kötülük veya herhangi bir afet felaket isabet ettiği zaman, onlar hemen kendi nefislerini kontrol etmeye yönelirler ve derler ki muhakkak bu bizim yaptığımız bir şeyden dolayı başımıza geldi derler ve gereken ne ise yaparlar.

Eğer Urya'nın söylediği şu hadis doğruysa: "Davud'un günahı, onun nikahı veya nişanı üzerine nikah veya nişan yapması1575[11], veya çok kadınla evlenmesidir. Eğer bu olay Tarihçilerin veya kıssacıların dediği gibi iki melekten ibaret bir durum ise, bunların kelamı arasında bir zıtlık veya muara-za vardır ki yalan olma ihtimali de pek uzak değildir. Eğer amaç sadece birinin kıssasını zikr etmekten ibaret İse bunu anlatmaya gerek yoktur. Faraza onlar şunu demediler; biz birbirimize olan iki hasımız, öyleyse bu sadece darbı mesel üzerine olan bir sorudan ibarettir. Ve Davud da kendisini, çok evlilikle ve dünya arzulanna meyi etmekle kınandığını fark edince, Allah'a yönelip tevbe istiğfar etti.

23- "Böyleyken onu da bana ver, dedi ve tartışmada beni yendi."

Ayette geçen (Azzeni) bana galip geldi manasındadır.

Muberrid şiirinde Azze kelimesini yeterlilik ve kifayet manasında

1575[11] Urya'nın bu hadisini İbni Cerir ve İbni Ebu Hatem zayıf bir senetle nakletmişler ve sahih değildir.

kullanmıştır:

"Çocukların annesi bildi ki ben misaferle karşı çok uyanık biriyim. Emzikli olan zayıf ve zebun deve geldiği zaman onun memelerine ikiz yavrular yapışıp bırakmıyor."1576[12]

31- "Öğleden sonra kendisine, üç ayağının üzerinde durup bir ayağını yere diken çalımlı ve safkan koşu atları sunulmuştu."

Ayette geçen "Es-Safinat"tan maksat üç ayak üzerine şaha kalkmış ve. diğerini de yere diken attır.

32- "Süleyman, gerecekte ben mal sevgisine, Rabbi-mi anmayı sağladığı için düştüm, dedi."

Yani malı sevmek beni Allah'ın zikrine daha çok yaklaştırdığı için tercih ettim diyor.

33- "Nihayet bu atlar koşup, gözden kayboldukları zaman, onları bana getirin, dedi. Bacaklarını ve boyunlarım sıvazlamaya başladı."

Bir rivayete göre boyun ve ayaklarından damgaladı veya dağladı. Atları damgalayarak Allah yoluna vakfetti ve bunu geçmiş namazlarına keffaret yaptı. Bir rivayete göre, onları boğazlayıp ve ayaklarının arkasındaki yenilmeyen sinir kirişlerini keserek te geçmiş namazları için keffaret olsun diye tasadduk etmiştir.

32- "Nihayet bu atlar koşup gözden kaybolduğu zaman."

Ayette geçen (Hatta tevaret bil hicab)'dan maksat şudur; Herne kadar daha önce söz konusu olmamış ta olsa buradaki kasıt güneştir. Lebid'in

---

1576[12] Mafdaliye kasidesinden olan bu beyit, Şebİb b. Bersa'nındır. Mefdaliyat shf: 172; Tabakat Fuhulu Şuara: 1/732; Muberrid'in Kamil'i:

1/86; Nevadir shf: 180. Kamamu's-Senat: Süratle uyanandır. Es-Sinetu: Çok uyuklamaktır. Murğis: Emziklidir: Yaizzuha: Ona galebe geliyor zu tevmeteynin yerine zu vedateyn olarak rivayet ediliyor. İkincisi Ki-tab'ul-EPal: 4/263; Muhakkik nisbet etmemiş.

dediği gibi:

"Ta ki kafirde bir el karşılaştığı zaman. Onun gölgesi yarığın açık avretlerini gizledi."1577[13]

34- "And olsun biz Süleyman'ı imtihan ettik."

Bir rivayete göre ayette geçen "Fetenna"dan maksat, Süleyman'ı kurtardık manasındadir. Bir rivayete göre, imtihan m an aşırıdadır. Hasan'dan1578[14] nakledildiğine göre, Hayız veya adet halindeyken bazı hanımlarına yaklaştığından dolayı imtihan edilmiştir. İbni Museyyeb'ten nakledildiğine göre, insanlardan Üç gün boyunca irtibatının kesilmesi ve çıkmamasından dolayı imtihan edilmiştir.

"Tahtının üzerine bir cesed bırakıverdik, sonra o yine eski haline döndü."

Ayette geçen "Ve elkeyna" onu bıraktık manasındadır, Zira o, hasta olduğundan dolayı kürsüsünün üstüne bırakılmış bir cesed halindeydi. Bu konuda Nekkaş'ın tefsiri şöyledir:

"Süleyman(a.s)' in bir çocuğu olur ve ölü olarak tahtının üstüne bırakılır.1579[15] İbni Abbas'ın dediğine göre, Süleyman (a.s) deniz kıyısında bir gün yüzüğüyle oynarken birden denize düşer ve kaybolduktan kırk gün sonra, çalıştığının karşılığı olarak bir balık alır ve

---

1577[13] Beyit onun mualiakatmdandır. Divan: sh. 176; İbni Nehhas'ın Şerh Muallaka: 1/166; Tefsir'ul-Kurtubi: 15/196.

1578[14] "And olsun Süleyman'ı imtihan ettik" ayeti hakkında, Hakim Tirmizi nakletmiş ve Hakim'in de sahih gördüğü hadis şöyledir; İbni Ab-bas, Süleyman'ın kürsüsünde kırk gün boyunca oturup insanlar arasında hükmeden şeytan idi dedi. Süleyman(a.s)'ın Cerrad adında bir hanımı vardı, onun ehliyle kavmi arasında bir çekememezlik vardı ve bunlar arasında hak ile hükmetti ancak haklı olan tarafın ehlinin olduğunu savundu ve bunun üzerine Allahu Teala kendisinin bir belaya maruz kalacağını vah-yetti ve yalnız kendisi, bu belanın gökten veya yerden geleceğini bilmiyordu. Müstedrek: 2/234.

1579[15] Taberani'nin Evsat'ta ve İbni Murdeveyh'in de zayıf bir senetle Ebu Hureyre'den naklettikleri bir "hadiste, Rasulullah (s.a.v)'in şöyle dediğini söyler:

"Süleyman'ın bir erkek çocuğu olduğunda şeytana şöyle dedi: "Onu ölümden kurtar veya muhafaza et, öyleyse onu doğuya götürelim derler ve o da yine ölüm ona yetişir der, öyleyse onu batıya götürelim derler, o da ölüm ona ulaşır der, öyleyse denizlere götürelim derler, o da, yine ona ölüm ulaşır der ve bunun üzerine onu yer ile gökler arasına koyalım der ve ölüm meleği bunun üzerine ona gelir ve ben bu şahsın canım denizlerde ve yeryüzü sınırlarında almakla emr olundum ve bir türlü muvaffak olamadım ve tam çıkıyordum onu yolda yakalayıverdım ve onun ruhunu aldım ve cesedi tam geldi Süleyman'ın kürsüsünün üzerine düştü der ve işte buna da bu ayet işaret ediyor der: "Tahtının üzerine bir cesed bırakıverdik ve sonra o, yine eski hâline döndü."

onun karnında kaybettiği yüzüğünü bulur ve onu yine mal varlığına katar. Birinci kavle göre, sıhhatine kavuşur demektir.

35- "Süleyman: Rabbim beni bağışla; bana benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver. Şüphesiz sen daima bağışta bulunansın, dedi."

Ayette geçen "La yenbağı" ifadesi "La yekun" yani olmasın manasındadır.

İbni Ahmet de şiirinde Le yenbeği'yi olmama manasında kullanmıştır:

"Anka kuşunun başındaki yüksek yassı tepenin üzerine

hiçbir yüksek dağ ve tepe yoktur."1580[16]

Zira Süleyman (a.s) böyle dua etmesinin sebebi bir daha bu mülkün elinden alınmaması içindir.

Bu Birinci görüşe göre şöyledir; Süleyman (a.s) hastalandığı zaman kalbine, dünya mülkünün elinden gideceği ve başkasına devredileceği tecellli ettiği zaman bu kez ahiret mülkü için Allah'a niyazda bulundu.

36- "Bunun üzerine bizde, istediği yere onun emriyle kolayca giden rüzgarı onun emrine verdik."

Ayette geçen "Haysu esabe" den maksat; istediği ve mu-rad ettiği yerdir. Bu şu darbı meselde söylendiği gibidir

"Sevaba isabet etti cevap hata etti."

Bişr şöyle dedi:

"Ondan önce insanlardan, onu değiştiren değiştirdiği kadar değiştirdi: Açığa çıktı ki kalbin ihtiyaçları ona isabet etti."1581[17]

1580[16] Mecazu'l-Kur'an: 2/183; Tefsiri Taberi: 13/91; Tefsiri Kurtu-bi: 11/158; Divanı Jbni Ahmer. shf: 134.

1581[17] Mucern'ul-Buldan: 2/248; Divan Bişr: 13; Şerh Mafdaliyat: 640; ez-Zahir: 2/205.

41- "Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk ve azap verdi; diye seslenmişti."

Ayette geçen "Nusb" tan maksat; zarardır. "En-Neseb" fethayla1582[18] yorgunluk manasındadır. Bir rivayete göre ikisi de aynı manadadır ve Da'f ve Du'fta olduğu gibi

Şair Turfe şiirinde "Nasb" kelimesini yorgunluk manasında kullanmıştır:

"Kim geceyi getirecek veyahut kimse nasihat edecek, yorgunlukla geceledim gönlümde yaralıdır."1583[19]

Zira burada Eyyub (a.s), şeytanın vesvesesinden şikayet etmiş, hastalıktan falan değil.

44- "Gerçekten biz Eyyubu sabırlı bulmuştuk. O ne iyi kuldu, daima Allah yönelirdi."

Bir rivayete göre, şeytan onun hastalığının bulaşıcı olduğunu insanlar arasına bir vesvese şeklinde yaymıştı ve bunun üzerine insanlarda onu aralarından atmış ve hanımı da onunla olan ahdini bozmuş ve terketmişti.

42- "Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su dedik."

Ayette geçen "Urkudha bi riclike" den maksat ayağını hareket ettir ve onlarla yefe vur manasmdadır ve kendisi de vurur ve iki pınar fışkırır, birinden yıkanır, zahiri olan hastalığı tamamen gider ve diğerinden de içer batini olan hastalığı tamamen gider.

43- "Bizden bir rahmet ve olgun akıl sahipleri için de bir ibret olmak üzere ona, hem ailesini hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık."

Bir rivayete göre ailesini hepsi hastaydı hepsi de şifa buldular. Bir

---

1582[18] Yakub'un kıraatına göredir.

1583[19] Turfe'nin divanı, Eş Şermenti'nin şerhi.shf: 144; Nakdu'ş-şir.shf: 78.

rivayete göre onlar kaybolmuşlardı ve onları tekrar geri getirdi. Bir rivayete göre onlar ölmüştü Allah onları tekrar diriltti.

Ayette geçen "Mislehum maahum" dan maksat; mal, mülk, hayvan vb. şeylerdir. Hasan'dan nakledildiğine göre; onlara tekrar evlatlarının misli hibe edildi manasındadır.

44- "Eline bir demet sap al da onunla vur, yeminin bozma."

Ona daha Öncekinden çok fazla pişmiş ekmek geldiğinde, ona hıyanet etmekten ve hakkını vermemekten korktu. Bir rivayete göre Şeytan kendilerine Allah'ın reva gördüğü veya haklarında hükm ettiği bu şeyler hususunda bazı vesveseler verdi ki bu hallerinden ikrah etsinler ve bir nevi başlarına gelene itiraz veya isyan olsun. Ayette geçen "Ed-Diğs" ten maksat bir demet ottur. Bir rivayete göre demet yapmak için kesilip toplanmış hurma salkımlarıdır.

45- "Kuvvetli ve basiretli kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub'u an." Maksat; İbadette olan kuvvetlilik ve dinde olan basirettir.

46- "Biz onları ahiret yurdunu düşünen ihlasıı kimseler kıldık."

Ayette geçen "Halisetin" kelimesi tenvinli yıpılırsa (Zik-raddar) ondan bedel olmuş olur. Takdiri şöyledir; "Ehlasna-hum bizikrin fid dari"1584[20] Veya mahzuf olan bir haberin mubtedası olur ki, "Bi halisetin hiye zikraddar" Eğer tin ten-vinle getirilmezse, o zaman "Haliseten" mahzuf olan bir mevsufa sıfat olur ki, takdiri de şöyle olur. Bi hasletin ha-liseti zikra'ddar." "Haliseten" kelimesinin mastar olması da caizdir, veya (El-haliste) El-hulus manasında ve faile izafe edilmesi de caizdi. Mesela şöyle denildiği gibi; Acibtu min darbi zeydin; yani, Acibtu min en duribe zeydin (Zeydin vuruluşuna şaşırdım) veya acaip kaldım. Cümlenin takdiri şöyledir; Bi hulusi zikrad dari lehum ve hum fid dünya.

1584[20] "Haliseti zikre'd-dari"yi tenvinsiz olarak Nafi ve Hişam okumuş arkasından geri kalanlar tenvinli olarak okudular. İthaf: 373.

Bu haber için daha başka tefsirler de vardır: "Ahlasnahum bi halisetin" den kasıt şudur; yani içinde ahiret yurdunun ha-tırlanışı olan indirilen bütün semavi kitaplardır. Mukatil'e göre bu; biz onları nübüvvetle ve yurdu hatırlamakla ihlas-lı kıldik'tan kasıt: Yani ahiret yurdunu hatırlamak ve Alla-hu Teala'ya dönüşün olacağını bilmeleridir.

57- "İşte bu kaynar su ve irinlidir, artık onu tatsınlar." Ayette geçen "Gesak" kelimesinin tahfifli ve şeddeli olmak üzere iki kıraati vardır. Ve aşın derecede pis ve kötü koku manasındadır.1585[21] Mesela (Gasekelleylu526 karanlık aşırı derecede çöktü manasındadır. (Gaseke'1-cerh) aşın şekilde yaradan irin veya san su aktı manasındadir. Eğer Ğaseka şeddeyle gelirse mahzuf olan bir mevsufa sıfat olur ve takdiri şöyledir: "Ve sadidin ğessak" yani aşın derecede pis kokan irin manasındadir. Eğer Gessak kelimesi tahfif ile gelire, isim olur (şarab ve nekal) misali. Gessak kelimesi; Ez-Zehab ve Es-Sebat gibi mastar olması da caizdir. Ve mastar ile vasf olması da caizdir şöyleki: "Zu Gessak."

58- "Bunlara benzer daha başkaları da vardır." Yani daha başka azaplar vardır. Ayette geçen (Ezvac) kelimesi şekl kelimesine veya Aher kelimesine "Na't" konumundadır. Ayette geçen "Aher" kelimesi; cins manasındadır veya azabın kendisinin çeşitleri vardır demektir veya azaptan olan her bir cüz veya bölüm bir azaptır.

Şair de bu manalar doğrultusunda şöyle dile getirmiş: "Ey geceler, Bağdat'ta tavuklar uzun süre sessiz kaldı neredeyse sabah aydınlanmayacaktı"1586[22]

Haresed-decacu; demesi şu kasıtladır; Eğer bu gece bir tane-olsaydı belki Decac'a gitme ihtimali olurdu. Ama bur-da gecenin aşırı karanlığı kastedilmiş ve bir de uzunluğu kast edilmiştir. (Haresed decacu) gece

---

1585[21] Ahmed çıkarmış Hakim sahih demiş ve Tirmizi'nin Ebu Said'-ten naklettikleri hadiste, Rasulullah (s.a.v) şöyle demiş: "Eğer bu Gessak denulen pis kokudan dünyaya bir kova dökülseydi yer yüzünde-kilerin hepsi aşırı derecede pis kokardı." Müsned: 3/83; Müstedrek: 4/602.

1586[22] Bu beyit daha önce: 1/54'te geçmişti.

sessizliğidir. Veya burada şair gecenin her bİT cüz ünü (Ahraseddecacu) yani bir sessizlik olarak addetmiştir. Ayete geçen "Min" harfi, El-Ez-vac kelimesine müteallikti r. Takdiri şöyledir: "Ve azabun ahere ezvacun min şeklihi" Yani o zikredilen azabın dışında başka benzeri bir azab daha vardır demektir. Min harfinin Ahere kelimesine müteallik olması da caizdir.Takdiri şöyledir: "Ve azabun ahere kainun min hazaş-şekli" Yani bunun gibi başka bir azab daha meydana gelecektir. Ve böylece (Ezvac) kelimesi de sıfattan sonra sıfat konumunda

oluyor.

59- "İnkarcıların ileri gelenlerine, işte bu topluluk sizinle beraber gerçeğe karşı direnenlerdir. Onlar rahat yüzü görmesin! Onlar mutlaka ateşe girecektir denir."

Yani onlar peşpeşe guruplar halinde ateşe gireceklerdir manasındadır. Hasan'ın dediğine göre; bunlardan birinci gurup şeytanın çocukları ve ikincisi ise Ademoğullandır. Bir rivayete göre birinci gurup; lider veya önderleridir, ikincisi ise bunlara tabi olanlar veya peşlerinden gidenlerdir.

63- "Onları alaya alırdık. Yoksa sözleriniz onlardan uzaklaşıp kaydı mı?"

Cümle istifham üzerinedir. Ayette geçen (Em zağet an-humul ebsaru) dan kasıt şudur; onlar bizimle beraber oldukları halde onları göremiyoruz. Bu; Taccüp ve Tevbih manasında olan istifham türüdür. Tevbih; azarlamak veya tehdit manasındadır. Yani onlar o kadar alçalmışlardı ki artık alaycı ve gülünecek çok komik bir halleri vardı, neden bizimle beraber şimdi ateşe girmiyorlar? diyeceklerdir.

75- "Allah! Ey iblis! iki elimle yarattığıma, secde etmekten seni men eden nedir? Böbürlendin mi yoksa yücelerden mi oldun? dedi."

Ayette geçen (Lima halaktu bi yedeyye) den kasıt; onun yaratılışını bizzat ben elimle yaptım veya onu bizzat ben yarattım demektir. Burada

"Yed" kelimesi Tekid ve sılatun manasındadır. Şu ayette de örneği olduğu gibi: "Ve yebka vechu rabbik" Rahman 27.ayet. Bir rivayete göre; İki kuvvet ve kudretimle yarattım manasındadır. Burada (Kuvve-tey ve Kudretey) şeklinde lafızların tesniye ile gelmesi araplarm adetinin dışında olan bir kural veya kaide değildir. Şiirde de buna benzer bir misal vardır:

"Ey İbni Affan eğer beni korkutuyorsanız korkarım eğer beni bırakıyorsanız yasaklanmış bir ırzı himaye ederim."1587[23]

Başka bir misal:

"İki arkadışama dedim ki: İkiniz bizi onun aslını söküp çıkarmakla hapsetmeyin. Biçmek için gayret ve çaba geldi."1588[24]

84- "Allah, işte bu doğrudur. Ben hakikati söylüyorum buyurur."

Ayette geçen "El-Hakke" kelimesi daha önce geçen ve tefsiri konumunda olanla beraber nasbolmuştur. Yani: "Le emleenne cehenneme hakkan" yani cehennemi gerçekten dolduracağım doğrudur, ilk gelen "EI-Hakku" kelimesi itirazidir. Bir rivayete göre bu kasem manasındadır. El-Muk-samu aleyhi ise şudur: "Le emlerine" yani üzerine yemin edilen. Buna göre (vel hakka ekul) ibaresi de itirazidir. Bir rivayete göre İgFa üzerine nasbolmuştur. Takdiri şöyledir:

"Fettebiul hakka; hakka tabi olun "velhakka ekul" çünkü hakkı söylüyorum. Cümlesi de başka bir cümle olmuş oluyor."1589[25]

1587[23] Beyit, Suveyd b. Kura el-Ukli'nindir. Meani'l-Ferra: 3/78; Muhakkik nisbetsiz bırakmıştır. Tefsiri Kurtubi: 17/16; Tashih eden nis-betsiz bırakmıştır. Te'vilu'l-Muşkili Kur'an shf: 291; Tefsiri Taberi: 16/103.

1588[24] Beyit, Mudris b. Rub'inindir. Meani'l-Ferra: 3/78. Muhakİk nisbetsiz bırakmıştır. Es-Sahibiy shf: 80; Te vilu'l-Muşkili'l-Kur'an shf: 291.

1589[25] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/257-272.

ZÜMER SURESİ1590 [1]

3- "Dikkat et, halis dîn Allah'ındır. Onu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler; Onlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz derler. Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Allah şüphesiz, yalancı ve inkarcı kimseye yolu göstermez."

Halisten maksat itaat bakımından içinde riya olmayan halis dindir. Ayette "Vellezine"den önce mahzuf olan "kalu" kelimesi vardır ki takdiri cümlesi şöyledir:

"Kalu: ma na'buduhum."

"La yehdi"den maksat: "la yehdi lihuccetihi (yalancı ve inkarcıların) delillerine hüccetlerine yol vermez" bir rivayete göre de sevablarını.

6- "Sizin için hayvanlardan sekiz çift meydana getirmiştir."

Bu cümlenin tefsirini En'am suresi 143. ayette görmek mümkündür ve şöyledir:

"Sekiz çift hayvan yarattı. Koyun ve keçiden ikişer çift; De kî: O iki erkeği mi, iki dişi mi, yoksa iki dişinin rahimlerinde kulunun yavrularını haram etti? Eğer doğru iseniz bana ilimle haber verin." (En'am: 6/143)

"Sizi annelerinizin karanlığında üç türlü karanlık içinde yaratılıştan yaratılışa geçirerek yaratmıştır."

1590[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Hamza'nın katili Vahşi hakkında Medine'de inen (Ey inanan kullarım) 10-11 ve 12. ayetlerin dışında Zümer suresi Mekke'de nazil olmuştur.

İbni Ömer'den nakledildiğine göre bu ayet Osman b. Affan hakkında inmiştir. İbni Abbas'tan nakledildiğine göre bu, İbni MeVud, Ammar ve Salim Mevla Ebu Huzeyfe hakkında nazil olmuştur.

Bu üç karanlık şudur: Karnın karanlığı, rahimin karanlığı ve ceninde olan meşimenin karanlığıdır.

9- "Yoksa o inkar eden kimse geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden, ahiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (gibi) mi?"

Ayette "em" harfi "men" harfinde idğam edilmiştir.

Bir rivayete göre "em" harfi "bel" manasındadır. Buna göre cümle şöyledir:

"Beîillezi huve kanitun yahzerul ahirete." Bilakis o kalkıp gece ibadet eden ahiretten sakınıyor" demektir.

Bir rivayete göre "em" istifham (soru) edatı olan elif mukabilindedir ve cevabı da mahzuftur.

Takdiri şöyledir: "Kemen huve ğayru kanıtın" (O gece kalkıp ibadet eden gibi midir?) demektir veya takdiri şöyledir: "Emmen ceale lillahi endaden kemen huve kanitun." (Yahut Allah'a şirk koşan, gece kalkıp ibadet eden gibi midir?) demektir.

Bir rivayete göre "Emmen" kelimesini tahfif yapan (şed-desiz) artık buna istifham edatı olan elif gibi demesi doğru olmaz. Çünkü "men" harfinde elif ile istifham yapılmaz ancak ikisinin arasında "vav" harfi varsa veya "fa" harfi varsa istifham yapılabilir ki şu ayet misali:

"Evemen yuneşşeu fil hilyeti..." (Zuhruf: 43/18)

Ve şu ayette:

"Efemen yetteki bî vechihi suei azabi yevmel kıyameti." (Zümer: 39/24)

Birinci ayette elif ile men arasında vav, ikincide ise elif ile men arasına

fa getirilerek istifham yapılmıştır.

Bir rivayete göre Elifin nida olması da caizdir. Buna göre cümlenin taktiri şöyledir:

"Ya men huve kanitun kul hel yestevi: Ey gece kalkan deki bir olur mu eşit olur mu?" Ahtel şöyle demiş:

"Ey Umeyyoğulları insanların yanında çoğunuzu alsam çoğunuz alınmış olmaz mı?

Ey Umeyyeoğulları, benim yanımda sizin hakkınızda öyle methiyeler vardır ki, zaman uzayıp geçerek unutulsa-nız bile onlar sizi hatırlatır."1591[2]

16- "De ki: gerçekten hüsrana uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini, hem de ailelerini ziyana sokanlardır."

Ziyandan kasıt; ateşte kendilerini helak etmekledir.

Ayette aileden bahsetmiş oysa cehennemdekilerin aile bulmaları mümkün değildir, cennettekilerin hurileri kendilerine aile olarak buldukları gibi bulamayacaklardır.

21- "Summe yehicu"

Kururlar.

"Summe yecaluhu hutamen"

Yani onu kuru bir kırıntı yapar.

"Onların üstlerinde ateşten tabakalar altlarında da , ateşten tabakalar var."

1591[2] İki beyit te divanında yoktur. Hamaset'ul-Basriyye: 2/39; Zehr'ul-Adeb: 3/762.

Burada zulel: Duvar, çeper ve tabakalardır. Alt kısım için zülel ise: Gölgelik, örtü, duvar vb. şeylerdir. Alt kısımda da olsa zulel diye isimlendirilmesi alttan da kaplayıp yayıldığı içindir.

22- "Kalpleri Allah'ı anmak hususunda katılaşmış olanlara yazıklar olsun!"

Ayette geçen Kasiyeti'den kasıt kalpleri katılaşmış ve sertleşmiş Allah'ı anmayanlardır."1592[3]

23- "Allah, ayetleri birbirine benzeyen ve mükerrem gelen kitabı, sözlerin en güzeli olarak indirmiştir. Rab-Ierinden korkanların bu kitaptan derileri ürperir, sonra hem derileri ve hem de kalpleri, Allah'ın zikrine ısınıp, yumuşar."

Müteşabjhen: birbirine benzeyen demektir. Mesani-ye'den kasıt: Peygamberlerin kıssasını, cennet ve cehennemin sözü edildiği en güzel sözlerdir. Bir rivayete göre me-saniden kasıt: meyletmeyen zikzaklı olmayan en güzel kıraatin zikridir.

29- "Allah, çekişip duran bir çok ortakların sahip olduğu bir adam ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı misal olarak verir."

Muteşakisun: çekişen, zıtlaşan demektir. Çeşitli tabiatta bir araya gelenlerin çekişmesi tabiatlarmdandır.

Raculen selemen'den kasıt: Kimsenin kendisinin Üzerinde ortaklığı bulunmayan ve tek kişiye çalışan adamdır. Bu ayet muvazenet sağlar:

"Üzerinde ortaklık bulunan veya birden fazla kişinin onun üzerinde söz hakkı olup çalıştırılan adam ve (selemen)1593[4] yani tek kişiye çalışan

---

1592[3] Tirmizi ve Beyhaki Şuabu'l-İman'da İbni Ömer den rivayet ettiği hadiste Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş; "Allah'ın zikri dışında kelam çoğaltmayın, zira Allah'ın zikri dışında çoğaltılan kelam kalbi katiiaşîıt ir, Çünkü Allah'tan en çok uzak olan katı kalbtir."

1593[4] İbni Kesir, Ebu Amr ve Yakub "Salimen" şeklinde okumuşlar. Diğerleri ise; "Selemen" şeklinde okumuşlar.

adam, bu da ilk verilen manaya yakm bir mana ifade eder."

Ebu Ubeyde'nin1594[5] dediği gibi (salimen) Halisen ve (selemen li raculin) de Sulhen manasındadır. Ama selemen mastardır vezni şöyledir: "Selime yeslemu selameten ve selemendir." Ve selemen ile vasıflandırılmıştır ki şöyledir: "Za selemin."

30- "Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler."

Ayet, kafirlerin, Rasulullah'ın Ölümünü temenni etmeleri ve bunu beklemeleri üzerine nazil olmuştur, El-Meyyit: Ölen hayvan veya canlıdır. El-Meytu: Ölen kimsedir.

Halil de şiirinde nazım halinde El-Meyyiten ile El-Mey-tuyu dile getirmiştir.

"Ey ölen ve ölün dirinin (meytin ve meyyitin) irabını soran, eğer sen aklediyorsan senin yanında tefsir ettim. Ruh sahibi olan herkes meyyittir, meytun ise kabre nakledilen kimsedir."1595[6]

Rasulun bu şekilde hitap edişinde şu hikmetler vardır:

1- İtaate teşvik ve ölüme hazırlık.

2- Alimleri Allah'ın rasulüyle teselli etmek gibi.

42- "Allah, ölenin ölüm zamanı gelince ölmeyenin de uykusunda ruhlarını alır"

Ruh cesetlerde baki kalmakla beraber his ve idrak bakımından ruhları kabz eder.

"Bu suretle hakkında ölümle hükmettiği (ruhu) tutar, ötekini muayyen

---

1594[5] Ebu Ubeyde "Salimen" kelimesine Halisen diye mana vermiştir, "Selemen li raculİrT'eise Sulhahdiye mana vermiştir. Mecazu'l-Kur'an: 2/189.

1595[6] Beyit; Tuhfetu'l-lıayriyye alal fevaidil şanşuriye shf. 91 'dedir. El-Muveddih Fit tefsir, shf. 3"6.

bir vakte kadar (bedene) salıverir."

Yani tekrar cesetlere geri dönmesi için tutar. Ali (r.a.) bu konuda şöyle buyurmuş:

"Rüya gökte olan nefeslerden (ruh) biridir. El-Edğas: Gönderilen nefeslerden (ruh) biridir. Cesette istikrar etmeden önce şeytan vesvese vermeye ve musallat olmaya çalışır."

İbni Abbas'm dediğine göre her cesette bir nefes ve ruh vardır: Allah rüyada (uykuda) nefisleri kabzeder ruhları bırakır.

45- "Allah, tek olarak anıldığı zaman, ahirete inanmayanların kalpleri tiksinir, Ama Allah'tan başkası anıldığı zaman hemen yüzleri güler."

îşmeezzet: "İnkabadet"1596[7] manasındadır. Yani, Kin bağlamak, nefret etmek ve tiksinmek anlamındadır...

49- "Sonra kendisine tarafımızdan bir nimet verdiğimiz vakit, bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir, der."

Yani sevsibuhu (ona ulaşacağım, alacağım) demektir. Bir rivayete göre Allah'ın bana öğrettiği, ilimle onu (malı) elde ettim.

Bir görüşe göre Allah'ın benden razı olacağı bir ilimle onu elde edeceğim.

56- "Kişinin, 'Allah'a karşı aşırı gitmemden dolayı bana yazıklar olsun! Gerçekten ben alay edenlerdenim' diyeceği günden sakının."

En tekule'den kasıt: li ella tekule (dememesi için) demektir. Bir rivayete

---

1596[7] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Nafi b. Ezrak bu ayet hakkında sorduğunda şöyle demiş: "Kafirlerin kalpleri Allah'ın zikrinden nefret eder manasındadır."

"Araplar bunu biliyor mu?" diye sordu. O da: "Evet" dedi ve "Sen Amr b. Kelsum Salebi'nin şöyle dediğini duymadın mı" dedi:

"Ok ustası ok tahtalarım ısırdığı zaman tiksinir.

göre kerhen ve istemeyerek yarın bana yazıklar olsun diyecek. "La hasreta"daki elif, izafe olan ya'dan bedeldir. Yardım dilemek için sesin kaldırılıp yükseltilmesi için böyle gelmiştir.

"Fi cenbillahi"den kasıt: Allah'ın zatıdır1597[8], kendisidir. Bir rivayete göre sevap işlemiş olsaydı cennetteki1598[9] yerinin yakınlığından sitem edip gitmediği için de hasret çekecek.

"Leminessehairin"den kasıt: "Alaya alanlardandım" demektir.

61- "Allah, takva sahiplerini imanları sebebiyle kurtuluşa erdirir. Onlara hiç bir fenalık dokunmaz. Onlar mahzun da olmazlar."

"Bi mefazet"den kasıt: İradeleriyle kurtuluşa erdikleri durumdur.

67- "Onlar Allah'ı gereği ve layıkı veçhiyle takdir etmediler. Halbuki kıyamet günü bütün yeryüzü, onun tasarrufundadır."

Yani hüküm ve emrindedir. Ve onu başka şeyle tebdil eder. Şu sözde olduğu gibi:

"Yeryüzü başka şeye çevrilip tebdil edildiği gün."1599[10]

1597[8] Yasin süresindeki şu ayetin tefsirine gidin: "Kel urcunil kadim."

1598[9] Ahmed, Nesai'nin tahriç ettiği ve Hakim'in sahih dediği Ebu Hureyre'den rivayet ettikleri hadiste Rasulullah şöyle demiş:

"Ateş ehlinden her biri cennetteki yerini veya makamını görünce şöyle der: "Eğer Allah bana hidayet verseydi" der ve böylece onun için özleın duyar veya hasret çeker. Cennet ehlindende her biri ateşteki yerini görünce Allah'a hamd eder ve bu da kendisine şükür ifadesi olur." der."

Ve sonra Rasuluiîah ta bu ayeti okur:

'En tekule nefsim ya hasreta ma ferrettu fi cenbillah."

Müsned: 2/512; Müstedrek: 2/435.

1599[10] Ebu Ya'la ve Darekutni'nin tahric ettiği ve Hakim'in sahih gördüğü ve Beyhaki'nin Ebu Hureyre'den naklettikleri hadiste Rasulullah şöyle demiş:

"Bu ayet hakkında Cebrail'e Allah'ın bu müstesna ettikleri kimlerdir" diye sorduğunda şöyle demiş: "Allah'ın, öldürmek istemediği kimselerdendir. "Kılıçlarıyla beraber Arş in etrafında dolaşıp tavaf eden şehitlerdir" der." Kıyamet gününde melekler onları mahşere yakuttan binekler üzerinde getirirler. Onun yuları büyük incilerden eyeri ise saf ve halis ipekten, alacalı çizgili kumaş, ipekten daha yumuşaktır. Her bir adım, gözün görebileceği kadardır. Cennette yürüyüp uzun süre diyorlar ki:

68- "Sura üflenince, Allah'ın dilediklerı müstesna olmak üzere göklerde ve yerde kim varsa hepsi düşüp ölmüş olacaktır."

"Saike"den kasıt ölmektir. Bir rivayete göre baygınlıktır. Allah'ın müstesna ettikleri melek ve şehitlerdir...

73- "Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise bölük bölük cennete sevkcdilir, oraya varıp da kapıları açıldığında, bekçileri onlara, selam size! tertemiz geldiniz" derler."

"Zumeren"den maksat bölük bölük, grup grup1600[11] gelmeleridir. Bir rivayete göre zümre zümredir. Vefutihet üzerindeki vav, hal1601[12] içindir. Yanı geldiklerinde kapıları açılmış bir halde bulurlar. Ama ateşin kapılan kapalıdır. Sadece kafir veya günahkarlar için sokulunca açılırlar.

74- "Onlar, bize verdiği sözde sadık olan ve bizi dilediğimiz yerde oturacağımız bu cennet yurduna varis kılan Allah'a hamdolsun."

Ve evresen arde'den kasıt cennet yerleridir. O diledikleri yer kendileri için hazırlanan yerlerdir. Çünkü onlar artık onların iradesi hürdür diledikleri şeylerin tümü onlar için olur.

75- "Melekleri görürsün ki Rablerine hanı d ile teşbih ederek Arşın etrafını kuşatmışlardır. Artık aralarında adaletle hükmolunmuş ve Alemlerin rabbi olan Allah'a hamdolsun denilmiştir."

"Haydi bizimle gelin, gidip bakalım Rahminiz kulları arasında nasıl hükmediyor. Allah onlara gülümser. Bir yerde Allah kuluna gülümsedi mi ona hesap olmaz."

1600[11] Ahmed, Buhari, Müslim ve diğerlerinin Enes'ten naklettikleri hadiste Rasulullah şöyle demiş:

"Cennete giren ilk zümre vaya gurup ayın ondördü gibi parlayarak ve onlardan sonra girenler de gökte olan en parlak ve ışık saçan yıldız misali parlayarak girerler."

Fethul Bari: 6/260; Bed'ıl Halk Müslim: 2834; Ahmed Müsned: 2/230.

1601[12] Bu konuda geniş açıklama için Kehf suresinin şu ayetine bakınız "Ve yekulune sabatun ve saminuhum kelbuhum."

"Haffine"den maksat: Çepe çevre halkalar halinde kuşatmaktır.1602[13]

HA MİM EL-MÜ'MİN VEYA ĞAFİR SURESİ1603 [1]

3- "Günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden."

Ayette geçen (tevbe) kelimesinin cemi de caizdir ve (tevbetun) gibi mastar sığasında olması da caizdir.

10- "İnkar edenlere şöyle nida edilir: Ailah'ın gazabı, sizin kendinize olan kötülüğünüzden elbette daha büyüktür. Zira siz îmana davet ediliyorsunuz, fakat inkar ediyorsunuz."

Haberde: Ateş ehlinin kendi kendilerini kötülemesi ve şöyle demeleri: Muhakkak biz kendi kendimizi bu kötü hale getirdik dediklerinde onlara ayet diliyle şöyle denilir:

"Şüphesiz Allah'ın gazabı, sizin kendi kendinize yaptığınızdan daha büyüktür."1604[2]

Basrilere göre "lemektu" kelimesindeki (Lam) harfi ib-tida içindir. Kufilerin yanında ise lam yemin (kasem) içindir ve hikayenin anlatılışı olayı üzerine girer...

15- "Dereceleri yükselten, arşın sahibidir. Allah kavuşma günüyle korkutmak için kullarından dilediğine vahiy indirir."

1602[13] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/273-280.

1603[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre (Hamim)li yedi surede Mekke'de nazil olmuştur.

1604[2] Bu ayet hakkında Abd İbni Humeyd'in Hasan (r.a)'tan naklettiğine göre şöyle demiş: "Kıyamet günü geldiği zaman kafirler neye uğradıklarını gördüklerinde kendi kendilerini kahrederler veya kınarlar." Onlara şöyle denilir: "Allah'ın dünyada size olan gazabı, siz imana çağrıldığınız ve bunu kabul etmeyip inkar ettiğiniz zamandan, bu gün işte o ga-zab sizin kendinizi kahretmenizden daha büyüktür."

Ayette geçen ruhtan maksat vahiydir. Bir rivayete göre Cebrail'i (a.s.) dilediği kuluna gönderir demektir.

16- "O gün onlar kabirlerinden meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz."

Allah onlara sorar ve cevabını verir:

"Bugün hükümranlık kimindir? Kahhar olan tek Allah'ındır."

Bugün iki sur arasındaki vakittir. Bir rivayete göre bugün: Kıyamet günüdür. Bu günde mahlukatlar Allah'a, hep birden boyun eğerek cevap verir ve şöyle derler:1605[3]

"Bugün hükümranlık kahhar olan tek Allah'ındır."

18- "Onlara yaklaşan günün tehlikesini anlat. O zaman gamla dolu ve yutkunur oldukları halde, yürekleri gırtlaklara dayanmıştır."

Ayette geçen "yevmu'l-ezife"den kasıt kıyamet günüdür. Bir rivayete göre yakın olan ölüm günüdür. "Kazimine"den kasıt bunamış ve dili tutulmuş sukut bir halde dururlar. Bir rivayete göre "Kazimine" kekeleyip yutkunmaktır. Ki bugünün şiddetinden hararetinden dolayı olur.

19- "Allah, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir."

Bir rivayete göre bakışlardan kasıt çirkin ve kem gözle bakmaktır.

Bir rivayete göre yasaklanan nehyedüen şeylere olan bakıştır. Buna göre sanki cümlenin takdiri şöyledir: "Ya'le-mul a'yunel haienete" hain hain

---

1605[3] Abd İbni Humeyd'in İbni Mus'ud'dan tahric ettiği bir haber şöyle: "Kıyamet gününde Allahu Teala insanların tümünü boş ve düz bir yerde tek çatı altında toplar ve sanki onlar o gün dizilmiş gümüş taneleri gibi dizili halde durur ve hiç biri bir itirazda bulunulmaz ve hiç bir hata yapılmaz ve bu gün münadinin ilk konuşacağı kelime şudur:

"Bugün mülk ve devran kimindir?" ve: "Kahhar ve tek olan Allah'ındır" denilecektir. Bugün herkes yaptığının karşılığını alacak ve bu gün hiçbir kimseye bir haksızlıkta bulunulmaz, şüphesiz Allah süratle hesapları görendir. İlk önce başlayacağı husumet davaları ise, kan davalarıdır der."

bakan gözleri bilir.

46- (Azaptan biri de) ateştir ki, onlar sabah akşam buna sokulurlar."

Her derileri ciltleri yanınca bu cilt ve derileri tekrar yenilenecek oysa ki orada sabah akşam yoktur ama orada olanlar dünyada olan saat miktarlarıyladır.

67- "Allah yaşatmayı belli bir vakte ulaşmanız ve olur ki aklınızı kullanmanız için yapar."

Yani herbiriniz kendisi için belirlenen yaşam miktarına alışıncaya kadar Ömrü uzun olan uzun, kısa olan kısa olacaktır.

74- "Bizden uzaklaştılar zaten biz önceleri hiç bir şeye tapmıyorduk diyecekler."

Bu şu söze benzer mesela birine: "Sen hiç bir şeyde de-ğilmiydin birşey yapmadın mı?" diye sorulur o da şöyle der: "Hayır hayır asla böyle bir şey yoktu."1606[4]

HA MİM ES-SECDE (FUSSİLET) SURESİ1607 [1]

4- "Onu getiren elçi müjdeleyici ve uyarıcıdır. Lakin insanların çoğu yüz çevirdi. Zira onlar (hakkı) işitmezler."

Mahzunu şöyle dedi:

"Bir dost ki ben ona nasihatin kendisiydim ve kabul edilecek şeyi kabul ediyordum. Bir ara bağilik yaptı onu ondan nehyettim ona dedim ki:

1606[4] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/281-283

1607[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre ha mim secde suresi Mekke'de nazil olmuştur.

"Korkunç kötü bir işin olduğunu görüyorum."1608[2]

"İşitmezler"den kasıt onların kabul etmemeleridir.

8- "Onlar için tükenmeyen bir mükafat vardır." "Gayri rnemnun"dan kasıt kesintisiz devam edendir.

9- "De ki: Siz, yeri iki günde yaratanı inkar edip ona ortaklar mı koşuyorsunuz? O, alemlerin rabbidir."

Ve bundan sonra bu ayet gelmiş:

10- "Ve orada dört günde."

Yani ikmal ve tamamlama dört gündür.

"Ve orada dört günde rızıklarını arayanlar için eşit gıdalar takdir etti."

Yani nebatatını, ağaçlarını ve hatta nehir ve semerelerini meyvelerine kadar takdir etti. Bir rivayete göre: Her bir mekanda takdir ettiği şeyler bir başkasında olmayan şeylerdir.

11- "İkisi de isteyerek geldik dediler." O gün gök ile yer kürenin başka bir şekilde Oluşları hiç bir şeye mani olmadı ve Allah'ın iradesi gibi idiler. Yani onlara isteyerek veya istemeyerek gelir dediğinde onlar herhangi bir mania çıkarmadılar. Allah'ın istediği şekilde oldular.

Veyahut ta o gün gök ile yer kürenin cevapları normal kelam ile olsa idi onlar diyecekti "itaat ederek geldik" Ama bu olanların daha önce de benzer misalleri geçtiği gibi olaylar için birer canlandırmadır.

12- "Böylece onları, yedi gök olarak iki günde var etti ve göğe görevini vahyetti."

Fekadahunne: Onların yaratılışını bitirdi tamamladı demektir.

1608[2] Divanı: 248; Hayavan: 3/61.

Huzeli de şiirinde kada kelimesini Ahkeme manasında kullanmıştır.

"O ikiside avucundadır, mızrağa benzer bu silahta öyle dişler var ki dümdüz ve minare gibidir. İkisinin üzerinde Davud'u muhkemleştirdiği veya yaptığı Tubbaa ait manzaralar vardır."1609[3]

Ayette "Eteyna taiine" derken akıl sahiplerine hitap eder şekilde "tai" kelimesinin cemi yapılmıştır. Çünkü hem onların haberlerinden hem de içinde olan mümin kullarının durumlarından haber veriyorda onda cemini böyle yapmıştır (taiin).

16- "Bundan dolayı bizde onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o uğursuz günlerde bir rüzgar gönderdik."

"Rihan serseren" den kasıt: Ardı arkası kesilmeden sürekli esen ve helak olmalarına sebep olan soğuk rüzgardır.

"Eyyamın nehisat" ta olan "nehisat" ha'nın kesresiyle1610[4] gelmiştir. Sıfat konumundadır. Tıpkı "hazir" ve "fezi" gibi.

Ebu Amr bu görüşe iki yönden itiraz ediyor:

1- Bu şekilde nehise yenhesu diye birşey duyulmuş değildir ki ondan sıfat bina edilsin yapılsın.

2- Nehise sıfata izafe yapılmaz ancak şöyle söylenildiği "yavmu nehis" uğursuz gün rivayet ediliyor.

Ama evla olan görüş ise mastar olması ve daha sonra ha'nın cezmiyie (sakin olmasıyla) ancak "nehsat" diye cem yapılması der ki bu da nenisin türlerinin muhtelif oluşundan ve değişik zaman ve günlerde gelmesinden dolayıdır. Bu şuna benzer: Derebat (vuruşlar) ve Ka'dat

---

1609[3] Beyit Ebu Zueyb Huzeli'nindir. Şerh Eşaru'l-Huzeliyyin: 1/38-39.

1610[4] Bu kıraat; İbni Amir, Asım, Hamza, Kesai, Ebu Cafer ve Halefindir. Diğerleri ise Ha harfinin sukunuyla okumuşlar. İthaf shf. 380.

(oturuşlar veya duruşmalar) gibi.

İbni Hacer: Nehisat'ın: beridat (soğuklar) ve nehisin de berd (soğuk) olduğu görüşüne gitmiş ve benimsemiştir.

Bunlar sanki Tencim adlı eserin sahibinin şu söylediklerini içine alıp kapsıyor gibidir: Mutluluk1611[5] dolu günler ve uğursuz günler.

17- "Böylece yapmakta oldukları kötülükler yüzünden alçaltın azabın yıldırımı onları çarptı."

Ayette geçen saikadan maksat Cebrail'in sesidir.

20- Derileri, işledikleri şeylere karşı onların aleyhine şahitlik edecektir."

Ebu Abdullah Zehidi el-Mağribi1612[6] şöyle demiştir:

"Ma" harfi "İza" harfinden sonra geldiğinde, mazifiilin vuku buluşunun tahkikinde "kad" manasını ifade eder.

"Hepsi bir araya getirilirler."

Ayette geçen yuzeun bir araya getirilip toplama anlamındadır. Bir rivayete göre öncekiler sonrakilerden gizlenir demektir.

21- "Derilerine, niçin aleyhinize şahitlik ettiniz? derler."

1611[5] Bu manada hadisler varid olmuştur. İbni Munzir ve İbni Mer-deveyh'in Cabir b. Abdullah'tan naklettiğine göre Rasulullah ona şöyle demiş: "Cibril bana şöyle dedi: "Şahitle beraber, Yemin ile (sağ veya kuvvet veya kasem manasmdadır.) hükmet" ve bana çarşamba gününün nahis günü olduğunu söyledi." İbni Merdeveyh'in Enes'ten naklettiği hadiste Rasulullah şöyle demiş:

"Rasulullah'tan günler hakkında sorulduğunda, çarşamba günü de soruldu, o da:

"Bugün Nahîs günüdür" dedi ve:

"Nasıl olur ya Rasulallah" denildi ve o da şöyle dedi:

"Bu günde Firavn ve kavmi denizde boğuldu ayrıca Semud ve Ad kavimleri bu günde helak edildi." Bunlar zayıf hadislerdendir.

1612[6] O Abdullah b. Zebidi el-Mağribi'dir. İbnu'n-Neccar onu Tarih Bağdat'ın sonunda ard olarak zikretmiştir. Onun "Ahbaru'1-Ehlu'l-Edeb" adlı eseri vardır. Zeylu Tarihi'l-Bağdat: 19/73.

Cümle el-Furuc (Kurtuluş) tan kinaye olarak gelmiştir.

25- "Biz onlara bir takım arkadaşlar musallat ettik de, onlar önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bunlara süslü gösterdiler."

Onlarla bir takım arkadaşlarının arasını serbest bıraktık ki onlar onlara dünyayı allı pullu süslü gösterdiler ve masi-yetleri onlara ehven birşey olarak tanıttılar.

"Vema halfehum"dan kasıt arkalarında gelecek olan ahi-ret yurdunu onlara unutturdular ve onları oradan gaflete düşürüp dikkatlerini dağıttılar.

26- "İnkar edenler: Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Umulur ki galip gelirsiniz dediler."

Kelamın birbirine karıştırılıp anlaşılmaz ve faydasız hale getirmek durumuna leğa, yelğu, veyelği leğen veleğven denilir.

Bir rivayete göre şüphesiz "leğa" sadece tekelleme (konuşmak) manasına gelir, ister karıştırılarak gürültü yapılarak veya isterse tafsilatlı ve açıklayarak beyan ederek olsun.

El-luğetu: Leğevtu kelimesinden fu'le vezninden yapılmıştır. Aynen Kerreten ve subbeten misalidir. Çünkü sub-be kelimesi sanki "sabe-yesubu" kelimelerinden maklub olmuştur. Böylece manası şöyle olur: "Okunuşunda konuşarak, itiraz ederek ve gürü ltüu yaparak karışıklık çıkarttılar demektir." La tesmeu'dan kasıt: Kabul etmeyin demektir.

29- "Kafirler cehennemde: Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster de onları ayaklarımızın altına atalım."

Saptıranlardan maksat İblis (şeytan) ve Kabil'dir. Çünkü o ikisi yeryüzünde ilk kez fesat yolunu alıp bozgunculuğa başladılar.

30- "Şüphesiz Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner."

Bu ifadeyle bütün hayırları içine alıp cem etmiş. Kısa ve öz1613[7] olarak bütün itaat sınıflarını belli bir nizama koymuştur.

"Onlara korkmayın ve üzülmeyin."

Önünüzde olan şeylerden dolayı korkmayınız ve arkanızda bıraktığınız eş, dost, akrabalardan dolayı da (hüzünlen-meyiniz) denilir. Çünkü onlar için şu ayetin müjdesi vardır:

"Onlar için bir müjde vardır hem dünyada hem de

ahirette." (Yunus: 10/64)

Böylece mü'minler üç yerde müjdelenirler. Biri ölüm

anında, biri kabirde ve diğeri de Ba's (diriliş) günündedir.

34- "İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel bir tavırla önle."

Yani karşılaştığında tebessüm ederek ve başlangıcında selamla yap.

35- "Bu haslete ancak sabredenler kavuşturulur." Yani kötülüğü iyilikle defetmeye ancak sabredenler kavuşturulur.

"Buna ancak hayırdan büyük pay sahibi olan kimse

kavuşturulur."

Yani dinde ve akılda büyük pay sahibi olanlar.

37- "Eğer Allah'a ibadet etmek istiyorsanız, güneşe de aya da secde

1613[7] Tirmizi ve Nesai sahabilerden birinden şöyle nakletmişler; Ra-sulullah bize bu ayeti şöyle okurdu: "İnnellezine kaluu rabbunallahu sıınunestekamu." ve şöyle derdi; bazı insanlar bunu der ve sonra çoğu inkarcılardan oldu. Bunu son nefesine kadar okuyan ve diyen tam bir istikamet üzere olur. Aridetu'l-Ahvezi: 12/130.

etmeyin. Onları yaratan Allah'a secde edin."

Güneş isminin te'nisi (müennesliği) daha büyük olduğundan diğerlerinin müzekkerlerinin üzerine galip gelmiştir. Bundan dolayıdır ki "hakkehunne" kelimesi müennestir.

39- "Onun ayetlerindendir ki sen yeryüzünü boynu bükük, kupkuru gönürsün."

Burada haşiaten'den kasıt boynu bükük kupkurudur.1614[8]

43- "(Ey Muhammed) Sana söylenen, senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir şey değildir."

Yani onlara söylenen şeyin aynısı sana da söylendi: "Elbetteki senin Rabbin, hem mağfiret sahibi, hem de acı bir azap sahibidir."1615[9]

Yani sana ve senden önceki peygamberlere söylenen işte budur.

44- "Eğer biz onu, yabancı bir (dilde) okunan bir kitap kıl say dik, diyeceklerdi ki, ayetleri tafsilatlı bir şekilde açıklamalı değil miydi? Muhataplar arap olduğu halde arapça olmayan bir kitap mı geldi?"

Yani şayet biz bu Kur'an'ı acem dili üzerine kılsaydık inkar eder bir şekilde şöyle diyeceklerdi: Bu ne biçim iş arap olanlara arapça olmayan bir kitap göndermiş.

"Sanki onlar uzak bir yerden çağrılıyor ki."

Anlayışlarının kıtlığından veya icabet etmelerinin uzak bir ihtimal olduğundan böyle çağrılırlar deniliyor.

47- "Buna dair bizden hiçbir şahit olmadığını sana arz ederiz derler."

1614[8] Bu kavi Katade'den rivayet edilmiştir. Abdurrezzak ve Abd İb-ni Humeyd tahric etmiştir.

1615[9] Katade'den nakledildiğine göre bu ayet bir nevi Taziye içindir.

Azennake: Sana bildirdik arz ettik demektir.

"Kıyamet gününün bilgisi ona havale edilir."

Kıyamet saati her kimden sorulduğunda: Allah daha iyi bilir diye cevap verir.

48- "Böylece önceden taptıkları onlardan uzaklaştı ve onlar kendileri için kaçacak bir yer olmadığını anladılar."

Mehis: sınır, kaçacak yer, mekan demektir.

51- "Fakat ona bir şer dokunduğu zaman da yalvarıp durur."

Eni olan herşeyin uzunluğu -da vardır. Ayetteki ard kelimesi iki mana ihtimalini taşıyor. Çünkü o ayet başında gelen el-arde ile aynı cinstedir (mücanes). Arede ve nea bice-nibihi. Buna benzer bir misalde şu ayetlerde mevcuttur:

"Feekim vecheke liddinil kayyim." (Rum: 30/43)

"Ya Esafa Ala yusufe." (Yusuf: 12/84)

"Ve cena el-cenneteyn." (Rahman: 55/54)

"Ve eslemtu mae suleymane." (Nemi: 27/44)

"Li yurriyehu keyfe yuvari." (Maide: 5/31)

"İnnili amelikum minel lalin." (Şuara: 26/168)

"Fe ruhun ve reyhanun." (Vakıa: 56/89)

"Ve in yuridke bi hayrin felaradde li fadlihi."

(Yunus: 10/107)

53- "Ufuklarda, yer, gök ve dünya memleketlerinde ve kendi nefislerinde

insanlara ayetlerimizi göstereceğiz ki o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun."

Maksat şimşeklerle ayetlerini göstermektir. Bir rivayete göre umulmadık ve ahdedilmemiş bir şekilde gökte kuyruklu ve perçimli, kahküîlü ve korkutucu yıldızlar ve daha nice başka şeyler. Kendi nefislerinde olan şeyler ise hastalık ve hastalıklara sebep olan şeylerle.1616[10]

HA-MİM-AYN-SİN-KAF (ŞURA) SURESİ1617 [1]

5- "Nerdeyse gökler tepelerinden çatlayacaklar!"

Onların yüzünden nerdeyse kıyamet kopacak ve azapları alel acele verilecek.

"Melekler de, Rablerini hamd ile teşbih ediyorlar ve yerdekiler için mağfiret diliyorlar."

Helak ve nesilleri yok edici azap kafirlere geldiğinde mü'minler de onlarla beraber gitmesin diye dua ediyorlar.

11- "Onun benzeri hiçbirşey yoktur. O, işitendir, görendir."

Mağribi bundan murad şudur demiş: Şüphesiz ona benzer bir şey olmadığı gibi mumaselede (benzerlikte) de ona yakın bir benzerlikte olan da yoktur. Bu insanların mefhumunda olan şu söz misalidir. Yakın birşeyiyle teşbih edecekleri zaman; o aynı Zeyd gibidir (huvve ke

---

1616[10] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/284-290.

1617[1] Taberani'nin sahih bir senetle Meymune'den çıkardığında şöyle demiş:

"Rasulullah (s.a.v.) Ha-mim-ayn-sin-kaf h okudu ve şöyle dedi: "Ey Meymune, ha-mim-ayn-sin-kaPı biliyor musun, evveliyle sonu arasındakileri unuttum." Ve şöyle dedi: "Onu okudum ve RasuluMah da (s.a.v.) okudu."

zeydin).

Ve ona uzak bir misal verecekleri zaman şöyle teşbih yaparlar: Sanki o Zeyd gibi midir ne? derler. (Huve Keenne-hu Zeyd'un).

Huzeli de keenne'yi şiirinde aynı şekilde kullanmıştır:

"Fe vallahi la elka ibne ammin keennehu nuşeybetu ma damel hamamu yenuhu."1618[2] Yani ne yalandan ne de uzaktan onun gibi ona benzer bir kardeş bulamam. Bir rivayete göre "mislen" kelimesi mesel manasındadır aynı şibhun ve şe-beh kelimelerinde olduğu gibi..

Şu ayette de olduğu "meselu'l-cenneti" Yani cennet vasfı. Burada da "el-mesel" kelimesi vasıftır. Bu şekilde ayetin manası şöyle olur: Leyse kevasfihi şey'un onun vasfı gibi birşey yoktur veya onun vasfına denk bir şey olmaz.

Merhum Kadı Kuseyr1619[3] şöyle zikretmiş: Burada teşbihin benzerliğin nefyi için olduğu kef harfinin gelişi ile daha da belirginleşmiştir diyor.

Takdiri cümle şöyledir: "Ennehu lev kuddire lehu mis-lun fil vehmi lem yekun lizalikel meseli şebihun fe keyfe yekunu limen la misle lehu şebihun ve şerikun."

Şayet onun için bir benzerlik düşünülse takdir edilse buna da bir benzerli veya teşbih bulunamazken nasıl olurda misli olmayan, teşbihi olmayan ve şeriki, ortağı olmayanın misli olur.

Bu manalar; kavi kef harfinin ziyadesiyle itlak olunmuştur denilmesinden daha iyidir, bu şiirde de gelse dahi durum değişmez. Yani

---

1618[2] Beyit Ebu Zueyb Huzeli'nindir.Şerh Eşaru'l-Huzeliyyin: l/13.Lisan mad.neveha.

1619[3] O, Kuseyr b. Sehl, Ğazne'li Ebu'1-Feth El-Butti'dir. Bağdat'a gelip kadıların kadısı Ebu Abdİllah ed-Damiğanii'den ders almıştır. Nahiv ve sarf ilminde epey bir yol kat etmişti. Çok büyük bir servet sahibidir ve Bağdat'taki ilim ehline tam dört bin dinar infak etmiştir ve daha sonra Gazne'ye dönmüştür. Cevahİru'l-Mudiyye: 3/716.

kef ziyade değildir ve ziyadedir diyenlerin sözünden bu manalar daha iyidir demek istiyor.

Raube şiirinde şöyle demiş: Levahikul ekrabi fiha kel mu-kak. Mukak1620[4]: uzunluktur. Yani onda uzunluk vardır. Hu-zeli'lerin şiirinde "kemisl" kelimesini Kur'an hattı üzerine muvafık şekilde kullanmışlar. Fela teczeu inna ricalun Ke-mislikum hudine ve nehhetna el muna vel avakibu.1621[5]

"Zira sizi ve hayvanları bu şekilde üretir."

Yani şu anda yaratılmış olduğunuz şeklin müştemila-tiyle ve aynı şekilde hayvanlarınızda olduğu şekilde bir yaratılış veya hilkatle.

15- "Bizimle sizin aranızda tartışmayı gerektiren bîr durum yoktur. Allah hepimizi bir araya toplar dönüş te O'nadir."

Kendilerinin inatçı bir şekilde karşı çıkışlarına karşı açıkladığımız ve delil getirdiğimiz bu kadar zamandan sonra kendilerine bir diyeceğimiz yoktur.

"Ben Allah'ın kitaptan getirdiğine inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle em rol undum."

Tebliğ ve ilam (bildirme) bakımından adaleti gerçekleştirmekle emrolundum.

20- "Kim ahiret kazancını istiyorsa, onun kazancını arttırırız. Kim dünya karını istiyorsa ona da dünyadan bir şey veririz. Fakat onun ahirette bir nasibi olmaz."

1620[4] Erricz Lisanu'l- ırab'ta maddt. makakededir. İbni Manzur şöyle demiş: Burda El-makak mıuad edilmiştir. Şu ayette de olduğu gibi kef harfi za-idtir şiirde: "Leyse kemıslihi şey un." Hazanetul Edeb: 1/89; Mesailul Adu-diyat shf. 219; El-Muktedeb: 4/418. Muhakkik"nisbetsİz bırakmıştır.

1621[5] Bu beyit, Malik b. Halidel-Hunaiel-Huzelİ'nindir. Şerh'eşaml Huzeliyin: 1/458. Mahtutede Hudina yerine Teduna gelmiş ama bir hatadır.

Başkasma verdiğimiz gibi ona da veririz. Çünkü onun her istediği verilir.1622[6]

21- "Eğer azabı erteleme sözü olmasaydı, derhal aralarında hüküm verilir, işleri bitirilir idi."

Kelimetul Fasl'dan kasıt: Daha önce azaplarının tehir edileceğine dair olan sözdür.

27- "Allah kullarına rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde azarlardı."

Bu ayeti kerime aşın derecede kısa, veciz ve oldukça harfleri az olmasına rağmen büyük Ölçüde hutbe, şiir, kitap vb. kadar manaları içermektedir öyleki; Rızkı takdir etme ve maişeti darlaştırma ve hikmetlerin tümünü içermektedir. Cahiz, kitaplarında bu ayetten çokça ilham ve feyz almış bu konuda son derece mükemmel ve bedi güzel bir tezi de vardır:

"Eğer Allah onun şerrinden korumazsa baklada şeytanlar üst üste atlar dururlar,"1623[7]

Bir başkası da onun gibi demiş:

"Fecrin doğuşunda saba yeli onlara isabe etti ve yağmur ise bütün iyi şeylerin akitlerini halleti."1624[8]

Başkası da şöyle demiş:

"Kalbimin görevi vecibesi ve gam ve kederleri bırakmam bir imtihan değil mi?

1622[6] Ahmed'in Ubey b. Kab'tan tahric ettiği ve Hakim'in sahihtir dediği bu hadiste Rasulullah şöyle demiş:

"Bu ümmeti, ahiret ameliyle dünyayı taleb etmedikleri müddetçe; Övgüye layık olacaklarını ve derecelerinin yüksek olacağını, yardım edileceklerini ve insanlar arasında saygın olacaklarını müjdele. Onlardan her kim ahiret ameliyle dünya İçin çalışırsa onun için ahirette herhangi bir pay yoktur." Müsned: 5/134; Müstedrek: 4/311.

1623[7] Kamil li'1-Muberrid: 2/72; Sanaateyn: 408; Rabi'ul-Ebrar: 1/279.

1624[8] Onu bulamadım.

Arkadaşımın üzerine olmasına üzülür ve düşmanın üzerine olmasına sevinirim."1625[9]

Şeriatta tefsir edildiği gibi, bir yere vaki olduğu zaman oranın ehli azgınlaşır, bağı olurlar. Bunun arkadaşıma olacağından korkuyorum.

35- "Böylece ayetlerimiz üzerinde tartışanlar kendilerine kaçacak bir yer olmadığını bilsinler."

Ya'leme kelimesi nasp iledir. Çünkü başında izmar (gizli takdiri) bir "en" harfi vardır ki onu nasp etmiştir.1626[10] Cümle şöyledir:

Ve en ya'leme: Buradaki zamir ise yucadilune içindir.

Vellezine ise fail ile ref konumuna gelmiştir veya ref a konumundadır.

"En" fail ile beraber mastar manasmdadir ve birinci fiilin masdarı üzerine atfedilmiştir. Ve takdiri şöyledir: "İn neşe yekunu helaku ve Alimel mucadeline en la mahise le-hum." "Eğer dileseydik helak hemen gerçekleşirdi ve mü-cadele edenler de hiçbir yere kaçışın olmadığını bilirlerdi. Bir rivayete göre Ya'leme'nin nasp olması: kendinden önceki ayetin şu cümlesini "ve ya'fu an kesir" affolunması ve bu ayetin devamı olduğu zannedilmesin diye nasbolmuştur.

38- "Onların işleri, aralarında istişare iledir."

Yani istişare ederek ihtilafları bırakmaları ve üzerine muvafakat sağladıkları derli toplu görüş vb. şeyler üzerine birleşip anlaşmalarıdır. Bu şu söz misalidir. Onların işleri aralarında, muvafakat iledir. Yani birbirlerinin sözlerine ve işlerine tercih etmezler ancak istişareyle olur.

1625[9] Şemsu'1-Ulum: 1/17. Nisbetsizdir. İki beyit Cemil Busey-^ne'nindir. Lisan mad. Necv: 15/306. En-Necv buluttur. Cemi nucuvdur.

1626[10] "Ve ya'lemellezine" için Ebu Beka şöyle demiş:"Bu ayet başına bir "En" harfi takdiri olarak getirilerek nasb ile Ve en ya leme okunur. Çünkü burada "En" burada cevap yerine gelmiş ve mana üzerine at-folunmuştur. îltakaus sakineyn (İki sakinin veya cezmin bir araya gelmesi) den dolayı da bu ayet cezimli okunur. İstinaf üzerine de ref okunur.

Şura kelimesinin aslı arz, sunuş manasında olan eşş-evr'den1627[11] türemiştir.

45- "Ateşe arz olunurlarken onların aşağılıktan başlarını öne eğerek göz ucuyla gizli gizli baktıklarını göreceksin."

Trafin hafiyyin: gizli gizîi gözünün ucundan bakmaktır.

51- "Allah bir insanla ancak vahy ile veya perde arkasından konuşur.1628[12] Yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakimdir."

52- "İşte böylece sana da emrimizle ruhu vahyettik. Sen kitap nedir. İman nedir bilmezdin,"

"Ruhen min emrina"dan kasıt Kur'an-ı Kerim'dir.1629[13]

ZUHRUF SURESİ

4- "O, katımızda bulunan ana kitapta Levhi mah-fuz'dadir. Onun şanı yücedir. Hikmetle doludur."

1627[11] Eş-Şevr; bir şeyi izhar etmek ve sunmak manasınadır. Mahtu-tede eşşer gelmiş hatadır.

1628[12] Ebu Yala ve Beyhaki Esma ve Sıfat adlı eserde bunu tahric etmişler ama zayıf olarak add etmişler ve Taberani'nin de Sehl b. Sa'dve Abdullah b. Amr b. As'tan tahric ettiği hadiste Rasulullah şöyle demiş:

"Allah'ın yanında, Nur ve Zulmet'ten (karanlık) oluşan tam yetmiş bin hicab vardır. Bu hicabın hissini algılayan veya işiten her nefis yok oSur."

Bir rivayete göre bu şahıs Davud'dur. (a.s.) Onun kalbine, akima veya zihnine vahyedildi. Ve kalbine üfüriildü ve o da Zebur'a yazarak kitap haline getirdi.

Hicap (perde) arkasından konuşulan şahıs ta Musa'dır (a.s.). Elçi göndererek konuşma şekli ise: "Gönderilen elçi de Cebrail (a.s.) ve gönderilen şahıs ta Muhammed'dir (s.a.v.).

1629[13] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/291-296.

Ummul Kitap'tan kasıt Levhi mahfuz'dur.1630[1] Lealiyyun'dan kasıt: Beleğatın son zirvesindeki tabakadır. Hakimun: Hikmetle konuşan demektir.

5- "Siz, haddi aşan kimseler oldunuz diye, sizi Kur'an'Ia uyarmaktan vaz mı geçelim?"

Sizin haliniz böyleyken sizden yüz çevirip aleyhinize olan Kur'an'ı size tebliğ etmeyelim mi?

Eğer takdir "en kuntum" veya "le en kuntum" şeklinde ise "en kuntumv üzerindeki "en" nasp içindir.

13- "Böylece onların sırtına binip üzerlerine yerleşince, Rabbinizin nimetini anarak. Bunu bizim hizmetimize vereni teşbih ve takdis ederiz. Yoksa biz bunlara güç yetiremezdik diyesiniz."

Cümle tezkir (müzekkerlik) üzerine bina edilmiştir. Çünkü En'am kelimesi de Enne'am gibi bir cins isimdir. Muk-rinin: Güç yetirmek anlamındadır.

15- "Ama onlar kullarından bir kısmını onun bir cüzü kıldılar."

Cüz'en burada nasiben, cüz, parça, kısım anlamlarındadır. Bir rivayete göre el-Cüz'ü kızlar demektir ki onlar zaten melekler Allah'ın kızlarıdır demişlerdi. Şair de şiirinde cüzü dişi veya müennes anlamında kullanmıştır.

"Eğer kadın nasiblenirse ve o sürekli erkek doğurur bunda hayret verici birşey yoktur. Bazan hür olan kadın erkek doğrur."1631[2]

1630[1] İbni Cerir ve îbni Ebu Hatem'in İbni Abbas'tan tahric ettikleri haberde îbni Abbas şöyle demiş: Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir, kıyamete kadar olacak şeyleri yazmasını emretmiştir. Kitap O'nun yanındadır ve sonra şu ayeti okumuştur:

"Ve innehu fi ummil kitabi ledeyna le aliyyun hakim. Yani bu dördüncü ayeti." Tefsiri Taberi: 25/48.

1631[2] Beyit Keşşşaf ta: 3/413; ŞerhEbyatul Keşşaf shf. 133;-Ruhul Meani: 25/69; Zamahşeri şöyle demiş: "Kim "cüz" kelimesinin tefsirini, müenneslere verilen bir ad olarak yaparsa ve arap lugatında da dişilere verulen bir isimdir diye

26- "Bir zaman İbrahim, babasına ve kavmine demişti ki; Ben sizin taptıklarınızdan uzağım."

Beraun kelimesi tesniye ve cemi yapılmayan bir mastardır. Ve Bureau kelimesi fu'la vezninde gelen Beriun kelimesinin cem'idir.

28- "Bu sözü ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktık ki insanlar (dinine) dönsünler."

Yani şirkten uzak ve beri olan Tevhid dini üzerine.

29- "Doğrusu bunları da, belamlarını da kendilerine hak ve hakikati açıklayan bir peygamber gelinceye kadar geçindirdim."

îmta ve ihmal müddetinin son haddine vardılar sonunda ya iman ya da azap kendilerine kalır veya kendilerine ya iman veya azap kar olarak kalır.

32- "Dünya hayatında onların geçimliliklerini aralarında biz paylaştırdık."

Rablerinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır. Rabbinin rahmeti o şeydir ki: Onların seçtiği yerden (Mekke ve Taif)1632[3] nübüvvet veya peygamberlik bunlardan daha evladır.

33- "Tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık."

Ayette geçen "Sukuf" kelimesi ya "sekifetun" kelimesinin cemidir ki bu da gemide bulunan enli geniş tahtalar misali uzun geniş tahtalardır.

---

iddia ederse, bu kişi araplar adına yalan söylemiş olur ve yeni bir şey kendinden uydurmuş olur der ve "Ecze etil mer etu" ifadesini söyleyinceye kadar onu bu konuda ikna edemezler ve sonra bu konuda bir hayli beyitler söylenir.

Katade'den nakledildiğine göre bu ayet için "Adlen" demiştir.

1632[3] İbni Ebu Hatem'in İbni Abbas'tan naklettiği bir hadiste şöyle belirtilmiştir: "Müşrikler şöyle dedi:

"Kur'an bu iki büyük yerden birine inseydi İyi olurdu" Yani Mekke büyüklerinden olan Velid b. Muğire. Taif te büyük olan da Habib b. Umeyr Sakif ten olan şahıslardır.

Veyahut ta "sukufen" kelimesi "es-Sekf' kelimesinin cem'idir. Rehn ve Ruhun misali bunlara cem'ul-kille "azlık cemi" denilir.

Veyahut ta "sukuf kelimesi cem'in cem edilişidir ki, Sekf kelimesi sukuf üzerine cem yapılmış ve "kaftan sonra vav ile sukuf ta, es-sukuf vav'sız şeklinde cem yapılmıştır. Tıpkı Necmun ve nucumun (vav ile) ve Nucum (vavsız) misalidir.

Ayette geçen (mearice) kelimesi Miraç 'ıı cemidir. Ayet alemin maslahatı için bazılarının zengin olması bazılannm-da ihtiyaç sahibi olduğu mana ve ibareleri içermektedir aksi takdirde kafirlerin küfürlerinde boğulmaları için ve dünya için çok çalıştıkları için onların rızıklarını oldukça çok fazla verebilirdi.

Yine ayet dünya işlerini ve nimetlerini hafife almış ve indirgemiştir ki bundan dolayı Allah'a asi olan ve emirlerine karşı gelen kafirlere buna rağmen nzıklarmı tam bir şekilde verdiği manaları da içermektedir.

36- "Kim Rahman'dan yüz çevirirse ona, bir şeytanı arkadaş veririz ve o şeytan artık onun ayrılmaz dostudur."

Ayette geçen el-Aşv (ayn ile) kelimesinni aslı gece karanlığında yürümektir. El-A'şa ise gözleri bozuk veya görme zayıflığı olan demektir.Nukeyyid lehu şeytanın'dan1633[4] maksat şudur: O, Allah'ın zikrinden gafil olup yüz çevirdiğinden buna karşılık onun rezil ve kepaze olması için biz de ona bir şeytanı dost olarak musallat ederiz diyor.

38- "O şeytan dostu kimse en sonunda bize geldiği zaman "Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı, ne kötü

1633[4] Müslim'in Abdullah b. Mes'ud'tan tahric ettiği bir hadiste Rasulullah şöyle demiş:

"Sizden hiç biri yoktur ki ona cinlerden bir arkadaş verilmiş olmasın." Sanada mı ya Rasulallah denildiğinde?

"Evet bana da ama Allah'ın bana olan yardımı sayesinde benimki testim olmuştur. Bana hayırdan başka bir şeyle emredemez." Sahihi Müslim: 2814.

arkadaşmışsm sen!" der."

Ayette geçen "meşrikeyn"den kasıt doğu ile batıdır ki aynen ay ile güneşe (kamereyn) iki hilal denilmesi misalidir.

39- "İkiniz de zalim olduğunuz için bugün pişmanlık size hiçbir fayda vermeyecektir. Çünkü siz, azapta müştereksiniz."

İbni Cinni, ben bu ayet hakkında Ebu Ali'ye sordum o da şöyle dedi, diyor:

"Ahiret yurdu geldiğinde, aralarında hiç fasıla olmaksızın dünya yurdu da peşi sıra gelir. O zaman ahiret ve dünya yurtları, ahirette sanki dünyada imiş gibi bir halde olur. Bunun içindir ki ayette (elyevm) kelimesi geçmiştir ve o gün zulüm vakitlerinin mecrası halindedir ki buna şu işaret ediyor: "İz zelumtum: zulmettiğiniz zaman" işte o kast edilen zulüm vakitleri de dünyada1634[5] geçirilen anlardır.

Eğer ayetteki bağlantıları bu şekilde yapmış isek (iz ze-lemtum) kelimesi herhangi bir tarafla bağlantısını kuramayız ve muallakta kalır.

Ayetin manası şöyledir: "Zulmedenler gönül huzuru, iç huzur veya rahatlık bakımından, azapta onlara müşterek olanların bulunmasından dolayı hiçbir şekilde rahatlığa kavuşmak veya azabın hafifletilmesi konusundan istifade edemezler. Çünkü onlar geçmişte zulm yapmışlardı. Her ne kadar işledikleri bu zulm veya günahlar şiddetli veya büyük olanlardan olmasa bile ve musibetlerinin veya felaketlerinin gelmesi konusunda az bir paya da sahip oîsa durum yine aynıdır, değişmeyecektir.

Leyla Ahiliye de şiirinde buna benzer bir teselli ve rahatlığı dile getirmektedir.

1634[5] Muğni Lebib shf: 114; El-Hasais: 2/172.

"Etrafımdakilerin arkadaşları üzerine çok ağlaması olmasaydı kendi kendimi Öldürecektim. Kardeşim misali ağlamıyorlar velakin hüzün ve matemle onlardan nefsime teselli buluyorum."1635[6]

51-52- "Hala görmüyor musunuz? Yoksa ben, kendisi zayıf ve nerdeyse göz anlatmayacak durumda bakman şu adamdan daha hayırlı değil iniyim?"

Buna göre Firavun sanki şöyle demiş: Efela tubsirun em entum buserau: "Görmüyor musunuz? Yok gerçekten siz basiretlilerdensiniz de görüyorsunuz?

Ayette geçen "ene hayrun" kavli şu kavlin menzilinde-dir: Em entum buserau. "Yoksa siz görüyor musunuz?" Zaten nahiv kaidelerine göre hitap babı böyle icra eder. Yani onunla soru ve cevap şeklinde olur soru veya cevaptan biri diğerine ait olur.

53- "Ona altın bilezikler verilmeli, yahut kendisi ile beraber yardımcı melekler gelmeli değil miydi?"

Ayette geçen "esviretun" kelimesi sivar veya suvar kelimelerinin cem'idir. E'mide ve imad ğurab ve eğribe misali gibidir.

Esaviretun1636[7] kelimesi ise isvar'ın cem'idir. Bunun aslı esavire (ya ile) idi, daha sonra ya harfi hazf edildi ve ya'sız olarak "esaviretun" kalmıştır. Şu kelimeler misali gibidir. İs-tarun-Esatiretun ve iskafun-esakifetun.

El-Esaviretu ve el-Melaiketu kelimeleri nahiv kaidelerine göre munsanf yapılmışlardır. Çünkü her iki kelime içinde mufretlerinde bir misal olduğundan dolayıdır şöyle ki: El-Alaniyetu, ettevaiyetu ve el-Kerahiyetu. Ayette geçen: Ev caemahul melaiketu mukterenin:

1635[6] Bu iki beyit Hunsa'ya aittir ve kardeşi Sahr'ın merisiyesi için dile getirmiş. Müellifin de dediği gibi Leyla Ahiliyye'nin değildir. İki beyit te Hun-sa'nm divanında shf: 84-85; El-Kamil: 1/9 ve Sanaateyn shf: 241.

1636[7] Bu kıraat Hafs ve Yakub'un dışında bütün alimlerin kıraatidir.

Cümlesi Musa'nın (a.s.) şu sözü üzerine söylemiştir Firavun: "Bi melaiketillah (Allah'ın melekleriyle). Zira Allah'ı tanımayan onun meleklerini hiç tanımaz.

55- "Bizi öfkelendirince onlardan intikam aldık, böylece hepsini suda boğduk."

Ayette geçen Asefuna'dan kasıt öfkelendirmektir.

57- "Meryemoğlu İsa, bir misal olarak anlatılınca senin kavmin hemen bağrişmaya başladılar."

Kudret konusunda bu ayet İsrailoğulları (yahudiler) için; insanı babasız yaratması gibi her şeyi de yaratmaya kudreti vardır şeklinde apaçık bir ayettir veya delildir.

Ayette geçen "yesiddune" kelimesi gürültü bağırtı manasında olan "yediccune" ve ellerini birbirine vurup çırpmak manasında olan "et-tesdiye" anlamındadır.

Bir rivayete göre "yesuddune" ile "yesiddune"1637[8] eş anlamlıdır, ve ya'kifune ve ya'kufune, ya'rişune ve ya'ruşu-ne bablarındadır.

İsa (a.s.) hakkında böyle söylendiğinde müşrikler şöyle dediler: "Ali hetuna-haynn minhu: Bizim ilahlarımız ondan (İsa) daha hayırlıdır." dediler.

58- "Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu? dediler. Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Öyle ya onlar kavgacı bir toplumdur."

Yani onlar sadece mücadele etmek ve husumet1638[9] yapmak için

---

1637[8] Nafi, İbni Amir, Kesai, Ebu Cafer ve Halef bunu "Sad" harfinin zammesiyle okumuşlar. Ve diğerleri de kesrasıyla okumuşlar. İthaf shf: 386.

1638[9] Ebu Umame'den Ahmed'in tahric ettiği Tirmizi ve Hakim'in sahihtir dediği bu hadiste Rasulullah şöyle demiş:

"Hidayet üzere olan hiç bir millet sapıtmamıştır ancak gereksiz yere cedelleştiklerinden sapıtmışlardır." der ve sonra konumuzla ilgili ayeti okumuştur: "Ma darebuhu leke illa cedelen." Müsned: 5/252; El-Aride: 12/133: Müstedrek: 2/448,

acaba tanrılarımız mı yoksa o mu daha hayırlıdır? dediler.

"El-Cedel" kelimesinin aslı "El-Cedlu" dur ve yüz çevirmek, hileyle fikrinden alıkoymak ve vazgeçmek manalarında olan "el-Fetl"1639[10] anlamındadır. Mücadele eden her hasım, hasmını hak veya batıldan alıkoyar veya vazgeçirir.

60- "Eğer dileseydik, içinizden, yeryüzünde yerinize geçecek melekler yaratırdık."

Sizin suretinizde melekler yaratırdık demektir.

65- "Ama aralarından çıkan gruplar, birbirleriyle ihtilafa düştüler."

Kendi aralarında ihtilafa düşen gruplar Yahudi ve hris-tiy anlardır.

67- "Allah'a saygı duyup kötülükten sakınanlar müstesna olmak üzere, (dünyada iken kötülükte) dost olanlar o gün binbirlerine düşman kesilirler."

Yani dünyada masiyet üzerine arkadaş olup beraber olanlar bugünde ancak birbirlerine düşman olurlar demek istiyor.

79- "Yoksa (müşrikler) bir işte kesin karar mı verdiler? Biz de kararlıyız."

Masiyet üzerine karar almalarıdır. Biz de kararlıyız'-dan kasıt ceza veririz demek istiyor.

81- "De ki: Rahman'm bir çocuğu olsaydı, elbette ben (ona) ibadet edenlerden ilki olurdum."

Ayette geçen "abidin" kelimesi "abide"den türemiştir. Ve ilk yapan1640[11] anlamındadır. Ayet sonunda abidin üzerinde vakfe

---

1639[10] İbni Manzur'un dediğine göre Cedel; şiddetle yüz çevirmek raa-nasındadır.

1640[11] İbni Manzur şöyle demiş: Abide abeden fe huve abidun ve A-bidun: Gadibe ve Enife. İsmi: El-Abedetu vel abedu: Uzun süre olan gazaptır. "İn kane" için Kesai şöyle demiş: "Ma kane lir rahmani ve ene ev-velul abidin: Rahman için böyle bir şey olmamıştır ve ben ona ilk ibadet edenlerdenim böyle bir şey olmadığına dair" Ve ben sizin dediklerinizi ilk inkar edenlerdenim der. Bir rivayete göre bu; Size muhalefeten Allah'a vahdaniyet üzere ilk ibadet

yapılıp durulması tam bir mana teşkil ettiğini ve rahman için böyle bir çocuğun olmadığını ifade eder.

Bazı Basra alimleri bunu böyle tefsir ettikleri zaman mülhid (inkarcı)lar ona şöyle sorarlar:

"El-Abid ile el-Anif arasındaki benzerlikte nedir? dediler." O da:

"Şüphe yok ki Kur'an arapların diliyle araplara (tüm insanlara) nazil olmuştur bu da Kur'an'ın kelamıdır" der onlara.

Haffaf b. Nudbe de şiirinde "abede" kelimesini anefe "ilk yapan" anlamında kullanmıştır:

"İlk önce kavmimle onlara akrabalığı kurarım Darim ve Beni Reyah kavmini terkederim. Onlara çare bulduğum zaman kavmim yeterli olan kurtuluş ile netice bulmam daha iyidir.1641[12]

İbni Urfe1642[13] şöyle demiş: "Abidin" kelimesinin vezinleri sadece şöyle olur: Abide ya'bedu fehuve Abedun'dur. Niçin böyle abidun denilmiş oysa ki Kur'an-ı Kerim dilde şaz ve az kullanılan kelimelerle gelmemiştir. Özellikle iş-tibah (benzerlik, teşbih) konusunda. Lakin mana olarak şöyledir: Ben, çocuğu olmayan ve tek olan Allah'a ibadet edenlerin ilkiyim.

El-Abidin kelimesinin El-Muvahhidin (birleyenler) manasında olması da caizdir. Çünkü ona ibadet eden herkes onu birliyor demektir ve onu birleyen herkes te ona ibadet ediyor demektir.

---

edenlerdenim demektir. İbnul Enbari'ye göre: "İn kane lir rahmani veledim" cümlesinde vakfe yani durak "Veled" üzerinde yapılır. Ve daha sonra surdan okunmaya başlanır: "Fe ene ev-velul abidin" burdan da anlaşılsın ki O'nun için çocuk yoktur. El-Abidin üzerinde vakfe yapmak tamdır.

1641[12] İki beyit te divanında yoktur.

1642[13] O nahivci olan Nefteveyh'tir. Adı; İbrahim b. Muhammed b. Arefe'dir ve saduk biridir. İlimler konusunda itkan sahibi biriydi. Cerir ve Ferazdak'm nekaidlerini ve Zi Rumme ve diğerlerinin şiirlerini ezbere biliyordu. Saleb ve Muberrid'ten ders almıştır. "Garibu'l-Kur'an" diye bir eseri vardır. Hicri 323'te vefat etmiştir. Çoğu imamlar ondan nak-letmişlerdir.

Rasulullah'ın "Ya Rabbi! Bunlar iman etmeyen bir kavimdir" demesine karşı Allah:

88-89- "Şimdilik sen onlardan yüz çevir ve size selam olsun "ben sizden ayrılıyorum" de. Yakında bilecekler" buyurdu. Ayette geçen "kilehu" kelimesini fetha yapan onu şu cümleye atfetmiş olur. "Enna la nesmeu sirrehum ve necvahum" yani ne dediklerini duymuyoruz. Bir rivayete göre manası şudur: Ne şefaat etmeye ne de onun dediklerine malik olurlar.

Bir rivayete göre "kile" kelimesi mastar üzerine nasp olmuştur. Buna göre cümle şöyledir: İlla men şehide bilhak-ki ve kale kilehu: ancak hakka şahitlik eden ve onun dediğin diyen" demektir.

Bir rivayete göre "kilihi"1643[14] şeklinde cer (esre) yapanın manası şöyledir: "İndehu ilmus seati ve alime kilihi: kıyamet saatinin vakti onun bilgisi dahilindedir ve onun sırlarını gizliliklerini de bilir" demektir.

Yani "şehide bilhakki ve bi kilihi: hakkı müşahede etti ve onun gizliliklerini de müşahede etti" demektir.,1644[15]

DUHAN SURESİ1645 [1]

1643[14] "Kiilihi" şeklinde okuyan ve lam harfiyle Ha'yi kesra yapan Hamza ve Kesai'dir ve diğerleri de Lam harfinin fethası ve Hâ'nın zam-mesiyle okumuşlardır.

1644[15] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/297-305.

1645[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Ha-Mim-Duhan suresi Mekke'de nazil olmuştur. Tirmizi'nin çıkardığı ve zayıf gördüğü ve Beyhaki'nin Şuab'ul-İman'da Ebu Hureyre'den çıkardığına göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

"Kim ha mim duhan'ı bir gecede okursa yetmiş bin melek ona istiğfar dileyerek sabahlar"

Sünen Tirmizi: 2890; İbni Dureyş ve Beyhaki'nin Ebu Hureyre'den çıkardıklarında Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

"Kim Cuma gecesi ha mim duhan ve yasin'i okursa mağfiret edilmiş olarak sabahlar."

3- "Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Çünkü biz uyarıcıyızdır."

Yani Kur'an'in ilk indirilişini mübarek bir gecede1646[2] indirdik.

10- "Şimdi sen, göğün, insanlar, bürüyecek açık bir duman çıkaracağı günü gözetle." Rasulullah (s.a.v.) Mekke'lilerin müslümanlara yaptıklarına karşılık şöyle niyazda bulunmuştu:

"Allah'ım! Muderlilere kıtlık ver ve kahru perişan

13- "Nerede onlarda öğüt almak"

Onlarda anlayacak, hatırlayacak öğle bir akıl yoktur demektir.

"Oysa kendilerine gerçeği açıklayan bir elçi gelmiştir."

Ve o elçiden yüz çevirip yalanlamışlardı.

1646[2] Said b. Mansur'un Said b. Cübeyr'den naklettiği haber şöyle; Kur'an'ın tümü Kadir gecesinde, yüce semadan dünya semasına inmiştir. Daha sonra yeryüzüne inişi yirmi üç seneye taksim edilmiştir.

(582) Buhari ve Ahmed'in Mesruk'tan tahric ettikleri haberde bir adam gelip Abdullah b. Mes'ud'a şöyle demiş: Mescİdte bir adama rastladım bu ayet hakkında:

"O halde" Ey resulüm", semanın aşikare bir duman "kıtlık ve açlık" getireceği azap gününü gözle." Kıyamet gününde bir duman olacak, münafıkların gözlerini alacak ve kulaklarını sağır edecek ve o gün müslü-manları da nezleymiş gibi yapacak -bunu söylerken yaslanmış haldeydi ve hemen doğruldu- ve sonra şöyle dedi:

"Sizden kim bir ilim biliyorsa onu söylesin ve kim de bilmiyorsa, Al-lahu A'lem (Allah daha iyi bilir) desin. Bilmediği bir şey hakkında Allah daha iyi bilir demesi ilmin ta kendisidir.

Şimdi size duman olayından bahsedeceğim: Kureşy'liler oldukçı fazla Rasulullah'a zorluk çektirip İslama girmekte geciktiler. Bunun üzerine Rasulullah ta onlar hakkında şöyle niyazda bulundu:

"Allah'ım Yusuf zamanında verdiğin yedi sene kıtlığını bunların da başına getir" dedi. Öyle bir kıtlık baş gösterdi ki, artık açlıklarından kemik kemirip yiyorlardı ve açlıktan semaya baktıklarında bir duman olduğunu zannediyorlardı. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu:

"O halde (ey rasulum) semanın aşikare bir duman (kıtlık ve açlık) getireceği (azab) gününü gözle. Öyle bir duman ki; bütün insanları saracaktır. Bu acıklı bir azabtır." Bunun üzerine Rasulullah'a gelip:

"Ya Rasulallah Muder için yağmur taleb et" denildi ve O da diledi ve yağmur indi. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu:

"Biz o (vaad ettiğimiz açlıktan ibaret) azabı biraz kaldıracağız. Fakat siz yine küfre döneceksiniz." Ve denildi ki; Kıyamet gününde de azap onlardan hafifletilecek mi? Bu kötü halden refaha kavuştuklarında ise tekrar eski halleri olan küfre döndüler ve bunun üzerine şu ayet nazil oldu:

"(Kıyamette veya bedirde) onları büyük bir şiddetle kavrayacağımız gün, şüphesiz biz intikam alırız." Ve bedir gününde Allah onlardan intikam aldı.Ve o gün şiddet, zorluk ve duman ve de azab geçti. Fet-hulbari: 8/572; Müsned: 1/431.

16- "Zira biz büyük bir şiddetle çarpacağımız gün, kesinlikle intikamımızı alırız."

İbni Abbas'tan1647[3] nakledildiğine göre o gün kıyamet günüdür, İbni Mes'ud'tan nakledildiğine göre o gün Bedir savaşının olduğu gündür.

19- "Allah'a karşı ululuk taslamayın. Çünkü ben size apaçık bîr delil getiriyorum."

Kibirlilik taslayıp Allah'ın emrinden yüz çevirmeyin demektir.

29- "Gök ve yer onların ardından ağlamadı; Onlara mühlet te verilmedi."

Yani onların kaybolmasıyla herhangi bir boşluk veya eksiklik1648[4] olmadı herşey olduğu gibi yerinde, nizamında duruyordu. Zıddında Nabiğa'nm dediği gibi:

"Haris Culani sahibinin helakinden dolayı ağladı ve Havlan ise ondan son derece muzdarip ve üzüntülüdür. Sıcak gözlerle onun kaybolmasını kabullenmedi. Culan'dan sonra Hazm ve Nail geride kaldı.1649[5]

33- "Onlara, içinde açık bir imtihan bulunan ayetler verdik."

Belaun mubin'den kasıt ihsan etme ve nimetler vermektir.

Şair Evs b. Hacer şiirinde "bela" kelimesini ihsan ve nimet anlamında kulanmıştır.

1647[3] Ve hakeza Abd İbni Humeyd'in Hasan'dan tahric ettiğinde de böyle denilmiştir. Hakeza Abd ibni Humeyd velbniCerir'inîkrime den sahih bir senetle tahric ettikleri bir haberde İbni Abbas şöyle demiş: "İbni Mes'ud'un dediğine göre "El-Batşetul kubra" Bedir günüdür. Ben de diyorum ki: "O gün kıyamet günüdür." Tefsiri Taberi. 25/117.

1648[4] Tirmizi ve diğerlerinin Bnes'ten tahric ettikleri bir hadiste Ra-sulullah şöyle demiş:

"Her kulun semada iki kapısı vardır; bir kapıdan ameli semaya çıkar ve diğer kapıdan da rızkı semadan iner. Bu iki kapı sahipleri kaybettiklerinde ağlarlar" dedi ve sonra şu ayeti okudu:

"Nihayet (Firavun ye kavminin) üzerlerine ne gök ağladı, ne yer; ne de (azab bakımından) geciktirildiler."

1649[5] Divanı: 90-91. Divanda haleke yerine Fadake sahinetin yerine celiyyetin gelmiş.

"Ömrüme yemin olsun ki, halime uzun bir zaman ikamet edip salat durmadı. Çünkü o, orada durmayı şiddetle bırakıp terketti. Bolluk bereket ve nimetlerin oluşuyla baharın her iki ayı da mükemmel geçtİ,"1650[6]

36- "Doğru söylüyorsanız, babalarımızı getirin."

Onların bu taleplerine cevap verilmedi. Çünkü ahiretin varlığı ceza içindir ve tekrar iade edilip sorumuluk vermek için değildir.

38- "Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık."

Şayet yapılan, işlenen ameller cezasız kalsaydı karşılıksız olsaydı o zaman yaratılış ta buna benzer bîr eğlence ve oyun olurdu.

47- "Allah zebanilere emreder. Tutun onu, cehennemin ortasına sürükleyin!"

Onu şiddetle, zorla sürükleyin, atın cehennemin ortasına demektir.

El-Atli kelimesi insanın yakasından tutup, çekilmeden ve sıkı tutup sürüklemekten dolayı boynunu büküp yere doğru eğilerek götürülüp şiddetli atılmasıdır. Bir rivayete göre zammeyle1651[7] (fat'tuluhu)'dir. Ancak en meşhur olan görüş kesreyledir.1652[8]

CASİYE SURESİ

1650[6] İki beyit te divanında shf. 26-27; El-Hayavan: 3/71; El beyan vettebyin: 3/319.

1651[7] Zammeyle; Nafi, Hbu Cafer, îbni Kesir ve İbni Amir okumuşlar.

1652[8] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/306-309.

4- "Sizin yaratılışınızda ve yeryüzünde yaydığı canlılarda, kesin olarak inanan topluluklar için nice ibret verici işaretler vardır."

Ayeti celilede geçen "Ayetim" kelimesi lafzı üzerine değil "inne" konumunun üzerine atfedilmekle ref olmuştur. Şu misalde olduğu gibi "İnne Zeydin kaimun, ve Amrun ka-idun. Şüphesiz Zeyd ayaktadır Amr ise oturuyor" Aminin Kaidun'da inne Zeyd'en kaimun cümlesine atfedildiğinden ref olmuştur.

Kufi'ler şöyle demişler: Bu gibi durumlarda "ref fail1653[1] manasındadn. Aynı şekilde zarflardan sonra gelen (ve ref yapılan) kelimeler de bu konumdadır. Şu misalde olduğu gibi: "Fiddari Zeydun." Faile yakınlaştıran takdiri cümlesi şöyledir: "İstekarre fiddari Zeydun." İşte ayette de şöyledir: "Se-bete fi halkikum ayatun: yaratılışınızda ibretler olduğu sa-bitleşmiştir." Ama "ayatın" şeklinde cer yapılması durumunda ise ilk gelen ayetlere1654[2] atfedilmiş demektir. Veyahut ta birinci amilden (etken) veya başka bir amilin (etken) takdir edilmesiyle cer olmuştur şöyleki:

"Ve inne fi halkikum ayatın. Şüphesiz sizin yaratılışınızda ibretler vardır."

13- "O göklerde ve yerde ne varsa hepsini boyun eğ-

dirmiştir."

Yani güneş hilal, yıldızlar ve yağmur gibi herşey kulların menfaatleri için yaratılmıştır.

14- "İman edenlere söyle Allah'ın cezalandırma günlerinin geleceğini beklemeyenleri bağışlasınlar."

1653[1] Ferra şöyle demiş; Ref a yapmak "İnne" den sonra, insanların istinaf üzerine okuduğu kıraata göredir. Araplar şöyle derler: "İnne liye aleyke makn ve al i ahike malun kesinin." Burda ikinci cümleyi nasbta yapıyorlar ref a da." Meanil Kur'an: 3/45.

1654[2] Kesra ile "Ayatin" kelimesi nasb şeklinde okunması Yakub ve Kesai'nin kıtaatına göredir. İthaf shf. 389.

Ne dünyada ona yadım edeceğini nede ahirette yaptıklarına karşın ceza (karşılık) vereceğini ummayanlar.

21- "Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi amel işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar?"

Kinayede gizli olan zamirin sadece müminler için olması da ve sadece kötülük yapanlar için olması da veya raci olması da caizdir.

Şu kavle baktığında "sae ma yahkumun" ne kötü hüküm veriyorlar. O zaman zamirin kötülük yapanlara dönmesi tercih edilir. Eğer haber olduğunu söyleyip te mubteda-sının mahzuf olduğunu söyleyen şöyleki "hum sevaun meh-yahum ve mematuhum" o zaman zamirin müminlere raci olduğu tercih edilir. Çünkü o zaman o, teşrif için onları zikreden nassın istinaf olması gibidir.

23- "Hevasını ilah edinen kimseyi görmedin mi?"

Yani Allah'ın korkusu onu masiyetten, hevasını tanrı edinmekten alıkoymuyor.

28- "O gün her ümmeti, diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağrılır, onlara, "Bugün yaptıklarınızla cezalandırılacaksınız!" denilir,"

Yani kendilerine gönderilen elçiye inen kitaptır. Ki-tab'm bir cins isim olması caizdir. Şöyleki kendi amellerinin sahifelerine (kitabına) ne yazılı olduğuna çağrılır.

29- "Çünkü biz yaptıklarınızı kaydediyorduk." Ayetteki nestensihu'nun aslı nensihudur. Şu ayette de olduğu gibi:

"Ve iza reev ayeten yesjteshirun: Bir ayet gördüklerinde alay ediyorlardı." (Saffat: 37/14)
Buradaki yesteshirun da yesherun'dur. Bir rivayete göre "nestensihu"nun

aslı "nestedi zalike"dir. Şöyleki: Meleklere onlar hakkında zayıf muhafaza ettikleri (ve onların aleyhine veya lehlerine) amellerinin karşılığı yazılı olan kitabeti (levhayı) getirmelerini emrederiz ki onlara karşı delil olsun.

Burada şu ayete işaret ediyor:

"Yoksa onlar, bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Aksine işitiriz ve yanlarındaki elçilerimiz (hafaza melekleri de) yazmaktadırlar." (Zuhruf: 43/80)

30- "İnanıp iyi işler yapanlara gelince, Rableri onları rahmetine kabul eder. İşte apaçık kurtuluş budur."

Rahmetin müminlere verilmesi onların da rahmetin altına gimeleri için cümle bir istişare ve mecazdır. Mecazın üç sıfatı vardır:

1- İttisa (genişlik).

2- Te'kid.

3- Teşbih.

Bu şartların üçü de ayetin lafzında mevcuttur.

İttisa'a gelince: Sanki burada cihet ve mahallerin bir ismi vardır onun da adı rahmettir gibi bir mana ayette vardır.

Teşbih ise: Her ne kadar girilmesi gerçekte olmasa bile rahmeti içine girilen ve girilen bir şeyin konumuna koymuş ve benzetmiş gibi bir mana vardır ayette.

Tekid ise: Çünkü lafızda şu manayı tabir edip canlandırmıştır: Haber verdiği şeyi tasavvur edilen ve hissedilen bir cevher gibi tabir etmiş ve sunmuştur.

Bu konuma benzer, üç manayı da içinde derleyip bir nizamla sunan bir misalde şu şiirin mısralarında görmek mümkündür.

"İyi günde ve tedavi gününde havanın tesirini kırdım yumuşattım, küçülttüm ve ona galip geldim."1655[3]

Bir başka şiiri:

"Hırkanın gamrı tebessüm edip güldüğü zaman onun gülüşünden dolayı malın gözetleyicisi onu kapattı."1656[4]

Başka şiir:

"İsmetenin sevgisi kalbimde gidip geldi. Korkuyla beraber onu izhar edip yürüyor."1657[5]

Burada muhabbeti teğalğul (bir şeyin içine sokulup girmek) ile bir yerden başka bir mekana gitme gibi vasıflandır-mıştır. Bu da ancak birincisini bırakıp ikincisiyle iştigal etmekle olur ki bu da gözle görülen apaçık vasıflarla olur ve masalvari hikaye türü şeylerle olmaz. 1658[6]

AHKAF SURESİ

4- "De ki: Dikkat edip baktınız mı hiç, Allah'ı bırakıp taptığınız şeyler yeryüzünde ne yaratmışlar gösterseni-ze bana!? Yoksa onların ortakları

1655[3] Beyit El Hasais'te: 2/445; Lisan maddet. Zanebe. Bir rivayete göre Karaa zenabibuş şeyi demek; onu zelil etmek manasındadır. Bu iki beyitte de iki maşukun birleşmesiyle de hava yumuşamıştır.

1656[4] Beyit izzet sahibi Kuseyr'indir. El Hasais: 2/445; îhtiyareyn shf: 7; Divanu'l-Meani: 1/38; El-Kali'nin Nevadir'inde: 2/291.

1657[5] Beyit: Yedi fakihlerden biri olan Abdullah b. Abdullah b.Ut-be'nindir. Zehru'1-Edeb: 1/212; El Hasais: 2/444; Eğani: 8/94; Kali'nin Nevadir'i shf: 217; Mecalisu's-Saleb shf: 236.

1658[6] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/310-313.

göklerde midir? Eğer doğru söyleyenlerden iseniz size indirilmiş bir kitap, yahut bir bilgi kalıntısı varsa onu bana getirin."

Ayette geçen "esareten" den kasıtı hat,1659[1] kitap, yazı vb. şeylerdir. İbni Abbas'm dediğine göre Esaretun: Bazı oluşumlara, varlıklara işaret edilmesi veya delil gösterilmesi için yerde çizilen çizgi, şekil veya hattır." Ata b. Yesar'dan nakledildiğine göre bilgi kalıntıları v.b. şeylerdir veya peygamberlerin kendilerine öğrettiği bilgi üzerine mutabakat sağlayan bilgi eserleridir.

10- "De ki: Hiç düşündünüz mü: Şayet bu, Allah katında ise ve siz de onu inkar etmişseniz, İsrailoğullarından bir şahit te bunun benzerini görüp inandığı halde siz yine de büyüklük taslamışsanız haksızlık etmiş olmaz mısınız?"

Hasan'dan1660[2] nakledildiğine göre îsrailoğullarından olup şahit gösterilen ve cennet ehlinden olan şahıs Abdullah b. Se-lam'dır. Ayet te onun hakkında nazil olduğu nakledliyor.

Ahkaf suresi Mekke'de nazil olduğundan Şa'bi1661[3] hiç bir ayetin Abdullah b. Selam hakkında nazil olmadığını zikrediyor.

1659[1] Ahraed, İbnu Munzir ve Taberani'nin İbni Abbas'tan naklettiklerine göre Rasulullah bu ayet için:

"Ev esaretin min ilmin." Hattır demiş. Said b. Mansur'un Ata b. Yesar'dan naklettiğinde ise Rasulullah'tan Hatt hakkında sorulduğunda şöyle demiş:

"Bunun alameti olarak nebi ve onun ilmine muvafık olandır."

Safvan b, Siileym şöyle dedi: "Bunu Ebu Seleme b. Abdurrahman'a anlattığımda şöyle dedi:

"İbni Abbas'a sorduğum da dediki:

"Herhangi bir bilgi kalıntısı."

1660[2] Bu görüş aynı zamanda; Sa'd b. Ebu Vakkas, İbni Abbas, Mü-cahid, Katade ve İkrime'den de rivayet edilmiştir. Buhari ve Müslim'in Sa'd b. Ebu Vakkas'tan naklettikieri şöyledir: Rasulullah'ın yeryüzünde yürüyen hiç kimse hakkında, Abdullah b. Selam müstesna, o cennet ehlidir dediğini duymadım. Bu ayet te onun hakkında nazil olmuştur. Fet-hu'1-Bari: 7/128; Menakibu'l-Ensar Müslim: 2483.

1661[3] İbni Munzir'in Şabi'den rivayet ettiğine göre şöyle demiş: "Kur'an'da Abdullah b. Selam hakkında bir şey nazil olmamıştır. İbni Ce-rir ve îbni Ebu Hatem'in bu ayet hakkında Mesruk'tan naklettikleri haber şöyledir: "Allah'a andolsun ki Abdullah b. Selam hakkında nazil olmadı, bilakis Mekke'de nazil oldu. Abdullah b. Selam'ın islam olması Medine'de olmuştur. Bu Muhammed'in onunla husumet yaptığı bin husumettir (yani Abdullah'ın islam olma olayı).

Ama Ahkaf suresinin bazı ayetlerinin Medine'de1662[4] nazil olduğunu söylemek te caizdir. Ve Rasulullah'ın (s.a.v.), Abdullah'ın şehadetini haber vermesi, onun, ayetlerine ve mucizelerine müşahede etmesinden önce olması da caizdir.

15- "Biz insana, ana babasına iyilik etmesini tavsiye ettik."1663[5]

Burada izmann mutlaka olması gerekirdi izmar edildikten sonra güzel bir iş, emir veya ihsan gelsin. Veya izmar edilsin ki onun emrinde iyi bir şey vaki olsun.

Ancak ne varki "vesseyna" kelimesi iki mef ulun olmasını gerektirdiğinden izmann gerçekleşmesi vaki olmuştur. Bu iki mef ule "insan" ve "bivalideyhi" dir. İşte bu iki mef ulun oluşması için izmarı yapmaktan başka bir amele (etkene) ihtiyaç kalmamıştır.

"Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu."

Hamilenin verdiği ağırlık, hastalık, arızı şeyler ve kendinden ve ceninden dolayı olan şiddetli korku v.b. şeylerdir.

16- "İşte kendilerinden, yaptıklarımın en iyisini kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler cennetlikler arasındadırlar."

Onlara verdiğimiz bu söz haktır doğrudur demektir. Fakat cümeldeki vadi kendi nefsine izafe etmiştir. Şu ayetle olduğu gibi.

"Hakkul yekin." (Vakıa: 56/96)

15- "Nihayet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca der ki: Rabbim! Bana ve ana babama verdiğin nimete şükretmemi ve razı olacağın

---

1662[4] Abd ibni Humeyd ve İbni Munzir'in Muhammed b. Sirin'den naklettiklerine göre şöyle demiş: "Bazıları bu ayetlerin Abdullah b. Selam hakkında nazil olduğunu söylüyor, surenin kendisi Mekki'dir ama bu ayetler Medine'de nazil olmuştan Ayetler inince Rasulullah'a şu ayetleri şu surelerin içine koy diye emrediliyordu. Ve bunların da o ayetler içine dahil olduğu söyleniyor.

1663[5] Asım, Hamza ve Kesai "İhsanen" okumuşlar ve diğerleri de "Ha-senen" diye okumuşlar.

yararlı iş yapmamı temin et."

Zaten insanın böyle deyip yapması gerekir.

17- "Ana ve babasına "öf be size!1664[6] Benden önce nice nesiller gelip geçmişken beni mi tekrar dirilmekle tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye" Bu ayetteki cümlenin cevabı 18. ayetteki: "İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında azab sabit olmuş kimselerdir." bu cümledir.

Cümlenin anlamı şudur: Böyle diyen herkese, hakkındaki azap hükmü sabit olur.

20- "İnkar edenler ateşe arz olundukları gün, dünyadaki hayatınızda bütün güzel şeyleri harcadınız, onların zevkini sürdünüz."1665[7]

Ayette geçen "ezhebtum" geçirmek gidermek manasın-dadır. Bu, birşeyden dem almak, onunla zevk sefa sürmek manasında olan "minezzihaki bi şeyin"den alınmış ve türetilmiştir. Ayetteki zahiri mana böyledir. Ama bu durum, dünyada yaptığı şeylerle ahirette olma ihtimali de vardır. Eğer bu şekilde olursa bu fevt (geçirmek) manası üzerine "minez zihabi bi şey'in" de olabilir.

21- "Ad kavminin kardeşini (Hud) an. Zira o, Ah-kafta kavmini uyardı."

Ahkaf kelimesi Hakefe'den türetilmiş ve ince eğri kum yığını veya büyük tümsekler halindeki kum yığınıdır.

1664[6] Hakim Muhammed b. Ziyad şöyle dediğini çıkarmış ve sahih görmüştür: Muaviye oğluna biat ettiği zaman Mervan, tıpkı bu Ebube-kir ve Ömer'in izlediği yoldur demiş. Abdurrahman b. Ebubekir de şöyle demiş: "Herakl ve Kayser'in izlediği yoldur." Mervan; bu o kişidir ki hakkında bu ayet nazil olmuştur: "Anne babasına öf diyen kimse..." Bu haber Aişe'ye ulaştığında şöyle demiş: "İki kez Mervan yalan söyledi." demiş ve Allah'a and olsunki Abdurrahman hakkında nazil olmamıştır eğrer dilersem şu anda kim için nazil olduğunu söyleyebilirim ve Allah Rasulu Ebu Mervan'ın sulbüne lanet etmiştir. Mervan da Allah'ın lanetinde şu an yüzmektedir." Müstedrek: 4/481. Zehebi bu haberde "lnV.ı-ta"olduğunu söylemiştir.

1665[7] Ahmed Zühd'te shf: 153'te A'meş'ten tahric ettiği haber şöyledir; Cabir b. Abdullah Ömer'in yanından geçerken omuzunda biraz et vardı ve Ömer ona bu da nedir ? der ve O da canım çekti ve biraz et aldım der ve bunun üzerine Ömer de Her canının çektiğini ahrmısın? der! Ve şu ayetin manası altına girmekten ve onun kastettiği kişilerden olmaktan korkmuyor musun? der. "İyi şeylerinizi dünya hayatınızda giderdiniz."

24- "Nihayet onu, vadilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce: "bu bize yağmur yağdıracak yaygın bir buluttur" dediler."

Ayette geçen "aridun" dan maksat gökyüzünde kendisine doğru gelen bir buluttur.

26- "Andolsun ki onlara da size verdiğimiz kudret ve serveti vermiştik."

Yani size ne verdiysek onlara da aynısını verdik "göz, kulak ve kalp" gibi.

Ayette geçen "in" harfi burada cahd "inkar" hususunda "ma" harfinin menzilindedir. "in" harfinde lafzın İslahı için iki vecih vardır:

1- "Fima" deki mim ile "Mekkennahum" içindeki iki mim arasına birer haciz sed koyup bir birinden ayırdedilme-si için. Çünkü "elif harfi bunun dışındaki; Gunnenm sabit olduğu cümlelerle ki; onda lafız güzel bir terennüm, ahenk alıyor işte bu gider durumlarda da elif haciz (sed) vazifesini yapıyor. Bu gibi durumlarda elif med ve liyn harflerinin üzerine gelir. Bundan dolayıdır ki elif: Kuvvetli bir ived nun'u olmayan nundan sonra kullanılır ve lafzın tahsİni için yapılmaz. Şöyle dediği gibi:

"Biz, koçun başına öyle bir darbe vurup indiririz ki dili ağzından çıkar."1666[8]

2- Ma'nın tekrarını düşürmek.

35- "O halde peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret."

Ayette geçen "mim" harfi tebyini cins (cinsi açıklayan) için olması da caizdir ve teb'id için olması da caizdir. Çünkü bütün peygamberler her zorluk, afet, bela ve tek tiplerle karşı karşıya kalmamıştır da ondan dolayı teb'id için gelmiştir ki hepsi böyle olsaydı azim ve sabırları

1666[8] Beyit Ebu Hayye Numeyri'nindir. Şerh Şevahid'il-îzah: 219; Muğni Lebib: 424; Kitab Sibeveyh: 1/774; Tabakat Fuh'ul-Şuara: î/38.

açıklanmış olurdu.1667[9]

MUHAMMED SURESİ

1- "İnkar edenlerin ve Allah yolundan alıkoyanların işlerini Allah boşa çıkarmıştır."

Ayetle geçen "edalle" iptal etmek manasındadır. Bir rivayete göre onların amellerini kaybetti, iptal etti manasındadır. Şair şiirinde "delle" kelimesini kaybetmek anlamında kullanmıştır.

"Bana, sizden devesi kaybolan birisini getirin hak büyüktür, onun bir hürmeti vardır."1668[1]

4- (İnkar edenlerle savaşta) Karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onlara iyice varıp sindirince bağı sıkıca bağlayın (esir alın). Savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverin. Durum şuki, Allah dileseydi onlardan intikam alırdı.

Ayette geçen "hatta tadael harbu evzareha" dan maksat harp ehli serden el etek çekip bırakınca ve sadece teslim olan veya barış1669[2] ehli (zimmi) veya bitkin yorgun güçsüzlükten barışan harp ehli kalınca demektir. Bir rivayete göre evzareha: Silah, at v.b. şeyler gibi ağır harp mühimmatlarıdır. A'şa da şiirinde bu şekilde ifade etmiştir.

"Harp için uzun mızraklar ve asil erkek atlar gibi mühimmatlar

---

1667[9] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/314-318.

1668[1] Bu beyit 1/121'de geçti.

1669[2] Abd İbni Humeyd, İbnu Ebu Hatem ve îbni Merdeveyh'in Ebu Hureyre'den naklettiğine göre Rasulullah şöyle demiş;

"Sizden birinin yaşayıp: İsa b. Meryem'in; Mehdi imam, Adil bir hüküm getireceği, haçı kıracağı, domuzu Öldüreceği, Cizyeyi koyacağı ve savaşın sona erdiği günü görmesi pek yakınlaşmıştır."

hazırladım. Davud'un dokuduğu zırhlarla atların izleri üzerine peşi sıra kafile kafile gidiyordu."1670[3]

6- "Onları kendilerine tanıttığı cennete sokacak"

Onlar cennete girdiklerinden herkes daha önce duyduğu tasavvur ettiği menzilini bilecektir. Bir rivayete göre Arre-feha kelimesi tayyebeha (en güzel, en değerli) manasmda-

dır.

Şair de arrefe kelimesini bilinen tanıtılan manasında

kullanmıştır.

"Eller gırtlağa giriyor, adeti olduğu gibi yağlı unlu tanınan çorbaya ikna edildi ve kısmetine razı oldu."1671[4]

12- "İnkar edenler ise (dünyada) zevklenirler, hayvanların yediği gibi yerler. Onların yeri ateştir."

Bu ayet onların mertebesini düşürmek alçaltmak ve bu hisselerinin elden gideceğini ve hakir, zelil kalacaklarım belirtmek için gelmiştir.

Bu manada söylenen bir şiir de şöyle:

"Ey mağrur olan gündüzün yemek ve rahatlıktır gecelerin ise uykudur ve sana helak olmada lazımdır. Kaybolmasından hoşlanmadığın şey yorulup tırmalanıyorsun ve bu şekilde dünyada hayvanlar da yaşıyor."1672[5]

1670[3] İki beyit te divamndadır shf; 88. İlk beyit Meani'l-Kebir: 2/921. Davud'un ördüğü sık halkalı zırhlarla mahalleliyle beraber kafile kafile sevkediyordu.

1671[4] Beyit Esved b. Yafur'undur ve Ukkal b. Muhammed b. Süfya-n'ı hicvetmektedir. Lisanu'1-Arap madd. Arrefe.

1672[5] Bu beyitlerle Ömer b. Abdulaziz temsil ediliyordu. Abdul A'la el-Kureşi'nindir, Hamasetul Basriyye shf: 178. Siyer alamu'n-nubela: 5/138. Muhakkik nisbetsîz bırakmıştır. Aynul Edeb ve Er-Riyase shf: 178; Medaricus Salikin: 3/190. Nisbetsizdir. Birincisi "Gündüzün gaflet ve aldanmadır" şeklinde rivayet ediliyor.

15- "Müttekilere va'd olunan cennetin misali şöyledir."

Meselden kasıt cennetin sıfatıdır. Yani onlara sıfatlandırılan cennet sıfatı, tam ona bir sıfat oldu.

"Ki, içinde bozulmayan sudan ırmaklar."

Esinelmau ye'snu eşinen ve esumen fehuvel'e asinun suyun (tadının, renginin kokusunun) bozulması değişmesi demektir,

Ayetteki mana iki vecihtir:

1- Halin sıfat olması ki değişmeyen, bozulmayan bir sudan demektir.

2- İstikbal sıfatı içindir ki: Dünyadaki suların hilafına bu su, her nekadar çokluğu ve makamı uzun müddet devam da etse yerinde beklemesi gelecekte asla değişmeyen ve bozulmayan bir sudur.

"Tadı değişmeyen sütten ırmaklar."

Zira onların yanında en makbul süt; bozulmayan halis saf süttür ki1673[6] bu süt daha faydalı, bereketli ve şifalıdır.

"İçenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır."

İçildiğinde Öyle tatlı tatlı boğazdan geçiyor ki tatlılığı bal suyu şerbetini andırır ki son derece tatlı içimi hoş bir sudur. Lezzetin leziz manasındadır.

Şair de lezzeti leziz anlamında kullanmıştır. "Çünkü ben Leyla'yla eyleniyorum isteyen için Leyla'nın konuşması lezizdir. Hayrın mesulüdür ve çaba sarfet.1674[7]

1673[6] Ellebenu's-Sarih: Halis saf ve bozulmamış süttür.

1674[7] Mafdaliyat shf. 94.

16- "Onların arasında öyleleri vardır ki seni dinler. Fakat senin yanından çıkınca kendilerine bilgi verilmiş olanlara "az önce ne demiş?" diye sorarlar."

Biraz önce ne dedi: Demelerinin sebebi ya yeterince ilgi göstermedikleri için anlayıp kavramadıklarından dolayıdır ya da dinden gafil olup dini ehven gördüklerinden dolayı hiç anlamadıklarını izhar etmelerinden Ötürü demişler.1675[8]

17- "Doğru yolu bulanlara gelince, Allah onların hidayetlerinin arttırır ve onlara takvasını ateşten nasıl korunacaklarını öğretir."

Yani onlara takvanın gidiş yolunun nasıl olduğunu öğretti bir rivayete göre de onlara ilham etti manasındadir.

18- "Kendilerine gelip çatınca ibret almakları neye yarar."

Onlar kıyametin alamet ve gelişine aldırış etmeseler bile geldikten sonra onlara bir faydası da olmaz.

Mana şöyledir: Ner de bu vakitten sonra onlara bir fayda mı olacak?

19- "Bil ki Allah'tan başka ilah yoktur."

Bu sözün tatbikatına, itikat veya kavli olarak uygulamaya, söylemeye devam et demektir.

21- "Onların vazifesi itaat ve güzel sözdür."

Bu emir ve işte onların sözü bu şekilde olması lazım.

"İş ciddiye bindiği zaman Allah'a sadakat gösterselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu."

1675[8] Sahih olan kavide budur.-İbni Munzir'in îbni Cüreyc'ten tah-ric ettiği haberde İbni Cüreyc şöyle demiş: "Mümin ve münafıklar Rasu-lullah'ı dinliyorlardı ve müminler ondan hisselerini alıp basiretli oluyorlardı münafıklar ise aksine almayıp kaybediyorlardı. Rasulullah'ın yanından çıktıklarında ise müminlere ne söyledi biraz önce diye soruyorlardı. Bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur.

Yani inkarcılar iş ciddiye bindiğinde de yüz çevirdiler, ikrah ettiler.

22- "Demek sizler işbaşına gelecek olursanız, yeryüzünde bozgunculuk yapacak, akrabalık bağlarını da koparacaksınız, öyle mi?"

Eğer insanların işlerini üstlenirseniz, yapacağınız ilk iş bozgunculuk yapmak ve sılayı rahimi kesmek mi olacak?

27- "Ya melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken durumları nasıl olacak?"

Burada edbar: Sırt veya arka manasındadır. İşte böyle kafirler öldüklerinde yüzlerine ve sırtlarına vurulur.

30- "Biz isteseydik onları sana gösterirdik de, sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki, sen onları konuşma üsluplarından tanırsın."

Yani (Fahvahu ve kinayetehu).1676[9]

35- "Sakın gevşemeyin. Üstün olduğunuz halde barışa davet etmeyin. Allah sizinle beraberdir. O amellerinizi asla eksiltmez."

Yetirekum: Selbetmek, çekip almak, eksiltmek anlamındadır,

37- "Eğer onları isteseydi ve sizi zorlasaydı, cimrilik ederdiniz ve bu da sizinkinlerinizi ortaya çıkarırdı."

Yani bu meselede sizi zora talim etseydi, sıkıştırsaydı.1677[10]

FETİH SURESİ1678[1]

1676[9] Münafıklar Rasuluİlah (s.a.v.) hakkında konuşurken kendi aralarında kinayeli ve fısıltıyla konuşurlardı ve Allah bu hallerini ona bildirdikten sonra hepsini'konulma üsluplarından tanırdı. Enes'in dediğine göre; bu ayetten sonra Rasr.lullah'in gözünden münafıklar kaçmazdı.

1677[10] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/319-323.

1678[1] Hakim'in, Musavver b. Mahreme'den tahric edip sahih gördüğü haberde Musevver şöyle demiş: Bu sure başlan sona Hudeybiye hakkında Mekke'yle Medine arasında bir yerde nazil olmuştur. Müstedrek:

1- "Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan eftik."

Fetihten maksat Hudeybiye1679[2] antlaşmasıdır. Allahu Te-ala, bunu kabul etmesine karşın Rasulullah'a (s.a.v.) Mekke'nin fethinin vaadini vermiştir. İbni Bahr şöyle demiş: Bir dinde olan müşkil, zorlu şeylerin fethi kurtuluşudur. Şu ayette işaret ettiği gibi:

"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır."

(En'am: 6/59)

2- "Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar."

Mağfiret için fetih bir illet değildir. Onu affetmek ve ona apaçık bir yardımda bulunmak için fetih bir illet sebebi değildir. Ancak Allahu Teala ona bu nimeti ihsan ettiği zaman onu nimetlerin en büyüğüne kavuşturmuş oldu. Geçmişte-kilerinden maksat fetihten önce olanlardır. Bir rivayete göre Peygamberlikten (bi'set) önce olanlardır. Bir görüşe göre ise bu ayetin nüzulundan önce olan günahlardır. Sonra olanlar ise bundan sonrakilerdir. Bir rivayete göre tehir veya daha sonrakilerden maksat ümmetinin günahlarıdır. Şöyle söylenildiği gibi bu cerimeleri sana hibe ettim ki bu cerimeler de aşiretinin ceremeleridir.

4- "İmanlarına iman katsın diye müminlerin kalplerine güven indiren odur."

Bir rivayete göre Sekenet'ten maksat Allah'ın va'dine sımsıkı sarılıp olan güven ve Allah'ın emirlerine karşı olan sabır ve metanettir. Lİ yizdadu imanen mala imanihim'den kasıt: Kesinlik üzerine kesinlik iman üzerine imanın artmasıdır.

2/459.

1679[2] Bu Enes'tcn rivayet edilmiştir.Buhari ve İbni Ebu Şeybe de ondan rivayet etmişlerdir. Fethul Bari: 8/583.

Bir rivayete göre tasdik etmeleriyle beraber amel etmeleridir.

7- "Göklerin ve yerin orduları Allah'ın'dır."

Eğer Allah acilen size yardım edip fetihin oluşmasını di-leseydi, Kabe'ye girmene engel olanları darmadağın ederdi. Lakin bunu dilemedi ve size sükunet nasip etti ki onun enirinin yücelmesinin zuhuru sizin cihadmız ve gayretlerinizle ve sevabı da sizin olsun diye.

9- "Ona saygı gösteresiniz ve sabah akşam onu teşbih edesiniz."

Yani onu her-türlü zan ve ayıptan tenzih etmeniz için. Bir rivayete göre ona salavat getirmeniz için bir görüşe göre de Rasulullah'a (s.a.v.) saygı gösterip Allah'ı teşbih etmektir.

10- "Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir."

Bu Hudeybiye'de olan Rıdvan biatidir ki Rasulullah'a (s.a.v.) yardım etmek ve bir daha gerisin geri kaçmamak üzere yapılan biat idi. Allah'ın şu ayetinden dolayı biat diye adlandırılmıştır.

"Allah müminlerden mallarını ve canlarını onlara (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır."

(Tevbe: 9/111)

Çünkü bu ayetin mahiyetindeki ifadeler bir alış veriş üzerinde yapılan icab ve kabul gerektiren durum misalidir.

Ayette geçen "yedullahi" ve "fevke eydihim" den kasıt Allah'ın kudret ve kuvvetinin hayırlı işlerde onların üzerinde veya hakka isabette onların üzerindedir. Ve onlara yardım edecektir demektir.

11- "Bedevilerden geri kalmış olanlar, sana diyecekler ki "mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile."

Hudeybiye yılında Rasulullah (s.a.v.) Mekke'ye gitmeyi murad ettiğinde, Medine'nin çevresinde bulunan arap bedeviler, Kureyş'lilerden korktuklarından firar etmek veya kaçmak istediler.1680[3]

16- "Bedevilerden geri kalmış olanlara deki: Siz yakında çok kuvvetli bir kavime karşı savaşmaya çağrılacaksınız."

Peygamberlerden sonra müminler sizi savaşa çağıracakları kuvvetli kavimden kasıt Hasan'dan nakledildiğine göre Rum ve Fars'lılardır (eski iranlılar). Zühri'den nakledi-liğine göre bunlar, Müseylemetül Kezzab ile beraber olan beni hanif oğullarıdır.

18- "Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven indirmiş ve onları pek yakın bir fetihle mükafatlandırmıştır."

Ayetin işaret ettiği biat, Hudeybiyye'de (Semre) ağacının altında bin dörtyüz1681[4] kişiyle yaptığı (Rıdvan) biatidir.

Mutlak surette muhacirlerden müteşekkildi ki; onların bir kısmı Habeşistan'a hicret eden, bir kısmı birinci akabe bı-atında biat edenlerdir ki, onlardan her birine akabi denilir, bir kısmı hicret edip Küba şehri dolaylarında Medine'ye girmeden önce Rasulullah'a ulaşanlardır ki onlar ilk hicret edenlerdir. Bir kısmı Hudeybiye ile Fetih arasında hicret edenlerdir. İşte böylece bunlar beş tabakadan müteşekkil ilk tabakadan sonrakilerdi. Yani mutlak muhacirlerden kasıt bunlardır.

Altında biat edilen ağacın ismi Semure olduğundan Ab-bas Huneyn

---

1680[3] Bu ayet hakkında, Abd îbnu Hıımeyd'in Cüveybir 'den rivayet ettiği haber şöyledir: "Resulullah Hudeybiye dönüşünde Hayber'e doğru savaşa yöneldi ve bazı arap bedevileri de bu savaştan geri kalıp ailelerinin yanında kalmayı yeğlediler ve Rasulullah'ın Hayber'İ fethettiğini duyduklarında ise hemen ganimet paylaşımı için Rasulullah'a gitmeye başladılar. Oysa Allahu Teala çoktandır Rasulune; onlara Hayber ganimetlerinden hiçbir şey verilmemesini emretmişti. Ve ganimetin savaşa iştirak edenler arasında paylaşılmasını emretmişti. İşte bunu belirleyen bu ayeti kerimedir: "Allah'ın kelamını değiştirmek istiyorlar."

1681[4] Said b. Mansur, Buhari ve Müslim'in Cabir b. Abdullah'tan tah-ric ettikleri haberde Cabİr şöyle demiş: Hudeybiye gününde bin dört yüz kişiydik. Rasulullah bize "siz yeryüzünün en hayırlılarmdansınız" dedi. Fethul Bari: 7/441; Kitabul Meğazi Müslim: 1858.

gününde onlara ey Semure ehli1682[5] diye hitap etmiştir. Pek yakındaki mükafattan kasıt ta Hayber kalesinin ve yerinin fethidir. Bir görüşe göre Mekke'nin fethidir.

21- "Bundan başka sizin güç yetiremediğiniz, ama Allah'ın sizin için kuşattığı ganimetler de vardır."

Güç yetiremeyenlerden kasıt Bizans (Rum) ve Fars'lılardır. Ehatellahu biha'dan kasıt ta Allah'ın güç yetirmesidir.

23- "Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın."

Yani her peygambere yardım eder ve onlara (kafirlerle) savaşma emrini verir.

25- "Onlar inkar eden ve sizin mescidi haramı ziyaretinizi ve bekletilen kurbanların yerlerine ulaşmasını men edenlerdir."

Hedy'den kasıt kurbanlıklardır ki hepsi üstüste1683[6] kesim zamanını bekliyordu ve müşrikler tarafından yerine ulaşımı men edilmişti.

"Eğer kendilerini henüz tanımadığınız mümin erkeklerle mümin kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle bir vebalin altında kalmanız ihtimali olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi, bilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır. Eğer onlar birbirlerinden ayrılmış olsalardı elbette onlardan inkar edenleri elemli bir azaba çarptırırdık."

Maareden maksat günah, vebal ve ismidir. Bir rivayete göre şiddettir. Lev tezeyyeludan kasıt: Müslümanlarla müşriklerin birbirinden ayrılıp belli olmalarıdır ki Hudeybi-ye'den önce müşriklerle müslümanlar1684[7] Mekke'de henüz iç içe yaşıyorlardı ve

---

1682[5] Ahmed Cabir'den, Müslim de Ummu Bişr'den tahric ettiği haberde Rasulullah şöyle demiş: "Ağaç altında biat edenlerden hiç biri ateşe girmeyecektir." Müsned: 3/350; Müslim: 1859.

1683[6] Ahmed ve Beyhaki'nin Delail'de İbni Abbas'tan tahric ettikleri haberde şöyİe demiş: Hudeybiye gününde yetmiş deve .'turban için bekliyordu ve Beytullah'a giriş engeliendİği zaman hepsi üst üste yığılıp kaldılar.

1684[7] Ebu Ya'la, İbni Munzir ve Ebu Nuaym ceyyid bir senedle Ebu Cuma Cundubnu Subey'den tahric ettikleri haberde şöyle demiş: Günün başlangıcında Rasulullah'a karşı kafir olarak savaştım ve günün sonunda da müslüman

müslümanlıklarını gizliyorlardı işte bundan dolayı Mekke'deki müminler telef olmasın diye savaş izni verilmedi. Kafirlerin elem verici azabına çarptırılma şekli ise. hepsinin kılıçtan geçirilmesidir.

26- "Allah ta elçisine ve müminlere sükunet ve güvenini indirdi."

Hudeybiye anlaşması yapıldığı sırada anlaşma metninin başına Rasulullah (s.a.v.) tarafından Ali'ye bu Allah'ın elçisinin Mekke halkıyla yaptığı antlaşmadır. Şeklinde yazılmasını emretmesiyle müşriklerin karşı çıkıp ve temsilcileri olan Süheyl b. Amr tarafından bunun değiştirilip Bismi-kellahumme şeklinde yazılmasını talep ettikten sonra müş-lümanlar da o sırada olan gerginlik ve cerayan eden olayı bu ayeti celile ile yatıştırılmıştır.

"Onları takva sözü üzerine durdurdu"

Müslümanlar takva kelimesini duyduktan sonra dediler ki işittik ve itaat ettik.1685[8] Bir rivayete göre takva kelimesi (la ilahe illallah) bir rivayete göre besmeledir.

27- "Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan mescidi harama gireceksiniz."

Gelen istisna dini hükümlerinin gereğinin muktedası olarak te'bid içindir. Yani onların Allah'ın takdir ve dilemesi üzerine gireceklerdir. Bir rivayete göre istisna edatının gelişi daha sonra hepsinin birlikte top yekûn girmesi içindir veya bazılarının öleceğini bildiği veya bildirdiği içindir.

Bir rivayete göre gireceksiniz sözü: Rasulullah'm (s.a.v.) rüyasını sahabilere söylediği hikayeden ibarettir ki böylece istisna edatı Allah'ın

---

olarak onunla beraber savaştım ve bu ayet bizim için nazil olmuştur der ve biz dokuz kişiydik, yedi erkek ve iki kadın vardı.

1685[8] Bir rivayete göre Takva kelimesi; "La ilahe illallah"tır. Ve bu Nebi (s.a.v) den rivayet edilmiştir. Bir rivayete göre "Bismillahirrahma-nirrahim"dir ve Zühri den rivayet edilmiştir.

haberinde değil bilakis Rasulullah'm rüyasındadır.

Ebu Ubeyde'ye göre ayette geçen "in" harfi "iz" mana-sındadir ki cümle şöyledir: İz şaelleh1686[9] (eğer Allah dilerse) demektir.

29- "İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ziraatçıların da hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kafirleri öfkelendirir."

Ayette geçen "Vellezine maahu" İhtidayla Ref olmuştur. Başındaki "Vav" ise İstinaf içindir. Ayette geçen "Simahum fi vucuhihim" den kasıt; yani yüzleri uykusuzluktan sarıya dönmüş ve gözleri de yumuk haldedir.1687[10] İbni Abbas'ın dediğine göre ise namazın nurundandır. Hasan'm dediğine göre ise; güzel çehrelerinden dolayıdır. Ayette geçen (Me-seluhum)'dan kasıt ise; sıfatlarıdır. Ayette geçen (Ahrece şat ehu)'dan kasıt ise; Şat, Es-Sefa1688[11] ve El-Buhmidir: Bu da sünbülün dikenidir. Bir rivayete göre yanlarından çıkan filizi veya dallarıdır. Bu ekin nehrin kenarında yetişmektedir. "Ve eştae zer ahu" dan kasıt filizlenmesidir. Eş-şat i kelimesinde başka lugatlar da vardır ki o da şudur; Tı've Hemze harflerinin fethasıyla "Eş-Şatee"dir. Ve Kasr ile Eş-Şeta dır. Ve bir de hemzesiz ve elifsiz vardır ki şöyledir; Eş-Şet-tu'dur.

Ayette geçen "Fe azerehu"dan kasıt; kuvvetlendi ve kök saldı manasmdadır. Yani ekinin kökleri kendini yere saldı ve kuvvetlendi demektir. Esved b. Yafur şöyle dedi:

"Uzaklaşıp adanan için erken gittim, vadinin kenarına akan su

---

1686[9] İbni Hişam, Kufi'lerin bunu "İz" manasında olduğunu sandıklarım söylemiş. Şunu da bunlardan saymışlar: "Evettekullahe in kuntum müminin" ve "le tedhulımel mescidel harame inşaaallahu aminin" ve Ra-sululfah'm şu kavlini de bundan saymışlar: "Ve inna inşaallahu bitum la-hikun" ve sonra İbni Hişam bunları reddetmiştir. Muğni Lebib shf. 39; Radinin şerhul kafiyesi: 2/253.

1687[10] Mahtutede "Es-Serar"dir hatadır.

1688[11] Lisanda; Es-Sefa; buhmi ve sunbiilün dikenidir ve aynca dikenli olan her şeydir. Saleb'in dediğine göre; Buhminin etrafındaki dallandır. Müfredi; Sefatun'dur. Mesela; Esfetel buhma; yanlan düştü manasmdadır.

yollarında yumuşak latif bir esinti geliyor. Saplarını iyileştirmiş bitkileri kuvvetlenmiş sarılıktan arta kalan ve işe yaramaz şeyler."1689[12]

Festeğleze kelimesi ğeluze demektir. Yani yanlardan çıkan dalların kök ile aynı boya ulaşmasıdır. Sukihi (vav ile) kelimesi sak kelimesinin cemidir ki bu üzerinde dikilen boğumdur, bu insanda ayak boğumları nebatta ise sapın boğumudur. Öfkelenen kafirler ise Mekke'nin müşrik ehlidir.1690[13] Bu misal: Allahu Tealanm müslümanlar azınlıkta iken çoğalmaları ve hakir iken izet ve şeref bulduklarına verdiği bir örnektir, misaldir.

Rasurullah (s.a.v.) Hudeybiye'den sonra tam yirmi gün kaldıktan sonra Hayber'in fethine çıktı ve Allah'ın yardımıyla Hayber'i fetheti.

Hudeybiyye kelimesi terkuvenin küçültme ismi olan Tu-reykiye

veznindedir. Bu veznin dışında olması caiz değildir.1691[14]

HUCURAT SURESİ1692[1]

1- "Ey iman edenler Allah'ın ve Rasulunun huzurunda önce geçmeyin. Allah'tan korkun."

1689[12] Mafdaliyat:2/6.

1690[13] Hakim, Aişe'den nakletmiş ve sahihtir dediği bu ayet hakkında (Li yağize bihimul kuffar) görüşü şöyledir; Rasulullah'ın arkadaşları kafirlere istiğfar dilemelerini tavsiye ettikleri zaman onlar da bunlara küfrettiler. Müstedrek: 2/462.

1691[14] Yakutİ'nin dediğine göre Hudeybiye kelimesi ha nın zammesi, dal in fethası, ya nın cezmiyle ve ba nın kesresiyledir. Ama yaTıarfin-dc ihtilaf etmişler. Bazıları tahfifli bazıları da şeddeli yapmışlar. Şafii'den rivayet edildiğine göre sevab olan şeddeyle olmasıdır. Tahfif ile olur diyen hata eder. Bir rivayete göre hepsi de sevabtır. Medine'liler şeddeli, Irak'lılar ise tahfifli yapıyorlar. Mucemul Buldan: 2/229.

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/324-331.

1692[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Hucurat suresi Medine'de nazil olmuştur.

La tukaddimu dan kasıt la tetekaddemu (Öne geçmeyin) dir. Tıpkı bir emirdeki aceleye taacele denildiği gibi.1693[2] Bir rivayete göre manası herhangi bir emir veya işi Allah'm emrettiği şeyin önüne geçirmektir veya ona tercih etmektir. Ama mef ul hazfedilmiş tir.

2- "Öyle yaparsanız farkına varmadan amelleriniz boşuna gider."

En tahbete a'malukum'dan kasıt fetehbitu malukum (yoksa amelleriniz boşuna gider) demektir. Veyahut ta (en-la tehbete) yani (enla tehbet) amellerinizin boşuna gitmemesinden dolayı demektir. Hasenat (iyilik) kısmındaki (ihbat) ibtaliyet kötülükleri mağfiret etmenin mukabilindedir mağfiret kötülükler hiç yokmuş gibi bütün ayıpları örtüp ve gizlediği gibi böylelikle ihbat kelimesi de itaatler konusunda böyledir.

3- "Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısanlar, şüphesiz Allah'ın kalplerini takva ile imtihan ettiği kimselerdir."

Yani onların kalplerini halis kıldı. Ömer'den (r.a.) nakledildiğine göre kalplerindeki şehevi arzuları gidermiştir.

4- "(Rasulum!) Sana odaların arkasından bağıranların çokları, aklı ermez kimselerdir."

Hucurat ve Hucrat kelimelerinin ikisi de hucretun kelimesinin cem'idir. Hucretun kelimesinin ilk önce Hucer daha sonra da Hucurat şeklinde cem olması da caizdir. Hucretun oda demektir.

1693[2] Buhari ve diğerlerinin Abdullah b. Zübeyr'den çıkardığına göre şöyle demiş:

"Beni Temim'den biri Nebi'nin (s.a.v.)'in yanına geldi. Ebubekir de-diki:

"Emmiri'l-Ka'ka b. Mabed Ömer'de dedi ki:

"Emmiri Ekra b. Habis. Ebubekir de dedi ki:

"Sen benim hilafıma diyorsun. Ömer dedi ki:

"Senin hilafına istemedim. Böylece laf ile dadaştılar ta ki sesleri yükseldi ve bunun üzerine bu ayet nazil oldu. Sonuna kadar. Feth'ul-Ba-ri: 8/590; Nesai: 8/226.

Ferezdek te şiirinde Hucurat şeklinde cem'ini getirmiş ve beni Haşim hakkında kullanmıştır.

"Bazı Abbad, Darim'e yetmiyor muyda, bela beyitleri için orada hucurat (odalar) vardır."1694[3]

7- "Hem bilin ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır. Şayet o, bir çok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz."

Le anittum kelimesinin aslı le lekiytum meşekketen (zorlukla karşılaşırdınız) demektir. Müfessirlerin bu konudaki lafızları muhteliftir. Mukatil'den nakledildiğine göre aslı: Es-memtum (günaha girmek, sıkıntıya girmek) manasındadır. Mücahid'den rivayet edildiğine göre aslı helektum (helak olurdunuz) demektir. Kelbi'den nakledildiğine göre aslı: Harectum (hata, darlık, haram ve muhtaç) anlamlarındadır.

9- "Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın."

Bu sulh Allah'ın emrettiği şekildeki sulhtur ki buna dönülmesi gerekir. Bir rivayete göre Allah'ın kitabına dönene kadar.

10- "Müminler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgene-siniz."

Aheveykum lafzı aslında tesniyedir, ama istenilen mana cemaattir. Yani iki veya daha fazla müslüman kardeşlerinizden savaşan veya çarpışan olursa onların aralarını bulun barıştırın sulh yapın demektir. Ayete

---

1694[3] Bu beyit ne divanında vardır ne de onundur bilakis Habatattan birine aittir. Kamil: 1/40; Mecazul Kur'an: 2/219. Muhakkik kailini bulamamıştır. Tefsiri Taberi.: 26/69. Rivayet edildiğine göre Ferezdak Habatattan bir kişinin beni Darim'den bir kadınla nişanlandığının haberini alır ve der ki:

"Beni Darim'in erkekleri yeterince duyum ve hassas bir ehildir. Ve habatatlılar onlardan nasıl olur da kadın alır. Benim gayelerim sadece amaçların en iyisini idrak eden ve bekar kızların hepsi buna güç yetirmez. Bunun üzerine habatattan biri oev'ap vererek şöyle dedi: "Abbad Darim'e yeterli değil midir, bela beyitleri için hucuratlar vardır ona da. Abbad:

"Husayn habbetinin oğludur. Hasan ondan şöyle bahseder: "Kabul gecesinde Abbad'ı görene kadar bin atlıyı hazırlayan bir adam görmemiştim." Ayaru'ş-Şir: 152; Divan Ferezdak: 99.

ahevey lafzı, tesniye, sigasıyla gelmiş ama cemaat olarak topluluk olarak murat olunmuştur. Zira izafe lafzı, cins manasındadır, ayette ikisi de gelmiştir. Şunun gibi (lebbeyke ve sadeyke)1695[4] Bu lafızlarda görünüşte Leb-beyke; iki kez icabet, Sa'deyke de iki kez yardım etmek mana-larındadır ama maksat bu manalar değildir ama Halil'in dediği şu manadadır. Ben ne işte olursam veya meşgul olursam olayım beni çağırdığında davetine icabet eder ve sana yardım ederim veya bunlara hazırım demektir.

Cerir'in şiirindeki kinayeli şu söz de buna benzer bir misaldir.

Şiirde geçen yedeyye (iki el iki kuvvet) demektir. Ama genel olarak kuvvetin tümü demek isteniyor.

"Sen Temim'den ün salmış bir efendisin, yetimin iki kardeşi kemikten bir parça gibidir. Eğer sen izzetin efendisi veya gölgesinde olsan ve zulmetsen sana yardım edecek hiçbir kuvvetim yoktur."1696[5]

Bilinen odur ki şiirde zulüm yapmaması için ki kuvvetini engelliyor gibi zahirde ama murad olunan ise bütün gücüdür. Yani benim bütün güç ve kuvvetim sana zulmetmek için değildir.

Şu ayeti kerimede buna benzer bir misaldir.

"Bel yedahu mebsetutani." (Maide: 5/64)

Bilakis Allah'ın iki eli açıktır. Elden maksat nimetlerdir. Aslında Allah'ın nimetleri sayılmayacak kadar çoktur, ama ayette tesniye lafzıyla çoğul (cem) murad etmiştir.

Hezuli'lerin şiirinde de aynı şekilde ifade edilmiştir,

1695[4] Hadisin bir kısmını Buhari nakletmiştir. 3/324, Müslim Rakam: 1184.

1696[5] Beyit Ferazdak'indir, Cerir'in değildir. Divanı shf. 825, Taba-katuş Şuara, Şerh Eşaru'1-Huzeliyin: 1/358; Eğani: 19/12; Garibul Ha^s Hattabi'nin: 1/707. Muhakkik nisbetsiz bırakmıştır.

"Hırka parçalandığı zaman onun misli soğuk ilede parçalanır oysa soğunu giydirecek ve engelleyecek birşey yoktur."1697[6]

Aslında devaleyk kelimesi zahirinde tesniyedir ama mu-daveletu manasında cem murad edilmiştir.

El-Accac'm şu şiirinde de aynı misal mevcuttur:

"Bu bir vuruş bir dürtüş ve bir özellik."1698[7]

Aslmda Hazeyni isneyni şeklinde değildir. Cem manasında olan hezzen ba'de hezzin'dir. Yani Kita'an Ulemri ba'de-kat'in.

Ama cins manasında izafenin ifade edilmesi de şöyledir. (Menaatil ıraku kafizeha ve dirhemeha)1699[8] Yani: Kefzaneha ve derahimeha. Kefzan eski Irak ölçeklerinden biridir, de-rahimde dirhemlerdir.

"Bel yedahu." (Maide: 5/64)

'de izafe ile cins manası istenmiştir.

11- "Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın."

Burada erkekler özellikle kastedilmektedir. Züheyr'in dediği gibi: Bilmiyorum, galiba hayal edip bileceğim. Ali Hıdnin en kuvvetlisi kadınlardır.1700[9]

"Kendi kendinizi ayıplamayın."

1697[6] Beyit Huzeli'lerin divanında yoktur. Beyit, Suhaym Abdu be-nil Hashas'mdır. Hazanetul Edeb: 2/99; Kitab Sibeveyh: 1/175; El-Ha-sais: 3/45; İbni Yaiş: 1/119; Divan Suhaym shf.: 16.

1698[7] Hazanetul Edeb: 2/106; Mecalis Saleb shf.: 130; Serkisti'nin El-efah: 4/263.

1699[8] Divanı sh. 12; Tefsir'ul-Maverdi: 4/73; İştikak İbni Dureyd: 46.

1700[9] Bu Rasulullah'ın hadisidir başkasının sözü değildir. Ebu Hu-reyre'den rivayet edildiğine göre Rasulullah şöyle demiş;

"Irak dirhemini ve kafızini, Şam mu dyesini ve dinarını, Mısır İr-dabını ve dinarını kaybetmişlerdir .Tekrar eski halinize döndünüz, tekrar eski halinize döndünüz, tekrar eski halinize döndünüz." Müslim bu hadisi sahihinde, şu babta zikretmiştir: "La tekumus saatu hatta yah-surel furatu an cebelin min zeheb." Sahihi Müslim: 4/2220; Akdud dur fi ahbaril muntezir shf.: 163.

Buradan maksat kardeşlerinizi ayıplamayın demektir. El-Muberrid'in dediğine göre bu şöyledir: Lemz ile ayıplama dil ve işaretlerledir. Hemz ile ayıplamak ise dille değil sadece işaretlerle olur.

Sa'leb'in dediğine göre Hemz ile ayıplama yüzdedir. Lemzle kafa iledir. Yani yüze karşı ayıplamaya Lemz denilir. Kaş, göz vb. işaretler yapılarak olur. Hemz ise arkadan çekiştirerek, vesvese vererek ayıplamaktır. Şiirde de bunların arkadan ve yüzünden çağrıştırdığına dair bir delil vardır.

"Uzaktan seninle karşılaştığım zaman tebessüm ediyorsun ve gıyabımda ise çekiştirip ayıplıyorsun."1701[10]

Uzaktan seninle karşılaşınca pispis sırıtıyorsun. Dönüp gittikten sonra da arkamdan dedikodu ederek bana iftira atıyorsun demek istiyor şair.

"Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın."

Bir rivayete göre ayette geçen "Nebz" kelimesi sabit olan lakap anlamındadır. Bir rivayete göre "Nebz" kötü lakaplarla çağrışmaktır ki bu tür lakaplar insan şeref ve haysiyetine leke sürer veya haysiyetini zedeler1702[11] ki bu ikinci görüş en sahih olandır ki yasak sadece"nebz" ile olan çağrışımdır ki zaten normalde hemen hemen bütün insanların sevilen ikrah edilmeyen bir lakabı vardır. Örneğin melik, padişah, şah gibi. Bu şu misale benzer: Birbirinizle taşlarla atışmayın demek taşlarla bina da yapmayın anlamını ifade etmez öyleyse haram veya yasak olan "nebz" gibi kötü lakaplarla çağırmadır.

12- "Ey iman edenler! Zandan çokça kaçının. Çünkü bir kısmı günahtır."

Bir rivayete göre bu öyle kötü bir zandır ki; hakkında zan yaptığı arkadaşını kendisinden kuşkuya düşürüyor ve başkasına zarar

---

1701[10] Beyit Ziyad Acemin'dir. Birinci kısım şöyle rivayet ediliyor: "Benimle karşılaştığında yalancıktan sevgi gösteriyorsun" İki rivayette. Mecaz'ul-Kur'an: 1/63, 2/311; Tefsir'ul-Taberi: 10/95; Tefsir'ul-Kurtu-bi: 20/182. Lisan mad. Hemz.

1702[11] Hasan'dan rivayet edildiğine göre, müslüman olan yahudiye, ey yahudi diye hitap edilirdi, bunu üzerine bu tür şeyler nehyedildi.

dokunuyor, mesela hüsnü zan mubahtır (müsterihtir) ama zan edilen kötü zandır. Bir rivayete göre bu zan ilim dahilinde (bilinen birşey hatunda) yapılan zandır. Zira ilim dahilinde olan zan ilim gibidir. îşte bu sebebten dolayı ayette "bazı zanlar günahtır" diyor.

BeFa b. Kays Hüsnüzan hakkında şiirinde şöyle dile getirmiş:

"Hüsnü zan istiyorum biliyorum ki kişinin zanları saptığında onun gücü kadri de sapar ve azalır."1703[12]

Ebu Fidde şiirinde şöyle dile getirmiş:

"Eğer size kesin bir haber gelmezse dikkatli olun zan artar veya eksilir."1704[13]

Bercemi ise şöyle dile getirmiş:

"Şüphe yok ki sekte aşırılık, kararlılıkta ise kuvvet vardır. Kişi zanında ya hataya düşer ya da isabet eder."1705[14]

"Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkadan çekiştirmesin."

Tecessüs: Araştırmak, peşine düşmek manasındadır ama burada kusur, ayıp araştırmak anlamında kullanılmıştır. Bir rivayete göre gizli olan mahrem olan kimsenin bilmediğini araştırıp ifşa etmektir ki bu haramdır. Şair'in dediği gibi:

"Kalbinde kin tutup gizleyen sudıy, ziyaret ettiğim zaman Sudayı bunu anlatıp ayyukaya çıkarmasını menettim.1706[15]

1703[12] El-Hayavan: 3/60; Tezkiretüs Sadiyye shf.: 251; Behcetul Me-calis: 1/419; Uyunul Ahbar: 2/35.

1704[13] El-Hayavan: 2/35; Ebu Fidde, Museyyeb b. Ais'ın künyesidir ve ismi Züheyr'dir.

1705[14] Beyit, Dabi b. Haris Bercemİ'nindir. Hamaset'ul-Basriyye: 1/57; Tezkiretu's-Sadiyye: 244; Behçet'ul-Mecalis: 2/366; Ez-Zehre: 1/132; Esmeiyat: 184. Lisan mad. Keyere.

1706[15] Tefsir'ul-Maverdi: 4/75. Nisbetsizdir. Garib'ul-Hadis Hattabi: 1/84 (Mutehossis) Havacim ile rivayet edilir.

"Biriniz ölmüş kardeşinizin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun."

İnsan tabiatı itibarıyla nasıl ölü kardeşinin etini yemekten ikrah ediyorsa aynı şekilde onun arkasından onun gıybetini aklıyla yapmasından da ikrah etmesi gerekir. Zira tabiatın çağırışım sebebleri kör ve cahil aklın ise aksine basiretli ve bilendir. Bu manada Mukannavı Kindi şöyle demiş:

"Benim bilinmeyenlerimi sakladıklarında bende onlann-kini muhafaza ettim. Ve şayet onlar benim hakkımda kötülüğü arzu ettiklerinde ben onlar hakkında Rüşd'ü arzuladım. Onlar benim şerefimi yıktıklarında ben onların şereflerini bina edip kurdum."1707[16]

13- "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık."

Dikkat edilirse Allahu Teala kabileler arasındaki ihtilaf illetini belirtirken bunun üstünlük vb. şeyler için değil sadece tanışmak için olduğunu1708[17] belirtiyor. Beyhaki ve ve İb-ni Munzir'in naklettikleri bir hadis Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiş:

"Beni beyadeoğullarına Ebu Hind'in kendilerinden bir kadınla evlendirin." der. Onlar da:

"Ya Rasulallah! Kızlarımızı köle veya hizmetçilerimizle mi evlendireceğiz?" derler ve bunun üzerine bu ayet nazil olur. Zühri'nin dediğine göre bu ayet Ebu Hind hakkında nazil olmuştur ve kendisi Rasulullah'ın hacamatçılarından biriymiş.

1707[16] Hamaset'ul-Basriyye: 2/30-31; Şerh Makamat'ul-Hariri: 1/51; Tezkiret'us-Sadiyye: 191; Şerh'ul-Hamase Tebrizi'nin: 3/100.

1708[17] Beyhaki ve İbni Munzir'in Zühri'den naklettikleri haber şöyle; Rasulullah Beni Beyade'ye kendilerinden bir kadının Ebu Hind ile evlendirmelerini emreder ve onlar da ya Rasulallah kızlarımızı artık kölelerimizle mi evlendireceğiz? dediler ve bunun üzerine bu ayet nazil oldu. Zühri'nin dediğine göre bu ayet özel olarak Ebu Hind için nazil olmuştur. Ve Ebu Hind Rasulullah'ın hacamatçılarından biridir der.

Şuub kelimesi Şa'b kelimesinin cemidir. Canlıların dirilerin türü için bir cins isimdir, daha sonra sırasıyla şunlara-da bir isim olmuştur. Kabileler, Amayir (küçük kabileler), butun (kuşaklar), efhaz (aynı kabileden olan küçük grup), fe-sail (kişinin pek yakın olan aşireti veya akrabası yönünden veya babası yönünden olan yakın akrabası) ve en sonunda aşiretlere birer isim olmuştur.

Şa'b (Muder kabilesi) gibi, Kabile (Kenane) kabilesi gibi, imaret ve batn (Haşim oğullan) gibi, Fahz, (Muttalibo-ğulları gibi), fasiletu (Alevi ve Abbasiler) gibi ve aşiret ise (Haseniler ve Hüseyniler) gibi.

14- "Bedeviler "inandık" dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama "islam olduk" deyin. Henüz iman kalble-rinize yerleşmedi."

Manası şudur: Onlar iki şehadeti "Eşhedu enla ilahe illallah ve la ilahe illallah Muhamedun rasulullah" izhar etmekle harbilikten çıkıp barış ehline girmiş te olsalar henüz tam manasıyla tasdik etmiş değiller ve tamamıyla girdikleri şeye henüz tam bir bağlılık ve güven içinde değiller.

İslam: Silm (teslim olma)'dır. İmanda bağlılık güven ve sadakatten ibarettir.

"Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez."

Layelitkum'un aslı la yelitkum ve la ye'litkum'dur. Vezni şöyledir. Elete ye'litu elten vevelete, yelitu velten vela-te yelitu leyten ve elete, yu'Ietu iylaten'dir. Temenni için olan Leyte edatının aslı da bunlardan türemedir. Leyte edatı birşeyi almak veya yakalamak ihtiyacı hissedildiğinde söylenir.

Ayette murat olunan mana ise. O, amellerimizden hiçbir şeyi eksiltmez

ve de zulmetmez.1709[18]

KAAF SURESİ1710 [1]

1- "Kaaf. Şerefli Kur'an'a and olsun!"

Kasem'in cevabı mahzuftur. Bir rivayete göre cevabı (le yub asunne)'dir ve şu ayet delil olarak gösteriliyor. Cevap için

"Eiza mutna ve kunna turaben zalike recun baid."

(Kaaf: 50/3)

"Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (dirileceğiz)? Bu uzak bir dönüştür."

Bir rivayete göre Kasem'in cevabı (inneke rasulullahi) ve şu ayet delil gösterilmiştir:

"Bel acibu encaehum munzirun minhum." (Kaf: 50/2) "Kafirler aralarından bir uyarıcının gelmesine şaştılar da, "bu şaşılacak bîr şeydir" dediler."

4- "Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz.

1709[18] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre, Nafi b. Ezrak bu ayet hakkında ona sorduğunda o da şöyle cevap vermiş; yaniLa yenkuskum (eksiltmez). Ve Beni Abs lugatına göredir der. "Araplar bunu biliyor mu" der. Oda:

"Evet, sen Hatiatu'l-Absi'nin kavlini duymadın mı?" der. Benu Sual'in risalet cehdinin haberinin yayılmasının sevincini tebliğ et ne eksiktin ne de yalan.

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/332-340.

1710[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Kaf suresi Mekke'de nazil olmuştur. Ahmet ve Müslim'in Ummu Hişam binti Harise'den çıkardıklarında Ümmii Hişam şöyle demiş:

"Ben (Kaf ve'l-Kur'an'ii-Mecid)i bizzat Rasulullah'ın ağzından aldım. O her cuma minberden insanlara hitap ettiği zaman onu okuyordu."

Yanımızda o bilgileri koruyan bir kitap vardır."

Toprağın onlardan eksilttiğinden kasıt onlardan kimin olduğudur. Bir rivayete göre yerin onlardan yediği yuttuğu parçalar ve cüzleri biliriz. Arta b. Suheyye şöyle dedi:

"Tıpkı toprağın demirin düşen parçalarını yediği gibi geçlerin de kişiyi yediğini gördüm. Ölüm Ademoğlunun nefsine geldiği vakit daha fazla bir şeyin olduğunu görüp fırsat tanımaz."1711[2]

5- "Şimdi onlar şaşırmış bir haldedirler."

Ayette geçen (fehum fi emrin meric)'ten kasıt ihtilafa düşüp herşeyi birbirine karıştırıp şaşırmaktır.1712[3]

6- "Onda hiçbir çatlak ta yok gök yükseltilmiş ve yıldızlarla donatılmıştır."

Ayette geçen "faruc" Ayrık, çatlak, açıklık vesairedir.

1711[2] Arta b. Sumeyye nindir. Mahtutada (bin Şehb) geçer hatadır. Şerh Makamat Hariri: 2/65; Sanaateyn: 165; Ayar'uş-Şir: 127.Arta b. Su-beyye, Abdu'l-Melik b. Mervan'ın ya'nma girdiği zaman, Abdu'l-Melik ona:

"Nasılsın ey Arta" dedi? Artık yaşlanmıştı ve şöyle dedi:

"Mafsallarım zayıfladı ve malım kayboldu. Çoğalmasını istediğim şeyler bende azaldı ve azalmasını istediğim şeyler bende çoğaldı. Abdu'l-Me-lik ona:

"Sen şiirinde nasılsın?" dedi. O:

"Vallahi ey müminlerin emîri, neşelenemiyorum, öfkelenemiyorum, rağbet edemiyorum ve kaçınmıyorum. Benim şiirlerim şu dört neticeden ibarettir ve ben diyorum ki: Toprağın, demirin, düşen parçalarını yediği gibi gecelerin de kişiyi yediğini gördüm. Ölüm Ademoğlunun nefsine geldiği zaman daha fazla bir şey istemiyorum. Ben de biliyorum ki, Ebu'l-Velid'teki adağımı yerine getirip vefat edene dek tekrar edecektir. Abdu'l-Melik ürküp sonra dedi ki:

"Bilakis onun adağı seninle son buldu." O da dedi ki:

"Ey müminlerin emiri korkma, ben bunu kendi nefsime arzettim. Ona Ebu'l-Velid künyesi verilmişti. Abdu'l-Melik sakinleşti sonra ağlayarak tabir etmek istedi ve dedi ki:

"Hayır hayır vali ah' o durum bana da gelecektir." Eğani: 11/134-135.

1712[3] İbni Abbas' an nakledildiğine göre Nafi b. Ezrak ona bu ayet hakkında sorduğuda o da:

"Karışık muhtelif dedi. "Araplar bunu biliyor mu?" dedi. O da:

'Evet, sen şairin şu sözünü duymadın mı?" dedi? Döndü dolaştı onunla dışına dokundum birden düştü, onun dallan, tıpkı birbirine karışmış gibiydi."

9- "Gökten bereketli bir su indirdik, onunla bahçeler ve biçilecek taneler bitirdik. Yağmurla bahçeleri ve ekinleri yetiştirdik."

Ayette geçen "Habbu'l-hasid"ten kasıt: Ekin (tanelerden) türünden biçilecek her türlü hububattır. Zirumme'nin kavli şöyle:

"Küpe Hurre'nin kulaklarında asılıydı. İp ondan uzaklaştığı zaman o da sallanıyordu."1713[4]

10- "Kullara rızik olması için birbirine girmiş, küme küme tomurcuklar olan uzun boylu hurma ağaçları yetiştirdik."

Ayette geçen "nahle basikat" tan kasıt uzun gövdeli hurma ağaçlarıdır, "tal'un" dan kasıt tomurcuk tomurcuk çıkan hurma ağacının meyveleridir. "Nedid" ten kasıt hurmaların üst üste binmesi veya birbirine girmesidir.

Hasan'ın dediğine göre henüz kozası (veya karagözü) açılmayan tomurcuklardır. Et-Tubbi: Tomurcuğun an asıdır. Kuferra: Tomurcuğun kabı veya yeridir.1714[5]

11- "Ve o su ile, ölü bir toprağa can verdik. İşte hayata yeniden çıkış ta böyledir."

Yani kabirlerden olan dirilişi veya çıkıştır. Bir rivayete göre kasıt annelerin karınlarından olan çıkıştır.

15- "İlk yaratışta acz mi gösterdik? Hayır, onlar yeni bir yaratılıştan şüphe etmektedirler."

Ayette geçen "Ayi'ina" kelimesi Aciz kalmamız demektir. "Bil-Halki" den kasıt ta helakten demek istiyor. "Yani daha önce yaratıp ölenlerin dirilişinden aciz mi kaldık diyor AI-lahu Teala.

1713[4] Muvazene: 139; Cemhere: 1/178; Divanı: 10; İbni Dureyd'in İştikakı: 51.

1714[5] Et-Tubbi: Kandil gibidir. Tomurcuk özüdür. Lisan mad. Tabaa.

16- "Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yıkınız."

Hablu'l-verid: Boynun kökünde olan ana damarlardan biridir. O damar kalpten ayrılıp bedenin her tarafına yayılan dağıtım dolum işlerini gören bir damardır ki Allah insana bu damardan daha yakmdır ve elçi bu damarın vücuda olan hırs bilgi ve duyularından daha yakmdır.

17- "Çünkü onun sağında ve solunda oturan her davranışı yakalayıp tesbit eden iki melek vardır." .

Ayette geçen "el-mütelekkiyen" den kasıt kulun işlediği, her ameli kaydeden iki melektir. "Kaid" ten kasıt ise yalandan gözetleyen, denetleyen demektir. Kaid iki kişiden haber veren müfred bir sigadır. Yani sanki biri sağda diğeri de solda oturuyormuş gibi veyahut ta herikisi de oturuyor gibidir. Bercemi'nin dediği gibi:

"Kimin rihlesi dün Medine'deydi ise, ben ve oradaki ziftçi orada garibiz."1715[6]

19- "Ölüm sarhoşluğu bir gün gerçekten gelir de, "işte (ey insan) bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir" denir."

Bilhakki kelimesine olan (ba) harfi için şöyle iki takdir yapılabilir:

İ- Dilersen (ba)'yı gelen nefsinin kendisine müteallik (bağlantı) yapabilirsin ki misali şöyledir: Ci'tu bi Zeydin: Yani Zeyd'i alıp getirdim ve hazırladım.

2- Dilersen mahzuf olana müteallik edersin ve hal cümlesi yapmış olursun ki şöyledir: Caet sekretul mevti ve ma-ahal hakku (ölüm anı hak ile beraber geldi.). Bu şu misal gibidir: Harece bi siyabihi (yani çıktığında elbiseleri yanındaydı veya üzerindeydi.)

1715[6] Dabi b. Haris Bercemi'nindir. Esmaiyat: 184; Kitabu Sibe-veyh: 1/38; Hazane: 9/326.

Ebubekir (r.a.) bunu şöyle okumuştur: "Ve caet sekretul hakki bil mevti" hakkın Ölüm zamanı, Ölümle beraber geldi demektir. Zira ikisi de aynı halde aynı anda birleştiklerinden dolayı ikisi de birbirinden ayrılmıyorlar.

Rivayet edildiğine göre Aişe (r.a.) babası Ebubekir'in (r.a.) ölüm anlarında yanında iken şu beyiti söylemiş:

"Emaviye ma yuğnisserau anil feta iza haşrecet yevmen vedake biha essedru."1716[7]

Kişi sahip olduğu nefes bolluğu veya soluk alış verişlerinin kalacağından müstağni değildir. Bir gün sekerat (ölüm anı) gelip çattığında göğsü daralıp ölecektir. Ve bunun üzerine Ebu Bekir (r.a.) şöyle der:

"İşte bu sözler bu ayeti edilenin kendisidir der (Ölüm sarhoşluğu bir gün gerçekten gelir.)"1717[8]

Ayette geçen "tahid"tan kasıt kaçmak, kaçınmak veya meyletmemektir. Turfe şöyle dedi:

"Ey Ebu Munzir sen yok oldun bazılarımıza tekrar tekrar merhamet et, zira serişin bazısı bazısından daha ehvendir."1718[9]

21- "Herkes yanında bir sürücü ve bir de şahitle beraber gelmiştir."

Sürücülerden kasıt melekler şahitler de kendi nefsinden olan azalardır.

22- "Bugün artık gözün keskindir denir."

Ayette geçen (fe baseruke yevmö hadidun) bundan kasıt artık bugün

---

1716[7] Bu beyit Hatem et-Tai'itindir. Divanı shf: 50; Akdul Ferid: 1/199.

1717[8] Bu haberi Ziicac Emali'de zikretmiş shf: 92; Durrul Mansur: 7/99; Tefsiri Kurtubi: 17/13. Ebubekir'in bu kıraati şazdır.

1718[9] Beyitte delil yoktur. Belki müellif bunda Sehve girmiştir. Zira şahit delil Turfe'nin şu sözündedir. Ey Eba Munzir vefayı attın bıraktın. Devenin sürçüp koymaktan çekindiği gibi sen de çekindir. Müellifin şahit delil için getirdiği beyit Turfe'nin divanı: 92; Muktadab: 3/224. Lisan: hanene.

bilginin veya bilgi dağarcığının önü açıktır her şeyi görürsün demek istiyor.

23- "Yanındaki arkadaşı, işte yanımdaki hazır der." Hasan'dan nakledildiğine göre üzerine aleyhime şahitlik

yapan melektir.

Mücahid'den nakledildiğine göre yanındaki bu arkadaşı şeytanlardan kendisine tahsis edilendir. "Haza ma ledey-ye atidun" dan kasıt: İşte onun hakkında raporu kaydı tutulan ameli yanımdadır, buyurun der. Mücahid'in sözünden maksadın azabın murad edildigPSnlaşılıyor.

Züccac şöyle demiş: "Haza" kavli üzerine "ma" ref k0 numundadır. Haza huluun hamiden kavlinin üzerine is "atid" te "ma" nm sıfatıdır. Bu şekliyle sıfattan sonra sıfat okunuş oluyor.

Veyahut ta "ma" nekire yapılır ve cümle şöyle olur: Haza şey ledeyye atid.1719[10] (Bu şey elimde hazır durumdadır.)

24- "Haydi ikiniz her inatçı kafiri, şiddetli azaba birlikte atın der."

Sürücü ve şahitlerin ikisi de melektir diyenin kavli üzerine bu hitap her iki meleğe yapılmıştır.

Bir rivayete göre "el-keyne" nunu hafife iledir. Burda vasl'ı vakf yerine koymuştur. Haccac'in şu sözünde olduğu gib. "Ya Harasey ıdnba unukehu: Ey iki bekçi! İkiniz de onun boynunu vurun."

Bir rivayete göre: Arapların tek kişiye tesniye ile hitap ettikleri mezheplerine göre bu hitapta sadece bir meleğidir. Tek kişiye teşniye ile hitap etme örneği daha önce de bahsi geçmişti.653

25- "Hayra bütün hızıyla engel olan ve azgın şüpheci kafir."

1719[10] Meanil Kur'an ve İrabul Kur'an (Züccac'ın): 5/45. (653)2/252'yebak.

Ayette geçen "murib" kelimesi çok şüphe edip itham edendir.

Cemil şiirinden murib kelimesini şöyle ifade etmiş:

"Buseyne bana ey cemil bizden şüphe ediyorsun ben de ona ey Buseyne ikimizde şüpheciyiz dedim diyor.

Bize göre şüpheciler emaneti vermeyen ve yanından gittikten sonra sırları deşifre edendir."1720[11]

27- "Müşrikin arkadaşı şeytan der ki: Rabbimiz! Ben onu azdırmadım. Fakat kendisi derin bir sapıklık içindeydi."

Mücahid'in kavline göre şeytan kendisine (Allah'a) ben onu azdırmam der deniliyor.

Hasan'ın kavline göre onun kafir olan arkadaşı Rabbim nim aleyhime melek fazladan şeyler yazmış der ve melekte rabbim "ma efğeytuhu" ben ona fazla birşey yazmadım jer. Bunun üzerine Allahu teala şöyle der:

28- "Huzurumda çekişmeyin, ben size daha önce uyarıcı göndermiştim."

29- "Benim huzurumda söz değiştirilmez ve ben kullara asla zulm edici değilim der."

Yani huzurumda ne hakkı olmayan şey yazılır ne de birbirini yalanlama olur.

34- "Oraya selametle girin. İşte bu ebedi yaşama günüdür."

Udhuliha bi selamin den kasıt zevali olmayan ve zevalden müstağni olan ebedi hayattır.

36' "Biz onlardan önce nice nesilleri helak ettik. Gerçekte onlar, bunlardan daha güçlü idiler. Buna rağmen-le ölümden kurtulmak için

---

1720[11] Cemil'in divanı shf: 19; Vefeyatul Ayan: 1/368; Tef Kurtb.: 1/159; Durrul Masun: 1/86.

memlekette delikler aradılar. Kurtuluş vaç mı?"

Bütün yolları denediler her deliğe girip çıktılar yine ölümden kurtulamadılar.

Ennekeb: Dağda olan yoldur. Bir rivayete göre dağlarda, heryerde eserler, izler bıraktılar demektir. (Nekebel huffu vel hafini) buna benzer bir misaldir. Ayak izlerinin belirmesi-dir. Ve şöyle dedi:

"Ey Hind beni bırak ta sabah süt veya şarap içeyim. Zira ben ölümün Hişam'ı helakettiğini gördüm. Amr'ı Amr'ı ve nicelerini helak etmişti eskiden. Büyük afet ve belalar düşünülüyor."1721[12]

37- "Şüphesiz ki bunda aklı olan veya hazır bulunu kulak verenler için bir öğüt vardır."

Yani Allah'ın kitabına kulak verenler için öğüt vard Mesela birine: Buna kulak ver iyi dinle denildiği gibi ve hu ve şehidun'dan kasıt can kulağıyla kollarıyla tamamen on endeksli olandır.

40- "Gecenin bir bölümünde ve secdelerin ardından-da onu teşbih et."

Elifin fethasıyla "Edbar" kelimesi dubrın'un cemidir Kuflin ve Ekfal gibi. Veyahut ta dubur kelimesinini cem'idir Tunub ve Etnab gibidir. Kesre1722[13] ile de gelse fetha ile aynı anlamdadır. Ayrıca Edbar da zarf manası da vardır. Buna göre: Secde vaktinin ardından onu teşbih et ki bu akşamın farzından sonra kılınan iki rekattır. Ve ibdabaressucud ta Sabah'm farzından önce kılman iki rekattır. Her iki halde vakit olduğu için zariftir.

41- "Çağıranın yakın bir yerden nida edeceği güze Hu-lak ver."

1721[12] İki beyit, Buhayr b. Abdullah Kuşeyri'nindir. Ebu Cehil'in babası Hişam b. Muğire'nin mersiyesi-için dile getirmiş. Bu ikisi beyitten sonraki beyitler: Beni Muğîre ondan bedelen artık bin kişiyi veya bin nay vanı da feda etmek istese iş bitti ve Beni Muğire ona bedelen bin sa-va5Ç! ve bin okçuyu da vermek istese geçti. Mucem'uş-Şuara'ya dön: 59; Şerh Ebyat'ul-İdah: 110; Vahşiyyat: 257.

1722[13] Bu kıraat; İbni Kesir, Nafi, Hamza, Ebu Cafer ve Halefindir. İthaf s: 398.

Katade'den nakledildiğine göre Mescid-i Aksa'nm çatısından münadi çağıracak toz olup gitmiş bütün kemikler1723[14] gelecekler.

45- "Biz onların dediklerini çok iyi biliriz. Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin."1724[15]

Yani iman etme konusunda onları zorlayamazsın, jf al babından hiç bir fiil (Cebbar vadderrak)1725[16] müstesna Fa'al babında gelmez.1726[17]

ZÂRİYAT SURESİ1727 [1]

1- "Esip savuranlara and olsun."

Zariyattan maksat rüzgarlardır.

2- "Yükünü yüklenenlere and olsun." Yükünü yüklenenlerden kasıt bulutlardır.

3- "Kolayca süzülenlere and olsun." Süzülenlerden kasıt gemilerdir.

1723[14] Bu kavi Katade'ye aittir. İbni Cerir ile îbni Ebu Hatem naklet-mistir. İbni Abbas'tan da buna benzer bir kavi vardır.

1724[15] Hakim'in Cerir'den çıkardığında şöyle demiş:

"Boş böğrü ağrıyan bir adam Rasulullah'a (s.a.v.) getirildi ve şöyle dedi ona:

"Sakin ol biraz, ben, bu vadide, dilimlenmiş güneşte kurutulmuş et Yiyen Kureyş'ten bir kadının oğluyum" dedi. Ve sonra Cerir şunu okıiuu,

"Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin." Müstedrek: 2/466.

1725[16] Ferra şöyle demiş: Şu iki kıraatin dışında, Efala vezninde ge-e" Fealen duymadım; onlar da şunlardır; Ecbertudan olan Cebbarun, Edrektudan olan Derrak'tır. Lisan madd. Cebere. Ferra'nın Meanil Kur'an'ı: ■V 81.

1726[17] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/341-349.

1727[1] îbni Abbas'tan nakledildiğin egöre Zariyat suresi Mekke'de nazil olmuştur.

4- "İşi ayıranlara and olsun." İşi ayıranlar da meleklerdir.1728[2]

Bazıları "Ez-Zariyatı ve El-Hamilatı" Rüzgarların üzerine hamletmişler. Başlangıç olarak ta bulutları sürükleyip sevkeder bir oraya bir buraya getirir daha sonra da eserek savurup götürür.

El-Cariyat ile vel mukassımat'ın bulutların üzerine hami edilmesinin sebebi şudur: Çünkü onlar yön hatlarını ve rı-zıklannı paylaştırıyor ve giderken gideceği yere kolayca gidiyor. Aşa'nın dediği gibi:

"Atının ön cephesi beyaz yelleri uzun çok yürümeden dolayı ayakları yıpranmış ve dişleri gitmiş ve ayaklan yıpranıp çamura düşenin yürüdüğü gibi yavaş yavaş yürüyor. Onun, komşusunun evinden olan yürüyüşü bulutların yürüyüşü gibidir ne adım atıyor ne de acele ediyor."1729[3]

Bütün bu dört ayetteki kısımlar ve arasında bulunan "vav" kasem içindir, Allah'ın bunlara yemin etmesi caizdir. Ama Allah'tan başka kimse mahlukatlarla yemin edemez ve caiz değildir. Zira mahlukatm yemini, gizli ve aşikarı bilen Allah'ın adıyla yemin etmesi kendisinin sözünün doğru olup olmadığına delil içindir. Yaratıcımın kasemi ise kulların

---

1728[2] Bezzar ve Darekutni' nin Said b. Museyyeb'ten rivayet ettiklerine göre; Subeyğ Temimi Ömer'e gelir:

"Ya Ömer bana (Ez-Zariyati zerven)'nin ne olduğunu söyle" der. O da şöyle der:

"Ezzariyat" rüzgardır" der. "Eğer ben Rasulullah'ın böyle dediğini işit-meseydim bunu söylemezdim" der. Bunun üzerine

"Peki "El-Hamilati vikran" nedir?" der. O da: "Bulutlardır" der ve: "Eğer ben Rasulullah'ın böyle dediğini işitmeseydim söylemezdim" der. Peki:

"El-cariyati yusren" nedir?" der. Ve o da:

"Gemilerdir" der ve: "Eğer ben Rasulullah'ın böyle dediğini duyma-saydım söylemezdim" der. Peki:

"El-Mukassimati emren" nedir?" der ve o da:

"Meleklerdir" der ve: "Eğer ben bunu Rasulullah'ın böyle dediğini işitmeseydim böyle söylemezdim" der. Daha sonra Subeyği Temimi'ye yüz kırbaç vurulmasını emreder ve bîr eve hapseder ve daha sonra cezası bitince çıkar ve beddua eder ve tekrar yüz kırbaç daha vurulur. Subeyğ denilen bu adam sürekli insanlardan müteşabih ayetleri sorar ve onların kafalarını bulandırmaya çalışırdı.

1729[3] Divanı: 144; Hamaset'ul-Basriyye: 2/90; Nihayet'ul-Ereb: 3/114; El-Veciy: Ayağında şikayet olan hayvandır. El-Vehil: Çamura düşendir. Ferau: Saçı uzun. Avarideha: dişleridir.

arasında olan örf ve adetler üzerine binaen onların kendi nefislerinde haberin tekidinin irade edilişidir. İtibar edilen veya itibar gören ve gerektiren bir vech üzerine Allah, bazı yarattıklarıyla yemin eder ve daha: Kudretin mükemmelliklerine (Bediine) ve fıtratın harikulade şekli üzerine kalbin uyanıp idrak etmesi için istediği yarattığı ile and içer cenabı mevla.

7- "Kendine has yollara sahip olan göğe andolsun."

Zatel hubuk: Bulutların yolları demektir. Bu yollar da çok mükemmel bir sanatın eseridir. O, yumurtada, saçta güvercinin kanatlarında son derece mükemmel olan bir yapı veya sanat eseri vardır. Şemmah şöyle dedi:

"Yolda bir insana bir hayvana vekil bıraktım susuzluktan gözleri kaymış kaybolmuştu. Ta ki üzerindeki koyu yeşil gökten yardım talep edip ihmal edilmiş gruplar güvercini çağırıyordu."1730[4]

8- "Siz elbette farklı bir söz ve görüş içindesiniz." Ayette geçen "kavlin muhtelifin"den kasıt değişik görüş

ve söz demektir. Bu değişik görüşte olanın biri mümin, diğeri kafir, biri itaatkar diğeri asidir. Biri, şüphesiz o bir sihirbaz, biri şair ve başka biri de delidir diyorlar.

9- "Bununla beraber aldatılanlar ondan geri çevrilirler."

Bütün bu kötü söz ve fiillerden geri çevrilenler geri çevrilirler. Bir rivayete göre cezadan geri çevrilirler.

10- "Kahrolsun o koyu yalancılar!" Yani yalancılar lanetlenmiştir.

13- "O gün onların ateşe sokulacakları gündür." Nasıl ki altın ateşte ısıtılıp eritiliyorsa onlar da o gün ateşle yakılacaklardır.

1730[4] Divanı: 281 -282. Birincisi Usan mad. Huda. Eddad İbni Enba-ri; 285. İkincisi Lisan mad. Hela. El-Muhkem: 3/340; Mesmul kaybolmuş. Yani onun gözleri susuzluktan dönmüş kaybolmuştu. (Bican) diye rivayet ediliyor: Yeni cansuyuyla. Yani siyah ve üzerinde yosun tutmuş. Asahil: İhmal edilmiş cemaat.

15-16- "Şüphesiz sakınanlar, Rablerinin kendilerine verdiğini alarak cennetlerde ve pınar başlarında bulunacaklar. Çünkü onlar bundan önce dünyada güzel

davrananlardı."

Rablerinin kendilerine belirttiği feraizlerden sakınanlar veya alanlar. Bir rivayete göre sevaplardan.

17- "Geceleri pek az uyurlardı"

Yani onların uyuması azdı. Çünkü (ma) fiille beraber olduğunda mastar manasında olur.

19- "Mallarında, ihtiyacını açan ve yoksul durumda bulunan için bir hak olduğunu kabul ederlerdi."

Ayette geçen el-Mahrum: İffet ve hayasından dolayı ihtiyacı olduğu halde isteyemeyen ve mahrum kalan kimselerdir.

Aişe'nin (r.a.) dediğine göre mahrum: O, nasipsiz bedbaht ve malı gitmiş, kazancı1731[5] olmayandır.

22- "Rızkınız da, size vad edilen şeyler de semadadır. Yağmur, sevap, ikap ve amel defterleri hepsi göktedir."

Vefissemai rizkukum'dan kasıt: Yağmurlardır.1732[6] Ve-yahutta rızkınızın takdiri ve size ayrılan pay demektir. Ve-ma tuadune'den kasıt ise hayır ve şer bakımından olan şeyler.

23- "Göğün ve yerin Rabbine and olsun ki bu va'd, sizin konuşmanız gibi kesin ve gerçektir."

1731[5] Bu Aişe'nin kavlidir. İbnİ Ebu Hatem'in Aişe'den tahric ettiğini Urve Aişe'den sormuştur.

1732[6] Deylemi'nin Ali'den rivayet ettiği bir hadiste Rasulullah şöyle demiş: "Semada sîzin rızkınız ve size vaad olunan şeyler vardır." Bundan kasıt yağmurdur der.

Ayetteki cümle eğer "misle ma tentikun" şeklinde gelseydi o zaman şöyle anlaşılırdı: Nutkunuzun hak olduğu gibi o da haktır. Oysaki onların nutkunda hak olmayan şeyler de mevcuttur. Eğer cümle "misle ma ennekum ma tentikun" şeklinde gelseydi manası şöyle olurdu: "Nutkunuzda yalan söyleme veya doğru söylemenin varlığının sahih olduğu gibi olmuş olurdu."

Misle kelimesi hal üzerine naspolmuştur. Şöyleki inne-hu lehekkun mumasileh likevnikum natikin. (Nutk sahibi olduğunuzdan dolayı, şüphesiz ki o, temsiki bir haktır.) Veyahut ta misle kelimesi, mahzuf olan bir mastarın vasıf olduğundan naspolmuştur. Şöyle "innehu lehakkun hakken yekinen musile: Şüphesiz o gerçekten kesinlik kazanmış bir haktır ki temsili verilmiş."

Bi rivayete göre misle kelimesi ma ile beraber mebni1733[7] bir kelime yapılması da caizdir.

25- "Zira onun yanına girmişler, selam vermişlerdi. İbrahim de selamı almış, "Bunlar tanınmamış bir topluluk" demiştir."

Kavmim mımkenun (Tanınmayan ve bilinmeyen) garip topluluklardır.

26- "Hemen ailesinin yanına giderek, semiz bir dana kebabı getirmiş."

Ferağe ila ehlihi'den kasıt gizlice çaktırmadan ailesine gitmektir.

29- "Karısı hayretle yöneldi, yüzünü kapayarak "Ben kısır bir koca karıyım" dedi.

es-Serretu: Mırıldanarak konuşup gelmektir. Bir rivayete göre aslı es-Serir'dir ve seslenmek manasmdadır.

33- "Üzerlerine çamurdan taş yağdırmak için geldik"

1733[7] Bu görüş daha racih olandır.

Hud süresindeki: "Min siccilin." ayeti (Hud: 11/82)

Hicareten mintin: Taşlaşmış çamur demektir.

39- "Firavn ordusuyla birlikte yüz çevirmiş ve "Musa, ya bir büyücü ya bir delidir" demiştir.

Fetevella biiukni'den kasıt kendisi ve ordusuyla birlikte cümbür cemaat yüz çevirdi demektir. Bir rivayete göre Rukn'dan kasıt yanıdır. Rukn bir rivayete göre meyletme manasındadır ve yan ile ancak meyledilir veya yüz çevrilir.

38- "Musa'da da ibretler vardır. Onu apaçık bir delili ile Firavun'a göndermiştik."

Veki Musa'dan kasıt Musa'da ayet delil vardır demektir. Bu kabul 37. ayetteki (ve ferekna filra ayeten) cümlesinin üzerine atftır.

41- "Ad kavminde de (ibretler vardır). Onlara kasıp kavuran rüzgarı göndermiştik.

Rihel akim: Bulutlara yağmur yağdırmayan ve bulutların her birini bir tarafa dağıtıp kasıp kavuran Debbur adında bir rüzgardır. İbni Ebu Zeyb'in1734[8] naklettiği en sahih rivayetlere göre bu rüzgar güneyden1735[9] esen ismi el-Cenub'tur.

İbni Cerir'in1736[10] Mücahid'den naklettiği en sahih rivayetlere göre o rüzgar saba yelidir ki: Bundan dolayı saba ve ce-nub yelleri fayda verip erkek ağaçlardan dişilere tohum aşılatan ve dönüp hafif hafif estiğinden hafiften yağmur çiselediğinden kasıp kavurucu olmadıklarından sevilir

---

1734[8] O Muhammed b. Abdurrahman b. Muğire'dir. İkrime, Müslim b. Cundub ve Zühri'den ders almıştır. İbni Mübarek ve Veki de ondan hadis nakletmişler. İmam Ahmet, onun tıpkı Said b. Museyyeb'e benzediğini söylemiş. Hicri 158'de vefat etmiş. Siyenı'l-A'lam: 7/141.

1735[9] İbni Cerir nakletmiştir: 27/4.

1736[10] İsabe: 1/356; İstiab: 1/368; Eğani: 18/132; Ez-Zehre: 1/367.

ve sürekli eşilmesi tercih edilir veya istenir. Zahire bakıldığında saba yeli dişi bitkilerde erkek bitkilerden aşılama yapar tohum getirir bundan dolayıda tercih edilendir.

Cenub ise yağmur yağdırma ve bitkilerin filizlenip bereketli olmasıdır.

Humeyd b. Sevr'in dediği gibi:

"Özlem ve teveccüh ile tevbe edeceğimiz mana Allahu Teala, gençleri ve sözlerimiz uzaklaştırmaz ve kabul eder. O geceler ki karanlık gözler ve onun kulağı bendedir. Çünkü benim rüzgarım onlar için güney yelidir."1737[11]

Aşa şöyle dedi:

"Onun yanında ne bir fazilet vardır ki doğursun ne de onun için rüzgardan bir fazilet vardır ne güney yelinde ne de saba yelinde."1738[12]

42- "Üzerinden geçtiği şeyi canlı bırakmıyor, onu kül edip savuruyordu."

Kerremim'den kasıt toprak veya kül gibi. Bir rivayete göre de hafifliğinden havada uçuşan tozlar v.b. şeylerdir. Bütün bu manalara da Ebu Hayye En-Numayri'nin kavli delalet ediyor:

"Beni bırakıp attı, benimle onun arasında Allah'ın bir setri vardır gece çölde yol gösteren ceylanın alamet taşının tozu toprağıdır. Birgün gelir beni atar ben de onu atarım ve-lakin müdafaayla olan ahdim kadimdir."1739[13]

1737[11] Mahtuta'da "İbni Cüreyc" yazılıdır ama hatadır. İbni Cerir ve İbni Munzir'in Mücahit'ten naklettikleri bir haber şöyle: (Er-Rihul akim) Kısır ve faydası olmayan Saba yelidir. Katade'den nakledildiğine göre "Rihu'l-akim" nebatı bitirn eyen yeldir. Tefsiri. İbn Cerir: 27/4.

1738[12] Divanı: 6; Ferhet'ul-Ediyb: 40; Ez-Zehre: 1/51; Şerh'ul-Hama-se. Tebrizi'nin: 3/269.

1739[13] İbni Dürüsteveyhin Şerh'ul-Fesihi: 1/299; Beyan ve't-Teb-yin: 4/31; Bir rivayete göre beyitler, Arar b. Kumeye'nindir deniliyor. Divanı: 45-46.

45- "Ayağa kalkacak güçleri kalmamış yadım edenleri de olmamıştı."

Yani duçar oldukları Allah'ın azabından ne hiç bir şekilde kaçabildiler ne de karşı taarruza geçip karşı koyabildiler.

47- "Göğü kendi ellerimizle biz kurduk ve biz onu genişleticiyiz."

Yani biz onu genişletme konusunda güç ve kudret sahibiyiz. Bir rivayete göre bu semadan daha geniş birini yapmaya da kadiriz. Bir rivayete göre mahlukatlara yeterince n-zıklarını bollaştırmaya kadiriz demek istiyor. Bir rivayete göre gök ile yer arasını genişletmeye kadiriz.

49- "Her şeyden de çift çift yarattık ki, düşünüp öğüt alasınız." .

Birbirine zıt olan şeylerden çifter çifter yarattık. Mesela zenginlik ile fakirlik, iyi ile kötü, ölüm ile hayat v.b. şeyler.

53- "Bunu birbirlerine vasiyet mi ettiler? Hayır on!ar azgın bir toplulukturr."

Nahiv yapısı itıt ariyle bu cümle Basri'lerin: "Em" edatının munkaîı olduğunu ve "bel" manasında geldiğini savundukları bir konumdur ki bu terketme ve tahvil (değişim) için olur. Velakin "bel" edatından sonra olan ifade kesinlik ar-zeder. "Em" edatından sonra gelen ifade ise meşkuk (şüphe) tür ve ondan da mes'uldür.

58- "Şüphesiz rızık veren, güç ve kudret sahibi olan ancak Allah'tır."

El-Metin: Kuvvetli anlamındadır. Metin kelimesi eş-Şe-did şeklinde tefsir edilemez; zira şedid Allah'ın isimlerinden biri değildir. Ama "el-kaviy" ise isimlerinden biridir.

Misalde olduğu gibi: Zulkuvvetületi yu'tiha halkehu el-Kaviyyu finefsihi öyle küvet sahibi der ki yarattıklarına hilkatlerini veriyor ve kuvveti zaten kendi nefsindedir başkasından almamıştır.

Görünüşte bu iki lafız arasında fark vardır ama ikisi de aynı manadadır. -Yani her ne kadar iki lafzın murad ettikleri muhtelif te olsa- nazım şeklinin tahsini içindir.

59- "Muhakkak ki bu zulmedenlerin de, arkadaşlarının payı gibi bir azap payı vardır. Acele etmesinler."

Ayette geçen "zenuben" den kasıt paydır. Zenuben'in aslı içinde su olan kovadır.

Hassan da zenubu şiirinde bu manada kullanmıştır.

"Rabia b. Mükedem uzaklaşamayacaktır. Gelen giden onun kabrini içinde su olan kovayla suladı."1740[14]

TUR SURESİ1741 [1]

3- "İnceden üzerine yayılmış kitaba and olsun."

Bir rivayete göre bu; amellerin yazılı olduğu sahifeler-dir. Şu ayet te buna işarettir:

1740[14] Beyit, Beyrut"sadryayın evinin baskısındaki tabındaki divanının nüshasında yoktur. Divanının şerhinde vardır.shf: 369. Isfehani'nin dediğine göre bu beyit Dırar b. Hattab el-Fehri'nindir. Sahih olan ise; beni Fehr'den alan Amr b. Şakik'indir. Fethu'l-Vedud shf: 246; Bahm'1-Mu-hit: 8/132. Hasan'a da nisbet edilir. Hattabi'nin Garibu'l-Hadisi: 1/369; Lubabu'1-Adab shf: 185; Eğani: 14/125. Beyitten sonra şunlar vardır:

"Genç dişi deve, iki ayak üzerinde bina edilen tek dikili taştan irkİ-lip kaçtı. Ey deve ondan kaçma zira o şarap içilen adeta savaşların tahrik edildiği taştır. Seferler ve uzun süre kat etmeler olmasaydı onu terke-der o da derenin kıvrımına giderdi.

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/350-357.

1741[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Tur suresi Mekke'de nazil olmuştur. Buhari'nin Ummü Seleme'den çıkardığı haberde şöyle demiş:

"Rasulullah'a (s.a.v.) şikayet etîğimi hastalandığımı haber verdim." O da bana:

"Sen binek üzerinde insanların arkasından tavaf et" dedi. Tavaf ettim, Rasulullah (s.a.v.)'de Kabe'nin yanında namaz kılıyor (ve't-Tur ve kitabın mastur)'u okuyordu. Feth'ul-Bari: 1/463; Müslim: 1276. '

"Amel yazılıp defterler getirilip açıldığında."

(Tekvir: 81/10)

Bir rivayete göre Levhi mahfuzdur. Bir rivayete göre ince deri üzerine yayılmış Allah'ın kitaplarından herhangi biridir. Tur'a yakın olduğundan bu kitap ya Tevrat'tır veyahut ta Beytul-Ma'mura ki o da Kabe'dir yakın olduğundan Kur'an'dır. Bu son görüş (rekk)'in yerini alması bakımından daha evladır ve herşeyi kapsayıcı bir konuma sahip olduğundan dolayı Kur'an'a rikkeîu denilmiştir.

Et-Teğellubi şöyle demiş:

"Hattan b. Avf'm kızının öyle evleri vardır ki katibin kitapta güzel ve edalı bir şekilde yazdığı başlıklar gibidir. Onunla gölgelendim. Elbisemi çıkardım ve sıcaklığı hissettim. Tıpkı Hay-ber'deki sıcaklığı hissedenin hissettiği gibi."1742[2]

6- "Dolan denize andolsun."

Ali'den (r.a.) rivayet edilen habere göre bundan kasıt cehennemdir.1743[3] Bundan dolayı Mücahid de cehennem ile tefsir yapmış ve o ateş tutuşturucusudur demiş. Şu ayet misali:

"Denizler kaynatıldığında." (Tekvir: 81/9)

İbni Keysan'ın dediğine göre El-Mescur; El-Mecmu ma-nasındadir. Nemr b. Tevleb şöyle dile getirmiş:

"Mecmuu çıkaran dilediği zaman onun etrafında ot ve ok elde edilen ağaçları görürsün."1744[4]

1742[2] Ahnes b. Şihab et-Teğelubi'nindir. Eski cahili bir şairdir. Maf-daliyat: 204. Birincisi Mu'cem'uş-Şuara: 27.

1743[3] Bu haber Ali'den nakledilmiştir. İbni Cerir ve İbnİ Munzir nakletmişler.

1744[4] Lisan mad. SemmaTefsİr'ul-Kurtubi: 17/61. ikisinde de nisbet-sizdir. Muhtarak İbni Şeceri: 17; Hazanet'ul-Edeb: 11/95. Mahtutede (Es-Semasimanır ama hatadır. Enebu ottur es-Sasim ok elde edilen ağaçtır.

Lebid şöyle dedi:

"İki küçük nehrin uçları birbirine ulaştı ve aralarındaki engeli yarıp yan kesinti yarık yerlere doluştu."1745[5]

9- "O gün gök, sallanıp çalkalanır."

Ayette geçen temuru mevren: Dönüp salanıp tekrar tekrar çalkalanan demektir. Zurumme şöyle dedi:

"Pazular bağlandığında gidip gelmesi durgunlaşır. Çöl tozlandığında süratle gitmeye başlar. Güneş am dizlerine vurup rahatsız ettiğinde ayaklarında siyah çizgiler olan bembeyaz dananın gözleriyle uzaktan bir bakışla bakar."1746[6]

11- "Yalanlayanların vay haline o gün!"

Ayette geçen (fa) harfi mürazat manasmdadır. Çünkü o; şöyle olursa şöyle yaparsa vay haline yazıklar olsun gibi bir konumdadır.

13- "O gün cehennem ateşine itilip atıldıkları zaman"

Ayette geçen Yuduaune da'en şiddetle itilip kakılmadır.

15- "Bir büyümüdür bu, yoksa görmüyor musunuz?"

Çünkü onları Allah'ın ayetleri hakkında şüphesiz bu bir sihirdir diyorlardı.

23- "Orada bir kadehi kapışırlar ama onda ne saçmalama vardır nede günaha sokma."

Yani birbirlerine kadeh alıp verirler beraber içip içişir-ler. Araplar bu

---

1745[5] Divanı: 170; Şerh Muallakat: 1/148.

1746[6] Divanı: 186. Eddabu: pazudur. Miskat: Sessiz hareketsiz. El-Biyd: çölier. Tarhan: uzaktan bakış. El-Leyyah: Beyazlığından dolayı ley-yah denilen öküzdür. Secdid: Ayaklarındaki siyah çizgilerdir. Diyor ki güneş dizlerime vurduğuzaman bu vakitte bakar ve dinçliğinden dolayı hiçbir tarafın! nesağa ne sola büker.

lafzı karşılıklı kadeh alışveriş ve karşılıklı bir işi cezbetme manasında kullanmışlardır. Ayette geçen (la lağvım fiha vela fe'sim)'den kasıt dünyada içilen içkilerden sonra eğlence, küfretme, saçmalama ve günaha girme gibi birşey yoktur. Ahtal şöyle dedi:

"Kadehle içip kazanan benimle beraber içti, ne bir darlık oldu ne de onda ne de acelecilik vardı. Onunla en iyi şarap hususunda münazara etti ve tavuk öttü ve yolcunun gidiş vakti geldi.1747[7]

Bişr, karşılıklı cezbetme manasında demiş ve sözünün fesahatinde sınır yoktur. Onların adamları gayret etmiyor ve-lakin iyi atlar gemlenmiş tutulmuştur. Güvercinin az suya gittiği gibi zorluk ve meşakkatlare meyledip götürüyor.1748[8]

Bir başkası da şöyle demiş:

Yüksek bir dalı boyun üzerine iki omuz arasına almak yüksek deve hörgücü gibi olan semere benzer.1749[9]

Yine şöyle demiş:

"Silahlı askerler ve cüretle baskın yapanlar bütün önce dirençli atlarla ona çok zarar verdi.

Atm dizginlerini çekmekle sanki orada san toz duman biri varmış gibidir."1750[10]

Bazı sahabelerin dediği gibi:

1747[7] Divanı: 141; Tefsir'ul-Kurtubi: 17/68; Tefsir'ul-Maverdi: 4/114.

1748[8] Mafdaliyat: 336-337; Şerh Mafdaliyat Tebrizi'nin: 3/96-97; Divanı: 210-212. İkincisi Mean'il-Kebir'de: 128; Lisan mad. Ferate. Es-Se-med az su. Yetefaretuh'ul-Hemamu: ona gidiyor.

1749[9] Beyit, Halit b. Sakab'ındır. Hubeyre b. Amr en-Nehdi'nin olduğu da söyleniyor. Mean'il-Kebir: 1/129. Lisan mad şememe.

1750[10] Beyitler Bişr b. Ebu Hazim'indir. îhtiyareyn: 604; Mafdaliyat: 343; Divanı; 73-74; Birincisi Mean'il-Kebir: 97; İkincisi sh. 45; Muhas-sas: 16/115. Lisan mad. Hereşe. El-Musnifetu: Atların önlerinde gidendir. Asilik ve dirençliğinden inatlaşan deve veya attır. Hebvetu: Tozdur.

"Alçak nahoş kadını seçip adet edinen kimseler, mutlaka birgün saçmalar eziyet eder ve cahilleşir. Birgün içilen birşeyin en ufak bir fayda verdiğini, konumunu, şereften dindiğini görmedim ve üstelik onların adını şanını batırır. Kerim olan kişinin önce onu zemmetmesi ve sonra onu yere düşene kadar içtiğini bulmaman daha çok zikre ve anmaya değer."1751[11]

Her ne kadar kasidesinde medhe akste yapsa Bilal bu bur-de için yine zurrumme bu manaya yakın olarak şöyle demiş:

"Onun içiminde ne bir kötülük ne de fahiş söz söyleme vardır. Velakin o verilen bir ata vehibedir. Sizin dokunmanızla kavimden mümin olan şahsın, onurunu yaralama götürmez."1752[12]

Abdurrahman b. Hasan onu iktibas etmiş ve Remle bin-ti Muaviye için söylemiş:

"O denizin altında parlayan inci misali sedefine gizlenmiş parıl parıl parlayan bir ışıktır. Onu nisbet ettiğin zaman benden başka onun güzelliklerindeki övgüyü bulamazsın."1753[13]

"İbni Hind ile Amir'in ölmesini ve bir gün olur da Amr'ın Ramle'yi boşamasını gözetledi.

Eğer benim temennim gerçekleşirse benim ve onun ömrü de yeterse ikisinden birine sahip olurum."

24- "Kendilerine ait bir takim ğilmanlar onların etrafında divan dururlar. Bu gençler sanki sedefine gizlenmiş inciler gibi pırıl pırıldırlar,"

1751[11] Beyitler, Kayravani'nİn Kitab'ul-Mutiinde: 39. Nisbetsizdir. Kamil: 1/74. Kureyş'ten birine nisbet etmiş. Mahtutada meşruberin yerine mazlumen gelmiş. Mumtide birinci beyitin başı şöyle. (Bir gün mutlaka suizana ve cehalete düşürür.)

1752[12] Divanı: 734; Tefsir'ul-Maverdi: 4/114; Mumlu Fisanatİş şir sh. 100.

1753[13] Lisan mad.Hasere. Eğani: 13/143; Kamil: 1/175; Hamaset'ul-Basriyye: 1/207.

Yani nefislerinden dolayı sanki sedefe gömülü inciler gibi pırıl pırıldırlar.

30- "Yoksa onlar Mu hanım ed bir şairdir, onun zamanın felatlerine çarpılmasını gözetliyoruz mu diyorlar?"

Yani dehrin zamanın geçmesini bekliyoruz diyorlar.

Eban b. Osman Muaviye'nin her iki kızı hakkında söylediği şiirinde (terebbus) kelimesini gözetlemek ve yolunu beklemek manasında kullanmıştır:

"Hind ile ibni Amr'ın ölmesini ve bir gün olur da Amr'ın Ramle'yi boşamasını gözetledi.

Eğeı benim temennim gerçekleşirse benim ve onun ömrü de yeterse ikisinden birine sahip olurum."1754[14]

37- "Yahut Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Yada herşeye hakim olan kendileri midir?"

Ayette geçen (el-Musaytirun) hakim olma manasındadır. Bir rivayete göre sırların yazılan yazılarnı sanki hamileri veya bekçisimidirler demektir?

Musaytir kelimesinin aslı sateredir. Sin harfinin sad harfine kalp edilmesi ti ile sad'm müennesliklerinden (aynı cinsten benzerlikten) dolayıdır ki konum burada bunu gerektiriyor.

38- "Yoksa onların, üzerine çıkıp gizli sırları dinledikleri gibi merdivenlerini var?"

Yani semaya tırmanacak herhangi bir şeyleri mi var?

1754[14] Eban b. Osman b, Affan kızını Muaviye'yle nişanlamıştır. Benim kızım iki tanedir ve biri kardeşin Amr' in yanında biride İbni Amir yanındadır der, Eban döndü sonra bu iki beyti dile getirmiştir. Rebiul Ebrar: 4/302; SemtulLeali: 1/13. Mahtutede: (El-meniyyeti maliken)'dir hatadır.

41- "Yoksa gayba ait bilgiler kendi yanlarında da onlarmı yazıyorlar?"

Yani Muhammed kendilerinden önce ölecekmiş gibi bir şeyler mi sezinliyorlar.1755[15]

NECM SURESİ1756 [1]

1- "Battığı zaman and olsun yıldıza."

Bir rivayete göre bu yıldızlar Rasulullah (s.a.v.) zamanında belirli bir zamana doğru akıp giden veya biten yıldızlardan bir rivayete göre bundan murad olunan yıldızların cinsidir. Battığı zamana Rabbimiz and etmiştir. Çünkü bunda tevhide bir işaret vardır. Aynen İbrahim'in (a.s.) kıssasında da olduğu gibi. Bir rivayete göre arap dilinde necm sü-reyya manasındadır. Şöyle dedi:

"İkizler burcu yükselip yıldız doğduğu zaman fıratın bütün sığ yerleri geçit olur. Emir onun izniyle benim iznim üzerine orayı, terketmediyse dilediğim zaman ben güç ye-tiririm."1757[2]

And için Süreyya'yı tahsis etmesinin sebebi ise onlar bunu çeşitli işlerde1758[3] bunu alamet olarak kullanıyorlardı ve onur parıltısı ışığı

1755[15] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/358-362.

1756[1] Buhari ve Müslim'in ibni Mesut'tan çıkardığına göre şöyle demiş: "Ve'n-Necrn suresi içinde secde inen ilk suredir. Bu sure nazil olduğu zaman Rasulullah (s.a.v.) ve eline bir avuç toprak alıp üzerine secde eden bir tek adam müstesna bütün insanlar secdeye kapandı. Daha sonra o kişinin kafir olarak öldürüldüğünü gördüm. Ve o da Ümeyye b. Haleftir. Feth'ul-Bari: 8/614; Müslim: 576.

1757[2] Beyitler Abdullah b. Subret'el-Kureyşi'nindir. Veya Eğer b. Abdullah'ındır. Hamaset'ul-Basriyye: 1/7; Şerh Tebrizi: 2/19; Tezkiret's-Sadiyye: 70.

1758[3] Hadiste şöyle gelmiştir; Yıldız sabahleyin doğduğunda veya çıktığında bütün beldelerin üzerinden afetler kalkar. Ebu Davud çıkarmıştır. Keşfu'1-Hafa: 1/102; Taberani Mucemu's-Sağif'de shf: 7O'te şu lafızlarla çıkarmış: "Yıldız yükseldiği zaman bütün beldelerin üzerinden afetler kalkar." Zayıflık vardır. Ahmed'in çıkardığında şöyle geçer: "Yıldız doğduğunda hiç bir bela veya musibet yoktur ki kalkmasın. Necm süreyyadır." Müsned: 2/388. Ahmed ve Beyhaki'nin Osman b. Abdullah b. Süraka'dan onun da İbni Ömer'den naklettikleri İbni Ömer şöyle demiş: "Rasulullah, bela ve afetlerden emin olunana kadar hadiste semerelerin alım ve satımını nehyetmişti." "Bu ne zaman olurdu ya Ebu Abdurrahman denildi?" O da: "Süreyya yıldızı doğunca" dedi. Sahavi Ma-kasidul Hasene shf: 40; Müsned: 2/42.

daha çoktu.

Ömer (r.a.) Abbas (r.a.) ile yağmur yağması için istiska yapmak istediği zaman Abbas'a: "Ey Rasulullah'ın (s.a.v.) amcası Süreyya'nın yıldızlarından kaçı kaldı" diye sorardı.

O, Süreyya şeklinde küçültme ismiyledir. Suruyya ile gelen yağmur bereket, bolluk ve servet olduğun Enneda inde nev'iha1759[4] denilir.

İbni Manzur'a göre Süreyya yıldızlardan biridir ve ışık veya parıltıların çokluğundan Süreyya denilmiştir. Bir rivayete göre çok küçük görünmekle beraber yıldızlarının çokluğundan Süreyya denilmiştir. Züccac (enva) adlı kitabında şöyle demiştir: "Bazı mümin müneccimleri (yıldız alimleri) Süreyya'ya battığında veya batmaya yüz tuttuğunda akabinde akrep burcunun çıktığını zannetmişler.

Buna göre: Yani arkadaşınız öyle biridir ki; Dinin kaç burcu ona delalat etmiş ve gerçekten o hak bir peygamberdir.

Bazıları da bunun doğumundan dolayı çıktığını zannetmişler.

Eğer mizan (terazi) ise: Muhakkak ki batmaya doğru gitmeyi veya yüz tutması demek aynı batış demek değildir ancak ona gidiştir. îşte o zaman mizan (terazi) burcu çıkmış olur.

İşte bu Öyle bir hastalık ve saçma sapan bir konuşmadirki Galinus'un sevdasını çözümleyip halledemiyor.

6- "O aklında ve kavranışında kamil bir melektir."

Akli ve davranış melekesi son derece mükemmel idi.

Cerir de şiirinde (mirre) kelimesini bu anlamda kullanmıştır:

1759[4] İbnİ Manzur şöyle demiş: "Süreyya, yıldızlardan biridir. Işık ve parıltısından dolayı böyle adlandırılmış. Bir rivayete göre görünümlerinin küçüklüğüyle beraber yıldızlarının çokluğundan dolayı böyle adlandırılmıştır. Lisanu'1-Arab madd. Sera.

"Zamanın uzaması bende eksik olan mükemmellik melekesini de tamamladı ne de sütünü sağanı ısıran devenin dişlerinin kökünü inceltti."1760[5]

6- "Hemen kendi aslı suretine girip doğruldu." Yani yükselip kendi mekanına gitti. Bir rivayete göre aslı suretine döndü demektir. İşte bu suretiyle Rasulullah Cebrail'i ufuklarda gördü ki buna şu ayet işaret etmektedir:

7- "İşte o zaman, kendisi en yüce bir ufukta idi." Yani Rasulullah ve Cebrail o en yüce ufukta istiva etmişlerdi. Burada hazf daha uygun görülmüştür ki tekrar olmasın.

Şair de bu anlamda şiirinde ifade etmiştir.

"Görmüyor musun Neb ağacının dal ve kütükleri serttir. Ve eğilip bükülen ile sert olan bir değildir."1761[6]

Yani o (neb) ve hini istiva etmemişler. İşte orada tekrardan dolayı hazf yapılmıştır. Bir rivayete göre (ve huve bil ufuki)'den kasıt sadece Cebrail'dir (a.s.). En bariz olan görüş te budur.

,

8- "Sonra ona yaklaştı ve sarktı."

Bu görüş üzerine bunu yapan Cebrail'dir.Yani vahy ile beraber veya getirerek yer yüzüne indi. Birincisine göre yaklaşan kişi: Cebrail'e yakınlaşan Muhammed'dir (s.a.v.) Ayette geçen et-tedella: İnmek ve sarkmak anlamındadır.

Lebid şöyle dedi:

1760[5] Beyit divanında shf. 457 dedir.

1761[6] Beyit Cerir'indir. Ferra'nın Meani'l-Kur'an'ı: 3/95. Muhakkik nisbetsiz bırakmıştır. Celisu's-salih: 2/64. Tahkikçi nisbetsiz bırakmıştır. Darairuş şir(İbni Usfur) shf: İSO; Tef Kurtubi: 17/85. Musahhih nisbetsiz bırakmıştır.

"Onun üzerine konvoy veya kafile gönderdim ve yerin üzerinde ise artık güneş batmış ve karanlık çökmüştü."1762[7]

9- "İki şey kadar yahut daha yakın oldu."

Kavseyni: İki yay miktarı dernektir.

Ebu Hayye Numeyr de bu manada söylemiş:

"Yumuşak bir rüzgarın esintisinin onun İçin esmesiyle onun hareket edip gelmesiyle Halil ona ulaşıyor. Uzak olan yanı bir mızrak vuruşu kadar yoktur."1763[8]

Züccac1764[9] şöyle demiş: Ayette: Fekane edna makabe kavseyni dememesinin sebebi kelamda kesinlikle şüphe olmadığından dolayıdır.

Çünkü mana şöyledir: Sizin takdir ettiğiniz ölçüp biçtiğiniz iki yay miktarı yahut ona yalan bir miktardır. Daha önce buna benzer misaller1765[10] geçmişti.

10- "Allah vahy ettiği şeyi bunun üzerine vahyetti."

Yani gözleriyle gördüğü şeyi kalbi de yalanlamadı. O bir kalp görüşüdür ki ilim ve kesinlik manasmdadır. Zira vahyin mahalli kalptir. Şu ayette de belirtildiği gibi:

"De ki: Cebrail'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle Kur'an'i senin kalbine bir hidayet rehberi, önee gelen kitapları doğrulayıcı ve müminler için de müjdeci olarak o indirmiştir." (Bakara: 2/97)

1762[7] Divanı sh. 145; Tefsir'ul-Kurtubi: 17/89.

1763[8] Birincisi Bahr'ul-Muhit: 6/194. Nisbetsizdir. İdahu'ş-Şir: 524. Lasan mad: Reyede. Nisbet etmemiş. Hazenet'ul-Edeb: 6/554; Şerh Eb-yat Muğni Lebib: 3/148. İkincisi Mean'il-Kebir: 2/784.

1764[9] Züccac Meanil Kur'an ve İrabı: 5/71.

1765[10] Saffat süresindeki 147. ayete bakınınz. Züccac Meanil Kur'an ve irabı: 4/314.

12- "Onun gördükleri hakkında şimdi kendisi ile tartışacak mısınız?"

Yani onu hala onun ilimi ve kesinliği üzerine inkar mı ediyorsunuz?

Muberrid'in dediğine göre şöyledir: Onun gördükleri hakkında hala onunla çekişiyor musunuz?

17- "Muhammed'in gözü kaymadı ve kamaşmadı."

Ayette peçen (zağel baser) gördüğü şeyden kayıp şaşmaması demektir ve matağa ise istenilen şeyden dolayı gözün kamaşmasidır.

19- "Gördünüz mü lat ve Uzza'yi?"

Lat: Sakif kabilesine mensub bir puttur. Uzza ise Gata-fan kabilesinin taptığı bir ağaç putudur.

20- "Ve üçüncüleri olan öteki Menafi."

Menat: Dişi olarak adlandırdıkları Huzeyl ve Huzaa kabilesine mensup taştan olan putun ismidir. Putlarını dişi olarak nitelendirmelerinin sebebi meleklere benzeterek ve zanlanna göre Allah'ın kızları olduğu içindir. Bunun üzerine AUahu Teala şu cevabı vermiş:

21-22- "Demek erkek size dişi Allah'a mı? O halde bu insafsızca bir taksim."

Ayette gelen diza kelimesi Cairetun (hemze ile) yani zalimce haksızca bir paylaşım demektir.

Birincisi için şöyle dedi:

"Beni Esed hükümleriyle insafsızlık yaptılar. Çünkü onlar başta olana günah addetmekten yüz çeviriyorlar."1766[11]

1766[11] Beyit İmriu'l-Kayse nisbet edilmiş. Divanında yoktur. Tefsir'ul-Kurtubi: 17/102; Ruh'uj-Meani: 27/57; Bahr'ul-Muhit: 8/1554. İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Nafi b. Ezrak ona:

İkincisi için:

"Eğer bizden uzaklaşırsan payını eksiltiriz. Eğer salkın-san senin payın azdır ve burnun yere sürünür."1767[12]

Diza kelimesinin vezni fu'la üzerinedir. Zira nallarda fi-ala vezni yoktur ama dad harfinin kesre yapılması ya'dan dolayıdır ki buna benzer bir misal daha vardır: Hiyka kelimesi bu bağlamda: Gururlu ve kibirli şekilde yürümektir.

Kusa kelimesinin vezni Kisa Duka'nınki dika'dır. Böyle bu vezinde gelmelerinin sebib el-Ekyes ve el-Edyak kelimelerinin te'nis olduklarındandır. Bundan dolayı şu kelimeler ten'nis olduğundan biyde ve iyne denilmiş aslında şöyle olması gerekirken bude ve une (ehmer ve humr gibi) gibi ama tenisden dolayı yukarıda verildiği gibi gelmiş.

24- "Yoksa her arzu ettiği şey insanın mı olacaktır?" Yani her istediği şey erkek mi olacak?

32- "Ufak tefek kusurları dışında, günahın büyüklerinden ve çirkin işlerden kaçınanlara gelince, şüphesiz Rabbin, affı bol olandır."

Ayette geçen el-Lemem kelimesi küçük günahlar demektir.

Bir rivayete göre el-Lemem istemeden ve adet edinmeden ufak tefek bazı günahlara saplanmaktır.

Bir rivayete göre el-Lemem fiili zinanın haricinde olan kadınlarla aşikare konuşup flört etmek ve beraber olan sevişmeleridir.

"'Diza' nedir?" diye sordu. O da:

"insafsızca haksızca" demiş.

"Araplar bunu biliyor mu?" der."O da:

"Evet" der. "Sen İmri'ul-Kays'm az önceki şiirini duymadın mı?" der.

1767[12] Lisan mad. Deneze: Tefsir Maverdi: 4/126; Tefsir'ul-Kurtubi: 17/102.

Yemen'li Veddah için söylenen bu şiirde de ellemem bu

anlamda kullanılmıştır:

"Bir gün sevgiliye benimle yatar mısm dediğimde, tebessüm ederek: Haram olan fiilden Allah'a sığınırım." dedi. Etrafında dönüp Allah'ın ruhsat verdiği aşıkane konuşmalar ve öpüşmelere razı edene dek bana bir şey tattırmadı."1768[13]

33- "Gördün mü arkasını döneni?" Bu kişiden kasıt As b. Vaü'dir.

34- "Azıklık verip sonra vermemekte direneni?" Lisanıyla olan hayır hasanatlar. Ekda'dan kasıt vereni-

de menetti ve daha sonra tamammen kesti.

37- "Ve sözünü yerine getiren İbrahim'in sahifelerin-dekiler?"

Bu kaide ona musebbeb (ona sebeb olan) olanın ismiyle sebeb olanın isimlendirilmesi olan kaidesine göredir. Manası şudur:

Söylediği zaman yapar veya dediği şey vaki oldu anlamındadır.

"Bu, bazı muvellidinlerin sözü gibidir. Mübarektir, gördüğü zaman rızıklamr."1769[14]

41- "Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir."

Cezeytuhu elcezae şeklinde gelmesi cezeytuhu bilceza-i'den daha fasih ve beliğdir. Bu kaideye göre ayette geçen şekil en fasih olan şekliyle gelmiştir. Her iki şekli de şair şiirinde cemetmiştir:

"Şayet Alkame b. Seyf'in yaptığının karşılığında ceza versem, ona tek bir günün belasının cezasını vermem. Sabi'in sevgisine yabancıdır. Beni

---

1768[13] Eğani: 6/39. Lisan madd.nevele. Uyunul ahbar: 4/100; Sima-rulKulubshf: 110.

1769[14] Bulamadım.

muhterem adamız müstağni olana attığı şekilde attı."1770[15]

43- "Doğrusu güldüren de ağlatan da odur."

Ayette geçen edhake güldürüp mutlu eden ve ebka ise hü-zünlendirip ağlatan demektir. Bir rivayete göre insanla yaratılan gülme olarak yarattı. Mücahid'in dediğine göre: Yay'a çift kiriş takılması misali gibidir. Bir rivayete göre Nebatatı bitirmekle yeri güldürüldü (adete güler gibi olması). Göğü de yağmur yağdırmakla adeta ağlar misali yaptı.

İktibas yapan bazıları bu tür iktibası bu görüşten esinlenerek iktibas etmiş ve şöyle şiirlerinde dile getirmişlerdir.

"Kulunu ağlatan ve güldüren, açken doyurdu ve korkudan emin kıldı.

Alınacak kalbimin dışında keşke kalp olsaydı maalesef rahman olan göğsümde iki kalp yaratmamıştır."

46- "Rahme atıldığında oluşan nutfeden"

Min nutfetin iza tumna'dan kasıt akıtılıp rahime atılan demektir. Bir rivayete göre yaratılıp takdir edilen demektir.

48- "Zengin eden de varlıklı kılan da O'dur." Eğna, zenginlik Ekna ise varlıktır.1771[16] İkisi de malın aslıdır.

49- "Doğrusu odur şira yıldızının rabbi."

Şira yıldızı Huzaa kabilesinin taptığı parlak bir yıldızdır. Şira kelimesinin müzekker olarak gelmesi parlaklık ve büyüklük bakımından

---

1770[15] Beyitler, Behra'dan olup ismi Fedekİy b. Abed adında birinindir. Alkeme b. Seyf Atabi'nin yakınnıdaydı. Develeri çalındı. Alkame develerini ona geri getirmek istedi ama muvafakat etmedi. Kendi develerinden yüz deve çıkarıp ived olarak ona verdi. Şerh'ul-Hamese: 4/70; Lisan. Lemem. Hayavan: 3/468; Beyan ve't-Tebyin: 3/233. Birincisi Tef-sir'ul-Kurtubi: 17/115.

1771[16] İbni Abbas'm dediğine göre eğna: Fakirlikten müstağni kılmaktır. Ekna ise kendisiyle kanaat ettiği mal varlığıdır. "Araplar bunu biliyor mu?" dedi. O da:

"Evet, Sen Antereta'l-Absi'nin sönü duymadın mı?" der. Hayanı takın senin baban yoktur. İyi bil öldürülmesem bile ben Ölecek biriyim.

tek olduğu içindir. Yerinde sabit olan yıldızlarda şira yıldızına yakın parlaklık ve büyüklükte olan yoktur. Bundan dolayıdır ki Ebu Kebşe ilk kez şira yıldızına ibadet etmeyi icad etmiştir. Bundan dolay ıda Rasulullah, Ebu Kebşe'ye benzetilmiştir.1772[17]

Bundan dolayı araplar şiddetli sıcakları şira yıldızına nisbet edip izafe etmişlerdir.

Böylelikle bazı sapık adi müneccimlerin sözlerinde bu konuda bazı vesveseler vardır. Hatta onların bazılarından şöyle zikredilmiş güneş yükseklik derecesindeki noktasına ulaştığı zaman bütün kuvvet ve tesiriyle dünyayı sarar ve ona hakimiyet sağlar (sıcaklık yönünden) ve deniz seviyesi yükselip taşar dehr yer kesat olur, yorgunluk şiddet ve zorluk yok olur bütün herşey boşa gider ve güzelliğin tabiatı dumura uğrar. Bunu diyen kişi perde arkasına yıldız namye bakan ve bu dedikleriyle yıldız bilimcilikle uğraşan sanat karları üzer. Elbetteki güneşin uzaklık noktası dünyaya karşı sabit bir noktadadır onların yanında. 1

Merhum emir Almaza hakkında bu ilimle uğraşıp şöhret, mal ve servet peşinde koşan bazı yazarlar bu konuyu nazım halinde şöyle dile getirmişler:

"Güneş ısı derecesi bakımından son durak noktasını aştı. Bu galebe ve üstünlük malik olan herkes içindir. Yorucu hareketler devam etemez, güneş ısısıyla uzaklaşmak hali durgundur."

Bunu diyen şahıs şi'ra yıldızın nasıl seçip söylediğini idrak etmiyor ki kıraliyet merkezinin tam orta noktasını belirten kendisi sanki geliş gidiş uzaklık noktasındadır hareket edemiyor şeklindedir.

Bu alim ölüm ve hayatla damgalanmış olması bezenmesi yırtıcıların da

---

1772[17] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre bu ayet Huzaalılar için nazil olmuştur. Onlar şiraya ibadet ediyorlardı. O, ikizler burcunun peşinden gelen yıldızlar.

pençe ve azı dişlerine sahip olduğu amellerinde değişikliğe ve tahvile maruz kaldığı sürece bunu diyen kişinin sözü muhaldir. İnsanlar arasında olan ihtilaf noktaları maslahatlarının müşterekliğindendir. Eğer insanlar bolluk ve yoklukta, zenginlik ve fakirlikte eşit olsalardı helak olurlardı.

53- "Altı üstüne gelen kasabalarımda devirip yıkmıştı."

El-Mu'tefiketu ehva'dan kasıt: Lut'un (a.s.) kavminin altüst olan şehirleridir. (Ehva'dan) kasıt Cebrail (a.s.) onları köyleriyle semaya kaldırıp daha sonra aşağı bırakmıştır.

57- "Yaklaşan yaklaştı." Yani kıyamet günü yakınlaştı.

58- "Onu Allah'tan başka açığa çıkaracak yoktur."

Yani onların yaptıkları işler ve amelleri Allah'tan başka kimse tesbit edip açığa çıkaramaz. Bir rivayete göre açığa çıkara onların şiddet ve zorluklarıdır.

(Kaşifeha) üzerine gelen (ha) harfi kaşifetun kelimesin-nin mastar olduğundan ötürüdür. Afiyetun ve akibetun misalidir.

61- "Ve siz habersiz oyalanmaktasınız."

Ayette geçen (samidun) kelimesi sakin, sessiz sönmüş ve ölmüş manasındaki hamidun anlamındadır.

Rema el-Hidsan şöyle demiş:

"Rema'l-Hidsan, kadınların kendisini oyaladıkları mik-tarınca, Ali Harbin kadınlarını oyaladı. Onların siyah olan şuurlarını beyaza çevirdi ve beyaz olan yüzelerini de siyaha çevirdi."1773[18]

1773[18] Beyitleri söyleyen hakkında ihtilaf edildi. Fuddale b. Şeri-kin'dir denildi. Ramal hidsen'in olduğu söylendi ve Abdullah b. Zübe-yer Esedi'nin olduğu söylendi. Sanaateyn: 344; Mu'cem'uş-Şuara: 309; Hazanet'ul-Edeb: 2/264. Lisan madsemede. Şerh'ul-Hamase Tebrizi'nin: 2/4.

KAMER SURESİ

1- "Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı." Hasan'a göre "ven şekka'l-kamer" ay yarılıyor.1774[1] "Ven şekke" kelimesi mazi sigasında gelmiş oysa müstakbel manasındadir. Bu ya emrinin tahakkuk etmesi ve vuku bulmasının gerekliliği veya vaktinin artık yaklaştığının göstergesi veyahut ta mefhumdan anlaşıldığına göre müstakbelde kuşkusuz bu mutlaka gerçekleşecek demektir. Bu "Ven şekke" misali mazi fiil sığasında gelip müstakbel manası ifade eden şu ayetlerde mevcuttur.

"Allah, "Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, beni ve annemi Allah'tan başka iki tanrı bilin diye sen mi dedin?" buyurduğu zaman..." (Maide: 5/116)

"Cennet ehli, cehennem ehline: Biz Rabbimizin bize vaad ettiğini gerçek bulduk, siz de Rabbimizin size va-ad ettiğini gerçek buldunuz mu? diye seslenir."

(A'raf: 7/44)

Ve buna benzer daha nice ayetler vardır. Şair Hatie de şiirinde (şehide) kelimesini mazi sigasında getirmiş ama müstakbel manasındadır:

Taberani'nin İbni Abbas'tan çıkardığına göre Nafi b. Ezrak ona bu ayet hakkında sordu. O da:

"Es-Semud: Eğlence ve batıldır" der.

"Arapalar bunu biliyor mu?" der. O da:

"Evet, Sen Huzeyle binti Bekr'in, Ad kavmine ağlayıp şöyle dediğini duymadın mı?" der.

"Keşke Ad Kavmi hakkı kabul etseydi de inkarcı olmasalarda. Denildi ki: Kalk onlara bak sonra onlar hakkındaki oyalanma ve batılı terket."

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/363-372.

1774[1] Hasan'ın sözüne göre Kıyamet saati geldikten sonra ve ikinci Sur'a Üfiiriilüşten sonra ay yarılacak. Cumhurun görüşünün hilafmadir.

"Bir gün gelecek hatie Rabbiyle karşılaşacak zira Velid gaddarlığa daha layıktır."1775[2]

Bu söze delalet eden şudur; Şayet ay yalmış olsaydı her-' kes onu görürdü. Bu konuda Kadı Maverdi şöyle demiştir:1776[3]

"Ayette geçen "Ven şekka'l-kameru" kelimesinin mazi şigasında müstakbel manası ifade etmesi; istiare yoluyla ve olayın mahiyetinin açıklanması içindir darbı meselle. Şu misalde de olduğu gibi:

"Velleylu tevüun ve ente mukmirun" misale bakıldığında asıl manası şöyledir:

"Gece uzundur sen ise ay ışığında saklanıyorsun." Oysa misaldeki mukmirun'dan kasıt canlılık veya dinçliktir.

Şenfera şöyle dedi:

"Dönüp gizlediklerimizi getirin ortaya dökün ey annemin çocukları, yoksa sizin dışınızdaküere meyledeceğim. İhtiyaçlar çoğaldı ve gece ay ışığına bürünmüş. Hacet olunan şeyler çoğaldı ben sefere çıkıyorum."1777[4]

Cadi şöyle dedi:

"Döndükleri zaman onların belirli sesleri vardır. Sabah aydınlandığı zaman bizi çağırırlar."1778[5]

Bu durum hususunda insanların çoğu zahiri manası üzerinde duruyor.

1775[2] Akdu'l-Ferid: 5/55; Lisan mad. Hasebe:'Eğani: 4/176; Simi Sa-naatu'1-İrab: 1/398; Divan'ul-Hstia Şerh İbn'ul-Kutub: 259.

1776[3] O, Ebu Hasan Ali >. Habib Maverdi'dir. Şafii fakihlerindendir. Şafii mezhebinde onun (El-Bahr) Tı ve dört cüz halinde matbu olan (Tef-siru'lil-Kur'an'ı) vardır. H. 450'de vefat etmiş. Bu Musannifin Maver-di'den olan naklidir. 4/134,

1777[4] Beyit Umeyyetu'l-Arab'ın şerhinde: 18, Tefsiri Kurtubi: 17/126, Tefsiri Maverdi: 4/134.

1778[5] Tefsiri Kurtubi: 17/126, Ruhu'l-meani: 27/77, Tefsiri Maver-di: 4/134.

Rasulullah'ın amcası Hamza b. Abdulmutta-lib Rasulullah'dan (s.a.v.) sorduğunda ay ikiye yarılmış.1779[6]

Bir rivayette İbni Mes'ud şöyle demiş: "Ay'ın ikiye ya-nldığım gördüm: Bir parçası Ebu Kubeys dağında diğer parçası da Süveyda dağının üzerinde." Bunun üzerine müşrikler "Ay sinirlendi." demişler.

7- "Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi gözleri düşkün "utançtan yere bakar" gibi halde kabirlerden çıkarlar."

Ayette geçen "Huşşan" kelimesi gözleri yere düşkün demektir.1780[7]

Fiil, müennes ve cem üzerine takdim olduğunda müfred ve müzekker olması caiz görülmüştür. Ve hakeza bu kaide üzerinde cereyan eden sıfatta da bu kural geçerlidir. Şairin dediği gibi:

"Güzel gençlrenin yüzleri, İyad b. Nezzar b. Muaddi'den iyidir."1781[8]

Ben onu "huşşaan" okuyorum diyor. Bu asıl ve kaide üzerine "haşian"1782[9] kelimesinin "haşiin" sigası üzerinde cem yapılması gerekir veya cem gelmesi gerekirdi buna "cem'u tashih" denilir. Yani fiile benziyor demektir. Şöyleki: Çünkü sen fiilde şöyle diyorsun: Yahşaun. Oysa o, sıfat olmayan isimlerledir ki ayette geçen "Huşşaan ebsaruhum" ibaresi, "el-ebsar" kelimesinin müennes olduğuna delelat etmesi için veya bilinmesi için "haşiaten ebsaruhum" gelmiştir,

"Yahrucune" deki zamirden iki kıraati da naspetmiş ve hal takdim

---

1779[6] Maverdi'nıı anlattığına göre Rasulullah'ın (s.a.v.) amcası Hamza b. Abdulmattalip Ebu Cehil'in Rasulullah'a seb etmesinin kızgınlığı üzerine müslüman olduğu zaman imanında daha fazla yakinliğin oluşması için Nebi'cîen (s.a.v.) bir ayet gösterilmesini istedi. Buharı ve MüsLm'in ibni Mesut'tan çıkardığına göre şöyle demiş:

"Rasulullah (s.a.v.) zamanında ay ikiye ayrıldı. Bir parçası dağın üzerinde ıliğer parçası da başka yerdeydi. Rasulullah (s.a.v.): "işte şahit oîun." dedi.

1780[7] 0, EbuAmr, Hamza, Kesai, Yakub ve Halef in kıraatidir. İthaf: 404.

1781[8] Beyit, Ebu Duad İyad'inftıdır. Haris b. Devs İyadi'nin olduğu-da söyleniyor. Lisan madiha saa. Mean'il-Ferra: 3/105; Tef s ir'ul-Kurtubi: 17/129; El-Mumtiu fisanati'ş-Şir: 79.

1782[9] O, cumhurun kıraatidir.

olmuştur.

İki kıraate göre olan mana şudur: Gözlerin zellesidir ki' (utanç veya herhangi bir şeyden dolayı). Buna benzer arizi haller ise ancak gözlerde zahir olur. Buna benzer arizi halleri Züheyr şiirinde şöyle dile getirmiş:

"Benden gizlediğin şeyleri gözlerin bana ne olduğunu açıklıyor. Kızgınlığı ve dağınık bakışları gizlemeye gerek yoktur."1783[10]

Diğer bir şiirde de şöyle diyor:

"Senin düşman mı yoksa dost olduğun, kalbin derinlik-leini ifade eden gözle sana haber verir. Şiddetli kine sahip olanı çok kınama ve ne de fazlaca günah işleyeni çok anlat."1784[11]

8- "Davetçiye koşarak kabirlerden çıkarlar."

Bir rivayete göre ayette geçen "muhtiine" kelimesi koşarak manasındadır. Bir rivayete göre bakmak manasında-ki "nazirine" bir rivayete göre de bizzat kulakla dinlemek manasında olan mustemiine manasında olduğu söyleniyor. Şairin dediği gibi:

"Onların evleri Dicle'dedir. Ben onları görüyorum Dicle'den dinlemeye koşuyorlar."1785[12]

12- "Yeyüzünde kaynaklar fışkırttık. Her iki su takdir edilmiş bir işin olması için birleşmişti."

Ayette geçen "felteka el-mae" demek sular birleşti anlamındadır. Her ne

---

1783[10] Züheyir b. Ebu Selma'nın değildir. Bilakis Cundub Huzeli'nindir. Kavminden birini kınıyor. Şerh Eşan'l-Huzeliyyin: 1/367. Birinci ve ikinci kısmı Hilyeti'l-muhadara'da: 1/261, Muhakkik Dr. Cafer Kettani ikisinin tamamını zikretmemiş. İkincisi Mecmuu'1-Em-sal'de: 2/240, Tezkiretü's-Sa'diyye: 254, Beyan vettebyin: 4/130, Süveyd b. Samit'e nisbet edilmiş.

1784[11] Divanı: 16, Birincisi Mecmuu'l-Emsal: 1/361, Birinci kısım, Hi-lyeti'l-Muhadere'de, Sanaatu'ş-şiir'de: 1/261, Sakif ten birine nisbet etmiş ama o da vehimdir. Muhakkik Dr. Cafer Kettani, onu tanıtmamış ve birinci kısmı zikretmemiş. Sadakatu's-Sadık: 373, Muhakkikten nis-betsiz bırakılmıştır.

1785[12] Yezid b. Muferrağ Hİmyeri'nindir. Mecaz'ul-Kur'an: 1/343; Tefsir'ul-Kurtubi: 9/279. Lisan mad. Hetaa. Tefsir'ul-Maverdi: 4/136; Muhakkik nisbet etmemiş. Divanı: 167.

kadar zahirde olan "mau" tek su anlamında da olsa cins isimler cem (çoğul) hükmündedir. Ayette geçen işin takdir edilmiş olması Ummu'l-Kîtap'ta "Lev-hi Mahfuz'da" olması şudur:

"Gökten yağan yağmur ve yerden fışkıran su birleşerek, Nuh'un inkarcı kavminin helakini hazırladı."

13- "Nuh'u da tahtalardan yapılmş, çivilerle çakılmış gemiye bindirdik."

Ayette geçen (dusur) kelimesi: Geminin sağlam yapilm muhkemleşmesi için gemiye çakılan çivilerdir. Dusur'un müfredi disar'dır,1786[13] Bir rivayete göre dusur gemilerin ön veya göğüs kısmıdır ki suyu yarıp ittiğinden buna dusur denilmiştir.

14- "İnkar edilmiş olana (Nuh'a) bir mükafaat olmak üzere gemi, gözlerimizin özünde akıp gidiyordu."

Ayette geçen (bi ayunina) gözlerimizin önünde ve bizim gözetimimiz altında akıp gidiyordu demektir. Bir rivayete göre vahyimiz ve emrimizle manasındadir. Ayette geçen "ce-zaen limen kane kafir" Nuh'u inkar ettiklerinden dolayı kafirlere o gün o ceza verilmişti. Ayetteki mahzuf ve takdiri olan birinci "lam" mefulun bih'tir. Zahir olan şu ayetteki "limen kane" ikinci lam zaten apaçıktır sebeb bildiriyor ki mana şöyledir: Bu cezanın başlarına gelmesi inkar ettikleri kişinin (Nuh'u) emirlerini kabullenmeyip onu inkar etmelerinden dolayıdır.

Züccac'ın kavli ise bütün bu görüşlerden daha net ve açıktır: Bu cezayı

1786[13] İbni Abbas 'tan nakledildiğine göre Nafi b. Ezrak ona "Şu ayetin ne demek istediğini bana haber ver." dediği zaman o da:

"Geminin muhkemleşmesi için gemiye çakılan büyük çivilerdir" der. Tekrar:

"Araplar bunu biliyor mu?" der. O da:

"Evet, sen şairin şu sözünü işitmedin mi?" der.

"Nuh'un gemisinin yapısı muhkemleştirildi, levhalar birbirine sıkı-İaştınldı ve çiviler çakıldı."

uygulamamızın sebebi Nuh'a yapılanın karşılığıdır.1787[14]

15- "Andolsun ki onu bir ibret olarak bıraktık, ibret aian yok mudur?"

Ayette geçen "müddekir" kelimesi "ez-zikr" kelimesinden yapılmıştır. Asıl mütezekkiren'dir ama kelimede id-ğam yapılmış ve müddekir olmuştur.

19- "Biz onların üstüne, uğursuzluğu devamlı bir günde dondurucu bir rüzgar gönderdik."

Ayette geçen "fi yavmi nahs" rüzgarlı gün demektir. "Ed-debur" çeşitli yönlerden esen rüzgarlar arasında "en-nahs" diye isimlendirilmiştir ki soğuk ve dondurucu olduğundandır.

Evs b. Hacer şöyle dedi:

"Hudeybiye denilen yerdeki gece sanki aşın derecede dondurucu nahs rüzgarı getiriyor gibiydi veyahut ta onların cezalarını fazlalaştırıyordu. İki kez gök gürledi ve sallanıp hareket etti. Sonra muayyen vakte kadar mühlet verdi. Tıpkı soyulmamış bir tahtaydı bırakır gibi."1788[15]

20- "O rüzgar, insanları, sökülmüş hurma kütükleri gibi yere seriyordu."

Ayette geçen "tenziu'n-nase" ibaresinin mefhumu şöyledir. İnsanlar havaya kaldırıp tepe taklak başaşağı yere doğru bırakılıyordu anlamındadır.

"Ke ennehum a'cazun nehli" nin mefhumu ise damarları kesilmiş hurma kütüğü demektir.

"Munkair'in mefhumu: Kütüğün yerinden sökülüp yere atılmasıdır.

1787[14] Züccac'ın Meani'l-Kur'an'ına bak: 5/88.

1788[15] Divanı: 19. Meani'l-Kebir: 2/117, İkincisi Tac mad. celcele. Lisan madde: Hasebe. Huba: Yer ismidir. Mahtutada Huba yerine Humma Mahşubetun'unyerine Mecnunetun gelmiş, ikisi de hatadır.

Müberrid'e ayette geçen munkai'in buradaki konumu hakkında ve başka ayette geçen eî-haviyetu'nun konumu hakkında sorulduğunda o da soran kişiye burada şöyle iki tercih vardır der:

"Dilenirse lafızlara müzekkerlik manası atfedilir, dilenirse müenneslik manası atfedilir" der.

24- "Bizden bir insana mı uyacağız? O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve çılgınlık etmiş oluruz dediler."

Mefhum söyledi: Eğer biz bu adama tabi olursak, ateşte olanın durumu gibi biz de çok büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalırız ki bu bizim kendisiyle korkutulduğumuz ateştir.

Sanki onlar şöyle demiş gibiler: Atalarımızın dinini tek etmek veya bununla ayıplanmamız ateşe girmek gibidir.

Bir rivayete göre ayette geçen "es-Suur" delilik anlamındadır.

İmriu'1-Kays ta şiirinde "suur"u delilik anlammda kullanmıştır.

"Ve boynunun yanı, uzun hurma ağacını, azgın bir delinin, onda ateşi yakıp alevlendirdiği gibidir."1789[16]

Ebu Ubeyde şöyle demiş:

"Bununla delilik hayal ediyor. Deve onu salladığı zaman kolayma geldiği gibi yürür ve artık yürümekten bitkin ve zelil düşer."1790[17]

Buna göre gözün hareketleri deliliktir. Aşa'nın dediği gibi: Bereketli yağmur yağdığı zaman kumar oklarını bırakıp bayırlardan yüksek yerlerden ve ufuklardan sel akar. Şarabın içilmesi, aralarındaki oyun

---

1789[16] Divanı: 71. Usan mad. sahaka. Salife: Boynunun yanıdır. Su-huk: Uzun. Eleyyan: Hurma ağacıdır.

1790[17] Beyit Mecazu'l-Kur'an'da^oktur. Tefsiru'l-Kurtbi: 17/138; Keşşaf: 4/46; Ruhu'l-Meani: 27/88.

eğlence ve yarış onlarda delilik arttırmaz.1791[18]

31- "Biz onların üzerlerine korkunç bir ses gönderdik. Hemen hayvan ağılına konan kuru ot gibi oluverdiler."

Ayette geçen "keheşimi'l-muhtezir" kelimesinin manası şudur: Kuru ot konulan hayvan ağılıdır. Heşim, kuru ot demektir. Haşim ve Hasib'in tefsiri daha önce geçmişti:

44- "Yoksa biz birbirimize yardım eden bir topluluğuz mu diyorlar?"

Topluluğun çokluğuna ve kuvvetine işaret etmek istemişti.1792[19]

45- "O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır."

Ayette geçen "se yuhzemul cemu" ibaresi bozguna uğratılacaklar demektir.

49- "Biz herşeyi bir ölçüye göre yarattık."

Hasan bu konuda şöyle demiştir: Allah, herşeye ne olması gerekiyorsa yarattığı her mahlukata göre bir takdir vermişti veya tayin etmişti.

50- "Bizim buyruğumuz ancak bir göz açıp kapanana kadar bir tek andır."

İbareden kasıt şudur: Bizim emrimiz bir tek an veya bir tek kelime veya bir tek iadedir.

51- "Sizin benzerlerinizi hep helak ettik. Düşünüp ibret alan yok mudur?"

1791[18] Divanı: 129. Bîrincİ kısmında şu vadır: "Gece karanlığı çöktüğü zaman kumar oklarını bırakırlar."

1792[19] Nitekim Ebu Cehil Bedir gününde Rasulullah'dan (s.a.v.) intikam alacaklarını söylerken, birbirlerine yardım edeceklerine inandığı topluluğun çokluğuna ve kuvvetine işaret etmek istemişti, (mütercim)

Ayetteki "eşyaekum" dan kasıt benzerleriniz demektir.

54- "Takva sahipleri cennetlerde ve ırmakların kenar-larındadırlar."

Ayette geçen "neher" den maksat bolluk ve rahatlık içinde olan bir yaşamdır. Kays b. Hutym'de şiirinde "nehr" kelimesini bu anlamda kullanmıştır.

"Onunla yeterli derecede malik oldum. Yaşamın darlığından bolluğa kavuştum. Onun ardında duran onun arkasını görür."1793[20]

SURETU RAHMAN1794[1]

5- "Güneş ve ay bir hesaba göre hareket eder." ,

Ayette geçen "bi husbanin" den kasıt ikisi de bir hesap veya Ölçüye göre akıp gidiyorlar demektir.

6- "Bitkiler ve ağaçlar (Allah'a) secde ederler."

Ayette geçen "en-necm" kelimesi şu manadadır: Yerden bitip yayılan ve kök boğumu olmayan bitkidir. "Eş-Şecer" ise kökü veya boğumu, olan ve üzerinde durandır.

1793[20] Divanı: 46; Tefsiru'l-Kurtubi: 17/149; Tevil Müşkili'1-Kur's.n: 132; Menai'l-Kebir: 2/978; Divanu'l-Meani: 2/21.+

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/373-380.

1794[1] Tirmizi, Hakim'in sahih gördüğü ve Beyhaki'nin Delail'de Cabir b. Abdullah'tan çıkardıklarına g öre şöyle demiş:

"Rasulullah (s.a.v.) ashabının karşısına çıktı. Rahman suresini baştan sona okudu. Onlar da sustular. Rasulullah (s.a.v.):

"Ne oldu size sizi sessiz görüyorum" dedi. Zira Rahman suresini cinlere okuduğumda sizden daha çok cevap veriyorlardı. Ben her (Rabbini-zin hangi şeyini inkar ediyorlar) ayetine geldiğimde onlar da: Senin hiçbir nimetini yalanlamıyor inkar etmiyoruz, ya rab hamd sanadır diyorlardı." Andet'ul-Ahvezi: 12/177; Müstedrek: 2/473.

Secde etmeleri ise söyledi: Bitki ve ağaçta olan sanatın eseri olarak onları çıkartana boyun eğmeleridir ki istenilen yerde ve zamanda çıkışlarıdır. Bir rivayete göre imkan dahilinde bitki ve ağaçların taze meyvelerinin toplanması, çoğalması ve Allah'ın bunları sadece buna müsahhar kılması kendilerinden istifade edilmesinden dolayıdır. İşte bunların vazifelerini yerine getirmeleri birer secdedir. Bir rivayete göre bitki ve ağaçların secdesi demek: Güneşin döndüğü yere veya yöne doğru onlar da gölgelerinin güneşin dönmesiyle beaber bu yöne doğru dönmesidir. Hatianın dediği gibi:

"Su yollarının nebatatlara doğru uzar suyun vadiye akmasıyla bitkiler o kadar yeşillenir ki renkleri siyaha çalar. Vadinin bitkilerinin çiçekleri güneşe meyleder."1795[2]

7- "Göğü, Allah yükseltti ve mizanı o koydu."

Ayette geçen "El-Mizan"dan kast: denge, düzen ve Ölçüdür."

8- "Sakın tartıda haksızlık etmeyin."

Ayetteki mizan'dan kasıt: İnsanların tarup ölçtüğü terazidir.

9- "Tartıyı doğru yapın, terazide eksiklik yapmayın."

Burada mizan'dan kasıt kıyamet gününde ameller,için olan mizandır. îşte bunlar üç mizandır tek bir mizan olduğunu zannetmeyin her biri ayrı manalar için kullanılmıştır. Bütün bu te'viller yalanlayanı veya kusur bulmak isteyeni ister istemez şunlan söylemeye itiyor: Ölçü tartı aletiyle semanın manaları arasındaki bağlantının manası da nedir? Semada mizan ne gezer? Herşey ancak kendi benzeri ve miktar ve Ölçüsüyle kaim olur veya onlara ulaşma imkanı olur der.

Adi (ölçü) diye te'vil ettiğimiz el-Mizan kelimesi lafzen gökle benzerlik

---

1795[2] İbni Sikkiy'tin şerhiyle olan divanı: 20. İstesedennebtu: Uzadı. Kur-yan. Suyun bahçelere akması. Huvİn: Çok aşın yeşillikten siyaha çalan renk. Tela: Suyun vadiye akışı. Nevar: Çiçek. Mahtutede, telaun'un yerine kalauhu, fenevaru hunun yerine mutevatiretun gelmiş hatadır.

içindedir. Çünkü gökler ve yerler belirli bir ölçü ve mizan ile kaimdirler.1796[3]

Bunları tekzib eden şahıslar kendi görüşlerine göre mizanın küçüklük ve büyüklüğünü düşünerek böyle bir varsayımı veya nazariyeyi ortaya atmışlardır. Eğer mizana ne ölçüde ve ne miktarda ihtiyaç olduğunu düşünselerdi küçük gördükleri şeyi kendileri büyük görecekler ve nefislerde zülüm olmakla beraber eğer mizan olmasaydı teamüllerde; adaletten ölçüden ne kadar uzak kaldıklarını veya kalındığını da bileceklerdi. Şu ayeti celilenin ne anlam ifade ettiğini görüp te düşünmüyor musun?

"Allah, kitabı ve mizanı hak olarak indirendir."

(Şura: 42/17)

Eğer kitap Adi (ölçü)'m muhafaza edilmesi emrini içeriyorsa mizan da adi (ölçü)'m açığa vurulmasını zahire çıkmasını belirleyen konumundadır. Burada ameli bir akli ilmi bir alete mukayesesini yap.

Mizanın halini veya durumunu verdiği faydaları düşünmeksizin sadece belirli bir hacimden ibaret olduğunu düşünenler, kendi şahsmda bir kalemi bir parça kamıştan ibaret olduğunu sananlar veya düşünenler gibidir Allah (c.c.) kalemi son derece önemsemiştir ki ayette şöyle

---

1796[3] Bukai şöyle dedi: Bütün malumatların ölçüsü olan Kur'an ilk önce bütün bunları zikretmedi. Ancak Allah'ın rahmaniyetine çeşitli beyanlarla işaret etti. Öyleki bu beyanlarla insan bir mertebeye yükseldi ve anlama ehli oldu. Hissedilen dokunulan şeyler için insanlara ölçü mizan nimetini hatırlattı. Hitap ile onun üzerine yöneldi, güzel misaller getirip talil ederek insanın kemal derecesine çıkmasına kolaylık olsun diye gaybi bir üslup ile onun için sarfı nazar etti ve dedi ki (en). Yani: Li-en (latatağav) Yani (mizanda) hududu sının aşmamanız için veya aşmayın. (El-Mizan) yani, tartılan ölçüp biçilen ve bilinen malum eşyalar, biri diğeriyle takdir edilmiş ameller. Zahiri vebatini eşitliklerde, söz ve fiillerde. İkinci mizan ise; malumatların mizanı ve mahsusatlann mizanı için genel bir şeydir. Takdiri manası şöyle olduğu için: Fiilerime iktida edin. Emrettiğim bütün sözlerimi yapın yerine getirin. (Ve ekimul vezne) üzerine atfedilmiş. Yani eşyaların kıyas edildiği bütün fiiller (Ölçüyledir).

Murad olunan, büyük adalet ve ölçü olduğu zaman, zıddından nehiy-le olan emirden sonra onu tekid ile beyan etti ve ekin vesaireden eşyaların takdir edildiği ölçüp biçildiği terazilerde, tartıda, Ölçüde ve hassas teraziler ve benzeri şeylerde herhangi bir şekilde kaçınılması gereken fiillerde eksiklik yapmayın yoksa amellerinizin ölçü ve terazisini eksiltir ve kıyamet günündeki cezanızda ziyana uğrarsınız.

Ölçü ve teraziyi tekrar etmekle, işin büyüklük ve azametinden dolayı tekid etmek istediği metni veya işin ehemmiyetini arzetmiş ve bildirmiştir. Bu ister tek manayla veya muhtelif manalarda olsun gerekli şeyi vurgulamıştır. Nazmu'd-Durer: 19/146-147.

buyuruyor:

"Nuna ve kaleme andolsun." (Kalem: 68/1)

Bir başka ayette:

"Rabbin kalemle yazı yazmayı öğretendir."

(Alak: 96/4)

Yine semanın hususiyetlerinin belirlemesiyle beraber sema ile mizan arasında müşterek özellikler vardır. Gezegenlerin dönmesi ve hareket etmesi astoronomi ve kozmoğ-rafya ile ilgili kitaplarda da olduğu gibi yerinde sabit duran ve hareket etmeyen gezegenlere nispeten, uzaklıklarına göre tanınıp bilinirler. Kendisine korston denilen mizan şudur: Büyük terazi, kantar veya kabban denilir bu, nispet üzerine mutedil bir şekilde ne eksik ne fazla düz ve eşit bir şekilde terazi milinin ortada düz durmasıyla tartılan bir tartıdır. Kantar'ın millerinden birinin ucu uzun ve askıya ve kiloluk kısmına uzaktadır diğer ucu ise kısa ve kiloluğa yalandır. Milin uzun kısmına az bir ağırlık asıldığı zaman ve kısa olan tarafında büyük bir ağılık konulduğu zaman her iki taraf ta kesinlikle eşitlenmiş olur.

Ne zaman ki az ağırlığın nispeti, çok olan ağırlığın nispeti veya oranına nispet olursa o zaman kısa olan milin başının uzun olan milin başına kiloluktan olan uzaklık nispeti gibi olmuş olur.

11- "Orada meyvalar ve salkımli hurma ağaçları vardır."

Ayette geçen (Nahl) hurmadır. (Zatu'l-Ekmam) da henüz tomurcukları açılmamış hurma salkımlarıdır. Bunun zikredilmesinin sebebi de kendisinden fayda görüldüğünden dolayıdır.

12- "Yapraklı taneler ve hoş kokulu bitkiler vardır." Ayette geçen (El-Habbu) yenilen şeyler anlamındadır.

(El-Asf) ise: Tanelerin san ve saman gibi olan ince yapraklarıdır. Hasan*in dediğine göre normal koklanan reyhanın kendisidir. Zaten (reyhan) kelimesini (ref) yaptığın zaman kavlin kendisi zahir olur. Bu cümlenin tamamının ref gelmesi ibtİda üzerinedir. Haber ise mübtedaya takdim olmuştur. Basrilerin görüşüne göre haber (fiha) kelimesidir.

Kufilerin görüşüne göre (ref) hali zarf iledir. Buna göre cümle şöyledir: "Filardi kullu zalike" Yani yerde bütün bunlar mevcuttur.

16- "O halde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?"

Ayetteki hitabın muhatabı insan ve cinlerdir. Bir rivayete göre araplarm adetinde olduğu gibi tesniye lafzıyla sadece insanlara hitab etmiştir. Rahman suresinde bu lafzın sık sık çeşitli yerlerde tekrar edilişi arapların adeti üzerinedir.

Ahiliyye'nin dediği gibi:

"Ey tevbe sen ne güzel bir gençtin yüksekte olanlar düştüğü zaman alçakta olanlar yukarı kalktı.

Ey tevbe, sen ne güzel bir genç, komşu ve arkadaştın.

Ey tevbe sen uzandığın zaman ne güzel bir gençtin.

Ey tevbe sen ne güzel bir gençtin, korkan himaye temini için sana geldiğinde sen ne güzel himaye edendin.

Ömrüme kasem olsun ki sen Öyle birisisin ki, eğer bu konuda cahil ve eksik görüşlü kınamazsa kayboluşuna ağlanın.

Ömürme kasem ederim ki, bülbüller seni kahramanlıklarla andığında senin kayboluşuna ağlarım.

Ey tevbe, her muhkem kamil işler zikredildiğinde insanların seni zemmetmesini engellerim.

Ey tevbe, dullar sana yöneldiğinde gösterdiğin müsamaha her zikredildiğinde insanların seni zemmetmesini engellerim.

Ey tevbe Allah seni rahmetinden uzaklaştırmasın, zira sen ölümün illetine arız oldun ölüm ise acildir.

Ey tevbe Allah seni rahmetinden uzaklaştırmasın, bu böyledir ölümler acil veya tecillidir.

Ey tevbe Allah seni rahmetinden uzaklaştırmasın, üzerine uzun karanlık geceler çöktü iri daneli yağmurlar peyderpey yağdı."1797[4]

Kardeşinin mersiyesi için söyleyen bir başkası şöyle demiş:

"Onun arkadaşları bana anlattı ki, Malik durup kafiledeki arkadaşları ona nida etti.

Arkadaşları bana anlattı ki, Malik, işkence edilmeden kılıcın çıkık ucuyla vuruldu.

Onun arkadaşları bana anlattı ki, Malik, seferde olan zamanlarda cimri değil çok cömerttir.

Onun arkadaşları bana anlattı ki, Malik, kılıç darbesiyle kesilerek öldü."1798[5]

17- "O, iki doğunun ve iki batının rabbidir."

Ayette kastedilen iki doğudan kasıt kışın doğusu ve yazın doğuşudur. Bir rivayete göre fecrin doğuşu ve güneşin doğuşudur.

El-Mağribeyn ise: Güneşin batışı ve şafakm batışıdır.

1797[4] Beyitler Leyla Ahiliyye'nindir. Tevbe b. Himyer için söylüyor.

1798[5] Beyitler, Numan b. Beşir'in kızınındır. Kocası Malik b. Amr öassani için söylemiş. Savaşların birinde öldürülmüştü. Emal 'il-Murte-da: 1/126; Ez-Zarfu ve'z-Zurefau sh. 130.

15- "Cinleri de halis ateşten yarattı."

Ayette geçen (El-Maric) kelimesi tutuşmuş ateşin saf ve havaya doğru yükselen alevleridir ki bu alevler havaya yükseldiği zaman yeşil, sarı ve muhtelif renk ve şekildedir.

22- "İkisinden de inci ve mercan çıkar."

Ayette geçen (El-Mercan) büyük ve küçük cevherlerin birbirine karışmış halidir ki bu bilinen mercandır. (Merec-tuşşey'e) bir şeyi bir şeye karıştırdım demektir.

24- "Denizde uzun dağlar gibi yükselen gemiler de O'nundur."

Ayetteki (El-Munşeat) denizde salıverilmiş yelkenleri dağlar misali yüksek olandır.

29- "Göklerde ve yerde kim varsa ondan ister. O, her an yaratma halindedir."

Ayette geçen günlerden kasıt dünya ve ahiret günleridir. Dehr (zaman) iki kısımdır: Biri dünyadır diğeri de ahirettir.1799[6]

Allahu Teala'nın dünyadaki şe'ni (dilek ve yaratılışı) imtihan etmek ve tecrübe etmektir.

Ahiretteki şe'ni ise ceza (hayır ve şer) ve hesaptır. (Her an her gün o, bir şe'n iledir) haberi ise:

"Kendisine yalvarıp çağırana icabet eder. Sıkıntıda olanların sıkıntısını giderir. Bir kavmin tevbesini kabul eder birilerini de mağfiret eder."1800[7] demektir. Hadistir.

1799[6] Bu, îbni Bahr'ın görüşüdür. Müellif ona nisbet etmiş. Kurtubi'ye bak: 17/166.

1800[7] Hadisi, Bezzar, Îbni Cerir, Taberani ve Beyhaki, Ebu der-da'dan Rasulullah'tan bu ayet hakkında çıkarmışlar. Şöyle dedi:

31- "Ey insan ve cin! Sizinde hasabımzı ele alacağız."

Mukatil'in dediğine göre ayetteki mefhum tehdit mahiyetinde şu manada bir şeydir. Zamanı gelince sizide ihmal etmeyip hesabınızı görmek için size yöneleceğim.

Cerir'in iki yerde de dediği gibi: Biri şöyle:

"Şu an Numeyr'e yöneldim. Bu, benim size azap olduğum andır."1801[8]

35- "Üzerinize ateşten alev ve duman gönderilir de birbirinizi kurtaramaz ve yardımlaşamazsımz."

Ayette geçen (şuvaz) dumanı olmayan saf alevlerdir.1802[9] (Nuhas) ise alevi olmayan saf san dumandır.

Bir rivayete göre dumanlı ateştir. Bir rivayete göre erimiş maden duru

---

"Günahları mağfiret etmek, zorlukları gidermek, bir kavmi yüceltmek ve birine alçaltmak onun şenindendir. Bezzar şunu ilave etmiş: "Çağırma İcabet eder". Bazı emirler bu ayet hakkında vezirlerine sorarlar. Manalarını bilmezler ve yarma ertelerler. Üzüntülü bir şekilde evine döner. Esved adındaki kölesi ona der ki:

"Ne sıkıntın var?" Ona haber verip dedi ki:

"Emirin yanına dön ben bu ayeti tefsir edeceğim," Onu çağırdı ve dedi ki:

"Ey Emir! Onun şenidir ki, geceyi gündüze, gündüzü de geceye girdirir. Ölüden diriyi diriden de Ölüyü çıkarır. Hastaya şifa verir. Selim olanı hasta eder, hakir olanı izzetli, izzetli olanı da zeil eder. Zengini fakir, fakiri de zengin eder ve sonunda ona şöyle dedi:

"Benden sıkıntıyı giderim Allah ta senden gidersin ve sonra Vezir'in elbisesini çıkarılmasını ve köleye giydirilmesini emreder. Bunun üzerine şöyle dedi:

"Ey efendim işte bu Allah'ın dilemesİyUdir."

1801[8] Tefsir'ul-Kurtubi: 17/168. Lisan mad. Eyin Ruh'ul-Meani: 27/111.

1802[9] Taberani'nin îbni Abbas'tan çıkardığına göre Nafi b. Ezrak: "Ona bana bu ayet hakkında bilgi ver" demiş. O da: "Eş-Şuvaz: Dumansız olan alevlerdir" demiş.

"Araplar bunu biliyor mu?" der. O da:

"Sen, Umeyye b. Ebu Salt Mahzumi'nin şöyle dediğini duymadın mı der:

"Ateş yakıp körüklemeye devam ediyor. Sürekli dumansız alevler üfü-

rüyor. Ve bana (Nehas)'tan haber ver der. O da der ki:

"İçinde alev olmayan .iumandır" Araplar bunu biliyor mu?" der. O tia: "Evet, sen şairin şöyle dediğini duymadın mı?" der. Yanan kandilin ışığı gibi aydınlatıyor. Allah onun İçinde durman yapmadı.

katran veya külde orta kalan ateş kalıntılarıdır. Bu azaplardan hangi çeşit olursa olsun. Maksat azabın kat katjziyedelşemi sidir. Yani bir ondan, bir ondan veya ikisiyle beraber yapılan azaptır. Allah korusun.

37- "Gök yarilıpta, erimiş yağ gibi kıpkırmızı bir gül olduğu zaman."

Ayette geçen "verdeten keddihen"'den kasıt kıpkızıl olup parlayan demektir. Abd beni hashas şöyle dedi:

"Benzerlerimi salıveriyorlar. Yürüyorlar ve beni terke-diyorlar. Buda açıkça bana yapılan hakarettir.

"Eğer ben gül renginde olsaydım bana aşık olacaktı.

Velakin Rabbim böyle benim siyah olmamı diledi.1803[10]

Bir rivayete göre değişen muhtelif renklerdedir ve tıpkı gül halkasının çeşitli bu muhtelif renklerde olması gibidir-ki bu sonbaharda sarı olur kışın veya gülün canlılık halinde kırmızı olur ve artık tüylenip durgunluk başladığında ise renkleri tamamen değişir.

Merrar b. Munkiz'in vasıflandırdığı gibi:

"Azı dişini yarmış bir yanı gitmiş. Bir tarafı dörderdir dişleri düşmemiş. Onun kullarının rengi gül rengidir. Kılları açılmaması durumunda rengini gizler."1804[11]

İşte o günde samanın rengi o korkunç cehennem ateşinin alevlerinin göğe yükselmesiyle rengi değişir. Ateşin rengi mavimtrak renkle karışıp bir araya geldiği zaman mavimtrak ve kırmızımsı çeşitli renkler haline

---

1803[10] Divanı: 25-2o. Meşhur olan rivayette: "Le asikneni ve sane-ni"di \ İkisi de sin iledi̇v. Zira siyahlığından ve ibaresinin zayıflığından peltek gibidir. Şin sine kalbolmuş. İkincisi Tefsir'ul-Maverdi: 4/155; Sır-ru Sanat'ul-İrab: 1/230; El-Mumti fi't-Tasrif: 410. Lisan aseka.

1804[11] Müellifin dediği gibi beyit, Merrar b. Munkiz'indir, Cerir'îe aynı asırda yaşamış müslüman şairdir. İkisi ansnda hicvetmeler olmuş. Mafdaliyat: 83. İkincisi; Kitab'ul Ef al: 3/490. Lisan mad. Zebere. Mah-tutede izbirarehuyerine izhirarehu, yetteğiru erien seyğere gelmiş. Ikisi-de hatadır. Liyetteğire el-îttiğar: Dişlerin düşmesidir. İzbirar: Tüylerin dağ ılrn asıdır.

bürünür. Bu hal ateşin semaya olan yakınlık ve uzaklık durumana göre değişir. Ve tıpkı bulutların değişik renklerdeki görünüşü gibidir. Bulutların kendisi sarı ve kırmızı olmak üzere çeşitli özelliklere sahip muhtelif renklerdedirler.

"Keddihan"dan kasıt ise o kadar saf ve berraktır ki zeytin yağı misalidir. Veyahut yay gibi çeşitli renklerdedir ki duru saf katı eski ve yeni durumlarda yağm renkleri değişiktir.

Bir rivayete göre yağın şişede dalgalandığı gibi o da dalgalımr akıp gider. Bir rivayete göre eski yağlar kırmızı renktedir. Semanın sürekli rengi kırmızıdır ancak arız olan mavilik havanın semanın Önüne geçmesiyle atan arizi bir durumdur. Bu aynı terin mavimtrak görülmesi gibidir, kıyamet gününde ise hava tutuşup alev gibi yükselir ve bu esnada semanında rengi bu şekilde görülür.1805[12]

39- "İşte o gün insanada cinne de günahı sorulmaz."

O gün onlardan danışma ve tanınmaları konuşanda bir-şey sorulmaz. Ancak gerekli olan azabın ilzamı ve azarlamak konusunda sorulurlar.1806[13]

44- "Onlar, cehennemle kaynar su arasında dolaşır dururlar."

Ayette geçen "Hamimin an" artık kaynaması son haddine gelmiş olan kaynar sudur.1807[14] Bir rivayete göre (an) kelimesi şu an halı hazırda

---

1805[12] Muhammed b. Nasr'ın Lokman b. Amir Hanefi'den çıkardığına göre Nebi (s.a.v.) Kur'an okuyan bir gencin yanından geçti ve bu ayeti okuyordu:

"Gök yarıldığı zaman erimiş yağ gibi kıpkırmızı bir gül olur." durdu ve tüyleri diken diken oldu. İbretler içinde kalıp bir hayli ibret aldı hem ağlıyor hem de şöyle diyordu:

"Evet evet gök yarıldığı zaman olacak" diyordu. Nebi (s.a.v.) şöyle dedi:

"Ey genç, Nefsim elinde olana yemin olsunki, meleklerde senin ağlayışınla ağladılar."

1806[13] Mücahid'ten naklen ayet için şöyle demiş:

"Melekler mücrimlerden bir şey sormazlar. Zira onlan simalarından tanırlar.

1807[14] Taberani'nin İbni Abbas'tan çıkardığına göre Nafi b. Ezrak ona: "Bana bu ayet hakkında haber ver" demiş. O

demektir. Bundan dolayıdır ki hal şu an diye isimlendirilmiştir. Çünkü o şu anda mevcuttur vardır. Zira maziye ulaşılması ve idrak edilmesi imkansızdır ve müstakbelde ancak emel veya temenniyle sonra olandır veya olacak şeydir ve ancak bu hale şu anda hazır olan mevcut olan demekten başka çare yoktur. Göz açıp kapamak kadar an'rn bir sabitliliği yoktur. Bizde de sabitsizlik üzerine sabitlilik nerede.

Bu arada Allahu Teala azabı zikr ederken bunun zımmın-da verdiği nimetlerinden dolayı insanlarda olan minneti de zikretmiştir. Çünkü bunlar birer uyan sakındırma ve bir işi açıkça bildirmek ve anlatmaktır.

Bir rivayete göre Hasan şöyle demiş: "Seni korkutup ta güvende, emniyette kalmanı sağlayan sana, seni sözde güvende bırakıp korkuya düşürenden daha merhametli ve daha çok nimetler ihsan edendir.

Bu mana da şöyledir:

"Sertleşti ki menetsinler. İhtiyatlı ve akıllı olan kimseler bazen merhamet ettiği kimselere karşı biraz sertleş-sin."1808[15]

46- "Rabbinin makamında durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır."

Ayette geçen "cennetan"dan kasıt dünyada da bu hal sende olduğu gibi cennette de bir cennet senin kasrında (saray) birisi de dışında olacaktır.1809[16] Bir rivayete göre bu ifade cins üzeredir ki bir cennet

---

da der ki:

"Aniy: Kaynaması ve ısısı son haddine varandır. "Araplar bunu biliyor mu?" der. O da:

"Evet, sen Nabiğe beni Zebyan'ın şöyle dediğini duymadın mı?" der. "Hıyanet edip gaddar olanın sakalı, kaynaması son haddine gelmiş insanın içinde gelen kan ile boyanır.

1808[15] Beyit Ruh'ul-Meani'dedir: 11/53. Nisbetsizdir ve o, Ebu Tem-mam'ındır. Divanı: 3/200; Ez-Zehrei: 2/677.

1809[16] İbni Cerir ve İbn Müdeveyh'in Ebu Musa el-Eş'ari'den Nebi (s.a.v.)' den bu ayet hususunda çıkardıklarına göre şöyle demiş:

"Mukarribinler için altından iki cennet vardır ve gümüşten ashab-ı yemin için iki cennet vardır. Tefsiri Taberi'ye bak: 27/146

insanlar için biri de cinler içindir.

50- "İkisinde de akıp giden iki kaynak vardır." Bu kaynaklardan birinin, ismi tesnim diğerinin ise sel-sebildir.

54- "Hepside örtüleri atlastan döşemelere yaslanırlar..."

Ayetteki ibare bitan (astar) ile birinci yoldan elbisenin yüzünün veya örtüsünün kıymetine şerefine delalet etmesi içindir.

Allahu Teala'nın vasıflandırdığı bu istebrak (atlas) cennet ehlinin giysilerindendir. Her ne kadar cinsler aynı olsa da, halis ipek kumaşlarının ve diğer türdeki kumaşların sınıflarının aynı kökten olup değişik renk ve sınıflarda olduğu gibi ipek te muhtelif sınıflara ayrılır.

54- "*..iki cennetin de devşirilen meyvası yakındır..." O kadar meyveler yakın mesafededir ki uzanıp uyuyan da oturan da ayakta olan da alabilir.1810[17]

56- "Oralarda gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş dilberler vardır ki bunlardan önce onlara ne insan ne de cin dokunmuştur."

Yani insan cinsinden olanlarla ne insanlar, cin cinsinden olanlarla ne de cinler cima etmiştir.

62- "Bu iksinden başka iki cennet daha vardır." Ayette geçen "Duniha" dan kasıt bu iki cennete ha yakın iki cennet vardır demektir.

Burada Rabbinin imakamından korkup ma'siyete tevessül edip sonra Allah'ın korkusundan onu terkeden kimselere Allahu Teala dört cennet vermiştirki cennetler arasında gezip dolaşırken mutluluğu ve surum kat kat artsın diye.

64- "Bu cennetler koyu yeşildirler." İkisi de suya kanmıştır ikisi de

---

1810[17] Seklatun: Bir cins kumaştır.

siyahtır.1811[18] Kisra'mn Numan'ı katletmesini Mesud'a diyenin dediği gibi:

"Haz ve şanslarla teyid edilen mülklerden sonra bir gün eğer zaman sana gülmüş ve lehine dönmüşse daha önce bir mahlukattan gaddarca zulmen almıştı. Raddah çok şeyler içerdi."1812[19]

Parlaklık ve yeşillikten dolayı ikisinin de renkleri siyaha çalıyor. Tıpkı Zurrume'nin kardeşinin de vasıflandırdığı gibi:

"Kedi otu koruyup rüzgar kırıntılarını attığı zaman eğri büğrü kumluk yerlerde, kökleri koyu yeşilin siyaha çalar renginden sonra bembeyaz olur. Filizler tekrar tohumlardan geri döner çıkar artık yerini tutup yükselir."1813[20]

Ve yine şöyle demiş:

"Koyu yeşildir beyaz bir nuru vardır. Belirlenmiş bulutlardan yağmur yağmış olmuş. Artık yeterli derecede aldı kuvvetlenip tomurcuklandı."1814[21]

Ve yine şöyle demiş:

"Otlar tomurcuklandı her yeri siyahlıklarla kapladı koyu yeşilliğinden sert yerlerden sulan emip çekiyorlar."1815[22]

66- "İkisinde de durmadan fışkıran iki kaynak vardır."

1811[18] îbni Abbas şöyle dedi: Suya kana kana ikiside yeşilliklerinden siyaha çaldılar.

1812[19] İkisini de bulamadım.

1813[20] Divanı: 181. Vecefet: Gitti. Yani rüzgar onu, kuruduktan sonra tohumlarını saçtı. Ellebİn: yerdir. Elleva: Kumluk eğri büğrü olanlardır. Teriketuhu içinden çıktığı tohum. Hadim dahleyn onun ehli. Tesidu yükselmektir. Mahtutede: Vecefet yerine vesefet gelmiş hatadır.

1814[21] Divanı: 656; Hawaun: Koyu yeşil. Karhau: Beyaz nur veya parlaklık vardır onda. eşratiyetun: Belirli bulutlardan yağmur aldı. Beraim: Tomurcuktur.

1815[22] Divanı: 450; Lisan mad. Karaa tacı karaa. Ed-Dad: 224. Buh-ma ottur. Habeşİyyetun koyu yeşilliğinden siyaha çalıyor. Nukan suya çekmesidir. Ekari: Sert yerdir.

Ayette geçen "Neddahetan" fışkıran iki pınar veya kaynak demektir. Nedh fışkıran anlamında olup olmayan olduğundan daha önce zikredilen iki kaynaktan apayrı bir kaynaktırlar.

70- "İçlerinde güzel huylu güzel yüzlü kadınlar vardır."

Ayette geçen "Hayraten hisanun"dan kasıt güzel ahlaklı ve güzel yüzlü demektir. Hayranın kelimesinin aslı hayyiratun idi. Daha sonra tahrif olduğundan hayranın olmuştur.

Ayette geçen "Refref' kelimesi güzel döşeme ve yastıklarla döşenmiş son derece mükemmel oturaklardır ki parıldar vaziyettedir. "El-Abkariyy" ise harikulade halı, hasır elbise vb. şeylerle süslenmesidir.

Bir rivayete göre yeşilin siyahla vasıflandırılın ası, tıpkı Şammah'ın, gece karanlığım yeşille vasıflandırdığı gibidir.

"Zerud'tan giden biri gitti Medine yapımı geceden yeşil bir cilbab çekişti. Uzeyb suyuna ulaştığı zaman onun yüzleri yorgunluktan bitkinlikten ötürü içine süzülmüştü."1816[23]

Bir rivayete göre Abker şehrine mensup edilmiştir. Ab-ker'deki elbiseler en nefis, zarif ve ihtişamlı elbiseler olduğundan daha iyi anlaşılması ve yakın olması açısından bunlara nispet ediliyor.

Tarefe şiirinde "El-Abkariyy" alacalı çizgili son derece kıymetli kumaş olarak ifade etmiştir.

"Alacalı çizgili kıymetli ve son derece güzel renklidir. Tıpkı kesilen hayvandan akan kan rengindedir.1817[24]

1816[23] Divanı: 139-141. Birincisi: Hayavan: 3/246; Cemherel'ul-Lu-ga: 2/208. ikincisi ise: Lisan celese. El-Faik: 1/205. Zerud bir yerdir. Zeb-bale: Medine yapımından Uzeyb: Küfe dolayında bir vadidir. El-Ve-kab: Kayada su toplanan çukurdur. Celesiy: Gözün dışı demek istiyor ki yoruldu, bitkin düştü gözleri kafasında kayboldu.

1817[24] Tarafe'nindir. Divanı, Şentemri'nin şerhi: 145. Lisan Necea. Muhkem: 1/203; Er-Rekm: Alacalıdır.

Rekm: Bir tür nakışlı kumaştır.1818[25]

VAKIA SURESİ1819 [1]

1- "Kıyamet koptuğu zaman."

Ayette geçen el-Vakiatu: Kıyamet demektir. Bir rivayete göre sayhadır.

2- "Onun oluşunu yalanlayacak hiçbir kimse yoktur."

Kazibetun'dan kasıt tekziptir. Buna benzer misal de ğa-şiye suresi 11. ayette vardır: "Lağiyeten" lağv "boş söz gürültü ses" manasındadır.

4- "Yer şiddetle sarsıldığı zaman."

Bir kez sallandığında veya sarsıldığında üzerindeki tüm binalar yıkılır yerle bir olur.

5- "Dağlar parçalandığı zaman."

Bir rivayete göre busset gürültü ve ses ile yıkılmaktır. Bir rivaeyte göre busset: Ufak ince parçalara bölünüp parçalan-masıdır. El-Besbesetu ise: Kavut denen şeydir veya irmik tat-lısıdır. Bazı hırsızlar şöyle demiş: Ekmekle uğraşıp ses çıkarmayın ve bir yerde fazla durmayın.1820[2]

1818[25] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/381-394.

1819[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Vakıa suresi Mekke'de nazil olmuş. Beyhaki, Ebu Ya'la ve ibni Murdeveyh'in İbni Mesut'tan çıkardıklarına göre Rasulullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğim işittim demiş.

"Kim her gece vakıa suresini okursa ebediyyen ona bela isabet etmez."

1820[2] Er-Riciz Kitab'ul-Efal'de: 1/480. Muhakkik nisbet etmemiş. Tehzib'ul-Luğa: 7/15; Cemhere: 1/30. Lisan mad. Hubz. Şems'ul-Ulum: 1/126 ve 2/15; Tefsir'ul-Kurtubi: 17/196; Mucem'uş-Şuara: 492. Nişvan Himyeri şöyle dedi:

7- "Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman..."

Çeşitli veya muhtelif sınıflar demektir. îbni Abbas (r.a.) bu sınıflan melaiket (fatır) suresinde zalim, mu'tedil ve önde olanlar diye sınıflandırmıştır.'Nu'man b. Beşir'in rivayet ettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) bu ayetten okumaya başlayarak onuncu ayete kadar okuyup sınıflandırmanın isimlerini belirtmiştir. 1821[3]

1- Sağcılar ne mutludurlar.

2- Solcular ne bahtsızdırlar onlar ve,

3- Önde olanlar, onlar Öncüdürler. (8-10 ayetler.)

10- "Önde olanlar, onlar öncüdürler."

Bunlar ihsana tabi olup doğru yolda yürüyen muhacir ve ensarlardan olan sahabilerdir.

Ayetteki "sabikun"un tekrar edilmesi şunun içindir: Zira sabikunun takdiri şöyledir: "Es-Sabikune ilattaeti, humus sabikune üa'r-rahmeti" ilk önce itaat edenler, rahmete nail olanların öncüleridir. İlk cümle mubtedadır ikincisi ise haberdir, ve XI. Ayette geçen:

"İşte onlar, en çok yaklaştıranlar."

cümlesi de mubteda ve haberin sıfatıdır.

13- "Çoğu önceki ümmetlerden."

Ayette geçen "sulletun" cemaat, ümmet anlamındadır.

"Er-Ricz, Gatafan'dan bir hırsızındır. Ali b. Hamza demiş ki: "Şaşanmdır. Beni Abbas'tandır. İbn'ul-Arabi şöyle demiş: "Arapların develerini çalan bazı hırsızlardır. Onlardan bazıları dediler ki:

"Ekmekle fazla meşgul olmayın yakalanırsınız. Velakin kavut ile yetinin. Merzbani şöyle demiş: "O, Hefvan Ukayli'nindir."

1821[3] Hadisi, İbnj Ebu Hatem ve ibni Murdeveyh çıkarmış. Durru'l-Mensur: 8/7.

14- "Birazı da sonrakilerdendir."

Çünkü Rasulullah'a (s.a.v.) iman edenlerin sayısı, kendisinden önceki nebilere iman edenlere oranla daha fazladır ve diğer nebilerinki ise azdır.1822[4]

15- "Cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerindedirler."

Ayette geçen (mevduneh) gümüş, cevher vb. şeylerle işlenmesidir.1823[5]

17- "Çevrelerinde, ölümsüzlüğe ulaşmış gençler dolaşırlar."

Ayette geçen (muhalledun) bir rivayete göre ellerinde bilezik olan kimselerdir.

Tacu'I-Meani'de şöyle denilmiş: O kimseler (varlıklar) cismani olmayan ruhani varlıklardır.

Bir rivayete göre (vaka fi haledi) sözü nefsime ve ruhuma vaki oldu demektir.

26- "Duydukları söz; yalnız "Selam, selam"dır."

Selamen kelimesinin nasp olması, kilen kelimesine bedel olmasındandır. Buna göre mana şöyledir. Selamdan başka birşey işitmezler: "La yesmeune illa selamu" şu takdir üzerine "kil" kelimesiyle selamenin naşı olması da caizdir. Ancak şöyle denilmesi gerekir. (Yusall mukellahu

---

1822[4] İbni Mürdeveyh'in Ebu Hureyre'den çıkardığına göre "Çoğu önceki ümmetlerden -birazı da sonraki ümmetlerdendir." ayeti nazil olduğunda Rasulullah'ın ashabı mahzun olup dediler ki:

"Öyleyse Muhammed'in ümmetinden pek az olacaktır. Bunun üzerine günün yansında "Bir çoğu önceki ümmetlerdendir. Bir çoğu da sonrakilerdendir" ayeti nazil oldu. Bunun üzerine ikincsinin "Birazı da sonrakilerdendir" kısmı nesholundu.

1823[5] îbni Abbas'tan nakledildiğine göre Nafi b. Ezrak ona (Ala su-rurin mevdunetin) nedir? diye sormuş. O da:

"El-Mevdune: Gümüş cevherlerle işlenmiş üzerinde yetmiş yatak vardır. "Araplar bunu biliyor mu?" diye sorar. O da:

"Evet sen Hassan b. Sabit'in ne dediğini duymadın mı?" der. Heyca için gümüş işlemeli bol bir elbise hazırladım.

selamen."

28- "Dikensiz kirazlar."

Yumuşak, dikeni olmayan ve sert olmayan çekirdeksiz kirazdır ki sanki özel olarak dikenlerden arındırılmış gibidir. Şemmah şöyle dedi:

"Eğer sen düz çıplak dikenlerden arındırılmış yumuşak bir yerde gecelersen sütü garantilemiş bir şekilde sabahlarsın ve güzel tatlı zahmetsiz bir içim süt içersin."1824[6]

29- "Meyvaları tıklım tıklım dizili muz ağaçları."

Ayette geçen "Talhin mendud"tan kasıt birbirleri üzerinde dizilmiş muz salkımları konulmuş ve bir arada toplanmıştır demektir.

Ve şöyle dedi: "Memeleri imdat çağrısında bulunduğu zaman bulut tabakaları hemen üst üste yığılır yardıma gelir."1825[7]

30- "Yayılmış gölgeler."

Zaman ve mekanda yayılmış gölgelerdir. Çünkü o, fani olmayan sonu gelmeyen bir gölgedir. Lakin o öyle bir gölgedir ki: Ne güneş onu yokedip kaldırabilir ne de sıcak tesir edip altına girebilir ve ne de soğuk geçirip o gölgenin refahı ve zevkini ifsat edebilir. Allah (c.c.) bunu şu ayette belirttiği gibi:

"...ne yakıcı sıcak görülür orada, ne de dondurucu soğuk." (İnsan: 76/13)

34- "Ve yükseltilmiş döşekler üstündedirler." Araplar kadınlardan kinaye olarak firaş kelimesini kullanırlar. Ayette geçen "merfuatin" ise

---

1824[6] 'Divam: 117; El-Guku: Garkatun'un cemidir. Bir içim süttür. Birincisi Lisan mad. Sekka. Muhkem: 1/273; Muhassas: 11/190. İkincisi Lisan mad. Cehede. Mucemu Makayis'ul-Luga: 1/487.

1825[7] Beyit Şemmah'mdır. Divanı: 1116; Mean'il-Kebir: 1/87; Me-calis'us-Saleb: 2/738; El-Faik: 3/115. Lisan mad. Akabe. Ed-Derat: Dar-retun'un cemidir. Sütten hali olmayan memelerdir. Feziat: Onu korkuttu ve yardım etti ona. Diyor ki: Semizdir. Süte ihtyaç duyduğunda ise hemen sütü verir.

yükseltilmiş döşek veya taht, yatak vb. şeylerdir.1826[8]

35- "Gerçekten biz hurileri yepyeni bir yaratılışla

yarattık."

Maksat şudur: Biz onları henüz bakire genç kız şeklinde yarattık demektir.

37- "Eşlerine düşkün ve yaşıttırlar."

Ayette geçen el-Arub: Güzel eşlerine karşı düşkün, feta-netli, anlayışlı, arapların fetaneti gibi tam eşlerinin murad-lan doğrultusundadır demektir.

"Etraben" ise çiçeklerle bezenip süslenmişlerdir ki güzellikleri, cemaletleri ve görünüşleri daha tam ve ihtişamlı olsun. Ebu Zeyd Tai1827[9] şöyle dedi:

"Günlerimizin yarısı yarı zulümledir. Çünkü ben yaşam gölgesini zayıf, sıska hesap etmedim. Zamanı sarhoşluk başlangıcı olarak görmüyorum. En güzel olarak Allah'ı görüyorum."

39-40- "Bir çoğu önceki ümmetlerdendir. Bir çoğu da sonrakilerdendir."

Öncekiler hakkında şu ayet inince:

"Birazı da sonrakilerdendir." (14. ayet).

Sahabiler oldukça fazla üzüldüler ve bunun üzerine 39 ve 40. ayetler

---

1826[8] Lisan'da şöyle demiş: El-Furuş velime fariş: kadınlardır. Çünkü onlar uzanıp açılırlar. Ebu Kebir şöyle demiş:

"Onlardandır. Azledilen kadınlar helak olmadı." (Furuşun merfuatin) ayeti hakkında. Furuş ile, furuş sahibi olan cennet ehlinin kadınları kastedilmiştir. Kişinin hanımına; onun yatağı, çarşafı ve yorganı denilir.

1827[9] Adı: Munzir b. Harmele'dir. Eski cahiliyyedendir. İslamı idrak etti ama müslüman olmadı. Hıristiyan olajak öldü. Velid b. Ukbe'nin kadeh arkadaşıylı. Osman b. Afvan'a, Velid'in şarap içtiğini ve Ebu Zebid'le arkadaşlık ettiğini anlattıklarında hemen onu Kufe'den azletti. Aslanın vasfı hususunda onun güzel şiiri vardır. İki beyit tamemen zahir olmamıştır. İkisi de divanında yoktur.

nazil olur sahabiîer teskin olurlar. Rasulullah (s.a.v.) bu ayetleri şöyle tefsir etmiştir:

"Adem (a.s.) dan bize kadar gelenler bunlardan bir guruptur, bizden sonra kıyamete kadar devam edecek olan bunlardan bir guruptur." der.1828[10]

41- "Solcular; ne yazık o solculara!"

Araplar solu hep uğursuz addederken sürekli kötü ve çirkin olan şeyler, şanssızlık ve eksik mal veya servet olarak tabir ederler. Huzeli şöyle dedi:

"Ey Ebu Surm, Esma'dan sana anlattı. Öyleki onun binit develeri bağımsız olduğu zaman aramızda cereyan etti.

Onun için sol (uğursuz) kuşunu ürküttüm. Eğer o senin meylettiğin hevan ise o senden uzaklaşır."1829[11]

Şöyle dediği gibi:

"Beni Allat'ı yardımlaştıkları zaman gördüm ki: Benim payımı kendilerinkine göre uğursuz sayıyorlar. Beni sağa yani uğurlu olan yere indir ben atılan uğursuz rezil menzilinde olmadım."1830[12]

43-44- "Kapkara dumandan bir gölge altmdalar ki ne serindir ne de hoştur." '

Ayette geçen el-Yehmum: Dumandır. Bir rivayete göre siyah ateştir. Eğer gölgenin faydası hararetin şiddetinden, yakmasından ve kavurmasından uzaklaştırıp rahatlatmak ise, dumandan olan göğe ise ne serinlik ne de

---

1828[10] Hadis 14. ayette geçti.

1829[11] Ebu Zueyb Huzeli'nindir. Şerh Eş'ar'ul Huzeliyin: 1/41; Ez-Zehre: 1/339.

1830[12] Beyitler Ebu Harraş Huzeii'nindir. Birincisi şerh ebyat Huzeliyin: 3/1197; Divanı Huzeliyin: 2/132; Mean'il-Kebir: 2/849; Eğani: 21/44. Mahtutede sehmiyerine siyame gelmiş hatadır. Bu bir darbı meseldir. Diyor ki: Beni kötü bir konuma düşürüyorlar.

hoşnutluk verir.

55- "Susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz."

Ayette geçen el-Hiym, susamış devedir. El-Heyyam ise öyle bir hastalıktır ki ne kadar deve onunla beraber içer ama suya kanmaz içtikçe içesi gelir. Arabi'nin dediği gibi:

"Tuzlanmış ve karnı susuzluktan tıngırdayana kadar sudan men edilen develerin vecdi, su birikinti yerlerine gitmektir. Oraya buraya gidip dönüp dolaşıyor onun etrafında da deve sürüleri vardır hastalanıyor ve su içiyorlar. Benden daha çok virde susamış ve teatuf etmiş zira ben ise süsleniyorum."1831[13]

58- "Söyleyin öyleyse, dökmekte olduğunuz meni nedir?"

Mena-ve emna eş anlamlı birer kelimedir. El-îmnau ise; akıtmaktır. Hacda olan Mina'ya da; orada kaynatıldığından Mina denilmiştir. Akıtılarak atıldığından dolayı çocuk olan suya (meniye) da meniyyen denilmiştir.

65- "Dileseydik onu kuru bir çöp yapardık da şaşar kalırdınız."

Temimlilerin lügatına göre teneddemun (pişman olursunuz) demektir. Bir rivayete göre şaşırdınız demektir. Ebu Amr Zahid'in Sa'leb'ten zikrettiğine göre "ett-tefekkuh ile et-tefekkun" nafaka üzerine olan pişmanlıktır.1832[14]

71- "Söyleyin şimdi bana tutuşturmakta olduğunuz ateşi."

El-İrau çakmak taşı, defne ağacının benzeri şeylerin birbirine çakılıp

---

1831[13] Beyitler Zehru'l-Adab'ta: 1/242. Rebiu'l-Ebrar: 1/224. Haya-van: 3/104, Ez-Zehratu: 1/410, Hulliet: Sudan men edildi.

1832[14] tbni Manzur şöyle demiş: "Et-Tefekkuh teneddum'dur (pişmanlık). Kur'an'da (Fe zaltum tefekkehun)'un manası: Şaşırdınız demektir. Tefekkenun da aynı manadadır. Bu da ukul kabilesinin bir lügatidir. El-leh yani: Ezd şennua diyorlar ki: Yetefekkehun. Temimliler: Yetefekke-nun diyorlar. Yani şaşırır kalırlar.

ateşin çikartılışıdır. .

73- "Biz onu bir ibret ve çölden gelip geçenlere bir fayda yaptık."

Tezkire'den kasıt ibret yaptık ki yarın olacak olan büyük ateşten sakınmanız için size hatırlatsın. Metaen: Ateşin ışığından, pişirmesinden ve yakmasından elde edilen menfaatlerdir. Halil de bizim görüşümüzün üzerinedir. Ateşin daha başka cevheri madeni eritmek, şekillendirmek kireç, alçı, sıva vb. şeylerin yapılışında kulanılır ve bunların hepside kulların faydası içindir. En büyük hayırlar ve genel olan meta kısımları su, ateş, mer'a ve tuzdur.1833[15]

Su ve diğerleri yağmur almayan çöl ve benzeri yerlerde her ne kadar ihtiyaç sahiplerine birer meta da olsalar ateşin insanları Allah'ın azabını hatırlattığı ve günahlardan sakındırdığı gibi ne bir ibret nede bir hatırlatıcılıkları vardır.

Ekva kelimesi zıt anlamlı bir kelimedir ki1834[16] hem ihtiyacı olan hem de olmayan manasına geldi. Bundan dolayı bu kelimenin tefsiri ihtiyaç ve maksada göre değişik, muhtelif tefsirleri açıklamaları vardır.

75- "Hayır! Yıldızların yerine yemin ederim ki..." Ayette geçen mevakii'n-nucum'dan kasıt: Yıldızların

çıkış ve düşüşleridir. Bir rivayete göre kıyamet gününde dağılmalarıdır. Bir rivayete göre o yıldızlar Cebrail'in (a.s.) Ra-sulullah'in (s.a.v.) kalbine düşürüp nakış ettiği Kur'an'ın yıldızlarıdır. Bir rivayete göre o yıldızlar: Hayırlı ve iyi insanların kabirleridir. Şu kavi ise şöyledir:

1833[15] Taberani, ibni Murdeveyh ve İbni Asakir'in Vasile b. Eska'dan (r.a.) çıkardığına göre Rasulullah (s.a.vj şöyle dedi demiş:

"Allah'ın kullarını, sudan, meradan ve ateşten menetmeyin. Zira Allahu Teala bunları ihtiyaç sahiplerine meta ve mustazaflar için de kuvvet kılmıştır." İbni Asakir'in lafzı şöyle: "Faydalanmak isteyenler için bir geçim yapmıştır."

1834[16] İbni Enbarİ şöyle dedi: Mukvin: Zıt anlamlı kelimelerdendir. Hali vakti yerinde olan ve binitleri güçlü olan adama:

"Raculun mukvi" denilir. Ev, ev halkından hali olduğunda: Kad ek-va'1-menzü denilir. Falanca çölde geceledi: Bate fulanun el-kavae denilir. El-Eddad Îbni'l-Enbari: 122.

76- "Bilirseniz, gerçekten bu büyük bir yemindir." Ayetteki bu ifade kasem İle cevap arasında olan itirazi bir

cümledir ki: Mevsuf olan (kasem) kelimesiyle ve sıfatı olan (azim) arasında olan bir itirazi cümleyi içermektedir ki o da (Lev ta'lemun)'dur. İşte bu ikidir ve birbirinin arasında olan iki itirazdır.

81- "Şimdi siz, bu sözümü küçümsüyor sunuz?"

Ayette geçen (mudhinun) fesat sokma, fitne çıkarma manasında olan (munafikun) demektir.

Edhene ve dahene: Umursamayıp küçümseyip nifak etmek manasındadır.

Ebu Kays b. Eslet Ensari'nin dediği gibi:

"Yolcunun silahı zaman için uyandırır kuvvetlidir ve zayıf ümitsiz değildir. Kuvvet ve akıl devamlı, zayıflık, aşırı hırs ve nifaktan daha hayırlıdır."1835[17]

82- "Allah'ın verdiği rızka karşı şükrü, onu yalanlamakla mı yapıyorsunuz?"

Yani sizin yaptığınız küfür ve tekzip verilen rızka karşı bir şükür mü sanıyorsunuz? Ki araplann buna benzer şu sözleri bu kategoride yer alır:

"Bize yağmuru bulutlar veya yıldızlar yağdırdı.1836[18] Yine bazı

1835[17] Mafdaliyat: 285; Semtu'Meali: 837; Hayavan: 3/46; Bezzu: Silahtır. Fekketu: Zayıflık. Hau: Aşın hırstır.

1836[18] Müslim'in İbni Abbas'tan çıkardığına göre şöyle demiş: "Rasulullah'm (s.a.v.) zamanında insanlar üzerine yağmur yağdı ve

Rasulullah şöyle dedi:

"İnsanlardan bazıları şükreder oldu bazıları da kafir." Dediler ki:

"Bu rahmet Allah'ın vergîsidir. Bazıları da dediler ki: "Falanca bulut doğruladı tasdiketti. Bunun üzerine Hayır yıldızların yerlerine yemin ederim ki'den Allah'ın verdiği rızka karşı, şükrü, onu yalanlamakla mı yapıyor sunuz"a kadar ayetler nazil oldu." Sahihi Müslim rakam: 73.

arapların Rasulullah'ı (s.a.v.) yalanlamak ve inanmamak kastıyla Ebu Süfyan vb. şahısların mallarından almaları da bu kategoriye girer.

83- "Hele can boğaza dayandığı zaman."

Ayette maksat can veya nefis zikredilmemiş te olsa (iza beleğeti'l-hulkum) ifadesi bunlara kinayeten söylenmiştir.

Hatem'in dediği gibi:

"Sekerat günü gelip göğsü daraldığı zaman vallahi kişiye malı fayda vermez. Vallahi bu ya apaçık bir engel olur ya da ata olur ya da hiçbir ürküntü ona engel olmaz.1837[19]

86- "Mademki ceza görmeyecekmişsiniz."

Ayette geçen (Medinin)den kasıt: Çoğunun benimsediği ceza olduğunun görüşü değil aksine dinin buradaki konumu itaat ve ibadettir.

Buna göre mana şöyledir: Madem ki siz itaat etmeye malik değilsiniz ve itaat etmekten kaçıyorsanız, öyleyse zannettiğiniz gibi malik iseniz yiğitseniz, ruhlarınızı kabzet-memiz için bir çözüm bulun, aramıza bir engel koyun ve ruhları tekrar bedenlere geri dönderin bakalım.

Ayetin bu ifadesi doğrudur, sahihtir. Çünkü gerektiğinde ruhun tekrar dönüşü bakımından herhangi bir acziyet manası yoktur. Kastettiğim şudur: Ceza ve dönüşün inkar edilişi.

89- "Ona rahatlık güzel rızık ve naim cenneti vardır."

Revh: rahatlıktır.1838[20]

Aişe'den (r.a.) nakledilen bir rivayette Rasulullah'ın (s.a.v.) kıraatında

---

1837[19] İki beyit te Divanında sh. 50.

1838[20] Dehhak'tan naklen, Ef-ruh: İstirahattır. er-Reyhan: nzıktir.

böyledir ve, İbni Abbas, Hasan, Katade, Dehhak, Eşheb1839[21], Nuhu'1-Kari1840[22], Budey1841[23], Şu'ayb b. Harb1842[24], Süleyman Teymi1843[25], Rabi b. Haysem1844[26], Ebu İmran el-Cuni1845[27], Ebu Cafer Muhammed b. Ali1846[28] ve El-Kayad'm kıraatîarma göre "Feruhun" kelimesinin ra'sı zammeyledir. Manası ölümsüz bir hayattır. İbni Abbas'a göre manası istirahat, Dehhak'a göre de rahmet manasındadır.1847[29]

HADID SURESİ

7- "Sizi kendisine halife kılıp sarf yetkisi verdiği şeylerden harcayın"

Mefhum şöyledir: Sizi sizden öncekilere varis kıldı ve sizi onlardan

---

1839[21] Adı, Miskin b. Abdulaziz'dir. îmam Malik'in arkadaşıdır. Sima yoluyla kıraati, Nafi b. Ebu Nuaym'dan rivayet etmiş.

1840[22] İbni Cezeci anlatıp şöyle dedi: Sonra Ebu Amr b. Ala'dan sonra (ilk kıraat ravileri) Nuh'ul-Kari oldu.

1841[23] Budeyl b. Verka şahabıdır. Mekke'nin fethinde müslüman oldu. Nebi'yi (s.a.v.) gördü ve iki yanağı siyahtı ve ona:

"Yaşın haçtır" dedi. O da:

"97'dir"dedi. Rasulullah (s.a.v.):

"Allah senin cemal ve siyahlığını artırsın" dedi. İsabe: 1/141.

1842[24] Şuayb b. Harb Ebu Salih Bağdadi'dir. Horasan'lı olup Mekke'ye gelmiştir. Salih, dindar ve sikadır. Hamza ez-Ziyat'a arzetmiş. Ondan ard yoluyla kıraat Ettiyb b. İsmail rivayet etmiş. H. 296'da vefat etti.

1843[25] Süleyman b. Yahya ey-Teymi el-Bağdadi ve'd-Daby ile maruf olan kişidir. Karidir, büyük derecede sikadır. Ed-Devriye ardetmiş. İbn'ul-Enbari ve Ebu bekir Nekkaş'dan rivayet etmiş. H. 291 'de vefat etmiş.

1844[26] Rabi b. Haysam büyük kıymetli tabündendir. ibni Mesut'tan almış. Onun üzerine de Ebu Zur'a b. Amr b. Cerir ardetmiş. İbni Mesut şöyle demiş: Muhammed (s.a.v.) seni görseydi, seni severdi. H. 90'da vefat etti.

1845[27] Adı Abdulmelik b. Habib'tir. O, künyesiyle meşhurdur. Sika ve dördüncü tabakanın büyük1 erindendir. H. 128 de vefat etti. Takribu't-Teh-zib: 362.

1846[28] O, Muhammed t. Ali Bağdadî el-Bezzaz'dır. Künyesi Ebu Cafer'dir. Kari meşhur ve zsıptı sağlamdır. Kıraati arz yoluyla Muhammed b. Amr b. Avn'dan almıştır. Ondan da: Muhammed b. Abdullah b. Cafer harbi ve Ebubekir jSekkaş rivayet etmişler.

1847[29] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/395-405.

bedelen halife kıldı. Bir rivayete göre manası şöyledir: Bazıları bazılarından bedelen halife kılar ve hiç kimseye birşey geride kalmaz.

Bu manada şiir şöyle:

"Mızraklarım, onu elime alıp avucumu doldurmamış çok mal mı, onun zevalinin ardına düşmem.

Zırhımı, onunla servet edinmeyi istemem, Her kişi kendine olanı toplar veya biriktirir bir yere koyar."1848[1]

Buna benzer bir misal de Temmi b. Mukbil söylemiş:

"Telef et ve bırak, zira mal ultef ve bedeldir. Malı yiyen zamanla beraber sen de onu ye. Kolay kaybolan ve ehven bir şekilde helak olandır.1849[2]

Aretun sözü: Tıpkı hilfetin gibidir. Halef ve bedeldir.

10- "Halbuki göklerin ve yerin mirası Allah'ındır"

Mefhum şudur: Mademki öleceksiniz ve topladığınız malları terkedip gideceksiniz niçin Allah yolunda infak etmiyor sunuz?

10- "Elbette içinizden fetihten önce harcaya ve savaşanlar, daha sonra infak edip savaşanlarla bir değildir..."

Mefhum mana şudur: Onlar diğerlerine rağmen infak ve savaş konusunda daha öncü olduklarından daha sonrakilere rağmen dereceleri daha yüksektir.

11- "Kim Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa, Allah ta onun

---

1848[1] Beyit, İbnİ Z-yyabe'nindir. Cahiliyye şairlerindendir. Adı: Amr b. Luey'dir. Çok ki .skin bir atlı şövalyedir. Mucliz atının adıdır. Şerh Hamaset Tebrizi: 1/7; Hazanetu'1-Edeb: 5/114 ve Kamil ikincisi Şerh Maf-daliyat: Tebrizi: 1/471

1849[2] Divanı: 244; Tezkiret'us-Sadiyye: 227. Birincisi Tehzib Islah'l-Manuk: 1/432; Şerh Mafdaîiyat: 2/60; Cemhere: 3/427. İkincisi Muha-derati-'l-Edibba: 1/572.

karşılığını kat kat verir ve ayrıca ona çok değerli bir mükafatı vardır."

Arapların yanında, hayır olsun şer olsun cezayı gerektiren ve o mesabede olan her bir amel karz (ödünç)dır. Bundan dolayı ayetteki ifade hasen (iyi) sıfatıyla vasıflandırılmış ki karşılığında verilecek mükafat veya ceza kötü veya şer olduğu anlaşılmasın.

Şair Şenfera da karz kelimesini biraz önce verdiğimiz anlamda kullanmıştır:

"Selaman b. Mufrec'in borcunun karşılığını verdik. Onların elleriyle verdikleri ve harcadıkarıyla.

Abdullah ile hastalığımızdan şifa bulduk. Avf ise madi-nin elinde şimdi bir işe başladı."1850[3]

12- "Mü'min erkeklerle mü'min kadınları, önlerinden ve sağlarından nurları koşarken görüğün günde..."

Nurlarından kasıt makbul olan amellerinin nuru veya imanlarının nurudur. Sağlarında olan nur ise, sağ taraflarından infak ettiklerinin nurudur.

12- "...Onlara, bugün müjdeniz, zemininden, ırmaklar akan ve içlerinde ebedi kalacağınız cennetlerdir denilir..."

Mefhum şudur: Mümin kadın ve erkeklerin Önlerinden ve sağlarından olan nur onlara cenneti müjdeleyen bir alamet nurudur.

13- "Münafık erkeklerle münafık kadınların, müminlere; "Bizi bekleyin, nurunuzdan bir parça ışık alalım" diyeceği günde kendilerine: "Arkanızı dönün de bir ışık arayın" denilir. Nihayet onların arasına, içinde rahmet, dışında da azap olan bir sur çekilir."

1850[3] İki beyit te Mafdaliyat'ta sh. 112.

Ayette geçen "unzuruna" dan kasıt bekleyin manasında olan "inteziruna" demektir. Bu şeva ve işteva, harefe ve ih-tefere keliirielerinin misalidir.

Şair şiirinde her iki kelimenin lugatlarım cem edip aynı manada kullanmıştır:

"Aylardan beri onları beklemeye devam ediyorum, tıpkı açık alanda bekleyenin deve çobanlarını beklediği gibi."1851[4]

"Münafıklara arkanızda bir nur arayın denilmişti."

Çünkü onlar halisane iman ile gelmemişti; yani imansız gelmişlerdi. İçi rahmet dışı azap olan o Sur, Kur'an'da zikredilen el-A'raf tır.1852[5] Abdullah b. Amr b. As'ın dediğine göre: "Mescidi Aksa'nın oralarda olan surdur, arkasında cehennem vadisi vardır."1853[6]

Ka'b'dan nakledildiğine göre o sur: Mescidi Aksa'da Babu'r-rahman (rahmet kapısı) diye isimendirilen kapıdır.

14- "Münafıklar onlara: "Biz sizinle beraber değümiy-dik?" diye seslenirler. Müminler de derler ki: "Evet ama, siz kendi canınızı yaktınız, gözlediniz, şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. O çok aldatan (şeytan) sizi, Allah hakkında bile aldattı. Nihayet Allah'ın emri gelip çattı."

Ayette geçen "Fetentum enfusekum" siz nefsinizi helak ettiniz ve sapıttınız, delalete düşürdünüz demektir. Bir rivayete göre "Fetenehu ve eftenehu" da denilir.

Şair şiirinde bu kelimenin iki lügatim cem ederek kullanmıştır:

1851[4] Lisan mad. Sehere. Mean'il-Kebİr: 2/687. Nisbetsizdir. Eşhe-re Vsufar; Üzerinden ayların geçmesidir.

1852[5] Abdubnu Humeyd'in Katade'den çıkardığına göre cennetle cehennem arasında bir duvardır.

1853[6] Abdubnu Humeyd, Hakim'in sahih gördüğü ve İbni Asakir'in Abdullah b. Amr b. As'tan çıkardığına göre şöyle demiş: "Allahu Teala-mn Kur'an'da zikrettiği sur (Nihayet aralarına bir sur çekilir) Beyt'ul-Makdis eş-Şerkiy'de olan surdur. (Onun içinde rahmet) vardır derken mes-cidtir. (Dışında azap) vardır derken yani: Cehennem vadisi ve ardında gelen şeylerdir.

"Eğer beni aldattıysa, o dün Said de aldatmıştı. Dün de bütün müslümanlara buğzetmişti."1854[7]

Bir rivayete göre "Fetentum": Fitneyi siz gözetleyip çıkarttınız ki cihada gitmeye geride kalasınız diye. Yani şöyle dediler: Siz dediniz bana izin verin, beni fitneye düşürmeyin, canımı yakmayın."

Ayette geçen, "Terebbestum" dan kasıt: Siz dediniz ki; ölümü, zamanın musibetlerini onunla gözetleyelim.

Ayette geçen Allah hakkında sizi çok aldatan o şeyden kasıt şeytandır. Bir rivayete göre de dünyadır.

15- "Bugün artık ne sizden ne de inkar edenlerden fidye kabul edilir. Varacağınız yer ateştir. Size yaraşan odur. Ne kötü bir dönüş yeridir!"

Ayette geçen "Hiye mevlakum"dan kasıt size layık olan, yaraşan veya evla olan odur demektir.

16- "İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen gerçek için kalplerinin saygıyla yumuşaması zamanı daha gelmedi mi?"

Ayette geçen (Ye'ni) kelimesinin sigalan şöyledir: Ena ye'ni, veane yeinu kelimeleri sigalan hane "vakit, zaman girdi" anlamındadır.

Şiirde her iki lügat arası cem edilerek kullanılmıştır:

"Artık amalığımın son bulması tecelli etmesi ve Leyla'dan men edilmemem zamanı daha gelmedi mi? Evet artık benim vaktim geldi."1855[8]

1854[7] Beyit Aşa Hemedan'ındır.

Said b. Cübeyr için söylemiştir. Lisan mad. Fetene. Celus'us-Salih: 1/199. Muhakkik nisbet etmemiş. Mecaz'ul-Kur'an: 1/168; Divanı shf. 162; Bahr'ul-Muhit: 5/51; Divanı: 162.

1855[8] Sırru Sanaat'ul-İrab: 1/210. Lisan mad. Eyin. Nisbetsizdir. Tefsir'ul-Kurtubi; 17/248.

Şiirde kullanılan yein ve ena kelimeleri vakit geldi anla- . mında olan "hane" demektir.

18- "Sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah güzel bir ödünç verenlere, verdikleri kat kat arttırılır ve onlara şerefli bir mükafat vardır."

Tasadduk eden kimseler, verdikleri sadakayla Allah'a güzel bir ödünç verdiler demektir. Bundan dolayıdır ki fiil ile atıf yapılmıştır. Ayette geçen "El-Mussaddikine vel mussed-dikat" kelimelerindeki sad harfini tihfifle1856[9] "musaddikine vel musaddikat" şeklinde okursa manası şu ayette olduğu gibi mana edilir:

"İman edip salih amel işleyen kimseler."

(Bakara: 2/277)

Çünkü tasdik iman edemektir. Ve Allah'a ödünç bırakma ise salih amelle ancak olur.

20- "...Tıpkı yağmurun bitirdiği ve ziraatçilerinde hoşuna giden bir bitki gibi önce yeşerir sonra kururda sen onun sapsarı olduğunu görürsün..."

Ayette geçen "el -Kuffare "den kasıt ziraatçılardır. Bir rivayete göre kafirlerdir. Çünkü bu tür manzaralar onların hoşuna gider ve onların yanında daha caziptir.

22- "Yeryüzünde vuku bulun ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın."

Ayette geçen "Kable en nebreeha"dan kasıt, yer ve üzerindeki canlıları nefisleri yaratmadan önce demektir. Rivayet edildiğine göre merhum

---

1856[9] İbni Kesir ve Şube ikisinde de sad'in tahfifiyle okumuşlar. Bu da Et-tasdik'tendİr. Yani Rasulullah'ı (s.a.v.) tasdik ettiler. Yani onun getirdiklerine iman ettiler.

Said b. Cübeyr, Haccac zalimin yanına haksız yere boynunun vurulması emri için götürüldüğünde bazı arkadaşları Said b. Cübeyr'in başına gelenlerden dolayı ağlar ve bunun üzerine o da kendilerini teselli için bu ayeti okur.1857[10]

23- "Böylece elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şimarmayasınız..."

Mefhum şudur: Böylece olacak şeyleri size bildirdik ki dünyadan sakınasmız ona fazlaca bağlanmaktan kendinizi soyutlayasınız ve bilesiniz ki sizin başınıza gelecek olan şeyler daha önce kitapta mevcuttur ve değişmesinin asla bir yolu yordamı yoktur.

Nakledildiğine göre İbni Mes'ut (r.a.) şöyle demiş: Dilimin üzerinde bir kor olup onu parça parça cüz cüz yakıp tahrif ve yok etmesi, Allah'ın yazdığı bir şey hakkında, keşke olmasaydı dememden, bana o kor ateş daha sevimli ve hayırlıdır.

Kuteybe b. Said şöyle bir hadise rivayet etmiş:1858[11]

Ve ben ona:

"Bu develerin hepsi senin miydi?" diye sordum. İhtiyar adam da:

"Hepsi benim mahiyetimde benim ismim ileydİ ama sahibi onları tekrar

---

1857[10] İbni Ebu Şeybe, Abdubnu Humeyd ve îbnİ Munzir'in Rabi b. Ebu Salih'ten çıkardığına göre şöyle demiş:

"Bir grupla Said b. Cübeyr'in yanına girdim kavimden bir adam ağladı. O da:

"Seni ağlatan nedir?" dedi. O da dedi ki:

"Sende olan şeyden ve seni onun yanına götüren sebebten dolayı." O da dedi ki:

"Ağlama. O Allah'ın ilminde olacak şeydir. Şu ayeti duymadın mı hiç" der.

"Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın."

1858[11] Kuteybe b. Said Ebu Raca Sekafi'dir. Belh asıllıdır. Irak, Mekke, Medine, Şam ve Mısır'a gitmiş İmamı Malik ve Leys'ten dinlemiş nakiller yapmış. Ahmet b. Hanbel ise ondan rivayet etti. Horasan'da hicri 24O'ta vefat etti. Tarih-i Bağdat: 12/468-470.

geri alıp götürdü" der ve şöyle bir şiir söyler:

"Hayır hayır, ben ona ibadet eden bir kulum kişi zaman içinde afet bela ve musibetlere maruz kalır. Develerimin kendi ağıllarında olması hiçbir zaman beni mutlu etmedi. Allah'ın hükmettiği bir şeyin olmaması imkansızdır."1859[12]

İbni Kuteybe: "Doğrusu ben bu kadar malı, develeri telef olduktan sonra hala surur ve mutluluk dolu şiir söyleyen bu bedeviyi çok kıskandım." diyor,

24- "Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse şüphesiz ki Allah'zengindir, hamde layıktır."

"Huve" zamiri; bu ayette olan konumda olduğu gibi buna benzer bütün yerlerde Basri'lere göre fasl konumunda, Kufi'lere göre de imad konumundadır. Sibeveyh bu konuda şöyle demiş: Huve zamirinin burada araya gelmesinin sebebi, kendisinden önceki isim veya mananın tamam olduğunu bildirmek içindir, Ne bedel ne de na't olarak gelmemiştir ki onun haberini araştırıp durasın.

Böyle konuma sahip olan misaller şu ayetlerde de mevcuttur:

"İnni ene rabbuke." (Taha: 20/12)

"Ennehüm humulfaizun." (Mü'mimın: 23/111)

Ve:

"İnna nahnu nezzelna ez zikre." (Hicr: 15/9)

Bu ayetlerde gelen zamirlerin tümü birer tekidli fasl (durak) konumundadır, irabta hiçbir konuma (mahalle) sahip değildirler.

1859[12] İki beyitte Uyun'ul-Ahbar: 3/114; Vahşiyat sh. 170; Behçet'ul-Mecalis: 1/748; Es-Sedaketu ve's-Sadik sh. 94. İbni Kuteybe şöyle demiş:

"Araplardan develeri giden bir odamı öyle kıskanıp gıpta ediyo !im der ve beyti söyler."

Ayette geçen "huve" zamiri için şu şekilde diyenlerin sözleri daha isabetlidir huve "mubtedadır." Haberi ise "el-Ga-niyyu" dur. El-Hamid ise haberden sonra gelen haberdir (ikinci haber). Cümlenin tamamı ise mubteda ve iki haberden oluşmuştur. Çünkü iki haberin veya ikisinin "inne"nin; Eksudu ve eksitu fiilleri olmaksızın vasıtasız olarak iki haberi olmaları, mubtedanın haberi kılınması, daha sonra da "huve ve huma" zamirlerinin "inne"nin haberi kılınması içindir.

25- "...Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır..."

Bir rivayete göre Adem (a.s.) yeryüzüne indiğinde beraberinde "kelpeten, çekiç ve demirci örsü" de vardı.1860[13]Bir rivayete göre o faydaların tümü yerin kendisindendir. Ayette geçen "inzaT'ın manası izhardır (açığa vurma çıkarma). Gökten inen yağmur sularını yer emip kendine çeker ve depolar. Daha sonra bu su kibrit ve cıva gibi maden cevherlerini katılaştırıp ve böylece günler sonra bu karışımdan demir vb. madenler meydana gelir. Bu ayet te şu ayet misalidir:

"Sizin için hayvanlardan sekiz çift meydana getirmiştir..." (Zümer: 39/6)

"...Bu, Allah'ın dinine ve peygamberlerine, görmeden yardım edenleri belirlemesi içindir..."

Allahu Teala, eşyaların yaratılışında illet koyması menfaat ve maslahatları kolay kılmasında bıraktığı her bir illet, görmeden gaybtan onun dinine ve peygamberlerin davasına yardım edenleri belirlemek içindir. Allah için gizli aşikar diye birşey yoktur onun için, sır olan da aleni olan gibidir.

1860[13] îbni Ady ve İbni Asakir'in Tarihi-Bağdat'ta zayıf bir sened ile çıkardıklarına göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

"Adem yeryüzüne indiğide onun beraberinde, Kelpeten, çekiç ve örs vardı. Hawa Cidde'ye indi."

27- "...Uydurdukları ruhbanlığa gelince onu, biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar..."

Cümlenin mefhumunun takdiri şöyledir: Onlar Öyle bir Ruhbaniyet icat ettiler ki halbuki biz, onların üzerine, Allah rızasını talep etmeleri dışında bir şey yazmadık.

28- "...ki o, size rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nur lütfetsin; sizi bağışlasın..."

Ayette geçen (kifleyni)den kasıt şudur: Size iki şey veya hisse veya pay nasip etsin ki onlar da şudur: Biri, daha Önce gelmiş geçmiş peygamberle iman etmeleri, diğeri de, son peygamber Muhammed'e (s.a.v.) iman etmeleridir.

29- "Böylece kitap ehli, Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemeyeceklerini bilsinler. Lütuf bütünüyle Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir."

Bir rivayete göre ayette geçen (ya'lemu) yezunnu (zannetmek) manasındadır ve bazı yerlerde de (ez-Zennu) el-ilm (bilmek) manasına geldiği gibi burada da bu böyledir.

Bir rivayete göre "li ella ya'leme"nin manası "liya'leme" bilmeleri için anlamındadır.

Raciz şöyle dedi:

"Yumurtayı küçük görmelerini kınamıyorum. Çünkü onlar kabih ve fahiş karışımını gördüler."1861[14]

1861[14] Ricz, Ebu Necm Ucli'nindir. Mecaz'ul-Kur'an: 1/26; Tefsir'ul-Kurtubi: 2/182; Tefsir'ul-Taberi: 1/61; Kitabu Sibeveyh: 2/32; Kefenden Kabih ve fahiş. Yani yumurtayı hakir görmelerini kınamıyorum.

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/406-141.

MÜCADELE SURESİ1862 [1]

1- "Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikayette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir..."

Bu ayeti celile Havle binti Sa'lebe b. Huveylid ile kocası Evs b. Samit arasında geçen senin sırtın benim annemin sırtı gibidir deyip (zihar) yapan kocasının bu hareketi cahi-liyyede talak (boşanma) yerine geçiyordu ve ayet te bunlar hakkında nazil olmuştur.1863[2]

3- "Kadınlardan zihar ile ayrılmak isteyip te sonra söylediklerinden dönenlerin kanlarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir..."

Bundan dolayı bazı insanlar şöyle bir vehimde bulundular: Zihar ilk kez vuku bulmadı ki tekrar ikinci kez ona dönsün.

1862[1] İbnİ Abbas'tan nakledildiğine göre Mücadele Suresi Medine'de nazil oldu.

1863[2] Said b. Mansur, İbnİ Murdeveyh ve Beyhaki'nin Ata b. Ye-sar'dan çıkardığına göre Evs b. Samit, hanımı Havle binti Salebe'ye zihar yaptı. Hanımı, bu durumu Rasulullah'a (s.a.v.) gelip haber verdi. Evs bununla küçük günah işlemişti. Bunun üzerine Kur'an nazil oldu. (Kadınlardan zihar ile ayrılmak isteyip te, sonra söylediklerinden dönenlerin kanlarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir.) Ve Evs'in hanımına şöyle dedi:

"Kocana git söyle bir köle azad etsin." O da:

"Ey Rasulullah, sana veren verdi. Ancak ben ona rahmet olsun diye yanıma geldim. Onun bende bir takım menfaatleri vardır. Vallahi onun yanında köle yoktur. Ve ona malik te değildir. Ve dedi ki:

"Kur'an nazil olduğunda, o evde kocasının yanındaydı." Bü kez hanımına dedi ki:

"Git kocana söyle iki ay peşpeşe oruç tutsun." Kadın:

"Vallahi sana veren verdi ama kocam buna güç yetirmez." Rasulullah (s.a.v.):

"Git kocana söyle 60 miskine tasadduk etsin." Kadın şöyle dedi:

"Ey Rasulullah! Onun yanında tasadduk edeceği bir şeyi yoktur." Rasulullah (s.a.v.) dedi ki:

"Ensardan falancanın yanına gitsin onun yanında yarım ölçek (ve-sek) hurma vardır ve bana onu tasadduk edeceğini bildirmişti. Ondan o yarım Ölçek hurmayı alsın ve sonra 60 miskine tasadduk etsin."

Bazen araplarm kelamında (el-Ud) dönüş daha önce benzeri olmayan birşeye dönüş manasında da kullanılır. Örneğin ahiret yurduna el-Mead veya miad (dönüş) denildiği gibi.1864[3]

Bu, Huzeli'lerin şiirine yaygındır:

"Saide b. Cüeyye şöyle demiş:

"Evin arkasında birşey var denilene kadar: Kalk, sana bir-şey demem insanlar gitit haydi sen de çabuk ol. Kalktı, ellerinde bastonu var iki avucu da titriyor, dehşete düşerek korkarak bitkin ve buruk bir şekilde döndü."1865[4]

Ebu Harraş şöyle dedi:

"Ve genç döndü, tıpkı bir yaşlı gibi, hakkın dışında bir-şey demiyordu ve azarlayıcılar istirahat etti. İhvan'us-Safa öyle bir oldular ki sanki onların üzerine toprak boşaltılıp dökülmüş gibi oldular."1866[5]

Bütün bunlar sabitleştikten sonra, ayet hakkında Abdullah b. Hüseyn'in1867[6] şöyle demesi yerindedir: "Sonra söylediklerinden dönenler." Yani: "Yeudune ilel mekul" dediklerinden dönerier ve bu da tekrar kadınlara dönüş ve temasta bulunmalarıdır.

Ayetin takdiri sanki şöyledir: Vellezine yuzahirune min nisaihim fe tehriru rekabetin lima kalu: "Kadınlarından zihar ile ayrılmak isteyenler dedikleri sözden dolayı bir köle azad etmeleri gerekir" ve daha sonra yeudune ila nisaihim: "Kadınlarına geri dönsünler." Böyle bir te'vilin yapılmasının sebebi (makalu)nun mastar manasında düşünüldüğünden dolayıdır. Şu misalde de olduğu gibi mastar, mef ul mana-smdadır: Haza

---

1864[3] Halbuki gitfneden ne benzeri bir şey vardır ne de kimse görmüş gelmiştir. Müterccim

1865[4] Beyitler, Saide b. Cüeyye Huzeli'ninder. Şerh Eş'ar'ul-Huze-liyin: 3/3124.

1866[5] Şerh Eş'ar'ul-Huzeliyin: 3/1223. Daha Önce 1/367'de geçti.

1867[6]

darbul emir (yani emirin vurduğu kişidir) ve nescu Bağdad (Bağdat mensucatmdandır.) Kuseyr de kendi makalesinde mef ul manasında söylemiştir:

"Eğer ben onu taleb etmeye gitseydim ona nail olanlardan olacaktım. Ancak meliklerin (kralların) saydığı veya kabul ettiği hediyeler taleb edilebilir, telaffuz edilen şeylerle olmaz."1868[7]

4- "Bu hafifletme Allah'a ve Rasulune inanmanızdan dolayıdır"

Mefhum şudur: Allah ve Rasulunun söylediklerine itaat edip cahüiyye adeti olan talaktan kaçınmanızdan dolayıdır. Bir rivayete göre takdir şöyledir: Bu durum Allah'a olan imanınızdan dolayı ziharın sahih olmamasını gerektirir.

5- "Allah'a ve Rasulune karşı gelenler, kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi azaltılacaklardır"

Ayette geçen Kubitu (alçaltilmaktan) kasıt Ahzab gününde başlarına gelenlerdir.

"Kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi" den kasıt ise Bedir gününde başlarına gelenlerdir.

8- "Gizli konuşmaktan menedildikten sonra yine o men edildikleri şeyler yapmaya kalkışarak, günah, düşmanlık ve peygambere karşı gelmek hususunda gizlice konuşanları görmedin mi?""

Ayette geçen Necva'dan kasıt (es-Sirar) gizli gizli konuşmalardır, fisıldaşmalardır. Bir rivayete göre necva, es-sirar-dan daha ahastır. İnsan kendi nefsinde gizli bazı şeyleri düşünebilir, söyleyebilir ama kendi kendisine necva (hile, sinsi şeyler) yapmaz. Zira necva: Kin düşmanlık vb. şeyler: Fısıldaşarak gizli gizli konuşarak kirli hilebaz ve sinsi

---

1868[7] Divanı sh. 304; idahu'ş-Şiin 432; Hazanet'ul-Edeb: 8/476.

planlarla yapılmasını ortaya atmaktır.

Şair de necva kelimesini bu manada kullanmıştır:

Nusaybin dediği gibi:

"Bazen selamlıyorlar ve tebessüm ediyorlar bazen de kaşlarının altından bakarak selamlayıp somurtuyorlar."1869[8]

O sinsi palanlarını ve kin dolu düşmanlık palanlarını kuranların planlarını Lüey b. Galib kararlaştırmıştır.1870[9]

HAŞR SURESİ1871 [1]

2- "Ehli kitaptan inkar edenleri ilk sürgünleri yurtlarından çıkaran odur. Siz onların çıkacaklarını san-mamıştınız."

Bunlar Beni nadir yahudileridir ki, Rasulullah (s.a.v.) onları, Hicazdan ezreat denilen mıntıkaya sürgün edip kovmuştur. Yahudiler kalelerinde yirmi üçgün muhasara altında kaldıktan sonra yurtlarından çıkartılarak Şam'ın üst kesimlerinden olan bu yere sürgün edilmişlerdir.

Ayette geçen "Li evvelil haşr"dan kasıt: Yaratıkların ilk haşrolacağı bu yer: Şam mıntıkasının ezreat bölgesi veya yeridir.1872[2]

1869[8] Müellifin de dediği gibi beyitler Nusayb'in değil bilakis Kusey-yir İzzet'indir. Şerh Divan Kuseyyir İzzet: 2/60; Kitab Kuseyyir İzzet, hayatı ve şiiri; 167; Mumti fi sanat'ış-şir: 51. Birincisi Tefsir'ul-Maverdi: 4/200. Cerir'e nisbet etmiş. Ama vehm'dir. Muhakkik üzerinde talik yapmamış.

1870[9] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/415-418.

1871[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Haşr Suresi Medine'de nazil olmuştur. Şeyheyn'in Said b. Cübeyr'den çıkardığına göre şöyle demiş:

"İbni Abbas'a Haşr suresi hakkında sordum o da dedi ki: "Nadir suresi de" dedi.

1872[2] Abd b. Humeyd ve İbni Cerir'in Hasan'dan çıkardığına göre şöyle demiş:

2- "...O, yüreklerine korku düşürdü; öyleki evlerini hem kendi elleriyle, hem de müminlerin elleriyle harap ediyorlardı..."

Yahudiler Medine'de kalacaklarından ve orayı yurt edinmekten tamamen ümitlerini kestiklerinde ve korkuya kapıldıklarında yerlerini ve yurtlarını müslümanlar faydalan masın diye kendi elleriyle harabe ettiler.

Dahhak'tan nakledildiğine göre mü'minler, onların kalelerini yıkıyorlardı, onlar da kelelerindeki yıkık yerleri yamayıp kapatmak ve buna engel olmak için evlerini yıkıyorlardı.

3- "Eğer Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı, elbette onları dünyada başka şekilde cezalandıracaktı..."

Mefhum şudur: Allahu Teala Benu Kureyza yahudileri-ne yaptığı gibi, Beni Nadir yahudilerinin cezalandırılmasını da dünyada nesillerinin esir alınması, köle edilmesi ve diğer savaş ehlinin ise kılıçtan geçirilmesi olacaktı.

5- "Hurma ağaçlarından herhangi birşeyi kesmeniz veya kökleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyle-dîr..."

Ayette geçen "linetin"den kasıt herhangi bir hurma ağacıdır. Bir rivayete göre Medine'de bulunan en iyi hurmalardan bir cinstir ki bunların kökten kesilmesidir. Bir rivayete göre yumuşak olduğu için hurma fidanları kastedilmiştir.

Ahfeş'in dediğine göre (linetin) kelimesinin aslı leyene1-den değil aksine livn'den türemiştir.1873[3] Aslı livnetun idi ve kendisinden öncekinin

---

"Rasulullah (s.a.v.) Beni Nadir yahudİlerini sürgün ettiği zaman dedi ki:

"Bu, Haşr'm evvelidir, biz de eser Üzerindeyiz." Tefsir'uî-Taberi: 28/29.

1873[3] Ahfeş'in ibaresi şöyledir: Bunun Cem hali el-Luvn ve miifred hali.i;;e linetun'dur. Bir hurma cinsidir. Velakin ondan Önceki hafri kes-ra oldi.ğu zaman vav ya'ya dönüşür. Mean'il-Kur'an Ahfeş: 2/496.

harekesi kesreli olduğundan dolayı vav harfi ya harfine kalbolmuş ve linetun olmuştur. Bu Öyle acaip sahih bir kavildir ki bütün hurma cinslerini kapsıyor. Lafzının aslı da manasından alınıp türetilmiştir. Ta ilk çıkıp yayılışından olgunlaşana kadar renkten renge girer. Görmüyor musun ilk çıkış halinde ince dolu parıldayan sedef gibidir Birbirleri üzerinde istif halindedirler, sonra kap-çıklanarak yavaş yavaş olgunlaşır daha sonra, kendisinden, havuzun dibine konan taşların yapıldığı, zümrüt taşına benzer taşların yemyeşil rengindeki parçacıklara benzerler. Daha sonra birbiri üzerine dizilmiş kıpkırmızı yakut parçalarına benzer, daha sonra sapsarı yerden çıktığı besbelli görünen altın filiz, t-tlaş veya filizlerine benzer ve böylece yarıya kadar artık olgunlaşmış haline iki renginin ihtilafı çeşitli renklerde göründüğünden mücezzaatu denilir ki bu aynen tırnak köklerinin iki ayrı renkte göründüğü gibidir. İm-rî'ul-Kays, gözlerin çeşitli renklerde oluşu hususunda teşbihi şöyle dile getirmiş:

"Çadır ve kafilelerimizin etrafındaki yaban sığır yavrularının gözlerinin rengi sanki olgunlaşmamış hurma koruğu rengiydi.1874[4]

6- "Allah'ın, onların mallarından peygamberine verdiği ganimetler için siz at ve deveye binip onları sürmüş değilsiniz"

Ayette geçen evcefe kelimesi şöyledir: Vecefel feresu ve-cifen, ve evceftuhu demek: At seyir halinde süratli gitti. Ben onu seyr halinde süratli sürdüm. Bu ayeti celile Beni Nadir yahudilerinin malı hakkında nazil olmuştur. Yani el-Fey'u: Savaşsız olarak elde edilen mal veya ganimettir.1875[5] Rasulullah (s.a.v.) bu mal ve mülkü (el-Fey'i) istediği şekilde nasıl uygun ise onu dağıtma yetkisine, salahiyetine sahip tek kişidir. Nitekim Rasulullah (s.a.v.) bunu muhacirlere verdiği gibi.

1874[4] Divanı: 37. Meani'l-Kebir: 2/696.

1875[5] Ganimet ise savaşılarak elde edilen mal ve mülktür. (Mütercim) Fey ile ganimet arasındaki farkı, "Şeyh Ahmed Bedevi Eş-Şenki-

ti'nin Meğaz'il-Mustafa adlı eserdeki nazmında zikretmiş ve şöyle demiş: "Ve onların fey'i enfalda olduğu gibi: Savaşsız elde edilen mallardır. Ganimet ise: Savaşta savaşılan tarafın elinden zorla alman maldır.

7- "...Böylece o mallar, içinizde yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının..."

Fethayle ed-devletu: Harpte (filharbi) demektir. Ama zammeyle Ebduletu olursa insanlar arasında tedavül olan dünya metaı vb. şeylerdir.

Ebu Ubeyde'nin dediğine göre fethayla ed-devletujgün-lerde (fil eyyami) demektir. Zammeyle edduletu olursa mallarda1876[6] (filemvali) demektir.

9- "Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler..."

Bunlar Medine halkından olan, henüz kendilerine gelmeden Rasuullah'a (s.a.v.) iman eden ensarlardır.

"Kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenler karşısında içlerinde bir kaygı duymazlar"

Yani Beni Nadir'den alman ganimetlerin muhacirlere verilmesi konusunda ve onlara layık görülüp onların tercih edilmesi durumunda bir kaygı ve kıskançlık hissetmezler.

"Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir."

Rasulullah (s.a.v.) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

"Zekatını veren, misafirleri doyuran veya ikram eden ve musibet felaket (anlarında sadaka) verirse veya (malından mülkünden sadaka) veren kimseler cimrilik (hastalı-ğından)ten korunmuşlardır."1877[7]

1876[6] Ama bu nakil Mecazu'l-Kur'an kitabında mevcut değildir.

1877[7] Hadis: Abdubmı Humeyd'İn, Mucma b. Yahya b. Cariye'den çıkardığına göre demiş ki: Amcam Halid b. Yezİd b. Cariye'nin bana anlattığına göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

14- "Kendi aralarındaki savaşları çetindir. Sen onları derli toplu sanırsın, halbuki kalpleri darmadağınıktır. Böyledir, çünkü onlar aklını kullanmayan bir topluluktur."

Mefhum şudur: Aslında sizinle düşmanlık gütmek üzerine birleştiler ama bununla beraber dinlerinin muhtelif oluşundan dolayı, kalpleri, ihtilaf halinde karmakarışıktır.

Bu manada şair şöyle demiş:

"Asa'yı parçalayan niyeti Allah'a şikayet ediyorum. O bugün darmadağınktır oysa o dün birleşikti."1878[8]

15- "Onların durumu kendilerinden az önce geçmiş ve işlerinin cezasını tadın iş olanların durumu gibidir"

Kendilerinden önceki, bedir ehlidir. 19- "Allah'ı unutup ta Allah'ın da kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın..."

Mefhum şöyledir: Onlar Allah'ın üzerlerinde olan hakkı terkettiklerinden ve eda etmediklerinden dolayı paylarından nasiplerinden mahrum etmekle Allah ta onları kendi nefislerinde unutturdu veya bazılarının bazılarına yaptırdıkları azapla veyahut ta onları rezil rüsvay ederek ta ki Allah'a itaati terkettiler ve bununla unutturdu demektir.

21- "Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan başeğerek, parça parça olmuş görürdün"

Mefhum şöyledir: Biz bir'dağa indirseydik -dağ korkusundan ve merhamet ve şefkatinden parçalanırdı- düşünün dağ iriliğinden kuvvetliliğinden ve katılığına rağmen param parça olacaktı, ve bu

---

"Zekatını veren, misafirlerine yedirip içiren, ve musibet anlarında sadaka veren cimrilikten beridir."

1878[8] Tefsir Maverdi: 4/215; Tefsir'ul-Kurtubi: 18/36. Muhakkikler tarafından nisbetsizdir. Beyit, Lübna'mn sahibi Kays b. Züreyh'indir. Leyla'nın Mecnun'unun olduğu da söyleniyor. Kitab'ul-Asa: 142; Eğani: 8/126; Divan Mecnunu Leyla: 191; Bahru'l-Muhit: 8/249.

zayıflık ve azlığınıza rağmen siz nasıl olurdunuz?! Onu da siz düşünün..

Bu yapılan te'vili ayetin devamı olan şu cümle güzeî açıklıyor.

"Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz."

Arap kelamında buna benzer daha nice misaller vardır:

Şairin kavli gibi:

"Bana olan çakıl taşına olsaydı çakıl taşı parçalanırdı. Rüzgar ile onların esinti sesleri bile duyulmadı."1879[9]

Başka bir kavil şöyle:

"Seni öyle bir sevgiyle seviyorum ki, eğer seni adlandıran Selma ona eklenseydi, işte bu çok yüce olurdu."1880[10]

Hudbe'nin1881[11] kavli şöyle:

"Öyle bir şeyle mübtela oldum ki, eğer Selma'ya o şeyler isabet etseydi sertliğinden vazgeçer yumuşak bir hale girerdi."

23- "O, öyle bir Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir ilah yoktur. O, Malik ve sahiptir, münezzehtir, selamet verendir, emniyete

---

1879[9] Beyit'in, Guseyn b. Burak Ebu Hilal Ahdab'in olduğu söyleniyor. Bağdat'a hicret etti ve ölene dek orada ikamet etti. Bu beyitten sonra şunları söylemiş:

"Eğer seni her hatırladığımda Allah'tan istiğfar dileseydim bana hiç günah yazılmazdı."

Beyit'in İbni Dumayne'nin olduğu da söyleniyor.

Mecnunu leyla'nın olduğu da söyleniyor ve esah olan da budur. Mu-cem'us-Şuara: 67; Emali zücaci: 157; Divan İbni Dumeyne: 111; Divan Mecnunu Leyla: 59. İbni Dumeyne'ye nisbet edilişini Esmai kabul etmemiş. Emali'l-Murteda: 1/429. Muhakkik nisbet etmemiş.

1880[10] Beyit Dabe'l-Huzai'nindir, Şerh Makamatu'l-Hariri: 2/252, Umdetu İbni Reşik: 1/228.

1881[11] O, Hudbe b. Haşrem Azri'dir. O, Ziyad b. Zeyd Azri'yi katlettiğinden dolayı, Medine Valisi Said b. As ta onu katletti. Beyit İmtavel-Muanese: 3/203; Muhadarat'ul-Edibba: 4/517. Ondan önce de şu beyitler vardır.

"Saba beni geçti ben hayra sığınacağım. Reyanu'ş-Şebab'a doğru esti ama her ikisi de kaçındılar. Başımızdan geçen haller, renkler ve işleri, zamanın Örfü onları kamdı."

kavuşturandır, gözetip koruyandır, üstündür, istediğini zorla yaptıran, büyüklükte eşi olmayandır..."

El-Kuddus: Kendisine bir çocuk olmasından münezzehtir ve paktır. Veyahut ta hüküm ve fiillerinde adaletsizliğin olmasından münezzeh ve tahirdir.

Es-Selam: Kullarına eman ve selamet verendir. Veyahut-ta Es-Selam: Baki kalan manas nidadır. Es-Selametu: Baki-lik veya baki kalmaktır. Bundan kullara yaraşır bir sıfat es-Salim ve Allah'a yaraşan sıfat ise es-Selam'dır.

EI-Mü'min: El-Musaddik manasındadır. Yani Onu bir-leyenleri, onun birliği üzerinde onu doğrulayan ve tasdik ettirendir.

Bir rivayete göre O, azabı hak etmeyenleri azaptan koruyan, muhafza eden anlamındadır.

El-Muheymin: Gözetip koruyan demektir veya hükmü altına alıp koruyan demektir.

El-Aziz: İstediğini yapan, intikam alan ve üstün olan demektir.

El-Cebbar: İstediğini zorla yapan çok üstündür ki onun dışında herşey zelil ve küçüktür. Kibirli, gaddar, kuvvetli ve kahredici anlamlarındadır. Hurmanın yüksekte olan kısmına da cebbar denilir.

Süveyd şöyle dedi:

"Uzun bütün hurmaların bütün dalları sanki zift ile veya kaygan çamur ile uzamıştır. Ne bir sene meyve verip bir sene vermeyendir ne de meyvesinin çokluğundan altına destek yapılan hurma ağacıdır. Velakin senelerdir semavi afetlerin götürdüğü yemişlerdir.1882[12]

1882[12] İki beyit Süveyd b. Samit'indir. Semtulle Ali: 1/361. İkincisi Emal'il-Kali: 1/121. 223 rakamıyla geçmişti.

El-Mütekebbir: Büyüklükte eşi olmayan, kibir ve ta'zim sıfatlarına müstehak ye layık olan demektir.1883[13]

MÜMTEHİNE SURESİ1884 [1]

4- "İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır"

Ayette geçen "Usvetun" kelimesi örnek ve misal manasında olan "Kudvetun" demektir.

Bir rivayete göre "usvetun" kelimesi ibret manasında olduğu söyleniyor.

4- "...Siz bir tek Allah'a inanincaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve öfke belirmiştir."

Düşmanlıktan kasıt fiili bir düşmanlık. Buğz ve öfkeden kasıt ise kalp ile olandır.

4- "...Yalnız İbrahim'in babasına, andolsun ki senin için mağfiret dileyeceğim..."

Ayetin mefhumu şöyledir: İbrahim'in (a.s.) talebi müşrik olan babası için mağfiret dilemesi hususundaydı.1885[2]

5- "Rabbimiz! Bizi, inkar edenler için bir fitne kılma, bizi bağışla, ey

---

1883[13] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/419-425.

1884[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Mumtehine Mediiıe'de nazil olmuştur.

1885[2] Hakim: 2/485'te Said b. Cübeyr'in tarikiyle İbni Abbas'tan çıkarmış ve sahih görmüş:

"Sizin için güzel bir Örnek vardır" ve şöyle dedi:

"İbrahim'in babasına mağfiret dilemesi müstesna bütün yaptıklarında sizin için örnek vardır. Çünkü onun babası müşrik olduğundan dolayı ona mağfiret talep edilmez."

Rabbimiz! Yegane galip ve hikmet sahibi sensin, ancak sen!"

Mefhum şudur: Allah'ım inkarcıları bizim üzerimize galip getirme ki onlar hak yol üzere olduklarını sanmasın ve işte İbrahim'in (a.s.) dualarından biri de budur.

6- "Andolsun, onlarda sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır..."

Bu ayeti celilede de (usvetun) lafzı bununla tekrar edildi nedeni ise: Çünkü İbrahim'den (a.s.) olan bu fiil güzeldir. Bu durum onun müşrik olan babasından ve kafir olan kavminden beraatını dile getirdiği ve onlardan olmadığım ifade ettiği bir söz .ve duadır adeta. Ve güzel sözdür.

7- "Olur ki Allah sizinle, düşmanlarınız arasında yakında bir dostluk meydana getirir. Allah gücü yetendir..."

Bu konuda Zühri şöyle buyurmuştur: "Bu ayet Ebu Süfyan hakkında nazil olmuştur." Rasulullah (s.a.v.) onu Yemen diyarının bazı beldelerine elçilik vb. vazifeler, için istihdam etti. Rasulullah (s.a.v.) hayata gözlerini kapayıp veda edince tekrar döndü ve dönüşü sırasında Zalhimar'ın dinden dönüp mürted olduğunu görünce onu mürted olduğundan öldürdü. İşte katledilen bu adam mürtedlik üzerine öldürülen ilk adamdır ve işte ayette tasviri yapılan düşmanlık ve öfkeden sonraki sevginin pekişmesi olayı budur der.1886[3]

8- "Allah, sîzinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkartmayanlara iyilik yapmanızı ve adil davranmanızı yasaklamaz..."

Bazı rivayetlerde bu şartlara haiz olan kabilenin Huzaa kabilesi olduğu söylenir.1887[4]

1886[3] Bu haberi İbni Ebu Hatem, İbni Şihab ez-Zuhri'den çıkarmıştır.

1887[4] Buhari'nin Esma binti Ebubekir'den (r.a.) naklettiği bir hadis şöyle: Esma Kureyş'lilerin Rasulullah'la (s.a.v.) anlaşma veya muahede yaptığı sıralarda müşrik olan annem Rağibe beni ziyarete geldi ve sılai rahim yapıp

9- "Allah sizinle yalnız din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için yardım edenleri dost edinmenizi yasakladı..."

Ayetin ifade ettiği bu insanlar Mekke halkıdır.

10- "Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları imtihan edin. Allah onların imanını daha iyi bilir..."

Yani onların islam uğruna hicret edip etmediklerini ve kocalarına karşı herhangi bir buğzda olup olmadıklarını bilmeniz için onları yemine çağırınız.

"Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kafirlere geri döndürmeyin. Bunlar onlara helal değildir"

Hudeybiye'den sonra müslüman olarak gelen Subeyate el-Eslemiye'nin peşinden misafir olarak müşrik kocası da gelir ve Rasuhıllah'a (s.a.v.):

"Ey Muhammed, aramızda olan anlaşmada gelen kadınların geri verme şartını bize şart koşmuştun. Aramızdaki anlaşma metnine haiz olan kitap dürüldü ama henüz iptal edilip geçersizliği ilan edilmedi ve karımı tekrar bana ver" dedi.1888[5]

10- "Onlar da bunlara helal olmazlar. Onların sarf ettiklerini geri verin. Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur"

Ayette geçen "ve atuhum ma enfeku" dan kasıt kocalarının onlara

---

yapmamam hususunda Rasulullah'a (s.a.v.) sorduğumda ise bu ayeti celile nazil oldu ve bundan sonra Rasulullah (s.a.v.) benim, anneme karşı olan sılayı rahim ve belirli vecibeleri yapmamı buyurdular.

1888[5] Taberani ve Ibni Murdeveyh'in zayıf bir senetle Abdullah b. Ahmet'ten çıkardığına göre şöyle demiş:

"Barış zamanında, Ümmii Gülsüm binti Ukbe b. Ebu Muit hicret etti. Onun iki kardeşi Ammare ve Velid te onun peşine düştüler, ta ki Ra-sulullah'a (s.a.v.) geldiler ve Ümmü Gülsüm'ü kendilerine geri vermesi için ikisi de onunla konuştu. Allahu Teala, onunla müşrikler arasında olan anlaşmayı bozdu. Özellikle kadınlar hususunda olan kısmını ve kadınların müşriklerle geri verilmesini kesinlikle menetti ve Allahu Teala imtihan ayetini nazil etti. Durru'l-Mensur: 8/132. El-İsabe'deki Subaya'-nın haberine bak. 4/325.

verdikleri mihirleridir. Şart koşulduğundan dolayı bu vacip olmuştu ama daha sonra nesh olmuştur.1889[6]

11- "Eğer eşlerinizden biri, sizden kafirlere kaçar da siz de savaşta galip durumda olursanız, eşleri gitmiş olanlara ganimetten harcadıkları kadar verin"1890[7]

Mefhum şöyledir: Sizinle savaşanlarla savaşıp galip gelip ganimet aldığınız zaman demektir.

Ayette geçen "Akebtum" kelimesinin iki manası ve iki lügati vardır: Akebe ve akkabe. Manalardan biri şöyledir: EI-Munavebe (nöbetleşe karşılıklı olan şey) manasında olan el-Muakabe'dir. İkincisi şöyledir: El-Akibe (savaşta)de esir alman ve ganimet olarak elde edilen isabet edilen alman ma-nasmdadır.

12- "Ey peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şey ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi işi işlemekte sana karşı gelmemek hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile..."

Ayette geçen (vela ye'tine bibuhtanın yefterinihu beyne eydihinnedun) kasıt şudur:

Kadının bizzat kendi eliyle sözlü bir iftira uydurup çıkartarak onu (sözlü iftirayı) kocasına iltihak etmesi veya atmasıdır.

(Ve erculihinne)'den kasıt ise zina ettiğini uydurup iftira

1889[6] Abdubnu Humeyd'in Zühri'den çıkardığına göre şöyle demiş: Bu ayet nazil olduğunda onlar Hudeybiyede'ydiler. Kadınlar geldiği zaman ona mihirlerini kocalarına vermesini emretti. Müşrikler üzerine de hakeza aynı hükmü verdi. Müslüman kadınlardan biri onlara geldiği zaman mihirlerini kocalarına vermelerini emretti. Mü'minler Allah'ın hükmünü inkar ettiler, müşrikler ise ikrar etmeye karşı çıktılar.

1890[7] Ayet hakkında İbni Ebu Hatem'in Hasan'dan çıkardığına göre Şöyle demiş: "Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Hakem hakkında nazil olmuştur. Mürted oldu ve Sakif li biriyle evlendi. Bu kadın müstesna. Kureyşlil-erden başka kadın mürted olmadı. Sakiflüer müslüman oldukları zaman o kadın da onlarla beraber müslüman oldu.

atmaktır.1891[8]

SAF SURESİ1892[1]

4- "Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf bağlayarak savaşanları sever."

Ayette geçen "Bunyanun mersus" tan kasıt: Birbirine geçmiş, yapışmış ve bir duvar halinde kenetlenmiş ve sanki kurşun eritilerek birbirlerine lehimlenmiş gibidirler demektir.

Rai'de mersus kelimesini bu anlamda kullanmıştır;

"Böcek, adeta kurşunla lehimlenmiş kapalı, kapının etrafında kapıyı

1891[8] Buhari ve Müslim'in îbni Abbas'tan çıkardığına göre şöyle demiş:

Ramazan bayramı günkü namazı Rasulullah (s.a.v.) ile beraber kıldım ve bu esnada ayet nazil oldu. ve kadınlara yönelip şöyle dedi:

"Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah' a hiç bir şey ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek..." ayetin sonuna dek okudu. Bitirdikten sonra şöyle dedi:

"Siz kadınlar bütün bu hükümlere muhatabsınız ve kabul ediyorsunuz değil mi?" Kadınlar:

"Evet" dedi.

Feth'ul-Bari: 8/638; Müslim: 1866.

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/426-430.

1892[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre bazı insanlar eğer bilseydik ki Allah'a en sevimli olan ameller hangisidir onu yapardık derler ve bunun üzerine Allahu Teala bu ayeti celileyi nazil eder:

"Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf bağlayarak savaşanları sever."

Ve bunun üzerine söylediklerinden vaz geçerler ve Allahu Teala da bu kez şu ayeti nazil eder:

"Ey İman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz?"

Ve: - ' .

"Yapmayacağınızı söylemeniz, Allah yanında şiddetli bir buğza sebeb olur."

açacak bir yer bulamadı."1893[2]

13- "Seveceğiniz başka birşey daha var: Allah'tan yardım ve yakın bir fetih. Mü'minleri bunlarla müjdeler."

Ayette geçen "Uhra tuhibbuneha" cümlesi, 8. ayette geçen "Ala ticaretin" cümlesi üzerine atfedilip cer makamında olması da caizdir ve "velekum ticaretun uhra" takdiri üzerine ref makamında olması da caizdir.1894[3]

CUMA SURESİ1895 [1]

3- Müminlerden henüz kendilerine katılmamış bulunan diğer insanlara da onu öğretir"

Ayette geçen "ve aherine minhum" dan kasıt: Kendilerine katılacak acem olanları da bilir ve onlara öğretir demektir.1896[2]

Ve "lemma yelkahu bihim" den kasıt onlara ulaşıp göremeyen o zaman idrak edemeyen demektir. Nakledildiğine göre Rasulullah'ın (s.a.v.) bir hadislerinde şöyle buyuruyorlar:

1893[2] Divanı: 306; Tefsir'ul-Maverdi: 2/231. Muhakkik nisbet etmemiş.

1894[3] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/431.

1895[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Cuma suresi Medine'de nazil olmuştur. İbni Ebu Şeybe ve Ebu Davud'un İbni Abbas'tan çıkardığına göre Nebi (s.a.v.)'i cumada Cuma ve (veiza caekel'munafikun)'u okurdu.

1896[2] Buhari ve Müslim'in Ebu Hureyre'den çıkardığına göre şöyle demiş:

Cuma suresi nazil olduğu zaman biz Rasulullah'ın yanındaydık bize okudu. Ve:

"Müminlerden henüz kendilerine katılmamış bulunan diğer insanlara da" kavline ulaştığında bir adam ona şöyle dedi:

"Ya Rasulallah! Bize henüz katılmayanlar kimlerdir?" Elini Scl-man'ı Farisi'nin başına koyarak şöyle dedi:

"Nefsim elinde olana y,emin olsun ki, eğer iman Süreyya'da da olsa, yine onlardan bazı adanmlar ona ulaşacaktır." Feth'ul-Bari: 8/641.

"Rüyamda, siyah bir koyun sürüsünün peşinden takip edip onlara tabi olan boz koyun sürüsünü gördüm." der. Ve Ebu Bekir (r.a.) bu konuda şöyle der:

"İşte bu tabi olanlar acemlerdir ki onlar araplara tabi olacaklar. Bunun üzerine Rasulullah da (s.a.v;) şöyle buyurdular:

"Doğrusu melek te bu rüyayı bana böyle tabir etti."1897[3]

5- "Kendilerine Tevrat yükletilen sonra onu, taşımayanların durumu, koca koca kitapları taşıyan merkebin durumu gibidir"

Âyette geçen "Hummilut-tevrate summe lem yehmiluha" dan kasıt: Muhammed'in (s.a.v.) sıfatını izhar etme bakımından Tevrat emanetini yüklenip sorumluluğu bulunanlardır.

Ayette geçen "esfaren" kelimesi kitaplar "kutuben" ma-nasmdadır. Esfar'ın müfredi sufr'dur. Ebu Said Darir1898[4]de esfar kelimesini ayetteki manaya mutabık şekilde kullanmıştır:

"Tevrat'ı yüklenenlerin yanında olan ilim değildir. Zira onların yanındaki ilim , meta yüklü develerin yanındaki ilim gibidir.

Hayatına yemin olsun ki deve, ihtiyacını (yiyeceğini) giderdikten sonra

---

1897[3] Hadisi, Said b. Mansur Sünen'inde çıkarmış ve Hakim'de çıkarmış lafız da onundur. Ve o, Ömer b. Şurahbil'den Mürseldir. Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

"Ben, kendimi siyah bir sürüde olduğumu gördüm gibiyim, çünkü o sürüyü beyaz bir sürü takip etti. Beyazların çokluğundan siyah olanı ayirdedemedim. Yazların çokluğundan siyah olanı ayirdedeme-dim."

Ebubekİr şöyle dedi:

"Ya Rasulallah, bu içinde doğduğum araplardır, daha sonra acemler girecek karışacak, onların çokluğundan, araplar pek ayırdedilmeyecek belli olmayacak." Rasulullah (s.a.v.):

"Bunu, melekte böyle tabir etti."

Riyadu'n-Nadra fi Menakib'il-Uşre: 1/160; Müstedrek: 4/395.

1898[4] Adı: Ahmed b. Halit, Ebu Said ed-Darir Bağdadi'dir. Lügat hu-usunda güzel bir alimdi. İbn'ul-Arabi ve Ebu Amr Şeybani'yle karşılaşmış. Araplardan birçok nükteler hıfzetmiştir. Tahir b. Abdullah onu Nisabur'a getirmiş. Garib'ul-Hadis kitabından Ebu Ubeyde bir çok harfler getirmiş. Şiir ve nevadirlerin manaları hususunda bithâyli kitap yazmıştır.

veyahut gittiten sonra sırtında ne var ne yok onu bilmez."1899[5]

9- "Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığı zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın"

Süddi'nin dediğine göre ayette geçen "sa'y" dan kasıt çağrılan kişilerin icabet etmesidir. Başkaları da şöyle demiş: "Onun için hazırlanıp sa'y etmek ve çağrıya doğru yürüyüp gitmektir.

11- "Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp oraya giderler ve seni ayakta bırakırlar..."

Ayette geçen "el-lehv" dan kasıt şudur: Ticaret kervanının kafilesi geçerken alamet olarak def, davul, darbuka vb. şeylerin çalınmasıdır.1900[6]

MUNAFIKUN SURESİ1901 [1]

4- "...Onlar sanki elbise giydirilmiş kütüklerdir. Her gürültüyü aleyhlerine sanırlar..."

Ayette geçen "keennehum huşubun müsennedetun" dan kasıt şudur:

1899[5] Beyitler, Mervan b. Süleyman b. Yahya b. Ebu Hafsa'mndır. Bazı şiir ravilerini hicvediyor. Ve iki beyit te Uyun'ul-Ahbar'da: 2/İ30; Lisan Maani: 28/95; Tefsir'ul-Kurtubi: 18/95; Akd'ul-Ferid: 2/279. Ez-Zamsletu: Kişinin, kendi metaım ve azığını üzerine yüklediğ i ve onunla yola çıktığı devesidir.

1900[6] Bezzar'ın İbni Abbas'tan naklettiğine göre: Cuma günü Rasu-lullah (s.a.v.) hutbedeyken, Dihye b. Halife ticaret malını satmak amacıyla gelmişti ve bu arada mescitte biri dışında kinişe kalmadı herkes oraya gitti. Nebi (s.a.v.) ayakta iken henüz inmeden bu ayeti celile nazil olmuştur.

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/432-434.

1901[1] îbni Abbas'tan nakledildiğine göre: "Münafikun Suresi Medine'de nazil oldu" demiş.

Yani o kadar ayak üzerinde durup dikilirler ki, sen onları duvara yaslanmış tahtalar zannedersin.

Bir rivayete göre hak önünde (delilleri olmadığından) sessiz kaldıklarından ve hidayetten o kadar mahrum kalıp dur-gunlaşmışlardir ki sen onları duvara yaslanmış tahtalar samısın. Sealibi1902[2] tefsirinde1903[3] bunları şöyle tasvir etmiş:

"Onlar ruhsuz olan kalıp gölge ve hayal gibidirler ve onlar akılsız cisimlerdir. Onlar o kadar korkak ve ürkektirler ki en ufak bir kıpırdanış ve gürültünün aleyhlerine olduğunu sanırlar."

Bu manada şiirde şöyle ifade edilmiş:

"Onların izzetinden sonra onların kabirleri tenha kalmış. Saba yeli ve soğuk rüzgarlar, onların üzerine tozları saçıyor, en ufak bir şeyi bile yüzlerinden kovamıyorlar ve onlar sanki onlar dipte bırakılmış tahta gibi yıkılmış duruyorlar."1904[4]

Cerir'in bu konuda bir kavli vardır ki o, Ahtel onu duyduğu zamandır:

"Kays'ın savunucuları senin üzerine atlarını gönderdi. Bitkin ve kötü şekilde gazileri taşıyordu. Onlardan sonra hala herşeyi at zennedip üzerinize tekrar tekrar adamlarını gönderdiğini sanıyorsun."1905[5] Ve şöyle demiş:

"Onu, onların kitabından almış:

1902[2] O, Ebu ishak Ahmet b. Muhammed es-Saalibi en-Nisaburi'dir. Tefsir ilminde kendi zamanında tek kişiydi. Tefsir'ul-Kebir'i tasnif etmiş. Abd'ul-Gafir, Siyak'ta onu zikretmiş ve överek şöyle demiş:

"O, sahih bir nakilci ve güvenilirdir. Çok hadis nakletmiş ve çok şeyhleri vardı. H. 427'de vefat etmiş. Vefayat'ul-Ayan: 1/79.

1903[3] Onun tefsiri el yazmadır. Ondan, Ümmü'1-Kura üniversitesinde nüshalar "vardır.

1904[4] Es-Sefa: Rüzgarın üzerine savurduğ u tozdur. Harcef: Soğuk rüzgardır. İki beyit, Ebu Atahiyye'nindif. Eğani: 8/156. İki beyit için kısa da zikredilmiş.

1905[5] Divanı sh. 450. İkinci beyit: Hayavan: 5/240; Tefsir'ul-Kurtu-bi: 18/125; Muvazene: 71.

"Onlar en ufak bir kıpırdanış ve gürültünün aleyhlerine olduğunu sanırlar."

Bu kavle yakın manada, Mütemmim b. Nüveyre'nin kardeşi hakkındaki şu sözüdür:

"Ve dediler ki:

"Her bir mezar gördüğünde ağlıyor musun? Her bir mezar arasında uzun zaman vardır ve yerle bir olmuştur. Onlara dedim ki:

"Hüzün, hüzünü getirir. Beni yalnız bırakın, bütün bu mezarlar Malik'in mezarıdır."1906[6]

10- "Herhangi birinize ölüm gelip te "Rabbim! beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam" demesinden önce size, verdiğimiz rızıktan harcayın."

Ayette geçen "fe es-Saddaka' nın konumunun üzerine at-folunmuştur. O da meczumdur (cezmederdi) eğer "fa" olmasaydı. Çünkü "levla ahharteni" cümlesi emir cümlesi konumundadır. Zira "levla"nın kendisi tahdid (teşvik) içindir.1907[7]

Buna göre şöyledir: Fe ehhirni ila ecelin karib es-Sadda-ke. (Beni yakın bir zamana tehir et ki sadaka vereyim) demektir.1908[8]

TEĞABUN SURESİ1909[1]

1906[6] İki beyit te Hamaset'ul-Basriyye: 1/210; Şerh'ul-Hamase, Teb-rizi'nin: 2/148; Emal'il-Kali: 2/1.

1907[7] Tahdid harfleri şunlardır:"EUa, hella, levma, levla ve ela." Ve levla şart manası içermektedir. (Mütercim)

1908[8] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/435-436.

1909[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre: Teğabun suresi Medine'de nazil oldu demiş.

2- "Sizi yaratan odur. Böyle iken kiminiz kafir, kiminiz mümindir"

• Ayette geçen Feminkum kafinin" şudur: "Yani küfür, isyan, kötülük onun ahlakı, tabiatı ve huyudur demektir.

9- "Toplanma günü için sizi topladığı zaman, işte o gün, kimin aklandığının açığa çıkacağı aldanma günüdür"

Ayette geçen "yevmutteğabun" un böyle isimlendirilmesi Allahu Teala'nm onu kullarından gizleyip sır yaptığından dolayı teğabun denilmiştir.

EI-Gabn: Gizlemek manasındadır. Meğabinul cesed ise göz önünde olmayan veya göze görünmeyen demektir.

Bey'e (alışveriş) el-ğabn: Arkadaşından gizlendiğinden veya ona görünmediğinden dolayı böyle denilmiştir.

Et-Teğabun'un, Kıyamet gününde Allah'ın onu gizli tutmamasından olması da caizdir.

Bilakis teğabun dünyada müminin emriyle kafir üzerinde olan durumdur.

Kafir veyahut zalim dünyada müminleri dünya meta'ıy-ia mazlumu ise, hakkını eksik vermekle ve malından bir şeyin gidip eksilmesiyle, aldattıklarını zannediyorlardı. Oysa mümin ve mazlum olanlar hakikatte, ahiret nimeti ve cezasıyla asıl onları aldatmışlardır. Böylece "el-Gabn" zanni ve hak olmak üzere iki kısımdır ve burada Tefaul babı üzerinde cereyan etmiştir.1910[2]

1910[2] Hakim ve Tirmizl onu sahih görmüş ve Taberani'nİn İbni Abbas'tan çıkardıklarında şöyle demiş:

"Bu ayet:

"Ey îman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan, size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının"

Mekke ehlinden olup sonra teslim olan bir gurup hakkında nazil olmuştur. Nebi'ye (s.a.v.) gelmek istediler fakat onların eşleri ve çocukları onlara engei olup bırakmadılar Rasulullah'a (s.a.v.) geldiklerinde ise, insanları din

14- "Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan. Size düşman olanlarda vardır. Onlardan sakının..."

Çünkü onlar "eş ve çocuklar", onları hicretten alıkoyuyorlardı.1911[3]

Hakim'in nakledip sahih gördüğü, Tirmizi ve Tabera-ni'nin İbni Abbas'tan naklettikleri bir hadisi şerif meali şöyledir: Bu ayeti kerime, müslüman olan Mekke halkından bir grup hakkında inmiştir. Rasulullah'a (s.a.v.) gelmek istediler fakat eş ve çocukları kendilerini bırakıp Rasulu-lah'a gelmelerine karşı çıkıp engel olurlar. Bir müddet sonra Rasulullah'a (s.a.v.) geldikleri zaman, insanların dinde fa-kih olduklarını ve kendilerini cezalandıracaklarını gördükleri sırada bu ayeti celile nazil olmuştur:

"Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlarda vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, hoş görür ve bağışlarsanız, bilin ki Allah çok bağışlayan çok esirgeyendir."

Muhacirlerden bazıları şöyle demişti: Birgün Mekke'ye geri dönersem, ailemin beni hicretten alıkoyacaklarından ve önüme engel koyacaklarından, pek bana hayırları dokunmaz demişlerdi: Bunun üzerine onlarla müsafaha edilmesini ve kınamaktan yüzçevirmekle emrolundular. Böylece affetmek kalplerde olan kin ve öfkenin gitmesiyle ve yok olmasıyla hasıl olacaktı. Tıpkı rüzgarın izleri, yokedip sildiği gibi. Ayette geçen es-Safih: Kınamaktan yüz çevirmek, itab

---

hakkında fakiK olduklarını gördüler ve onlar, onîan cezalandırmak istediler ve bunun üzerine ayet nazil oidu.

"Ey İman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının. Ama afveder, kusurlarını başlarına kakmaz, hoş görür ve bağışlarsanız bilin kî Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir."

Müstedrek: 2/490; el-Aride: 12/207.

1911[3] Hakim ve Tirmizi onu sahih görmüş ve Taberani'nin İbni Abbas'tan çıkardıklarında şöyle demiş: Bu ayet "Ey iman edenler eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının!" Mekke ehlinden olup sonra teslim olan bir grup hakkında nazil olmuştur. Nebi'ye (s.a.v,) gelmek İstediler. Fakat onlann eşleri ve çocukları onlara engel olup bırakmadılar. Rasulullah'a (s.a.v.) geldiklerinde ise insanların din hakkında fakih olduklarını gördüler ve onlar onîan cezalandırmak istediler ve bunun üzerine ayet nazil oldu. Ey İman edenler eş-leririzden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının! Amam affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, hoş görür ve bağışlarsanız, bilin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir," Müstedrek: 2/490, El-Aride: 12/207.

etmemektir.1912[4]

TALAK SURESİ1913 [1]

1- "Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğin zaman onları iddeti içinde boşayın ve iddeti de sayın..."

Burada hitab Peygamber (s.a.v.) adına ise de Allahu Te-ala ona emirle, sen ümmetine, kadınlarınızı boşadığımz zaman böyle yapmalarını söyle diyor. Çünkü Talakın Rasulul-Iah (s.a.v.) hakkındaki hükmü şu ayetin deliliyle nesholmuştur:

"Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen, bunları başka hanımlarla değiştirmen, güzellikleri hoşuna gitse de sana helal değildir..." (Ahzab: 33/52)

Ayette geçen "fe tallikuhunne li iddetihinne" den kasıt id-det içinde boşayın demektir.1914[2]

"Vaktinde olur, bilgisi ancak onun içindedir."

(A'raf: 7/187)

Rasulullah'dan (s.a.v.) İbni Abbas'tan, Osman'dan, Ubey b. Haleften, Abdullah'tan, Mücahit'ten, Ali b. Hüseyin'den, Zeyd b. Ali'den ve Cafer b. Muhammed'ten nakledilen rivayetteki şu kıraat okunan ayeti "Ii kubuli iddetihinne"1915[3] boşanmanın iddet içinde olacağını te'yid ediyor.

1912[4] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/437-439.

1913[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre, Talak suresi Medine'de nazil oldu demiş.

1914[2] İbni Ömer bu konuda şöyle demiş: İddet bittikten sonra cima etmedendir.

1915[3] Abdurrezzak Musannef'te ve Hakim'in ibni Ömer'den rivayet ettiklerine göre Rasulullah (s.a.v.), ayeti

"Apaçık bir hayasızlık yapmaları hali bir yana, onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar"

Ayette geçen "fahişetin" den kasıt zina yapmalarıdır ki bundan Ötürü haddin uygulanması için çıkartılırlar. Bir ri vayete göre "el-Fahişetu" kocasının akrabalarına çıkıp söz ve kelamda aşırıya gidip hayasızlık yapmalarıdır.1916[4]

2- "İddet müddetini doldurduklarında onları ya güzelce tutun, veya onlardan uygun bir şekilde ayrılın"

Ayette geçen "feiza beleğne ecelehunne" den kasıt iddet müddetinin bitmesi yakınlaştığı zaman.

2- "İçinizden adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun"

Ayetteki mefhum: Rec'i (dönüşlü) talak olacağı üzerinde iki şahit tutun demektir.

4- "Kadınlarınız içinden adetten kesilmiş olanlarla, henüz adetini görmemiş olanlardan eğer şüphe ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır"

İddet sahiplerinin iddet müddeti Bakara süresindeki ayetlerde inip belirlenmediğinden bu ayette sayılan ve diğerlerinin iddetleri konusunda şüphe etmişler ve böylece bu ayet belirgin bir şekilde iddetlerini belirlemiştir.

6- "...Eğer güçlüğe uğrarsanız çocuğu, başka bir kadın emzirecektir..."

Ayette geçen "teasertum" dan kasıt sıkıntı ve zorluktur ki şöyle olur: Eğer kadın çocuğu emzirmeyip bundan imtina ederse o halde kocası

---

celileyi:

"Fe tallikuhunne fi kubuli iddetihinne." şeklinde okumuş? Ve o, şaz bir kıraattir.

1916[4] Bu sözü, Abdurrezzak ve Said b. Mansur İbni Abbas'tan nak-letmişlerdir.

başka bir süt annesi kiralar ve diğer kadına hiçbir zorlama yapamaz.

10- "...Allah gerçekten size bir uyarıcı indirmiştir."

11- "İman edip salih amel işleyenleri, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size Allah'ın apaçık ayetlerini okuyan bir peygamber göndermiştir..."

Yani size bunları hatırlatan bir elçi ve onun lisanı üzerine hidayet bulduğunuz bir elçi göndermiştir.

12- "Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratan Allah'tır..."

Ayette geçen "veminel ardi mislehunne" den kasıt: Yeri de yedi tabaka veya yedi bölge ve mıntıka şeklinde yaratmıştır. Onlar: çoğu bölge ve mıntıkalardan paralel çizgiler-ler, (geçen yedi kıtalardır) uzunluk olarak doğu ile batı arasında yerden düz bir şekilde, kuzey ve güney arasında da enine geçip giden yedi iklim veya kıtadır. Boyuna belirtilen paralel geçit çizgisinin hattında ki, bunlardan herbirinin ortası üzerinde onun miktarı kadardır. O orta çizgi hattında ki o, ondan yarım saat uzaklıktadır ki işte bu zamanda yaz boyunca günler uzar.

12- "...Allah'ın fermanı bunlar arasından iner ki, böylece Allah'ın herşeye kadir olduğunu ve herşeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz."

Mefhum şudur: Kaza ve kader: kış ve yaz sezonları, gece ve gündüz, yağmur ve nebatata, diriliş (canlılık) ve ölüm, mülk,, mal ve devlet, mahbub (sevilen, sevgili) ve mahzur (sevilmeyen), ihtilaf ve itilaf gibi bütün emirlerin tertibini onlar arasında yapar.

Aşa'nın şiirinde olduğu gibi:

Gençlik ve yaşlılık, fakir etme v& servet sahibi kılma, Allah'a hastır. Bu zaman ve asırlar her ne şekilde dönse de."1917[5]

1917[5] Divanı: sh. 45; Müselles'uî-Betliye'si: 2/451. Mahtutada (Te-reddeda)'mn yerine (yezdadu) gelmiş hatadır.

TAHRİM SURESİ1918 [1]

1- "Ey peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?..."

Olayın mahiyeti şöyledir:

"Rasulullah (s.a.v.), Hafsa'nm evinde ve kendisi babasının ziyaretine gittiği bir günde Mariye ile birleşir ve ondan çocuğu olur. Hafsa bu durumu öğrenince olayı kınar ve sitem eder. Bunun üzerine Rasulullah (sa..v.) Hafsa'ya Ma-riye'yi kendine bundan böyle haram ettiğini söyler."1919[2]

Bir rivayete göre: Rasulullah (s.a.v.) Mariye ile özel bir günde idi ve

---

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/440-442.

1918[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Tahrim Suresi, Medine'de nazil oldu demiş.

1919[2] İbni Murdeveyh'in îbni Abbas'tan naklettiği bir rivayette şöyle belirtiliyor:

"Hafsa, Rasulullah'la (s.a.v.) beraber çocuğunun annesi olan Ümmü İbrahim'i Marİye'yi görür ve bunun üzerine Rasulullah da (s.a.v.) Haf-sa'mn hatırı için Mariye'yi kendine haram kıldığım ve bu işin gizli kalması için Hafsa'yi ikaz eder. O da durumdan Aişe'yİ haberdar eder ve bunun üzerine Allahu Teala ona yeminini bozup ona keffaretini vermesini emreder ve şu ayet nazil olur:

"Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti..."

(Tahrim: 66/3)

Bir kavle göre başka bir sebeb daha vardır: Buhari'nin Aişe'den (r.a.) naklettiği olay şöyledir:

"Rasulullah (s.a.v.) Zeyneb binti Cahş'ın yanında kalıp bal şerbeti içi-riyordu. Ben ve Hafsa şu şekilde anlaştık:

"Rasulullah hangimizin yanına gelirse:

"Ben senden meafir kokusu alıyorum meafir mi yedin?" desin." Bi-rinîn yanma gider bu şekilde söyler. O da:

"Hayır meafir yemedim lakin Zeyneb'in yanında bal şerbeti içtim ve bundan böyle içmeyeceğim" der. Bunun üzerine Aişe ve Haf-sa'dan dolayı surenin başından üçüncü ayetin sonuna kadar ki kısım nazil olur.

Hafsa'dan gizliyorlardı. Hafsa onları görür ve Rasulullah ona olayın gizli kalmasını ve onu kendine haram ettiğini söylemişse de Hafsa durumu Aişe'ye bildirir. Bunun üzerine Rasulullah (s.av.) Hafsa'yı boşar diğer hanımlarından da ayrı kalar onlardan kendini azleder ve bu olay üzerine surenin birinci ayeti ve gerisi nazil olur. Hafsa'yı tekrar yanına alır Marİye'yi de kendine artık helal addeder ve diğer hanımlarına da tekrar döner.

3- "Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti"

Ayette geçen "arrefe ba'dehu" Rasulullah (s.a.v.) kendisine vahyedilenin bir kısmını Hafsa'ya bildirdi bir kısmım da (bunlar Aişe'ye haber vermesini nehyettiği ve buna rağmen haber verdiği şeylerdir." Saygınlıktan hayadan ve gizli kalmasından dolayı bildirmedi.1920[3]

Ayette geçen "arrefe" kelimesi tahfif ile Arefe gelmesi Ferra'nın yanında şu manayı ifade eder: Bunun üzerine ikisini cezalandırdı ve buna kızdı demektir. Bu şuna benzer: tehdit ettiğin kişiye; ne yaptığını bildin mi, öğrendin mi? Yaptığından dolayı ne yaptığını sana öğreteceğim demen gibidir. Yani yaptıklarından dolayı seni cezalandıracağım.

6- "Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun..."

Ayette geçen aslı (veka) dan gelen ve korunmak manasında olan (ki) kelimesi bir rivayette; emir sigaları şöyle geldiği söyleniyor: ki-kiya ku (sonu vav ve elifledir). Müennes için kiy (sonu ya iledir.) Kiya ve kiyne (sonu ya nun iledir.)1921[4]

Eğer (nun)'u sakile ile te'kid için getirmek istersen (kiy-ne'ya racul korun

---

1920[3] (Arrefe badehu) ifadesi: Kendisine vahyolunanın bir kısmını Hafsa'ya bildirdi. Ki o şeyler de, Aişe'ye haber vermesini nehyedip yasakladığı şeylerdi. Ve ikram olarak bir kısmını da bildirmedi. Ve Hasan şöyle demiş:

"Kerim olan asla bir kısıtlama yapmak istemez."

1921[4] Bu konuda bazıları şöyle diyor: Onun şefaatini temenni eden kimseler için ben şöyle diyorum: Komşuyu koru, onu koru, kadın korun ikiniz korunun, ey adam sen koru.

ey adam) (sonu ya ve şeddeli nunladır.) ve Kiyanni -ve Kunne- ve kinne ya imraa -ve kiyanni- ve kiy-nani ya nisveh demen (korunun ey kadınlar) gerekir.

8- "Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün..."

Ayette geçen "Tevbeten nasuha" doğru tevbe, sadık tev-bedir ki kişi bu tevbesinden sonra asla bir daha masiyete dönmeyi temenni etmez.1922[5]

Bir rivayete göre kişi kendi nefsine leh ve aleyhinde olanları bildirmekle nasihat eder demektir.

9- "Ey peygamber! Kafirler ve münafıklarla savaş, onlara karşı sert davran"

Ayette geçen "cahidil kuffare" den kasıt: Kafirlerle savaşarak katlederek cihat et. Münafıklarla da sert, katı sözlerle ve beliğ hükümler içeren vaazlarla mücadele et.

Bir rivayete göre hadleri uygulayarak mücahede et, çünkü onlar, büyük günahları daha fazla işliyor ve oralara daha fazla yollan düşüyordu.1923[6]

1922[5] İbni Mürdeveyh îbni Abbas'tan çıkardığına göre şöyle demiş: "Muaz b. Cebel şöyle dedi:

"Ey Rasulullah! Nasuh tevbe nedir?" O da şöyle dedi:

"Kulun işlediği günahtan ötürü pişman olması ve Allah'tan Özür talebinde bulunması, sonra ona asla dönmemesi ve tıpkı çıkan sütün memeyi dönmediği gibi."

Ebu Bekr Dekkak şöyle demiş:

"Nasuh tevbe suç ve günahları reddetmek, husumeti ortadan kaldırmak ve itaatler doğrultusunda İdman yapmaktır." Şakik Belhi şöyle demiş:

"Kişinin kendi nefsini çokça kınamasıdır ve pişmanlığı asla terket-memesidir ki, bunlar, kişinin, onun afetlerinden kurtulup selamete ermesi içindir."

1923[6] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/443-445.

MÜLK SURESİ1924 [1]

3- "O ki, birbiriyle ahenktar yedi göğü yaratmıştır..."

Ayette geçen "tibaken" kelimesinin tabeke kelimesinin ceminin olması caizdir. Tıpkı cimal ve cemel kelimesinde olduğu gibi. Bu şekilde manası: Bazılarının bazılarının üstünde olmasıdır. Ayrıca fial vezni üzerinde "et-Tefabuk" tan türemiş bir isim olması da caizdir. Bu şekilde manası mü-teşabih (birbirine benzerlik)tir. Bu şey buna mutabıktır (benzer, aynısı) sözünde olduğu gibidir.

3- "...Çok merhametli olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin..."

Ayette geçen Tefavut kelimesinin teravut ve tefevvut şeklinde iki lügati vardır.1925[2] Taahhud ve teahud misalinde olduğu gibi.

Ayette geçen tefavut: Bir rivayete göre tecaveze manasında olması da caizdir. Bir rivayete göre tefavvut: Kendisinin dışında olan herşeye tamamının muhalif olmasıdır.

Tefavut ise bazı kısımların bazılarına muhalif olmasıdır. Sanki o muhtelif olan şey, en yüksek ve en ali bir nizam içindir.

1924[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Mülk Suresi Mekke'de nazil oldu demiş. Ahmet, Ebu Davud ve Hakim'in Ebu Hureyre'den çıkardığına göre şöyle demiş:

"Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi:

"Allah'ın kitabında öyle bir sure var ki o sadece otuz ayetten ibarettir ve kişiyi mağfiret ettirene dek ona şefaat eder" O da:

"Tebarekellezi bi yedihil mülk"tür."

Müstedrek: 2/497; Ebu Davud: 1400.

İbni Mürdeveyh'in Aişe'den çıkardığına göre Nebi (s.a.v.) "Elif-lam-mim-tenzil" secde ve "Tebarekellezi bi yedihil mülk" suresi her gece okuyordu. Ne seferde ve ne de mukim iken o iki surenin okuyuşunu bırakmazdı.

1925[2] Hamza ve Kesai de onunla okumuşlar.

Ebu Said Ganimi'nin nüktelerinde şu ifadeler vardır: Muhakkak ki (el-Fevt): İki parmak arasındaki boşluk veya arahktır.1926[3] el-fevt ile Tefavut aynı anlamdadır. (Min tefevvut) manası (min fütur) anlamındadır.

3- "...Gözünü çevir bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?"

Ayette geçen fütur kelimesi çarpıklık, yarık, ayrım ve dağınıklık manasında olan (es-Sudu) anlamındadır.

Şöyle dedi:

"Ey sevgili sen kalbi yardın sonra onun içine nevanı nüfuz ettirdin. Senin hevan dehşet bir şekilde ürkütür ve yarık olan yeri iyileştirip sarar. İçine sokulup sirayet etti. Ta ki ne şarap ve ne de hüzün onun içine girdi ve mutluluğa da giriş-medi.1927[4]

4- "(Aksaklık görebilmek için bir değil) iki defa gözünü çevirip bak..."

Yani gözünü çevir, bakışlarını ebediyete kadar tekrar tekrar oraya yöneltip bak bir ayınk görebilecek misin? Böylece biz sana iki kez bakıp kontrol etmeni istedik ki artık bütün hüccet ve deliler aleyhinde gerekli kılınsın.

"göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) aciz ve bitkin halde sana dönecektir."

Ayette geçen Hasien: Zelil ve hakir manasındadır.

Haşir ise: Bitkin, yorgun ve kendinden geçmiş demektir. Şair de şiirde hasien ve haşir kelimelerini aynı anlamlarda kullanmıştır:

1926[3] Lisan'da şöyle demiş: "el-Fevt: İki parmak arasındaki aralık ve boşluktur. Cem sigasi: Efvat'tir ve o (rmmiyu fevte'l-yed)tir. Yani iki elin miktarı kadardır.

1927[4] İki beyit: Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'nindir. Yedi fakih-ten biridir. Kali'nin Nevadir'i: 217; Tefsir'ul-Kurtubi: 18/209; Mecalis'us-Saleb sh. 236; Zehr'ul-Adab: 1/212. Birincisi Ruh'ul-Meani'de: 29/7.

"Uzattım ki ruh iyice görsün ve hakir olsun ve bir tarafı bana yöneldi ve o bitkin bir haldedir. Bendeki şevki sürekli artırmaya devam ettim ki ben kuşun iki kanadını ödünç alıp uçuyorum."1928[5]

7- "Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler."

Ayette geçen (şehiken) kelimesi: Cehennemin kaynayış ve fokurdayış şekillerinin seslerinden biridir. Tefur ise: Cehnnemin kaynayış şeklidir.

8- "Neredeyse cehennem öfkesinden patlayacak!" Ayette geçen temeyyeze parçalanıp ayrılmak manasında

olan "tenkatiu ve teteferraku" demektir. EI-Gâyz ise kin ve öfkedir.

12- "Fakat daha görmeden Rablerinden korkanlara gelince, onlar için gerçekten hem bağışlanma hem büyük mükafat vardır."

Ayette geçen (bil ğaybi) kelimesi başbaşa kalmak manasında olan (bil halveti) demektir.

Onlar yalnız, tenha veya başbaşa kaldıkları bir zamanda günahlarını hatırladıklarında Rablerinden istiğfar dilerler.

15- "Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur"

Yani yeryüzünde nehirler akıtmak, ağaçlar bitirmek ve güvenilir meskenler yapmakla size boyun eğdirip kolaylaştırmıştır.

"Şu halde yerlerin sırtlarında dolaşın ve Allah'ın rızkından yiyin. Dönüş ancak O'nadir"

Ayette geçen "menakibiha" kelimesi yerin etraflarında ve küçük küçük sıra dağlar manasında olan (etraf ve ezrab) anlamındadır.1929[6]

1928[5] İki beyiti bulamadım.

1929[6] Ez-Zerab: Dağ manasındadır ve zaribe'nin cemidir. Bir rivayete göre: Küçük sıra dağlardır. İstiska hadisinde ise şöyledir: "Allahum-me alal akamı vez zirabi ve butinil evyeti vet telali'dir."

16- "Gökte olanın, sizi yere batın vermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır."

Göktekilerden kasıt meleklerdir. Veyahut ta gökte arşı olana veyahut ta hükümran olan kişi demektir.

Veya ayette geçen (fi) harfi çeri şu ayette de olduğu gibi (fesihu fil ardi) üst manasında olan (favka)dır. Böyle olursa murad olunan yükseklik (el-Uluvv) ve zuhur olur. Veyahut ta semada ma'bud olan kişidir.

Semanın tahsis edilip bu konumda zikredilmesinin sebebi, adet üzere dua anında genel itibarıyla ellerin havaya kaldırılışından ve inen hükümler ve emirlerin gökten indi-rilisinden dolayıdır.

19- "Üstlerinde kanatlarını açа-kapata uçan kuşları görmediler mi?"

Ayette geçen (saffatin) den kasıt uçuşta kanatlarını açma ve inişte de kanatlarını sabit tutma veya kapatma anlamındadır.

Bir rivayete göre (yakbidne) kelimesi düşmanın şiddet-liliği anlamında olan (el-Kabid) ten türemiş ve süratlenmek anlamında olan (yesrine) demektir.

Tebbete şerren şöyle demiş:

"Benden daha süratli birşey yoktur. Bu tür mübalağa değildir. Kanat sahibi, dağın sivri çıkıntısının yanında düşük ve alçaktır. Kurtulana kadar, süratli yürüyüşüylen ve büyük genişliğiylen onun aklının başından gitmesiyle onlar benden aklımı çelip çıkaramadılar."1930[7]

"Onları Rahman olan Allah'tan başkası tutmuyor. Şüphesiz o herşeyi görmektedir."

Eğer havada bir anormallik olur ve kanatlar da uçuş fonksiyonunu

---

1930[7] Mafdaliyat sh. 28; Divanı: 133-134; Şerh'ul-Mafdaliyat Teb-rizi'nin: 1/112; El-Valih: Aklı giden. Eş-Şeddi'1-Kabid: Süratli yürüyüştür. El-Geydak: Büyük ve geniştir.

kaybederlerse kuşlar hemen düşerler. Hakeza eğer Alluh-a Teala alemlerin tümü için bir göz açıp kapatacak kadar hareketini kabzedip durdursa alemlerin felekleri çokları alt üst olur ve dağlar havada toz gibi gider gelirler.

21- "Hayır, onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar."

Ayette geçen (leccu) masiyetlerde ısrar edip bocalamak

ve durmaktır.

Eİ-Licac ise: Bir işin dayatılıp ısrarla, inatla onda kötü

hasletlerde olsa yapılmasıdır.

El-Utuv: Bozgunculuk, fesatlık ve fahiş şeyleri yapmak için çıkıştır.

22- "Şimdi, kapanarak yürüyen mi varılacak yere daha iyi erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?"

Ayette geçen (mukibben ala vechihi) den kasıt yüz üstü düşüp sürünerek kapanarak yürümektir.1931[8] Mukibbe'nin kıyasa muhalif olarak veznini şöyle getirmişler: Kebebtu ala vechihi feekebbe (Onu yüz üstü düşürdüm, o da yüzüstü düştü.) Şu misallerde buna benzer örneklerdir:

"Keskin za ile Nezeftu mael bi'ri. Kuyunun suyunu çıkardım.

Ve enzefetil bi'ru maeha: Kuyunun suyu "çıkarıla çıkarıla" bitti.

Ve mereytun nakete ve emret: Deve sütü vermek için memesini okşayarak sütünü sağdım, o da sütünü verdi. Bu durum sütünü vermek için çoğalması halinde olur.

27- "Ama onu (azabı) gördükleri zaman"

1931[8] Katade'den naklen ayet hususunda şöyle demiş: O, Allah'ın masiyetiyle amel eden kafir'dir. Kıyamet gününde Allahu teala onu yüzüstü vaziyette haşr eder.

Ayette geçen (zülfeten) görülecek derecede yakın mesafede olmasıdır.

"İnkar edenlerin yüzleri kararacak ve (kendilerine) "işte sizin arayıp durduğunuz budur" denecektir."

Ayette geçen (si'et)ten kasıt yüzleri çirkinleşip kötü olacak ve bu zahiren belli olacak.

(Teddeune)den kasıt: Tetedaune: Onun vuku bulması için aramak veya olmasını istemektir. Mefhum olarak bu kelime çağırmak manasında olan duadır.

Tefsirde manası Tukezzibun yalanlıyorlar olarak getirilmiştir. Lugatta Tukezzibune'nin te'vili şöyle yapılmıştır. Yalan, batıl ve anlamsız olanları istemek, temenni etmek. Şairin şiirde dediği gibi:

"Atlar dönüp dolaşmaya devam ediyor. Onların evveline ve ahirine ilhak ediyor. Bunun akabinde gecelerin gelip geçmesiyle. O günün görünmezliği tecelli etti onun şerri de aşikar oldu."1932[9]

30- "De ki: Suyunuz çekilecek olsa, söyleyin bakala-mi, size kim bir akarsu getirebilir?"

Ayette geçen (maukum ğavren) suyun çekilip gitmesi ve yok olmasıdır. Burada fail, mastar ile vasıflandırılmıştır. Adil olan birine mastar ile raculun adi denildiğinin misalidir. Maun main: Tatlı su demektir.1933[10]

KALEM (NUN) SURESİ1934[1]

1932[9] İki beyit: Avf b. Ahves'indir. Cahili şairdir. Maflaliyat sh. 365-366 daha önce ikisi de geçmişti.

1933[10] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/446-451.

1934[1] îbnı Abbas'tan nakledildiğine göre (Nun vel kalem) Suresi Mekke'de nazil oldu demiş.

3- "Hiç şüphesiz senin için bitip tükenmeyen bir mükafat vardır."

Ayette geçen "ğayre memnunu" dan kasıt maktu (kesilmeyen) olmayan demektir. Mesela: Menentu'l-hable (ipi kestim) anlamındadır.

5-6- "Hanginizin aklından zoru olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da."

Ayette geçen "el-Meftun" kelimesi el-Futun gibi mastar

bir kelimedir.

10- "Alabildiğine yemin eden. kimselerden hiçbirine sakın (itaat etme) ilgi duyma."

Ayette geçen "mehin" kelimesi fesatta aşırılığı ifade için vedi'in kalıbında gelmiştir. Onun babı: Makuldür. Yani akıldır.

Rai şöyle demiş:

"Ta ki onun kemiklerinde et ve de onun kalbinde akıl ve idrak bırakmadılar,"1935[2]

13- "Zorbayı, bütün bunlarla beraber soysuz olan yardakçıya da"

Ayette geçen (utuilin) kelimesi küfründe kuvvetli, fiilinde ise aşırı olandır.

Utuilin kelimesi üzerinde durak yapılır sonra; (bade zalike zenim) diye okunur.

Yani bütün bunlarla beraber şerriyle bilinen soysuzdur.

1935[2] Divanı: 236; Mean'il-Kur'an Ferra'nın: 2/72; Tefsir'ul-Kurtubi: 18/329.

Keçi yavrusunun soysuzlukla bilinmesi gibi.

Dahhak'tan nakledildiğine göre:

Velid b. Muğire'nin kulağının altında koyunlarda bulunduğu gibi sarkık bir parça vardı.1936[3]

Muhammed b. İshak1937[4] bu ayetin Ahnes b. Şurayk1938[5] hakkında nazil olduğunu söylemiştir.

Aşağıdaki şiirde zenim kelimesi kulak altında sarkık parça bulunan kimse anlamında kullanılmıştır.

"Onun kulağının altında sarkan et parçası vardır. Adamlar onu o ziyadelikle çağırırlar. Tıpkı girintili çıkıntılı derinin eninde sarkık fazla parçalar olduğu gibi.1939[6]

Diğer beyitte ise soysuz anlamında kullanılmıştır.

"Sen bir soysuzsun ki Ali Haşim'de yok oldun. Tıpkı ferd kadehi'nin binicinin ardından kaybolduğu gib.1940[7]

14- "Mal sahibidir ve oğulları vardır diye (bunlara itaat etme)."

Ayeti kerimede harf ve izman (gizleme) vardır:

1936[3] Ez-Zenemetu: Alamettir: İbni Abbas'tan naklen şöyle demiş: "Nebi'ye (s.a.v.) nazil oldu:

"Alabildiğine yemin eden, aşağılık, daime kusur arayıp kınayan, durmadan laf götürüp gitirene."

Bundan sonra Rasulullah'a şu nazil olana kadar bilinmedi: "Zenim" Bu ayet indiği zaman, kulağının ardında, koyunda olduğu gibi onda da alamet olduğunu öğrendik.

1937[4] Muhammed b. İshak Meğazi ve Siyer kitaplarının sahibidir çoğu alimlerin yanında o, hadis konusunda sabit ve müsbet biriydi. Onu, Yahya b. Main ve Ahmet b. Hanbel sika görmüş. Malik ise onu kınamış kusurlu bulmuş. İbni Hişam kendi siyer kitabını onun kitaplarından almıştır. Bağdat'tan. 151 'de vefat etmiş. Vefeyat'ul-Ayan: 4/276; Tezki-ret'ul-Huffaz: 172.

1938[5] Hakeza bu, İbni Sad, Abdullah b. Humeyd ve îbin Ebu Hatem'in çıkardığına göre Suddi'den de rivayet edilmiş.

1939[6] Beyit, Hutaym et-Temimi'nindir. O, cahili şairdir. Bir rivayete göre Hasan b. Sabit'indir. Lisan'ul-Arap mad. Zeneme. Kamil Muber-rid'in: 1/141; Durru'l-Mensur: 8/249.

1940[7] Böyii Hassan b. Sabit'indir. Ebu Süfyan b. Harisi hicvediyor. Div;m. -0. Lisan'ul-Arap mad. Zeneme. Mecaz'uî-Kur'an: 2/262; Tef-sir'ul-i.ıı.m: 29/15; Tefsir'ul-Kurttıbi: 18/234; Eğani: 4/6.

İzma evvelinde: Malı ve oğulları olduğu için (Li en ka-ne zâmalin ve benin.)

Sonunda ise harf: Yani en kane zamalin yutihu ev yuta-ue mah sebebiyle ona itaat ediliyordu.

16- "Biz yakında onun burnuna damga vuracağız."

Üzerinde utanç olarak kalacak ve anılacak şekilde onun adını çirkinleştireceğiz ve onu alçaklıkla tavsif edeceğiz. Ce-rir'in dediği gibi:

Ferezdak'ın üzerine damgamı bıraktığım zaman, elemden inleyip bağırdı. Ahtal'in burnunu açtım.1941[8]

Başka bir kaside de şöyle demiş:

"Onların burunlarını kestikten sonra, Tağleb'lilerin özür dilediklerini haber aldım, oysa onlardan özür dileyen yoktur."1942[9]

Bir rivayete göre, bu damgalama ahirette olacaktır. Burnunun üzerine onu tanıtacak bir damga vurulacaktır. Diğer bir rivayete göre ise: El-Hurtum'dan maksat al-Hamr (şarap)tır. Yani şarap içmesi sebebiyle ona hadd (ceza) uygulayacağız.

Ferezdak aşağıdaki şiirde el-Hurtumu şarap içilmesi sebebiyle meydana gelen sarhoşluk anlamında kullanmıştır.

Ferezdak şöyle demiş:

"Ey Ebu Hadır, onun oğlu Ferruh'un üzerinde örtülüp kapatılarak sabahlayan iki hırkanın durumu nedir? Ey Ebu Hadır: "Kim zina ederse onun zina etmesi açığa çıkar ve kimde şarap, içerse sarhoş

1941[8] Divanı: 335; Tefsir'ul-Kurtubi: 18/237; Ruh'ul-Meani: 29/29.

1942[9] Divanı: 239.

olur."1943[10]

El-Hurtum'un burun manasına geldiğini söyleyenler ise er-Rai'nin şu şiiriyle şahit getirmişlerdir:

"Bir gün onların göz yaşları akıp hayret edip şaşkına döndükleri zaman ansızın dayanmaktan hasıl olan bir ağrıyla veya bir maniyle görür. Gün ortasında yapılan bir saldırıyla burnu ondan kopup kesildi. Başından gelen deliği tıkayıp akmasını önledi."1944[11]

19- "Bir de onlar uyurlarken o bahçe üzerine Rabbin-den bîr bela indi."

Ayetten geçen bela'dan maksat, İbni Cilreyc'ten rivayetle, vadilerinden bir ateş parçası çıktı.

20- "O bahçe kapkara kesiliverdi."

Ayette geçen kapkara kesiliverdi (kessarim) den maksat "siyah küllere döndü" demektir.

Bir rivayete göre (o bahçe) karanlık geceler gibi oldu. Diğer bir rivayette işe: "Kenneharil müşrig." Yani içinde bir-şey bulunmayan kupkuru bir manzaraya dönüştü. es-Sarim zıt anlamlı kelimelerdendir. Yukarıda zikredilen her iki mana da doğru ve birbirine yakın manalardır. Çünkü harap olup çöle dönüşmüş bir mekan gecenin karanlığında benze-tildiği gibi gündüzle beraber olan ıssızlığa da benzetilir.

Evs şöyle dedi: "Haram ayların akabinde, topraklarımızda ve onun etrafında kuraklık ve kıtlık olur adeta her taraf parıl parıl

---

1943[10] İki beyit onun Divan'ında değildir. Beyitler Ferezdak'ın değil bilakis Ziyadu Acemin'dir. Mecma'ul-Emsal: 2/21; Muhabber: 344; Ebu Hadır Esedi: Zina etmekle meşhur olanlardan biridir. Ebu Amr şöyle demiş:

"Araplar, Esedoğullarmı araplann tekeleri (keçinin erkeği) olarak bilirler. İkinci beyit Ruh'ul-Meani: 18/78; Tefsir'ul-Kurtubi: 18/238; Bahr'ul-Muhit: 6/33.

1944[11] Divanı: 146.

parlar."1945[12]

23- "Hemen fırladılar aralarında fısıldaşıyorlardı."

Ayette geçen yetehafetun kelimesi çevredekilerin duymaması için birbirleriyle gizli olarak konuşmalarıdır.

25- "Miskinlere yardıma güçleri yettiği halde onları bundan mahrum etmek için erkenden yola düştüler."

Ayetteki mefhum onların kin ve öfkelerini belirtmektedir. Bir rivayete göre ise ayetteki erkenden yola çıkmaların -daki gaye miskinlerin faydalanmasına engel olmaktır.

Ferezdak'ın dediği gibi:

"Kadın şöyle dedi:

"Onun tek ve uzak akrabalarından onu arzulayan bir kardeşinin olmadığını görüyorum. Ey sevgili ola ki bir gün beni böyle görmeyesin."1946[13]

Bîr rivayete göre men üzeredir. Ady b. Zeyd'in dediği gibi:

"Bizim şarap dolu birbirine girmiş sıra halinde küplerimiz ve onları takiben sürahilerimiz vardır. Azalıp veya kesildiği zaman başka bir taraftan onun çamuru sökülüp açılır."1947[14]

26- "Vaktaki o bahçeyi gördüklerinde mutlaka biz yolumuzu şaşırmışız dediler."

Ayette geçen "le dallun"dan kasıt yani biz yolumuzu yanılıp yanlış yere

---

1945[12] Beyit: 422 rakamıyla geçti. Farisi'nin Huccetindedir. 2/370.

1946[13] Divanı: 134; Şir'uş-Şuara: 310. İkincisi Şemsu'1-Ulum: 1/418.

1947[14] Divanı: 204; Tehzib İslah'ul-Mantık: 1/394. Lisan: Berzene. Be-keetiş şat: Koyunun sütü azaldı. HAredatin nakletti: Devenin sütü kesildi. Berzin maşrabadır. Mevdune: Birbirine girmiş. Hacib bir şeyin yanı,

geldik anlamındadır.

40- "Sor onlara bu iddiayı onların hangisi savunacak."

Ayette geçen "zaim" kelimesi üstlenme manasına gelen kefil anlamındadır.

Aşağıdaki Mahzumi'nin şiirinde de zaim kelimesi kefil manasındadır. Dedim ki:

"Rıza ile rehin sana yeterlidir. Kefil ol ey Hind! Hind gerekli oldu dedi."1948[15]

42. "O gün incilten açılır ve secdeye davet edilirler; fakat güç yetiremezler."

Ayetin mefhumu o gün hakikat perdesi açılır demektir.

Bir rivayete göre ayet o günün şiddet ve zorluğunu ifade etmektedir.

Aşağıdaki şiirde de hakikat perdelerinin kalkması olarak kullanılmıştır:

Raube şöyle dedi:

"Nefsime, onun merhametine ve kuşu rızkından alıkoymama hayret ediyorum. Bir senede onun üzerindeki perde kalktı gördüm ki ölüm benim boynumda ve onun boynunda asılıdır."1949[16]

48- "Balık sahibi gibi olma. Hani o Rabbine dertli dertli niyaz etmişti."

1948[15] Beyit Ömer b. Ebu Rabia Mahzumİ'nindir. Divanı: 29, Lisan: Zaame.

1949[16] Ricz Tefsir'ul-Kurtubi: 18/248; Lakin 4. kısmı şöyle: Kıpkırmızıdır. Damarlarındaki etler sıyrılmış kalkmış ve o, İbni Enbari'nin Za-hir'inde: 2/383. Muhakkik nisbet etmemiş. Bahru'l-Muhit: 8/316. Üçüncü kısım Tefsir'ul-Maverdi: 4/286. Muhakkik nisbet etmemiş. îsbahani şöyle demiş:

"Ali b. Rustum bazı yerlere iç olarak çıkarıldı. Köyde güvercinler çoktu. Dönerken onlardan birini beraber getirdi. Kursağını kesti ve içindeki taneleri saydı. Bundan ötürü hesaba çekildi ve dedi ki:

"Her bir güvercin senede şu kadar buğday vs. yer. Bunu onlara mecbur kıldı. Bunun üzerine Ebu Ali bir yazı yazdı ve bunun sonunda ise (Hayret ettim) ve (senede vardı). Beyitler Raube'nindir. ve kuşları ekinden uzaklaştırmayı üstlenmişti.

Ayette geçen mekzum üzüntüden kendini hapseden (veya içine kapanık) kimseyle konuşmayan ve halini şikayet etmeyen manasındadır.1950[17]

Bir rivayete göre şiddet ve zorluktandır. Teebbete şerre-nin dediği gibi: ayak üzerine yürüyen nefsim sana feda olsun.1951[18]

Birisi de şöyle demiş:

"Onlar için herşey gün yüzüne çıktı ve şer peşinde bağırıp çağırmalar, zahir oldu."1952[19]

51- "O inkar edenler Kur'an'i işittikleri vakit neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi."

Ayette geçen "le yuzlikuneke"nin manası yani gözlerini sana dikecekler ve sana zarar vereceklerdi. Senin ayağını kaydıracak bir iş yapacaklardı.

"Bir evde karşılaktikları zaman karşılıklı borçlanıyorlar. Öyleki, bakışlar ayakların yerlerini izale ediyor."1953[20]

HAKKA SURESİ1954[1]

1-2- "Gerçekleşecek olan (evet) nedir o gerçekleşecek olan."

1950[17] 1/464'ebak.

1951[18] El-Acz, Mafdaliye kasidesindendir. Yansı şöyle: "Yorgunluk üzerinde zaman içinde yürüyor ve yılanlar ise gizleniyordu."

1952[19] Beyit, Turfe b. Abd'm dedesi Sa'd b. Malik'indir. Şerh'ul-Ha-mase Tebrizi'nin: 2/331. Lisan: Seveka. Tefsir'ul-Maverdİ: 4/286; Tefsir' ul-Kurtubi. İki muhakik nisbet etmemişler. Bahr'ul-Muhit: 8/316.

1953[20] Sanaateyn: 194. Lisan mad.: Kalem. Muvazene: 38; Ruh'ul-Me-ani: 29/38; Tefsir'ul-Kurtubi: 18/256; Mean'il-Kebir: 2/845. Nisbetsiz-dır.

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/452-458.

1954[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Hakka Suresi Mekke'de nazil oldu demiş.

Ayette geçen el-Hakkatü kelimesi el-Hakk kelimesinden türemiş bir kelimedir. O da va'd ve vaidlerin kendisinde gerçekleşeceği kıyamet günüdür.

3- "Gerçekeşecek olan o kıyametin ne olduğunu sen nereden bileceksin?"

Ayetin ifade ettiği mefhum Bu (el-Hakka) isminin onları (Araplar)'m lisanında kıyamet anlamında olmadığıdır. Yahut ta ayetin manası; sen (el-Hakka) kıyamette neler olacağını bilemezsin.

4- "Semud ve Ad (kavimleri) başlarına çarpacak felaketi (kıyameti) yalan saymışlardı."

Ayette geçen el-Karia'dan maksat kıyamettir. Zira kıyamet kalpleri korkudan ürperttiği için el-Karia olarak isimlendirilmiştir.

5- "Semud'a gelince onlar pek korkunç (bir sarsıntı veya) ses ile helak edildiler."

Ayette geçen et-Tağiye'den maksat büyük bir (es-Seyha) ses gürültüsüdür.

Şu ayeti kerimede de görüldüğü gibi: "İnna lemma ta-ğal-mau" Yani dehşetle oldukça yükseldi ve normal seviyesini aştı. Ayrıca tuğyan kelimesi haddi aşma manasında İ da kullanılır.

7- "Allah onu ardarda yedi gece sekiz gün onların üzerine musallat etti..."

Ayette geçen husumen kelimesi peşpeşe, sürekli ardarda anlamındadır.

Mesela hasmu'l-keyyi demek bir şeyin üzerinde ütüyü sürekli gezdirmek getirip götürmek manalarına gelir. Muka-til'den rivayetle bundan maksat onların kökünü kesen manasına gelmektedir.1955[2] Buna göre

---

1955[2] İbni Abbas'tan naklen Nafi b. Ezrak ona şöyle sormuş: "Ayette geçen "husumen" nedir, bana haber ver?" demiş.

şöyle takdir olunur: "Tah-simuhum husumen."

"Öyle ki (eğer orada olsaydın) o kavmi içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün."

Ayetteki mefhum onların devrilip yerlere serilmiş olduklarını ifade ediyor. Mesela "hava'n-necmi" den maksat yıldızın boşluğa düştüğünü ifade eder.1956[3]

İbni Faris'e göre "havatin-nucumu hayyan"dan kasıt yıldız veya şimşek düştü ama yağmur yağmadı demektir.

8- "Şimdi onlardan hiç geri kalan (bîrin) görüyor musun?"

Ayette geçen "bakiye" kelimesi mastardır. Yani "beka"1957[4] demektir. Bir rivayete göre takdiri şöyledir: "min nefsin bakiyetin."

9- "Firavun ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen beldeler halkı (Lut kavmi) hep o günah (şirk)ı işlediler."

Ayette geçen "vemen kablehu" dan maksat kendinden sonrakine tabi olanlardır.

Sibeveyhine göre "vemen kablehu" bir şeyin peşinden ona tabi olmadı. Mesela "zehebe kıbele es-Suki" Yani çarşıya doğru gitti. Vemen kablehu kelimesi mekan zarfı olduğundan dolayı nesholunmuştur.

Ayette geçen "el-Mütefikatu bil-hatieti" den kasıt bela sebebiyle yüzüstü düşüp serilmeleri veya beldelerinin başlarına gelen musibet sebebiyle altüst olmasıdır.

O da: "Devamlı ve şiddetli anlamındadır" demiş. Yani sürekli belalarla

karşı karşıyalar. "Araplar bunu biliyor mu?" diye sorar. İbni Abbas: "Evet. Sen Umeyye b. Ebu Sait'in şöyle dediğini duymadın mı?" der. "Geçen yıllarda orada kaç kişiydik. İşte zaman sürekli gelip geçiyor."

1956[3] İbni Faris şöyle demiş: HavetİN-nucumu-hayyen: Yıldız düştü ama yağmur yağmadı. El-Mucmel: 2/305.

1957[4] Medhal li ilmi tefsir sh. 262.

10- "Şiddetli bir azap kendilerini yakalayiverdi."

Bir rivayete göre ayette geçen "ralsiye" kelimesi "zaide" manasındadir.

12- "Onu size bir ibret yapalım ve onu belleyip saklayan kulaklar saklasın diye"

Ayetteki mefhum şudur: Sizi gemiye bindirdik ki daha sonra size bir ibret ve öğüt bulalım. Ne zaman ki hareketlilik sona erer (olay biter) göz ondan birşeyler kopar (kendin-dende saklar) ve onu hatırlarken hareketlilik: ve sükûn arasında gelip-gider.

17- "O gün Rabbinin arşını, bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir."

Ayetteki mefhum "sekiz saf veya sekiz sınıf anlamındadır.

19- "İşte o vakit, kitabı sağ eline verilmiş olan kimse der ki o gelen kitabımı okuyun."

Araplar yemin (sağ) kelimesini güzel ve sevindirici şeyler için kullanırlar şimal (sol) kelimesi ise bunun tersinedir.

Şair şöyle demiş:

"Bana açıkla bakalım, beni sağ eline göre değerlendirdiy-sen sevineyim, yoksa beni sol eline göremi değerlendirdin?"1958[5]

İbni Miyade şöyle dedi:

"Beni sağ eline göre değerlendirmedin mi, bu değerlendirmeden sonra beni solunla değerlendirme?"1959[6]

Ayette geçen "haumu" alınız manasına gelir. Hau'nun vezinleri şöyledir

---

1958[5] Beyit, Turfe b. Abd'ındır. Bir rivayete göre Abdullah b. Dur-meyne'nindir. Sanaateyn sh. 392. Elif-ba: 1/286; Tefsir'ul-Kurtubi: 18/269; Tefsir'ul-Maverdi: 4/297; Ez-Zahre: 1/219. Muhakkik Dr. Samu-rai nisbet etmemiş.

1959[6] Divanı sh. 182; Sanaateyn sh. 392; Sırr'ul-Fesahe sh. 232; El-Muntahab Min kinayet'il-Edibba: 178.

müzekker için hemzenin fethasıyla (hae), tes-niye için "hauma" ve cemi için ise "haum" gelir. Kadın için ise hemzenin kesresiyle (hai) tesniyesi için humma, müennes cemi için ise haunne olarak gelir. Bu kitapta bunun değişik başka lügatlarda sunulmuştur.

20- "Doğrusu ben hesabımla karşılaşacağını sezmiştim."

Ayetin mefhumu: Ben Allah'ın günahlarının sebebiyle beni cezalandıracağını sanmıştım, fakat o beni bağışladı.

21- "Artık hoşnut ve razı olduğu hayattadır." Ayette geçen "raziyetin"den maksat "zate rıda" (razı

olunmuş)tır.

27- "Keşke onun (ölüm)la herşey olup bitseydi." Ayetteki mefhum, kendisinden sonra dirilip olmayan

bir ölümün olması temenni ediliyor.

29- "Bütün saltanatın (varım-yoğum) benden ayrılıp

gitti."

Ayette geçen "Sultaniyeh" den maksat hakimiyeti al-tmda olan şeyleri ifade eder. Sondaki (h) ise harekenin beyanı içindir.

Ubeydullah b. Kays er-Ruküyyet'ın sözünde olduğu gibi:

"Medine'deki olaylar beni incitti ve iki rivayette ansızın geldi. Devenin hörgücü gibi beni kesip ürküttü. İki omuzun-da tüy bırakmadı."1960[7]

Bu manada Tırmah şöyle demiş:

"Zavallının iki yanma ıslatıp birbirine yapıştırarak küçültüyor ve

1960[7] İki beyit te Divan'ında: 98; Sanaateyn: 45; El-Muşib: 187.

sindiriyor. Öyleki iki sağım arasında biriken süt pek değersiz ve azdır."1961[8]

35- "(Bu sebeple.) bugün de ona, burada yakın herhangi bir dost yok."

Ayette geçen hamimün sadik yani sana kötü birşey isabet ettiğinde acıyan samimi dost demektir.

36- "İrinden başka bir yiyecek de yok."

Ayette geçen "Gıslin" kelimesi "fi'liyn" vezni üzeredir. Ve cehennemliklerin vücutlarından ve yaralarından akan sudur. Bir rivayete göre de: "Gıslin" ter ve irin anlamındadır.

Bir başkası da şöyle demiş:

"Orada esinti yoktur velakin pek haraketlidir. Arzum sıcakta av yapmak. Sususz olan susuzluktan dilini evirip çevirir tükrük toplar."1962[9]

40- "Şüphesiz o (Kur'an) çok şerefli bir elçinin sözüdür."

Ayetteki maksat onun tilavetidir. Yani maksat Muham-med'dir(s.a.v.).

45- "Elbette biz onu kuvvetle yakalar ve ondan intikam alırdık."

Ayetteki mefhum "biz onun sağ tarafını keserdik." Bir rivayete göre kuvvetli bir güçle ondan alırdık demektir. Bir rivayete göre hak ile ondan alırdık. Yani haklı olarak alırdık.

Şemmah'ın beyiti bununla tefsir ediliyor:

"Bana tebliğ ettiğin zaman ey Ey Arafe benim kervanıma hakikat serüvenini getirdin. Ey Afere hemen şah damarından aydınlık için kan

---

1961[8] Beyit divanında: 302; Daha önce 977 rakamıyla geçti.

1962[9] Beyit, Lisan mad. Helece. Saffat suresinde 976 rakamıyla geçti. Es-Sami: Sımak isteyendir. Yuhillu: Susuzun dilini evirip çevirerek ağzındaki tükrüğii toplamasıdır. En-Nakau: Dilin altındaki tiikrüğün (rik)'in cemidir. Mahtutede: "Sesaml"nin yerine "es-Sari" gelmiş hatadır.

akıt. Şeref için bir sancak kaldırıldığı zaman hemen sağıyla tüm gücüyle Arabe onu kaldırır."1963[10]

46- "Sonra da muhakkak onun can damarını koparırdık."

Ayette geçen "el-vetin" gırtlak ile boyun1964[11] damarı arasında olan damardır.

Daha önce geçti. Şemmah'ın, sahabİ olan Arabe b. Amr el-Evsi'yi Övmesinin sebebi şudur: Arabe, Şemmah'la karşılaştığında o Medine'ye gitmek istiyordu. Ona nereye gideceğini sordu. O da dedi ki:

"Aileme gitmek istiyorum. Ve beraberinde iki deve vardı. İkisi de buğday ve hurma yüklüydü. Şemmah giydirdi ve ona ikram etti. Şammah Medine'den ayrıldığında bu kasideyle onu nıeth etmeye başladı."1965[12]

MEARİC SURESİ1966[1]

1- "İnecek olan bir azabı istedi bir isteyen."

Ayette geçen seele kelimesi (dain) istedi manasındadır. İsteyen istedi ki o (isteyen) Rasulullah (s.a.v.)'tır onların aleyhine istedi.

Bir rivayete göre Nadr b. Haris'tir bunu isteyen. O şöyle demiştir:

"Allah'ım! Eğer bu (Muhammed'in getirdiği) hak (doğru) ise üzerimize

---

1963[10] İki beyit, divanında sh. 323-336; Tefsir'ul-Kurtubi: 18/275.

1964[11] El-Albau: Boyun damarıdır."

1965[12] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/459-464.

1966[1] İbni Dureys ve Beyhaki'nin, İbni Abbas'tan çıkardıklarına göre Mearic Suresi Mekke'de nazil oldu demiş.

gökten taşlar yağdır." (Enfal: 8/32)

İbni Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre Nadr b. Haris Bedir gününde öldürülmüştür.1967[2]

3- "(O azabın inişi) yüksek makamların sahibi olan AI-lah'dandır."

Ayetin mefhumu "sevdiği kullarına derece ve makam verme yetkisine sahib olan Allah'tır." Bir rivayete göre "Me-aric"den kasıt meleklerin göklerdeki inip çıkışlarıdır.1968[3]

4- "Melekler ve ruh (Cebrail) oraya çıkar."

Bir rivayete göre "çıkan"dan maksat mü'min kabzolun-duktah sonra ruhunun çıkmasıdır. Bunu Nebi'den (s.a.v.) Ku-beyse b. Züeyb1969[4] rivayet etmiştir.1970[5]

"Miktarı (dünya senesiyle) elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar."

Yani eğer meleklerin haricindekiler çıkacak olsalar elli-

bin yılda çıkarlar.

8- "O gün gökyüzü erimiş maden gibi olur."

Yani erimiş (sarı bakır) gibi kıpkırmızı olur. Bir rivayete göre yağın

---

1967[2] Nesai, Hakim: 2/502 sahih görmüş ve İbni Ebu Hatem onu İbni Abbas'tan çıkarmışlar.

1968[3] Bu görüşü, Abd b. Humeyd, İbni Munzir ve Ebu Şeyh el-Uz-me'de Mücahit'ten çıkarmışlar.

Ahmet ve îbni Huzeyme'nin Sad b. Ebu Vakkas'tan çıkardığına göre o, bir adamın şöyle dediğini duyar:

"Lebbeyke ziyl maaric ve dedi ki:

"Bilakis o, zul maariçtir. Fakat biz Rasulullah (s.a.v.) ile beraber iken o böyle demiyordu" der.

1969[4] Büyük imam Ebu Said Huzai'dir. Doğumu h. 8. yılda Mekke'nin fethi yılıdır. Onun babası Züeyb ise Nebi'nin (s.a.v.) son günlerinde vefat etti. Kubeyse doğduğunda onu Rasulullah'a getirdi ve' nebi ona dua* etti. Ebu Bekir, Ömer, Ebu Derda ve Zeyd b. Sabit'ten hadis rivayet er*, mistir ve ondan da Zuhri ve Mekhul rivayet etmiştir. Abdulmelik b. Mervan'ın katibiydi. H. 86'da vefat etmiştir. Siyer A'lamu Nübeta: 4/282. Takribu't-tehzib: 453

1970[5] Beyit, Vale el-Cürmin'indir. Mean'il-Kebir sh.: 888; Şerh Eşar'ul-Huzeliyİn: 2/157; Eğani: 19/140. Lisan mad. Halete.

kızıldığı gibi olur.

9- "Dağlar da atılmış yün gibi olur."

Yani çırçırlanmış havada uçuşan yün gibi olur. Ayetteki mefhumun muradı ise; daha evvel sert katı ve bir arada olan dağların o gün yumuşak ve dağınık olmasıdır.

13- "Kendini barındıran aşiretini..."

Ayette geçen "fasiletihi" den kasıt kendilerini himaye edip koruyan aşiretidir. "Tüvihi"den kasıt kendisine sığınıp sığınmasını kabul eden ve şikayetlerim iletip şikayetlerini dinleyen mercidir. Bir rivayete yöne "fasılan" onu emzirip ve emzikten kesen annesidir. "Fasilah" kelimesi Failetun manasında feiletun'dur.

Şair ayet manasında şiirde şöyle demiş:

"Cermin mücavirine sor bakalım birbirine yakın ve karışmış komşular arasında cereyan eden bir savaşı onlardan gizledin mi?"1971[6]

15- "Hayır (Allah'ın onları kurtarmayacağı) o cehennem

alevli bir ateştir."

Ayette geçen "kella". "Leyse kezalike" böyle değildir ma-nasmdadır. Yani oradan hiçbirşey onu kurtaramaz. "İnneha leza" marife ve te'nİs olduğundan gayrı munsarıftır. "iltİza" kelimesinden türemiştir. Yani "tutuşturmak" manasında-dır. Hasy günü onlar alevlendirmeyi reddetiler, Atlıları asıl hedeften uzaklaştırıyorlardi: Kin ve düşmanlıktı kırdılar. Eskiden bu, şiddetten alevleniyordu.

16- "Derileri kavurup soyar."

1971[6] Beyit, Vale el-Cürmin'indir. Mean'il-Kebir sh.: 888; Şerh Eşar'ul-Huzeliyİn: 2/157; Eğani: 19/140. Lisan mad. Halete.

Ayetin mefhumu kafa derilerini soyup yüzen manasında-dır. 15. ayette geçen "inneha"daki "ha" zamiri "inne"nin ismi, "leza" ise haberidir. Bu ayetteki "nezzaetun"1972[7] ise ikinci haber olur. Halvun hamid babındandır.

17- "Çağırır (o ateş) imandan yüz çevirip te (Hakka) arka döneni."

Varacağı yer orası olacağından sanki onu çağırır gibidir.

18- "Mal ve para biriktirip yığanı"

Ayetteki mefhum şudur: Malı ve parayı biriktirip zekatını vermeyen ve sıla-i rahim yapmayandır.

19- "Gerçekten insan pek hırslı ve cimri yaratılmıştır."

Muhammed b. Tahir1973[8] "heluan" kelimesini Saleb'den sorduğunda şöyle cevap vermiştir: Allah'ın açıkladığı gibidir. Ondan güzel tefsir de olmaz. Aşağıdaki ayetlerle açıklamıştır.

20- "Kendisine fenalık dokunduğunda feryat eder."

21- "İyilik dokunduğunda ise pinti kesilir." 34. "Ki onlar namazlarını gözetirler."

Ayette geçen namazdan kasıt "nafile namazdır." Daha evvel geçen ayet buna işaret etmektedir. 23. ayet

"Onlar namazlarında devamlıdırlar."

Yani farz namazlarına.

36- "Kafirlere ne oluyor ki boyunlarını eğerek sana doğru koşuyorlar."

1972[7] "Vezzaten": Nasb ile hal üzere Hafs okumuştur. Diğerleri ise ikinci İıaber üzerine refayla okniuşlar.

1973[8] Muvaffık billah zamanında Horasan valisiydi. Görevinden azletti sonra tekrar görevine iade etti.

Ayette geçen "muhtiine" den maksat süratlice manasın-dadır. Burada onların sözü işitmek maksadında süratle gelmeleri sonra da yalanlayarak ayrılmaları kınanmıştır (zannedilmiştir).

37- "Sağdan ve soldan bölük bölük (sana koşuyorlar)."

Ayette geçen (izin) kelimesinden kasıt ayrı ayrı guruplar halinde demektir. Müfredi izetun'dur.1974[9]

Şair şöyle dedi:

"Bizi onun yanında görüyorsun. Gece onun babları üzerinde halkalar gruplar halinde gelip geçiyor."1975[10]

43- "O gün, kabirlerden koşarak çıkacaklar; sanki dikili putlara koşuyorlarmış gibi..."

Ayette geçen (ila nusubin)den kasıt dikili şeye demektir. Mef ul manasında mastar bir kelimedir. Nescu'l-bağdat ve Darbul-emir'de olduğu gibi (Yufidunu) ise koşuyorlar demektir.1976[11]

NUH SURESİ1977 [1]

1974[9] Beyit Tefsir'ul-Kurtubi: 18/293. Nisbetsizdir. Tefsir'ul-Maver-di: 4/307; Bahr'ul-Muhit: 8/31.

1975[10] İbni Abbas'lan naklen Nafi b. Ezrak ona şöyle dedi: "An'il- yemini ve aniş şimali izine" ayeti ne demektir bana söyle?"

O da şöyle der:

"Haİkalar ve gruplar halinde." O da :

"Araplar bunu biliyor mu?" diye sorar. İbni Abbas:

"Evet. Sen Ubeyd'in şöyle dediğini duymadın mı?" der. Koşarak ona yöneliyorlardı. Ta ki onun minberinin etrafında halkalar halinde toplandılar.

1976[11] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/465-468.

1977[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Nuh suresi Mekke'de nazil olmuştur.

3- "Bu takdirde Allah günahlarınızdan size bağışlar ye sizi muayyen bir vakte kadar azap çektirmeksizin ölüm anına dek geri bırakır."

Atfedilecek günahlardan kasıt geçmişte işledikleridir veyahut ta işledikleri günahlardan dolayı istiğfar talebinde bulunduklarıdır. Bırakılan muayyen vakit ise dünyadır.

3- "Şüphe yok ki Allah'ın takdir ettiği ecel (ölüm) gelince geri bırakılmaz; eğer bilseydiniz."

Mefhum olarak kıyamet gününden söz ediyor. Bir rivayete göre birinci ecelden kasıt ölüm, ikinciden kasıt ise azaptır.

7- "Onlar parmaklarını kulaklarına tıkadılar ve elbiselerine hüründüler"

Ayette geçen (Vesteğşev siyabehum)dan kasıt elbiselerine bürünüp örtünmeleridir. Bununla şu amaç güdülmüştür. Bir daha seni ne görelim nede kulağımız seni duysun.

8- "Sonra ben, onları aşikare olarak (tevbeye) çağırdım."

Şu şekilde onları her türlü tevbe çeşitlerine çağırdı. Onları; dağınık guruplar halinde gizlice teker teker ve çeşitli eğlence, toplantı ve ayan beyan aşikar olan mevki ve makamlarda açıkça davet etmiştir.1978[2]

14- "Oysa sizi türlü türlü merhalelerden geçirerek o yaratmıştır."

Ayette geçen (etvara)dan kasıt türlü türlü, merhaleler demektir ki bunlar şöyle olmuştur: İlk önce nutfe halinde, sonra kan pıhtısı, soma et parçası, sonra emzikli bir bebek sonra çocukluk hali, sonra yavaş yavaş yetişmiş yirmi yaşına gelmiş delikanlı sonra genç yetenekli ve kuvvetli bir kişi, sonra olgunlaşmış ve yaşlanmış bir kişi sonra kamburla-şan

---

1978[2] Ama her seferinde karşı çıkıp alay etmişlerdir. (Mütercim)

halden düşmüş bir piri fani1979[3], en sonunda da ölümü yakınlaşmış gitmek üzere olan fakat siz bir ihtiyar1980[4] yaşlı insandır.

16- "Ayı içlerinde bir nur kıldı."

İbni Abbas'tan nakledilen rivayete göre ayın iki yönü vardır. Bir yönüyle yeryüzünü diğer yönüylede semayı (göğü) aydınlatır.

16- "Güneşi de kıldı bir kandil"

Ayetteki mefhum manası ayın ışığım, güneşten aldığının bir işareti vardır, şöyleki: Güneş kandilin kendisi olarak nitelendirilmiş, ay ise güneşin bir aydınlık ve nuru mesabesinde kılınmıştır.

17- "Allah, sizi de yerden otu bitirir gibi bitirmiştir."

Yani aslınızı çamurdan ve gıdanızı da, yerden biten nebatatlarda kılmıştır.

26- "Nuh, şöyle demişti: Ey Rabbim! Kafirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma."

Ayetteki mefhum şudur: Yeryüzünde dolaşan hiçbir kafir bırakma.1981[5]

Deyyar kelimesi (ed-Deveran)dan türetilip yapılmış bir fiildir.1982[6]

1979[3] Kesreyle el-Himmu: Kamburlaşmış yaşlı diri fani, cemi, eh-mam'dır,

1980[4] Et-Hidm: Him gibi halden düşmüş büyük yaşlı kişidir. El-AcUz'ul-Muteheddimetu: Yaşlanmış piri fanidir.

1981[5] Katede'den n tkledilen bir rivayete göre: Allahu Teala Nuh'a hali hazırda kendisine iman edenlerin dışında kimsenin iman etmeyeceğini bildirdiği ana kaçar onlara beddua etmemiştir ve bu andan sonra beddua etmiştir ve daha sonra şu şekilde genel bir duada bulunmuştur:

"Rabbim! Benî, anamı babamı, İman etmiş olarak evime girmiş olanları, iman sahibi erkekleri ve kadınları bağışla. Zalimlerinde ancak helakini arttır." (Nuh: 71/28)

1982[6] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/469-470.

CİN SURESİ1983 [1]

3- "Doğrusu Rabbimizin şanı çok yücedir"

Ayetteki mefhum (Allah'ın, şan, şeref, sultan ve azametidir).1984[2] Enes'ten (r.a.) nakledilen bir rivayete göre: Bizlerden1985[3] biri Bakara ve Ali Imran surelerini okuduğu zaman yüce şerefli ve saygın olarak bilinirdi.

4- "Gerçekten bizim cahilimiz (îblis) Allah'a karşı saçma söz söylüyormuş."

Ayette geçen (sefihten) kasıt İblis (şeytan)tır. (Şatata) dan kasıt ise haktan uzaklaştıran küfür ve yalan sözlerdir.

6- "Doğrusu insanlardan bazı erkekler, cinden bazı erkeklere sığmıyorlardı da, cinlerin kibir ve azgınlığını art-tırıyorlardı."

Cahiliyyede bir insan herhangi bir çöl, vadi veya dağa gittiği zaman şöyle (nida'da) bulunurdu:

"Kavminin sefihlerinin şerrinden bu vadinin reisine, efendisine veya önderine sığınırım."1986[4]

1983[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Cin suresi Mekke'de nazil oldu demiş.

1984[2] İbni Abbas'tan naklen, Nafi b. Ezrak ona (Teaİa cedde rabbi-na) ayeti hakkında sorduğunda ona şöyle dedi:

"Onun azametidir." Tekrar: "Araplar bunu biliyor mu?" diye sordu. O da: "Evet, sen şair Umeyye b. Ebu Sait'in ne dediğini duymadın mı?" der. "Ya Rabbi hamd, iyilik ve mülkin hepsi sanadır şan, şeref ve yücelik bakımından senden yüce olan birşey yoktur."

1985[3] Hadisi, Ahmet, Müslim ve Ebu Nuaym Delail'de Enes b. Ma-lik'ten (r.a.) çıkarmışlar ve şöyle demiş:

"Kişi Bakara ve Ali İmran surelerini okuduğu zaman bizde şanlı şerefli olarak bilinirdi."

Durm'l-Mensur: 1/49; Müsned: 3/120.

1986[4] İbni Ebu Şeybe tarihinde, Taberani ve İbni Asakir'in Hureym b. Fatik'ten çıkardıklarına göre şöyle demiş:

"Bir gün develerimi aramaya çıktım. Biz bir vadiye indiğimizde şöyle derdik:

İşte ayette geçen (fezaduhum rehaka)'dan kasıt ta (sığınmayı) söyledikleri zaman cin ve şeytanların bozgunculuk fesat ve günahlarını arttırırdı ve daha da azgmlaşırlardı.

A'şa şöyle dedi:

"Onun rüyetinin dışında birşey bana fayda vermez. Günah ve fesat isabet etmeyen sevgiden, aşktan şifa bulur mu?"1987[5]

8- "Doğrusu biz cinler, göğe erişmeye çalıştık fakat onu sert bekçilerle, alevler ve meş'alelerle doldurulmuş bulduk."

Ayette geçen (Lemesna) talep ettik demek olup iltemes-na (erişmek istedik) manasmdadır. Bekçilerden kasıt ise meleklerdir.

Şuhuben'den kasıt: Kovmak için alev saçan ve yakan yıldızlardır.

"Bu vadinin azizine, reisine sığınırız. Develer başlarım uzatıp süratle yayıldılar." Ve dedim ki:

"Bu vadinin azizine sığınının. Ansızın gizliden bir sesin bana şöyle dediğini duydum:

"Yazıklar olsun sana. Celal sahibi, haram ve helali inzal eden Allah'a sığın.

Allah'ı birle ondan dile ve cadılardan olan cinlerin hilelerine aldırma.

Zira her yerde Allah zikredilir, yerde ovalarda ve dağlarda.

Cinlerin hileleri artık nafile oldu, Ancak takva ve salih ameller fayda verir." Ben de ona şöyle cevap verdim:

"Ey bunu diyen kail! Sen ne diyorsun? Senin bu yaptığın doğru yola mı götürüyor yoksa sapıtmaya mı?" O da şöyle dedi:

"Bu Allah'ın Rasuludür hayırlarla bezenmiştir. Yasin ha mim surelerini getirmiştir. Bu surelerden sonra ise mufassal (açıklayıcı) sureler gelmiş namaz ve zekatı emrediyor." Ben ona şöyle dedim:

"Sen kimsin?" O da:

"Ben cinlerin krallarından bir kralım" dedi. Allah'ın Rasulu, beni Ne-cid cinlerine elçi olarak gönderdi. Ona dedim ki:

"Benim için bunu benim aileme iletecek kimse yok mudur ki ben de müslüman olarak ona geleceğim." O da:

"Ben onu onlara iletirim" dedi. Onlardan bir deveye bindim sonra döndüm geldim ki Nebi (s.a.v.) minberdedir. Beni gördüğünde şöyle dedi:

"Adam ne yaptı ki; sana develerini sana iade etme güvencesini verdi. O, onları sağ salim eda etmedi mi." Durru'l-Mensur: 7/39-40.

1987[5] Beyit Divanında sh. 124; Tefsir'ul-Kurtubi: 19/10. Lisan: Re-haka. er-Rahakayı: İçinde hayır olmayan ve kadınların tutkusu olarak tefsir etmiş.

Zuhri ve diğerlerinden nakledilen rivayetlere göre bu yıldızlar aynı görevi Rasulullah'ın (s.a.v.) bi'setinden öncede yakıcılık yapıyorlardı fakat bi'setten sonra bunlar (yıldızlar) haddi hesabı olmayan bir şekilde fazlalaştırılmıştır. Efvuhu'l-Evdi'nin sözünü delil getirmişler:

"Eğer benim tayım sizde tecelli edip cevle etse onun tekrar size tecelli ve hücum etmesi gerekir. Tıpkı atlının avu-cunda harp için ateşi size attığı gibi Öldürücü alev ve meşalelerle atar.1988[6]

.....

Sahih olan odur ki Recm harp için kullanılan taş alet, ateş vb. şeylerdir.

Rasulullah'ın (s.a.v.) asrında nübüvveti (peygamberliği) için gözetleme ve harikulade haller ve daveti için bir dayanak ve yardımcı bir unsur gibiydi. Hesap ehlinin kitaplarında olan illetler ve onun sebepler, mütercimlerin ziyadesi ve eklemesidir. Onlar mantık sahibinin kelamına birçok şeyler eklediler. Sözü alabildiklerine genişletip üzerinde konuştular. Ve hakeza onlardan sonrakiler de bunu yaptılar."

11- "Türlü türlü yol ve mezhepler tutmuştular." Ayetteki mefhum şöyledir: Biz daha önce çeşitli fırka ve gruplara ayrılmıştık.

Ayette geçen (kideda) kelimesi (kiddetun) cemidir. Bir rivayete göre (taraike kideda)'nm kasıt muhtelif heva, arzu ve heveslerdir.

Rai'nindediği gibi:

"Bağışı fazlalaştır. Ona asi oluyor ona vadet kime verir ve kime yönelirse iflah olur. İnsanların fitnesinden Kabiz, Basit ve Hadi olan Allah'ın itaatine yapışırsa kurtulur. Çünkü onların hevalan çeşitlidir."1989[7]

1988[6] İki beyit onun divanında Taraifu'l-Edebiyye kitabının zım-mındash. 12; Hamaset'ul-Basriyye: 1/49.

1989[7] Beyit, onun, Abdulmelik b, Menan, medhedip Suat'ı şikayet ettiği kasidesindendir. Onun divanındadir ve aralarında beyitler vardır, sn. 63-64, Divanında "Dafil aityyeti racihi ve sailuhu" vardır. Ve "nas" kelimesi mahtutada ikinci beyitten düşmüş'. Birinci beyit: Muvazene: 1/187. İkincisi Tefsir'ul-Kurtubi: 19/15; Ruh'ul-Meani: 29/88. Nisbetsizdir. Tefsir'ul-Maverdi: 4/322.

14- "Gerçekten içimizde hak yoldan sapanlar da var." Bir rivayete göre ayette geçen (Kasitun)'dan kasıt haktan sapan (zalimlerdir)1990[8]. Şair şöyle dedi:

"Bir kavim ki, onlar İbni Hind'e haksız yere zalimanece öldürdüler. Onlar ki Numana da zulmettiler."1991[9]

"Allah'a teslimiyet gösteren kimseler, doğru yolu arayanlar ve ona layık olanlardır."

Ayette geçen (teherra)'dan kasıt: Sevap ve isabetli olana dayanandır.

16- "Eğer insanlar ve cinler, İslam ve îman yolunda hep dosdoğru gitselerdi, elbette biz onların hepsine bol

bol verirdik."

Ayetteki mefhum şöyledir: Eğer onlar küfür yolunda gitselerdi, biz de onların mal ve nimetlerinde fitneyi fazlalaştırırdık.

Ömer (r.a.) şöyle demiştir:

"Su nerede olursa orada mal ve mal da nerede olursa orada fitne vardır.1992[10] Bir rivayete göre de bunun aksinedir.

Bir rivayete göre bu, hidayet veren unsurların onların üzerinden gelip geçtiğine dair kinayeli bir sözdür. Buna göre fitne kurtuluş (tahlis) manasmdadir ve şu ayette ifade edildiği gibi:

"...Ve sen birini öldürdün de seni endişeden kurtardık. Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik..."

1990[8] Mahtutadan düşmüş.

1991[9] Beyit, Tefsir'ul-Kurtubi: 19/17. Nisbetsizdir. Zulmen yerine Ömeren gelmiş. Ruh'ul-Meâni: 29/89; Bahr'ul-Muhit: 8/350. Ve o, Fe-rezdak'ındır. Nakaİd Cerir ve Ahtal: 217; Divanı: 641; Mahtutadan Hum kelimesi düşmüş.

1992[10] Bu haberi Kurtubi de zikretmiş. Tefsir: 19/18.

(Ta-ha: 20/40)

Bu ayette geçen (fetennake) seni kurtardık (tahlis ettik) manasındadır.

Ayette geçen (el-Gadek): Tatlı ve akarsudur.1993[11] Bir rivayete göre (el-Gadek) çok akan tatlı akarsudur.1994[12]

Bazıları şöyle zikretmişler: Surede ne kadar şeddeli ve kesreli a(inne) varsa hepsi cinlerden sözedilen bir hikayenin olduğuna işarettir. Ve nekadar meftuh şeddeli ve şeddesiz (enne) varsa Allahu Teala'nın kavlinin başlangıcının olduğuna işarettir.1995[13]

17- "Kim de Rabbine ibadet etmekten yüzçevirirse, Allah onu şiddeti artan bir azaba sokar."

Ayette geçen (Azaben saada)'dan kasıt şiddetli ve çetin azaptır.

18- "Mescitler şüphesiz Allah'ındır!. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın."

Yani yeryüzünde secde edilen ne kadar yer ve yurt varsa hepsi Allah'a aittir.

19- "Allah'ın kulu ona yalvarmaya (namaza) kalkınca, neredeyse onun etrafında keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi."

Ayette geçen (Libeden) kelimesi lebdetun'un cemidir. (Lubeden)1996[14] ise libedetun'un cemidir. Şu misalelerde olduğu gibi:

1993[11] Onu İbni Abbas'tan Maverdi nakletmiş. Tefsir'ul-Maverdi:

1994[12] Tasti'nin Mesail'inde İbni Abbas'lan çıkardığına göre Nafi b. Ezrak ayet hakkında "maen ğadeka" sorduğunda ona şöyle demiş:

"Çok ve akan su." O da: "Araplar bunu biliyor mu?" diye sorar. O da: "Evet, sen şairin şu dediğini duymadın mı?" der. "Bahçeleri birbirine girip yakınlaşmış haldedir. Tıpkı nehrin bol suyundan üzerine akan çemen gibi veya otlar gibidir.

1995[13] Bu tbni Bahr'm görüşüdür. Kurtubi de bunu ondan nakletmiş. Tefsir. 19/37.

1996[14] Hişam'ın, İbni Abir'den olan kıraatidir.

Hazvetun ve hizvetun- Rebvetun ve ribvetun.

Yani Rasulullah (s.a.v.) namaz kıldığı zaman, cinler o kadar kalabalıklaştı ki, taş, keçe vb. şeyler gibi neredeyse üs-tüste yığılıp durmuşlardı.

27- "Ancak bir peygamber olarak seçtiği müstesnadır; çünkü Allah peygamberlerin önünden ve ardından muhafız melekler tayin eder."

Ayette geçen resulden kasıt Cebrail'dir (a.s.).

Rasaden'den kasıt yoldur (tariken). Buna göre mana şöyledir: Onun için kendisinden önceki bazı ilimlere sonrakileri bir yol kılarız.

Bir rivayete göre bu Rasulullah'dır (s.a.v.). Er-Risd ise onu cin ve insanlardan koruyan muhafız meleklerdir.1997[15]

28- "O peygamber şunu bilsin ki, o elçiler Rablerînin risaletlerini tamamıyla tebliğ etmişlerdir ve o, elçilerin yanındaki ilmi kuşatmış ve herşeyi sayıca saymıştır."

Birinci kavle göre hadise şudur: "Muhammed bilsin ki Cebrail tebliğini yaptı ve Cebrail her ne emir getirmişse dört adet koruma muhafız melekleri de onunla beraberdir.

Bir rivayete göre; Muhammed bilsin ki, kendisinden önceki elçiler tebliğ vazifelerini yerine getirdiler. Bir rivayete göre: Allah -her ne kadar daha önce bunları biliyorsa da-bunu bilmesi içindir. Ama (liya'leme)nin üzerine gelen lam harfi akibet (ceza) lam'idır. Buna göre mana şöyledir: Allah'ın ilmini açıklaması içindir. Bu son görüş "...O, elçilerin yanındaki ilmi kuşatmış ve herşeyi sayıca saymıştır." kavline mutabık olduğundan

---

1997[15] Ayet hakkında Abd b. Humeyd, Dahhak b. Mezahim'den çıkardığına göre şöyle demiş:

"Nebi'ye (s.a.v.) vahy gönderildiği zaman, önünden, arkasından, sağından solundan ve elinin altından; melek suretinde gelen şeytanların vahyi koruması için bir grup melek beraber gönderilirdi."

daha uygundur.1998[16]

MUZEMMIL SURESİ1999 [1]

1- "Ey örtünüp bürünen."

Ayette geçen "el-muzemmilu" mm aslı el-mutezemmi-lu'dur. Örtüp bürünendir. El-Müddesir ve el-Mutedessir de bunun misalidir. Tezemmele ve tedessere Örtü veya elbiseyi üzerine kapatmak veya örtmektir. İmriu'1-Kays şiirde şöyle demiş:

"Örtüye bürünmüş duruyor."2000[2]

2- "Gece kalk ancak birazı müstesna."

Ayette geçen "kumi'Heyle" cins isim olduğundan gecenin tümü demektir. (îlla kalilen) ise gecelerin bir kısımmı. Yani (birazı müstesna). Müslümanlar geceleri ihya için bu minval üzere bir sene ibadetlerine devam ettiler ve daha sonra surenin sonundaki bu ayetle ruhsat şu şekilde verildi:

"Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"2001[3]

1998[16] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/471-477.

1999[1] İbni Dureys, İbnİ Murdeveyh ve Beyhaki'nin İbni Abbas'tan naklettiklerine göre Müzemmil suresi Mekke'de nazil oldu demiş.

2000[2] Beytin tamamı: eban, bir felaketin ve karşı karşıya kalmış gibiydi. İnsanların çoğu ise örtüye bürünmüş druyordu.

Bu şiir onun muallakatındandır. Şerh Muallakat Nahhas'ın: 1/47; Divanı: 122; Muğni Lebib: 669. Bir kısmı Kurtubi'de: 19/32.

2001[3] İbni Ebu Şeybe Taberani ve Hakim'in (2/504) sahih görüp İbni Abbas'tan çıkardıklarına göre şöyle demiş:

"Müzemmil suresinin ilk ayetleri indiğinde Ramazan ayında geceleri bir müddet kalkıp ibadet ediyorlardı ta ki surenin son ayetleri gelene dek bu hal devam etti. Evveliyle sonu arasında bir yıl geçti.

4- "Yahut o yarının üzerine ilave et. Kur'an'ı da yavaş ve açık olarak güzelce tane tane oku."

Ayette geçen "rettil" açık güzel ve tane tane açık bir şekilde okumaktır.

5- "Çünkü biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz."

6- "Şüphesiz gece kalkışı sağlam bir kıraate daha elverişlidir."

Ayette geçen "irine naşi'etel-leyli" den kasıt gece kılınan namazdır. Bir rivayete göre gece kalkılan saat veya anlardır.

Ayette geçen "vat'en"2002[4] kelimesinden "vitaen"dir. Bu kelime "el-Muvataetu" gibi mastardır. El-Vifak ve el-Muva-feketu misallerinde olduğu gibi. Buna göre mana şöyledir: Gece kalkıp ibadet etmen, kalbinin, hareket, amel ve lisanına uygunluğu veya yatkınlığı bakımından daha elverişlidir.

Bir rivayete göre manası şöyledir: Geceleyin hıfzına girecek olan Kur'an ayetleri daha güzel ve uygun bir şekilde kalbinde yer eder ve şundan dolayı: Mekanında senden başka kimse olmadığından veya tenha olduğundan kavrayıp anlamak için daha iyi bir fırsattır. "Vat'en"in tefsiri de böyledir.

7- "Zira gündüz vakti, sana uzun bir meşguliyet vardır."

Yani çalışmak ve istirahat etmek için boş vakit çoktur. "Es-Sebhu" hareket kolaylığıdır.

8- "Rabbinin adını an. Mutlak ihlas ile O'na yönel." Yani herşeyi düşünmeyi bırak ona ibadete yönelip dur.2003[5] "Öyleyse sadece onun

---

2002[4] Bu Ebu Amr ve İbni Amir eş-Şami'nin kıraatidir. Diğerleri ise (vat'en) okumuşlar.

2003[5] Ebu Arar şöyle dedi:

"Essemau munfatiretun". Böylece sonundan "ha"yı atmış oldu. Çü-nü onun mecazı (tavan) yani es-Sakf tır. Bir grup şöyle dedi:

himayesine sığın." Ayetteki "fettehizhu vekilen" onu yardım edecek bir veli edin demektir.

12- "Zira bizim yanımızda bukağılar (boyunduruklar) ve ateş vardır."

Ayette geçen "enkalen" boyunduruk veya bukağı demektir müredi nikl gelir. .

13- "Bîr de boğaza takılıp kalan bir yiyecek var."

Ayette geçen (zağusse)den kasıt yutarken gırtlağa takılıp ne giren ne de çıkan yemektir.

14- "Dağlar çöküntü ile akıp giden kum yığınına döner."

Ayette geçen "kesiben mehilen" akıcı olan kum demektir. Ve mef'uldur. Mesela hütu'r-remle: Kum yığının altının hareket ettirilip üstünden akıp gitmesidir.

16- "Biz de onu şiddetli bir azapla yakalayıverdik." Ayette geçen "ahzen vebile" dan kasıt şiddetli ve çetin bir

şekilde demektir.

17- "Çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günden kendinizi nasıl koruyabileceksiniz?"

Ayetteki bu anlam: İşin zor ve çetin olacağına bir alamettir. Yani onlar kırılıp dökülmede kuvvetlerinin güçlerinin zayıflamasında ihtiyarlar gibidir.

18- "Gökyüzü bile onunla (onun dehşetiyle) yarıla-caktır..."

Ayette geçen "semau" kelimesi müzekker de müennes te getirilebilir.923

"Arpalar, müennesten müstağni olmak için (ha)'yı atarlar. Muhretun Damirun ve İmreetun Talikun'da olduğu gibi. Mecaz'ul-Kur'an: 2/27'4.

Ferezdak şöyle dedi:

"Şayet bir grup ona semayı kaldırsaydı, bulutlarla birlikte semaya ilhak olurduk."2004[6]

20- "Gece ve gündüz (içinde olup bitenleri iyiden iyiye) oIçup, bjçen Allah'tır. O sizin bunu sayamayacağınızı bildiği ıçm, sizi bağışladı."

yani gecenin yarısını ve üçte birini sayamayacağını bil-dıgı için, sızı bağışladı demektir.2005[7]

MÜDDESİR SURESİ2006[1]

2004[6] Beyit Tefsir'ul-Kurtubi: 19/51. Tahkikçi nisbet etmemiş. Ruh'ul-Meani: 29/110; Bahr'ul-Muhitı 8/365; Mean'il-Kur'an: 3/199. Ma-hakkik nisbet etmemiş. Divanı: 91. Tasti, Mesail'inde, İbni Abbas'tan naklettiğine göre Nafi b. Ezrak ona şu ayet hakkında (Munfeürun bihi) sorduğunda şöyle dedi:

"Kıyamet gününün korkusundan parçalanır. Nafi:

"Araplar bunu biliyor mu?" dedi. O da:

"Evet, sen şairin sözünü duymadın mu?" der.

"Onları ustalıkla, maharetle sağlamlaştırdı ta ki gece dönüp onu yardı."

2005[7] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/478-481.

2006[1] İbni Dureys, İbni Murdeveyh ve Nahhas'ın İbni Abbas'tan çıkardıklarına göre şöyle demiş:

"Müddesir suresi Mekke'de nazil oldu."

Ahmet, Buharı, Müslim, Tirmizi ve diğerlerinin Yahya b. Ebu Ku-seyr'den çıkardıklarına göre: Kur'an'ın ilk inen ayetlerini, Ebu Seleme b. Abdurrahman'dan sordum. O da:

"Ya eyyuhel müddesir" dedi. Dedim ki: "İkra bismi rabbika" diyorlar. Ebu Seleme şöyle dedi: "Bunu Cabir b. Abdullah'tan sordum ve aynı senin dediğin şekilde ben de ona dedim." Cabir dedi ki:

"Sana sadece Rasulullah'ın bize söylediğini söylüyorum." Dedi ki: "Hıraya yaklaştım işimi bitirip gayem hasıl olduğunda indim ve aniden nida edildi. Sağıma baktım birşeyi bulamadım. Soluma baktım bir-şeyi bulamadım. Arkama baktım bir şeyi bulamadım. Başımı kaldırdım birde baktım ki, Hira'da bana gelen melek, Kursinin üzerinde yerle gök arasında oturuyor, ondan ürktüm ve beni korku sardı. Eve döndüm, beni örtün beni örtün dedim. Bunun üzerine:

"Ya eyyuhel muddesir"den "Verrucze fehcur"a kadar nazil oldu. Müsned: 3/392; Feth'ul-Bari: 8/677.; Müslim: 161; Aride: 12/224.

4- "Elbiseni tertemiz tut."

Bir rivayete göre burada elbiseden maksat nefistir. An-

tere'nin dediği gibi:

"Kör bir mızrak ucuyla vücuduna dürttüm. Kerim olanın havaya sarılması haram değildir. Onu vahşi hayvanlara ter-kettiğimde başının üstüyle bileği arasındaki yerde henüz kıpırdanış vardı."2007[2]

İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre manası şudur: Canını, bedenini veya elbiseni hainlik, hilebazlık ve günah işlemek için harcama veya giyme mananın böyle olduğuna dair Gaylan Sakafi'nin şu şiirden delil getirilmiştir:

"Allah'a hamdolsun ben ne facirlik elbisesini giydim ve ne de rezillik ve alçaklığı arzuladım."2008[3]

Buna benzer görüşler ve kavillerin hem faydası hem de misalleri çoktur.

İmru'1-Kays da şiirinde aynı misali dile getirmiştir:

"Yani Avfoğlları günah işlemekten ve hainlik yapmaktan beri ve tertemizdirler demektir."2009[4]

Ebu Esved ed-Düeli şöyle demiş:

"Elbiselerimi zorbalık, zulüm ve hainlikten temizler ve en doğru ve hayırlı olanı arzular ve ona dönerim. Cömertliğin ve iyiliğin benim

---

2007[2] İki beyit, Muallakat'mdandır. Şarh'ul-Muallakat: 2/33; Divanı:26.

2008[3] Bunu, Said b. Mansur, Abd b. Humeyd, îbni Cerir ve İbni Murdeveyh, İkrime'den çıkarmış ve şöyle demiş:

"îbni Abbas'tan soruldu..."

Beyit Tefsir'ul-Kurtubi: 19/63; Durru'l-Mensur: 8/326; Ruh'ul-Me-anİ: 29/117; Tefsir'ul-Maverdi: 4/341 daha Önce geçti.

2009[4] Divanı: 167; Tefsir'ul-Maverdi: 4/342; Tefsir'ul-Kurtubi: 19/64; Şerh Kasaid Essab'a et-Tival İbni Enbari'nin: 46.

adetim olduğunu bilmiyor musun? Kişi, mutad olan iyi şeyi yapması gerekir."2010[5]

Bu manın zıddına -fakat o manada- Cerir'in şu özü vardır:

"O kadın Zübeyr'den sonra, adet gördüğü" elbisesini giydi ve kanını da yıkamadı."2011[6]

İbni Sikkiyt ve Saleb şöyle dile getirdiler:

"Bişr ile ölüler ile onların elbiseleri temizlenmedi."2012[7]

Ferezdak şöyle dedi:

"Ey Asım oğulları oraya sığınmayın. Zira siz kötü ve zararlı başlara ve kavuklara sığmıyorsunuz. Ey Asım oğulları eğer babanız sağ olsaydı, bu gün oğlu olan Kays b. Asım'ı kmardı."2013[8]

Bununla Kay s'm, onlardan intikam almayı taleb etmediğini açıklamış.

Evs'in buna yakın sözü ise şöyle:

"Haber aldım ki haram olan bir kana girmişim ve üzerinde olan merkepli hırkaya akmış kanı.

Ve yine haber aldım ki Cüzeyme oulları beyitlerine Munzir'in bedenin kanını girdirmişler."2014[9]

2010[5] Divanı: 70. Atiyye b. Samure'nin, Ebu Carud'tan aldığı ve onun da Atiyye'ye sunduğu beyitlerdendir.

2011[6] Divanı: 448; Bahr'ul-Muhit: 5/543. Nisbetsizdir.

2012[7] Bu, Cerir'in beyitinin bir parçasıdır. Başı şudur: Ey Ebu Malik senin başınla ilkbahar duyuldu. Bu, onun, Ahtal'i hicvettiği kaside-sindendir. Divanı: 49; El-Hucce Farisi'nin: 2/325.

2013[8] Divanı Cerİr: 19. El-Munakadat'ın zımnındadır. Ensab'ul-Eş-raf: 5/20; Eğani: 19/9. Bu beyitlerin sebebi şudur: Ferezdak Nevvar ile evlendiğinde Nevvar ondan hoşnut olmadı ve bunun üzerine Kays b. Asım'ın oğullarına sığındı vs onlar hakkında bu beyiti söyledi. Bu şiir onlara kadar ulaştı ve ona dediler ki:

"Allah'a yemin olsun! Eğersen bu beyitler başka birşey söylesen seni bir darbeyle öldüreceğiz. Onun İbni Zübeyr'e olar nefretini irade etti."

2014[9] Divanı; 47; Mean'il-Kebir: 1/483. ikincisi Lisan mad. Nefs. et-Tamur: Kan'dir.

Huzeli'nin sözü de şöyle:

"Maktulün kanından ve onun cefasından kurtul ve beri ol. Zira maktulun kanı onun izarına çarşafına yapıştı."2015[10]

5- "Kötü şeyleri terket."

Mücahid'in dediğine göre kesre ile "er-Ricz" azap anlamanda zammeyle ise putlar anlamındadır.2016[11]

6- "Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma." Yani verdiğin az birşeye karşılık çokşey bekleme, Hasan'ın dediğine göre manası şöyledir: Yaptığın amellerine karşılık Rabbine karşı minnet duygularını çoğaltıp durma. Mücahid'in dediğine göre (la temnun): Hayırlarında eksiltmeye azaltmaya gitme ki (amellerinde) sevaplar daha da çoğalsın ve sana faydası olsun.

8- "O sura üfürüldüğü zaman."

Ayette geçen "en-nakur" sura ilk üfürülüştür. Ennaka-de'den türemiş faul veznindedir.

9- "İşte o gün zorlu bir gündür."

Ayette geçen "zalike" ismi işareti "en-nekara" kıyamete işaret ediyor. Cümlenin mefhumu sanki böyleymiş gibi: işte sura üfürülen o gün zorlu bir günün olacağının üfürülü-şüdür.

11- "Tek başına yarattığım o kafiri bana bırak."

Kastedilen kafirden kasıt Velid b. Muğire'dir. Yani onu mal ve evlatsız olarak tek başına yarattım demektir ayetin mefhumu.

2015[10] Beyit, Ebu Zaeyb Huzeli'ninder. Şerh Eş'ar'ul-Huzeliyin: 1/77; Şerh'ul-Fasîyh: 1/258; Mean'il-Kebir: 1/483; Mesaik'ul-Halebiyat: 146. (Bezzihi)'nin yerine (ve sevbihi) rivayet ediliyor. Burada hem refa hem de cer caizdir.

2016[11] Zammeyle, Hafs, Ebu Cafer ve Yakub okumuş. Diğerleri kesreyle okumuş. İthaf: 427.

12- "Bu adama da uzun boylu mal verdim." Ayette geçen "malen memduden" den kasıt: Çoğalan

artan ve bünyesinde ziyadelik maddesi bulunan mal mülk demektir.

13- "Hem hazır bulunan oğullar."

Onun gözünün önünde ayrılmayan sürekli yanında ve onların çağırmasıyla zevk alan ve onların koşuşturmaları kendisine azîm ve şevk veren yirmi tane oğlu vardı.

17- "Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım." Ayette geçen "er-rehak" zorlu ve meşekkatli bir azaba uğ-

ratılmasında acele etmektir. (Saudan) ise ateşte olan sarp yokuş veya yoldur.

18- "Çünkü o kendi kendine bir düşündü ve uydurup kurdu."

Yani Velid b. Muğire Kur'an hakkında düşünüp taşındı ve bu bir şiir değildir ama kalpler üzerinde korkunç bir tesiri ve bir de tatlılık ve hoşnutluğu vardır dedi. Ve daha sonra kendi kendine uydurarak olsa olsa bu beni büyüledi veya bir sihirdir dedi.

22- "Sonra suratını astı ve kaşlarını çattı." Düşünüp taşındıktan sonra göğsü sıkışıp söyleyecek bir söz de bulamayınca yüzlerinde asılmalar ve kaşlarında çatma izleri belirlemeye başladı. Bir rivayete göre (el-Abus) kelimesi şudur: Münazaa ve karşılıklı mücadele neticesinde asılma izlerinin belirginleşmesidir.

El-Besur ise: Yüz çevirme ve alıkoymakla beraber belirginleşen kaşların çatıklığıdır. Bunun için ikisini bir arada getirmiş.

Tevbe şöyle dedi:

"Ben Leyla'nın yanına geldiğim zaman peçeyle yüzünü kapatırdı. İçinde

ona karşı bir kuşku başladı onun açıklığından. Ondan gördüğüm alıkoyma ihtiyacımı aldırmamasından ve yüzünün çatıklığından ondan endişelendim."2017[12] "İnsanın derisini kavurur." Ayetteki mefhum şudur: Cehennem ateşinin kızgın alevleri insan derisini yakıp kavurur. Şair şöyle dedi:

"Seyakilleri açıkta terkettik vahşilere gidip susatıyorlar."2018[13]

Şair şöyle dedi:

"Susuzluk ve bitkinlik amndahangi genç önünden su akıp

giderken susuzluğa dayanır."2019[14]

Ahfaş'ın dediğine göre ayette geçdn (le vahatun) dan kasıt insanları aşırı derecede susatan demektir. Çünkü levh: susuzluk anlamındadır.

30- "Üzerinde ondokuz melek vardır."

Allahu Teala bu adetleri daha önce gönderdiği kitaplarda zikrettiği gibi Kur'an'da da* zikretmiştir ki:

"...Onların sayısını da inkarcılar için sadece bir imtihan (vesilesi) yaptık ki böylelikle kendilerine kitap verilenler iyiden iyiye inansın, iman edenlerin imanını artırsın..." Müddesir: 31.

Kadı Maverdi (tefsirinde) bu konuda şöyle zikretmiştir: Dokuz (tis'ata) sayısı Ahad (tekli sayı)ların son sayısı veya sonu, el-Aşere (on) ise onlar sayı basamağının başlangıcı ve daha kapsayıcı olduğundan, bu hesap aritmetiğiyle cehennem zebanilerinin sayısının hesaplanma şekli

---

2017[12] İki beyit Tevbe b. Himyer'indir. Emal'il-Kali: 1/88; İkincisi Tefsir' ul-Kurtubi: 19/76; Mecaz'ul-Kur'an: 2/275; Tefsir'ul-Taberi: 29/84; Ruh'ui-Meani: 29/124.

2018[13] Bey iti bulamadım.

2019[14] Beyit 259 rakamıyla geçti. Rub'in'in Nizam'ul-Garibi: 233. Orada nisbetsizdir. Rabi'ul-Ebrar: 4/158. Zamahşeri onu Bazı İyadi'ye nis-bet etmiş. Orada "ey" yerine "ve inni" gelmiş.

kılınmıştır.2020[15]

Aynı şekilde şöyle bir şeyde zikretmiştir: On iki burçların sayı toplamı ve yedi gezegenlerin sayı toplamı da bu rakama (on dokuza) denkleşmektedir.2021[16] Böylece: Yıldız gezegenlerinin ve burçların sayısının bu adetlerle sınırlandı-rılmadığı gibi cehennem zebanilerinin de sayılarında adetleri bunlarla sınırlı değildir ancak ayette belirtildiği gibi (kafirlere imtihan vesilesi müslümanlara da imanlarının ziya-deleştirilmesi) nden ibarettir. Maverdi ise işi maddi ve akli olarak ta çözümlemeye çalışmıştır.

31- "...Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilmez. Bu ise, insanlık için bir öğütten ibarettir."

Ayette ordunun sayılmayacak derecede çok olduğuna bir işarettir. Ve dünyada olan ateşle ahirette olan ateşe dikkati çekmek istemiş ve ibret alınmasını talep etmiştir.

33- "Dönüp gitmekte olan geceye andolsun ki."

Yani gündüzden sonra gelen gece deber eş-şeyyu ve ed-bere demek: Kabile ve ekbele (dönek, gitmek) anlamındadır.

35- "Muhakkak o cehennem büyük belalardan biridir."

Ayette geçen (Le ihdal-Kubar) dan kasıt kıyamettir. Bir rivayete göre cehnenem ateşidir. Çünkü daha önce bunların mevzusu geçmişti diğer ayetlerde.

Hurmazi şöyle demiş:

2020[15] Tefsir'ul-Maverdi!ye bak. 4/349.

2021[16] Maverdi, bunu, akli ilimler teatisinde bulunanlardan nakletmiş. Bundan sonra şöyle demiş:

"Zahirince ve derin de olsa bu şeriat ile savunulmuştur. Tefsir'ul-Ma-verdi: 4/35. Yani bu durum ilmi olarak sabitlenmiş ve savunulmuştur ki gezegenler sayılmaz. Sadece yedi adet üzere tahsis etmek doğru değildir."

"Ey İbni Mualla! Kıyamet alametlerinden biri nazil oldu geldi. Biri zamanın afeti diğeri ise benzeri olmayan felaketlerin olmasıdır."2022[17]

50- "Sanki ürkmüş yaban eşekleri."

Ayette gçen (müstenfiretun) kelimesi (fa)nın kesresiyle (nafiretun) ürken veya ürkmekte olan demektir.

Fethayla2023[18] (mustenferetun) ise ürküp kaçan anlamındadır.

51- "Aslandan kaçmaktalar."

Ayette geçen (el-kasveretu) ise: Atıcı, atan anlamındadır.

Bir rivayete göre (kasvereh) öğüt veya aslan anlamındadır. Ve (el-kesveratu) kelimesi kasere'den türemiş fa'vele-tun vezninde bir kelimedir.

56- "Koruyacak ta odur bağışlayacakta o."

Ayetteki mefhum şudur: Allah, kendisinin yasakladığı haramlarından ve azabından sakmilmaya yaraşandır.2024[19]

KIYAMET SURESİ2025[1]

2022[17] Ricz Maverdi'nin Tefsir'inde: 4/351; Tefsir'ul-Kurtubi: 19/85. Nisbetsizdir. Hayavan: 4/146. Lisan mad. Gabere. Mecma'ul-Emsal: 1/44. Kurtubj'de "El-öayr" dır. Hatadır. Bunun kaili: Kezzab el-Hirma-zi'dir. Yalancı olduğundan böyle isimlendirilmiştir. Adı: Abdullah b.

Aver'dir.

2023[18] O, Nafi, İbni Amir ve Ebu Cafer'in kıraatidir.

2024[19] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/482-488.

2025[1] İbni Murdeveyh ve Beyhaki'nin Delail'de İbni Abbas'tan çıkardığına göre Kıyamet Suresi Mekke'de nazil oldu demiş. Abd b. Hu-meyd ve İbni Münzir'in Katade'den çıkardığına göre bize anlatıldığına göre Ömer b. Hattab şöyle demiş: "Kim ki kıyametten sorarsa, bu sureyi okusun."

1- "Kıyamet gününe yemin ederim."

Ayetin başına gelen (la) harfi kasemin te'kidi için gelmemiş zira nefy yoluyla ispat edilmesi diğer yollardan daha te'kidlidir.

İmri'ul-Kays şöyle demiş:

"Hayır hayır, babana yemin olsun ki Ey Amir'inin kızı; kavim benim gitmeme müsaade etmiyor."2026[2]

Bir rivayete göre Kasem'in nefyedilmesinden murat; emrin veya davanın açıklığına ve davanın açık seçik olduğundan kasem'e ihtiyaç bulunmadığına bir işarettir.

Huzeli'nin dediği gibi:

"Yemin edecek değilim. Yarın ben, Beydanu'z-zerub'-ta olmak istedim. Öyleyse gerçekten oraya gitmeyi gerçekleştireceğim yarın."2027[3]

Bir rivayete göre manası: O, yemin etmiyorum demek istemiş çünkü ayetin başına gelen lam ibtida (başlangıç) içindir. Bir rivayete göre o (lam) kasem lamıdır. Ancak şu şekilde söylendiği pek duyulmamıştır: Mesela; birisinin kardeşini döveceğim ve dövmek istediğini şu şekilde ifade etmen: (La adribu ahake.)

2026[2] Divanı: 68; Ruh'ul-Meani: 19/135; Tefsir'ul-Maverdi: 4/355; Tefsir'ul-Kurtubi: 19/62.

2027[3] İki beyit te karışıktır. İkincisi şöyle rivayet ediliyor; Şayet biz Suheyb'e güç yetiremeyeceği o şeyi yüklemeseydik ve hastalığını tedavi etmeseydik kararır giderdi. Bu beyit Ebu Harraş Huzeli'nin kasidesin-dendir evveli şöyledir:

"Öyle bir düşmanlık ettik kî bunda hiç şüphe yoktur.

Ve onları dost veya sevgili edinseydik

O beyit Şerh Eş'ar'ul-Huzeliyin: 3/1207; Eğani; 21/15. Lisan mad. Re-haka. Birinci beyit ise, Usame b. Haris Huzeli'nin iki beyitinden biridir, onlar da şöyledir:

"Ben yemin edecek değilim. Yarın, ben Beydanuz'z-Zarub'ta olmak istedim. Her taraftan bizim yemeklerimiz geliyor. O iki beyit Şerh Eşar'ul-Huzeliyin'de: 3/349; Mucem'ul-Buldan: 1/531.

2- "Kendini kınayan nefse yemin ederim." Ayetteki mefhum şudur: Herkes kendi nefsini şerre meyledip yaptığından, onu neden yaptın ve hayır işleme hususunda ise niçin hayırlarını daha da çoğaltmadın diye kınar.

4- "Daha doğrusu biz o insanın parmak uçlarını bile aynen eski haline getirmeye de gücümüz yeter."

Ayette geçen (bela kadirine) den kasıt evet bir araya getirip toplamaya kadiriz demektir. Mahfuz oîan fiil zamirinden hal üzerine naspedilmiştir ve ayette geçen (nusevviye be-nanehu) elan kasıt şudur: Parmaklarını, dümdüz hiçbir eksiklik, açıklık ve sakatlık olmadan avuç ayasının üzerinde olan eski yerine takıveririz. Bu ifade takılıp sökülme kolaylığı bakımından devenin ayak tırnağı olan kısmı gibi sökülüp takılma mesabesindedir. Dirsek, dayanak veya yaslanmak latif (ince narin) bir amellerle veya işlerle yokedilir. Şu şekilde yemin etmek arapların adetlerindendir. Hayır hayır beşi, birden çekip koparana yemin ederim ki.

5- "Fakat insan, fenalığını önüne sürmek ister." Mucahid bu konuda şöyle demiş: İnsan ileriye doğru

başım (boynunu) önüne eğerek kendine kötülük yapmak ister. Bir rivayete göre bu olay tevbeyi tehir edip ve günah işlemeyi de ön plana geçirme şeklinde olur. Bir rivayete göre insan, günah veya kötü şeyleri yapmak için ömrünün uzun olmasını temenni eder.

7- "Göz kamaşıp dikildiği zaman."

Ayette geçen (Berik) kesreyle olduğu zaman dehşete düşüp hayrette kalmak demektir. Fethayla2028[4] (Bereke) olursa kamaşıp dikilme manasında olur.

2028[4] O, Nafi ve Ebu Cafer'in kıraatidir. İthaf: 428.

8- "Ay tutulduğu zaman."

Yani ayın ışığı gidip kayboldu olacak bir hale gelmesidir.

9- "Güneşle ay bir araya getirildiği zaman."

Yani ikisi de batıdan doğdukları zaman (bu da kıyametin geldiğinin işaretidir.) Veya ikisinde ışıklarının gitmesiyle bu hale gelmeleridir. Veya ikisi de hafife veya alaya konu oldukları zamandır veya maskara olduklarında demektir.

10- "O gün insan der ki, kaçacak yer nerede?" Ayette geçen (el-Meferr) kaçış manasından olan (el-firar) demektir. Meferr kelimesi mastardır. El-Karar ve el-Me-kerr'de olduğu gibi. (Fa) nın kesresiyle (el-Mefirr) kendisine mekandır. (Mim)in kesresiyle2029[5] (el-Miferru) insanların ileri geleni, güzidesi demektir.

Şairin dediği gibi: Mikkerrin, miferrin mukbilin2030[6]...

Yani iyi olan insana firar fayda vermez.

11- "Hayır, hayır! (kaçıp) sığınacak bir yer yoktur!" Ayette geçen (la vezer) den kasıt sığınak ve kaçış yeridir.

13- "O gün insan işlediği ve işlemediği amellerle uyarılır."

Mefhum şudur: Geçmişte ne amel işlemişse ve ne izlenim bırakmışsa teker teker hasabi sorulur demektir.

14- "Artık insan kendi kendinin sahibidir."

"Sanki akıl sahibinin makadında (yer) veya bakışında basiretli birgöz

---

2029[5] O, Hasan'ın okumuş olduğu şaz kıraattir.

2030[6] Beyit, İmri'ul-Kays'ındır. Ve Muallakat'mdadır. Beyitin tamamı şöyle: İyi olan insan gider, yönelir ve döner. Tıpkı sert ve yüksek kayayı selin önüne takarak evirip çevirdiği gibi. Divanı sh. 119; Şerh Mu-allakat: 1/34; Tefsir'ul-Kurtubi: 19/98.

varmış gibi o, ona bakıyor. Sakındırılır, taki insanların tümü korkudan hesaba çeker, onun gizli olan sırları onlardan saklanamaz."2031[7]

15- "Bütün mazaretlerini ortaya dökse de."

Mefhum şudur: Her türlü mazeretini sayıp nefsini temize çıkarmak ve müdafasını yapmak istese de (yine faydasızdır) bütün organları onun aleyhinde şahitlik ederler.

îbni Abbas bu konuda şöyle demiştir: Elbiselerini çıkartıp feryadu figan ederek her tarafını gösterip nefsini veya kendini birakıp terk te etse nafile. Yemen dilinde el-mi-zar perde sitr anlamındadır.2032[8]

17- "Çünkü o Kur'an'i (kalbinde) toplamak ve dilinde okuyuşunu sağlamak bize aittir."

Ayette geçen (cem'uhu)dan kasıt göğüs veya kalpte toplanması, yer edilmesi ve Kur'an'in tekrar ona iadesi bize aitti demektir.

Mefhum şudur: Kur'an'ın okuyuşunu ezberleyip bellemek ve onun zaptını yapmak bize aittir ve daha sen onu ezberledikten sonra onun manalarını muhakkak sana açıklayacağız.

22- "Nice yüzler vardır ki o gün güzelliği ile parıldar."

Ayette geçen (Nadiretun) dan kasıt güzel ve parıldayan ışık (nur) saçan demektir.

25- "Kendilerinin, bel kemiklerini kıran bir felakete uğratılacağını sezeceklerdir."

Ayette geçen (fakiretun) dan kasıt başlarına gelecek bir afetten dolayı bel kemiklerini bırakacak olan musibettir.

2031[7] Mean'il-Ferra: 3/211; Tefsir'ul-Kurtubi: 19/100; Ruh'ul-Me-ani: 29/141. Nisbetsizdir. Bahr'ul-Muhit: 8/386. Mahtutada (li mak'ade-tin)'dir.

2032[8] Ayet hakkında İbni Munzir'in Dahhak'tan çıkardığına göre onun gizlilikleri veya perdesidir.

27- "Tedavi edebilecek bir doktor kim var? denecek."

Mefhum şudur: Melekler, ruhunu getirip diriltecek veya tedavi edebilecek kim var? Rahmet melekleri mi yoksa azap melekleri mi?2033[9] diye soracaklar.

Bir rivayete göre o söz kendi ehlinin kavlidir: Kim onu tedavi edecek ve onu iyileştirip şifa verebilecek bir doktor2034[10] (tabib) var mıdır diyecek. Yezid b. Hazzak'ın dediği gibi:

"Zamanın hadiselerinden kurtaracak, iyileştirecek bir kişi var mıdır? Yoksa onu ölümden kurtaracak şifa verecek birimi var. Bana kuvvet verdiler ama dağınıklıktan, bitkinlikten biraz da olsa alamadım. Bana yamasız yeni bir elbise giydirdiler."2035[11]

29- "Ve bacak bacağa dolaşır."

Yani dünyanın korku ve dehşetleri ahiretinkiyle karışmıştır.

Bir rivayete göre bu durum: O gün çıkacak ve gösterilecek olan gamlı, üzüntülü ve kederli mekif (duruşma yeri) menzil ve konum ile tefsir edilmiştir. Dehhak'in dediğine göre bu konumda iki olay hasıl olacak: Ailesi onu cesedini hazırlayıp taşıyarak getirecekler melekler de ruhunu hazırlayıp getirecekler.

33- "Sonra da böbürlene böbürlene (dünyada) ehline gitti."

Ayette geçen (yetemetta) böbürlenmek, kibirlenmek ve çalım atmak manasındadır. (El-Muteyla) ise: Kibirlenerek, ellerini ve sırt veya

---

2033[9] İbni Cerir Ebu Cevza'dan çıkarmış. Tefsir'ul-Taberi: 29/195.

2034[10] Abd b. Humeyd onu İbni Abbas'tan çıkarmış.

2035[11] Beyitler Abdu'f-Kays'tan olan Yezid b. Hazzak'mdır. Eski cahililerdendir. Amr b. Hind'in zamanında yaşamış. Şir'uş-Şuara: 244; Akd'ul-Ferid: 3/176; Uyun'ul-Ahban 2/308; Mafdaliyat sh. 300. Birinci beyit Tefsir'ul-Kurtubi: 19/111; Tefsir'ul-Maverdi: 4/2362. İki muha-kikk te nisbet etmemiş. Ebu Amr b. Ala şöyle demiş:

"Dünyanın zemmedilmesiyle ilgili söylenen İlk söz. Yezid b. Hazzak'ın bu sözüdür der ve beyitleri söyler."

bedenini uzatarak eğerek ve sallayarak yürünen yürüyüştür.

34- "Layıktır (azap) sana, layık!"

Mefhum şudur: Tiksindiğin ve hoşlanmadığın o şey sana doğru gelip yaklaştı ve sana yetişti demektir. Ve Yaku-te de şöyle dile getirmiş:

"Eğer ben senin üzerine düşersem senin üzerine düşerken kılıç gibi ürkütmem. Nihayet layıktır, sonra layıktır sonra layıktır."2036[12]

36- "İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?"

Mefhum şudur: Kendi basma, herhangi birşey ile emro-lunan ne de nehyedilen olduğu biri mi zanneder?

37- "O, akıtılan meninin içinden bir nutfe değil miydi?"

Ayette geçen (yurak) kelimesi akıtılmak manasındadır. Bir rivayete göre takdir edilir ve yarıtılır demektir. El-Me-na kelimesinden türemiş ve kader manasındadır. Huzeli'nin dediği gibi:

"Ebu Amr'ın ömrüne andolsun ki kader onu, ona kazılıp hazırlanan mezara götürdü. Dağda mağramsı yerde duran amansız yılanın sokmasıyladir ki onu kaderin üzerine götürdü."2037[13]

İNSAN SURESİ2038 [1]

2036[12] Birinci beyit. Lisan mad. Eser. Nisbetsizdir. İkinci beyit: Kur-tubi: 19/115; Bahr'ul-Muhit: 8/71; Elifba: 2/525. Lisan mad. Veliye: 15/7412. Sealibi'nin Eşbah ve Nezairi sh. 44. Eserus Seyf: Kılıcın halkaları ve süsüdür. (Yakute) Kitabı: Gulamu Saleb Ebu Amr Zahidi'ndir. Daha önce söz konusu edildi ve tanıtıldı.

2037[13] tki beyit, Sahr'ul-Ğayym'dır. Kardeşi Ebu Amr'm mersiyesi için yazılmış. Bir yılanın sokması sonucu ölmüş. Şerh Eş'ar'ul-Huzeliyİn: 1/245; Eğani: 20/21; Şerh Şevahid'ul-ldah: 320. el-Mena: Kaderdir. Yu-za: Dikilmek ve yükselmektir. Birinci beyit Emal'il-Murteda: 1/369. İkinci kısmı şöyle rivayet ediyor:

"Kaderin cilvesi ve afeti onu götürdü."

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/489-494.

2038[1] İbni Mürdeveyh'in ibni Zübeyr'den çıkardığına göre İbni Du-reys, îbni Murdeveyh ve Beyhaki'nin İbni Abbas'tan çıkardığına göre İnsan Suresi Medine'de nazil oldu demiş."

1- "İnsan üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?"

Ayetin başına gelen (hel) edatı burada asıl konumu üzerinde istifham olarakta takrir edilmesi mümkündür. Sanki bu sual insana, böyle bir süreçten geçip geçmediğinin sorulma-sıdır. Bu sualin cevabı gerek takdiri gerek telaffuz edilerek mutlak surette (neam) gelmesi gerekir. Daha sonra manası şöyle düşünülmesi gerekir; gerçekten insanın başından geçen bu süreç olayı öyle olduğu gibidir. Buna göre insanın kendi nefsini hakir görmesi ve kendisi için hoş görülmeyen şeyleri yapmayıp kaçınması gerekir. Bütün bunlar, bundan sonra kendisine verilen nimetlerin hepsini açıklamaktadır. Şöyleki:

2- "Gerçekten biz insanı karışık bir nutfeden yarattık onu imtihan edelim diye..."

El-mişeç karışık katışık demektir ki o da erkek ve kadının dölleridir.2039[2] Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Hangi su (döl) daha önce gider veya yükselir (rahime) giderse (çocuk) ona benzer."2040[3]

Ayette geçen "Nebtelihi" onu halden hale geçirerek her halükarda onu

---

2039[2] Tastİ'nin İbni Abbas'tan çıkardığına göre Nafi b. Ezrak ondan "Min nutfetin emşac" nedir diye" sormuş. O da:

"Erkek ile kadın menisinin birbirine karışıp rahime düşmesidir." demiş. Nafi:

"Araplar bunu biliyor mu?" diye sorar. O da: "Evet, sen Ebu Zueyb'in şöyle dediğini duymadın mı?" der, "Sanki tüyü ile baş ile boyun arası kılıcın vuruşuyla birbirine karıştı." Doğru olan ise: Beyitin Amr b. Dahil Huzeli'nin olmasıdır.

2040[3] Hadis sahihtir. Bu, sahih hadisten bir ölümdür. Bu durum, Abdullah b. Selam'in Nebi'den (s.a.v.) sorduğu üç meseleden biridir.

Buhari Sahih'ine, (men kane aduvven li cibrile) ayeti tefsirinin babında ve Kİtabu'l-Enbiya'da çıkarmış. Feth'ul-Bari: 8/165; Sahih Müslim Bab'ul-Hay rakam: 30; Ahmet Müsned'inde: 3/108. Buhari'nin rivayeti şöyledir:

"Erkeğin suyu kadının suyundan önce giderse çocuk erkeğe, kadının suyu erkeğin suyundan önce giderse çocuk kadına benzer."

imtihan ederiz manasındadır.

3- "...ister şükredici olsun ister nankör."

Ayette geçen "ve imma kefura" kelimesi mübalağa ve kesret (çoğul) için gelmiş feul vezninde bir fiildir. Halbuki insana verilen nimetlere göre şükretmesi daha azdır. Ve bunun aksine kendisine ihsan edilenlere göre inkar edip nankörlüğü ve yüz çevirmesi de daha çoktur.2041[4]

4- "Doğrusu biz, kafirler için zincirler, demik halkalar ve alevli bir ateş hazırladık."

Ayette geçen "selasil" kelimesi tevninlidir. Noktalama şekliyle (selasüen ve eğlatun ve sairen) dir.

Veyahutta "selasilen" burada müfred konumunda gelmiştir. O halde cemi "selasilaf'tır. Benzeri müfred misali şu hadiste "inne kunne sevabihatu yusufe"2042[5] ve ayette de olduğu gibi "kevariran" çünkü bunun cemi "kevariratun" dur. Ayetin sonu olduğudan munsarıf yapılmıştır ki asil olan nizama mutabakat sağlasın.

Bu mana ikinci "kavarira" yoktur. Ebu Ubeyde Kur'an iman nüshasında

---

2041[4] Tarihçi Edip Salahuddin Sufdiye bu ayet müşkil ve zor demiş. Bunun üzerine Tacettin Subki'nin kardeşi Cemaletün Subkiye şu beyitleri yazarak bu müşkil durumu ona arzetmiş:

"Tefekkür ettim baktım ki Kur'an'da acaip şeyler vardır. Onun hakkında düşünüp taşınanları hayretler içinde bırakır.

"Hel eta"da neden ya sakiren gelmiş ta ki kafure dediği zaman bu hal değişmiş."

Oysa şükrün faili killetin'de az gelmiş, Küfrünün faili ise müsteksiren (çok) gelmiş.

Her iki kelime hangi şeyden dolayı tek lafızla gelmişler. Zira Bed'i deki ölçü (tevazün) takrir etmiş. Lakin o, Öyle bir hükümdür ki her akıl sahibi onu görür öyleki uydurulan bir şey de değildir., Bunun üzerine o da şu beyitlerle cevap verir:

"Kafurenin cevabı (velevki az bir nankörlükle)'de olsa Allah'a şük-redenin hilafına nankörlük daha çoktur, çünkü o, çok şükretmekle, çok şükür etmiş sayılmaz. Öyleyse burada ölçü ve kaidelere riayet etmek doğru yolu bulan ve tefekkür eden kimselere sakıncalıdır. Tabakat Şafüye Subki: 9/414."

2042[5] Şeyheyn ve diğerlerinin çıkardığı uzun hadisten bir kesittir. Bu, Buhari: 2/171. Babu Racul yetemmu bil imam. Müslim sh. 418. Babu İs-tihlaful imam iza uride lehu uzrun. Tirmizi s. 362. Babu ma cae iza sal-lel imamu kaiden fe sallu kuuden. Nesai: 2/79. Babu Salat'ul-îmam hal-fe ahadin min raiyyetih. Şerh'us-Sunne li'1-Beğavi: 3/424-425; Feth'ul-Bari: 2/206. Bir rivayet şöyle:

"İnne kunne le entunne savahibu yusufe."

"kavarira"nın sonundaki elifin ikinci "ke-varir"den silindiğini gördüm demiş.

5- "Muhakkak ki iyi insanlar, kafur katılmış bir kadehten içerler."

Ayette geçen "kane mizacuha kafura" dan kasıt cennet kokularından katıştırılmış bir kadehtir. Katade'ye göre: Kafur karıştırılmış ve misk ile damgalanmış, mühürlenmiş demektir.2043[6]

6, "(Bu) Allah'ın has kullarının içtikleri ve istedikleri yere akıttıkları bir pınardır."

Ayette geçen "yufeccirunеha tefcira" dan kasıt diledikleri yere akıtıp götürmeleridir.2044[7]

7- "O kullar, verdikleri sözü yerine getirirler: fenalığı oldukça yaygın olan bir günden korkarlar.'?

Ayette geçen "mustetiran" dan kasıt: yaygın ve salgın demektir.

10- "Biz, sert ve belalı bir günde Rabbimizden korkarız, derler."

Ayette geçen "kamtaiiran" dan kasıt şiddetli ve uzun demektir.2045[8]

13- "...ne yakıcı sıcak görülür orada, ne de dondurucu soğuk."

Ayette geçen "şemsen velazemherra" dan kasıt sıcaklık veya hareret ve şiddetli soğuktur. Mütelemmis şöyle dedi:

2043[6] Bu haberi Abd b. Humeyd ve İbni Münzir ondan çıkarmış.

2044[7] Bunu, Abd b. Humeyd ve İbni Münzir İkrime'den çıkarmış.

2045[8] Bunu, İbnİ Münzir ve İbni Ebu Hatem İbni Abbas'tan çıkarmış. Yine ondan (Kamtariran)'ın manası: Şiddetli ağrı ve sızıdan dolayı onun yüzünün dürülmesİdir.

Tasti'nin İbni Abbas'tan çıkardığına göre Nafi b. Ezrak ona: "Yevmen abusen kamtariran"m ne olduğunu bana söyle demiş." O da: "Yüzün şiddetli ağndan ötürü dürülmesİdir" demiş. Nafi: "Araplar bunu biliyor mu?" diye sorar. O da: "Evet, sen şairin şu sözünde ne dediğini duymadın mı?" der. "O, abluka altına alınan bir gündür ki, o gün şiddetli ve korkunç bir gündür ki şiddetli ağrıdan yüzler dürülür."

"Orada rüşdüne ermemiş genç, halhal takılmış böğrü ince genç kızlar vardır ki, ne güneş görmüş ne de soğuk."2046[9]

16- "Gümüşten billurlar ki, onları türlü türlü biçime koymuşlar."

Sanki onlar beyazıklıklarından gümüş imiş gibi gümüş üzerine teşbih yapışmıştır her ne kadar kendisi zikredilmemiş te olsa. Şairin dediği gibi:

"Sağılmaya ve binilmeye elverişli derler. Sarı tüyler ve yün karışımı arasında bir şeydir."2047[10]

İbni Abbas'tan nakledildiğine göre her yerin billuru kendi asli madenindendir. Cennetin yeri toprağı gümüştendir ve billuru da aynı asıldan yapılmıştır.

17- "Orada kendilerine katığı zencefil olan bir kadeh de içirilir."

Ayetteki mefhum şudur: Zira zencefil dili yakıp kestiğinden şarabın katıklı olması murad edilmiştir.2048[11] Bu şekilde olması, arapların yanında en makbul ve kaliteli şarap türlerinden biridir. Aşa'nın dediği gibi:

"Ağzına koydukları karanfil ve zencefil tıpkı bal gibi tatlıdır."2049[12]

2046[9] Abdubnu Humeyd ve İbni Münzir'in îkrime'den çıkardığına göre şöyle demiş:

"Ez-Zemherin şiddetli soğuktur" Saleb'ten nakledildiğine göre şöyle demiş:

"Burada (hilal)'dir." der ve şiiri okur:

"Bir gece ki karanlığı çok şjddetli oldu. Hilalin zuhuruyla o karınlık yarıldı."

2047[10] Ricz Lisan mad. Safafe. Kitab'ul-Efal: 3/404; Teşbihaful-Kur'an: 280. Muhakkik onu bulamadı. El-Faik: 3/69; Bahr'ul-Muhit: 7/347. Ondan önce de şu kısım vardır. Bize evcil bir deveyi ikamet. Halbanetu verrekbanetu sağılmaya ve binilmeye elverişli olandır.

2048[11] Zamahşeri şöyle demiş:

"Onların ona olan takdiri onlar kendi nefislerinde arzu ve isteklerine uygun olarak çeşitli şekil, sıfat ve miktarda olmasını arzu ettiler ve takdir ettikleri gibi geldi." Keşşaf: 4/170.

2049[12] Tefsir'ul-Maverdi: 4/422; Şerh Mafdaliyat: 2/814; Divanı: 268; Teşbihat'ul-Kur'an: 281. Muhakkik şöyle dedi:

İbni Mukbil şöyle dedi:

"İçki satılan dükkandaki yanlan şeydir ki onun bozulması ancak kırmızıyla katışık siyah ve kırmızı yakut rengindeki biberle olur."2050[13]

Hasan şöyle dedi:

"Sanki onun kokusu, yeni çıkmış tadı ekşimtırak güzel kokulu yeni bir şarapla tıkaçlanmış. O, öyle bir şaraptır ki onu güzel bir şaraptan seçtim o öyle bir şaraptır ki kemiklerin iliğine kadar süratle iner."2051[14]

18- "Cennette bir kaynaktır ki, ona selsebil denilir."

Akıcı, kolay, içimi tatlı ve hoş olduğundan selsebil adı

verilmiştir.

21- "Üzerlerinde ipekten.yeşil renkli ince ve kalın elbiseler vardır"

Ayette geçen (aliyehum) kelimesi zarf yapılan bir sıfat olduğundan naspolarak gelmiştir. Allahu Teala'nın şu ayetinde aynı misal olduğu gibi:

"Ver rekbu esfele minkum." (Enfal: 12/42)

28- "Onları biz yarattık, bağlarını sımsıkı (eklemlerini, omurgalarını, sinirlerini sapasağlam yaptık) bağladık"

"Beyit, edebi kaynaklarda yoktur. Ve yine beyit ona hatalı gelmiş. Maverdi'de beyitin birinci kısmı şöyle: İçki dükkanındaki şarabın ölçülerinin sesidir."

Ve muhakkike yine karışık gelmiş. Zira alcelime (batinuhu) değil (natiluhu)'dur. Natil: Şarap ölçüleridir.

2050[13] Divanı: 227. Birincisi şöyle rivayet ediliyor: Sanki onun güzel kokusr, tıpkı bulutların gölgesinde kayanın içinde eriyen soğuk kar gibidir.

2051[14] İbni Cerir onu İbni Abbas'tan çıkarmış.

Ayette geçen "esrehum" dan kasıt onların yaratıh şiardır.2052[15]

MURSELAT SURESİ2053 [1]

1- "Yeminolsun, iyilik için birbiri peşinden gönderilenlere;"

Ayette geçen "el-murselat" tan kasıt meleklerdir. Urf ise, iyiliktir.2054[2] Bir rivayete göre "el-murselat" bulutlardır, bir diğer rivayette ise rüzgarlardır.2055[3] "Gurufen veya ğurfen) peşpeşe demektir.

2- "Şiddetle eserek savurup atanlara yemin olsun;" Mefhum şudur: Melekler, kafirlerin ruhlarını savurup

atarlar. Bir rivayete göre şiddetle esip savurup atan rüzgarlardır, fırtınalardır.

3- "Hakikat tohumlarını yaydıkça yayanlara yemin olsun;"

2052[15] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/495-500.

2053[1] Buhari Müslim ve İbni Murdeveyh'in İbni Mes'ud'tan çıkardığına göre şöyle demiş:

"Bir gün biz Mina dağındaki mağarada Nebi (s.a.v.) ile beraber idik ve o gün mürselat suresi ona nazil oldu. Rasulullah onu okuyordu ben ise ağzından alamıyordum, onun ağzında bir ıslaklık vardı. Bir yılan Rasulul-lah'a (s.a.v.) soktuğunda şöyle dedi:

"Onu öldürün." Hemen döndük baktık ki gitmiş." Nebi (s.a.v.):

"Sizin onun şerrinden korunduğunuz gibi o da sizin şerrinizden korundu."

Feth'ul-Bari: 8/685 ve Müslim.

2054[2] Bunu Ebu Hureyre'den Hakim 2/511 çıkarmış ve sahih kılmış. Hakeza İbni Ebu Hatem de ondan çıkarmış.

2055[3] îbni Murdeveyh'in Amr b. Şuayb'tan, o da babasından ceddinden çıkardığına göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi demiş:

"Rüzgarlar sekiz kısımdır. Dördü azap sarsar (soğuk ve çok gürültülüdür), Akiym (kısır rüzgar) ve kaşif (şiddetli rüzgar)dır. Rahmet rüzgarları: ennaşirat (hakikat yayan), el-mubeşşirat (müjdeleyen) mürselat (iyilik için gönderilen) ve zariyattır."

Ailah-u Teala zariyatı gönderir bulutları toplar. Tıpkı lokmayı yuvarladığımız gibi yuvar!ar^sonra yağmur yağdırır. Ve o da levakih'tir. Sonra naşirat rüzgarını gönderir istediği şeyi yayar. Senedi hasendir.

Hakikat tohumlarım seçip yayan rüzgarlar aynı şekilde bulutları da dağıtıp yayarlar.2056[4] Bir rivayete göre bu, nebatatın bitip yeşermesi için yağan yağmurdur.2057[5] Bir rivayete göre bu, meleklerin dağıttığı amelle ilgili yazılar veya herkesin kendi amel defteridir.2058[6]

4- "Hak ile batılı birbirinden iyice ayıranlara yemin olsun;"

Hak ile batılı birbirinden ayıranlar meleklerdir.2059[7]

5-6- "Hak sahiplerine özür, yahut haksızlara azap olarak vahyi peygamberlere getiren melekler hakkı için;"

Ayette geçen "fel mulkiyat zikren" den kasıt vahy getiren meleklerdir.2060[8] Ayette geçen "uzren ev nuzren" hal cümlesi olduğundan naspolmuştur. Şu ayette de olduğu gibi:

"Rusulen mubeşşirin." (Nisa: 4/165)

Mef ulun leh konumu üzerine naspolması da caizdir şöyle ki: "Uzren minellah ila ibadihi ve nezren lehum min azabihi" Yani Allah'tan hak sahibi kullarına olan özür ve haksızları da azaptan sakındırmak için melekler hakkı (Kur'an'ı) getiriyorlar.

7- "Size va'd olunan şey muhakkak gerçekleşecek!" Bu ayeti kerime bundan önce kasem için geçen altı ayete

cevap mahiyetindedir.

8- "Yıldızlar yok edildiği zaman."

2056[4] Bu görüş Mücahit'ten nakledilmiş. İbni Cerir'in 29/231'de çıkardığı gibi.

2057[5] Bu, Ebu Salih'ten rivayet edilmiş. Abdubnu Humeyd, Ebu Şeyh'in Uzme'de ve İbrı Münzir'in çıkardığı gibi.

2058[6] Bu, İbni Abbas ve Ebu Salih'ten rivayet edilmiş.

2059[7] Bu görüşü, Abdubnu Humeyd, İbni Cerir ve İbni Münzir Ebu Salih'ten çıkarmışla-

2060[8] Bu da Ebu Salih'ten rivayet edilmiş. Abdubnu Humeyd, îbni Cerir: 29/232 ve İbni Münzir'in çıkardığı gibi.

Yani yıldızların ışığı gittiği zaman.

9- "Gök yarıklığı zaman." Yani gök açılıp yanldığında.

10- "Dağlar sökülüp savrulduğu zaman." Yani yerlerinden sökülüp atıldıklarında.

11- "Peygamberler belirli bir vakitte bir araya getirildikleri zaman."2061[9]

Yani ümmetlerin şahitlik etmeleri için kıyamet vaktinde bir araya getirilmeleridir.

25- "Arzı bir toplanma yeri yapmadık mı?" Ayette geçen "kifaten" den kasıt örtünüp muhafaza edilme, korunma ve toplanma yeri demektir.2062[10] Lügatta "ki-fatenin" aslı "ed-demmu" dur. Yani bir şeyi bir yerde toplamak ve dahil etmektir.2063[11]

2061[9] Ebu Cafer Nehhas şöyle demiş:

"Bunda asıl olan vav'dir. Çünkü "el-Vakt"tan müştaktrf. Allah azze ve celle şöyle demiş:

"Kan et al el-müminine kitaben mevkutan"

Ferra şöyle demgiş:

"Kurralar, hemze olması üzerine birleşmişler. Ebu Cafer Medeni (vukitet)'i vav ile şeddesiz okumuş. Hemze okunmasının sebebi ise: Vav ilk harf olduğunda vav kaldırılır hemze konulur. Buna benzer örnekler şu cümlelerde de vardır:

"Sallel kavmu uhtanen-Hazihi ucunun hassanun görüldüğü gibi hemzeyle gelmiş. Zira vav'ın zammeyle gelmesi dile ağırdır. Tıpkı ya'mn kesresinin ağır geldiği gibi.

Mean'il-Ferra: 3/222-223.

2062[10] Onu, İbni Cerir ve İbni Ebu Hatem'in de çıkardığı gibi İbni Ab-bas'tan da rivayet edilir.

2063[11] İbni Manzur şöyle dedi:

"el-Kifat: Bir şeyin bir toplanıp idhal edilip kabzedildiği mekandır. Tıpkı aziz Kur'an'da denildiği gibi:

"Arzı, ölülere ve dirilere bir toplanma yeri yapmadık mı?"

İbni Seyyİdih şöyle demiş:

"Bu lügatçıiann görüşüdür. Bana göre el-Kifat: Burada mastardır. Toplanıp kabzedîlme manasındaki kefete'dendir. Ölüler ve diriler orada dikilirler. Yani ölü ve diriler için toplanma yeridir. Kifat'ul-Arz: Diriler için yerin üstüdür. Altı ise ölüler içindir. Onların evler menziller için dedikleri şu söz de bu manadadır. Kifat'ul-Ahya:

Şa'bi'den nakledildiğine göre: Sabi evlere bakmış işte bu dirileri (için (kift)tir, kabirlere bakmış işte bu ölüler için (kift) tir demiş2064[12] 26. ayette geçen (ölülere vedirilere toplanma yeri yapmadık mı? Allah'ın kavli "kifaten" kavlinin tefsiridir.

30- "Haydi cehennemin üç çatallı duman gölgesine gidin."

Bir rivayete göre bu üç çatallı'dan kasıt şunlardır: Alevler, duman ve kıvılcımlardır. El-Muberrid'ten nakledildiği bir rivayete göre: Ateşin sağı, solu ve üstü diye üç yönü olduğundan üç kollu veya üç çatallı denilmiştir.

Ama evla olan şöyle denilmesidir: "Verau" arka; her ne kadar -yönlerden biri de olsa- mekruh (hoş olmayan) sıfat hakkında kullanılmamıştır. Çünkü o gelip iltifat etmeyene kadar ne hissedilir ne de idrak olunur. Hakeza: (Sağ-sol ve ön) üç kolların hilafına üst ve alt cihetleri de ayette bu yönlerden gelecek olan herhangi bir şey ilk andan itibaren görülmeye başlar. Zira dikenli kılçıklı sekte (bin nariy) ateşli diye lakap takılır. Bir rivayete göre: Ateşin, gözle idrak edilmeyecek üst, arka ve alt yönleri yoktur denilmesi de caizdir. Yani her tarafdan idrak edilir.

32- "Zira o ateş, öyle kıvılcımlar atar ki herbiri saray gibi."

Ebu Ali'nin dediğine göre ayette geçen (el-Kasr) el-Maksur manasındadır. El-Maksur araplann sulardan yaptıkları saraylardır veya suya indiklerinde deriden maket misali yaptıkları evlerdir.2065[13]

"Evler dirilerin yeridir." Mezarlar için İse: Kifat'ul-Emvat "Ölülerin yeridir". Garkat ağacı vadisine kifetetun denilir. Çünkü o orada defnedilir. Kabzolunur ve toplanır. Lisan'ul-Arap: 2/79.

2064[12] İbni Esir, haberi en-Nihaye'de zikretmiş ve.demiş ki: Şabi'nin hadisi de bundandır. O Kufe'nİn dışındaydı ve eve dönerek sonra dedi ki:

"İşte bu diriler için kifattır. Sonra mezarlığa döndü, işte bu da ölüler için kifattır" dedi.

En-Nihaye: 4/184; Lisan'ul-arap: 2/79.

2065[13] Ferra şöyle dedi:

"Arap sularından bir sarayı kastediyor. İbni Abbas'tan naklen: "Kel-kasr: Ağacın kök ve damarları gibidir demek."

33- "Sanki o kıvılcımlar, sarı deve sürüleri gibidir."

Ayette geçen "cimalatun" kelimesi "cimaletun" kelimesinin çoğuludur ve mücmel (genel-toplanmış) bir şey anlamındadır. Bir rivayete göre "cimalatun" kelimesi "cimalun"'un cemdir, "es-sufr" ise siyah manasındadır. Çünkü siyah renkli develerin renk karışımında sarı renkteki karışım da vardır: Bir rivayete göre gemilerin kalves'idir.2066[14]

50- "Onlar artık ondan (Kur'an'dan) başka hangi söze inanacaklar?"

Yani Kur'an'm sözlerini de inkar ettikten sonra daha hangi söz veya kavle inanacaklar?2067[15]

AMME SURESİ2068 [1]

9- "Uykunuzu ise, bir dinlenme kıldık."

Yani işleriniz için bir kesinti bedenleriniz için bir rahatlık olsun diye.

İbni Ravendi'nin dediğine göre ayette geçen "es-subat" uykudur. Buna göre ifade sanki şu anlamda kullanılmıştır: Uykunuzu uyku yaptık.

Aslında es-Subat uykunun isimlerinden biri değildir, zira sıfatlarından biridir (o da istirahat veya dinlenmedir).

2066[14] Mahtutede (felves)'tir. Hatadır. Kalves: Kalın sicim iplerdir.

2067[15] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/501-505.

2068[1] İbni Dureys, Beyhakİ ve İbni Mürdeveyh'in İbni Abbas'tan çıkardığına göre Amme yetesaelun Mekke'de nazil oldu demiş. Abdub-nu Humeyd, İbni Cerir, İbni Münzir ve İbni Ebu HatenTin Hasan'dan çıkardıklarına göre şöyle demiş:

"Nebi (s.a.v.) gönderilidğinde, onlar kendi aralarında birbirlerine sorup duruyorlardı. Bunun iizeriene "Amme yeteseuluna en nebeil azim." nazil oldu.

Yevmus sebte (cumartesi gününe) işi bırakıp tatilet-melirnden dolayı (yevmus-sebt) deniliyorsa (es-subat) içinde işleri bırakıp istirahete çekilmesinden dolayı demekte mümkündür. İsim değlide vasıf (takma isim) bakımından deriden yapılmış bazı iyi ayakkabı çeşitlerinede (sebtun) denilir. Şairin dediği gibi:

"Keşke benim deve kuşu yavrusu Mucaşi'den Cafer'e evinde ve İbni Cafer'in yanma konaklasaydı. Ehli iyali ve ailesine doğru gittiklerinde onların ayakları yorulmuyor aşınmıyor ve yol yakın olmayana kadar durup dinlenmiyorlar."2069[2]

Birinci görüş şöyle dursun (es-subat). kelimesinin aslının et-Temeddud (uzatmak) olmasıda caizdir. Mesela: (Sebetat el-Mer'etu şa'reha) Kadın saç ölümlerinin uçlarını fitilleyerek Örüm yaparak uzattı demektir. Çeşitli ve muhtelif zamanlarda uzayıp kısaldıklarından gece ve gündüze (ebnaus-subat) subatoğulları denilir. îbni Ahmer'de biz ve onlar tıpkı birbirinden farklılık arzeden gece ve gündüz gibi bîr idik. Sonra ikiside muncitli ve Tehamili oldu. Onlardan tahamlı olan bütün ağırlığım attı v e benim yerime var gücüyle çalışmaya devam etti.2070[3] Şiirinde (şubat) kelimesini bu manada kullanmıştır:

Bütün bunlara göre (es-Subat) derin ve uzun uyku demek* tir. Bize verilen bu nimetin güzel yönü: Verilen uykumuzun bize herhangi bir takvim (zaman sayımı) ve kınama ayıplama kılınmamasıdır. Kişinin işi

---

2069[2] Beyit, Uteybe b. Mirdas'ındır. ibni Fesve adıyla bilinir. Eğani: 19/144; Hayavan: 3/112. İkinci beyit, Beyan ve Tebyin: 3/103; Mean'il-Kebir: 1/488. Mahtutada "Feleyte"nin yerine "feleyse" gelmiş hatadır. Zamahşeri şöyle dedi:

"İbni Fesve, İbni Abbas'"a gelip yaklaşmak istedi o, ona yaklaşmadı. Ve iki beyti söyledi. Abdullah b. Cafer ona dedi ki:

"Amcamın oğlunun metaını ben satın alıyorum." Ona dedi ki: "Satın al hiç tehir etme. Yeter diyene kadar ona yakınlaştı. İki beyitten önce şu sözler vardır:

"îbni Abbas'a geldim ondan bir şeyler temenni ediyorum, o ise maruf olan şeylerimi temenni etmiyor ve benim münkerlerimden de korkmuyor.

2070[3] Divanı: 174; Makayisi'1-luğa: 2/97; Lisan'ul-Arap mad. lalete: 7/276; Es-Sihah: 3/1120. İkincisi, Efal: 3/368; Es-Subat zamandır. Letatuhu: Onun ağırlığıdır. Ve gayret ettiğ i zaman adamı gemine zorladı.

La eriymu: Devam ederimdir.

bırakıp istirahat etmesi manasın-dadır. Ve tıpkı uzun zaman uyuyan kişiye (sebete) denildiği gibidir.

14- "Rüzgarların üst üste. sıkıştırdığı bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik."

Ayette geçen (el-Mu'sirat) yağmur yağdırmak üzere olan buluttur. Tıpkı hayız (iddet) vakti yaklaşan kadına (mu'sireh) denildiği gibi.

Ebu Necm şöyle dedi:

"Evi Sefvan'da olan bir genç kız vardır ki, kırıta kırıta yavaş yavaş yürür örtüsü etrafa sarkan."2071[4] Hayır oldu yahut hayız olana vakti yaklaştı.

16- "Sarmaş dolaş bağlar, bahçeler..."

Ayette geçen (el-Fafen) den kasıt üst üste yığılıp birbirine dolaşmış demektir. (El-Leffu) ise meyvelerle donanmış ağaç demektir.

17- "Şüphesiz (herkes hakkında) adaletle hüküm verme günü, belirlenmiş bir zamandır."

Ayetteki mefhum şudur: Addedilen ecel veya vaktin sonu veya haşr için belirlenmiş mi'adın zamanı veya vaktidir o gün.

21- "Muhakkak ki azgınların barınağı olacak cehennem bir gözetleme yeridir."

Ayette geçen (mirsaden) kelimesi "er-Resed" ten türemiş mif 'al vezninde bir kelimedir. Gözetlemek manasındadır.2072[5]

2071[4] Ricz Ebu Necm'e nisbet edilir ve hakeza, Manzur b. Mursid En-diye'de nisbet edilir. Böylece lisanda da ona nisbet etti. Tefsir'ul-Kurtubi: 19/172; Tefsir Ruh'ul-Maani: 30/192; Müzekker ve'1-Müennes sh. 515; Muhakkik nisbet etmemiş. Lisan mad. asere: 4/576; Şerh'ul-Hamase: 4/1'

2072[5] Mahtutada: El-İriykab gelmiş ama hatadır.

24- "Orada ne bir serinlik tadacaklar ne de içilecek bir şey!"

Bir rivayete göre ayette geçen (berden) uyku demektir. Bir başka rivayette ise (berd)in hava ve su olduğu söyleniyor.

26- "Dünyada yaptıklarına uygun tarzda bir cezadır."

Yani dünyada ne amel işlemişseler bu ceza da ona göre verilen bir cezadır.

28- "Bizim ayetlerimizi pervasızca yalanlamışlardı."

Ayette geçen (kezzebu) kelimesinin vezni şöyledir: Kez-zebe, yukezzibu, kezben vekzızaben ve kezibe kizaben denilir.

Bunun gibi kelleme kelamen ve kadda kadade de denilir.

31- "Şüphesiz takva sahipleri için kurtuluş vardır."

Ayette geçen (mefazen) den kasıt kurtuluş zafer ve mu-vafakiyet yerleridir.

34- "Hem dolgun kadehler var"

Ayette geçen (dihaken)'den kasıt dolu, dolu dolgun demektir.2073[6]

36- ""Bu takva sahiplerinin işledikleri güzel amellere bir karşılık ki, Rabbinden bir ihsandır; yeter mi yeter."

2073[6] Tastİ'nin İbni Abbas'tan çıkardığına göre Nafi b. Ezrak ona "Veke'sen dihaken" ne demektir. Bana haber ver demiş. O da:

"Kes, şaraptır" demiş. Dihakan: Dolu oldu. Tekrar:

"Araplar bunu biliyor mu?" der. O da:

"Evet, sen şairin şu sözünü duymadın mı?" der. Amir bize gelip ziyafet temennisinde bulundu biz de ona dolu dolu bîr berdak şarap ikram ettik.

Bu ayet hakkında Hennad'ın Atiyye'den naklettiğine göre: Sürekli peş-peşe dolu anlamındadır demiş.

Ayette geçen (ataen hisaben) den kasıt: kifayet edecek yeterli derecede bir rivayete göre de çok manasındadır. Kuşeyroğullarından bir kadın da şiirinde (hisaben) kelimesini yeterlilik manasında kullanmıştır şöyle ki:

"Mahallenin çocuğu şayet aç ise onu ağırlarız. Eğer aç değilse onu kafir görürüz."2074[7]

NAZIAT SURESİ2075 [1]

1- "Kasem olun, derinliklerden şiddetli çıkaranlara."

Ayette geçen fnaziat) tan kasıt: Meleklerin ruhları kab-zedip almalarıdır. "Garkan" ise şiddetle çekip çıkarmaktır.

2- "O usulcacık yavaşça çekenlere yemin olsun." Ayetteki mefhum şudur: İplerin sökülüp alındığı gibi,

meleklerin ruhları yumuşak bir şekilde almalarıdır.

3- "Yemin olsun, kolayca yüzüp gidenfere." Ayette geçen (es-Sabihat) tan kasıt, meleklerin suda

yüzer gibi, semadan kolayca süratle inmeleridir. Bir rivayete göre yıldız ve gezegenlerin gökyüzünün boşluğunda yüzüp gitmeleri veya akmalarıdır. Bir rivayete göre gemilerin denizlerde yüzmeleridir. Bir görüşe göre de asil yarış atlarının suda yüzer gibi akıp gitmeleridir.

2074[7] Tefsir'ul-Kurtubi: 19/184. Lisan Kafa: 15/197; Et-Takfiyetu fil-lugah sh. 682. Muhakkikdir. Halil Atiyye nisbet etmemiş. Ve beyit, Um-mu Abbas Kuşeyriye'nindir. Kitab'ul-Efal: 1/365. Mahtutede (nakiy) gelmiş hatadır. Nukfı: Onu ağırlamayı tercih ederiz. Yani misafir ve sabiyi tercih etmedir. Bir rivayete göre yeter diye ne kadar ona veririz anlamındadır. Bu mana üzerine şahit delil elverişli olur. Ukberi, onu Ah-mer b. Cendel'e nisbet etmiş. Maşuf'ul-Muallim: 1/194.

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/506-509.

2075[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Naizat Suresi Mekke'de nazil oldu demiş.

4- "Yemin olsun, koşup yarış edenlere."

Ayetteki mefhum şudur, meleklerin, peygamberlere vahy getirmekle, şeytanları, koşarak geçmeleridir. Bir rivayete göre Allah'ın takdir ettiği ölümün yarış edercesine geçmesidir.

6- "O gün birinci sura üflemenin şiddetiyle o kainatı sarstığı zaman."

Birinci sura üfrülüşte bütün diriler ölür.

7- "Onu, ikinci üflemenin takip ettiği günde."

O ikinci üfürülüşle bütün Ölüleri diriltir. Sanki onlar ilk önceden beri suveriyi takip edip duruyorlarmış gibi bir konumundadırlar.

8- "İnkarcı kalpler, o gün ürperip hoplar yerinden." Ayette geçen "vacifetun" korkudan olan titreyiştir. El-Ve-

cif kelimesi yürümek için kullanıldığı zaman hızlı, süratli yürümek anlamını taşır.

10- "Öldükten sonra biz, dünyadaki ilk halimize döndürülecek miyiz derler."

Ayetteki mefhum: İlk evvelki haldir. (Recaa fi hafireti-hi) demek; ilk gittiği yola yordama gitmektir.

11- "Çürüyüp ufalanmış kemikler olduğumuz zaman mı? derler."

Yani toz haline gelmiş dağınık haldir. (Nafiheretun) çürüyüp uflanmış içi boş kemiklerdir. (En-Nehire) ise savt (ses)tır.

14- "İşte o sayhadan sonra birden bire insanlar kendilerini yeryüzünde buluverirler."

İşte o yeryüzü kıyamet günün yeryüzüdür.2076[2] Ve orası: Eriha dağı

2076[2] Mucem'ul-Buldan: 3/180.

ve Hassan doğları arasında olan bir mevkidir mıntıkadır ki Allahu Teala orayı (istediği)2077[3] yere uzatarak çekip götürür,

(es-sahire) diye isimlendirilmesi orada herhangi bir kararlılık ve uyku olmadığından dolayıdır.

Es-Sahiretu: Bu konumun dışında bir yerde olsa şu anlamı ifade eder. Uyku manasına gelse de menfi bir yol veya yönteme göre yeryüzü sayılır. Ferra'ya göre burası yeryüzüdür.2078[4]

Huzeli şöyle dedi:

"Ve asır'ın akışı ve olayları üzerine istedikleri muğalyan ağacının semeresi bol ve sarmaşık halde baki kalmaz. Yeryüzünde bu bitkiler yeşerip çıkarlar. Öyleki bitip çıkan ve yükselen bu bitkinin tam bir nekat olması sanki, karanlık gecenin sedefleridir."2079[5]

29- "Gecesini kararttı karanlık yaptı ve gündüzünü ağarttı aydınlık yaptı."

Ayette geçen (Ağteşe leyleha) dan kasıt geceyi karanlık

yapmasıdır.

30- "Ondan sonra yer küreyi elips şeklinde söbüleş-

tirdi ve döşedi."

Ayette geçen (ba'de) harfi ma'a (beraberlik) ifade eder. (Dehana) ise; döşemek manasındadır.

2077[3] Mahtutadan düşmüştür. Tefsiri Kurtubi'dedir: 19/200.

2078[4] Mean'il-Kur'an: 3/232.

2079[5] iki beyit Emal'il-Murteda: 1/124; Hamaset'ul-Bahteri: 270. İkisi de Ebu Bekir Huzeli 'nindir. Şeîh Eşar'ul-Huzeliyin: 3/11090. İkinci beyit Tefsir'ul-Kurtubi: 19/199. El-Lisan sehere. Mahtutada (yerted-nej'nin yerine (yertedune) gelmiş hatadır. Kubbun: İnce belli ve yakann-Iı. Mubrim: Semeresi çıkandır. El-Burmetu: Muğaylan ağacı,meyvesi. El-Cemim: Çıkıp biraz yükselen nebattır. Arnim: Tam olan nebattır.

34- "Fakat o herşeyi alt üst eden büyük felaket geldiği vakit."

Ayette geçen (tametul kübra) büyük felaket afet manasındadır.2080[6]

ABESE SURESİ2081 [1]

2- "Kendisine ama geldi diye"

Ayette geçen ama insan Abdullah b. Ümmü Mek-tum'dur.2082[2]

6- "Sen ona dönüp sözüne kulak veriyorsun."

Ayette geçen (tesedda)dan kasıt yüz çevirmek ve arkasını dönmektir. Sad'ın şeddesiyle (tessedda) kelimesi (tetearredu) yüz çevirmek manasındadır.2083[3]

10- "Sana gelenle ilgilenmeyip ondan yüz çeviriyorsun."

Ayette geçen (tellehha)dan kasıt meşgul olmamak ilgilenmemek ve ona aldırmamak demektir.

11- "Hayır! Çünkü o Kur'an bir hatırlama ve öğüttür."

2080[6] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/510-512.

2081[1] İbni Abbas'tan nakledildiğine göre Abese Suresi Mekke'de nazil oldu demiş.

2082[2] Tirmizi çıkarmış onu hasen görmüş ve Hakİm'in sahih gördüğü ve Aişe'den naklen çıkardıklarına da şöyle demiş:

"Abese Suresi, ama olan Abdullah tbni Ummu Mektum hakkında nazil oldu. Rasulullah'a (s.a.v.) gelip şöyle diyordu:

"Ey Allah'ın Rasulu beni irşad et ve Rasulullah'ın yanındaysa müşriklerin büyüklerinden biri vardı. Bu esnada Rasulullah ondan yüzünü çeviriyor diğerine bakıyordu ve diyordu ki:

"Sen benim söylediklerimde-herhangi bir kötülük görüyor musun?" Müşriklerin büyüğü ise hayır diyordu. İşte bu durum hakkında nazil oldu bu sure.

2083[3] O, Nafi, İbni Kesir ve Ebu Cafer'in kıraatidir. İthaf: 433.

Ayette geçen (tezkire) den kasıt öğüt ve hatırlamadır. Öğüt ve hatırlama olan abese süresidir.

12- "Artık dileyen ondan öğüt alır." Öğüt alınacak şey Kur'an'dır.

15- "Katiplerin elleriyle yazılmıştır."

Bu katipler vahiy yazan meleklerdir. Bir rivayete göre vahyi yazan katiplerdir ve bir rivayete göre de tefsirciler ve kıraatçılar (kariler) kastedilmektedir deniliyor.

Bunların tamamı birşeyi açıklayıp izah etmek manasın-dadır. Mesela (el-feres-subhu) sabah aydınlık oldu anlamındadır. Mesela (seferet'il-mer'etu) kadm peçesini açtı demektir.

17- "Kahrolası insan! Ne de nankör şey."

Ayette geçen "kutile" kelimesi lanetlenmiş anlamındadır. Bir rivayete göre azap edilmiş anlamındadır ve bu insan Umeyye b. Haleftir.

21- "Sonra onu öldürdü de kabre gömdürdü." Ayete geçen "fe ekberahu" dan kasıt: Defnedilmesi için

ona bir kabir yapıldı demektir. Ama onu leş gibi ortaya atar vaziyette kılmadı.

Rivayete göre Salih b. Abdurrahman öldürüldüğü zaman Temimoğullan İbni Hubeyre2084[4] ye şöyle demişler: Ek-birna salihan: Yani bize izin ver de Salih'e biz kabir yapıp defnedelim. İbni Hubeyr de: "Fedunekumuhu" der. Yani buyurun yaklaşın demektir.

22- "Sonra dilediği vakit onu yeniden diriltecek." Ayette geçen "enşerehu" dan kasıt onu diriltme sidir.

2084[4] İbni Hubeyr'e Yezid b. Abdulmelik zamanında Irak ve Horasan vahşiydi. Salih b. Abdurrahman ise Süleyman b. Abdulmelik tarafından Irak harraç mülkiyeti memurluğuna hicri 197. senesinde atanan kişidir.

Mesela "Enşerehullahu fenuşire" Allah onu diriltti, o da dirildi demektir. A'şa şöyle dedi:

"Şayet bir Ölü kendi yerine konulsa ve yaşasa ve bir kabre konulmasa ta ki insanlar gördükleri şeyden ötürü

şöyle derler:

"Hayret doğrusu sonra dirilecek olan bu ölüye."2085[5]

Ayette geçen (el-Kadb) kuru yonca ve kesildikten sonra tekrar tekrar çıkan otlara denilir. 30- "İri ve sık ağaçlı bahçeler"

Ayette geçen "ğulben" den kasıt, iri sık ve dalları birbirine geçmiş ağaçlardır. Ğulben kelimesi ğelbae'nin cemidir. Neredeyse ğelba iri ve yüksek hurma ağaçlarına isim olarak verilecekti. Çünkü iri yüksek ve sarp hurma ağaçlarına (el-cebbare ve el-mecnune) deniliyor. Şair de "el-ağleb ile el-mecnun" kelimelerini aynı anlamda bir beyitte kullanmıştır:

"Mukade kendisine bağlanmayanı kerih gördü. Şer ve fitne kızışıp şiddetlendi ve miskinler de geri döndü. İri ve uzun olan herkesten sarıkları uyuklamalarından ötürü sarktı düştü. Sanki o, zulüm ve saireden gelen ziyaneden ötürü bir deli gibiydi."2086[6]

31- "Meyveler ve nice çayırlar bitirdik." El-Fakihetu yaş meyvelerdir. (Eleb)2087[7] ise kuru meyvelerdir. Zira bunlar kış ve sefer için

---

2085[5] Divanı sh. 93; Mecaz'ul-Kur'an: 2/286; Tefsir'ul-Kurtubi: 19/219; Tefsir'ul-Maverdi: 4/402; İrab'ul-Kur'an Nahhas'ın: 3/629.

2086[6] İki beyit, Eşheb b. Rumeyle'nindir. Muhadremun şairlerindendir. Hem cahiliyede hem de İslam'da hayat sürmüş. İki beyit divanında sh. 244; Hayavan: 3/106. ikincisi de onda: 6/246. Mahutada (Herrel mukadete) yerine (hiyel ifadetu) gelmiş hatadır. (Eşşer) yerine (esseyr) (dırar) yerine (hazar) gelmiş. Herce: Kerih gördü. Malet imametuhu: Bu uykunun onunla oynaşmasıdır.

2087[7] Züccac şöyle dedi:

"El-Ebbu: Hayvanların otlandığı çayırlar otlaklar manasında plan (el-Kele)'nin cemidir.

Enes'in hadisinde Öme- b. Hattab (ve fakiheten ve ebban) ayetim okuyup el-Ebbu nedir? demi;. Sonra dedi ki:

saklanıp yenilir. Aşa şöyle dedi:

"Yiğit oldum ama sizi yiğit yapmadım. Yiğit gibi bir kardeş işini gizleyip sır yaptı ve gitmek için hazırlık yaptı."2088[8]

33- "Ama kıyamet sayhası geldiği zaman."

Es-Sahhetu, kıyamet sayhasıdır ki kulakları patlatıp sağır2089[9] yapan bir gürültüdür.

37- "O gün, onlardan herbirinin, başından aşacak

işi vardır."

Yani herkes kendine göre derdiyle meşgul olur ve derdinden kimseyle muhatab olamaz.

41- "Onları karanlık ve karalık kaplayacaktır." Terhekuha: Onları örtecek, kaplayacak demektir. Kat-retun ise: Dumanın vermiş olduğu karanlık ve siyahlıktır.2090[10]

TEKVİR SURESİ

1- "Güneş katlanıp durulduğu zaman."

Ayette geçen (et-Tekvir) daire şeklinde katlanarak dürül-mektir. Mesela sarığı kafaya sardığı şekilde bu tür dürül-medir. Bu ifadelere göre şöyle

---

"Bununla ne sorumlu tutulduk ne de emredildik." Lisan ebebe.

2088[8] Divanı sh. 8; Usan'ul-Arap mad: Ebbe: 1/205; Esas'ul-Belağa: 1,

2089[9] Mahtutada (el-Esman)'dır ama hatadır.

2090[10] Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/513-516.

denilir. "Taviyet eş-Şemsu" güneş katlanıp dürüldü.

2- "Yıldızlar bulanıp düştüğü zaman."

Yani fonksiyonunu yitirip vazifelerini icra etmemeleridir.

4- "Kıyılmaz mallar terkedildiği zaman."

Ayette geçen el-işar kelimesi (el-üşar) kelimesinin cemidir. Ve on aylık gebe kalmış develerdir ve bunlar (arap-larda) en kıymetli mallardan sayılırdı. (Üt-tilet) ise başıboş bırakılıp ortalığa salı verilmeleridir. Mana şöyle: Gebe develer (başıboş) salı verildiğ zaman.

Şair şöyle dedi:

"Eğer Hind'in kızını bana nikahlarsan ben ona sevgi ve muhabbetimi onun kalbine vereceğim. Ve en güzel kıymetli devlerin içinden semiz genç dişi deve ve kesilmeye değer deveyi keseceğim."2091[1]

6- "Bütün denizler kaynayıp birbirine karıştığı zaman,"

Ayetteki mefhum mana şudur: Denizler ateşle doldurulduğu zaman.2092[2]

7- "Ruhlar (bedenlerle) birleştirildiği zaman." Yani her ruh kendi şekline dönüştürülecek. Ömer (r.a.)

bu konuda şöyle buyurmuşlar: Bu duruma göre facir zalim olan kıyamet gününde kendisi gibi facirle olacak, salih cennetlik olanlar da cennette kendileri gibi cennetlik olanlarla olacak,2093[3] Bir rivayete göre ceza

---

2091[1] İki beyiti de bulamadım.

2092[2] Taberani'nin İbni Abbas'tan çıkardığına göre Nafi b. Ezrak ona: "Ve izel biharu succirat" nedir?" diye sorduğunda şöyle dedi; "Deniz suyu, yeryüzündeki su ile karışacak" ve tekrar: "Araplar bunu biliyor mu?" defti. O da:

"Evet, sen Zuheyr b. Ebu Selman'ın şöyle dediğini duymadın mı?" der.

"Eskiden ben onları bitiştirdim ve onların denizleri bizim denizlerle kan; ti."

2093[3] "Ve izannufusu zuvvicet" hakkında İbni Murdeveyh'in Numan b. Beşir'den Ömer b. Hattab'tan çıkardığına göre

ve amelleriyle birleştirilip bir araya getirilmeleridir.

8- "Diri diri toprağa gömülen, kızlara suçunuz neydi hangi günah sebebiyle öldürüldünüz? diye sorulduğu

zaman."

Ayette geçen "el-Mev'udetu" diri diri toprağa gömülen kız çocuğunu öldürüp köpeğine yem diye takdim ediyordu ve bunun üzerine Allahu Teala onların bu çirkin ve iğrenç hareketlerini kınayıp yerer şekilde ayıplayarak bu ayeti indirmiştir.

11- "Gökyüzü kazınıp yerinden oynatıldığı zaman." Ayette geçen (el-Kuşitet) şiddetli bir yapışkanhlık halinde olan bir şeyin kuvvetle yerinden sökülüp alınmasıdır.

14- "Herkes ne hazırladığını bilecektir."

Ayette geçen "ma ahdaret" ten kasıt hayır ve şer hususunda ne yaptığıdır.

15- "Hayır! Yörüngesinde akıp giderken bazan kaybolup bazan da etrafı aydınlatan yıldızlara kasem ede-

rim.

Uzayda bulunan beş gezegen de yörüngesinden akıp giderler ve daha sonra tekrar geri dönerler ve bazen durgunlaşırlar veya geriye rucu ederler.

Rucu'nun manası şudur: Asıl yörüngesinin yönü küresel olan en alt dönüş menzilinin hilafına olduğundan sanki dairesel veya küresel olan dönüş menzilinin tersine hareket ediyormuş gibi görünür.

şöyle demiş:

"Kıyamet gününde ateş ehli olan kendisi gibi olan biriyle evlenir."

Durgunluğunun manası şudur: İstikamet ve rucu hallerinde yavaşlaması görülme haliyle2094[4] hareket üzerindeki durgunluk menzilinin sınırına ulaştığı zaman görülen o dönüş yörünge yönünün tamamlanış şekli normal yörünge yönünün hilafmadır ve asıl yörünge istikametinin yönüne doğru peşpeşe olur.2095[5]

16- "Dolaşıp dolaşıp yuvasına giren gezegenlere kasem olsun."

Gezegenler dönüşte tekrar dizilip yerlerine yerleştirilir ve en alt tabakadan başlanarak en üst tabakaya kadar sıraya konulurlar. Tıpkı ceylanların yuvalarına girerken dizildikleri gibi. Evs'in dediği gibi:

"Bilmiyor musun Allahu Teala yağmurunu indirdi ve kızıl ceylanlar yuvalarına koşarak girerler."2096[6]

Ayette geçen (el-Kunnes) kelimesi astronomi ilminde çok önemli bir yer teşkil etmiştir. Şöyleki:

1- Babul içtima (toplanmak yeri).

2- Babul kusuf (kaybolma).

3- Babul kiranat (bir birinin yamacında olan benzer şeyler).

4- Babu ihtilaful manazir (manzaralarının bakış açısı farklı olanlar).

5- Babu mekadinıl ektar fil menazir (kıtaları manzaralarda takdir etme babı).

6- Babu dekaikus sükuti vel muksi (ince hassas şeylerin düşüşü ve sabit

---

2094[4] Burada bir kelime çıkmamış.

2095[5] Hovarzami şöyle demiş:

"el-lkametu: Yıldızların göz önünde dönüş ve istikametten önce durmasıdır. Gerçekte ise kesinlikle yıldızlar durmaz. Ve seyir devam eder. Mefatih'ul-Ulum: 244.

2096[6] Divanı: 57; Tefsir'ul-Kurtubi: 19/238; Tefsir'ul-Maverdi: 4/410. Lisan'ul-arapmad. K;unaa. Mean'ü-Kebir: 2/605.

kalması).

7- Babul inhirafat (tahrifata uğrayan cisimlerin babı).

8- Babu halul musemmat tukul-leyl (gece tasması diye isimlendirilen haller babı).

Babul ihtirak (tutuşturmak veya yakmak babı).

Babut-tasmim (bir şeyi kesin olarak kararlaştırmak babı).

Babu tahteş şuai (ışınlar altı babı) diye bir çok babları vardır. Böylece fesahat ve muvazenet yönünden el-hunnas ile el-kunnas arasında son derece bir uygunluk vardır.2097[7]

17- "Kararmaya yüz tutttuğu andaki geceye kasem ederim."

Ayette geçen (as-ase) kelimesi zıt anlamlı kelime türlerin-dendir, kararmak ve arka vermek manalarmdadır.

Raciz şöyle dedi:

"Onların geceleri dönene kadar karanlığın yoğun olduğu andan kurtuldular."2098[8]

ve şöyle dedi:

"Sabah aydınlanıp açığa çıkana kadar gecesi çıktı ve karardı."2099[9]

24- "Peygamber, vahiy üzerine itham edilir de değil."2100[10]

2097[7] Bu ıstılahların manaları için Hovarzami'nin Mefatihu'1-ulum kitabına sn: 236-245'e bakın.

2098[8] Ricz Tefsir: 19/239; Tefsir'ul-Maverdi: 4/411. Muhakkik tarafından nisbet edilmemiş. O, Alkame b. Kart'ındır, Eddad'a (Sicis-tani)'nin bakın sh. 97.

2099[9] Kurtubi, er-Ricz, Alkame b. Kart'a nisbet etmiş. Zamahşeri ise Accac'a nisbet etmiş. Birinci görüş daha doğrudur. Tefsir'ul-Kurtubi: 19/238; Keşşaf: 4/189; Tefsir'ul-Maverdi: 4/411; Ruh'ul-Maani: 30/58; Eddad, îbni Enbari sh. 27.

2100[10] İbni Kesir, Ebu Amr, Kesai ve Ruveys ayetin sonundaki (bi danin) kelimesini za ile (bizanîn) diye okumuştur manası itham edilmektir. Diğer kıraatçılar ise (bi danin dat ile) diye okumuşlar manası cimriliktir.

Ayette geçen (bidanin) den kasıt Rasulullah'm (s.a.v.) vahy üzerinde herhangi hoş olmayan birşey ile itham edilmesidir Şemmah'ın dediği gibi:

"Fezara diyarmdaki iki günüm sevgilim Erva'ya kavuşmak içindi. Suyu azdı ama az suyun çoğalması atması zamanı geldi.2101[11]

SON

2101[11] Divanı: 319. Orada (ezzaniyn)'nin yerine (ezzunun) gelmiş Hakeza Faik'te de böyle: 2/380. Mucem'ul-Buldan: 6/65; Hayavan-3/498. Eddad Ibni Enbari: 66.

Tuvaletu: Fezare diyarında bir kuyudur, erva: Onun sevgilisinin ismidir. Ez-Zunun: Suyu az olandır.

Zamahşeri şöyle demiş: Ez-Zenun: Yakin üzere olmadığın ve vehmettiğin her şeydir.

Muhammed Ebu'l-Hasan En-Nisaburi, Vedehu'l Burhan, Tevhid Yayınları: 2/517-521.